ચાલુ રહે છે
ાની ચોજનાની રૂપરેખા
ારે જુઓ અંદર પૃ. ૨-૩

ગૃહપ્રવેશ

આદ્યતંત્રી · રવિશંકર રાવળ
આવતી કાલનાં નાગરિકો
ઘડતું આજનાં ઘરોનું માસિક
વર્ષ ૨૦ · અંક ૧ · જાન્યુ.'૪૩
સંપાદક · બચુભાઈ રાવત
અળંગ અંક
૨૨૯

22913
૨૯.૭.૯૮

ઉરમતિમા — શિલ્પી : શાંતાબા તીવાન

વીટામીન F વાપરીને વધુ ખૂબસુરત બનો.

વીટામીન F ના ચામડીને ખૂબસુરત બનાવનારા ને તાજગી આપનાર તત્વો 'સુનીલ સ્નો'માં ભરપૂર પ્રમાણમાં રહેલાં છે દરરોજ આ 'સુનીલ સ્નો' વાપરો અને તમારી ચામડી કેવી રીતે યુવાન અને મુલાયમ બનતી જાય છે તે જુઓ

(નોંધણી ૧૯૬૮)

બૉમ્બે સોપ ફેક્ટરી

સાબુ અને પરફ્યુમરી બનાવનારી

મુખ્ય પેઢી મુંબઈ-૩

ગુજરાત

કલા-કલાપ

સંપુટ

બીજો

રવિશંકર રાવળ-કનુ દેસાઈ

જયનારાયણ અધ્યારુ રવિ-લાલ પટેલ

છબનલાલ નાયક ચિત્રગુપ્તાદિત પટેલ

એ છ ગુજરાતી કલાકારોની

લાક્ષણિક કૃતિઓનો

ચૂંટેલો સંભાર

કલાકારો નવા તેમના ચિત્રોના

ટ્રેન પરિચયો માથે

માંધવારી છતાં કિંમત એક રૂપિયો

કુમાર કાર્યાલય ૯૪૫૪ રાયપુર-અમદાવાદ

અરુણ ટેકસ્ટાઈલ પ્રિન્ટરી

આસ્ટોડીઆ મીલ કમાઉંડ

કાગડાપીઠ અમદાવાદ

અવનવી સ્ટાઈલો, ડીમાઈનોની તપીનતા

અને પાકા રંગની ગાડીઓ જનતા સમક્ષ

રજુ કરી. હવે

આપને

સ્ક્રીન ડીપાર્ટમેન્ટ ઘરે કાંઈક

નવું આપવા માંગીએ છીએ

એ ડીપાર્ટમેન્ટ ઘરે

છીંટો ડ્રેસમટ્રીયલ્સ અને હાઉસ ડેકોરેટીંગ

આર્ટિકલસ થોડા સમયમાં રજુ કરીશું

અશોક પ્રિન્ટરી રાજકોટ

અમારીજ સંચાલિત સંસ્થા છે

નવે ઠેકાણે

ટે. નં. ૩૧૯૭૫ ટે. એ. લૉજ

નૃસિંહ લૉજ

રહેવા તથા જમવાનું

સુંદર સ્થાન

૧૭૭/૭૯ હૉર્નબી રોડ · ફોર્ટ

મુંબઇ

ડૉંગરેનું બાલામૃત

છોકરાંઓને માટે ઘણું પૌષ્ટિક ઓગ્યું છે.

એ નબળાં અને તતાઓલાં

બાળકોને સાજાં કરે છે.

જાન્યુઆરી કુમાર ૧૯૪૩

અંક ૨૨૯

ચિત્રો

હરપ્રતિમા (શિલ્પ)	શકુન્તલા દીવાનજી	પૂ. ૬
ઋષીશ્વર	રસિકલાલ પરીખ ત્રિરંગી મુખચિત્ર	
ગેબાલ ગામડુ	ભાનુ રમાર્ત મુખચિત્રની પાછળ	
'માધુર્ય છે કરુણ ગાન મર્દા જ એમ'	ઈશ્વરદાસ ,,	,,
ટપાલની ટિકિટો પર મયદાની રમતો		પૂ. પૃ. ૩
ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ		,,

કાવ્યો

મહાભારત હારજ કરવા	નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ	૧
દિલનો ભમેં	અશોક હર્ષ	૧
ન જાણે !	જશભાઈ કા. પટેલ	૧
ઉદ્ગાર નમ્ર	'ભાનુ'	૧

ચરિત્ર

શેઠ વાલચદ હીરાચદ	૨ મ. રાવળ	૪

વાર્તા

વિજય	રમણિક મેઘાણી	૯
મૃત્યુજયી પ્રીતિ (નખાની વાર્તા)	દેસાઈ વાલજી ગોવિન્દજી	૧૬

લેખો

કચ્છના પ્રતિમદિરો	રામસિંહજી રાઠોડ	૧૨
પદરપુર (પરિચય-પ્રવાસ)	'મજલુલ'	૧૮
'કુમાર' ચાલુ રહે છે (યોજના)		૨

વિભાગો

ગણિતગમ્મત		૮
મેદીના પાન		૧૧
ગાધીજી	સર સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણન્	૧૪
હુચકા		૧૫
ઓગ કેમ ?		૧૫
અથાણું		૧૭, ૨૭
ફોટોગ્રાફી હરીફાઇનુ પરિણામ	બી. બી. ફેનીબાદા	૧૯
સંસારના રહેશે (૩૮–પાંડીચેરી)		૨૦
પચતંત્રની વાર્તાઓ	દેસાઇ વાલજી ગોવિન્દજી	૨૧
Our Friends Abroad (પરદેશી મિત્રોના પત્રો)		૨૨
માધુકરી		૨૩
આ મહિનેના (જાન્યુઆરી) ઇતિહાસમાં		૨૭
ઉલ્લુ ભાનુ		૨૮

પ્રકટકર્તા જયુભાઈ રાવત પ્રકાશક :–વિશ્વકર મહાકાર રાજા, કુમાર પ્રિન્ટરી, કુમાર કાર્યાલય ૧૪૫૪ રાયપુર અમદાવાદ વાર્ષિક ફા. ૬, અહમદનગરના ફા. ૬૫૦, પરદેશના ૧૨ શિ., છૂટક દર આના ચુંવાળીસ કુમાર એડ્રેસ, ૧૩૬–૧૪૨ મેડોઝ સ્ટ્રીટ; આર આર શેઠની ક અથવા રાવળ બ્રધર્સ પ્રિન્ટર્સ સ્ટ્રીટ, વડોદરામાં નૂતન કેટો સ્ટ્રીટ, રાયપુર

કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો, ચિત્રો અને ફોટો કૉપીરાઇટથી રક્ષિત છે

જન્મભૂમિ ગુજરાતી શબ્દરચનાનાં હરીફાઈ **એટલે,** જ્ઞાન, ગમ્મત અને અર્થ લાભનો ત્રિવેણી સંગમ

ગુજરાતી ભાષાની સર્વશ્રેષ્ઠ હરીફાઈ

જન્મભૂમિ હરીફાઈનો પહેલો બ્યૂહ તારીખ ૧૮ એપ્રિલ ૧૯૩૬ના રોજ પ્રસિદ્ધ થયો. ત્યારથી આજસુધીમાં જન્મભૂમિ હરીફાઈએ એક પછી એક એમ, અવિરતપણે ગુજરાતી જનતાને ૬૨ શબ્દબ્યૂહો સાદર કર્યા છે.

એકંદર વહેંચેલા ઇનામો રૂા. ૧,૭૫,૦૦૦

દશ વર્ષ જેટલા ગાળામાં જન્મભૂમિ હરીફાઈએ ગુજરાતી જનતાને રૂા. ચોણાએ લાખ ઉપરના ઈનામો વહેંચ્યા છે. ઈનામ મેળવવામાં સફળ થએલા હરીફોની સંખ્યા હજારોની ઉપર છે.

જ્ઞાન, ગમ્મત અને અર્થની ત્રિવિધ પ્રાપ્તિ

જન્મભૂમિ હરીફાઈએ ગુજરાતી જનતાને કુરસદના સમયમાં ભાષાજ્ઞાન આપ્યું રસપ્રદ ચર્ચા માટે ભાષાની આંટીઘુંટીઓવાળી શબ્દબ્યૂહની ચાવીઓનું સાધન આપ્યું. એ રીતે ભાષાજ્ઞાનના પ્રચારમા પોતાનો ફાળો આપ્યો.

જ. શ. હરીફાઈનું મુખપત્ર "હરીફાઈ"

દોઢ્ઢા દોઢ વર્ષ કરતાં વધુ સમયથી જન્મભૂમિ હરીફાઈએ હરીફોના હિતની દૃષ્ટિએ "હરીફાઈ" અઠવાડીકનુ પ્રકાશન શરૂ કર્યું છે. આ પત્ર દર રવિએ પ્રગટ થાય છે. તેનુ મૂલ્ય ૧ આનો છે

"હરીફાઈ"ની નમૂનાની નકલ માટે
તેમજ અન્ય પત્રવ્યવહાર માટે
બાજુએ બતાવેલા સરનામે લખોઃ

જન્મભૂમિ હરીફાઈ
૧૩૮, મેડોઝ સ્ટ્રીટ,
પો.બો.નં.૬૨, મુંબઈ

ચિત્રકાર : ઈશ્વરદાસ

'આપ્યું જેણે તેણે જ લઈ લીધું'

ચિત્રકાર : ભાનુ રંગારી

સાધક ગોપીચંદ

આ બે ચિત્રોમાં ચિત્રકારોએ ચિત્રોની નીચે જે લખાણ લખ્યું છે તે ચિત્રોની સમજૂતી માટે નહિ પણ ચિત્રોમાં જે વિષય રજૂ કરવામાં આવ્યો છે તેનું સૂચન કરવા માટે લખ્યું છે.

(ફોટોગ્રાફ : ન્યૂ ઇરા સ્ટુડિયો)

'અંધેરા' ચિત્રમાં રવિશંકર પંડ્યા

(મૂળ ચિત્રનું કદ ૨૦૩૨૫૪ મી.મી.)

જાન્યુઆરી - ૧૯૪૭

મહાભારત કારજ કરવા

ગોકુળમાંથી સંચર્યા ગિરધારી,
મધુવનનો મારગ નિરધારી;
ગોકુળમાંથી સંચર્યા ગિરધારી.

ધમકે ઘોડીલાની ઘૂઘરમાળા,
ફરકે ધ્વજપટ ગગને વિશાળા,
ગીત ગાતી વિલપે મજબાળા;
ગોકુળમાંથી સંચર્યા ગિરધારી.

જસોદામાનાં નેણલાં ઝરતાં,
નન્દજી નીર પાંપણમાં ભરતા,
ગોકુળ ગામનું ગૌરવ સરતાં;
ગોકુળમાંથી સંચર્યા ગિરધારી.

હરિને વ્રજની વેલડીઓ નમતી,
શીંગ ઢાળી ગાવડીઓ પ્રણમતી,
રમતી વાયુલહરો અનુગમતી;
ગોકુળમાંથી સંચર્યા ગિરધારી.

સૂનાંસૂનાં ગોકુળ ગોપીવાટ,
વિરહે વિધુરી વૃન્દાવનની વાટ,
ન્હાનો પડ્યે હરિને આ વિરાટ;
ગોકુળમાંથી સંચર્યા ગિરધારી.

જગતૂનો જમનાકાંઠો આરો,
ભલે ભુવનભુવન ભણકારો,
પૃથ્વી બોલે 'પધારો' 'પધારો';
ગોકુળમાંથી સંચર્યા ગિરધારી.

સાધુજનને રક્ષાછત્ર ધરવા,
ભરી ધરતીનો ભાર ઊતરવા,
મહાભારત કારજ કરવા;
ગોકુળમાંથી સંચર્યા ગિરધારી;
માનવવંશમાં પુણ્ય પાથરવા;
ગોકુળમાંથી સંચર્યા ગિરધારી.

ઝવેરચંદ મેઘાણી

આંખે મોતીઓ ઉકારવાથી લખવા વાચવાની ઉમેદ ચાર માસ સુધી દાકતરી મના હતી ને દાકતરના રમાડેલા ચાલીસેક કાગળો, કે 'પ્રફાચપુનાં પ્રફાગિન્ફ'ના નામથી કૂંકે બનતાં પ્રકટ બનાર છે તેમાંનું એક. ગોકુળ ઊઠી અયુરા જતા કૃષ્ણના હાલ્યોમાં અન્યાસીના વિરહનું જ વર્ણન આટે ભાગ અપાય છે કુમારવય પૂરી કરીને યુવાના કનૈયાઓના આ આંબલી નરહનાર મી કૃષ્ણના હવવાર્યનું મૂલ્ય એ આ ગીતનો નવો વિચારભાગ છે.
(હાલ - અકટે મારી આવને ત્રિરિયારી)

આવતી કાલનાં નાગરિકો માટેનું અદ્યતન માસિક

દિલનો ભર્મ

- મૂલજી -

ઓ ગઢાંબોધિ! ગાજોગાની ઓ ધરા!
આજ પાર્શ્વ પુનર્યોત્રિ પાછો,
હૃદયની સર્વ ક્ષાન્તિ હવે આજ ને
આંખનો ઓગળે સૌ અજંપો.

જિંદગી સાંજ જિંદાદિલી જે ગણા,
આર્દ્રતા અંકુરી જે ઉગને,
દૃષ્ટિના કાણુ, કર્તવ્યદીક્ષા ગણી
સ્વપ્ન યે સર્વ પાકયો તુ અંકે.

પામવાને પુનઃ સ્પર્શ એ આનું
ખેડકાસારની કલ્પલા, ઓ!
આવતો ઔર મદનાસ્ત્રસંપ્રેષથી
સ્મૃતિ શતધા ગવા ચમત્કૃતા ઓ!

રમ્ય નિર્વિષ પ્રતિરાગ પાછી રહી
દૂરદૂરે હૃદય કે દયાની,
નજરથી જરૂરથી રજનીની ના ખરો
મધુભરી રમ્ય કે દીપ્ય પ્યાસી.

અવૈધી ગૂંદ કામાગની બાજુની
દોડતાં ગાથી લાજ યાની,
એ હયા ને વૈગતિવાન ગ્રંથ્યા ય શી
એન એ વટ સમીન માની.

જોઈ કન્યાનના ગાત્ર ઈ યે ભનું
ધારનો અધૂતિ ના ધરાર
કૃશ્યસમૃદ્ધ યાત્ર જ અદૂત્રરી
કામી અર્વ એટ હું જ ઢાકે.

ગનગને દૈયું ચતુર્તનો સોટને
બભ્ય શી પ્રકૃતિની કલ્પણી
અગત્રિ અર્વ ભરતા દિયા ગૌરવે
ઈ ય અગર કર આજ ચાણી.

આજતા ઓ સખા! મૂક ઓ ગાવડી!
આજ-દિલનો અવેર ગર્ભ કેતા;
ઝવનાન્તે જ આકાશ રો ન્યા ગને.
વ્યોમ-અબ્ધિ-અવિત્રી ત્રિવેટો.

અમીક્ષ ઉર્ષ

ન જાગે!

- ત્રિભિપનન્દિ -

ગાયું ગાજા કે ગરજ્ય આદમી
અજાન એલોધિ તરેથી ગોધતાં
અમોલ મોતી; ઇદિ તે ન જાવે
રાચન્ત કેઓ તદ્દપરાંથી.

જશાભાઈ કા. પટેલ

ઉદાર નમ્ર

પેગાદ્યમ -

ઉતરે પવવાદળી નીચે, ઇદ્રધૂષે તરુવેલડી લવે;
વિજ્યેસિરપીરનાંમૂકે કરયે કરચ્ચન નમતા મુકે.

'બાપુ'

'કુમાર' ચાલુ રહે છે

'કુમાર' પ્રેમી જનતાને જાહેર કરતા મને આનંદ થાય છે કે મારા ડસેમ્બરના નિવૃત્તિનિવેદન પછી અમે જે ગિત્રોએ ગણી 'કુમાર' ચાલુ રાખવાની અણીદાર બહાર પાડી હતી તેને સહયોગ પ્રાપ્ત થયા એવા પ્રતિ ધનિ બધી રિસાઓથી મળ્યો છે પરિણામે અમે આ નીચેની યોજના તૈયાર કરી જનતા આગળ રજૂ કરીએ છીએ, અને તેને પૂરેપૂરી વધાવી લેવામા આવશે એની આશાથી જ 'કુમાર'નો આ અંક આગળ ધપાવ્યો છે

એમા જેવાણું હશે તેમ સહયોગ મળશે જ એવી આતરી સાથે આ કામનો આરભ કર્યો છે, છતા બારે મુજબની કે કોઈ અણધારી આફતને લઈ તે યોજના મુલતવી રાખવી પડશે તો બહાર પડેલા અકાનું લવાજમ બાદ કરી બાકીનું આહકોને પાછુ મોકલી દેવામા આવશે. એવું કઈ ન બને તેનો આધાર ગ્રાહકો આ યોજનાનો કેટલી ઝડપથી આ યોજનાનો જન્માવ થયા પર છે. તેથી આશા છે કે પ્રત્યેક 'કુમાર'-પ્રેમી અચ્છક ચોતાથી બનતો નાણાભીડ ગણો આ સાધના કોમમા ભરી મોકલી આપને હપકૃત કરશે.

'કુમાર કાર્યાલય લિમિટેડ' સ્થપાયા પછી તેના વહીવટ અને આર્થિક જવાબદારીનો સર્વ ભાર તો કપની ઉઠાવી લેશે; છતાં કુમાર અને કુમાર કાર્યાલયના હિતેચ્છુ હુ મારી શક્તિ અનુસાર પૂર્ણ રસ લઈ તેની હતિ અને ઉન્નતિના સાથ આપતો જ રહીશ એમ તેની પ્રત્યેક સફળતામાં આનદ માનીશ.

ર. મ. રાવળ

કુમાર કાર્યાલયની પુનઃરચનાની યોજનાની રૂપરેખા

[આ પ્રૉસ્પેક્ટસ નથી]

(૧) 'કુમાર કાર્યાલય લિમિટેડ' એ નામની એક જૉઈન્ટ સ્ટૉક કંપની કાયદા મુજબ રજિસ્ટર કરવી ઊભી કરવી

(૨) મજકુર કપનીની મજાવાર થાપણુ ૩ ૧,૦૦,૦૦૦ (એક લાખ)ની, દરેક રૂ: ૨૦ (વીસ)ની દાર્શનિક કિમતનુ ૫,૦૦૦ (પાચ હજાર) શેરોમાં રાખવી; અને તે પૈકી હાલ રૂ. ૧૦,૦૦૦ (દસ હજાર)ની દાર્શનિક કિમતના ૩૦૦૦ શેરો કાઢવા

(૩) આ કપની હાલના કુમાર કાર્યાલયની તમામ અસ્કયામત-કુમાર પ્રેસીસ ડુડિયો નામનુ જૉકો બનાવનાર ખાતુ તથા કુમાર બિન્ડરી નામનું છાપખાનુ તે બંનેની સર્વ મશીનરી, ઑપરેટર્સ, સાધન-સરજામ, ફર્નિચર વગેરે સાથે, તેમજ 'કુમાર' માસિક તેના બધા જૉકો, લાયબ્રેરી, પાછલી કાઇલો, આંક, તેમાના ચિત્રો ને લખાણો તથા તેના કૉપીરાઇટો અને/અથવા તે છાપવા-છપાવવાના નિર્ણુત થએલા દરકો વગેરે આપે, તથા કુમાર કાર્યાલયના બધા પ્રકાશનો, આલબમો વગેરે તેના કૉપીરાઇટો આપે, તેમજ કાગળો, ગાડી, કેમિકલ્સ તથા બીજી સામગ્રીનો સ્ટૉક રેકાર્ડ વગેરે જે કઈ હશે તે તમામ સાહિત્ય—તેના હાલના માલિક શ્રી રવિશકર મહાશકર રાવળ પાસેથી ખરીદી લેશે

(૪) ઉપર મુજબની કુમાર કાર્યાલયની હાલની અસ્કયામતની કિમત, હાલના જવાબદારીની આનુસરી, નિષ્ણાતો નક્કી કરશે, અને જે કિમત ઠરાવવામાં આવશે તે કિમતે નવી કપની તે ખરીદશે.

(૫) એ પ્રમાણે જે ખરીદ કિમત શ્રી રવિશકર રાવળને આપવાની નક્કી થાય તે પૈકે, શ્રી રવિશકર રાવળને, હાલમાં આવેલી થાપણના ૬ ભાગના ભેરા આપવામાં આવશે, અને બાકીનો અવેજ તેમને રોકડેથી, યોગ્ય વાર્ષિક હપતાથી, બરબાર ઠરી આપવામાં આવશે; અને તેવી બાકીની રકમ માટે શ્રી રવિશકર રાવળ કપનીના પ્રથમ હકના ધેણદાર ગણાશે.

(૬) શ્રી રવિશકર રાવળ, તેમનો 'કુમાર' અને કુમાર કાર્યાલય સાથેનો જેવો સબંધ હતો તેવો જ એ સબંધ નવી કપની સાથે તેમજ તેની તમામ પ્રવૃત્તિઓ સાથે પણ ચાલુ રાખશે. કાર્યાલયનાં દિત તથા ઉન્નતિમા તથા તેની તમામ પ્રવૃત્તિઓમાં સપૂર્ણ સાથ ને સહકાર આપવાની તેમણે ખાતરી આપી છે. ઉપરાંત, ભવિષ્યમાં કાર્યાલયની પ્રવૃત્તિ સાથે હરીફાઇ કરે તેવી બીજી કોઈ પ્રવૃત્તિમા કોઈ રીતે નહિ જોડાવાની તેમણે કબૂલાત આપી છે. એ વગેરેના બદલામા નવી કપની તરફથી શ્રી રવિશકર રાવળને યોગ્ય માસિક પુરસ્કાર આપવામા આવશે, અને આ પુરસ્કાર શ્રી રવિશકર રાવળની હયાતીની મુદત, અથવા તો કુમાર કાર્યાલય લિમિટેડની નવી પ્રવૃત્તિ શરૂ થાય ત્યારથી દસ વર્ષ સુધી, એ બનેમાં જે વધારે મુદત હોય તે મુદત સુધી આપવામાં આવશે.

● હું નિવૃત્ત જીવન ગુજારું છું, છતા મેં પારી મિત્રો વચ્ચે શેરો વેચવા માટે બનતી મહેનત કરીશ (કુમારશ્રી મહારાણી સપત-કચ્છ)

● જો લિમિટેડ કરવા ઠરાવાયું હોય તો બની શકશે એટલી જલદ મદદ કરીશ. (સરોજબેન યોગ-મુબઇ)

● લિમિટેડની યોજના જરાયે ઓછી નથી I am wholly with you (ડૉ. શાન્તિલાલ હ. પડ્યા-આમા)

'કુમાર'ની ગોકુળી જાહેર થતાં ગુજરાતના સમસ્ત વાચક જગતમાં એક અણધાર્યો વિક્ષોભ ઉત્પન્ન થયો હતો, અને શુભેચ્છક સામયિક પત્રો ઉપરાંત સંખ્યાબંધ કાગળો દ્વારા સમભાવનો જે ધોધ વહ્યો હતો તેણે 'કુમાર'ને જીવતદાન આપવાના વિચારોમાં સમર્થ પ્રેરણા આપીછે.તે સર્વેનો આભારસ્વીકાર કરી તેમાંના કેટલાક ઉદ્ગાર અહીં આપીએ છીએ.

● 'કુમાર'નું પ્રધ્યમાન મુલતવી રાખવા વિષેનું નિવેદન વાંચતાં અત્રેના યુવાનોમાં ભારે દુઃખ થયું છે. અગ્રણી લાગણી દર્શાવેતો તાર કર્યો છે . . . . . ફરીફરી વિનતિ છે કે 'કુમાર'નું પ્રકાશન બંધ કરવાના નિર્ણયમાં ફેરફાર કરી, રત્નોને કાને ખૂણેથી બહાર લાવવાને પોતાના વ્યવસાય તે ચાલુ રાખે તેમ કરો. ને માટે જરૂરી સાધન-સ્વય તેટલોબધો—અમોમોકલવા ખાતરી આપીએ છીએ. (શ્રી ભારત નવયુવક મંડળ-જીંજાસા)

● I do trust that 'Kumar' which has done such good work will not cease publication and that it will be possible to divise a reasonable scheme to continue its publication
(Ambalal Sarabhai)

● I can not tell with what pain I ready our editorial in the December 'Kumar'. It is a heavy burden and not only is your strength not robust but you also carry many other responsibilities on your shoulders in addition to the editing of 'Kumar'.

I do hope that some of Ahmedabad's millionairs will realise that the loss of 'Kumar' will be a grave blow to culture and education and many others will feel the same.
(Rev. George Wilson)

શેર વગેરેની બાકીની આપશો જેથી હું મારાથી બનતી મદદ કરી શકું
(અમૃતલાલ ઝવેરદાસ, શેરબ્રોકર-મુંબાઇ)

---

(૭) કુમાર કાર્યાલય લિમિટેડનો વહીવટ ડાયરેક્ટરોની બોર્ડની સામાન્ય દેખરેખ નીચે શ્રી બચુભાઇ રાવત મૅનેજિંગ ડાયરેક્ટર તરીકે કરશે; અને તેમનો મૅનેજિંગ ડાયરેક્ટર તરીકેનો કંપની સાથેનો કરાર યોગ્ય મુદતોથી કંપનીના ડાયરેક્ટરો કરી આપશે.

(૮) કુમાર કાર્યાલય લિમિટેડના પાંચ અથવા તેથી વધારે મંજુર્યાના શેરો ભરનારને ચાલુ (૧૯૪૩ની) સાલ માટે 'કુમાર' માસિક કોઇ પણ લવાજમ લીધા વિના આપવામાં આવશે.
આ યોજનામાં કોઇ કાંઈ સૂચના કરવા માગતા હોય તો તેમના તરફથી તેવી સૂચના, આ અંક મળ્યા પછી આઠ દિવસની અંદર લખી મોકલવામાં આવશે તો તેના પર યોગ્ય વિચાર કરવામાં આવશે.
અમને આશા છે કે 'કુમાર' તરફ આજ સુધી જનતાએ જે સહાનુભૂતિ દર્શાવી છે તે અખંડ રાખી આ પુનઃ્યનાને તે સાથ આપશે અને ભવિષ્યમાં તે આવિરતપણે ચાલુ રાખશે.

ચૈતન્યપ્રસાદ મો. દીવાનજી હરિનારાયણ જિ. આચાર્ય બાબુરાવ દે. મહેતા
રવિશંકર મ. રાવળ બચુભાઇ પો. રાવત

[અહીંથી કાપીને ભરી મોકલવું]

શ્રી ચૈતન્યપ્રસાદ મો. દીવાનજી તથા શ્રી રવિશંકર મ. રાવળ [આનગી]
કુમાર કાર્યાલય, નવપુર, અમદાવાદ.

વિ. આપ હાલના કુમાર કાર્યાલયને જૅઇન્ટ સ્ટૉક કંપનીના રૂપમાં ફેરવી નાખી, તેના, દર રૂ. ૨૦) ની એક એવા લિમિટેડ લાયેબિલિટીના શેરો કાઢવાના છો, એમ સમજીને લખવાનું કે આપ જે કંપની ઊભી કરવાના છો તેમાં અમો શેર નંબર ——— અંકે ——— રાખવા માગીએ છીએ. તો કંપની રજિસ્ટર થયેથી અમારી માગણી મુજબના શેરો અમારા તરફથી લેવા માટે જરૂરી વ્યવસ્થા કરવા આપને વિનતિ છે.

અરજી સાથે આપવાના દર શેર દીઠ રૂ. ૧૦ (દસ) લેખે રૂ. ——— અંકે ——— રૂપિયા ——— આ સાથે મોકલ્યા છે.

પૂરું નામઃ ——— લિ.
સરનામુંઃ ———
———
ધંધોઃ ——— (સહી)

● મને તેમ,'કુમાર'બાહુરત્ને એ જ મારે તો ભેટરૂપે હતુ મારી તરફથી, ઇનામરૂપે, આપીશ (મુનુકુ કે. કે. ઝેવેરબાઇ-સુરત)

● અમારાથી બનતો બધો સાથ અમો સહર્ષ આપીશું.
(રા. ન માકર-વિદ્યાધિકારી શેરબજાર)

● 'કુમાર'બંધ થવા વિષેના વિચાર જ અમને અસહ્ય લાગેલો. હવે અમે અમારાથી બનતું કરીશું. (મુબઇનાઇ શેઠ-સરબજી)

હિંદુસ્તાનની ઔદ્યોગિક ઉન્નતિને

૧૯૪૭ના ૧૫મી નવેમ્બર ૧૯૪૭ના રોજ કોઈ પણ પ્રકારની ધામધૂમ વગર ખુબાઈમાં જગ્યાએથી શ્રી વાલચંદ હીરાચંદના હીરક મહોત્સવ* ની એક વ્યક્તિ ના જ નહિ પણ આપણા દેશમાંની આર્થિક અને ઔદ્યોગિક ઉન્નતિને લગતી હીરક મહોત્સવ વર્ષના આ વર્ષ પહેલા દહાડાઓમાંથી પસાર થઈ રહેલ છે. અને તેના માનિક ચાર્યા ગાંધી ગાંધી ગોરા હોમ ના હતા. હિંદુસ્તાનમાં અથવા એવી પરદેશની કંપની એને હિંદમાં ઉદ્યોગની સાનવટો આપવામાં સરકાર કર્યું જેવી કરવામાં આવેલ હતી અને તેના માલિક ચાર્યા ગાંધી ગોરા હોમ ના હતા. હિંદુસ્તાનમાં અથવા એવી પરદેશની કંપની એને હિંદમાં ઉદ્યોગની સાનવટો આપવામાં સરકાર કર્યું જેવી કરવામાં આવેલ હતી અને તેના માલિક ચાર્યા ગાંધી ગોરા હોમ ના હતા. હિંદુસ્તાનમાં અથવા એવી પરદેશની કંપની એને હિંદમાં ઉદ્યોગની સાનવટો આપવામાં સરકાર કર્યું જેવી કરવામાં આવેલ હતી અને તેના માલિક ચાર્યા ગાંધી ગોરા હોમ ના હતા.

અમે કોઇ શ્રીમંત માણસો નથી કે હજારો રૂપિયા કોઇને આપી શકીએ પરંતુ 'કુમાર' અને એની સાથેના વિકાસ ધ્યેયના ધ્યેય પ્રત્યે અમારો સંપૂર્ણ સમભાવ છે તે ક્રાંતિવીરોનો આજે સમય આવ્યો છે ત્યારે અમે નાણાંસ થયાના નથી તેને વિનિમિટેડ રાષ્ટ્રોના ફુગાવા વૃદ્ધિની યોજના અમને મળશે એટલે યથાશક્તિ તેના શેરો અમે પણ લઇશું

(શ્રીમતુલ મહેતા–બાલમંદિર, માનવંદના)

કેટલાક પ્રશ્નોના પૂર્ણ સ્વરૂપ લેતા એને ટેકો આપવા હું તૈયાર રહીશ, પરંતુ 'કુમાર' એક માસિકપત્ર નથી, પરંતુ આદર્શો ધરાવનારી એક પ્રગતીશીલ સંસ્થા છે (બાળકુમળા વાચક–પ્રિન્સિપાલ બાબુજી ટેકનિકલ કોલેજ બનાવ–હિંદુ સુનિવર્સિટી–બનારસ)

'કુમાર'ને આજુ રાખવાને જે યોજના તેને હું આવકારું છું ને નવીનતાઓને જે કાર્યક્રમો તેને બહુ આનંદપૂર્વક ધન્યવાદ

(મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી–પાલણ)

ખૂબ વિષયક બની જતાં આજે કન્યેલી સરયોજનાઓ ગાંધીયને ઉપયુક્ત કરવા માટે બનતી મદદ આપીશ (કે કે પારેખ અમૃતવિનયલ એકેડમી, અમદાવાદ)

હું મારાથી બનતી મદદ કરીશ

(શ્રી. ડી. એમ. ગઢેકર–ખુબાઈ)

ગુજરાત માટે કુમારોનો ઘેરવો પ્રકટાવી તેમના ઉત્તરદાયિત્વનો આપની બનતું મુલ્યકેવી–ઓનો ફાળો આપતા રહો 'કુમાર' કરી રહેલ છે એ બધા વધારે ચાલતા ધબુળને આધાર થયેલ જ હશે નવી યોજનાઓ તૈયાર કરીને પણ 'કુમાર' આજુ રાખવાનો પ્રયત્ન અત્યાનંદ આપે ધન્યવાદને પાત્ર છે મારા તરફથી એ યોજનાઓ ને વધુને સાથ આપી શકાશે

(ડાળકલાલ બા રાવજી–રનાળા)

'કુમાર'થી મને અનેકનું સારું ન થયું હોય તોપણ એકનું તો સારું થયું જ છે અનો હું પ્રત્યક્ષ પુરાવો છું કે કઈ બનશે તે કરીશ, ને તે હૃદયપૂર્વક હશે (શ્રીકાંત બી બદિજ)

* જગતભરના મુડી અને રાષ્ટ્રની રાજકીય કટોકટીની પરિસ્થિતિને કારણે એ પ્રસંગે કોઈ પણ પ્રકારના સમારંભ કે વિશાળ કાર્યક્રમ ન થવા દેવાની ઈચ્છા શેઠે જાહેરથી હોઇ હીરક મહોત્સવ દમિયાનીએ માત્ર એમના જીવનકાર્યનું ગૌરવ કરનારો એક સ્મૃતિગ્રંથ જ તે પ્રસંગે પ્રસિદ્ધ કરી એમને અર્પણ કરેલો

આમારી ઇચ્છા છે કે 'કુમાર' આજુ રહે અને ગુજરાતને તેમાં અવિચ્છિન્ન પ્રેમ રાખ મળતો રહે 'કુમાર' ચિરંજીવ હો (રામપ્રસાદ બક્ષી પ્રિન્સિપાલ, ચોટાર હાઈસ્કૂલ –સાનંદ કૃષ્ણ)

ગુજરાત જનપ્રગતીવાળી પ્રથમ પક્તિના માસિકોમાં ગુજરાતમાં ગુજરાતમાં ગુજરાતમાં અગ્રગણ્ય તેના કોઈ સુપુત્રને માસિક આજુ રાખવાની યોજના સૂઝી છું મારાથી બનતી આર્થિક મદદ અવશ્ય 'કુમાર'ને આપીશ ને વિનિમિટેડ સંસ્થા કરનો તો હું તમો મારા કેટલાક મિત્રો શેરહોલ્ડર થઈશું જ.

(શ્રીને–દ્રકુમાર માનસુખલાલ કે. મુળજ)

અમો એક જ્યારે શેર લઇશું અમારા વતારા તરફથી એક એક શેર લેવામાં આવે તો સ્થાને આજુ રાખવાનું સહેલ થઇ પડે

(મગળદાસ મોતીલાલ ઝવેરી–સુંબઇ)

'કુમાર' આજુ રહેવું જોઇએ મારાથી બનતી મદદ હું આપીશ

(પુષ્પાવતી કાન્તિલાલ શેઠ–અમદાવાદ)

રૂા. ૫૦૦ સુધીના શેરો લેવા મારી ઇચ્છા છે

(મનસુખલાલ શાહી–મુબઇ)

હું રૂપિયા અંદાજીના શેર લઈશ

(ગાંધીપતરા ન રાવળ, રાવળ સર્કલ્સ, મુબઇ)

હું એ કન્સનેના રૂા. ૨૫૦ ના શેર લેવા તૈયાર છું (મધુસૂદન પટિયાર)

હું એકસો રૂપિયાના શેરો મારા નામથી ખરીદવા તૈયાર છું

(શેઠ લીખાભાઇ કારખાના–વળા સ્ટેટ)

'કુમાર'ને આજુ રાખવાની યોજના ખૂબ ગમી છે હું રૂ ૧૦૦ની મદદ કરી શકું છું

(એકાદાલ મેઘજી ચાવડી–નાગપુર)

'કુમાર' માસિક બધ ન પડે તે માટે પુરો પ્રબધ થયો જ જોઇએ હું વધારેમાં વધારે રૂા. ૧૦૦નો શેર રાખી શકું

(લાલભાવા હાલેરીરાવલજી–ચોરવાડ)

'કુમાર' આજુ રહે તેમાં મારો સહકાર પૂર્ણ હૃદયથી છે (ડા. એ જોષી–ચોળખ)

ઉષઃકાળ નજીક આણનાર સમર્થ ભારતશ્રેષ્ઠી

શેઠ વાલચંદ હીરાચંદ

મુંબાઈની ગ્રેંડ ઝનીઅર્સ કૉલેજમાંથી બી.એ.ની અભ્યાસક્રમ પૂરો કર્યા વિના જ યુવાન વાલચંદ પોતાને ગેર સોલાપુર આવ્યા, કારણ કે તે જ વર્ષે તેમના બે ભાઈ મૃત્યુ પામ્યાથી વડીલોને મદદ કરવાની તેમને જરૂર લાગી. હીરાચંદ શેઠને સુતરાઉ માલની દુકાન હતી અને તેમનો વેપાર પણ ઠીક ચાલતો હતો. એ જ દુકાનમાં વાલચંદ બેસવા લાગ્યા. બેઠા સમય બાદ વાલીદાઓ પોતાના આતિથ્ય શોક લાડાજ મુંઠાણની પાસે કેટલાક દિવસ જઈને રહ્યા અને ત્યાં હિસાબકિતાબ, માલની પરીક્ષા તથા બેપારી કાયદાપાલન ઇત્યાદિ બાબતોમાં અનુભવ તથા પારંગતી સંપાદન કર્યા પણ વડીલના પ્રયાગમાં વાલચંદનું મન લોહેને તેટલું ખૂંચ્યું નહિ. કંઈ નવીન સ્વતંત્રપની કામગરી કરી બતાવવાની તેને મહત્ત્વાકાંક્ષા હતી, પણ શું કરવું તે સુજ્યું નહોતું

એવામાં સોલાપુરની ગિરનાર એક ગૅસ્કેટ હરજતખાન નામના એક કાયકર્મને વાલચંદની ઓળખાણ કરાવી. હેતુ એ હતો કે હરજતખાને વાલચંદ હંકે રકમ ધીરે અને તે મદદ લઈ હરજતખાન ગિરનારે બાટવાના ગાકડાંપૂરાં પાટવાનો કૉન્ટ્રેક્ટ કરે. સબબ વીત્યે તે યોગ્ય લાગ્યથી રકમ પાછી ભરી આપે. કન્ટ્રેક રકમનો આંકડો મોટો નહોતો, તેમ એ વ્યવહારમાં લેખમ પણ બહુ નહોતા; છતાં વાલચંદનો આ વ્યવહાર પહેલો અને લાગતાવળગતાને ગમ્યો નહિ. તેમને મતે ઉધાર કે કૉન્ટ્રેક્ટનું કામ પ્રતિષ્ઠિત નહોતું અને તે બાબતના હિસાબે તેમની માન્યતા ખોટી પણ નહોતી. તોપણ કંઈ નવીન-કંઈક વિશેષ કરી બતાવવાને ઉત્સુક થએલા વાલચંદે વડીલોના વિરોધ અર્થાત્ છ એમ કરી આગ્રહથી હરજતખાનને મદદ કરી ખાનસાહેબે શેઠાઓ પાસેથી બાવીસ હજાર રૂપિયા ઉછીના લઈ આપ્યા. (આજ ખાનસાહેબ પાછળથી મોટા કૉન્ટ્રેક્ટદાર થયા, મકાની તજ કરી આવ્યા અને સરકાર પાસેથી ખાનબહાદુરનો ખિતાબ પામ્યા સર અબ્દુલ હમીદ તેમના જ પુત્ર થાય)

પણ હરજતખાન માર્યાદ અમેકી લાકડાની એ ઇલરદારીમાં વાલચંદની કામગીરી કોઈ પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપે નહોતી. એથી માત્ર પોતાની દુકાનના વ્યાપારી વર્તુલ બહાર તેને નજર કરવાની તક મળી એટલું જ. કૉન્ટ્રેક્ટનું કામ પ્રત્યક્ષ-સ્વબાહરીથી કરવાનો યોગ તો તે પછી બેઠા વિરમે મળ્યો. સોલાપુરના રેલવે એન્જીનીઅરની ઑફિસમાંના ગાજ કારકૂન શ્રી કાકર સાથે વાલચંદને પરિચય થ. અગે. આથી લાકર રેલવેની મેરાથી તબવળની સાત ગાઇલની રેલ સડક તૈયાર કરવાનો કૉન્ટ્રેક્ટ કાકરે મેળવ્યો હતો. તેને વાલચંદ પાસેથી આર્થિક મદદ લેવાની જરૂર પડી. આ વખતે પણ વડીલોએ કચવ્યા કરી, પણ વાલચંદે તો આત્મવિશ્વાસથી આ નવીન કાર્યભાર ઝડપી માર્યો. નવાઈની વાત તો એ બની કે કાકરે વાલચંદ એમાંથી કોઈ પ્રકારના આર્થિક લાભનો સ્વીકાર કર્યો નહોતો; ઊલટું કેવળ હિંમતથી જ એ કામમાંથી તેમને યશકારીતે પાર પાડી.

બંનેને બાવીસ હજાર રૂપિયા મળ્યા. ૧૯૦૫ની સાલથી કાકર અને વાલચંદ ભાગીદારીથી કામ કરતા થયા અને ૧૯૧૫માં ભાગીદારી મૂકીથી કાકર કૉન્ટ્રેક્ટર વાલચંદ લિમિટેડ નામની કંપની તેમણે સ્થાપી માર્યાદ લાંબના પહેલા કામ પછી નવાંનવાં મોટામોટાં કામો વાલચંદને મળવા લાગ્યાં. દોષ વખતના અને કરાયા કામ કરનારા વહીવટે તેમણે સોલાપુર મેળવ્યો અને સરકારી-બીનસરકારી તેમજ કરવ પ્રેસીડેન્સી રેલવનાલાક હીરાલ (કન્ટ્રક્ટરલલ એન્જનીઅરિંગ)ના કામો વિસ્તારસી તેમને સોંપાવા લાગ્યા અને ધંધો વધી ગ્રયો.

મોટામોટા કામો સરકારથી પાર ઉતારવામાં વાલચંદ શેઠની પાસે પોતાની વિશિષ્ટ રીત છે અને તે અનુભવસિદ્ધ કામ હોય ત્યાં વધારવધાર ઉભા થ. એન્જીનીઅરો માટે અલગ કારકૂન અને અકારકૂનો ફેકોવાય, તે પછી સાહેબની સહી બાદ અમલમાં મૂળ કે બાબત સાથે છે તે કબજાદાર કામ અને તેની રકમની માહિતી સાદે કે કઇ અને સંયમ ભોગવવા પડે તેની કલ્પના જ રહી હોવી. તે બધા પર કાળજીપૂર્વક કરવાની પદ્ધતિ તેમણે ત્રિલકુલ પ્રમાદ નથી અને હાલ્ય થઇ બધી બાબતો બુકામાં લખવી શરૂ કરાવી કામ આટોપવામાં તેઓ આવે છે. બીલ આપ્યાંકરવા કામ કરનાર કૉન્ટ્રેક્ટરો તેમની સાદસિદ્ધ ચૂસિને તો શુદ્ધ અપેક્ષા કર્યા વિના રહે નહિ. મુંબ ઈની હાર્બર મૈન્ય લાઇનનું કે ગ તેમણે લીધું ત્યારે કહે કૉન્ટ્રેક્ટરો બોલ્યા કે 'આ શેઠ પોતાનો ભરોસો કરીને કેટલો વેપોને જવાના! પણ એ અગમ્ય ભવિષ્ય તરફ બેદરકાર હતું. તેમના કામમાં ક્રાપ આત્મવિશ્વાસ હોય છે એકવાર તેમણે એક રેલવેનો મોટો, કૉન્ટ્રેક્ટ રાખ્યો હતો. રેલવેના હરબરે તપાસ કરવા આવ્યા ત્યારે અને ઉપર કામ પૂર્ણ થઈ ગયું' એ કામ પર બેસી જે ગઢીના લાયસો કે તો રેલવે ખાતા તો અજાણ હતો, પણ આપેલી મુદત કરતા બે દિવસ વહેલું તે પાકું કામ થઇ ગયું

ગયા મહાયુદ્ધ વખતે કે કે કેટલું બરફ ખાવાનું કામ તેમને હાથ પર લીધું. કૉન્ટ્રેક્ટ ગંજવર થવા તો કાવત જ નહીં આવતાં જ તે પોતાનાં અંગના ગામડાંમાં જઈ બાપકામની જરૂર પર રેલવેના ગયા. ત્યા એક દુકાનદારની ખોટી ચિન્ટિંગ લેવા કે કે ગ્રાહકોની ઓળી નીકળ્યા. ગ્રાહક ના કાર્ય સદાય જાગૃતી રાખી અને વેપારે વેચાતા લઈ લીધા અને ગ્રાહકોનાને નોકર રાખી લીધા. ચિન્ટિંગ લઈને આવ્યા એટલે એ જ દિવસ કરીને ગ્રાહકોનાં બાકી પણ જાતે કરી લીધા

બને મુંબાઈ તારે કરી માણુસોને તૈયાર થઈ આવવા જણાવ્યું અને મહદઅંશે તાર કરી પધારે ટાંગા મગાવ્યા. હરાવેલે સગવડે એન્જીનીયર, મજૂર, સામાન અને માલ આવી લાગ્યા ને કામચાલુ થઈ ગયું.

ગોરઘાટમાંથી આપણે ઘણીએ પ્રવાસ કર્યો હશે અને તેનો પ્રચંડ ઓજારો જોઈ આશ્ચર્ય થયું હશે, પણ એ કામ વાલચંદ શેઠનું છે એ હકીકતની બહુ ઓછાને ખબર હશે. પહેલા ત્યારે વિક્ટોરિયા સ્ટેશન હતું; એટલેકે ગાડીને ચઢવા ભારી જબ્બર પડતું તેમાં ગાડીને ચઢવા ઊતરવાની બહુ મુસ્કેલીઓ હતી અને વખતને અપવ્યય થતો તેથી એક સીધો ઓગરો (છિદ્ર) પર્વતમાં પાડવાની યોજના રેલવેએ તે વિષે વાલચંદ સાથે વાત કરતા જ આઈ પી ના સાહેબ એન્જીનીયર ઓલ્યા 'આ કામ ઉપાડનાર કુશળ કારીગર હિંદુસ્તાનમાં નથી, પણ ઇગ્લંડમાં પ્રસિદ્ધ થતા એન્જીનીઅર્સ એસોસીએશન જર્નલમાં એ કામના એક નિષ્ણાતે લખેલો લેખ મેં જોયો છે એ માણસને હિંદુસ્તાનના કામની આવડત છે કે નથી અને તેનુ નામ યાદ નથી' આટલું બોલતા જ વાલચંદ ઇગ્લંડમાં તે પત્રના સંચાલકને તાર કરી તે નિષ્ણાતનું નામ, ઠેકાણું અને હોદો વગેરે મેળવ્યા અને તે ગૃહસ્થ આફ્રિકાના નેરોબી શહેરમા કામ કરતા હતા ત્યા તાર કરી પુછાવ્યું કે આ કામગરી માટે તે હિંદુસ્તાન આવવા ખુશી છે કે નહિ? જવાબ મળ્યો કે તે એન્જીનીઅરની પત્ની બ્રાન્ડમા ઇગ્લંડ જવા ઇચ્છે છે તેથી તે હિંદમા આવવા ખુશી નથી

તે પર વાલચંદ શેઠે ક્ષણ પણ વિલબ ન કરતા તારથી પૈસા મોકલી તેને સકુટુમ્બ હિંદુસ્તાન આવવાની સર્વ તજવીજ કરી આપી, ઇગ્લંડ તેને પગારની રકમ વગેરે માટે મોટી રકમ તેના નામથી બેંકમા જમા કરી આપી આ પ્રમાણે લાયક માણુસની ઊણપ દૂર કરી તેણે આવશ્યક પૈસાઓની બેગી કરવા માટી તેમાયે અણે ઘણી મદી પડી, છતા પૈસા કરતા કામની કિંમત વધારે છે એમ જાની કસર કર્યા વિના સર્વ સામાન એકઠો કર્યો આમ, સર્વ તૈયારી થઇ ગયા પછીના બગેલી ઉણ રેલવે એન્જનીઅર વકિત થઇ ગયો, પણ એ નવી જગા ખતાવ્યે કે રેલવે ખાતા મારફતે આ કામ થયુ એ એવુ જે સરકારી ફરમાન થાય તો તેમા જરૂરી સર્વ સાધન તમારી માલિકીના હોવાથી ખાતાની સ્થિતિ વિચિત્ર થાય પરતુ આ આકસ્મિકતાથી પણ વાલચંદ ડગ્યા નહિ તેણે સર્વ સાધન મૂળકિમતે રેલવે ખાતાને સ્વાધીન કરી એ અટવણ દૂર કરવાની તત્પરતા બતાવી પછી સરકારી તત્ર તરફથી કાઈ વાધો ન લેવાયો ને તે કામ વાલચદ શેઠને જ મળ્યુ અને પૂર્ણપણે પાર ઊતર્યું બ્યમકામના એક અનન્ય સાધારણ નમૂના જેવો ઓગરાઘાટનો એ ઓગરો જગત્‌સરમા અમર થયો અને તે સાથે વાલચદ હીરાચદનુ નામ પણ સર્વત્રોમુખી બન્યુ

૧૯૧૯મા મુબાઈના સવર્ણોન માટે નિરનિરાળી યોજનાઓ ગવર્નર જનરલ જ્યોર્જ લૉઇડે કાઢી તેમા મુંબાઈ શહેરની ત્રણેઓની નારા કરવો, રસ્તા મોટા કરવા, પાણીનાં સાધન સુધારવા, જેલોનો દરિયા પૂરી ત્યા ઇગ્લ્ય વર્ગ માટે ઈમારતો કરવી, જે વી અનેક પ્રકારની પુન રચના તે યોજનામા હતી ગોરા લોકોના લાગમા આ યોજના રોપવી એવો પ્રાંતીય સરકારને હેતુ સરકારી પત્રોમા સ્પષ્ટપણે દેખાતો હતો. પણ એની સામે વાલચદ શેઠે સવિસ્તર ચર્ચાપૂર્વક બોલડા સાથે એક પરિણુમકારક પત્રક મુબાઈના 'ઑબ્ઝે ર્વાતિદલ' પત્રમા પ્રકટ કર્યું.

તે પત્રે ખુદ ગવર્નરનુ ધ્યાન ખેંચ્યુ અને મુબઈના એક મોટા ઇન્ટરવ્યૂન એન્જીનીઅરિંગ ફર્મ કાઢવાની જરૂર સર દોરાબ તાતાની આજ્ઞા જણાવી તાતાએ એ કામ ખુશીથી સ્વીકાર્યું અને તેમા સહુ ભાગી થવા વાલચંદ હીરાચદને આમત્રણ આપ્યું તેમણે આ રૂપિ આનદથી વધાવી અને 'ટાટા કન્સ્ટ્રક્શન કંપની લિમિટેડ'ના મૅનેજિંગ ડાયરેક્ટર થયા મુબાઈ શહેરના ઘણા પ્રચંડ કામો આ કંપની મારફત વાલચદ શેઠના સચાલન નીચે પાર પડ્યા

તાસનાતળાવનુ પાણી શહેરમા આણવાનું કામ કાળા લોખંડના પાર પડવાનું જ નહિ, ગોરા લોકોનુ જ એ કામ, એવું ઘણા બે લત. પણ વાલચદ શેઠે એ કામગીરી સરકારીને પાર પાડી બ્રિ કંપનીમાથી તાતા કુટ્યા થયા એટલે પ્રીમીયર કન્સ્ટ્રક્શન કંપનીના નામથી વાલચદ શેઠે મોટામોટા કામ કર્યા. નર્મદા નદી પરનો છ આઇ પીનો પુલ, ઈરાનથી પર માટેલ નજીકનો પુલ વગેરે તેની સિદ્ધિઓ છે

'શ્રીમીઅર'નું એક પ્રશસનીય કામ તે હિંદી સુગપાઈખાના કારખાના છે. વાલચદ શેઠ ઇગ્લંડમાં હતા ત્યારે એ પાઇપના જનક શ્રુમ સાહેબ સાથે તેમણે સબંધ બાધ્યો ને તેના હાથ નીચે શિસ્ત લેવા પોતાના એન્જીનીઅરોને મોકલ્યા, એટલુ જ નહિ પણ ખુદ શ્રુમ સાહેબને હિંદુસ્તાનમા તેડાવીને મૂલ્યવાન થએલો કે ધ્યો સદ્ધવન કર્યો. આજે તો હિંદમા બનેલી સુગ પાઇપો એક હાલીનગા સાંધા તો ગોગોવીના પાણી રાખેલ સુધી સહજમા લઈ જવાય!

પુલો ઓગરા, પાદપો, ઈમારતો વગેરેના બાધકામોથી વાલચદ શેઠના કાર્યક્ષેત્રો મર્યાદિત નથી એનોનો ધ્યો પણ તેનને સામ્રાજ્ય મહત્વનો લાગ્યો છે અને નાસિક જિલ્લામાં માલેગાવ પાસે રાવળ ગામમા મોટા પ્રમાણ પર ને આયુનિક સાધનોથી તેમણે એની કરાવી છે રોડ્સ, કપાસ, તમાકુ, મરચા, કેળા ઈત્યાદિનો ઉછેર ત્યા થાય છે અને તેમનુ મોટું કારખાનુ કારખાનુ પણ ત્યા જ છે. એનીના કામમા તેમની પૂર્ણ માહિતી હોવાથી, આજના વાઇસૉય લૉર્ડ લિનલિથગોના પ્રમુખપદ નીચે ૧૯૨૬ની સાલમા આવેલા બ્રદશાદી કમિશન આગળ એ તીસુધારણા ઉપર તેમણે ગહનપની સાક્ષી આપી હતી. હિંદી સાહસને સરકારી સંરક્ષણ આપવવાના કામમા વાલચદ શેઠનો પરિશ્રમ મુખ્ય કારણભૂત થયો છે રાવળ ગામ પ્રમાણે જ પુના જિલ્લામા કલ્પ આગળ તેમનું સાકરનુ કારખાનું છે ને તે અતિ વિસ્તારમા ઠોક થાય આધુનિક પદ્ધતિએ તેમણે 'વાલચદ નગર' વસાવ્યુ છે

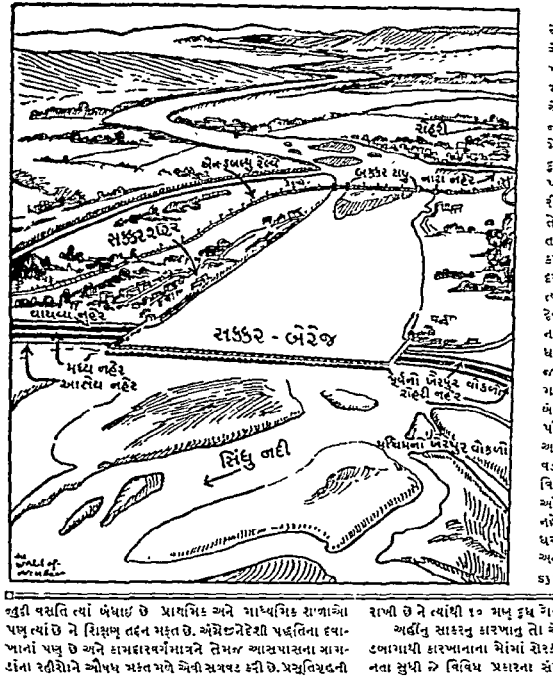
ખારાપાતીની પાસે આવેલી આ વસાહતમા દર વર્ષે લાખ્યો ગણ સાકર તૈયાર થાય છે. ત્યાની વ્યવસ્થા તેમના નાના બંધુ શેઠ ગુલાબચદ સંભાળી રહ્યા છે અને વડીલ બંધુને સંતોષ થાય એવી વિસ્તાર અને વ્યવસ્થા કરવાની શક્તિ તેમણે બતાવી છે.

શેઠ્યાવાડુકુ કુતનિપુણતા, સ્વપ્રયત્નથી નવી કલ્પના, કુશ્ય પ્રકારની રસિકતા, શુદ્ધ સદ્ધાનુભૂતિ, દરેક પ્રકારની બાદીક નોધપોથી, વધતી આકાક્ષા અને વિશાળ વિસ્તારનો એક હાથે વહીવટ, વગેરે બાબતોથી અધિકાધિક ખીલી ઊઠેલી ગૌરવપૂર્ણ વાળી આ વસાહત મુલાકાતયોગ્ય બની છે.

પ્રત્યેક ઠેકાણે પાણીના ખળખળાટ વહેલો અને રોશનીના ઝીઝાંઝળ વાદીવાળી આ ભૂમિ આજની છેલ્લી પદ્ધતિ મુજબ ગામોમુ સુવ્યવસ્થા નગરસમૃતિનુ દર્શાવન પામી રહી છે. કારખાનાના અધિકારીઓ અને કામદારોનાં ઘર જોતા, જોઈ હવા અને નીરોગિતાનો એવો સંગમ વિરલ જ જણાય વસાહતમા સ્વચ્છ-સ્વચ્છપણા બેદો નથી, ડેરેક્ટર હપવન બનાવ્યા બનાવ્યા છે, કુટો બનાવ્યા છે અને એટલા લોકોની જરૂરિયાત પ્રમાણે બીજે બજર પણ આ યુ છે

કારખાનાનુ ક્ષેત્રફળ ૪૦ એકરસ માઈલ અથવા ૨૩૬૮૦ એકરનુ છે. એટલા વિસ્તાર પર વિવિધ પ્રકારના સાધો ચાલતા હોવાથી વાદી-

સક્કર બૅરેજ: સિંધની સૂકી ધરતીને પરિપ્લાવિત કરતી માનવીએ સરજેલી મોટામાં મોટી યોજના

સિંધમાં સક્કર શહેર પાસે આવેલા આ બે પ્રાંતની એંશી લાખ એકર કરતાં યે વધુ જમીનને પાણી પૂરે પાડતા 'સૌથી બૅરેજ' (જે સામાન્યરીતે સક્કરબૅરેજના નામથી ઓળખાય છે) તા જેવા બંધની યોજના માનવીએ સરજેલી મોટામાં મોટી ઈરીગેશન યોજના ગણાય છે. ફરૂદરથી વહી આવતી સિંધુ નદીનું પાણી એ બંધ વડે રોકીને તેને કેવી રીતે ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે તે બાબતના કાલ્પનિક ચિત્રમા બતાવવામાં આવ્યું છે. બંધમાં ૬૬ કમાનો છે, ને તે દરેકના બે બે દરવાજે છે, જે, નદીમાં પૂર આવે ત્યારે વધારાના પાણીને વહી જવા દેવા માટે જરૂર પડે તેમ ખોલી નાખવામા આવે છે. આમ, એ બંધથી રોકાઇને બનેલા બે વિરાટ જળાશયોનું પાણી, બે પટમે સામસામે કિનારે બાંધેલા બે નાના બંધનાદરવાજાઓ પાસે, ખોદકામને પરિણામે ઉભા થયેલા મોટા નહેરો વાટે અસંખ્ય નાની નાની નહેરોમા વહેંચાતી ફરૂદરની ધરતીને પરિપ્લાવિત કરવા એવી ગોઠવણ કરવામાં આવી છે, અને એ રીતે ૪૫,૦૦૦ માઇલની નહેરો વાટે સિંધની તૃષા થકેલી ધરતી દર વરસે ૨૫ લાખ એકર વધુ અનાજ ઉગાડતી થઇ છે. (Courtesy: The World of Wonder)

જુદી વસ્તિ ત્યાં બંધાઈ છે પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓ પણ ત્યાં છે ને શિક્ષણ તદ્દન મફત છે. એપ્રેષ્ટન્ટિસશિપની પદ્ધતિના દવાખાનાં પણ છે અને કામદારવર્ગમાત્રને તેમજ આસપાસના ગામડાંના રહીશોને ઔષધ મફત મળે એવી સગવડ કરી છે. પ્રસૂતિગૃહની સ્વતંત્ર વ્યવસ્થા કરી તે માટે નિષ્ણાત નર્સો નીમવામાં આવી છે. ત્યાં ગરીબ ઘરની સ્ત્રીની સુવાવડ પાંચ રૂપિયામાં થાય છે અને અધિકારીવર્ગને ૧૫ રૂપિયા પડે છે. સંધ્યાસાલે નગરના બધા લોકોને રમતગમત માટે એક પર્યાવરણ અને ક્રીડાગૃહિર, તેમજ ગ્રિન્થાલા, વાચનાલય વગેરે બાંધવામાં આવ્યાં છે નજીકમાં અતિથિગૃહ પણ બંધાયું છે. ટ્રિન્કલ સ્ટેશનથી વાલચંદ નગર સુધી જવાને રોકની મોટર સર્વિસ છે અને એ ૪૦ માઇલના ક્ષેત્રમાં બધી તરફ૬૦૨ સરજણ જવા વા ૬૮ માઇલનો રેલવે રસ્તો પણ પાડવામાં આવ્યો છે. નીરા નદીની બંને બાજુએ રોકીનાં બેનકોદોવાળી નદીની ડાબી-જમણી બંને બાજુની નહેરોના પાણીના અપરૂપ લાભ મળે છે.

ગંજના ગંજ ઘરની પીલાય ત્યારે ત્યાં અભાવ ચારે તૈયાર થાય. તેનો ઉપયોગ હજી જેવા દુષ્કાવધની કલ્પના રોકને સૂરીને પરિણામે આધુનિક ઉપકરણોથી સજ્જ એક ઉદ્યોગ કાઢી. ત્યા ૪૫૦ જેટલી બેઠકો રાખી છે ને ત્યાંથી ૧૦ મણ દૂધ રોજ સાને મુળાઈ રવાના થાય છે.

અર્દાનુ સાકરનુ કારખાનું તો એક પ્રચંડ યોજના છે. રેલવેના ડબાઓથી કારખાનાના મોંમાં રોજની પડવા પછી તેની સાકર બનતા સુધી જે વિવિધ પ્રકારના સંસ્કાર થાય છે તેની વિગત તો પ્રત્યક્ષ જોનારને જ સમજવા. આ કારખાનામા દર સાલ ૫૭ લાખ મણ શેરડી પીલાય છે અને પાંચ લાખ મણ સાકર તૈયાર થાય છે

ત્યાંનાં સ્ટાર હાઉસ (સર્વ સંગ્રહ મંદિર)માં એક ગ્રૂથી માંડી સોજીકના પાકડા સુધી કારખાનામાં કે કઈ બનેછે તે બધે એની વ્યવસ્થા છે. ત્યાંના અધિકારીમા સ્મરણશક્તિ અને વ્યવસ્થા અજબ જોઇએ અને એવા માણસો ત્યાં ભણી રહ્યાં છે.

ગુલાબચંદ રોકની દિંડુત્વનિષ્ઠા ગજાદર છે. પદેદેવીકોના પોશાક સુદ્ધાં મારવાડ કળના જ રાખ્યા છે ત્યાંનાં આર્ય સંસ્કૃતિનું દર્શન કરાવવા પ્રયત્ન દેખાય છે. તેમના હાલ નીચે ૧૮ એરોપ્લેનો પરદાયીદો, ૧૦ મિસ્ટિનિક એન્જીનીઅરો, ૧૨ રસાયન પદવીધરો, ૧૦ સારા પદવીધરો, ૩ કાયદાબાજો, ૨ મેડિકલ જ્યુરીસ્ટ, ૨ વેળ, ૨ સિવિલ એન્જિનીઅરો, ૧ વેટરનરી સર્જન (પશુ ચિકિત્સક), ૨૬ શિક્ષક અને બિલકા કામદારવર્ગના કંઈ નહિ તો

ઉ હજાર ગ્રાહકો—એટલી માનવ-મયૅદા છે, જે એકવા હાથે સાચવવી મુશ્કેલ છતાં બુદ્ધાલય રોડ સફળતાથી નિભાવે છે.

હિંદુસ્તાનમાં વિમાનનું કારખાનું કાઢવાની બાબતમાં પણ સરકારી ધોરણના ઓછા આંકડા આવતા. પરંતુ હકમી દિલ્હી-ઓ ફેગમા વિમાન તૈયાર કરવાની જરૂરિયાત જબ્બાવાળી વાલચંદ્રશેઠને વિમાનનું કારખાનું શરૂ કરવાની સરકારે પરવાનગી આપી. તે વખતે આનરેરિસ્ટોએ વાલચંદશેઠ વિમાનના આયવાની કબ્બાહાત કરી. જોની સરકારને વિમાન પુરવઠો કરનાર અમેરિકન વેપારી મિ. વૉલેસ એ જ વિમાનના ચીન જબ્બાના હતા એમ અખર એમણે વર્તમાનપત્રમા બાવ્યા, એટલે વિમાન-કપર જનિ વૉલેસ કોઈ તેમણે નાતો બાંધ્યો અને પ્રવાસના બાયમા ફિવરો ગનિશાળી હિંદુસ્તાનના શર સેનાપતિ પર તાર કર્યો કે ગમી સાથે મિ. વૉલેસ આવે છે, એટલે હિંદુના નમાં વિમાનનું કારખાનું ગર કરવા બાબત અપને મુલાકાત આપો. પણ નસીબના કામના હોય કે કદા વિના સરકારી કામમા હોય છે તે ન કર પહેલ્યો કે નહિ તેના અખર પણ સરકાર તરફથી તેમને મબ્યા નહિ. ૧૯૩૯થી ૧૯૪૩ સુધીમા સરકારી અકડા પીઝાઓ, ત્યારે વૉલેસ સાહેબને મુલાકાત માટે બોલવાની મજરી ગળી. વિમાન અને કારખાનાની મજરી ગળતા જ વાલચદ શેઠને તેની સર્વ સિદ્ધતા બાબત ત્વરાથી ફકરવાની પડી અને તે પણ બીજાઓ કરતાં

સિંધિયા સ્ટીમ નેવીગેશન કંપનીના તેમણે કરેલી ઉત્પત્તિ પણ એવી જ આકરિમકરીતે થઈ ૧૯૧૯ના નવેમ્બરીમા વાલચદ શેઠ દિલ્હીથી આવતા હતા આસિયર સ્ટેશને તેમને ફ્રોફેસર્ફિલ્ડ એન્જિનીઅરિંગ સાથે અબધ ધરાવતા વૉટસન નામના એક ગૃહસ્થ ભેટી ગયા. તેની સાથે વાત કરતા શેઠ સમજ્યા કે સિંધિયા સરકારે ખરીદેલુ 'ગેસ એસ્ટ્રા શિપ્સ' નામનુ જહાજ વેચવાનુ છે બોરીબંદર

ઉતરતા જ શેઠજીની સવારી સીધી ગોદીમા પહોચી જહાજની તપાસ કરી અને નિર્ણય લિધે એકમી કરી, સર હસ્તુજી સમળજરા, દીક્ષાચદ દેવચંદ, નરોત્તમ મોરારજી વગેરે મિત્રો સે વાતચીત કરી જહાજનુ ખરીદખત તે જ દિવસે કરી નાખ્યુ ' તે પછી ઝબની ગાચે ૧૯૧૯ને રોજ સિંધિયા સ્ટીમ નેવીગેશન ી સ્થાપના શ્રી જ ૫ ની બ્રિલિયે શિપિંગ જહાજોનો વાલચદ હ પ્રથમ પ્રવાસ થયો તે પછી ફ્રેન્ડલી પ્લેસિસ શિપિંગ કં પાસેથી ૭ વાકર જહાજને લીધા ગોરા ખોજેનની વાફરની માલિકી હાળા આ-ફમોના હાથમા બબધ તે ફ્રેન્ડલના શિપિંગ કૉન્ટ્રોલરને ફ્રેચ્યુ નહિ. તેનુ ગક્તિ પ્રમાણે અટખોણે નાખવા ખૂબ પ્રયત્નો કર્યા, પણ તેમા ફળીબૂત થયા નહિ

હિંદી જહાજોનો બ્યવહાર વાલચદશેઠની દેખરેખ નીચે શરૂ થયો પછી પી ઑન્ડ ઓ કંપનીના પ્રમુખ હૉર્ન દ્રચરેથે તેના બધા જહાજોને ખરીદી લેવા ઇચ્છા બતાવી, પણ આગાદી 'માતૃભૂમિનાકિનારા પર બબારાં જહાજોને દૂર રવાનેજ્યારો હકક છે' એમકહીસાફ સાફેજ ના પાડી ગઈ તીનમોનો વૉર દ્રચરેથ તે પર 'વીરાંધરબાને ભોલ્યા' 'માતૃભૂમિ? કોની માતૃભૂમિ? અને મિલિટરી સામાજ્યના પુત્રો તરફથી જેટલો જ હિંદી કારા પર બબારાનો આગાદી હક્ક છે પણ સિંધિયા કંપનીએ તેને દાદ દીધી નહિ. પછી જહાજોના ભાટાં કમી કરીને પણ પી ઑન્ડ ઓકમ્પનીએ રપર્ધા કરીએઈ, પર તુએ પ્રત્યેક અટબણ ઠાળીને વાલચદ શેઠે કંપનીને સફર કરી અને ઈ ૧૯૩૬ના સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલને હાથે કંપની સબિધિના કબરાય તેની જન્ય ઇમારત 'સિંધિયા હાઉસ'નુ દ્વારોદ્ઘાટન થયુ

વહાણવ્યવહારની સાથે વહાણનું બાધકામ પણ વાલચદ શેઠે અહી કર્યું અને ૧૯૩૧ની ૨૩મી બદ્રે વિશ્વનાથદેગમા આલુ સ્ટીમ્બ પ્રસાદને હાથે જહાજની ગોદીનું ખાતમુહૂર્ત મેળા દ્વારા થયું.

વાલચંદ હીરાચંદના હાથોની બા તો કેવળ સારી રૂપેરી બહ પ્રભાની બ્યક્તિગત્તા, સબધનાચાતુર્ય અને નિઝબાકીકાય ચેના ગુણોના બળે તેમણે પ્રચંદ કામગીરીઓ કરી બતાવી છે ૧૯૩૭ માર્ચ માસમા તેમણે ૧૨ લિબ્રોમા તે એકસરમા ગાડીના ડાબા હાથ નિયિત બગળબરના તેમણે પ્રવાસ કર્યો છે ને સુપ્રિબીઓ જોવાને હિંદુસ્તાન આબ્યા એકે નાબ્યો છે. મુરોપમાં પ્રબસ કરતા ફ્રેંડ્ર માર્શલ ગેરે વિનને તે બળવા બાવા હતા અને હિંદસર સાથે બહ પણ લીધા છે હિંબા કાગને અને ઘણીવાર પબ્લાળા ચાલી નાબ્યુ છે. કાગને બંને બને તે મુશ્કેલી તેમણે સહજ કરી લીધી છે

પોતાના બધાના બબુત્વનો નું ચબુંન વાલચદ શેઠ બહુ રમબી શે છે અને સમાજના પ્રસંગો પર એક નાનો વિદ્યાર્થી જેટલા આનદથી બડબટાટ હસે છે સોલાપુરના નગરોના વાત કહેતા તે હજુ પણ મજા આવે છે મુબાઈના એક બાદકામ માટે ૩૨ લાખ વાલચ શેઠે સોલાપુરના નગરો મનાબ્યાં સોલાપુર હતા ત્યારે એ નગર ત્યાના હરસ્ટાપર બાનરથી વબિયત બોગવતા, પણ મુંબાઈમાં તેમની કબરી રમા થવા લાગી અને તેમના પેટ પુરવાની તેના માલિકોને તકલિફ થવા લાગી, એટલે ફરાવેલી રીતે કામ નહિ કરવાનું ધોરણ તેમણે અહણ કર્યું આ પરથી વાલચદ શેઠને કોટેમાં જલ્દ પડ્યું કોઠે માલિકોની માલમત્તા જબ કરવાનો ફરબ આબ્યો પ્રતિવાદી પારસે ગયેલા સિવાય કોઈ પણ બ્યવસ્થા જંગમ મિલ્ત નહોતી, એટલે ઓક્શને ગયેલા જબ કરી તેની પાછપાછળ મુબાઈના રસ્તા પર ચાલતા જલ્દ પડ્યુ આ વાત કરતા તેમનો હાસ્યરસ પૂર બહારમા ખલે છે.

વાલચદ શેઠ મૂળ ગુજરાતી હોવા છતા તેમનો જબ્મ અને પર-પરાગત નિવાસ મહારાષ્ટ્રમા હોવાથી મહારાષ્ટ્રના સાહિત્યમાં બબુ તેમની ખૂબ અભિરુચિ છે. પરતુ તેમની આરતબ્યાપી કામગીરીએ આજે તો આખા દેશને એટલા ગૌરવ અને પ્રગતિ આપ્યાં છે કે તે સમસ્ત ભારતના બની ગયા છે અને હિંદની ઔદ્યોગિક ઉન્નતિનો ઇતિહાસ નજીક છે એવુ એમણે સિદ્ધ કર્યુ છે

૨. મ. ગા.

('હિંદોસ્થિર'માના શ્રી બા ફ ગલબકી તથા 'સહાદ્રિ'માના શ્રી શ્રીપાદ મહાદેવ માટેના લેખો ઉપરથી)

ગણિતગમ્મત

ત્રણ મિત્રો એક શહેરની હોટેલમા એક માસ મ ટે એક ઓરડો ભાડે લેવા ગયા તેમની પાસે કાંઈ સામાન નહોવાથી નોકરે તેમની પાસેથી ત્રીસ રૂપિયા આગોતર ભાડુ લીધુ અને એક ઓરડો આપી પણ ત્રેનેજર પાસે તે ભાડુ જ્યા રહ્યવા ગયો ત્યારે ત્રેનેજરે કહ્યુ કે એ ઓરડોનું ભાડુ તો પચીસ રૂપિયા છે, માટે પાચ રૂપિયા પાછા આપી આપ નોકરે વિચાર્યું કે નવા ભાડુતોને ઓરડીના ખરા ભાડાની ખબર નથી, એટલે તેણે એ પાચમાથી બે રૂપિયા પોતાના સબધ મા મૂક્યા અને પેલા ત્રણ મિત્રોને એક એક રૂપિયો પાછો આપ્યો. એ રીતે પ્રત્યેક મિત્રને ૯ રૂપિયા ભાડુ આપવું પડ્યુ એ ત્રણના નવ નવ ગણીને ૨૭ અને નોકરે ગઠપ કરેલા ૨ ગણીને કુલ ૨૯ રૂપિયા થયા. પણ પેલાઓએ સામા તો ૩૦ રૂપિયા આપેલા! ત્યારે બાકીનો ૧ ક્યા ગયો? તમે શોધી કાઢશો?

('બાલક'ના ગોપીચદ શુક્લ)

વિજય —એક સામાન્ય વાતુ પરનો . . .

. . . પણ તે મેળવવા નનીને અસામાન્ય પ્રયત્ન કરવો પડ્યો

નીઓપાલ્કના આન્તરજીવનની ગુપ્ત ઇતિહાસ પ્રગટ કરતા ભય એ લાગે છે કે એના બાહ્ય ને આન્તરજીવનની આ વિષમતા લોકો માનશે ખરા? પ્રકાન્ત સરોવરને વળિયે જ જીવલેણ જન્તુઓ કરતા હોય છે એની કિનારે ઊભેલાઓને શી ખબર? એનું કુટુંબ, સુગઠિત અને હિરોત મોં જોઈ કોઇને શંકા સરખી યે ન આવે કે કોઈ દુજેય નિર્બળતા સાથે એ નિરંતર યુદ્ધ કરી રહ્યો હશે.

જે બીજ નનીના દેહ-મનમા અત્યંત આસન જમાવીને બેઠી હતી, એનું નામ હતું 'ભય'. આહાર, નિદ્રા, ભય વગેરે કેટલીક વસ્તુઓ જીવ માત્ર માટે સ્વાભાવિક ગણાય છે. કોઇએ એમાંથી મુક્તિ મેળવી હોય એવું સાંભળ્યું નથી. પણ આગાની 'ભય' નામક વસ્તુ બે નનીને તે બાલ્યપણથી જ જરા વધુ દબાતી રાખ્યો હતો.

કેમ કરીને અને કયારે આ ભય પહેલવહેલો દેખાયો એ કહેવું મુશ્કેલ છે. બિલાડીને કેહેને કે અંધારાથી ડરીને બાળક પહેલવહેલું ક્યારે ભયભીત બને છે એ તેણે એના વિશેપજ્ઞ જ કહી શકે

નની જ્યારે સાત વર્ષનો હતો ત્યારે એ રહેતો હતો તે શહેરમાં એક સરકસ આવેલું એના બની દોસ્ત વિશુએ આવીને એને કાનમાં કહ્યું: 'નની, વાઘ જોવા જવું છે? સરકસવાળાં ઘણા વાઘ આવ્યા છે એક પૈસો આપીએતો જોવા દે છે. ન, તારી બા આગળથી એ પૈસા લઈ આવ. આપણે બે જ જઇએ.' નની હત્સાહથી છલક દયને ટોબો થઈ ગયો તે બોલ્યો: 'ત્યારે તો હમણાં લઈ આવું છું.'

વિશુએ એને ચેતાવી દીધોઃ વાઘ-બાઘનું નામ ન લેતો હોં; નહિ તો નહિ જવા દે. કહેજે કે બરફનો ગોળો ખાવો છે

પૈસા લઈ બંને જણા તેમનો રવાના થયા. ને પછી થોડીવારે નની કોઇકોને જોતોકરોતો પેસા પાછો આવ્યો ! એનાં કપડાંની દશા જોઈ એની બા એ જ્યાં પહેલા તો એને ખૂબ ઠમઠોર્યો. પછી પછી સાંજ પડી ત્યારે બા વિચારીને હળવો કૂલ જેવો કરી દીધો. રોવાનું કારણ પૂછતા બાપ ડી જ નનીને જોઈ એક વાઘ ઘુરકિયા કરતો ને એથી ડરીને નીચે પડી ત્યાં એનાં કપડાં બગડ્યા હતા એ રડ્યો પણ હતો એ કારણે જ

નનીના જીવનમાં જાદેર રીતે ક્યાંય આ છોકરો પ્રવેશ હતો.

પછી એ પોતાની બીકને છુપાવી રાખતો શીખ્યો હશે.

આમ છતા એનાં હૃદયમા સુખ નહોતુ. કેમકેમ એ મોટો થતો ગયો તેમતેમ એને ડરાવની વસ્તુઓની સંખ્યા પણ વધવા લાગી તેમ્પરેપરે એ બેવો થઈ ગયો કે મોટરઓ પાસે જતાં પણ એના પગ ચા લાગતા. હેડગારતરના મોં સામે જોતા એના ગોતિયા ગરી ા. જ્યાંત્યાં એ નજર નાખે ત્યાંત્યાં એને જાણે ભયં જ હાજ કરતો મેણે દેખાતો.

ક્યારે એ દસેક વર્ષનો હતો ત્યારે એક દિવસ એ નિશાળેથી પ્રકો ઘેર પાછો ફરતો હતો ત્યા રસ્તામાં કોઇકે એને સાદ પાડ્યો. ે પાછા ફરીને જોયું તો રતન દેખાયો. રતન નની કરતાં ઉમ્મરા ંમાં જાણતો, પણ સગેવડા કોવા દુભળો ને ગરબત તોફાની છોકરો . નની સાથે એને બહુ બનતુ નહિ. એને આવતો જોઈ નની-ની ો ઘડકવા લાગી. એક વાર એણે વિચાર્યું કે ઝઘોળી નાસી જઉં.' ભયનો બાહ્ય દેખાવ એણે ઠીકઠીક છુપાવ્યો. એ ભાગ્યો તો નહિ ; જરની કેમ ઊભો રહ્યો.

બીજી કઈજ વાતચીત કર્યા વિના રતન બોલ્યોઃ 'તારૂ વિમાન કેં.

નનીએ ખૂબ ગહેનત કરીને, બુદ્ધિ વાપરીને જડા પૂઠાનું એક વિમાન બનાવ્યું હતુ, હવામા ઘા કરતા એ કરતુકરતુ ઉપર ચઢતુ ને પછી ધીમેધીમે નીચે આવતુ. આજે એને 'ફરેવ તૈયાર કરી એ નિશાળમાં લાવ્યો હતો અને એનું એ અદ્ભુત રમકડું તથા તેની આવી આશ્ચર્યજનક ક્રિયા જોઇને નવાઈ પામતા સૌ મિત્રોના એ હર્ષથી અને પ્રસંશાનું માપ અન્યો હતો.

એને મૂંઝોમૂંઝો ઊભેલો જોઇને રતન ફાંત પીસીને બોલ્યોઃ 'નથી દેતુ? જલદી આપી દે નહિ તો .....'

મહામહેનતે રોતુ અટકાવી નની બોલ્યોઃ 'મેં બનાવ્યુ છે, તને શા માટે આપી દઉં?'

'નથી આપવું? ઠીક ત્યારે ઊભો રહે' ને આકડું ઊલી રસ્તા પરથી મુઠ્ઠી ધૂળ ઉપાડી રતન બોલ્યોઃ 'હુગળા આંખોમા ધૂળ ઉડાડીશ- કાણિયો બની જઈશ. સીધી રીતે આપી દે, કહું છું !'

અને રસ્તા પર વિમાનનો ઘા કરતા નની બોલ્યોઃ 'લઇ લે! લઇ લે'! બહુ મોટી ચીજ છે ને ' હું બીજું બનાવી લઈશ.'

ને એ ઉપાડી હસતેહસતે રતન બોલ્યોઃ 'બબકાર, કહું છુ; ને બીજું બનાવીશ તો હાથ ભાંગી નાખીશ હુ એકલો જ વિમાન ઉડાડીશ, બીજા કોઇને નહિ ઉડાડવા દઉં.' ને આકડું ઝોલી હાથ, પગ ને આખુ યે અંગ ઉછાળતો સીટી વગાડતે રતન ચાલ્યો ગયો.

નની ઘેર આવી ઓપડીમા કે કી કઇ ખિઝાનામા મેં ઘાલી સઈ રહ્યો. માત્ર વિમાનના શોકમા જ એ આમ ઉદાસ બની પડી રહેલો એમ નહોતુ પણ બરાબ માણસના હાથથી પોતાની સંપત્તિનું રક્ષણ કરવાની બીજ બાળકોના જેવી લહવાની પણ એનામા તાકાત-હિમત નહોતી એની શરમ જ એને સૌથી વધુ પીડતી હતી.

આવા નાનામોટા પ્રસંગો બાદ કરતા એને સૌથી વધુ ભયાનક બનીને સતાવતો 'સાહેબ'-'ગારૂ', આ ભય કઈ રીતે જન્મ્યો એ તો કોણ જાણે, પણ લાલ મોંવાળ કેટલાક ગોરાઓ જોતા જ એના હોશકોશ ઊડી જતા ને વિના કારણે એની છાતીમાં ફાળ પડતી. એ ખુદ પોતાને સમઝાવવા યત્ન કરતો કે 'ડરવા જેવું કઇ નથી; સાહેબ અને બાઇ જવાનો નથી ' પણ તેમ છતા એ ડરતો તો બંધ ન જ થયો. ગળીના વાવેતરવાળા જુલ્મી ગોરાઓના કાળના એના કોક ત્રાસિત વડવા-ઓનું લોહી હજુ યે એના લોહીમા વહેત હતુ કે જેના એની નિર્ભી-કતાની બધી યે દલીલો તણાઈ જતી હતી?

નિશાળના હેડમાસ્તરે જ્યારે એના બાપુને લખ્યું કે 'નનીના કેવો શાન્ત, શિષ્ટને નિષ્પ્રપંચી બીજે કોઇ છોકરો આખરી ગાળામા નથી, સારી બાલ્યવયગત માટેનું ઇનામ આ વર્ષે હુ એને આપવાનો છું' ત્યારે ગરમ અને આત્મજ્ઞાનિએ નનીને મરવા જેવુ થયુ. એની આન્તરિક શિક્ષતા માટે અપાતુ આ ઇનામ પોતાને ખરી રીતે ને પોતાની બાહ્યતા માટે અને બરાબ આચરણ ન કરી શકવાની અશક્તિ માટે અપાત ઇનામ લાગ્યુ. એકે આવી સીધી સરળવ્યુ એનામા નહોતી, છતા એની અતિ-ચેપક શરમ એનું હૈયું વીંધી નાખતી હતી.

પોતાની જે નિર્બળતાને એણે આજ સુધી મહામહેનતે લોકોના નજરથી દૂર રાખી હતી તે આ ઇનામ મળવાની સાથે જ સૌની નજરે ચડી જશે, કોઇ પણ એ વાત થી અજાણ્યુ નહી રહે, આમ વિચારી એને પોતાનું માથું દીવાલમાં અફાળવાનું મન થયુ. ઈર્ષાભાવે એક વાત

૭ હજાર માણુસો—એટલી માનવવ્યવસ્થા છે, જે એકયા હાથે સાચવવી મુશ્કેલ છતાં ગુલાબચંદ શેઠ સરબતાવી નિભાવે છે.

હિંદુસ્તાનમાં વિમાનનું કારખાનું કાઢવાની બાબતમા પણ સરકારી વિરાધનુ ખીલા આડા આવતા. પરતુ લડકરી દૃષ્ટિએ આ દેશમા વિમાન તૈયાર કરવાની જરૂરિયાત જણાવાથી વાલચદશેઠને વિમાનનું કારખાનું ગઢ કરવાની સરકારે પરવાનગી આપી તે વખતે સાનફાન્સિસ્કોથી વાલચદશેઠ વિમાનમા આવવા નીકળ્યા હતા ચીની સરકારને વિમાન પુરવઠો કરનાર અમેરિકન વેપારી મિ. પૉવેલ એ જ વિમાનમા ચીન જવાના હતા એમ અખબાર એમણે વર્તમાનપત્રમાં વાચ્યા, એટલે વિમાન કબજે જમિ પૉવેલ તેડે તેમણે નાતો બા-યો અને પ્રવાસના વાયમા દિવસે ગાનિલાથી હિંદુસ્તાનના સર સેનાપતિ પર તાર કર્યો કે ગારી સાથે મિ પૉવેલ આવે છે, એટલે હિંદુસ્તા નમા વિમાનનુ કારખાનુ શરૂ કરવા બાબત અગને મુલાકાત આપો. પણ નકલીના લમા હોય એ ટલા વિઘ્ન સરકારી કામમા હોય છે ને ન રે પહેલાંએ કે નહિ તેના બબર પણ સરકાર તરફથી તેમને ગયા નહિ. ૧૯૩૯થી ૧૯૪૦ સુધીમા સરકારી બરફ પીનાઢયા, ત્યારે પૉવેલ સાહેબને મુલાકાત માટે લાવવાની ગલ્લી ગળા જ વાલચદ શેઠને તેની સર્વ સિદ્ધતા અત્યત ત્વરાથી કરાવવી પડી અને તે પણ લીજ્યાકે પ્રયત્ને

સિધિયા સ્ટીમ નેવીગેશન કંપનીની તેમણે કરેલી ઉત્પત્તિ પણ એની જ આફરિમકીથી થઈ ૧૯૧૯મા અન્યુગારીમા વાલચદ શેઠ ... થી આવતા હતા ત્યારિયર જહાજે તેમને હોસ્પિટલ ક્રિન્સિ-

ક્ષેત્ર સાથે સબધ ધરાવતા પૉટસન નામના એક ગૃહસ્થ બેઠી ...યા તેની સાથે વાત કરતા શેઠ સમજ્યા કે સિધિયા સરકારે ખરી-...ુ 'એસ એસ ડૉચ્કી' નામનુ જહાજ વેચવાનુ છે એવીબ્રહ્મદ ...ે ને ઉતરતા જ શેઠજની સવારી સીધી ગોદીમા પહોચ્યા ...યા જહાજની તપાસ કરી અને કિમત વિષે બારકી કરી, સરલસ્વ-...ભાઇ સામળદાસ, ગોવાલ દેવકર, નરોતમ મોગરજી વગેરે મિત્રો આગે વાતમીત કરી જહાજનુ ખરીદીખત તે જ દિવસે કરી નાખ્યુ અને તે પછી રવની માર્ચ ૧૯૧૯મે રોજ સિધિયા સ્ટીમ નેવીગેશન કપનીની સ્થાપના થઈ પ્રથમ બિલ્ડિયે ડૉચ્કી જહાજનો વાલચદ શેઠ પ્રથમ પ્રવાસ કર્યો તે પછી ડ્રેડ્રનો પૅસેજ સિર્પિક ૬ વાનેથી છ વાર જહાજને લીધા ગોરા લોકોની વાફરની ભાલિકી કાળા આ-દમીના હાથમાં જાય તે ગ્રજદરના સિર્પિક સેન્ટીમેન્ટને ક્રમ્મુ નહિ. તેણે શક્તિ પ્રમાણે અટકાવ્યો નાખવા ખૂબ પ્રયત્નો કર્યા, પણ તેમા ફળીભૂત થયો નહિ

હિંદી જહાજોનો વ્યવહાર વાલચદશેઠની દેખરેખ નીચે શરૂ થયા પછી પૌ ઑર્ડ એ કપનીના પ્રમુખ હોઈ ઇચ્છે તેવા બધા જહાજોને ખરીદી લેવા દાખવા બતાવી, પણ અમારી 'માતૃભૂમિ-હિંદુસ્તાન પર અગારનું જહાજ હકા રવાનો જ આરો હક છે' એમ કહીલાઇ સાહેબ-ની માગણીને ઠોકરે મારી દીધી ત્યારપછી પૌ ચાટાઈપટયા ને બોલ્યા 'માતૃભૂમિ? કોની માતૃભૂમિ? અમે બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના પુત્રો તમારા કહેવા જહિંદી ક્યારા પર આવવાનો અગારો હક છે પણ સિધિયા કપનીએ તેને ઠાઠ દીધી નહિ પછી જહાજોના ભાડા કમી કરીને પણ પૌ ઑર્ડ કપનીએ સ્પર્ધા કરી લીધી, પરંતુ એ પ્રત્યેક અવસ્થુ ટાળીને વાલચદ શેઠે કપનીને અડર કરી અને ઈ ૧૯૩૬મા સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલને હાથે કપની સસિદ્ધિના ઠળિયા તેની જન્મ ઈમારત 'સિધિયા હાઉસ'નુ ઉદ્ઘાટન થયું

વહાલુવહાની સાથે વહાલુ બાધકામ પણ વાલચદ શેઠે અની-કાર કર્યું અને ૧૯૪૭ની સાલ બદને વિજ્ઞાનપદ્મભાષા લાભુ રાજેન્દ્ર-પ્રસાદને હાથે જહાજની ગોદાનું ખાતમુહૂર્ત મોટા ઠાઠથી કર્યું.

વાલચદ હીરાચદના કાર્યોની આ તો કેવળ સાદી રપરેખા થઈ પ્રભાવી વ્યક્તિગતા, સંઘટનાચાતુર્ય અને નિજત્વબુદ્ધીકૌશલ્ય એવા ગુણોના બળે તેમણે પ્રચડ કામગીરીઓ કરી બતાવી છે ૧૯૩૯મા માર્ચ માસમા તેમને ૨૧ દિવસો તો એકસરખા ગાડીમાંજ કાઢવા હતા કામ નિમિત્તે જગતભરગા તેમણે પ્રવાસ કર્યો છે ને સૃષ્ટિસૌદર્ય લેવાને હિંદુસ્તાન આખો નહેર નાખ્યો છે મુરોપમાં પ્રવાસ કરતા ફ્રીલ્ટ માર્શલ ગોરિંગને તે મળવા ગયા હતા અને હિટલર સાથે ચાહ પણ લીધા છે હિટલાં સામને અને ઘણીવાર ચર્ચાલા ચાલી નાખ્યુ છે હાસને અને બને તે મુદ્દાઓ તેમણે સહન કરી લીધી છે

પોતાના ધંધાના અનુભવોનુ વર્ણન વાલચદ શેઠ બહુ રસથી કરે છે અને ગમ્મતના પ્રસગો પર એકનાનો વિદ્યાર્થી બેઠા આનદથી ખડખડાટ હસે છે સોકાપુરનાં બધિતની વાત કહેતા તે હજુ પણ માન આપે છે મુબાઈના એક બાધકામ માટે ૬ટા વહેપા સારૂ વાલ-ચદ શેઠે સોલાપુરના ગ્રેગ્યાનાં સોલાપુર કહતા ત્યારે એ ગયેલા ત્યાના ઉકરડાપર આનદથી તબિયત ખોગવતા, પણ મુબાઈમાં તેમની કપની દરણ થવા લાગી અને તેમના પેઢ પૂરવાની તેના માલિકોને તકલિફ થવા લાગી, એટલે કારવેલી રીતે કામ નહિ કરવાનું ધોરણ તેમણે ગ્રહણ કર્યું આ પરથી વાલચદ શેઠને કોઠેમા બહુ પડયું કોઈ માલિકોની માલમત્તા જપ્ત કરવાનો હુકમ આપ્યો પ્રતિવાદી પાસે ગયેલા સિવાય કઈ જ રપધરજ જપ્તમા મત્તા નહોતી, એટલે એટલેને જપ્તી જપ્ત કરી તેની પાછળપાછળ મુબાઈના રસ્તા પર ચાલવા જવું પડયું આ વાત કરતાં તેમનો હાસ્યરસ પૂર બહારમા વહે છે

વાલચદ શેઠ મૂળ ગુજરાતી હોવા છતા તેમનો જન્મ અને પર-પરાગત નિવાસ મહારાષ્ટ્રમા હોવાથી મહારાષ્ટ્રના સાહિત્યમા પણ તેમની ખૂબ અભિરુચિ છે પરંતુ તેઓની આરતવ્યાપી કામગીરીઓ આજે તો આખા દેશને ગૌરવ અને પ્રગતિ અપાવી છે તે સમસ્ત ભારતના બની ગયા છે અને હિંદની ઔદ્યોગિક ઉન્નતિના ઇષ્ટપ્રાપ્ત નજીક છે એવું એમણે સિદ્ધ કર્યું છે ર. બ. રા.

('હિંદુસ્તિયર'માંના શ્રી ધ્રુ ર ગજગરી તથા 'સહ્યાદ્રિ'માંના શ્રી શ્રીપાદ મહાદેવ માટેના લેખો ઉપરથી)

ગણિતગમ્મત

ત્રણ મિત્રો એક શહેરની હોટેલમા એક રાત્રિ ૫ ૬ એક ઓરડી ભાડે લેવા ગયા તેમની પાસે કાઇ સામાન નહોવાથી નોકરે તેમની પાસેથી ત્રીસ રૂપિયા આગોતર ભાડુ લીધુ અને એક ઓરડો આપી. પણ ગેનેજર પારો તે ભાડુ જગા કરાવવા ગયો ત્યારે ગેનેજરે કહ્યું કે એ ઓરડીનુ ભાડુ તો પચીસ રૂપિયા છે, માટે પાચ રૂપિયા પાછા આપી આને નોકરે વિચાર્યું કે નવા ભાડૂતોને ઓરડાના બાર ભાડાની ખબર નથી, એટલે તેણે એ પાચમાંથી બે રૂપિયા પોતાના અજ્ય માં મૂક્યા અને ચેલા ત્રણ મિત્રોને એક એક રૂપિયો પાછો આપ્યો. એ રીતે પ્રત્યેક મિત્રને ૯ રૂપિયા ભાડું આપ્યુ પડ્યુ એ ત્રણના નવ નવ ગણીને ૨૭ અને નોકરે ગ્રહ્ય કરેલા ૨ ગણીને કુલ ૨૯ રૂપિયા થયા. પણ પેલાઓએ ગણ્યા તો ૩૦ રૂપિયા આપેલા! ત્યારે બાકીનો ૧ રૂપા ગયો? તમે શોધી કાઢશો?

('બાલક'ના ઓક્ટોબર ગુરુક)

વિજય —એક સામાન્ય શત્રુ પરનો . . .
. . . પણ તે મેળવવા નનીને અસામાન્ય પ્રયત્ન કરવો પડ્યો

નાગોપાલના આન્તરજીવનનો ગુપ્ત ઇતિહાસ પ્રગટ કરતાં ભય એ લાગે છે કે આના બાહ્ય ને આન્તરજીવનની આ વિષયતા લોકો માનશે ખરા? પ્રશાન્ત સરોવરને તળિયે જ જ્યલેપ્યુ જન્તુઓ કરતા હોય છે એની કિનારે ઊભેલાઓને શી ખબર? એનું સુંદર, સુગઠિત અને હિલોર મેં લેર કેલતને રાહા સરખી યે ન આવે કે કોઈ દુર્ગન્ધ નિર્બળતા સાથે એ નિરન્તર સુલ્ક રહી રહ્યો હશે.

જે ચીજ નનીના દેહ-મનના અચળ આસન જમાવીને બેઠી હતી; એનું નામ હતું 'ભય'. આહાર, નિદ્રા, ભય વગેરે કેટલીક વસ્તુઓ જીવ માત્ર માટે સ્વાભાવિક ગણાય છે. કોઇએ એમાંથી મુક્તિ મેળવી હોય એવું સાંભળ્યું નથી. પણ આમાની 'ભય' નામક વસ્તુએ નનીને તો નાનપણથી જ જરા વધુ કબાની રાખ્યો હતો.

કેમ કરીને અને ક્યારે આ ભય પહેલવહેલો દેખાયો એ કહેવું મુશ્કેલ છે. બિલાડીને એંધેરે કે અંધારાથી ડરીને બાળક પહેલવહેલું ક્યારે ભયભીત થને છે એ તો એના વિશેષજ્ઞ જ કહી શકે.

નની જ્યારે સાત વર્ષનો હતો ત્યારે એ રહેતો હતો તે શહેરમાં એક સરકસ આવેલું એના ની દોરતવિશુએ આનીને કે ના કાનમા કહ્યું: 'નની, વાઘ જોવા જવું છે? સરકસમાં વાઘ વાઘ આવ્યા છે એક પૈસો આપીએતો જોવા દે છે. ના, તારી બા આગળથી બે પસા લઈ આપ આપણે બે ય જઇએ.' નની ઉત્સાહથી હડપ દઈને ઊભો થઈ ગયો ને બોલ્યો 'ત્યારે તો હમણાં લઈ આવું હું.'

વિશુએ એને ચેતાવી દીધો: વાઘ-બાઘનું નામ ન લેતો. હોઃ નહિ તો નહિ જવા દે. કહેજે કે બરફને ગોળો ખાતો છે.

પૈસા લઈ બંને ત્રિપો રવાના થયા. ને પછી ચોડીવારે નની એકલો રેતોરેતો દોડ્યો ઘેર પાછો આવ્યો! એનાં કપડાંની દશા જોઈ એની બાએ છતા પહેલાં તો એને ખૂબ ઠમઠોર્યો. પણ પછી સાજ પડી ગઇ હોવા નવરાની ઉતાવળે કૂણ બ્રેચા કરી દીધો. રોવાનું કારણ પૂછતાં ખબર પડી કે નનીને જોઈ એક વાઘ ઘુરક્યો હતો ને એથી ડરીને નીચે પડી જતાં એના કપડા બગડ્યાં હતા એ રડ્યો પણ હતો એ કારણે જ.

નનીના જીવનમાં બહેર રીતે ઇનામ આ ઉલ્લેખ પ્રસંગ હતો. એ પછી એ પોતાની બીને છુપાવી રાખતો શીખ્યો હતો.

આમ છતાં એનાં હૃદયમાં સુખ બહોત કેમજેમ એ મોટો થતો ગયો તેમતેમ એને ડરાવની વસ્તુઓની સખ્યા પણ વધવા લાગી અનેધરેધરે એ એવો થઈ ગયો કે મોટરોઓ પાસે જતાં પણ એના પગ ધ્રુજવા લાગતા. હેડમાસ્તરના મોં સામે જોતાં એના મોતિયા મરી જતા. બ્યાંક્યાંથી એ નજર નાખે ત્યાંથી એને બલ્લે ભય જ ડાક કરતો હોય એવો દેખાતો.

૭૫યારે એ દસેક વર્ષનો હતો ત્યારે એક દિવસ એ નિશાળેથી એકલો ઘેર પાછો ફરતો હતો. ત્યા રસ્તામાં કેટલે એને સાદ પાડ્યો. એણે પાછા ફરીને જોયું તો રતન દેખાયો. રતન નની કરતાં ઉમરમા વર્ગમાં બબૂતો, પણ સહેડતા જેવો દુબળો. ને અત્યત તોફાની છોકરો હતો. નની સાથે એને બહુ બનતું નહિ. એને આવતો જોઈ નનીની છાતી ધડકવા લાગી. એક વાર એણે વિચાર્યું કે અહીથી નાસી જાઉં! પણ બચીના બાલ દેખાવ એવિ દીકીકે પુપાવ્યા. એ ભાગ્યો તો નહિ પણ બહાદુની જેમ ઊભો રહ્યો.

બીજ કંઈજ વાતચીત કર્યા વિના રતન બોલ્યોઃ 'તારૂ વિમાન કે'.

નનીએ ખૂબ મહેનત કરીને, બુદ્ધિ વાપરીને નકડા પૂઠાનું એક વિમાન બનાવ્યું હતું, હવામા થા કરતાં એ ફરફુદરંદર ઉપર ચઢતુ ને પછી ધીમેધીમે નીચે આવતુ. આજે એને પૂરેપૂરૂ તૈયાર કરી એ નિરાશામા લાબ્યો હતો અને એનું એ અદ્‌ભુત રચાકડું તથા તેની આવી આશ્ચર્યજનક ક્રિયા જોઇને નવાઈ પામતા સૌ મિત્રોમાં એ દબ્યાં અને પ્રસંશાનુ પાત્ર બન્યો હતો.

અને મૂગોમૂગો ઊભેલો જોઇને રતન દાંત પીસીને બોલ્યોઃ 'નથી દેતું? જલદી આપી દે નહિ તો .....'

મહામહેનતે રોવુ અટકાવી નની બોલ્યોઃ 'મેં બનાવ્યું છે, તને શા માટે આપી દઉં?'

'નથી આપવું? ઠીક ત્યારે ઊભો રહે' ને આટલું બોલી રસ્તા પરથી મુઠ્ઠી ધૂળ ઉપાડી રતન બોલ્યોઃ 'લગાણા આંખમા મારૂ ધૂળ ઉડાડીશ– કાણિયો બની જઈશ સીધી રીતે આપી દે, કહું છું'

અને રસ્તા પર વિમાનનો ઘા કરતા નની બોલ્યોઃ 'લઇ લે' લઇ લે!! બહુ મોટી ચીજ છે ને! તુ બીજુ બનાવી લઈશ.'

ને એ ઉપાડી હસતો હસતો રતન બોલ્યોઃ 'બબરદાર, કહું છું: જો બીજું બનાવીશ તો હાથ બાની નાખીશ. હુ એકલો જ વિમાન ઉડાડીશ, બીજા કેઇને નહિ ઉડાડવા દઉં.' ને આટલું બોલી લામ, પત્ર ને આખુ યે અમ ઉછાળતો સીટી વગાડતો રતન ચાલ્યો ગયો.

નની ઘેર આવી આપવીતી કેટલી દઇ બિછાનામા મોં ઘાલી મૂઠ્ઠી રહ્યો માત્ર વિમાનના શોકમા જ એ આમ હતાસ બની પડી રહેલો એમ નહોતુ. પણ ખરાબ માણસના હાથથી પોતાની ચંપત્તિનું રક્ષણ કરવાની બીજા બાળકોના જેવી લડવાની પણ એનામાં તાકાત–હિમત નહોતી એની શરમ જ એને સૌથી વધુ પીડતી હતી.

આવા નાનામોટા પ્રસંગો બાદ કરતા એને સૌથી વધુ ભયાનક બનીને સતાવતો 'સાહેબ'–'ગોરો'. આ બધ કઈ રીતે જન્મ્યો એ તો કોણ જાણે; પણ લાલ મોઢું ને સફેદ ચામડી લોતાજ એના હોશકોશ ઊડી જતા ને વિના કારણે એની છાતીમા ફાળ પડતી. એ ખૂબ પોતાને સમજાવવા યત્ન કરતો કે 'દરવા જેવુ કંઇ નથી; સાહેબ બને ખાઇ જવાનો નથી.' પણ તેમ છતા એ ડરતો તો બંધ ન જ થયો. ગળીના વાવેતરવાળા જુલ્મી ગોરાઓના હાલના એનાં કેટ વાર્તિત વડવા–ઓનું લોહી ઠબુ યે એનાં લોહીમા વહેત હતુ કે કમાં એની નિર્બા–કતાની બધી યે દવીસ્તા તબૂાઈ જતી હતી?

નિશાળના હેડમાસ્તરે જ્યારે એના બાપુને લક્ષ્યું કે 'નનીના જેવો શાન્ત, સિધ્ધ ને નિરુપદ્રવી બીજો કોઇ છોકરો અમારી શાળામા નથી; સારી ચાલચલગત માટેનું ઇનામ આ વર્ષે તું એને આપવાનો છું' ત્યારે શરમ અને આત્મગ્લાનિએ નનીને ગરવા કર્યું થયું. એની આન્તરિક રિથતા માટે અપાતુ આ ઇનામ પોતાને ખરી રીતે તો પોતાની ભીરતા માટે અને ખરાબ આચરણ ન કરી શકવાની અશક્તિ માટે અપાતું ઇનામ લાગ્યું. એને આવી સીધી સમજણ એનામા નહોતી, છતાં એની અતિ-વેધક શરમ એનું દોર્યું બીધા નાખતી હતી.

પોતાની જે નિર્બળતા'ને એણે આજ સુધી મહામહેનતે લોકોની નજરથી દૂર રાખી હતી તે આ ઇનામ મળતાંની સાથે જ સૌની નજરે આવી ગઇ, કોઇ પણ એ વાતથી અજાણ્યું નહોતું. બીજા વિચારી એને પોતાનું ગાયું દીવાલમાં અડાબખાં ખત થયું. ઉર્ધ્વશ્વાસે એક વાત

એના ગમત્યા ધૂરાયા લાગી કે બસ કરવા તો મિશાલ સ્કુલના સરદાર જેવા છોકરાને મારવા બદલ ઓદીની સજા થઈ હોત તો કેવુ સારુ થાત?

અને આમ બધજીત અને આનંદ વિનાના દિવસો નવીના જવા લાગ્યા

એ ગોળ વરસોનો થયો ત્યારે એક એવો બનાવ બન્યો કે જેથી એને કાયમ ઉપર ધિક્કાર છૂટ્યા. ફરીને મહેરમા એક સરકસ આવ્યુ. આ વખતે બાપ એનાનો નહોતો, પણ મિશાલના છોકરાઓ એના મળાને ખરેખર સરકસ જ જોવા ગયા હતા એ દિવસે બપોરના એવામા સ્કુલના છોકરાઓ માટે ખાસ ઓછા ભાવ હતા ને એથી નની પણ આઠ આનાની ટિકિટ લઈ એક ડિપિવાળી ખુરશીમા બેઠા હતો. અને એક સરસ જગ્યા મળી આની એકલે ડિગ્રેથી જરા દૂર હોવા છતા તે જગ્યાએ જ એ બેઠો

સરકસ શરૂ થવામા લહુ વાર નહોતી. લગભગ આખો તબૂ ભરાઇ ગયો હતો એ વખતે પાછળના ભિસામા હાથ ઘાલી એક ગોરો છોકરો ફરતોફરતો એની પાસે આવ્યો ને બોલ્યો: ‘એઇ, ઉઠ, ઉભો થા, આ ખાલી જગ્યા છે’

નની ધ્રુજતો કપતો એના મે સામે તાકી રહ્યો ગોરો છોકરો ખુરશીના હાથા પર હાથ મૂકી અને હલાવતા બોલ્યો. ‘સાભળે છે? આ ખાલી ખુરશી છે, ઊઠ’

છતા નની ઉઠે ન બોલ્યો. એનુ ગળુ જાણે ડુચાઈ ગયુ હતુ ને ત્યારે પેલો ગોરો છોકરો ગળેથી એનુ પકડેલુ પકડી, અને ઉભો કરી ખુરશી પર બેસી ગયો!

નનીને ત્યારે પોતાની બારે આબુ અથાર ન દેખાયુ પેલી વાર હગાઇની જેમ સૂનમૂન ઊભો રહી, ઠાઢી પર હાથ ફેરવતો એ બદાર જવા નીકળ્યો સરકસ જોવા આવેલા બીની આખ આ દૃશ્ય નિહાળી રહી હતી એનુ ખમીસ પકડી વિશુએ એને પોતા તરફ ખેંચી ધીરેથી કહ્યું ‘મૂકો દીધો કઈ જ બોલ્યો નહિ ? કઈ હોત તો ’

પોતાની ખુરશીમા સકોચાઈને બેઠેબાજુ બેઠતા ત્રિમલ બોલ્યોઃ ‘આવ નની, આવ, અહીં બેસ’ પણ ખૂબ મહેનતે પોમાયી અવાજ કાઢીને નની માત્ર આટલુ જ બોલી શક્યો ‘ના, ના, હુ ઘેર જાઉ છુ.’

એ રાત્રે તે ઝાપો ન સાંધ્યો. બાદ રાત્રે એકવાર એને ઠીબા થઈ કે બીસ પાઈને મોટેથી રડી લઉ, પણ એ ગોઠુ છાતીએ દાબી મહા મહેનતે એણે એ ઈચ્છા રોકી ઓચિન્તો એકવાર પથારીમાથી ઊઠી ઘરના ખૂણામાથી એક લાંબી-સ્ટીક કપાડી બને હાથે જોર કરી એણે એ બાબી નાખી અને પાગવની ક્રેમ મનમાં ને મનમા બે બોલ્યો: ‘હું શા માટે આવ્યો છું? શા માટે હું આવ્યો છું? ડરપોક! બીકણ!! અરે બધાય મને જોઈ ગયા ! બધાયે દીઠ્યા! કાલે નિશાળે કેમ હશીને જઇશ ?

આ બનાવ પછી, કોણ જાણે કેમ, નની એવા બની ગયો કે કાયમાની જેમ એ પોતાના જ સમાજેયો રહેતો. મિત્રો સાથે વાતચીત કે હસવુ રમવું એતે સ્વભાવ બધ કર્યું હતુ. ક્લેમેટો એ એકલોએકલો જ રહતો ને મનમાં ને મનમા કઈક બબડ્યા કરતો!.

એક દિવસ ત્રણ જોડને ત્રિમલ બોલ્યોઃ ‘વિશુ, ને તો, નની કેવો થઈ ગયો છે? કોઈ સાથે વાત પણ નથી કરતો.’ વિશુએ બાધુ-કારની અદાથી જવાબ આપ્યોઃ ‘એ તો પરીક્ષા માટે વાચે છે. તારી જેમ ફાટ્યાજ નથી એના બાપુએ એને કહ્યુ છે કે આ વખતે પહેલા નબરજ આવીશ તો સોનાનું કાંડાઘડિયાળ અપાવીશ.’

પણ વિશુનુ અનુમાન તદન ખોટું હતુ. કાંડાઘડિયાળના હોવે નની પાસે બીજુ બોગબને હતો એમ નહોતુ એ બદ બસ ફરી માત્ર બકતો જ હતો કે હું ડરવોક નથી, મારામા હિમત છે, હું કોઈથી ડરતો નથી, હવે જે કોઈ મારી સાથે ચાલાકી કરશે એને હું જોઈ લઈશ; વગેરે. નવીને સતત વ્યાકુળ રહેવુ પિંજરમાં પંખી ખુલ્લી હવાનો મુક્તિ-મત્ર જપ્યા કરવુ

મહિનાઓ પછી એક દિવસ વિશુએ આવીને કહ્યું ‘નની, ચાલ મેદાને આજે મિશાલ સ્કુલ સાથે આપણી ફુટ બોલની મૅચ છે’

છોકરાના ટોળામા કે બ્યા એકલે બાજુએ એના મગબાના હોય એવે કેડાને નતા નની હરતો તેથી એ આંતરિક ભયનો સામનો કરી મનમાથી જરા એ જોર કરીને બોલ્યોઃ ચાલ.

મેદાનમા બીજ નની હતી બીજ મેનાગરાઓ હુપરાત અને નિશાળના છોકરાઓ ટોળેટોળાં આજીને ઊભા હતા બધુ સાજ રચે છે એનો આખરી નિર્ણય હજુ નહોતો થયો. અને એ ક્યારે થશે એ પણ નહોતુ કહેવાતુ

રમત શરૂ થઇ બને પક્ષના મેનાગરાઓ પોતાપોતાના પક્ષને જોર ચડાવવા લાગ્યા એ ક્રોકરા ક્યારેક તિરસ્કાર કરીને રેપભર્યા અવાજે, તો ક્યારે વિનતિભર્યા કરુણ સ્વરે રમનારને ઉત્સાહિત કરવા લાગ્યા પણ કુતરુ એને પક્ષ માટે સમાન આકર્ષ હતુ. એમાનું કોઇ જ ગોલ આખી શાતુ નહોતુ મેનાગરો રમત જોતા જોતાં ગતબ્ધ રીને ઉકરડાનું ગધ, પરસેવે રેબજેબ થઈ ગયા.

આખરે રમત પૂરી થવામાં ત્યારે પાચેક મિનીટની વાર હતી ત્યારે નનીની નિરાશાવાળાઓએ એક ગોલ દીધો અને ‘ગો...ત’ ‘ગો અ. .લ’ ‘ગો અ. .લ’ શબ્દે આકાશ ગજવવાં, છતી, બદાર બનેરે ઉછાળીને આ વિજયનો આનંદ પ્રગટ થયો

જ્યા લગી રમત નની આ રમત જોઈ રહ્યો હતો, ત્યા, એની પાસે જ એક આઠેક વર્ષનો છોકરો કુદતો-નાચતો ખોમા પાછી આવિજય-નાદ કરતો હતોઃ ‘ગો . . . લ ! ગો . . . લ !! ‘ગો . . . લ!’ ફરરે! મેદાનમાંએ ગોલ દીધો, ફરરે! ગો . . લ ! ગો . . લ!’ રમતની ગરમ થઈ ગઈ, તેપબધુ છોકરાઓનો ગોકીરો તો ચાલુજ હતો

ત્યાં પારો જ ઊભો રહીને મિશાલ સ્કુલનો એક ક્રિસ્તી છોકરો પણ રમત જોઈ રહ્યો હતો મિશાલ સ્કુલે ગોલ આપ્યા પછી બે જરા ટીપો પડી ગયો હતો એના હુપર આ નાનકડા છોકરાનો આવો આનંદ એને અસહ્ય લાગ્યો. એણે એના વાળ ખચખચાવીને એને દબડાવ્યો. ‘એઈ, ચૂપ રહે!’

પણ પેલા બાળકનો અદમ્ય ઉલ્લાસ આથી તો ઉલટાનો વધ્યો એ જોઈ બીસ પાછી ઉછળ્યો: ‘ગો..ઓ અને મારે છે રે . . .’

પેલા ક્રિસ્તી છોકરાએ જરા ઠીકઠીકરીતે એનો કાન ખેંચીને કહ્યું: ‘ચૂપ રહે, નહિ તો એકલિક મારીશ, તો જાણે પોતાના છોકરા પર.’

પેલા બાળકની આજપાસમા કોઇ ઓળખીતુ નહોતુ એથી નનીને

નેતા જ એ રડી પડ્યો: 'આ નનીભાઈ, જુઓને, આ ગમે મારે છે !'

નનીને લાગ્યું, કાંઈએ નથી ચોતાનું ગળું દબાતી રાખ્યું છે. એના હૈયામાં ગભરાટ થવા લાગ્યો ને એનું મોં એકદમ પૂણી જેવું સફેદ થઈ ગયું. મૂલ્યતા સારે એણે પેલા ખ્રિસ્તી છોકરાને કહ્યું: 'એને છોડી દે; એવા નાના છોકરાને શા માટે મારે છે?'

ખ્રિસ્તી છોકરાએ મોં બગાડીને કહ્યું: 'નાનો છોકરો? કમબત! હરામી!! રાસ્કલ!!! આમ બોલી એણે નાના છોકરાના હાથણામાં એક મુક્કો માર્યો. ને પેલો બાળક ખૂબ જોરથી રડી પડ્યો.

ચોથું ધ્યાન ત્યારે રમત તરફ જ હતું, એથી આ બાજુના આ નાટક તરફ કોઇએ ધ્યાન ન આપ્યું

અત્યાભાવિક એવો જરા ગુસ્સો કરીને નની બોલ્યો: 'મૂકી દે કહું છું, નહિ તો સારૂ નહિ થાય !'

એને પેલા રોતા બાળકને મૂકી ખ્રિસ્તી છોકરો નનીના મો પારો મોં લાલી બોલ્યો: 'લડવું છે? આવ ત્યારે!'

કેમ કરીને આ દ્વંદ્વયુદ્ધ શરૂ થયું, આ નનીને બરાબર યાદ નથી પણ ચોચિન્તાનું એણે જોયું કે પોતે પેલા ખ્રિસ્તી છોકરા સાથે બથ-બથા આવી ગયો છે!

બોડી વારમા તો એમની દરતુ છોકરાઓનું એક ટોળું રચાઈ ગયું કુટબૉલ જેવા આવેલાઓમા ઘણા આ નવો ખેલ જોવા આવી ઊભા.

ખ્રિસ્તી છોકરો થોડીક મુક્કાબાજી જાણતો હોય એમ લાગ્યું, કારણ પહેલેથી જ એણે મુક્કીઓ મારીને નનીનુ નાક-પેા ભાગી નાખવાની શરૂઆત કરેલી. છતાં નની ગરબિયો થઈ એને બાઝી જ રહ્યો. જોનેની ઉમર લગભગ સામાન હતી શરીર અને બળ પણ સમાન જ લાગતા હતાં ને તેથી લડાઈ-કુસ્તી સારી જામી હતી

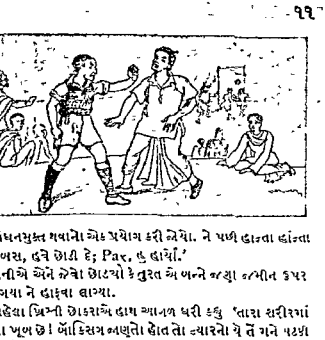
એકવાર નની આંટી મારી, ખ્રિસ્તી છોકરાને બો બેગો કરી, એની છાતી પર ચડી બેઠો. તે એના મોઢા ઉપર ને માથા પર અણુકેળ-વાએલ હાથે ગડદાબાજી કરીને એને કાબૂમા લેવા મથતો હતો, પણ ખ્રિસ્તી છોકરે એને ઉછાળી મૂક્યો, ને બને હાથે મુક્કાબાજી ચલાવી નનીના પેટ અને મોનો ખુરદો બોલાવેલા શરૂ કર્યો. નની પડુપડુ થઇ ગયો હતો.

પાપુ નનીના મનમા હવે લેશમાત્ર ભય નહોતો. યુદ્ધના લક્ષાયે એ ભગ્ન થયો હતો. હાર-જીત તો અતિ ગૌણ વસ્તુ છે, યુદ્ધમા જ પરમ સાર્થકતા છે, એ મહદ્ સત્યે નનીની રનેરગમા ત્યારે નૃત્ય આરંભી દીધું હતું

ઓચિંતાનો એક મોટો કુત્રો મારી નની ખ્રિસ્તી છોકરાના શરીર પર પટક્યો. અને બંને હાથે રીંછની જેમ દબાવીને એને ક્યારેયો શરૂ કર્યો—ધૃતરાષ્ટ્રે જેમ ભોજ-ભીમને ક્યારેયો હતો, લગભગ એ જ રીતે

ખ્રિસ્તી છોકરો વધુ મુક્કાબાજી કરવા અશક્ત બનતાં હવે નનીની બાથમાંથી છૂટવા તનતોડ મહેનત કરવા લાગ્યો. પણ નનીએ એને એવી રીતે બાથ ભીડી હતી કે ધીરેધીરે એની ભીંસ વધુ ને વધુ મજબૂત બનવા લાગી.

ધીમેધીમે ખ્રિસ્તી કિશોરનું મોં લીલું પડવા લાગ્યું એણે છેલ્લી-

વાર બંધનમુક્ત થવાનો એક પ્રયોગ કરી જોયો. ને પછી હાન્ફતા હાંફતા કહ્યું: 'બસ, હવે છોડી દે; Par, હુ હાર્યો.'

નનીએ એને જરા છોટ્યો કે તુરત એ બન્ને જણા જમીન ઉપર બેસી ગયા ને હાંફવા લાગ્યા.

પહેલા ખ્રિસ્તી છોકરાએ હાથ આગળ ધરી કહ્યું 'તારા શરીરમાં જોર તો ખૂબ છે! બૉક્સિગ જાણતો હોત તો ત્યારનો ય તેં ગને પટકી નાખ્યો હોત.'

બીની સાથે હાથ મેળવતાં નની ઉમગનપૂર્વક બગાળી-અંગ્રેજી બોલ્યો: 'અને તુ બહુ સારૂ બૉક્સિગ જાણતો લાગે છે? કેવો મુક્કો માર્યો હતો? આ જો હોઠ કપાઇ ગયો છે'

ખ્રિસ્તી કિશોર હસીને બોલ્યો: 'તારે શીખવું છે? મને બહુ સારૂ તો નથી આવડતુ, છતા તને તો શીખવી શકીશ જ.

નનીએ ખૂબ આગ્રહ કરી કહ્યું 'હા, શીખીશ, અને કાલથીજ શરૂ કરીશ, કેમ?'

'જરૂર, પણ તારૂ નામ શુ?'

'મારૂ નામ નની, નની ગાબુલી '

'ને મારૂ નામ ડિક—ડિક કાન્ડલીન '

ડિકના ગયા પછી નનીનો મિત્રવર્ગ અને પેરી વધ્યા કુટબૉલ મૅચ ત્યારે પૂરી થઈ હતી

વિજુએ ગર્વપૂર્વક એનો વારો થાળવતા કહ્યું 'શાબાશ ખલીફા' હિંમત બતાવી ખરી! હું તો પહેલેથી જ જાણતો હતો કે ભલે નની ચૂપચાપ રહે, પણ અન્દરથી તો એ પાક્કા ગુંડો છે. પણ નની, તારી આ આંખ તો સૂજી ગઇ લાગે છે"

નની એક આંખે અને કૂણી ગએલા હોઠે વિજુ સામે જોઈ ખટ-ખડાટ હસીને બોલ્યો: 'અરે ગ્રામાં શું? એ તો કાલે મઝા જરશે. પછી પણ માળો ડિક! સરસ ઝોકારો છે, કેમ?

એ દિવસે કોરણકોર કરતા, ગીતો ગાતા ગાતા પેર પાછા ફરના નનીએ જીવનમાં પહેલવહેલેા પરિપૂર્ણ મુક્તિનો રવાદ ચાખ્યો. આજ દિવસ સુધી જે રાક્ષસ એને મુઠીમા દબાની ક્યારો નાખવા ગહેનત કરી રહ્યો હતો, એનો આજે પોતાના સ્વહસ્તે વધ કરી આજે વિજય-માળ પહેરી એ પેર પાછો ફરનો હતો

રમણિક મેઘાણી

(શરદેન્દુ બન્દોપાધ્યાયની બગાળી વાર્તા ઉપરથી)

મૅંદીનાં પાન

પૈસાના વારસા વિનાના બાળકો પુરુષાર્થી થશે અને સંકુચિતતા તથા નૂતનવાણી વારસા વિનાના બાળકો સમાર્ગ થશે આજમાંથી જ આવની કાલ પેદા થાય છે આજનું રૂબજુ અને રૂબજુ માણસો આવની કાલે બાય છે આજનો મહિમા અદ્ભુત છે. મિત્ર તો મને પ્રિય છે જ, પણ હું તો દુશ્મનને ય ઉપયોગી ગણું છું. હું કે કરી 'શકું' તે મિત્ર ને બતાવે છે, અને દુશ્મન, મારે જે કરવું 'ઘટે' તે.

(ગિલ્બર)

કચ્છનાં કીર્તિમંદિરો

[૧] કચ્છડો

'અત ધોરાં ગુજિયલ ત્રિયાં વટે કચ્છ વજ્જા
ધર્તિ જે ધોરાં અમાયો વેમેં હિયા'.

આ ટ્રાવાળીના મુખમાંથી નરી પડેલી આ પંક્તિએ ગિરાસદારનું કચ્છ જાણ્યું છે? તો ગીગામાંગા વરસાદ પછી લીલીછમ બનતી કચ્છની ક્ષમિન્નુ પ્રકૃતિ સૌ કોઈ માણવા આપણને કેટલો ગજબ ગમે છે? કુદરત કચ્છી ધોરા પ્રત્યે કુણે છે? અને કચ્છની ગુર્જિયલ સ્ત્રીઓને તેનાથી ગુજરાતીઓ કરાવવાના મોહ કોઈ આપી શકે તેમ છે? નહિ તો, એ બધા જ હરો કે કચ્છની એ ત્રણે વસ્તુઓથી જનને ક્યારે પણ તૃપ્તિ થવાની નહિ

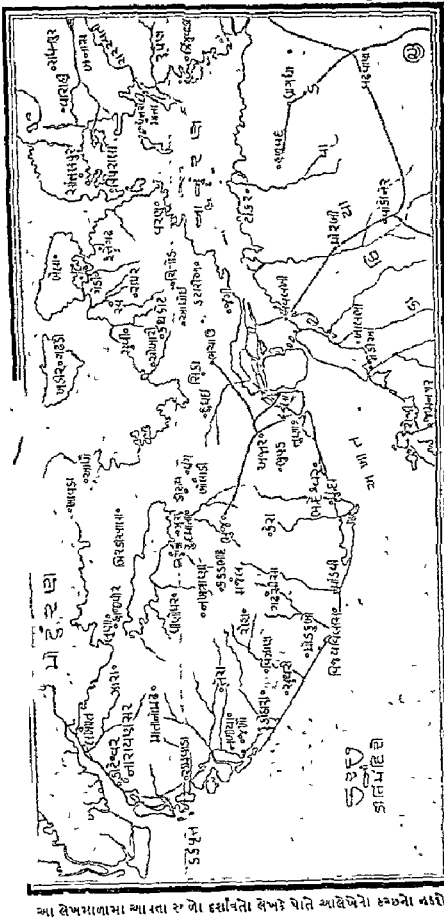
વડા કચ્છની વિશિષ્ટતા

ધરિયા અને રણથી વીંટાએલા અને કર્કવૃત્તથી ગરાતા કચ્છના દુંગરાળ અને સૂકા, સપાટ અને ફળદ્રુપ ભાગોમાં હવામાનની ઘણી વિશિષ્ટતાઓ માલૂમ પડે છે ને તેથી જ વિશિષ્ટ ભૌતિકતા કચ્છની વસતિ ધરાવે છે 'વડી કચ્છ ધરા ને વડા વાણીય વચ્છ' કચ્છનો આકાર વાંકો, સ્વભાવે સાહસ અને મીઠા છતાંય અતડા અને અક્કડ દેખાઈ આવતા કચ્છી માડુઓ પણ વંકા, અને તેમની કચ્છાઈભરી કચ્છી બોલી પણ વાંકી ઢિંગલા નકશામાં હિંદીરૂપ પડયા પછી આવી આડાઈથી અલગ દેખાઈ જુદી તરી આવતી 'કચ્છડો' ગુજરાતનો જ એક ભાગ હોવા છતાંય ગુજરાતથી નિરાળો પડી રહે છે.

આપણી રાષ્ટ્રીયતાના શેષ જેવું કચ્છને પોતીકા કચ્છી સિક્કાનું ચલણ તથા તેના વિશિષ્ટ તોલમાપ રાખવાની ને હવિયોને વાપરવાની સ્વતંત્રતા છે, ને જેના બદલે, વહાણવટીઓ તથા વેપારીઓ હજુ પણ ઝવર છે એવા કચ્છને તેના પોતાના ખાસ પ્રકારના સંસ્કાર, રીતરિવાજ, રહેણીકરણી ને લોકસાહિત્ય હોવું એ સહજ છે આપણી સર્વસામાન્ય માન્યતા મુજબ બધા દેશો ને બધી પ્રજાઓને તેમનો ભૂતકાળ ભવ્ય દેખાય છે તેમ કચ્છને પણ સાહસ, શૌર્ય અને ગહનવાકાંક્ષાભર્યો ગૌરવવંતો પ્રાચીન ઇતિહાસ હોવા જ જોઇએ

પ્રાચીન ઇતિહાસ

કચ્છનો અતિ પુરાતન ઇતિહાસ અનુપલબ્ધ એવા ઐતિહાસિક સાધનોમાં કચ્છના પહેલા નામોલ્લેખ રા.રામવણ અને મહાભારતમાં મળે છે રામાયણના યુદ્ધકાંડમાં કચ્છ, તેના રણસાગર અને કચ્છમાં વસતી આભીરો (હાલના આહીરો) પ્રજાનો ઉલ્લેખ આવે છે રામાયણ, ભાગવત અને ગત્ય પુરાણોમાં કચ્છના પ્રસિદ્ધ તીર્થો નારાયણસરોવર

આ લેખમાળામાં આવતા ૨૦ જેટા ઇતિહાસિક લેખકે પોતે આલેખેલો કચ્છનો નકશો.

આપણા પ્રાંતના એ ઓછા ઓળખાએલા અંગની પ્રાચીન ઐતિહાસિક સમૃદ્ધિ દ્વારા તેના સાંસ્કૃતિક ગૌરવનો પરિચય આપતી લેખમાળાનો પહેલો હપતો

લેખક : રામસિંહજી રાઠોડ બી. ઈ. આર

ને કેટેઅરનું ગાદારત્વ આપ્યું છે ગદ્દારભારતના સંસ્થાપર્વમાં કચ્છને 'ઔદુમ્બર' કહી તેને કેટેઅર કે કચ્છેશ્વર નામે રાજ્યધાની હોવાનું કહ્યું છે. શ્રી કૃષ્ણે હસ્તિનાપુરથી વળતાં કચ્છના રણકાંઠામાં સાલ્વનો વધ કર્યો હતો.

હિનારાના પ્રદેશ તરીકે કચ્છનું જે મહત્ત્વ છે તેને કારણે તેને પર-દેશોની પ્રજા જોડે જે સંબંધ રહેતો આવ્યો છે તેનો, પુરાતન ગ્રીક લખાણોમાં અને અરબી તવારીખોમાં ઠીક ઉલ્લેખ મળે છે. ઈ.સ.પૂ. ૬૨૩ગા સિકંદરનું સૈન્ય કચ્છના રણકાંઠામાંથી પસાર થયાની નોંધ ગ્રીક પ્રવાસીઓમાંથી નીકળે છે. સિકંદરના આગમન પછી ગ્રેકો બૅક્ટ્રીઅન ધાટીના મંત્રિરો, હિલ્લા ને કૂવાઓની બાંધણીની અસર કચ્છના પુરાવશેષો પર પણ થએલી જોવામાં આવે છે. નદ, મૌર્ય અને શુંગ વંશનાં ગદ્દારાજ્યોની અસર નીચે યે કચ્છ આવેલુ.

પુરાતન તવારીખ

ઈ.સ.પૂર્વે ૧૪૨૫ા ૧૨૪ સુધી કચ્છ નિનાન્દરના ગ્રીક રાજ્યનો એક ભાગ ગણાતુ, પણ પછી ઈ.સ.પૂ. ૧૨૦માં શકોએ કચ્છનો કબ્જો લીધો. ઈ.સ પૂ. ૫૬ગા વિક્રમાદિત્યે તેમને હરાવી નસાડ્યા ત્રીસેક વર્ષના ગાળા પછી પાછા શકોએ યુકેટ્રાઈદીનની સરદારી તળે પોતાનુ રાજ્ય સ્થાપ્યું. એ રાજ્યનો ઈ.સ.ની પહેલી સદીના પાર્થિ-યનોએ[૧] નાશ કરી પોતાની સત્તા જમાવી ઈસ. ૭૩ગાં પ્લિનીએ પોતાના લખાણમા કચ્છીઓને ઓદાગ્રમરી (Odambarri) તરીકે ઓળખાવ્યા છે. ઇ.સ. ૧૫૦ગાં ટૉલેમીએ Odambarriનુ વર્ણન આપેલું છે તે કચ્છનું મુખ્ય શહેર હોવાનું માનવામાં આવે છે તેણે કાંઠે અને કાઠીઓને[૨] લગ્વેલ પણ કરેલા છે ઈ સ ૨૪૬માં પેરિ-પ્લુસનો કર્તા કચ્છના હાલના રણનું[૪] જે તે વખતે ઢીકરો સમુદ્ર હતો) તેને Eirmon (ઇરણમ્-ઈરણ-ઇરિનોન-ખારવાળો પ્રદેશ) કહી વર્ણન આપે છે. પેરિપ્લુસના લેખકના સમય પછી ઈ. ૨૪૦ની ૩૦૦ સુધીમાં ઔશ્રાદ્ભૃત્ય શાહ રાજવંશોએ કચ્છને પોતાને કબ્જે રાખ્યું. તે પછી કચ્છ ગુપ્ત સામ્રાજ્યની સત્તા હેઠળ આવ્યું પાંચમી સદીના અંતે કચ્છ વલ્લભી રાજવંશની સત્તા તળે દ્વદ અને સાતમી સદીમાં કચ્છ સિંધનો ભાગ ગણાતું. ચીના મુસાફર હ્યુથાન્ચ્વાંગે પણ પોતાના પ્રવાસ વર્ણનમાં (ઈ સ. ૬૪૦ લગભગ) કચ્છનો નિર્દેશ કરેલો છે અને કેટેઅરને કિત્સોકિદ્રેલો કહી ઓળખાવ્યું છે.

મધ્યયુગનો ઇતિહાસ

આઠમી સદીની શરૂઆતમાં (૭૧૪ લગભગ) તેલુગુના પરમાર રાજવના મૃત્યુ પછી કચ્છ ચારેકોરે રોપવામાં આવ્યું આ પછી તરતજ કાઠીઓ સિંધમાંથી કચ્છમાં ઊતર્યા. કાઠીઓએ કચ્છના દક્ષિણ અને મધ્યભાગોને કબ્જે મેળવી પાવરઝડમાં પોતાનું મુખ્ય મથક રાખ્યું હતું કચ્છની પૂર્વમા આ સમયે ચાવડાઓની સત્તા હતી. પંચાસર અને અણહિલવાડના રાજ્યોની મદદથી આઠમી અને નવમી સદી દરમ્યાન ચાવડાઓની સત્તા વધતી જઈને નબળી. દસમી સદીમાં જ્યારે મૂલરાજ સોલંકી ગાદીએ આવ્યા ત્યારે ચાવડાઓને અણહિલવાડમાંથી હાંકી કાઢવામાં આવતાં તેઓ કચ્છમાં આવી ભરાયા. કલ્યાણના ચાલુક્યોએ જ્યારે મૂલરાજ સોલંકીને (લગભગ ૯૫૭મા) નસાડ્યો ત્યારે તે કેથેડોદમાં થાણું જમાવી બેઠો હતો. આ સમય દરમ્યાન જ્યારે આરબોના આવવાની શરૂઆત થઈ ત્યારે કચ્છના ઘોડા પ્રદેશ પર સિંધના એક ભાગ તરીકે આરબોનું વર્ચસ્વ દ્વદ આસ્લેજની (૯૭૦–૧૦૩૬) પોતાની નોંધમાં કચ્છ વિષે વર્ણન કરે છે અને દસમી તથા અગિયારમી સદીની અરબી તવારીખોમાંથી કચ્છના ચાવિયા વહાણોને લગતી અને બીજી નોંધો નીકળે છે અ-નિયારની સદીની શરૂઆતમા (૧૦૨૩ા) અણહિલવાડના ભીમ-દેવ પહેલાએ (૧૦૨૨–૧૦૬૨) ગદ્દાર ગઝનીથી નાસીને કેથેડોદમા આવી રક્ષણ મેળવેલુ તેણે વાગડના કબ્જો લીધેલો. અગિયારમી સદીના અને સંધાર કચ્છ પર કરી વળ્યા, પણ તેઓ પોતાની સત્તા જાળવી રાખ્યા નહિ અણહિલવાડના સિદ્ધરાજ જયસિંગના[૬] (૧૦૯૪ –૧૧૪૩) મદ્દારાજ્યનો કચ્છ એક ભાગ દ્વતો. ભીગદેવ બીજાએ (૧૧૮૦ લગભગ) કચ્છમાંથી મદ્દર મેળવેલો તેરમી સદીમા સોલંકી પછી વાઘેલાઓએ[૭] (૧૨૪૦–૧૩૦૪) કચ્છમાં પોતાની સત્તા પ્રસારી હતી આ પછીનો કચ્છનો ઇતિહાસ તો કમબદ્ધ નથી-પ્રીતે છે સિંધના સમા મોડમનાઈ, કૂંવ અને સાખા દુલાળીએ કચ્છમા પોતાની સત્તા વિસ્તારી તથા લાખા દુલાળીને સંપૂર્ણપણે કાઠીઓને કબ્જે કર્યા.

અને ત્યારથી કચ્છના વર્તમાન રાજવંશનાં ચંઢવશી જાડેજા-ઓનો ઇતિહાસ શરૂ થાય છે.

કચ્છ – એક ભૌગોલિક એકમ

કચ્છની ભૌગોલિક એકતાનોને લીધે કચ્છ બહારના લોકો કચ્છના રણ અને અખાતના નામોલ્લેખ સિવાય તળ કચ્છ વિષે બહુ ઓછું જાણે છે આંતરિક અને બાહ્ય બન્ને કચ્છ એક ભૌગોલિક એકમ હોઇ તેના સામાજિક અને રાજકીય ઇતિહાસની વિશિષ્ટતા નિરાળી પડી રહે છે. કચ્છનું જે ભૌગોલિક નિયુક્ત સ્થાન છે તેની અસર કચ્છની પ્રાકૃતિક અવસ્થા ઉપરાંત તેના સામાજિક અને આર્થિક જીવન ઉપર પણ ઘણી જ ઊંડી છે હિમમા બહુ ઓછે રણે હરો તેવી (રૂપના બનેલા અને ખીલ) ડુંગરાઓની લાંબી ધારોની હારની હાર ક્ષિતિજ પર દક્ષિમર્યાદારાજાવાળી જ્યાં આંખને આરામ આપે છે; ક્યાંક એખડો-વાળા ઊંટાં નદીનાળાં; ટૂંક પ્રદેશની ખાસિયાતો અને આજુબાજુનાં જ્યાં જમીનના અંતસ્તરમા ઉપર જ, ગધુર પાણી ગળે છે ત્યાંના ફળદ્રુપ વિસ્તારો અને ખેરવાણ મેદાનો; દરિયા-કિનારાના પ્રદેશો કાંટાળાં રુક્ષ આરણ્યો અને વિસ્તૃત રણમેદાનો; આ બધું કચ્છની ભૂપ્રકૃશ્યનામા વિવિધતા આણે છે અને કચ્છના સાંસ્કૃતિકવૈભવ ઉપર ઐતિહાસિક રંગમય રમ્યતા લાવી તેને આકર્ષક બનાવે છે. કચ્છનું હવા-માન ઉનાળામા ગરમ હોય છે અને ઋતુઓ ધાબુંબજ સૂકી હોઈ તંદુરસ્તી અક્ષનારી છે વર્ષાઋતુ અનિયમિત છે અને વરસ ધબુંધબાં કરવરાં આવે છે. કચ્છમા ક્યાંકક્યાંક ભૂતલનો આપર્ષ તેની પરા-

૧ એમના સગયના કેટલાક સિક્કા પુંઢરાના ગઢમાંથી મળી આવેલા છે તથા હસ્તીસેનના પ્રારંભના સૈકાઓના સ્તરપ કાળના શિલાલેખો કચ્છમાં આંધી તરફથી મળી આવેલા છે જે બૃહત્ના ગ્રંથિયમમા છે.

૨ કાઠી–કચ્છના દક્ષિણે આવેલો દરિયાકિનારાનો ફળદ્રુપ પ્રદેશ

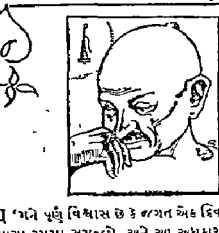
૩ કયકોટ–વાગડના એક ટુંકરી કિલ્લો.

૪ જુઓ 'કચ્છનું રણ': 'દુમાર' ૨૦૦મો અંક

૫ ગિરનારના ૨દ્રદામાના શિલાલેખમાં કચ્છને 'અશ્વકચ્છ' કહ્યો છે.

૬ ભદ્રેસરમાં સિદ્ધરાજના સગયનો શિલાલેખ છે.

૭ ૨૪મો શિલાલેખ, ૧૨૭૩.

Q 'મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે જગત એક દિવસ ગાંધીજીને સાચા રૂપમાં સમજશે, અને આ અંધકારમય ત્રિજ્યમાં પ્રકાશ આપનાર તરીકે નાખીને તેમને વશ્વી દુનિયામા અનાચાર ખૂબ વધી પડે છે ત્યારે દયાક ને ક્યાક, દ્વેષ ને કોઈ ગહનાત્મામાંથી દિવ્ય પ્રકાશ લહરને અવતરે છે અને જગતની અગ્નિ જગતાને સત્યથે દોરે છે.

Q ગાંધીજી એ જ મિનિ વ્યક્તિ છે એમના દુ ખોમા ભારતનું હજારોલું વીરત્વ મૂર્તિમંત થાય છે એમના સત્યાગ્રહમા આપણા દેશનુ ગભીર-જ્ઞાન પ્રકટ થાય છે.

Q ગાધીજી આજ સ્વતત્ર નથી એમના શરીરનો કદાચ નાશ થશે, પરતુ એમનામા ઈશ્વરી જ્ઞાનની જે સ્વર્ગીય જ્યોત ઝળહળે છે તે તો કદિ નથી બુઝાવાની

અર્ચ પહલી રાધાકૃષ્ણન્

કાયએ છે, તેથી જમીનની ફળદ્રુપતા અને જેજનો નાશ થાય છે પરિણામે ખારપાટનો ફેલાવો થઈ રણવિસ્તારની અસર વધતી જ રહી છે એવા કચ્છના કેટલાક વિસ્તારો હમણાના જમાનાની અસરથી બિલકુલ પર કોઈ ત્યા રગચિયા ગાટામા કે ઝાડ-ઝાડા પર મુસાફરી કરતાં મધ્યયુગી જીવનનુ વાતાવરણ અનુભવતા આપણે સૈકાઓ પહેલાના ભૂતકાળમા વિહરતા હોઇએ એવુ લાગે અહીં વસતી આહિર, સધાર, રબારી, ચારણ, મેઘવાળ અને એવી બીજી કચ્છની આદિનિવાસી જાતિઓના જીવનધોરણ, રીતરિવાજ, સામાજિક બધારણો તથા સસ્કૃતિના, ધર્મ અને લોકસાહિત્યમાં તરી આવતી તેમની પુરાતન આસિયતો આપણને ઇતિહાસના જુદાજુદા એ પ્રજાઓના ભૂતકાળ તરફ ખેંચી જાય છે તેમની વચ્ચે વેરણછેરણ પડેલા આપણા પુરાવશેષો, પુરાતન સાહિત્ય, ઇતિહાસ, ભાષા અને એવાં અન્ય સ્ત્રોતોના સશોધન, સપાદન અને સરક્ષણ થવાની આવશ્યકતા છે

કચ્છનું વિશિષ્ટ ભૂસ્તરશ્ર

ઇતિહાસનો અભ્યાસ આપણને પુરાવસ્તુશાસ્ત્રનું જ્ઞાન મેળવવા જિજ્ઞાસુ બનાવે છે અને પુરાતત્વનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરવા ભૂતત્વનુ જ્ઞાન આવશ્યક બને છે, એટલે એ બધા શાસ્ત્રો પરસ્પરાવલબી રહી એવા સકળાએલા છે કે એક વિષયનો અભ્યાસ કરવા આપણને એ બધા વિષયોનું જ્ઞાન અનિવાર્ય થઈ પડે છે કચ્છનું ભૂતર તદ્વિદોને

---

૮ આપણા પ્રસિદ્ધ ભૂતત્વવેત્તા શ્રી ડી એન વાદિયાના પ્રમુખપદે આ વર્ષે પંડાપરામા ભરાએલી ઇડિયન સાયન્સ કોંગ્રેસના ૨૯મા અધિવેશનમા તેમના ભૂસ્તરવિભાગના અધ્યક્ષ ડૉ રાજનાથનુ પ્રવચન પણ 'કચ્છના ભૂસ્તરના અધ્યયુગી પડો' ઉપર હતુ.

અભ્યાસ અને સંશોધનની ગહનતાની સામગ્રી પૂરી પાડે વિવિધ વિષય બની રહે છે ભૂસ્તરીય સાપણીના સશોધને ને અભ્યાસ માટે કચ્છ અતિ ઉત્તમ પ્રદેશ પુરવાર થએલો છે, તેમજ ત્યાના ભૂસ્તરનાં પડો અને પથ્થરોનો અભ્યાસ નવા દૃષ્ટિબિંદુથી સગ્રહ કિદ્ધા ભૂસ્તરને લાગતા ગહનત્વના પ્રશ્નો પર અસાધારણ પ્રકાશ પાડે છે ત્યાના મુખ્યમુખ્ય ભૂસ્તરીય વિભાગો તો સ્પષ્ટ અને સાદા છે. સર હર્બર્ટ રાઇ કરી કેર કચ્છના પૂર્વ છેડા સુધી દક્ષિણના આજાનીથી બનેલી (recent alluvium) જમીનની પછી છે તે પછી ટર્શિયરી (tertiary)નો વિસ્તાર આવેલો છે, એનાં પર પડલેય ટ્રૈપ (stratified trap) અનિયમિતપણે પણ પશ્ચિમેથી શરૂ થતા કેર અન્દર સુધી સરાર આવેલા છે. તેની પછી ઉપરના ભાગે જ્યુરાસિક (મધ્યયુગી પડો) તેની ઉપલી અને નીચલી એણીમા આવેલા છે વાસ્તમા તો આ જ્યુરાસિક પડોની પટ્ટે જ જગાગયથી બધાએથી જમીન આવેલી છે તેની ઉપર રણના નબુ (ડહેવાતા) બેટા પચ્છમ, ખડીર અને બેલામા દક્ષિણેથી ઉત્તરમા જતા જળમળની બનેલી જમીન, ટર્શિયરી અને જ્યુરાસિક ઓગ અનુક્રમે ભૂસ્તરની પરંપરામા આવેલી છે કચ્છના ભૂસ્તરના આ પડોમા જે સમયે તે બધાયા તે તે સમયમા થએલા પ્રાણીઓ અને વનસ્પતિના અવશ્ય અને બીજે અશ્મ્ય એવા કેટલાક અશ્મીભૂત અવશેષો સચાયા છે જે યુગની પૃથ્વીની સ્થિતિ તથા તેના પ્રાચીન ઇતિહાસ પર ઘણો પ્રકાશ પાડે છે આર્થિક નજરે પણ ભૂસ્તરનુ આ જ્ઞાન અતિ ઉપયોગી પુરવાર થાય છે

સમૃદ્ધ ભૂતકાળના અવશેષો

દરેક દેશની પ્રજાને તેના ભૂતકાળનુ જ્ઞાન તેના ભાવિ ઘડતર અને વિકાસના માર્ગદર્શક થઇ પડે છે અને આપણાળમા આ ભૂતકાલિન જ્ઞાન સદ્યકિ તથા આજસાન આપી રહે છે એટલે જ એની પુરાતન સમૃદ્ધિનો ઉદ્ધાર થવાની આજથ્ય આકાક્ષી બધી જગે છે કચ્છના પ્રાચીનઇતિહાસના સળગ અહેવાલ જાણતા નથી, તેમજ કચ્છ 'કચ્છ' તરીકે અસ્તિત્વમા આવ્યુ ત્યારથી તેની પુરાતન પૂરી હકીકત પણ ઉપલબ્ધ નથી. પ્રાગૈતિહાસિક કાળના પથ્થરયુગના અને તે પછીના કાળના પુરાવશેષો કચ્છના ઠેઠ જળાળથી બધાએલા તેના રણકુંધીપરના અને અન્ય ભૂમિભાગોના હડાલ્લા પડ્યા હોવાની સભાવના છે તથાપણ તેની તપાસ હજુ કરે કરવાની છે પુરાતત્વની નજરે કચ્છનો ઐતિહાસિક અવશેષોનું સંપૂર્ણ સશોધન નથી થયુ, નહિ તો સંભવ છે કે ધરતીપેટા, જ્વાળામુખી, પુરાણા વગડુસમુદ્ર કે આનર્તસાગરનું સ્મરણ, તથા હિમાલય અને તેની નદીઓની અસર નીચે થએલ કચ્છની ભૂમિ ને રણના બધારણના સતોને જોતા તેમા ક્યાક ક્યાક પ્રાગૈ-ઐ-તે-રે જેની સંસ્કૃતિના અવશેષો દટાએલા મળી આવે

જમીનમા ભડારાએ ગઢવી કેની પુરાતમૂર્હિની વાત જવા દઇએ તોપણ આત્યારે કચ્છના પુરાતન ઇતિહાસની ગહનત્વની સામગ્રી પૂરી પાડે તેવા ખુલ્લા પડેલા દટાએલ પુરાવશેષો છે અને તે રણપ્રદેશના અભાવે વહેવારે જલ્દી ભૂંસે દિલ દ્રવી ઊઠે છે પુરાણપ્રતિમ નારાયણસરોવર, કોટેશ્વર, સ્તત્રકાળના આધી-વ્યાધી એ સગમ-

---

નરભક્ષી સિંહ્યા !

આફ્રિકાના જંગલોમા જેવુ નાખવાના માનવપ્રયત્નોને અવરોધતા ભાણસખાક સિંહોને ઠેર કરવાના સાહસભર્યા પુરુષાર્થની સળગ વાર્તા,-શ્રી હરિનારાયણ આચાર્યની કલમે

આવતા અંકથી શરૂ થશે

ના શ્રીમની શિલાલેખોએ ગણ્યા છે, આઠમા શતકમાં પ્રચલિત એવી સૂર્યપૂજાના પ્રતીક જેવા કંપરોડ–કોદાયના સૂર્યમંદિરો, પહાડગઢ અને કેરાકોટમાં શિવાલયો, દ્વારાના સમયની અરિજેરો ને એવા મહત્વના અન્ય ઐતિહાસિક અવશેષો કચ્છમાં છે. આપણી કેટલીક નોંધો, પ્રબંધો, તવારીખો અને ફકરતો શિવાય તત્કાલીન નિર્દેશી સાહિત્યમાં પણ આપણા પ્રાચીન ઇતિહાસને લગતી નોંધો મળી રહે છે; પણ એ લિખિત સામગ્રી કરતાં પણ શિલાલેખો, તામ્રપત્રો, સિક્કાઓ, મુદ્રાઓ, પાળિયાઓ વગેરે પ્રાચીન ઇતિહાસની સહજ સાબિતિઓ પૂરી પાડે છે. પુરાતન સંસ્કૃતિના જ્ઞાનની આ પ્રકારની બહુવિધ સામગ્રી ઉપર્યાંત સ્થાપત્ય અને ભારકર્યે કે સમયે એ ઘડાયું હોય તે કાળની સંસ્કૃતિની એ સાચી પ્રતિકૃતિ હોઈ તે વખતના રીતરિવાજ, રહેણીકરણી અને સમૃદ્ધિનો સચોટ ખ્યાલ આપે છે.

પુરાતન સંસ્કૃતિના જ્ઞાનની આ પ્રકારની વિવિધ સામગ્રી કચ્છમાં અસ્તવ્યસ્ત, અવ્યવસ્થિત અને અરક્ષિત પડી છે તેનો ઉદ્ધાર અને સંસ્કાર થવાની જરૂર છે. પણ તે થવાને સુયોગસર આવે તે પહેલાં આજે તો એ કચ્છનાં કિર્તીમંદિરો સરખા તેના એ ખંડેરોમાંનાં રખડપાટ કરી તેના ભૂતકાળની ઘેરી અવનવી ઝાંખી કરીએ. (ચાલુ)

ઇ હિસ્ટારકારના ડાયરેક્ટર જનરલ ઑપ્ આર્કિઑલોજી રાવબહાદુર ટૉ. કે. એન દીક્ષિતે મને કહેલું કે કચ્છમાંથી આજ લગીમાં મળી આવેલા બધા શિલાલેખોમાં આ શિલાલેખો અત્યંત મહત્વના છે. આ ગાં કહલેખોએ રાજા ચરતન અને તેના પૌત્ર રૂદ્રદામાના વિશ્લેષણ નિર્દેશ વિષે વિવરણ કરતું પુષ્કળ સાહિત્ય છે તેઓ ૧૯૨૫માં બૃન્ન આવેલા ત્યારે બહ્મના સ્યુસિયમના તેમણે એ શિલાલેખો ને એવા બને બહ્મથી ખાવટા જતાં તેમણે પોતે સ્વપ્રકાશનો એક ખાસ ફોર શિલાલેખ રોથી કાઢેલો.

હરપ્રતિમા (પૂઠા ઉપરના ચિત્ર)ની કલાયત્રી

કુમારી શકુન્તલા દીવાનીનો ચિત્રકેળા તરીકેનો પરિચય તો 'કુમાર'ના વાચકોને અગાઉ અંક ૧૩૨,૧૪૭,૧૫૭ તથા ૨૧૦માંનાં પૂંઠે ની ચિત્રોથી મળી ચૂકયો છે. આ ગેજની પ્રતિભાને સુપોષણ આપવામા તેના મામા શ્રી સર ચીનુભાઈનો પ્રધાન પુરુષાર્થ ભાગ છે. તેના કલાકૌશલ્યમાં શ્રી રવિશંકર રાવળ અને કનુ દેસાઇએ અલૂકમે કાળો આપી તેની ચિત્રકળા વિકસાવી છે.

ગોડા વખત પર ભારતીય શિલ્પી શ્રી મહાપાત્રે સર ચીનુભાઈના આવાસના રહી કેટલીક શિલ્પકૃતિઓ તૈયાર કરી ત્યારે એ કાર્ય પ્રત્યક્ષ નિદાળવાની આ ચક્રોર વિદ્યાર્થિનીને જે તક મળી તેમાંથી નવી પ્રેરણા લઇ તેણે શિલ્પની રિયામાં પણ હાથ અજમાવ્યો ત્યાર બાદ તેની તાલીમમાં કલાકાર શ્રી રસિકલાલ પરીખનો સાથ ગાજ્યો અને ઈજીપ્ત જેવી જ મનોહર શૈલીમાં તેણે કેટલીક મૂલ્યપ્રતિમા (કે ગાદીની મૂર્તિઓ) સરજી છે જેના આ તાઝેતરમાં બનેલી છ પૂઠા ઉપર આપેલું ચિત્ર તો કેવળ તેનો એક ખંડમાત્ર છે. અસલ પ્રતિમા ૩૫×૩ ફૂટનું સમૂહશિલ્પ છે જેમાં નેરી ઉપર સંસ્કૃતિ ખિલાવેલાં હરગૌરીને આકારમાં વિકસિત બતાવ્યાં છે પુરુષ અને પ્રકૃતિની એક જ્યારે દેવદ્વયવાળી એ મૂર્તિ એક સુંદર દર્શન બની છે તેમા શિવની પ્રતિમા જેવી ધીરગંભીર છે, તેવી જ ગૌરીની પ્રતિમા સાહિત્યમય સુધરિત અને સુંદર છે. એ આખું શિલ્પ એકસાથે પ્રકટ કરતાંના મુખભાઓ નાની બની જાય અને તે કૃતિનું રોચક પૂર્ણ રૂપે ન સમજાય તેથી અમે ખંડચિત્રથી તેને એક પળે એક રન્ધ્ર કરવાનું ઉચિત ધાર્યું છે. આવતા અંકે ગૌરીનું વદન આપીશું અને તે પછી આખા યે શિલ્પને ખ્યાલ આપની છબી પણ આપીશું. ૨.

ટુચકા

'ડુ હેવાય છે કે આ આગમાં ગારનો ત્રાસ ઘણો છે. રાત્રે ઘણતા રહીશું તો આપણે આ ઘોડો ગુમાવી બેસવો પડશે. માટે તું સૂઇ જા અને હું ઘોડાની ચોકી કરતો જાગીશ.' રોઢે પોતાના ભાડુત નોકરને કહ્યું. નોકર બોલ્યો, 'અરે સાહેબ, આપ એમ કેમ બોલ્યા ? હું આપનો સેવક છેઉ તાહું અને આપ કબજદાર કરો? આપ સુખેથી ઊંઘ લો, હું કાળજીપૂર્વક ચોકી કરીશ.'

બપોર રાત વીતતાં રોઢે જગીને પૂછયું, 'અલ્યા શુ કરે છ? ઘોડો તો સલામત છે ને? કેમ, કંઇ ચિચારણા છે!' નોકરે જવાબ વાળ્યો, 'ઘોડો તો સલામત છે. તે વિષે આપ બેફિકર રહો. હું તો માત્ર એ વિચાર કરતો બેઠો છુ કે અસખ્ય તારાઓથી ભરેલુ આ વિશાળ આકાશ કેવું નતના આધાર વગર કેવારીતે લટકી રહ્યું હશે.' રોઢે નોકરને ચેતવતાં કહ્યું, 'પણ તુ તારી આ વિચારસૃષ્ટિમાં વિચરતો હો ત્યારે ઘોડો ઉપડી જાય નહિ.' નોકરે ખાત્રી આપી કે 'રોઢજી, ઘોડા બાબત આપ તદ્દન નિશ્ચિંત રહોને નેની જવાબદારી મારે માથે.'

એક ઊંઘ કરી વળી જગીને રોઢે પૂછયું, 'કા? શું વિચાર કરે છ? ઘોડો કયા છે?' નોકર બોલ્યોઃ 'ઘોડો આ આપ્યો; પણ હું તો એ અચંબામા પડી ગયો છુ કે આટલી બધી બજબાદર પૂરની પાનીની સપાટી ઉપર કેવી રીતે તરી શકી હશે!' રોઢે ખિજાઇને કહ્યું, 'પણ તુ આમ વિચારસાગરમાં ડબકા મારતો હો ત્યારે મારો ઘોડો ઉપડી જશે તો હું શું કરીશ?' નોકરે તુરત જવાબ આપ્યો, 'રોઢ સાહેબ, આપ સુખેથી ઊંઘ લો; આ સેવક જાગતો જ બેઠો છે. ઘોડાને હું જરા યે આંચ આવવા નહિ દઉં.'

બહેલી પરોઢે જગીને રોઢે પૂછયું, 'કા ભાઈ? આ વિચારમા પડી ગયો છે? ઘોડાને કાઈ વાંધો તો આવ્યો નથી ને?' ઉંઘીરી દર્શાવતાં નોકર બોલ્યો, 'સાહેબ, માત્ર એટલો જ વિચાર મને આ જુવે છે કે હજે આ જીન માંથી માયા ઉપર મૂકવું કે આપના માથા ઉપર; કારણકે ગોર ઘોડાને ઉઠાવી ગયા, પણ જીન રહેવા દીધુ છે!'

(ફારસી ઉપરથી)

હિંમતલાલ હીરાધર ગાંધી

*

આંદામાન ટાપુઓ પર કાળાપાણીના કારાવાસની બચાવે પહેલવહેલવહી સ્થાપના કરવામા આવી ત્યારે ત્યાંના આદિવાસીઓ પોતાના ટાપુના આ નવા આવનારા વસાહતીઓ પર જે હુમલા કરતા, તેમાં તેઓ હાથકડીમા જકડાએલા કેદીઓને તકનો તક કેમ નહિ,–એવી માન્યતાથી કે આ બંધનમાં પડેલા લોકો કાંઇ આપણી ભૂમિ આંચકી લેવા આવ્યા ન હોય, એટલે હાથકડી વિનાના નાનામોટા રખવાળ અમલદારો પર જ તેઓ આક્રમણ કરતા. આ ગીછેવટે, આ ત્રાસમાંથી બચવા રખવાળોએ પણ જ્યારે એ ટોળી પહેરીને કામ કરવાની સજા પાણીયો મંજરી મેળવી. (ઇ. એસ. મૅન)

ચમત્કાર

માબુરો ઘોડે શા માટે?

નાસિકાગાર્ગાંમાં હજ કરવા, નહતર કે ખામી હોય ત્યારે માબુસ ઘોડે છે અને ઘણખરા તેનાં નસકોરાં ઓલે છે. એ અવાજ આપણે કાકડા જ્યાં તટકે છે ત્યાંતાળ વગાડ કોગળા બાજે આવેલા પડની હીલચાલથી થાય છે. ઘોબમાં શરીર આરામ લેતું હોઇને સવળા રનાયુઓ ઢીલા પને છે ત્યારે એ પડની હીલચાલ સરળ બને છે. સામાન્યતઃ ઘોરવી વખતે માબુસનું મોં ખુલ્લું રહે છે, પણ એ નિયમ નથી.

મૃત્યુંજયી પ્રીતિ

(૧)

૨ મણીય ગ્રામે આવેલા બૌદ્ધમન્દિરોમાં સુરક્ષિત રહેલી હસ્તોના પરિચય કરવા અને પ્રખ્યાત કરવા જેહિને ઓળખવા સારુ પગે ચાલીને પ્રવાસ કરવાની જ્પાનમા રીત છે. આ પ્રમાણે એક તરુણ કલાર્થી કુ ગરા ઉપર થઇને કયોતોથી યદો નથા નીકળ્યો હતો, ત્યા એક દિવસ સાઝે એ બ્લેસ પડ્યો ચાદની હતી નહિ અને ચોડના પડછાયાથી એને ફરતુ અધારું વ્યાપી ચયુ હતુ પવનના સુસવાટ ને કસારીના ઠોકર ટકોરા વિના કાઈ શબ્દ કાને પડતો નહિ. એક ટાચે ચઢીને જાયે ત્યે તો ચારે કોર ટેકરીઓ ને ટેકરીઓ વિના કાંઇ ન ગળે. આકારના વહરના નીચે રાતવામો કરીશ એમ એ ચિતવતો હતો ત્યા તલેકીએ આવેલા કોઈ ઘરમાથી દીવાનુ અજવાળુ આવતુ એણે જોયુ ત્યા જઈને એ જે બારણું ખખડાવ્યુ.

'કોણ છે?' એક સ્ત્રીના મધુર કઠમાથી સાદ નીકળ્યો.

'કલાર્થી છુ કુ ગરમા બહોત પડ્યો છુ અહિ રાતવાસો કરવા મળે તો ઠીક, નહિ તેા યાસેના ગામડાને મામે બતાવવા કોઈ આવે તેા ય કૃપા'

'આજ રાતે ગામડે પહોચવુ કઠણ છે, મારગ ભયકર છે'

થોડી વારે બારણુ ઉઘડ્યા, ને એક બાઈ કાગળનું ફાનસ લઈને આવી તે એ જે અત્યાગતના મોઢા સામુ ધર્યું ધારીને એને જોયા પછી બાઈ કહે, 'ભમેા, પાખી તહે આવું' 'બાપુ આવું' એટલે ત્રણમાંથી એક પગ ધોયા, અને ઘરમા પ્રવેશ કર્યો હવે એને સ્ત્રીનું મુખ ૧ તરફ ગણી તો તેના લાવણ્યથી એ ચકિત થઈ ગયો.

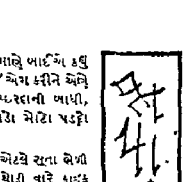
વિલક્ષણ મીઠાશવાળે સ્વરે તે બોલી' 'હું હવે એકલ છુ, ને અતિથિસત્કાર કરવી નથી, પણ આજ રાતે આવે પ્રવાસ કરવામા તમને જોખમ છે. પડોશમા એકલ છે, પણ એને ઘેર ભોમિયા વિના જવાય એમ નથી. એટલે સવાર લગી તમે અહિ રહેા. સોઈ જોઇએ એની નથી, પણ તમને ગાદલુ આપીશ. અને મને લાગે છે તમે ભૂખ્યા હશેા. ચોડીક ખીચડી છે, બહુ સારી તેા નથી પણ જેવી છે એવી તમારી આગળ ધરીશ'

પ્રવાસી તદન ભૂખ્યો હતેા, એટલે એ જે ખીચડી સ્વાદથી ખાધી ખાતા ખાતા એ જે જોયુ તેા ઘર નાનુ પણ અત્યંત ચોકખું હતુ. ઓરડામા ચોડીક વસ્તુ હતી તે સઘળી પણ સુન્દર હતી. આરિયા ઉપર કલાપના ચાકળા હતા તેમા વાસન્તીલતા, સાગરતરગ, ગિરિ-ભાળા, મેઘરાજ, ગગનવિહારી તારા, રાસ્તુમનેાના ચન્દ્રમા, નદી-ઓના નીર, ગંડભદ્ર વાતેલા પવન,—અત્યુ ત્તાત્ત્વતા સુરેખ ચીનાઈ બારીને હતા એક પડખે નાનકડી બાનેકડી ઉપર નાનકડુ દેવાલય હતુ, એના દ્વારોઇ બારમાંથી દેવ યઝેલા માનવના રમારક શિલાપટ્ટ દેખાતા હતેા, અને એની આગળ દીવેા કરીને વનસ્પતાના ફૂલ ધરેલા હતા. આ ઘરદેરી ઉપર ઠવાયેલાનું સુન્દર ચિત્ર ટાચેલું હતુ

કલાર્થીએ બાળુ કરીને ચપૂ કર્યુ એટલે તરુણી બોલી' 'આકાશ સારું નથી, ને મજ્જરદાની કાગળની છે ગાદલુ ગરી છે, પણ આજ રાતે મારે બહાર કામ છે, અને ઊંઘવાનુ પેણ મને નહિ ભળે; એટલે એકએ એવી સગવડ કાંઇ નથી તેા ય તમે હવે આરામ કરેા.'

હવે એ સગાવ્યેા કે બાઈ કોણ બાળે કેમ પણ તદન ઓલ્હી છે, ને ઘવાળુ બહાનુ કાઢીને એ તુ એક તે એક ગાદલુ પોતાને સૂવા આપે છે. બોય ઉપર હુ મે જાણી સુદેશ, ને મજ્જરની મને બીક નથી બોય એણે કહ્યું, પણ મોટી બહેન પ્રમાણે બાઈએ કહ્યું કે 'હું કહુ એમ તમારે કરવાનુ છે.' એમ કહીને એણે ગાદલું બોયતળિયે પાથર્યું, મચ્છરદાની બાંધી, અને દેવરથાન કોર પધારી આડો મેાટો પડદો ટાગ્યેા.

પ્રવાસી બહુ થાકેલેા હતેા, એટલે સૂતા ભેળી એને નિદ્રા આવી ગઈ. પણ થોડી વારે કાઇક વિલક્ષણ અવાજથી એ જાગી ગયેા એ અવાજ બગરવ જ હતેા, પણ ધીમે ચાલતા પવનેા નહિ, પરતુ વેગથી ધૂમતા પવનેા ધમધમાટ હતેા એને થયું કે કાઇક ચોર આવ્યા હોય પિતા આગળ તેા કાંઇ હતુ નહિ પખુ એનું આતિથ્ય કરનારી બાઈને કારણે એને ચિન્તા થઈ. મચ્છર-દાનીની ચારે કોર વચ્ચે બખ્તરની લળવું ચાકસ જણિયુ હતુ, એમાથી એ જે જોયુ, પણ પડદો એને આડો આવ્યેા એટલે ઝટપટ તુજરા પહેરી, મચ્છર-દાની બહાર નિકળીને એ પડદાની કોરે ગયેા, ડોકિયુ કરીને જોયું, તેા ત્યાંને સ્વપ્ન થઈ ગયેા

દીવાવાળી દેવડી આખા સરસ વસ્ત્ર પહેરીને તે તરુણ સ્ત્રી એકલી નૃત્ય કરતી હતી. એનેા અદ્ભુત નાચ એણે કલાર્થીને થઇને તો સહ પહી કે આ તે કાળા માણાની ગાનની છે કે કોઈ દેવાગના પેાતાને ન ભેવાતું પેાતે જોઈ રહ્યો છે અને પેાતે તદન પડદા પાછળ ચાલ્યા નથું તેમ એ એમ એને થયું, પણ નૃત્યના દેખાવથી એ મુગ્ધ બનેલેા હતેા આવુ નૃત્ય એણે કદાપિ જોયેલ નહોતુ, ને જોવા જે તે વધારે જોયુ તેમ તેનેા પ્રભાવ એના ઉપર વધારે પડ્યો નર્તકીએ એકાદ કે નાચ બધ કર્યો, અને અતિથિને જોઈને ચાલી.

અતિથિએ ક્ષમા માગી અને કહ્યું, કે 'મોડી રાતે ઉતાવળે કરતા પગના ઝણકારા સાભળીને હું અની ગયેા ને મેં જે જોયુ તેથી આશ્ચર્ય થયું. તમે કોણ હશેા, આવું અલૌકિક નૃત્ય કરતા તમને કયાથી આવડ્યુ હશે એની અને જિજ્ઞાસા થઈ નાચ તેા મેં બહુ જોયા છે, પણ તમારા જેવી નર્તકી મેં કદાપિ જોઈ નહોતી. એટલે મારી આંખને હું પાછી એવી ન રાખી.'

પ્રથમ તેા બાઈને રીસ ચડી, પણ પછી તે બોલી, 'અને એકલી નાચતી જોઈને તમે અને ગાઢી થઈ હશે એટલે જ અને એમ છે હવે તમે જે જોયું એનેા અર્થ હું તમને કહું. રાજધાનીની હું મુખ્ય નર્તકી હતી, પણ મારા ઉપર અણ્ણકા એક જાદુગરને સંગે સ્નેહને ધન તથા માનથી ફર ભાગી. હું નાનેા મા નાનકડુ ઘર બાધ્યું, ને ત્યા એક-બીજાને સારુ જ કેટલા ય વર્ષ રહ્યા. પારો નાચ એવાનુ એને બહુ ગમતું નિત્ય સાજે એ પેાતાનેા પ્રિય રાગ વગાડે અને હું નાચું. પણ એક રીયાળે એ ભાઈ પડ્યો, ને જેં બધુ બહુ પરિચર્યા કરી તેા ય એનેા દેહાન્ત થયેા ત્યારથી એની સુપ્રિય સ્મૃતિને ખરેખી હું અદ્ધિ રહું છુ, કોતું આજ કહું છું, એને ચરણે દિને દિને નિવેદ મધુ છુ, ને રાતે પહેલાની પેઠે એને પ્રસન્ન કરવા નૃત્ય કરું છું. તમે થાકયા પાકયા હશેા ત્યારે તમારી નિદ્રાને ભગ કર્યો એ અવિનય કહેવાય, પણ તમે ધમધમાટ સાંભળી ગયા છે એમ અણ્યું ત્યા લગી હું ખમી, અને પછી હળવે પગે નાચી આમ બોલ્યુતા તમારા આરામમાં વિક્ષેપ પાડ્યો તેની ક્ષમા કરજો'

એમ કહીને એણે ચા કર્યો તે અદેખાને પાછેા ને પાછી બાઈએ એને નિદ્રા કરવા કહ્યું એ સાઁને જાડ્યો ત્યાં દિવસ દીકડીક ચડી

ગયો હતો, ને રોટલા થઈ ગયા હતા તે ખાઈને કલાર્ક નિકળ્યો. નીકળતા પહેલાં એણે કાંઇક પૈસા આપવા માંડ્યા તે બાઈએ ન લીધા ને કહ્યુ, 'મેં આપ્યુ એના પૈસા લેવા કહ્યું છે નહિ, મેં કહ્યું છે તે કેવળ ભાવથી કહ્યું છે, એટલે અહિં અગવટ પડી હોય તે વિસરવા પ્રયત્ન કરજો, અને એની આગળ બીજને આપવા જેવુ કાંઇ હતું નહિ તેનો સદ્‌ભાવ જ સંભારજો.'

બાઈના સૌન્દર્ય તથા સૌજન્યથી વિસ્મિત થયેલો પ્રવાસી એનો અનુગ્રહ માનીને નિકળ્યો. બાઈએ બતાવેલી કેડીએ ચાલીને એ કુંજર પરથી ઉતર્યો, તથા પરિચિત રસ્તો એને તરત જડી ગયો.

(૨)

કેપ્ટની વાતને કહેક વર્ષ વીતી ગયાં. જુવાન પ્રવાસી હવે વૃદ્ધ થયો હતો, પણ વૃદ્ધ થયા પહેલાં તે પ્રખ્યાત તથા ધનવાન ચિતરાર બન્યો હતો, ને રાજધાનીમાં સુન્દર ઘર ચણાવીને એમાં રહેતો હતો. એને ઘેર એક દિવસ એક ડોશી ગળવા આવી લોખારણ હરી એણે નવાને ચિતરકારના ચિતરકામ એનો ભાવ પૂછ્યો ત્યારે, ને 'શેઠ સાહેબ'ધોમા નથી; કેટી પાછા આવશે તે કોણ જાણે.' 'શેઠ મારા છે,' 'કારમા છે,' જેવા ગર્ભ મારીને એને અનેક ધક્કા ખવરાવ્યા તો પણ બાઈ તો નિત્ય એક નાનકડી પોટલી લઈને આટો આવી જ જાય; એટલે નોકરોએ ચિતારને વાત કરી ચિતારો કહે, 'મને પહેલાં કહેવું હતુ ને.' એમ કહીને એ બહાર ગયો ને વૃદ્ધાને માનસહિત પૂછ્યું કે શું જોઈએ છે બાઈ કહે, 'મારે પૈસા કે ખાવાનું ન જોઈએ, પણ મારે એક ચિત્ર ચિતરાવવું છે.' ચિત્રકાર બાઈને ઘરમા તેડી ગયો ત્યાં તેણે પોટલી છોડીને જરી ગયેલા ને રંગ કપડી ગયેલા કાળાન્તરનાં શોભેરી ભરતકામવાળાં રેશમી કપડા કાઢ્યા

ત્યાં તો બહુ ચિવટ પહેલાનો પ્રસંગ ચિત્રકારને આવ્યો, ને એ બોલ્યો, 'ક્ષમા કરજો કે હું ઘડીક તમારી મુખમુદ્રા ભૂલી ગયો હતો, પણ આપણો મેળાપ થયો એને ચાળીસ ચાળીસ વર્ષ થઈ ગયા હુ તમારે ઘેર પરોણો થઈને આવ્યો હતો, તમારું એકનું એક બાલકું તમે મને પાથરી દીધુ હતુ, મે તમારું નૃત્ય જોયુ અને તમે તમારા વૃત્તન્ત મને કહ્યો તમારું નામ હુ વિસર્યો નથી.'

એમ કહીને એણે બજૂર્ગ નામ લીધુ બાઈએ પોતાનો પાછલો કતિહાસ કહ્યો. નિર્ધનતાને લીધે એને ઘર વેચી નાખવુ ને રાજધાની-મા આવવું પડ્યું. એક તો રનેહરમરણવાળુ ઘર ગયુ, વળી અવરથા તથા અશક્તિને લીધે હૃદયનાથ આગળ પોતે નાચા શકતા નહિ એનું એને ગન હુ ય હતુ. એટલે હવે એને નતૈકાનાં કપડા તથા સુટ્ટા-વાળું પોતાનું ચિત્ર ચિતરાવીને દેરડી આગળ ટાંગવું હતું ચિત્રકાર કહે, 'તમારું ચિત્ર હુ આનંદપૂર્વક ચિતરી દઈશ. પણ આજ આપુ દેવાય નહિ એ વાતુ કામ છે તે થઈ ગયે એટલે કાલ તમે અહિં આવજો, અને તમારી ઇચ્છાનુસાર હું તમારું ચિત્ર કરીશ.'

'પણ મને દુખદાયક એક વાત મેં તમને નથી કરી. તે એ કે ચિત્ર ચિતરાવ્યા દાખલ દેવા સારુ આ નકામા ચીર વિના મારી આગળ કાંઇ નથી.'

'એની કાંઇ ચિન્તા નહિ. તમારું મારી આગળ ઋણ છે તે થોડુ ઘણું ચૂકવવાની આ તક મને મળી છે, એટલે કાલ તમે કહેશો તેમ ચિત્ર ચિતરી દઈશ.'

બાઈ ચિતારાને પને લાગી ને બોલી, 'મને માફ કરજો, પણ હજી એક વાત મારે કહેવાની છે. આજ હું કુછ એવી નહિ, પણ જુવાન હતી અને જેવી હતી એવી છબી ચીતરવાની છે'

'મને કઇ રીતે સાંભરે છે તમે બહુ સુન્દર હતા.'

'મને એવી ચીતરજો કે જે ભગ્ન આત્માને સારુ મેં આપને આ કષ્ટ આપ્યું છે એ આત્મા ચિત્ર જોઈને નૂમ થાય, અને હું નાચી શકવા નથી એની મને ક્ષમા કરે.'

' બરે. કાલ કાલ રાજરાજેશ્વરનું ચિત્ર ચીતરનો હોઉં એટલી સંભાળપૂર્વક હુ તમારી છબી ઓળખીશ.'

(૩)

બીજે દિવસે સૂંવાળા ધોળા રેશમ ઉપર ચિત્રકારે બાઈની તરુણ અવસ્થાનું ચિત્ર કાઢ્યું, એને સરસ કપડા ઉપર ઓઢ્યું, હાથીદાંતનાં તોલાં સહિત રેવદારની લાકડીના લગાડી, ટાંગવા સારુ દોરના દોરી આંખી અને ધોળા લાકડાની નાનકડી ઢાબલીમાં તે મૂકીને બાઈને આપ્યુ. પૈસા પણ આપવા માડ્યા, પણ તે એણે ન લીધા.

નવલખાં મોતીસરમા આસુ સારતી તે બોલી: 'ના, ના. મારે કાંઇ ન જોઇએ એક ચિત્ર જ જોઇતુ હતુ. હવે મારે કાંઇ તૃષ્ણા રહી નથી. એક વાતનું મને દુઃખ છે કે તમને આપવા સારુ આ ચીજરાં વિના મારી આગળ કાંઇ નથી. એ તમે લઈ લેવો. બજવાન, તમારુ કલ્યાણ કરો.'

ચિત્રકારે રિમત કરીને કહ્યું. 'મેં તમને કાંઇ કરી દીધું નથી. હુગડાં હું લક તેથી તમને સતોષ થાય એમ હોય તો લઈ લઈશ, ને એને જોઇને તમારા હૃયકારનું સ્મરણ કરીશ. પણ હવે કહ્યો કે તમે કયા રહો છો, એટલે ચિત્રને અને કેડાણે પહોંચવુ કરુ.'

તમારા જેવાને આપવા જેવું મારુ ઘર નથી એમ કહેતીક ને બાઈ ચાલતી થઈ

ચિત્રકારે એક શિષ્યને કહ્યુ, 'આ બાઈ ન જાણે એમ એની વાસે વાસે જા, અને એ કયા રહે છે તે જોઈ આવ.' એટલે એ જુવાન બાઈની પાછળ ચાલ્યો બહુ વારે એ પાછો આવ્યો, ને કહે, 'અમાં અપરાધીને શૂળીએ ચઢાવે છે એ કેડાણે નહીના પટ લગી હુ બાઈની પાછળ પાછળ ગયો. ત્યા એક ઝુંપડામાં એ રહે છે જન્મા જીવરાજ ને અવરથ છે.'

'એ અરવથ કેડાણે મને હુ કાલ તેડી જજે,' ચિત્રકાર કહે. 'હું જોઇ હું ત્યાં લગી એ બાઈને અનવરથ ને આરાગની ખોટ ન પડવી જોઇએ' એમ કરીને એણે પોતાની જુવાનીમા અનેકોને પ્રસંગ કહી સંભળાવ્યો.

(૪)

બીજે દિવસે ગુરુશિષ્ય નગર બહાર આવેલે એ ગેબજારે કેડાણે ગયા. જઈને બાઈનું બારણું ખખડાવ્યુ. સાદ દીધા, પણ કાંઇ ઉત્તર ન મળ્યું, એટલે ચિત્રકાર એકલો માલીકોર ગયો. જઈને જુએ છે તો જાણે નિદ્રાધીન ન હોય એવી દશામાં ફાટલતૂટલ કપડાં પહેરીને પ્રેમની ભેગણ પડી છે એના મોઢા આગળ ચાળા વર્ષ પહેલાંની ઘરદેવી છે, ને દેરી પાસે દીવી પ્રકાશેલી છે. દેરીની આગ બાંતિ પોતે ભેટ આપેલ ચિત્ર ટાંગેલ છે. આ વિના બિજાવુનો વસ્ત્ર, ઠંડ અને કમંડલ હતાં. ઘરમા બીજું કાંઇ ન મળે.

પણ આ વસ્તુ જોવા ચિત્રકાર રહ્યો નહિ; એને તો ઘોઘનારીને જગાડવી હતી, એટલે એનું નામ લઈને એણે બારણું થાર આલાપી.

પછી એણે બહુય કે બાઈનો તો દ્રવ ઉડી ગયો છે, ને ચિતારા કરતાં વધારે બળવાન ચિત્રકારના હતરદરપરીને પ્રતાપે એના મુખ ઉપરથી શોકરેખા ભૂંસાઈ ગઈ છે, ને કોઈ અનિર્વચનીય માધુરી રહી ઉઠી છે.

દેસાઇ વાલજી ગોવિન્દજી

[લોકકાઠિઓ હર્ષના એમેજ પરથી]

શિક્ષક—હું નાનો હતો ત્યારે કદિ જુદું બોલ્યો નથી.
જબલી—ત્યારે શરુઆત ક્યારથી કરી, સાહેબ ?

પંઢરપુર

એક નાનો પરિચય-પ્રવાસ

પૂનાથી ઊપડ્યા ત્યારે તો રાયચૂર થઈને મદ્રાસ જવાનો આપણો વિચાર હતો. કુર્દુવાડી પહોંચ્યા ત્યારે, ત્યાંથી પંઢરપુર જવાનો જે યોગ ખબર પડી. પંઢરપુર જવાનો વિચાર ઘણો વખતથી હતો ત્યા આ તક ઝળી ગઈ, બેઠલે ઝાઝો વિચાર કર્યા વગર અમે સામાન બાંધી કુર્દુવાડીજ ઊતરી પડ્યા!

કુર્દુવાડીમા આગને સત્તાપ્રકાશ પોલ્યુશ્રવજ્ કહ્યાવ્યા આખું ગામ જોયું વિશાળ જગ્યા સાધેની નિરાળી અને સરસ લાગી. એક બીજી વસ્તુએ આપણ ધ્યાન ખેંચ્યું નામના મોટા પાયોના લીધાડા ઉપર ઠિંઠ ધ્વજ ને મુસ્લિમ ધ્વજ ઓરમાયે ફરતી રહ્યા હતા. અમને થયું કે એ બનેની ઉપર એક ત્રિરંગીધ્વજ હોત તો કેવું સારું થાત!

પંઢરપુર જવા માટે કુર્દુવાડીથી જુદી ગાડીમા બેસવું પડે છે. બીજા 'પસેન્જરમા' પર અને, ટિકિટ લઈ, અમે ગાડીની રાહ જોતા ઊભા પણ ગાડી આવી એ જોઈને અમે ફરી જ ગયા 'આપુની ગાડી' જેવી ગાડી અહીં પણ દોડે એમ અમે ધાર્યું ન હતું!

નિરવી ઠીક હતી મોટામોટા ગાલ્લા અને હાથે તથા મોટે, અણઘડ રીતે બેસાડેલા જાજવાવાળી બોગી ને જોવાળ—અતિ સ્વચ્છાણ સ્ત્રીઓ, બીજીના કુંડા કૂતા, સફેદ કે રગ્નેરંગની કેટલી પીંઢાળેલી પુકરેલો, તે બધા નાગા, આખા ચોટલી ને પાછળ નૂડો એવા માથા-વાળા બાળકોથી ભરાયેલ હતો વિકાર હતો એમની જ ખાતિનો, પણ પુના કે સોલાપુર જઈ એવો ને માનવ પહેરવા શીખી આવેલા એકબે નવયાનો પણ હતા બધાના ચહેરા પર એક જાતનો સાત્વિક ભાવ દેખાતો હતો અમારા 'ગુજરાતી પબ્લા'થી અમે સૌથી જુદા તરી આવતા હતા. કલ્પનાથી બહુ દૂનો હતા અસલ ન હતો. પણ અમારી સામે તાપ્રાભાળને-કદિક માનભરી નજરે-જોતા હતા. પાદુ-રંગને ગળ્યા જતા તેમના દિલમા કે આનંદ ગયો દૂનો તે અમારા હૃદયમા કેમ નહિ કહ્યુંઓ દેખ અમને અમે વિચાર કરતા હતા. એમના દિલમા શા વિચારો ચાલતા હશે એ તો ઈશ્વર જાણે! રસ્તો ક્યાંતો હતો. સ્ટેશનો બહુ સારાન હતા મોટામિજ કહ્યું સારું હતું. અમારી ગાડીની બત 'ફાસ્ટ' હતી અને એ ગાડીમાં કુર્દુવાડીથી પંઢરપુરનો તેત્રીસ માઇલનો રસ્તો માત્ર બે કલાકમા કાપી, અમે બરોબર બાર ને પાંત્રીસે પંઢરપુર પહોંચ્યા ગાડી સમયસર કપડી ને સમયબર પહોંચી હતી!

પંઢરપુરના સ્ટેશનની બહાર મનજીર અને બહાર મહારાજે ઊભા હતા. ભોજનગૃહ કે ધર્મશાળામા ઊતરીશું તો બધી વસ્તુની સંપાર્ણ જાહિની નહિ મળે એમ સમજી, એકાદ ઓરડે ગોતને ત્યા જ ઊતરવાનું નક્કી કરી અમે બહાર નીકળ્યા ત્યાંથી ગોળને ગેરી વળે એમ ગોરકેવોએ અમને ઘેરી લીધા. અમે કહ્યું અમારા કોને 'નવા જમા-નાને' લાગેલા એક ગોર પકડ્યું કર્યો અને તેને દૂર લઈ જઈ કહ્યું

'જુઓ, અમે કઈ ધાર્મિક કાર્યવાહી અર્થે નથી આવ્યા. માત્ર બધું જોવા આવ્યા છીએ તમારી પાસેથી કઈ વસ્તુની બનાવટની જોગવાઈ સગવડ થવાની હોય તો જ તમારું નામ લઈશું બીજા કોઈ પણ સામાન્ય રીતે લૌજ કરતાં ઘરનું ભોજન સાર ગમશે તમારે ત્યા આવીશું કોઈએ.

'ગાંજું' નામ સાંભળી ગહારાજ કઈક ચમક્યા. આવા યજમાન અમારું કોઈ ગજ્યા હતા કે નહિ તેનો એ વિચાર કરવા લાગ્યા. થોડી આડીઅવળી વાત કરી આખરે કહે 'શેઠ! આ તીર્થમા આવું કોય નહિ. તમે રાજ થઈને જે આપવું હોય તે આપજો અમે ખુશીથી સ્વીકારી લઈશું' 'અમે કહ્યું 'એમ ખુશીથી?' પણ પાછળથી કહીશ તો ફરિયાદ નહિ કરો?'

એમણે કહ્યું જવાબ ન આપ્યો. છ આનામાં એક ટાંગો એ કરવી લાવ્યા ને અમે એમને ઘેર ગયા. બે ત્રણ નાની નાની ઓભાણી પડશાં થયા બાદ એક નાના ખાલના ઘરમાં અમે દાખલ થયા. ઘર સુઘડ અને સ્વચ્છ હતું એમની બહુ ને ચિતાએ અમને આવકાર આપ્યો અને જરા વાર પછી કપડા લઈ અમે નદીએ ઊપડ્યા

મધ્યાહ્નને પણ નદીનું દૃશ્ય આકર્ષક હતું સવારના, ઊગતા સૂર્યના શુભાભી ક્રિરણોથી નદીનો આખો પટ છવાઈ જતો નદીમાની હોડીઓની ધજાઓને મદિરના શિખરો એ નવતેજમા ચમકી ઊઠતા ઘોડે ફરતી ગાડીમાથી મોટી ઔરસ ફેલાતી. આસપાસના વાતરણ ને બાજુઓના ગાયનીમંત્રોચ્ચારથી વાતાવરણમા અનોખુ સગીત રેલાતું હતું અને ભક્તિનું સાત્વિક વાતાવરણ, ત્યા મનને અપૂર્વ શાન્તિ આપતું. નદીનું સમગ્ર દૃશ્ય આજ અને હૃદયને ગમાવે એવું હતું સાંજે પણ એ જ મનોહર કલામય દૃશ્ય આખને જોવા અને હૃદયને અનુભવવા મળતું હતું અમારા નસીબમા તે બેમાથી એક પણ દૃશ્ય જોવા અનુભવવાનું નહિ લખાયું હોય મધ્યાહ્નને પણ કેટલાક લોકો નહાતા હતા, કેટલાક પોતે નાહી રહ્યા પછી પોતાના કપડાને નવ-ઢાવતા હતા. ગુજરાતી સ્ત્રીઓની સામાન્ય રીતે જે શરમ ને સકોચ આ સ્થાને દેખાય છે તે અહીંની સ્ત્રીઓમા, પ્રમાણમા ઓછા દેખાયા

નદીનું નીર શીતળ હતા. મધ્યાહ્ને એમાં નાહવું આહ્લાદકર હતું તેમાં યે ચદ્રભાગામાં નાહવું એ અમારે મન એક અપૂર્વ લહાવો હતો ચદ્રભાગા એ ગહારાષ્ટ્રની લાડકી નદી. એને ભીમા પણ કહે છે અને નાશા, ખૂબ ખૂબ નાશા ને પેટી ઘરમાં ફેલ્યના પાણી ગોરવે ઘેર ગયા

જમવાનું તૈયાર હતું રોટલીના આકાર ને ઢાળોના સ્વાદ વિચિત્ર હતા. વર્ષ ગોરે તો આમજ કરીને પીરસાવું ભાવે એવું તો નહતુ, છતા જમ મઝાદાર અમે જમ્યા

કાહાસાહેબે પહેરી વિષે લખેલું ને યાદ હતું એ બધું જોવા ઉત્સુક હતા, એટલે જમીને બહાર આવ્યા ત્યારે અમે બાજા એક બાજુ ઓકરા સાથે ઊપડ્યા. સ્ટેશનવાળા ગોર તો ક્યા ગમ થઈ ગયા એ ન સમજવું નદિ નદી પર જઈ આખી હોડી કરી અમે કાકે શ્રી મહાપ્રભુજીની બેઠક છે, પણ ત્યા જવાનો અમારો વિચાર ન હતો એટલે સીધા ગોપાળપુર ઊપડ્યા.

નાવ ધીરેધીરે પાણી કાપની આગળ વધતી હતી વચ્ચે નદીમા એક મદિર આવ્યું દર્શન કરી અમે આગળ વધ્યા ગોપાળપુર કહ્યું સરસ હતું ત્યા આગળ જઈને જમવાનો મહિમા બહુ ગાવ્યો. કેટલા યે સ્ત્રી-પુરુષ-બાળકો ત્યાંહોડીમાથી ખાતા હતા. સામે સજ્જાબધ હોડીઓ ચોતરીયાના બેસવા માંની રાહ જોતી જેવી દશામેરી નાની-મોટી ધજાઓ ફરફરાટ કરતી હતી. દેખાવ બહુ સુદર ને હૃદયગમ હતો. ત્યાંથી થોડે દૂર પત્રે ચાલીને અમે સત સખુબાઈનું ઘર જોવા ગયા. એક ઘરી ને એક સાધેલું એમ બે ઓરડા અમને બતાવવામા આવી. જવાબાઈનું રસોડું પણ ત્યાં જ હતું કેટલીક ઓઢીએ તે રથાનની કમને લીધેલ હતો અને અમે તે બદલે બજાર પાસેથી તે પૈસા કટાવતી હતી. અમે તેના કશું આપ્યા વગર જ પાછા ફર્યા એ જગ્યા બહુ આકર્ષક ન લાગી પાછા હોડીમા અમે પઢરપુર બાજુની જગ્યા જવાઆવવાનું એકદર અતર ભાગ્યે જ માઈલ હશે; છતા એ જગ્યા પ્રવાસમા બહુ ગજ્ય થશે.

સંત તુકારામે જ્યાં પોતાનાં કાવ્યોને પત્થર સાથે બાંધી દુબાડી દીધા હતા ને સરસ્વતીની કૃપાથી એ પાછાં તરતાં થઇ ગયા હતા તે કૂતવા આજે પણ પત્થરની હોડી તરે છે! વખા હોકો ત્યા ભેગા હતા, પ્રભુ કુદ પરનો માલુસ, પૈસા લીધા વગર હોડી તરતી-દેખાડવાની ના પાડતો હતો! એમે જરીને જ પૈસા આપ્યા. પેલાએ હોડી પાણીમાં મૂકી, જરા વાર તરાવી, ને પછી, વગર પૈસે આ ચમત્કાર જોતા માણસોના તરફ કંઈક તિરસ્કારભરી નજર ફેંકતાં પાછી કાઢી લીધી. થોડીવાર આગતેના ફરી અમે વિઠોબાનાં દર્શને ઊપડ્યા.

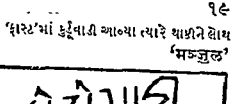
વિઠોબા ગહારાષ્ટ્રીઓના લાડકા દેવ 'પાંડુરંગ નામ સાભળતાં જે રોમાંચ ગહારાષ્ટ્રીય હિંદુ અનુભવે તે ભાગ્યે જ બીજ કોઈ પ્રાન્તનો હિંદુ અનુભવે. વિઠોબાને ગુજરાતીઓ વિઠ્ઠલનાથના નામે ઓળખે છે—પંઢરપુરને ઘણા વિઠ્ઠલનાથજી જ કહે છે મંદિરનો બાહ્ય દેખાવ આકર્ષક છતા ગુજરાતનાં મંદિરો જેવો વૈભવવંત ન લાગ્યો. મહારાષ્ટ્રની સામાન્ય ગરીબાઈ એનાં કારણભૂત હોય એ બનવાજોગ છે. છતાં એ ગરીબાઇમાંથી જન્મેલી સાદાઈ શોભાભર્યા હતી મંદિરના પ્રત્યેક સ્તંભ સાથે કોઈ ને કોઈ સતનું નામ અકિત હતુ હિંદુ ધર્મોનો એક સ્તભતે મન્દિર ને તે મંદિરના કેટલાક સ્તભો એટલે સતો! સતો ને ભક્તો એ ગરીબોના, આમ પ્રજાના, બધા વર્ગોની પ્રતિનિધિઓ. વિઠ્ઠલનાથ તો ગરીબોના જ દેવ! મંદિરમા ગરીબ ઓનાં સ્ત્રીપુરુષો પાદુરગનાં દર્શને હર્ષઘેલા થઈ આમતેમ ફરતાં હતા.

આગારા 'નાના ગેર' અમને ચેતવી દીધા હતા કે તમારે મંદિરમા કે ધરવું હોય તેનો અર્ધો ભાગ પહેલા ધરને નહિ તો ધાર્યા કરતાં બમણું દેવું પડશે, કારણકે આહી બે પૂજારી છે ને બનેને સરખું આપવું પડે છે! આગારે તેા કોઈને કંઈ જ આપવું ન હતુ! અમે મંદિરમા દાખલ થયા. આગારે 'દેખાવ' લેઇને પૂજારીઓએ જવ્યા કરી! અમે ધરાઇધરાઇને વિઠોબાના દર્શન કર્યા. વિઠોબાની નાની, કાળા મૂર્તિહૃદયંગમ-ગનમોહક છે. આગારા એ 'દેખાવ'ની જ, અગાને છેક મૂર્તિ પાસે જઈ, 'ચરણકરપર્શ કરવાનો લાભ' મળ્યો! દર્શન કરી અમે બહાર નીકળવા લાગ્યા. પૂજારીઓ વિરમયથી આભારી અમને જોઈ રહ્યા. કદાચ મનમા એકબે 'ચોપડાની' પણ હશે. આખરે, 'હવે, ભઈને એમ ખાટે; કયા રોજ આપવુ છે?' એમ વિચારી બંનેને યથારાત્રિ આપી અમે બહાર નીકળ્યા ને બનવરમાથી કક, કાળો અળીસ, સાકરઘોળિયા વગેરે નહોવા લેવું તેા ય નાના ગેર'ના ખાસ આગહથી લઇ, ગેરને ઘેર ગયા.

સાંજની ગાડીમાં અગારે પાછા જવું હતું ગેરે ભાતું કરી આપ્યું. થોડી વાર પછી, રેટરન જવાની તૈયારી કરી અમે જરા બેઠા ત્યા વૃદ્ધ ગેર એક ચોપડો લઈ આવ્યા અમારાં નામઠામ લખ્યા ને ભવિષ્યમાં જ્યારે પંઢરપુર પાછા જઇએ ત્યારે એમને જ ત્યા ઊતરીએ એવી ખાતરી લખાવી. અગારી પત્નીઓનાં નામ પણ લખવની રીતે જ લખાવ્યાં. વાતે આટલેથી જ અટકે એમ નહોતી. ભવિષ્યમા અગારે છોકરા થાય ને તે બનતા કરવા પંઢરપુર આવે તેા તે પણ એને જ ત્યાં ઊતરે એવી બાહેધરી લેવા માંડી! અમે કહ્યું 'હવે બસ થયું. અમે બાત્ર અમારા કદી રાણીએ આગારા સંબંધે કહ્યા 'ગેરી!' આપવાં અગારાં માણાય અચાયક છે; અમે તેા કંઇકે માનીએ છીએ, પણ અગારાં છોકરાનું અમે કહી ગકતા નથી. ગેાર કહે આ તેા એક રૂદ્રિ છે કોણ આવે છે ને કોણ જાય છે?' ગોરને દક્ષિણા આપી. તેણે હજારેક્યચમત્કારઆનંદથીતે સ્ત્રીઓરીતેથી એક રૂપિયેા વધારે આપ્યેા. ગોર બહુ રાજી થયા પછી ઘોડી વાર ગામમા ફરી આવ્યા. ગામ બહુ સારું નથી. ત્યાંનું નનવૃિત અનાયાસ્ય જોવા જવાની તક ન મળી.

અને પાછા એ જ 'ફાસ્ટ'માં કૂર્દવાદી આવ્યા ત્યારે થાળીને હોય થઈ ગયા હતા.

'મજમુલ'

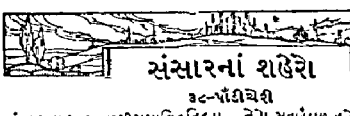

હરીફાઇનું પરિણામ

પહેલું ઇનામઃ મોરૂક; બીજું ઇનામઃ 'માલિકની રાહ જોતા'—જયંત લાલન (મુબાઇ); ત્રીજું ઇનામઃ 'ગોવાળણી' ચંદુભાઇ ભટ્ટ (અમદાવાદ). નોંધપાત્રઃ (૧) 'મમતા'—ચંદ્રકાંતશાહ (અમદાવાદ); (૨) 'આશ્રય'—નરેન્દ્ર વ્યાસ (અમદાવાદ) (૩) 'ભૂખ્યાં જિવાર' જયંત લાલન (મુબાઇ)

ચિત્રોની સખ્યા નજર હોવા છતાં થોડાં ચિત્રો સારાં જણાયાં છે. બીજા ઇનામ જેતનાર માટે જયંત લાલનના ચિત્ર 'માલિકની રાહ જોતા'નું દૃશ્ય ઘણું આકર્ષક છે. ઝાંટોની ઘટામા પડતા સૂર્યના કિરણોના પ્રકાશ સામેનું વાતાવરણ દુકરની ઝીંદર્યથી ભરેલું છે. માલિકની રાહ જોતેા રખેવાળ સાથેનેા થોડેા મુખ્ય વર્તુલ બનતાં છતા એ વાતાવરણમા યોગ્ય સ્થાન સાચવી રહે છે. ફિનિશિંગની બાબતે લીધે જ ચિત્ર પહેલી પકતિમા આવી શક્યું નથી. થોડાના હાથ નીચેનુ મોટું સફેદ ટપકું બેકગ્રાઉન્ડ સાથે મેળવી દેવાની જરૂર છે. પ્રકાશ સામે જોવાતાં આવાં ચિત્રો હમેશાં ઘણું આકર્ષક બનતા હોઇ પ્રકર્ષનેમાં બહુ પ્રશસા મેળવે છે. ત્રીજું ઇનામ જતનાર ભાઇ ચંદુભાઇ ભટ્ટની 'ગોવાળણી' પોર્ટ્રેટ તરીકે ઠીક છે. માત્ર ફ્રિન્જની ટેકનીક બાબીભરેલી હોવાને લીધે તે સહેજ ઝાંખી આવ્યા છે. પાત્રનું હાસ્ય ઘણું દુકરની જણાય છે અને ફોકસિંગ તથા તેજછાયા ચિત્રને અનુકૂળ છે.

બાઇ ચદ્રકાંત શાહના 'મમતા'ના વિષય સારો છે, પણ આવા વિષયના જોઈતી રેવાબાકિયતા નથી જણાતી છોકરાના હાથનેા ભાગ ફોરેનારી નજીક હોવાથી wrong perspectiveને લીધે વધારે મોટું પ્રમાણ દેખાડે છે બાયાના ભાગ આગળથી પસાર થતી ક્ષિતિજરેખા બેકગ્રાઉન્ડના બે ભાગ દુકરા પાડની દોષ આકારોને ઘેાળેા ભાગ વધારે ધ્યાન ખેંચે છે. આની બાગી ચિત્ર પાડતી વખતે ફોરેનારા એન્ગલની ફેરફારી કરવાથી સુધારી સકાય છે. ઓળાંમાં બાળકને રાખી, ઉદરનિર્વાહને માગ એટલી ગાતાને સુદર પ્રમાણ બાળી નરેન્દ્ર વ્યાસનું ચિત્ર આવે છે, પણ ચિત્રની બેકગ્રાઉન્ડ, ફોલસિંગ અને પ્રકાશ પ્રમાણ બાબીભરેલાં છે. બેકગ્રાઉન્ડની બાગી 'ડિફેન્સિવ્યલ ફોલસિંગ'થી દૂર થઇ શકે તેવી છે. દરેક ચિત્ર પાડતી વખતે પ્રકાશ અનુકૂળ છે કે નહિ તેના કુરમ ખાસ ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે. તે સમય અનુકૂળ ન હોય તેા જુદાજુદા વખતે તે દૃશ્યની મુલાકાત લઇ જ્યારે પ્રકાશ ચિત્રને બરાબર ઝીંદર્ય દેખાડતેા હાને તેવા સમયે જ તે લેવાનું ઝોઇએ જયત લાલનનાં 'ભૂખ્યા જિવાર' પ્રાણીચિત્રના પોર્ટ્રેટને સારો નમૂનો છે. ઝળિયાબાથી ડોકિયા કરતાં એ પ્રાણીની ચકાચકારીવાળી લાબી ડોક અને લલકારા મારની બહાર નીકળી આવેલી જીભ એ પ્રાણીની આખી જાતિયત બતાવે છે. ટેકનિક અને છાયાપ્રકાશ પાણ સારાં છે. ટાબી બાજુનેા નીચેનેા ભાગ હજી વધારે ઘેરેા ઝોઇએ. બી.બી. ફૂનીબંદા

સંસારનાં શહેરો

૩૮–પૉંડીચેરી

બંગાળાના ઉપસાગરથી પ્રકાશિત હિંદના પૂર્વ તરફના કોરોમાંડલ કિનારા ઉપર, મદ્રાસ ઇલાકાના દક્ષિણ આર્કોટ પ્રાંતની સીમાને લગી પૉંડીચેરીનું, ૧૧૩ ચોરસ ગાઉનાના વિસ્તારનું, એક સામાન્ય પરગણા જેવડું નાનકડું પૉંડીચેરીનું એ ફ્રેન્ચ સંસ્થાન, આજે તો, હિંદના સામ્રાજ્યમાં ગણાવનાર ફ્રેન્ચ લોકોના કલ્પ્યાન્ત પ્રયત્નોના અવશેષ સમું રહેવું છે ને ઇતિહાસો અવશ્ય જ માનું કેરવું હોત તો, કે કદાચ આજે સુબાઈ કે કલકત્તા જેટલું મહત્વ ધરાવતું હોત એ, તેના રાજનગર પૉંડીચેરીનું મહત્વ તો આજે ગાત્ર ત્યા વસતા હિંદના સુપુત્રનાને સત થી અરવિંદ ઘોષને લીધે જ હિરીનોના ગનગા રગાતુ રહ્યુ છે

મદ્રાસની દક્ષિણે રેલવે રસ્તે ૧૨૮ માઈલ દૂર આવેલા એ નાનકડો હતિહાસ હિંગળા ઝોરી ગએલી ફ્રેન્ચ પ્રજાની મહત્ત્વાકાક્ષા જેટલો જ દૂરો છે. ઈ ૧૬૦૬ સુધી એ એક નાચીજ નામકું જ હત પણ કાવા માટિને ભાવિ ગકવતાએ જોઇને જિજ્ઞના નવનેર પારેખી એ સ્થાન મેળવી ત્યા વસાહત ઊભી કરી દસ વર્ષ બાદ ૧૬૨૩મા વાઘદારોની નજર એ પર ખૂચી અને તેનો કબજો લીધો, પણ ૧૬૯૦મા તો ફ્રેન્ચોએ તે પાછુ મેળવી ત્યા પાકી કિલ્લેબદી કરી લીધી

એપછી અરધોક સદી સુધી ગાન્ત વિકાસ સાધીને હિંદના ફ્રેન્ચ સત્તાનો ગજબત બાકો બનેલુ પૉંડીચેરી એની જ બીજી મહત્ત્વાકાક્ષી અગ્રેજ સત્તાનુ લક્ષ્ય બન્યુ અને ૧૭૪૦થી ૧૮૧૬ સુધીની લગભગ પોણી સદી સુધી તે એ સત્તાઓની અથડાવાણના કેન્દ્રરસમુ જ બની રહ્યુ ૧૭૪૦મા એંગ્લિયન બોરકાવને તેને નિષ્ફળ ઘેરો ઘાલ્યા બાદ ૧૭૬૧મા તેના વીર રક્ષક લાલી પારોથી કર્નલ સર આયકૂટે જીતી લીધુ, ૧૭૬૩મા તે ફ્રેન્ચોને આપવું પડ્યુ, પણ ૧૭૭૮મા ફ્રેન્ચ મનસૈબએ તે છતી લઇ તેની કિલ્લેબદીનો નાશ કર્યો ૧૭૮૩મા તે ફરી ફ્રેન્ચોને સોપાયુ ને ફરી ૧૭૯૩મા અગ્રેજોએ તે જતું ૧૮૦૨ની એમિઅન્સની સધિની રૂએ તે ફ્રેન્ચોને પાછુ સોપાયુ અને ૧૮૦૩મા ફરી પાછુ લેવાયુ અને ૧૮૧૬મા તે છેવટનુ ફ્રેન્ચોને હાલના અવશેષ રૂપે સોપવામા આવ્યુ એક કરતા વધુ વખત તેનો સંપૂર્ણ નાશ થએલો ઈ ૧૭૪૧થી માઢીને ૧૭૪૪ સુધીનો દુષ્કાળી સુબાગીરી તેનો સુવર્ણકાળ હતો નેપોલિયને હિંદના વિજયની પોતાની યોજનાઓ પૉંડીચેરીને એક મથક બનાવવાનું નકી કરેલુ

પૉંડીચેરીનુ સામાન્ય સૈન્ય બ્રિટિશ સરકાર સાથેના કરાર મુજબ નકી થએલુ હોઇને, ત્યાંના ગવર્નરના બગલાનું રક્ષણ થઇ રહે એટલું જ હોય છે વધુ પહેલા કે મેટિ ત્યિ હતો તે પણ અંગ્રેજો સાથેની સધિ મુજબ તોડી નાખવામા આવ્યો છે.

હિંદી ફ્રેન્ચ સામ્રાજ્યના એ પાટનગરમા કોઇ વર્તમાનપત્ર બહાર પડતું નથી પણ દુનિયાના પ્રશ્નને તત્કાળપૂરતા એકેક પત્રો નીકળે છે ને સૌકે પાચ કરા ભલેલાઓ સરકારી ઇમેદવારોના પક્ષમા પોતાનો મત નોધાવી આવે છે.

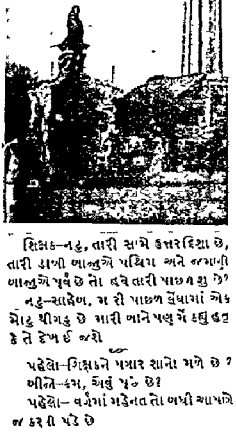
દેખાવમા પૉંડીચેરી હોંશીયુટના એકાદ કકડા જેવુ લાગે છે તેની રચના યોજનાપૂર્વકની છે રગએરની મકાનો ને શેરીઓમા ઊભરતુ ઘાસ એની વિશાળતા છે લા વિકા ભ્રા પહેલા મારા બુરોપિયનો માટે અળાયિત રહેલી, પરતુ હવે ત્યા જોતરી કસાના ગોકોને પ્રવેશ મળે છે શહેરના પૂર્વ ભાગમાં ઉત્તર-દક્ષિણ એક નાની નહેર વહે છે એ નહેરની પૂર્વ તરફનો ભાગ બ્લાઇટાઉન અને પશ્ચિમ તરફનો બ્લૅક ટાઉન કહેવાય છે. બ્લાઇટ ટાઉનમા ઉચ્ચ વર્ગ રહે છે, બ્લૅક ટાઉનમા મધ્યમ વર્ગના 'નેટિવો' રહે છે. કાળાગોરાનો ભેદ અહીં હજ પણ છે અને એ બનેની પ્રતિજ્ઞા તથા દક્ષમા ફેર છે

આત્યાર સુધી પૉંડીચેરીની મુલાકાત લેનારઓ ઘડિયાળો, ફાઉન્ટન પેનો, લખાની રેશમ, હીરા, જ્વેલરી, બ્રીભરત વગેરેની પુષ્કળ ફાણીચેરી બ્રિટિશ હિંદમા કરતા, પણ બ્રિટિશ સરકારે હવે તે સામે સખ્ત પગલાં લીધા છે ને હાલુચોરીની તપાસમા પૉંડીચેરીને કિનારે મોટરબોટો ફરતી રહે છે, રેલવે પર મજબૂત વાટો બાધી સેવામાં આવી છે અને મુસાફરોની સખ્ત તપાસણી થાય છે

હિંદમાના સમસ્ત ફ્રેન્ચ સસ્થાનોની પૉંડીચેરી રાજધાની હોઇને તેનો ગવર્નર ત્યા રહે છે અને પ્રીવી કાઉન્સિલ તથા જનરલ કાઉન્સિલ નામની બે સભાઓ વડે વહીવટ ચલાવે છે ફ્રેન્ચ સેનેટ અને ચેમ્બરમા તેને પ્રતિનિધિત્વ છે ચોખા, ગોચસીંગ, ગળી વગેરે અહીંની મુખ્ય પેદાશ છે લગભગ ચારેય લાખની તેની વસતિ છે

પૉંડીચેરીમાં એ ચોદાક દર્શનીય સ્થળો છે તે બધા બ્લાઇટ ટાઉનના ભાગમા જ આવી જાય છે. મિશ્ચિઅોકેક પુન્તકાલય, ઇગ્રેજિ ઢેબૉલિક ચર્ચ, કોચપર, ટ્રેઝિઅર, બગલો ટકા તથા પાણીની હોવાલાઈ અને સર્વથી મુકરત તો ત્યાનો ધૂપવતો સમુદ્ર, ને સમુદ્ર પરનો પર્યટન પથ 'કોરસ મેલાંદ' બાસ જેવા જ્યાક છે

ટકા પર બગલાના રસ્તા પાસે જ એક મોટા ગોળ ચોકમા ઊભી એકેક પર દૂરથે સમુદ્ર પર નજર નાખનો ઊભો છે તેના કે હાથમા એની રાજાની ઐતિહાસની પ્રતીક રૂપ કાગળની ખીંડો છે, બીજે હાથ તલવારની મૂઠ પર છે, અને તેની નીચે મુકાએલી ખુરશી પર ઠબ્બયના બેસો પડ્યા છે એ અતિકાય પુતળાની ભવ્ય મુદ્રા સત્તા અને બુદ્ધિમત્તા બને બતાવે છે ફ્રેન્ચોની નિષ્ફળ અગ્રેજી સામ્રાજ્યભાવના જાણે દુષ્કેશના મૂર્ત થએલી છે. એનુ મોં સમુદ્રાભિમુખ છે એ કેટલુ સૂચક છે? હિંદની ભૂમિ પરથી નજર વાળી લઈ દરિયાપાર સિધાવી જએલી પોતાની ગહત્ત્વાકાક્ષાને એ નિહાળતો રહ્યો નથી?

શિક્ષક–નટુ, તારી સામે કેવર દિશા છે, તારી ડાબી બાજુએ પશ્ચિમ અને જમણી બાજુએ પૂર્વ છે તો હવે તારી પાછળ શુ છે?

નટુ–સ્વાભેળ, મા રી પાછળ ચેમાગાં એક મોટુ થીમડુ છે મારી બાને પણ મેં કયુ હતુ કે તે જેમ કે જરો

પહેલો–શિક્ષકને પગાર સારો મળે છે?

બીજો–કમ, એવું પૂછ છે?

પહેલો– વર્ગમાં મકેનતા તો બધી બાબતે જ કરતી પડે છે

પંચતંત્રની વાર્તાઓ

પાંચમું તન્ત્ર · અપરીક્ષિતકારિતા

જે આ અપરીક્ષિતકારિતા નામે પાંચમું તન્ત્ર આરંભાય છે, જેનો આ પહેલો શ્લોક છે:

કુદૃષ્ટ કુપરિજ્ઞાત કુશ્રુત કુપરીક્ષિત ।
ન કરો કામ તે ભાઈ નાપિતે અહિ જે કર્યું ॥૧॥

તે આમ સંભળાય છે: પાટલિપુત્ર નગરમાં મણિભદ્ર નામે શેઠ રહેતો હતો. દૈવયોગે તે નિર્ધન તથા અપમાનપરંપરાનું પાત્ર બન્યો, એટલે એક દિવસ રાતે વિચાર કર્યો, 'આ દરિદ્રતાને ધિક્કાર છે, એટલે હું અનશન કરીને મરું.' આમ નિશ્ચય કરીને સૂતો, ત્યા નિશાવસાને સ્વપ્નમા પ્રવચનદેવિએ ભિક્ષુરુપે દર્શન દીધા ને કહ્યું, 'હે શેઠ, હું તારા પૂર્વપુરુષોએ બનેલો ભંડાર છું, એટલે આ જ રાત્રે ચલાવે તારે ઘેર આનીશ, અને આવું એવા મને માથામા લાકડી મારજે, જેથી હું સોનાનો બનીશ'

સવારે જાગી સ્વપ્ન સભારીને ચિન્તાચાકડે ચડેલો મણિભદ્ર વિચાર કરે છે: 'અહો, આ સ્વપ્ન સાચુ હશે કે ખોટું કોણ જાણે. અથવા હું કેવળ ધનની ચિન્તા કર્યા છ, એટલે ખોટું જ હશે ' એવામા વાળદ ઘેર આવ્યો, અને સ્વાધ્યયુચિત ભિક્ષુ પણ બીકાએક પ્રકટ થયો. એને મણિભદ્રે માગ્યામા ડાગ મારી એટલે એ સોનાનો થઈને બોચ કુપર પડ્યો શેઠે વાળદને ઘરમા તેડી જઈને કહ્યું, 'લે આ ધન અને વસ્ત્ર પણ બાદ, આ વૃત્તાન્ત તારે કોઈને કહેવો નહિ.'

વાળદે ઘેર જઈને વિચાર કર્યો 'ધનપ્રાપ્તિનો આ ઠીક ઉપાય છે. આ બધા બાવાને માથે દંડો મારીશ એટલે એ સોનાના થાય છે. એટલે હું પણ સવારે બહુ બાવાને બોલાવી માથે લાકડી ફટકારું, એટલે મારે પુષ્કળ સોનુ થાય '

સવારે ઊઠીને વાળદે ઝેરનો મોટો દંડો સજ્જ કર્યો અને બાવાને બોલાવે જઈને જમવાનું નોતરું દઈ આવ્યો. બપોરે જેવા બાવા જમવા આવ્યા તેવી એને માથે વાળદે લાકડીઓ મારી. એમાંથી કેટલાક મરી ગયા, ને કેટલાકનું ગાત્રુ કૂટ્યું એટલે રાડારાડ કરી મૂકી. એ સાંભળીને ગામનો કોટવાલ કહે, 'અરે, નગરમાં આ મોટો કોલાહલ શેનો થાય છે ? એટલે જઈને જુઓ.' કોટવાળનાં માણસ આવીને જુએ છે તો લોહીલોદાણ થએલા બાવાઓ પલાયન કરતા હતા.એને પૂછ્યું એટલે એણે વાળદની યથાર્થિત વાત કરી રખવાળો વાળદ તથા બધેવા બાવાઓને ધર્માધિકારી આગળ લઈ ગયા. આણે વાળદને પૂછ્યું, 'અરે આ કાળુ કામ તેં કેમ કર્યું?' વાળદ કહે, 'શું કહું? મણિભદ્રશેઠને ઘેર જે આવો બનાવ જોયો.' એમ કરીને એણે મણિભદ્રની વાત કરી શેઠને બોલાવીને ધર્માધિકારી કહે, 'કે શેઠ, તેં કોઈ ભિક્ષુને માર્યો છે ?' શેઠે ભિક્ષુની બધી વાત કરી. એટલે ધર્માધિકારી કહે, 'અહો, આ દુષ્ટ કુપરીક્ષિતકારી અવિચારી વાળદને શૂળીએ ચડાવો.

બપોરે જેવા બાવા જમવા આવ્યા તેવા જ વાળદે તેમના માથા પર દંડા મારવા માંડ્યા.

કુદ્દષ્ટ કુપરિજ્ઞાત કુશ્રુત કુપરીક્ષિત।
ન કદેર કામ તે ભાઇ નાપિતે અહિં જે કહું॥

અર્થાત્ આ ઠીક કહેવાય છે:

અર્થતત્ત્વ ન જાણે ને ક્રોધને વશ થાય જે।
મિત્રથી ભ્રષ્ટતે થાતો બ્રાહ્મણી નોળિયા યથા॥૨૩॥

ભણિભદ્ર કહે, 'એ કેમ?' ધર્માધિકારી કહે:

કથા ૧

એક ઠેકાણે રેવશર્મા નામે બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. એની પત્નીને પુત્ર અવતર્યો તે જ દિને નકુલીએ નોળિયાને જન્મ આપ્યો, કોને પણ બ્રાહ્મણીએ ખીજવીપીને મોટા કર્યો પણ રત્નનિદેશને લીધે કદાચ પોતાના છોકરા વિરુદ્ધ આચરણ કરે એવા ડરથી એ તેનો વિશ્વાસ ન કરતી. એકવાર દીકરાને રાખવામા સુવરાવી બેઠું લઈને એણે પતિને કહ્યું, 'કામકાજ, હું પાણી ભરવા જઉં છું તમે ઉકરાને નોળિયાથી સાચવજો' બ્રાહ્મણી ગયા પછી બ્રાહ્મણ પણ ઘર રેઢું મૂકીને ભિક્ષાર્થે નીકળી ગયો

ઓથામા કાળો નાગ ફરવાથી નીકળ્યો. નોળિયાએ એને જન્મ વેરી જાણી ભાઇને બચાવવા એની હારે યુદ્ધ કરીને મારી નાખ્યા પછી લોહીવાળે મેઢે વધામણી ખાવા બ્રાહ્મણી સામેા ગ્રયા એને જોઇને માને થયું કે આ દુરાત્માએ મારા દીકરાને માર્યા, અને કોપાયમાન થઈને એના ઉપર પાણીના કુંભ નાખ્યા. આમ નોળિયાને મારી વિષાદ કરતી એ વેર આવી તે ઓકરો અંધ્યુ સુતો હતો, ને પડખે કાળો સર્પ કટકટકટા ચઈને પડયો હતો તે જોઈને પુત્રવધરોએ બ્રાહ્મણી માથુ કૂટવા મંડી.

(આદ્ય) દેમાપ વાલજી ગોવિ-૬૭

Our Friends Abroad

પરદેશી મિત્રોના પત્રો

Gridely (Cansas) u s A.
૫મી માર્ચ ૧૯૪૦

પરમ પ્રિય શાન્તિબાઇ

તમારો પત્ર આજે મળતા મને બહુ સુખાનુભવ થયો તે ઘણો જ રસપ્રદ હતો પણ તેમાના કેટલાક સવાલો હું સમજી શકયો નથી તમે લખો છો તે જરીનુ બિઝનેસ શું છે? અમારા કાન્સાસ પ્રાંતમા મુખ્યત્વે ઘઉંનો પાક થાય છે તે સાથે તેનાં ભરચક્ક લીલાંછમ ઘાસના જંગલો (બીડ) ઢોરકઢોર માટે ખાસ ઉપયોગી છે.

તમારી શાળાની વાતમા મને બહુ રસ પડયો છે પણ ત્યા છોકરીઓની સંખ્યા ઝાટકી ઓછી કેમ હોય છે? અમારી શાળામા ૨૨૫ વિદ્યાર્થીઓમાં અરધા કરતાં છોકરીઓ જ છે

અને તને ઘણાની જાણવામાં શાન્તુ શિક્ષણ લેા છો? હું વેપારી નામું, ટાઇપિંગ, શૉર્ટહૅન્ડ વગેરે શીખુ છે મદ્રિનામા મારો હાઈસ્કુલ-ગેમ્સે પૂરો થશે અને વધુનામા હું કૉમર્શિયલ બિઝનેમ કૉલેજમા જવાનો છુ. આ કૉલેજ મારા ઘરથી ૧૫૦ માઈલ છેટે રહેવાનો છે

તમે વરસગા કેટલા દિવસ શાળામા ભણેા છો? અમે નવ મહિના શાળામા ભરીએ છીએ અને રજુ માસની આખરે રજા આપે છે અને તમે જણાવશેા કે હિંદવાસીઓ કેવા છે? અમારા પ્રદેશમા ગમે ત્યાંથી ચોરણે બનાવીએ છીએ. અહીં ઉનાળામાં ખૂબ ગરમી પડે છે સોનેમાના ચિત્રો જોવાના જ છે. વળી દરેક ઘરમાં રેડિયો તો હોય છે જ ગામમા એકબાર રવિવારનો વર્ગ ભણે છે અને તેમા અમે સ્તુતિ તેમજ પ્રાર્થના કરીએ છીએ હું ધોતે ક્રિશ્ચિયન ઍપીસ્કોપલિક સંપ્રદાયના દેવળમાં જઉં છુ. ઘણીવાર રવિઓમાં અમે કાર્ડ પાર્ટી કરીએ છીએ, અને કેટલાક નાચમા જાય છે. ઉપરાંત અગારી શાળામા ફુટબૉલ અને બાસ્કેટબૉલની રમતો આવે છે અને વખતોવખત બીજી શાળાઓની સાથે હરીફાઇઓ યોજાય છે.

તમારે ત્યા અહીં જેવી વાહનોની સગવડ ખરી કે? અહીં તો લગભગ દરેક કુટુબ પાસે મોટર હોય છે જ. ઉપરાંત, લાબા અંતરો માટે બસો ને ટ્રેનો પણ ઘણી, કે શ્રીમંતવર્ગના લોકો તો એરોપ્લેનો પ રાખે છે મેં હજુ સુધી એક જ વાર વિમાની પ્રવાસ કર્યો છે.

અમારૂ નાગરિક જીવન તમારા કરતાં જુદી જાતનુ હોય એમ લાગે છે. તમે સામાન્યપુ હશે કે અમેરિકનોને દરેક બાબતની ઉતાવળ બહુ હોય છે વિવેક બતાવવામા ય ઉતાવળા! પણ એ તો અતિશયતાની વાત થઈ અમારા નાગરિક જીવો દેશને તેમજ સરકારને બહુ વફાદાર રહે છે અનેઅમે બધાલશ્કરસત્તાવતા બ્રિગેડીઓછીએ

તમારા શહેરની વસતિ કેટલી છે? હિંદમા નાતજાત બહુ છે એનું મેં સાભ્રમ્યુ છે. હજુ પણ એવુ છે ખરૂ?

તમારા રિક્રિએ-સમદ્યમા તમે વધારેએની રિક્રિએ સેાદેા છે? જો તમે એની રાખતા હેા તો હું થોડા મોકલી આપીશ હિંદી તેા હુ લખુતો જ નથી હિંદી હિંદની રાષ્ટ્રભાષા છે ખરી? તેા બહુ બાળે દરેક જણ એકેજણમાં જ આવે છે તમે કોઇ પરદેશી પેનીનુ સરનામુ મેળવ્યુ તે શા માટે? એવા સરનામા આપનારી કોઈ સંસ્થાનું નામ તમે આપો છો? જરા વધુ ખુલાસાથી લખેા તેા સમજની શકું

તમે કોઈ ચિત્ર મોકલશેા તેા બહુ આનંદ થશે હુ થળી બનવા ચિત્રો જોવા કરતા આ સાથે જે એકડી કરેલી જુદીજુદી બાબતોની કાપલીઓ મોકલ્યુ છે તે પરથી અમેરિકા વિષે તમને ખ્યાલ મળશે

શાન્તિબાઇ! તમને સમજાય નહિ એવુ કોઇ બાબતી લખ્યુ હોય તો તમે પ્રશ્નો પૂછતા અચકાશો નહિ હુ બહુ આનંદથી જવાબો આપીશ મારા હાથરુજીદ તમને અરોબર કહેલા તો હતા ને? હવે હુ તમારા કાગળોની ઇતેલારીથી રાહ જોઈશ, અને તમે સુખેશા સુદર ચિત્રોની વર્ષા.

હૃદયપૂર્વક તમારો અમેરિકન મિત્ર
ઓલ્સી કર્ન બાઇટ

True friends are like diamonds
precious and rare;
False friends are like autumn leaves
found everywhere.

શિક્ષક-હાથી અને ચાવડામા શો ફેર?

વિદ્યાર્થી-ચાવડા હાથીને વળગે છે, હાથી ચાંચડને વળગી શકતો નથી

ooo

મુસાફર-એ મહેરબાન જરા બતાવશેા, કે ઈ ટિપાતાલે કઈ રીતે પહોચવું?

મહેરબાન-હોને, આ દોડતી ગાડીઓની વચ્ચે જઈ ઊભા રહેા, અને પહેલી જ મોટર તમને ઈ ટિપાતાલ મેળા કરશે.

ખાંડુકરો

રસાયન ગયો બધ, ગયો વિષાદ, ગળ્યો પટી સાંકડી
દિવાલ; વદને ઉષા અકબુરંગ હાવે ઉરો,
વિમુક્ત નવ પ્રાણ અનભરમાં બધે ઊભરે
અજેય પુરુષાર્થ ઊર્ધ્વ ગતિએ હવે ઉકલે,
અણાવ્રિત પરો ધર્યે વિશ્વના મહા ઉજરે,
અમે મરણનું રસાયન બનાવીને પી ગયા,
થયા અજરઅમર ને અમર આત્મએ જ ભર્યા —પૂજાલાલ

તપસ્વી જયકૃષ્ણ ભણસાળી

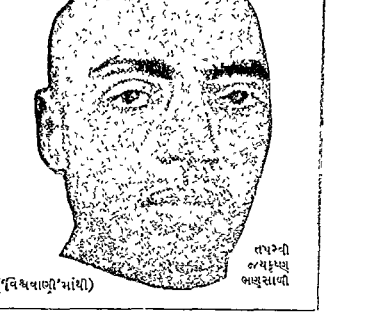
ઇ. ૧૯૨૧ની વાત છે. એ વેળા આણંદવાદ કૉલેજના અધ્યાપક પણ ગુજરાતી 'નવજીવન'માં કામ કરવા માટે ચુનાઈથી એક તેજસ્વી નવયુવક આવ્યો. મુંબાઇ યુનિવર્સિટીનો એ ગ્રેજ્યુએટ બી. હોવા ઉપરાંત ત્યાંની એક કૉલેજમાં અધ્યાપક પણ બની આવ્યો હતો. આવતાવેંત તેણે પોતાના હસમુખા સ્વભાવ ને યુવકોચિત ઉત્સાહથી સહકારીઓનાં દિલ જીતી લીધાં. ધીરેધીરે તે ગાંધીજીના નિકટવર્તી કાર્યકરોમાં ભળી જઈને સાબરમતી આશ્રમના એક વિશેષ અંગ રૂપ બની ગયો. એનું નામ જયકૃષ્ણ ભણસાળી. શ્રેયજીવન યુરોપમા ગાળનાર આપણા પ્રસિદ્ધ રાજનીતિજ્ઞ ને વિદ્વાન પંડિત રવાશંકર કૃષ્ણવર્મા તેના મામા થાય. તેમણે તેને ઓગ એ થયા પછી આગળ અભ્યાસ માટે યુરોપ બોલાવેલા; પણ અસહકારના આંદોલનમા એ વિચાર છોડી તે ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં અધ્યાપક બની ગયા. બેકે તે યુરોપ જઈ આવ્યા ખરા, પણ ત્યાના રહેઠામા એમને ચેન ન પડયુ અને તરત પાછા આવતા રહેલા.

૧૯૨૨મા મહાત્માજીને તેમના 'નવજીવન'ના ત્રણ લેખો માટે છયવર્ષની ઐતિહાસિક સજા થઈ ત્યારે ભણસાળીજીને પણ 'નવજીવન'ના પ્રકાશક તરીકે સાથે કારાવાસ મળેલા જેલમુક્તિ પછી થોડો સમય આશ્રમમા ગાળ્યા બાદ તેઓ સસારી માણસો સાથેના સંબધ તોડીને પોતાના આત્માના કલ્યાણ અર્થે હિમાલયને પથે પડયા.

હિમાલયની આખી યાત્રા તેમણે પગપાળા કરી. તે દરમિયાન તેમને ઘણું કષ્ટ પડયુ, ઘણું દેહદમન પણ કર્યું એ યાત્રા દરમ્યાન તેમણે સાગન્ય આહાર છોડી દઇને લીમડાના પાદડા અને કાચા લોટ ફાકીને જીવન ટકાવી રાખ્યુ, અને આ ક્રમ હિમાલય છોડયા પછી છેક સેવાગ્રામ આશ્રમમાં તે પહોંચ્યા ત્યાંસુધી, એટલેકે કેટલાયે વર્ષો સુધી, ચાલુ જ હતો હિમાલયની યાત્રાની દરમ્યાન તેમને સખ્ત કમળો થયો હતો, શરીર ક્ષીણ થઈ ગયુ હતુ, માત્ર તેમનો દઢ નિશ્ચય ક્ષીણ થયો નહોતો. આવી સખ્ત માંદગી ને અશક્ત શરીર લઇને લાકડીના ટેકે સદાવ્રતમાથી મળતા લોટ અને અઠંગની દાળ (જે કમળાના દરદી માટે ઝેર રૂપ ગણાય) ફાકયા ફાકીને જીર્ણ શરીરે હિમાલયની સખ્ત ઠંડીમા તે યાત્રા પૂરી કર્યે જ જંપ્યા.

કેટલાક વર્ષો સુધી તેમણે મૌન લીધેલું અને તેને માટે પોતાના બંને હોઠ ચાપાના વાળાથી તેમણે સીતી લીધેલા ટેલ્લીક જગ્યાએ તેમને ઠેઠની માનીને પોલીસ કનડતી, અને તેમને તો મૌન હતુ. હોઠ પણ સીધેલા હતા એટલે દિલની પોલીસની બીકી માનવજાતનો પણ તેમને ઠીકઠીક અનુભવ મળેલો હિમાલયમથી પાછા ફરતી વખતે તેમણે એક વખત પંદર દિવસના નિર્જળા ઉપવાસ. કેલાસની સખ્ત ગરમીમા, માણસા જેવા રાન પ્રદેશમાંથેક ગરીબની ઝુંપડીમાં કરેલા બીજી વખત પચ્ચાવન દિવસના ઉપવાસ તેમણે કરેલા.

આમ, પગે ચાલીને પર્યટણ કરતાકરતા, ગાંધેલે હોઠે એક વખત તેઓ મહાત્માજી પાસે વર્ધામાં આવી પહોચ્યા. તેમને તો ખબર

તપસ્વી જયકૃષ્ણ ભણસાળી

('વિશ્વયાત્રી'માંથી)

હતી કે બાપુજી એટલે દરિયા, સર્વને સમાવી લેનારું. તેમણે આવીને બાપુજીને રચાર્પણ કર્યું. બાપુજીએ તેમના શરીરના દોહને ત્રાંબાના તારથી બધન-મુક્ત કર્યા, અને આશ્રમમા રેંટિયાયજ્ઞ કરવા બેસાડી દીધા.

સેવાગ્રામ આશ્રમમા રાતદિવસના ચોવીસ કલાકમા ૧૫ કલાક તેમનો સૂતરયજ્ઞ ચાલ્યા જ કરે. સવારના ૪થી માંડીને રાતના ૯ સુધી કાંતતા જ હોય અને નાનામોટાં કે આવે તેમને ભણાવતા હોય. બાળકો પોતાની મા પાસે જેમ બેસે કે તેટલી જ છૂટથી તેમની પાસે બેસે કરે, કહે, બોલે અને બાલક મેળવે મેઠોરોને માટે પણ તેઓ તેટલા જ વાત્સલ્યથી રાતના ૧૦થી સવારના ૪ સુધી આશ્રમનું પાણી ભરે. આ ઓનાનો નિત્યક્રમ એમને સૂવાના ૪ કલાકમાંથી પણ કોઇ બાબુબાનો અતિ ઉત્સાહી બને અને સમય પડાવે તે તોઓ હસતા-હસતા આનદથી તેને સમય આપે, ને હસ્યાદ્યપૂર્વક બાબુની સ્તોત્રે બાબુવાનો સમય બાદ કરતા બાબુ જ કોઈ સાથે તેઓ બોલતા, છતા કોઈ તેમને કાંઈ પૂછે તો તેને ગાત્વત નમ્રતાથી જવાબ વાળે.

આવા તપસ્વી પુરુષ કળ્યું હશે અને અમે બાલ બાલ્યા તે અમારામાના દરેકને ઠંબુ હશે. તેથી તેમની પાસે દરેક બાબુ મૂકી દેવાય વા ગાધીજીને વિનતિ કરી પણ બાબુસાળીજ કઇ અનાજ થોડુ જ દળતા હતા ? તેઓ તો શરીરની અને જનતી માયાને દળી રહ્યા હતા અને બાપુજી આ વાત બાબુતા હતા એટલે જવાબ આપ્યો કે 'ગોગનુ દળવાનુ બધ કરીશું તો એ કાંસે મરી જશે એ બાબે દળવા દ્યે'

ગમે તેટલી ઠાઢ હોય યા તડકો હોય તોપણ તેમના વસ્ત્રમા એક બાદીની સગોઠી અને તેની આસપાસ એક બાદીનો કડકો વીંટી રાખે બાકીનું બાકુ બદન તેમનુ હમેશા ઉઘાડુ જ હોય હિમાલયની યાત્રા કરિયાન તેઓ વસ્ત્રકષ્ઠ એટલે સોબ્દનો લગોટ પહેરતા.

તેમની ભિક્ષ્યતા એ હતી, એ બાદીના કકડા, નદાવાયોના બાદે એક દીનોને ટબો તથા ઍલ્યુમીનિયમનુ ડબ્બુ અને ઓઢવા ટે એક વૂડલો કામળો અને ચરખો એક કાટબાતૂટ્યા કામળા ઉપર ખુલ્લા મેદાનમા તેઓ પડ્યા રહે, ઝાડ તળે પણ નહિ ત્યા જ તેમની શાળા ચલાવે ત્યા જ તેમનો સૂતરયજ્ઞ ચાલ્યા કરે. ઉનાળાની સખ્ત નરમીના ગાળે બાદીના પાટા બાપીને પાણા ફરવું પડે ત્યારે ચોળીજ ખરા બપોરે તડકામા જઇને બેસે!

તેમનો આહાર પણ તેટલો જ વિચિત્ર પહેલાં કાચા લોટ કાકરા અને લીલકે ચાવતા તે બોદ્ધ દેતાં બાબુમની પ્રસન્નતા કોચરાના હાલના કોઇએ કૈંની વધિલા હોય તેવા અલ્યુમીનિયમના એક ડબ્બા સાથે તે આવતા. પીરસનાર તેમા બાફેલુ શાક અને તે પણ મોહ-મગાવા બધારૂ (અરવાદ એ બાબમાનુ એક ફલ છે. આશ્રમનુ શાક ઓછો ગાજર ને લાબીની બાફેલી ભાજી) પાણી સાથેનુ એકલુ પીરસે તેટલુ ખીન રાખીને બાય અને ચાલ્યા બય ડબ્બુ ઓલુ મોટું કે તેમા ભાર્યે જ એક રોટ રાક અને પાણી માતાં હશે. કોઇ બબ્બએ પીરસનાર દોય તો તેટલુ પણ ન પીરસે આ ઉપરાત આખો દિવસ ચર્ચા ગાજર બાવ્યા કરે. તે મળતા બધ થયા એટલે રોપરેટ દૂધ, અને તે પણ બાયતું, લગભગ રોજનું ૨૨ બીડ સુધી પીતા. આખો એકાદ બીડ રોપરેટ દૂધ બાઇને તેના ઝાટા થઈ બય રોપરેટ દૂધ મળતુ બધ થયું એટલે તલીના બીળ બાવા લાગ્યા આમારાથી તે સહન ન થયું એટલે આચારી લાબનીને હુબાય ખાતર તે બધ કરી તેને રથાને તલ, નાળ, કાચુ કોળું કે ટુંબડા જેવી સખ્ત છાલની દૂધી બાવા લાગ્યા.

૧૯૨૧-૨૨ના બબૂસાળીજ એટલે એક સુંદર ને સુંદર બાવાળ. ઔર વર્ધાના ખુબસુરત યુવાન, આજના જામસાળીજ એટલે અંદર કષ્ટોનાતીવાળીમા તવાઇને આદિકાના મીઠી જવી કાળાનર્તથી આખી વાળા-પણ તેટલી ચકાસણી નદિ-નિર્બળ આપ અને નિર્ભીર દેખે, વાળા નિરાદિન નગ્ન વાળી બોલતા ને દેહદમનમાં દમેશા આનંદ ન નાર, સર્વ સ્થિતિમા સમાન સુખી, બાનદ જેવા દેહાતા અરબાબની વિરક્ત યોગી

આત્માના ઉદ્ધારના અનેક વિકટ પથે પળેલા એકલા અને નાદુલા આ પ્રમાણેનો સબદ્ધારી રંગનો તારા હસ્તના સે ધ્રુ જ નિઃબ્દબનો પણ તેમણે જ્યારે વિમુરના પ્રસગ વિષે સાંભળ્યુ ત્યારે યોગીના આત્મા કરુણી ઊઠ્યો

તેઓ દિલ્હી ટેટ્યા, ને લોકનાયક અંગ્રેને બબ્યા; પણ તેમણે તેમને પોતીકા બદેશના ને રબામા બદેશવાડી દીધા બબૂસાળીજથી બે વધાબૂ સદ્ધન ન થયુ, અને તેમાંથે નિશ્ચય કર્યો કે 'જે રાજ્યમા ન્યાય નીતિ નદિ તે રાજ્યમા ન રહેવુ જ' જ્યા સુધી સરકાર વિમુરના બનાવોની તપાસ માટે નિબ્બળીય કમિટી નદિ નીમે ત્યા સુધી હુ મારબાત નિર્બળા ઉપવાસ કરીશ.

૨૬મી નવેમ્બરે તેમણે ઉપવાસ ગત કર્યા અને વિમુર બબ્બ. સરકારે તેમને ત્યાથી હ રાબીને સેવાગ્રામ લા લીને મુ-મા દેખવી જ ન શકે માટે ત્યા પહેરો ગોઠવ્યો. આશ્રમમા બાપુ તેમણે ઉપવાસ ચાલુ જ રાખ્યા. નિર્બળા ઉપવાસના તબમા દિવસે આખ્યાન ન બાપે વિમુર જવા બબૂસાળીજએ એક લાકડીના ટેકે બબ્બાળા પ્રવાબૂ રાક કર્યું અમે તો માનુ જ બેઓ બાજ્ઞ જ્યે ત્યા તેમનો હેઠ ઝળી પડશે અને તેથી તેમની ગોદે એક સાથી રાખ્યા હતા પણ અમે બોટા કર્યા તેમણે રાતદિવસ સતત ચાલીને ૨૬દિવસના દેવા બાજણી લગભગ ૬૦થી ૮૦ માઈલ દૂર આવેલા વિમુરના ગાદિરામા જઈને પહોંચ નાબ્યો, અને બતાવી દીધું કે આત્માના બળ આગળ રબૂળ પદાર્થ નાબ્યો, અને બતાવી દીધું કે આત્મામાં જે બિરાટ બબ્બ છે. સરકારે તેમને પકડીને કરીથી સેવાગ્રામ બેગા કરી દીધા અમારા આશ્રમને વધ ગઈ આશ્રમમા બેદ્રવિરક્ત બાળી તેનો વિમુર તરફ પ્રબાબૂ કર્યા થયો પહોંચ્યા અને સરકારે ફરીથી તેમને ઉપાડ્યા ને સેવાગ્રામ પહોંચાડ્યા આ બખતે સરકારે બબૂસાળીજ ઉપર સેવાગ્રામની હદ બહાર ન જવાનું બીજું બધનબૂક્ત તેણે તેની બબ્બા કરી વર્ધામા ઘામો નાબ્યો આ ઉપવાસ દરબ્યાન પણ તેમણે, પોતાનાથી બેસી શકાત હતા ત્યા સુધી સૂતરયજ્ઞ ચાલુ જ રાબ્યો હતો

ઉપવાસને ૬ઠ્ઠો દિવસે શરીરનુ વજન ૧૪૦ રતલથી ઘટીને ૬૦ રતલ બાબ્યુ હતુ, પણ મુખની આકૃતિ, આખની જ્યોતિ, જાનની ચેતના અને હૃદયની અતુબૂતિમા લેશમાત્ર ફરક પડ્યો ન હતો. મુખની આભા દિન પર દિન બધની જ જતી હતી વાતચીતના બેજ જનગરૂકતા, હાસ્યવિનોદમા બેજ ચમાબાવિકતા અને વિમુરના સબ-બ્ધ ગભરાતા કાયમ હતી અંતે ડૉ. અને બ્રી મુનશીના પ્રયત્નોથી સરકારે વધાબૂ ફેરબ્યું અને તેમણે ઉપવાસ છોડ્યા ને હાકેત તો બાબુતી છે

('પ્રવાસી,' 'પ્રભુજ જૈન' તથા દ્વિજી 'વિક્રમ' અને 'વિશ્વયાત્રી' માના લેબોગાથી તારવીને)

વ્રતચારી

૨૧ શ્રી ગુરુસદય રત્ને ચોઝરી 'વ્રતચારી' (અથવા વ્રતધારી) પ્રવૃત્તિથી આજે બગાળામા કોઇ બાગ્યે જ બાબુતુબૂ હશે, પરન્તુ દેશના બીજા પ્રાન્તોમા આ પ્રવૃત્તિ હજી ખાસ બાબુતી થઈ નથી

એ વ્રતચારી પ્રવૃત્તિ સમસ્ત દેશમાં દાખલ કરવા ઇચ્છે છે.

એ પ્રવૃત્તિ યોજનાર શ્રી ગુરુસદય દત્ત આઇ સી એસ. ઑફિસર હતા તેમણે આખી જિન્દગી બગાળામાજ નોકરી કરી હતી સરકારી ઑફિસર હોવા છતાં શ્રી દત્ત પ્રખર દેશભક્ત હતા, એજ જ નહિ પણ છેવન પર્યંત તેમણે સાચી દેશસેવા કરી હતી.બીજા સિવિલિયનો જેવું એશઆરામી જીવન એ ગાળતા ન હતા. એમની રહેણીકરણી બહુ સાદી હતી અને સરકારી ઑફિસરો જેવો તોર કે અભિમાનનો અંશ માત્ર તેમનામા નહોતો. પોતાની ઑફિસના કામ ઉપરાન્તનો બધો સમય દેશસેવા કરવામા તે ગાળતા હતા તેમજ પોતાનું બધું ધન પણ (તેમને સંતાન ન હોવા છતાં) પરમાર્થે જ વાપરતા હતા.

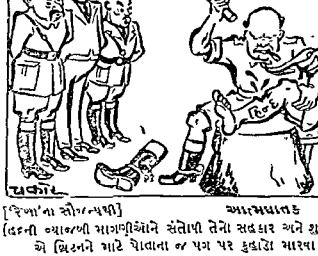
પોતાના દેશનાં નિસ્તેજ અને નિર્બાલ્ય યુવકયુવનીઓને જોઇ શ્રી દત્તનું લોહી તપી જતું અને એ નિસ્તેજતા તથા નિર્બાલ્યતા દૂર કરવા માટે તેમણે સત્રમ વર્ષ પહેલાં વ્રતચારી પ્રવૃત્તિના આરંભ કર્યો શ્રી દત્તને પોતાની નોકરીને અંગે બગાળાના જુદાજુદા જિલ્લાઓમા ફરવું પડતુ હતુ અને ત્યા પોતાની આસપાસ જ્યા જુએ ત્યાં આ દરિદ્રોણું જીવન તેમની નજરે પડતાં. શ્રી દત્તને આ આનંદનો અભાવ બહુ ખૂચતો પોતાના દેશની ઉન્નતી પ્રગ્નના જીવનમા આનંદ રેડવા માટે તેમણે વ્રતચારી પ્રવૃત્તિની સ્થાપના કરી.

વ્રતચારી યોજનાનો હેતુ મનુષ્યના મનને અને ગરીરને સમાન રીતે કેળવીને તેનું જીવન શિસ્તમય અને આનંદમય બનાવવાનો છે વ્રતચારી શિક્ષણનુ ધ્યેય મનુષ્યના આત્મા અને ગરીરને સરખા તેજસ્વી બનાવવાનું છે. 'વ્રતચારી' એટલે આકરું વ્રત ગ્રહણ કરનાર આવા વ્રતચારીએ સમસ્ત જીવનને એક મહાન વ્રત સમાન ગણવાનુ હોય છે એ મહાન વ્રતના પાચ નાના ભાગ કરવામા આવ્યા છે. જ્ઞાન, ગરીરનમ્રતી, સત્ય, સેવા અને આનંદ આવા વ્રતચારી આ પાચ વ્રત નિર્સ્તર પાળવાની પ્રતિજ્ઞા લે છે. વ્રતચારીનુ અંતિમ ધ્યેય આદર્શ ગ્રહેરી બનવાનું હોય છે પોતાનુ શરીર કસરત અને રમતોથી કસીને સુદઢ બનાવવાનું, પોતાની બુદ્ધિને શિક્ષણથી તીવ્ર બનાવવાની અને પોતાના આત્માની ઉન્નતિ કરવાની વ્રતચારીની ફરજ ગણાય છે એ યોજનામા બાળકો, યુવકયુવનીઓ અને સ્ત્રીપુરુષો એકાદા શ્રેણીમા જોડાઇ શકે છે, ને ન્યાતજાતનો કે ધર્મનો ભેદભાવ એ યોજનાને માન્ય નથી

કેટલીક રીતે વ્રતચારી પ્રવૃત્તિ 'બૉય સ્કાઉટ' અને 'ગર્લ ગાઈડ્સ' ની પ્રવૃત્તિને મળતી આવે છે એ બે પ્રવૃત્તિ પશ્ચિમગાથી આવેલી હોઈ કેટલીક રીતે આપણા દેશને અનુકૂળ ની નથી હોગલા તરીકે ઉનાળાની સાંજે કેમ્પફાયર સળગાવીને તેની આજુબા નૃત્યકરાકરત અને નાઇટઝ્ગેરો તે આપણાગરમ દેશમા અત્યંત બેહૂદુ લાગે છે. વ્રતચારી પ્રવૃત્તિ આ દેશમાં જ યોગ્યછે છે એટલે તે બધી રીતે દેશને અનુકૂળ પડે એવી છે અને તેમાં પશ્ચિમનું આંધળું અનુકરણ નથી

વ્રતચારીના વ્રતને જીવનમાં અગત્યના મૂલ્યના માટે બીજા ત્રણ 'વ્રત' (પ્રતિજ્ઞા) અને સ્વીકાર 'માના' (એટલે અમુક વસ્તુ કરવાની મનનાઇ) લેવાના હોય છે. એ ત્રણ 'વ્રત'ના સદુણો ગ્રહણ કરવાનાં નામ છે: (૧) કોઈ પણ જાતનુ પ્રાગામિક કામ કરવામા નાનમ નથી; (૨) તંદુરસ્ત અને સ્વચ્છ રહેવું, (૩) હમેગા પ્રફુલ્લ ચહેરો રાખવો અને આનંદી સ્વભાવ રાખવો. નાનાં બાળકો વ્રતચારી થાય છે તેમને 'છા-બાસ' (છા=છોરાં—નાનાં અને બાસ=વ્રતચારી) કહેવામાં આવે છે. છા-બાસને ગ્રહણ કરવાનાં જુદાં બાર વ્રત હોય છે.

આ યોજના પોતાનાં મુખ્ય પાચ વ્રતો અનુયાયીઓ પાસે કેવી રીતે ગ્રહણ કરાવે છે તે જોઇએ. પહેલુ વ્રત જ્ઞાન મેળવવાનુ છે. મોટે ભાગે શાળાઓ અને કોલેજોમા બાળકો યુવકયુવતીઓ તથા છોકરાંઓ વ્રતચારી યોજનામા જોડાય છે,એટલે જ્ઞાન તો મેળવવાજ હોય છે. બીજું વ્રત મહેનતમજૂરીનુ છે ઉનાળાની રજામાં અને દુર્ગા પૂજાની રજામાં વ્રતચારીઓને, ગામડા સાફ કરવા તથા ત્યા રચનાત્મક કામ કરવા માટે, ત્યાંનો તળાવોમાં એક જાતના નુકસાનકારક વેલાઓ થાય છે કાઢવા માટે, ગામડામા રસ્તા બનાવવા માટે અને શહેરો પાસે શાક અને ફળની વાડીઓ બનાવવા માટે લઇ જવામાં આવે છે ત્રીજું વ્રત સેપવું છે બેગા ગળીને કામ કરવાથી, રમતો રમવાથી, બેગાં નૃત્ય કરવાથી અને બેગા મળીને કુમળીઓ કરવાથી આપોઆપ સપ આવી જાય છે આથુ વ્રત સત્યનું છે. આ વ્રત શીખવવું સૌથી અઘરું છે વ્રતચારીઓના હૃદયોમાં સત્યનું પાલન કરે તો જ સત્યની કિંમત તેમના અનુયાયીઓ સમજી શકે. છેલ્લું વ્રત આનંદનું છે આ વ્રતનું પાલન સપૂર્ણરીતે વ્રતચારીઓ કરે છે તે જે નજરે જોનુંછે છે વ્રતચારીઓ માટે રમતગમતની પુષ્કળ યોજના હોય છે. તેઓ ખર્ચાળ વિદેશી રમતો રમતા નથી, પણ આપણા જ દેશની જૂની રમતો—જેમા આનંદ ને કસરત ખૂબ મળે એવી રમતો રમે છે વળી વ્રતચારીઓને લોકગીતો તેમજ લોકનૃત્યો શીખવવામા આવે છે લોકગીતો એવા સહેલા હોય છે કે સગીતનું ખાસ જ્ઞાન ન હોય તો પણ બધા ગાઇ શકે; અને લોકનૃત્યોમા તો ઠલા અને કસરતનો સુદર સુયોગ હોય છે જેણેજેણે આવાં વ્રતચારીઓનાં લોકનૃત્યો જોયા છે તેમણે તેની મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરી છે. રમતગમત અને ગીત-નૃત્યથી વ્રતચારીના જીવન આનંદમય બને છે એ નિઃસંશય છે. અને આવો આનંદ ક્ષણિક નહિ રહેતા તેની અસર જીવનના બીજા

[દિલ્લી'ના સૌજન્યથી] આત્મઘાતક [ચિત્રકાર : 'ચકોર']

દેશની વ્યાજબી માગણીઓને સંતોષી તેનો સહકાર અને શુભનિચ્છા વ્રતચારી તકોની અવગણના એ ચિત્રનને માટે પોતાના જ પગ પર કુહાડો મારવા જેવું આત્મઘાતક પગલું છે.

વિભાગમાં પણ જાણ્યું છે અતવારીઓ એમ માને છે કે જે માણસનું જીવન આનંદમય અને ચિંતનમય નથી તે માણસનું જીવ્યું વૃથા છે. તાલબદ્ધ સંગીત સાથે કસરત અથવા નૃત્ય કરવાથી જીવન ચિંતનમય અને આનંદમય બને છે એમ અતવારીઓ માને છે, તેથી તેમની પ્રવૃત્તિઓમાં સંગીત અને નૃત્યને ખૂબ મહત્ત્વ અપાય છે.

અતવારી થવા બનતે ત્યાંસુધી પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞાઓ લેવાની હોય છે: [આ પ્રતિજ્ઞાઓ બજાળતા અતવારી માટે છે, દરેક પ્રાંત પોતાને માટે એ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા ઘડી શકે] (૧) હું બંગાળને ચાહું છું, ભારતને ચાહું છું અને જગત આખું ગમે તેમ છે હું બંગાળની સેવા કરીશ, ભારતની સેવા કરીશ અને આખા જગતની સેવા કરીશ (૨) અતવારીના પાંચ વ્રત હું પાલન કરીશ. 'અતવારી' શબ્દમાં રહેલા ચારે અક્ષરનો અર્થ છે 'અ' એટલે વ્રત (મત), 'ત' એટલે તત્પરતા, યુવાનમાત્રને જીવનમાં અતાવારી 'આ' એટલે આઈ (ઈચ્છુક), એટલે કે એનો અર્થ એમ થાય છે કે સશક્ત શરીર અને કાર્યગતની ઈચ્છા રાખવી 'રી' એટલે રીતિમત એટલે નિયમાનુસાર અતવારીએ પોતાના નિયમસર પાળવાના એટલે તેનું બધું કામ રીતિમત હોવું જોઈએ વળી અતવારીએ બળ ગ્રાપ્તિસિવાય બીજું નહિ, બળથી ભાગ્યા (અરથી બેગાળી ને અરથી અંગ્રેજ) બોલવી નહિ, કોઈ બતનો બગાડ કરવો નહિ એ એમની 'બતા'ઓમાંની કેટલીક છે

એ વર્ષ ઉપર પોતાની પ્રવૃત્તિઓ અધૂરી મૂકીને શ્રી ત્ન ણ વર્ષની કમરે સ્વર્ગવાસ થયા તેમના મરણ પછી પણ અતવારી પ્રવૃત્તિ ટકી રહેશે એવી આશા છે

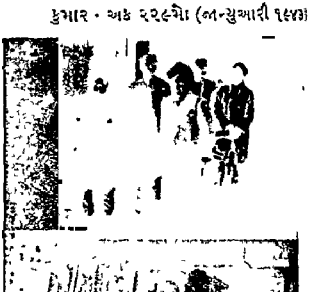
—શાંતાનિની મહેતા
(જ્યોતિર્ધર)

આધુનિક ગુજરાતી ચિત્રકલાના સાક્ષરનો એક ઝાંખરો

ગઈ તા ૮મી જાન્યુઆરીએ વડોદરા રાજ્ય તરફથી ગુજરાત કલાસંપના કલાકારોના ચિત્રોનું પ્રદર્શન સ્ટેટ મ્યુઝિયમ અને ચિત્રા ા મંદિરમાં શ્રીમત પ્રતાપસિંહરાવ ગાયકવાડે ખુલ્લું મૂક્યું હતું ને તે સમયે તેમણે આ ન ઉદ્ઘાટક કલાને રાજ્ય તરફથી આશ્રય તથા ઉત્તેજન મળે એવા શુભેચ્છા દર્શાવી ગુજરાતની ચિત્રકલાના ઇતિહાસમાં એક નવા પ્રભાતનું ઉષા હોવાનો આ પ્રસંગની પાછળ વડોદરાના દીવાન સાહેબ રાવ શ્રી કૃષ્ણકુમારીજી, વિદ્યાધિકારી શ્રી જોશી-દંપતી અને ચિત્રાલયના ક્યુરેટર શ્રી દેવકરનો ભારે ઉત્સાહ હતો તે કબૂલાત પીએ. ગાંધીજીના રાજપૂકારે ૧૮૭૫ સેકાથી લઈ ૧૯૦૫ સુધી સુધીની ગુજરાતી ચિત્રકલાની અરસહ પ્રતો ગોઠવી આજની ચિત્રકલા સાથે તેનો ક્રમબદ્ધ ઇતિહાસ રજૂ કર્યો હતો તે જે પ્રદર્શનનું વિશેષ આકર્ષણ હતું પ્રદર્શન ૧૯૫૫ સુધી ખુલ્લું રાખવામાં આવ્યું તે દરમિયાન વડોદરાની પ્રજાએ ટાળાબંધ હાજરી આપી અતિશય રસ બતાવ્યો હતો. ગુજરાતના કલાકારોને માટે એ પ્રસન્ન જીવન લેવા જેવો બનાવ હોવાને તેમના કેટલાયનાં કલાવારસાનાં ધનવાહપાત્ર બનવું છે.

પ્રદર્શનને અંતે ક્યુરેટર તરફથી એક સચિત્ર કેટલૉગ પ્રસિદ્ધ થયું હતું તેની પ્રસ્તાવનામાં વિદ્વત્તાપૂર્ણ વિવેચનાથી પશ્ચિમ હિંદની ચિત્રકળાની ખવારીબ વર્ણવી હતી, જે એ પ્રસંગનું ખાસ સ્મરણ બનશે

નવીન ચિત્રકળા વિષે તેમણે જણ્યું છે કે કેટલાકોની ચિત્રકળાનો ગારસો પામવા છતાં આ યુગના આશ્રયના રાજા રવિવર્માથી પશ્ચિમની કળાની અસરથી પ્રેરાઇને ચિત્રો પ્રચાર્યા તેની છાયામાં આવ્યા સિવાય કોઈ પણ ચિત્રકાર રહ્યો નહોતો કળાસર્જનના દરેક પ્રયત્નમાં યુરોપના કલાપારિખીની દૃષ્ટિ બીજી ઉપર ટકિતી કલાકાર નિર્વાહ કરવા સમાજમાં રહેતો, પણ રાષ્ટ્ર ને સમાજ અને લોકજીવનમાંથી પ્રેરણા લઈ ચતંત્રપણે પોતાના કલાસર્જન કરતા તે અચકાતો અને

ઉપર પ્રદર્શનના મુખ્ય પ્રણેતાઓ: વડોદરાના દીવાન સર શ્રી ટી કૃષ્ણમાચારી, શ્રી જ્યોતીન્દ્ર મહેતા, ક્યુરેટર શ્રી દેવકર અને કલાકારો. નીચે: શ્રી રવિશંકર રાવળ ના ' અહલ્યા-રાત પ્રતાપસિંહરાવને પ્રદર્શન બતાવે છે

યુરોપથી સિદ્ધાંતવાળા ટીકાકારોથી ડરતો. પરંતુ બજાળમાં શ્રી ઈ બી હૅવેલ અને શ્રી આનંદકેન્ટાય ગાંધીજી ઓ સાહેબો નોટો નાખી સાધીય સ્વરૂપની કલાનું સર્જાણ ત્યારે પછી કળામાં આજનતા, રાજસ્થાની, મુઘલ અને લોકકલાની કળાનો વિચાર તથા પ્રચાર વાર્યાને પશ્ચિમના ટીકાકારોએ પણ પૂર્વની તેમજ પ્રાકૃતિક કલાઓની ખોમાંસા કરવાની રૂઢિ બાંધી ઓથી કળામાં મૌલિક ચિંતન અને દૃષ્ટિ ઠેકલા છે તે જ કસોટીનું સાધન બન્યા.

ગુજરાતમાં શ્રી રવિશંકર રાવળે આજથી પચાસ વર્ષ પહેલા એ દિશામાં સૌ પહેલો અખતરો આરબ્યો. તેમનું પોતાનું કલાશિક્ષણ યુરોપીય પદ્ધતિ પર થયું હોવા છતાં એતદ્દેશીય પરંપરા અને લોકજીવન તથા સાહિત્યમાંથી પ્રેરણા લઈ ઘણા પ્રકારે ચિત્રો અને શૈલીના પ્રયત્ને કરેલા. ઘોડા જીવનોમાં એક નવી દૃષ્ટિ જગાડી કળાના અભ્યાસ માટે મોટી કળાસ્કને કે યુરોપી પૂજણો વગેરે સામગ્રી હોવા છતાં એ ખાલ વર્તન દૂર થયો છે. કળા માટે ઉત્સાહ અને કલાનારીક, સાધનહીન એ તબક્કોએ શ્રી રાવળની પાછે એક જ આશ્રયમાં દીક્ષા લઈ નવીન ની કલાકૃતિઓ બનાવી ગુજરાતની કળાનો ઇતિહાસ શરૂ આરબ્યો છે. પોતાના જીવનવ્યવસાયમાંથી બચતે સમય અને ધનનો ભોગ આપી, 'કુમાર' નામનું સચિત્ર પૂર્ણ માસિક ચલાવી તેમણે ત્રીસ-ત્રીસ વર્ષથી ગુજરાતની જનતાના કળાના ચક્ષુને વિકસાવ્યા છે અને હજારોને કળાનો આનંદ માણતા શીખવ્યું છે

અને પ્રભુ કેમાઈ, રવિશંકર પરીખ, સોમાભાઈ શાહ, ઇશ્વરલાલ અંબર અને બીજા અનેક સાક્ષરોઓની 'ગુજરાત કલાસભા' એક શિષ્ટ કલાપીઠ બની શકે એમ છે

(પ્રબંધક)

આ માસ ઇતિહાસમાં

જાન્યુઆરી

અંગ્રેજી ભાષાના સર્વવ્યાપીપણાને લીધે પૃથ્વીના સમસ્ત પશ્ચિમ ગોળાર્ધ પર-અને ઘ્રાંસે સમભાગ આખા જગત પર પ્રચલિત બની ગએલી પશ્ચિમી વર્ષગણનાના પહેલા માસ જાન્યુઆરીનું મૂળ લાટિન નામ જાન્યુઆરીઅસ રોમન પૌરાણિકદેવતા જૅનસના નામ પરથી તે પડેલું છે. આપણા બ્રહ્માની પેઠે સર્વ ઉત્પત્તિના આદિ સુષ્ટા અને સર્વ જન્મના અધિષ્ઠિત તરીકે રોમન પુરાણોમાં તેની ગણના થાય છે. ગ્રીકોની પેઠે દ્વાર પર પણ તેની પ્રતિષ્ઠા થતી ને સર્વ દ્વારોનાના રક્ષક દ્વારપાલ દેવ તે ગણાતા. તેને જે મુખ કલ્પવામાં આવ્યાં છે, જેવાંકે એક ભૂતકાળ-ભણે જોતું ભવિષ્યમાં દૃષ્ટિકરે છે. તેના નામ પરથી પહેલો વર્ષનો ગ્રહઆતનો માસ જાન્યુઆરી પણ ગત વર્ષના બૂતકાળ તે નવન વર્ષના આવિ પ્રતિ દૃષ્ટિપાત કરતો હોય છે.

ઇ.સ પૂર્વેછઠા કામા ન્યુમાએ રોમન વર્ષ-ગણનામાં ફેરફાર કરીને ગઝઆતમા જાન્યુ-આરીને ફેબ્રુઆરી એજે માસાઝમેર્યાંત્યારથી તે અસ્તિત્વમા આવ્યો. તે પહેલા વર્ષનો આરંભ માર્ચથી થતો. ઇસ્વીસન તો ૧૭૫૨ સુધી વર્ષની શરૂઆત માર્ચની રપમીથીજ-તી. તે વર્ષથી માસ કાયદા કરીને ત્યા વર્ષની શરૂઆત જાન્યુઆરીથી કરવામા આવી.

તા. ૧ આફ્રિકાના નાયજરિયાનું 'નાયજર-પ્રોટેક્ટરેટ' રાજબંધારણ પડાયું, ૧૯૦૦.

તા. ૩ સરતું સાહિત્ય આગજનતામા પ્રકા-રવાનો ગુજરાતમાં પહેલું જે પ્રગટયો પ્રયત્ન કરનાર મિણુ અખડાનંદનું મૃત્યુ, ૧૯૪૨.

તા. ૬ પ્રભુપ્રેરિત તારબદાર તરીકેદાન્ગમા સભાદર પાગેલી ઑસ્ટિનસની નીરકુમારી એન ઑથ આર્નોલ જન્મ, ૧૪૧૨.

તા. ૧૩ લાતીની સરકારી નીચે ફ્રેન્ચોએ ગઠાસમા જ્યોર્જદાકનો ઠબને હઇ શકે-રને ગેરો થાયેલ, ૧૭૫૮. પણ ત્યાર બાદ અંગ્રેજ નૌકાકાફલાએ આની ગેરો ઉઠાવેલા અને ફ્રેન્ચોને હરાવ્યા.

તા. ૧૧ કવાના ગદારાજ ખમાજીનું અવ-સાન, ૧૯૪૨.

• તા. ૧૬ ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીએ એટન છતી લીધું, ૧૦૩૬.

તા. ૨૩ કુમારસ્વામીને રોયલ નીચેની પ-રાક્રમકાર્યો અને રમકડાં નવલોના અંગેજ લેખક સાહેબ કિપ્લીનું અવસાન, ૧૯૩૬.

તા. ૨૮ મુંબાઈમાં બોગોરામચન્દ્ર બાનરજી-ના પ્રમુખપદે કૉંગ્રેસ-સિંધી રાષ્ટ્રીય મહા-સભા—ની પહેલી બેઠક મળી, ૧૯૮૫.

આ મહીનાની વ્યક્તિવિશેષ
પ્રેસિડેન્ટ રૂઝવેલ્ટ

અમેરિકન પ્રજાસત્તાકના ઇતિહાસમા કપરાકાપર ત્રણ વાર તેના એકધારા પ્રમુખ તરીકે ચૂંટાવાનું બહુમાન પામનાર, ફ્રાંક-લિન રૂઝવેલ્ટ-અમેરિકાને આજનો યુગપુરુષ છે એની અનન્ય લોકપ્રિયતા વર-નારની કાળેલિયત પણ એટલી જ છે, અને આજે તો એ જગતનો પણ યુગપુરુષ છે આગાઢ થઈ ગએલા અમેરિકાના એના જ લોકપ્રિય પ્રમુખ થીઓડોર રૂઝવેલ્ટનો એ છઠ્ઠો પિતાઈ થાય.

ઈ. ૧૮૮૨ના જાન્યુઆરીની ૩૦મી તા-રીખે હાઇડપાર્ક મુકામે નેનો જન્મ થયો. ૧૯૦૪માં હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીમાથી ગ્રેજ્યુ-એટ (બી.એ.) થઈ કોલમ્બિયામાથી ૧૯૦૭ માં તે એકવીલ થી થયો અને એ જ વર્ષના ન્યૂયોર્કના વર્ષદાતા ગઢ કરી. તેમા એ ટી-ડોલ્ટ કમાયો.

પણ એને તો હજી જ કમાની કરવી હતી. એટલે ૧૯૧૦મા એ બદેરબ્રધનમા અને રાજકારણમા પડયા, અને ૧૯૧૦થી ૧૩ સુધી ન્યૂયોર્કની ગેમેલના સભ્ય તરીકે ચૂટાઇ ત્યાં કામ કર્યું. ૧૯૧૩મા એ પદનુ રાજીન.મું આપી નૌકાખાતાના રપમંત્રી તરીકે નીમાયો ત્યાં તેણે ૧૯૨૦ સુધી યશસ્વી કામગીરી બજાવી. અથા મહાયુદ્ધ વખતે યુનિયના સમુદ્રોમાં લડતા અમેરિકન કાફલાના નિરી-ક્ષક તરીકેની એની ખરી કારકીર્દિની શરૂ-આત યુરોપમાં આવી કરી ત્યારે યુદ્ધ તળા નૌકાદળને વિજેતરી નાખવાનું કામ પણ ગયા પછી તરત ૧૯૨૦માં અમેરિકાના ડેમો-ક્રેટિક (લોકવાદી) પક્ષના રપ્રમુખ તરીકે તેની વરણી કરી લેવામા આવી.

જીવનની સીડીનાં ઉપરાઉપરી પગથિયા ચઢવે જતા ફ્રાંકલિનની પ્રગતિઓમા આ વખતે (૧૯૨૧મા) લકવાની કર વાગીપડેલ. અચાનક વિઘ્ન નાખ્યો. એની સામે પોતા-ની દૃઢેશની ઝિંદાદિલીથી વિજય મેળવી એ ઊભો તો થયો, પણ ચિરદિનીજરમો તે અપંગ બની ગયો. આજે તેના શરીરના નીચેના અ-ગોનેબનાવટી ટેકો આપી એ ચાલતા રાખેછે.

સાત વર્ષને અંતે ફરી પાછી પોતાની મજલ ચાલુ કરી. ૧૯૨૯મા એ ન્યૂયોર્કનો ગવર્નર ચૂંટાયો, જે દરમ્યાન તેને બદેર બળવાઓ સામે અગાઉના કોઇ પણ ગવર્નર કરતા વધુ વખારે ઝઝવું પડેલું અને તેની ખૂબ આકરી કસોટીઓ પણ તેમાં થઈ. પણ ફ્રાંકલિન ઓલાદુકરાળ છે કે એ અપ્રામાણી પાર ઊતરી કુનરોજર સફળતા મેળવતો જ ગયો. અને અંતે તે પ્રત્યેક અમેરીકનને મન ઠાગાઠામાકાંચુને નીરવર્ષથી ગણાતપદ પામેલા. તેના જ શબ્દો છે કે વિજયપદ પર પહોં-ચવાને પથ કરતા હતપથ અને મનોબળ જ ખાસ જરૂરના છે.

૧૯૩૬ના જાનફ્રાન્સ્કો ૮૦મીએ એ ફેનોલા ગયો ત્યારે ઓગ્ડાર્ડિયાની ફિલ્ડેલ્ફ યુનિવ-સિટીએતેનેડૉક્ટરઑફલૉઝની પદવી આપી

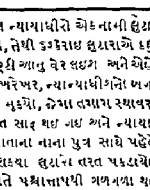
ઠાગો, રૂપાવટો, પહેલાના જડબાંને બરી આબોવાળો અમેરિકાનો એ પ્રથમ પુરુષ આધારાનો એટલો જ દરિયાઈ જીવનનો શોખીન છે પક્ષપાતની બાબતમાં બીજાની સામે ઝૂઝીને ઉભો થયા છતા દરેક પ્રજા એકમે કલાકની એની કસરત તો ખરી જ. ને તેના પત્ર આળાદ દોત તો એ પક્કો વહાબુ-વડી બન્યો હોત. તોપણ દરેક વે એ જ્યારે નવરો પડે ત્યારે પોતાની પિય દોડીમાં દરિયાદ સફરે ઉપડે છે. એના બાનની પુસ્તકસંગ્રહમા પણ દરિયાદ સાહિત્ય જ બહેળું છે.

એક રાત્રએ પોતાના કોઈ બનવહાર વિષે જરા ઘસાતો અભિપ્રાય ઉચ્ચારાઈ ત્યારે પે-હાના ડપરી અમલદારે ચોપડેલાં બબાવ્યું કે 'નામદાર, પબ્લુ એ દિવસ દરમ્યાન તેમાં ઘારી સારો હતો.'

'તેમાં શું બબું?' રાત્રએ કહ્યું આ બનવહાર પબ્લુ દરમ્યાનના બદેબબ્યું છે. પબ્લુ હજુ દિવિનું તેનુ જ્ઞાન તો હજુ અલ્પ જ છે.'

અતરની ઓરણ પર કોની કાળ તણી ધરતીમાં ઓદી

પડે હથોડી ચેતન રૂપ? કોણ રહ્યું જીવનના કૂપ?

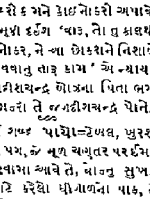

દરીદપુરના ન્યાયાધીશે એક નામી હોટલના માલિક કરીને કોઈ ગુનાસર દંડ કર્યો હતો. થોડા વખતમાંથી ફરી આવું વેર પડ્યું અને બીજી છબરડા બાદ, અરેબર, ન્યાયાધીશનો બનાવ બન્યો. એમાં તમામ રમાવરજમાં શિક્ષક સાથ થઈ ગયું અને ન્યાયાધીશ માત્ર પોતાના નાના પુત્ર સાથે પકડેલ તુમાર બચી શકયા. લુટારાને તરત પકડાયો, પણ આ બનેલે પક્ષપાતથી ગળનાળ થઈ તેમ પ્રાર્થના કરી કે અને કોઈ બોજરી આવાજ નો આ બધો મૂકી દઈશ 'બાઇ, તેનો તુ કાલથી જ ગામે ત્યા નોકર, ને આ છોકરાને નિશાળે કઈ જવા-લાવવાનું તારૂ કામ' એ ન્યાયાધીશ તે જગદીશચન્દ્ર બોઝના પિતા ભગવાનચન્દ્ર, બોલતી તે જગદીશચન્દ્ર પોતે.

અનેક ની ગણ પાયો—દેખલ, ઘુસરી ખાટલાનો પગ, કે મૂળ ચતુર પરદેશમારત ઊભી કરવામા આવે તે, બોલવુ સુખદી બનાવવા માટે કરેલા ધીગાણાના પાક, કે બાજુ પર વિક્રોધ લઈ રહ્યું છે તે બાજુ, એવો બાજ, બાધારૂ અથવા મૂળ

વહેનોના કાકે 'હડકાયાની પાણી' ચનુપટની બનાવેલ તે રાજનાયક કે કલ્પિત કુ એ દુ ખી થનારા માટે વપરાતી આ કહેવત વિષે જેની વાત છે કે ખ દ્વા નીચે પેસાનો હડકે! રાખી રાઈ રહેના વાલિયાને અચાનક ક આવ્યું કે મરાનની બીક થવાથી પોતે કવમ પડતાં પાણી(બી)હડકાયા ઉભો નૂધી ટીપેલી તે એમ ને એમ ઓગાં રહી નહિ હવે અકબ્માત ઘરનીક પાય, ને ખાટલો તૂટે, ને પોતે હડકા પર પડે, ને તેથી હડકાનું પાદિયુ તૂટે તોજરી પોતાના બરડામા પેસી જાય તો પોતે મરી જાય! એવું ભોખમ બેઠવું સારૂ નહિ એમ વિચારી તરત ઉઠી,હડકે!હવાડી ઝરીને સીધી મૂળને પછી બે નીશાને સૂતો.

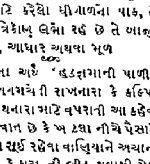
અમિત્તમત્રાલા કોઈપણ રકમ બાદે તેને પાચ વર્ષ ગુજો કે આવે તેમા તમારી ધારેલી રકમનો એક-આની સરવાળો કમેરા હવે કે આવે તેમાથી ધારેલી રકમ બાદ કરો અને પછી આવેલી રકમમાથી તમારી ધારેલી રકમનો એક-આની સરવાળો બાદ કરો. પછી જે રકમ આવે તેમાથી ફરી પાછી ધારેલી સરખ્યા બાદ કરો કે રકમ આવે તેને બે વડે ભાગો. અને આવેલી રકમમાથી તમારી ધારેલી રકમને બાદ કરો. કે રકમ આવશે તે તમારી ધારેલી રકમ (લા.ન લે)

'સુપ્રેસિપ્રેસ ઝીબ્યુલસ' નામનુ એક ઝાડ ઑ ટ્રેલિયામા થાય છે, જેનુ લાકડું ચૂક હોય તો ચે પાણીમા ડબ્બી જાય છે.

ઈન્ફંદરિયા (ઝુકેકઆન્ટ્રિયા)ની એક શીલત મુસ્લિમ વિધવાને ભિક્ષાદીઓનો એટલો બધો રોભ હતો કેજ ૧૮૬૬મા ગરની વેળા તેમે પોતાની ભિક્ષકતામાંથી દર વરસે બાવ ભિક્ષાદીઓને ગમાનો હજ કરાવવાનું વસીહતનામું કર્યું અને એ મુજબ આજ ૧૩૦ વરસથી દર વરસે બાવન ભિક્ષાદીઓને ગમનો હજે જઈ આવામા આવે છે (રિપ્લે)

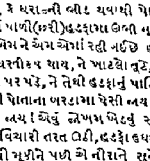
હજમાનના બગના વાળ લાબે નાખે પરમાને કે કમ થઈ જાય, અને બાજ હજમાન માટે નાનુ લાગે, તો પણ તે નાખી ન દેતા કેમ્બલાસના ગરેહ ખુબ કબર ઔલ (ભૂતેશ) બનાવવા માટે અસ્સલ કામ આપશે

આવ્યું કથાવ્યા
તે આપમેળે બધ થઈ બ
એવી યોજના માટે આ બા
લુએ બતાવ્યાં તેના જે
ગિતનરાં વપરાય છે,તેની
મુક્તિ તેના કાપમાં છે, જે
સામાન્ય સિમ્પ્રસ્સ એક સીધેન
પેચની હજે ત્રાસો છે. અને હીવ
ઉપરે ત્યારે જમીનથી તે સહેજ
છે, અને તેને ઉઠાવે ત્યારે ઉપાડવા
ત્યારબૂ એ ત્રાસા પેચને હીવે ખૂ
મેળે નીચે ઉતરી પોતાની મૂળ
આવી જાય છે આવાં ગિતનરાનાબ
આપમેળે બધ થવા કબરાત તેનો બીજ
ગ્રેડ છે તેને હીવે ત્યારબૂ ઉપાડવી પેચ
ઉપર ઉચકાઈ જતા દોવાથી જમીન પર
બ્રમ્બ કે સાહડને પ્રસારો લાગતો નથી

ચીનના માનપાનની જગ્યા ડાળી બ
એ અધ્યાય છે આપણી પેઠે માથેથી ટાપે
હતારની એ તોછડું ઉચ્ચાર છે, શોધમ મા
સહેદ રન માન્ય છે, પર ને શેરીમાં ગેટ
બાજે દખણાદા મુખનાદા હોય છે, એટલે મુખી
કે મુખદાદાની ગ્રોમ પણ દક્ષિણ-દરિની હોય છે! પ્રાણુવાડી પર દિશાની પડેલાશ દિ
શા તરીકે દક્ષિણ દિશા ત્યાં પવિત્ર ગણાય છે.

આઠ વર્ષ ફ્રેડરીક્સબર્ગની દખણાંધરેબુજીદ્રિ (Fourteen-Nights) શોધવાની તકલિફ માંથી બચવા માટે પહેરવેશ તેમાં ઘોડા ફ્રેડરિ પાઠડર ભરી રાખવા. તેથી તે ઉિદ્ર માંથી પવન સાથે પાઠડર નીકળવા માંડશે, અને છિદ્ર તરત દેખાઈ આવશે બને પાણી જોખવાળા જગામાં એ પાઠડર ચૂપચને અ દરથી ભીનીને સારી જગી પણ આકારશે.

હરિજનોના પ્ર
શ્ન કરવા માટે
ઉઠ્યો કહેવા ક્ય
પાસ પણ કહર
બાપા ઉપર તે
માંથે લખેલા એ
પત્રમાનો બ
ભાન (તેમના
હસ્તાક્ષરમા)
તેમના દમા
જ પણ કહેલા
તાઝેતરના ઉપ
વાસના આ પ્ર
સગે રાખીવિ
ત લાયશે

કનુ દેસાઈનાં

છાયાચિત્રો

બે ભાગ

શાહીમાં રેલાવેલાં કાવ્યો સમાં
દસ દસ દ્વિરંગી ચિત્રો—દરેકમાં

દરેકની કિંમત રૂા. ૨-૦-૦
(પોસ્ટેજ જુદું)

કુમાર કાર્યાલય · ૧૪૫૪ રાયપુર · અમદાવાદ

લડાઈના કટોકટીના
સમયમાં

નેપચુન

ની
યુદ્ધ-સંરક્ષણ-પૉલિસી
નજીવાં પ્રિમિયમ ભરી લઈ શકાય છે.
તે લઈને ચિંતામુક્ત બનો.

માહિતી માટે લખો

નેપચુન

ઍસ્યોરન્સ કંપની લિ.
હાર્નબીરોડ · નેપચુન બિલ્ડિંગ · ફોર્ટ · મુંબાઈ

રંગ ને રેખામાં કુમાશભર્યું કવિત્વ વહાવનાર

કલાકાર શ્રી રસિકલાલ પરીખનો
અભિનવ ચિત્રસંગ્રહ

૨૧ રંગચિત્રો અને
૩૪ આઠાં ચિત્રો મળી
લકુપય ચિત્રો
માત્ર ત્રણ રૂપિયામાં

એમાં ઑઈલ અને વૉટરકલર, પેન્સિલ અને પેન-ઍન્ડ-ઇંક સ્કેચ, સ્ટેપલ વર્ક, વૂડકટ, સૉફ્ટ-ગ્રાશ-સ્કેચ, આદિ જીમની કલમ અને પીછીનો કસબ દર્શાવતા બધા જ પ્રકારના નમૂના છે. બધી ચીજો ચુનંદી છે, અને ચિત્રકલાના વિદ્યાર્થીઓ તથા કલાના શૉખીનો માટે અમૂલ્ય સંગ્રહ છે.
કિંમત ત્રણ રૂપિયા · રજિ.સાથે પોસ્ટેજ ખર્ચ ૦-૬-૦ · કુમાર કાર્યાલય ૧૪૫૪ રાયપુર અમદાવાદ

સાચી સાંકળ

ઝંડુ

બ્રાહ્મ્યાદિવટી

હિસ્ટીરિયામાં
ઘેલછામાં
મગજની અવ્યવસ્થામાં તેમજ
મગજની નબળાઈમાં અકસીર દવા

અચૂક વાપરો!

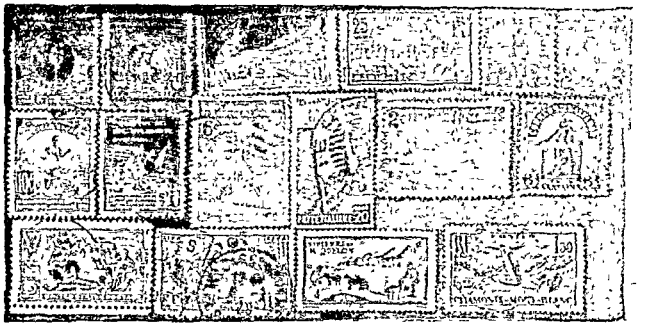
૨૫ ટીકડીની બાટલીના રૂા. એક
૧૦૦ ટીકડીની બાટલીના રૂા. ત્રણ

કારખાનું :
સયાની રોડ
મુબાઈ-૨૭

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.
અમદાવાદના એજન્ટ : મેસર્સ ભોગીલાલ અધર્સ : ગાંધીરોડ

દુકાન :
બદી
મહાજનવાડી
મુબાઈ-૨

ઑર્ડર આપતી વખતે, બદેરપ્રણર 'કુમાર'માં વાંચી હતી એટલું જણાવવું

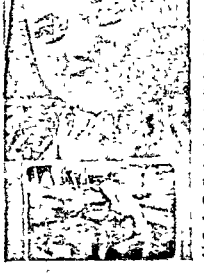

ટપાલની ટિકિટો પર મથદાની અને મઠોની રમતગમતો

(શ્રી દક્ષિણાદ બૅંકર-વડનાખ કૅમ્પ—ના સગ્રહમાંથી)

ગઈકાલી હાર–ટાળી બાજુથી: (૧) અને (૨) ૧૯૨૦મા મેલ્જિયમમાં ભરાએલી ઑલિમ્પિક ગેઇમ્સના ન્યાયાધુની બે ટિકિટો પર અનુક્રમે 'ટિકિટસ પ્રોમ્પ્ટ' અને 'સ્પર્ટ–રેકોર્ડ'નો; (૩) અને (૪) ૧૯૨૪ની ફ્રાન્સની ઑલિમ્પિક વખતે કાઢેલી બે ટિકિટો ૩ કેપર, વિજયકલગી વારનાર પુરુષના કૌટુમ્બિક હાથ નીચે પારીસની વિખ્યાત આર્ક-દ-ટ્રાયમ્ફ (વિજયસ્મારક) અને ઑલિમ્પિકનું સ્ટેડિયમ; ૪ કેપર, હાથમા જ્યોતિ ધારણ કરતા યુવકની પાછળ પારીસનું જાણીતુ મોટરદામ દેવળ, (૫) અને (૬) યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ અમેરિકાની ૧૯૩૨ની ઑલિમ્પિયાડ વેળા કાઢેલી ટિકિટો પર અનુક્રમે 'ન્યિન્ટર' (દૂરથી દોડનો દોડનારો) અને 'ટિન્ટ્સ ગ્રાસ'; બીજી હાર–(૧–૨) ૧૯૩૮મા દક્ષિણ અમેરિકાના ઇક્વાડોર પ્રાતની ઑલિમ્પિક રમતો વખતે નીકળેલી ટિકિટો પર અનુક્રમે 'દોડ' અને 'બાસ્કેસિ' (૩–૫) ટિકિમ્બાઇન રાષ્ટ્રોની ૧૯૩૬ના ઑલિમ્પયન-ગિપ રમતોના સ્મરણની ટિકિટ ઉપર ટેનિસ રમનારો અને બેઝ બૉલ રમનારા; (૪) ઇટાલીના અખિલ જગત કુટબૉલ ચૅમ્પિયનશિપ ગમેસના સ્મરણની ટિકિટ પર કુટબૉલ કડવા જતા યુવાનનુ આલેખન, (૯) સાલ્વાડોરની ટિકિટ પર ઓલિમ્પિન ઇન્ડિયન. બીજી હાર–(૧) યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સે બર્લિનની રમતના ગતવર્ષી નિમિત્તે કાઢેલી ટિકિટ પર એ રમતા; (૨) ફ્રાન્સે અખિલ જગત કુટબૉલ કપ હરીફાઈ વખતે ૧૯૩૮મા કાઢેલી ટિકિટ ઉપર બાજ ઓચાવવા ગયલા ખેલાડીઓ; (૩) લિચેન્સ્ટેન–સેન્ટ.ગેલ્લરીની ટિકિટ પર કુસ્તીબાજોની બતાવટો; (૪) ૬ ન્ય ગા–ન્સ્ટા ન્કિડ્સ સાલાઈ વખતે કાઢેલી ૧૯૩૬ની ટિકિટ પર કુદનો ન્કિડન ન્નાગ.

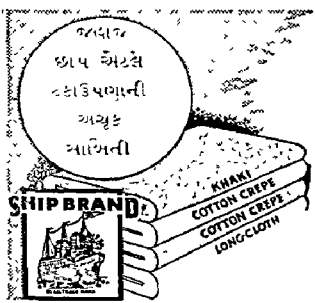
ફોટોગ્રાફી ઉકીફાઇ

ડાબી બાજુથી અનુક્રમે (૧) 'મહિલાની રાજ્ય ગેમ્સ' – જ્યાન આર લાલન(ન્યુ બાય), બીજુ ઇનામ, (૨) 'ગાયણી'–ચન્દ્રક ઇ મર્ટ (નગરાયણ), નીલુંદનામ; (૩) 'બ્રાયન્ટ'–નરેન્દ્ર મ.વ્યાસ (અમદાવાદ), રોપ્યપાત્ર.

SHIP BRAND FABRICS

SELL ON THEIR MERITS!

ભારત, સીલોન અને દેશપરદેશમાં લોકપ્રિય

: કારણ કે :

૧ તે સ્વદેશી છે.

૨ પાકા રંગના છે.

૩ ટકાઉ છે.

૪ સર્વોત્કૃષ્ટ છે.

૫ મૂલ્યમાં સસ્તા છે.

☆

કૉટનક્રેપ, લૉંગકલૉથ, પૉપ્લીન્સ, શર્ટીંગ્સ, ખાકીડ્રીલ્સ, ટવીલ્સ અને પ્યરીકલૉથ્સ, સક્રેદ ડ્રીલ્સ અને ટવીલ્સ, સાટીન ડ્રીલ્સ, ખ્લ્યૂ ડ્રીલ્સ, ગ્રે ડ્રીલ્સ, ડેમ્યૂટીઝ, કેસમેન્ટ કલૉથ્સ, શીટીંગ કલૉથ્સ, ટેબલ કલૉથ્સ, ટૉવેલ્સ, નેપકીન્સ વિ. વિ.

ભાવા પ્રદ્યુમ્નસીંગ ઍન્ડ સન્સ

હેડ ઑફિસ

[illegible] આલુવાલીયા અમૃતસર

શાખાઓ

[illegible] મુ. જેતપુર મધ્યે [illegible] દિલ્હી . લાહોર . કોચ

૨૩૦ મું

કુમાર

આદ્યતંત્રી · રવિશંકર રાવળ
વર્ષ ૨૦મું · અંક બીજો · ફેબ્રુઆરી '૪૭
સંપાદક · બંધુભાઇ રાવત

આવતી કાલનાં નાગરિકો ઘડતું આજનું માસિક

વીટામીન F વાપરીને વધુ ખૂબસુરત બનો.

વીટામીન F ના ગામડીને ખૂબસુરત બનાવનાર ને તાજગી આપનાર તત્વો 'સુનીલ સ્નો'માં ભરપૂર પ્રમાણમાં રહેલા છે. દરરોજ આ 'સુનીલ સ્નો' વાપરો અને તમારી ચામડી કેવી રીતે સુધરે અને સુંદર બનતી જાય છે તે જુઓ.

(સ્થાપના ૧૯૦૬)

બૉમ્બે સોપ ફેક્ટરી

સાબુ અને પરફ્યુમરી બનાવનારી

મુખ્ય પેઢી મુંબાઈ-૩

ગુજરાત

કલા-કલાપ

અંપુટ

બીજો

રવિશંકર રાવળ • કનુ દેસાઈ

જયકાય અદીચાની રવિશંકાર પટીણ

છગનલાલ જાદવ ત્રિભુવનદાસ પટેલાણી

એ છ ગુજરાતી કલાકારોની

લાક્ષણિક કૃતિઓનો

ચૂંટેલો સંગ્રહ

કલાકારે લખ્યા તેમના ચિત્રોના

ટૂંકા પરિચયો સાથે

ત્રીસથારી છતાં કિંમત એક રૂપિયો

કુમાર કાર્યાલય ૧૪૫૮ રાયપુર-અમદાવાદ

અરુણ ટેકસ્ટાઈલ પ્રિન્ટરી

આશ્ટોડીઆ બીલ્ડીંગ કપાડીઆ

કાલુપુરરોડ અમદાવાદ

અમારી સ્ટાઈલો, ડીઝાઈનોની નવીનતા

અને પાકા રંગોની માંડીઓ જનતા સમક્ષ

રજુ કરી.

હવે આપને

સ્ક્રીન ડીપાર્ટમેન્ટ વડે કાંઈક

નવું આપવા માંગીએ છીએ

એ ડીપાર્ટમેન્ટ વડે

છીટો ડ્રેસગુડસ અને લાઉસ ટ્રેકોગ્રેવીંગ

આર્ટિકલ્સ થોડા સમયમાં રજુ કરીશું

અશોક પ્રિન્ટરી રાજકોટ

અમારી જ સંચાલિત સંસ્થા છે

નવે ઠેકાણે

ટે. નં ૩૨૯૭૫ ટે. એ. લૉજ

નૃસિંહ લૉજ

રહેવા તથા જમવાનું

સુંદર સ્થાન

૧૭૭/૭૯ હૉર્નબી રોડ · કોટ

મુંબઈ

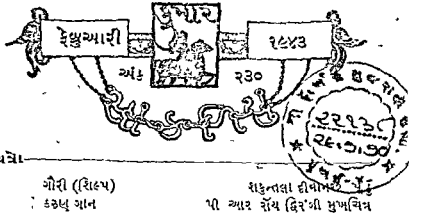

ડૉંગરેનું બાલામૃત

છોકરાંઓને માટે ઘણું પૌષ્ટિક ઓગડે છે.

એ નબળાં અને તંતાએલાં

બાળકોને સોળે કરે છે.

ચિત્રો

ગૌરી (રિલીફ)	શકુન્તલા દીમોમ્બે	
કબૂલ ગાન	પી આર કૉય દ્વિર'ની મુખચિત્ર	
પ્રહલ્લાદ ઘાટ-કાશી (ડ્રાઇપૉઇન્ટ)	રમેશચન્દ્રનાથ ચક્રવર્તી મુખચિત્ર પાછળ	
ટપાલની ટિકિટો પર જ્વળોધ		પૃષ્ઠ પૃ. ૩
ફેટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ		,,

કાવ્યો

પ્રબુદ્ધ માનવમનને	રામપ્રસાદ શુક્લ	૨૯
ઉપરપટમા ચાંદની	,,	૨૯

અતિત

ગોપાળ હરિ દેશમુખ	વસંત જોષી	૩૨

વાર્તા

નરબંકી સિરબા !	હરિનારાયણ આચાર્ય	૩૬
કેમ્બુ ચરે ? (બાળવાર્તા)	જીવરામ જોષી	૪૭

લેખો

કચ્છના કીર્તિમંદિરો	રામસિંહ હઠુ રાઠોડ	૪૦
હેલિયમ	'અનિકેત'	૪૩

વિભાગો

સામયિક ચિંતન		૩૭
ફેટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ	બી. બી. કનીબા	૪૪
સંસારના શબ્દો (૩૯–ટ્યૂનિસ)		૪૫
Our Friends Abroad (પરદેશી મિત્રોના પત્રો)		૪૬
પત્રતત્વની વાર્તાઓ	દેસાઇ વાલજી ગોવિન્દજી	૪૯
નૌતીનાં પાન		૫૦
માધુકરી		૫૧
આ માસ (ફેબ્રુઆરી) ઇતિહાસમા		૫૫
છેલ્લું પાનુ		૫૬

મુદ્રક-બાબુભાઈ રાવત પ્રકાશક : રવિશંકર મહાશંકર રાવળ, કુમાર પ્રિન્ટરી, કુમાર કાર્યાલય ૪૪૪૪ રાયપુર અમદાવાદ. વાર્ષિક રૂા. ૬, અઢારેયના રૂા ૬૫, પરદેશના ૧૨ શિ., છૂટક દસ આના મુખ્ય ઓફિસ : કુમાર ઑફિસ, ૧૩૬–૧૪૨ ગેવેઇટ સ્ટ્રીટ; આર આર શેઠની કં. અથવા રાયપુર બ્રાન્ચેસ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, વૉટરલામા · નૂતન ફેટો સ્ટુડિયો, રાયપુર

કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો, ચિત્રો અને ફોટો કૉપીરાઇટથી રક્ષિત છે

સાચી સાંકળ

ઝંડુ

બ્રાહ્મ્યાદ્રિવટી

હિસ્ટીરિયામાં
ઘેલછામાં
મગજની અવ્યવસ્થામાં તેમજ
મગજની નબળાઈમાં અકસીર દવા

અચૂક વાપરો!

૨૫ ટીકડીની બાટલીના રૂા. એક
૧૦૦ ટીકડીની બાટલીના રૂા. ત્રણ

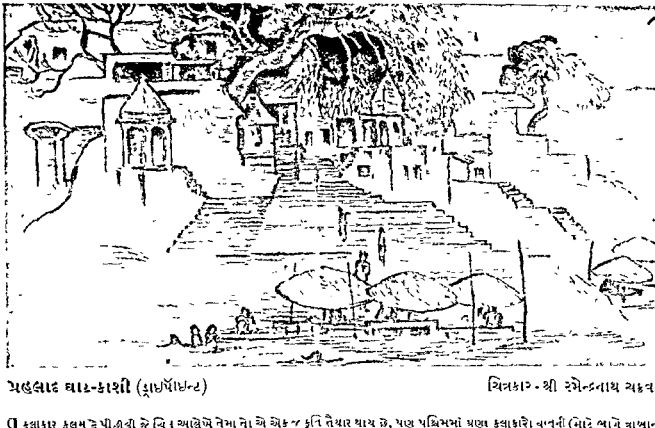
કારખાનું :
સવાનીરોડ
મુબાઈ-૨૩

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લિ.

અમદાવાદના એજન્ટ : મેસર્સ ભોગીલાલ બ્રધર્સ : ગાંધીરોડ

દુકાન નવી
મદનજનપાડી
મુબાઈ-૨૩

જાહેર ખાતરી વખતે, નહિ કે બજાર 'કુમાર'ના ચાલી રહી એવું જણાવતે

પ્રહલાદ ઘાટ-કાશી (ડ્રાઇપૉઇન્ટ) ચિત્રકાર : શ્રી રવીન્દ્રનાથ ચક્રવર્તી

❑ કલાકાર કલમ કે પીંછીની જે રીતે આલેખે તેમાં તો એ એક જ કૃતિ તૈયાર થાય છે, પણ પશ્ચિમમાં ઘણા કલાકારો વાનુની (મોટે ભાગે ચાઇનીઝ) પ્લેટ ઉપર તીક્ષ્ણ ઓજાર વડે ચિત્ર આલેખી કોરો કાઢે છે, અને તે પ્લેટ પર શાહી લગાડી તેના પર કાગળ રાખીને નક્શો છાપે છે. એ પદ્ધતિમાં પણ કલાકાર ની ર્ન્વહસ્તની કુનિક મળતી હોવાથી તેના મૂલ્ય ને અડતા મૂળ કૃતિ જેવા જ ગણાય છે એમાં પણ ચિત્રોની છાપ લેનારોના પ્લેટ પરનું કારસ્કામ ઉત્તરોત્તર વસાતુ જતુ હોવાને કારણે નક્શોની સંખ્યા ઘણી મર્યાદિત હોતને છે, એટલે જેમ નક્શોની સંખ્યા ઓછી તેમ કિમત વધારે ❑ વાનુની પ્લેટ પર આ રીતે ચિત્ર કોતરવાના બે પ્રકાર છે 'ઇચિંગ' અને 'ડ્રાઇ પૉઇન્ટ' ઇચિંગમા પ્લેટ પર મીણ કે એવા મિશ્રદ્રવ્ય આછુ પડ પાથરી તેના પર કલાકાર અણીદાર સાધન વડે પોતાનો વિષય કોતરે છે, અને એમ કરતા તેટલા ભાગમાથી મીણનુ પડ ઉખડતું જાય છે એ પ્લેટને પછી તેજાબના મિશ્રણમા નાખી હલાવવાથી ર્ન્વાસાઓ વાળો પ્લેટનો ખુલ્લો ભાગ તેજાબથી ક્રમાક્રમે ખવાય ત્યા ઉંડા આડા પડે કે પછી મીણને કાઢી નાખી તે પ્લેટ પર શાહી લગાડી હળવે હાથે પ્લેટ સાફ કરી નાખે છે એટલે આકાસોમા શાહી ભરાઇ રહી આકોનો ભાગ ચોખ્ખો બની જાય છે એ પ્લેટ પર પછી પોચો કાગળ મૂકી દાબયંત્રમા તેની છાપ લેવાઇ છે ❑ 'ડ્રાઇ પૉઇન્ટ'ના તેજાબની મદદ વિના સીધુ ઓજાર વડે જ ચિત્ર કોતરવામા આવે છે તેમા તેજાબનુ મિશ્રણ ન વપરાતુ હોવાથી તે 'ડ્રાઇ' કહેવાય છે) રાબ્દર પોલાણના અત્યન્ત બારીક અણીવાળા ઓજાર વડે કલાકાર, ગાળાના પ્રકારની ઇચ્છા-રબ્બ્ધ રાખતી પ્લે, સિવર ને અનુકૂળ હાથે પોતાનો વિષય કોતરતો જાય છે, અને તેના ઓજારની પડેલા આકારની બંને બાજુ (હર્ષિયાર ને સ્પર્શે દબાકતુ રાખ્યુ હોય તો તેની એક જ બાજુ) રપષ્ટ ધારો ઉપસની આવે છે એ પ્લેટ પર પછી ઇચિનની પ્લેટ માફક જ શાહી લગાડી છાપો ઉતારવામા આવે છે પણ તેજાબના ઇચિંગ કરતા આ હાથથી કોરેલી ધારો સાહીનુ જે વધુ પ્રમાણ ધારણ કરી શકે છે તેને લીધે, ડ્રાઇ પૉઇન્ટ ઉપરથી ઉતારેલી છાપમા એક પ્રકારની અખમલી મુલાયમતા આવે છે, અને તેજ તેની વિશિષ્ટતા છે વધુ આધુનિક કલાકારો ઓજારના પોલાણની અવાને બદલે હવે તીક્ષ્ણ લોહકણી વાપરે છે આ પદ્ધતિથી કે કેટલીક અત્યન્ત બારીક રેખાઓ ઉંડાણી શકાય કે તે ઇચિંગથી ખવાતી નથી વધી ઇચિંગની કોરેલી સપાટીને સુકાગ્રકણે ડ્રાઇ પૉઇન્ટની ઉપસેલી ધારો વહેલી ઘસાઇ જતી હોવાથી તેના પરથી બહુ ઓછી સંખ્યામા (દસબાર કે બહુબહુ તો ૨૦થી ૫૦) છાપો ઉતારી શકાય છે, અને આ કારણે ડ્રાઇ પૉઇન્ટ વધુ મૂલ્યવાન ગણાય છે કેટલાક કલાકારો ઇચિંગ કરેલી પ્લેટ ઉપર પા ડ્રાયા થાડુ ડ્રાઇ પૉઇન્ટ કામ કરીને વધુ પદ્ધતિઓના સયોગથી પોતાને ગોઠતી ભાત અસર પણ ઉપજાવે છે ❑ આ પદ્ધતિનો ઉદ્ભવ પશ્ચિમમા થયો છે, અને જર્મન કલાકાર આલબર્ટ ડ્યૂરર, ડચ કલાકાર રેમ્બ્રા, ફ્રેન્ચ કલાકાર રૉડિન અને અમેરિકન કલાકાર વ્હિસ્લર આ પ્રકારના સમર્થ કલાત્મકીઓ નવાના આપ્યો ત્યા પણ કલાકારો લગભગ એ પદ્ધતિએ કામ કરતા થયા છે. તેમાથી અગાઉ શ્રી નદલાલ બોઝની અને શ્રી યતેશ્વર ગુહાની કૃતિઓ 'કુમાર'મા આપી હતી.

પ્રોફેસર ડી. રાજારામ ગિરિજાની માતા કૌશલ્યા

પ્રબુદ્ધ માનવ-મનને

· પૃથ્વી

પ્ર બુદ્ધ, જાતપુરુષ, હે અજિત માનવીના મન!
સુયોગયુગ પ્રાપ્ય તને સકળ દેશના શાસકો
ઘણું જકડ્યા, છતાં અજ્ઞ તાહરાં કૌતુકો,
વિદોષમહીંથી વિશેષ ધર્યું નિત્ય તેં જીવન.
અનેકવિધ જુદ્ધમ ઘોર ઉતર્યા નર્યા નિર્બુદ્ધ:
ભખ્યા પરસ્પરમ, પ્રજ્વલન, કેદના બંધન,
મુખીકૃણ અસિધાર, ગુપ્તીનઘુ, ફાંસીના માંચડા,
સ્વદેશદ્રહધારી ને દુષ્ટિલ કારમી યંત્રણા.

પ્રભા પ્રકટતું નિરંતર રહ્યું, રહેશે સદા;
અધાં કનકપાત્ર રિક્ત છલકાવી દેવા સુદા
વિભૂતિ વિતરંત શુદ્ધ તપ તારું સત્સૌરભ
વહી વહી વિશેષ ભવ્ય પ્રસરાવતું ગૌરવ.

પ્રદીપ્ત તુજ પૌરુષે વિકસી વિશ્વકેરું કુલ
અમુજ્જસિત, મુક્ત ઊર્ધ્વમાનનાં ઉરે ચંડુલ.

રામપ્રસાદ શુક્લ

ઊપરપટમાં ચાંદની

· હરિણી

અ ષ્ટકોક ઢળી શ્રુંગોકેરાં શિરે, ગિરિના તટે,
ઢળતી જતી ઢાળે હાળે હરી ધરણી પટે,
અણલક ઝરી ધારે ધારે, નિકુંજ ઉરેઉરે,
સરિતજલસેલંતી, ઝોલે ઝુલંતી સરેસરે,
ઉદધિભરતીહેલારામાં ચલત્, ચમકીલી, ચિત્
ચકિત કરતી, સ્થાને સ્થાને સુહંતી ક્વચિત્ ક્વચિત્,
પણ વળત મેં દીઠી તારે સુમાર વિના ચરી,
નગર, પુર, ને ગામોકેરાં ગૃહાંગણુને ભરી.

અનુપ સુણ ઓ ચન્દ્રી! આજે અહીં અણચિંતવ્યું
મળલક મચી કોશોકેરા ઘટે નિરણી લહું;
અદકી અદકી લેટી, સીપી સપાટ સુધા હસે,
સ્થિર ધવલતા વિસ્તારોના કણોકણુને રસે.
અનહદ તસી ચારે આજુ અકંત રજતછટા,
ઉપરપટમાં અંગેઅંગે ઢળી પડી ધન્યતા.

રામપ્રસાદ શુક્લ

(૧. ગોતમા ચિંતવન્ન સામેરાયો પંડિત શ્રી રામપ્રસાદ શુક્લના સાદ મળેલો ૧ બોલ (રંગબેરા ગોળો આમ નથી દુલિયોનોત હો 'બિન્દ' નામથી ઓળખ મા પ્રકટ કરાય છે. તેમનો એક લઘુગ્રંથ આ દુનિયાં અધ્યકારનાં ભરી તાર્યે પ્રભુકે માનવા પ્રદીપ્ત પુરુષાર્થનો વિજય ગાયો છે ॥. અજુન અર્જુન બાલ્ય-ભમની સુરખી ઝળાવાને ઈચ્છા માટે અનુની સૂત્ર પાળુઓ અને સ્વકિય 'દિશિયાલ સાબ્રહ્મ કરેલ' આ ને પુરોપુરે કબ્યા છે. ઉત્તમ ચાલ્યા જાય, કબના બાળી પ્રભાત, દુઃખ ગળવાયો, તબમાને આરંભ કરે, શાળાએ ને કામોએ ગયાનાને આનંદગાયો તથા બીજા કામની વચ્ચળા ના બધા બુદ્ધિ ગયેલું તેમાં પણ જુગ્યાંએ. પણ આજમાં સાનબિંદુ પણ અત્ર ના વાદ્ય રહ્યું છે .. અને એક દિવસ એવો આવશે કે જ્યારે પ્રબુદ્ધ માનતા ની માર્ગમાં અવરોધક અડચણ) ના ઝેર વિશુદ્ધ તપને પરિણામે આ અદ્રિમાં પ્રેમનું નામાન્ય સ્વરુપે અને આપું વિશ્વ એક કુટુંબ રૂપે બની રહેશે.

(૨. જેની વિચારણાની ઊંચી નિગર્ષદર્શનની પણ પોતાની વિશિષ્ટતા ઉપરનું સૉનેટ રજૂ કરે છે નદી-પર્વત, સાગર-મરવર, ઉષા-સંધ્યા ઇત્યાદિ-પર્યાવરણ વહિસાદાના સૌંદર્યોનાં બિંદિ દર્શન કવિઓએ પોતપોતાની રીતે કર્યા છે, પરંતુ ઉજ્જડ ભૂમિના અફાટ વિસ્તારમાં પણ જે એક આનાપ્રદ સૌન્દર્યતત્ત્વ છે તેનું દર્શન કવિતા જ કરાવે છે. (૨૦૦૦ આકાશ 'સ્વપ્નપરી' જૂઓલી 'આજ કદમની ઉતાળાની રાત' આવેલાને યાદ હશે) ઉપરના સૉનેટમાં કોઇવાવ તીરની વિશાળિદ્ર કાપરભૂમિ—બારપાટ—ના વેરાન પર અજવાળપરિ છવાયેલ તેના કણેકણને રસી રહેલી ચાંદનીનું રમ્ય દર્શન આલેખ્યું છે પહેલી આઠ લીટીમાં નિસર્ગનું, વનુકૃતિના, નદીનો, સરવરનીર પર, સાગર ભરતીમાં ઓજ અનેકવિધ રૂપે ઘેરે ગયેલી ચાંદનીનું સૌન્દર્ય ગણાવી તેને મુકાબલે છેલ્લી ૬ લીટીમાં વેરાન પર રેલેલી ચાંદનીનું રમ્ય છે એક આલુચિંતવ્યું નિર્મિલ્ય સૌન્દર્ય ભાન કરાવે છે તે અત્યંત સચોટ રીતે રજાયાથી આલેખ્યું છે

કુમાર વાર્ષિકની પુનઃ રજનાની ચોજનાનો નિર્ણય અમે સમયનો જે ગાળો વીત્યો તેને લીધે બન્યુઆરી અંક મોડો બહાર પડી શક્યો હતો ને પછીના બેઓ કેટાયો પ્રકટ કરી બે માસમાં નિયમિત થઇ જવાની અમારી મુરાદ હતી, પણ કેટલીક અણધારી મુશ્કેલીઓને લીધે અમે એ બેર લાવી શક્યા નથી તેમાટે માફી તથા વાચકોની સુગમ માગીએ છીએ, અને બને તેટલી ઝડપે સમયનો જે કેર વાંચી નાખવાની તેમને ખાતરી કરાવવા માટે અમે પ્રયત્નશીલ રહીશું.
આગામી ત્રીજો ફરવાન, તેમાંને અગાઉ વિનતિ છે કે માર્ચવારની પછવારણમાં પોસ્ટેજના વ્યય ન કરતાં ફરતિમિતિ સગાઓને તેઓ પ્રીતિપૂર્વક એ દીલ નિમાણી કરેશે. કુમાર વાર્ષિકનો લિમિટેડ ફરવાની યોજનામાં સાથ આપવા ઇચ્છનારાઓએ નવી ગોઠવણનું ફરમાસ્તરનું ફોર્મ પૃ. ૪૩ ઉપર આપેલું છે.

સામયિક ચિંતન

ક. મા. મુનશી*

કનૈયાલાલ મુનશી, કાકાસાહેબ કાલેલકર પ્રભૃતિ

● તમારી વહેરની મુવાનીની અગત્ય પણ જેની પાછળ ગાળી હોય એવી, તમારી સ્વ-પ્રત્યક્ષદૃષ્ટિને મૂર્તિમંત કરતી તમારી કલાકૃતિ દુનિયા આગળ મુકાય અને તેના પર કોઈ નજર સરખી પણ ન નાખે એના જેવું વિષાદક બીજું કશું જ નથી એવા કોઈ પ્રકારથી કલાકાર આત્મવિશ્વાસ ખોઈ બેસે છે ઘણી વાર તો તેનું પ્રેરણા-ઝરણ પણ એથી સુકાઈ જાય છે. એટલે, બહેર કરે એ મહાન પ્રયત્નોને માટે આવશ્યક બહારના વસ્તુ છે

પણ તેની સાથે તમારે એ પણ સમજવું જોઈએ કે સમકાલીન સમાજની કદર એ સત્ય વસ્તુ નથી, સત્યનો પડઘો પણ ગાળ છે એ દૈવળ જિંદગી છાપ છે, જિંદગીનું નનદ શોનું નથી નનદ શોનું તો છે, તમને લાધેલું એક ક્ષણ એ ક્ષણનું ધન્ય સ્પંદન, જે તમારી કલ્પનાને બળે સૌન્દર્યદેહ ધારણ કરી તમારા પ્રિય સર્જન બને છે, જે સર્જનમાં તમારી એ અર્ધબુદ્ધાવસ્થા સ્વપ્નસૃષ્ટિની જાગ્રતાના સુવર્ણરંગો ઉતારવા તમે ગયા હો તો જરૂર-તની બધી મહાન કલાકૃતિઓની ખરી કદર કેટલી વે જેટલી સીત્યા બાદ જ થઈ હોય એટલે, પોતાની કૃતિઓ શ્રેષ્ઠઆત્મ સમકાલીન સમાજની કદર ન પામે તો તેથી કોઈ કલાકાર હારી બેસવું ન જોઈએ

મોટી મુદ્દાની વાત તો એ છે કે કલાકાર આત્મનિષ્ઠ—પોતાની નજરને વફાદાર હોવો જોઈએ હુ ઉપરતો કલાકાર હતો ત્યારે, એ શ્રેષ્ઠઆતના વર્ષોમાં, મને પણ અનેક સાહિત્યિક કલાકારોની પેઠે એ સાચી ઝિણાભાઈ ગળી ગઈ છે કે કલાકૃતિ પોતે જ પોતાનું અસ્તિત્વ સાબિત કરી રે છે પછી ભલે હાલ્લા લોકો એના તરફ હસતા. તેને 'દયા બાતર કવા'ની વધારાતે રૂપ લેખીને તેઓ ભલે તેને તિરસ્કારતા હું તેથી જરા યે સરમાતો નથી મારા જીવનનો કોઈ નનદ અતુલ્ય મારી સ્મૃતિમા ચિરંજીવ થઈ મારીકલ્પના વડે પોતપોતાં અને વિકાસ પામ્યો હોય, મારામાં રહેલી સર્જનશક્તિની આબુકાળી છોળો વડે તેનું ચિત્ત, મૂર્તિ કે સાહિત્યકૃતિના રૂપમા વિધાન થાય, અને અને તે નિર્ણાજ આનદ આપી રહે, તો પછી તેને જીવવાના હક્ક છે; તેને માટે નિશ્ચિત સ્થાન છે જ. તમે બનેલા છો કે ગઝાકવિ જયભટ્ટિને પોતાની ગહાન નાટ્યકૃતિ સમકાલીનોને તરફથી તરછોડાવાની બીક લાગી ત્યારે તેણે લેખગાત્ર આત્મશ્રદ્ધા ગુમાવ્યા વિના લાયું કે

उत्पत्स्यते मम हि कोऽपि समानधर्मा
कालोऽयमं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी.

(મારા પછી મારાજેવો કોઈક જરૂર હશે જરૂર, જેની સીન્દર્યભાવના મારા જેવી હશે, અને તે મારી સાથી કદર કરશે કાલ નિરવધિ છે અને પૃથ્વી વિપુલ છે.) સાચા કલાકારનુ આ જ ભાવનાબળ છે. પોતાની કલાકૃતિની કદર કોઈ કરે એવી ઝખના તેને હોતી નથી તે એકલુ તો બળે જ છે કે કલાકૃતિને પોતે જન્મ આપ્યો છે તેણે પોતાને તો નિરવધિ આનદ આપ્યો જ છે ને તેથી તેને જીવવાનો હક્ક છે, અને કોઈ પણ બાધક પરિબ, પછુ જ મહેનાઓ કે હાલ્લા વિરોધકોને એવું કહેવાનો અધિકાર તો નથી જ કે મારી કલાકૃતિ તે મારા આત્માનદનું ફળ નથી.

મારા પોતાના અનુભવમાંથી જ એક ઉદાહરણ આપું 1૪-1૫ વર્ષ પર્યા એકનવલકથા લખી મારા હૃદયની મર્મવેદનાઓની તે લખાએલી હતી મને વીતેલા એક તીવ્ર મનોમથનની પ્રતિકૃતિરૂપ તે હતી તે પ્રગટ થઈ ત્યારે એ વખતના વિવેચકો એળાકામા બની ગયા કોઈ નૈતિક બળ પાતનુ બીજ તેમણે એમા જોયું, અને તે દ્વારા મારા વાચકોને હુ એ મારી દોરી રહ્યો છુ એમ તેમને લાગ્યુ કેટલાક વિવેચકોએ તો હદ્દુ કે લખતા પહેલા ગ ર ડાય બળી કેમ ન ગયા? એ નાનકડી નવલકથાની ગુજરાતી ભાષામા કેટલી આવૃત્તિઓ થઇ છે, કિંમતી ઘરની ભાષાએ તમા તેનો અનુવાદ થયો છે, તે મૂક વિરપક્ષ કરવ રહ્યું, થઈ ગઈ છે, ૨ ગ્રાઝિ ઉપર ભજવાઇ છે, અને હવે તે ઓલપટ માટે તૈયાર થઈ રહી છે મારી એ સાહિત્યકૃતિ 'પૃથ્વિવિવલ્લભે' ઇક્ષ્વાકવંશના રાજાઓમાં પહેલા પાડવા કે મેં એ મારા વિવેચકોનુ કહેવુ કાને ધર્યું હોત તો એ લખાતા પેન જ તેનો નાશ કર્યો હોત એ વિવેચનો મારા પર વરસાયા ત્યારે હુ જુવાન હતો હુ ગભરાઇ ગયો અને રોય પણ ચકયો અને લાગ્યુ કે મને અન્યાય થઇ રહ્યો છે પણ મને આત્મ-જ્ઞાન થયું કે જો કૃતિ ખોરી છે, મારી હૃદયવેદનાની પ્રતિચ્છા રૂપ છે, અને ખરેખા મારે તેને જીવવાનો અધિકાર છે જ મહાન સર્જકો, કવિ ગાંધીજી મને ખૂબ જ માન છે અને એ આ વિશેની નૈતિક ભાવનાના પ્રણેતા છે, (તમે કહ્યુ તેવી કોઈ કાનૂની તેમાં માત્ર એ પુરત- વાચીને મને લાગ્યુ કે પોતે રસથી વાચ્યુ છે, પછ મારી કલ કૃતિ તરીકે એમાંથી જે આશા પોતે રાખેલી તેમા તે નિરાશ થયા છે એવુ સાહિત્યકૃતિઓ ની ભગવતા તેનામા નથી તેમના પત્રમા હુ કપકારો એ રજુકરે પણ હતો કે 'એને કાઢી ના મારે ?' મેં માનપૂર્વક-જવાબ આપ્યા - 'એ વસ્તુ મારા હૃદયની બાળામાંથી કૃદ્ધળ આવેલી છે, એ કઈ સાર્વત્રિક્ત સારામા હશે તે વહેમેં એને કલાવિધાન કર્યું છે, વાચકના હૃદયમા તેનો પડઘો પણ પડ્યો છે, આપના જેવા વાંચન પુરુષને પણ તે રસપ્રદ લાગી છે, તો પછી તેને જીવવાનો અધિકાર કેમ નહિ?'

કલાકૃતિના નિર્માણ માટે તો કળા પોતે જ પોતાનો હાથદોરે છે સર્જનના આનદ તેના પોતીકા અનેખા જ હોય છે મારા સર્જનદ્વાર પછી બીજે દરજ્જે એકલા સર્જકે કલાકારને જ, પોતાની મન સૃષ્ટિને સાકાર કર્યા તેને રૂપ અને આત્મા આ પ્રાપ્તિ, સ્રષ્ટવ સૃષ્ટિ તરીકે દુનિયા આગળ રજુ કરવાનો અધિકાર છે પ્રત્યેક કલાકારનો એ જન્મસિદ્ધ હક્ક છે કોઈ પોતાનો આ હક્ક જતો કરે છે તેને પોતાની જાતને કલાકાર કહેવડાવવાનો અધિકાર નથી,—પછી ભલે દુનિયા આખી તેની કદર કરતી હોય. સર્જનશક્તિ એ એક મહાન બાપણ છે—એક પવિત્ર જવાબદારીનો બોજ છે

'Look on it, lift it solemnly,
Stand up and walk beneath it steadfastly
Fail not for sorrow,
falter not for sin,
But onwards, upwards,
till the goal you win'

(તેની સામે જ નજર રાખે, ગાભીર્યથી તેનુ ધારણ કરો, દૃઢાર રહીને દઢપણે તેનુ વહન કરો, કોઈ વિષાદથી હારી ન જાઓ, કોઈ ક્ષતિથી ઢળી ના જાઓ,પણ ધ્યેયે જ જાઓ, આગે, હાંકે, ધ્યેયસિદ્ધિ થાય ત્યાં સુધી')

* જોઈએ આઈ સોસાએટીએ નકારેલા ચિત્રોનુ સુખાકારી 'આર્ટ ક્લબ' તરફથી ભરાએલુ પ્રદર્શન ખુલ્લુ મકતા ૨૩-૧-૪૩ના રોજ કરેલુ ભાષણ

'કુમાર'ને ચિરાયુ ઇચ્છતા મિત્રો અને વાંચનારાઓ જે ઉત્સાહ અને સ્નેહાગ્રહથી પોતાના ફોળો આપી રહ્યા છતે ત્રાટકે અગારા તે સર્વને ધન્યવાદ છે. જેમને 'કુમાર કાર્યાલય સ્ક્રિનિ-ફેટ'ની યોજનાનાં ડૉગ મોટાં અગ્યા હોય તેઓ કૃપા કરીને સત્વર મોકલી પોતાની શુભે-ચ્છાને સક્રિય બનાવે એવી વિજ્ઞપ્તિ છે.

'કુમાર'માંથી એ ડૉગ નહિ કાઢવા ઇચ્છનારાઓ, તથા જે-ગણે એ યોજના (નવા અંકમા ને આખી પ્રકટ થઈ ગઈ છે) ન ગમી હોય તેવાઓને કુમાર કાર્યાલયમાંથી તેનાં ડૉગ મંગાવી લેવા વિનતિ છે.

એક સંકલ્પ

● તમે જે ક્ષણે પર અને પત્ર લખ્યો છે તેની પાછળ મારી કેટલીક નોંધો છે. તેમા કહેવાપિવાદનું નાટક લખવાની પણ એક નોધ છે. એ સંકલ્પ હું સાચ જાણી ગયો હતો, પણ એ જે શબ્દો વાચતાંવિત મનમા ઘોલ-ાયેએ એ આખું નાટક કલ્પના આનળ ખડું થયું, અને એક ક્ષણ ભજવાયું પણ-ક્યારે લખીશ તે કાણ જાણે! उत्पत्स्यते विलीयते आलस्यानां मनोरथा.!

નચિકેતા એ સનાતન યૌવનનો પ્રતિનિધિ છે અને યમરાજ ખરેખર આર્ય ધર્મનો પ્ર-તિનિધિ ધર્મરાજ છે

વૈદિક યમરાજ ક્રૂર નથી, ક્ઠોર નથી, નિષ્ઠામણિ નથી; પણ પ્રેમળ, સર્વજ્ઞ, આ-નિર્યેય(hoss)છે. એ યમરાજ પર કું ગ્રાહીન કુ ગાર્ડનેની કલામાં એ રાતનું પ્રિય કર-નાર કરનારી સાગેન જેવા કે બાય છે, પણ મારો યમરાજ તો મોટો 'ગિવકુસ એન્ટલ-મન'છે. સાવિત્રી વનને અને નચિકેતા વખતે કેવા હિમકારીતે એ વર્ષો છે!

આવી વાત એકકે કે કોલેજમા ફોમ પહેલ-વહેલો અમેરિકા ગયો તેના પહેલી જ વાર ગરનાર તે યમરાજ હતા એને ગામ પછી-નો રસ્તો શોધી કાઢનાં કે મુખરી પડી ને ખીજને ન પડે એટલા માટે દર્દ ભાજીસના જન્મ પ્રસંગે એ દેવાનતા-યક્ષ થઈને આવે છે ને 'હતો', 'હતો' કરીને રસ્તો બતાવે છે.

એ બધુ મારા નાટકમા છે. એ નાટક લ-ખાશે તો મને કેટલો સતોષ થશે! દુનિયાને ગમે કે ન ગમે, પણ નચિકેતાનું અને યમ-રાજનું આબ્ર કરી મને ઘણો સતોષ થશે. (૮-૪-૪૦ના પત્રમાંથી) કાકા કાલેલકર

જિજ્ઞાસા હોય તે —

● 'દુરસદ નથી', 'સૂઝોનો નથી', 'સાધનો નથી', એવાઓનું બહાનાં કાઢી જ્ઞાનપ્રાપ્તિ-નો ઢોંગ કરનારાઓને સન્માર્ગે વાળવા માટે આ ચોકાર ઉદાહરણો બસ થશે.

બાબુની નવાઈ લાગશે કે નીતિકથાઓના લેખક ઇસપ, ગ્રીક તત્ત્વવેત્તા એપિક્ટેટસ તથા ગુલામોના ઉદ્ધર્તા બકર ટી વૉશિંગ્ટને ચુસાની આવશ્યકતા સબડતાં જ પોતાનો ધકારસ આપ્યો હતો. પ્રોફેસોરાસ નામનો ગ્રીક ફિલસૂફ કઠિયારાનો ધંધો કરતા હતા બીજો એક ગ્રીક ફિલસૂફ ક્લી-નીસ તો ઓટલો ગરીબ હતો કેમકે પ્રબળ નાસ્તિક વલણ નહોતા.પ્રસિદ્ધ આયાશાસ્ત્રી જેની વાઈટ ફરજનો ઘણો કરતો, જ્યારે ગણિતશાસ્ત્રી ક્રોશેમ રજાન મેળાઓમાં શેરબદાર અને કાચબીઓ વેચી પુસ્તકોના માટે પૈસા મેળવતો.

ઘણી પ્રખ્યાત વ્યક્તિ લેખક જેન ઑસ્ટનને લાગ્યા હતા ને અજવાળાં પુસ્તક રાખી સિ-ક્કરા ઇન બંધાની વળને કઠિયારાકામ કરેલું કુલર આપું જ કહે છે કે, 'પ્રાગાત્મિક ધંધા કરતા હોય તેમને શરમાવાની લેશ પણ આ-વશ્યકતા નથી;કેમની પાસે પ્રાગાત્મિક ધંધા ન હોય ત્યાંને જ શરમાવાની જરૂર છે.'

પાછલી રાતનું અજવાળિયું

જીવનના આથમવા માડતા પહોરે, શરીર ભાગવા માંડયું ત્યારે, ધંધાની વિકટ પરિ-સ્થિતિને કારણે નહ જીવન સહ કરવાની મૂંઝવણના મારા દિવસો હતા.

ચદ બીજ-ત્રીજની રાત હતી, અને મેઘે મળજે હમે જવા ઊકયો ત્યારે પાછલી રાતનું અજવાળિયું ખીલી રહ્યું હતું

પાછલી રાતના અજવાળિયાની શીતળ મધુરતા તમે કદી માણી છે? સાકરગિશ્રિત દૂધ જેવી સુભગમય સિકાશ વડે દેહ અને દિલને તાજા-તીજરી ડક આપતી પાછલી રાતની એ ચાદનીનું નીતર્યું વાતાવરણ અનેક સસ્મરણોથી ભરેલું હોય છે. હૃદયિનાદ્વારને મોટે ઘરોઘરિયે ઉઘાડેલ ઝરોખા પર બેસી પચાસરની મુસાકરી દરમ્યાન રચેલુ ગીત મને યાદ આવ્યું:

પાછલી રાતના અજવાળિયા . . ર,
ચાદનીથી ચોતર્યા સખી — હો વહુને કકડવે કે.

બાજની રાતના એ મીઠા અજવાળિયાને પટકે, જીવનના બાજના પહોરની ગમગીન ચિંતાઓ ગળી ગઈ, અને જેની ચાદનીએ સુખમય પ્રફુલ્લિતતા વડે ભૈરવે આશા-ઓથી ભારા મનને ચીતર્યો ભૂર્યું

પાછલા જીવનની ફલ્ગુતાનો નિરાશાજનક ખ્યાલ નીનારી નાખતા પાછલી રાતના અજવાળિયાના એ વાતાવરણમા નહાતો હુ મારા માજે પટકો, અને ધોડી વારે જોડ થું તો દુખ જેની એ ચાદની મધુર ની બનીને ઊગતા પરોઢમા પલટાઈ ગઈ હતી. મને યાદ કે પાછલા જીવનના આનાની મૃત્યુના બયાનક ખ્યાલથી ઘોડો યા માટે કકડતા લાગે? પ્રફુલ્લ પરોઢમા પીગળી જતી આ પાછલી રાતની ચાદનીની જેમ, મૃત્યુ એ પણ નવા જીવનમા પ્રવેશ કરાવતો પ્રફુલ્લ પલટો જ માત્ર નથી? જોકે મને હજુ મૃત્યુની નિરાશાએ ઘેરી લીધેલ ન હતો; પણ બાથી જીવનનો માજો ચિતાભાર તો બે ચાદનીએ નિર્વિઘાત ગાળી નાખ્યો; અને પાછલી રાતની ભાગની ઘડીઓ પણ મધુરનાદથી હોય છે—બની ગઈ છે, એ પ્રોફાસાદક પ્રફુલ્લિતતા ગાસ અનભા ફોરી રહી.

તમે 'કુમાર'ના વાચકો તો હા: જીવનની પાછલી જાતમાં નહિ હો. પણ જીવનના નિરાશાની પળો તો સૌને આવે જ છે કોઈ કોઈની નિષ્ફળતા, કોઈ પ્રિયજનનો વિયોગ, કોઈ કમરી માદગી, કોઈ સામાજિક આપત્તિ,—એવી હતાશા કરનારી પળોએ પાછલી રાતની પ્રફુલ્લિતતાને યાદ કરજો. એ અંધારી હોય કે તોપણ અંધારે પ્રફુલ્લિતતા જ છુપાએ ઝી હોય છે; અને કવચિત્ હજુ છે કે કુણાસહનની વેદનાથી ન માનુબનો આત્મા નીતર્યા બને છે; અંધારી ચોર રાત ભાંગી હોય છે ત્યારે જ પરોઢની અબુતોક પ્રફુલ્લિતતા ફોરી રહે છે; અદ્ભુત નિરાશાની પળો જીવનને માનુજ વ તેમાંથી જાગરાય- અસ્વસ્થતિ મેળવી જીવનમાર્ગે આનદ પ્રવે છે.

'શાલિયમ'

નિર્ભીક સત્યનિષ્ઠાથી તેજ્વી કલમ ઝળઝળાવી મૂકી તેની આંખોમાં

પેશ્વાઈના અંત પછી મરાઠાશ્રમા ડોપીપાણાઓનું રાજ્ય શરૂ થયું છેલ્લા પેશ્વાઓના સમયમા દેશમાં એટલી બધી અવ્યવસ્થા પ્રવર્તી રહી હતી કે લોકોએ અંગ્રેજ રાજ્યવ્યવસ્થાને હાર્દિક આવકાર આપ્યો. પોતાનું સ્વાતંત્ર્ય ગયાનું એમને ભાન પણ ન હતું એમ કહીએ તો ચાલે.

પેશ્વાઈનો નાશ માટે માત્ર ક્ષીણ આજ્ઞરાવના પ્રતાપ જ કારણ રૂપ હતા એમ તો ન જ કહી શકાય એ વખતનો સમાજ પણ ખૂબ જરીન હતો એમના રીતરિવાજ અને માન્યતાઓ હાસ્યાસ્પદ હતા મોટા વર્ણનથી એ વખતનો ખ્યાલ આવી શકશે

ખુદ આજ્ઞરાવની જ વાત કરીએ એના જેવો રાજા (રાજા જ નહિ તો શું? પેશ્વાઓ પ્રધાન નામના જ હતા) કયાંય ન નહિ થયો હોય એને બે જ કામ પ્રિય હતા—વ્યભિચાર અને શિકાર. સારી વાતનીઓ બનાવવા બાજુએ રહેશોકાઓને ખબર આપતો ! શતપત્રોમા કહેલા એના અમલના ઈતિહાસ માર્મિક ને યથાર્થ વર્ણનો લાગ્યા

'હવે આજ્ઞરાવનું રાજ્ય નથી. હીક થયું! સારું થયું કે એનું સત્યનાશ ગયું! એના જેવો ચાંડાળ આપણે જોયો નથી! એ વાઈ (એ નામનુ ગામ) આવ્યો ત્યારે ૫૦૦ સ્ત્રીઓએ કુવાઓ કર્યા!' આજ્ઞરાવના ભાઈ અમૃતરાવે પુના લૂટ્યું ત્યારે'. લોકોને રાખના નોળરા અટાવ્યા, કાનના અને હૃદીઓ બંદૂકનો દારૂ ભરી સળગાવ્યો .. તથા ગરમ કરી લોકોને તે ફરફરતા રાખ્યા.. તેવ ગરમ -રી ઠારવા સુધારા શરીર પર છાંટ્યું' છેલ્લા પેશ્વા આનું રાજ્ય એટલે માનવાનું કે ગુંડાઓનું રાજ્ય હતુ મહેસૂલનો એ વખતે કાંઈજ અપ તો, એટલે પ્રજાને પણ સહન કરવુ પડતુ પૈસા સિવાય બીજું જોવા જ હતુ અને જે માણસ વધારે સ્ત્રીઓ રાખી શકે તે વધારે પેશ્વાદરબારમાં ગણાતો. નૈતિક મર્યાદાઓ તો ગાય ભૂંસાઈ ગઈ હતી બ્રાહ્મણો દારૂ પીતા થઈ ગયા હતા પુનામા શાસ્ત્રપંથની અવાર લીલાઓ શરૂ થઈ હતી કેમ વધુનો જ હતો કેમકે બ્રાહ્મણોની વિદ્વત્તા તો ગણેશ થઈ ગઈ હતી ધર્મનો રૂપજીવા લોકોને છેતરવા માટે જ થતો.

જ્ઞ રાજ્યવ્યવસ્થામા આની એંધાણુ ચાલી શકતી તેનો નાશ થઈ ગયેલીના હાથમાં આ દેશના સૂત્રો ગયાં એ પણ લોકોને કંઈ ખરાબ લગાવ જાગી એમાં નવાઈ શી ?

આ બધી તીન કલાનું તાદૃશ વર્ણન કરનાર પ્રથમ મરાઠાકવીય મરાઠાપુરુષ 'લોકહિતવાદી' ગોપાળ હરિ દેશમુખ એવું જ નહિ પણ દેશની રાજકારણી અને સામાજિક સ્થિતિ પર ભવિષ્યવાણી ભાખનાર પહેલા દ્રષ્ટા—prophet—એ જ હતા. એમનું કહેવું મરાઠાકવીય ધ્યાન દઈ સાભળ્યુ હોત તો રાષ્ટ્રીય ૧૮૫૭માં ગદર થઈ જ ન હોત પણ પોતાના મરાઠાપુરુષોને પારખવા જેટલી શક્તિ કે લક્ષરતા મરાઠાશ્રીય બ્રાહ્મણોમાં આજ સુધી આવ્યે જ બતાવી છે લોકહિતવાદીની જેમ કદર ન કરી. એવા મરાઠાન પુરુષ પોતાને ત્યા જન્મ્યા હતા એનુ ભાન લોકોને હજુ હવે થવા માંડ્યું છે!

૨

આજ્ઞરાવ પેશ્વા (પ્રધાનપદ)નો ત્યાગ કરીને અને ગંગાધરને બધુ સોંપી દઈને આનદસંધ્યા કરવા ગયા નદીને કિનારે બ્રહ્માવર્ત (બિઠુર) સીધાવ્યા ત્યારે પુનામાં હજારિત દેશમુખને પોતાના વકીલ નદીકે નીમતા ગયા એ હરિપતના નીલ પુત્ર ગોપાળરાવ પુનામા ૧૮૫૪ ફેબ્રુઆરી ૧૮૫૪મે રોજ જન્મ્યા પિતાના મૃત્યુ બખતે ગોપાળ

ચલાવીને આજથી સો વર્ષ પરના અજ્ઞાન નેલાચાર મહારાષ્ટ્રીય સમાજને ઝણઝણે તેવું અંજન આંજીને જાગૃત કરનાર અગ્રણી ક્રાન્તિકર વિચારવંત

ગોપાળ હરિ દેશમુખ

લેખક : પ્રો. વસન્ત જોષી એમ. એ.

પોતાની બંદગીદાર અને નિર્બળ વૃત્તિથી તત્કાલીન મહારાષ્ટ્રીય સમાજની આંખોમાં ઝળઝળિયું આવું અજ્ઞાન આંજેલું અનુમોદક સમાજસેવા કરનારા ક્રાન્તિપ્રિય વિચારવંતોમાં સરદાર ગોપાળરાવ હરિ દેશમુખનો ખાસ ઉલ્લેખ કરવો ઘટે છે. આપણા સામાજિક, ધાર્મિક અને વૈચારિક અધઃપતનથી ત્રાસી જઈને તેનો નિષેધ કરવા હકમ ઉઠાવી તે ઊભા થયા એ વખતે તેમની ઉંમર ૨૫-૨૬ વર્ષની હતી. એક તરુણને શોભે એવી નિર્ભિક બેરદારીથી તેમણે પોતાની તેજસ્વી હકમ વટ એ વખતના સમાજને આકરા લાગ્યા વગર ન રહ્યો. એમના 'શતપત્રો' એટલે અમારા માટે કપનવિ એવી તેમના તેજસ્વી બંદખોરપણાની નિશાની. કોઈ ઉગ્ર પીરપથી વાતે ઉકાળી મૂકે એવા ટીકાપ્રહાર એમણે એમાં કર્યા છે. કોઈ મૂઢ મનનો તરફદાર અને સાત્વિક સંતાપની અગ્નિશિખા તેમા સર્વથા નજરે પડે છે. અજ્ઞાની દશા પ્રત્યેની ખીજ, અનાચાર માટેનો સંતાપ, ધાર્મિકવેડાનો ઉપહાસ, દાંભિકપણા માટે તિરસ્કાર વગેરે જે ઉગ્ર કે પ્રખર તેમા જણાય છે તેટલી જ ગરીબો પ્રત્યેની વિલક્ષણ અનુકંપા ને વિદ્યા માટે અદ્વિતિય પ્રેમ પણ તેમનામા હતાં એમના 'શતપત્રો'એટલે ક્રાન્તિમાન ચક્રિભક્તાની સુંદર પ્રતિમા.

એ 'શતપત્રો'માં જે આર્ત અને કોમલ મનનો વિલાપ નજરે પડે છે તેનું કારણ પણ તેમાંથી જ મળી રહે છે જૈમાંનીના અરસ પછી પાંચ વર્ષે ૧૮૨૩માં તેમનો જન્મ. તાત્પારી, અજ્ઞાન, દાંભિકપણું સ્વાભિમાનશન્યતા આદે તરફ જે વખતે વ્યાપી ગયા હતાં. એમેજ રાજ્યમા ગુણગ્રાહક ઓળખવા હતા પણ, તેનાં ભાવિ ઘોર પરિણામ કયા આવશે તે પણ જાણનાર કે મોટા દેશદ્રેમી અને નિખાલસ સુવિધ લેખક હતા તેમાં લોકહિતવાદીનો ખાસ ઉલ્લેખ કરવો જોઈએ. આત્મજ્ઞાનની શીખવામિ સ્થિતિ જોઈને તેમનું અંતઃકરણ કકળી ઊઠતુ. એ કઠોર પણ મૃદુ હૃદયમાં જે અમૃતધારાનો ઘોધ વહ્યો તે જ તેમની તેજોમય વ્યક્તિમત્તાને ઉજાળનાર 'શતપત્રો'. એવા એ પત્રો પચીસ વરસના એક તરુણે આજથી લગભગ સો વરસ પર લખ્યા હતા એ જાણીને આજ આપણને અચંભો થયા વગર રહેનો નથી. તેમાં પાનેપાને પ્રગત મનોવૃત્તિ, નીડર નિખાલસતા, અસામાન્ય વિદ્યાપ્રીતિ, અદ્ભુત રોગચિંતનકુશળતા, વિલક્ષણ નિર્ભેળતા, લોકમત પ્રત્યેની ઉપેક્ષાવૃદ્ધિ, અને અનન્યલક્ષ્ય સત્યનિષ્ઠા વ્યક્ત થયાં છે.

(ક્રિસ્ટોફર ઓથી)

વગ ૧૩ વર્ષનું હતુ. લખવાવાંચવાનું અને દિલાણ વગેરેનુ સામાન્ય જ્ઞાન ગોપાળરાવને ખાનની શિક્ષકના હાથ તળે ઘર આગળ જ મેળવ્યુ હતું,—કોઈ પ્રાથમિક શાળામાં એ ગોઠવા જ નહિ.

સાત વર્ષની ઉમરે ગોપાળરાવ પરણ્યા. ગોપાળરાવ બારતેર વર્ષના થયા ત્યાં એમના પર આફતો પડવા માડી પહેલા તો એમના મોટા (ઓરમાન) ભાઈ, અને એના વિયોગદુઃખથી હરિપત એમ જે બબ્બે એક જ વર્ષમાં મૃત્યુ પામવાથી કુટુંબની ધણીજણી જ્યાબાઈથી ગોપાળરાવને માથે આવી. હરિ પંતના મૃત્યુ સાથે જ એમને ગળતુ વર્ષાસન બધ થવાથી આ જવાબદારીમાં વધારો થયો. ત્રણ વર્ષ સર-

* રત્નાગિરિ જિલ્લાના કુર્કો નામે ગામમા સિધ્યેની આઠકવાળા વસતા બળ પુરુષ વિશ્વનાથ પાસે ઈ સ. ૧૬૫૦માં રત્નાગિરિ પ્રાતમાં બાર-ગામનું દેશમુખી વતન ખરીદું અને ત્યારથી તે દેશમુખ કહેવાયા વિશ્વનાથરાવના પુત્ર નારાયણરાવે પેશ્વાઈ રાજ થઈ ત્યારે પોતાના ચાર પુત્રો (બાબનાજી પંત, મોરિજ પંત, અણજાજી પંત અને લક્ષ્મણ પંત)ને ફડનવીસગાદીમા નોકરી લેવા પુને મોકલ્યા. એ વખતે રઘુના-થરાવના ખોળા પુત્ર લક્ષ્મણ પંતે ઘણી સારી સુત્સરીપણાનું સિફાળ મેળવવુ હતું; અને ઘણું ગાદત્યાદારી તરફેણ પુને આવી રહેતા. નારાયણ-રાવના ખોળા પુત્ર લક્ષ્મણ પંતે ઘણા વર્ષ ફડનવીસનો હોદ્દો ભોગવ્યો હતો. વિશ્વાસ દાખવી તેમને રોપીયાં હતા. એ લક્ષ્મણ પંતના વડિલ બંધુ (અને નારાયણ-રાવના બીજા પુત્ર) મોરિજ પંતના પુત્ર હરિ પત પુના સરકારના મોટા દરજ્જાના અમલદાર હતા. ૧૮૩૬ના મે માસની ૧૬મી તારીખે ૮૦ વર્ષની વયે તે કેવલોક પામ્યા. તેમને ત્રણ પુત્રો હતા: ચિંતામણિ-રાવ, ગોપાળરાવ અને મોરિદરાવ. ('બુદ્ધિપ્રકાશ'—નવેમ્બર ૧૮૬૩)

કારમાં ગયેલા કર્યા ત્યારે નોમરી મળે ત્યાં સુધી રહેવ કોલ્હાપુર રૂપિયા બારસે અને ગોપાળરાવની માતાને રૂપિયા છસેનાં વર્ષાસનો મળ્યાં

પદર વરસની ઉગરે ગોપાળરાવ ઘરેલીના માગદારદાર અમૃતરાવ અપ્પાજી રાનડે (તે હોનરાર ન્યાયમૂર્તિ રાનડેના માતામહ)ના હાથ નીચે મોટેરા રમેદવાર તરીકે દાખલ થયા. ત્યા ત્રણચાર વર્ષ આજ્યાં તે દરમ્યાન ગોપાળરાવનુ દિલાણી જ્ઞાન તથા ખાતાની જોઈ અમૃતરાવ માગદારદાર ઘરેલા કે આ છોકરો આગળ જતાં દફતરદાર થશે એ વખતે દેશી લોકો માટે દફતરદારનો હોદ્દો મોટો ગણાતો.

માગદારદારની કચેરી વિશ્વનાથમામાના હતી અને તેના મોટા પર સરકારી અમલ્દા સાથા હતી તેથી વિદ્યાર્થિની પ્રકૃતિના ગોળે તથા લહ્યુતાલુદા દેશના નકશાઓ. દેતા ન અભ્યાસ કરતા એ તેજોદ ગોપાળ-રાવનું મન તે તરફ આકર્ષાયું અને અનાયી એમણે અભ્યાસ કરવાનો સંકલ્પ કર્યો. પછ આ સદેલુ ન તુ એ જમાનાના ગ્રાહ્મણો માટે અમૂલ્ય અભ્યાસ અપવિત્ર ગણાતો. ખુદ તેમનાં માતા ન નિકપ હતા પણ ગોપાળરાવનો નિશ્ચય અફર હતો. એને, નિરાશીથી બા-ણીને દેહદુખ સ્વતત્ર કરી ઘરમાં પેસવાની ત્રણે પ્રસ્તાવની ગળી ને ગોપાળરાવે અમૂલ્ય અભ્યાસ કર કર્યો. ત્રણ વર્ષનો ત્યાંનો અભ્યાસ-ક્રમ જોઈ કરી એગણે અમૂલ્ય ને નિર્દોદારીથી ખાસ પ્રાવિણ્ય મેળવ્યુ-અને શાળા છોડ્યા પછી પણ ઘરે પુષ્કળ અભ્યાસ ઘરેને અંગ્રેજ લહ્યુતા-વુદા વિષયોનું ઉપયોગી જ્ઞાન મેળવવામાં બાળપણ સમ્રમ લીધો હતો

નિશાળમાથી નિકળે ઓટલો ત્યારે પ્રગાળ પ્રથો જાણ્યાં હતાં કે અંગ્રેજ અરસ કરતાં વરસ વ્યવહાર નોકરી મળી અને ૧૮૨૮ના ઓક્ટોબરની ૧૬મી તારીખે તે અરસર કોલ્હાપુર કચેરીમાં આસિસ્ટ છઠ્ઠ રૂપિયાના પગારે નીમાયા. તે વખતે એમની ઉમર એકવીસ વર્ષની હતી. ત્યાં ત્રણ વર્ષ સુધી તેમણે ઉમાયિયા જેવો કામ કર્યું ત્યારે પછી ૬૨

રૂપિયાના પગારે તે જોડે કવાર્ક અહેન્તે પછી ૧૬૩૫ના પગારથી એ જ આફ્રિકના મિસ્ત્રેસ્તાર થયા. આ દરમ્યાન એમણે ખાનની અમલદારી અજમાવી કરીને ઈ. ૧૮૫૬માં યુનસ્કની પરીક્ષા પસાર કરી લીધી હતી, જોકે તે મળતા જ, છ વર્ષ પછી તેમને બઢતીવેગ રૂા. ૨૦૦ના પગારની યુનસ્કની નોકરી મળી. (કેવી ઝીઝકોળવ ૧૮૫૭)

બઢતીવેગમાં ચાર વર્ષ બાદ ત્રીજા ગ્રેડના રૂપિયાના પગારે બતાવાયા એટલે તે વખતે અલીન નીગાયા, ત્યાંથી ૩૦૦ના દરજ્જાથી ઉગાર કમિશન પર આસિસ્ટન્ટ કમિશનર થયા, ને તે જગ્યા પરથી બતાવાયા રૂા. ૬૬૬ના પગારે સુપરી ઐટજમેન્ટ બાતામાં નીમાયા.

ઈ ૧૮૬૬માં તેમની કમિશનનું કામ પૂરું થયું એટલે તેઓ ખુબાઈ ગ્રાદ અદાલત (હાઇકોર્ટ)ના હાઇકોર્ટ કાઉન્સલ કામ પર બીલ ગાર્ડનીઝ રજિસ્ટ્રાર નીમાયા અને ત્યાંથી આઇમહદનગરના આસિ. ન્યાયન્જ જજ તરીકે તેમને મોકલ્યા, જ્યાંથી એક વર્ષ બાદ ઈ ૧૮૬૩ માં આસારવાદના આસિ જજ તરીકે તેઓ આવ્યા આ જગ્યા ખુબાઇ કેળવણમાં એળવનાર તે પહેલા હતા

ઈ ૧૮૬૬માં તેમણે અન્સરોગેરી (વિવિધ મુદ્દિએ)ની પરીક્ષા પાસ કરી, પછી ગોરા સિવિલિયનોમાં વિરોધ થવાથી એમને નોકરીમાં બાસ લાભ થયો નહિ. નોધપૂ: ગામચલાઇ જજ તરીકે તેઓ પહેલા ખુબાઈ અને પછી અમદાવાદ આવ્યા

ઈ ૧૮૮૦માં તેમની નિમણૂક અમદનગરની સૌશ્ર કોર્ટના જજ તરીકે થઇ ને પછીને ગવારણા પ્રિન્સિપલ અદર અમીનના થયા અને ૧૮૮૨માં કરીથી આગ્રાવાસના સૌશ્ર કોર્ટના જજ તરીકે ગયા આ વખતે એ જગ્યા પર તેઓ ૭૫ વર્ષ રહ્યા એ એક ૬૭૫-ની અમલદારની કારકિર્દીમા પોતાની તેજસ્વી બુદ્ધિ, કુશ્ચ જ્ઞાન ને ઉન્નત આત્મિય વૃત્તે એમણે આગ્રાવાસના ગાર્ડનીઓની અપૂર્વ પ્રીતિ

ની ને ગુજરાતીને તેના હક્કમા માનબૂર્વ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું

આગ્રાવાસની એમની બાકી નાસિક થઈ એ પ્રસગે એમનુ નાયબનુ નામ આગ્રાવાસા રહે ને માટે કોઈ ગ્યારક રૂપિયા એક વર્ષકે ૬૬ આગ્રાવાસના રૂપિયાવધામા આપ્યું હતુ જે ઈ ૧૮૮૨ગા ગુજરાત વર્ના-યુક્ત ગોગાયણી (તેના બે ફાળા બખત સુધી એકેકરી હતા)ને ગોપવામા આવ્યુ હતુ અને તેના બ્યાજની રકમ ૬૨ વરસે કગી હારીનારીને કુલ્લન આપવાના અધિકારમા કરાવ્યુ હતુ આજ પુસ્તિકા એ ૧૮૭૫ગી ગુજરાત વર્ના-યુક્ત સોગાયણીએ જણાવ્યુલા વિષય પર બાબુ પુસ્તક પ્રસ્ટ કર્યા છે

નાસિક અને પછી બાબુગામા એમનુ ગ્રસ્ત જજ તરીકે બજાવેલી ઉમાની કામગીરીની ખુબાઈ હાઇકોર્ટે આરી પ્રશસા કરી, અને ગાઢા-ગાબુ સિફારિશોએ મિજની ગાર્ડનરાહત બાબુ કરી એ પ્રસગે ૧૮૬૭ગા અરોગ્યના સિવ્યી કરણગામા સોગાયણીને હાજરે રહેવુ પડ્યું ચાર્લ્સરોનનુ આસ નિગગ્રાબુ મબુચ ત્યા એમને રાવબહાદુરનો ૬૬ાન આપવામા આવ્યો ૧૮૬૭ગા એમને ઝાપી ગવાનુ બાન મબુચ, ૧૮૬૮ગા ખુબાઇ યુનિવર્સિટીએ તેમને ફેલો બનાવ્યા અને ૧૮૬૯ગા બચાવન વર્ષની વયે તે એવાનિવૃત્ત થયા

નેત્રાન વીપો પછી થોડો સમય પુનામા ગાબ્યા બાદ ૧૮૭૧–૭૨ ગાને ૭૨–૭૩ગા તે ખુબાઇના બર્નરની કાયૂમ્સિલના સભ્ય થયા નથા તેમને પ્રસગ બનતા સરકાર બનાવવામા આવ્યા. સને ૧૮૮૦ગા તે રનથામના દીવાન થયા.

આગ્રા એમની કાન્ય કર્તાસાર ચાલુ જ રહ્યો હતો પણ જ્ઞાન-વધ્યાગા એમને થબુ આઘાત ખમવા પડ્યા એમને ૬ પુત્ર અને ૭ પુત્રીઓ હતા. બાર પુત્રો તો યુનિવર્સિટી ગ્રેજ્યુએટ હતા, એમાના એક બેરિસ્ટર, એક હાઇકોર્ટના જજપ્રોક્ટર, એક બારકારી ગ્રેગિસ્ટ્રાર અને એક આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટરના હોદા પર હતા નાસિક-મા બારકારી થયા બાદ પકેલા તેમના જમાઈ, ત્યાર પછી એમના મોટા પુત્ર અને પછી તેમનાં પત્ની અવસાન પામ્યા (૧૮૮૪) ઈ આઘાતોથી એમનું મન ઘણું ફસાઇ રહેવા લાગ્યુ ત્યાર પછી બબુ બીજા બે પુત્ર અને બને કન્યા ગત થયાં આમ જીવનનાં એકના એક્ટા ગાતબાઇ વર્ષોના એમના પર ઘણા આઘાત આવ્યા. પબુ એ અર્ધ દુઃખ બીજા, ત અને વિશેષબુદ્ધિથી એગાને સહન કર્યું છેવટ સુધી પુનાનાં બાર્જનલિક કામોમા પોતાની સેવા આપતે આપ્યા કરી અને ઇ ૧૮૯૨ના ઑક્ટોબરની ૬ઠ્ઠી તારીખે ૮૬ વાની માદકીથી તેમનુ અવસાન થયુ

આ એમના જીવનની દેખા રેખાઓ હવે એમનુ સાહિત્યકાર્ય જોઇએ.

૩

૧૮૮૮ના 'ગ્રોહિતવાદી' વર્તમાનપત્ર બાબુ કરી ગોપાળરાવે લેખન કર્ય કર્યું જે સમયે એમને ખુબ્બાનની તીક્ષ્ણ પસાર કરી હતી, પબુ ન્યાયી ને નીગાયા ન હતા મુબાઇગા એ વર્ષને 'પ્રભાત' નામનુ એક અઠવાડિક પ્રસાર થયુ એમાં એ અરી વરસ સુધી એમની એક બત્રમાળા પ્રસ્ટ થઈ, જે પાછળથી 'શતપત્રે' (સો પત્રો) નામથી બહાર પડેલી એ 'શતપત્રો'ની નવી આવૃત્તિ હમણા ૧૯૪૭મા બહાર પડી ત્યારથી બહારાષ્ટ્ર 'ગ્રોહિતવાદી'ને દીક્ષાગુરુ માનવા થયુ છે.

૧૮૫૫થી ૧૮૭૦ સુધીના વર્ષો ગોપાળરાવને અત્યારામા બાબ્યાં ૧૮૭૭મા 'જાતિભેદ' પ્રસ્ટ થયુ 'ઉદયમા 'મીતાવત્વ' અને 'સુખાપિત' એ બે પુસ્તકોનુ પ્રકાશન થયુ '૮૭મા 'સ્વાધ્યાય' અને 'આશ્વલાયન ગૃહ્યસૂત્ર' બહાર પડ્યા 'સ્વાધ્યાય' એ ગ્રથ એ સમયના મરાઠી સાહિત્યમા આપૂર્વ હતો એમા લેખકની ચિકિત્સક અને સગોપક બુદ્ધિ ગાદી રીતે દેખા. આવે છે વેદ, ઋચા, તથા ગ્રથની ગાહિતી, ગ્રાચીન-ભુના પ્રકાર, પઠન કેવી રીતે કરવુ તે અને એવા બીજા ઘણા વિષયો એમા અર્ચાયા છે 'અધ્યયન માટે આ ગ્રથ જેવો ગાર્ડનીક અન્ય ગ્રથ ગળવો મુસ્કેલ છે એમા મુખ્ય વિષયના પ્રતિપાદન પહેલા એકેકના પરિણિષ્ટોમા ઇતિહાસ, ભૂગોળ, વર્ણભેદ, રાજ્યવીગોસા, દેશ-વ્યુપાસણા, એવા કેટલા યે વિવિધ વિષયોને સ્થાન ગાબ્યુ છે ૧૮૮૩મા 'આત્મપ્રકાશ' પ્રસ્ટ થયુ અને 'આત્મપ્રકાશ' અને 'નિબધપ્રકાશ' એમને મૂળ ગુજરાતીમા લખ્યા હતા, જેનુ પાછળથી એમણે મરાઠી-મા ક્પાતર કર્યું હતુ ગુજરાતમાં વસીને તે ગુજરાતી જેવા જ બની ગયા હતા અને ગુજરાતી ભાષા પર ખાસ પ્રભુત્વ જેણવ્યુ હતુ 'બુદ્ધિપ્રકાશ'ના પબુ તેમાંને આપણા ઇતિહાસ, સાહિત્ય, સમૃદ્ધિ વગેરે વિષયો પર 'બા હિ.'ની સહીથી ઘણા લેખો લખ્યા છે

'ગ્રોહિતવાદી'ના બીજા ને ઘણા પુસ્તકો છે પબુ એમના સા-હિત્યનુ વિવેચન અહીં અશ્યાને ઠોયથી અહીં એમનો નામનિર્દેશ જ થઈ શકે તે પરથી પબુ એમના વિવિધ જ્ઞાનને આપ્યાસનો ખ્યાલ આવશે. 'ઢ૭ પછી બહાર પડેલા એમના ગ્રથોમા 'ઐતિહાસિક-વાર્તાઓ', 'ગ્રન્થ્યાનના ઇતિહાસ', 'ગ્રન્થસતનો ઇતિહાસ', 'લક્ષનો ઇતિહાસ', 'ગીતાપ્રભુનો ઇતિહાસ', 'પૃથ્વીરાજ ચૌહાણનો ઇતિહાસ' 'કેટપુરુનો ઇતિહાસ' અને 'પાણીપતની લડાઇ' છે આ એમના મોટા ગ્રથ થયા તે સિવાય 'વિદ્યાકલ્પદ્રુમ', 'ત્રિમુર્ત', 'ત્રિવિધ્ય', 'અંક દિવસમા ભાષા'એલુ પુસ્તક', 'લોન', 'બાળકમ' અને એવા તેના બાબુ પુસ્તકો છે. નાનામોટા ગળીને એમના ૨૭ાબ્ય ૬૦ પુસ્તકો પ્રસ્ટ

થયા છે. એ કુપરાંત એમનું અપ્રકાશિત લખાણ હજી ઘણું જે પડ્યું રહ્યું હોવું જોઈએ; એમના અભ્યાસની ઠગવળીય નોધો એમના દફ્તરમાં પડી છે; કેટલા યે મોટા લેટા સાથેના પત્રવ્યવહારના તો પોટકાંનાં પોટલાં પડ્યા છે ૪ બધાંનું સંપાદન અને મુદ્રણ થવું જરૂરનું છે, પણ એ કામ કુબારથે કોણ?

•એમના સાહિત્યનું પણ દિગ્દર્શન થયું. પણ ગાત્ર ગ્રંથોનાં નામ ગણાવવાથી લેખકની ગદ્યતા પુરવાર ન થઈ શકે. એટલે એમના વિચારોનો ઘોડો પરિચય આપવો જ રહ્યો. એને માટે હું એમનો પ્રાતિનિધિક સમાજ 'ગાનપત્રો' (૧૮૪૮-૧૮૫૦) લઉં.

હિંદુસ્તાનમાં એમ્પ્રેસનું રાજ્ય સ્થાપવું એ ને 'લોકહિતવાદી' ઈશ્વરી યોગાયોગ ગણતા એમ્પ્રેસને એમને ગુરુકુમાને હતા. તેમ છતાં 'એમ્પ્રેસ રાજ્યવ્યવસ્થામાં લોકોની દશા સુધરવાની નથી આપણા લોકોને બધા અધિકાર ગળવા જોઈએ અને સ્વદેશીય અગ્રગણ્યો નિ.રુપદ્રવતાથી પોતાની કરજ અદા કરે તો રાજરાજ્ય પણ બૂલાઈ જશે' એમ તેઓ કહેતા. 'એમ્પ્રેસે ભારતવાસીઓને લૂંટવા અહીં આવ્યા છે, અહીંના લોકોને બિખારી જેવા કરી દેવાના છે, ૪ એટલે આપણે સરકાર સામે બ્રમદર્શ જોઈએ, વિલાયતમાં રાળુ પર અરજ કરી આપણે માટે પાર્લામેંટ ગાજવી જોઈએ' એવી એમણે બે બાબતે સૂચવના કરી હતી લોકોનાં સુખ અને સમૃદ્ધિ માટે લોકસત્તાક રાજ્યવ્યવસ્થાની જરૂર છે; અને લોકોની સમતિથી જ નવા કાયદા ઘડાવા જોઈએ. પરદેશમાથી આવે છે તે માલ આપણે ત્યા જ બનવો જોઈએ. આવું થશે ત્યારે લોકો એમ્પ્રેસને કહેશે 'હવે અમને રાજ્યકારભાર આપો. . . ઈશ્વરે બધા માણસોને સમાન સત્તરવા છે તમે અહીં વેપાર માટે ભલે આવતા પણ દેશની વ્યવસ્થા તો અમે જ જોઇશું' પણ એમ્પ્રેસે એમની ગાનરો નહિ વટળાઇ કરવા માટેની અને બળવરક્ષનીયો કાયદાઓ અગાઉના મુકવા આગ્રહ કરશે ત્યારે અમેરિકાનાં યશ તેમજ આપી ગયો અને લોકો ઉપરવટના બેજવરો ' અને આ બધુ લખાયુ ૧૮૪૮માં ! અને તે પણ જે કે સરકારી નોકરે લખ્યું ! નવાઈ પામવા જેવું નથી આ ?

'આપણે ત્યાં ખરેખરું વર્ણવ્યવસ્થા હતી પણ હવે ત્રણ વર્ણોનું કામ એમ્પ્રેસે કરે છે. આપણા નસીબના તો શૂદ્રનું કામ લખાયું છે હાથમાં વેપાર રહ્યો જ નથી આપણા બળવરના પરદેશી ચીજો જ વેચાય છે' આ અવનતિ જોઈ 'લોકહિતવાદી' કહે છે: 'આપણા લોકોએ મેજા થઈ જે કું નકી કરવું જોઇએ કે આપણા દેશના જીવન મુલકમાં બનેલો માલ આવાત માથ તેપણ તે આપણે ખરીદવો નહિ; આપણે ત્યા બને છે ૪ ટકો જ વેચાણ; આપણા લોકો બનવું તેમજ ખરાબ કાપડ બનાવે છે, પણ તે જ પરદેશ, અહીં સ્ત્રીઓ બને છે તે જ વાપરશે. તેથી દેશમાં જ વેપાર જોઇશે અને પુષ્ક વધશે પણ આપણા લોકો તેમ કરતા નથી અને સસ્તી ગણે છે એ કારણકુશ વિલાયતી ચીજો ખરીદે છે. ખરું જુઓ તો આપણે આપણા દેશનું ગાત્ર બનાવ જ જોઈએ છીએ. પરદેશથી હજી બનાવ આવતુ નથી! બાકીનું બધું પરદેશી. આપણા કપડાં, આપણી છત્રી, આપણાં રાચપુંકાતર, આપણી ઘડિયાળ, આપણી ગાડી, આપણી પોપડીઓ—બધું જ પરદેશી આપણે બનાવ જ સ્વદેશી વાપરીએ છીએ. આને લીધે બધો વેપાર એસી ગયો છે. માનદેશ-ઠારીગરો ચેર બેસી ગયા છે . . . એટલે જ લોકોએ નક્કી કરવું જોઇએ કે આપણા દેશમાં બને તે જ પહેરીશું, તે જ વાપરીશું, પછી તે ગમે એટલું મોઘાં પડે. અને અહીં બધુ બનાવતાં શીખીશું . . . પછી દાનતો ખોટી ૪ અહીથી વિલાયત શા માટે જવો ? વધુકરોએ નિશ્ચય કરવો કે એમ્પ્રેસને તૈયાર કાપડ વેચાણું; ૪ કકાપિ નહિ. તેથી લોકો સુખી થશે.'

આ બધુ ૧૮૪૮માં લખાયુ હતું! ન્યાયમૂર્તિ રાનડેનું સ્વદેશી વિષેનુ પહેલું ભાષણ થયું તો લખાયા પછી પચાસ-ત્રીસ વર્ષ! અને ૧૯૩૦માં પણ આપણે અધિકાર અને સ્વદેશીની જ વાતો કરતા હતા! શી આપણી પ્રગતિ!

આ થયા રાજકારણ વિષેના એમના વિચારો. સામાજિક સુધારામાં પણ 'લોકહિતવાદી'એ આગળપડતો ભાગ લીધો. 'વિધવા-પુનર્લગ્ન' વિષેના એમના પત્રો આજે પણ વાચનીય છે. બાલગ્નોને એમણે દીધી છે એટલી ગાળો ભાગ્યે જ બીજા કોઈ બાલ્યલગ્ન વિરોધકની હશે! અને સામાજિક સુધારાની ગતિ કેટલી ધીમી હતી એનું સાદિત્ય વાંચનાર હરકોઇ જોઈ શકે છે કે એમના જેવો દ્રષ્ટા ગદ્યકારને પણ કેવી હાર જવું પડ્યું.

૪

ઉપર લક્ષ્ય જ છે કે ગાનાસુધારામાં 'લોકહિતવાદી'એ આગળપડતો ભાગ લીધો. પ્રાર્થનાસમાજ, આર્યસમાજ, થિઓસોફી એ પણ અને પછીના ગોટે એમને ઘણી ગિત્રાચારી હતી. ૧૮૬૯માં ગદ્યકારદ્વારા 'પુનર્વિવાદ' પ્રકરણ ઠીક ગાજ્યું એમાં ગાત 'બાબર્વું' હતા, એમના ગાય 'લોકહિતવાદી' હતા. અને વિધવા-પુનર્લગ્નને પુરસ્કાર કરવા બદલ તેઓ નાતબહાર પણ મુકાયા હતા. 'જ્ઞાન-પ્રકાશ' અને 'દેન્દુપ્રકાશ' એ વર્તમાનપત્રો શરૂ કરવામાં એમનો હાથ હતો ૪ 'દેન્દુપ્રકાશ'ના એમેજ અગ્રલેખો તેઓ ૪ લખતા, નેગર અગદાવાદમાં ગુજરાતી પ્રથ 'દિનેચન્દ્ર' પણ તેગની જબરી ગોથ દતી અને તેનુ એમેજ ગાનું પણ તે હતા. પુનાની ડેક્કન વર્નાક્યુલર ફ્રૂન્ડેશન સોસાઇટી અને અગદાવાદની ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીમાં સ્થાપના, વક્તૃત્વસભા, પુનર્લગ્નમંડળ, દેગામાદ્રી ઇન્ડીયૂટના ભાષણસંગ્રહો, એવાં ઘણાં કાર્યો એમને ખાને જ જન્મ છે ૪ જેટલુ નવાદાતા અવાદાત આલ્યાસ્પદતાની સ્થાપનામાં એમનું ઘણું જ પ્રોત્સાહન હતુ ૧૮૭૩માં નાસિકમાં પણ એમણે એવા જ પ્રયત્ન કર્યા હતા. મુંબાઈ આર્યસમાજના તેઓ ઘણાં વર્ષ પ્રમુખ હતા. અને ઇયાનદ્રસ્વે એમને અગ્રગેર આર્યસમાજના ટ્રસ્ટી નીમ્યા હતા. એ વખતની પ્રગતિગીલ સંસ્થાઓ જોરે 'લોકહિતવાદી' કેવો સબંધ ધરાવતા તે આ પરથી સ્પષ્ટ થશે.

'લોકહિતવાદી'નો પરિચય હજુ કેટલેક કારાવીએ? એ મહાપુરુષની આખરની વિદાયવેદનાને વિષે જ્ઞાન બધાને આવશ્યક ૪ બાકી કુટ દબિયાના નેતા અને દ્રષ્ટા વિરલ જ જન્મે છે. આપણા દેશમાં તેઓ જન્મ્યા એ આપણું અહોભાગ્ય. •

• આ પરિચય લખતી વખતે 'જ્ઞાનપ્રકાશ'નો પત્રો જ ઉપયોગ કર્યો છે.

નરભક્ષી સિંહ્યા!

આ વાર્તામાં આવતા બને સિંહણા અસલોના સિંહોગોના 'ફીલ્ડ' મ્યુઝિયમ માટે મિ. રઝ્ઝની ફીલ્ડે ખરીદી લીધેલા, તે બની તૈયાર કરી ત્યાં ગોઠવેલા છે, તેના ફે દોસ્ત ઉપાધી આ આલેખન આપેલું છે કેવળવાળી ન હોવા છતાં આ બને પ્રાણી 'નર' છે આફ્રિકાના મોટી ભારે કેશવાળીવાળા નેમલ કેસવાળીના નામનિશાન વિનાના પણ પુખ્ત ઉમરના બને પ્રકારના સિંહો એક જ પ્રકારમા એકસખી રહેના નેવામા આવે છે

લેફ્ટેનન્ટ કર્નલ જે એચ પેટર્સનના અંગ્રેજ પુસ્તક પ મૅન ઇટર્સ ઑફ ત્સાવો' ઉપરથી રૂપાંતર કરનાર

હરિનાશયણ આચાર્ય

[The Man Eaters of Tsavo ગોરા કાળા વર્ણવાળી કેટલીક કુપરાત પ્રાણીઓને કાઈ બાનાર ત્યાગેનાર છે પ્રાણીવજ્ઞાની સિદ્ધાન્ત હતાની કે બનેલ પેટર્સનની આ પરાકથનકળા, ત્યાંના સ્ટેશને નોકરી કરી આવેલા માત્ર નાગના એક સુવાન પાસેથી અને દક્ષ પના કેનાજાની રજાઓમા તને વાચવા મળેલી એ જ વખતે એણે માંડ માત્ર ત્રણ વરસની લીધુ હતુ ત્યારે બાદ સને ૧૯૦૯-૧૦ના અરસામા શ્રી પ્રકિપ્રસાદ રાવણે 'કુમાર'ના વાચકોને આ ભયાનક અનુભવોના આસ્વાદ ચખાડવાની ઇચ્છા થી હતી પ્રસ્તુત કેનાદાનો આસ્વાદ મેં એ પુસ્તક વાદીને પ્રાપ્ત કીધુ, પણ તમેના બનતુ આવ્યુ છે તેમ, મારા કેનાદનો પ્રબંધ કાંઈ જુદા એ વાત બીજાએ પછી ને આજ આશરે વરસે (સને ૧૯૬૩) 'કુમાર'ના વાચકો આગળ આજ રજુ કરવા બાદ્યા હિસ વરસ થુ ને પુસ્તકનુ અંકવાદ આકર્ષક રજુ, મૌલિક-કલ્પનના અવકાશ અનુભવ અને કલ્પનાગમ્ય વાતાવરણવાળા નવિ ગોઠ લખાયા, ને આજ, પ્રાણિશાસ્ત્રનના કેટલાક અંશે અને અવ-ગોનોમી અંશે પણ કાલ્પુ જ બાકે વધુ પ્રમાણમા આપેલુ કે, આ ઉપર જ બાત બંધ પુસ્તકની, મારુનાની આની પૂર છે આ મારુના ગાત્ર અસ્વાના ગનની નથી દુનિયાના બનેલ નાગ નદિકોરો પણ આ પુસ્તક-નાં આવા જ વિવેચ વૃત્તાન્ત-સ્ત્રી છે પ્રયાનપ્રાર્તિ શ્રીઅટોર કુ વેદક અને અદ્ભુત ગિમારી કેવળ જ્યા બેના પ્રકારમાના કિસોર.

આફ્રિકાના સિંહ કરતાંના નાને- નદિકાયા છે કેવળ, બે-જ, પ્રવેશ, દ્વમોર, એન્ડ્રે, મૅસ્ટર્ટને અને ઓર્ડિનન્સ કરતી કેના ગાયર્ય ગોનરીઓની આદત-ચાલો અને અટેટ અનુભવો આપણી પાસન પદ્યા છે બોગના અનુભવોની વિવિધતા તેમ અભ્યા આપણ પેટ-મૅનના અનુભવો અત્યત પરિશિલન બાણાય ત્યા કેપર વ્યક્તિવેના વૈભવના ભયોનું મૌનને પરિશીલન કર્યું છે, અપેક્ષુ કેવળ પર પણને બુનરી આલિપ્રેય નાનોના નથી જે બધા ને કથના 'મૅન ઈટર્સ' આકર્ષે વધુ રહે છે એનુ કારણ? કારણ દીવા જેવુ છે આ બધા નિષ્પ્રાત શિકારીઓ હતા એમની પાસે અવધિત સાધન હતા. અસ્ત્રેય માણસોનો સાથ હતો અદ્ભ- ધન અશ્વોને તૈયારીના કરી કેવળ ગિમારના કરેરાથી આફ્રિકા અદ એમાંથે ખૂબો હતો જ્યા મિલ, હાથી, સીધો અને જેંડાના આસ વચ્ચાટ હોય એવે રસ્તે જ એ જતા અનેક કિસ્સાનો પ્રદાપ નાખી ગિમાર એવના એમા અને-વિધ્ન અને પ્રાણઘાતક પ્રસંગો પણ આવતા એમનામા ધીરતા હતી, કલ્પાદ હતો, દ્રઢતા અને ધૈર્ય હતા પ્રાણુ જ્યા એવે પ્રસંગે પણ એ પ્રબ પાછા પગના નહિ છતા એમની ધીરતાની વાતો પેટર્સનના બદ્રદ અનુભવો આલખ આંખો પછી જાની કેમાય કે સાથી? પેટર્સન સામાન્ય જીવનેર હતો કેવળનો રસનો બાધવાની નોકરી કરવા ઉપદ્રવ-થી આફ્રિકા આવેલ હતો હતમે અવરો વચ્ચે અને સાતદિવસ કામ કરવાનું હતુ એમાથી એને નવરાશ ગળે એના નાદુ સિકાર કરવાની એની નેમ પણ ન હતી બદ્રદ કેટલો ને કેવળ ખાવાનું મેળવવા પૂરતો જ આવા મોળા જીવનકરવ્યવાન અત્યાચક એને આવત ખર્ચિ-ગાળી, આવાક, બેપરવાઈપણાને વિકરાળ સિદ્ધોનો સામનો કરવો પડયો હતો-વરો આમકાય અહ્રદોના પ્રાણુમેરક્ષણની જવાબદારી આવુ વારી એને માથે આવી પડી એ પ્રસંગે એણે બોલ્યે હાથે જ પુરુષાર્થ કર્યો, નિર્ભીનો વચ્ચ કરી નિર્ણય માનવીનો અમારણ હત્યામાંદ મનો અટકાવ્યો, એ -ણાની દેખાવકતા જ એની બદ્રદાની સાક્ષી છે ગારા નગારા જેવા શાન્તિપ્રિય સામાન્ય પ્રાણુજનના જીવનમા અત્યન્ત આવી પડે એવી ઘટનાઓ પેટર્સને દેખાડેલી નીતના જ આપણને આજે છે એમાં આપણે એક બતનો સમભાવ અનુ-ભ કીએ છીએ આવા અનુભવ બબભવા બદ્રદ શિકારીઓને પણ મનો નથી, છતા જ પણ જાનિયોપ્રેમિ, આત્મરક્ષણા કે તેની માત્રા નિર્વાય આ બધા બનાવો, આપણા દોસ્તા જીવનની સામાન્ય વાતો રહે, પેટર્સને વર્ણવ્યા છે એટલે જ એ વધુ હૃદયગમ બની સકયા છે જાનીતા મુકર બનના જીવપ્રકારમાં એકવાર વાંચનો અતિશય કપાદિ

હતો. એમની વધતી જતી વસતિને રોકવા આરંભ કરેલા વામનુ એટલે હાથે નિર્બળ કરનાર ગિલહીના સાદલસંમેં મેં સામજ્યા છે; ખતા હું કબલ કરું છું કે મને અમા પૅટર્સનના અનુભવ એટલો રસ પડવો નથી. હું અને તમે, પૅટર્સનના જેવી સ્થિતિમા મુકાઇએ તો શું કરીએ? એ વિચાર કરતાં આપણે આ તકાવત રાખ્યટ રાખીએ છીએ. આ જ પૅટર્સનના પુસ્તકની મહત્તાની ચાવી છે. એથી જ હુ આગા રાખુ છુ કે પૅટર્સનની આ પરાક્રમગાથાઓ કેટલી રીતે રસકર બને કસોટએ જેવા અરણ્યના સામર્થ્ય અનુભવી પ્રાણિવિજ્ઞેતાના ગન હરી લીધાં છે, જેવી રીતે બીજે શ્રી રવિશકર રાવળ જેવા કલાસ્વામીએ મુગ્ધ કર્યા છે અને જેવી રીતે મારા જેવા સામાન્ય વાચકોને પણ આકર્ષ્યા છે, તેવી જ રીતે કુમાર ના ગહકય વાચકને પણ એ આકર્ષશે. —હ.]

૧ પ્રારંભિક

સન ૧૯૦૬ ના માર્ચની પહેલી તારીખે બપોરે મેં આફ્રિકાના પૂર્વકિનારે મોમ્બાસા ટાપુમાં પગ મૂક્યો. એ જ બતે મુબાસા રેલવે બંધાતી હતી અને એના ૬૦૦મેલ તરીકે મ રી નિમણુક થવાથી ઓ સ્થાન સભાળવા જેનુથી ત જ હું પૂર્વ આફ્રિકામાં આવ્યો હતો. એટલે કિનારે ઊતરતાજ જ રેલવેની બેંડ ઑફિસ ફવા આવેલી છે, એની મે કરટઝ ખાતામા પ્રથમજ કરી ત્યારી બાજ ગાડી કે રેલવેનુ વડુ મથક મોમ્બાસાથી વ્રણેક માઈલ છેટે મિચિન્દિની નામના ગામમા હતુ અને ટ્રામમા ત્યાં જવાનુ હતુ મિલિન્દિનીમા પહોચીને મેં રેલવેની ઑફિસમા તપાસ કરી તો મને કહેવામા આવ્યું કે મારે અંદરના પ્રદેશમા રહેવાનુ છે અને એકેક દિવસમા ઓકસ સૂચનાઓ આપવામા આવશે. એટલે મેં રેલવેની પટ્ટે જ તાડની છાયામા મારો નમ્ર ઊજો કર્યો અને આ ટાપુ જોવામાં તથા જરૂરી ખાદ્ય પદાર્થો અને સાધનસામગ્રી ભેગી કરવામા હુ પડ્યો

એગા ને એમા એક આકાશચિુ લીધી જણ. ત્યા એક સવારે અચાનક કેપનીનો હુકમ આવ્યો કે મારે આઠીયો ૧૩૭ માઇલ દૂર આવેલા ત્સાવો નામના સ્થળે જવાનુ છે અને ત્યા સુધી પહોચવા રેલવે માર્ગને આળા બાંધવાનું કામ કરવાની છેવાનું છે. કોરોકે બીજ દિવસે બાંધકામવાળાના વડા સિ. ઍન્ટ્રુસ અને રેલવેના મુખ્ય વૈજ્ઞાનિક અધિકારી ડૉ. મૅકેન્ઝુલૉક સાથે સ્પેશ્યલ ટ્રેનમા હુ નીકળ્યો એ આખો પ્રદેશ મારે માટે તદ્દન નવો હતો. એટલે મને આખી મુસાફરીમા ખૂબ ગમ્મત પડી.

મોમ્બાસા ટાપુ અને આફ્રિકાની ભૂમિ વચ્ચે સાંકુચાની ખાડી આવેલી છે. એના કુદરતી સૌદર્યબળી પૂરા ઓળખતા જ રેલવે કાપ્તાન રમણીય વનરાજિ વચ્ચે થઇને ૨૦ માઇલ સુધી ઊંચે ચઢતી હતી ત્યારે પાછળ નજર નાખતા ઝાડી વચ્ચે અવારનવાર મિલિન્દિની અને મોમ્બાસાના ગગનચુંબી દરિયા નજરે પડતાં હતા એની પાછળ આળ પહોચે ત્યા સુધી હિન્દી મહાસાગરનાં નીર ચુસ્તુમા સૂર્યપ્રકાશમા ચમકતાં પવનરોમાંચ હતા આગ કુપ્રદેશ ચઢતાચઢતા રાખાઈ પહાડની ટોચે પહોચતા અમે તાડના રમમાં પ્રવેશ કર્યો નજર નજર ખળાજળવા સિવાય બીજે લાવ દેતાથી છવાકે લો એ સુકકાબેજ પ્રદેશ હતો ત્યા જગલી પ્રાણીઓ હીકડીક પ્રમાણમાં વસતા હોવાનુ મનાત હતુ, છતા તેઓ નીચા બળામાં બરાઈ જેવાને લીધે આપને ચાલતી ગાડીમાથી જોવાનુ બ્રણ અઘરુ હતુ ઝેરે ઘોટાકે તો નજરે પડવા કોક્વાર જ બનતુ પણ ચાલતા આદિવાસીઓ ના બ્યાદક્ષ (‘વેરાનનો સંતાન’) પણ જોવામા આવ્યા.

દરિયાકિનારાથી ૮૦ માઈલ છેટે માકન્યુ આવતાં ખુબ પૂકે થયુ, કતા જમીનમા કેર પડતો દેખાતો હોય તેવા તે માત્ર દેખાતા બરાબર રેત પથરો જ ત્યાથી અમે વાઈ પહોચ્યા આકલી મુસાફરીના રેલવેનું મહત્ત્વનુ મથક આ પહેલુ જ આવેલુ હોવાથી, ત્યા ચાલતા બાંધકામને તપાસવા અને થોડો વખત રોકાવા ત્યાથી મુસાફરી ગઇ થતાં જ થોડી વારમા અમારું ધ્યાન ખેંચાયું કે અમારી આસપાસના પ્રદેશમા કેર બદલો બનાવનો ફેરફાર થતો જાય છે. ઝાડ નાનના રણથળી તો રેલવે લાઈન કેટલાક માઈલ સુધી સ્વાભાવિક જગલો વચ્ચેથી જતી હતી. દક્ષિણે “વા તૈસા” લોકની ત્યારિયા સમજિ “ટાટા” પર્વતમાળા દેખાતી હતી. જમણી તરફ નયનતા ટ્રેકરોઝોની સીધી ધાર માઈલો લગી પથરાઈલી ઊભી હતી. આદીથી અમારો પ્રવાસ ધીમી ગતિએ ચાલે છતો, કારણ બનવી બંધાતી રેલવેના બાધકામને તપાસવા અગારે વારવાર અમે અમે કેટલું પડતા હતા આમ કેટલા રોકાતા આખરે દીવા ટાણે અમે નિર્ધારિત સ્થળ ત્સાવોમા આવી પહોચ્યા રાતની રાત અમે ત્યા ગાળવાની હતી. એટલે મારી પહેલા આવી નગેલા કોઈ મુસાફરે બાંધેલા એક ખાલી ઝપટામા મેં પથારી કરાવી ઝૂપડુ તાડના પાનનું બનાવેલુ હતું સ્વચ્છ લાગ્યા હતુ. દરવાજ કેરું કાઈ અમે જ નહિ એની ઓરડ પ્રવાસ-ખાટલામા પડ્યા પડ્યો જ બાહેરા બાપરામાથી ડોકિયા કરતા તારા ગણી શકાતા હતા એ વખતે મને બ્યાપ રહ્યો પણ ન હતો કે આ જ પ્રદેશમા મારા માટે આકરા અનુભવોની પરંપરા તૈયાર ઊભી હતી. મને રજ પણ ખબર હતા કે જે ધરતીએ એ ભાળીઝવી કૂપડામાથી હુ નિશ્ચિત મને આકાશદર્શન કરી રહ્યો હતો એ જ વખતે એ ભખ્યા વિકરાળ બ્યાળ સિંહકની શોધમા મારી આસપાસના પ્રદેશમા ભમી રહ્યા હતા, તો આંખનું ગટકુ પણ હુ મારી શકયો હત કે કેમ તેની મને આજે પણ શકા આવે છે.

બીજે દિવસે સવારે મારા નવા નિવાસસ્થાનનો પરિચય કરવાની ઉત્કઠામા હુ પહેલો ઊઠ્યો કૂપડા બહાર નીકળી બેઠક પુ તો આગપાસ દુર્ગમ અરણ્યની ગીચ ઝાડી કરી વળી હતી પાછે આવેલી ટેકરી ઉપર ચઢીને જોતા નજર પહોચે ત્યા સુધીનો તમામ પ્રદેશ નાના ઝાડવા અને ઝાડાળા જળાગળાવાયી ઝવાઈલો હતો. ક્યાય ઉઘાડ દેખા તો તે રેલવે લાઈને બાધવા માટે સાફ કરેલી જંગલની સાફકી પટ્ટી પૂરતો.જ્યાત જગરનો ન્યાઈ ઓટલે પર્જુલીન દીકો ઝાડવાવાળા વાવન વૃક્ષોનો આ વકરો કરકરો અને બાજ્યો હ્યો દેખાતો હતો વચ્ચે વચ્ચે સુરજના તાપમા શોકાએલા વેરા લાલ રનના ટેકરા ડોકિયા કરતા હતા અને એમની સુવીણ્ય સ્થાપી આ પ્રદેશની કુરૂપતામા વધારો કરતા હતા. આવે ઠેકાન પાણીમા ત્યન્ત પર્વતની હારમાળા પથરાએલી હતી. દક્ષિણે આ સિંહિયા-નામને પર્વતના બરફથી આચ્છાદિત કુજ્ય નિખને કેખાતા હતાં. એ સિવાય આ બળબળતા પ્રદેશમા આળ ઠારે એવું કઈ જ દેખાય નો અમારા આગણામા આવેલી ‘ત્સાવો’ નદી હતી. એના કોકળ નીર બારે માસ ઝરપથી વહેતા રહેતાં હતાં આવી ઝપ પર્વતઆદિવાના પ્રદેશ માટે અપવાદરૂપ જ ગણાય. એના કિનારે ઊગેલા ઝાડની ઊની હીલી થયા આ સુજન પ્રદેશમાં આંખને કાનના એકમાત્ર આનંદપ્રદ હતુ

દિવસ ચઢતો હતો, એટલે આકરુ પ્રાગવિક અવલોકન કરીને હું નીચે ઊતર્યો. ૫૦ રાતવાળી કૂપડીને પટ્ટે જ જૂજ સામ્રુદરાના વસવાટથી ગર્જજ છેટે બોડુ જગલ સાફ કરીને મારો તબુ ઊભો કરી દીધો અને સોગરાપીટલા છોડી સરકારમાન સરબો કરવાની ખટપટમાં પડેલાથી.

આ વખતે રેલવે લાઈન ત્સાવો નદીના પશ્ચિમ તટ સુધી આવી

ગુજરાતના એક બાહુ જેવા, છતાં હજી અણજાણ્યા રહેલા એ પ્રાંતની પ્રાચીન સાંસ્કૃતિક

કચ્છનાં કીર્તિમંદિરો

[૨] ભદ્રેશ્વર

ભદ્રેશ્વરમાંથી મળી આવતા પ્રાચીન 'અયવા' સિક્કાની બન્ને બાજુ દર્શાવતું મૂળ કદનું આલેખન તેની કિનારો જાળવી નહિ પણ જોળ હોય છે. (ચિત્ર : લેખક)

અરબ્બી સમુદ્રની કચ્છકાંઠે મુદ્રા અને અલર વચ્ચે, બહુ નિકટ ગુજરાત પોતાની પુરાની પરંદેશી વસાહતોના માટે જે ગૌરવ લઈ રહ્યું છે તેની સાક્ષી પૂરતું, નહતા ભદ્રાવતીના નામાવશેષ જેવું ભદ્રેશ્વર અંદર આજે પણ આપણને આકર્ષી રહે છે ગહાભારત-બાનવતમાં યુધિષ્ઠિર રાજાની ભાગવતી નગરી તરીકે જેનો ઉલ્લેખ થએલો છે એ જ આ પુરાણપ્રસિદ્ધ ભદ્રાવતી નગરી ત્યાંના ધ્વસાવશેષો, મંદિરો અને મંદિરોદોના ખંડિયેરો, તથા ત્યાંથી મળી આવતા પ્રાચીન અને વિશિષ્ટ ગણેયા સિક્કાઓ, મૂર્તિઓ અને અન્ય અવશેષો પરથી સહેજે કોઇને પણ એ સ્થળની પુરાતનતાનો ખ્યાલ આવ્યા વિના ન રહે

આ બધા અવશેષોમાંથી માત્ર વસ્તિ (વસ્તિકાર)ના ઢેર નામે ઓળખાતું જૈન દેરાસર સારી સ્થિતિમાં છે એટલે ઐતિહાસિક નજરે એ વસ્તિને અવશ્યપણે ભદ્રેશ્વરના ઇતિહાસનો પણ આપણને કંઇક પરિચય થાય છે કે નું બાધકામ જોતાં જણાઈ આવે કે એના સમયેસમયે આવશ્યક ફેરફારો થતા આવ્યા છે મંદિરના સ્થાપત્યનો નીચેનો ભાગ રૌથી પુરાણો છે છતાયે ત્યાં પુનર્તત્વની દૃષ્ટિએ

રની સદીથી ખાસ પહેલાંના એકે અવશેષ જોવા નથી મળતો ગોળ્યીસમા રેકાની ગ્રહઆતમા અહીં વસતા મુનિશ્રી ખતવિજય- ે આ મંદિરને લગની ઘોડી પુરાણી હકીકતોનું સંપાદન કરેલું તેમના ગત અનુસાર આ દેહેરા તેર સૈવત ૧૪ (વિ સ ૫ ૪૪૪) મા હરિવંશના ભટાવતીવાળા સિદ્ધસેને બનાવીને વસહિને અર્પણ કરેલા દાનશ્રેષ્ઠ એ વંશનો છેલ્લો રાજા થયો અને તેના સમય બાદ ત્યા પુષ્કળ અધાધૂંધી ચાલી પછી આ રાજ્ય સુજપુરના વનરાજ ચાવેલાએ હસ્તગત કર્યું એ વંશમા તેના ત્રોશા રાજા વદ્ધસિંહ ઉર્ફે વિજયવારવના વારામા કરી એ આખુ રાજ્ય લુટાઇ છિન્નભિન્ન થયું અને ચાવડાઓના હાથીઓ ભદ્રાવતીના માલેક થઇ ગોઠા નાંધીને નવી સત્તા અહીં ૧૭૭ વર્ષ સુધી રહી પછી પાટણના રાજા ય વદ્યોએ સ ૧૦૮૫મા ભદ્રાવતી લીધુ અને સ ૧૨૨૩મા મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરી તેમા ભગવાનની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરી કહેવાય વરાબે ઉપર મુજસ- ાગોનો ચઢાઈ થઈ હી તેથી નળળા થતા, તેનો પૌત્ર ભુવડ ગાદીને આવ્યો તેને ભાનગઢના સોલકીઓએ હરાવી ભદ્રાવતીનો કબજો મેળવ્યો આ સોલકીઓ જૈન ધર્માવલંબી હતા. તેમણે સં ૧૩૮૩મા ભદ્રાવતીનું નામ ફેરવી ભદ્રેશ્વર કર્યું એ વરાના છેલ્લા રાજા ભીમ- ાવને નવઘણ નામે પુત્ર થયો, જેના વખતમા દુરી અરાજકતા પ્રવર્તી અને દેશ લુંટારાઓથી અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયો આથી નવઘણે પોતાનુ સૈન્ય ઠાલવી તેને મદદ કરનાર એક જૈન વેપારીને, પોતાને તે હમેશા મદદ કરે એ શરતે, સવત ૧૧૪૭મા ભદ્રેશ્વરનો વહિવટ સોંપ્યો

[૧] દેરાસરજીની રક્ષા તીર્થંકર ગાંધારીર સ્વામીની મૂર્તિ પર કોરેલી સં ૧૨૨૯ની સાલ સાથે અનુસંધાની થવા આ વાત ખેાલ્યામા આવી છે ડૉ. બર્જેસ માને છે કે મૂર્તિ પર કોરેલો જે સવત ૧૨૨૯ હતો અને તે વેપારી પાસે ભદ્રેશ્વરનો ઠળાને સવત ૧૨૯૯ સુધી રહ્યો.

રાજા અને વર્ષસંખ્યાને કોઈ પણ હિસાબે બરાબરની ન બે બેસતી આને ધાર્મિક નજરે ઘટાડે છે ભદ્રેશ્વરનો અભુક નોધારી વિગ- સોગ્રા ઐતિહાસિક સત્ય કથી શકતુ નથી તદ્પરાંત બર્જેસના 'આર્કિ- ઑલૉજિકલ સર્વે રીપોર્ટ' (૧૮૭૪-૭૫)મા આને બીજો ગ્રંડોગ્રાફ'ના નોધમા લેવાજોગી ઉપરમાનની કેફિયત ભદ્રેશ્વરને લગતી ઐતિહ્ય સિક વિગત સિલસિલાબંધ છે કે નહિ તેની ચોકસાઇ સપૂર્ણપણે પુર- ાર કરવા પૂરતા વિશ્વસનીય આધારોનો અભાવ છે, એવે 'વસહિ'ના આ દહેરા કેટલાં પ્રાચીન છે એ બાતરીપૂર્વ ન કહી શકાય

પણ તે પછી બહાદ પરોપકારી શ્રાવકે નજર જગદૂના[૨] સમ- યથી ભદ્રેશ્વરના વસહિના ઇતિહાસ ઉપરાન્ત છે તેને માટે તો બે મત નથી સ ૧૩૬૫મા[૩] કે બચકર હુકાળ પડ્યો ત્યારે રાજ તથા તેના સારા યે મુલકને અન્નવસ્ત્ર પૂરા પાડી વાંધાઓ પારેથી જગદ્દૂશાહે વારાવરને લીધે ભદ્રેશ્વર પોતાને ઠળકે રાખ્યું એ સમયે એણે આ દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હોવાનુ પણ કે તે સમયથી તે 'જગડુશાહના વસહિના દેરેસર' નામે ઓળખાતા થયા એ જીર્ણોદ્ધાર થતાયી મંદિરની ખરી પ્રાચીનતાનો એ ન- અવશેષ લુપ્ત થયો છે અત્યારનો મંદિરનો કે પ્લાન (પધારી નકશો) છે તે તો તેના વખતનો છે, અને મંદિરમા તો ત્યાર પછી પણ જુદેજુદે સમયે ફેરફાર થયા જ કર્યા છે અને ત્રણેક વખત તો તેની ગરમા ૧ થઇ જીર્ણોદ્ધાર થયો છે તથા સંવતના લેખ[૪] નબળા થઈ

દાનવીર જગદ્દૂશાહ નિર્વસ્ત્ર થવેલ્યપણને પામ્યો અને ભદ્રેશ્વર પાછા વાંધાઓને સુપ્રત થયુ આરબી અને તેરમી સદીમા ભદ્રેશ્વરની યાત્રા'ને મહિમા અપાર હતો એ સમયે તેની ગદ્દતા તથા મહિમા અનેરા હતા અને એ ધામ એકયુ જ લોકપ્રિય અને પ્રસિદ્ધ ય ુ કચ્છ ઉપરની સમાઓની ચઢાઇ પછી બહિનબેનાના વારામા વર્ષ હાલ્યો ભદ્રેશ્વરનો ઠળને મેળવેલો અને સ ૧૫૬૭મા બાર રાણીએ તે હાથ કર્યું સ ૧૬૬૩મા મહોસમાગેનની આગેન ની નીચે થયી આવેલા મુનસમાનોના ધાડાપાડે ગોહુયુ એ રીતે સત્તરમી સદીના અતમા ત્યા ઘણુ ખટન થએલુ ત્યારથી દેરાસરનો ગહિમા પણ ઘણી જ્ઞ તેની લોકેશ થવા લાગી પછી તો તેના ને ભદ્રેશ્વરના બીજ નહુના મહિરોના ખંડિયેરોના પથરો આગરે સ ૧૮૮૦ની આસપાસ છઠ્ઠી ઠેઠ મુદ્રા લગણ નવા મકાનોના બાધકામ માટે ઉખેડવા લાગ્યા'

હાલના ભદ્રેશ્વર ગામની બાયનથમા કુલસ્વર નામે એક બહુ તળાવ છે તેમા ૨ પ્રણીત કુવાઓ છે, તેમા કુવારા પણ મુજબ અને કણેરાલનના સમયમા ખળુંદર થઇ તેનો ઉદ્ધાર ર્યો હો એવા ઉલ્લેખો ભળે છે તળાવની દક્ષિણે ભટકાળીનું પુરાતન મંદિર છે, જેમાથી અનેકની સ્થાપના થઇ ત્યારે ભટકાળીની મૂર્તિને ગોળ ખંધરાવવામાં આવેલી એ મંદિરનો પછીથી જીર્ણોદ્ધાર થઈ તેમા આસાપુરાદેવીની સ્થાપના કરવામા આવેલી છે આ મંદિરના બહારિયેરના મંદપમાને ઉત્તરદ્વારે અરબી ભાષા સમા છે તેના એક સ્તંભપર સ ૧૨૫૮ વર્ષાય છે અહીં પડેલા અને તોડીને પગથીયા વચ્ચે બીજા ઘણા ક્ષતવરવાર, તીરકામઠા અને એવા હથિયારો ઘરાવતા તથા ઘોડેસવારની અને બીજા અનેકવિધ આકૃતિઓ ધરાવતા આ જગદ્દૂશાહની મૂર્તિ ચોરાબ્દર પાસે મીણાની ઘેમા હર્દ માતાના મંદિરમા વિદ્યમાન છે જગદ્દનું જીવનચરિત્ર રસપ્રદ છે

[૨] જુઓ, ગુજરાતીસાહિત્ય, ડૉ. ભાઇરાકર પદ્યાવલિ, જગદ્દચરિત ર આ લેખોમા કયાયે જગદ્દનું નામ નથી, એટલે તે જગદ્દએ બાધ્યા હોય તે શકમર્યું છે જગદ્દએ કરાવ્યું તેનુ વર્ણન જગદ્દચરિતમા છે

સમૃદ્ધિનો પરિચય આપતી લેખમાળાનો આગળ હપતો

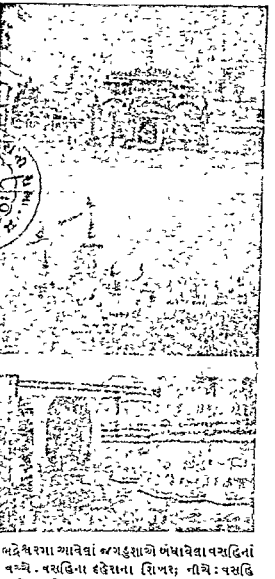
લેખક રામસિંહજી રાઠોડ I. P. S.

પાળિયા છે; અને વિજાળકાય પુરુષની બેઠેલી મૂર્તિઓવાળું એક આયૂતિ છે. આ પાળિયાઓનાં કેટલાકમાં 'સં. ૧૪૬૯ના મહા વદિ ૫ને રોમે' લખેલું વાંચી શકાય છે. ગુજરાતના ભીમદેવનો ચાપાવેલો કિલ્લો પાર દેશના પાદરેને તોડયો ૫ તે સમયનો આ સંવત હોય એમ લાગે છે. જગડૂશાએ વિજાળદેવની ગાદરથી આ કિલ્લાનો પુનરોદ્ધાર કરેલો. ભદ્રકાળીના મંદિર પાછવાડે કાલિકુંડ નામે એક પુરાણો કુંડ છે, તેના ચણતરમા કેટલીક મૂર્તિઓ, સુશોભનો, બેબોક શિલાલેખો અને નવના મંદિરોના પત્થરો વધારે જોસારેલા જોવામાં આવે છે.

વસહિના દેરાસરના પાછળના ભાગમાં, જમીનમા અર્ધુ દટાએલું મોટી શિલાઓથી બાંધેલું એક મકાન છે. કેટલાક તેને જગદ્દશાનું રસોડું મકાન માને છે અને અત્યારે તે રોળાતળી મંદિરના નામે ઓળખાય છે તેના રાજાગ સ્તંભો, નીચે ચોરસ, વચ્ચે અષ્ટકોણ અને ઉપર ગોળ છે. આની નૈઋત્યે બીજી એક મંજિદ છે તેનો દરવાજો પ્રથમ પૂર્વ તરફ હતો અને ફરેરીતે દિંડુ આપત્યની એની બાંધણી લાગે છે પણ પાછળથી તેનું પ્રવેશદ્વાર ઉત્તર તરફથી કરાવવામા આવેલું છે એના સ્તંભો, સિરપ વગેરે જૈન દહેરાના સિરપને મળતા આવતા હોઈ એ પાછળથી મજિદ તરીકે ફેરવાઈ હોય અથવા તો જગડૂશાએ બંધાવેલી એ ભીગલી મસ્જિદ હોય. સર્વધર્મ સહિષ્ણુતાનો આ એક ઉત્તમ દૃષ્ટાંત છે. જગડૂશાહે પિતૃભાવે પોતાની બધી વસતિને સમભાવપૂર્વક રાખેલી એમા આથી સાબિત થાય છે આ મજિદથી થોડે દૂર લાલશાહ બાદશાહની દરગાહ છે આ મજિદોના ચાપલા ઉપર, દીવાલોમા અને કેટલીએક કબરો પર કોરેલા કુફી અક્ષરોના અરબ્બી લેખ છે. આની પશ્ચિમે 'અલાકીનની મજિદ' તરીકે ઓળખાતી મજિદ અને તેને પડખે પત્થર પીરની જગ્યા છે. આ બધા સ્થાનકો બારીકાઈથી લેતા મુસલમાનોના આ શહેર પર થએલા હુમલાઓને લગતી ઐતિહાસિક સત્યતા સમજવા છે જૈન ગ્રંથોમાં બદ્રેશ્વરને લગતાં ઘણું લખાણો નીકળે છે. તેમા રાજા અહડ ચાવડાના વારામા ઈરાનથી એ ફેાજ આવી હતી ત્યારે તેમને હરાવવા બાબરા સરદાર અને બીજા કેટલા ય વવનોને મારવા હતા એવી નોંધ છે. છેવટે એ અથવિયા ભાઇ બહેને અહડને છની વવનોનું લોટ વધાર્યું અને ઉપર્યોક્ત મજિદો બનાવેલાની 'અહડનો બાપ બુધ્ધ' એમ ઉક્તિ છે એટલે એ અહડ વનરાજ પછી થયો હશે. વીરધવળ પ્રબંધમાં 'વીરધવળે બદ્રેશ્વર યેલકુળ (બંદર) લીધું' લખ્યું છે તે આ જ બદ્રેશ્વર બદ્રેશ્વરના ઇતિહાસને લગતી આ અને આની વિગતોનું હજી પણ બારીકાઈથી સંશોધન કરીને જૈન પ્રબંધો તેમજ બીજાઓ આવા ઐતિહાસિક મહદ્ ધાગના ઇતિહાસની હકીકત સંગ્રહિત થવાની આવશ્યકતા છે

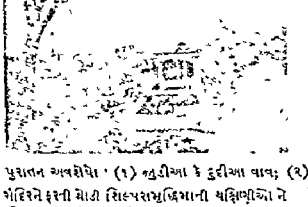
વસહિના દેરાસરમાં પ્રભુ દરવાજ્યમાંથી પ્રવેશતાં સામે જ ચોકમાં મજિદને ફરતી 'નવી ઈંઢન'ની, આંખ બાંધ્યા નાખે એવા બારકા રંગોગા રંગેલા પ્રવેશદ્વારોએ સહિતની, નાની દીવાલ દેખાય છે. એ પ્રવેશદ્વાર પરના, વિવિધ વાજિંત્રો વગાડતા નૃત્યના પૂતળાં, અને ત્યાંથી આગળ આરસના સુંદર સિલાતળ પરથી ચડતાં મુખ્ય મંદિર-ના દ્વાર પર જોસારેલા એવા જ મરતદેશ, તેમજ ચીનાઈ માટીના આધુનિક ટાઇલ્સ જેવાનેવી ભીતો જોતા એક પ્રકારની સૃગ ચડે છે અને અજબ્ય જેવી આ વસ્તુઓ જોતાંજ્ઞાતિ થાય છે તથા આપણી રસવૃત્તિને આઘાત પહોચે છે. પણ પછી જાણીને સંતોષ થાય છે કે એ મરતદેશ તે મંદિરોના જીર્ણોદ્ધાર થયા તે સમયના ત્યાંના કાર્ય-

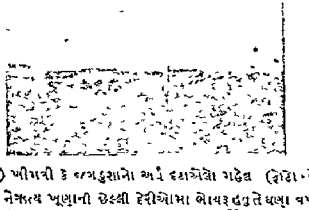
૫ જગડૂચરિત : સર્ગ ૫ ૬ જગડચરિત : સર્ગ ૬

ઉપર બદ્રેશ્વરના આવેલાં જગડૂશાએ બંધાવેલા વસહિનાં દહેરા, વચ્ચે- વસહિના દહેરાના શિખર; નીચે: વસહિ દહેરાના નિજમંદિર પરનુ શિલ્પ (ફોટો લેખક)

દેરાના તથા સદ્ગાનુમતિ દેખાતી મંદિરને જોવા આવેલા ફેંચન મેંકગર્રીટ અને મિસિસ મેંકગર્રીટના શિલ્પમાં કોરેલા મરતદેવ છે અને હવે આવ્યા તો મંદિરનો ઓસરો ભાગ પણ જરા જોઇ ત્યાથી વળવાની ઈચ્છા થાય છે પણ મુખ્ય મંદિરના પ્રવેશદ્વારમાં આવતા સ્તબ્ધ થઇ આપણે ચોળી જઇએ છીએ. અહીં જ આપણને આ મંદિરની ભવ્યતા અને ઉત્તમ માઝાનું ભાન થાય છે અઢીથી નાની દેરી-ઓની ભૂળી, અને પછીના ઘુમ્મટ ચોકની વચ્ચે આવેલા નિજ મંદિરના ગભારામાની, રંગોની એકની ઓર એક ગોઠવાઈ રહેલી બ ની દેખાની બારીઓ વચ્ચે, ઉપરના ઝાંટાબુમાં. ચોવીસમા તીર્થંકર મહાવીર્ય ભગવાન મહાવીર સ્વામીની કરૂણાભૂ મૂર્તિ જણાય છે એના રાગા અહ્યા છે, ભક્તિ છે, તેમને ઉન્નત ભાવમય બનાવી, અને બીજા મને પણ મલિનતામાંથી ઇવનની ઉચ્ચ ભૂમિકા પર જવા માર્ગિક સૂચન કરતી, એ શોપાનશ્રેણિ પર થઇ ઊંચે ચડવા પ્રેરતી મહાપ્રભુની એ પ્રતિમા અજબ આકર્ષણ કરે છે. અહીંથી સડસડાટ ઊંચે ચડી મુખ્ય મંદિરમા આપણે પહોચીએ ઊંચે એટલે ત્યાનું નિર્ગમ વાતાવરણ આહલાદક લાગે છે; અને ત્યાની શોભા તથા આકર્ષણ સાત્વિક ભાવો પેદે છે. મંદિરની પ્રદક્ષિણા કરતા 'નવી ઈંઢન'ના 'દીપેર'થી બચેવા ઘોટા રતભો પરની અસ્તવ્યસ્ત રહેલી

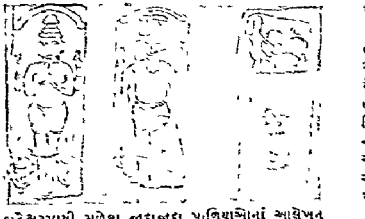

ભદ્રેશ્વરના પુરાતન અવશેષો : (૧) જુદીજુદી ૨ દુદીઓ વાવ; (૨) ખીમરી કે જગડૂશાનો અર્ધ દટાએલો ગઢેલ (ફોટો : લેખક)

કોતરણી અને ગોદરને ફરતી મોટી શિલ્પપરાભૂમિમાની વઘિષ્ણુઓ ને પ્રતમાઓ આકૃતિઓ તથા કદોરા ને કિનારીઓ પરની ગાનની અને પ્રાણી આકૃતિઓ ભાવગમય તથા પ્રેરક લાગે છે અહીંથી જ આપણને ગદિરની પાકણીની અબ્યતા, બાધણીની કલાત્મકતા, સ્તભોની ઘાટેનની શૈલ્પના, મુખ્ય ગોદિરને ફરતો ઘોડો ખુલ્લો ચોક, નાની દેરીઓ અને તેની પડાળીઓ તથા મદિરના સામેના પ્રવેશદ્વાર પરના પ્રાર્થનાગેટપના આયોજનની ઉત્કૃષ્ટતા સમજાય છે બીજા ખાજના આ ભાગોના ખંડેરમાથી, સામે ગભારામા સપ્રમાણ ગોહવાઈ સંપૂર્ણ પણે દેખાની મુખ્ય ગદિરમાની મૂર્તિના દર્શન, તળિયેથી થાય છે તેની જ રીતે અહીં પ્રવેશદ્વાર પરના આ બીજા ખાજાથી પણ થાય છે અહીના સ્થાપત્યની આ વિશિષ્ટતા છે

આ મદિરની બાજાથી આખુ ઉપરના દેલવાડાના જૈન મદિરો સાથે સરખાણી કરાય અા દેવાસરના ખુદેલ્લદ રણે સ્તભો વગેરે પર સવત ૧૨૨૩-૩૨-૩૫ તથા સ. ૧૩૨૩ અને ૧૩૫૯ના શિલાલેખો આવેલા છે એ ઘણાખરા ઘસાઈ ગએલા છે અને તેમનો અર્થ બરાબર કળી શકાતો નથી પણ જુદીજુદી વ્યક્તિઓએ બધાની અર્પણ કરેલા ભાગોના એ સમારણુપેજો હોય એવુ જણાય છે કદોરાની પાછલી પરસાળમા એક લાબો શિલાલેખ છે તેમાથી ‘સ ૧૩૪૭ના વૈશાખ સુદ પૂર્ણિમા’ એટલુ ઉકેલી શકાય છે અને બીજું થોડુ એવુ વંચાય છે કે શ્રીમાળ ગચ્છના જૈને કદોર સમારાવ્યુ તથા કઈ ભેટ કરી હતી મદિરમાની પાર્શ્વનાથ અને શાતિનાથની મૂર્તિના પર સ ૧૨૩૬ની સાલો ખોદેલી છે સ ૧૬૫૦ના વૈશાખ સાતમા બાવન કદોરાની પુન સ્થાપના થઇ ત્યારે મૂળ મદિરમાની ગાદાપીર ભગવાનની ડાબી બાજુએ ઉપરોક્ત શાતિનાથની જે મૂર્તિ હતી તેને દેરીઓની બહારીના પાકળની બન્નેની દેરીના પથરાવવામા આવી

ભદ્રેશ્વરમાથી મળેલા જુદાજુદા પાનિયાઓનાં આલેખન ઉલ્લેલામા સિદ્ધ સાથે હાથો મનુષ્ય દેખાય છે (સ્કેચ-લેખક)

નેજાના ખૂણાની ઉડેલી દેરીઓમા બેાયલ હતુ તે ઘણા વખતથી દરે બંધ કરવામા આવ્યુ છે ધાડાં સગથે મૂર્તિઓના સ્કાપુ અર્થે તેનો ઉપયોગ થતો. આ દહેર ઉત્તરાભિમુખ છ જૂનામા ખાદકામમા ઘણા વખત પહેલાં ત્યાંની મળી આવેલી વિષ્ણુની મૂર્તિ અને ગદિરની સામે વાડીમાના કુવામાથી ૪૦ વર્ષ પહેલા મળી આવેલા હાથીદાતના બાજાના વર્ણને પરથી એવું પણ માનવું થાય છે કે મૂળ એ જૈન મદિર ન પે હોય; અને જગડૂશાએ બધાવેલુ એ જૈન મદિર પણ બીજુ એક જગડૂચરિત પરથી બાધવા મળે છે અત્યારે તો દેરીઓની જગાની-માની દેરીઓ, છતરીઓ અને મુખ્ય મદિર મળી બાવન દહેરાએ અને તેમા ચોગાને દિગપ્રર જિનેશ્વરો યોગાસન વાળી સમાધિમા સ્થાત બેઠા છે અને મનુષ્યયમાથી દેવત્વ પામવા ભાવુક જનોને પ્રેરે છે

આ દેવાસરની પૂર્વે દુકાનાનુ સિવાયય હતુ એમ તેનો એક ધુમ્મટ કાયમ છે તેથી સમજાય છે ત્યાથી પેઢીદુર દુકાનાની બેનાવેલી એક લાબી સેરોદ્ર થાય છે, કે અમદાવાદની હાલ હરિ અને અડાલજની વાવોનું સ્મરણ કરાવે ખરી ! આ વાવના બાર માળ તો દેખાય છે અને બાકીનો ભાગ પુરાઇ ગએલો છે વાવની દેવતીય શિલ્પો પણ બીજા બાધકામ માટે કામમા લેવાઈ છે આ વાવના ઓતર બાજી એક શિલા ૧૭ ફુટ૭ ઇચ લાબી અને બબ્બે ફુટ પહોળા તથા બાજી ૭ ઇચ્છ જાડી એવી છે વસહિનાં મદિરોનો ક્રમોદ્વિાર થયો એ વારામા જ એક મેઘમાળે વસહિના દેરાસર પર થએલા ખર્ચ કરતા બેઠ દોકડા વધુ ખર્ચ કરી એ બધાની ઉપરી સાત તો અને માળ હતા અને એનુ સ્થાપત્ય અનેક હતુ પણ ઉપરની બાજામાથી એ તથ્ય તો તરી જ આવે છે કે મદિર કરતાં પણ શીતળ મોહ બળ આપણી એ વાવની ગાદતા વધુ હતી અને તે બધાવવાનુ પુણ્ય અમાપ હતુ પણ આપણે એ પુણ્યમયોને સાચવી બળવવા કેટલી કાયકાત બધુ કર્યા પસાવીએ છીએ?

ભદ્રેશ્વરના પ્રાચીન ઇતિહાસનાં થયાયે ઐતિહાસિક અવશેષો જ્યા ત્યાં રઝળતા મળી આવે તેમ છે અને પુરાતત્ત્વની દૃષ્ટિએ સાસ્કૃતિક રીતે ખોદકામ થાય, તો સભવ છે કે ત્યાથી આપણી કોઈ બનન્ય સંસ્કૃતિના ધ્વસાવશેષો પણ મળી રહે આ સ્થળે મોટુ મહાસામ્રાજ્ય હાવે તે ત્યાથી મળી આવતી મૂર્તિઓ તથા શિલ્પ, એ સભવના સિદ્ધાન્તો અને પાનિયા પરથી સહેજે દળી શકાય તેમ છે ભદ્રેશ્વરના પાનિયા તપાસતાં ભદ્રકાલીના મદિરની પશ્ચિમે એક ઘણો વિશિષ્ટ અને વિરલ એવો પાનિયો અને મળી આવેલો એ પાનિયામા ત્રિદ્ધ સાથે બાયબાણ હાથની એક પુરુષ આકૃતિ બનાવેલી છે બહુના વખતમાં મહાશાસ્ત્રોમાં ગુનેગારોને એ રીતે સિદ્ધે પાસે ઝાય તરીકે ધરી

(અનુસધાન આગળ પાન પમે)

ઇ જૈન મદિરો બહુજ૨ જૈન હોતાં નથી.

આપણી હવામાં રહેલું હેલિયમ એક અદ્‌ભુત દ્રવ્ય

૬ ૧૯૧૦ની સાલ હતી ત્યારે યુરોપીય ગઠ્ઠ યુદ્ધના ઓંધિયારો. આકાશમાં વિમાનોનો ગણગણાટ ત્યારે રોજનો ક્રમ થઈ પડ્યો હતો એ વખતે એક જર્મન ઝેપ્લીનનો એક અમેરિકન પાયલટને ભેટો થયો. પેલા પાયલટ તેના પર ગોળીઓ વરસાવની રાહ કરી એને આશા હતી કે હવામાંથી એ ઝેપ્લીન ગળગી લેશે ને પોતાની કામગીરી સફળ નીવડશે. પરંતુ ઝેપ્લીન તો એવરસાવની જગાયે પરવારવાં વગર આગળ ધપ્યે જ ગયું 'પાયલટનુ ભેજું એ કોયડો નહોતો રાજ્યુ.

એણે પોતાને ગમે તે પહોંચી જહેરાત કરી કે જર્મની પાસે ન ગળગી લેઈ એવા વિમાન છે, ને સાબિતિમા પોતાનો કિસ્સો અર્થાત કહી સભળાવ્યો એ રહસ્ય આબુકકેલું રહે એ સુકરત સમળાં રાજ્ય માટે એનખબારકાર હદ છે ઇકરાર કિચાર્ડ ગ્રેથ્વ ઝિંગનો મથન આકરી શોધખોળ કાઢ્યું કે એ કરામત, એ ખેળા દુષ્પ્રાપ્ય રહેલા 'હેલિયમ' નામના વાયુને જ આભારી હતી.

પછી તો તમામ રાષ્ટ્રો એ અહાલ વાયુને હાથ કરવા પાછળ મંડ્યા કે. સી. મૅકફૅનને ફૅન્ડામા અને ડી. એફ. મૅકકાર્લન તથા એચ. પી કૅડીએ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમાં એ માટે તૈલક્ષેત્રોની મોજળી કરવા માંડી એમાં અમેરિકા વિશેષ સફળ થયું ત્યાના કેલિફોર્નિયા, યુટાહ, ટેકસાસ વગેરે પ્રાંતોમા એવું જંગી ખ્યાનઝ ભળા કરી દીધા અને જગતનાં 'ઇંગ્રેશર્ડ'ની મદદથી એણેહેલિયમનો ઓહોતો વિપુલ જથ્થો પ્રાપ્ત કર્યો કે ઈ ૧૯૨૩મા આખી દુનિયા પાસે માત્ર પદર ઘનફૂટનો જ જે સચય હતો તે ૧૯૨૦ સુધીમાં એણે લાખો ઘનફૂટ પર પહોંચાડી દીધો !

એકે રશિયા તથા ઉંન્ટાના ઑન્ટારિયો તથા આલ્બર્ટા પ્રાન્તોમાથી પણ હેલિયમ મળી આવે છે, પણ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના કુદરતી પ્રભાવુગ્યા તેનું પ્રમાણ્ નહિ જેવું જ લેખાય. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના એકલા ટેક્ષે વર્ષનો જ ખ્યાલ કલાકે હજારો ઘનફૂટનું ઉત્પન્ન આવે છે

આ પરથી એમ નથી સમજી લેવાનુ કે હેલિયમની ભાળ મા ગાઢાયુદ્ધના અરસામાં જ હાથ વાની ઈ ૧૯૯૮માં હિલ્યા સૂ અહબનુ નિરીક્ષણ કરવા ગયેલા કેટલાક ખગોળશાસ્ત્રીઓએ રંગ ઈર્દ્રધરે સૂર્યનુ બહિરાવર મું (chromosphere)તપાસતા એક પી ચક્ષ્યકિત દેખા તેમા તરી આવની જણાઈ આવી. અને એ નવા ગળે તાત્વનુ હેલિયમ (ગ્રીક શબ્દ હેલિયાસ=સૂર્ય ઉપરથી) નામ પાડ

ત્યાર પછી બીજા છ વર્ષે એમ ને એમ વીતી ગયાં. સૂર્યની કેટલાક તારાઓ ન્ને નિહારિકાઓ તમા પણ તે રહ્યુ હોવા સિવ હેલિયમ સળગે કશી વિશેષ માહિતી એ દરમિયાન બહાર ન આ પરતુ ઇ. ૧૯૬૪મા સર ત્રિલિયમ રામસેએ શોધી કાઢ્યું કે પૃથ્ વર પણ એ ગૅસ અસ્તિત્વ ધરાવે છે આ જહેરાતથી વિજ્ઞ- એને નવી આનદ મળી, અને આમ, તો અનિજદ્રવ્ય ધરાવતા અ કુદ-તી વાયુઓ, વિદ્યિક ખડકો ને સમુદ્રો સુદ્ધા હેલિયમના ઉત્પાદ માટે આજ્માવવામા આવે છે. આપણા દેશમા ત્રાચબુડાર રાજ્યમા 'મૈનેઝાઈટ' દેતીમાથી પણ એ વાયુ નીકળે છે

હેલિયમની મોટામા મોટી કપયોગિતા એ કે વિમાની અવહાર એણે અબ્તપૂર્ણ સરળતા આપી દીધી છે વિમાનોના ઍસ ઍર મા હાઇડ્રોજનને બદલે તેનો ગ્યા માટેકોળ કપયોગ આશીર્વાદ સ નીવડ્યો છે, તાજ્ઞ, હાઇડ્રોજન એપૂર્થી ભરોસોથી પ્રણ્ણ જ્વાલ ગ્રાહી પદાર્થ હોઈ, કોઈ પણ પળે તેને સળગી ઊઠતાં વાર લાગ નથી, જ્યારે હેલિયમ ગાઢે એ જનતની કશી આશકાને સ્થાન રહે

[ખાનગી]

તા.

શ્રી ચૈતન્યપ્રસાદ મા. દીવાનજી તથા શ્રી રવિશંકર મ. રાવળ
કુમાર કાર્યાલય, નાથપુર, અમદાવાદ

વિ. આપ હાલના કુમાર કાર્યાલયને જૉઇન્ટ સ્ટૉક કંપનીના રૂપમાં ફેરવી નાખી, તેના, દર રૂ. ૨૦) વીસનો એક એવા લિમિટેડ લાયેબિલિટીના શેરો કાઢવાના છો, એમ સમાજ્ઞને લખવાનું કે આપ જે કંપની ઊભી કરવાના છો તેમાં આપો શેર નંગ ——— આંકે ——— રાખવા માગીએ છીએ. તો કંપની રજિસ્ટર થયેથી અમારી માગણી મુજબના શેરો અમારા તરફથી લેવા માટે જરૂરી વ્યવસ્થા કરવા આપને વિનતિ છે.

અરજી સાથે આપવાના દર શેર દીઠ રૂ. ૧૦ (દસ) લેખે રૂ. ——— આંકે ——— રૂપિયા ——— આ સાથે મોકલ્યા છે. લિ.

(સહી)

પૂરૂ નામ: ——— ——— ———

નથી આપણે તો વરસે દિવસે ગાંઠ એક બનકૂદ વૈજ્ઞિયમ ઘાસમાં હોઠ ઓછીએ, જ્યારે એક વિજ્ઞાન બરબાદ૦ લાખ બનકૂદની જરૂર પડે!

વળી, બીજા વાજુઓની માફક જંગલી ને હરી જવાનો ગુણ પણ વૈજ્ઞિયમની હયવીરાંગિતામા કમીનો કરે છે ૧૯૦૯ સુધી તો વૈજ્ઞાનિક દુનિયા આગ જાની બેઠેલી કે તે કરી બ્રહ્મ નહિ પરંતુ ૧૯૫ વિજ્ઞાની ફ્રોફેસર ઉંમર્વિન ઓનીએ આખરે બન્યથી ચે ગાંઠા ચાર બ્રહ્મ નીએ તેનુ ગીતબ્રહ્મ સાબિત કરી બતાવી એ મહાપ્રયાસના બદલામા નોબેલ પુરસ્કાર મેળવ્યો

વૈજ્ઞિયમનુ ગીતબ્રહ્મ જેમા તે દુનિયાનો હાંગામા હોઠો પ્રવાહી બને છે તેના આ ગુણને લીધે તો આપણને ઇજબ્રહ્મ પ્રવાની ગાંઠ ગાંઠે તેનેબાસ પસંદગી આપવામાંઆવેલી એ ઇજબ્રહ્મ બુવાનોગેત્યનું નો પછતુ જ શું? પારોને જ્યા કરીને એવો બની બ્રહ્મ છે તેનેલઘોટા તરીકે વધારી ગાંઠ્યા, ત્યા વૈજ્ઞિયમ સાબોપાસ બ્રહ્મ ઊતર્યું હતુ'

બની બીજા કઈ બ્રહ્મ વાયુ કરતા પાણીમા ઓગળેલો તે બારોક ઠોઠ, કરિયાણા દબાકી મારનારાઓને હવે હવાને બદલે ઑક્સિજન અને વૈજ્ઞિયમનુ મિશ્રણ જ આપ્યા આવે છે

પણ એટલેથી જ વૈજ્ઞિયમની મહત્તા બ્રહ્મતી નથી બીજા પણ અનેક કપયોગો તેના શોધાયા છે વિજ્ઞાનમંદોને એક જ કિંમતમા વધેલદાર વધારતા તેના ગુણને લઈ તેનો રેડિયો ટબુબ્જ બને એવો ટબુબ્જમા કપયોગ બ્રહ્મ માટેચા છે કપડા સુરક્ષબ્રહ્મા થે તે વપરાય છે અને ઘોટબાઓને સૂપ્યા માટે તો તે ઓબોય ગજ્ઞ ગણાય છે વળી હજબ્રહ્મતના સાબુ અને ફોટ્ટ હીનમા પણ અલે તાજેતરમા જ પોતાના કાળો નોધાયો છે

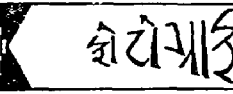
૬૪વી જીવન બ્રાજનુ વટ્ટવવર વનો, નાઇટ્રોજનથી યે ગાતમા બા નોંધકા બા વાયુ રાખાની ગાર૪રવા બબ પોતાને ગાજો નોબા વધારા પાછળ તની પટ્યા બાબ કરીને ગ્રાગોત્રોસ્ત્રમા દબ આ રહા

(તથા ગ્રાસનળીના રોગ પર તે ખૂબ લાયદાકાર નીવડ્યો છે

આપણે જોઈ ગયા તેમ અત્યાર તો વૈજ્ઞિયમ ૫ મોટા જથ્થો અમેરિકાના હાથમા જ છે આજે તો તે સુરક્ષકાર્યમા જ વપરાય છે કડાક પહેલા લગભગ ૧૦૦ રતલ૮ ધરાવતા સિલિન્ડરોને રૂપે ત્યાની સરકાર વૈજ્ઞિયમનુ વેચાણ કરતી હતી અને એવા એક સિલિન્ડરની કીમત ૧૦૦૧ ૧૫ ડૉલર હતી

આ સિવાયની પણ વૈજ્ઞિયમની બીજી અનેક ગુણવત્તાઓ નજીકના જ ભવિષ્યમા કદાચ બહાર આવે તો નવાઇ નહિ, કારણ એટલી બધી ગુણવત્તાઓથી તે ભરપૂર છે

'અનિકેત'

હરીફાઈનું પરિણામ

પહેલુ ઇનામ લાયક ચિત્રને અભાવે મોકૂફ, બીજુ ઇનામ 'ચિત્રવતા'-શુકદેવ બ્રજેય (આગરા વાદ), ત્રીજુ ઇનામ 'પ્રભુય આરાધના'-ચદ્રબાઇ બહ (આગરાવાદ), ૧૦૫ચાર (૧) 'પ્રતિબિબ'-ચીમન મેવાડા, કલોલ; (૨) 'સૂર્યાસ્ત'-ઉસમાનભાઇ મન્સૂરી, કલોલ, (૩) 'આતુરતા' શુકદેવ બ્રજેય, (૪) 'સ્નાન'-દિગ્વિજય બ્રજેય, આગરાવાદ

'લાયના સબ્રજોને વધારનીને હરીફોની અપેક્ષાના સ્વાભાવિક રીતે ઓછા તો આવ્યો છે, છતા આ વિષયનો રંગને રગ લાગ્યો છે તેનો નેને ચાલુ રાખવા પોતાના બન પ્રમાણે ખર્ચ પણ કરે છે, વખત પણ કાઢે છે, અને દિલ્મ ૧૦૫૨, ટેકલાપર વગેરેની આજની ક્રાતિ તરીના સભ્યયમા એ સાબિત પણ મેળવી છે છે આ રીતે કરસ્કર ને બળવી એ ગોબ નિબા તે સાબનારાઓના પ્રયત્નો રહતિવાન છે,

આ વિભાગમા બ્રાગાક ઘાટીયાર કહેવાય એવી એક બાતની ફરી ટકોર કરવાની ગ્રહે છે કે ચિત્રોના નામ બાટવામા પણ ચિત્ર પાટવા જેટલી જ કાળા રહેવી છે કેટલા પાટલ તે વિષે ચૂપ ન પડતી હોવાને કારણે લહીરો ચાલીસ નામે તે નામ ઓળખી કે છે, અથવા તો ત્રણચાર નામનો હારડો રખી મોકલે છે. ચિત્રનું નામ વિષયને અનુરૂપન હોય એ કવાની દૃષ્ટિએ બામી છે અને ચિત્રના ગુણને પણ હાનિકર્તા નીવડે છે ચેટલીકવાર સારુ ચિત્ર તેને બરોબર બધબેસતા કચિત નામ સાથે રજૂ થવાથી એનારના મન પર તીવ્ર છાપ પાડી કઇ પોતાનુ સ્થાન તેના હકદાર તરીકે લે ચિત્રમાં રહેલી ગહેરા કવિન રીતે દર્શાવી ન શકે તેવુ નામ નિરર્થક છે

ભાઇ શુકદેવ બ્રજેયની પોતાના ચિત્રને આપેલા નામોમાથી 'નિઃસ્તતા' મારે શોધી વેલુ પડ્યુ છે બાળબનાના ગામડા પ્રાણી પ્રાને રહેલી સ્વાભાવિક પ્રીતિ દર્શાવતા એમના ચિત્રના તેજ્યકાયા અનુરૂપ છે, પ્રિન્ટિંગ પણ સારુ છે, પણ ચિત્રમાની વધુપડતી વસ્તુઓ પર રચના કૌશલ્યથી હાથ મેળવવો નથી જગાળી બાજુના કુરકુરિયાનુ બહાર નજરે કરતુ ટોકુ મેનારની આખને પણ પોતાની સાથે ચિત્રમાંથી બહાર જોવી નથી જ, ને એ રીતે રજકાન કરે છે બચ્ચા કુરકુરિયાનુ માથુ આગવાના માથા તથા બાળકના હાથ સાથે ગળી જઈને ચિત્રના બચ્ચા બાગમા ન સમાવ્યે તેવો ગોઠવો રચાઇ ગયો છે, એ પાડનારની બામી કરાંયે છે. બાળકો કે પ્રાણીના ચિત્રો લેવામા ધીરજ અને ચાપ હાથવાની અતૂટણ તક ગ્રહવાની આ વકત જોઇએ

ભાઈ ગુદ્વાલ બ્રહ્મના ચિત્ર 'પ્રભુય-આરાધના'નુ નામ પણ ઉપલી જ ટીકાને પાત્ર છે ચિત્રનુ રજૂકરણ, નથી ચિત્ર સમજવવા કે નથી નામ સમજવવુ બાજી પક્ષીના પીછાની કુમાશકાર ઇબાઓ ગ્રોગ્ય બ્રેક્પોગ્રરથી એ ચિત્રમા પકરી છે પ્રિન્ટની ઢાબી બાજુ લગભગ બરોબર ૩૫ અને નીચેના ભાગમા ૦ ૬૫ વધારવાથી સૌષ્ઠવમા સુધરશે બાઈ ચીમન મેવાડાના 'પ્રતિબિંબ'ના પ્રિન્ટની ટેક્નીક સારી છે, પાણીમા પડતા પડછાયામા સીધેસીધુ ચિત્ર કરવામા છે, પણ પાત્રની પસદગી કચિત નથી બાઈ મન્સૂરીના 'સૂર્યાસ્ત'ના બને પાત્રો હાથની આગળી ઉગ્રા કરે છે તે નિરર્થક લાગે છે કોઈપણ એક પાત્ર આગળી વડે બીજાને બતાવતુ હોય એ ભાવ વધુ સારો લાગત અથવા ચિત્રો લેવા માટે મેનેજિંગનું એકબીજાને પ્રમાણુ કરતા બોધુ ન બાવાય છે, અને બાબુ પીળુ ક્રિલ્ટર ન વાપર્યું હોય તો પણ હાલની પેન્ક્રોમેટિક ફિલ્મોમા હવે વાદળા સારીરીતે આવી શકે છે.

ભાઈ શુકદેવ બ્રજેયના બીજા ચિત્ર 'આતુરતા'મા સૂર્યપ્રકાશની પડતી કરવાનની આકૃતિની સરસ છાયા બતાવી છે, પણ કરવાનની આકૃતિમા ભળી જતી બાળકના ચહેરા તથા હાથની નોકબબુ બહોળર નથી ભાઈ ત્રિલ્વકર બ્રજેયનુ 'સ્નાન' ચિત્ર કચિત સ્થળેથી લેવાયુ છે, પણ લેન્સ ના હેતુ બાર્યો ગયો છે ચિત્રનો સાચકરતા માટે ટાયાક્રામનુ ગ્રાપ વધા ફોકસ અને શટરની ઝડપ સાચવી શકાયા નથી ચિત્રમા ક્ષિતિજરેખા વાંકી હોય એ સિબાડપણાનો પ્રાથમિક દોષ બોવા આવવા દીધો છે ઉભેરા વાંકા રહેતા કવચિત્ બે દોષ આવી જાય તો ટ્રિપિંગ કરીને સુધારી શકાય છે ચિત્રમા પાણી અને આકાશના ભાગ જોઇએ તેવા ઉતારી શકાયા નથી

બી. બી. ફેનીબંદર

સંસારનાં શહેરો

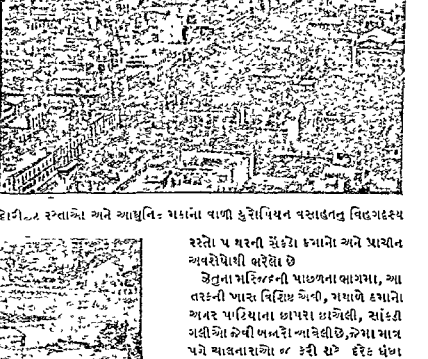
૩૬–ટ્યૂનિસ

આફ્રિકા ખંડને દક્ષાન ખૂણે પ્રાચીન રોમન સામ્રાજ્યનું જબ્બર હરીફ કાર્થેજ જ્યાં આવેલું તે તમામ પ્રદેશને આવરી લેતું ટ્યૂનિશિયાનું રાજ્ય સરખામ અને તેનું પાટનગર ટ્યૂનિસ આજના યુરોપ ખંડનું મુખ્ય મથકોમાં સ્થાન ધરાવે છે.

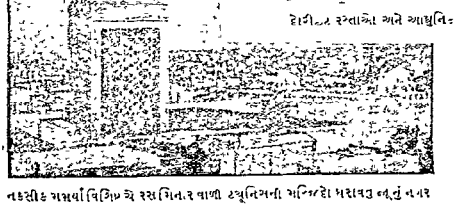
ભૂમધ્ય સમુદ્રના પશ્ચિમ તરફના વિભાગના ઉત્તર પર તે આવેલું હોવાથી, કાર્થેજનું કિસ્મત ઘડનાર બધા જ લાભ ટ્યૂનિસને પણ મળ્યા છે. ભૂમધ્યમાથી લંબાતા ટ્યૂનિસના અખાતની નૈસર્ગિક ભૂમિખંડ પર, એક વિશાળ સરોવરને પશ્ચિમ કાંઠે ટ્યૂનિસ વસેલું છે, અને દરિયાથી તે સરોવર સુધી ૧૦ કીલોમીટર લાંબી એક ઊંડી નહેર ખોદીને દરિયા સાથે તેનો સબધ જોડી તેને બદર બનાવવામાં આવ્યું છે. મોટે ભાગે ઉનરાળ એ મુલકમાં, સરોવર તરફ ઢળતી બે ટેકરીઓની વચ્ચેના ઢાળ પર ટ્યૂનિસ બે જાદા-જાદાં ગામ રૂપે વસેલું છે ટેકરીઓ ઉપર વસ્તું, દરિયાઓની વસાહતવાળું ગામ છે, જ્યારે યુરોપિયન વસાહત તેની નીચાણમા સરોવરકાઠે આવેલી છે તેની માંડણી આધુનિક બાધણીના ક્રમબદ્ધ નકશાને વાળી નગરરચનાથી કરેલી છે અને સીધા કાટખૂણે કપાતા તેના હોરીઝેંટલ રસ્તાઓ પર ઑફો, ચીએરેરો, દેવળો, રેસ્ટોરન્ટો, દુકેરીઓ, હૉટલો વગેરે આવેલાં છે. શહેરના મધ્ય ભાગે આવેલો ઑલન્ચુ ફ્રાન્સ સીધી વધુ લાબા-ચલવાળો માર્ગ છે તે લા પોર્ટ ફ્રાન્સ નામના બદરે જઈ અટકે છે. જ્યાંથી જૂના નવા સમસ્ત ટ્યૂનિસનો ઝવહાર ચલાવતી ટ્રામવેના માર્ગો ફૂટે છે.

જૂનું ગામ પણ વિભાગમા વહેંચાએલું છે. મદીના નામના મધ્યભાગમાં પુરાણી વસાહતો છે, ઉત્તરના બાજા ચુકેરા નામના પરામા વહ્યારીઓ રહે છે અને દક્ષિણનું પડ બાજા જ્યારે છે જૂના શહેરને કોટ પણ છે પોતાની પુરાતન ગઝિંદો ગાટે આ શહેર પ્રખ્યાત છે, રોમની આસપાસ જૂની જમે ઝિતુના (આબરેાદ–રક્ષની મઝિંદ)મા ઈ ૭૭૨મા સ્થપાએલી પ્રાચીન મુસ્લિમ વિદ્યાપીઠ છે ઉપરાત મસ્જિદે કેટલા (૧૬મી સદી) અને સીદી મહરેઝ (૧૭મી સદી) એ બે ખાસ વિખ્યાત છે ઝોકે કાઈરો કે બગદાદ સરખા ભવ્ય રેવાપત્ય કે કુમારકાર ગિલ્પની ઝાખી અહીં ન થાય, પણ પોતાની વિશિષ્ટ બાધણીને લીધે નબળીતા ગબેલા, લેસ જેવા મેતરકામવાળા સમકોરસ લાગતા, અહીની મઝિંદોના અદરાલ્ય મિનારાઓનુ દરેય આકર્ષક હોય છે નમાજ વખતની મુબારેંગની બાંગ એ મીનારવાદકોના ઓર વધારો કરે છે. ટ્યૂનિશિયાના એનો પ્રાચીન રાજપ્રાસાદ પણ આજ કાંઈ એવો છે. એનો ભવ્ય દરબાર જ્યા ભરાતો એ વિશાળ ખડગા તો આજે તેના પૂર્વજોના ચિત્રો સાથે ફ્રાન્સના રાજાઓના ચિત્રો ટાંગેલાં છે એની નજીકમા જ બાજી બાગવા પહેલાનું જનાનખાનુ આવેલુ છે. પરતુ બે અને ફરતા ખાસ પ્રેક્ષણીય તો ત્યાનુ મોરેસ્ક પદ્ધતિના આલાદી ભૂમિચિત્ર છે રોમનો વિશિષ્ટ સંસ્કૃત આજે પણ આગતુકને પુરાણા સ્મૃતિ-ક રોમન સામ્રાજ્યના સ્વપ્નાગારોમા દોરી જાય છે.

શહેરને અગ્નિખૂણે કટ બાર્ડો દુર જવાનગા રોમન સમયના એક મોટા સુદર જલાગારના અવશેષો છે અને ત્યાંથી કાર્થેજ સુધીનો વાટ્રી નિવાહિનની ખાણનો આખો

દોડીબદ્ધ રસ્તાઓ અને આધુનિક નકાનો વાળી કુરેપિયન વસાહતનુ વિહગદૃશ્ય

નકશીકામવાળી વિશિષ્ટ રસમિનારવાળી ટ્યૂનિસની મઝિંદો મરાવત જૂનું નગર

રસ્તો ૫ મરની ઝેંકડો કમાનો અને પ્રાચીન અવશેષોથી ભરેલો છે

જેતુના મઝિંદની પાછળના ભાગમા, આ તરફની ખાસ વિશિષ્ટ ભેની, ગણાતી કમાનો અનર પાટિયાના ઢાપરા ઢાએલી, સાંકડી ગલીઓ જેવી બનતી જાવેલીછે,જેમા માત્ર પગે ચાલનારાઓ જ કરી શકે દરેક ધધા અને કારીગરના અહીં જાદાજુદા લત્તાઓ આવેલા છે તેની ખલ્લી બજારો જેવા છે બ્રહ્મ

અલેજાની વાદ આપે બેની છે સુંદર માણી-
કામ, ચિત્રણની કારી નીરી, ભાત, ગાળીયા,
ચામડાના સામાન, તેમજ આ મુબલની
બનાવટો અજબરાઇ, બદામ વગેરે સુકામેવાની
બરચબ્ય બનાવી બે બજારો પુસાવ ને કબા-
ની પાસેથી વસ્તિવાળા પણ ૩૬૬૧૩ ૨૩ હજાર
મુસ્લિમ, ૨૫ હજાર યહૂદી અને ૮૦ હજાર
બુદ્ધિપ્રેમી વસે છે

ટ્યુનિસથી વીસ્ટર ગિનિટ્રમ રૂપને એમ
ગામેનુ યુદ્ધ બરી રાખવાના સાથ હેમાર
હાની ગાલનું ધર્યોજ નજર આવેલુ આજે
પણ બીનાં પુરાણાં દેખાવ જળાયેલા
આવરને અનિમુખ અવેલુ નાદરયદ્ધ અને
અન્ય અવશેષો, પ્રાચીન બહેનબાલીના
બબ્ય બાતકાળની કરુણ સ્મૃતિ તાજી કરે છે

ઇ.સ. પૂર્વેની સદીના ગ્રાયસ્ત્રાણી ક્રિ-
જ્યન કથી અનેકાનેક તબ્ય ક્રીનીશિયન
લોનોએ ગાનાને મજબૂત બનાવવુ ગ્રાનેશિયન
સામ્રાજ્યના પણ ટ્યુનિસ હતુ તો ખત્ર જ,
પણ તેનુ મકરવ મુબિલ્યા છતા પછી ૧૫
ઈ ૧૨૩૦ના એ.ન્ટ લુઈએ તેના પર હકરણ
કર્યો ને તેના કિલ્લા આજુબ ગરાયો. ૧૫૩૬
ગા કેરલીન બાદશાહરસેએ તે જીત્યું. ૧૫૬૫
ગા સ્પેનના ચાર્લ્સ પાંચમાએ તેનો કબજો
લીધો, પણ ૧૫૬૯માં ગોનિગેનને ઢાંકી દઇ-
વામા આવ્યા ૧૫૬૯માં તેઓએ તે ફરી
જીત્યું, પણ ૧૭૮૧માં તુર્કોને સોંપી દીધું.
ને ત્યારથી તેનુ બ્યક્તિત્વ બીલ્યું અને ઈ.
૧૮૮૧માં ફ્રેન્ચ કાકોએ તેને ઘેરી વળ્યો અને
તે વરસના મેની ૧૨મી તારીખે બર્ઝેની
સંધિ થી કે મેદેન્ચ રનમુનને આ ગ્રાત મુકાયો
હતો ત્યારે ફ્રેન્ચ હકૂમત બે

Our Friends Abroad

—આપના મેળવનાર હરિપ્રસાદ રતનજી વઢેરા (દરબાર) વાંક મેર—

પરદેશી મિત્રોના પત્રો

969 Park Avenue
North Bergen (New Jersy) U S A
૧૦મી મે, ૧૯૪૨

પ્રિય હરિપ્રસાદ,

ગયા ઑગસ્ટમા તમે મુનાહરીક સ્ટેટ્સના વીહ્રેનેના વિચારે
તુર્કસ કુચર પત્ર લખેલો વિચારોને દુનિયાના જુદાજુદા દેશોના
નીચોને ક્યેલા કુમાર-કુમારીકા આવે આવુ પત્રવ્યવહાર રહ્યા જ
કરે છે, એટલે તમને કુશ્ચર આપવાના સમયને મેળવી શકયો નહિ
અથી, મેં કોઈ પરદેશી પત્રમિત્રનુ સરનામુ તેની પાસે માગ્યુ ત્યા
રની તમારો પત્ર તેના ટેબલમા અનુભવ પ્રા રહેલો

મને લાગે છે કે પહેલા તો હુ તમને મારી ઓળખાણ આપી દે
ારા કુટુબની તથા આફ્રીકા રીતરિવાજની ચોડીવાતો કર્યું તો કી-
હતુ પુરા ગોળ રગનો ને નથી મારી જ્ઞાવાઈ પકૃદ્ધ ઇચ્છ છે.
અને બ્રજ ૧૨૮ વરસ રહે ત્યા બાદ સોનેરી છ અને લીલા તથા ગ્રાલ-
માનીના મિશ્રિત રગની ઓળો છે આ રાજોર્ધ બર્ન્સ માફ્રાકા ક્રિ-
ક્રેટ્સ નદિ કોવાથી હુ બીકાકાશીન હાઈક્રુલના બર્ડ પુ અને ૧૨મા
ધોરણ (ક્રેને તમે ક્રિકેટ્સ ૧૨મુ ધોરણ કહો છો) ભણું છુ

મારા કુરસી ઉંચા બાંક છે, અને અમારા શાળે તે સમય
ધનો હુતો (સવારના ૯થી બપોરના ૧વા, ને પછી આખુ બપોર
લુટી) તેવાથી તેની ઘણા ૧ બ્રજાર બનુ અને સાથે રહે છે
સ્નબન બે હજાર બ્રુપ્રો બનની ક્રિમિટો. મારા સબધ્ધા છે. બંને
ઉનાળે મારા ઘર નીચેના બેચવાતા વે અદે લાંબે ફેલોશીપની ક્રાર્ક-
રમ બાધી છે ને ત્યા હુ મારી ક્રિમો ગેરહે પુ મારી પાસે ઉંટોની
ઉમેરા છે તમે એનુ નામ આપ્યુ છે? જ્ઞાનગમતા ત્યારે રમ તો
બધી જ બાળનોમા પડે છે પણ કહેતા શરમાઉ છુ કે મોબ્રજે તો
બહુ ઘોડે રમોમા આવી ગયુ બધે બા ! છે ૨ માઇલિના ક્રીકોક
સાલ્ટ છે ને બેઉકાંઠાલા ક્વિલોના તેમજ લંડનમા પે ક્રીકોક બાયુજ.
તમે ક્રિકમાં આમાનરીને કઇ રગતો રમો છો?

બાકી એક જ બાબત છે કમ વરસની છે, આગ્રુકુલમા બાય છે
અને બાબા છે ઓફ્રેન પન મન નથી લાગતુ કઈ તેને તેની આખી
જિંદગીના એક ઠરતા ધણ વરસોનાને બોલાવી હોય હમેશા તેને
માત્ર 'બાઉને' જ કહુ 'ડુ મારી બા ને બાપા બાલુકને ૩૮ને ૪૦ વર્ષના
છે મારા બાપા બા કીની એક વિખ્યાત ગીતા-પનીવુ કામ બજ-ર છે

તમારો ગ્રાજ બહુ રસમાય હતો તમે જોયેજ કલ્પાક વખતથી
ગીતા છો? ગાતુબાપા બાબેજ ન હોય બાવાને બાકે એની ભાષા,
બ્યાકરણ, વાકયરચના વગેરે બધુ સરસ ગણાય

તમારા રાજ્ય પરથી હું સગાજ રાખ્યો કે તમને કુશ્ચરતનો ને બાસ
કરીને વહેરીઓનો બહુ રોખ હાશે જે મેં પણ આ વરસે મારી
નજરે ચડતા વહીવોના નામ યાદ રાખવાનો તથા તેની બતો
બનુબાનો યત્ન કરવા માટ્યો છે અહીનુ સર્વસામાન્ય અને રોજ
કે બનબાર નજરે પડતુ પખી તે 'ક્રિકેટ્સ સ્પેરો'. એશ્રિયથી બાવી
ન્યુજરસીના 'ઈગ્લિન' પખ બાજવા બારબ્યા છે ને ગ્રોમેર ક્રીકોક
નજરે પડે છે 'રેબાર્ડિંગ' તો બા પ્રદેશના જ કાયમી વાસી છે
લડઝોઝની બોક 'લ્રાર્કિ' નામની બત તો અહીં કુશ્ચર પ્રદેશના
માત્ર બરમ ગ્રાતુમા જ બાવે છે બા ત્રા ઘરની પાસે જ બામ-કબધન
છે, જેના વળાવમા મેનાર્ટ બતકોના ટોળાના ટોળા ફરે છે અમેરિક-
ન 'પ્રોલ્ડ ક્રિન્ચ' નામનુ એક નાનું નાજુક પખી ઉદને બહુ
વેગમાન હોય છે બે આમારા ન્યુજર્સીનું પ્રતીય પખી ગણાય છે
કપરાત, બા વરસે મેં એક કાગ્રેસ, નાનકડા 'ચીકારી' અને ફ્લામા-
બર્યો 'બ્લ્યુજે' પણ જોયા બા બધાના, તથા બીજ જે અમેરિકન
પખીઓ તેનુ ગણી સંખ્યા તેના ચિત્રો આ પત્ર સાથે તમને બીજુ બહુ
તમારા બોગ્ય દેશના પખીઓ જોવા બ્રમકરની બી હશે કે કેમ તે-
તેં ક્રેખ બ્યક્તે, પણ તમને તે બી ગમશે તેવુ હુ બાશા રાખુ બીજું
બધુ ગીકાશીશ. મને બાશા છે કે આ બાંબા કાગળ જોઈ હું જે મોટી
ક્રિક્રિક્રિ મોકલ્યુ છુ તે પણ તમને ગમશે તમારા તરફની જે કાઈ
ક્રિક્રિક્રિ તમે મોકલવીશ તેને હુ બહુ બૂલ્યવાન

મારા બા બરેલા કાગળમા તો મારી બાજત હકીકતો જ લખી
છે, પણ તમારા તરફથી મારા દેશ વિષે-તેના રીતરિવાજ, રાજ્ય-
પદ્ધતિ, ક્રેલ્ચ-નિકાબ, બનીજદ્રબ્યો, રાજકારણ વગેરે વિષે-કેવાઈ
પ્રશ્નો બાવશે તેના બહુ ખુશીથી હુ ઉત્તર બાપીશ

બાવા બે પત્ર જોડે હુ મારી બબિ મોકલાવીશ,-હાલ તરત મારી
પાસે એક નથી. તમે પણ તમારા ઉત્તર સાથે તમારી છ બે મોકલશો
કૃપા કરશો. મને બાશા છે કે બનિષ્યના બાપબે કરિક બળાઓ ત્યાં
સુધી બાપબો બા પત્રવ્યવહાર ચાહુ રહ્યા જ કરશે

હાર્દપૂર્વક—તમારો અમેરિકન મિત્ર
સૉર્મન

કોણ ચડે?

એક બાળવાર્તા

—મોટાંઓને ય માટે

નદીનો કાંઠો. કાંઠે પીપળાનું ઝાડ તેના પર કાગડાનો માળો. સાંજ થાય ને કાગડી આવે. બાળામાં બેસે. કાગડો આવે ને પાસેની ડાળ પર બેસી જાય. રાત આખી નીરાતે જાય. સવાર થાય ને ઊડી જાય બાળા ઘણાં વરસોથી કાગડા ને કાગડી પીપળા પર રહે છે.

એક દિવસની વાત કાગડો ને કાગડી બેઠા છે. આગમણી દિશામાં હજી સૂરજદાદા વાદળા અંધારાથી અંતર્યા નથી. ફર ફર મારગે ઘૂળના ગોટા ઊડતા કે બાપ છે કોઈ કોઈ બેઠક હજી મોટો મોટો ઘર આખી સમરીહ કઈ બાજ કોડાવતો જાય છે અંધારા કાગડો ને કાગડી બેઠાં હતા ત્યા ચાચી, ક્રીપ ક્રિપ્પ, ક્રિપ્પ એનો અવાજ સંભળાયો

કાગડો કહે, 'આ શું?'

કાગડી કહે, 'પીપળાના થડમાંથી અવાજ આવ્યો.'

કાગડો કહે, 'પણ આપણા ચિયાય આ પીપળા પર બીજું કોઈ પંખી તો રહેતુ નથી. આ અવ્યા કોના બોલ્યા?'

ત્યા તો કડ કડ કડાટ કરતો થડમાથી એક પોપટ નીકળ્યો અને કાગડાની સામે ડાળી ઉપર આવીને બેઠો. કાગડો ને કાગડી નવાઈથી તેની સામે જોઈ રહ્યા.

પોપટ બોલ્યો, 'ભાઈ કાગડા, ગને માફ કરજે હુ તારો પરોણોછુ'

કાગડો કહે, 'પરોણો યે ઠીક અને લાકડી યે ઠીક; પણ તુ આ થડમાંથી કયાથી નીકળ્યો?'

પોપટ કહે, 'ભાઇ, મારી પોપટી ચિયાવાની થઈ હતી. આટલામા કોઈ ઝાડ એવું ન મળે પોલું વટનું ઝાડ છે, પખુ તે જુનવાન છે તેમાં બખોલ થાય નહિ બાવળ તો ઘણા છે, પણ તેમા માટી ચાચ ખૂબ નહિ. આ પીપળાનુ ઝાડ ઘરડુ જોયુ વળી બખોલ કોતરાય એવી પોલ જોઈ મારી પોપટીએ પણ કહ્યુ કે આ જ જગ્યા સારી છે બખોલ કરવાનો વિચાર કર્યો, પણ તમારો ગાળો જોયો. વિચાર્યું કે બળ્યો ભરો તો કાગડાભાઇ બખોલ કોતરવા નહિ દે, ને બખોલ કોતરવા દેશે તો ઇંડાં રહેવા નહિ દે. એટલે એક ઉપાય ખોળી કાઢવો. તમે બંને ચણ લેવા ગ્યા એટલે પાછળથી આવીને અમે બંને ચોકો ચોકો વખત બખોલ કાતરીએ આમ દિવસ તો ગ્રાગા થયા, પણ બખોલ કોતરી ઉંડા મૂક્યાં, સેન્યાં અને આજ તેના બચ્ચા પણ બોલતા થયાં. પણ આ બધુ તમારાથી છાનું કર્યું હવે છાનુ કેમ રખાય? માટે તમારો પરોણો થયો છુ.'

કાગડી હસી પડી. બોલી કે 'ભાઈ, એમ કાઈ અમારી કાનડાની જાત બધે પાખ જ કરતી હશે? ઘણી વાર કોયલના ઇંડાને હુ ઓળખી નહિ છુ તો ય જેવીને બચ્ચાં કરી ઉડાડી મૂકે છુ.'

કાગડો કહે, 'જે તો હવે ઇંડાં નહિ કોઇવાર નીમ લીધુ છે અને તમે બધે આવ્યા. એટથી જે ભલા. આવડા મોટા ઝાડમા આપણુ એ ઘર હોય તો જરા રોનક તો રહે! માટે તમે લહેરથી રહો.'

પછી તો દિવસ પર દિવસ જવા માંડ્યા કાગડા ને પોપટને થઈ ભાઇબંધી. રોજ ચણ લેવા જાય અને ઊડતા આવે ને વાતે વડે કાગડો કહે કે 'ભાઈ, બહુ રૂપ સારા નહિ કોઈ દિવસ માથું જાય, અને તેગ્યા યે તમારે એપને તો રૂપ તેણા થઈ પડે છે. એ રૂપાળા વાનથી અને ઓલીથી જીવનભર પાજરાના બદી થવું પડે છે. પખુ એય ખરું જ બહુ રૂપાળા તે બહુ બેવકૂફ પણ હોય છે નહિ તો વળી પાંખવાળુ પખી માણસના હાથે પકડાય? ઊડીને ગમે ત્યાથી છટકે'

પોપટ કહે, 'ભાઈ, એ તો બધી વાતો આવડે. બીજાની ઓટ કાઢવી સૌને સહેલી છે તમે રૂપાળા હોત અને લોકોને ગમતા હોત તો તમે ય પીંજરાના વાસી થયા હોત'

કાગડો કહે, 'એ વાતના થોથા કાગડાનો બચ્ચો કોઇનો પકડાયો પકડાય નહિ અને કાગડો માણસના હાથે પકડાય તે તો થઈ રહ્યુ. તો તો જગતમા ચતુરાઇનો અંત આવી ગયો.'

પોપટ કહે, 'ભાઈ, બહુ રોળી સારી નહિ માણસમાં યે ઘણા ચતુર હોય છે વાઘ ને ઢાળી જેવાને પકડી લે છે. માટે માણસોની નતનથી તો એતલા બધે તેટલા ચાલીએ તો ય પકડાઈ નહિ.'

કાગડો તો હસવા જ માંડ્યો તેણે કહ્યુ કે માણસની નતનો ફાદો આવે તો ય કાગડો છેતરાય નહિ

થોડા દિવસ વીતી ગયા. એક દિવસ કાગડાને પાંખમાં કાંટો ભરાઈ ગયો હતો, તેથી તે સાથે ગયો નહિ પોપટ એકલો ચણ લેવા ગયો. અબોર થયા અને સાંજ થઈ કાગડો તો પોપટની રાહ જોઈ રહ્યો છે અંધાર થઈ ગયુ તો ય પોપટ આવ્યો નહિ પોપટી ચિંતા કરવા માંડી અને રાહ જોઈ જોઈને થાકી ગયા.

પોપટી કહે, 'શું થયુ હશે? પોપટ કેમ નહિ આવ્યો હોય?'

કાગડીએ આશ્વાસન આપ્યુ, 'અમે તેમ થયુ, પણ કયાક જોકાઈ ગયો લાગે છે હવે તો અંધાર થઈ ગયુ છે'

ત્યારે મોડી રાત સુધી બચ્યા, અને પોપટ આવ્યો નહિ એની ચિંતામા ને ચિંતામા ઊંઘી ગયા. સવાર થયું પોપટી બની. કાગડાને કહે, 'ભાઇ હુ તો બહુ બધે ફરીજ ને પોપટને ગોતીસ.' એમ કહીને પોપટી ઊડી ગઈ

કાગડાની પાખમાથી કાગડીએ કાંટો કાઢી નાખ્યો હતો અને થોડુ થોડુ ફુખતુ હતુ, તો ય એતો પોપટને શોધવા ઊડી નીકળ્યો. વન જોયા, ઝાડી જોઈ, ગામ જોયા, ખેતર જોયા, નદી ને તળાવ, કુવા ને વાવ બધે જોઈ વળ્યો. કયાંય પોપટનો પત્તો લાગ્યો નહિ કાગડો વિચારમા પડી ગયો કે પોપટને થયું શુ? હળી ગયો હોય તો નદીમા હોય કૂવામા પડયો હોય તો ઉપર તરતો હોય ઝાડ ઉપર હોય તો બધા વન જોયા. કયાય નથી હવે કયા ગોતવો?

થાકીને કાગડો સાજે ભાળામાં આવ્યો પોપટી પખુ આવી પોપટી ઉઠે ને બળાપો કરે કાગડો ને કાગડો તેને ધીરજ આપે પખુ પોપટી રોતી બધ થાય નહિ

કાગડો કહે : 'હાલે હું પાતાળમા હશે તો ત્યાંથી અને આકાશમાં હશે તો ત્યાથી ગોતી લાવીશ. તમે ચિંતા ન કરો'

બીજો દિવસ થયો. કાગડાએ પોતાના ભાઈબંધોને એકઠા કર્યા બધાને કહ્યુ કે તમે સૌ જુદીજુદી દિશામા જાઓ અને ગોતા ભાઈબધ પોપટના પત્તો લઈ આવો.

કાગડા તો ઊપડ્યા. અરે દિશામાં ફરી વળ્યા. ખૂણેખૂણો જોયા.

ઝાડ ને ઝાડી, નદી ને કૂવા બધું એકસું. ઉત્તર દિશામાં એક કાગડો ઝબેલો, તેણે બધા ગામમાં બેવા માંડ્યું ઊતરો નથ અને કે ગામ મારગમાં આવે તેમાં ઊતરો નથ. એમ કરતાં બપોર થઈ ત્યા એક ગામમાં જઈ પહોંચ્યો. બધા ઘર બેઠો એક વાણિયાના ઘર પર જઈ બેઠો. ત્યાં 'ટચુક ટચુક, ટાટા, ટચુક ટચુક' એવા અવાજ સાંભળ્યો. વાણીએ ફડાક કરતો ઘરની બારીવેળીના દીપકડા પર જઈ બેઠો. જુએ તો ગામે એક પોંચર લટકે છે, અને તેમાં એક ચોપડ બેઠો છે

કાગડો કહે, 'કા ચોપડભાઈ, કેમ્હિના પુરાવા છો ?'

ચોપડ કહે, 'ભાઈ, હજી ઘરમ દિવસે જ આ વાણિયાએ અનુ નાખીને મને લક્ષ્મણી પકડી લીધો.'

કાગડો કહે, 'એ હો, ત્યારે તો તને બેવા ખીખના ઘર રહ્યો છો તે જ ને ?'

ચોપડ કહે, 'હા ભાઈ, હા ગામા ભાદભાઈ કાગડો ત્યા રહે છે તેને મહેરબાની કરી આ સમાચાર આપશો ?'

કાગડો કહે, 'અરે ભાઈ, તેણે જ મને ગોતવા મોકલ્યો છે દામણા જ નાઢ દુ અને સમાચાર આપુ છુ '

કાગડો તો સરરરર સર કરતો ઊડી ગ્યાકાશબધ પીપળે આવ્યા સાજ થઈ ગઈ હતી. તેણે કાગડાને ને ચોપડીને બધા સમાચાર કહ્યા

સમાચાર મતા જ કાગડો ઊડ્યો ને ક્ષપાટલેર પેલે ગામ પહોંચ્યો વાણિયાનુ ઘર ગોતી કાઢ્યુ. નાકેપર બેઠને બેઠો. સામે જ પોપટનુ પાંજરું લટકતુ હતું કાગડાને જોતા જ પોપટ કટકડી ઉઠ્યો તેની ચ્યાવમાં આમુ આવી ગ્યા અને પેટેપેટા ભણીને રોવા માંડ્યા

ત્યાં તો ઘરમાથી મેટો સાદ આવ્યો, 'એલા બાપુ, બાપુ, ટોટ ટોટ, ન્યે તો પેલો ચોપડ કેમ બરાડા પાડે છે ?'

'એ હા, લેવ લુ લાપા ' એમ કહેતા બાપુ દોડ્યો

આવીને જુએ તો સામે કાગડાને જોયો. દોડતો ઘરમા ગ્યો અને તેના બાપાને કહ્યુ, 'બાપા, બાપા, એક કાગડો આવ્યો છે તેથી પોપટ બમો પાડે છે.'

વાણિયો ઝટ દઈને ઘરમાથી બહાર નીકળ્યો કાગડાને સામે પડેલો જોયો. ખીજ્યુ તો કઈ બાજ્યુ નહિ, પણ બાજુને રમાવાનો દાવ હતો તે લઈને તરત કરતો કાગડાને ગાર્યા કાગડા ચકડમ ઊડી ગયો

વાણિયો હસી પડ્યા કે 'કે સાળા, ભાવા આવ્ય, ભાવા આવ્ય'

બિચારા પોપટને પરાણેથી હાળ મૂકી છે. તે બાદમે ખાવી છે '

આમ કહી પોપટના બાજરા પારસ ગ્યા પુરેપુરા કરીને કહ્યુ, 'લે મોતીરામ ખા લુચ્ચા કાગડાને કાઢી મુક્યા, હવે તુ તારે ખા '

ત્યાં તો વાણિયાનુ બહાર નીકળી કે 'શુ હતુ ? કેમ મોતીરામ બમો પાડતા હતા ?'

'વાણિયો કહે, 'લે તો ખરી ? મોતીરામ કેવો ચતુર છે ? પેલો કાગડો આવીને બેઠો કે તરત ગાદવા બમો પાડવા.'

વાણિયાનુ બોલ્યો, 'બિચારો બમો તો પાડે જ ને ! કાગડાની જાત. બિચારાને ચાખ્યે ય ચારે અને ખાવાનુ ય ખાઈ જાય તમને ઓલાવવા બમો પાડેલી '

એમ કહી પુચકારતી વાણિયાનુ પોપટના પાંજરા પાસે આવી ત્યા તો વાણિયાએ તેને જોઈને ધક્કો માર્યો વાણિયાનુ ઊંધે માથે એક તરફ ઢળી ગઈ બરાડા પાડીને ઓલી, 'આવુ તે શું કરતા હશો ?'

વાણિયો કહે, 'પણ જોતી નથી, આ પન તળે કાંઈ ચનાદાની હતી તે ? મરી જઈ હોત તો ? પન્તુપણુના બધા લાપ ઓને બત ને ?'

વાણિયો અને વાણિયાનુ ઘરમા ગ્યા એટલે કાગડો પાછો આવીને ગાબડીને દીબરે બેઠો. પોપટની આબોરાની આબુની ધાર આવી નીકળી. એ જોઈ કાગડો કહે, 'તમે ગમે તેમ તો ય બાપડા હજી રોવાથી તો લાભ ? પુરાવા તે પુરાવા ભાઈ !. પોતાને મોત ઈને બીજાને લાભ ગોતતા રહો.'

પોપટ કહે, 'પણ ભાઈ, આ પાંજરામાં પુરાઈ રહીને હું નથી ખાતુ કે નથી ખાઉતો દાતપુ લઈને ઝઝરા પોતા આવે છે એની પીડાપણ હું ? પડું એટલે બધા હસે છે અને કહે છે કે અહા ! કેવુ સરસ બોલે છે !'

કાગડો કહે, 'ભાઈ, તે ને ખાનુપનુ વ્રત છે પોતાના મુખ બાંધીને મારી ખાય તો ય એને ધરમ કહે 'પણ હુ ગભરાઈશ નહિ '

આમ વાતો કરે છે, ત્યાં તો વાણિયાની હોકરી એકી નેકે બમ પાડી, 'બાપા બાપા, પેલો કાગડો પોપટનું ખાવાનુ લઈ ગ્યો '

વાણિયો દોડતો આવ્યો, પણ કાગડો તો ચકડમ દઈને ઊડી ગ્યો આગા, સેજ કાગડો આવે છે ને પોપટની સાથે વાતો કરે છે વાતો કરતા વાણિયાના ઘરનુ કોઈ જાય કે નરત કાગડાને મારવા દોડે પણ કાગડો લાગમા આવે નહિ. એમ કેટલાક દિવસો ગોવા ન એક દિવસ પોપટ કહે ખાવાનુ લાવે ને બાજરા બદલ માટી દીધુ તે લઇને કાગડો ખાવા માંડ્યો વાણિયો તે જોઈ ગયો તેણે વિચાર કર્યો કે આ લુચ્ચા કાગડો મારા પોપટને ખાવા દેતા નથી ગમે તેમ કરીને પણ તેને પકડી લાવવો જોઈએ

પણ કાગડો બહુ ચાલાક કેમ ? વાણિયાની યુક્તિ વિચારી જોઈ. એક વાત તેને સાંભરી બસ, તે જ રીતે કાગડાને પકડવાનો વિચાર કર્યો

બીજા દહાડે પહો ઘરની લાગે ઘર ને વાણિયો ફળીમા રહ્યુ નહિ. આજે કે મહદ હોય તેવી રીતે બનત થશે એવો કાગડો જાણ્યો. એટલે તો પોપટ ખાઈપીને જીવતો હતો ત્યારે જ બીજા એવુ તો મહદ ન પડેલુ દેખાયુ વળી બીજાના હાલ કહી. આવો કહે ભાઈ, હવે શું થશે. પણ એ જીવવુ તો નહિ જ હોય ને ? લાવ જરા જોઈ લઉ. એમ ધારી તેણે વાણિયાના ઘર પાસે જઈ ધીમેથી ચાંચ મારી. પાછો હટીને જોઈ રહ્યો વાણિયો હાલ્યો ય નહિ એને ચાંચો ય નહિ કાગડો વળી વધારે નજીક ગયો અને ધીરેધીમે ચોચ મારી જોઈ તો ય વાણિયો હાલ્યોકહ્યો નહિ. કાગડે વિચાર્યું કે લાવે તે ના મહદ જ પછી ધીમેથી એ ગ્રણ વખત ચાંચ ડપર ઝઝરને ગાબડે પાંખો મારી જોઈ તોય વાણિયો ન હાલ્યો. કાગડાને વિશ્વાસ બેઠો કે હો તે મહદ જ. એટલે ધીમેથી કપાળ પર બેસી જોયા વળી જરા નજરણ નાક પર ચાંચ ઘસી જોઈ વાણિયો બિલે જ સાનો ? કાગડાને પાકો ખાતરી થઈ કે આ મહદ જ છે !

ધીમેથી વાણિયાના મોંમા ચાંચ નાખી અને કહીં લીધુ કહીં મીઠુ લાગ્યુ વળી જરા ઊંડી ચાંચ નાખીને કહીં ખાધું કહીંને કહીં મીઠુ લાગ્યુ વધારે ઊંડી ચાંચ નાખી, એટલે વાણિયે ચપ દઈને દાઢ નીચે આવતે પકડી લીધો ! કાગડો ફડફડાટ કરી ઊડી જવા માંડ્યો, પણ ફડાયુ નહિ ચાંચ બરાબર પકડાઇ ગઈ વાણિયે જટપ કરતા ચાલ્યા ઘરમાં લઈ જઇ તેમા કાગડાને પૂરી દીધો અને પાંજરે પોપટના પાંજરા પાસે લટકાવી દીધુ

પોપટ કહે, 'કા કાગડાભાઈ ! તમે તો કહેતા હતા ને, કે અમે પોપ ન બોલે કે માણસના હાથે પકડાઈ જવાય ત્યારે કેમ આ તમે પોતે પકડાયે પુરાયા ?'

કાગડો કહે, 'ભાઈ, અને માણસોનો તો વિશ્વાસ જ નહિ કરીને. તેમા યે માણસની જનજાત વાણિયા ચતુર. તેનો તો વિશ્વાસ કરીએ જ નહિ એમ કહ્યતા વાણિયાનો વિશ્વાસ ન કરાય એવો તને અનુભવ જ હતો; પણ આ ગરેલા વાણિયાના મહદનો ય વિશ્વાસ ન કરાય એની તને ખબર નહોતી !'

જીવરામ જોષી

પંચતંત્રની વાર્તાઓ

પાંચમું તન્ત્ર · અપરીક્ષિતકારિતા

એ વામાં બ્રાહ્મણ ભિક્ષા લઈને આવ્યા અને બ્રાહ્મણી કહે, 'અરેરે, નગમે ભિક્ષાનો લોભ બાબા ને નમે મારુ કહ્યું કર્યું નહિ, એનું આ કટલુ દુઃખ આવ્યું અથવા આ ઠીક કહ્યું છે:

અતિલોભ ન કર્તવ્ય લોભ તેમ ન છોડવો।
અતિલોભાભિભૂતાને ભગે છે ચક્ર મસ્તકે ॥'

બ્રાહ્મણ કહે, 'એ કેમ?' બ્રાહ્મણી કહે:

કથા ૨

એક કેકાણે ચાર બ્રાહ્મણપુત્ર મિત્રો રહેતા હતા. એમે વિચાર કર્યો, 'ધિક્ આ દરિદ્રતાને વાયમનાથ વનમા વલ્કલ પહેરી બાસપથારીઓરણી રહેવું સારુ, પણ ગયા વગર ધનહીન થઈને રહેવું સારુ નહિ. એટલે ધન લાવ આ ગોં ત્યાંક બારો.' એમ કરીને એ નો નિકળી પડયા.

એમ કરતાં કરતાં એ અવન્તી આવ્યા, સિપ્રામા નહાયા, અને મહાકાલને પજે વાળીને બહાર નિકળ્યા ત્યા ભૈરવાનન્દ નામે યોગી સામો મળ્યો એને મઠે ગયા ભૈરવાનન્દે એને ચાર રોટી આપી, ને કહ્યુ, 'હિમાલયની દિશાએ જાઓ, ત્યા નયા પાછી જવા રોટી પડે ત્યાં ખોદવાથી તમને અખૂટ ધનભંડાર મળશે.'

આમ કરવા એક જબૂના ઝાળાંથી રોટી પડી ત્યા બોલ્યા તો તાંબું નિકળ્યું એટલે તે બોલ્યા: 'અરો, ભ્રમેરાઓ તામુ હ્યા.' બીજા કહે, 'અરે મૂર્ખ, તાંબાને શુ કરે? એનાથી કાળકર ન ફીટે, એટલે ઉઠ, આગળ ચલીએ.' ને બો ક્યા, 'આપનઓ, મારે આગળ નથી આવવું' એમ કહી એકએ એટલું લઈને પહેલો પાછો વળ્યો.

બીજુ જળ આગળ ચાલ્યા. થોડેક ગયા ત્યાં આગેરુની રોટી પડી, ત્યા રોપ્યું તો રૂપુ નીકળ્યું એટલે તે હર્ષથી બોલ્યો, 'અરે, ઇચ્છ મુજબ રૂપુ કમાટો આ ગળ ન ચલું' બીજા બોલ્યા, 'પાછળ તાબુ હતુ, આગળ રૂપુ આવ્યું; એટલે હવે પછી પુરની સુવર્ણભૂમી હશે રૂપુ બહુ હોય તો ય કે નાખી કાળકર ન ફીટે, એટલે અમે બે આગળ ચલશું' એમ કહીને બે ય આગળ ચાલ્યા, અને બીજો યથાશક્તિ રૂપુ લઈને પાછો વળ્યો.

બે જણ ચાલ્યા ત્યા અવની પાડી રોટી પડી, અને એણે હરખાઈને જોયું તો સુવર્ણ ભરિ લોઈ અને બીજાને કહ્યું, 'જોયેઆઓ સોનું હ્યા સોનાથી કમ્મ જીજ્ઞ કાંઇ નહિ હોય.' બોલ્યા કહે, 'તું કાંઈ બબૂનો નથી. પહેલા તાબુ, પછી રૂપુ, પછી સોનુ આવ્યું એટલે આનાથી આગળ રત્ન હશે, જે આગે મળે તો ય બોટા પાર થઈ જય. એટલે ઊઠ, આપણે આગળ ચાલો આવશ્યક સોનું બહુ હોય તો ય શું?' ને બોલ્યો, 'તુ ન હ અતિ તારી વાત મોડ છું'

બોલો જબૂ આગળ ભગે છે ત્યાં તેણે જોતીસોહાબ્રાબ્ય શરીરવાળા ને માથે ભમતા ચક્રવાળા એક પુરુષને જોયો, ને એને કહ્યુ,

આગળ ભગે છે ત્યા તેણે જોતીસોહાબ્રાબ્ય શરીરવાળા ને માથે ભમતા ચક્રવાળા એક પુરુષને જોયો.

'તમે કોણ છો ? તમારે માથે આ ચક્ર કેમ બળે છે ? અહિં કયાંય બાજી છે કે ?' આમ બોલે છે ત્યાં એ ચક્ર બીજાના માથા કરતાંયે ઉતરીને બ્રાહ્મણને માથે ચડયું. બેટકે તે બોલ્યો, 'બદ્ર, આ શું?' બોલો કહે, 'ગ રે ભાઈ પણ એણ જ ચક્રધુ વ્રુત્ત' બ્રાહ્મણ કહે, 'ભને બહુ વેદના થાય છે આ ચક્ર કેમે ઉતરે?' તે કહે, 'બળ મોટ માધક દીની લક્ષને તારી ભેડે ઘાત કરશે, ત્યારે ચક્ર અને માથે અડશે.' બ્રાહ્મણ કહે, 'તને અહિં કેટલો સમય થયો?' તેણે કહ્યુ, 'હમણાં નરવી ઉપર કોણ રાજ છે?' બ્રાહ્મણ કહે 'શ્રીજયત્તસરાજ' તે બોલ્યા, 'માળસેખ્યા હું ન નાણું, પણ રામ રાજ હતા ત્યારે હુ અહિં રી તી લહને આવ્યા હતો.' બ્રાહ્મણે પૂછ્યુ, 'તમે ભોજનબ્રજન્ય કેમ કરતા?' તે કહે, 'ચક્રધારી બ્રાહ્મણપનિદ્રા વિના કેમ વેદના જ જાનરે છે, એટલે ઘરે આણ્ણા હોય તો ઘેર નહ' એમ કરીને એ ગયા

ગોળને આવતા વિલંબ થયો, એટલે સુવર્ણસિદ્ધિ એને ગોતતો એના પગલાની પ્રક્રિયે ચાલતા ચાલતા ગયો, તો એને ય તે ચક્ર બળતુ જોયુ ને પૂછ્યુ, 'બદ્ર, આ શું?' તે કહે, 'કરમ' એમ કરીને ગોળે બધો વૃત્તાન્ત કહ્યો, એ સાભળીને સુવર્ણસિદ્ધિ કહે, 'ગે તને બહુ વાર્યો, પણ ગારુ તે સાભ્યસુ નહિ હવે શું બને?' તે વિદ્વાન ને કહીને પણ બુદ્ધિરહિત હતા. આવા બા ઠીક કહ્યુ છે

બુદ્ધિ સારી નહિ વિદ્યા વિદ્યાથી બુદ્ધિ ઉત્તમ।
બુદ્ધિહીન ગરે છે જે જેમ તે સિદ્ધકારક ॥

ત્યારપછી કહે, 'ઓ કેમ?' સુવર્ણસિદ્ધિ બોલ્યો.

કથા ૩

એક કેકાણે ચાર બ્રાહ્મણપુત્ર મિત્રો રહેતા હતા તેમા પણ ગાસ્ત્રચારત પરતુ બુદ્ધિરહિત હતા, અને એક બુદ્ધિમાન પણ ગાસ્ત્રવિપુણ હતો તે મિત્રોએ ગન્યણા કરી, 'દેશાન્તર જઈ ગાસ્ત્રને પ્રગત કરી ધનપ્રાપ્તિ ન કરિએ તે વિદ્યાના શુ સાર ? એટલે ચારો પર્યદેશ.'

ગોગ ફરીને ઘોડક ગયા ત્યાં એક કહે, 'અહો આપણામા આ કોણો મૂઢ છે, કેવળ બુદ્ધિમાન જ છે પણ શાસ્ત્રની કૃપા વિદ્યા વિના બુદ્ધિથી નથી ગળતી, એટલે હુ આને મારી કમાણી આગીદા નહિ, ભલે એ ઘેર ન્યય' બીજો કહે, 'અરો, આપણે નાનાથી ગોળ રગ્યા છીએ એટલે એમ કરવુ ઠીક નહિ એ ભલે આવે, ને આપણી કમાણીનો સગભાગ થાય.'

આમ ચાલ્યા જ્યા છે ત્યા વનગા ગરેલા સિહના હાડકા ગોવામા આવ્યા. એટલે એક કહે, 'અરર, વિદ્યાની કગોડા કરિએ. આ કાઈક પ્રાણી મરેલુ છે અને વિદ્યાપ્રભાવથી જીવતુ કરિએ ત હાડકા ગોડવુ છુ' એમ કરીને એણે હાડકાંનો સગ્રય કર્યો બીજાએ ચામડું, માંસ, લોહી એકઠા અને ત્રીજે જ્યા મૂકવા જાય છે ત્યા સુબુદ્ધિ કહે, 'ઘોડો ચાર બગ્ય આ સિહ નિપજે છે. એને જીવતો કરીશ તો બધાયને ગારશે.' એ સાભળીને પેલો કહે, 'ધિક્, મૂર્ખ, મારી વિદ્યાને હુ બાજ નહિ કરુ' એટલે સુબુદ્ધિ કહે, 'તો હુ ઝાડ ઉપર ચડી જઉ એટલી વાર બગ' એમ જ્યાં તે ઝાડે ચડવા પછી બોલ્યો સિહને સજીવન કર્યો તેણે ત્રણેયને મારી નાખ્યા અને સુબુદ્ધિ ઝાડથી ઉતરી ઘેર ગયો એટલે હુ કહું છુ 'બુદ્ધિ સારી નહિ વિદ્યા' ઇતિ ૨ (ચાલુ) દેસાઈ વાડીલાલ મોતીભાઈ

કચ્છનાં કીર્તિમંદિરો . . . (અનુસ્ત ધાન પાછળના પાન ૪૯થી) દેવામા આવતા. પણ તેમ હોય તો તેનો મોટ પાળિયો ન હો, એટલે ત્યા તેટ મોટ મર્દ સરક્ષક સિહ સાથે કુતી કરતા ફુરતી વગેરે હશે નોયે પાળિયો હોય તેમ જણાય છે મોટા રાજ્યકરણારોમા જ એ રીમ ચોપાતો આ વસ્તુ ભદ્રેશ્વરનુ ગઢારોજ્ય હતુ તેના પ્રમાણ તરીકે ધણાની સત્તાય ભદ્રેશ્વરની ભીતરમા આવી વસ્તુઓમા જૈનોનુ પ્રાબલ્યાંશીઓને આશ્રયતો પડયો છે અને દરિયા કિનારે આવેલ ગાને શ્વર કે ચોખાડા મહાદેવના ગોરિયા ઓટલામા ઝણી દેવતા આવેલા, સિદ્ધરાજ જયસિહના રાજ્યકાળના પાછલા સમયનો,—જ્યારે ધ્રાજક નામે ગાજર ગઢારમાત્યારે હતા તે સમયનો—સ. ૧૨૬૦ના ગિરનારેમ હકેલના સુધીના કરવા પડતા રબરપારોમાં પુરાતત્ત્વના રોખીન અને આજકાલની ઊંડી રસદષ્ટિ કેળવાય છે આ શિલાલેખ દુર્ઘટનાવાળા દેવામાંથી ઝાંઈ લાવ્યાનું કહેવાય આ મદિરમા, જોકેટલા ગણપતિની પૂરા માપની એક મૂર્તિ છે આપણા પ્રતાપી ભૂતકાળનુ ઝાંઈ પણ ગૌરવદર્શન થાય છે અને સ્વરાજ્યિ માનની વૃત્તિ નવૃત થાય છે

અમારાવાસ્થા યાત્રાએ આવેલા મારા જૈન મિત્રો સહિત બધે ભરવા રખડતા અમે ઉબટે ત્યાના સમુદ્રકિનારે પહોચ્યા દરિયાનો પ્રચંડ પાર અને ઉછળતા મોજા, વાદળિયો દિવસ અને ફરફર વાયરેના વાયરોનો ગેવાર ખખડાધજ વહાલુ, એ બધાથી થતી બાલવણની જમાવટના ગન બદ્રાવનીની પુરાણી બન્યતાનું સ્વાપ અનુભવવા લાગ્યુ, અને તે દિવસે તેના ધ્વસાવશેષોની ખાસને પરિમલ પત્ર મુબારક લાગ્યો ફરીને વળતા ત્યાના પાળુજિયાં તળાવકાઠે આવ્યા. તળાવ વચ્ચેના આકર્ષક બે હોટલો, બાર અને તે ઉપરના રેસ્તોરાં ધટા તથા મદિરોના, પાળુજિયાં પટતા પ્રતિબિંબો સ-વાના રાજ રગના એટલા ગનોહર જણાયાં કે ત્યાની બાજ પર બેઠા વિના અમારાથી રહેવાયુ નહિ. ઝાંઈ વિચારોએ ખૂબ દોડવેરા કરી લીધા અધારુ થયુ ગન અને શરીરે થાકેલા છેવટે અમે ફરી દેવાગ્રના સુપ્રસિદ્ધ અને ભક્તિભાવનાર્ય વાતાવરણમાં પ્રવેશ્યા. પ્રનદ્યવનની શુદ્ધિ બધે જનસમુદાયના સાંસારિક વ્યવહારને ઉન્નત કરે એ ભાવનાથી કહેલા ભગની સાખવા તથા જીવનનાં ઝરણ વહેતાં રાખવા કેટલાં ભનવજ્ઞા છે એ તે દિવસે સમાલયુ અને પવનના સુસવાટા સાથે ફરકતી ધ્વ નએ નીચેની ઘટાઓના રણકાર તથા મદિરમા થતી સધ્યાઆરતી ને ઘટારવમાંથી સર્જાતિ-દસ્પ્રિના શબ્દો પ્રતિધ્વનિત થતા લાગ્યા'

મહા પુરન્ત્રી કર દર્પણાર્થ ।। મહેશ્વર્યલોકે વરિષામાનામ્
અલીહ મદેશ્વર નામધેય ।। પુરવરે કચ્છ કુતીક શોભ્ય ।।

(અર્થ મોટા પરિવારવાળી ઔલાચ્યની સ્ત્રીના હાથમાનો અરીસા સરખુ, ધનાઢય શેઠોથી શોભતુ, કચ્છ દેશનુ રોભાવનારુ,આ પૃથ્વીને વિષે ભદ્રેશ્વર નામે ઉત્તમ પુર છે. —જગદ્ચરિત-હિંદીવ્રત્તરી (ચાલુ)

૮ કચ્છના હજુ પણ પહોચવાળા માણુસને 'હાલાક છે' (બાપ' અર્થ) એમ કહે છે અને અહીં લાટના શેઠાઓનુ પરિણત પ્રભત્વ હશે તેના સૂચન તરીકે પ્રતિભાવાળા પૂરા પુરુષને 'લાટ માણુસ છે' (લાટ માનુ ગુજરેતા) કહે છે. એમ જન સમાજની રોકબોલીમા કહેવી તરીકે ખપાઈ એવી ઘણુ બીજી બાબતને અનુરોધ અને છે

ચાંદરડું

આજ સૌકૃતિઓનાં ચિત્રપટો ફાટે, ખેટ ખેતનાં ખટોડાંએ ખડો કૂવા,
દિનનાં નયનોને ભીને રજની, મેઘ-મેઘની અગમે મેઘ ઢાંગ;
અરિતે અરિતે એ આશા આપે, ગદાવાવાળાં મુખી જને અટકાયિયા,
આજે એંધારના આંધ્યાં નોરવિયા. પ્રમોદ પંજરે છે પ્રકટિયા;
જ્યહીં સાવર દ્રૌગાય સાગરમાં, લક્ષ્મ-લક્ષ્મ માહી લક્ષ્મ દ્રમે છે જ્યહીં
જ્યહીં પૂર્ણ ની પાળ પડે જળમાં, ગદા આમ્રમાં આમ્ર સમાય જ્યહીં;
મનુષ્યરા વિમાયાબુ તીરે મૂકી, જનીને ઇતિહાસની વિશ્વવદી,
રમુરોર ચડે પૂનમેના નભમાં હરિ ' કાળની નોબત આજ રહી.

('પ્રજ્ઞાવધુના પ્રજ્ઞાબિન્દુ'માંથી) —કવિ નાનાલાલ

ગોપાળરાવ હરિ દેશમુખ

આ અંકમાં આપેલા મુખ્ય જીવનચરિત્રના નાયક ગોપાળ હરિ દેશમુખનું નામ ગુજરાતી વાચકોને આજ સુધી લગભગ અપરિચિત રહ્યું છે; પણ આગામી વર્ષો તે બધું ગળીને બાર વર્ષ રહી ગયા અને એ શહેરની તથા તે દ્વારા ગુજરાતની એકાકે આરી ઓલ્યા કરી છે. ૧૯ નરસિંહરાવ દિવેટિયાએ પોતાના 'સ્મરણમુકુર'માં એમનું સ્વાતુલ્યરંગિક નિરૂપવર્તી દર્શન કરાવ્યું છે તે પછી આ અલ્પા ચરિત્ર આપે વાચકોની ભલામણ કરી એમાંનો થોડો ભાગ અહીં આપીએ છીએ.–સં૦]

ગોપાળરાવના નામથી આ જમાનાના ઘણા ઓછા અજાણ્યા જ હશે. મારે કાંઈક એમનું ઓળખાણ કરાવવાની જરૂર છે. એ દક્ષિણી હતા છતાં ગુજરાતી હતા. દક્ષિણમાં આરબ્રાહ્મણમાં જીવન ગાળી ઉત્તર કાળમાં અમદાવાદની રંગીન દૌડ કેટલા જલ્દ તરીકે ગોપાળરાવે સાંબી અને લોકપ્રિયતા સંપાદન કરનારી કારકિર્દી એમની હતી ગુજરાતીભાષા પણ માતૃભાષા જેવી સરસતાથી બોલતા હતા પ્રાર્થના-સમાજ બેહિરામાં વ્યાખ્યાન -રવાને ઠોકેલા ગોપાળરાવની મૂર્તિ અત્યારે પ્રત્યક્ષ દેખું છું. કસાળી પાઘડી, કાંઈક વાંકી પહેરેલી, તે નીચે આછી રેખાઓવાળું કપાળ, કાંઈક ઢાંકી જતી ભ્રમરો, વિચાર તથા વાણીને સ્વવશ રાખી સ્વ-ભાષી સ્મારવાની શક્તિ પ્રકટ કરતી મુખ-મુદ્રા, આ સર્વે તદ્રૂપ ભારત નયન આકર્ષી આવેખાય છે. બોલવાની તરફ લક્ષ્ય ના દોય તેમ, પોતે બોલે સ્વસ્થ જ લાગે ઉચ્ચારતા દોય તેમ, અથવાતો મહિનો ખેડમાં ગાડીથી ખુરશીએ બેસે વાતો કરતા દોયત્યેમ, વિચારસાગર—વાણીની કટકટકમ ગોઠવેલી રોટલી માફક પરોવેલી માળા—કેટલે જતા ગોપાળરાવને નહોતી વિષયની ખોટ, નહોતી રચનાની કળાની ખરત, કે નહોતી આકર્ષકારિક વાણીની અપેક્ષા. એમના જ્ઞાનકોશમાં બરબરેલના ધર્મ-ઇતિહાસની સામગ્રી એટલી ભરપૂર હતી કે એમે તે વખતવખત તૈયારીને વ્યાખ્યાન કરી શકે

નડિયાદમાં પોતાના સરકારી મામને એમેય ગોપાળરાવ મહિનામાં એકે વાર જતા હતા. એવા એક પ્રસંગે નડિયાદમાં પોતાને ઉતારે ગોપાળરાવ પૂજા કરવા બેઠા હતા, તે વખતે જી વેલનારે આવ્યો. જી નોકર્યા જાણ્યું. બાજી નર્મદાની મટી બાધવા માટે સામાં કાંઠા વેચનારે મૂક્યા, તેમાં અમુક વજનમાં કાંઠાની બોટ પડી. વેચનારને આગળના કાંઠા પણ ગોમ્યા માટે કાંઈ આપવા લાગ્યો તરત ગોપાળરાવે પૂજાના દેવતાથી ત્યાંથી ભાગ કપાડી પડીનાં કાંઠાનાં બેગો મૂક્યો ! ગોપાળરાવને મન મૂર્તિ અને પ્રસાદ સર્વે સરખાંજ હતાં આખો વિશ્વયંત્ર એમને મન એક રમૂજ-આપનાર રમકડું હોય એમ એમના મનની ઉત્તિમિત્તિ જાનની હતી. મનુજસમૂદનાં વિચાર, વર્તન, પ્રયાસ, સફળતા, સુખદુઃખ, સર્વ બનાવો એમના પગ તળે થઈ ચાલ્યા જતા પ્રવાહ રૂપ દોઈ, એ પ્રવાહથી પોતે અલિપ્ત દોય, છતાં એ સર્વે તમાશામાં રસ્તર આવે એમાંથવું પણ ચિત્રપટ પોતે કરતા દોય એમ, એમના દોસના વાસ વખેલા એક ખૂણામાં રમી રહેલું ગિત બનાવી રેવ હતુ

ગોપાળરાવનો સાદો સરળ સ્વભાવ, સામાન્ય જન તરફ અનાદરભર્યું વર્તન, વર્ષો ગુજારીને જનસમુદાયમા અત્યંત પ્રિય બનાવનારા હતા અવારનવા રોજ એક શુક્રવારી-વા કૂદ કુપર બેસીને આશ્રમાવાદ સદેરની બજાર આવેલા મહાદેવની ધર્મગાળા વર્ષને સ્થાનમોગા જઈ સાધુ, ભાખી, વેરાગીઓ વર્ષે લોકે અનેક પ્રકારની વાતો કરતા ગોપાળરાવ; પાળ ઘેર આવને કહુની ભેટે ચાલનારે છો-ને નોકર્ય માણી જાય એટલે પોતાની પાઘડી કૂદ કુપર એને એમાંની પેર લાવનાર ગોપાળરાવ; પછે ત્યાંને નદીમાં સ્નાન કરવા અહેરા દોય ત્યારે આશ્રયો, જેવાં, છોકરાંન ગાં ગાંયે સમાન ભાવે વાતોના નપાયા ભારતા ગોપાળરાવ; અને એંવ કોઠકોઠમાં ન્યાયાસન ઉપર બેઠેલા, દુકમાનાર્થું બબરાને હાથમા ફોજેલી કલમ જજરકર્ત્તાથી પકડી રાખનારા, 'અરે આદેબો આ શું ન્યુસન કરો છો?' એમ બોલી બેપાર વર્ષે પેરને ગેરસબસર બનતા ઈ દેતાના વખોલા તરફ શાન્ત, અક્ષુબ્ધ વૃત્તિથી ગિત કરી ગિત બનને ગેરે ગદેતા ગોપાળરાવ;–આ બધા ગોપાળરાવ અનેક જનાં એક, ને એક હતા અનેક હતા.

એક દિવસ મારા ચિત્ત ચાવકોદનને ઓટલે પાટ ઉપર બેઠા હતા. એમનું મગજ બટકાળીની પૂર્વે આવેલા મેદાનમાં દાહ ક્રિયા કરૂપ છે તે બનાવની સામે હતું. ગાવમોદનની બેઠક બેઠલા ઉપર કે બજાર પાટ ઉપર બદુધા બદેલી. બાજા ચિત્તોના પીવાનું પાણી

ચતુર્વાર્ષિક વ્યૂહ ૬૪

જન્મભૂમિ શબ્દ રચના હરીફાઇ

બંધ તારીખ ૩૦મી મે

અંકદર ઈનામો

રૂા. ૭૦૦૦

પ્ર. કીંમત ૧૨ આના

ચાવીઓ આડી

૧ આ . . . વ્યૂહના ઇનામો આજ સુધીના સિધ્ધરને વટાવે છે

૪ એક પ્રવેશ પત્ર કરીને વધારે પણ પ્ર પત્રના પાનાને અકબંધ મોકલવાનો નથી . બાળવાનુ ભૂલશો નહિ

૬ નારી

૮ સફળ. થવા માટે લોખંડ જેવા હાડવની જરૂર પડે છે

૯ મૂતર્દેહ.

૧૦ ગંગા ગયેલા નમ કવિ

૧૧ આપણે જેના વિશે અતિ તુચ્છ ખ્યાલ ધરાવ્યો હોય છે તેનુ દૃષ્ટ વર્તન અચાનક જોવા મળે તો આપણે થી ઘણીજ વિચાર-ગ્રસ્ત બનીએ છીએ

૧૪ કેટલીક વાર ની ખૂબીકાર મોહકથી આપણી પ્રશંસા માની લે છે

૧૪ આપબડાઈથી અરેલ પ્રસન્ના પ્રચંડ આકરોલનોથી કષાયમાન બને છે

૧૬ આવા માણસને ચીટવવ નુ માઠ આર્થિ જ પ્રસાદ કરે છે

૧૮ નેશ

૨૦ એનાથી પહેલો ટાપ શરીર પર ઘણે ભાગે કાયમ રહી જાય છે

૨૧ મા નિમત્ર થયેલો માનવી આત્મવાસાની દુનિયાનુ બારણુ ઘડી-ઘર બધી જાય છે.

૨૨ . માનવ દેહ ઠકાવવા માટે જરૂરી છે

૨૩ અરજીમાં નીચે પટેલા કોળાને .. ની કોઇ પરવા કરતુ નથી

૨૪ હિસાબ કરતા . . . ભાલમ પડે તો વેપારીનો ધંધ ઘણો થઇ જાય છે

પહેલું ઈનામ

રૂા. ૪,૦૦૦

૧૦ માસિક હપ્તાથી અથવા,

રૂા. ૩,૫૦૦ રોકડા

બીજાં ઈનામો

રૂા. ૨,૦૦૦

બોનસ

રૂા. ૬૭૫

એક નામના ૧૬ પ્ર. પત્રો એકી સાથે ભરી પ્ર. દીઠા રૂા. ૧-૦-૦ ફોકટેટથી ભરી મોકલનાર હરીફને ઘણની ૬૦ટકાની રકમ રૂા. ૧૦)ની ઓ ટ્રી હશે તો વધારીને રૂા. ૧૦)ની કરવામા આવશે, આ રીતે વહેચવાની રકમની ચર્યાદાકપરમુજબ છે

વધારાનું બોનસ

રૂા. ૨૦૦

આ વ્યૂહમા ૧૬૬૬ નીચટનારા કે હરીફોના પ્રવેશપત્રો તા. ૨૮-૪-૪૭ની સાંજ સુધીમાં મળ્યા હશે તે બધાને રૂા. ૧)નું, ને રોશ આપવા વધુ પ્ર પત્ર ભરનારાઓને રા ૨)નું બોનસ મળશે બોનસની મર્યાદા રૂા ૨૦૦)ની છે

વધુ પ્ર. પત્રો

રૂા. ૧૨૫

વ્યૂહ ૧૪મો એક નામના એક કવરમાં મોકી વધુ પ્ર પત્રો મોકલનાર હરીફને રોકડા રૂા ૭૦)નુ પહેલું ઈનામ અને પ્ર. પત્રોની મુખ્યાના અનુ-ક્રમમા બીજા હરીફોને રૂા. ૨૫), રૂા ૧૦) અને રૂા. ૫)નું એક એવા બીજા ચાર ઇનામોને કુલ સાત ઈનામો મળશે

ચાવીઓ ઊભી

૧ આવો માણસ આપણા પર સારી છાપ પાડી જાય છે

૨ દેહ દહ થાય છે પણ . . . થતી નથી.

૩ ગીતામા . . . બોધેલો છે એનું વિધાન લોકમાન્ય ટિળકે કર્યું છે.

૪ એના આગમનની રથાપના સુ-ચરિત પછી થાય છે

૫ હાથી જેવુ પ્રાણી પણ . . . ની આગળ લાચાર બને છે

૭ નારીનુ આવુ વદનકમળ અપૂર્વ સૌન્દાયુક્ત લાગે છે.

૮ . . થી ઇવાયેલી કુકર્મોની રમ-ણગિનુ હિસ ઘટનાવનાર બ્યાન ગદાબ્ધ રતમા વાચવા મળે છે

૧૦ ભેતરમા ગોઠવેલ જગી . . . . લોકોને ભેરતનુ હિસ પ્રફુલ્લિત બને છે

૧૧ અનાદયા માણસ મોટા સાહેરના માર્ગ ભૂલતા . ઘઈ જાય છે

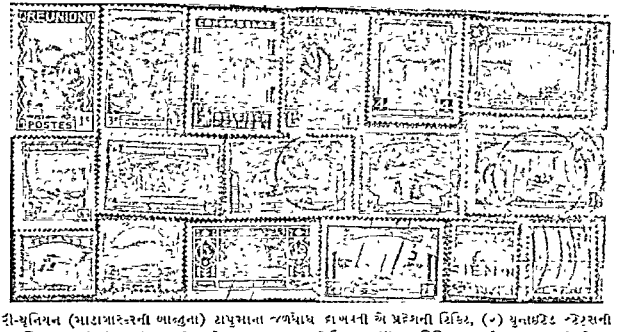
૧૨ કેટલાક માણસો . . મા ને મા માંડતા ગોપીચદન કરે છે

૧૩ કવાનુ કામ માત્ર હિસનુ . . . કરવાનુ છે એમ કેટલાક સાહિત્ય-કારો માને છે

૧૫ મગ્ન-ધૂનતા . . ને અનેકના કટવા મેલા પીરમથી પચાવી લેવાં પડે છે.

૧૭ . . . માણસના મગજમાં અમૂક ભતની ધૂન ચેતા કરે છે.

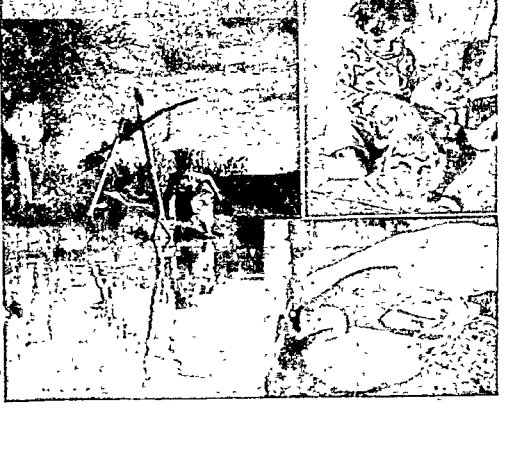
૧૮ કેટલાક ધતવાનો . . . ની ચા-તુરીથી પીગળીને પૈસા માટી આપે છે.

ટપાલની ટિકિટો પર દેશદેશના જળધોધ

ડાબેથી જમણે: (૧) રી-યુનિયન (માડાગાસ્કરની બાજુના) ટાપુમાના જળધોધ દર્શાવતી એ પ્રદેશની ટિકિટ, (૨) યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની ટિકિટ પર ત્યાના અગત્યિષ્યાન પ્રવેશ ઓલ્ડરટેમ્બમાથી પડતો જળધોધ, (૩) એક્વિટોરિયલ કૉંગોની ટિકિટ પર ત્યાંની સુન્દર નદીનો ધોધ, (૪) વેસ્ટ ઈન્ડીઝમાંના ગ્રેનેડ્ર સ્ટ્રગિયા ટાપુની ટિકિટ પર ત્યાનો વન્યાદ્રિનો ધોધ; (૫) ગ્રિનિડ બાબાનાની ટિકિટ પર ત્યાનો ઘાટીયુર ધોધ; (૬) દક્ષિણ કૅરોલિયાની ટિકિટ પર જનનાથી વિક્ટોરિયા ફોલ્સ વચ્ચેથી દાર: (૧) નોર્વે (દક્ષિણ અમેરિકા)-ની ટિકિટ પર ત્યાનો સાલ્વ ધોધ; (૨) પનામા પ્રજાતંત્રની ટિકિટ પર ત્યાનો કોરીબા પ્રપાત; (૩) એક્વિટોરિયલ કૉંગોનો બીજો ધોધ ટિકિટથી; (૪) જગાઝના ટાપુની ટિકિટ પર ત્યાના ટ્રૅન્ટોરેરી ધોધ; (૫) દક્ષિણ કૅરોલિયાના વિક્ટોરિયા ફૉલ્સ પ્રજાતંત્રની બીજી ટિકિટ ઉપરથી દાર: (૧) બ્રાઝ-ર્વિન્ટ ઑરેની ટિકિટ પર ત્યાનો ધોધ, (૨) વિખ્યાત નાયાગરા ધોધ—અમેરિકાની ટિકિટ પર, (૩) સિંગાપોરની ટિકિટ પર ત્યાનો આકર્ષક ધોધ; (૪) નાયાગરા ધોધનો ડેવિડા બાજુનો ભાગ—એ દેશની ટિકિટ પર, (૫) ન્યિટઝર્લાન્ટની ટિકિટ પર ઉદ્ઘિત નદીના ધોધ; (૬) એન્જ દેશની બીજી ટિકિટ પર સ્ટૉલ્બાબાનો ધોધ

(શ્રી હરિદ્વાર ગૅસ્ટર-વડવાણ ડૅમ્પ—ના સૌજન્યથી)

ફોટોગ્રાફી લગીફાઈનું પરિણામ

ડાબીબાજુથી અનુક્રમે (૧) 'પ્રતિ-ર્બિબ'—ચીમન મેવાડા (કેમેરા) નોંધપાત્ર; (૨) 'ચિત્રના'—શુ-દેવ નવનેત (અમદાવાદ) બીજું ઈનામ, (૩) 'પ્રભુપ નારાયના'—ચંદ્રભાઇ બદ (અમદાવાદ) ત્રીજું ઈનામ.

KUMAR Reg. No B. 1608

HIP BRAND FABRICS

SELL ON THEIR MERITS!

બર્મા, સીલોન અને દેશપરદેશમાં લોકપ્રિય

'જહાજ છાપ' એટલે ટકાઉપણાની અચૂક સાબિતી

આપના વ્યક્તિત્વની છાપ પાડવા, આપનું મન પ્રફુલ્લિત રાખવા, આપના મિત્રમંડળમાં આદર મેળવવા, તેમજ ઉપરીઅધિકારીની ખુશી મેળવવા 'જહાજ છાપ' કાપડ અનિવાર્ય છે.

★

કૉટનક્રેપ, લૉંગકલૉથ, પૉપ્લીન્સ, શર્ટીંગ્ઝ, ખાકીડ્રીલ્સ, ટવીલ્સ અને પંઘરીકલૉથ્સ, સર્જેદ ડ્રીલ્સ અને ટવીલ્સ, સાટીન ડ્રીલ્સ, બ્લ્યૂ ડ્રીલ્સ, ગ્રે ડ્રીલ્સ, ઍસૂટીઝ, કેસમેન્ટ કલૉથ્સ, શીટીંગ કલૉથ્સ, ટેબલ કલૉથ્સ, ટૉવેલ્સ, નેપકીન્સ વિ. વિ.

બાવા પ્રદ્યુમ્નસીંગ ઍન્ડ સન્સ

હેડ ઑફિસ

કટરા આહુવાલીયા · અમૃતસર

શાખાઓ

ચંદ્રચોક મુ. જં. માર્કેટ · મુમ્બઈ · કલકત્તા · દિલ્હી · લાહોર · કવેટા

૨૨૧૩
૨૯.૩.૭૦

૩૧ કુમાર

આદ્યતંત્રી · રવિશંકર રાવળ
આવતી કાલનાં નાગરિકોનું પત્ર
વર્ષ ૨૦મું · અંક ૩જો માર્ચ ૧૯૪૩
સંપાદક · બચુભાઈ રાવત

વીટામીન F વાપરીને વધુ ખૂબસુરત બનો.

વીટામીન F ના ગામડીને ખૂબસુરત બનાવનાર ને નાજુકી આપનાર તત્વો 'સુનીલ સ્નો'મા ભરપૂર પ્રમાણમાં રહેલા છે. ફરજેજ આ 'સુનીલ સ્નો' વાપરો અને તમારી ગામડી કેવી રીને યુવાન અને સુંદર બનતી જાય છે તે જુઓ.

(સ્થાપના ૧૯૦૪)

બૉમ્બે સોપ ફેક્ટરી

સાબુ અને પરફ્યુમરી બનાવનારી

મુખ્ય પેઢી મુંબાઈ-૩

ગુજરાત

કલા-કલાપ

અંબુટ

બીજો

રવિશંકર રાવજી ઠક્કુ કેમાર

જેનલાલ ઝવેરીલાલી રવિશ્વીવ પટીખ

ઝવેરલાલ બાલકૃ ત્રિભુવનદીત પરીખા

એ છ ગુજરાતી કલાકારોની

લાક્ષણિક કૃતિઓનો

ચૂંટેલો સંગ્રહ

કલાકારો તથા તેમના ચિત્રોના

ટૂંકા પરિચયો સાથે

સાંઘવારી છતાં કિંમત એક રૂપિયો

કુમાર કાર્યાલય ૧૪૫૮ રાયપુર અમદાવાદ

અરુણ ટેક્સ્ટાઈલ પ્રિન્ટરી

આરટોડીઆ-મીલ કંપાઉંડ

કાગડાપીઠ અમદાવાદ

અમારી સ્ક્રાઈલો, ડીઝાઇનોની નવીનતા

અને પાકા રંગની ખાતરીઓ જનતા સમક્ષ

રજૂ કરી.

હવે આપને

સ્ક્રીન ડીપાર્ટમેન્ટ પર કાંઇક

નવું આપવા માંગીએ છીએ

એ ડીપાર્ટમેન્ટ વડે

છીટા ડ્રેસગુડસ અને હાઉસ રકેરેટીંગ

આર્ટિકલસ ઘોડા સમયમાં રજૂ કરીશું

અશોક પ્રિન્ટરી રાજકોટ

અમારી જ , સંચાલિત સંસ્થા છે

ટે. નં. ૩૨૯૭૫ નવે ઠેકાણે ટે. એ. લૉજ

નૃસિંહ લૉજ

રહેવા તથા જમવાનું

સુંદર સ્થાન

૧૭૭/૭૯ હૉર્નબી રોડ · ફોર્ટ

મુંબઈ

ડૉંગરેનું બાલામૃત

છોકરાઓને માટે ઘણું પૌષ્ટિક ખોરાક છે

જે નબળાં અને તંદાએલાં

બાળકોને સાજાં કરે છે.

કુમાર

માર્ચ અંક ૨૩૧ ૧૯૪૩

ચિત્રો—

ઘરઝૂરી (રિટચ)	રાકુન્લાલા ચીવાનજી	પૂ. ૬
ચરન (બાજ)	રોમાલાલ શાહ નિરંગી મુખચિત્ર	
નરબા—નૃત્ય	હીરાલાલ પટેલ	,, પા. ૭૦
કેસગુર્કન (ડ્રાઇંગ પૉઈન્ટ)	યઝદેયર હાજલ	,, ,,
ટપાલની ટિકિટો પર વિવિધ રંગના શોધકો		પૂ. પૃ. ૩
ફોટોગ્રાફી હરીફાઇનું પરિણામ		,, ૩

કાવ્યો—

રૂપન દે !	વેણીભાઈ ભ. પુરોહિત	૫૭
અજાણ્યા ઐતિહાસિકોને	રતિલાલ છાયા	૫૬
શુ રે ગાઉ ને શુ ન ગાઉ	પ્રહ્લાદ પારેખ	૫૭
અહંતાથી આખર્યો—	તનસુખ ભટ્ટ	૫૬

ચરિત્ર

સર મોક્ષગંડમ્ વિશ્વેશ્વરય્યા	અશોક હર્ષ	૬૦
ન—લામા	ર મ રા.	૭૧

વાર્તા

નરબક્ષી સિઝ્યા !	હરિનારાયણ આચાર્ય	૬૩
હૉન્ડેસજીવનના હાસ્યો	ભ ભ ચા	૭૫

લેખો

ગુજરાતના ભીલ લોકો આર્ય છે ?	અમૃતલાલ વ પડ્યા	૬૭
મોટર કેવી રીતે ચાલે છે (ચિત્રજ્ઞાન)		૭૦

વિજ્ઞાનો—

સામયિક ચિંતન		૫૮
ફોટોગ્રાફી હરીફાઇનું પરિણામ	બી. બી. ફત્તીબંદા	૬૨
મેંદીના પાન		૬૬
સંસારના રાહેરો (૪૦—સ્ટૉકહોમ)		૭૬
પચતંત્રની વાર્તાઓ	દેસાઇ વાલજી ગોવિન્દજી	૭૭
ગજપાનો નહુ	દ્વારકાદાસ બારાઈ	૭૮
Our Friends Abroad (પરદેશી મિત્રોના પત્રો)		૭૬
બાલુકરી		૮૦
આ માસ (માર્ચ) ઇતિહાસમા		૮૩
છેલ્લુ પાનું		૮૪

મુદ્રક અચુતભાઈ ચતવ પ્રકાશક · રવિશકર મહાશંકર રાવળ, કુમાર બ્રિન્ટરી, કુમાર કાર્યાલય ૧૪૫૪ રાયપુર અમદાવાદ. વાર્ષિક ફા ૬, અહમદેશના ફા ૬૫૦, પરદેશના ૧૨ શિ, છૂટક દસ આના મુબાઇમા કુમાર ઑફિસ, ૧૭૬—૧૪૨ મેડોઝ સ્ટ્રીટ, આર આર. શેઠની કં અધવા રાયજી ઝવેરી બ્રિન્ટર્સ સ્ટ્રીટ, ચોકસામાં : નૂતન ફોટો સ્ટુડિયો, રાયપુરા

કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો ચિત્રો અને ફોટો કૉપીરાઇટથી રક્ષિત છે

સાચી સાંકળ

ઝંડુ

બ્રાહ્મ્યાદિવટી

હિસ્ટીરિયામાં
ઘેલછામાં
મગજની અવ્યવસ્થામાં તેમજ
મગજની નબળાઈમાં અકસીર દવા

અચૂક વાપરો!

૨૫ ટીકડીની બાટલીના રૂા. એક
૬૦૦ ટીકડીની બાટલીના રૂા. ત્રણ

કારખાનું
સયાની રોડ
બુબાઈ૨૮

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.

અમદાવાદના એજન્ટ - મેસર્સ ભોગીલાલ બ્રધર્સ - ગાંધીરોડ

દુકાન
મહાલક્ષ્મી
બુબાઈ

ઑર્ડર આપતી વખતે, અહેરખબર 'કુમાર'માં વાંચી હતી એમ જણાવવું

ગરબા-નૃત્ય ચિત્રકાર : તીરાવાલ પટેલ

કેશગુંફન (ડ્રાયપૉઈન્ટ) ચિત્રકાર : યજ્ઞેશ્વર શુક્લ

મુંબાઈના 'ગુજરાત કલા ગરબા'ના આ વર્ષના ચલત-પ્રદર્શનમાં રજૂ થયેલી બે કૃતિઓ.

ચિત્રકાર : મોહનલાલ ગાંધ (નાં૦ ધર્મકુમારસિંહજી સાહેબ–ભાવનગરના સૌજન્યથી)

ચરણ ૧
હરણ ૬
સિયાળનાં

સિંહપ્રભા રથને રથને નજરે પડતો આ બાજ આપણે ત્યા આવ
એની પૃષ્ઠદીપ્તિના ચળકાટ ચારણથી એ ઝટ ઓળખાય છે

રુંધન દે!

- મિત્ર -

છે દુઃખનો સાગર જે તરી જવો
લોભાવતા કાં સુખના તરાપા?
આશાતણી આજ પ્રકુલ્લ પાંદડી
નરાશ્રયથી ખિન્નલ થાય કાલે;
શું ઝૂરવું ચાતકઝૂરણીમાં?
દયામણી આતુરતા અસહ્ય એ.

કો દુઃખના ધોમમહીં ધખ્યા પછી
ભીનું બને જીવન આ જયોન્મુખી;
એ તાપ ને ઝડમરમાં ભમીભમી
આ પંથ શો પંકિલ કાપવાનો?

પરાસ્ત આ ક્લાંત મનોદશાને
દે આખરી રુંધન એક એવું
કે ઝૂંગળાઈ, લખ પાશ તોડી
વીંઝી રહે માનવ આપમેળે.

વેણીભાઈ જ. પુરોહિત

આવતી કાલનાં નાગરિકો માટેનું અઠવાડિક આદર્શ

અવળા ક્રીમિયાગરોને

- પૃથ્વી -

પરિગ્રહ કરો સુખે!
જીવનમતલબ દુઃખને જરા, રતન વીણવે,
હૃદયદીપ ઝાંખો કરી;
અને વિષયવ્યાપ્તમાં વિરલ વિશ્વ ગાણિત્વનાં
ખુશી કિરણ ક્યારી દો! નયન દાનવે સ્વાર્પણના.
પરિગ્રહ કરો સુખે!
જન વિરાટને કૂપડે ભરી દુઃખદ વાતના
અટલ દૈન્ય ઝંઝાનિશે,
ગરો નિજ અટારીઓ કલહની ક્ષમાનો રવા'
મરી જો ત્યાંથી તમે ગરુભુજિ વસાવી ચાલીશ?
પરિગ્રહ કરો સુખે
સકલ જ્ઞાનવિજ્ઞાનનો! બનાવી જનમાત્રને
અનાથ મહા પંથુઓ;
અને પ્રણય દોડી જ્યાં રાજત સહ પાત્રિત્વની;
બલે પંક પડી અનાર્ય વપુઆર અજ્ઞાનની!
પરિગ્રહ કરો સુખે
સકલ વિશ્વસત્તા તણેર, ઝકારી નિજ બાહુને'
પ્રલયના ગદાયુધમાં ભરો રજરજે પદો!
વહી જ બાર ઐક્યની
ધરેલી ભવદુઃખને ચુક-પ્રભુપ્રાણની ખાણમાં.
પરિગ્રહ કરો સુખે!
જીવનના મહા રત્નના બનાવી દઈ કોરડા,
ગતુજ્યેયને ગાળવા'

રતિલાલ છાયા

શું રે ગાઉં ને શું ન ગાઉં

શું રે આજ શું રે ગાઉં ને શું ન ગાઉં
વેણે વેણે અટકાઉં. . .આજ૦

આકાશી સૂર ને
સાગર ના સૂર જે,
નદે એ સૂરે તણાઉં.....આજ૦

નેડ ધરતીની હાય,
તેને નિમિષે સુહાય;
એના રંગે મોહી જાઉં.....આજ૦

આવે ભલુ ઋતુ જાય,
ગીતો એ કૈં ગાય,
એના રાગું ને ઢોલા ગાઉં .. .આજ૦

માનવતા શોક-ભુજે
ભલું આ ગાત્ર હૂક,
આસુ ઢળે-હૂગી નવઁ..... આજ૦

પ્રહલાદ પારેખ

શેરીદીવો શુદ્ધ આપે પ્રકાશ,
હાળા હાયે તો ય તે ઝેણવાય;
તેવો આત્મા પ્રોજ્જ્વલત પ્રકાશે
આર્તતાથી આવર્યો ઝેણવાય.

તનસુખ ભટ્ટ

સામયિક ચિંતન

આપણે શું ગુમાવ્યું છે?*

આ સવાલનો જવાબ પ્રત્યેક ભારતવાસી જુદીજુદી મતિથી વિચારશે કોઈને લાગશે કે આપણે રાજકીય સ્વાધીનતા ગુમાવી છે, કોઈને લાગશે કે આપણે આર્થિક સ્વાતંત્ર્ય ગુમાવ્યું છે, કોઈને થશે કે આપણે પરસ્પરના સબંધો ગુમાવ્યા છે પરંતુ ભાગ્યે જ કોઈને એમ જણાશે કે આપણે ભારતીય તત્ત્વો જ ગુમાવ્યાં છે છતાં એ વાત ખરી છે કે, આપણે જીવનના પ્રત્યેક અંગમાં, પ્રત્યે- ક્ષણમાં, પારકી દોરવણી અને પારકા અભિપ્રાયોની છાયામાં જ જીવી રહ્યા છીએ અને એ સ્થિતિનો પ્રતિકાર કરવાની કોઈ પણ વૃત્તિ ગુમાવી બેઠા છીએ

ગજબનું સ્વાધીનતા તો દૂર રહી, પણ આપણું પોતાનું બાળકોને, બીજાના નાબૂદ આપતા વે ભારતની સમ્કૃતિનું દર્શન કરાવી શકીએ એમ નથી એમની નિશાળો, એમના પુસ્તકો, એમના મેળાવડા, રમતો અને છેવટ આનંદોના વિનોદના અને ઉપક્રમ બધા જ એવા છે કે તેને ઉત્તમ કહીને, સ્વાપત્ય કે પ્રાચીન સાહિત્યનો પરિચય કરવાની તક યા તાલીમ ન જ મળી શકે; કારણકે મૂળે મોટે ભા સ્થિતિ નબળી વેનારા વિદ્વાનો, અધ્યા- પકો અને માતાપિતાઓ વસ્તિપત્રકવ્યવ- પુર બની ગયું છે. આવી પેઢીને સંસ્કાર આપવાની અને જ્ઞાન પ્રસારવાની ગમે તેટલી જરૂરી પ્રબન્ધો અને પ્રયત્નો સુનિયંત્રિતોના હશે, છતાં આવેલા પુસ્તકો પાછળ અશ્રધ્ધા રહેવાને પરિણામે આપણે મનુષ્યસર્જિત શ્રેષ્ઠ સં- સ્કાર, પ્રેરક દૃશ્યો તથા કળાઓ દ્વારા મળતા પ્રસાદ અને આનંદ ગુમાવી બેઠા છીએ

કેળવણીનો વ્યાપક અર્થ સરકાર તને સૌન્દર્યબુદ્ધિની નથી, એમ જ્યાં સ્પષ્ટ- તા હશે ત્યાં સિનેમા, ચિત્રકળા, ગાયકવો અને કુશળ હાથે રચાએલી, વિવિધ સૂચન ક્ષની ચિત્રભાતો કે ચિહ્નોને બદલે અર્થહીન કૃતિ- ઓમાંથી અશ્લીલત્વ તો કેમ, રસ કે કેળવ- ણીના મંડળોમાં અને આકૃતિઓના મહા- બંટારમાં કવિતા સમી લહેરાતી પડી છે તેનો અન્વય્રાસ, આદર કે ચિત્તને આપણી નવીન પ્રજાના જીવનમાંથી સમૂળગા દૂર રા મી, વર્ષો સુધી વાંચેલા જ્ઞાનની જોગજબૂદી

કરવા જ સન્દરપ્રાપ આપનાર ગુમાડે શું ક્યું યે ગુમાવ્યું નથી?

બારમા એકામાં પરિતવર્ય ઢેબરઠકારાર્થે પાઠશાળા રાત્નચિરાજ પાસે રહી મહાન રૂપસુદર મહાપર્યો, ઉપાશ્રયો અને મન્દિરો હરાવ્યા હતા આજે ક્યા વિદ્વાને, પ્રિન્સિપલે કે પ્રધાને પોતાના દેશમાં અમર અને એવું નિર્માણ કર્યું? મહાલયના દર્શનમાં ભાવ- નાઓનું દર્શન એકત્ર થાય છે આપણી આજની કઈ કૉલેજનું મહાલય એવાં ભાવ- સ્પન્દનનું સાન લઈ શકે એમ છે?

ગુજરાતને શ્રીમતો અને શ્રીમતાઇની કદી ખોટ નથી પડી પણ પાટણના મંત્રીશ્વરોએ આબુ-દેલવાડામાં જે સ્થાપત્યમૂર્તિના નમૂ- નાનો વારસો આપ્યો છે, તેવું આજની શ્રીમતાઈ નહિ કરી શકે તો, કાળની ધૂળ તો જગતના સમ્રાટોને પણ ઝાંખી કરી ગઈ છે શ્રીમતાઈ કરતાં અમર થાય એ શ્રીખણ્ડના સ્તમ્ભનો કે આચાર્યો આજે નથી, એટલે જ આજની શ્રીમતાઈ કેવળ બાકુની કાઢ અને નન્શી સાજ ઉપર જીવનના બોજ બોજવામાં જ લીન બની છે એ સાજ અને બોજમાં નથી પોતાની ઊર્મિ, નથી પ્રસન્નતી કે નથી બોજવાની કળા સ્ફોમરો લાગે, અને જે જે નવું તત્ત્વ લેતી આવે તેને આ શ્રીમતાઇ આવકારે, એ જ તેનું ગૌરવ

હિંદુસ્તાનના માનવીઓને આજથી આજથી સદીના હતી, કામ ઝની બનાવવાની કારિગર હતી મુલ્ય સમયના બદલામાં, રાજપુત સુતના વસ્ત્રાની કળા, પાઘડીઓ, ખેડકો, કટતરકાબો, લોટા, ખાવા તૈયાર વિવિધ પાત્રોના કેળવણી લાકડયમથી કેળવાએ અને સ્વાદની વિવિધતાથી ચુકવીઓ તથા સાદીઓ એ બધાને આજે મ્યુઝિયમના નમૂના માત્ર બનાવવાનું પાપ મને કિરે આજ છે?

પ્રાત કાળે ઇશ્વરપ્રસ્થના સ્તોત્ર કે જાન- વેતાલિકો વસ્થધરી ગાડતા, અને માણસ મનને સ્વસ્થ કરી, તનની સ્વચ્છતા તથા વસ્ત્રની સ્વાર્દ્રતામાં પરિશ્રમને તદ્દરસ્તીનું સાધન માનતો, તેને સ્થાને આજે તે કેમ સૂર્યોદય પછી ઊઠતા લુકતા, રાજેલી આળો અને થોથરા આર્દ્ર જનમના વ્યાકુલતા અને વિરોધ ભરેલા જ ગોલા છે? એના જીવનનો

નસીબ તો અશ્વ જ લાકડાનો,
રચ્યુ હડી કે ચડી યે શકે ના;
હલાવ તારા પગ તુ સવાર થૈ;
તને લઈ વેગથી દોડશે, હા!

રમણલાલ સોની

તાલ બેસે નહી, એને જનની કે સ્વસ્ની સુરાવટ મેળવતાં આવડે નહી, તે કુટુંબ કે સમાજમાં શી રીતે આદર અને આનન્દનો અવતાર બની શકે?

એતુ જીવન-શિક્ષણનુ જ એવુ છે સ્વસ્ના આદોલનોને અનુરૂપનો તેના પાઠય પુસ્ત- માં કે રાજાોમાં નથી બનોરમ ચિત્રાવલિઓ પ્રત્યેક થતી માનવકથાઓ કે હરણો તેને ભેવાને મળ્યા નથી ઘર આજુબે કે ગાળાના આંગણે તેને સુરચિત શોભાયમાન ઢાંરંગો કે શિલ્પવસ્તુઓ વેષ્ટિત રાખ્યો છે અને રોના ચિરપરિચયથી દૂર નજર ફેંકવાની શક્તિ તેણે ગુમાવી છે અને કુદરતની પર્યેષણ અવવાની નવીનતાઓ તે અવધોણી રાખ્યો નથી આજના માનવીનુ જ્ઞાન તેના કબાટમાં ભરેલા પુસ્તકોમાં છે તેણે તો એનો ફળી- કુડો આપ્યો, ખોરાક, કપડા અને આશ્રમ પૂરતુ બાકુ લઘ્ય અનેય માન્યો છે

તેણે શું ગુમાવ્યું?

તેનો કોઇ ભારતીય પૂર્વજ આજ નિત્ય-કર્મથી પરવારી કોઇ સુન્દર દેવમન્દિરે આશ્રમ તરફ આટો મારી આવે કે તેને રોજના પરિચિત જનોનો રસ્તામાં ભેટો થાય કે સામસામા વિનયવધ્ધારથી તે ખબારની પરિચય દૃઢ કરે છે તેની આખ નરનારીઓના વિવિધ સ્વરૂપો અને હસતચલનનુ માધુર્ય પામે છે હાનાર્થે પાસના ગીતો કે વાદ્યોથી તૃપ્તિ અનુભવે છે અકબા અને તોરણો, ભીત- ચિત્રો અને અભિચિત્રો નીરખતો એ નિત્ય જીવનમા કેટલાય અનુભવે છે એમ સોપા- સની સુષ્ટિથી ઉદ્દભાસિત ચેતિન, ચારે પ્રજ્ઞિ વાળો અનેકાનદિક પોતાના બચાવુ કામ કરવા ગાયે જન્મસંસ્કારના—જેના કે ક્યા, જ્ઞાન ને પરોપકારના કાર્ય પણ કરતો જ જાય છે કુટુબ અને વ્યવહારથી વિમુખ બનતો નથી પોતાના સુખદુ ખના ભદ્રાવા પણ તે ઊર્મિના રગથી ઝોગવે છે તેનુ અતર આત્મપ્રસન્ના

---

* મુબાઇના શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયના રજતગ્રહોત્સવ ગ્રથ માટે ખાસ લખેલો લેખ

સમાજસંબંધો અને વ્યવહારમાં બહેકીએ જીવન એવી રહે છે. ચટાપીપડતી, રપધામિયા, આપત્તિઓ કે ઉત્સવો તેને મન જીવનમાગ-ણી લહેરો લાગે છે. દુનિયાપાર પ્રીતિ કર-વાનો લોભ તેને હોય તે કરતાં દુનિયા-પાર વહેવાર બાંધવાનો તે વધુ ઇતેલ્લર જણાય છે તેની મહત્ત્વાકાંક્ષા શાંત, ક્વચિત મૃત્યુ જેળવવાની હોય છે

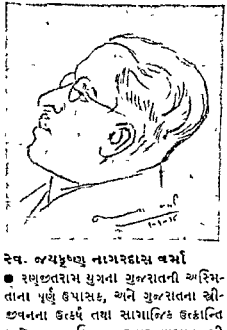
મનુષ્યની પ્રકૃતિ ઉપર આની અસર કરનારાં એ કાળનાં વ્યવહારો કે બળોનો વિચાર કરીએ તો લાગશે કે જીવનને એક લયમાં ઠનારવા માટે, નાદબદ્ધ ગતિ આપવા માટે, સ્મૃતિ દર્શન દ્વારા સૌંદર્યબુદ્ધિ જગાડનારા તત્ત્વોનો આદર એ કાળે સમાજના પ્રત્યેક કાર્ય અને પ્રવૃત્તિમાં વ્યાપક હતો. એ આપણે સ્વીકારીએ તો આપણે આજે શું ગુમાવ્યું છે તે સમજતા વાર નહિ લાગે. આપણે દુનિયા, સુનિતા અને વાણીનો સૌંદર્યપ્રવેશ ગુમાવ્યો છે રૂપસાગરની લી-લાઓ,સ્વરજનનાં ધ્વનિ કંપનો અને અનેક-વિધ કલાઓ વગર આપણી શિક્ષા જીવનને શું આપી શકશે ? જીવનનો અર્થ કયાંથી પ્રકટશે?

૨.મ.રા.

આ અંકનું સુખચિત્ર ને એના કલાકાર

● કલાકાર ભાઈ સોમાલાલ શાહના ખરા પરિચય હજી ગુજરાત પામી શક્યું નથી એક સાચા કલાભક્તની પેઠે તેણે ક્ષણિક પ્ર-ચારકાર્યની કીર્તિની લેશમાત્ર પરવા ન કરતા પોતાના એકાંતમાં રંગ અને રેખાની શુદ્ધ કૃપાસના દ્વારા જે સિદ્ધિ મેળવી છે, તેના ખરા નમૂના તો તેણે ભાવનગરના નાગ્મહા-ગજા માટે કરેલાં પક્ષીસમુદાયના ચિત્રો છે. આ અંકનું સુખચિત્ર તેમાંનો એક નમૂનો છે પક્ષીનું ઔદર્ય ને કુશ્ત સાથેનો તેનો સંબંધ સમજ્યા તેમણે શ્રી પદ્મબાબાઇ જેવા પક્ષી-વિશારદનો નિકટ સમાગમ સાધીને, સૂક્ષ્મ અવલોકનપૂર્વક, પક્ષીઓના આગવૈશિષ્ય, રવવૈચિત્ર્ય અને તેમના પ્રણયાગની કુશ્તને ચીવટ અને ઝીણવટથી આલેખ્યાં છે તે જ્યારે નિસર્ગપ્રેમીઓ ને જનનના કલાકાર મહોનો જોશે ત્યારે શ્રી સોમાભાઈનું સાચું મૂલ્યાંકન થશે અને તેને જગતવ્યાપી કીર્તિ વરશે. ભાવનગરના સુજ્ઞ કલાપ્રેમી નરેશ અને તેમના રાજવી બંધુઓએ આ રીતે એક કલાકારને આપનાવી ભાવનગર રાજ્યની પક્ષીસમૃદ્ધિને ચિરસમૃદ્ધિમા અમર કરી છે અને કલા તેમજ પ્રકૃતિવિજ્ઞાનને અભૂતપૂ ફાળે આપ્યો છે

—૨.

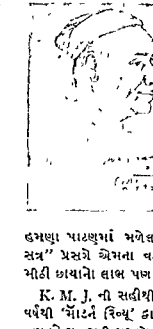
રવ. જયકૃષ્ણ નાગરદાસ વર્મા

● રણજીતરામ યુગના ગુજરાતની અસ્મિ-તાના પૂર્ણ ઉપાસક, અને ગુજરાતના સ્ત્રી-જીવનના ઉત્કર્ષ તથા સામાજિક ઉન્નતિ માટે સતત ચિંતન કરનાર સદ્‌ગત શ્રી જયકૃષ્ણભાઇ એક સારા બૅરિસ્ટર હતા, સ-ન્મિત્ર હતા અને છેલ્લા વર્ષોમાં લુણાવાડા સ્ટેટના દીવાનપદે હતા. એ પદની જવાબ-દારીઓ ને ચિંતાઓએ એમના આરોગ્ય પર અસર કરી હોય એ સંભવિત છે હજારા ઘોટા રોજ પર એમનું અવસાન થયું. 'ગુણસુંદરી' નાસ્કિકને પોતાને ભેખમે ચલાવી, ચાલુ રા-ખીનેલોકપ્રિયબનાવવાના પ્રયત્નને યશ એ-મનો છે એમનુ આયુષ્ય લેખાયું હોતતો ગુ-જરાતને તેમના જ્ઞાન ને પ્રજ્ઞાનો વિશેષ લાભ મળત એમના આત્માને શાંતિ હો —૨.

દી.બ. કૃષ્ણલાલ મો. ઝવેરીને એમના જીવનની પોણી શતાબ્દી નિમિત્તે અભિનંદન

● તરણ વયે વાચનની શોખ પાડવાને અંતે ગુજરાતી સાહિત્ય અને તેના ઇતિહાસ વિષે નાણવાની જિજ્ઞાસા જાગૃત થઈ, તે બે વસ્તુ-ઓએ સંતોષેલી શકાત્માગ,એક સાહિત્ય-સમ્રાહની સ્વ. રણજીતરામે લખેલી મનાતી પ્રસ્તાવનાઓ અને બીજી, બારી તો, 'બાઇબ-સ્ટોન્સ ઇન ગુજરાતી લિટરેચર.' ત્યારથી એના લેખક દી. બ કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીનું નામ મનમા આદર સાથે અકાત્રેલુ

તે પછી ઘોડા કાળે વહ્યાં પુસ્તકો વેચ-નારને ત્યાથી એમનુ લખેલું 'રવારામ અને હાફેઝ' હાથ લાગ્યું એણે એમના ચારસીના ઝટા અભ્યાસ અને તુલનાત્મક વિવેચન-શક્તિની વિશેષ ખાણ કરાવી પછી તો જતે દહાડે 'કૃષ્ણચરિત્ર', 'મીરાતે અહમદી' વગેરે પણ હાથમાં આવી ગયા; અને છેક

દી. બ ઝવેરી

હાલી સાહિત્ય સમેલન પ્રસગે સ્વેચ્છા-

૨. મ. રા

હમણા પારણામાં ઝૂલેલા "ઢૈમસારસ્વત-સત્ર" પ્રસગે એમના વત્સલ સૌજન્યની મીઠી છાયાનો લાભ પણ મળ્યો

K. M. J. ની સહીથી આજ ૩૫-૩૬ વર્ષથી 'મૉડર્ન રિવ્યૂ' દ્વારા બીનગુજરાતી જગતને ગુજરાતી પુસ્તકોની સ્વચ્છ શૈલીની પરિચયરેખા આપનાર એ પીઢ ને નીરવ-શીલ વિદ્વજ્જનને પોણોસો વર્ષ પરા પ-યાનો હર્ત્સય મુબારકી હમણા જેજ્યો. (ઈ ૧૮૬૨ના ટિસેમ્બરની ૩૦ મીએ, સવત ૧૯૨૫ના પોષ વદ ૧ના રોજ એમનો જન્મ) આ પ્રસગે એમના શુભારોગ્ય અને ચિરાયુ માટે 'કુમાર'નું હાર્દિક અભિનંદન છે.

ગુજરાતી સાહિત્યની ઇતિહાસપરંપા આ-કતા 'બાઈલ સ્ટોન્સ ઈન ગુજરાતી લિટરે-ચર'ના એમના એ બે વિખ્યાત અંગ્રેજી પુ-સ્તકો ઉપરાત ત્રીસેક જેટલાં પુસ્તકોનો ગુજ-રાતી સાહિત્યમાં એમાંનું ફાળો પૂર્યો છે ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના એ પ્રખર હિ-માયતી છે ને લાઠીમાં ભરાએલી ૧૦મી ગુ-જરાતી સાહિત્ય પરિષદનુ પ્રમુખપદ એમને આપવામાં મુંબાઇના વક્રિષ્ઠ ન્યાયાધવના ન્યાયાધીશ તરીકે એ બદ્ર ગુજરાતીએ લાબા કાળ સુધી આપેલી સેવાઓનો તો ત્યાની જનતામાં આદર અને પ્રેમ પ્રાપ્ત કર્યા છે; અને આજે પણ સાહિત્ય અને સંસ્કારની તેમજ લહેર હિતની અનેકવિધ સસ્થાઓના સુકાન એમને હાથ સોપાય છે મુબાઇ મુનિ-પલિટીના ફેલો હોવા ઉપરાતએની અભ્યાસ-ક્રમ સમિતિ જેવી અનેક કારવાહીઓના તેઓ આગણી છે આજે જીવનની પોણી શતાબ્દીએ પણ એમનાં આરોગ્ય અને મન પૂર્ણપણે પ્રસન્ન અને સ્વસ્થ છે એ ઈશ્વરી કૃપા માટે ધન્યવાદ સહ અમારી પ્રાર્થના છે કે તેઓ પોતાના સમાગમનો લાભ ગુજરાતને આ-પવા દીર્ઘાયુ થાઓ.

—બ.

સુ

શક્તિ · પ્રગતિ · સમૃદ્ધિ

હિંદના આર્થિક નવનિર્માણનો એ મંત્ર આપનાર મહાદ્રષ્ટા

ઔદ્યોગિક અર્થશાસ્ત્રી અને પ્રતિભાવાન ઇજનેર

સર મોક્ષગંડમ્ વિશ્વેશ્વરય્યા

કડકડી છતા રૂઆબદાર દેહયષ્ટિ, વિશાળ ભાલપ્રદેશ, ઊંડી છતા ચમકદાર આંખો અને સૌમ્ય છતા સફાઈભર્યા ચોમાસાના મૂછ રાખેલા, ઝીણી પાતળિયા, અને ૮૨ વર્ષની વયે પણ અડાદ તરુણ સમો તરવરાટ દાખવતા વૃદ્ધને. રાઇસો અને નેટો, પુલ્લો અને અહેવાલોના ગજ વચ્ચે ટટાઈલા રહીને ચિંતનમાંય ભની ગએલા નેતાનું સહભાગ્ય કયારેક પણ તમને મળે તો માનજો કે હિંદની એક મહાન વિભૂતિનો તમે સાક્ષાત્કાર કરી રહ્યા છો.

એ મુકકડકી દેહમા વસતા જેના જેનની આગેકિકાએ માનણી મૂકી છે તે સર મોક્ષગડમ વિશ્વેશ્વરય્યા હિંદની માત્ર ઈજનેરોની જ નહિ પણ અર્થશાસ્ત્રથી ગાડીને રાજકારણ સુધીના ક્ષેત્રોની એક વ્યાપક અને બહુપરિમાણ પ્રતિભા છે પ્રજાની દરિદ્રતાના નિવારણનુ વ્રત લઈ બેઠેલી એવી વિભૂતિઓ કોઈપણ દેશમા વિરલ હોય છે, તો પછી દરિદ્રોના જ આ દેશમા તો તેને વિરલતમ ગણી સકાય.

મૈસૂર રાજ્યમા આવેલા ચિકબલ્લપુર નામના ગામડામા ૧૮૬૧ના સપ્ટેમ્બરની ૧૫મી તારીખે સામાન્ય સ્થિતિના એક કુટુબમા એમનો જન્મ થએલો. અને મૂરકડીથીયે ભરેલુ કુટુબનુ આર્થિક જીવન કયારેક તો નિરાશને પણ ઝખી જતુ પરતુ વિશ્વેશ્વરય્યાનો સ્વભાવ પ્રથમથી જ દઢાગ્રહી રહેલો. અને એમનો સઘળો વિકાસ એમના એ દઢ આગ્રહ અને ખતને આભારી છે માતાનો સ્વભાવ ખૂબ ધર્મિષ્ઠ હતો અને એમની એ નિષ્ઠા તથા વાત્સલ્યે વિશ્વેશ્વરય્યાને ઓછુ સાત્વન નહોતુ આપ્યુ, છતા એનુ બુદ્ધિવાદી માનસ કદી એવી ધર્મશ્રદ્ધા અપનાવી નથી શક્યુ પ્રાર્થનાઓ તથા અન્ય ધાર્મિક ક્રિયાકાડો પ્રત્યે નાનપણથી જ એમને જ અભાવ

કૃતિ અને કાર્યદક્ષતા પર રહ્યો છે'

મુળાઇમાથી ૪૩ વર્ષની વયે નિવૃત્ત થતા જ નિઝામ સરકાર એમને પોતાને ત્યા ખાસ સલાહકાર ઇજનેર નીમી લીધા. એમની કીર્તિસુવાસથી મૈસૂર રાજ્ય પણ હવે પોતાના એ સુપુત્રની નિર્માણ બુદ્ધિનો લાભ લેવા અધીરુ બની ઊઠયુ હતુ કે ૧૯૦૯મા રાજા એમને માનપૂર્વક પોતાને ત્યાં ખેંચી લીધા ત્યા એમની અવનમુખી પ્રતિભા એકલી ઝળકી ઊઠી કે રાજ્યે દીવાનપદની પોતાની નવી પ્રણાલિકા તોડીને રાજ્યના મુખ્ય ઇજનેર શ્રી વિશ્વેશ્વરય્ય ને કે ૧૯૧૨ મા દીવાનપદે નીમી દીધા.

આ ઇજનેર દીવાને એક કુશળ રાજનીતિજ્ઞ તરીકે પણ પોતાની જાતને પુરવાર કરી, અને એક માત્ર એમના જ પ્રયાસે જ્યારે મૈસૂર રાજ્ય આજની સ્થિતિમા એક કદીયજાન તારક સમુ હિંદના ઔદ્યોગિક ગગને ચમકવા માટેનુ મૈસૂરના પાટનગર બેંગલોરને કારણે ને કુશળ્યા નડે એકાદ અપવેનગરી સમુ આજે બનવા પામ્યુ કાવેરી પરના કૃષ્ણરાજસાગર બધ એ તે વખતના હિંદનો સૌથી મોટો જલાશય હતો એના નિર્માણમાથી પછી ત્યા જલવિદ્યુત શક્તિ સર્જવાનો વિચાર વિશ્વેશ્વરય્યાને ફૂર્યો, જેને પરિણામે પ્રાપ્ત થતી વીજળીનો લાભ પોતાના બધા કારખાનોમા આજે મૈસૂર રાજ્ય લઇ રહ્યુ છે

ડૉ. ભોગીલાલ જે. સાંડેસરા

રાજ્યની એની કટોકટીભરી પળે એમણે દીવાનપદ સ્વીકારેલું કે બીજી કોઇ પણ વ્યક્તિ એ કટોકટીમાંથી રાજ્યનું આર્થિક પરિત્રાણ ન સાધી શકત એ બાબતે આર્થિક તંગી ઉપર પાછો ગયો મહાયુદ્ધનો ફાળે પડતો એક્કો પાછું રાજ્યની તીજોરી પર સવાર થઈ બેઠો હતો. પરંતુ એમે તેવી આપત્તિ સામે કઠિનાઈ ન રહેવાની આદતને લઇને વિશ્વેશ્વરય્યા જરા યે હિંમત ન હાર્યા. રાજ્યને તારવા હોય તો તેને તુરંત ઔદ્યોગિક યાત્રા પર મૂકી દેવું જોઇએ, એ એમણે જોઇ લીધું અને એ નિર્ણયમા કૃતનિશ્ચયમ બન્યા. રાજ્યની કેળવણી, એની અને ઔદ્યોગિક પ્રગતિ આ બધાં એમણે હ્રદેસુર આર્થિક પરિષદ પણ યોજી અને એમના આ બધા પરિશ્રમને પરિણામે ખડાયની આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ વર્કસનું સિમ્યાલન ભદ્રાવતી કાગળ, સાબુનું કારખાનું, કલાબાકી પુસ્તકો, હ્રદેસુર બૅંક, ઈજનેરી કૉલેજ અને હ્રદેસુર યુનિવર્સિટી ફાલી ઊઠ્યા. આમસુધાર યોજના તથા જિલ્લાવિકાસ યોજના પણ એમણે ઘડી કાઢીને અમલમાં મૂકી, એમાની જિલ્લાવિકાસ યોજના હિંમત કોઈ પણ ભાગ્યા પહેલી જ હતી.

અને છ વરસની જહેમતભરી કામગીરીને એંને એમણે, આર્થિક સ્થિતિએ તંગ રહેલા હ્રદેસુર રાજ્યને સમૃદ્ધ બનાવી મૂક્યું એટલું જ નહિ, પણ પોતાની ઈજનેરી પ્રતિભા વડે મુંબઇ તથા બીજાં અનેક રાજ્યો ઇ. ૧૯૧૩માં કૉર્ડ હાર્ડિંજ સાથે સંધિ કરીને સ્વાયત્ત દેશી રાજ્ય તરીકેની પ્રતિષ્ઠા હ્રદેસુર રાજ્યને અપાવનાર એ જ હતા હ્રદેસુરને ગર્વભૂત કોઇ એ બીજે વહી દીધો તો એક ઑસોસિએશનનું 'ઇન્ડિયન ઈન્સ્ટીટ્યૂટ ઑફ સાયન્સ' અને બીજા સર વિશ્વેશ્વરય્યા હ્રે ૧૯૧૯ માં એમના નિવૃત્ત થયા સમયે હ્રદેસુર જેજેવે એમની અનિષ્ઠા ને ખતની પ્રશંસા કરીને રાજ્યે એમના દ્વારા જ સમૃદ્ધ કરેલા તે પ્રગતિશીલ ભાવિ સાપટ્યનું ઉદ્ઘાવાની એકરાર કરેલો છે. એ એકરાર જ એમની મોટી બક્ષિસ છે; કારણ કે હ્રદેસુર રાજ્યના ઈજનેરોની સેવક સમક્ષ તેમાંનું કહ્યું તે મુજબ, કાર્યની તકજ એમને હંમેશા જોઇએ છે, એથી વધુ કોઇ બક્ષિસ નહિ.

હ્રદેસુર રાજ્યની નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થયા પછીનું એક વર્ષ એમણે દુનિયાની મુસાફરી પાછળ ગાળ્યું અને પોતાની જન્મજાત પ્રતિભાને વિશેષ અવલોકનથી વિકસાવી ત્યારથી બ્રિટિશ હિંદની વહીવટી પ્રાતિક સરકારે કે વહીવટદારે દેશી રાજ્યો એમની સેવા માગતા જ રહ્યા છે ઈ ૧૯૨૫ માં હિંદી આર્થિક તપાસ સમિતિના એ પ્રમુખ નીમાએલા, ઈ ૧૯૨૬ મા સરકાર ઑફ્બમું નિરીક્ષણ કરવા સરકારે નીમેલા એ ઈજનેરોમા 'સીનિયર મેમ્બર' તરીકે એ રહેલા, ઈ ૧૯૨૭ મા મુંબઈ મ્યુનિસિપલ કૉર્પોરેશનના રીકન્સ્ટ્રક્શન એડવાઈઝર (કાયદેસર સલાહકાર) નિમાએલા ઈ ૧૯૨૬ મા કરાચી મ્યુનિસિપાલિટીએ પણ એમને સલાહ માટે આમંત્રેલા; ઈ ૧૯૩૮ મા મુંબઈની નદીવ્યવસ્થા સમિતિના એ ચેરમૅન રહેલા. બૅંગલોરની ઇન્ડિયન ઈન્સ્ટીટ્યૂટ ઑફ સાયન્સ સાથે તેઓ લાંબો સમય થયા તે તો ઓલાંજલા છે અને હાલ તેની કોર્ટના પ્રમુખ છે.

હ્રદેસુર રાજ્યથી નિવૃત્ત થયા પછી પણ બદ્રાવતીના નારબાનાના નિયત્રણ માટે રાજ્યે જોઇ આપ જૅમેન્ટેનન્સના પ્રમુખ તરીકેની જવાબદારી ચાર વર્ષ સ્વીકારેલી તેમના પર જ નાખેલી, જે એમણે સાડા છ વર્ષ ચુપી સેવાભાવી કામ કરીને પોતાની અવિન ઉંમાણ વરસે માટે રાજ્યે એમને બોલાવેલા, અને ડેકરીઓમાં થઇને જગીલ નીચેના પોપાળા બે માઈલ લાંબો બુનરો એમણે બાંધી આપ્યો, એવો બુગરો દ્રણિ હિંદમા બદેલો જ હશે ઈ ૧૯૨૩ મા લખની મુલાકે મળેલી હિંદી વિજ્ઞાન પરિષદના પ્રમુખ તરીકે, ઈ.૧૯૨૪માં મુંબાઇમા મળેલી હિંદી આર્થિક પરિષદના પ્રમુખ તરીકે અને ઈ ૧૯૨૬મા ત્રિવેન્દ્રમ મુકામે મળેલી દ્રણિય હિંદ રાજસ્થાની પરિષદના પ્રમુખ તરીકે પણ તેમની જ વરણી થએલી હમમાં થોડા સમય પર વડોદરામાં મળેલી અખિલ હિંદ કારખાનાદાર પરિષદના પ્રમુખપદને પણ એંજ વરાયા છે

મુંબાઇની આજની ઔદ્યોગિક ને પ્રાયોગિક કેળવણી એમના જ સૂચનોને આભારી છે. પૂનાના કાદરૂ સંસ્થાવના જે ગંઠાઓ દ્વારા બનતા નહેરને પાણી પર પાઠવામાં આવે છે તેના સ્વયંસંચાલિત દ્વારો (Automatic Gates)ના કલ્પક, નિર્માતા અને પેટન્ટનાધારક પણ એંજ છે ઇજનેરી વિષયના અક્ષરાતીને એમના એ પેટન્ટની મહત્તાને ખ્યાલ કદાચ નહિ આવે, પણ એટલું જરૂર કહેવું બસ થશે કે પનામાની નહેરના એવા જ દ્વારોને ઉપયોગ પાછળથી થયો છે. નહેરેણાતામા 'ઑટોક સિસ્ટમ' પણ એમણે જ આ દેશના કાખત કરી

જિંદગીના આઠ દાયકા વીતાવી ચૂકેલા આ આદમીના સલાહસૂચનો મેળવવા આજે પણ હિંદની અનેક મ્યુનિસિપાલિટીઓ,ઔદ્યોગિક મંડળો અને પ્રાંતિક સરકારો સુદ્ધા શા માટે ઉત્સેવર રહે છે તેનો મર્મ એમની ઉપર્યુક્ત કામગીરી પરથી સમજી શકાશે. એ કામગીરી કેને આભારી છે એનું મેઘધનુ સમુ વિવિધરંગી એમનું બેલુ એમના અવસાન પછી પુષ્કળ નાણાના બદલામા મેળવવા એક અમેરિકન કંપની શા માટે તૈયાર થઈ છે તેનો પણ ખ્યાલ એ પરથી મળી રહેશે એમની પ્રતિભાને અનુરૂપ એવા માનસંમાનો પણ એમના પર ઓછા નથી વર્ષો ઈ. ૧૯૧૧મા સી આઇ ઇ. તથા ૧૯૧૫મા કે સી આઈ ઈ મા સરકારે આપેલા ખિતાબો તથા ૧૯૨૩ મા લક્ષ્મણની, ૧૯૩૧મા મુંબાઈની ને ૧૯૩૬મા બનારસની યુનિવર્સિટીઓએ આપેલી ડૉક્ટરેટની માનદ ડિગ્રાઓના એમા મુખ્ય છે.

ઈ.૧૯૩૪મા એમનો જગપ્રસિદ્ધ મહાગ્રંથ 'Planned Economy for India' બહાર પડ્યો કેઇ એક જ પુસ્તકે તેના લેખકને સૌભાગ્ય બનાવી દીધાના દાખલાઓમા સર વિશ્વેશ્વરય્યાનો એ ગ્રંથ અગ્રગણ્ય ઉદાહરણ છે આજના હિંદના મહાન પ્રશ્નોને કે કુશળતાપૂર્વક એ ગ્રંથે હસ્તગત કર્યા છે એ એમની વિશિષ્ટતા તેમા જણાઈ આવે છે ઔદ્યોગિક અર્થશાસ્ત્રી તરીકે હિંદમાથી આજ ને કાલે એમની બાજુએ બરોબરી કરી શકે તેમ છે, ને ઇજનેરીમા તો એમણે મેળવેલી પ્રશસાનો કેઇ હરીફ હજુ જાગ્યો જ નથી. હિંદની પુનારચના માટે સૌપહેલો આશ્રય એમના એ પુસ્તકનો તથા ત્યાર બાદ લખાએલા 'Reconstructing India'નો જ લેવો પડે તેમ છે

એ સિવાય પણ હિંદના શિક્ષણવિષયક અને આર્થિક વિકાસ પર, ઇજનેરી યોજના અને કાર્ય પર, દેહાસમાં હિંદી પ્રજનના જીવિત અને નૈતિક વિકાસ પર એમના પ્રકાશનો બહાર પડતાં રહ્યા છે. યુરોપ, અમેરિકા અને જાપાનની એમની સફરે હિંદની અનહદ વેદાકારી જનસ્થિતિને પ્રત્યક્ષ ખ્યાલ એમને આપ્યો છે અને એ બધ અઠાવવાના માત્ર બે જ માર્ગો હોવાનું એમને જણાયું છે. (૧) સામુદાયિક ગિરાવ, અને (૨) શીઘ્ર કૃષ્ણાંગીકરણ. 'શું કરવા યોગ્ય છે અનુ જ્ઞાન, તે જ કાર્ય ગાદેલુ પ્રથમ પગથિયું છે.' એ એમના રાજ્યમા હિંદને વિશ્વાસ હોય તો શું કરવા યોગ્ય છે એ એમણે સ્પષ્ટપણે ભાખી આપ્યું છે કે: 'દ્રણોગીકરણ યા તો વિનાશ'

ઈ ૧૯૩૯ના ઑગસ્ટની ૩૦મીએ અખિલ હિંદ ખાદી અને સ્વદેશી પ્રચારસંઘના ઉ માંગે જવાબદેલું 'કાર્યથીજ સંપત્તિ જન્મે છે કાર્ય, કાર્યની શક્તિ, કાર્યનું બાહુલ્ય, કાર્યમા ગોદેલી બુદ્ધિ અને યોગ્યતા જ કોઈ પણ પ્રદેશના ઉત્પાદન અને ઉપયોગિતામા વૃદ્ધિ કરીને તેને સમૃદ્ધ કરી શકે છે. સ્વાસ્થ્ય ને જીવનના સંતોષ અર્થે કાર્ય એ એક માનસિક

આવશ્યકતા છે કાર્ય વિના માણસ નિર્બળ અને રોગી બની જાય.'

મુનાની પરશુરામ ભાઈ ડોક્ટરના વિદ્યાર્થીઓને એમણે આપેલી શિખામણ પણ એકેએક હિંદી વિદ્યાર્થીએ હૈયે કોતરી રાખવા જેવી છે 'હમેશા પ્રગતિશીલ વિચારો અને કાર્યો કરતા રહો. તમારું હિંદ, તમારું ચિત્ત અને તમારા હાથ કાર્યમાં પરોવી દો. કાર્યમાં જ સુખ છે, સાહસ્ય છે. કાર્ય નર્યમાં હોશિયાર ને હોશિયારને પ્રતિષ્ઠાવાન બનાવે છે.'

એકે હિંદની આજની પરાધીનતા એ જગતમાન્ય પ્રતિભાને પણ એક અનિષ્ટ પ્રયાર્થતત્ત્વ બની રહી છે. વિનોદા સમા નિરાશાવાદી એ નથી, અને રાષ્ટ્રીય નિર્યાજનામા મહાસભાને પણ સક્રિય સાથ એમણે આપ્યો છે, છતા સ્વતંત્ર હિંદને એ કેટલો લાભ આપી શકત એ લાભથી આજનું પરાધીન હિંદ વંચિત રહ્યું છે. ફેરાને એથી કંટ્રોલ કર્ર થાય છે એથી વધુ ફરાક એમને પોતાને પણ હોય એમ એમના આ શબ્દો પરથી જણાય છે 'હિંદ જ્યા સુધી રાજકીય નજરે સ્વતંત્ર નથી, હિંદી પ્રજાએ ફેરાનું શાસન જ્યા સુધી સ્વહસ્તક મેળવ્યું નથી, ત્યા સુધી આપણી ઈચ્છા મુજબનું અને દેશને સાનુકૂળ એવી યોજનાપર્વકનું ઉદ્યોગીકરણ અશક્યવત છે.'

છતા પહેલે કંટ્રોલ તેમ એ નિરાશાવાદી નથી એમને દઢ વિશ્વાસ રહેલો છે કે 'નિષ્ફળતાઓએ આપણા પ્રયાસ કુંઠિત બનાવી દીધા છે, પણ અતિમ વિજય આપણો જ છે.'

એક વ્યક્તિ તરીકે, શિસ્ત અને સયમયુક્ત જીવન જીવતા સર વિશ્વેશ્વરયા એક અજબ વ્યક્તિ છે સાદાઈના આત્મા સમુ એમનુ જીવન હોવા છતા જીવનવૈભવનુ ઊચામા ઊચુ લાવવાની એમની મહાન મહાત્માઓ રહી છે સ્વભાવે એ ખૂબ એકાકીપ્રિય છે વર્ષોની બગાઢમા એ માને છે અને હિંદને મોટરોથી માનવુ ને વિમાનોથી ગુજરવુ બનાવી દેવાની એમનેકમેર છે. છતા પોતે તો સપૂર્ણ સાદગીના આદર્શ છે સિન્ટેના આત્યતિક હદે આપનાની લીધા છતા આ એકાકિત્વ, શાસ્ત અને ચિંતનપ્રિય સ્વભાવને લઈને એમના દૈનંદિની કુમારા હજુ કેવી ને તેવી તાજી રહી શકી છે

તદ્ન બળે તો એક જ દાયકામા હિંદમા બનેલા મોટરો ને વિમાનો બધલરમા મૂકવાની આજે આટલી વર્ષે પણ જે લાભ તેઓ ભારે છે તે માટે એકાદ તકણ સમા તેમના આપદ્યોત્સાહ જ જવાબદાર છે એમની યોજકશક્તિના ગાથીજને પણ ઓછુ આશ્ચર્ય નથી ઉપજાવ્યુ એમનો વિચારભાર એમના ચહેરા પર પ્રતીત થયા વિના નથી રહેતો, છતા માનસિક સ્વસ્થતા એમણે સપૂર્ણપણે જાળવી રાખેલ છે જાણે કારણ, શારીરિક સ્વાસ્થ્ય પાછળ પણ એટલે જ ગાઢો રહેલી એમની કાળજી છે રેલવેના સમયપત્રક જેટલુ જ એમનુ જીવન નિયમિત છે અને એથી જ નિયમિતતાની ગોપણા તેઓ બીજા પાસે રાખે છે મુલાકાતોના એ સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ હજારને હતા ત્યારે એ એકઝીકયુટિવ ઇજનેરએમને મળવા આવતા ત્યારે ચારસમયથી માત્ર બેજ મિનીટ બે મોડા પડેલા, પણ સર વિશ્વેશ્વરયા એ તેમને મુલાકાત આપવાની બીકથી ના પાડી દીધી પેલા ઇજનેરની કોઈ ઇલીલ એમને પીગળાવી શકી નહોતી

હિંદના એ મહાન નિર્યાજકે જિંદગીમા આજ સુધી નાદુરસ્ત તબિયત એકસે શુ એ જાણ્યુ નથી. પોતે સપૂર્ણ વનસ્પત્યાહારી અને કોઈપણ પ્રકારના વ્યસનથી મુક્ત છે એમનુ એકેએક કાર્ય, એમની એકેએક ક્રિયા સુદ્ધા નિયોજિત જ હોય છે સવારના પહેલા ચાર વાગ્યે ઊઠીને કામ પર લાગી જાય છે તે ઠેઠ સાજ સુધી સાજે એ ફરવા નીકળે છે, પણ એમની સાથે ફરવા જનારાઓ કહે છે તેમ, 'સર વિશ્વેશ્વરયાને આવતા તો આવડજ નથી, ફક્ત દોડી જાણે છે'

એકલો કાર્ય દ્વારા એકલો જ પ્રત્યક્ષ જીવન દ્વારા હિંદના નવનિર્માણનું એ મત્રદ્રષ્ટાનો મત્ર છે 'શક્તિ, પ્રગતિ, સમૃદ્ધિ' અશોક હર્ષ

શ્રેયોમાર્ગી

હરીફાઈનું પરિણામ

પહેલુ ઈનામ' મોકૂકું, બીજુ ઇનામ 'અમણી'–શ્રુકદેવ અબેચ (અગરવાર), ત્રીજું ઈનામ' 'ઉડતી ગોળી'–રમનીકાન્ત પટેલ (આણદ), નોધપાત્ર. (૧) 'વનરાજમા વટમારુંઓ'-હિંમતકર અબેચ, અમદાવાદ, (૨) 'પલ્લવ-કટક' વિનોદ કોઠારી, લાભનગર, (૩) 'ગ્રામ્યજીવન'–શ્રુકદેવ અબેચ, અમદાવાદ

આ વખતના ચિત્રો ખાસ વખાણને પાત્ર નથી વળી પ્રથમ સખ્યાનો પણ બાબાવ છે એટલે બીજુ અને ત્રીજુ ઈનામ કાંઈક ઓછાનો ચિત્રોની પસદગી અતિ કઠપ્રયાના એક મુખ્ય કારણ બન્યુ હોવાનુ જણાય છે. 'અમણી'ના વિષયને બાદ કરીકેય અબેચ શાસ્ત્રીય તોરે પૂરતો ઈન્સાફ આપી તેમાથી ઉત્તમ ચિત્ર સર્જે શક્ત બીજા ચિત્રોને મૂકાબલે આ ચિત્રનો પ્રિન્ટિગ્ય ટકનીક્સ બેશ છે પણ કેમેરા, એગ્રેસ અને ફોકસિંગ બાબતોમાંકેટલે જે બાબતના શરીરના વર્ણનની રેખા એકબાઉન્ડમાંના આકારો જેવી બની જાય છે, તેના લીધે દૂરની વસ્તુ નજીક જણાય છે અને તેના વાસા પર ઝાડ વળગ્યુ હોય તેમ આખને ખૂચે છે ચિત્રોમાં આવતી ઊભી બાજાઓની વસ્તુઓ પણ આવે એ તો ચિત્ર જોનારની મોટી ખામી બતાવે છે, કે આમા પણ છે 'લો એન્ગલ'થી તે આ ચિત્ર જોવાયુ હોત તો આકાશની બેકગ્રાઉન્ડ ચિત્રને સારો ઉઠાવ આપત બાદ રમનીકાન્ત પટેલના 'ઉડતી ગોળી'ના ચિત્રમા ગોળી ફેકાઇવાની ક્રિયા હીક ઝડપાઇ છે ઘાસ વાળી બેક ગ્રાઉન્ડની ખામી સિવાય ફોટોગ્રેફિક તમે તેમજ સારસ છે, પણ પ્રિન્ટની ટેકનીક ખામીભરેલી હોવાથી પરનો ઉઠાવ જળાતો નથી વળી ચિત્રની ફ્રામની પણ બરાબર નથી નીચેથી પોણા બે ફ્રેમ, જમણી બાજુથી અરધો ફ્રેમ અને ડાબી બાજુથી બે ફોરા કપી ના જવાથી ચિત્ર સુધરેલો

'વનરાજમા વટમારુંઓ'ના દિલદાર અબેચના ચિત્રની ફોટોગ્રાઉન્ડમા પડછાયાઓને ઉપયોગ સારો કર્યો છે, પણ વટમારુંઓ ચિત્ર જોવાના માટે સભાન થઇને કેમેરા તરફ જુએ છે એ ખામીને વળાકનો રસ્તાનો દૂરનો દેખાવ આવે એવો ખૂણો પકડી એ ચિત્ર જોવાયુ હોત તો વધારે સારૂ બનત 'પલ્લવ-કટક'ના દાલખમ્ય વિષયમા કાંટાવાળા ઝાડની રેખા જેટલુ સૌદર્ય પલ્લવની બાલ્ય લાની ગણાયુ નથી. 'ગ્રામ્ય જીવન'ના આકર્ષક વિષય આખા, ખામીભરેલા ટ્રિન્ટને લીધે માર્યો ગયો છે પોતપોતાના કાર્યમા મશગૂલ વિવિધ પાત્રોની રચના સાથે જોનારની આખને ટેરવવા માટે ચિત્રમા એક કેન્દ્ર જોઇએ તે નથી દરેક પાત્રનું મોં છાયામાં છે અને જેના ખુલ્લી જણાતી નથી આવા ચિત્રો પાછળ વારવારના પ્રયત્નો કરી તેને અદ્યતન પાત્રો તથા તેજજાયાની પસદગી વડે સારા બનાવી શકાય.

બી. બી. ફનીબંદા

નરભક્ષી સિંહો!

આ વાર્તામાં આવતા બંને સિંહના અવશેષો સિકાગો મ્યુઝિયમમાં મઢીને ગોઠવવા છે, તેના ટ્રોફીહોલ ઉપરથી લીધેલું આ ચિત્રણ.
લેફ્ટેનન્ટ કર્નલ જે. એચ. પૅટર્સનના અંગ્રેજી પુસ્તક 'ધ મૅન ઈટર્સ ઑફ ત્સાવો' ઉપરથી રૂપાંતર કરનાર

હરિનારાયણ આચાર્ય

[The Man-Eaters of Tsavo: ગોરા કાળા વર્ણભેદ ભૂંસી નાખીને ત્રણ ખંડના લોકોને ભેગા કરી દેનારી આફ્રિકાની ખાણોમાં કામ કરવા જતા હિંદીઓ ઉપર ત્યાંના સિંહોએ કેવા ભયંકર હુમલા કરેલા તેની આ સત્યઘટના પરથી લેખકે આ પુસ્તક લખ્યું છે. કર્નલ પૅટર્સનની આ પરાક્રમકથા, જગતના સાહસ-સાહિત્યમાં વિશિષ્ટ સ્થાન ધરાવે છે. દુનિયાના અનેક સમર્થ તટ્ટિઓએ એના નિર્ભેળ ગુણગાન કર્યાં છે. પૅટર્સન, રેલવેનો રસ્તો બાંધવા માટે ઉગન્ડાથી આફ્રિકા ગએલો. એક સામાન્ય ઇજનેર હોવા એ કામગીરી દરમ્યાન અચાનક એને અત્યંત ખૂંખારીબાણી, ચાલાક, ભયંકર માણુસખાઉ વિકરાળ સિંહોનો સામનો કરવો પડ્યો અને હજારો અસહાય મજૂરોના પ્રાણુસરક્ષણની જવાબદારી આણુધારી એને માથે આવી પડી. એ પ્રસંગે એણે એકલે હાથે કે પુરુષાર્થે કર્યો, સિંહોનો વધ કરી નિર્દોષ માનવોનો અકારણ હત્યાકાંડ થતો અટકાવ્યો, એ આખી કથા અત્યંત રોમાંચક છે. રજૂ પણ અતિશયોક્તિ, આંકમઢાયા કે અવૈજ્ઞાનિક વાતો સિવાય એ બધા બનાવો, આપણા રોજના જીવનની સામાન્ય વાતો પેઠે, પૅટર્સને વર્ણવ્યા છે, એટલે જ એ વધુ હૃદયંગમ બની ગયા છે. રાક્ષસ પ્રકરણોમાં, આફ્રિકામા આવીને ક્રમે ચડી ગયા પછી ઘોડા જ ત્રિવસમા સિંહ દેખાયાની અને એકાદ મજૂરના અર્ધનગ્ન અર્ધબરીતે અકસ્માત ચુગ થઇ જવાની વાતો પૅટર્સનને કાને આવી તેનુ વર્ણન છે. શરૂઆતમા તો તેના માનવામા તે વાત ન આવી, પણ ત્રણેક અઠવાડિયામાં તો એના જ શીખ જમાદાર એજનસિસ હોને ક્રમકમાદીબર્યો ભક્ષ સિંહોએ કર્યો, અને પૅટર્સને તેમેજર નરમા કમ્બર કસી. પણ અનેક પ્રયત્નની નયામણો પ્રયત્નો અને સાવચેતીઓ છતા ન સિંહ હાથ લાગ્યા. ન તેમની ઉત્પાત શમ્યો,—ઉલટો વધતો જ ગયો હવે આગળ વાંચો.]

૩. દવાખાના પર હુમલો

આ તબાગ વખત દરમ્યાન મારો પોતાનો તબુ કરવી વાડ-ના કોઈ પણ જાતના સંરક્ષણ વિના ઉઘાડા મેદાન વચ્ચે ઊભો કરેલો હતો. એક વખત ઢાકતર રોજ રાત આળસ મારે ત્યા આવ્યો હતો ત્યારે બહાર તબુનાં દોરડાંમા કોઈના અથડાવા—ઠોકરાવાનો અવાજ સાભળી અમે અરધી રાતે બન્ની ઊઠ્યા ફાનસ લઈને બહાર જોવા જતા કોઈ નજરે પડ્યું નહિ, પણ બીજે દિવસે સવારના પ્રકાશમાં ત્યા આગળ સિહનાં પગલા ઊપ્પ્યા જોવામા આવ્યા, ત્યારે મને જાન આપ્યું કે એ પ્રસંગે આમારામાંનો એકાદ જન્મ સિંહના મોનો કોળિયો થતાં સહેજમાં બચી ગયો છે. આ અનુભવથી મેનીને મેમારો મુકામ તરતજ ત્યાથીક પાડીસેવાની ગોઠવણ કરી અને ગારા વરસાણેરા કઢાવી, એ પ્રદેશના આદોગ્યસરક્ષણની જવાબદારી વેચા ત્સાવોમા તાબુ જ આવેલા ડાક્તર બૉનની સાથે રહેવા ચાલ્યો ગયો. તાદનાં પાદડા અને ડાળા-ડાખળાથી બનાવેલા એક ઝૂપડામાં અમે બંને રહેતા હતા. એ ઉપર દૂ ચુવા-ડા ભળી જતા પોની માર્ગને પડીએ, નદીથી પૂર્વ તરફ આવેલું હતું અને એના કરતી ૩૦ વાર ઉપલા બ્યાસની કાંઠાની બડી ઊ ચી ને મજબૂત કોટ જેવી વાડ 'બોમા' બનાવી લીધી હતી અમારા બનત ભિડમતવાળા પણ આ

'મારો પોતાનો તબુ ઉઘાડા મેદાન વચ્ચે હતો.'
ડાબી બાજુ લેખક (કર્નલ પૅટર્સન), જમણી બાજુ મિ. જ્હૉ, ઇજનેર.

જ વાડામા જ રહેતા હતા વાડામા દરરોજ મોકે તાપણું આખી રાત સળગતુ રાખવામા આવતુ હતુ જ અને ઢોર દરરોજ સંધ્યા-કાળે હકડ મેળવવાના હેતુથી ઝુંપડાની ઓગરીમા બેસતા, પણ ત્યા બેસીને લખવાવાચવાનો પ્રયત્ન કરવો એ અમારા જ્ઞાનતુઓને કસવા જેવુ હતુ, કારણ કઈ ઘડીએ વાઘ દેખીને સિંહ અંદર આવશે અને અમને ખાન ખાતે ત્યાર પહેલા અમારા ઉપર કૂદી પડશે, એની અમને ૨૪ પળ ખાતરી ન હતી એટલે હાથ પહોંચે એટલે છેટે અમારી બંદૂકો અને મૂકી રાખતા ને તાપણાના અજવાળાની પેરે પાર ઝેર અંધારામા આતુરતાથી વારવાર ચિતાભરી નજર નાખતા રહેવા એકાદ બે પ્રસંગ તો અમને સવારમા બનવ પડેલી કે સિંહ તો રાતના વાડની બેડાબહ્ર આવી ગયા હતા, પણ સદ્‌ભાગ્યે વાઘ બેદીને અંદર આવવામા સફળ થયા ન હતા

એ જ વારસામા કામદારોની ઝાંપલીઓ કરની પણ કાંધાની વાડો કરી લેવામા આવી હતી, છતા સિંહ તો વાડ બેદીને કે કૂદીને આવાની ગ્રંથ ને કોઇ છાવણીમા પેસી જવામા સફળ થતા અને રાતદીવો રાતના આતરે કરેક પ્રસંગ એક માણસ ઉપાડી લઇ જતા આજે આ, તો કાલે પેલો, એમ કરીને મેઘ ગ્રમ થઈ ગયાના ૬ બહ સમાચાર રોજ મારી પાસે આવતા હતા, પરતુ વિશાળ વિસ્તા-રમા પથરાએલી લખવ હજાર માણસની એ છાવણી સ્વાર્થોના ટ્રાટ રથા લગી તો આમ ખાનદેશ, એમના સાથીઓના ખાદીવસ્ત્રક ધારણની આડી કરકાર કરતા દેખાયા નહિ હુ ધારૂ હુ તેમ, એ વખતે પ્રત્યેક મનુષ્ય મનમા નિશ્ચિત હતો કે નરભક્ષીઓને આટલા બધા માણ-સોમાથી શિકાર કરવાનો હોવાથી, અને પોતાને લોગ થઈ પડવાના ખૂબ ઓછા ભયમા હતા પણ રેલ આગળ વધવાની સાથે છાવણી પણ ત્યાથી બદેલી આગળ લઇ જવામા આવી, ત્યારે પરિસ્થિતિ એકદમ બદલાઈ ગઇ. એ પછી તો કાયમી રસ્તો પૂરો કરવા પૂરતા જ બસોન-ચારસો માણસ મારી પાસે રહ્યા, અને બાકી રહેતા આ માણસો પણ થે ભેગા રહેતા હોવાથી સ્વાભાવિકરીતે જ સિંહનુ સ્થાન અમારા બાજુ પર ખેંચાવા લાગ્યુ ને તેની અસર પણ થવ થવા લાગી. પરિણામે એકબારે ત્રાસ અને ભય ઊભરાવા લાગ્યો અને માણસોને છાવણીમા રાખવાને વધવાધવામા મારે મારી તમામ શક્તિ અને સમજવતીનો ઉપયોગ કરવો પડ્યો માણસો હ સહેજ થયો એક જ રસ્તે. જ્યા લગી એ છાવણી કરની અસાધારણ ઝાડી અને મડી વાડ (ઓગા) બધાઇ રહી ત્યા લગી રેલ બાધવાનુ તમામ કામ સહેલ બધ કરી દઇને આ વાડામા આખી રાત તાપણા સળ-ગતા રાખવામા આવતા હતા એ કારણ, નહિતર સાવધ્રુકઓ ઝુંપડા લટમારેલા ખાવી દબ્બા ઘોડી ઘોડી વારે બધઠાવવાની આવીદારને ફરજ પાડવામાં આવી હતી, જે કામ એ બેમા તબુમા સવારમાત્ર બેઠાબેઠા જ લાખી દેતી ઊંઘોને કરી શકતા હતા આરીતે કલ્પના થવાને કારેાર ને ભયકર અવાજ, સિંહને બીકવાની ભાગડી દેવાની આગાથી આખી રાત ચાલુ રાખવામા આવતો હતો; પણ આ બધીયે આયત્નોથી સેવા છતા સિંહના આંટા તો કોઈ હાથ દઈ શકયુ નહિ અને એક પછી એક માણસોને ભોગ થતા જ રહ્યા!

રેલનેનાં આરભનાં બાધકારક કરનાર કામદારવર્ગ આગળ વધતો ગયો ત્યારે એમના દવાખાનાની છાવણી પાછળ મૂકતો ગયો આ દવાખાનું બીજી છાવણીઓથી જરાત અને મારા રહેઠાણથી પોણોક ગ ક્ષેત છેટે આરેલુ હતુ બળાત્કારથી વિનાની આબ્બળ જમીન પર કરની મજબૂત વાડબાળુ દોવાથી દરેક રીતે પૂરુ સરક્ષિત દેખાતુ હતુ; છતા અનુભવે સમજાયુ કે કોઈપણ બનતી વાટ બા ધિસાઓને કોઈ વિઘાતમા ન હતી કારણ, ઘોડા જ હિંસક થયા તો એક સિંહ ઓગાખાની એક નબળી જ્યા ઘોડી વાડ બાજીને અદર પેસવાની શક્તિમાન થયો આ પ્રસગે દવાખાનામા રહેતો આસિસ્ટેન્ટ ડાક્ટર અજબ રીતે બચી ગયો બહાર ખખડાટ થતા એણે બીજા બીજા બારણું ઉઘાડ્યુ કે તરત સામે જ પોતાના તરફ નજર માંડી રહેલા કદાવર સિંહને જોતા જ છળી ઊઠ્યો સિંહે તરત એના ઉપરનજર મારી, એટલે ડાક્ટરને એટલો તો ગભરાટ થઈ ગયો કે એ બેભ ની પાછે પગે ફૂ થો, અને એના સારા નસીબે, દવાનો સામાન ભરેલી એક મોટી પેટી એની અધડાભણુમા આવી ઊભેલી પડી પેટી પણ બાજેલી શીશીઓના એવા ભારે અખડાટથી ઊંઘણી ઘડી કે સિંહ ગભરાઈ જઈ અને ડાક્ટરને પડતો મૂકીને તરત ત્યાથી નાસીને ઠોકર ખીલ તબૂ બાળી પલાયન કરી ગયો કમનાસ્યે આ રમણે અને ઠોકર સફળતા મળી ત્યા આવેલા એક તબમા આઠ દરદીઓ સૂઈ રહ્યા હતા, તેના ઉપર તેણે તરાપ મારી એના કૂદકાથી જ જબ્બુ ખૂબ ચાયલ થયા, જ્યારે બીજા એકને પકડીને સિંહ વાડ સોસરા એની લઈ ગયો બીજે દિવસે હુ અને ડાક્ટર ત્યા ગયા ત્યારે સિંહની તરાપ વખતે ફફેડા તબના ટુકડા હેઠળ ઢંકાએલા પેલા બે બાકી દરદીઓ આમારી નજરે પડ્યા આ બનાવથી અમે દવાખાનાને સુરક્ષ છાવણી પાસે બનેલી લઈ જવાનો નિર્ણય કર્યો અને નવું સ્થળ તૈયાર કરી, એના ફરતી મજબૂત કાટાની વાડ બાધીને રાત પડતા પેડતામા તો તમામ દરદીને અમા બસેલી લેવામા આવ્યા

મેં સંભવ્યુ હતુ કે સિંહ સ્વાભાવિકરીતે જ તાજી આવી કરેલી છાવણીઓમા આવે છે, એટલે એમને મારવાની તક મેળવવાના હેતુથી એ આખી રાત મેં દવાખાનાવાળી ખાલી છાવણીમા બેસ-વાનો નિશ્ચય કર્યો પણ મારા એ બેખબી નગરજનોની અઘરવ જ દવાખાનાની નવી છાવણીમાથી બચ્ચકર ચિત્કાર અને બમરાબુ સ્વાસ ખતા મારા મનના પ્રાણ્યે પડ્યો, અને મને ભાન આવ્યું કે રની બે વખત અમારા દુશ્મનો મારા હાથમાથી છટકી ગયા છે અજબ્બુ જતા જ હુ કુતાવળે ત્યા ગયો, તો ખબર પડી કે ખેમાથી એક સિંહ તાજી બાધેલી વાડ દેખીને અંદર પડ્યો હતો અને દવાખાનાના બિસ્તીને ફફાડી ગયો હતો જે બની ગયુ તે ત્યા બેઠેલા બીજા બધા લોને તાપણાના અજવાળામા કમને પણ જોવું પડ્યુ હતુ તેમા કહેવા પુરુત્વ, કરવાન તરફ પગ અને વચલા ભાગ તરફ માથુ કરીને બિસ્તી તળમા સુતેલ હતો. સિંહે આવીને પ્રયત્ન વડે તબની ફાટ હેઠળ માથુ ઘાલ્યુ અને બિસ્તીના મા પકડી બેઠા દાદરો માડ્યો બિસ્તીને પ્રયત્ન તો એક બારે ચેરીને સાથ ભીડાયો અને ચેતાને ઉપાડી જતો અટકાવવાનો મિથ્યા પ્રયત્ન કર્યો, કારણ એને એ બેઠો તો હાળો, પણ કનાત આરે ભરાઈ પડતા પેટી એના હાથમાથી છટી ગઇ. તબૂની બહાર આવે કનાતના દોરડાને પકડ્યુ. અને એ રડી મયુ ત્યા સુધી પકડી પણ રાખ્યુ પણ બેચારો તબૂથી બે અવસ્થા નથો કે પગ છોડી દઇને સિંહે તરાપ મારીને એનુ મૂળ ગ્રાસ્યુ અને બેચારા નિર્દય ઝરેદીઓના મારીને નરોબ બિચારા બિસ્તીની મદદ આ-વી દઈકરી ગોસો સદાયની બધ કરી નાખી પછી તો બિલાડી જેમ ઉદરને પકડે એમ એને મોમા ઘાલીને સિંહે રસ્તો શોધવાના ઇરા-દાથી વાટની પડખે અઢીંથી ત્યા ને ત્યાથી બહાર નીકળ્યા ઉદ્દેદ કરવા મારી બેડી વારગા જ એવી જગ્યા એને જડી પણ ખરી, અને બિસ્તીને ઘસડતો વાટ બોસરો ગામે કરી એ બહાર નીકળી પબુ ગયો. આ રીતે બાજબજારોથી વાટ બીરી રસ્તો કાઢતા, નિર્ભાગી રૂપે બિસ્તીના દબડાના ગાયરા એને એના ગાસિના હોવા કાંઠા કરુણ

સહકતા પાછળ મૂકતો ગયો હતો હુ અને ઑંદ એનાં પગલેપગલે પાછળ ગયા તો છાવણીથી ચારસો ચાર જેટલે છેટે જ એ ગરીબ બીચારા ભિસ્તીના અવશેષો અમારી નજરે પડ્યા ફરેક પ્રસગે બનતુ તેમ, આ પણ અત્યત કમકમાટી ઉપજવનારૂ દૃશ્ય હતુ. કમનસીબ ભિસ્તીના ગરીરમાથી ચોરૂ જ બાકી બચ્યું હતું- કેવળ ખોપરી, જડબા, હાથપગના મોટા હાડકા, અને એકેક આગળીઓવાળી હથેળીનો નાનો ટુકડો એક આગળીએ વીંટી હતી તે, તથા એના દાત ભરેલા માલુસના કાંત હિદુસ્તાનમા કેટકેટલું બનવા ખૂબ મહત્વની વસ્તુ ગણાય છે તેથી) મરનારની વિધવાને મોકલી આપવા પાછી લીધી હશે, બાકીના અવશેષો ત્યાં જ બટારી દેવામા આવ્યા

૪. ભારખાનાના ડબ્બામાંનું પરાક્રમ

ફુરી એક વાર દવાખાનુ ખસેડવાનો નિર્ણય થયો, ને ફરીથી રાત પડતાં પહેલા જ તમામ ફેરફારી કરી લેવામા આવી આ વખતે તો અત્યંત પહોળી અને ઊચી વાડ કરવામા આવી હતી ફરતીએને ખસેડ્યા પછી તરત જ, ખાલી છાવણીની અડોઅડ થઈને જતી રેલ સાઇડિગ ઉપર અનુકૂળ સ્થળે આગ્રાગાડીને એક ડબ્બો મુકાવવાની મેં ગોઠવણ કરી અને મેં તથા ઑંબે એના બેસવાની વ્યવસ્થા કરી બાકી રહેલી છાવણીમાં હજુ એકેક તંબુ ઊભા રહેવા દીધા હતા અને સિહને આકર્ષવાના સાધન રૂપ બોકડા ઢોર પણ વધારામા અદર બાધી રાખ્યાં હતાં એ જ દિવસે (તા ૨૩ મી એપ્રિલે) સિહે ત્યાંવેની નજીકના પ્રદેશમાં જ બપોરના ગણ્યાગાંત્યા જગ્યાએ દેખા દીધી હતી. એ જગ્યાએ સડક ઉપર કામ કરતા મજૂરને પકડવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, પણ સદ્નસીબે એ નાસીને ઝાડ ઉપર ચડી ગયો અને ત્યાથી પસાર થતી રેલવેગાડીમા બેઠેલા ટ્રાફિક મેનજરની નજરે ચડવાથી, ગાડી ઊભી રખાવીને તેણે એને બચાવી લીધો त्यां સજી એ ત્યા જ બેસી રહ્યો. ત્યાર બાદ સિહ ત્યાંવેના સ્ટેશનની બ્રાઇટ્સ કરતા લેવામા આવ્યા હતા અને એકેક કલાક પછી સખ્યાકાળે હાકાર ઑંક દવાખાનામાથી પાછો ફરતો હતો ત્યારે એની પાછળ પડેલો એક સિંહ કેટલાક મજૂરોની નજરે ચડ્યો હતો

નક્કી કરેલી યોજના અનુસાર હુ અને હાકાર વાળુથી પરવારીને આગારા તંબૂથી એકાદ માઈલ છેટે પડેલા પેલા ભારખાનાના ડબ્બાએ જવા નીકળ્યા આગારા નિરધારેલા સ્થળે અમે બેફે નિર્વિઘ્ને પહોચ્યા તો ગયા જ. તો પણ આગળ બનશે એ બનાવોના હિસાબે અમારા મોટા નીકળવાનુ પગલું કેવળ એકદુકીબરેલુ તા હતુ જ

ફસ વાગતાંમા અમે સ્થિર થઈને બેઠા. ડબ્બાના ફરવાનનો ફેડળનો અરધો ભાગ બંધ કરી દીધો હતો તો અધારુ અજવાળુ એ જોવાના ભાન અવલોકન માટે ઉઘાડો રાખ્યો હતો. સ્વાભાવિકરીતે જ અમે ખાલી છાવણી તરફ તાકે મોં રાખીને બેઠા હતા; જોકે એ ગાઢ અંધકારમા ચાર હાથ છેટેની વીજ પણ સ્પષ્ટ દેખાની નહતી. બેચાર ઘડી સુધી બધુ સુનસામ રહ્યું અને એ ભયકર શાતિ અમને ત્રાસદાયક અને મૂંઝવણવનારી થવા લાગી પણ ત્યાં તો અચાનક આગારી જમણી તરફ 'દડાક' કરતીક ને એક ટાપણી ભાગવાનો અવાજ થયો, અને કોઈ જનવર ફરતું હોય એમ જાનને લાગ્યું ઘડીવારમાં તો ઘણાક ફરતોક ધણાકો થયો અને વાટ કરીને કોઈ છાવણીના વાડામા પડ્યુ હોય એમ સમજાણુ. અંદરના ઢોર પણ ગભરાઇમા પડ્યા હોય એમ ઊચાનીચાં થતા લાગ્યા. પણ ફરી પાછી ભયકર શાતિ ફેલાઈ ગઇ, એટલે મેં ઑંબેને કહ્યું કે હું ડબ્બાની બહાર નીકળું અને ડબ્બા પાસે જ જમીન પર ચઢી બઠ્ઠ, જેથી સિહને શિકાર સારૂ આપણી બાજી આવતો સહેલાઇથી જોઈ શકું પણ ઑંબે હું બેસી રહેવાની સલાહ આપી અને એ ઘડીએ મેં એની શિખામણ માની એથી હું આજે પણ સતોષ પામું છું; કારણ, જોકે એ વખતે એનું આપણે બાન પડ્યુ ન હતું, છતા, આગળ બનવાનો નેમ, એ જ વખતે નરભક્ષક આમારા ડબ્બાની જ આસપાસ ભમી રહ્યો હતો, અને તે પણ આમારા ઉપર તરાપ મારી શકે એટલો નજીકમા!

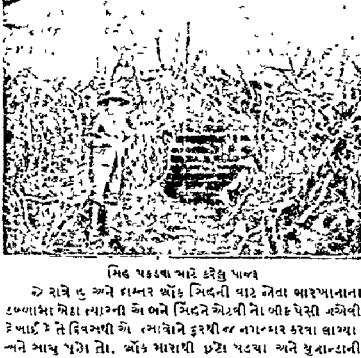
છાવણીની વાડનો ફરવાનો એક ભાગ ફાડવાની અમે ગોઠવણ કરી હતી, એટલે શિકાર સારૂ વાડમા છીંડું પાડીને નીકળતા સિહનો અવાજ સાભળવાની આશામા અમે બેઠા હતા. બરાબર પૂછો તો ફરવાનો બંધ કરવાને એ કાળજીપૂર્વક બંધ કર્યો જ ન હતો, એટલે બચારે અમે, આટલો બધો વખત સિહ વાડમા શું કરતો હશે તેનો વિચાર કરતા બેઠા હતા ત્યારે, હકીકતમા તો એ તમામ વખત સિહ વાડની બહાર જ હતો અને અમારી આસપાસ નીરવ પગલે લાગ શોધવામા ભમી રહ્યો હતો

ઓચાના ઢોકડ આગારી ત્રિશામા લપાતુ છૂપાતું લુચ્ચાઇથી આવતુ હોય એવો મને ભાસ થયો જોકે મને મારી આખોનો પૂરો વિશ્વાસ ન હતો, કારણ ઑંધીમૂંઝણે અંધારામા એકધારું જોઇરહેવાને લીધે મારી આખો થાકી ગઈ હતી એટલે હોઠ ફફડ્યા સિવાય મેં અત્યંત હલકા અવાજે જોકને પૂછ્યું કે કઈ દેખાય છે? અને સાથે સાથે એ બોલ્યા તરફ અને એટલી એકસાથેની મારી બદૂક તાકી. જોકે કશો જવાબ આપ્યો નહિ (પણ એને પોતાને પણ કઈક કરતુ દેખાએલું, એમ એણે પાછળથી મને કહ્યું હતુ.) બીજી બી-ફી કે રખે હુ બદૂક ફેકી એસવાની ઉતાવળ કરૂ અને નીકળે બીજુ જ કોઈ. એકાદ ક્ષણની શાતિ પછી અંધારામાથી અચાનક એક ભારે ગરીજ અમારા ઉપર ફૂકેલો માર્યો ' 'અહ્યા, સિહ !' કરતીક મેં બાજ પાછી અને એકસાથની આગારી અને બેદૂકો ફૂકી. એક ક્ષણનો પણ વિલંબ થયો હોત તો બીજ જ ક્ષણે એ બદૂકારા ડબ્બામા ફૂદી પડ્યા હોત. પણ એક સામટા ધડાકાથી ડબ્બાના પોલાણમાંથી પડેલા પડઘાના બીહામણા અવાજથી ગભરાઇને અગર ભડાકાના તેજથી ઝંખવાઇને એ વિજળ બની આડો ફરાયો હશે, અને સારવેત ન હોત તો જરૂર અમારામાથી એકને એ ફાડી જ ગયો હોત. સવારે તપાસ કરતા જોકની ગોળી ડબ્બા પાસે જ સિહના પગલાની ઑંધમાડ પેસી ગએલી રેતમાંથી મળી આવી મારી ગોળીનો તો પત્તો જ લાગ્યો નહિ

નરભક્ષકોમાના એકની સાથેના આગારા પ્રથમ પ્રત્યક્ષ પરિચયનો આમ અત આવ્યો

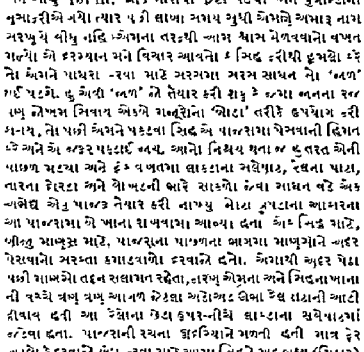
૫. સિહ માટે પાંજરાની તૈયારી

આ બધી દેરમલગતીઓ દરમ્યાન પણ રેલવેનુ બાધકામ અચૂક ગતિએ આગળ વધ્યુ જતુ હતુ રેલના રસ્તા વચ્ચે આવતા એક પહાડમાં નાના કોરી કાઢવાનું કામ પણ ચુ થયુ હતુ. બોકડે નાનો પુલ પણ તૈયાર કરી નાખ્યો હતો. વળી આ સ્થળે પાણીની પણ ધણી આપદા હતી તેનો પણ ઉપાય કરી લીધો હતો આમ, હજારોહજાર કામમા માણસો દિવસ વહી જતો હતો, છતા રાત્રીના પ્રથમ બાધકામ કાજે ક્ષણે ક્ષણે રોકાવાનુ નિર્બાધ હોય એમ લાગતુ હતુ સિહના ફેબ્દની વાત તો મેં કરી. એ સતામણી ભલે ઓછી હોય એમ, અધૂરામાં પૂરુ, મારે મનુષ્યોના ત્રાસ અને હેરાનગતીનો પણ અવારનવાર સામનો કરવો પડતો હતો એક વખત તો વાત એટલે હદ્દ સુધી પહોચી કે કેટલાક બદમાશોએ મારો ઘાટ જ ઘડી નાખવાની વેતરણ કરેલી, પણ સદ્નસીબે એમના કાવતરાના વખતસર મારા બાબુવાર્મા આવ્યા જરાક કડકઇમાંથી કામ લેતા આખું કાવતરું ભાંગી પડ્યું ને આગેવાનોને આકરી શિક્ષા થતાં જ આખી ગળવળ આપોઆપ દબાઈ ગઈ.

સિદ્ધ પકડવા માટે ફરેલું પાંજરૂ

૨૭ રાત્રે હું અને દામ્બર ઑફ સિદ્ધની વાટ જોતા બારણાંનાના ટબ્બાઓમાં મોટા ત્યારની એ બને સિદ્ધને એટલી તો બીક પેસી ગએલી કે બાર કે તે દિવસથી એ ત્યારોને કુશ્તી જ નાગબાર કરવા લાગ્યા અને આપ્યું પડ્યો તો. ઑફ માયાથી છટા પડવા અને યુદ્ધાદાની મુગારીએ ત્યારે ત્યારે ત્રણ લાભ સમય સુધી એમને આપ્યા નામ સરખુંયે બીજું નહિ એમના તરફથી આમ બાજ મેળવવાનો વખત ગએલા એ દરમ્યાન અને વિચાર આવતો કે સિદ્ધ કરીથી દુખદો કરે નો એમને પાંજરા -રચ્યા માટે સરસમાં સરસ સાધન તો 'બળ' જ પડશે. હું એટલી 'બળ' તો તૈયાર કરી શકું કે બ્રમા બનના રબ્બ બધુ એમના સિવાય એકલે ચાબુકોના 'ઓટા' તરીકે ઉપયોગ કરી શકાય. તો પછી એમને પકડવા સિદ્ધ એ પાંજરામા પેસવાની હિંમત કરે અને એ બ્રકર પકડાઈ બધ. આનો નિશ્ચય થતા જ હું તરત એની પાછળ પડ્યા અને ૬ વખતમા લાકડાના સળેપાટ, રેસના પાટા, ત્યારના દેરડા અને બીજાની જાદે સાહળો જેવા સામન વડે એક બ્રમોટ્ટ એવું પાંજરૂ તૈયાર કરી નાખ્યું મોટા કુપડાના આકારના આ પાંજરામા બે બાજુ રાખવામા આવ્યા હતા એક સિદ્ધ માટે, બીજું માબૂસ માટે. પાંજરાના પાછળના બાજુના માબૂસોને બહાર પેસવાનો સરસ્તા કમાડવાળો રખવાને હતો. અંદરથી બહાર પેદા થતી માબૂસોને તદ્દન રક્ષણમાં રહેતા. ત્યારબુ એમના અને સિદ્ધના બારણાની વચ્ચે ત્રણ ત્રણ આનળ કેટલા અંદાજ લેખા કેલ તાંતની આટી દીવાલ હતી આ દેવાના છેડા કુપડા-નીચે ઘાલ્યાના સુબેવાડમાં જડેલા હતા. પાંજરાની રચના ધ્યાનમાં આવી હતી બાદ કેર બહારે કે ઘરમાંકે બેઠા કરવા માટે આસા સિદ્ધને ખૂદ બાબ્ય (ગિમાર) મેં પકડવાની જરૂર ન હતી કરવાનની બાદબબુ આ રીતે કરવામા આવી હતી સિદ્ધને પેસવાના બારણાના બહારના ભાગે એક બ્રકી બાજુ કાઢવા બારણે આટી જડી લેવામા આવી હતી એના બે છેડા અને નજક લટકતા હે જમીન સુધી લબાવેલા હતા આ લટકતા છેડા-ઓ સાથે બાજુ બાજુ આટી દેલા છ બ્રાગળના અને તારથી બાંધી લેવામાં આવી હતી આને બીજે, સ્થળે બેસા કરી કપાડી લેવાય

ઓવો કરવાને બની નથી હતો. જ્યારે જરૂર ન હોય ત્યારે બારબનનો ગોળ વીંટો બનાવી લઈ, પાંજરાના કુપલા બાજુના બ્રકના લોબડના આટા નાના કુકડા પર બરાબર ચુસ્તપણે ચૂકી દેવામા આવતો એ કુકડાના બીજા છેડે તાર બાંધેલા હતો આને બે તારનો બીજો છેડો પાંજરાના બારના બાજુના બોબામા સતાડેલી એક કમાન સાથે બાંધી દેવામા આવ્યા હતો. આટલે બધો સિદ્ધ પાંજરામાં પેસી ને નરત એની પર પેસી પૂગમા દાદેલી કમાન ઝપર પડે અને કમાન ઠબાવાથી પેલો તાર ખેંચાય કે તરતજ બીજા છેડે બાંધેલો લોબડનો કુકડો ઝટ તાંતીને મકાક કરતો કે કરવાને બંદ થઈ જાય ! એમે તેવી ગઢેનને પણ કોઈ જ દિશામા સિદ્ધ અને બ્રકેકીને ઉઘાડો રાખે નેમ પણ ન હતુ, મારબુ એ સરકતુ બારણું જમીનમા દાદેલી બે મજબૂત ઊભી દેરીના ગાળા વચ્ચે બરોબર બે બેસેલુ બનાવ બનેલું હતું

આ પાંજરૂ તૈયાર કરવામા અમને આદે ગઢેનત પડી કરવાની રેસોમા સાજ્ઞ આપવાના કામુ પાડવાનુ કામ, પૂરતા હવિ વારિના અભાવે અગાઉ થઈ પડ્યું હતું પણ વિચાર કરતા ન સજ્યું કે મારી રાહ્યની કરબુ અણીયાળી ગોળીથી કદાચ આ કામુ પાડી શકાય. એમાં એ પ્રયોગ કરતા અને સ્તોષ થયો બારબણી આરડી કેવાંક બ્રગોબર ગોળ કામુ પાડી શકાતા હતા પછી તો કામ રોકવા માટે કઈજ કારબુ રહ્યું નહિ

પાંજરૂ તૈયાર થતા જ સિદ્ધને પકડ લેવરવાના હોંશમાં મેં બાજ તેમ એના આપણ ઉપર જ બધાથી દીધો અને પાંજરાને ફરતી મજબૂત વાટ કરાવી લીધી પાંજરા આગમાં નાનુ કાંકુ રાખેલુ હતું એને અંદર પેદા બાદ એક ગાબારથી બધ કરી શકાતુ હતુ આવતા ના બારણા, પાંજરાની બરોબર સામે, સિદ્ધને માટે બીજુ કાંકુ કુપા; રાખવામા આવ્યુ હતુ મારી આ કારીગરી જોનેકને દેખાડતા મેં બધા દહાપણ દહોળા મોં મલકાતા કે સિદ્ધ એટલા બાજ કરી બનવા હતા કે ગારા આ કુકડામા રસાબાનુ જ નહિ પણ આખા જબ્બાગે તેમ એમની બધી આગાદીઓ ઓડી પડી. ગઢબાતમાંકે હીન રહેતે તો મેં બને જ પાંજરામા સિદ્ધને બલચાવનાર 'બોટા' (બદ્રય) નું સ્થાન લીધુ, પણ એથી કઈ બજ્ય નહિ આજ મેં મારી જીવ અને આકામ ગુમાવવાં તથા મરબુકોનો બોજ બન્યો એ નગમ.

વરતુતયા તો આ વખતે સિદ્ધને આપી મુલા-ત લીધી તે પછી કેટલાક મહિના વીતી ગયા મેરે બીજ ત્યાંથા આ એમના રબ્બથી વાતો તો અવારનવાર આવાસ કાને આવતી રહેતી. બારબાબાના ટબ્બાવાળી રાત પછી કુંક વખતમાં એ દેવકેનાં બાજબા નાદેખે માબૂસોને લઈ ત્યા દતા ત્યારેથી દરેક માણસ છેક એનાબાની નાજના ત્યાંથી પબ્ બે માબૂસોને ઉપાડેલી વળી બોટા વખતમાં બ પાછી એ ત્યાંની મુલાકાત લીધી અને બીજ બે માબૂસને સપાટામા લીધા એમાની એકને તો કાંડી બાંધી અને બીજને પબ્ એકબી બબકા અને ઠમરડા બર્યા હતા કે એ પબ્ ઘોડા દિવસમા રાગરાબુ થઈ ગયો ત્યાર ત્યારેમા એ ગાતા અનુભવતા હતા અને આસરા એ બધેલા દુરમાને હવે સ્વાબાનો બા પ્રદેશનો ત્યાર કરી ગયા છે એવા વિશ્વાસથી ત્યાંથી પબ્ ટોબની રીતે ક્રમે ક બની ગયા હતા અને છાબણીમા પ્રથમના જેવો નિયમિત વ્યવસા ચાલુ થઈ ગયો હતો.

[ક્રમશ]

તમારી જાનિબે પૈસાના વારસા કરતા જ્ઞાનનો વારસો આપતા જાઓ, કારબુ અદ્રાની રાતદા કરતાં સુદ્રાની આશ્રાઓ હમેશા બદેતર હોય છે.

કુદરતે માબૂસને જ્ઞબ એક અને કાન બે આપ્યા છે ને એટલા જ માટે કે માબૂસ બોલે તેથી બમણું બીજાનું સાભળે

તમારી આજપાસ દમેશા અનેબનો દુબ રચી રાખ્યા, કારબુ એ બૌથી વધુમાં વધુ દુબેદ્ય હોય છે

જ્યા સ્ત્રીનો આબુ બને છે ત્યાંથી ભીતિ જાની જાય છે.

ગુજરાતના ભીલ લોકો આર્ય છે?

ભીલ યુવતી

બાવીસ લાખની જે પ્રજાને 'અનાર્ય' કહીને આપણે તરછોડી છે તેનું વૈજ્ઞાનિક પરીક્ષણ આજે આપણી એ જૂની માન્યતાઓને ઉથાપી છે. કહેવું છે કે એ લોકો આપણામાંના આર્યોજ છે, આપણા જ લોહી-બાંધવો છે.

વૈદિક કાળના પ્રારંભે, જ્યારે આર્યો ઉત્તર હિંદમા આવેલા તે વેળા (ઈ.પ. ૨૦૦૦ની લગભગ), અહીં દ્રવિડ લોકો વસેલા હતા. એઓ પણ આર્યોના આગમનથી અઢી-ત્રણ હજાર વર્ષ પૂર્વે કોઇક અજ્ઞાતપ્રય પ્રદેશથી હિંદમા આવ્યા હતા.[૧] આ દ્રવિડોની પહેલાં, અહીં અનેક જગાઓ પ્રજાઓ વસતી હતી એમના ખરા નામોનો હજુ પત્તો લાગ્યો નથી એટલે વિદ્વાનો નિષાદ, Pre-Dravidians,'(દ્રવિડોની પૂર્વે વસતા), Proto-Australoid' (ઑસ્ટ્રેલૉઇડ કહેવાતા માનવવર્ગના મૂળ પુરુષો), Veddoid (સિલોનના આદિવાસી વેદ્દાઓના સગોત્રીય) વગેરે કાલ્પનિક નામો દ્વારા એમને ઓળખાવે છે હિંદની આ આદિવાસી પ્રજાઓના વશધરો આજે પણ હિંદના ધાર્યા કરતાં ઘણાયે મોટા અને અગમ્ય મુંઝારા પ્રદેશોમા લાખોની સંખ્યામાં વસેલા મળી આવે છે. આ લોકો અનેક જાતિઓમા વહેંચાએલા છે: મુન્ડા, સાન્થાલ, ઉરાવ, ગોંડ, ભીલ, ભૈગા, કોલ, કાદિર, ઉરાળી, ચિંચુ, પોલ્યન, મુદુવન વગેરે વગેરે આ લોકોની ખાસ ઓળખ એ છે કે તેમનાં કદ ઠીંગણા, રંગ કાળો, નાક ચીબુ ને પહોળુ, મો કપરેલુ અને હોઠ નાડા હોય છે. એમના જીવનની સાસ્કૃતિક બાજુ તપાસતા તેઓ આર્યો અને દ્રવિડ કરતા જુદી ધાર્મિક માન્યતા, જુદુ સગાસબધારણ, જુદા પ્રકારની ખેતી વગેરે ધરાવે છે.

ગુજરાતના ભીલો

મુખ્યપણે હિંદના આ અનાર્ય આદિવાસીઓને આશ્રય આપી રાખનાર ગણવાઓઇયા પ્રદેશોમાં ગુજરાતની પણ ગણતરી થાય છે ભીલ, કોળી, દુબળા, ચૌધરા વગેરે કેટલી યે રાનીપરજ અને કાળી-પરજ જાતિઓ, એના અગમ્ય જેવા વન અને પર્વતોમાં વસી રહી છે. એ સર્વેમાં ભીલોની સખ્યા મોથી મોટી હોઈ ૨૨ લાખ જેટલી છે ગુજરાતમા પર્વતો અને જંગલોથી છવાએલો પંચમહાલ જિલ્લો એમનો મુખ્ય નિવાસપ્રદેશ છે. ને ત્યાથી આસપાસના વાગડ, મેવાડ માળવા, નીમાડ અને ખાનદેશ સુધી થોડાઘણા પ્રમાણમાં એ લોકો પ્રસરેલા છે આ આદિવાસી ભીલો ગુજરાતમાં એક સૂચક વિશેષતા ધરાવે છે, ને એ કે એમની બોલી ગુજરાતી છે જે ભીલોના નામથી ઓળખાય છે બધા ભાષાશાસ્ત્રીઓ એ આને ગુજરાતીનુ એક અગ માની છે બીજા પ્રદેશના આદિવાસીઓ વિષે તેમ નથી. તેમની પોતાની એક જુદી ભાષા છે ને તેની જુદીજુદી સ્થાનિક બોલીઓ એ લોકો બોલે છે. એ ભાષા 'મુન્ડા' કે 'મુન્ડારી' કહેવાય છે એક માત્ર ગુજરાતમા જ યુગયુગોથી આર્ય વસવાટોથઇયા રૂઢ રહેતા આ આદિવાસીઓએ એક આર્ય ભાષા (ગુજરાતી)ને કઈ રીતે અપનાવી લીધી છે એ પ્રશ્ન માનવશાસ્ત્રીઓને મૂઝવી રહ્યો છે, કારણ ભીલ લોકો આર્યોના સપર્કમા તો કદી રહ્યા નથી, તો પછી તેમની ભાષા એ કેમ અપનાવી હશે?

ભીલોની પ્રાચીનતા

માનવશાસ્ત્ર (Anthropology)ની જાદીજાદી સરીઓમ પદ્ધતિઓ પ્રમાણે અત્યાર સુધીમાં ગુજરાતી ભીલોની જે જુદીજુદી તપાસ થઇ છે, તે પ્રમાણે એઓ કેટલાકરીતે અન્ય પ્રાતોના આદિવાસીઓ સાથે સબધ ધરાવતા જણાયા છે. હિંદી સરકારના માનવશાસ્ત્રી ડૉ. બી. એસ. ગુહા 'માનવમિતિશાસ્ત્ર' (Anthropometry) દ્વારા ચેન્જ લોકો અને ભીલો વચ્ચે નજીકનો સંબધ હોવાનું માને છે મેકડૂગલ, તેમનો આદ્યવસિત સબધ કરાવ એ મરીઆ ગોંડો સાથે સ્થાપિત કરે છે ગુજરાતમા તેમની ઉપસ્થિતિ સંબધે સી. એસ. વેંકટાચાર એક અત્યત રસપ્રદ માન્યતા રજૂ કરે છે કે 'દ્રવિડોની પણ પહેલાના સમયે હિંદમા વસતી મહાન 'મુન્ડા' પ્રજાનું એક અગ તે આ ભીલ લોકો છે આ પ્રજાએ વિન્ધ્યાચળ પર્વતની તળેટીઓમા પોતાના વસવાટો સ્થાપ્યા હતા અને ત્યાંથી જરા બહાર ગુજરાતમાં જઈ વસતાં તેઓ દ્રવિડ પ્રજાના સંપર્કમાં આવેલા અને એથી તેઓ 'ભીલ'(આ નામનો ખુલાસો આગળ આવશે) કહેવાતા થયા. ભીલોની ઉત્પત્તિ સંબધે આ વિદ્વાન આગળ જણાવે છે કે 'જો બનવાજોગ છે કે આ લોકો પ્રેટો-મેડીટેરેનિયન નામના પ્રાચીન વર્ગના હોય. આફ્રિકાનો સહારા પ્રદેશ જ્યારે રણમાં પલટાવા લાગ્યો ત્યારે એ લોકો તેને છોડી જ્યાંત્યા વેરવિખેર થઈ ગયા હતા અને એમના જેવા જ સાંસ્કૃતિક અવશેષો હિંદમાં પણ મળી આવ્યા છે તે તેમના આગમનનુ સૂચન કરે છે વિન્ધ્યાચળના પ્રદેશોમાં આ અવશેષો ખૂબ ફેલાયા છે'[૩] વેંકટાચારની આ માન્યતા ખરી પડે તો નવાઇ નહિ. વિન્ધ્ય પ્રદેશની જેમ આખા ગુજરાતમા પણ આ સંસ્કૃતિ (કે જે Caprian કહેવાય છે તે)ના અવશેષો પુષ્કળ પ્રમાણમાં મળી આવ્યા

૧. આર્યો અને દ્રવિડોના આગમન સંબધી સામાન્ય માન્યતા અહીં દર્શાવવામાં આવી છે. ખર તેનાં મોહેન્જો-દેરોની શોધ પછી એ આખો પ્રશ્ન વિવાદાસ્પદ બની જઈ પુનર્તપાસને પાત્ર બન્યો છે આર્યો બહારથી આવ્યાના પ્રમાણો તેમના સાહિત્યમાં મળતા નથી અને દ્રવિડો ઉત્તર હિંદનું આધિપત્ય ભોગવતા હોવાની સાક્ષીઓ તેમનુ પ્રાચીન સાહિત્ય, ભાષા, સંસ્કૃતિ કે પુરાવશેષો આપતા નથી

૨ શારીરિક લક્ષણોની દૃષ્ટિએ આધુનિક માનવજાત ચાર મોટા વર્ગોમાં વહેંચાએલી છે ઑસ્ટ્રેલૉઇડ, નેગ્રોઇડ, મોંગોલૉઇડ અને કૉકેશીઅન ઑસ્ટ્રેલૉઇડોનાં લક્ષણો આ છે' ખૂબ પહોળું નાક કે કપરથી ધણું ચોડું, લાંબુ માથું, કાળો રગ, કાળા અને રેજ વાંકડીઆ વાળ. ઑસ્ટ્રેલિયાના આધુનિક જગલી લોકો અને હિંદના કેટલાક આદિવનવાસીઓ એ વર્ગમાં આવે છે.

૩ Cencus of India, 1931. Vol I, Pt. III.

છે અમદાવાદ શહેરની બહાર દસ માઇલના વર્તુળમાં જ બધા અવશેષો આવેલા છે એમાંના ઘોડાકને ઓકારી અરસ્થી હાટજિજરી કાઢીને બાધવામાં આવે ને એ માણોને ભીડોના શારીરિક માપો સાથે સરખાવવામાં આવે તો આ પ્રશ્ન ફોકલાઇ જાય આ પુરાતન અવશેષો ઇગ્લાંડ હજાર વર્ષ જેટલા નવના ખરા

'ભીલ' એ દ્રવિડ ઉત્પત્તિનું નામ હોવાનું જણાયું છે તાગિલમા પનુપ્પ (કામ) માટે 'બિલ' શબ્દ છે. કામદુ તે અણાવિ' જીવનું પ્રતીક જેવાય છે. દુષ્ટ પણ એ જોડો તેને બાધર છે આમ 'ભિલ' ધારણ કરનાર લોકો તે બિલ્વ એ શબ્દ અપભ્રંશ થતાં બિલ્વ 'ભીલ' કહેવાયા લાગે છે. મહાભારતમા જુગરાતના ભીલોની નોધ મળે છે કયાનરિસસાગરમા ય મળે છે. ગુજરાતની પાછળની પહેલાના કાળની રાજધાની શ્રીમાળનું અસલ નામ 'ભિલ્લમાલ' હતુ પછી મુસલમાનોના કાળના સાહિત્યમા તો ભીલો અહીંથી પુષ્કળ નોધેલ મળી આવે છે

ભીલ જીવનની ઝાંખી

આખી ભીલ પ્રજા સંસ્કૃતિના એકસરખા તબક્કામા હજે રહી નથી જે વિસ્તારોના ભીલો હજુ ઇચ્છાદિ આદિ રહેતા હોઇ આધુનિક વિસ્તારોથી ઘણે દૂર ગ ય દિહેના સઘન વનો અને અગમ્ય પર્વતોમા વસે છે તેમની સંસ્કૃતિ, અને પશ્ચિમહાલના સુધરેલા તથા દૃશ્ય વિસ્તારોવાળા ભીલોની સંસ્કૃતિ વચ્ચે ઘ્યાનિક અંતર જોવામા આવે છે બધી ભીલ કોમોની સારસ્તરિક તપાસ હજુ થઈ નહિ હોવાથી એમની ઘ્યાનિક સંસ્કૃતિઓની વિગત હાલ પ્રાપ્ત નથી પણ ભીલોના ઘોડાક આગળપડતા તત્ત્વો આ પ્રમાણે છે

(૧) ભીલો ગામો વસાવીને વસતા નથી જ્યાં એ હોકો કરમૂળ બાધ છે ત્યા ઉકસાઓ પર અને જ્યા એતીવાડી કરે છે ત્યા પોતપોતાની એતરમા દરેક ભીલ અલગ ઝુપડી બાધીને રહે છે લગ્ન થતા છોકરા બાપ પોતાનાના માટે એવી સ્વતત્ર ઝુપડી બાધીને રહેવા લાગે છે એવા ઘણા ઝુપડાઓનો નજુક 'ભીલપાળ' અગર 'પાલ' કહેવાય છે. એવા દરેક 'ભીલપાલ'ને આગેવાન 'નાયકો' કહેવાય છે

(૨) એતીવાડી કરનાર ભીલોને મુખ્ય બોરાક 'રાબડી' (છાશમા ઉકાળેલી મકાઇ) હોય છે મુખ્ય ધાન્ય મકાઇ વારતહેવારે ઘઉ અથવા ગામડાંદર પણ કરે છે વારસ અને નાયનુ માસ અમુક અમુક વિસ્તારોમા ખાતા નથી દારૂ છૂટથી પીવાય છે

(૩) અત્યત નજીકની સગ એ લોકો વસ્ત્રો ઓછા વાપરી શકે છે માથે ચીંથરા થઈ નહેલી પાઘડી, ઠીક તદન ઉઘાડુ, કપડાના માપ નાના ચીંથરાની લગોટી, કે ના ઓરતો ભાગમા સર્વાણ માટે સદેજ પહોળો કકરો ખોસી લેવાય આવે છે નોટો વાપરી શકતા નથી

(૪) ખૂબ કપરથી રહે છે કકોકાલીને વખતે એક ખાસ પ્રકારની ભમ પાકતા બધા ઝુપડાઓમાના ભીલો જોનજેતામા એકઠા થઇ જાય છે

(૫) આતિથ્ય-સત્કારમા એ લોકો એકા હોય છે પોતે ભૂખ્યા પેટ રહીને પણ અજાણ્યા અતિથિને જમાડશે અને સારણે આવેલા માટે છત્ર કેતા વાર નથી કરાવતા ઓટુ બોલવાને એ લોકો મોટામા મોટુ પાપ ગણે છે કોઇના તુરત ગુનો કબૂલી લે છે કૃતજ્ઞતાના માટે હાથ મૂકીને સમ ખાય છે

(૬) ચોરી કે ધાડને ખાસ કશી દોરની ગારીને) પોતાનો હક લેખે છે ધાડ પાડતા રાજ્યસુધારી પણ કોઇ બહાને લહને માલમત્તા આપે તોપણ લેતા નથી જેની ચોરી કરે તેને ઈન પહોચાડીને જ જપે છે એવા કરવ.ણી કે ચોરી લહની ગણેલી ગણે છે

(૭) એમની ધાર્મિક ક્રિયાઓનો કરાવનાર પુરોહિત 'વટવો' અગર 'ભોપો' કહેવાય છે એ ધણે છે અને એ ત્યિતિમા દરેકનાં દુઃખદર્દના ઉપાયો બતાવે છે મરણોત્તર ક્રિયા કરાવનાર પુરોહિત જુદો હોય છે એ 'રાવળો' કે 'રાવળીઓ' કહેવાય છે.

(૮) આલ્હાદ પ્રત્યે એમને ખાસ ધણા હોય છે આદેડે ચડી જવા તો તેનો આખરો એથી વધુ પણ નથી રહેતા કારમુની બબર નથી

(૯) લગ્ન મોટી કુમરે જ થાય છે વર-કન્યા પોતાની મેળે પસ્પરની પસદગી કરી લે છે પુખ્ત વરરાઝા હોય, અગર નૃત્ય કરતાં આવ નબળો હોય તો તેને સહેજ કન્યા ભગી રહે છે સમુદાયવિવાહ પણ એ કાર્ય થાય છે એના માટે 'ગોળગધેડો' નામનો હલ્લા ગોલ્લ છે એક વક્ષની (અગર તો તેની સાખી ડાળ સાથેને ઓટી હોય તેની) ટોચે નાળિયેર અને ગોળ બાધે છે પછી કુવારા યુવક અને યુવતીઓ ત્યાં એના થાય છે અને બે વર્તુળમાં ગોઠવાય છે યુવતીઓનું વર્તુળ થાભલાની આસપાસ અદર, અને પુરુષોનું બહાર હોય છે પછી જર લોકગમા બતબનતના તુરંથો ગાયન અને વાદન સાથે ચલે લાગે છે એમા તક સાધી પુરુષે સ્ત્રી-વર્તુળને વીંધી વક્ષ કે થાભલા ઉપર ચડી જઇ નાળિયેર ને ગોળ ઉપાડી લેવાના હોય છે પોતાના વર્તુળને ફોડ પુરુષ ન વીંધી શકે તેની સ્ત્રીને ખાસ ચોકસાઇ રાખે છે એમ કરતા ચપળ યુવકો પોતાનું ધ્યેય સાધે છે ને એવા સફળ યુવકને પોતાની મનગમતી યુવતીને હાથ ગ્રહી વર્તુળમાથી પોતાની બાજી પાછી તરીકે ખૂટી કાઢવાનો હક હોય છે અને જ્યા પહેલેથી પસ્ત કરતા પરિચયમા તો આવી જ ગએલા હોય છે આ ગોળ-ગધેડા પછી લગ્ન થાય છે

(૧૦) દરેક યુવકે, જે આજુબાની છોકરીને આવી પત્ની તરીકે ખૂટ છે તેને, છોકરીના બરડામાં કેડક કેકડ રકમ અથવા ટોરવાળ વગેરે બીજ વસ્તુઓ આપવી પડે છે જે યુવક એ આપવા સમર્થ ન હોય તે તેના સસરાના પક્ષમા આવીને રહે છે (પરમ્પરાદીય રીતે) તે પછી લગ્ન થાય છે એમા, મેડપની અદર સખી વસ્ત્રાળા ઓઢેલી હોય તેને બાર ફેરા ફરવાના હોય છ બસ, બંદોબી લગ્ન પતી જાય છે બારબાળ એ પછી જમાણ વગેરે ખરૂ

(૧૧) માણેજ મરી જતા રાજને દુઃખદના પાણી અને બારણી નવાતે છે, પછી તેની હાડી કાઢી બાળવામાં આવે છે શીતળાનો દેવી બગર બાળકને દાટે છે તેરમે દિવસે તેરમાનુ જમણ થાય છે અગ્નને મરનારનો પાણીઓ દેવાય છે

(૧૨) ભીલોમા ગોત્ર હોવા છે લગ્નસબધમા સમાન ગોત્રીનો સબધ બચાવાય છે કેટલાક વિસ્તારોમા મામા ને કુઇના દીકરા-દીકરીઓ વચ્ચે લગ્નસબધ (cross-cousin marriage) થાય છે એકપત્નીવ્રત પળાય છે સ્ત્રીઓનું વર્ચસ્વ પુરુષ કરતા જણાય છે.

(૧૩) સામાન્ય રીતે વિધવા તેના દિયરની પત્ની થઇ જાય છે—જો તેને દિયર પસદ હોય તો બહિતર બીજે જઈ શકે છે પતિના તેરમાના દિવસે દિયર આઠણી મોકલે છે ને વિધવા ભાભી એ રાખી લે તો પત્ની બના રાખે છે અગ્ન અગત્ય છે, તે કોન રાખે તો બીજે જગે એમ કેમો લેવાય છે પછી જો પુરુષને ત્યાં તેને જન્મ હોય તે પુરુષે

ગુજરાતનો ભીલ

વિધવાના દિયેરને ખરા હકદાર તરીકે કંઈક તુકસાની આપવી પડે છે.

(૧૪) ભીલોમાં કુટાઠેડાનો રિવાજ છે. આ પ્રમાને પુરુષ સ્ત્રીની ઓઢણીનો છેડો ફાડી લે એટલે છુટાછેડા થયા લેખાય

(૧૫) ભીલો જાતુ પ્રકારની દેવારાધના કરે છે જેવિકે આર્યોની જેમ એમના મુખ્ય દેવો તે નિસર્ગદેવોઃ અગ્નદેવ, ઇન્દ્રરાજા, જલદેવ અને પવનદેવ. એમની આરાધના થાય છે મૂર્તિ રૂપે માત્ર શિવ, હનુમાન, ભૈરવ અને માતા પૂજાય છે. વળી દરેક 'ભીલપાલ'ના એક 'માગદેવ' હોય અમુક ભણે પથરાઓનો ઢગલો કરી દઇ તેને 'માગ દેવ' માની સેવામાં આવે છે દરેક પાલને જુદો માગદેવ હોય તેનુ નામ એ પાલવાળાઓ સિવાય કોઈ અજાણ્યુ કદાચ નથી આ કારણ વેઠાળને (વાઢારાને), વાઘાજને (વાઘરાજને) વગેરે પ્રાણીઓ આળી અજત્વના દેવો તરીકે પૂજાય છે ભૂતપ્રેતોની માન્યતા ખૂબ પ્રચલિત છે

બાણાસુરની પુત્રી ઉષા કે જે અનિરુદ્ધની વધૂ અને શ્રીકૃષ્ણની પૌત્ર-વધૂ હતી તે ભીલોમાં દેવી તરીકે પૂજાય છે એ વાત ખાસ અજાયની છે. કારણ એ દેવી તરીકે પૂજાની હોવાનું બીજું કંઈપણ પ્રમાણ નથી

(૧૬) ભીલોની કળા વિષે ખાસ નોંધવી હકીકત મળતી નથી

(૧૭) તીરકામઠા વગર એ લોકો ઘરની બહાર નીકળતા નથી તીર મારવામાં એવા પાવરધા હોય છે કે આખી રાતે ખૂબ ઝેર કોઈ બીડી ફૂંકે અને એથી જે જરા ચમકારો થાય એ દિશામા બીજ તીર ફેંકે તો પણ વાગ્યા વગર રહે નહિ *

ભીલોનો ઇતિહાસ લખવાનો હજ પ્રયાસ થયો નથી તેમના સંબધે આમ સશોધન પણ ગુજરાતમા થયુ નથી અદ્યતન એમના સુધાર અને ઉદ્ધાર માટે ગુજરાતે આરંભે કાર્ય કર્યુ છે એ કાર્યનાં આ યુરોપિયન મિશનરીઓની જેમ અત્યારસુધી અન્ય ભાગે ને ગાંય નીય છે. એ દિશામાં શ્રી પોપટલાલ જો. શાહની આગેવાની નીચ હાલમાં ગુજરાત સશોધન મંડળે કાર્ય કરવા માડયુ છે અને આમ એક જ વારના સંશોધનથી ભીલો વિષે જે ખોટિની એકકી થઈ છે તે ઓછામાંની કહેવાય. કારણ એનાથી એવુ સિદ્ધ થવુ ધારવા કે ભીલ ઇતરજાતિ કરતાં જુદી જ જાતિ છે એવી કોઈ માન્યતા ખોટી ઠરે છે. ગુજરાતના આદિવાસી ભીલો તે કોઈ અનાર્ય જાતિ નથી

ભીલો સંબંધે નવું સંશોધન

ભીલોની આ જાતુય માનવશાસ્ત્રીય તપાસ ૧૯૪૨ના ગિયાળામા કપાઇવામા આવી હતી જુદાજુદા પ્રકારની તપાસ માટે જુદાજુદા અનુભવી વિદ્વાનોએ કાર્ય કર્યુ હતુ. ભીલોના શરીરબંધનનું સશોધન એ મંડળના એક આગેવાન અને ડપબમુખ શ્રી પોપટલાલ શા શાહે કપાડી લીધુ હતુ રક્તપરીક્ષણ દ્વારા વંશપરંપરાનિકષ્પણ (Blood group tests) ના કર્મ માટે લખની યુનિવર્સિટીવાળા દ્વિારા આ પ્રખર માનવશાસ્ત્રી ડૉ. હી. એન. મજુમદાર આવ્યા હતા. માનવ-મિતિનું માપ મુખ્યત્વે સુપ્રસિદ્ધ માનવશાસ્ત્રી ડૉ. ઇ. એચ કુકરના હાથ મર્યુ હતુ આ કર્મ માટે ભીલ વિદ્યાર્થીઓમાંથી ગોકરવાના ભીલ રેવાબાઈએ તપણી તેના એક આગેવાન શ્રી વ કાપિ અને સાથે રહીને કરી આપી હતી. આ સંશોધન પર થઈ રહેલા તે નીચેના સાહિત્ય દ્વારા પ્રકાશ પડવામાં આવ્યુ છે:

(૧) P. G Shah—"Non-Hindu Element in the cultures of the Bhils" in Essays in Anthropology presented to S C Roy (1942) (૨) D N Majumdar — "The Bhils of Gujarat" in the Journal of the Gujarat Research Society, October, 1942 (૩) G M. Kurulkar—"A Preliminary Note on Anthropo metric Investigation of Bhils" (૩પરના ઉપર્યુક્ત નિબંધો) ભીલો સબંધે ગુજરાત સંશોધન મંડળે હજારેકી આ નવી ગવત્પણું શોધખોળની સપર્ણ વિગતો માટે આ ઉપયુ સાહિત્ય વાચવું ઘટેઇએ.

આ સશોધનનુ જે પરિણામ આવ્યુ છે તેનો સાર એ છે કે ભીલો એ અનાર્ય નથી. તેઓ આર્યોના વંશધરો છે કે કેમ તે ચોક્કસ કરવા માટે ચોક્કસ વિશેષ સંશોધનની જરૂર છે. જે મુદ્દાઓના આધાર તેઓ અનાર્ય નથી એવુ સિદ્ધ થાય છે તે સાર રૂપે આ પ્રમાણે છેઃ

(૧) ડૉ. મજુમદાર જણાવે છે કે એમણે જ્યારે પદેપદે વેદી ચાર ભીલોને લેવા ત્યારે તેમનાં શારીરિક લક્ષણો તેમને આદિવાસી-ઓના કરતા જણાયાં નહિ. અગાઉ એમણે કાર્ય પદ્ધતિ અને નિષ્કર્ષના આધારે તેમને આ વર્ગના માની સેવામા આવ્યા હતા. એ દિશામા ડૉ. મજુમદારે વિશેષ તપાસ કરીને કહ્યુ છે કે શારીરિક લક્ષણોમા તેઓ ભીલો આર્યવર્ગમાં બહી જાય તેવા છે. અનાર્ય આદિવાસી જાતિઓને તેઓ મળતા આવતા નથી

(૨) દિનિયા ભીલ આદિવાસીઓને તેમની સ્વતંત્ર ભાષા છે, જે 'મુડા' કહેવાય છે એ પ્રાથમિક તબક્કાની ભાષા છે અને તેની ગુજરીબુજરી બોલીઓ એ લોકોની જુદીજુદી જાતિઓમા પ્રચલિત છે એથી કરીને, ભીલ લોકોની માતૃભાષા શુદ્ધ આર્ય વર્ગની (ગુજરાતી) છે અને તેમા જરાયે સુદા તત્વો માલૂમ પડતા નથી.

(૩) ભીલોના તેમની ઉત્પત્તિ સંબધની દંતકથા દ્વિદ્ર દેવો-કેવા કે શિવપાર્વતી વગેરે સાથે સબધાઈલી છે

(૪) લોહી-પરીક્ષણ એ જાતિનિર્ણયના માટે બીજી વધુ પ્રમાણભૂત સાક્ષી મનાય છે તે પ્રમાણે ભીલનું લોહી તપાસતા તેમા અનાર્ય તત્વનું અસ્તિત્વ જણાયુ નથી

બીજા લોકો આપણા નથી, તેઓ અનાર્ય ને જંગલી છે એ માન્યતા આપણામા રૂઢ થઈ ગએલી છે, ને એ માન્યતાએજ આપણા લાખ ભીલોને અદીઓથી આપણાથી દૂર અને તરછોડાએલા રાખ્યા છે વિજ્ઞાન હજે આ ખોટી માન્યતાઓને ઉખેડી નાખે છે કે એ લોકો આપણા-જેવા જ છે. સપૂર્ણતા માટે આપણા મદ્રાપ્રમાનમાંથી બાકીને આપણાથી જુદા પડી ગએલા કે પડતા કરી દે એ આપણા જ બાળકો છે. ગાધીજીના ગુજરાતે, માનવઅધિકારની જન્મદે, વર્ષો પહેલા એ વાત અનુભવી અને જેમ દલિત લોકો બીજ પ્રદેશોમા ગેવા-ભાવી કાર્યકર્તાઓના ભાગ્ય નબળાં રહ્યા છે એ લોકો આપણા એ બાબતોને આપણી જવાબદારી ભાવવા આજ સુધી રહ્યા છે ને તેમા ખૂબ સફળતા મેળવી રહ્યા છે દરેક ભીલોને અનાર્ય કહી ખબ અનુભવવિહ દ્રષ્ટિએ આપણે જ છે એ વાત વિજ્ઞાને જણાવી છે, એટલે આપણી અને તેમની જવાબદારી ઘણી વધારે ગુરુ છે તે ખબ નાજુક પ્રશ્નો, ને એક વિશ્વ જેવા આવીને કે ભીલો અને આપણી જવાબદારી વધારે નદિ.

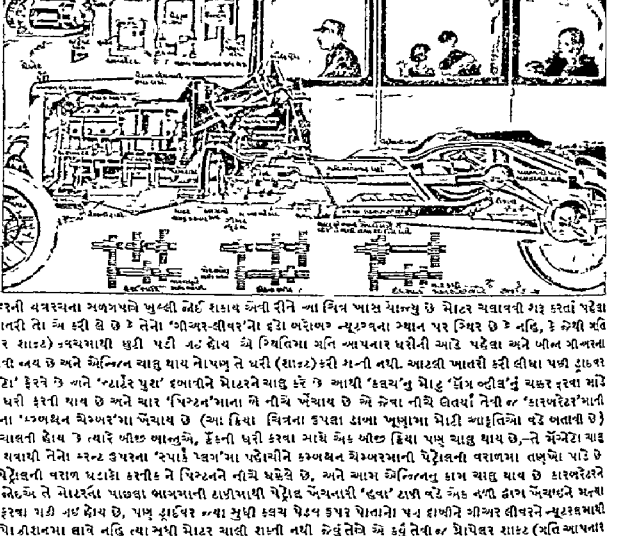
ભીલોની ઉત્પત્તિ-વાર્તાઓ તેમને મૂર્તિવાદની પાછળની ઉત્તરી અવસ્થા લઈ છે. એ વાત ખરી કોઈ રાજે ભીલોની સમૃદ્ધિના કેટલાક આદિમ Promissory તત્વો કેમાલ છે, પણ એના તત્વો બધા વિકસાએલા આદિમપ્રજાના સુચક હોતા નથી. અનુકૂળ અભિવાની દ્વારા એમની જેમ આગેવાનમા માટે છે, તેમ પ્રતિકૂળ સંજોગોના વાતાવરણમા તે

* બીજા સ્થાનની આ વિગત મુખ્ય અંગે પાછળ કહેલાઓ-ના શ્રી પોપટલાલ જો. શાહના લેખ ૩પરથી લેવામા આવી છે મુદ્રા ને ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૧૨, ૧૫, અને ૧૭ની વિગતો બાકી પોતાની રીતે પણ પોપટલાલ લિખિત ચોપડા માંના વાતચીતના સમયે બનેલા ભીલોના અનુભવ ને નિરીક્ષણના આધારે અહીં આપેલી છે

પીઠદ્રવ્ય પણ કરે છે ઘૉસ્ફિરિકના બેઠોના પૉશીનેગિયન બૉક્સ, દ્રમિબુ ઑક્સિડના ઇંટેરેંટ તથા ઍંથ્રુઆના અને ઑમેનિના રેડ ઇન્ટિયનો આજે જંગલી બનાય છે, પણ બૉક્સ અમારે એ પ્રજાઓ આવત ભૂસ્કૃત દની એ વાત છાની નથી બીજાના વિષે પણ તેમ જ બન્યુ હાવે છે

વળી શ્યામ વર્ણ એ અનાર્યત્વની નિશાની નથી અમુક પ્રકારના કુદરતી ઝરેમોગ્રા શરીરનો વર્ણ બદલાય છે એ વિજ્ઞાનસિદ્ધ વાત છે અને ખનિજોદ્ર સાથે તેને ખાસ લેવાદેવા નથી હોતી. ભાવજ્ઞન અંબરે દૃષ્ટ વધુ શોધખોળ થવી જોઇએ છે અમૃતલાલ વ. પંડ્યા

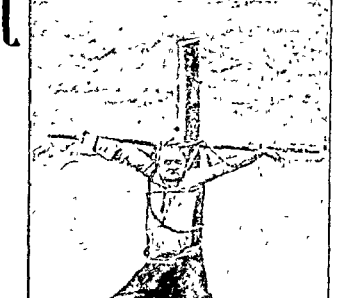
મોટર કેવી રીતે ચાલે છે

મોટરની અંદરની યંત્રરચના બહારથી ખુલ્લી જોઈ શકાય એવી રીતે આ ચિત્ર ખાસ પોરવ્યું છે મોટર ચલાવવી શરૂ કરતાં પહેલા ડ્રાઇવર સૌ પ્રથમ ખાતરી તો એ કરી લે છે કે તેનો 'ગીઅર-લીવર'નો દડો બરોબર ન્યૂટ્રલના સ્થાન પર સ્થિર છે કે નહિ, કે જેથી ગતિ આપનાર ધરી (પ્રોપેલર શાફ્ટ) અચાનક છૂટી પડી જઈ હોય એ સ્થિતિમા ગતિ આપનાર ધરીની આડે પહેલા અને બીજા ગીઅરના વ્હીલની વચ્ચે એક આંતરો બચ્ચ છે અને ઍન્જિન ચાલુ થાય તોપણ તે ધરી (શાફ્ટ)ને ફરી ગતી નથી. આટલી ખાતરી કરી લીધા પછી ડ્રાઇવર ક્લિચપેડોમાંનો 'ક્લચપેડ' ફેરવે છે અને 'સ્ટાર્ટર પુશ' દબાવીને મોટરને ચાલુ કરે છે આથી 'ક્લચ'નું મોટું ઘૅંગ્ર ભ્રીલ'નું ચક્કર ફરવા માંડે તેને લીધે 'ફ્રૅંક'ની ધરી ફરવી થાય છે અને ચાર 'પિનિઅન'ભાળા બે નીચે બેંચાય છે એ જેવા નીચે ઊતર્યા તેવા જ 'ક્રાઉનવ્હીલ'માની ફરવા લાગી, ક્રાઉનના 'ડિફરેન્શ્યલ ઍક્સલ'ના ખૂણે છે (આ ક્રિયા ચિત્રના કપરા ડાબા ખૂણામા મોટી આકૃતિઓ વડે બતાવી છે) ક આંતુ આ ક્રિયા ચાલતી હોય ત્યારે બીજી બાજુએ, ફ્રૅંકની ધરી ફરવા સાથે એક બીજી ક્રિયા પણ ચાલુ થાય છે,—તે ઘૅંગ્વેટ ચાલુ

૧ ઘૅંગ્વેટ ચાલુ થવાથી તેનો સ્પ્રન્ડ ક્રાઉનના 'રપાકે પ્લેગ'મા પહેલાંની કલ્પબ્ધન ઍબ્બરમાની પેટ્રોલની વરાળમા તબ્બ્બો પાડે છે તાબુઓ પડતાવૅન પેટ્રોલની વરાળ ધડાકો કરતી ને વિલ્ટનને નીચે ધકેલે છે, અને આમ ઍન્જિનનું કામ ચાલુ થાય છે કારણકે તેને આ કાર્ય માટે પેટ્રોલ જોઇએ તે મોટરના પાછલા ભાગમાની ટાંકીમાથી પેટ્રોલ ખેંચનારી 'હવા' ટાંકી વડે બંધ નળી દ્વારા ખેંચાઇને મળ્યા કરે છે હવે કલચ તો ફરવા લાગી ગઇ હોય છે, પણ ડ્રાઇવર જ્યા સુધી ક્લચ પેડલ ઉપર પોતાનો પગ દાબી ગીઅર લીવરને ન્યૂટ્રલમાથી ઝડપાવીને ફર્સ્ટ સ્પીડ પોઝીશનમા લાવે નહિ ત્યા સુધી મોટર ચાલી શકી નથી કેવું તેણે એ કર્યું તેવા જ પ્રોપેલર શાફ્ટ (ગતિ આપનાર ધરી) પરની બ્રેક પણ અકેવાઇ જાય છે અને તે ધરી દ્વારા પાછલા પૈડા સાથે એન્જીનનો સબંધ ચાલુ થઇ જાય છે હવે ડ્રાઇવર પોતાનો પગ ક્રાઇવી લે છે, એટલે ક્લચના પેડલ પાછુ ઉપર આવવા લઈ છે અને ક્લચ, 'ડાન'ને જકડી લે છે, એટલે તે પણ ત્યારે ફરવા માંડે છે તેની સાથે તેના પરનું 'ક્રોગ્નબીવ' (દાતાચક્કર) પણ ફરવા લાગે છે એ ક્રોગ્નબીવની સાથે ગીઅર બૉક્સમાંનુ પહેલુ ક્રોગ્નબીલ જોડાયેલું હોય છે, એટલે તેની સાથોસાથ હવે તે પણ ફરવા માંડે છે ક્રોગ્નબીવવાળી નીચલી શાફ્ટમા જુદાજુદા માપના બીજા બે બીજા હોય છે મોટરની સ્પીડને વધારેઓછી કરવી હોય તે એ બે ચક્કરો વડે થાય છે એ બેમાનું જે ચક્કર ઉપલી ધરીમાના ચક્કર જોડે લાગુ કરવામા આવે તેના પ્રમાણમા મોટરની ગતિ વધે ઘટે છે ગીઅર-લીવરનો દડો આપોઆપ હવામાની ડ્રાઇવર પોતાને જરૂરી આવે ને ચક્કરને ઉપલી ધરીના ચક્કર સાથે જોડી શકે છે, અને આગ મરણ પ્રમાણેની ગતિ મેળવે છે ચિત્રના નીચેના ભાગમા, ગીઅર બૉક્સનાં બે દાતાચક્કરોની જુદીજુદી આકૃતિઓ જોડે એ બતાવ્યું છે ઉપલી ધરીના દાંતાચક્કર આગ ગતિમા આવતા જ એ ધરી (પ્રોપેલર શાફ્ટ) ફરવા માંડે છે, અને તેને છેડે ત્યાંથેલુ બીજું દાતાચક્કર માંડીના પાછલા પૈડાંમાના દાતાચક્કરમા જોડવામાંલુ હોઈ તેને લીધે પૈડાની ધરી પણ ફરે છે અને ગાડી ચાલવા માંડે છે ગાડીને ઊભી રાખવા માટે આ પૈડાંઓ ઉપર બ્રેક (રોકણી) લગાડેલી હોય છે ગીઅર-લીવરના દંડાની આજુબાજુ બ્રેક-લીવરનો દંડો પણ હોય છે તે ક્યાંથાવર્તન બ્રેક પૈડા પર ગાડી બ્રધ છે ને તે ફરતા અટકી જઇ ગાડી ઊભી રહે છે ડ્રાઇવરના હાથમા નોહુ ચક્કર હોય છે તે તે, ગાડીને ડાબી-જમણી બાજુએ વાળવા માટે હોય છે (Courtesy World of Wonder)

મૉંગોલિયાનો લડાયક સાધુ જ-લામા

એક સ્વપ્નસેવી સત્તાકાંક્ષીમાંથી ખલિમ લુટારો બનીને જે પોતાનાં ગજબનાક કામોની કરુણ ત્રાસકથાઓ મૉંગોલિયાને ગામડેગામડે મૂકતો ગયો છે.

એ લિયાનું વિશાળ ભૌગોલ્યસ્થળ આપણે માટે આજ સુધી એક અજાણ્યું જ ગહન પ્રદેશ રહ્યો છે અને ત્યાંની મૉંગોલ પ્રજાના સ્વભાવ, સંસ્કૃતિ અને તવારીખની આપણને નહિવત્ જાણકારી છે એવા એ અજોડ પ્રદેશમાં, જહાં જે નીગી દરમ્યાન મૉંગોલ જનતા પર પોતાની વિદ્વત્તા અને કરતા, હિંસરી અને કરણીયુ પ્રગટ, રાષ્ટ્ર-પ્રેમ અને ખૂનતરસી ચાંગિયા-ગીરી એવા પરસ્પર વિરોધી ગુણો વડે અદ્‌ભુત ધાકજરી છાપ પાડનાર એક અજબ વ્યક્તિનો આ વૃત્તાંત છે

અઢારમા સૈકામાં થઈ ગએલા અમરસાનાને એ અવતાર ગણાવેલા, અદ્‌ભુત વિદ્વત્તા ધરાવતો એ ધર્મયુકુષ લામા લેખાતો; 1811ની મૉંગોલ રાષ્ટ્રક્રાન્તિમાં આગળપડતી વ્યક્તિ બની એ મૂએલા હતો; અને પૈસા ખાતર નિર્દોષ કેદીઓની છબી ચામડી ઉતારનારને ત્રાસજનક હુકારા તરીકે એણે ત્રાદીવાદી પોકારાની હતી. મૉંગોલિયા, ચીન, તિબેટ અને ચિનાઇ તુર્કસ્તાનનું સંયોજન કરીને, મૉંગોલિયા-ગા તેનું એક બદારાજ્ય સ્થપવાનાં સ્વપ્નો સેવનાર કે એ અજબ વ્યક્તિ આજ પોતાનાં કૂર બહારસ્થપણા કરપીણ જુલમોની ત્રાસકથા મૉંગોલિયાના ગામડેગામડે મૂકી ગયા છે.

એ અજબનાક સાધુ પોતા અને કેમ્પેમો હુકારાના જીવનની પૂર્વ-કથા અજ્ઞાત ને અકળ છે. એ ક્યા જન્મ્યો હતો અને કયા અભિલા-ષોથી એણે જીવન શરૂ કર્યું તે કોઈ નાણી શક્યું નથી. અને તેના પાછ-લના જીવનનો જે તુરત વૃત્તાંત મળી આવે છે તે પણ મૉંગોલ અને નિરોક્ષક લામાઓ તથા પરચૂરણ માણુસો પાસેથી. એના એ રહસ્ય-મય જીવનનો વિસ્તાર એટલી બધી પ્રવૃત્તિઓ, પ્રવાસો ને પંકાટાઓથી ભરપૂર છે કે એ બધાને ક્રમબધ્ધ સાકળવા મુશ્કેલ છે

આરંભાનાથી પેકિંગ અને ઉર્ગાથી હિંદ સુધીનો સમગ્ર એશિ-યાનો વિશાળ ખંડપ્રદેશ એ એનું કાર્યક્ષેત્ર હતું પાત્રીસ વર્ષ સુધી એ અદ્‌ભુત આદમીએ પોતાના જય અને આશ્ચર્યપ્રેરક કૃત્યોથી આખા મૉંગોલિયાને રંગમય બનાવી મૂકેલો હતો. અને આજ આટલા વર્ષ તોડી જવા છતાં મૉંગોલોમાંથી તેનો ધાક સેરબાકર ઓછો થયા વિના, તેમના એક પ્રાચીન રાષ્ટ્રવીરના અવતાર તરીકે એ ત્યા પૂજાય છે.

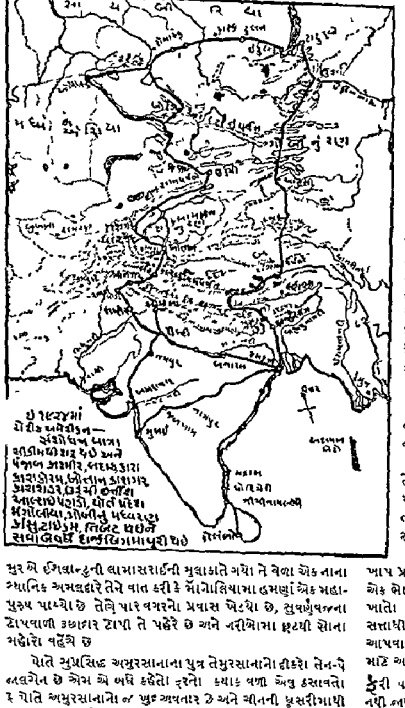
મૉંગોલ પ્રજા તો તેનામા અનેક દેવતાઇ શક્તિઓનું આરોપણ કરે છે; પણ એટલુ ખરું કે તેની શક્તિઓ અજબ ને અપરંપાર હતી અનેક લામામઠોઓમાં રહીતેણે બૌદ્ધ તત્વજ્ઞાનના અઘરા ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યો; મધ્ય એશિયાની કિનારે આવેલા બધા દેશો તે ખૂદી વળ્યો; દક્ષિણ મૉંગોલિયાના ગોબીના રણમાં તેણે કિલ્લેબંધીઓ કરી; આધુનિક ઢબની ગિનતબદ્ધ લશ્કરી તાલીમ આપી તેણે લશ્કર ઊભાં કર્યાં; મૉંગોલિયન બતિહીનતા નવચિધાન અને વિજયોના તેણે સ્વપ્ના સેવ્યા; અને એક વાસ્તવરુપ બદારવહિવટ તરીકે તેનો અલમ આવ્યો. પણ આના જીવનની આ વિધિપરસ્પી રીતરજ આપણને અંદરથી તો બ્રાન્તી કરાવી આપે છે કે તેનામાં અનેક કલ્પનાશક્તિ હતી ને પ્રબલ સેહનની દિશામા કાર્ટક કરી બતાવવાનો પ્રયત્ન તેણે કર્યો છે.

'જ'-લામા'ના જય અને આદરપ્રેરક નામે લોકહૃદયમાં બ્રાજી ગએલી એ અજબ વ્યક્તિનું બાલનામ 'ગાલ-જેન' હતુ દક્ષિણ રશિ-યાના આસ્ટ્રાખાન પરગણામાં બાઝારકુમ્રો ભનિમા તે જન્મેલો. બહુ જ નાનો હતો ત્યારે તેને મૉંગોલિયા લાવવામાં આવ્યો અને ગામાં અરદર પરની કુશે-નોરની લામામઠોમાં વિદ્યાર્થી તરીકે મૂકવો ત્યાથી પ્રવાસ કરતોકરતો ને નિરોક્ષના હદ્દાસા નજરની મોગા-મા મોટી ગ્રાચાન વિદ્યાપીઠમા આવ્યો ને ત્યાં વર્ષો સુધી રહ્યો. પણ્યા-બસ મૉંગોલિયન લામા અર્દો જ અભ્યાસ માટે આવતા. તિબેટના બધા મઠો ત્યાર પછી તે મૂળી બેઠેલા અને ત્યાંના જીવનનો પાકો અનુભવ મેળવેલો અનેકવાર તેણે ગોબીરણપ્રદેશના હુકારા સાથે બેઠા કરેલો. ત્યાથી તેણે હિંદનો પ્રવાસ પણ ખેડેલો અને બુદ્ધ અવશાનનાં તીર્થોની યાત્રા કરેલી.

તરુણાવસ્થામાંજ તે મહત્ત્વાકાંક્ષી, આવેગમય અને ક્રોધરહિત હતો. કોઈ કહેવાતુ કે જરા બેટકા વાધા ભાર તેણે મઠમાંના પોતાના સાથીને મારી નાખેલો. અને મઠના કડક કાનૂનોથી અચવા ઘ્હાસા નાસી ગએલા. એ ખૂનના બનાવથી તેની જિંદગીનો પહેરા બદલાઈ ગયો અને ત્યાર બાદ તેણે ગઝબકારી સાધુ તરીકે કારકિર્દી શરૂ કરી એ દરમ્યાન તેને અજબ આદરીણ સાધુ, પવચક્ષરી કર-માનો ઢાકપા અને ગાજબના સોમો થયો.

તેના નિકટ પરિચયમા આવેલાઓ કહે છે કે બૌદ્ધ તત્વજ્ઞાન તથા તંત્રો અને આગમોનું તેનું જ્ઞાન અગાધ હતુ. મૉંગોલિયાના મોટા મોટા મઠના વાગાચ્ચો અનેકવરની તેની ખ્યાતિથી જ હતી. તેના હદેવા પ્રમાણે તેણે પેકિંગના મહાન અધિકારીનું પદ પણ ઓગળ્યું હતું. એ મહાની અગ્યા બંદરી આધારકુમ્રુન અજાવ કે તે મદાન વિદ્યાપરી અને પેનાત્ર તથા બીજા નિકટ પ્રદેશોનો નિગરવો બદોર કરતી. અગા-ઉ મૉંગોલિયા કપર્કાત યોન નિરોક્ષ અને દિંદની ઘરની પ્રવચનો પ્રવાસોથી ને ખૂબી વધ્યો હતો અને બધા રોગોની બાબતો તે બ્રા-ણતો. સંસ્કૃત અને રશિયન પણ તેને આવડતુ.

પૂર્વેઢવર્ષનું તેનું નામ ઈ. 1868ની સાલમાં બદોર-મૉંગોલિયાના પ્રદેશમાં બદોરમાં આવ્યું પ્રોફેસર પોજ-નીક(Poz dnieev), આ-

ઈ ૧૯૨૪માં
ગ્રીક એથેરોન—
એક્રોપોલિસ બાજા.
ફાલમ ૦૦૨૪ ૬૦ અને
પેજલ ગ્રામોર, ૨૫૬૩૩૨૨
૨૪૨૩૦૨૫, ૦૬૦૨૫ ૨૩૨૨૩૨
૨૪૨૨૩૨૩, ૦૨૪૨૫ ૦૨૨૦૨
૨૦૨૨૩૦ ૫૦૨૦૨, ૦૨૦૨૨ ૦૨૨૦૨
૪૦૨૦૨૨૦૨૦૨૦

દોષ છે, એટલે જ-લામાના પોબારા પડે એમાં શંકા જેવું નથી. કોબ્ડો જ્યારે તેણે હવે જમાવટ કરવા માંડી. વદાડી અને પ્રધાસી (બટકણી) જાતિઓના લોકો તેના નેજા નીચે એકાવા અને જુલમગાર ચીન સામે ધાર્મિક યુદ્ધ જગાવવાનો મંત્ર આ સરદારે તેમનામા સંસ્કારોથી પ્રચારવા માંડ્યો. પોતા જ વખતમાં આઝાદ મોંગોલિયા માટે લડે અવું લશ્કરી દળ તૈયાર થયું.

જ-લામાએ તરત ઉર્ગા વગેરે એકબે કિલ્લા હાથ કર્યા અને કોબ્ડોના મોચ ગવર્નરને સંદેશા મોકલ્યા કે કિલ્લો અને કુંવરીઓ સોંપી દે! પણ કિલ્લામાં હજારેક બેઠલા માંચી સૈનિકો હતા, એટલે ગવર્નરે સામનો કરવાની તૈયારી બતાવી. આથી જ-લામાએ પણ સામી ચઢાઈ બદેર કરી ઈ. સ. ૧૯૧૨ના એ જ મહિનો હતો

તરત જ-લામાએ મોંગોલો, દોરબ્બતો, તોરગતો અને કુરિયાદી ધાડેસવારોનુ પાચ હજારનું પ્રચંડ દળ એકું કર્યું અને કોબ્ડોની દિશામા તેના ડાબલા ગાજવા લાગ્યા. જાતજાતની બંદૂકો ધરાવતા અને રંગબેરંગી પણ બખ્તર પોષાકવાળા એ સૈનિકોની સરદારી અભાર સુકન પુને લીધી હતી. પણ પાકળની ચોન્ના બધી જ-લામાની હતી

૧૯૧૨ના ઑગસ્ટમા કોબ્ડો પડ્યું. આખાયે૨ેશ પર આજ એપાય ગઈ અને ચીની વસતિની સ્તવ થઇ રશિયન કૉન્સલ અને તેના સૈનિકો આ ક્રૂર વિજેતાના કોપમાંથી જે ઊગરે ચીનાઓને બચાવી સક્યા તેમને યુપ્રકોથી રશિયન આસલાટને મારે તેમણે ચીન ભેગા કરી દીધા. કોબ્ડોની વસતિનો નાશ કર્યા પછી જ-લામાએ કોઈ બાકીની પ્રત્યેચિહ્નિયા દમેક ચીની અને મુસ્લિમ વેપારીઓની કતલ કરી એ રીતે જાણ્યી છાની ચોરી જ-લામાએ તેના ક્ષેલ્ન કાળેને તેના લોહી મોંગોલ યુદ્ધનિષ્ઠાનો અને લશ્કરો પર છાપ્યા

આ લશ્કરી સાધુ અને તેના સૈન્યના કૃત્યોના આ અહેવાલો આજથી ત્રીન-ત્યાંગ જિલ્લાના ચીની અગ્રણદારો ખળભળી ઊઠ્યા અને લશ્કરો મોકલ્યાં કરી તેની સામે મોકલ્યા. પણ એ ચીની લશ્કરો કોબ્ડોથી ૨૦૦ માઈલ દૂર છાવણીમા નાખી પડ્યા ન રહ્યા આ બાજુ જ-લામા અને તેનું સૈન્ય પણ ૧૯૧૩ સુધી કિલ્લેબંધીઓમા જ પડી રહ્યું, અને ચીની લશ્કર પાછું ગયું એટલે જ વેરાઈ ગયા એક જ્યેને જ-લામાની છાવણીનું વર્ણન લખ્યું છે તેમા લખ્યું છે કે મોંગોલોમા ભાગ્યે જ દેખ એવી રુક્ષતા ને વ્યવસ્થા મે અંગ્રોપ-ણીમાં જોઈ હતી. એ બાબતની તકેદારી જ-લામા અને જ રાખતો આમ મોંગોલ આગ્રપ્રજાનું સંગઠન કરીને તેણનુ પ્રાચીન રાજ્ય ફરી સ્થાપવાનો ટૂંકો વગાડનાર અને તેના પરિવાજ અર્થે પ્રજાદેશા ગનાતા એ પુરુષનું મોંગોલ સત્તાએ અહુમાન કર્યું અને તેની કદરરૂપે તેને તુલીજીનુને ખિતાબ આપ્યો અને તેને તોમખબાન હુતુખ્તુ બનાવ્યો તેને કોબ્ડો નદી પારે એક જ-ત્રેર મળી તેના ત્રિલોક તેને ઘોડાં, ઢોર અને માણસોની ભેટ આપી અને ને રીતકર કોબ્ડોનો લશ્કરી નર્વાર બની ગયો તથા મોંગોલિયાનો એક બળવાન અરદાર નબુયા લાગ્યો.

અને પોતાની નજીક પર નેજાર હકૂમતી પ્રદેશમાં તેણે જે સુધારાવધારા કર્યા, જે નિયમન ફેલાવ્યું તથા પ્રરાષ્ટ્રવનને પડવાના યત્નો કર્યા તે પરથી તેની અંતરની આકાક્ષાઓ, બુદ્ધિની વિવિધતા અને અગાધી સાહાસની ખ્યાલ આવે છે પોતાના અધિનોમા તેણે ખેતીવાડી દાખલ કરી બદલી નવોનો વિકાર કર્યો. રશિયાથી ખેતી-વાડીનો ઓજાર્સ અને વૈરો મંગાવ્યાં; માણસોને ખાસ ગણનો આપવા કરગાની કાદવો અને રિવાજા માટે ખાસ કોર્ટ સ્થાપવાનું રશિયાત કર્યું, મોંગોલ ઘોડા અને ઢોરની ઓલાદ સુધારવા રશિયાથી સારાં ઘોડાં ને ઢોર મંગાવ્યા; રશિયન બૂટ પહેરવાનું ફાખલ કર્યું; શિક્ષણ માટે શાળાઓ ખોલી અને લામાઓ માટે ખાસ કાયદાઓ એક મઠ (મોનાસ્ટરી) બનાવ્યો; પણ લામાઓને લશ્કરી બંગીમા સ્વરિયાત દાખલ કરી તેમની સખ્યાને વધતી અટકાવને મર્યાદિત કરી દીધી; અને લશ્કરી કુટુંબીઓને મુફિયિન સિસ્ત તથા કવાયતની કમે કેળવવા માટી આગ, તેણે દબદાટા વિનાની બની ગએલી મોંગોલ પ્રજનાં બધાં બંધારણ ઉપસાવવા માંડ્યાં.

પણ તેનું ધાતળપણું બેહદનું હતુ. દુકાન પર તેને દયા જ નહિ; અને રોકડા પર લેશમાત્ર વિશ્વાસ નહિ. તેને હાથે જે પડેલાના બરડામાથી તે પોતે આગડીના ફિકરા ઉતરડ્યા લેતા અને ત્યા લોબંદના સળિયાનો ડામ દેતા! કહેવાયમ મહના લામાઓ એક વાર તેની સામે થએલા તેમના યે આગડા તેણે ઊતરડી નાખેલાં બધા મોંગોલ અમીરો તો તેનાથી થરથર કાંપતા અને તેના હાજની ઝંખના રહેતા,—એટલે સુધી કે તેઓ તેના ઘોડાની લગામ પકડી દેરીને આનંદ માનતા!

પોતાની બાજીરનો આવો અધિકાર તેણે ઈ. ૧૯૧૪ સુધી જોગવ્યો પણ તેના કઠોર કરતૂતોનો આક્રેવાર રશિયન સત્તાધારીઓને પહોચ્યો હતો એવામા રશિયન ઉર્ન્સુસર ગાર્ટ (નિવર્સીના રક્ષક જૈન્ય) સાથે તેને કાંઈક અનબન થઈ પડી, એટલે સામ્રાજ્ઞીયન કેદ્રાકોનુ મજબૂત લશ્કર લઈ કેપ્ટન બુલાડાએ કોબ્ડો પ્રાત પર ચઢાઈ કરી અને જ-લામાની પ્રવૃત્તિઓને નાશ આર્યો. ધર્યે રમણે તેણની ધરપોકપોડી થઇ. પણ કેદ્રાક લશ્કર આખળ જ-લામાનું કાઢ આલ્યુ નહિ તે પકડાઇ ગયો ને તેને રશિયામા ટ્રેસનિકાકી કેલ્લ ગળી

એ કેદ્રાક લશ્કરને, જ-લામાના હુકમથી લેતરબામાં આવેલી બે આખી માનવ-ખોરી ગળી હતી. તેની વાત દેવું ફેપાવનારી છે. ખીરગીઝ લોકો જોર ઢોર ચરાવવાની આબતમાં કેટલાક વખતથી જ-લામાને તકરાર થતી ઉનરે તેના ખીરગીઝ મુખીને પકડીને જ-લામાએ કેદમા નાખ્યો તેના કુટુંબીઓએ તેને છોડાવવા માટે ખેતી રકમો આપને એટલેગાણે આપવાનુ કબૂલ કર્યું. તેલેવે તે બંનેર રાજ્ય અને કેદીની માતા પોતે પોતાના કુટુંબનું કાનીના, બાજબુ કુબલુ, ગોતરપુ, ચામડા વગેરે જે કાંઇ હતું તે લઈ તેની પાસે આવી. અ કૂર જોંગાલે તેને આવકાર આપ્યો પોતાની પાસે રાખી. પાને તેની સાથે વાતો કરતો ગયો અને તેણે આખેરો માલ તપાસતો ગયો તે દરમ્યાન તેના માણસોને તો બીજા તબુમા પેસા કેદીની ખોળ કરતારી રહ્યા હતા! આમડી લેતરબામાના આકર્ષ પ્રવાણી ફરીને પછી ધાર્દે-ધાર્દ કરતાં જ્યારે બહાર આવ્યો ત્યારે બીજા કારાવાનો તેનો આમ હુકમ હતો, જ્યાં કેદી બધુ વેચના ભોગવે : પણ એ દરમિયાન તો ને બીચારો મરી ગયો. પછી તેની આમડી એક પાટિયા ઉપર પાથરીને તેની આખાખી માતાને તેણે સોંપી! એ જેઈ માતાનું મગજ ઠેર જ વખતે ખસી ગયું; અને આ બર્બર બદિયા તેથી સંતોષ પામી ખટ-ખટાટ દઈને પડ્યો!

રેગિયાનો તેને નોગારકની કેદમાં એક વર્ષ ગાખ્યા બાદ આગ્રા-ખાનની કેદમા ખસેડવામાં આવ્યો. પણ ઈ. ૧૯૧૭-૧૮મા રશિયા-માં વિપ્લવ થયો તે વેળા તે છૂટી ગયો અને ફરી પાછી તેણે મોંગો-લિયામા રેખા દીધી. તેના બદલા ગાજિરોં અને ઉપાદીઓએ તરત તેના નેજા નીચે આગી મળી તેની કરદારી સ્વીકારી લીધી અને પોતાના એક બદના મહત્તરીજાની છાવણીમાં તેણે મુકામ નાખ્યો.

આમ, ફરી પાછી ફરી નીચેની જીવનીનો દાબડીથી કર્મોવાળા મનાને અકલ્પામળ ઝોપટ અને તેને પકડવાના હુકમો છપ્પા આવી ને

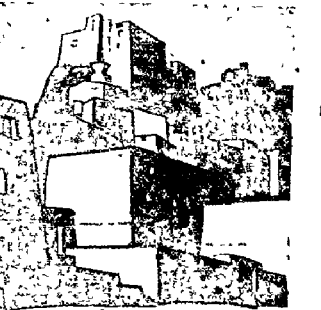
મૉંગોલિયાના મધ્યપ્રદેશ છોડી ભાગીને મૉંગોલિયન ગોબીના અંતરાળમાં જઈ ભરાયા અને ત્યાં ભયંકર નાષ્ઠુ અહીં તેના નૂતન ધાટા તેને આવી ભજ્યા અને તેની આજુબાજુ ૫૦૦ તંબૂ ઠોકાયા.

અને ફરી એ ગજબનાક લુટારા અને નહિમ જલદસ્યુવિદ્યાની કરપીણ કામગરી ચાલુ થઇ. તેની આગલી આકાશા અને યોજનાઓનો અણમાત્ર ખ્યાલ તેનામા ન રહ્યો, અને મૉંગોલિયાનો એ રાષ્ટ્રોદ્ધારક લામા એક ક્રૂર લુટારૂ સરદાર જ બની ગયો ચોર, ડાકુ, ખૂની ને બાતેડુ મૉંગોલોને એકઠા કરી તેણે એક બળવાન સૈન્ય ઊભુ કર્યું જકાતચોરો, ધાડાનો ઠગકોરો, રખડુ રિઝાદારોમા એ ચેવાડીયા લોકો તેમા આવી ભજ્યા અને પછી તો તેણે મૉંગોલિયાની આખી દક્ષિણ–પશ્ચિમ બાજુનો આરામ વીંખી નાખ્યો. મૉંગોલ કાકલા કે સરકારી થાણાઓ ઉપર તેની પાકી નજર રહેતી યુઅેમ્બી અને આહ સીના માર્ગે કોઈ સલામત પાર નીકળી શકતુ જ નહિ ચારે તરફની ખોણો અને ગાળીઓના નાકા પરના ચોકીના થાણા મજબૂત કરવામા આવ્યા હતા, છતાપણ જ–લામાની ધાકે વેપારીજ્યાર ઢીલા પડી ગયા હતા

એવામા, ઈ ૧૯૧૮મા ચીનના જનરલ શ્યની સરકારી નીચે આ–૪ ટુકડીઓએ મૉંગોલિયા ઉપર આક્રમણ કર્યું તેમણે રશિયન અને મૉંગોલ પ્રદેશોમાના કેટલાક થાણાઓ પર હાથ નાખ્યો અને કેટલીક શાન્ત વસતિની કતલ કરી આ નવુ આક્રમણ મૉંગોલોથી સાખી શકાયુ નહિ અને તેમની છુટીછુટી ઠકરાતો ચીન સામે લડવા નીકળી આ તક જોઈ તેમની કુમકે જ–લામા પણ વચ્ચે કુદી પડ્યો ૧૯૨૦મા તેનુ પચરંગી લશ્કર ચીનાઓ પર તૂટી પડ્યુ અને ચીનાઓને બાતલા ભોં બારે કરી મૂકી રશિયન લશ્કરને પણ તેણે ચીનાઓ સામે સારી મદદ આપી હતી

૫ણ ૧૯૨૧મા મૉંગોલિયાનો રાષ્ટ્રોદ્ધક જીમટ્યો અને મૉંગોલ રાષ્ટ્રીય લશ્કરે રશિયા સામે મોરચા માંડ્યા તેમણે રશિયનોને હરાવી મૉંગોલિયામા નવી વ્યવસ્થા સ્થાપી, તેમા જ–લામા નૂતન–વાણી પ્રણાલિને ટેકો આપનાર મુખ્ય વ્યક્તિ બન્યા અને તેણે વિરોધપક્ષ ઊભો કર્યો એણે હવે ખુલ્લી રીતે, મૉંગોલ સ્વાતન્ત્યની દુશ્મન ચીની સરકાર સાથે અત્યંદાર કરવા માંડ્યો અને બીજા વિરોધી અમીરોને હૂંફ મળી લીધા. કેટલીક પહાડી જાતિઓને એકઠી કરી અને ઉગાંની રાષ્ટ્રીય મૉંગોલ સરકાર સામે મોરચા બાંધ્યા આ વખતે પણ તે પોતાના જૂના નૂતન સ્વપ્નને–મધ્યએશિયામા મૉંગોલિયા, ચીન તિબેટ અને ચિનાઈ તુર્કસ્તાનનુ મહારાજ્ય સ્થાપવાની મહત્ત્વાકાંક્ષાને–ભૂલે કરવાના મનસૂબા ઘડી રહ્યો હતો.

એ યોજનાને પાર પાડવા સારૂ પોતાનુ સ્થાન મજબૂત કરવા તેણે ગોબીના એ રણની વચ્ચોવચ્ચ દુર્ગી અને તિબેટી ઢબે એક પાકો અદ્ભુત કિલ્લો ઊભો કર્યો તેમા અત્યાસપાસના પ્રદેશ પર નજર રહે એવા ઊંચા ચોકીના મિનારા બાંધ્યા કિલ્લો કેટીબંધ પહરેતો તે ચોકમા પાસે તેણે આ કામમા મદદ કરવા ગોબી જેવા ભયંકર વેરાન રણના અંતરાળમાં ઊભુ થએલુ આ કામ એક ચમત્કાર જેવું લાગે છે તેની આસપાસનો મુલક ટેકરીઓવાળો હોવાથી તેમની વચ્ચે એ કિલ્લો છુપાઈ રહેતો. ટેકરીઓની તળેટીમા વહેતા નાના ઝરણા અને ઊગેલુ ઘાસ તેના ઘોડા ને ઢોર માટે ખૂબ થઈ રહે એટલું હતુ કિલ્લામા તેણે ૧૦૦ યુવક્રો તાલીમબાજોને રાખ્યા હતા યુરોપિયન બદૂકો, રાઈફલો ને બખાની હથિયારો વડે તેણે તેમને સુસજ્જિત બનાવ્યા હતા અને રાક્ષોનો સારો જથ્થો તેણે ત્યાં સબર્યો હતો ઉગાંમા મૉંગોલિયાના નવા રાષ્ટ્રવાદી લોકશાસન સામે મતભેદ ધરાવનારા

ગોબીના રણની મધ્યમા જ–લામાએ બાંધેલો કિલ્લો

ઘણા નૂતન મતવાદીઓ તેને અહીં આવીને મળ્યા હતા હવે એ બધા સફેદ મૉંગોલો તરીકે ઓળખાવા લાગ્યા

અને ફરી પાછો એનો ઠઠ્ઠો વાગવા માંડ્યો તેના નામમાત્રથી બહેક્યે હિંદાઓ કંપતી અમીર અને આમ સૌ તેનાથી ડરતા રહેતા એ ધર્મભ્રષ્ટ સાધુ તરીકે ઓળખાતો, લશ્કરી સરદાર હતો અને નહિમ લુટારો પણ હતો તે જાન લેતો, આશીર્વાદ આપતો, લશ્કરી કવાયત કરતો, તે તેના માણસોના વાહ પાકતા તથા નિર્દયપણે લોકોની કતલ ચલાવતા હથિયારો, સામાન, માલ, ઢોર, જે કાંઇ મળે તે બધુ કબજે લઈ મુખ્ય માણસોની કતલ કરવામાં આવતી, અને જેને જીવતા રાખવામા આવતા તેમને ગુલામ બનાવી વેતરે એકલામા આવતા માત્ર લામાઓને જ જવા દેવામા આવતા;—પણ તે પવિત્રપાળા જ આને પરિણામે તે બિચારા ધાક્ત થા ભૂખથી રવતામા જ મરી જતા ગુલામ થતા તેમના પણ કાન તો કાપી જ નાખવામા આવતા !

તિબેટના અમલદારો, લામાઓ, વેપારીઓ, મૉંગોલ વાસિઓ એકોઇ પકડાયા હતા તે બધાએ તેનો ચેલો અદ્ભુત કિલ્લો બાંધવામા ખરે તાકે વેતરા કર્યા હતા. કોઇ તેમાથી બચ્યો ન હતો બીજે છુટકો પણ ન હતો. કેટલાકે ત્યા વર્ષો કાઢ્યા અને છેવટે ત્યાંને ત્યાં લુટારા સૈન્યમા ભેટાયા કેટલાક તેના માણસોનો ત્રાસ ખમી ન શકતા તે ભાગી છૂટ્યા, પણ તે તો બહુજ ઓછાના મરી ખૂટ્યા.

૬ઃ ૧૯૨૨મા નૂતન મૉંગોલના રાષ્ટ્રમયક ઉગાંમા એક ભયંકર ક્રાન્તિ ફાટી પડ્યુ તેમા કેટલાક માણસોએ બાનની રીતે જ–લામાના ગણતિયા હોવાનું જણાવ્યુ અને તેમા એક ચીનાઈ લશ્કરની ચઢાઈ લાવવાની યોજના પણ બહાર આવી એટલે હવે એ નૂતન રાષ્ટ્રિય સરકારે જ–લામાનો નાશ કરવાનો જ નિરધાર કર્યો

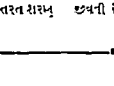
૧૯૨૩મા ઉગાંની સરકારે પાટનગર કોબ્દોનામના બહાદુર લશ્કરી અમલદારની સરદારી નીચે ચુનંદી લશ્કરી ટુકડીઓને જ–લામાને

ઝેર કરવા મોકલી. આંદો આમને થવાની ના ખાતરી જ હતી, એટલે મી બહુ સાવચેતી અને ચુપકીદીથી આગળ વધ્યા. દોર્ઝેએ કિલ્લાને યુક્તિ પૂર્વક હાથ કરવાની યોજના પહેલે પોતાના કહરકને જનલાગાના કિલ્લાથી બે વિશ્વાસના મુકામ પર ચોબાવ્યું. અને પોતે તથા અંકે અનેક લાગાઓના વેશમાં ઘોડે ચડી જનલાગાની છાવનીમાં ગયા. ત્યા ધાર્મિક બેઠો આપવાને બહાને તેઓએ સરદારની મુલાકાત માગી; અને ત્રમે તે આશય હતો, પણ તેમને રત્ન મળી ગયો. કિલ્લાની પાછે, મોંગોલ રાજાિયાનાનાં તેમની મુલાકાત જોકવાણે પાલ્કન દોર્ઝે હાથમા ધાર્મિક ધ્વજ લઈ પાછે ગયો, અને તેની અંદર છપાવેલી ચિન્ગેસખાની તેંબે જનલાગાને હાર માર્યો!

જનલાગા પડ્યો એટલે તેના સાથીઓ હરો સામનો કરી શક્યા નહિ. બધાં હથિયારો અને કારગોળો જનલાગા પોતાને કબજે જ રાખતો અને જરૂર પડે ત્યારે જ માણસોને આપતો. તેથી દોર્ઝેને બાબ હતી. એટલે જનલાગા પડતાં જ દોર્ઝેએ એકકમ એ કારગોળાના સ્થાનનો કબજો લીધો. આથી બાકરાઓ પડેલા માણસો વરસ શરૂમ થઈ ગયા; અને પાછળ વાંસોવાંસ ધસ્યે આવતા હુમલે એક પછ ગોળીબાર કર્યા પછર કિલ્લો હાથ કર્યો અને તેને આગ ચાંપી દીધી.

માણસોમાંથી કેટલાકને દેહાંત સજા થઇ; કેટલાકે સરકારી શરમ લીધું; હથિયારો ને દારૂગોળાનો હુમલે કબજો લીધો; ૭૦૦૦ ઉંટડાં બેઠા હતાં તે જનલાગાના કબાળ ગુલામોને આપી દીધાં; અને જનલાગાનું માથું કાપી એક ભાલા ઉપર ચડાવી ગામેગામ ફેરવી લોકોને ધરપત આપવામાં આવી કે તેમના બચ્ચાને હવે એનું બાપ આવી ગયો છે. પછી તે માથુ મોંગોલિનના આરક્ષામાં હતારી ફર્યા બાદ રાજધાનમાં આવ્યું, અને ત્યાંથી કેટલેક ઉંડાણે ગયું પણ ખરું. પરતુ ઉંચ્ચે તે ગુમ થયું છે.

વિદ્વાન લામાના ગાત આધુનવનમાંથી પકડો બાદ કરાય્ય સરકાર બનેલા, અને રાષ્ટ્રધારતરના સ્વબાગાથી કુર તુરારાના સાપિત જીવનમા સરી પડેલા એવા. અજબ તાનમનેઅે અજબુત બાદમી તો ગયો, પણ તેની ત્રાસકથા આજે મોંગોલિયાના નાગરે ગાજે છવતી છે. ૨.મ.૨ા.

બુ

ડિમાન અને અટ્ટ્યાણી રમૂજ કરવામાં મિ મિસ્ત્રી આભારી હૉસ્ટેલના એકાં હતા. દિવસ ને રોજ એમનું બાણ નવ અટ્ટ્યાણું જન્મ્યું જ દોય. સ્મરણ કરવરો ઘોડાંક આદી હતાં ':)

વસનજી અને હરિલાલ એ બંને મિસ્ત્રીના કમકકર્મનિયત—અહ વાસી હતા. એક દિવસ અચરી રાતે ન્યારે પેલા બને પોરતા હતા ત્યારે મિસ્ત્રીએ ઊઠીને બનેના કપાળમાં મોટા અક્ષરે I M N S (હું ગર્વદેશ છું) લખ્યું. પછી આદેક વાગ્યે મિસ્ત્રીએ પ્રથમ હરિલાલને હલવેથી જગાડ્યો અને કહ્યું, 'હરિભાઈ, જુઓ, મે વસનભાઇના કપાળમાં I M N S લખ્યું છે. તમે એને કહેતા નહિ. સવારે બરાબરનુ ગરમ થશે હૉસ્ટેલમાં બીજને પણ આ વાત કહી આવને અને બધાને કહેજો કે હસવું દોય તો આટું કોઈને હસવું, પણ વસનભાને બબર પડવા ન દેતી. આટલું કહેવા માટે તમને જગાડયા હવે થઈ ગ્યુ. સવારે વહેલા નગરો.' હરિલાલ તો ખુશાખુશ થતા ચાલ્યા ગયા બીજા બાર પાળી મિસ્ત્રીએ વસનજીને ધીમેથી જગાડયા અને કહ્યું હરિલાલને ગમનનું હતુ નેવું જ તેમને ગમનલ્યું

સવાર પડ્યુ અને બધે ગામમાણી ખૂબ કહેવી કરવાના આરુમાર્યા ગિગન કપર ગોપડયા. વસનજી દેકને જાને હરિલાલના કપાળ વિષે વાત કરે અને પેલા હસે ત્યારે ગમને કે નેઓ વાત બબાને જ હશે છે. હરિલાલ પણ એવા સરમના સ્વબગાં વિદાર કે બધા બેગા થયા અને ખૂબ તાલ્યા. પછ વસનજીને લાગે કે બધા હરિલાલને હસે છે, અને હરિલાલને લાગે કે બધા વસનજીને હસે છે એટલે કોઇને કઇ ખબરેગા આવે નહિ.

જ્યારે હસીતમાશે બધાનાં પેટ દુઃખવા બાબ્યાં ત્યારે મિસ્ત્રીએ કહ્યુ, 'કારમ ને કંઈ બબું પાર્ય દોય ? અદાર જબાએ બબ્યિ ત્યારે જ હસે છે અને એ બબ્તિઓ બોલે નીલ કપર હસે છે, પરિણામે બધા હસે છે માટે એક બબ્તિના બોને આ આનંદ લેવાના નથી. તું ને ગાને એક કારમ કહ્યુ છે, જેમાં બધા જ બનાવથી ખુશ થાય છે'

આ સાંભળીને બનેને ગાળ આવી અને કેટલાંક અઠવાડિયાં સિ-

હૉસ્ટેલ-જીવનનાં હાસ્યો

દાલયા લાગ્યા. બ્રમ બાજેયા એટલે પાળુ કઈ કપાળ લિખ્યાં.

અમારી હૉસ્ટેલમાં મિસ્ત્રીથી બાવ વદુરી ન મિજાતા એક નદરી હતાઃ મુખ, ચીંગુસ અને અક્કલના અધૂરા બાવે જિંદી પણ એવા જ. નેપોલિયનના શબ્દકોષમા જેમ 'અસક્યવિત' શબ્દ નહોતો તેમ સદરીના શબ્દકોષમા 'હાસ્ય' શબ્દ નહોતો.

એક દિવસ રકરમાં મિસ્ત્રીએ દરખાસ્ત મૂકી: 'આ પિતાની યાળામાં જન્માવાથી પિતાજીનો કર પેટમાં લય છે માટે આપણે દરે ગોબાની યાળામાં જન્મીએ' આ દરખાસ્તનમાં તો કેટ એવો ઊ ના હાસ્યરસ નહોતો, પણ એ બીજ્યાથી સરબે હાસ્યરસ ઊભો નીકળે એ આશાએ અમે એ બીજને પોષવા કટિબદ્ધતા જાહા હતા, ત્યાં તો અચાનક બદરીને ધુમાડુઓ બવા દેખ્યા: 'દા! ગોબાની યાળામા જન્મવું છે' આવા છે આપી બબા બાપેના પૈસા બગાડવા! નમાનેમ કરવું દોય તો કાલે, ગાંને ના આ યાળી આવો: આપણે કઈ એવા ગાદુગર નથી. પૈસે બધા ગોબાની યાળામાં જન્માવી શકે!'

અમારા પોષમ પિતા જ અમને હાસ્યરસનું ગ્રાઇ ઊંચી નીકળેલુ જબ્યાઃ. અને પાળી તો એ ગ્રાઇ કાકયુકૃત્યુ ને બદ્ધ કળ આપ્યાં દમેમા મિસ્ત્રી અવી કઈ વિચિત્ર દરખાસ્તમ મૂકે અને બદરી ગંભીરતા સાથ. અમે હસીએ તેમ બબાણ ખિન્નથ અને એ બબાણ ખિન્નથ તેમ અમે ગાઢબણ હસીએ.

એક દિવસે મિસ્ત્રીએ યાળા કોરી માંડી. અને અમને ગમાડ્યા કર્યા, એટલે અમે તેમ કર્યું પણી મિસ્ત્રી સદરીને કહે: 'બદરી, મેઢિકમાં ખુ છે આંક બબાવ્યા કાપી યાળા મૂબીને જન્મવું. નુંચા, અંકે બબાંક ને એ દુકબ્યું પાલન કર્યું છે નમારે પણ તેમ કબું પડશે.' ત્યાં તો દેટમાસ્તોના જેવી મુઝારાણા સદરીના મોં પર ગભરાટ બબ્યો પણ દેટમાસ્તરની જેમ આપી પડી. બદરીની મુબ્બમુદ્રાંક અનને દાસ્યરસની પહેલી મોર આપી 'મેઢિકની ઈ કરવાનો નથીકિંક (આપબુદ્ધ શબ્દ) નથી કે આપી ચાદિવાળ વાતો માટે છે' અબજ્ઞ મોઢિક ન્યારે ગોલાણી અને નેવું ગૌરવ કર્યું?' (અનુક પૃ૦ ૭૮મે)

સંસારનાં શહેરો

૪૦–સ્ટૉકહોમ

સમસ્ત પશ્ચિમ ઉપર ફરી વળેલા યુદ્ધના ભયંકર પ્રઝાવાતની વચ્ચોવચ્ચ ઊભા હોવા છતાં, સ્વીડન અને એના આ પાટનગર સ્ટૉકહોમની આજે જેની આજે આવી નથી આબ ત્યાં શાંતિ પ્રવર્તે છે, પણ તે એકેનીબરી શાંતિ છે એની તટસ્થ ભૂમિ પર બધા જ યુદ્ધગ્રસ્ત દેશોના પ્રતિનિધિઓ એકાંતસાથે રહેતા હોવાથી અનેક જાતની અફવાઓથી એ શહેરની નાડ સદા ધમધમતી રહે છે.

સ્વીડનને પૂર્વે કિનારે, બોથનિયાના અખાત અને બાલ્ટિક સમુદ્રના સંગમ ઉપર દક્ષિણાદ્ય આવેલું આજનું જગતનું આ અજોડ શહેર, સ્વીડનનું પાટનગર તો મોહક મોહક યશ ભોગવે માલર સરોવર અને તેની આજુબાજુના પ્રદેશનું આંચિયાઓથી રક્ષણ કરવાના હેતુથી સ્ટૉકહોમના ટાપુ પર એક કિલ્લા રૂપે જે બાંધવામા આવેલું, અને બાકીર બર્લ્ડ ૧૨૫૫મા તેની સ્થાપના કરેલી તે પછી કિલ્લામા વસતિ ધીમેધીમે વધવા લાગી અને ૫ યશુગમા તે શહેર રૂપે વિકસવા લાગ્યું પાટનગરતેા એહમણા થયુ

સ્ટૉકહોમનો અર્થ તે થાય છે લાકડાનો ટાપુ પણ આજે તો એ સેાહામણું શહેર બની ગયુ છે ઇમારતદાર નહેરે મકાનો, પહેાળા રાજમાર્ગો, ભરચક બઝારાહો, મનેાહર રાજભૂમિએા, સુંદર બાગબગીચા અને આકાશા હૉટલેાથી ભરપૂર સ્ટૉકહોમ પેાતે તેા બેશક રળિયામણું છે જ, પણ વિશિષ્ટ સેાંદર્ય તેા એના કિનારાનુ છે જગતના ઘણા આગતુકો એ જ જોવા આસ ત્યા જાય છે એક છેડે માલર સરોવર અને બીજે છેડે સમુદ્ર, એ બન્નેને જોડતી એક નાની ખાડી-માના નાનાનાના બેટા ઉપર વસેલુ હોઈ અત્યત સુંદર કિનારાથી તે મઢાએલુ છે અને સમુદ્ર તથા સરોવર બન્નેના કિનારાનો લાભ તેને મળે છે શહેરનો અતરનબધતાર પણ ઘણું ખરું એ જલમાર્ગોથી થાય છે આથી તે 'વેનિસ' તરીકે પણ ઓળખાય છે

જોકે પહેલા જતા બધવહારવાળા એ શહેરને એ નાનાને શાંત જલમાર્ગો સાકડા પડતા હોવાથી ૧૯૩૫ના ઑગસ્ટમાં ત્યા 'ન્યા ટ્રેણ ઉન્નોર્ન' નામનો એક જળી પૂલ બાધવામાં આવ્યો છે માત્ર એક જ કમાનનેા સીમેન્ટ કૉન્ક્રીટનો એવડો મોટો પૂલ દુનિયામાત્રમા એ એક જ છે

સ્વીડ લોક નગરરચનાના ખૂબ ઝીણીન છે અને સ્ટૉકહોમવાસીઓ તો પેાતાના સુંદર શહેર માટે બહુ અભિમાની બરાબર છે કારણકે માટે એમણે હમણાં નવી-કૉન્ગ્રેસીના–કેમે બધાવેલા ઘરો એવી રચનાથી બા યા છે કે કોઈ પણ ઘરનાબો પેાતાના પડોશીની બારીમાથી તેના ઘરમા નજર ન કરી શકે એમના ગાનુપમ રથાપત્ય રૂપ ગણાતા નવા રાજમહેલ અને ૧૯૨૩મા બંધાવેલા નવા હાલ હૉલ માટે એમને એટલો ગર્વ છે તેટલો જ આ ઘરો માટે પણ છે

પાટનગર અને વળી પાછુ બદર હોવાથી સ્ટૉકહોમ સ્વાભાવિકરીને જ આયાત-નિકાસનુ મોટું ધામ છે, અને લોટું ગાળવાના અસખ્ય કારખાના, એન્જીનીઅરિંગ કામની મશીનરીઓ, સાહર, તમાકુ ને કાગના કારખાના, વહાણો બાધવાની ગોદીના એ જ્યી ઉદ્યોગો વડે આખુ શહેર ધમધમે છે ખૂબ જ્યાં અહીં હોવાને લીધે લાકડુ ને ફર્નિચર એ પણ અહીંના મોટા ઉદ્યોગો છે તે ઉપરાત બ્રુચ, તમાકુ, રેશમ, રાસાયણિક અને ચામડાના ઉદ્યોગો અને સુંદર માટીકામને માટે પણ સ્ટૉકહોમ મશહૂર છ કી ૧૯૩૫ મા ૬૬ હજારની વસતિ હતી તે વધીને આજે ૬૪૪ગણી થઇ ગઈ છે વિદ્યાકળાની બધી શાખાઓમા સ્વીડનની વિશિષ્ટ પ્રગતિ છે અને સ્ટૉકહોમ તે દરેકની કનમ ચિંતા પીઠ ધરાવે છે. ચિત્ર શિલ્પ, સ્થાપત્ય, સંગીત, કૃષિવિજ્ઞાન, પ્રકૃતિવિજ્ઞાન, હવામાન જંતુ અને વનસ્પતિશાસ્ત્ર વગેરેની વિદ્યાસંસ્થાઓ ને સંગ્રહસ્થાનો સ્ટૉકહોમ ધરાવે છે, ને એ જ પ્રમાણે વ્યાયામશાળાઓ, રમતગમતના મેદાનો અને હીંડાનકેરીનો પણ તે ભરપૂર છે

સ્વીડો કારીગરીની તો કોઈ અદ્ભુત શક્તિ ધરાવે છે, ઘરમાં સાદા સાધનેામાથી રૂપ સુંદર ચીજે સરજનહાર સાચા કલાકાર એ લોકો છે એમનો બહેતા રાષ્ટ્રપ્રેમ જ બધાથી આપે છે કે જીવનની નાનામા નાની વસ્તુ માટે પણ તે પ્રેમ કેટલી કાળજી રાખે છે ઊંચા, સજ્જડ બાધાના, રૂપાળા, તામ્રવર્ણ આસમાની આખો અને સુંદર વાળવાળા એ લોકો પેાતાના વિશિષ્ટ ગુણેા માટે અભિમાન ધરાવનારા, છતા રાત અને નુચા છે અને કદાચ આ છેલ્લા ગુણનો જ લાભ આજે એ પ્રજાને મળી રહ્યો છે પરદપરના દુશ્મન એવા બધા જ દેશોના માણસો ધરાવતી એ તટસ્થ ભૂમિ પર કોણ કોનો બસ્તુસ્થિતિ એ કોણ બાંધે છે ? એટલે એક જાતિથી સાવ જુદા જ પડી જતા આ લોકો પોતાના કામમા જ રત રહે છે

સ્ટૉકહોમ-૩૨ ઘુમાએ વિદ્વાન ભૂગોને કહ્યું કે આપણે સાથે મળીને લેખો લખીએ પણ ભૂગોએ આદકારથી તેની વાત ન-સાંભળી કહ્યું ચોટો અને બોલેડા કંઈ એક ધોસરે હોય ખરા ?'

'સાહ મહેરબાન,' ઘુમાએ જવાબ દીધો 'પણ બને તમે ઘોડા ગણ્યા એ તો ઠીક નહિ.'

નાના નાના ટાપુઓ ઉપર વસેલા સ્ટૉકહોમનો બ્યાઇક આપતુ વિહંગમ દૃશ્ય

પંચતંત્રની વાર્તાઓ

પાંચમું તન્ત્ર · અપરીક્ષિતકારિતા

વળી સૂચવેલુંસિદ્ધિ કહે: અને કહ્યું છે:

વિદ્યાનિષ્ણાત જ છતાં શ્રોત્રાચારવિવર્જિત ।
હાસ્યપાત્ર બને તે તો જેમ આ મૂર્ખ પંડિત ॥

ચક્રધર કહે, 'એ કેમ ?' ને બોલ્યા:

કથા ૪

એક કેટલાંક ગાર બ્રાહ્મણ મિત્રો વસતા હતા નાનપણમાં અને વિચાર આવ્યો કે 'પરદેશ જઈને વિદ્યાપ્રાપ્તિ કરિએ.' એમ કરીને એ કાન્યકુબ્જ ગયા, ત્યાં બાર વર્ષ અહર્નિશ ભણીને વિદ્યાકુશળ થઈ ગયા એટલે કૃપાળુ ગુરુની આજ્ઞા લઈ પુસ્તકો લિપાડીને એ ગ્રહેણ આપવા નિકળ્યા.

ચોટિક નગરમાં ત્યાં એ બારેય આવ્યા. એક કહે, 'કયે માર્ગે ચાલશું ?' આ વેળાએ ને નગરમાં કોઇ વણિકપુત્ર મરી ગયા હતો, અને કેટલા મોટા સમુદાય નિષ્ણી પડ્યો હતો. એટલે ચારમાંથી એક બોલ્યોઃ

'મદાજ્જન ગયું જ્યાં તે માર્ગે ત્વએ તમે પણ ।'

ને કહ્યું, 'એટલે આપણે મદાજ્જનને માર્ગે ચાલો.'

એમ કરીને એ મદાજ્જનના ઠાઠા એમા લય છે, ત્યા સ્મશાનમા નજદીકને એવા એટલે બીજાએ પુસ્તક કપાડીને એમઃ

'ઉત્સવે વ્યસને તેમ દુર્ભિક્ષે રાષ્ટ્રસંકટે ।
રાજદ્વારે સ્મશાને યે જે ઊભે તે જ બાન્ધવ ॥

એટલે ગયો, આ તો આપણો બાન્ધવ છે.' ત્યાં તો કોઇ પ્રેતને ગળે વળગે છે, કોઇ એના પગ ખુએ છે.

હવે તે પંડિતો વિદ્યાઓનું અવલોકન કરે છે તો [illegible] ને કહ્યું, 'આ શું ?' એટલે ત્રીજાએ પુસ્તક કપાડીને કહ્યું

" 'ધર્મની ત્વરિતા ગતિ' ।

તો તો આ ધર્મ છે " બોલ્યા કહે:

'ઇષ્ટ ને ધર્મ જોડવાં ।

એટલે તેઓએ નગરને દ્વારને ગળે આવ્યા. કોકે બહુ મોટી વાત કરી. બીજી જોવા મૂર્ખ પંડિતને પ્રદાર કરવા આવ્યા તેવા તે નાઠા બોટિક ગયા ત્યા નદી આવી એના પાણીમાં પલાળવા આવતુ લેઈને એક પંડિત કહે:

'આવશે પત્ર જે તે તો તારશે તમને મરા ।'

આમ કહીને એ પાન ઉપર પડ્યો ને તણાવા મંડ્યો. તે જોઈને બીજા પંડિતે એના કેડા ઝાલી કહ્યું:

'સર્વનાશ થવા બેઠે અર્ધું છોડે જ પંડિત ।
અર્ધાથી કામ ચલવે સર્વનાશ કિ દુઃસહ ॥'

એમ કરીને એણે એનુ માથું મારી લીધું

બાકી બાકીનાં હવે તેઓ એક ગામમા આવ્યા, ત્યાં ગામલોક એને નોતર્યા તથા ભોજે ભોજે ઘેર લઈ ગયા એકને ઘીબોટવાની

સત્રિકા+ ખાવા આપી, એટલે વિચાર કરીને પતિત કહે-

'દીર્ઘસૂત્રીતણો ભરેા.'

એમ કરીને ભોજન છોડીને બે ગયો બીજાને મોટા આખરા દીધા, તેણે પણ કહ્યું-

'અતિવિસ્તારવિસ્તીર્ણં ન તે થાય ચિરાયુષી'.

એ પણ ભોજન તજીને ગયો. ત્રીજાને વઢા દીધા; તે પતિત પણ કહે:

'છિદ્રે અનર્થા બહુલા બને છે'.

આમ ત્રણે પતિત ભૂખે મરતા, ને લોકાનુ હાસ્યપાત્ર બનતા ત્યાંથી ચ્યવેલા ગયા.

હવે સુવર્ણસિદ્ધિ કહે, 'હું લોકવ્યવહાર જાણતો નહિ છતા મેં વાર્યું તો ય રહ્યા નહિ અને તારી આવી અવસ્થા થઈ એટલે હુ કહું છું 'વિદ્યાનિષ્ણાત જ છતાં' ઇતિ

(ચાલુ) ઈસાક વાલજી ગોવિન્દજી

+ સેવ

હૉસ્ટેલ-જીવનનાં હાસ્યો

(અનુસધાન પાછળના પાન ૭૫થી) 'જલદરા માર્ટિન તો ગઈ ગઈ' મિસ્ત્રીએ કહ્યું, 'પણ તમે નામમા ગયા હોશે, તેથી ગેરહાજર રહ્યા અમે બધાએ સર્વાનુમતે આ ઠરાવ પસાર કર્યો છે અને તમે હાજર હોત તો અહુ તો એક વિરુદ્ધ એગ્ન્યુમિસ મતે પસાર થાત માટે તમારે તો યાળી અવળી મૂકવી જ પડશે '

ગઢવી તો અમને બધાને 'મૂર્ખા' ને 'ગવેડા' ને એવુએવુ કહેવા લાગ્યા અને પછી: 'તમારી બહુમતિ તેથી શુ થયુ? એવી નરઝ બહુમતિ સામે હુ મારા આત્મબળથી એકલો ઝુઝારા હુ યાળી સવળી નથી મૂકવાનો, નથી મૂકવાનો ને નથી મૂકવાનો, હે .. '

પણ એટલામા તો મહારાજ પીરસવા બહાર નીકળ્યા, એટલે અમે અમારી થાળીઓ સવળી મૂકી ગઢવીને ચુપ થવું પડ્યું ને પોતાનો વિજય થયો.' એટલે આજે વરસને વચમે કહાડે તેઓ હસી પડતા પણ એ હસ્યા ને માત્ર દેખી જ રહ્યા, બાકી તો અમારા મહાન ખટખટાટમા એમનો જીણો ખખડાટ ડૂબી ગયો

ઈ-દુરાય કૃષ્ણલાલ શોખીન હતા. ખાના પણ તેવા જ

'મિસ્ત્રી, આ બનાવેા ચા' એક દિવસ ઇન્દુરાયે આમંત્રણ માગ્યુ

'પા કલાક પછી આવજો, આપણે જરુર પીશું' મિસ્ત્રીએ કહ્યુ.

ઇન્દુરાય પોતાની રૂમે ગયા પછી મિસ્ત્રી એક સારો ગોળમટોળ પપૈયા શોધી આવ્યા, અને પોતાની રૂમ વચ્ચે મૂકી ઉપર એક બદલી ઢોકળી ઢાંકી દીધી

થોડી વાર રહીને મિસ્ત્રીએ ગ્રાઈમસ સળગાવ્યો. અવાજ સાભળીને ઇન્દુરાય આવી પહોચ્યા રૂમ વચ્ચેવચ્ચ ટાંગી દેખીને નેપમો પર ખાલવવા લાગ્યો 'આ કૃષ્ણલાલ કેવુ આકી મુ પડયું છે ?'

મિસ્ત્રી બોલ્યા, 'તમારા જેવા કૃષ્ણલાલ શોખીનને કમ્પ આ જ ટ્રીટ કરાય ? આ તૈયાર થતા વાર લાગે એટલી વારે તમે એ ટા' ચની કૃષ્ણલાલ રમેા!'

'ભલે! ત્યારે તો 'ફિક' લગાડું ને? એને ઠેા' સામેના મરિ ઢોકાની કડી છુ!'

'કોઇ કાળે અને નહિ.'

'એ .. મ? વેલો, ત્યારે જાઓ!' ઇન્દુરાયે ને કેરવી કિક લગાવી પણ ત્યા તો બાજો ઢાળિયો કુતરો કરડ્યા હો નહિ, એમ 'ઓ બાપ રે! મરી ગયો!' એમ બોલ્યા અને તેમ મેં કિનાકુમ પીધા એવું થઇ ગયુ પછી તો આની યે વાટ એવ વગર ઓટગતા ઓટગતા તે પોતાની રૂમ બેના થઇ ગયા.

એક અમુક ચિરજીવીના પિતાશ્રી પોતાના લાડકા પુત્રની બાળ કાઢવા એક દિવસ હૉસ્ટેલમા આવી પહોચ્યા હૉસ્ટેલની પછવાડે મોટું ખેતર હતુ, તેમા બબ્બે હાથ ઊંચું ઘાસ ને બબ્બે હાથ ઊંચા કૃષ્ણકમળ ઊંઢ હતા તે જોઇને બાપને બીક લાગી કે રખેને આમા સાપ વસતા હોય તો' અને તે પોતાના કુમારીપને કોઈ દહાડો કરી ખાય તો' મનનુ સમાધાન કરવા તેમણે મિસ્ત્રીને પૂછ્યુ, 'ભાઇ, હૉસ્ટેલમા કદી સાપબાપ આવે ખરા?'

મિસ્ત્રી-'સાપ બાપ? સાપ તે અહીં કદી નીકળતો નથી, પણ આપ જેવા બાપ ક્યારેક ક્યારેક આવી પહોચે છે!'

એક દિવસ એક ઘોડા ઉપર ચઢીને કોઈ ભોળો માણસ નીકળ્યો. તેને મિસ્ત્રીએ કહ્યુ, 'એ ભાઇ' 'પછે પડી ગયુ' પેલાએ ત્વચાવિકારીને હેબતાઇને જવાબ દેવા થોડી વાર તો કઈ સમજ્યા પડી પણ પછી અમને બધાને હસતા જોઈ સમજ્યા કે મારી મશ્કરી થઈ

પેા પછી થોડા દિવસ પછી કોઈ અજાણી ઘોડેસવાર નીકળ્યો, તે સવા શેર નીકળ્યો મિસ્ત્રીએ પૂછ્યું પડી જવાની તેની મરજી કરી એટલે તેણે કહ્યુ, 'એ તો ઠીક જ થયુ છે ભાઈ! તમારે ઘોડાને પ્રકટની પાછળ જોઈ, માટે એ પૂછ્યુ લઇ લ્યો, અને ઠોકના વીંઝવા પડી નથ ત્યારે ધ્યાન રાખજો.'

છ. છ. વા

ગંજીપાનો જાદુ

નહિવતી રચનાની એક સાદી યુક્તિથી તમે આ નીચેની રમત ઘરે તમારા કુટુબ તથા મિત્રોમા ખૂબ રસ જમાવી શકશેા

ગંજીપાગાથી કોઈપણ રન (ન્તન)ના ૧૨ (બેઝા)થી ૨૦ (ઇક્કા) સુધીનાં પાના લઇને તેને નીચેના ક્રમમા ગોઠવેા:

૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧ ૨

હવે તમારા મિત્રોને તે પાનાની ઢાળી તરફથી, તેની ઇચ્છા હોય તેટલા પાનાં અનુક્રમે ફેરવીને જમાળા હાથ વર્તન મૂકવાનું કહી બહાર ગાડ્યા બધા તે ફેરવી રહે એટલે પાછા આવીને તમારે જમાળા હાથ પરતુ ત્રીજુ પાનુ ઉપાડી લેવુ તેણે જેટલા પાના ફેરવ્યા હશે તેટલામી આ તે પાનાંના હશે ! (જો દસનેા આંક આવે તો તો સગજવુ કે તેણે પાનાં ફેરવ્યા જ નથી, કેમકે ઉપર દર્શાવેલી તમારી મૂળ ગોઠવણીમા જગાળી તરફનો ત્રીજો આંક ૧૦નો જ છે) પણ દાખલા તરીકે જો આંક આવે તો સમજવુ કે તેણે ૪ પાના ફેરવ્યા છે

આ પછી પણ તમે આ રમત વાહો ત્યા સુધી આવુ ચાલી રાકશે માત્ર ફેર એટલો કરવાનો કે પહેલી વખતનો આંક કહેવા પહેલા તમારે કની ઓર અગાઉ ફેરવેલા પાનાનેા આંક ઉમેરીને તેટલામુ પાનુ ઉપાડવાનુ. દાખલા તરીકે પહેલા ખેલ વખતે તે તમે ત્રીજા પાનુ ઉપાડયુ હોય હવે તેમા જે જો આંક આવ્યો હોય તો બીજા ખેલ વખતે પહેલાંના ૩ના બે ૪ઉમેરીને ૯મુ પાનુ ઉપાડવાનુ તેમા જો પાચ ફેરવેલા નીકળે તો તે પછીની રમત વખતે અનાકમા ૩ અને આ પાચ મળીને ૧૨મુ પાનુ ઉપાડવાનુ આવે પછુ બા ત્રણે રમતમા પાનાં તો ૧૦૮ છે, એટલે ૧૨માથી ૧૦ બાદ કરીને બીજું પાનુ ઉપાડવુ આમ, આ રમત તમે ચાહો તેટલી વાર પાનુ રાખી રાકશેા.

—દ્વારકાદાસ લાલજી

Our Friends Abroad

પરદેશી મિત્રોના પત્રો

—આ પત્ર મેળવનાર : રમણ દોશી, દેશ રોશી, રાજકોટ.

134, Oak Street
Weehawken, N. J (U. S. A)
June 3. 1938

પ્રિય તરુણ મિત્ર,

આશા પુત્ર રિચાર્ડ ડપરનો તમારો સુંદર પત્ર અમે સૌએ ખૂબ આનંદપૂર્વક વાંચ્યો છે.

હું મોટા કૃષિવિજ્ઞાનગૃહને લગ્ની તેમનું આદિત્ય તમને મોકલવી આપવા જણાવીશ મારો બીજો પુત્ર પૉલ પણ વનસ્પતિ-વિદ્યા અને કૃષિવિજ્ઞાનના ક્ષેત્રોમાં રસ ધરાવે છે. એનો વિચાર તો એ વિષયનો અભ્યાસ કરવાનો હતો, પણ હું કેટલાંક વર્ષોથી બેકાર છું તેથી તેને પૈસા ભરવા પડે તેવી (વિદ્યાર્થીઓની ફી પર ચાલતી) કોઇ કૉલેજમાં દાખલ કરી શકાતા નથી. એટલે દરમ્યાન તો તે ગિફ્ટન-કળાનો અભ્યાસ કરાવનારી કૉલેજમાં દાખલ થયો. એ કૉલેજ સર-કારી સંસ્થા હોવાથી તેની ફી ખાનગી કૉલેજો કરતાં ઘણી ઓછી છે. વળી સરકાર તરફથી તેમ્રા એને કેટલીક રકમની મદદગાર રાખી છે કે જેમાંથી વિદ્યાર્થીઓ ફી ન ભરતા સત્ર દરમ્યાન અભ્યાસના સમય પછી કૉલેજનું કેટલુંક કામકાજ કરીને તેનું વળતર વાળી ગઇ સાલથી, જેવો કે અમો આવવાના પ્રવાસખર્ચ, ચોપડીઓ, કૉલેજની અભ્યાસેતર પ્રવૃત્તિઓ, પ્રયોગશાળાનું અર્ધ બગારનો નારતો વ-ગરે જેવાં ખર્ચા વિદ્યાર્થીઓએ પોતે પેદા કરવાના હોય છે. પૉલ, જેની ઉમર ૧૯૬ વર્ષની છે, તેણે હમણાં જ કૉલેજનું પહેલું વર્ષ પૂરું કર્યું છે. તમે જોના ડપરપત્ર લખેલો તેનુ નામ રીચાર્ડ. તે ૧૬ વર્ષ-નો છે અને આ ઉમ્રિને માધ્યમિક શાળાના ત્રીજા વર્ષનો અભ્યાસ તે પૂરો કરશે. આવતી સાલ ૧૭ વર્ષની ઉમરે તે મૅટ્રિકયુલેટ અને જૅનયુઅેટ થશે. અને ભાઈઓએ વિજ્ઞાનનો અભ્યાસક્રમ લીધેલો છે અમારે ત્યા હાઈસ્કૂલમાં નીચેના વિવિધ વિષયોમાંથી પસંદગી કરવાની હોય છે. ઑલિજ્યા, (બીજગણિત) (ભૂમિતિ) ઝૉલિટ જ્યૉમેટ્રી (ઘનભૂમિતિ) પ્લેઈન ટ્રિગોનૉમેટ્રી (ત્રિકોણમિતિ) ફીઝિક્સ (પદાર્થવિજ્ઞાન) કેમિસ્ટ્રી, (રસાયન), બાયૉલૉજી, ઝૉટોની ઍન્ડ ઝૂલૉજી (વનસ્પતિશાસ્ત્ર અને પ્રાણીવિજ્ઞાન અનેક સાહિત્ય, જર્મન અને ફ્રેંચ ભાષા, મિકેનિકલ ડ્રૉઇંગ (યંત્ર આલેખન). ઇન્ડસ્ટ્રીઆલ હારખાનાઓના વ્યવહારુ તાલીમ, બ્યાયામ અને આરોગ્યવિદ્યા આ વિષયો ચાર વર્ષમાં કરવાના હોય છે, પણ ચાર વર્ષે ચાર આવ-શ્યક વિષયો બસ નથી. આ ઉપરાંત બીજા વિદ્યાવિષયક અને વાધિ-જ્યક શિક્ષણની સગવડ અભ્યાસક્રમમાં પણ છે, જેમાં ભૂક્ત-કીપિંગ (નાણું) ટાઇપરાઇટિંગ અને સ્ટેનોગ્રાફી (સ્વૃલિપિ)નો સમાવેશ છે. આમ, તમે જોશો કે અહીં માધ્યમિક શિક્ષણ હીકડીક અપાય છે. પ્રાથ-મિક અભ્યાસ પૂરો કરનારા બધા જ છાત્ર હાઇસ્કૂલનો આ અભ્યાસ પૂરો કરી શકતા નથી અને કૉલેજનો અભ્યાસક્રમ તો માત્ર થોડા જ પૂરો કરી શકે છે. આટલું અહીંનો રેજપની વિષે.

અહીંની આર્થિક સ્થિતિ તો ઘણી જ ધ્યાની ડ્યાલ છે. અમારે ત્યાં દોઢ કરોડ કેટલાં બાળકો બેકાર છે. વારવાર ઉદ્યોગો પડ્યા કરે છે. લાખ્ખો બાવરના ધક્કા ખાતા ફરે અને યંત્રોના ઉત્પાદનને લીધે ગ્રામદ્યોગ કરમાઈ ગયો અને ખેતી અમે અમારી અનને દુનિયાના ઔથી ધનાઢ્ય દેશ તરીકે ઓળખાવીએ છીએ, પણ અ-મારી ગરીબી અકલ્પનીય છે. ખેતી ઘણી ખરાબ છે. પ્રેસિડેન્ટ રૂઝવેલ્ટની યોજનાઓ ઘણી સારી છે, પણ રાજકીય (એટલેકે કર્યું કામકાજ નહિ કરવા બદલ મોટા પગારો લેતા બાબુઓ) પોતાના લાગવાવળગવાળાઓની જ સંભાળ લે છે અને ભવિષ્યની આબનમાં એને કશો રસ નથી. આના પરિણામો ઘણાં વિનાશક છે

ખેતીવાડીની બાબતમા તો અમારે ત્યા એવું છે કે અમારા વિ-શાળ દેશની ભૂમિને કલુષિત રાખવાની એનબાઓને કાંઇ પણ વિચાર કર્યા વિના, તે એટલું આપી શકે તેટલું બધું જ તેની પાસેથી ઉત્પન્ન કરી લેવાનું આવે છે આ સાલ એક બાજુ ઘઉંનું ઉત્પાદન કરવાના બીજી સાલ તેમા ફેરફાર કરી કોઇ લીગેતરી ડ્યાડાણી, એમ આતરે વર્ષ જમીનના કસ વધવા દેવાની યોજના કરવાને બદલે, એવામાંથી તે ઉત્પાદ મહ મળ્યા ત્યા સુધી એક ને એક બાદ લેવામાં આવે છે અને આમ કસ જેવી લક્ષત એટલે જમીન છોડી દે છે, ત્યારે બાદ વર્ષો અને વાયુને આધારે જેવી જમીન દેઢેકર જમીન (૧ દેઢેકર=લગ-ભગ ૧૫ એકર) ખારી પડી રહે છે. પણ આજકાલ લગે આવી આ પ્રકારનું નુકસાન અટકાવવા કપાયો યોજના લાગ્યા છીએ અમે ભિન્નભિન્ન વનસ્પતિકરમ કરતા જવાનું, નવાં જંગલો ઉગાડવાનું, નાની નદીઓ ઉપર બંધ બાધવાનુ ન પુષ્કળ પ્રમાણમા લીલોતરી ઉગા-ડવાનું ગઢ કર્યું છે. એને આના પરિણામો આવતા તો વર્ષો લાગશે.

વળી, એ યોજનાઓને કપાયોમા લેવાના આને તો અમારા દે-શમા પાણીનો તો એટલો મોટો જથ્થો છે કે તે વર્ષે દાહડો હજેક-ટ્રિક ટનાહિનો ખતાવીને આખા દેશને ક્યાં ૧૦૦૫ સેન્ટે યુનિટ પ્રમાણે વીજળી પૂરી પાડી શકાય આજે અમે ૩૦ સેન્ટે યુનિટ લેખે આપીએ છીએ અને અમારી સરેરાશ ૦૪ સેન્ટ લેખે આવે છે. આથી વીજળીને લગતી અદ્ભુત નવીન શોધોના નેગાર ઇતને નિ-વાસનું અર્ધ કમી કરનારી પદ્ધતિઓના લાભ દેશની પ્રજા ડ્યાણી શકતી નથી. આનુ પરિણામ એ આવે છે કે આધુનિક દળનાં યંત્રોનુ ઉત્પાદન મોટા પ્રમાણમા થાય છે, પણ તેને ખરીદનાર કોઈ દેશ નથી જ્ઞત વર્ષોમા એટલી બધી મોટર ગાડીઓનું ઉત્પાદન કરવામા આવ્યુ કે તે બધીનુ વેચાણ થઈ ગયુ નહિ, તેથી આ વર્ષે મોટર ઉત્પાદનનાં મોટાં કારખાના બધ કરવામા આવ્યા, અને પરિણામે મધ્ય પ્રદેશના ધબુ મોટા શહેરોમાં આજે દળબંધ માણસો બૂબે મરતાં નજરે પડે છે

અહીં ધબ્યા માણસોને મદદગાર ગાધીના પ્રગમો છે. તેમનાં જેવા અમે બાળીએ ને સગાસ્નેહી છીએ. અમારે ધબુ આવી જ ન-તની નેતાગીરીની જરૂર છે, પબ્ધ અમારો દેશ તો બહારના પ્રકાશને છે.

આ પરિસ્થિતિઓ ડુનિયાના અન્ય દેશોની પણ છે અમે બાળીએ છીએ કે રશિયામાં આ બાબત સાચી દિશામા પ્રયત્નો થયેલા છે, પણ બાપા એની ખબરો પૂરી પાડતાં નથી માત્ર એ-જન્સીઓ દ્વિનના ધબામા અમને લગી બાબતોને ખબ્યા ગયે છે, કારણ કે એ ધંધાના લોકોએ રશિયાને તેના વૃત્તીકરબુના કાર્યમાં મદદ આપવામા કે-લેક સમય ગાળેલો છે; અને એ તો નિ:શંક છે કે એ દેશ ખૂબખૂબ પ્રગતિ કરી રહ્યો છે.

આ બધુ કલ્પના તમને નવાઈ ઉપજાવે તેવું લાગશે તમને આવું બાબવાનું પસંદ પડે છે કે નહિ તે જબ્યાવશો

અમે આશા રાખીએ છીએ કે તમારું જેવેલન સુખરૂપ જશે અને તમને રાતોચકાર કામ બબ્યા રહેશે.

શુભેચ્છાઓ સાથે, હૃદયથી તમારો
Rene A. Wurgel

ધૂપ્યુકરો

(ગઝલ)

અમે પથ ભૂલ્યા, ભટક્યા, ભરતી પે ઢળ્યા, આખટ્યા,
થયા વિવશ, લાગી હામ, હિંમત ડગી રે ગયા !
પરંતુ તન્યુ દૂર હામ, ડગ ફેરવે શુ વળે ?
હવે પ્રપથ એ જ ધ્યેય, ન તમા ન આશા કળે !

ન શ્રાય પથ પૂર્ણ ને અધવચે તૂટે તાતણો,
થયુ ખતમ તે દિ' આખી સહ પાસનો આતરો,
બિલાત તનની ધરી, અહિ કેડી વા કેતરો
બનાવી, બની કોક કાજ પથપીંછણુ પત્થરો ! —પ્રેમશંકર ભ

મહાભારત-નીપક ડૉક્ટર સુકથનકર

ગઈ સાલ મી.જનયુઆરીએ પૂનાના સુવિખ્યાત પ્રાચ્યવિદ્યાપ્રેમી શેઠ ડૉક્ટર વિષ્ણુ સીતારામ સુકથન-કર (એમ એ , પીએચ ડી) પક્ષાઘાતની બીમારીથી અઠ્ઠાવન વર્ષની કમરે પરલોકવાસી થયા. એ-

૧ જન્મથી ભારતભૂમિના એક અમર્ષ પુરાતત્ત્વવેત્તા, ઇતિહાસજ્ઞ, સંસ્કૃત સાહિત્ય વિશારદ, પુરુષાર્થી સશોધક અને દિગ્ગજ વિદ્વાનનુ સ્થાન ખાલી થઇ ગયુ છે

આજથી ત્રે તેરીક વર્ષ ઉપરની વાત છે પૂનાની વિશ્વત સશોધક સસ્થા'ભાડારકર પ્રાચ્ય વિદ્યા સશોધન મદિરે'સ્થાપ્યુ 'મહાભારત' જેવા ગૌરવવતા બૃહદ્ગ્રથનુ એક શુદ્ધ, પ્રામાણિક અને સ્વચ્છ મુદ્રણ પ્રાપ્ત કરવાનુ સુસ્વાપ્ત સકલ્પ પ્રકટ કરવાનુ મહાન કાર્ય હાથમા લીધુ એ માટે સમસ્ત ભારતવર્ષમાથી મહાભારતની નવુની વિવિધ હસ્ત-પ્રતો એકજ ઠેકાણે પછી તે પરથી તેના જાહારજાર પાઠભેદોની પરીક્ષા કરી, વધારે શુદ્ધ જણાતા પાઠને પ્રામાણિક માની, અન્ય સર્વ પાઠ-ભેદોને પાદટીપ્પણિમા અકિત કરી, તે સર્વનુ એક સુદર ને સુમુદ્રિત સસ્કરણ તૈયાર કરવાનુ હતુ પણ આ ભગીરથ કાર્ય હાથ્યમા બાદ ઘોડા સમયમા તેના સપાદકોમાના અગ્રણી ઘો. કૃષ્ણાચારના અવ-સાનથી એ કાર્ય અટકી પડ્યુ હતુ એવામા ડૉક્ટર વિષ્ણુ સીતા-રામ સુકથનકર ઇ. ૧૯૨૬માં એ સસ્થામા જોડાયા અને તેમની એ કાર્ય માટે સર્વથા યોગ્ય શક્તિ જોઇ તેમને તે સુપ્રત કરવામા આવ્યુ

આ વિપુલ કાર્યની સિદ્ધિ માટે ડૉ. સુકથનકરે રાત અને દિવસ એક કરી ધીમા અને આકે, એમની જીવનના ૧૭-૧૮ વર્ષની અ-ન્યાન્ત સાધના તથા સશોધનપરાયણતાના ફલ રૂપ મહાભારતના આ અપ્રતિમ સસ્કરણના આજ પર્યા પરિણમ થયા છે અને તેમની પ્રતિભા પ્રમાણે અન્ય પર્વોનું સપાદન પણ આલુ છે મહાભારતના પ્રકાશનને ડૉક્ટર સુકથનકરે જીવનનુ ધ્યેય બનાવ્યુ હતુ, અને તેમા કહેવામાં જેમપ્રાય અતિશયોક્તિ નથી કે એ મહાન અનુષ્ઠાન પાછળ એમણે પોતાના જીવનનુ પાણી રેડી નાખ્યુ હતુ ડૉ વિન્ટર-નિત્સ જેવા વિદ્વાને એમના એ કાર્ય વિષે કહ્યુ છે 'ભારતવર્ષ કે યુરોપ અગરતમા એવો કોઈ વિદ્વાન નહિ મળે કે જે ડૉ. સુકથનકર કરતા અધિકાધુ કામ કરી શકત'

ડૉ-ક્ટર સુકથનકરનો જન્મ ઇ ૧૮૮૭ના મેની ત્રીજી તારીખે પનામા થયો હતો ત્યાની મરાઠા હાઇસ્કૂલમા પ્રારભિક કેળવણી લઈ તેઓ મુબાઈની સેંટ ઝેવિયર કૉલેજમા દાખલ થયા અને ત્યાથી વિનાયક ગયા વિદ્યેગમા એમણે ડગા ઓદિનબરેા અને મેંચિસ્ટર વિદ્યાપીઠોમા રહી ઇતિહાસ, પુરાતત્ત્વ, ફૉંડોલજી અને પ્રાકૃત ભાષા ઓનુ અનુશીલન કર્યું ફૉંજિજમાથી પ્રતિષ્ઠા આપે એમ એ ની પદવી મેળવી તેઓ પીએચ ડી માટે જર્મની ગયા ત્યા સસ્કૃત ભા કરણુના એક પ્રાચીન આચાર્ય શાકટાયન વિષે સશોધનપૂર્વક મહા નિબધ (થીસીસ) વખીએ પીએચ ડી થયા એ નિબધ પુનાની ડેક્કન કાલેજની પ્રસિદ્ધ થયો છે સસ્કૃતના મહાકવિ સુબન્ધુ ને 'વાસવદત્તા' ને નાટ્યકાર ભાસ કવિની કૃતિઓ વિષે એમણે આગે અભ્યાસ ને સશોધન કર્યા હતા એમણે સપાદિક કરેલુ 'વાસવદત્તા' નુ સસ્કરણ ઑક્સફર્ડ વિશ્વવિદ્યાલયે બહાર પાડ્યુ છે

લાબા વખત સુધી એમણે રૉયલ એશિયાટિક સોસાયટીની મુબાઈ શાખાની સામયિક પત્રિકાનુ સપાદન કર્યું હતુ પશ્ચિમી ભારતના પુરાતત્ત્વ ખાતાના કર્તા'યક્ષ તરીકે એમની પસ-ગી કરવામા આવી હતી વિશ્વસશસ્ત-ના પુરાતત્ત્વાચાર્યોમા એમની સારી પ્રતિષ્ઠા અને પ્રતિભા હતી અને ઓરી-એન્ટલ કન્ગ્રેસ્થટ-પ્રાગ (ચેકોસ્લોવા-કિયા) તથા અમે-રિકન ઓરીએન્ટલ સોસાયટી જેવી અનેક પ્રાચ્યવિદ્યા સશોધક સંસ્થાઓ-

ઓ એમને પોતાના સભ્ય તરીકે સ્વીકાર્યા હતા. વખતે વર્ષો સુધી એમણે બાંડારકર ઓરીએન્ટલ રીસર્ચ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ પુનાના પ્રધાન મંત્રીપદનું કાર્ય કુશળતા સાથે સંપન્ન કર્યું હતું તે ઉપરાંત મુબાઈ વિશ્વવિદ્યાલયના ચૌદ મેમ્બર્સ્યુએટ વિદ્વાનોમાં તેઓ સંસ્કૃત સાહિત્ય, ઇતિહાસ અને પુરાતત્વવિદ્યાના પ્રધાનપદે હતા મુબાઇ વિશ્વવિદ્યાલયના તત્ત્વાવધાનમાં એમણે મહાભારત વિષે એક ગ્રાફીકાત્મક વ્યાખ્યાન આપ્યા (Three-dimentional view of the Mahabharata) રાજ કરી હતી એમનો એ વ્યાખ્યાનો અપ્રાપ્ય થઇ ચૂક્યા છે. એટલા પરથી એ કહી શકાય છે કે એ વ્યાખ્યાનોમાં અપૂર્વ રહી ગઇ. એ વ્યાખ્યાનોનું સંપાદન તેઓ ગઠિત કરતા હતા તે સમયે જ પક્ષાઘાતે એમના પર આક્રમણ કર્યું અને થોડા સમયમાંજ એમનો જીવનદીપ બુઝાઇ ગયો.

એમની અખંડ વિદ્યોપાસના, પ્રકાંડ પાંડિત્ય, કાર્યનિષ્ઠા, અને સંશોધનપ્રિયતાને લીધે વિદ્વાનોએ એમને 'મહાગારતીશ' અને 'વિદ્યાલંકાર'ની પદવી આપી સત્કાર્યા હતા

આવા સન્દારસમૃદ્ધ અનુશાસનને વગર્તીરીતે પૂર્ણ કરી એમણે ભારતવાસીઓની સામે જ કપૂરત્ન કર્યું છે ડૉ. સુકન્થનકર સંસ્કૃત, એશિઅ, જર્મન, પ્રાકૃત, મરાઠી વગેરે ભાષાઓનું ગાઢ જ્ઞાન ધરાવતા હતા આવા વિદ્વાન મનીષી અને સંશોધનનું આખી જીવનથી અચાનક ઉપડી જતું એ આપણા દેશની સાઙ્ખ્યત પ્રવૃત્તિની મહાન અને ન પુરાય તેવી ખોટ છે એમના નિધનથી પુનાના બાંડારકર સંશોધનમન્દિરને તો જાણે જમણો હાથ જ કપાઈ ગયો છે કુલ સંસ્થાના સંસ્થાપકો એ જ્ઞાનોપાસક મનીષીની સ્મૃતિરક્ષા અને સમાદર માટે એક 'આચાર્ય સુકથનકર સ્મૃતિ ગ્રંથ' પ્રસિદ્ધ કરવાની તૈયારી કરી રહ્યા છે, એમા આચાર્યે સુકથનકરના અધ્યાય પણ લેખો અને નિબન્ધોનો સમાવેશ થશે અને જગતના અન્ય પુરાવિદોના વિદ્વત્તાપૂર્ણ લેખો પણ છપાશે. જે જ્ઞાનયોગીના આત્માને અમે શ્રદ્ધાંજલિ અર્પાએ છીએ.

—સદ્ગદેવ વિદ્યાલંકાર

સ્વદેશ

આજના મહાયુદ્ધના તટસ્થ રહેલા અર્ધશતાબ્દથી દેશોમાંના આ દેશ નાઝીઓને બહુ પ્રિય લાગે છે, અને પરાજયનો સંબન્ધ આવી જાતો તો કેટલે એમ પ્રોફેસરને પોતાનું આજીવરણાળ બનાવવા જેવા દિલસર અને તેના સાથીદારો કરતાં સ્વદેશને આશ્રયસ્થાન બનાવ તેમ છે. બધા લોકો ઇન્ગ્લીશોના કટ્ટર પક્ષકારને એક જ દેશ નાઝી દેશ છે, પરંતુ સાચું જોતા બાબતની એક બાજુ અસાનાસર સિવાય એ કટ્ટરપક્ષના બને દેશો—સ્વદેશ અને જૉર્મનીનું જબરદસ્ત તટસ્થતા રહેલા છે

જૉર્મનીના કિનારેઓના ખૂબ વટેલી તે તેની બાજી પણ બરાબરની છે સ્વાડનના પ્રદેશ ગોટ બાજી સપાટ અને તેની કિનારેઓ ઓછી ખંડિત છે, એટલે જૉર્મનીના બાહક તેની અસ્પાતા પણ અસ્પૅન્ય કાપુસો અવરોધ છે. સ્વીડન એ સ્કૅન્ડનો, બનો અને જૅનસોનો દેશ છે. દક્ષિ આત્માનાર્થી એનું નિરીક્ષણ કરતા તો એમ જ લાગે કે જર્મીન પ્રે પાણીના ગિરિકુજની જ એ ભૂમિ છે, કારણકે સ્કૅન્ડનો ઉપરાત સ્વભા બેપ નથી અને એ નદીઓને એટલી નદીરો વધ આવેલી છે.

જર્મનીનો અર્ધના બાજ તો રેવતારનાં અજરોથી જ ભવાર્કરો છે આબોના આત્મા જેની સાથ છે અને સર્વત્ર સુધરતા જ્યાપાર છે. સ્વીડ દેશો પણ ખૂબ સુધર દેશ છે—પોતાની રેવેમાન જ નદિ પણ પોતાના વિચારોમાં પણ જેની છે ત્યાંનો મોટામાંમોટો ઉદ્યોગ છે અને રેલની સરખા ઉપરાતની વસતિ એ પાછળ રેલાએલી છે. રહેરેલાંગોનો કુલ વસતિના બાજ ૩૦ ટકા જ રહે છે. જ્યારે બાકીનો બાજ પોતાનાં ખેતરોમાં લાલ કે કાર્ટકોમાં રહે છે. રાજ એ ત્યાનું મુખ્ય અનાજ છે અને બટાકા પણ સારા પાકે છે કિનારાના ભાગોના બાજવાનો ઉદ્યોગ સારો ચાલે છે

સ્વીડનને દરેક લાભ કુદરતના પક્ષપાતોનો વેપારી કારણો પણ છે. ત્યાંનો વાદનજ્યવહાર ખૂબ સુગમસ્થિત છે જેવડે બધી વીજળીથી જ ચાલે છે, કારણ કે કુદરતમાં આવેલા ધોધોની જરૂરસક્તિને લઇને વીજળી ત્યાં એટલી સસ્તી પડે છે કે કેલસ દ્વારા તેની કેમતાકોમાં નિકાસ સુદ્ધાં કરવામા આવે છે!

સ્વીડ કુદરતિક દેશકાલ ઉપર અને વાય લોકો પણ રહેતાનમાં વસેલ છે ત્યાંનો ધર્મ ઈસ્ટ-લ્યુથેરન છે. પ્રજા બહુલ્ય, પ્રાગ્મા-ભિક રે પરિશ્રમી છે સંસ્કૃતિમા પણ એ પોતાનો ગણો મોખરાનો છે મહાન વિજ્ઞાની લિનીયસ, ચિતક સ્વીડનબોર્ગ, સ્વીડિશ સ્ટેજ ડેડિગ વગેરે એની નીપજ છે.

—'પ્રકર્ષ'

નારંગી અને લીંબુ

કેટલાક લોકો ગોસડીને નારંગી કરતા વધારે ગદ્દરતના ગણે છે, પણ એ બરાબર નથી ગોસડી નારંગી કરતા વધારે નબ્બા દોષ તોપણ નારંગીના વૈદકશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ વધારે ગુણ છે. આમાં કોળાસા નારંગી ગિવાય બીજા કોઇ પણ ફળમા વિટામીન 'બી' નથી લીંબુ આ વિટામીનને લીધે શરીરનું પોષણ અને રોગનુ નિવારણ થાય છે. નારંગીની આખસા પેઠમા ત્યા પણ એનાથી ઓમ ગણેવાને બદલે એનુ ક્ષારદ્રવ્યમા કરતાર થાય છે નારંગીમા સૅકડે ૪૦ ટકા ક્ષારદ્રા પ્રમાણમુ વિટામીન દોષ છે.

લીંબુ, નારંગી, સન્તરા, પમલસ, મેસ ફ્રુટ વગેરે એક જ જાતના ખાટાનીઠા રસવાળાઓ છે પમલસને અંગ્રેજીમાં Pompelmous કહે છે. લીંબુમા ક્ષારદ્રિયન લીંબુ નારંગી પણ એક જાત આપે છે. આ બધા ફળ ખાટા, વત્તા કે ઓછાશીટા દોષ છે કેટલાક લોકોને છે નારંગીની છાલ ફળને વાપરેલી નથીદેતી, જ્યારે પમલસ, મોસંબી ને લીંબુની છાલ ફળને ઓઢેલી દોષ છે. આ બધા ફળોમા વિટામીન-સ, ખનીજ અને બીજા ગદ્દરતના પદાર્થો દોષ છે, પણ બધા પદાર્થો કરતા એમા 'સી' વિટામીન વધારે દોષ છે કુપરાંત એમા દ્રાવનિવારક અને રોગપ્રતિકારક ક્રત્યો પણ દોષ છે. નારંગીમા વિટામીન બી, વધારે દોષ છે એ એની વિશેષતા છે અને સાધિક એવા દરદમા એ રામબાણ ઔષધ છે સાધનોને દુબાવો, હાથપગમા ગમખ્વ આવવા, પેદામાંથી લોહી નીકળવું વગેરે દરદોમા બહુ ઉપયોગી ફળદારો થાય છે. નારંગીમાં ખનીજ ક્ષારો સીથી વધારે દોષ છે.

ખનીજ ક્ષારો વડે આપણા શરીરની આરસ્તા આવી થાય છે.

નારંગીમા મીઠો અમ્લરસ ૬૦ ટકા જેટલુ પાણી હોય છે. એ બદુ જ સહેલાઇથી પચી જાય છે; સન્તરા કરતાં હલકામાં એનો રસ શરીરમા શોષાય' જાય છે. બાકીના ને ખાટાં બાળકોને નારંગીનો રસ આપવાથી ઘણા ફાયદો થાય છે ને રોગથી બચવાને એને સવાર બપોરા પછી એમ બે નારંગી આપાથી કબજિયાત થતી નથી.

નારંગીની સાથે હમેશાંનો પણ કડવેપ કરવો જોઇએ. નારંગી ન ખાવી હોય ત્યારે એને બદલે હમેશાં વાપરી શકાય, એવા ડાકટરોના મત છે. પણ નારંગી કરતા હમેશાં જરા વધારે ખટાશ પડે છે. હમેશાં-માં નારંગી કરતા 'દ' વિટામીન પણ વધારે દોષ છે, પણ 'સી' વિટામીન નારંગીના કરતાં અલ્પ દોષ છે

બાકા ફળોમા 'સી' વિટામીન વધારે દોષ છે. 'બી' વિટામીન બધા અનાજને લીધે સમ્પન્ન, મધુમેહ વગેરે દરદો માટે છે. એટલે આ રોગ અંગેના દરદીઓને આપવામાંથી. દૂધી આપાથી ત્યારો થાય છે. લીંબુ આપાથી હંમેશાં અપચો રહે છે અને રેદનિવારક પણ

થાય છે. દાંત દુખતો હોય તો લીંબુની છાલ મોંમાં રાખવાથી મટી જાય છે. લીંબુનો રસ ખાવાથી જ્યાં જરૂરી રજાઈ જાય છે, એવા ગત ઉંદરોનિયા વિદ્યાપીઠના ડૉ. સોરેન્સ ફેડરીકે પ્રગટ કર્યું છે. લીંબુની છાલ પણ બહુ જ ઉપયોગી કરે છે. સૂક્ષ્મ રક્તવાહિનીઓની સ્થિતિસ્થાપકતા જાળવી રાખવાના કામમાં લીંબુની છાલનો ઘણો ઉપયોગ થાય છે. સૂક્ષ્મ રક્તવાહિનીઓ ને બરડ થઇ જાય તો કોઈ વાર એ તૂટી જાય છે અને મગજ જેવા મહત્ત્વના અવયવમાં રક્ત સ્રાવ થાય તો ક્વચી મરણ પામે છે. લીંબુ ખાવાથી લોહીનું ફળાબુ પણ ઓછું થાય છે. સબર્ન યુનિવર્સિટીના વિદ્યાપીઠની ફ્રેન્ચ ઑલ મેડિસિનના ડૉ. સોરીલ અને ડૉ. રેમે તો લીંબુની છાલમાંથી એક નવુંનવું સત્વ જાદુ કાઢીને એનો કયા તરીકે ઉપયોગ કરવો માહ્યો છે.

લીંબુના રસમાં સૅકડે ૭ ૫ ટકા સાઇટ્રિક ઍસિડ અને સૅકડે ૩ ટકા પોટૅશ ના ફ્રૅક્ટરસ હોય છે. ગરીબની ક્રિયા બગડતાં આપે એટલા માટે ફ્રૅક્ટરસની બહુ જ જરૂર પડે છે. સાઇટ્રિક ઍસિડને લીધે પેટમાંના જંતુઓ મરણ પામે છે. લીંબુના 'સી' વિટામીન હોવાથી લાસ્માથી લોહી નીકળવાના દરદ માટે તે બહુ જ ઉપયોગી ગણાય છે. લીંબુની ખટાશને લીધે આખાયુ શરીરની ખટાશમાં વધારો થઈ ઓ માન્યતા ખોટી છે. અને લીધે શરીરની ખટાશ ઓછી થાય છે કેમકે ખાટામીઠાં ફળો પેટમાં ગયા પછી એમની ખટારા ક્ષારતાના રૂપમાં ફેરવાઈ જાય છે અને તેથી લોહીની આખ્તા ઓછી થઈને શરીરની ક્ષારતામાં વધારો થાય છે અટલેજ લોહી ગુદ્ધ બને છે

(ચિત્રમય જગત)

ઇંડકાંનો લાભ

૧૯૩૩ની સાલમા ૧૫૪ ઇંડકાને વિમાન મારે પૉંદીં ટિકોથી હાવાઈ ટાપુઓ પર લાવવામા આવ્યા. ઇંડકા જેવા પ્રાણીને આ રીતે લાવવામાં આવ્યાની વાતથી બહુમાને નવાઇ લાગશે. પરતુ હાવાઇના શેરડીના વાવેતરને એ ઇંડકાથી ઘણો લાભ થયો હતો.

શેરડીના વાવેતરને ઇંડકીક તુકસાનકારક જીવાતના ઉપદ્રવથી ઘણીજ હાનિ પહોંચતી હતી એ જીવાત દૂર કરવા અનેક અખતરા કર્યા પછી ને અંદાજ નાહ્યું તથા ગહેનત ખર્ચ્યાં પછી અમેરિકામા થતા ઑક્સ પ્રકારના દેડકા (toad)ના ઉપદ્રવને દૂર કરવામા બહુ જ ઉપયોગી છે એમ જણાયુ.

આ તુકસાનકારક જીવાતને હાથેથી વીણી વીણીને દૂર કરવાનુ કાર્ય ન હતુ વિમાનમાથી રાસાયનિક દ્રવ્યો છાંટવામા આવ્યા છતાં જીવાતનો કાયમી નાશ ન થયો પરતુ આ દેડકાઓની જુગાબાયી વૃત્તિને લીધે, અને દેડકાઓની વૃદ્ધિ પણ ઝડપથી થતી હોવાને લીધે, જીવાતનો બહુજ નાશ થવા લાગ્યો અને પરિણામે શેરડીના મૂળ તથા સાઠા ખવાઇ જવા બચી ગયા.

દેડકાઓની માદાઓ વરસમા ત્રણ વખતે પાણીના ખાબોચિયામાંથી ૧૫ કે ૨૦હજારના ઢગલા કરે આવા ઢગલા ઇંડા એકત્રમાંથા મકવામા આવે છે. આ દિવસમા તે ઇંડા ફૂટે છે ને તેમાથી નીકળેલુ બચ્ચું ૩૦ દિવસમા તે સામાન્ય દેડકા જેવડું થઈ જાય છે તથા સ્વતંત્ર જીવન જીવવા માંડે છે

સામાન્યરીતે દેડકુ ગંદું ને સુસ્ત પ્રાણી કહેવાય છે, પરતુ અહેમર તો તે બહુ જ ચપળ ને હોંશિયાર હોય છે એકાદ વાર દૂર ભોડતા જંતુને તે તરત પારખી શકે છે અને જંતુ નજીક આવતા એકદમ જીભ બહાર કાઢી તેને ઝડપી લે છે દેડકાની જીભ ચિકાશવાળી ને ઢોંક રાખે એટલીજી હોય છે. મોટું બહુ પહોળાવા તે જીભનો ઉપયોગ ન કરતા કુદકો મારી આગલા પગ વડે મકડીને ખાય છે

નાના દેડકા પ્રીતી ખાઇને જીવે છે, પરંતુ દેડકે દિવસના થયે પછી તે જુદાજુદા જંતુઓને ખાતા થઈ જાય છે. સવા કે દોઢ વર્ષને દેડકા (toad) અર્ધા કૂટથી પણ લાંબા હોય છે અને એ ઉમરે તેને ખોરાક માત્ર જંતુઓ જ ન રહેતા નીડ, ભમરા, કાનખજુરા, અળસિયા, પીંછી વગેરે કુણ પણ તે હાથ મારે છે

મધમાખી બહુ તેને ભાવતુ ખોજન છે કાનખજુરા, વીંછી, મધમાખી બહુ મોટામા પેસતા હજ માર એ બનવાનોજ છે, પરતુ દેડકાને મન એ કઇ કાઈજ અણગમીયા નથી હોતા ઉલટું આવા ચટકા ભરનારા અને ટપકીલા પ્રાણી તે વિશ્વસ્તથી આરોગે છે!

દિવસે કે રાતે ગમે તે વખતે દેડકા પોતાનો ખોરાક શોધે કે દેડલીકવાર દિવસો તપાસ કરી રાખે કે અમુક જગ્યે સારો ખોરા મળવાનો સભવ છે, ને પછી રાજે એ સ્થાને ફેરીઓ પાડે છે અને દિવ પાછા ફરવાને આવી પરપાંપડયા રાતનુ બાકીનુ પચાવે છે એ જેમ સખ્યા વધતી જાય તેમનેમ તેમના વસવાટનુ વર્તુળ વધ જાય છે. અને નવા સ્થાનોમા વસવાટ કરવા પણ તે જાય છે

તેમની વરાકુદિ એટલી બધી ઝડપી હોય છે કે હાવાઇના જીવતા આવેલા ૧૪૫ દેડકા બે વર્ષમા વધીને ૨,૦૩,૫૧૭ થયા આ સાપસ્થાના બીજા ટાપુઓમા ફેલાઈ ગયા આ સમય દરમ્યાન તેમાંનું શેરડીને નુકસાન કરતી જીવાતોનો ન હદિ, પરંતુ બીજા પણ અનેક નુકસાનકારક જીવાતનો નાશ કરવા માંડ્યા હતો

હાવાઇના શેરડી-કૃષિકાર-સઘને આ દેડકા લાવના બહુ નજીકો અર્થ થયો હતો, ને લાવ્યા પછી તો બિલકુલ ખર્ચ થયુ ન હતુ, પણ આ દેડકાઓએ હાવાઇના શેરડી ઉદ્યોગનો નાશ થતો અટકાવ્યો

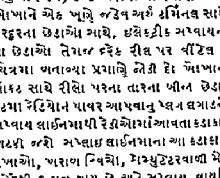
(સચિત્ર) ૨

રેડિયો માટે લાઇન-ફિલ્ટર

દેશના ખાણી રીલ બે નંગ લઇ તે ફ્રેક પર ૫૮ S W C એનેમલ્ડ તાબાના તાર ના ૨૦૦ આંટા વીંટો. ઘરે બન્ને રીલને એકબાજુની કરી પર કાઢીને એસાડો તે ફરીને લાકડાના એક ખાલી ખોખામાં ૨ ફૂ ચિત્રમા બતાવ્યા પ્રમા જે જગ્યે લાઇ એ તેમ ૧ માઇક્રોફેરાડના કન્ડેન્સર ૨ એ ખોખામા ફીટ કરે

(જુઓ ચિત્ર) કન્ડેન્સરોના પાસેપાસેના છેડાઓ તારથી જોડે બ ખોખાને એક ખૂણે જડેલ અર્થ ટર્મિનલ સાથે જોડો કન્ડેન્સરો ફરફરતા છેડાઓ આવે. ફ્લેક્ટ્રીક સપ્લાયના પ્લેઝના ફ્લેક્ટ્રીસીમ ના છેડાઓ તેમજ દરેક રીલ પર વીંટેલ તારનો એક એક છેડો સૉકેટ સાથે રીસો પરના તારના બીજા છેડાઓ જોડે. આ સૉ-કેટમાં રેડિયોન પાવર આપવાનુ પ્લગ લગાડીએ. આ લાઇન-ફિલ્ટરથી સપ્લાય લાઇનમાથી રેડિયોમાં આવતા ક્કડાકાઓ (Disturbances) આવી જરી સપ્લાય લાઇનમાના આ ક્કડાકાઓ (Disturbance) પહોંચાડો, ખરાબ નિવેશો, મચ્છુટ્ટરવાળી મોટરો પર થતા ખરાબ વાંદેથી ઉત્પન્ન થાય છે અને સપ્લાય વાયરિંગ મારફત રેડિયોમા પેસી ઘોંઘાટ કરે છે આ લાઇન-ફીલ્ટર નુકસાથી તે સપ્લાય લાઇન-માથી રેડિયોમા પેસી શકતા નથી

—ક્પાઈ

કેપેસીટન્સ
ફીલ્ટર
ચોકસ
ફ્યુઝ
ફ્યુઝ હોલ્ડર
ફ્યુઝ હોલ્ડર
ચોકસ
કેપેસીટન્સ
ફીલ્ટર

આ માસ ઈતિહાસમાં

માર્ચ

ગેમનાએ પોતાના યુદ્ધદેવ 'માર્સ' (મંતા નામ ઉપરથી આ મહિનાનું નામ પયન પાડેલું. મૂળ રોમન કૅલેન્ડરમા માસથી જ વર્ષની શરૂઆત થતી ઈ. છઠ્ઠીમાં ન્યૂમાએ જન્યુઆરી તથા ગારી ઉમેર્યાં ત્યાં સુધી તેમ રહ્યું. જોકે પ્રેસે ને સાથે આગલ તો જીવિયસ ઈ હ. પૂર્વે ૪૬માં નવા સુધારાવધારા નું કૅલેન્ડર અમલમા મુકાવ્યુ ત્યારથી અને બ્રીલ દેશોમાં તો એ કેલેંડર જ ગૈદો-ડોટ્રેક હતુંવર્ષ થયો: ફાન્સ-૧૫૬૪મા, સ્કૉટલૅન્ડમાં ઈ ૧૫૬૬મા ઈંગ્લૅન્ડમા તો છેક ઈ ૧૭૫૨માં !

આ મહિનાની વ્યક્તિવિશેષ

સર જમશેદજી તાતા

હિંદની અનેક ઔદ્યોગિક બાબુઓ ઓલવાર તથા ખીલવનાર સર જમશેદજી નસરવાનજી તાતાનો જન્મ, ઈ ૧૮૩૯ના માર્ચની ત્રીજી તારીખે નવસારીમા થએલો ૧૩ વર્ષની વયે ઈ ૧૮૫૨મા તે મુંબાઈની ઍલ્ફિન્સ્ટન કૉલેજમા ભણવા ગયા, ને છ વર્ષ ગ્રૅજ્યુએટ થઈ ૧૮ વર્ષના એ જુવાને વેપારની દુનિયામા પગલા માંડ્યા

પિતાને ચીન સાથે અફીણનો ધીકતો વેપાર હતો, તેમા અલુભવ લેવા ઉછીનાની અનેક શાખાઓ પર નજર ફેરવવા માંડી અને પછી ચીન જઈ હૉંગકૉંગની પોતાની પેઢીમાં રહેવાથી જપાન, અમેરિકા ને યુરોપની ઔદ્યોગિક પરિસ્થિતિ તથા પ્રગતિનો અભ્યાસ કરતા રહ્યા એ દરમ્યાન ગનગા એક જ આકાંક્ષા હતી દિલ એવી પ્રગતિને પથે કેમ ચડે ?

એવામા અમેરિકામા આંતરવિગ્રહ શરૂ થયો, જેને લીધે ઈંગ્લૅન્ડની બીજોને મળતુ અમેરિકાનું રૂ બંધ થયુ અને હિંદના રૂની માંગ વધી પડી જમશેદજીએ તરત તક પારખી ને સારૂ કમાયા પરંતુ ચોથે વરસે અમેરિકન યુદ્ધ બંધ પડ્યું ને જેમા વેપાર ખૂબ વધારી દીધેલો દોવાથી ખમર્યુ પણ પડ્યુ. એવામા ઈંગ્લૅન્ડ-ઑસ્ટ્રોસિનિયા યુદ્ધ શરૂ થતા અફુલ લશ્કરી સામાનના કૉન્ટ્રાક્ટ એમને મળી ગયા ને તાતા કંપની પાછી સુકૃદ્ધ બની ગઈ

તાતા મુસાફરી ખૂબ કરતા એકવારગઢા બે વર્ષ તો હિંદમાં બાજુએ જ રહેતા. મુસાફરી દરમ્યાન બારીક અભ્યાસોમાં રસ રાખતા ને ઠેકઠેકાણે તરેહવતરેહની મુલાકાત કરી નવીનવી માહિતી મેળવ્યા જ્યા. ટ્રેનમાં કદિ વાચતા નહિ, પણ ઔદ્યોગિક દૃષ્ટિથી નવાંનવાં સ્થાનોનું અવલોકન કર્યા કરતા

આ પછી ઈંગ્લૅન્ડ જેવી સુસંસ્કૃત-કાપડની મિલ ઊભી કરવાના ઈરાદે વિલાયત જઈ તેનો બારીક અભ્યાસ કર્યો અને ઈ. ૧૮૭૭માં નાગપુરમાં આવી ત્યાંની વિખ્યાત 'એમ્પ્રેસ મિલ' સ્થાપી. દક્ષિણના કપાસની વિશિષ્ટતા જોઇને તેનો અભ્યાસ કરી એમણે કપાસના વાવેતર વિષે એક કપયોગી પુસ્તક લખ્યુ અને આજ હિંદના કપાસની કપજની પ્રગતિ મોટેભાગે તેની ઋણી છે. પછી તો તેમની ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિના ક્ષેત્રો વધતા જ ગયાં અને તે અઢળક ધન કમાયા મુંબાઈ મારો પહેલુ થાઉ માણી એક કરી એવુ કરેલું વીજળીનું જેની કારખાનું અને મુંબાઈનુ તાજમહાલ હૉટેલ એમના જ કપયોગો છે.

પણ જે વડે એમનું નામ દેશ-પરદેશની ઔદ્યોગિક દુનિયાની ટોચને ટકવે રાખવા માંડ્યું અને જેનો એમના પ્રતીતિકર કપર સુવાંધુકળગ અઢાયો તે તો એમનુ અપ્રતિમ જમશેદપુરનું લોખંડનું સાહસ

એ વિચાર તે ત્રીસ વરસથી એમના મનમાં ઘોળાયા કરતો હતો, પણ તેમા આવની નિષ્ફળતાઓ અનેક હતી. કેમકા કાચા ધાતુ મળવાની આસપા, સસ્તામરી કાયદાનાં નડતર, બબૂકાર નિષ્ણાતોની ખામી, વગેરે મુશ્કેલીઓ એવી હતી કે એમના જેવા ગતિસાળી ને સંપત્તિવાન માણસને માટે પણ એ કપર સાહસ હતુ પણ એ કનાથી નાસિપાસ થયા નહિ. પરંતુ વિધિનિર્માણ જુદુ જ હતુ ૩૭ વરસની એમની તપશ્ચર્યા જ્યારે ફળી જાની ત્યારે અચાનક ઈ. ૧૯૦૪મા મેની ૧૯મીએ જર્મનીમાં એમનો દેહાંત થયો

જોકે એમનુ આદર્શ અપૂરુ તો રહ્યું જ નહિ. એમના પુત્રો સર દોરાબ તાતા અને રતન તાતાએ અતે બધી મુશ્કેલતો પાર કરીને ઇ ૧૯૦૭ મા રા કરોડની પૂજી વડે 'તાતા આયર્ન ઍન્ડ સ્ટીલ વર્કસ' સ્થાપ્યુ અને ૧૯૦૮માં 'સાક્ચી' નું જંગલ કાપવું શરૂ કર્યું. આજે તો ત્યા (દોરાબાપો ૧૫૫ માઈલ પૂર્વે જેનાળ—નાગપુર રેલ્વે પર કાકીમાડી સ્ટેશન પાસે) વિશ્વકક્ષાય જંગી કારખાનાંઓ અને તેમા કામ કરતાં લગભગ અરધો લાખ માણસોથી ધમધમતુ, સ્વચ્છ અને સુસંચાલિત તાતાનગર જમશેદપુર ગોઠવી રહ્યું છે

જેવી અઢળક કમાણી કરી, એવી બાદશાદી સખાવતો પણ એમણે કરી છે. એ સર્વમા મા સખાવત જેવીતેવી બેનહોરનાવિષ્યાત 'સાયન્સ ઇન્સ્ટીટ્યૂટ' માટે આપેલી ૩૦ લાખની બેટ. હિંદનું એ આ જાતનું વિજ્ઞાન મંદિર આજે એમનો કીર્તિસ્તંભ કરકાણી રહ્યું છે.

હું સૃષ્ટિના આતલ સિંધુનું માત્ર બિંદુ
બિંદુ વિષે પણ મનુષ્ય વિરાટ સિંધુ

રમણ સોની

'એક વખત એવો હતો કે મારા પગમાં તેડા નહોતા, તે બાળક દુઃખ પામીને હું રસ્તે જતો હતો, એવામાં મેં એક માણસ જોયો તો તેને પગ જ નહોતા! તે જોઈ હું ખુદાનો અહેસાન માનવા લાગ્યો કે મારી હાલત તો ઘણી સારી છે' (રોમ સા'દી)

અનેકાર્થી શબ્દ ચોટદાર=પકડું, બાજું, સાટીનો લાજ કાઢવામા વપરાનો મેા આગળનો ભાગ, વાસ અથવા ઓ

કહેવતોના અર્થ- 'પાપથી ફેરવી બાપ' – કોઈ કહેતાવળા કાર્ય કે વહુથી કાર્યું કપાઇ ગયું હોય તો તેને સુધારી લેવાનો ઈશારો કરવા માટે વપરાતા આ મર્મવચન પાછળ વાત છે કે એક વાર વકીલકર અહેમનો ગોડા નારીને ગામ તરફ ગયો તેને શોધવા નીકળેલા સિપાઈ ઓએ બનરમા ભોંકેલા વાણિયાને પૂછતા તેણે જવાબ દીધો કે સામેને રસ્તે ગોડા જતો પોતે એમેણે એટલે સિપાઇએ તો વાણિયાને જ તે બતાવવા માટે પોતાની સાથે ધમડવા માંડ્યો આથી ગભરાએલા વાણિયાને ચડોરાના દુકાનદારે કહ્યું 'પાપથી ફેરવી બાપ' તેનો ગર્ભ પામી જઈ વાણિયાએ કહ્યું કે 'જમાદાર સાહેબ, ખમૈ મેં જે જનાવર જોયું, તેને બે શીંગડા હતા, તમારા ગોડાને કેટલા શીંગડા હતા?' આથી ચોટાઈ જમાદારે કહ્યું, 'હૈવાન, ગોડાને ગીનતા કેવાએ?તો બાણ હારો 'કહી સિપાઇ ચાલતો થયો આપેલું વચન રદ કરવા કે ફરી જોવવા માટે પણ આ કહેવત વપરાય છે

ઑગ્રેલા-સૅક્સન કાયદાઓ બધા જ માણસની કીમત નાણામા ગણાતી' ગુલામની જિન્દગીની કીમત ૨૦૦ શિલિંગ, ઉમરાવની જિન્દગી-ની કીમત ૧૨૦૦ શિલિંગ અને રાજાની જિન્દગીની કીમત ૭૨૦૦ શિલિંગ ગણાતી

આ હસમુખા ચિત્રને ઉલટાવીને જોશો તો બધા ચડાવેલું દીનેલિયું ડાબું દેખાશે

ઑક્સિજન એ વાદળી રંગનો ગૅસ છે અને બ્લીચિંગમા વપરાય છે એની ચારા હસકણ અથવા ફ્લોરીન લેવી આવે છે ભરમ થતા એનુ રૂપાતર ઑક્સિજનમાં થઈ જાય છે

જગતમા આજે રબરના ત્રીસ હજાર કેપરાત વિવિધ ઉપયોગો થાય છે.

દુનિયામા ઝડપીમા ઝડપી બોલાની ભાષા ફ્રેન્ચ છે

ચીનની ખરાબી કરનાર અફીણ ત્યા સૌ પહેલુ હાપ્રસ કર્યું અરબોએ, ૧૨૮૦ લપમા ચીનની નૈઋત્યે આવેલા રવેશ્વાન, કુનાન અને કવાંગ ચાર પ્રાંતોમાં તે પાકે છે પણ તેનુ બધાણ હિંદી અફીણ જેટલુ નુકસાનકારક નથી હોતુ, છોડવા ધારીએ તો છૂટી શકે છે

એકડિયા શીખતા નાના બાળકો વારવાર સ્લેટ ભાંગે છે પણ ખાલ વૃક્ષને કાચકા બળથી ઘસી, કાળી ગાહીથી રંગીને સ્લેટની ફ્રેમમાં બેસાડી દેવાથી તે ભાગશે નહિ, એકડુ જ નહિ પણ તેના પર ચાક વડે લખેલા મોટા ઉદાહરણ આડડા બાજુકના નાના મગજમા જલ્દી ઊતરી જશે.

ક્રિકેટની તૂટી ગએલી વિકેટની કુડલી ચોલાજ્ય કરવાના વાસમા કામ લાગશે

પહેલવહેલુ 'ટાઇમ્સ ઑફ ઇન્ડિયા' ૧૮૩૮ ના નવેમ્બરની પીટર હેનલિને' શોધી કાઢયુ હતુ હાલ તે દિવાદિલ્લિયાના ફ્રેરમાકન્ટ પાર્કના ન્યૂઝિયમમા છે. રાબર્ટ હેરવિક પિન્ટોરિયસે એ ઘડિ રાત માર્ટિન લ્યૂથરને ભેટ આપેલુ જેનો સ્વીકાર કરતાં તેણે લખેલું 'સમય સાચવનારી આની ઉત્તમ વસ્તુની રચના સમજવા માટે આપણા વિજ્ઞાનીઓના શિષ્ય બનવાની મને ઈચ્છા થાય છે'

દુનિયામા સૌથી ઝડપીમા ઝડપી ઊગતી વનસ્પતિ કોઈ હોય તો તે દક્ષિણમા થતી 'Dictyophora Indusiata' નામની છે જે કલાકમા તો ચાર ઈંચનો એનો પુષ્પ છોડ ઊગી નીકળે છે

'આ લડાઇનો અંત ક્યારે આવશે ?'

'જ્યારે કહેવાની વિધવા, મરણપથારીએ પડેલા ડાહ્યોને, મુસોલિનીની સ્મશાનયાત્રા વખતે લખેલા ડિટલરના ખૂનના સમાચાર પહોંચાડશે ત્યારે.'

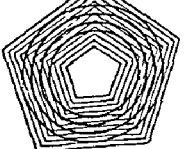

પોતાના પાપનાં પ્રાયશ્ચિત્ત અર્થે અનશન તીર્થસ્થાન નારાના બૌદ્ધભિક્ષુ આયોજિત મેા હજાર તેની ડાબડીઓ માથે ઓઢી ને રાખી વગાડતા ફરે છે તે ભિક્ષા માંગે છે

સુનાદરૂફ સ્ટ્રટ્સમા રેલવેનું પ્રમાણ વિતનગી હસનાર્યું. હાન્સાણી છવર્ષનું, રશિયાથી પાંચવર્ષનું, જાપાનથી સવાપાચવર્ષનું, અને નીથી દોઢવર્ષનું, હટલીથી અઢારસિત્રનું અને ચીનથી સાટવીસવર્ષનું છે.

દુનિયાના ૬૬ ટકા ઢોર કપાસનો ઢગ ચેાન કરે છે.

ઇ ૧૬૨૬મા બધા દેશો વચ્ચે થનેલા કરાર મુજબ આતરરાષ્ટ્રીય 'રેડ ક્રોસ' સબ્યો બધા જ યુદ્ધકેદીઓની ખબર પૂછવા મુલાકાત લઇ શકે છે અને તેમની ખોરાક વેકશેન તપાસ, અકેનાળા વગેરેની તપાસ કરી શકે છે.

આ પરમાણુમાંનું એકેએક નવુંસ સબૂતીને સુંઘાય છે. પણ એકેકોણીની ફેલાએલી ઉદાસીથી ઉદ્ધારવાને લીધે કપડેલા દક્ષિણને કારણે તે બધાં ગેરાળ લાગે છે.

કુમાર કાર્યાલયનાં કલાત્મક પ્રકાશનો

અજંતાના કલામંદિરો

કિંમત ૧-૮-૦
૨૭. પોસ્ટેજ
૦-૫-૦

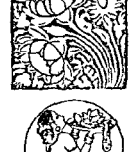

હિંદભરના સાહિત્યમાં આ વિષયનું આટલું ચિત્રમયું ને છતાં આટલું સસ્તું આ પહેલું જ પુસ્તક છે. શ્રી રવિશંકર રાવળે લખેલો અજંતાની કલાની વિસ્તૃત સમાલોચના કરતો લેખ, એના પાનાને રંગમય કરતા ૬ ત્રિરંગી ચિત્રો, તથા આર્ટપેપર ઉપર છાપેલા ૧૬ પાના ભરીને આલેખનો અને ફોટાઓથી, તેમજ પાનેપાને અજંતાના સૌન્દર્યનાં રેખાંકનો,–આ બધું ઘરઘરના આ અપૂર્વ કલા-મયની ગુજરાતી તથા હિંદી બંને આવૃત્તિઓ માગે છે.

ચિત્રસાધના

કલાકાર રસિકલાલ પરીખના પરિચય

કિંમત ૩-૦-૦
૨૭ પોસ્ટેજ
૦-૩-૦

રંગ અને રેખામાં કુમારગ્રંથે કવિત્વ વહાવનાર, બાળીતા કલાકાર શ્રી રસિકલાલ પરીખના ૨૧ પૂર્ણરંગી ને ૩૪ સાદા ચિત્રોવાળો આ સમૂચ સચવ્ય ગુજરાતનાં સર્વત્ર કલાપ્રકાશનોમાંએક અગત્ય-નો ક્રમેરો છે. કલાકારે ક્રમશઃ કરેલી કલાસાધનાનો પરિચય આપતી એમની જીવનરેખા ઉપરાંત આમાં સમરાંગણ પરિવાર ચિત્રોમાં ઓઇલ અને વૉટર-કલર, પેન્સિલ ને પેન એન્ડ ઇંક ક્રેયન, સ્ટેપલવર્ક, વુડકટ, લિંકટ્રાસ્ટરેચ આદિ, એમની કલાના તથા પીળીનો કસબ દર્શાવતા સર્વ પ્રકારના ચુ ટેલા નમૂના છે. ચિત્ર-કલાના વિદ્યાર્થીઓ તથા કલાઓખીનો માટે એ અમૂલ્ય ચીજ છે

ગુજરાત કલા-કલાપ

ભાગ-૧ અને ૨
કિંમત દરેકની ૧-૦-૦
૨૭ પોસ્ટેજ
૦-૩-૦

કલાકામકના અને સરવાપણામાં અનન્ય ઓવા ચિત્રસમૂહ. વિશ્વકુ કલાને અત્યંત સસ્તા દરે ઘરઘર પહોંચતી કરવાનો હેતુ આ પ્રકાશન પાછળ છે પાંચ અગ્રણી ગુજરાતી કલાનારેના છ પૂર્ણરંગી ચુનદા ચિત્રોનો આ સંપુટ. ૧૧×૧૪ના માપના આર્ટકાર્ડ પર, ક્રેમ માટે તયાર કરેલમાં આપવામાં આવ્યો છે. એક કપિયામા આવાં ૨-૩ ચિત્રો આટલાં સસ્તાં કોઇએ હજી આપ્યા નથી અને તેથી જ તેની બે આવૃત્તિઓ થઈ ગઇ. એવો જ બીજા છ ચિત્રોનો નવો સંપુટ (કલાકલાપ બીજો) પબુ તૈયાર છે

અજવાળી રાત

કિંમત ૨-૦-૦
૨૭. પોસ્ટેજ
૦-૮-૦

પંદર અજવાળી તિથિઓ સમી પંદર રસભરી ગુજરી વાર્તાઓનો આ સમ્રદ્ધ, અજવાળી રાતની મધુર ચાંદનીની પેરે, નાનાં-મોટાં, ગરીબ-તવંગર, શહેરી-ગ્રામજન, સૌને એકસરખો રસ આપે એવો સર્વગ્રાહી છે. ઘરનાં સ્ત્રીજન કે બીજુ ભણેલા ગ્રામજન પણ સરસ રીતે જેની સરળ સુબોધ, અને સૌ સમજી પાડે એવી ઉખાણકારક પંદર વાર્તાઓ, વિવિધરંગી ચિત્રો અને મનોહર રંગ-રંગની સજાવટ સાથે એકંદરી મજબૂત પૂઠાવાળા સુંદર પુસ્તકમા.

કુમારના ખાસ અંકો ૧૦૦ અને ૨૦૦

દરેકના ૨-૦-૦
બંને સાથે ૩-૦-૦
૨૭. પોસ્ટેજ
દરેકના ૦-૪-૦

'કુમાર'ના આ બને ખાસ અંકો ગુજરાતના પત્રકારત્વમાં અનોખા મુગવર્તી પ્રકાશનો મનાયા છે. લબ્ધપ્રતિષ્ઠ ચિત્રકારો, કવિઓ અને લેખકોની ચૂંટેલી કૃતિઓથી ભરચક અને ખીન-હરીક કલાત્મક રંગરસે મઢેલા, અનુક્રમે ૧૬૦ અને ૧૨૫ પાના, પૂર્ણરંગી તથા વિવિધરંગી ૨૦-૨૨ ચિત્રો, ફોટાઓથી, નકશા, આલેખો, વાર્તાઓ, નાટકો, લેખો, કાવ્યો, હુબહા વકેરે ગિફ્ટ, સુદર અને વિપુલ જ્ઞાનસામગ્રીથી ભરેલ આ અદિતીય અંકો ઘરમા કાયમી બોધક સાહિત્ય તરીકે સદા યોગ્ય છે

ગોવાલણી અને બીજી વાતો

કિંમત ૨-૦-૦
૨૭. પોસ્ટેજ
૦-૧-૦

ગુજરાતના શરુઆતના નવલિકા-લેખકોમાં કે ગોવરામાં પ્રકા-રવા તે 'અલયાનીલ'ની રસતીતરની બાવીસ વાર્તાઓ—કેગા હસ ગર્ભાળા હાસ્યની અને બાર ગત પ્રબુધ્ધની છે 'ગોવાલણી'ની વાતોથી પ્રબુધ્ધકથાઓમાં નામના મેળવનાર અને ગોતાના મૃત્યુ પછીથી વધુ મરાઠર બનનાર એ લેખકની આ સમગ્ર ગુજરાતના બાળીતા કલાકારોનાં બેરંગી ચિત્રોથી વધુ સુંદર બન્યા છે.

કુમાર કાર્યાલય-૨૪૧૪ રાયપુર અમદાવાદ • તથા બધા જાણીતા બુકસેલરો પાસેથી

કનુ દેસાઇની ચિત્રાવલિઓ

સંસ્કાર અને સૌન્દર્યભરી એ વિખ્યાત ચિત્રાવલિઓની આવા સમયમાં પણ નવીનવી આવૃત્તિઓ થતી જ રહે છે એ તેની લોકપ્રિયતાનો પુરાવો છે

મંગલાષ્ટક · જીવનમંગલ · લગ્નોત્સવ

લગ્નોત્સવનની આશાઓ અને આકાંક્ષાઓના તથા દામ્પત્યજીવનની મંગલમયતાનાં કાવ્યમંજરીનામના ત્રણ ચિત્રસમૂહો

રંગલહરી · રંગચિત્રો

મધુરસીલહરે જીવનને રંગમય કરતાં રંખાની પ્રવાહિતા ને રંગની સુરંગ લહર્યો આકારાર ચૂંટેલા રંગચિત્રોના બે સુપુષ્પ

છાયાચિત્રો ભાગ ૧-૨

છાયાચિત્રોની કલાની વિશિષ્ટતાથી હૃદિભરમા લાવીતા થયેલા આ કલાકારનાં છાયાચિત્રોમાથી ચૂંટેલા બે સંગ્રહો

નૃત્યરેખા

પ્રસન્નતા ને ઉર્મિકભર્યા જીવનભાવોને રંગભરી રેખાવલિમા મૂર્ત કરતાં આઠ તદ્દન અનોખાં ને સુંદર ચિત્રોનો સમૂહ

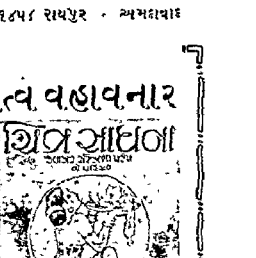
વ્રતચિત્રાવલિ

ગુજરાતી ગૃહોના ઉત્સવ રૂપ આજે પણ જીવત રહેલાં વ્રતોના વિવિધ વંસ્તુપ્રસંગો લક્ષને તે પર અર્જેલાં આઠ ચિત્રો

દરેકનુ મૂલ્ય બે રૂપિયા · પોસ્ટેજ જુદું · કુમાર કાર્યાલય · ૧૪૫૮ રાયપુર · અમદાવાદ

રંગ ને રેખામાં કુમાશભર્યું કવિત્વ વહાવનાર

કલાકાર શ્રી રસિકલાલ પરીખનો અભિનવ ચિત્રસંગ્રહ

૨૧ રંગચિત્રો અને
૩૪ માદાં ચિત્રો મળી
કુલ ૫૫ ચિત્રો
ભાત ભાત રૂપિયામા

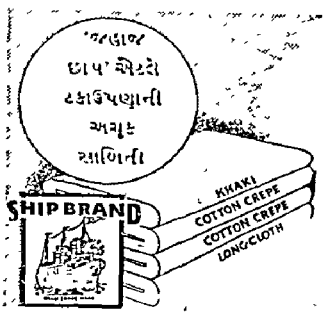
એમાં ઑઈલ અને વૉટરકલર, પેન્સિલ અને પેન-ઍન્ડ ઇંક સ્કેચ, સ્ટેપલ વર્ક, વૂડકટ, સૉફ્ટ-ગ્રાસ-સ્કેચ, આદિ એમની કલમ અને પીછીનો ક્રમણ દર્શાવતા જાત જ પ્રકારના નમૂના છે. ભાષી ચીજો ચુનંદી છે, અને ચિત્રકલાના વિદ્યાર્થીઓ તથા કલાના શૉખીનો માટે અમૂલ્ય સંગ્રહ છે. કિંમત ત્રણ રૂપિયા · રજિ.સાથે પોસ્ટેજ અર્ધ ૦-૬-૦ · કુમાર કાર્યાલય ૧૪૫૮ રાયપુર અમદાવાદ

કવિવર્ય હરીન્દ્રભાઈ પ્રથિવીના ઉપર બાળકો-બાલિકાઓ-યુવક-યુવતીઓ-વૃદ્ધો-વૃદ્ધાઓ-માતાઓ-બહેનો-ભાઈઓ-પિતાઓ-પુત્રો-પુત્રીઓ-પૌત્રો-પૌત્રીઓ-પ્રપૌત્રો-પ્રપૌત્રીઓ-ભત્રીજાઓ-ભત્રીજીઓ-ભાણેજો-ભાણેજીઓ-કાકાઓ-કાકીઓ-મામાઓ-મામીઓ-ફોઈઓ-ફુવાઓ-મોસાળીયાઓ-મોસાળીયણો-સાસુઓ-સસરાઓ-જમાઈઓ-વહુઓ-દીકરીઓ-દોહિત્રો-દોહિત્રીઓ-પ્રદોહિત્રો-પ્રદોહિત્રીઓ-ભાઈબંધો-બેનપણીઓ-ગામજનો-નગરજનો-દેશજનો-વિશ્વજનો-સૌ પ્રત્યે પોતાની વિશિષ્ટ શૈલીમાં પોતાની વિશિષ્ટ રીતે પોતાની વિશિષ્ટ ભાષામાં પોતાની વિશિષ્ટ ઢબે પોતાની વિશિષ્ટ ઢંગે પોતાની વિશિષ્ટ ઢાળે

SHIP BRAND FABRICS

SELL ON THEIR MERITS!

બર્મા, સીલોન અને દેશપરદેશમાં લોકપ્રિય

: કારણ કે :

૧ તે સ્વદેશી છે.
૨ પાકા રંગના છે.
૩ ટકાઉ છે.
૪ સર્વોત્કૃષ્ટ છે.
૫ મૂલ્યમાં સસ્તા છે.

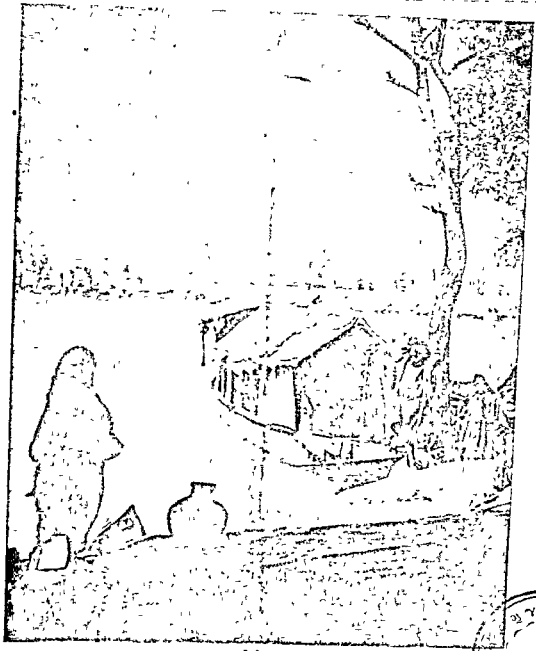
★

કૉટનક્રેપ, લૉંગક્લૉથ, પૉપ્લીન્સ, શર્ટીંગ્ઝ, ખાકીડ્રીલ્સ, ટવીલ્સ અને પથરીકલૉથ્સ, સર્કેદ ડ્રીલ્સ અને ટવીલ્સ, સાટીન ડ્રીલ્સ, ખ્લ્યૂ ડ્રીલ્સ, ગ્રે ડ્રીલ્સ, ડેસૂટીંગ, કેસમેન્ટ ક્લૉથ્સ, શીટીંગ ક્લૉથ્સ, ટેબલ ક્લૉથ્સ, ટૉવેલ્સ, નેપકીન્સ વિ. વિ.

ભાવા પ્રદ્યુમ્નસીંગ એન્ડ સન્સ

હેડ ઑફિસ
૬૮૨૩ આલુવાલીયા • અમૃતસર

શાખાઓ
ચર્ચગેટ સ્ટ્રી. જે. માર્કેટ • મુંબઈ • કલકત્તા • દિલ્હી • લાહોર • મદ્રાસ

કાશ્મીરનું દૃશ્ય દોરેલ : પ્રાણવાલ પટેલ

ગુજરાતી
૨૨૭૮
મુંબઈ

ત્રી · રવિશંકર રાવળ · વર્ષ વીસમું અંક પાંચમો ૨૩૩ મે ઓગણીસો તેંતાલીસ · સંપાદક · મધુભાઈ રાવ

ચાંદ

ની કાલનાં નાગરિકો માટે આજનાં ઘરોનું એકલું માસિ

ધી

શ્રૉફ્સ બૅન્ક ઑફ ઇન્ડીઆ લિ.

હેડ ઑફિસ:

ઝવેરી બજાર, શેખમેમણ સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ-૨

શાખાઓ:

નડીઆદ - (બાવચારવાડ)

અમરાવતી (ત્રી પી વરાડ) - ઝવાહરરોડ

ટૂંક સમયમાં અમદાવાદમાં શાખા ઊઘડશે

- દરેક જાતનું બૅન્કિંગનું કામકાજ કરવામાં આવે છે.
- કસ્ટોડિયનશીપની વ્યવસ્થા છે.
- ગુજરાત, ઉત્તર હિંદ, મદ્રાસ ઇલાકો, કલકત્તા-મૅસાણ, અને દક્ષિણ હૈદ્રાબાદ તેમજ વિદેશ સાથે ત્વરિત શરતોથી બૅન્કિંગની વ્યવસ્થા છે.
- ચાલુ ખાતા
- સેવિંગ્સ ખાતાં (ચેક મિરટમથી ઓવાડિમાંગા પાંચ વાર ઉપાડવાની મળવા છે. બાકીનો દર બે ટકા).
- બાંધી મુદતની ડીપોઝીટ સ્વીકારવામાં આવે છે.

(વ્યાજના દર માટે ઉપર મળો યા લખો)

- બૅન્ક પસંદ કરેલી બમીનગીરીઓ ઉપર ગોઠવણ કરેલી શરતોથી નાણા ધીરે છે.

બોર્ડ ઑફ ડાયરેક્ટર્સ

૧ શેઠ ફરામરોઝ એચ. એડનવાલા, ઓ. બી. ઇ (ચેરમેન). ૨ શેઠ ટી. ત્રી વર્મા
૩.શેઠ મણિલાલ મોહનલાલ ઝવેરચંદ. ૪ શેઠ એન. આર. પી પંડ્યા.
૫ શેઠ દાઉદભાઈ હાજી નાગર, (જે પી) ૬ શેઠ અબદુલ રહેમાન ઈબ્રાહીમ જમનજી
૭ શેઠ નગીનદાસ પી પટેલ. ૮ શેઠ વરજીવનદાસ ત્રીભોવનદાસ નેમચંદ
૯ શેઠ શંકરલાલ વિશ્વેશ્વર કાપડીઆ. ૧૦ શેઠ જીવતરામ કુંદનમલ સાંચદાણી
૧૧ શ્રી. ગુણવંતરાય પ્રીજલાલ દેસાઈ, બી. એસસી,
(મેનેજિંગ ડીરેક્ટર)

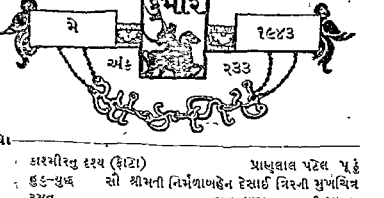
વધુ વિગત માટે લખો યા મળો

ગુણવંતરાય ડી. દેસાઈ
બી એસસી
મૅનેજિંગ ડીરેક્ટર

ટેલિગ્રામ્સ MAIBANK, BOMBAY
MAIBANK, NADIAD

ફોન ૨૮૬૬૮

નોંધ: વ્યવહાર ગુજરાતી, અંગ્રેજી તેમજ મરાઠી (બાળબોધ લિપિમાં કરી શકાશે.

THE
RADIANT ELECTRIC
MACHINERY & CO.

STOCKISTS OF
A.C. D.C. ELECTRIC
MOTORS, DYNAMOS,
ELECTROLIZERS,
MEM STARTERS,
&
SWITCH GEARS, LAMPS,
CABLES, WELDING
SETS & ELECTRODES
ARMATURE WIRES
&
EVERYTHING
ELECTRICAL

PHONE 3272 | 27197
REID ROAD | BRUCE ST.
AHMEDABAD | FORT
BOMBAY
COWNPORE

ચિત્રો—
કાશ્મીરનું દૃશ્ય (ફોટો) પ્રાણુલાલ પટેલ પૂ.૨
હુડ-યુદ્ધ સૌ શ્રીમતી નિર્મળાબહેન દેસાઈ ત્રિરંગી મુખચિત્ર
રમત મનુ બ્યાસ „ „ની પાછળ
૮પાલની ટિકિટો પર દેશદેશના પર્વતો (હરિલાલ બેંકર) પૂ.૨ પૃ. ૩
ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ „ ૩

કાવ્યો—
દેવ લાગ્યો પ્રહલાદ પારેખ ૧૧૩
ભાષુદાને અશોક હર્ષ ૧૧૩
જયથી મહાન હેમંત જ્યાંતિ ૧૧૩
આત્મા કેરી ઝંખના તનસુખ ભટ્ટ ૧૧૩
દુઃખનો દેવ રામપ્રસાદ શુકલ ૧૧૩

ચરિત્ર—
એરિસ્ટોટલ અશોક હર્ષ ૧૧૬

વાર્તા—
ઈચ્છા કાકા સુનીલાલ મડિયા ૧૧૯
નરભક્ષી સિંહણ! હરિનારાયણ આચાર્ય ૧૨૨

લેખો—
'હુન્તે ભાઈ હીરે' 'શાસિગ્રામ' ૧૧૫
રેયોન ૧૨૮
મદીનાગતેશ્વર (પ્રવાસ) ૧૨૯

વિભાગો—
સામયિક ચિંતન ર. મ. રાવળ ૧૧૪
પૃથ્વી પર જીવન કેમ પાંગર્યું-૨ (ચિત્રજ્ઞાન) ૧૨૧
મેંદીના પાન ૧૨૧, ૧૩૧
નવાં પુસ્તકો ૧૨૫
જીવનપરાગ ૧૨૫
સંસારના શહેરો (૪૨-ગ્રૉથનળર્ગ) ૧૨૬
વિકસતુ વિજ્ઞાન ૧૨૬
પ્રયંત્રની વાર્તાઓ દેસાઇ વાલજી ગોવિન્દજી ૧૨૭
ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ બી. બી. ફેનીબલા ૧૩૧
ભાષુકરી ૧૩૭
આ માસ (મે) ઇતિહાસમાં ૧૩૫
ઉલ્લુ પાનું ૧૩૬

પુસ્તક-બ્યવસ્થાપક રવિશંકર મહાશંકર રાવળ, કુમાર પ્રિન્ટરી, કુમાર કાર્યાલય ૧૪૫૪ રાયપુર અમદાવાદ. વાર્ષિક રૂા. ૬, પરદેશના ૧૨ શિ., છૂટક દસ આના. બહાર-ગામમાં લવાજમ ભરવાના રદ્દા ચુબાઈમાં આર આર. શેઠની કં., એન એમ. ત્રિપાઠી લિ., અથવારાવળ બ્રધર્સ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, વડોદરામાં નૂતન ફોટો સ્ટુડિયો, રાવપુરા નાકેર બ્રધરના શોલ એજન્ટ મેસર્સ સાયન્ટિફિક પબ્લિસિટિ બ્યુરો, મદ્રાસ બિલ્ડિંગ, મેડોઝ સ્ટ્રીટ, મુબાઈ-૧, અમદાવાદમાં શ્રી પુષ્પવદન લહેર, આનંદનગર, ઐલિસબ્રિજ.

કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો, ચિત્રો અને ફોટો કૉપીરાઈટથી રક્ષિત છે

સફાઇદાર કપડાં
એ માનવીનું આભૂષણ છે

ગરમ-રેશમી
અને
જરીના કપડાં
ડ્રાઇકલીનિંગ કરાવવા માટે
ગુજરાત-કાઠિયાવાડનું જાણીતું સ્થળ
ગ્રાન્ડ ઈન્ડિયન વૉશીંગ કં.

અમદાવાદની શાખાઓ:
બાલાહનુમાન, રતનપોળ, ભદ્ર,
ખાનપુર, દિલ્હી ચકલા.

નેપચુન ઍસ્યુરન્સ કંપની લિમિટેડના
બોલતા આંકડા

ચાલુ કામકાજ	રૂા	૧,૦૦,૦૦૦,૦૦
અસ્કયામત	રૂા	૨૩,૦૦૦,૦૦
લાઈફ ફંડ	રૂા.	૨૦,૦૦૦,૦૦
ચુકવેલા દાવા	રૂા.	૧૦,૦૦૦,૦૦

આ આંકડાઓ લોકપ્રિયતાની સાબિતી આપે છે.

પ્રમુખ
શેઠ અમૃતલાલ કાલીદાસ
ઉપપ્રમુખ.
શેઠ માણેકલાલ ચુનીલાલ જે પી

નેપચુન
ઍસ્યુરન્સ કંપની લિ.
નેપચુન બિલ્ડિંગ-હૉર્નબી રોડ-ફોર્ટ-મુંબાઈ

A B C
SURGICAL CO.

એક જ વખતની અમારી મુલાકાત
તમોને હમેશના અમારા ગ્રાહક બનાવશે

એ. બી. સી.
સર્જિકલ કં.

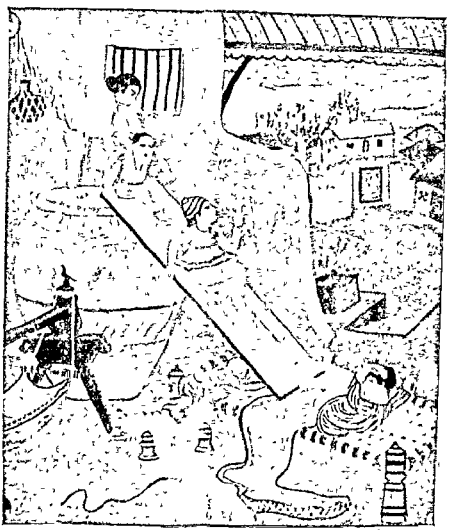
દેશી તથા વિલાયતી દવાના
અને
સર્જિકલ ઓજારોના વહેપારી

ઝવેરી મસ્જિદ સામે ૧૮૬૬ ગાંધીરોડ
અમદાવાદ

ટે. નં. ૨૭૮૭

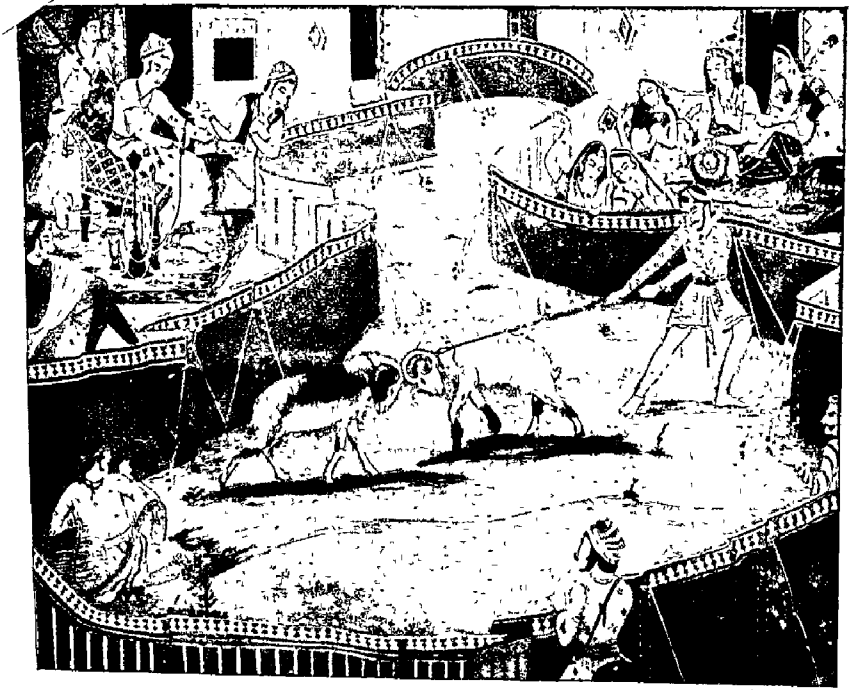
પ્રમાણિકતા અને પ્રજાસેવા
એ અમારો મુદ્રાલેખ છે.

૨૨૧૩૭

રમત

ચિત્રકાર મનુ વ્યાસ

પુરુષપુર્ણ વિચરાર શ્રી શ્રીમતી નિર્મળાબહેન રેવાકર (અંબાના જીવ સિંહો તથા એમનો ચરિત્રના બને બાજીના આકાશ)

ચિત્રકાર મૌજુમદાર

વર્ષ ૨૦ **જુગાર** અંક ૫

મે : ૧૯૪૩

દવ લાગ્યો

દવ લાગ્યો ને ખંડો સળગિયા,
સળગે સાગર ને આભ;
બળ્યાં રે શેરડા ને બળિયાં ગામડાં
સારે સંસારે લાહ્ય ..... દવ રે૦

ઊંચી રે ઇમારત બાંધી બુદ્ધિએ,
એના મોભે યે આળ,
મથીને હૈયે રચિયા બાગ જે,
લાગી તેમાં યે આગ .... દવ રે૦

હોહી રે પડે ને ભપકી ઊહલી,
આઠે તેરે એ ઝાળ:
ફરે રે જળમાં, જતી આભમાં,
તેને થાની રે પાળ? .... દવ રે૦

બળે રે મહેલો, બળતાં ઝૂંપડાં.
સળગે મોટાં ને બાળ;
ઊભા રે સળગાવી દૂરે જે બધા
થાતી સહુનો એ કાળ .... દવ રે૦

બુઝાવી શકે ન એને રાજવી,
કોઈ નહિ વા કુબેર;
એક રે સૌ ધાયે અદના આદમી
ત્યારે અટકે એ કેર .... દવ રે૦

પ્રહલાદ પારેખ

નાખુદાને

-પ્રખ્યી-

જગદ્ઘન તમામ ભીંસે તણી ભાઠળથી તપ્ત,
રહી અતલ સાત સાયર અફાટનો ખોળાની,
પ્રસન્નમન ખેલતા, ક્ષિતિજમાંહ ચૂમ્યે જતા
મને કવણુ આરઝુથી વહે ઓ જરા નાખુદા!

કદી તડિતની જબાન ચતુરંત ચાટી વને,
અને કદિક ઇંદ્ર વજ્ર સદ રુદ્ધ કોપે કરે,
કરે પિશુન રે પ્રપાત સહ આંધડે આંધણાં,
અને ઘનઘટો ય મૈ અહય આભ અંધારતા;
છતાં અનત તુ રહી, ક્ષિતિજ બાંહે દૃષ્ટિ કરી
સદા સ્થિર, અડોલ અધાંય ભયિત્યસાથ ખેલાગની
બદે કવણુ આરઝુથી ચિરયાત્રિ એ ખેલાગના?

અરે, નહિ વિશેષ, ક્ષિદ્રિત જરાક તો હલ્કેરથી
કમે સફરની સુધીય અદ્ર દોરના! હું યે પછી
બનુ ખચિત આસ્તાન નવ્યયાત્રતો નાખુદા

અશોક હર્ષ

(એ ખેલાગના જળખય એનુ ચિત્ત રહ્યુ છે તે)

જયથી મહાન

-ગીત-

ચાર્યદયનું ભીષણ દાસ્ય આજની
વર્ષોતણા ભારથી દેહ વા નમી ?
ધાનો ઝીલી જીવનમેદમાં કૈં
મચાયલા વીર, મને ત દેખતા
નિઃશબ્દ નિઃશ્વાસ, છતાય અંતિમ
કાલ્પયેલા મુખ પે સદૃ ય.

ઉન્માદ તે વિજયનો ન માલ્યો,
પરંપરા માત્ર પરાજયોની ..
પ્રેરી રહી નૂતન જન્મ કાજ,
જેલા તણી ભારત પ્રેરણા થકી
એ પ્રેરણા ગૌર્યસભેલ અદ્ભુત.

તારા રચી કચ્ચ પ્રશસ્તિગીત
ના અર્પતુ જોરહિ યે તને હો,
કિન્તુ અવિરામ અશ્રાંત તારે
શી ક્ષુદ્ર રજકો તણી છે અગત્ય?
માનેલ તે મહય પ્રયત્ન મેરુ
અગ્રગાવાનું, હસતાં જયાને
રહેવા તણુ, એ જયથી મહાન

હિરજી છવાળી

આત્મા કેરી ભક્તિ છે જ્ઞાનીજનોની,
આપા મેરી ભક્તિ છે પંડિતોની;
મારા વર્ષો કૂટતા સંત પામ્યા
જેની ખૂંદે પાનો યે તરેલા.

તનસુખ ભટ્ટ

દેશમાં દવ લાગ્યો છે, મુખે ગ્રેમસુધા ઝરે;
અરી, સંતજનો, ગ્રેમી, પોર એ તત આચરે

રામપ્રસાદ શુક્લ

આવતી કાલનાં નાગરિકો માટેનું અદ્યતન માસિક

સામયિક ચિંતન

બાળકોની ગળથૂથી

બાળકોમાં સંસારનું જ્ઞાન ચિત્ર દ્વારા જ પ્રવેશ કરે છે તેની અજાણ્યા આવશ્યકતાઓ જ કરે છે, આકારો, ઓળાઓ અને વિવિધ રંગ-રંગોની છાપ તેના ગજબના પકડી બધ છે અને તેની ઉપર તેની વિચારસૃષ્ટિનું મંડાણ થાય છે એ વિચારસૃષ્ટિમાં મોટે ભાગે તેને આનંદ અને સુખ આપનાર ભાવનાઓનો આદર થાય છે અને દુઃખ, શોક, ગ્લાનિ કે વિષાદ કરનારા રંગો પ્રતિ તે નિરુત્સાહની લાગણી સેવે છે

બાળકો ચિત્રો જુએ છે ત્યારે પણ તેઓ માત્ર સમય કાઢવા પૂરતો તેનો પરિચય નથી કરતા, પણ તેની છાપો ઝઘેર છે, તેના છબર પ્રશ્નો કરે છે, તેની વારી આપી તેની વાર્તા જોવડાવે છે ને તેમાં પોતાને અમુક પ્રકારી, પાત્ર કે પ્રસંગ ગમે છે યા નથી ગમતા એવી અગત રુચિ પણ દર્શાવે છે ચિત્રો અને ચિત્રોની ચોપડીઓ પ્રત્યેક બાળકને ગમે છે, તેનું કારણ તેઓને ચિત્રકલાનો ગોપ છે એમ ન સમજવું, પણ મનુષ્યને સંસારનો બોધ થવામાં રંગ, રૂપ અને આકૃતિ પ્રધાન સાધનો છે, માટે તે તેની માનસિક આવશ્યકતાઓ છે

પરંતુ આટલે તો, બાળકોના માટે ચિત્રો અને ઇપ્સાસામગ્રીનો વિકાસનો અભ્યાસક્રમોમાં પદ્ધિતસર થવો જરૂરી છે બાળકોને કાંઈ ગાળામાં દેશના મહાન પુરુષોની તસ્વીરો, ક્યાપ્રસંગો, રાષ્ટ્રીય પ્રસંગો કે પ્રસિદ્ધ દશ્યોના તાદ્યાકો નજરે પડવા તો પછી નાના બાળકો માટે ચિત્રપોથીઓ કે મૂર્તિઓ કે પ્રતિમાઓ કોલુ વગાડે ? ધાન્ય એ બાળ-પ્રેમી માતપિતાઓ તેમની એ બાબ બાબતો સુરોપની ચિત્રપુસ્તિકાઓ અને પોસ્ટકાર્ડોથી એ બોટ પૂરવા મથે છે તેની સારી અને માઠી બને અસરો બાળકોના જીવનમા થાય છે ધાન્ની વાર સુરોપિયન પોશાકો પહેરેલા બાયલા, સાહસ્રારો, ઘરોઘર જેવા પોશાકો અને વ્યવહાર તેઓને ગોઠે છે અને દેશની સંસ્કૃતિ અને જીવનથી તેઓ વિમુખ બને છે

ફ્રેડરિક ડગ્લસ, વૉશિંગ્ટન, બી ફ્રેન્કલિન, વૉલ્ટર સ્કૉટ ને મી-રાફેલાઇટ ચિત્રકારોએ બાળકોની સૃષ્ટિમા આનંદ બનવને ઈસપ કથાઓ, 'અંકલ ટૉમ્સ કેબિન', 'રૉબર્ટ પાન,' 'ક્રૂઝોસ્રો' વગેરે વાર્તાઓ સંસ્કારાપૂર્વક ચિત્રરૂપ કુતારી છે એવો એ અભ્યાસ-પાળો પ્રયત્ન આ પહે ત્યા થયો નથી, અને ચિત્રકલાને આપણા પાઠ્યપુસ્તકોમા માનપત્ર સ્થાન નહિ હોવાથી કલા-ગ્રાહકોને નાસ્તિ-તે પ્રતિ ઐપરવા થયો છે બીજી બાજુ ચિત્રકારોએ પણ કોઇ એક જ ક્ષેત્રમા વિશિષ્ટતા મેળવવા પ્રયત્ન કર્યો નથી એટલે બાળવિજ્ઞાસ્તિત્વ માટે તો ચિત્રકારોએ પણ નિરંતર ચિંતન, અવલોકન અને પરિચય મેળવ્યા પછી જ કામ કરવાનું રહે છે.

કલકત્તામા શ્રી અવનીંદ્રકુમાર બાગચીએ અને તેમના સાથીદારોએ સુવિસિદ્ધિના જનતામા આ વિષયમા આકર્ષવાનો રાહ લીધો છે તેઓ ઘર આગે સુનિયર્ચિદ્રીના દૌરમા પ્રસિદ્ધ કલાકારોની કૃતિઓના પ્રદર્શનો કરે છે, તે પર ચર્ચા અને વિવેચનો કરે છે અને તેમાથી સિદ્ધ ગયાઓની કૃતિઓના ફોટોગ્રાફિક-ચિત્રો તૈયાર કરાવી, પ્રાથમિક શિક્ષણ દ્વારા બાળકો સુધી પહોચાડે છે ને વિષે વિષે બાળકો શું વિચારે છે, તેની અસર શું થાય છે અને તેઓ શું વિશેષ માગે છે, તેની વિગતવાર નોધ રાખવામા આવે છે આ પ્રયોગોમાથી ચિત્રકારોને પણ ઘણું શીખવે

બાળકને મનુષ્યેતર પ્રાણીઓ અને પખીઓમા બહુ રસ પડે છે. મોટી ઉમરવાળા સુધી તો એ એમ જ માને છે કે તેઓ બધાજ વિચાર કરતા હશે, વાતો કરતા હશે, અને મનુષ્યોને વિચારપૂર્વક જેવા બોલતા હશે આ કલ્પનાના ઢાળી નાખવા જેવી

વાચકો અને ગ્રાહકો પ્રત્યે

૧ 'કુમાર'ના મે માસનો આ અંક જુલાઈ આખરે બહાર પડે છે આ ઢીલ અક્ષમ્ય છે એ અમે સમજીએ છીએ, પણ નિવારી ન શકાય તેવા કારણોને લીધે, અમે ઇચ્છવાની અકામા આગા કરીએ ત્યારે અમારી સમજણો એ ગાળો બાકાયતો અમે શક્તિમાન થયા નથી. અને તેનો અપાર ક્ષોભ અને રંજ અનુભવીએ છીએ, અને વાચકોને વિનતિ કરીએ છીએ કે હવે બેએક માસમા અમે ઢીલનો આ ગાળો ભાગી નાખીને પૂર્વવત્ નિયમિત ન થઇ જઇએ ત્યા સુધીની એકલી અનિયમિતતા, આજસુધી જેમ નિભાવી છે તેમ, સમાધપૂર્વક તેમો નિભાવી લે આ ઉપરાત એક વિશેષ વિનતિ પણ છે આ નહિ મોકલ્યા બાબત આ ટીનો કારણે પાછપરાક કરતા આવેલાના સખ્યાબંધ કાગળો જોઇની ઠપાલમાં આખને મળે છે, અને અમે તેમના જવાબ આપીએ છીએ પરતુ ઉપર દર્શાવેલી પરિસ્થિતિ સમજી લઇને ગ્રાહકો ને ઘણીવાર થોડો સમય ફરજવાકરી ધીરજ રાખવો તો અને પછે પોસ્ટકાર્ડનો વ્યય બચાવે. ધાર્યું ઢીલ તો કોઇયા ઓ કહીને અમે ઘણદપ્રદે નિયમિત થઈ શકયા હોત પણ ગુજ અને સગીનતાને બોજે એવી ઘેર કલારતા અમારો હજ ચાલતો નથી અમને આશા છે કે અમારી આ સમિક્ષાને ન્યાય આપીને ગ્રાહકો ધીરજપૂર્વક થોડી વધુ ઢીલ ખમી લેશે

૨ નવાળની મોબવારી કુલરાત્તર વધતી જ ગઈ છે. 'કુમાર'ના વાચકો જાણે છે કે એ મોબવારીને ચરણે 'કુમાર'નાં આઠથી બાર પાના ધરી દેવા છતા અમને તેના વાચનની કથા, ચિત્રાં કે વેવિ-ને ઘટવા દીધા નથી બીજા નાના કરીને, છાપવાની જગ્યા વધારીને અને બને તેટલા હેળાકોદ ઘટાડીને અમે જૂનું ધોરણ ટકાવી રાખ્યું છે એકવે એ મોબા વધારીને લીધે આ અઠવી જતો બીજે પાનાનો નાનકડો ઘટાડો વાચકો ક્ષમા દ્વે- સહી લેશે એવી અમને આશા છે અમારે પક્ષે અમે ખાતરી આપીએ છીએ કે એ ઘટાડો ન વર્તાય કે ન ખૂ એ રીતે 'કુમાર'ની ગુણવત્તા અને સગીનતા ટકાવી રાખવાનો અમારો અવિરત પ્રયત્ન રહેશે

૩ ગાળાની આ મોબવારીને ટારણે અમે આજથી પૂર્વક દકે અઢની નવેસો છાપતા હોવાથી ઓપ્રિલ સુધીના પાછવા બધા અંકો બહારમ થઈ ગયા છે, એટલે ચાલુ વર્ષ માટે અમે માત્ર મેથી ડિસેમ્બર સુધીના આઠ અંક ૨ાર રૂપિયા લવાજમ લઇને જ ગ્રાહકો નોંધવાનું રાખ્યું છે, જેથી બીજા વર્ષના વચ્ચાળા સુધી ફળાતા લવાજમોની ઉઘરાણી તદ્દન બધી જઇને બને પક્ષે સરળતા થાય એજન્ટો ને નવા ગ્રાહક થવા ઈચ્છનારાઓને આની નોંધ લેવા વિનતિ છે નં

નથી. ઉલટું તે દ્વારા તેની લાગણી ને સંસ્કારને અને ગુણો ઉડ્યા લાવી શકાય. ભગવાન બુદ્ધની અનેકજન્માંઓ ગણુષ્યસંબંધે કથા અને એકતા એ રીતે જ ગોઠવી રાખી છે. એ જ રીતે સાચા ભાવે ઇતિહાસેતાં તમામ ચિત્રો (જેમ તે યુગનાં તે છરો તોપનાં) આબાલવૃદ્ધ સૌને તેની ભક્તિ, પ્રેમ કે શૌર્યની લાગણીઓથી પ્રેરિત કર્યા વિના નહિ રહે.

વિવિધ જ્ઞાન આપવાની ભાવનાથી કરાતાં ચિત્રોમાં પણ કલ્પના અને ભાવણિકત ચિત્રોથી જ આ ભરવારો પડશે વૈજ્ઞાનિક વિભાગીકરણ કે નિરાકરણ કેટલે પણ બાલમાનસને પ્રથમ રુચિકર થવા નથી; પણ પોતાના પરિચય, સંબંધ કે લાગણીમાં સમાય એવા પાત્રો પ્રાણીઓ અને વસ્તુઓ કે ઘટનાઓ વડે જ તે પ્રથમ સહેલાઈથી આકર્ષાય છે. તમે એને વરાળયંત્રની રચના સમજાવવા બાંધશો તો જરા ય નહિ ગમે; પણ એ પ્રચંડ શક્તિવાળા રાક્ષસની વાત કહો, મનુષ્ય તેને કળકે કરે છે એવું કહો, તો તે અહોભાવથી સાંભળશે અને ચાલુપરિણામો વિકાસ કરવાની ઈચ્છા કરશે.

અરેબિયન નાઇટ્સ જેવી ચમત્કારપૂર્ણ વાતો દ્વારા તે સાહસ, ધૈર્ય, વિશ્વાસ, બુદ્ધિનિષ્ઠા સમજશે ને સાથે જ પ્રપંચ, કુટિલતા અને દુરાચારને તિરસ્કારશે ગશે આપણે મોટેરાં બધા એવા અનુભવોમાંથી પસાર થઈ ચૂક્યાં છીએ. વાર્તાના સ્વરૂપો ગૌણ ગયા છે, પણ તેનું રહસ્ય આપણા જીવનમાં ઉતારી બચવાદર કરી રહ્યાં છીએ.

અ. જિલુભાઇએ આ દૃષ્ટિકતને સ્વીકાર કરી પોતાના આકસાહિત્યમાં તેનો આદર કર્યો છે અને સદુપયોગ કરી બતાવ્યો છે. એટલે લેખિત સાહિત્યમાં આપણે ઠીક રસબ્ધ કર્યો છે. પરંતુ ચિત્રિત સાહિત્ય પણ જ થોડું છે—અપ્રાપ્ય છે, અથવા જે છે તે મોંઘું છે. આ હિસાબમાં શ્રી દામાભદેવના પ્રયાસોને ખરેખર અભિનંદનીય છે તેમણે ચિત્રો સારા અને સસ્તાદર કરવા આસ કાળજી રાખી બર્ચ કર્યો છે, અને ઘરબ્રમ સહેલા મેળવી છે પણ ઉતર ચિત્રિત સાહિત્યમાં ચિત્રોની પોકળતા, નિર્જીવતા, વિચારની અસંલગ્નતા અભાવ અને નિર્માલ્ય વસ્તુસંકલિત લેખામાં આવશે

આ બામીનો દોષ તેના પ્રકાશકો અને ચિત્રકાર બનેને ફાળે સરખો જાય છે. પ્રકાશકો ચિત્રોના ગુણવૈશિષ્યો ખ્યાલ કરી શકતા નથી; ચિત્રકારો કાંઈ નિરીક્ષણ અને અભ્યાસ કરતા નથી.

કળાં સાધનની પ્રગતિ અને પ્રવર્તનો પ્રમ વિચારતા આ કાર્યમાં દરેક જણ થોડો ભોગ આપવા તૈયાર થાય અને ઉચિત કાર્ય માટે ઉચિત પાત્રોને કામ સોંપાય તો એક મોટું દેશોપકારક કામ કરી શકાય. ચિત્રો સારા અને કલાનિષ્ઠ ચિત્રકારોને હાથે થવાં જોઇએ. સારા કલાકા છપાવા જોઇએ અને પ્રામાણિક વ્યાપારથી વેચાવા જોઇએ, કેમકે દરેક સાધારણ આવકવાળા માતપિતા તે લઈ શકે આ માટે બાળકોની ચિત્રશૈલીઓ મોટી સંખ્યામાં અને અને ભાષાઓમાં છપાવવા-ની તૈયારી કરવી જોઇએ, જેથી બઢ્ઢાક અને ચિત્રોનો ખર્ચ મોંઘા જરૂર ઉપર ચઢેવાર જતાં પરિણામે તે અશક્ય પડે.

આજે તો કામજ અને કાપકાશ વધુ મોંઘા થઈ ગયા છે; પણ તેનો કારેલ ન્યાયી આવી જાય તે વખતે નવેસરથી વિચાર કરવો જોઇએ, અને બાળકોની પ્રગતિના દીપ થાય એ કરતાં તે દિશામાં યોગ્યપૂર્વક કામનો આરંભ કરી દેવો જોઇએ. ૨. બ. ૨.

('ગિજુભાઇનિબંધ' બાકે મુળ લખેલો લેખ)

'હસ્તે ભાઇ હીરૂ'

મારા એક મિત્રની બેકારીમાં હીરાભાઈ હરીને આર્થિક કમરની એક વિધવા રહેતી હતી. તેનો જુવાન દીકરો પરદેશ કમાવા ગયો ત્યારે એક ઓળખીતા દુકાનદારને બબાણી રાખે કે ભાઈ માને જે ઘર પરચુરણ ચીજ લેશજો તે મારે ખાતે ઉધનિ આપજો દીવાળી ઉપર હું ચૂકવ આવીશ ત્યારે હિસાબ ચૂકતે આપીશ. જ્યારે વખતે દામાલાકડા તો ઘરમાં બરી ગયો હતો, એટલે ઓરસચોરસીમાંની ચિંતા હીરાભાઈને નહોતી આજ કોણીનાની પરચૂરણ ચીજ લેજો તે પેલા વેપારીને ત્યાંથી તે લઈ આવતી બાર મહિને દીકરો પેર આળીને વેપારીને ત્યા હિસાબ ચૂકવવા ગયો ત્યારે પોતાને નામે બબ્બો રખિયાનો આકરો નીકળતો જોઈને તે આભો જ બની ગયો! હિસાબ તપાસતા આપકારમાં ૨૬મો ત્રિમતવાર લખી હતીઃ

એક પૈસાની દીવાસળી—હસ્તે ભાઇ હીરૂ
બે પાઇની દીમ્બી—હસ્તે ભાઇ હીરૂ
પૈસાનું ધુંધેલ—હસ્તે ભાઇ હીરૂ
એક આનાનું બાજરીનું—હસ્તે ભાઈ હીરૂ
વણ પૈસાનો સાબુ—હસ્તે ભાઇ હીરૂ

આમ બધી રકમો ત્રિમતવાર 'હસ્તે ભાઈ હીરૂ' કરીને માંડી હતી, અને નીચે આકરો બગો રખિયા ચુકાવવાનો કરવાનો હતો! હીરાભાઈ ભૂતો મોટે રખિયા ભણી આપ્યા.

છેક નાનપણમાં સાંભળેલી આ ખરી બનેલી વાતે જીવનમાં બને એમ મોંઘા પાઠ ભણાવ્યા છે કે 'નાના ચોખેરા સરવાળા દામેમાં મોટા હોય છે.' હીરાભાઇના હિસાબના વેપારીના વિશ્વાસઘાત દનો કે નદિ એ વાત બાલકુંજ ભૂલીએ; પણ એક વાત કે બાઈ હીરૂ ન કરી શકી તે તો જીવનમાં આગ મહત્ત્વની છે: 'પાપુ વાળીને ખેવાની'

અને એ ઘટનાની માત્ર બબ્બે વરસ પછી જ ઉપયોગી નથી. જીવનમાં ડગલે ને પગલે આપણે પાપુ વાળીને મેલ્યા વિના રાજીનો છીએ. આવી વખતે આપણે કેમ પાપુ વાળીને મેલતા નથી ને આમ પડીએ છીએ, તેમ અરધી વખતે આપણે આપબું કજુ વિસરી જઇએ છીએ, બોલવી વખતે આપણે આપબું નીરવ વિસરી જઈએ છીએ, સ્વાથવશ થઈ કોઈ અલુચમ કામ કરવા આપણી આર્યતા-ખાનદાની વિસરી જઈએ છીએ.

પણ એ નજીવા પ્રસંગોમાં આપણી ખરી, ઉદરકાળીથી બોલી નાખેલાં દગલા વેપુ. વિમાત વિનાના જીવનના નાનાનાના અવસરોનો સરવાળો, બાદ કીરાના હિસાબની માફક, એટલી ઝીણી ને અરબ રીતે ચલને જતો દોષ છે કે એક દિવસ એચિંતો તે આપણને પાયમાલી કે પસ્તાવાના કાદવમાં તકલાદી કરી મૂકે છે

આજી પ્રોઢાવસ્થાને સાપને દરેક દોસ્તોએ આપણા જીવનમાં બધાંજ ક્ષેત્રોમાં અને દરેકબાને માટે આવી છે. નાના ને નજીવા લાગતા પ્રસંગોમાં આપણે માત્ર બરાક જ બમાણીને વિચાર કરીએ, દોઢીકજ વાર આત્મપરીક્ષા કરી લઈએ, અને વખતે કેવીને પાપુ વાળી લેવ હશે, તો—

તો? 'હસ્તે ભાઈ હીરૂ'ની માફક આપણે 'હસ્તે' જીવનના અરબ પ્રસંગોમાં આપણે ખાને ફગાવતા દિલાસાનો અવાજો સાંભળે વખત કરી નહિ આને

'શાલિગ્રામ'

રોમના પૅલેટો રચાવાનું
એરિસ્ટોટલનું પૂતળું

પાશ્ચાત્ય જગતનો પહેલો જ્યોતિર્ધર

સિકંદરના દાદા આમિન્તાસના રાજવૈદ્ય ઇરૂસ્ટેથિયસના પુત્ર નિકોમૅકસનો તે પુત્ર ઈજીયન સમુદ્રના વાયવ્ય કિનારાના અખાત પર આવેલા સ્ટેજિરા નગરમાં ઈ પૂ ૩૮૪માં તે જન્મેલો. તેથી તે આયોનિયન હતો નિસર્ગનો પહેલા અન્યથા તરીકે આયોનિયન ગ્રીક પહેલેથી જ પંકાતા આવેલા.

એરિસ્ટોટલના બાળપણ કે યુવાનીની કથા વિગતો બહુ ઓછી આવી તેના હાથ આવેલા અન્યોમાં પણ એ બાબતનો ક્યાંય કશોયે નથી તેના બાપ પામેથી તે પેદુ શીખેલો તે પછી ઝાઝે પાયદ્રમની અન્યોનો સબન્ધ બનેલો એટલી માહિતી મળી રહે છે

સત્તરની વયે એ સૌ્રતા ત્યારના સર્વોત્તમ ફિલસૂફ પ્લેટોની શાળામાં તે દાખલ થયો ડાયોજિનિસ લેઅર્ટિયસના કહેવા મુજબ,બોલકો એ અવાજ, નાની છતા ધ્યાનકર્ષક આંખો તે પાતળા પગવાળા છતા ચરિયો એ તરુણની જ્ઞાનપિપાસા ઓટ્ટી બધી હતી કે અભ્યાસ ખાતર તે બળીબાર રાતે ઊંઘનો પણ ત્યાગ કરતો નિદ્રાનો સમય બને તેટલો ઓછો કરવા પથારી પાસે પિત્તળનું એક વાસણ રાખી તેના પાલાળા કરેલા હાથમાં સીસાનું વજન મૂકી તે વાચવા પડતો વાચતા વાચતા ઝોકું આવી જતું કે તરત નિદ્રાથી જડ થએલા તેના હાથમાંથી પેલું વજન પડી જતું, વાસણ ખખડી ઊઠતું ને એ જાગી પડતો!

પ્લેટો પાસેથી અનેક વિષયો તે શીખવા લાગ્યો ને એ બધામાં એનું અન્વેષણ ઊંડું ઊંડું કે તેણે સૌ વિદ્યાર્થીઓમાં મોખરાનું નજર પેલા કરી લીધી હતી એમ કહેવાય છે કે, ઘણી વાર તો વિદ્યાર્થીઓ પ્રવચનો અતર્ય કરતા ને એરિસ્ટોટલના ખાનગી અભિપ્રાયને વિશેષ ઘનસૂગી આપતા પ્લેટો તેની પ્રબળ બુદ્ધિમત્તાથી અજાણ નહોતો. એરિસ્ટોટલને તે 'શાળાની પ્રતિભા' તરીકે સંબોધતો

ઘોડા વખતમાં તો આ તરવરિયો જુવાન ગ્રહણશીલતા પોતાના ગુરુના અદ્વૈતની ભરતરીક ક્રમ કરતો થઈ ગયો જ્યાંસુધી પ્લેટોએ તેનો ગત વિકલ્પ ન ત્યા ત્યા તેની છેટેથી લડેરાત કરતા તે સર્જન પણ ન અચકાતો તે કહેતો, 'પ્લેટો મને પ્રિય છે, પણ સત્ય પ્રિયતર છે'

ઈ પૂ ૩૪૭માં પ્લેટોનું અવસાન થયું તે સાથે એની આદેશ પણ છોડ્યું' એ સાથે ઈ પૂ ૩૬૦થી ૩૪૭ સુધીના તેના ઉત્તરનો એક ગાળો સંપૂર્ણ થયો ઈ પૂ ૩૪૭થી ૩૩૫ની એ આખો યે ગાળો રખડપાટનો છ હર્મિયાસ, મિતિલીન, લેસ્બોસ, ઍસસ, પૅલા એ બધા નાનીના ન્યુળો એ આરસપાસ તે રખડી ચૂકેલો તેની વયના આ ૩૭થી ૪૫ સુધીના એ બાર વર્ષો પછી ઉત્તરા ગાળો આવે છે તે પણ બાર વર્ષનો, ઈ પૂ ૩૩૫થી ૩૨૩ સુધીનો. ઍથેન્સ

અને માનવજાતનો મહાન સંસ્કારક ઍરિસ્ટોટલ

માં ફેરફારોકાલ બન્યા બાદ થએલા અવકાશથી તેનો ખ્યાલ આવે છે.

. આ ત્રણ ગ્રાબા ગ્રાત્ર સમયના બાહ્ય ગ્રાળા જ નથી, પણ, અરસ્તૂના સર્વોત્તમ ચરિત્રનવેરા જ્ઞાનના ગત પ્રમાણે, તેના વિચાર-શરીરના વિકાસના તબક્રા છે પહેલા તબક્રાનો અરસ્તૂ બીજા તબક્રાથી જુદો પડે છે ને બીજા તબક્રાનો છેલ્લા તબક્રાથી.

ઍથેન્સ છોડ્યા બાદ અરસ્તૂ ઍસસ આવ્યો અહીં તેણે પોતાની શાળા કાઢી ત્રણ વર્ષ વહાણી. ગ્રાતાનીસના નનરસંબંધના રાજા હર્મિયાસ તેનો સદ્ધાધ્યાયી હતો. અરસ્તૂની જિનપ્રતિભિન્ન પ્રભાવિત થની જની પ્રતિભાથી તે આકર્ષાયો, તેને પોતાને ત્યા બોલાવ્યો ને પોતાની દત્તક તરીકે લીધેલી ભત્રીજી પિથિયાસનાં લગ્ન તેની સાથે કરી આખ્યાં મધુરાત્રિ ગ્રાળવા ત્યાંથી તે લેસ્બોસના ટાપૂ પર ગયો ત્યા બે વર્ષ રહ્યો, પણ લગભગ ધણોખરો સમય તેણે પ્રાકૃતિક વિજ્ઞાન અને સામુદ્રિક જીવવાસ્ત્રના અભ્યાસ પાછળ જ ગીતાવ્યો પોતાના જૈવિકાતિક જ્ઞાનને અહી પ્રયોગાની સરાણે ચઢાવવાનો તેને સારો મોકો મળ્યો.

આમ અભ્યાસ પ્રયોગોમાં એ ત્રત રહેતો એવામા મકદુનિયાના રાજા ફિલિપે પોતાના તેર વર્ષના પુત્ર સિકંદરને કેળવવા માટે તેને રાજધાની પેલામા બોલાવ્યો. એનો બાપ ને ફાદર મકદુનિયા ફરબારના હાથ કરી નોકલ્યા, એટલે અરસ્તૂએ તે આમત્રણ સહર્ષ સ્વીકાર્યું પણ પૈસા પહોચતા જ તેને ખબર પડી કે ફરાની ઍથેન્સ હર્મિયાસને પકડી જઈ મુસામા ગસીએ લટકાવી દીધો છે ' આવા મિત્રોને કહેવત કે ફિલસૂફીને ન છાજતી કશી વર્તણૂક મેં કરી નહોતી,' એ હર્મિયાસના છેલ્લા શબ્દો અરસ્તૂએ સાભળતાજ તેની આખમાથી આસુ વહી નીકલ્યા અને ફરાન મદેનો ઢાપ ઉપર ચઢવા માટે તેના ફિસમા ઘર કરી ગયો. આજથી જ પોતાના શિષ્ય બનેલા સિકંદરના સૌથી પ્રથમ તેણે એ જ આકાક્ષા જન્માવી કે કોઈ પણ પ્રકારે ફરાનના ગહારાજ્યનો નાશ કરવો. ઍથેંસિસ જેવા બની સારા જીવનુ સુખ ગહારાજ્ય રચવાના વિચાર પણ સિકંદરમા તેણે જ જન્માવ્યો.

સાત વર્ષ અરસ્તૂ મકદુનિયા (મેસીડોનિયા)મા રહ્યો. એ સાત વર્ષમા તેણે સિકંદરને શું શિક્ષણ આપ્યું હશે એ સવાલ આજ એ હજાર વર્ષ બાદ કતિહાસિનો એક કોયડો જ રહ્યો છે. બાબિ વિકતા ને ખ્રોસ્તા બાલિગ સમા સિકંદરને દેવપુત્ર હોવાનું એના કેવાએ શીખવેલુ જ હોય.ને સિકંદરને તેની ફિલસૂફીસ્ત્ર પણ ઉપજાવી શકે ન હોય ફક્ત યુદ્ધના વિજ્ઞાનનું શિક્ષણ તેને આપ્યું હોય એ સંભવિત છે

પોતાના પિતા ફિલિપનું ખૂન કરાવી સિકંદર ગાદીએ આવ્યો કે તરત અરસ્તૂ મકદુનિયા છોડી ચાલ્યો ગયો એ વેળા તેનું વય પ૦ વર્ષનું હતુ. છતાં તે વખતે તેનુ જીવન અકલ્પ્ય હોત તો કદાચ આટલો ખ્યાત તે ન બનત ! તેની કામ કરવાની વય જ જાણે હવે શરૂ થવી હતી.

ઍથેન્સ આવીને હવે અરસ્તૂએ પોતાની શાળા ખોલી. એ શાળામા જબરજસ્ત પુસ્તકાલય હતું. નકશા હતા ને ગિયોગ્રાફર્સ જેવા વ્યાખ્યાતા હતા આજની જેમ જ તેની એ શાળા હતી. તેના અભ્યાસ ક્રમમાં ઍથેન્સ જેવી જ તેની એ શાળા હતી. તેના અભ્યાસ ક્રમમાં આ શાળામા અપાએલા વ્યાખ્યાનોનો જ ધણોખરો ભાગ છે, છતા તે પરથી એ તેની દૃષ્ટિ સર્વદેશી હોવાની પ્રતીતિ થાય છે સિકંદરનુ વિજયપ્રયાણ ત્યારે શરૂ થઈ ગયુ હતુ. ને તે સમયે અરસ્તૂના શિક્ષણને પણ તેણે પાખીયું આપી દીધુ હતું અરસ્તૂનો ભત્રીજો કૅલિસ્થિનિસ એ પ્રયાણમા સાથે ગયો હતો, પણ સિકંદર દેવપુત્ર હોવાનો તેણે ઈન્કાર કર્યો એટલે સિકંદરે એનુ ખૂન કર્યું ને એ ખૂન સાથે જ અરસ્તૂને મળતી ગેરીવાપણી મદદ પણ તેણે બંધ કરાવી.

ઍથેન્સમાની એ શાળા મારફત ફ્રાગ કરવા-કરાવવા અરસ્તૂએ વિજ્ઞાનના સારા ધુરખ્રદની નિરીક્ષણા આદરી વિજ્ઞાનના દરેક દરેક ક્ષેત્રને તેણે અભ્યાસનો પ્રકાર બનાવ્યો. તેની શાળાના બધા સંચાલકો 'પેરિપેટિટિક્સ' એટલે 'ચાલતા ફિલસૂફો' તરીકે ઓળખાતા સદ્ભવતા-ના દરેક પ્રકારનો અભ્યાસ જે અરસ્તૂનો ખાસ ગોખ હતો ને પૂરતા અભ્યાસ બાદ વિજ્ઞાનની દરેક શાખા પર તેણે પોતાના આખની શબ્દો લખ્યા છે.

તેની વૃત્તિ પહેલેથી જ ચીકાચાહુ ન હતી તે કહેતો કે સાધનના ને બકિતથી જ્ઞાન મેળવવાને બદલે પ્રત્યક્ષ અનુભવ અને નિરીક્ષાથી તે મેળવવુ ઈષ્ટ છે હરમોઈ બાબત પર વિચાર કરતા પહેલાં, ચારતા આવેલા કોઈ પણ ઉપસિદ્ધાતોને તે ચેનળા મૂકતો. નવેસરથી જ બધો ક્રમ ગોઠવતો અને એ રીતે જ તેણે તર્કશાસ્ત્રની નવી દિશા બોધી એ સત્ય લાગે તે કહી નાખવામા પણ તે અચકાતા જ નીડર હતો. ફ્રેલિનિસનાના વધ બાદ તેણે સિકંદરને લખી મોકલેલુ કે 'આણુસ દરી દેવ થઈ શકે નહિ ' પણ તેથી તો સિકંદર ડઘાઇ ઢાંયે ભરાએલા ને એ નાદાન સરકાર પોતાના દેવત્વને છેડ પાઠનાર ગુરુનો વધ કરવા પણ તૈયાર થઈ ગએલો !

બાર વર્ષ સુધી અથાક શ્રમથી તેણે પોતાની શાળા ચલાવી નિસર્ગશાસ્ત્રની પોતાની રોધિયા સપૂર્ણ કરવા દુનિયાના ખૂણેખૂણેથી તે જનવર્ગ એકઠા કરતો પુસ્તકોનો તો એને પહેલેથી જ એટલો બધો શોખ હતો, કે ખેરોત તેના વસને 'વાચનાલય' કહેતા. તેણે ઘણુ અભ્યાસ કર્યો ને ઘણું બધુ લખ્યુ હતા લેખકો તો જણાવે છે કે તેણે પરા હજાર ગ્રથ લખેલા '

પણ ઍથેન્સને જનતનુ કરી સામ્રાજ્યિક કેન્દ્ર બનાવવા નીકલેલા એ ઍરિસ્ટોક્રાની હજર તેની શાળા બહાર કશી જ ન હતી. તે સિકંદરનો વિદ્યાગુરુ હોવાથી ઍથેન્સવાસીઓ તો તેને વીરી નાખવા બેઠલા તેના પર કોઈ રહેલા ખેરોત કોઈ ગાતે કે જ્ઞાન તેના નશીબમાં રહલા ન હતાં ઍથેન્સ હલ્લ મકદુનિયાને તાબે હતુ એટલા પૂરતી જ તેની સલામતી ટકી રહી હતી

ઈ પૂ. ૩૨૩મા સિકંદર મર્યો ને ઍથેન્સના રાજપ્રકરણમા જબરો ઝોલો ઊભરાઈ ગએલુ નીકળ્યો. નવા રાજા ઍન્ટિપેટર સામે ઍથેન્સવાસી સુલ્કમા ઊતર્યા સાર્વાયન યુદ્ધ બાદ મકદુનિયાની સત્તા ડોલી ઉઠી

ચોડો જ વખત વીત્યા બાદ ઍથેન્સને એક ખૂણે શાંત કામ કરે જતા અરસ્તૂ પર આક્રોપોની ઝડી વરસવા લાગી પ્રાર્થના ને હવનો ખોટાં છે એવુ તેણે લહેર કર્યું હોવાનો તેના પર આક્રોપ મૂકાયો એ જ એ આક્રોપસ્તર ધર્મદ્રોહનો હતા, જેમણે સૉક્રેટિસને ઝેરનો પ્યાલો પાએલો ફ્રિસ્ટની સામે તેમના હાથે એવો જ બીજો ગુનો બનવા ન પામે એ માટે અરસ્તૂએ ઍન્ટિપેટરની સહાય યાચી, પણ ફોક્ટ. છેવટે આક્રોપ્સ મળે તે પોતાના મોસાળ ક્રાલ્સિસ નાસી ગયો

ક્રાલ્સિસમા તેને આવકાર આપનારા ધણા હતા, પણ તેના હાર્યમા રસ લેનાર એકે ન હતો. તેના મિત્રો બધા ઍથેન્સમાં રહ્યા. તેના અભ્યતરા નીચના છોડવા, પ્રાણીઓ, તેનાં પુસ્તકો, બધા ત્યા રહ્યા. તેને પોતાના પ્રયોગો વિનાનુ જીવન અકાક્ષ લાગ્યું ને જિંદગીની બેડ સમેટી હોવા ઈ પૂ ૩૨૨મા જેર પી તેણે પોતાના જીવનનો અંત

આવ્યો' આપે-સમા એ ન બન્યુ, પણ એ બનાવમા કારણભૂત તો આપેન્સ એકલુ જ હતુ કોઈ પણ બહારનુ આપેન્સની એ કાળી ટીલી ધોઈ શકે તેમ નથી

જિંદગીની અટપટી હરમિયાન પણ અરસ્તૂની સહાયતા લીધી ઓસરી ન હતી સ્વાર્થ સધાયા કરાવાર અરસ્તાને તે નિ-સ્વાર્થ સહાય કરતો રહેલો ગુલામોની મુક્ત માટે પહેલવહેલો પ્રયાસ કરનાર પણ એ જ હતો.

એ મહાન ત્યારે ચોકબધ લખાણ પાછળ વપરાતો ગએલો. ભૌતિક-શાસ્ત્ર, આધિભૌતિકશાસ્ત્ર, તર્કશાસ્ત્ર, ખગોળ, પ્રાકૃતિક ઇતિહાસ, કાવ્ય અને અલકારશાસ્ત્ર તથા રાજનીતિ એ બધા વિષયો પર તેણે પોતાની કલમ ચલાવી છે આજ એવડા બહોળા ક્ષેત્રના ગાચ ઓળવાની પણ કોણ હિમત કરી શકે ? અને છતા તેની પાસે હાલના સાધનોમાનુ તો એકે ન હતુ' નહોતુ લખવાના વજન કે મુકતા-પૅપણનુ ત્યારે જ્ઞાન, કે નહોતા પત્રના કે કલમ સાચા પરિમાણો. મેળવવાના સાધનો, નહોતુ અક્ષરકર્કશ ચત્ર, કે નહોતા પાર્ટિયાળ ને એમિમિટર

આ મહાન અરસ્તૂએ આજના વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ જાય કરી હોય તો એટલી જ કે તેણે પૃથ્વીને વિશ્વના કેન્દ્ર બનાવ્યુ ઉમેદીનાઇતના આધુનિક સિદ્ધાતને અને પાદબોગારાસના અમુક કેન્દ્ર આસપાસ પૃથ્વી ફરતી હોવાના સિદ્ધાતને તેણે ખોટા ઠરાવ્યા હતો, પણ એટલા બાદર તેણે જિંદગી નીચોવી કરેલ કાર્ય કયેકાને પાત્ર નથી બનતુ એના સારા યે કામની તુલના કરીને જેનાએ પણ હશે છે કે 'જનનને પહેલવહેલુ વિજ્ઞાન આપનાર તો અરસ્તૂજ હતો 'ગ્રીસશાસ્ત્રની નાનુક વિદ્યામા કયા આપનો વિના તેણે એટલી તો પ્રગતિ કરેલી કે સર્વોત્તમ ગ્રીસશાસ્ત્રી ટ્રૉન બેયર્ન લહેર કરેલા મહાન સિદ્ધાત પણ તેના ગ્રયોગા મળી આવે છે અને તે એકે, ગ્રયોગા પહેલા તો બધા જેમ સાધારણ લક્ષણિ જણાય છે, પછી નતિના ને ચીથી છેલ્લે વ્યક્તિત્વના

વનાસ્પતિશાસ્ત્રોનો વિકાસ તો ગ્રેબર મેન્ડેલે હાલમા જ કર્યો છે, પણ તે પહેલા અરસ્તૂએ તેના પર અન્વેષણ આદરેલુ એક વિચિત્ર બાબતે તેને એમા પ્રેર્યો. એક ગોરી સ્ત્રીએ બે નીદો સાથે લગ્ન કર્યા તેથી બચ્ચેલા પુત્રપુત્રીઓ ને બધા ગોરા થયા, પણ બીજી પેઢી પાછી સીદી જ જન્મી ' ગોરા શરીરમા ત્યારે કાળાશ કયા સતા-એલી હશે ? અરસ્તૂએ તે પર અનુમાનો કર્યા, તેની પછી એ હજાર વર્ષે મેન્ડેલે તેનો સાચો જવાબ આપ્યો

પ્રાણીઓનુ તેણે કરેલુ વર્ગીકરણ તો વિનિયસે કરેલા થોડા સુધારાવધારા સહિત આજ લિયસ સુધી હજુ યે ચલાવાતુ આવે છે જીવશાસ્ત્રના અભ્યાસ માટે તે પ્રાણીઓને ચીરતો ને કાયદો ને ધર્મ તે મના ન કરત તો તે મનુષ્યોને પણ ચીરત પણ એ નુકસાન ન ગણતા મનુષ્યની ગતિ કેવી રીતના તેના ઘણા નિર્ણયો ખોટા પડે છે અતતિનિયમનનો જનતને પહેલો ખ્યાલ આપનાર પણ એ જ. તે કહેતો કે આબાદી માટે વસ્તીનુ પ્રમાણ નિયત્રિત જ રહેવુ જોઇએ લગ્ન માટે પુરુષની વય ૩૭ની અને સ્ત્રીની ૨૦ની તેણે જણાવેલી છે

પખુ ગ્રીકો મહાન પ્રજ્ઞ તો તેણે વિકાસવાદનો છબેરો. ડાર્વિનના કહેવાતિયાદને તો હર્બર્ટ સ્પેન્સરે આનબીજો માણસ ગણ્યા-આપ્યો, પખુ અરસ્તૂએ તો ક્રિસ્તથી યે ત્રણસો વર્ષ પહેલા આજ સથી લહરે તે લાદ્યા સુધી, તથા પત્યારથી મોડીને તે જીવની મૂર્ત એ સુધારો એ લાજ પડતો હોવાનો ઇન્કાર કર્યો છે, અને કેમકે જનનિ માનસવિકાસ પણ ને વધુ યનો નથ છે તેમ તેની સ્તુતિથી પેદાશ ઘટી જવાનુ પણ તેણે જણાવ્યુ છે

માનવતાના આ મહાન સત્કારકારને ક્રિસ્ત્રી ધર્મને સુધારનાર જેવા ત્યારે નિમાણીઆઓના ગુરુ નરીકે વખોડી કાઢયો છે, ત્યારે સત ટૅમસ અક્વાનાસ જેવા ગોરી ઉઠે છે કે 'Aristo was the master of those who know' ત્યારે આ અક્વિ યની કરી પ્રીમાન રહેતી નથી કાંઈ એવા મહાન્ વિદ્વાન પણ તેને 'અ ક્રિસ્ત્રુસ' જણાને છે તેનુ 'નિકોમેકિયન નીતિશાસ્ત્ર' તો આજ ૫ દુનિયાના મહાન ગ્રયોમા ગણાય છે યુરોપના પુનર્વિદ્યાનુ (રિનાસા) સુધી તો યુરોપની સમગ્ર વિચારસૃષ્ટિનો એ એકલો શા-સ્તા. ગ્રા સદીમા ડાર્વિન પછી તેના માટે લખતો ગયો છે 'Linnaeus and Carter have been my two Gods, though in very different ways, but they were mere schoo boys to old Aristotle'

તેણે હાથ માટે લીધેલુ પ્રત્યેક્ષ્ય કાર્ય નાનું હશે, કારણ તેને પારો કાઈ બાબિકા તૈયાર ન હતી કે અનુસરણ કરવા યોગ્ય નહોતે હશે નમૂનો પણ જે પ્રત્યેક્ષે તેને જેલીફિયોના પુત્ર તુથી વિજ્ઞાનના સદ્ધેનશાહ તરીકેની પદવી અપાવી એ પ્રત્યેક્ષ્ય નાનુ કામ કદી હલકુ

ખીલતા ગુલાબની સહેજ અદરથ થતા ઝાકળબિંદુ સુધીનુ પ્રત્યેક્ષ્ય વનાર્પણ થતા અનત પુનરાવર્તનના નિરીક્ષણથી એ પોતાની આખ ક્રિસ્ત્રુરી રહી ગયો છે જીવનભર કશા યે માન, સહાય કે પ્રત્યક્ષ પારખા વિનાના એ ક્રિસ્ત્રુકને સાથે રિસાસો એક જ હતો' ક્રિ

'જિંદગીના સાથી રિસાસો અને તત્ત્વના ચિંતનમા રત થકે જેમ્સને મારી નજરને તુ એકલી ઝોક્ષ છે તમેને ચિંતનમા રત થકે હું' એ શબ્દોમા પોતાના એકના એક આશ્વાસનનો ક્રુલ્ય ક્ષ્ય આ ક્રિસ્ત્રુકનુ પૃથ્વી આજ પણ રોમમા પૅટ્રેકા સૅક્રામા ક્રેવુ ઉ. બધી આશા, બધા આશ્રો વહી ગયા હોય તેવા કાઈ ગાનકની એ આકર્ષ પ્રતિકૃતિ લાગશે તેના હોઠ અને આખો પણ નિરાશાનુ જ સૂચન કરતા જણાશે છતાં પખુ ફુ ખની અતત સતાવનીમા પસાર વનારના ચહેરા પર ક્રિન્યત નો કે દેખાવા આપમેને અમર્ક્ષ નથ છે એની એ ક્રેખાએનુ નિરીક્ષણ જ એના વ્યક્તિત્વનો તાગો મ્યાલ આપી શકશે

એ યુગનાથી તત્ત્વદર્શની કોઇએ સાચોજ પિછાન આપ્યો છે કે, 'Mongst gods, he was a man mortal,
'Mongst men, like God that can do all

અરોક ક ક્ષ

ગુજરાત સાહિત્ય સભા અમદાવાદ તરફથી થતી વાર્ષિક વાઙ્મય-સમીક્ષા

ગુજરાત સાહિત્ય સભા તરફથી દર વર્ષે કમવત્તાગાં આવતી, વર્ષભરના વાઙ્મયની સમીક્ષાનું ક્રમ, ચાલુ વર્ષના પુસ્તકો માટે નીચેના ત્રણ વિભાગવાર તેમની સાથે જણાવેલા સમીક્ષકોને સોપવામા આવ્યુ છે (૧) કવિતા, નાટક, નવલિકા, નવલકથા વગેરે ક્રલિત વાઙ્મય માટે-પ્રો. આનુનાકર બા. વ્યાસ, 'પ્રભુકુવન', સી પી ટૅન્ક, મુબાઈ ૪, (૨) નિબધ, વિવેચન, જીવનચરિત્ર, ધર્મ-તત્ત્વજ્ઞાન, ક્રતિહાસ-પુરાતત્ત્વ, ભાષાશાસ્ત્ર, કેળવણી, પ્રવાસ, બાલસાહિત્ય વગેરે ક્રલિતેતર વાઙ્મય માટે-પ્રો હસમુખલાલ ન કાજી, સિવિલ સ્ટેશન, રાજકોટ (૩) રસાયણશાસ્ત્ર, ભૌતિક વિજ્ઞાન, જંતુવિજ્ઞાન, પ્રાણીવિજ્ઞાન, શરીરવિજ્ઞાન, શાસ્ત્રીય સાહિત્ય આદિ વૈજ્ઞાનિક વાઙ્મય માટે-પ્રો ડૉ ક્રણલિક કે ત્રિવેદી, 'પંકજ', પ્રતાપનગર, વડોદરા સૌ ગ્રેબ્રુકો તથા પ્રકાશકોને પોતાના પુસ્તકો સમીક્ષા માટે ઉપર જણાવેલા સમીક્ષક ક્રેને તેમને સરનામે મોકલવા ગુજરાત સાહિત્ય સભા અમદાવાદની આમ્રહભરી વિનતિ છે.

ઇચ્છાકાકા

જૂની પેઢીને બનાવવા નીકળેલી નવી પેઢીને બોધપાઠ

જાનૈયાઓ જનીવાસામાં આવ્યા ત્યારે સૌને, ઝાટ મારવું પડે એવી આકરી તરસ લાગી હતી; બતા, પહેલું કામ પાણી પીવાનું ન કર્યું, પણ પાગરણ ભર્યા હતા એ ઓરડી પર જ હલ્લો લઈ ગયા.

કારણ હતુ. પોષ મહિનો હતો. રીગળી બાળી નાખે એવા હિમ પડતાં હતાં તેમા વળી, ભોગળને જનને હેતારો પણ ભારુના મધ-વહેણ ઉપર ઝળૂંબી રહેલા દરબારગઢમાં મળ્યો. પછી તો ઠાઠની કાતિલ અસરનું પૂછવું જ શું?

હજી તો સગી સાજ હતી. જનનાં આંસેયાં પણ નહોતાં થયા ત્યાર પછી જન્મી કારણી સુતા જવાને તો હજી ભવ એકની વાર હતી. પણ તરસ લાગે ત્યારે કૂવો ગોદવા બેસાય છે? અને આ પચ્ચાસ માણસ વચ્ચે સાવ બાપડ જેવી પાતળી ત્રીસ ગોદડી વેવાઇએ આપેલી એ કોને પૂરી થાય?

સૌએ બબ્બે ગોદડા બનવરમા મારીને હતારાના મનગમતે ખૂણે સધરી દીધા 'ખાવાનું ન જડે તો કાઇ નહિ, પણ ઓઢવાનું નહિ જડે તો આખી રાત ફૂદવાનુ પડશે' આ સૂત્રને નજર આગળ રાખીને જ આ ગોદડા-લૂટ ચાલી.

'એલા ઓય, ઓલો ઇચ્છાકાકો, મારો દીકરો, વરનો બાપ હોય ઓલેલા કથાળ કરે છે, તો એને આલે ગોદડા વિનાનો રખડાતીએ તો જ ખરા'

'હા, હો! ઈ વાત સરસ સુઝી મારા બેટાને ગોદડા વગરનો રાખીએ તો એને ય ખબર પડે કે જડ્યા'તા ખરા જનૈયા!'

'ઇ જ લાગનો છે જેતલસરને જકડને ચાના એકેક કેપમા પણ મારે દીકરે આદી ઝબ્બા પાની. કહે કે, ઇ તો વેવાઇને ગાડવે જઈને જ ચા પીશું આહી ટ્રેકનમાં તો આ મોંગી દાટ જેવી હોય એક તો પૈસા વધારે લ્યે, ને પાછી સાવ ભ જેવી ચા આપે. આમ કહીને આખી જનને ચા વિનાની જ રાખી'

'તો તો આલે એના પર દીનદી કરીએ. વરન્ત ફેરા ફરી લેશે ત્યા સુધી ઈ તો વેવાઇને માંડવે હશે, એટલે મોંદોમોંદો આદી આવશે.... ને આપણે તો બબ્બેની ગોદ તાણી . ને ધરડ... ધરડ....'

પછી આમેયાં થયાં વરઘોડિયું આવ્યું અને વેવાઇને ઘેર જઈને વરરાજ તોરણ ઝબી આવ્યા.

પણ એ તો વરરાજને કન્યાનો લોભ હતો જનૈયાઓને તો જમ્યા સિવાય બીજો કયો લોભ હતો? પણ ના, આને તો જનૈયાઓને જમવાનો પણ એટલો લોભ નહોતો, જેટલો ગાદલાં-ગોદડા સભાગવાનો લોભ હતો.

ખાધું ન ખાધું કરીને જનૈયાઓ તો ઉતારે આવીને પોતપોતાના ઠબરા ગાદલાંઓ ઉપર પ-ડ્યા જાએ છવે આવેલા, જેટલે ગોદડાં ઉપર ગાદલાં ઉપર સૂઇને જ બાધા.

પછી વેવાણો કલેવા લઇને આવી, એમના ગીત જેવા ગરો પણ મારા વાદીડાઓ કોઇ ઊભા ન થયા. રખેને ડીલની ફૂંક આપીને ફૂંવાળું બનેલું ગાદલું બીજે કોઈ પચાવી પાડે!

છાબ લઈને જવા માટે વરના મામાએ જનૈયાઓને પડકાર્યા ત્યારે એ પડકારથી જ ડેટલાકના નાક ઘરઘર ઓકવા લાગ્યા

'એલાય, લાપશી કાંઇ બહુ ગાબી છે, તી અઠાણમા સૌનુ ધારણ વળી ગયું?'

પણ જવાબ આપવા જેવી મૂર્ખાઇ કોઇ કરે ખરા?

છાબ લઈને પણ વરરાજના અગત પાચ માણસો ન ગયા ત્યા તો, પાછળથી બબ્બા પડ્યા: 'પાગરણ ઓધુ છ, એટલે વેવાઈને કહેજો, અઠ ગોદડી આપે નહિતર જનૈયાઓ ટાઢે ઠરશે'

વેવાઈએ અંતરિયાળ આડોશી પાડોશીઓના પરાણા ઊપડાવ્યા વાળુ આવીને ગાદલા-ગોદડાનો ટગલો કરી ગયો

'એલા ઓય! વેવાઈને ઘેરે ઓશીકા બોશીકા છે કે પછી એમ ને એમ જ સૌ સૂએ છે?'

વાળુ કર્યુ. 'બાકરાં'ળ, ઓશીકા ન હોય એવું બને? પાધુ આ-ઠલા સાત્રકા માણહને કયાંથી પૂરાં પડે?'

'પૂરા ન પડે એનો અમને કાંઈ વાધો નથી. ઓશીકાની જગ્યાએ એકેકું ગોદડું મૂકવુ પડશે, બીજું શું?'

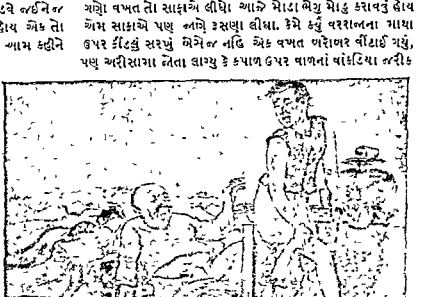
સૌએ શહેનશાહોના ઢીકરાઓની જેમ જ લબાવ્યુ

વેવાઈને ત્યાથી બન બહુ ચોડે જન્મીને ઊડી, એટલે પાછળથી ગાદલિયાઓ અને એમના પછી પોરસહિયાઓને જમતાં બહુ સમય લાગ્યો પછી વધ્યુંઘટ્યુ માગણુભિખારીઓને આપવામા અને ઓકા સાફ કરવામા રાતના બાર વાગી ગયા.

વેવાઇએ વરઘોડાની તૈયારી કરવાનું કહેવડાવ્યું.

વરરાજએ શણગાર સજવા માડ્યો

ધોતિયાની પાઠલી ચીપવામા કેટલો વખત લાગ્યો એથી ત્રણ-ગણો વખત તો સાફામે લીધો આજે મોટા ભેગુ મોટુ કરાવવું હોય એમ સાફાએ પણ બાંધે ડસણુ લીધા. કેમે કર્યું વરરાજના માથા ઉપર ટીંડવું સરખું બેસે જ નહિ એક વખત બરોબર પીંડાઈ ગયું, પણ અરીસામા જોતા લાગ્યુ કે કપાળ ઉપર વાળનાં વાંકડિયા જરીક

જ્યા જ્યાં ઇચ્છાકાકાએ ઝબ્બ ફેરવી દીતી ત્યાંત્યાં સાફ કરી નાખ્યુ.

કેળવાતા રહેવા બેઠએ એ નથી રહી ગઇ ના બીજી વખત માડમાંટ
ઓ વાળવુ પડાવવુ, ત્યા છોના માટે ઉંટો હૂ કેા પડયો!

છેવટે, જેમતેમ ઈંડવુ મૂકી, માંયે પીંછી ખોસીને વરરાજા તૈયાર થયા ત્યારે રાતના એકનો ગુમાર થયો હતો.

આ વખતે બનેયાઓમાના ઘણાખરાઓએ તો એકની ઉપર પણ ઊંચી ટાટી હતી આવી, ઝાપઝાપ ગોદડા અને બબ્બે ગાદલાની હૂ ક કયાથી બાજે?

વરરોડો ચડયો ત્યારે બહુ ઓછા બનેયાઓ બનતા હતા-વર, ઘણુવર, વરના બાપ, ઈચ્છાકાકા, અને લણ કનારનાર એટલે છોકરીઓ સાત બસ, ૬ ગાડવિયા સીવુકરો મોટી અપ્યામા આવી ચઢેલ્યા હતા

હવેવાળો થતા પણ બહુ વાર લાગી બે બ્રાહ્મણો સોપારીના ભાર ઘઉંચવાગા વટી પડયા, તે એક કલાકે તેમની વચ્ચે સમાધાન થયુ પછી કન્યાદાન દેવાયુ હવેવાળો પત્યો એટલે ચોરીના બાજઓ ઓડાના ચાર થયા

રાતના અઢી વાગ્યા હતા ટાઢ કહે કે બાકર હામ વરરાજાએ તો લાગ્યા 'જવાની નીચે એક ગરમ ભારી ચટાઈ લીધા હતી, એટલે બીક જેવુ નહોતુ, પણ કન્યાને હજી હમણા જ નવડાવી હતી, તેથી આ ડારને લીધે ભરથર મજ્જતી હતી તેના વાસાની પૂતળીને લીધે તે પર ઓઢેલીને પડેલ તેની બહેનનો હાથ ખાલે થરથરેં, ત્યારે એણે સાથ લાગીને કન્યાને લપેટી લીધી

આ રાણે બનીવાસામા બનેયાઓ એક પટપુ ઊંઘુ થવાથી સોપારી ઘણવેકથી બીજા પડખે ફેરવતા હતા

ઈચ્છાકાકા પાસે સોપારીની પેટી હોવાથી માઠવિયાઓ તેમનો જરા ખાતા હતા કદલીક આજાર આયરીઓએ તો ગીતગા પણ ઈચ્છાકાકાને કટકયા

એલુ એલુ રે ઈચ્છા' તારુ મોટપણુ રે,
તેં તો સોપારીના ડબા સાર હેઠ એલુ રે .

કાકા ઈચ્છાકાકા બૂજતા હતા, છતા આ કોઈઓ સાભળતા ધન્યતા અનુભવી રહ્યા.

વરઘોડિયાં ફેરા ફરી રહ્યા એટલે સૌ બનીવાસા તરફ જવા ઊપડયા સૌથી મોખરે વાજદ ડિસ્મલવાઈટ લઇને ચાલતો હતો. પાછળ વરઘોડિયા, એની પાછળ ઝણવર, ઈચ્છાકાકા, અને બીજા લેવા માટે વેવાઇપક્ષનો જીવ ચાલતો હતો

હવામા અત્યારે વરઘોડો અત્યાર ન આજીએ તો સાર શાન્તિ હતી.

ગોર મહારાજે ગોત્રેજના ચાલ્યા આગળ વીવેક કર્યો અને બે માટલીઓ ગોઠવી વરઘોડિયા કોરી રગવા બેઠા ઈચ્છાકાકાએ પોતાને સોપારીનો હવાલો હજી છોડયો નહોતો

કોડીની રમત રમાઈ રહી એટલે વેવાણોએ બીજા ગાવ્યા

ઈચ્છાકાકા સિવાય બીજે કોઈ પણ માણસ એવી શક્તિવા નહોતો ધરાવતો, જેને નાળીયેરિયક જવાબદારી સોપી શકાય.

હવે બન્ને એક, કે બીડા લેનારી વેવાણોની સખ્યા વધ્યા કરતી ઘણી મોટી નીકળી પડી એ સૌને જહોજહાની રકમના બીડા જમાણા હાથની મુઠીમાથી ઠાથી હવેબીડા બરાબર, બે વખત ખૂણેને આપવા જતા ઘણો સમય વીતી ગયો

વરરાજાને તો આખા દિવસનો નકોરડો ઉપવાસ હતો અને કેટ મોટેથી કરાવ્યુ શકતુ હોવાથી એમા કાઇ સોગરી વળી નહોતી એ તો ઘાકડાને લીધે કકડતુ ઘીનિયુ અને બૌંગ્રાના પકોરણ સોતા, કરચલી પટવાની પણ બીક રાખ્યા વિના ખાટલામા પટયા

આખુયે પણ આખા ત્રિવેનની ઝીંગરી-ગાનમું-ગાદી હોવાથી ઘાણીને ટેકે ગઈ ગયા હતા તેવામે પણ જગ્યા ફાવીને ઘણાના વરના બાપ તો આખી રાત ઉખિયાની ચોકીમાં બેસી ગયા જાગના ખરચનો હિસાબ આવતી સવારે લખવાનું નકી હતી, તેમા પણ કબજો ઓશીકા નીચે મૂકયો.

લણાગરી છોકરીઓ તો આમે ય જાગતી જ હતી એ તો બીજ આવતાવેંત જ ઢળી પડી

ઈચ્છાકાકાને વેવાણોએ બીડા માટે બહુ કેરી કાગ્યા એટલે ઘરે લાવું તો એમ જ્વેવાઇ કે ઈચ્છાકાકાએ જ વેવાણોને મોટે ભુણે દેખી નાખી

રાતના ઝણને ઠમરે ઈચ્છાકાકા ઢાબળ થયા ત્યારે ઓરડામા ઝાપટો ઉડવા પાવરની ફે ઓટા નાખની ડિસ્મલ લાઈટ સિવાય બીજુ કોઈ બનતુ નહોતુ બનેયાઓ બધુ ય પાગરણ વીખીરૂપીને ઠેર ઠેર સૂતા હતા. અને અત્યારે કેળી ગાડી ઊંઘ માણી રહ્યા હતા! એકબે ઓએ મરી છે ને કાંઈ !

હવે પાગળા વીંખી નાખે એવી ટાઢમા કરવું શુ ? સુવાની જ્યાય જગ્યા જ નહોતી ડીલ પણ પાતળુ નહોતુ, નહિતર આવે મોકળે પણ કોઈએ જગ્યની વચ્ચે સમાસ કરી દાદ પણ દે ઊંઘ્યા વિના કાંઈ ચાલતો ? . ને સુવાની જગ્યા તો ઘરે કે કાંય મળી હોત, તોપણ ઓઢવાનું શુ ? નવાબજાદાઓએ ઓશીકે પણ ગોદડા જ મૂક્યા છે !

અને આવી મોડી રાતે પાગરણુ લેવા વેવાઇને ત્યા પણ કોણ જાય પણ હવામા જ પીંજોણે લઇને ગાડવે વહ્યા ગયે અગલોને જ ફેર પડયો

ઈચ્છાકાકા મૂઝાય અને એનો તોટ ન આવે એવું બને ?

આળની ચોમડી પાસે જે બે જણ સૂતા હતા તેમની વચ્ચે સ્વેર પોચાણ રટી જવા પામેલુ એમા હતુ જે રહીને ઈચ્છાકાકાને પટપાસેર કબડક જેવી સ્થિતિમાં લવાયેલુ

પણ આમ ને આખી રાત પડયો રહું, તો તો ઠાઢકાના સાર જ રહી જાય ને ! ને એકબેરા નળિયાવાળા ખપેટાવાળી સીધા જ સૂતા હોરના ! ઈવાઈજ લઈ કે બીજુ કાંઇ થાય ?

ઉપરે ઈચ્છાકાકાએ એક તુકો આજમાવ્યો

પડખામા જે જણ સૂતો હતો એના વાસા ઉપરથી પકેરણ ઊંચુ કરીને ઢળવેક રહીને ત્યા કાકાએ પોતાની જગ્ય દેર દી!

ધેલો ભટકીને નળી ગયો. આખમા ભરેલી ઊપને ડિસ્મલવાઈ નો ઉજાસ આછ નાખતો હતો પાછળ પાગરણ હતુ જ્ન દેખી ગયું હોય એમ બોલુબોલુ લાગતુ હતુ પણ કુનફ તો અહીં, બનારી ન્યાયી આવે ? ત્યારે કોઈ માણસે . ?

'કા ઈચ્છાકાકા ! ..... '

ઈચ્છાકાકાએ ફરીથી એના પગની પૂરી ઉપર જરા ફેરવી!

'આ શું, ઈચ્છાકાકા ? શુ થયુ છે ?'

ઈચ્છાકાકાના મોમાથી ગાળ ચાલી જાવી એમ ધેલો ઝબકી ગઈ આખે પણ ઊભી રહાયા

'શું થયુ છે ઈચ્છાકાકા ?'

ઈચ્છાકાકાને ફેટકો કપડી હોય એમ તેઓ ઉ. ઠ ઉ. ઠ ઉ. ઠ કરી રહ્યા હતા તેમા વચ્ચેવચ્ચે તેઓ ટૂટક શબ્દો બોલ્યા

'તમે કોણ, ઉ ઠ. જગાવ નાખતા નહિ કે! ઉ...ઠ ઉ ઠ

પૃથ્વી પર જીવન કેમ પાંગર્યું [૨]

પૃથ્વી કરી ગયા પછી સૌપ્રથમ તેના પર જીવન કેમ પાંગર્યું તેની પ્રાથમિક હકીકત આપણે ગયા અંકમાં જોઈ ગયા. કે રીતે એ જીવન વિકસતું ગયું તેના ઉત્તરોત્તર ક્રમના તુક્કાતુક્કા પુરાવા વૈજ્ઞાનિકોએ પાડ્યા છે. તેમાના પહેલા ત્રણ પુરાવા વિષે પણ ગયે વખતે આપણે જણ્યું તેમાનો છેલ્લો રેડિયોનિથમ યુગ કે આજથી ૧,૫૦,૦૦,૦૦૦ (દોઢ કરોડ) વરસ પર થઈ ગયો તે સમયની પ્રાણી-સૃષ્ટિ (દરિયાઈ જીવો ને બાદ કરતાં) તથા વનસ્પતિનું ચિત્ર ગયા અંકમાં આપ્યું હતું તે પછી વીસ લાખ વરસે, અર્થાત્ કે આજથી એક કરોડ ને ત્રીસ લાખ વરસ પૂર્વની પૃથ્વીનો ખ્યાલ આ પડખેનું ચિત્ર આપે છે વૈજ્ઞાનિકોએ એને 'કાર્બોનિફેરસ યુગ' કહ્યો છે 'ત્રીસ લાખ વરસના એ ગાળામા પૃથ્વી પર ધરતીનું બંધારણ ઘણાને ધરખમ ફેરફાર થઈ ગયું. અને, આજે કે આપણને કેટલા સ્વરૂપમા ખાતેામા મળે છે તે જંગલ૨ ઝાડોના જંગલો ફાલતા ગયા. કાળે કરીને એ જંગલો નાશ પામી જમીનદોસ્ત થયાં અને ધરતીના થર પર થર ચડતા ગયા તેની વચ્ચે દટાઈને કોલસાનું રૂપ પામ્યાં એ રૂપાંતર જન્મી ગયું-હજારો, ઘેાડાપુરુષ જેવા જીવો અને મેાટામોટા ઝાડના ખાદારનું રૂપ લેતી વૃક્ષ ગેવાળો વગેરે વનસ્પતિ આ કાળમા પાંખરી અને મળતરખપણે વિસ્તરી. જીવસૃષ્ટિમા જન્મી ક્ષાનખનૂરા ને ત્રાંસરા જેવા જીવો, પ્રચંડ વીંછીઓ અને બદામાકાર કરેાળિયા ઓમ્રેર પ્રકારી નીપજ્યા અને ઉડિયામાં આજની જેટ માછલી જેવા જંતુઓ પ્રકટવા લાગ્યા પણ એ સર્વ કરતા યે નોંધપાત્ર ઉત્પત્તિ તે ઊંડે પ્રકારનાં જળ—જળ—ચર (પાણી તેમજ જમીન બંને પર વસી રાનારા) પ્રાણીઓની સર્જ તે આજની આપણી પરેાણે ને કાઈડાને મળતાં હતાં અને તેમાની 'લેબિરિન્થોડૉન' નામની એક જાત તેા આજના આપણા મગર જેવી મેાટી ને તાકાતવાન હતી (જુઓ બાજુનું ચિત્ર) આ પછીના યુગની જીવસૃષ્ટિનું ચિત્ર આવતે અંકે (SOUVENIR: WORLD OF WONDER)

કાંગારૂ ઉછાર નથી બચાવે ઉછાર જાને કાકાની હળવકી વિષે બીતાબીતા ધ્રુજધ્રુજ કરવા લાગી. તેમનાથીના કોઈ અનુભવીએ કહ્યું કે હડકવાના દરદીને માથે ગોદડા નાખતા મેં જોયા છે ખરાં એને માથે ગમેતેવું કાદેક ભારે વજન નાખવા સાંખવું જોઈએ, એટલે ઝેરો ન ચઢે ગાને બીજા કોઈને આબરે નહિ.

સીના પેટમાં દરદ કરે થતુ હતુ, કે આપણે તો સવાર મુધી બચતા જ બેસવુ છે એટલે વાંધો નહિ; પણ ન કરે નારાયણ ને આ બીજા ઊપનારામાથી કોકને કરડાકોને કાઇ બેસાડી દીધે તો તો રામકહાણી જ બાપુ ને?

તુરત સૌએ વાતપોતાના ખેાટેલાં, અને એ સિવાય બેાથીરે પાંસરે મુકેલા બધા ય ગાદલાં ઝાપુંચૂપાને ઇચ્છાકાકાને બેાઢાડી દીધા, અને બહાર બેસાડીમા. બારણી પાટમાથી બીજાના દિમ જેવા ઊપનારામાને અને મોટે ભાગેથી વસ્તાના ગામના બેાટવાની જેમ કુ હવાના જેટી રહ્યા.

ઇચ્છાકાકાને ઠર વળી એટલે તેમની ટ્રેજડી સેતી ગઈ'

બે દિવસના ઉબભરા વેઠેલા ઇચ્છાકાકા ને દિવસે ઉઘાડા છે કાંઈ'

ચુનીલાલ મડિયા

નરભક્ષી સિમ્બા!

લેફ્ટેનન્ટ કર્નલ જે. એચ. પેટર્સનના અંગ્રેજી પુસ્તક
'ધ મૅન ઇટર્સ ઑફ ત્સાવો' ઉપરથી રૂપાંતર કરનાર
હરિનારાયણ આચાર્ય

આ વાર્તામાં આવતા બંને સિંહના અવશેષો સિકાગો મ્યુઝિયમમાં મઢીને ગોઠવેલા છે, તેનો ફોટોગ્રાફ ઉપરથી ઉતારેલું આકૃતિ

[ગોરા લોકો ઘણીવાર દોઢસો કપરાત માણસોને ફાડી ખાનાર, રમવાતના બે મનુષ્યભક્ષી સિંહોને જનારી લે કર્નલ પૅટર્સનની આ પરાક્રમ કથા, જગતના સાહસ-સાહિત્યમાં વિશિષ્ટ સ્થાન ધરાવે છે. આફ્રિકાના રેલવેના ઇજનેરી બાંધકામ દરમ્યાન અચાનક એને અદ્‌ભુત બુદ્ધિ શાળી, ચાવાદ, બયકર માણસખાઉ બિકરાળ સિંહોનો સામનો કરવો પડ્યો એ પ્રસંગે એણે એકલે હાથે જે પુરુષાર્થ કર્યો, એની આખી કથા અત્યંત રોમાંચક છે. આફ્રિકામા આવીને હાથે ચડી ગયા પછી ચોદા જ દિવસમા સિંહ દંપતીએ ને ત્રેસઠ માણસો ગળાદાબીને અજવાદ ગ્રામ કર્યા. ગુજ્યાનગા તો તેના માનવામા તે વાત ન આવી, પણ ચોદા જ દિવસમા એના જ બીજ જવાદાર અજનબિઓને, કમકમાટીભર્યો બરબ સિંહોએ કર્યો, અને પૅટર્સને તેમને જેર કરવા કમ્મર કસી ખબ અનેક પ્રકારની મથામણો, પ્રયત્નો અને આખરેનીચા ઘાતા, ન ચિત્ર દોરે લાગ્યા, ન તેમનો ઉત્પાત રાખ્યો તેમને ફસાવવા માટે ઊભી કરેલી તરકીબોને તે નકામી કરી મૂકતા; તેમને મારે ઊભા કરેલા ફાસલા-ગાથી યે હાથતાળી આપી છટકી જતા, અને કેટલીક વાર તો સામે મોઢે કરેલા ગોળીબારોમાથી પણ બાલાલ બચી જતા, અને આ બધુ છતા એમની ઈચ્છા પડે ત્યારે અને ગમે પડે તે માણેથી પોતાને ખેદતો ભય તો તે કદી જ જતા ! આમ, ભયા નરભક્ષકોની ખબ દિમત ઓગાળી નાખે એવા બે બિકાગોની રનટ ઉપરે એટલી તો વધી પડી કે બે આખે પ્રદેશ તેના નામથી થરથરી ઊઠ્યો, દેવરને ગામ કરનારા બધા મજદૂરો જિંદગત કરી નાસી ગયા અને કોમે તેમને કાઈ અનગ્ય અકોનો અવતાર માનવા લાગ્યા ! છતા આવી સ્થિતિમા એકલા પડી ગએલા પૅટર્સને લેગમાત્ર હિમત ન હારતા છેવટે એમનો કેવી રીતે મારા કર્યા તેની રોમાંચિત હકીકત હવે આપણે વાચીએ.]

૧૦ ઉછીની જંદુકનો છેહ

મારી વહારે ધાનારાઓને વિદાય કર્યા પછી બીજે કે ત્રીજે દિવસે (રિસેમ્બરની ૭મી તારીખે) સવાર પડ્યા પછી હું મારા વાડામાથી બહાર નીકળતો હતો તેવામા એક ખાલિદીને નજરતેજી, તેહેતો, દેડતા દેડતા વરસ્યર મારે ઓરડે આવે અને 'સિબા ! સિબા !' એમ બોલા પાડતો મારા બા આવતો મેં જોયો धीरज आखी पडता એવું સમાચાર આપ્યા કે નદી તરફ છાવણી-માથી બીજ જાનૂને કપાડી જનારો સિંહ પ્રયત્ન કર્યા હતો, પણ એટલા ન ફાવવાથી બીજ ગધેડું મારું છે અને આ વખતે એને અત્યંત નિરાશમા જ ફાડી ખાઇ રહ્યા છે

હવે જ ખરેખરો મારો લાગ આવ્યો હતો. આવી કોઈ તક આવે તો એ વખતે બાજરી સહાય એવા દરાદાથી કાઈક એની બારે બદૂક અને આવતો ગયો હતો, એટલે એ રીતા હું ઝપટાબા દોટબો પણ પોતા સ્વાભિવી આગળ અને હું પાછળ, એમ દબાતે બનવે અત્યંત સાવધાનીથી અને સિંહબાળા સ્થળે જવા નીકળ્યા ત્યારથી હું ઇશ્વરને કરગરતો હતો, કે કદી પહેલેથી એટલી વાર એ બને સિંહોનુ ધ્યાન એમના-બોજલ-વ્યવસાયમા જ પરોવેલું રાખે અને તેટલી ચૂપકીદી જાળવીને આગળ વધવાદા તા પણ, મારા કમનસીબે, ગાઢ ઝાડી આડેથી સિંહ નજરે પડવા લાગ્યા અને પળે પળે પેલા સ્થા-ડિયોનો પત્ર એક સૂચ જગ્યા પર પડવો અને 'ધડાક' કરતુ કે એ ભાગ્યું. અત્યત ગરવા કાનવાળા સિંહ એ સાભળતાજ જેવી ગયા અને બને પડકારતા દોય એવા ધુરધુરાટ કરતા કે ઝાડીના ડાળાપાળા પેસી જઇ, આખ ઝીણી ઉઘાડતા પહેલા તો અદશ્ય થઇ જવા

ફરી એકવાર દરવાજાની આડી પડી ગએલી સિંહણ ઉભી થઇ

હું છાવણીમા પાછો ફર્યો ને હતા તેટલા માણસો એકા કરી, અને ઢોકળા આવે તે કબ્જા, ઢોલ, તાસાં, નગારા, ચાબે અવાજ કરાય એવા તમામ સાધનો એકઠા કરવાનું કહ્યું અને તેટલી વ્યવસ્થા કરીને મેં એ તમામ જાનૂને સિંહ ખાઈ ગએલા હતા ને ઝાડી કરતા અંધેરા-માટે નોટરી કીધા અને એમની ઝાડીની તરા સામેની દિશામા ઘોડા પર જઈને છ પાઇ એકઠા. એટલો વખત બીજા બાદ નરભક્ષક ઢોર એકત્રમાથી ફરી પાછાનો આરબ કરવાની એ રીતાના આયોજનને સ-ચના આપી પછી હું એકલો નીકળ્યો અને હવાતે પગલે ઝાડીને આરો મારી સામેની દિશામા જઇ એકલાનુ એક અનુકૂળ સ્થળ જોઈ હાથવુ આ સ્થળ, જ્યા સિંહ ખરાઈ બેઠા હતા ત્યાથી કોઈ અઢી આવરી જનારની પગરવની જોગાજર વગાડવાથ હું ફેરવે ઝાડી છોડીને સિંહ નીકળે ત્યારે એની પડખે ઝડપીને જ વધ કરવો તાલ હતો. ત્યા આવેલા એક ઝરણાની ઓથે હું બરાબર ચોકી અને આતુરતાથી સિંહ નીકળવાની રાહ જોવા લાગ્યો અલબ્ધ કલેજામા જ અવાજ કરતી બાજની વધતી માણસોની હાસનો ચોરબજોર અભ્યાસ

લાગ્યો, અને ત્યાં તો મારી ખુશાલી વચ્ચે, યાત્ર વિનાનો જબરજસ્ત સિદ્ધ રજ્યા વચ્ચે આવી ઉભેલા કહ્યો ગદ્દિનાયકો સુધી બોગવેલી આકરી આકરી યાતનાઓ પછી આ પહેલીજ વાર એમનામાનો એક કપર નિશાન તાકવાની સરસ તક મળી એટલે એને હાથવાનો ગાઢો રંગોચ અમર્યાદ હતો.

વચ્ચે વચ્ચે ચોકતો ગરહન વાળાને પાછળ નજર નાખનો અનેલ સિદ્ધ પગરવટ કપર ઘોડેઘોડે આગળ વધ્યો મારી આગળના સાકટાણી માટે આખું શરીર ઢંકાતું ન હતુ, એટલે પાછળ થતા અજવાટમા એનું ધ્યાન પૂરેપૂરે પરોવાઈ હુ ન હોત તો અત્યે જરૂર મને લેઈ લીધો હોત. આમ મારી હાજરીથી એને અજાણ્યું રહેજ, મેં એને મારી હાલાકિ, પંદર યાર એરકો નજીક આવવા દીધો. પછી જ મેં એના પર નિશાન તાક્યું. આમ કરવું ત્યાં તો એની નજર મારા પર પડી ગને અવાજ સેતા જ ઘડીભર તો એ સ્તબ્ધ થઈ ગયો, પણ પછી તરતજ, આગલા પગ ઊંચકા ઝડપથી, પાછલા પગ પર પાછળ કુળી પડ્યા અને ચોડાકને જયંકરીતે ધુધવવા લાગ્યો. એના માથા પર નિશાન સાધતાં જ મારી તો રોમેરોમ રોમ ઠકા ખાનરી હતે હાગ, હવે એ કમળતા મારી સ્યા પર છે! ત્યાં તો, હાય કમનસીબ . . .'

ભલા માણસ હો તો પહેલા હાકમાંન ઝાલી કોય એની બદૂકનો કોઈ કદાચ વિશ્વાસ કરતા નહિ તે ચોકકા ધ્યાનપર ને બારે યમરાટ સાથે મેં ખટાક કરનો બોબડો અવાજ સાંભળ્યો ' કારતુસ ન કૂટતા, માત્ર ખાલી પહેલા ચોકાની જ એ નિશાની હતી '

પાપ્ત આંધળે વિપરિત વેળા તો હન્નુ હતે આવવાની હતી. ચોકા ખાલી પહેલા સાભળતાં જ હેબકાઈને હું ચાનમુટ બની ગયો અને આ અપ્રત્યાશિત અકસ્માતથી ઓસ્કો તો વિદ્વવળ થઈ ગયો. કે બીજ નળી કેટલાંનું પણ બાન રહ્યુ નહિ પાપુમારા સહુમાંગે, એની પકે થતા શોરબકોર અને કાન કાડી નાખે એવા ગડગડાટથી સિદ્ધ એટલો તો બ્યગ્રચિત થઈગેલો હતો કે સ્વાભાવિકરીતે જ મારા કપર તરાપ મારવાનું ભૂલી જઈને એ છલગ મારી બાલુના ઝેંકવામા પેગી ગયો. ઓટલા વખતમા, તો હુ પણ સભાન થઈ ગયો હતો, એટલે જેવો એ કૂદ્યો કે તરત જ હાથી નળીનો પરચો એને દેખાડ્યો

બૂકક કૂટતાં જ દોષ્ટબીઓ ધુધવાટ થયો ને મારી ખાતરી થઈ કે એને વાગ્યું તો છે જ. છતા એ નાસરો કૂટવામા ચાકસ તો થયો જ, કારણકે ચોટે છટે એની પાછળ આવે ગયા. પણ પથારણો ભોયમા એની પકડી રોબની અરાકથ થઈ પડી.

ઉ દુઃખની પળે મેં ઝોળીની સીધેસીધી બકક કપર વિશ્વાસ નકયો તે હવેમને ઉપર એની લાગ્યા માકી, અને નિરાશાથી નેજર ચોટને લીધે બકકને ત્યાજ એના ગાદિકને પેટ ભરીને સરખી સુધારી અપકૂટેલું કારતુસ કાઢીને ત્યાજ્ય છું તો અને બ્યાપ્યું કે ચોકાની આવી કારતુસની બદોબસ્ત વચ્ચે ચાલી ન હતી, પણ ઉપેનો બાર પર એનાથી અમે ચમરારો પડ્યો હતો. આમ તમારા રોષ કેમની શકકવેનો જ હતો. છતાં એ મેં કાંકરને પાછી મોકલી ત્યારે તો ભારોભાર ચબાપુ-વચનો સાથે જ!

હવે તો આની કમનસીબીની પરંપરાથી હું અત્યંત અકળાઇ ગયો હતો અને એનું પરિણામ એ આવ્યું કે મનદ્રોનો દિક્ષમા 'સિદ્ધ ખેડબ્રહ્મ કોઇ અજવાદી અરા છે અને કે દિપ્ર અલ્લા દુનિયાથી એમને મારી મકાય તેમ નથી' એ માન્યતા પ્રબળ કરતાં અનેકજ દિવસ બની ગેલી. બદેખર, મેં અમર ઇશ્વર બોજવતા હોય એમ મને પણ હવે લાગવા માડ્યું.

૧૧ પહેલા સિદ્ધનું દર્શન

આથી નાસીપાસ કરનારી નિષ્ફળતા પછી તો ચાવજજીમાં પાછા ફરવા સિવાય બીજો માર્ગ ન હતો. પણ ત્યાર પહેલાં મિત્રે મારેલા ગધેડાનો તપાસનામા હું ઉપેરાઈ ગો. એનો પુછતાં તરફનો ચોટો આગ જ બબાકીદ હતો (એ એક નવાઇની વાત છે કે, માનવ્યુત્પન્ન પ્રકારનો સિદ્ધ ચોપના પ્રાણીને ખાવાનો અમર હમેશા પૂછવી તરફથી જ કરે છે. ત્યાથી ખાતાખાના મેં બબી આનળ વર્ષ છે) પણ ચોટકો ભોજનની આકાંક્ષાના જ આ રીતે વિક્ષેપ પડ્યો હતો. એથી મારી બાતરી થઈ કે એમાથી એકાદ સિદ્ધ તો ગનેડાને આકોમવા રાતે જરૂર પાછો આવશે આથી નજીકમા કોઈ અનુકૂળ ઝાડના અભાવે મેં ત્યાં ગાંધેડો બધાવ્યો. આ આખરો જગીનથી ફમળાટ કૂદ ટ્રગિ હતો બોધમા ચાર બામવા દાઢીને, એમનો ટોચના ઊંટા અદર પડતા હતા રાખવામા આવ્યા હતા, અને બેસવા માટે એ ઊંટા વચ્ચે એક પાટિયુ બાધી દીધુ હતુ. વળી એંચારિયાના વિવરો હતા, એટલે ગોળી મારતા પહેલા બાદને સિદ્ધ વસકીને બધારગા દૂર ઘણ ન બય એવા દરકારથી ગધેડાના મુડદાને નજીકમા એક ટ્રકા સાથે તારથી સજ્જડ બાધી દીધુ હતુ

સાજ પડતા જ હું એ બગાસિયા બાસન ઉપર ચઢી બેસી ગયો. મારી સાથે બાધવાને માટ બકુક કપાડનાર નોકર માહિનાનો પગારી જે ઉજર કરી, પણ મેં એને દાદ દીધો નહિ અને એમવા જ કહ્યું. કારણકે સ્વજનો નિશ્ચય કર્યા બેને સાથે તો લેત, પણ એને બારે પ્રલોભનમા ઘણુ દુઃખ અને મને બીક લાગી કે બધને બદી પછે એ દોષ બાય અને બધા બાગરોને બગાઈ નાખે.

દુ બેઠો ન બેઠો, ત્યા તો સ્તેતનોતામા અંધારુ થઈ ગયુ અને તમામ બ્યળે શાંતિ પમરાઇ ગઇ. આકિકાની અધારી રાતની ગાતિનું જ્ઞાન થવા માટે તો વર્ણન સાભળવા કરતાં અનુભવ જ કરવો રહ્યો એ એ અનેખા બાનુભવનો એકેએક જ્ઞાનતતુને અજબ ગુથી નાખે. એકલી ગાઢ ને અસાધારણ અમર કરનારી હોય છે; તેમા યે કે પરિસ્થિતિમા હું બેઠો હતો તેવી નિર્જન, સંગાથ વિનાની દગામા તો વળી અવિશ્વેય એ તો અત્યત એકાત ને ગાઢ શાંતિ, તેમા મારા આજના બનરજનો વિશિષ્ટ હેતુ...એ તમામની મારા કપર એકલી બધી અસર થઇ કે હું વ્યવસ્થિત ચિત્ત બની આજેબાજુને સ્વબ્ધગ્રુ કેવી દશામા હોતરી પડ્યો મારા ગને બન વિખરાઇને આસપાસના વાતાવરણમા તદ્રુપ એકરસ બની જતા હતુ. આ અર્ધ્યનિદ્રિત દશામાથી હું જાગ્રત થયો એક ડાબળું બાનવાનો અવાજ સાભળીને કાન તાણીને સાભળતા, નીચ ઝાડીમાથી કોઇ વિશાળકાય પ્રાણી બગાકારે રસ્તો કરતુ હોય એમ મને લાગવા માડ્યુ અને અનમા નિશ્ચય કર્યો કે 'આ તો નરસિંહી બ' આજે રાતે જરૂર મારુ નમીજ તેમકારુ છે બેગાથી એકને તો પાડ્યો જ સમજો.'

પુનઃ બધી અવેજ નાખીર આંતે ફેલાઇ ગઇ. આખા કપર નિશ્ચેતન જેવો નિશ્ચલ થઈ હું બેઠો રહ્યો. મારો પ્રત્યેક જ્ઞાનતંતુ આખાયે ને આખેયો ભ્રમ બની નપા હતો. ઘોરી કાલુમા તો સિદ્ધની દાજરી ચિંતવી મારી તમામ શક્તિ નિર્મૂળ થઈ અને ઝાડીમાથી અવળી ચોટબ્બી નિસાની જેવો 'ઘોરિદેવ' ક્રમેક્રમ દૃષ્ટિ ગોચર થઈ રહ્યો હોય એવું મને લાગ્યું.

ઉકાદર કાલુમા તો સાધનાથી આવતા વર્ષમા અને બાકરોનો બકકપાડ કરીને રહ્યો પણ બીજ જ કાર્યે જ થયો અને મુખ્યત્વે ધુધવાટ કરવા લાગ્યો. ત્યારે અને સમજ્યું કે એને મારી હાજરી બકુક અને હવે મારુ કે કરી જ કે બધન મારા ર્ગ્યો નિષ્ફળતા હાજરી છે.

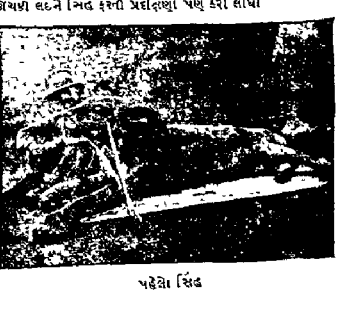
૬ પણ ના આ વખતે તો આખી પરિસ્થિતિ અણધારીપણે ફેરવાઈ ગઈ. હવે તો 'શિકારી' બનતે જ 'શિકાર' બની બેઠો અને ત્યાંથી નાસી જવાને બહાને કે એના માટે બાકી રાખેલા તૈયાર ભોજનને અડપલાને બહાને, સિંહે તો આ વખતે મને જ કડપચાનો નિશ્ચય કર્યો. ચોરપગલે હવે કે છે મારી આસપાસ ભમવા માંડ્યું અને મારા ખડખડાવાયમ જેવા માળા ફરતા ચક્કર લગાવતા લગાવતા, કાંટાળા ઝાખરા વચ્ચેથી રસ્તો કરીને આવતા, કે છે મારી અને એની વચ્ચેનું અંતર ધીમેધીમે ઓછું કરવા માંડ્યું અને રમત એ ભરોભર એ હવાલ સુધી રચ્યો. અને હું પણ, પ્રત્યેક ક્ષણે એ મારા પર ધસી આવશે એની આતરીથી ચાટ લેતો બેઠો હતો આવું બને, એ સંભવ ધ્યાનમાં રાખીને કઈ ખાલો બાયલામાં આવ્યો ન હતો એના ધક્કાથી પાતળા બાજલામાંનો એકાદ ભાગ્યો તો . . ? અથવા મારી અને જમીનની વચ્ચેનું ફસબાર કૂદવું અતર સિંહ માપી શક્યો તો . . ? આ વિચાર આવે જ મ્રોસાહક હતો મને રૂંવેરૂંવે ઝણઝણાટી બની હતી અને આવી ભયકર સ્થિતિમા મારી લતને મૂકવાની નબળી લેહને મૂર્ખતા કરવા માટે મને બાર પકારાય્ય થવા લાગ્યો આવી મનોદશામા પણ હુ હાલ્યાચાલ્યા સિવાય સ્થિર થઈને બેઠો હતો ખરે પુછો તો આખુ એક મટકુ મારવા જેટલી પણ મારામા હિમત ન હતી

પણ આખરે લાંબો વખત પડેલા પરિશ્રમની અસર મારા ક્ષીણતત્ત્વો ઉપર થવા માંડી અને જ્યારે મધરાતે અચાનક પાછળથી હર્ષક આવીને મારા ખાલાના પાછલા ભાગમા 'પટાક' કરતુ ને અથડાયુ તે વખતની મારી લાગણીઓની પરિસ્થિતિને વર્ણવી શકાય એમ નથી એનો તો ફક્ત ખ્યાલ કરવો જ ઘટે ઘડીભરતો હુ એકલો થથરી ગયો કે પાછિયા ઉપરથી ઊછળી પડતા સહેજમા રહી ગયો મને તો લાગ્યું કે સિંહે પાછળથી તરાપ મારી છે પણ ચોકીક ચારમા મન કપર લાબુ આવતા જ એણે કે અને અથટાએલી ભયકર (!) વસ્તુ તો બીચારી એક ધુપ્પર હતુ મને સ્થિર બેઠેલા જોઇને એણે ખાતરુ હુ હુ જ મારી લીધુ હશે ' સાધારણ પ્રસગોમા આ બનાવ કઈ ઠકારનાર ન ગણાય, એની મને ના નથી પણ એ પ્રસગે તો મને હજબ પકાયાત જ થઈ ગયો ! અલબુતા મને કુનરી આવી ગઇ ને એના પ્રત્યાઘાત માળા દેહલથી નાજુક ચિત્રિત કરી નાખતા ભયકર ધુપ્પવાટ કર્યો

આ પછી મારાથી બની ઓછી ત્વિરતા મે રાખી એ કે આવેરાને લીધે હુ મુજતો હતો ઘોડી ચારમા સિહને ક્યાંતે પગલે મારી નજદીક ફરીથી આવતો મે સાભ્યો ભૂખરા ઝાખરા વચ્ચે એ ભરાઈ ગયો હતો, એટલે ગહાગહેનતે મને કે નુ શરીર નજદે પટ્ટાહડ પરતુ ગારા એ ઘડીના કાર્ય માટે તો. એટલુ યે બસ હતુ એટલે એ અડોઅડ આવી પહોચે તે પહેલા તો પટકતે ઊભે ખુબ સાવધાનીથી નિશાન લઈ મેં ઘોડો ક્યાંય્યો ભડાકાના જ બાજ એનો જ ભયકર ગર્જનાનો અવાજ આવ્યો ને ચોગરદમ તરફડાટ કરતો કૂદતા મારનો ધમપછાડા કરતો હુ એને સાભળવા લાગ્યો કારણ હવે એને હુ જોઈ શકતો ન હતો ગોળી વાગતા જ એને ફક્કે એ ઝાડ ઝાડીમા પેસી ગયો હતો અને ઘાયલ ક્યાંની વધુ ચોમ્સાઇ કરવા, કે દિશામા જે ની ફકાફક સાભળાતી હતી તે તરફ મેં ગોળીઓ છોડે જ રાખી. ધીમે ધીમે ઇંદની ગોસેની બી ધરપરા નિ:શ્વાસના રૂપમા ફેરવાઈ ગઈ અને આખરે તદન શાખી પણ ગઈ અને મારી ખાતરી થઈ કે રોતાની ગેડીમાનો એક, લેલે આટલા ગહિના અમને ત્રાસ ત્રાસ પોકારાવી હતી તે, હવે અમને વધુ ત્રાસ આપશે નહિ

જેવા મારા ભડાકા બધ થયા કે આસપાસની ઝાખણીઓમાથી હોકારાના અને પૂછવાના અવાજો ઉપર અવાજે જનવ ભેદીને આવવા લાગ્યા મેં પણ વળતો જવાબ વાળ્યો કે 'ગભરાતા નહિ. કુ સવારત્ત થતુ અને બધાને એક સિહ માર્યો ગયો છે ' એ સાભળતાવેત તમામ ઝાખણીઓમાથી આનદના પોકારોને એકસો બધો શોરબોર થઈ ગયો કે એ સાભળીને માહલેલા સુધી રહેતા આદિવાસીઓને એ જોર જ આશ્ચર્ય થયુ હશે. ઘડીવારમા તો જગલની આટમાથી દીવાઓની હારમાળા ચળકતી દેખાવા લાગી ઝાખણીમાથી એકેએક માણસ નીકળી ચૂક્યો હતો, ને ઢોલ નગારા વગાડતા, પીપૂડાં ફુકતા તેઓ બળતી મશાલો સાથે માચડા ભણી આવી રહ્યા હતા આવવાપૂર્વે એમણે ગાળાને ઘેરી લીધો અને 'મુબારક' 'મુબારક' (એનો અર્થ 'નશીબદાર માણસ' 'અમારે હકદાર કરનાર!' એવો થાય, નહિ?) બોલતા એમણે મારી સમક્ષ જમીન ઉપર પડીને મને સાષ્ટાગ દંડવત્ નમસ્કાર કર્યા હુ તો દગ જ થઇ ગયો એ રાતે તો મેં એમને સિહના મૂત્ર કહેને લેવા જવાની રજા ન આપી, કારણકે વખતે એનો સાથી આસપાસમા નષ્ટકમા જ ભમતો હોય. વળી, પેલો ઘાયલ થયા કરતા જ્યતો તેમ છેકશો કુદતા મારવા જેવી ચેતનવાળી સ્થિતિમા પણ હોય પછી અમે બધા વિજયધ્વજ્યના કરતા ઝાખણીએ પાછા ફર્યા. બાકીની રાત આનદ-પ્રમોદમાં ગાળવામાં આવી. સ્વાહિલી અને આફ્રિકાની બીજી જાતોના મતદારોએ તો અનેક પ્રકારના જગલી જાને વિવિધ નાચ્યગાનોથી એ પ્રસગમા વળી ચોર ચાર ભાત આપી

મારી પોતાની વાત કહ્ય તેમ, મેં તો એ રાત આશકાઓમાં ચિને જ ગાળી અને પરોઢિયુ થતામા તો એ થાકગારને રસ્પે જવા નીકળ્યો. કારણ હજુ મારી જાતને હું પરેપૂરી રીતે મનાવી શક્યો ન હતો કે એ શેતાન કોઈ અજબ ને કેરતભરી રીતે મારા હાથમાથી છટકી જઇ શક્યો નથી સદ્નસીબે મારી બીક નિર્મૂળ નીવડી આજ પર્યત એક ખેલીને હાથતાળી આપી જનાર સ્નેહિત આખરે આ વખતે મારી આપી બચુ હતુ લોહીનો ધારે ધારે પોડાક ડગવા બધો દોરીએ ત્યા એક ઝાડીની આરોથી ચકરાવો આઈ નીકળતા જ, મારી જાની સામે જ, કૂદકો મારવા માટે જમીન સરસી છાની ચાપીને તૈયાર બેઠેલા પ્રકટાય સિહને જોતા જ હું ઠળી ગયો ! પણ પોડાનો વાર ખાલ્યા, પાસે જઇને જોતાં મોતાં માંથી ખાતરી થઈ કે ખરેખર જ મહલૂકારણ થઈ ગયો છે અને મેં જોઇને મારા સાથીઓ ઘણીવાર બની ગયા અને એની આસપાસ વીંટળાઈને નાચવા, કૂદવા, બાથા અને નાના છોકરા જેવે બાન્ડમા બનાવવા લાગ્યા કેટલાકે તો એને બાજા પર ઝાપળી લઇને સિહ કરતી પ્રદક્ષિણા પણ કરી લીધી

પહેલો સિંહ

આભાર માનવાનો આ બધો ક્રિયાવિધિ ત્રણામ થતાં,મેં સિદ્ધના મૂર્તરૂપોને તપાસી લેવા તો જણાયું કે એને મારી બે જોળીઓ બરોબર ખાળી હતી. એક બેનના ટાબા બબ્બા ઉપર શર્ટ,હડપચે વીંધીને ગઈ હતી, જ્યારે બીજીથી એનો ટોબો પગ બાની ગયો હતો. અને એ ઈનામ(?) પણ ખરેખર ત્રણ્યત્ય થવા જેવું હતું નાકની અણીથી પૂંછડીના છેડા સુધીની એની લબાઈ નવ ફૂટ આઠ આંગળ, અને બબ્બા આગળથી ડાચાંઈ ત્રણ ફૂટ અને નવ આંગળ હતી! છાવણીમાં ક્યાંય જતાં, આઠ માણસોએ તો એને ઉપાડવા પડ્યો હતો. જોણ્ય માત્ર એટલી જ હતી કે, એના બહિદાનને કેવાઈ લઈ જની વખતે, વાંરવાર કરાતી વાટમાં રખેને કરવાથી એની ચામડીમાં અગણિત ઊજરટા અને ચીરા પડવા હતા અને એને લીધે એ તદન નિરુપયોગી બની ગઈ હતી.

નરબલીઓનાં એકના નિરુત્તના આ સમાચાર વીજળીવેગે દેશમાં ચારે તરફ ફેલાઈ ગયા. મુબારકબાદીના તારોનો તો મારા ઉપર વરસાદ જ વરસ્યો અને જેવાને લાઈન ઉપરથી માલુસોના ટોળે ટોળા સિંદની ખાલને સગી આંખે નીહાળવા ઊતરી પડ્યા ક્રમશ

૧૯૬૩માં સત્તાવીશમે વર્ષે ચોમનભાઈ (સર શેતલવાડ) નુકસાનની ક્ષતિપૂર્તિ પાકિસ્તાને તરફથી ધારાસભામાં આવી ત્યારે ધારાસભાના પ્રમુખ ગવર્નર, ને બધા સભ્યો મોટા અંગ્રેજ અધિકારીઓ. ત્યા પણ એમની તેજસ્વિતાએ માઠ મુકાયો. એમણે ધારાસભામા પ્રશ્નપરપરા વર્ષોવર્ષ ચાલી આવી તે વખતની ન્યાયિકાર-કક્ષાના અધિકારીઓની સરકાર આ નુચાન વર્ષોના પ્રશ્નોના જવાબો આપતાં થાકી ૬૨ બેઠકમાં ત્રીસત્રીસ સવાલો પૂછનાર આ સભ્યને ગવર્નર હોંટે દેવિયે બોલાવ્યા. તે ગળવા ગયા. હોંટે દેવિયે તાપથી અકળાઈગયા કહ્યું: 'તુમેા, ગિ ગેનવાલા, તમે બધાને બેઠા બધા સવાલો પૂછો છો કે ગેઝેટેરિયેથી પહેલી વખાર નથી ગેઝેટેરિયેને બીજી પણ અગત્યનુ કામ કરવાનું છે.'

સત્તાવીશ વર્ષના આ નુવાનના ઠોબ નહોતો, આત્મવિશ્વાસ ને સ્વમાન જોઈએ તેટલા હતા. તેમણે ઝટ જવાબ આપ્યો: 'હું દિલગીર છું; પણ તમે બધી લબ્બો દાઢી કે આ સવાલોના જવાબો આપવા એ તમારુ કર્તવ્ય છે; ને તે માટે તમને બહુ સારુ મહેનતાણું ગણે છે તમને સવાલો પૂછવામા હું તો સોકેટપેનો કર્તવ્ય કરુ છું અને તે પણ વગર મહેનતાણે' હોંટે દેવિસને તાપ તે જ વેળા ઊતરી ગયો. તેણે નરમ થઈને માફી માગી

('સીધા ચઢાબૂ'માં કનૈયાલાલ મુનશી)

સર ઑલેક્ઝાન્ડર ફ્રૉઝર્ન્હના પુસ્તકોના ઉદ્ઘાપન હતા. એ વખત એક બાજુ તેમને એક નવું પુસ્તક બેટ થરી બોલ્યા, 'આદેબ, એક વાર નાયકવાદને અમારા વૃદ્ધે એક ભરમ પુરાણું પુસ્તક આપ્યુ હતુ, બહદ્રાગા તેમણે એક ભાગ બહિરા આપ્યુ છે તા અમેજ તો મોટા રાજ છે, તેથી અમને વધારે આશા છે.'

આદેબ સ્વયબમાથી પુસ્તકની કિમતનેજ આપતા તેમને આ માઠળી આકમા રમજ કરવા થઈ. એટલે ફરિ ફરિયાદ ત્યાં હાજર હતા તેમને કહ્યું કે 'દનુમાન નાટકમાંની પેલી વાર્તા આ આદેબને કહો. તે આગ્રહ્યો: એક વાર દનુમાનને બે ગાભ્રમે કહ્યું કે 'હે દનુમાન ફાદા, તમે અને જેની મેળવી આપણો તો હું તમને નેસ ને સિંદુર આલીશ.' દનુમાને કશુ ન આપ્યો કે 'તમે પખ્યાવા ને મારી પાસે બી દોય તા હું જ સા માટે કુબાંસ કરું?' આદેબે પેયા આપેલને કહ્યું કે 'બાઈ, તમને આપણા મારી પાસે બાગ દોય તો હું જ સા માટે સરબારી નોકરી કરા'

પેતાના રેસિડન્ટ-કાલબાગાં બોબસે ગ્યારબ્યુ ત્યારે ત્રિનબદીશ હતા તેમની વારદાત્ન અંદાજે નીમ દની કે મોહામોદ ગ્રંથો પબ્ બે મોટે કરી ગબ્યા. બાંનું 'રિકોલેક્શન્સ ઑફ હેન્રી પૉલ્યુરુસ' તેમણે આપ્યુ મોટે ભેનુ અને અર્થસંકટમાં પબ્ આપણ આપનાં તેમાંથી અવતરણો લેવાના એક વિશ્વ તેમની ઉમરબ્ધુ મિત્રી હતી. કરવા એક ત્રિને તેમની પાસેથી પેતુ પુસ્તક ૬૯ ૬૯ને એની ગરજ કરી કે એ પુસ્તકમાનુ ભ્રમાબ્ધુ મોટેથી બોલવી વખતે જે બહ પૈ તો દરેક બહ શી એક જાનો બોબસે મેલાને આપતો. પબ્ એક દહાડો તુપી પેસો મોબડી દબાડી રાખી બોબસેને આબ્યાને એસી કરતાં, પબ્ તેના નસીબમા એક પબ્ આનો લખ્યો નહોતો!

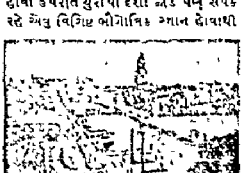
સંસારનાં શહેરો

૪૨–ઔદ્યોગધર્મ

સ્ટીવનને પૂર્વકિનારે જેવું તેનું પાટનગર સ્ટૉકહોમ મોખરાનું બંદર છે, તેવું જ કે દેશના પશ્ચિમ કિનારે, દુનિયાભરની સાથે વ્યવહાર ખેડતું આ બંદર આવેલું છે, અને દક્ષિણોત્તર કાવની પેઠે પૂર્વપશ્ચિમ આવેલા આ બંદરો એ દેશની વ્યાપારી ચેતના અને સાંસ્કૃતિક સજીવતાનાં ધરીકેન્દ્ર છે.

ગૉથનબોર્ગથી પેઠી વસતિ ધરાવતું આ નગર રે કીલનું કુદરતી મુખ અંદર અને વિસ્તાર તથા વિપુલતામાં બીજા નંબરનું શહેર છે. ગોટા નદીને કિનારે, તેના મુખથી પાંચ માઈલ અંતરાળમાં આવેલું તેનું બંદર દુનિયાના બંદરોમાં આઠમું સ્થાન ધરાવે છે.

દેશને સામે કિનારે આવેલા રેડાંહ્વોમ-થી ૨૮૫ કિલોમીટરનું વૈવર્ત્ય આવેલું એ નગર ઈ. ૧૬૧૬માં ગોટનના મહાન રાજા ગસ્તાવસ ઍડોલ્ફસે પાકી કિલ્લેબંદી સાથે સ્થાપેલું એનું ગ્રીકિક નામ ગૉથેબોર્ગ અઢારમી સદીના અંત ભાગમાં માછલીનો ધંધો ત્યાં વિકસ્યો તેની સાથે વેપારના ધામ તરીકે તેની ઠીક ઠીક ખ્યાતી થઈ, અને બાલ્ટિક સમુદ્રની બહાર ખુલ્લા સમુદ્ર પર આવેલું હોવા કારણ યુરોપી દેશો જોડે પણ સારાં રહે એવું વિશિષ્ટ ભૌગોલિક સ્થાન હોવાથી

જગતનાં ત્રીજી આબાદ શહેરો

આજની દુનિયામાં દસ લાખથી વધુ વસતિ ધરાવનારા શહેરો વધુમા વધુ કોઈ દેશમા હોય તો તે અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સમા એવા પાચ ડઝનેક શહેરો ધરાવે છે. ન્યૂયૉર્ક, શિકાગો, ફિલાડેલ્ફિયા, ડેટ્રૉઇટ અને લૉસ ઍન્જલિસ બીજે નંબરે તેમનાં ચાર શહેરો સાથે ચીન અને રાશિયા, પેરિસ, ઇંગ્લૅન્ડ ને કેનેડા જિલ્લા માત્ર વસ્તુ જ એવા શહેરો ધરાવે છે. લંડન, ન્યૂયૉર્ક અને અગ્નિ જહાજ, અને અપાન પણ એકલા જ યુરોપના દેશોવર સાથેના વેપારનું તે સ્થાનક બની રહ્યું ઉત્પાદનું પણ તેના સંખ્યાને સાથેના વેપારનું તે મુખ્ય પાર્શ્વ હતા, અને તેની વફાદારી ઈંગ્લિશ કપનીની કોઠી હજી પણ ત્યાં છે, જેમાં આજે ન્યૂયિયમ અને ચિત્રાલય રાખવામાં આવ્યા છે.

સ્વીડન દેશની સરહદે મોટા અને સમુદ્ર-કેમા આવતી દોવાથી રાજ્ય કરવાવશે પોતાની પ્રજાને સાચરક્ષણના દક્ષ બનાવવા અહીં કેટલા યે ઉચ્ચ બહારસીઓ ખાસ ભોજાવેલા, અને આજે સ્વીડનના ઇચ્ચ પ્રજા ગાટે ગૅમાનની ગણાવી છે. સ્વીડનના વ-ઉપજ આપવાના કારોનું કેન્દ્ર અહીં જ છે. નૌકાતાલીમની ખાસ શાળા પે અહીં છે અને નૌ-યાન વિદ્યાને લગત ન્યૂયિયમ પણ છે.

દેશનું પહેલા નબરનું બંદર, કારોમનું ધામ ને ખુલ્લા સમુદ્ર પર આવેલું હોઈ ગૉથનબર્ગ સ્વીડનના હૃદય જેવું છે. ત્યાંથી ઘોરી નસોની પેઠે છ રેલવેમાર્ગો દૂરીને આખા સ્વીડનમા ફેલાયા છે. સ્વીડનમા પથરાયેલાં નાનામોટા સેરોવરોના પ્રદેશ જોડે તે નજીકથી પણ જોડાએલું છે, અને તે એટલી વિપુલ છે કે રેલવેની મુસાફરી નાપસંદ હોય તે નહેરે પર પણ દેશભરમાં અફર કરી શકે છે

સ્વીડનના જગયોગ્યથી નીકળતા બલવ-ણ લાકડા વહેરવાની મીલો, અને લાકડાના માલમામાથી બનતાં કાગળના કારખાનાં એ તેના અમાણી કારોમા છે પોતા અને પોલાદના કારખાના, દારૂ બાળવાની ભઠ્ઠીઓ, કાપડસુતરની મીલો તથા રસાયનિ-ખારખાના કારખાના, ચામડા, દંતિયા, ખાંડ, કાચ, દિવાસળી–એવા વિવિધ તેના કારોમો

વિકસતું વિજ્ઞાન

રેની વસતિનો કાચ બનાવવામા વિકાસ હવે સહજના મેળવી છે. રેનીનું સ્થાન રેનીલગ, હજરત. સૅન્ચેના વર્ષને બારે મૂખ તારોનો સરેરાશ ઉત્પાદનો વીધુ છે રેની વિનાકાચ બનાવવાની કળાના આજથી ઓછા વર્ષ પર પુના. ટેડ સ્ટેફનની ઇન્ડિયોજીલ્સ ઍન્ડ્રેકરની ના ૮૮ કબ્યુ મેરીમેકાબી હતી, પરંતુ તેની સિદ્ધિ તો ડૉ મેરીના સહકારથી જ ઈન્ડિનને જ હાથે આવી છે એ ઉત્પાદ તે પ્રયોગિક કારખાના છે, પરંતુ તેની કાચ કરવા આ નવા કાચની પ્રજા અપાવું ક્ષેત્ર અને બહુ વિશાળ જણાય છે

કાચ, કાચ, કેન બધે કારોમાની મોટિ યમ આફ્રિકની ખાસ જરૂર પડે છે દિવસ એ કારોમને કાચનું કોચ તો કોઈ દેશ્ય વાત હાજ કરવાનો રહે છે, કારણ કે આવો પર દેશમાથી તેની આયાત વધી મુકીને કે પોતપુર રાજ્યમા કોચના કારો નથી અને વધવાના આવે છે, એ મીશ્રાના કાચમાં કે અવશ્યિર રહે છે તેના એ કોચિયમ આફ્રિક વિપુલ પ્રમાણ રહેતુ દોવાનું જણાયું કે સારુ પુલ પાળીમાથી મોટું ને કોચિયમ આફ્રિ બને એવી આવે છે. હજુ એ વિશેષ કે પે વધવા ગરમીનું ચોકકસ પ્રમાણ આપવાની જરૂર રહે છે એ પોતપુરના બધા મોટે બનાવવાનું કામ દિલી સરકારે પહે લીધું દેશને હાલ કોચિયમ આફ્રિક બધુ પ્રમાણમા નેજ વધવાના તેના પ્રયાસ ચાલુ છે.

કાચના કે બધુમાની કમી હવાફર વિના સીમેન્ટિયુ સાધક જ નિપજવાના નથી કે વિજ્ઞાનીઓનું લક્ષ રોકાયું છે અને કયા તાર તથા કેવા પ્રકારના પ્લાસ્ટિક્સ જોડે તે પર બનાવવા માગતા જાણવા છે. કોઈ જેપમું કાચના તારો નાદિ. પણ અસ્તર કાપડતારો તેનો કપચાય ઘટે ગયે તેમ છે કાચના તારોને કપચાય વધારવા પણ કરાયુ છે અને એને ગ્લાસફાન (ગ્લાસ ફિનર્દિ, Glassfinn) નામ અપાયું છે કેમકે ફિનલૅન્ડ વીજળીના ઉપાદકોમા અગ્રણી સુધીના કારખાનો તે આજી કરે છે ઔદ્યોગિક ને આજાર જાતનાથી, અને તેનું કપાદનપમ માત્ર કાચના જ ૬૦૨૩ જ આવે છે

પંચતંત્રની વાર્તાઓ

પાંચમું તન્ત્ર · અપરીક્ષિતકારિતા

સુવર્ણસિદ્ધિ કહે,'એમ હોય તો પણ મિત્રનું વચન ન ઉથાપવું ઘટે' પણ શાથ શું? મેં વાર્યો પણ અતિલોભ તથા અહંકારને લીધે તું રહ્યો નહિ અથવા આ ઠીક કહ્યું છે:

સારું' માતુલ તે ગાયું વાર્યો પણ રહ્યો નહિ।
- અપૂર્વમણિ આ બાંધ્યો પાગ્યો ગીતમુલક્ષણ॥'

ચક્રધર કહે: 'એ કેમ?' તે બોલ્યો'

કથા ૬

એક ઠેકાણે ઉદ્ધત નામે ગધેડો વસતો હતો. તે ધોબીને ઘેર ભારવહન કરી રાતે ગ્રેઆકાશે પર્યટન કરતો, અને સવારે પકડાઈ જાય એવી બીકે ચેર આવતો. તે આમ રાતે ખેતરમા ફરતો હશે ત્યાં એને એક ગિગાળની પૈત્રી થઈ, એટલે પાડ તોડી ગિગાળ સહિત કાકડીના ખેતરમા જાય, ત્યા પેટ ભરીને ચોખ્ખા હવાવી સવારે સ્વસ્થાને આવે.

એકવાર મહોદ્ધત ગધેડાએ ખેતર વચ્ચે ગિગાળને કહ્યું 'ભાણેજ, બે, તે કેવી નિર્ગળ રબ્બની છે! એટલે હું ગીત ગાઈશ કહે કયો રાગ લવકાડું?' તે બોલ્યા, 'સસસ્રમામા, આ અનર્થ વળી તમને ક્યાથી સૂઝ્યો? આપણે ચોર રહ્યા, ને ચોરનરે ઢાના રહેવું જોઈએ અને કહ્યું છે.

કાસીયુક્ત તજે ચોરી, નિદ્રાલુ પણ તે તજે।
જિહ્વાલોલોક્ય દુબ્બાકાન્ત જો ઇચ્છા હોય જીવવા॥

બીજી તારો સ્વર મધુર નથી, ગળનાદ જેવો દૂરથી પણ સંભળાય. તે સાભળીને ખેતરના સૂતેલા રખોપિયા ઊઠે ને આપણને બાધે કે મારી નાખે. એટલે અમૃતમય ઝાડીબોડા ખાને ગીત ગાવા રહેવા જે.'

ગધેડો કહે, 'તુ અમે નેમ તેય બનવાડી રહ્યો, એટલે ગીત-રસનો જાનણ છે, અને આમ બોલે છે; અને કહ્યું છે:

શરદ્પૂનમની રાતે હોય સ્વજન સનિધે।
વહે ધન્ય તણે હાને ગીતઝંકારની સુધા॥

ગિગાળ કહે, 'મામા, સાચુ, પણ તને ગાતા નહિ પણ ચારવતાંજ આવડે છે એટલે આપણે બને તારા ગીતનો કુદરતી મારગ રહેવા દે' ગધેડો કહે' 'બિલ્કુ મૂર્ખ, હું ગીત નથી જાણતો એમ કે? એનો ભેદ તને સમજાવું ૭ સ્વર, ૩ ગ્રામ, ૨૧ મૂર્છના, ૪૯ તાલ, ૩ માત્રા ને ૩ લય હોય છે યતિસ્થાન ૩, રસ ૬, રાગ ૩૬ ને ભાવ ૪૦ હોય છે. આમ ગીતના ૧૮૫ અગ છે દેવોને પણ ગીતથી પ્રિય એવું કાંઇ નથી. અને કહ્યું છે'

શુષ્કરનાયુસ્વરાકૃષ્ટાઃ તોષ્યા શંકર રાવણે।

તો ભાણેજ મને આનભિજ્ઞ કહીને તુ કેમ રોક છે?' ગિગાળ કહે, 'મામા, જો એમ હોય તો ખુ ચાટના આપા આગળ ઊભો ઊભો શ્લેકપાળની ગ્રોથી ૨૩ ધુ ત મોજથી ગાયન કર' ગિગાળ આમ ખસી ગયો ને ગધેડાએ ગાન આરબ્યુ એનુ બૂંકણ સાભળીને રખોપિયા કાંત ઠવાટનો ઘોડ્યો, અને ગધેડાને એની લાકડીઓ કડકારી કે તે બોય ઉપર પડી ગયો પછી એને છેદવાળા બાંટણિયામાં

ગિગાળ આગ ખસી ગયો એટલે ગધેડાએ ગાન આરંભ્યુ એનુ બૂંકણ સાભળીને રખોપિયા દાન ઠવાટનો ઘોડ્યો

બાધીને રખવાળ પાછો. ચુર્ણ રહ્યો ગયેલાને પણ અતિસ્વચ્છતાને લીધે તરત કળ પળી ઓસરે જેટલો, અને બાકીયાને ઉપાડી, વાટ તોડી બાનવા મંડ્યો. એટે બાકીથી જોઈને રિસાળ ગિત કરીને બોલ્યો:

સારું' મળ્યલ તે ગયું વાર્યો પળ રહ્યો નહિ।
અપૂર્વમણિ આ બાંધ્યો પાઝ્યો ગીતમુકલ્યુ॥
(ચાલુ) દેસાઇ વાલજી ગોવિન્દજી

૩, ઊન તથા રેશમને પદભ્રષ્ટ કરનારો માણસે શોધેલો પહેલો જ તંતુપદાર્થ

રેયોન

માણસે પોતાની નગ્નતા ઢાકવા માટેની છાલોના પહેલવહેલો પ્રયોગ કર્યો ત્યારથી માંડીને નવી કલ્પ સુધી તેના બધાં વસ્ત્રોની ઉત્પન્ન પ્રકૃતિજન્ય-કુદરતી પદાર્થો પર જ અવલંબેલી હતી. રેશમ એ કોટાઓની પેદાશ છે, ઊન ઘેટાંઓની પેદાશ છે, રૂ તે છાણ જમીનની પેદાશ છે. માણસને એનો બાકણ કપચાન છે પણ એ ત્રણેને ટપી જાય એવો, ને જાવતી કાલે એ ત્રણેને પદભ્રષ્ટ કરે એવો તંતુપદાર્થ આ યુગના વિજ્ઞાનીઓએ પોતાની પ્રયોગશાળામાં નીપજાવેલો છે. એ કૃત્રિમ પદાર્થને રેયોન નામ આપવામાં આવ્યું છે.

રેશમની વૈજ્ઞાનિક તપાસ કરતા ઇ ૧૭૪૨મા ફ્રેન્ચ વિજ્ઞાની રૉમુરે જાહેર કર્યું કે 'રેશમ એ એક જાતનો મુકાએલો ગુંદર જ છે આપણે મન પર લઈએ તેવા શું જુદાજુદા ગુંદર કે રાખમાંથી એવો પદાર્થ ન બનાવી શકીએ?'

વર્ષો બાદ મદ્રાસ પાસ્તરના શિષ્ય હાઈન્ટ હિયે ૬ શાદોનિએ એ વિચાર ઝીલી લીધો. રેશમના કોટાના દેરાંનો અભ્યાસ કરતા કરતા શેતૂરના પાદડાના પોષક દ્રવ્યનું કોશેટામા કેવી રીતે રૂપાંતર થાય છે તે એના જોવામા આવ્યુ, અને એ મુજબ નક્કી તે પરથી એણે એ કોટાની સજીવ ક્રિયાની યાત્રિક નકલ કરવા માડી. છ વરસની મહેનત પછી ૧૮૮૪મા એણે પહેલો કૃત્રિમ તંતુપદાર્થ ઉત્પન્ન કર્યો અને ૧૮૮૯ના પારીસના પ્રદર્શનમા સૌ પહેલો બહેરમા મૂક્યો. એ ઉત્પત્તિને ઈ ૧૯૪૬મા પચાસ વરસ પૂરા થયા તે નિમિત્તે અમેરિકામા એની જયંતી ઉજવાઈ

ઇ ૧૯૦૧મા શાર્દોનિએ બેસાર્ડમા રેયોનનું પહેલું કારખાનું ખોલ્યું, જે હજુ ચાલુ છે ત્યાર બાદ આજ સુધીમા બધા મળીને દુનિયામા એવા બસો જેટલા કારખાના ઊભા થયા છે શાર્દોનની નાઇટ્રો-સેલ્યુલોસની પધ્ધતિએ તો માત્ર બે જ કારખાનાં કામ કરે છે, બાકીના બધા તો પછી શોધાએલી જુદીજુદી ત્રણ પધ્ધતિઓમાથી કોઈ એકની મદદે કામ કરે છે એ ત્રણ પધ્ધતિઓ તે વિસ્કોસ, એસિટેટ ને કૉપ્રૅમોનિયમ પણ સૌમા ૧૯૨૭થી વિસ્કોસ પધ્ધતિ ત્રણ આંટ પામીછે.કારણ એ સસ્તી પડવા સાથે એનાથી ડાઝ(રંગ આટ)ને ફિનિશિંગ (ફુંદી) પણ ઉત્તમ થાય છે.

આ ચારે પધ્ધતિઓની શરૂઆત તો સેલ્યુલોઝના પ્રાથમિક પદાર્થથી જ થાય છે કોઈ એ ઢાકટાના માવામાથી તૈયાર કરે છે તો કોઈ કપાસને ઊંચા પ્રકારિયાને ઓટલા દૂઠા કાળા રેસા (cotton linters)માથી એ સેલ્યુલોસને એકેના રાસાયણિક પુટો આપ્યા પછી, આપણા શરીરની નાનામોટા તાર ખેંચવા માટે જેની આરણીઓ (જંતરડા) સાથે છે એની પેઠેજ તમની બારીક કાણાવાળી આરણી—કે રિપનરેટ કહેવાય છે તે-માથી તેના યાત્રિકરીતે તારો કાઢી કાતવામાં આવે છે.

ધીમે ધીમે આ રેયોને એના હરીફોની હિલ્લેગાળી નોંધવા માંડી છે મુનાફટર રેટ્સમા તો અરધા કપરાતની ઉત્પાદક્તિ ત્રિકોએ રેયોનનો જ વપાર આખાયે છે ઈ ૧૯૩૭મા સમગ્ર ઉત્પન્નમા રેયોનનો ફાળો ૪૮ટા આવેલો હતો તે હવે ૬ ટકા ઉપર પહોંચ્યો છે

રેયોનનો ગુણ એ છે કે તેના તતુઓ રેશમ જેવા જ કુમાશવાળા, ઉઠાવદાર ને સુંદર હોવા છતા રેશમના ત્રીજ ભાગ જેટલા જ ખરચાળ હોય છે. અને પાકા રેશમ કરતા ઘણુ ચઢતુ ! ઘોએ એ ઓલુ સ્થિતિસ્થાપકતા હોવાથી ઘોડીઓની બનાવટમાં તે સ્થળ નહોતુ થયુ. પણ હવે તેના ચરના અભરતા સકળ થયા હોઈ, વિસ્કોસ પધ્ધતિથી એ સ્પર્ધાર્થ સ્થિતિસ્થાપક ને આજના કરતા ૪૦ ટકા વિશેષ મજબૂત બનાવી શકાયુ છે. અમેરિકાએ ને ફિનલાંડ વગેરેની બનાવટોમા તો રેશમને એણે પદભ્રષ્ટ જ કર્યું છે

એકલા કાપડની બાબતમા જ નહિ, પણ બીજા ય અનેકવિધ માગ્રા રેયોનનો ઉપયોગ વિસ્તર્યો છે બનાવટી વાળ, ફેટોગ્રાફીની ફિલ્મો ને જાહાજળ પ્રવાસિકોમા તેનુ નાઇટ્રો-સેલ્યુલોસ રૂપ ઝ કરતુ બચ છે ઊન અને રૂ-ખાસ કરીને મશિનઝિંગ્ત્ર-ના વાળામા તેને જોબવવામા આવે છે, ને હવે તો રાબુના વાહનમાં તેનો ઉપયોગ શરૂ થયો છે હજુ તો વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ એની ત્રિસ્થિતિસ્થાપકતા ને દ્રવકઠણધુ વધારવા તથા રેશમ જેવી સહિત ચમક એમા આણવા અનેક પ્રયોગો કરી જ રહ્યા છે. એને પરિણામે, સભવ છે કે, આ માનવકૃત તંતુ સર્વોપરિપ્રિય પ્રાપ્ત કરે

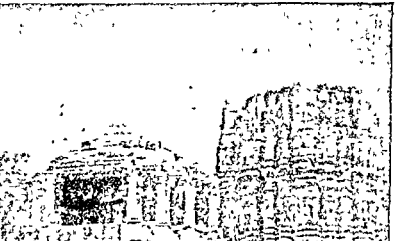
પ્રયોગશાળામાથી રેયોન બહાર પડ્યા પછી એની પ્રકૃતિ કુદરતે નથી બનાવી એના એક પછી એક સર્જનારીઓના નામ તેમા ઉમેરાતા જ રહ્યા છે એમાંનુ એક તો કુર્ણિત રેયોન કપનીએ શોધી કાઢ્યુ છે, એને તેણે 'નીલોન'નું નામ આપ્યુ છે

રેશમની હરીફરૂપિમાં અમેરિકાએ બજારમા પ્રમાણમા રેયોન બહાર પાડતા નપાતના રેશમના ઉઠોગને બબરો ધક્કો લાગ્યો, પણ બબરાક નપાન ચેતી ગયુ ને રેશમને છોડી બનેવિકાની જ કુર્ણિત્વ પર ને એ પણ રેયોનના જ ઉઠોગ પાછળ પડ્યુ. ૧૯૨૬મા એણે ૨૩૦ લાખ રતલ જેટલો બબરો બહાર પાડ્યો ને ૧૯૩૭મા ૭૦૦૦ લાખ રતલ જેટલો ગતબર બબરો બહાર પાડી, ત્યારથી આજ સુધી જગતની બબરો એકદમ વધી લીધી છે—અને એ ય લાકટાના માવામાથી માંડી રસાયણો સુધીના સબળા પદાર્થો બહારથી ખરીદીને!

અમેરિકાને હવે મુબારકી બબર સર કરવાની ચટપટી થઈ છે અને એ માટે એણે જો પહેલી અગત્ય પોતાના રસાયણજ્ઞાનીઓને સતત અભ્યાસ કરવા દેવાની આપવી જ જોઈએ. આ વસ્તુસ્થિતિ આપણને પણ બોધપાઠ આપનારી છે કારણ આપણે ત્યાની આઝાદી બબી ત્યારે પણ બોધપાઠ કલકત્તાની નહકમિલો સિવાય કશિયે એન્જિનીયરિંગની કીમત કોને સમજાઈ છે?

મહીગળતેશ્વર

એક આકરો સાઇકલ પ્રવાસ, એક નાનકડું સાહસ, અને...

'ઠા...કોર! આપણે, આ બાજુ કોતર છે.' બાબુભાઈએ બૂમ મારી.

કાકોરનાકાના એક કપરનાં આંગળાં આવેશે અન્યા. તેમની એક ટીલી હતી તેથી બાબુભાઈ તેમને વારવાર સૂચના આપતા

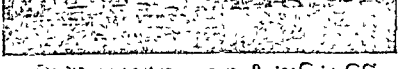
આગળ ત્રણે સાઇકલો, માલી નદીના અડધા હુંગર-કોતરોમાં સતાકૂકડી રમની પનકરી ઉપર દોડી જતી હતી દિવસો તો હતા નીવાળીની રાઝઆતના, પરતુ તાપ સખ્ત હતો. આમારા શરીર પરસેવે નીતરતાં હતા. વારેવારે સાઇકલની ગ્રપ ઉપર એક મારી આસપાસ ઘૂમરી, ધીરમાન્ને પીળાશ મારતી હુંગરોની જમાત તરફ એતા ક્યાંયે ગળતેશ્વરના મંદિરનું ગિખર દૃષ્ટિગોચર થતુ ન હતુ

આંખ નિરાશ થતી; ચડીભર હૃદય વિચાર કરતુ-કલ્પના ઘડતુઃ 'આ કુંવર પાકરડીક હોત તો ? ઉંચી ગઢ્યા આપત ' મંદિરને શોધવા વાર જ ન લાગત એમકોની આંખે સતાઇને સરી જતી સરિતાઓ કેવી તરત જ દેખાઇ આવત ?' કેટલીક વાર મનુષ્યહૃદય અપ્રાપ્ય અને અસંભવિતની પ્રાપ્તિ માટેની અકળામણ કલ્પનાઓ જ માગેને દુર કરે છે તે મનને મજબૂત બનાવે છે અમે પણ પાકરડીક દુનરોની કલ્પ-નાની પાછે અકેલ કરતા એમકોના ચકારા લેતા હતા.

આ તરફ માટીકાંકોની હુંગર-રીક્ત તાલ્લણ કરે તેવી છે બીજી ધર્મની સંન્યાસીઓ જેવા દુનરો, આસપાસ કૂદી નીકળેલુ બુબરુ ઘાસ, ઝાડા, ઝાસા વેકઇને પરેલા કોતરો, અધી લીલા અને ટિકા પીળા રંગના ઝાંખરાં, આ બધી માટીસાગરની તદ્દસમૃદ્ધિ આંખો આકર્ષક થઇ રહી હતી. ચારેકોર ઉજ્જડ અદ્વીની વિસ્તૃતતાને વધારે છે

'અહીં તો પુષ્કળ કોતરો છે, સાઇકલ નહિ ચાલે.' ટરીથી બાબુ-ભાઇનો સાવધતીનો અવાજ સાભ્ળ્યો. કાકોરનાકાની આકેવતા ટાયરમા એકાદ નહિ પણ સોળ કાંટા ભરાઇ ગયા હતા, તેમને ત્યાં જ રહેવા દીધેલા. વિજ્ઞાનપ્રેમીઓને કપરને કબ્જે નામવા જતાં કદાચ વધારે વિપત્તિમા મુકાવું પડે, એ ન્યાયે સાઇકલ-પ્રેમા-ગનાં અમે રને ટાયરમા એકાકોને કાંટને ત્યા જ રહેવા દેવતા સલામતી છે.

અમે સાઇકલ પરથી નીચે ઊતર્યા. કપ્રકઠમ ગરમી હુંગરની પ્રદક્ષિણા કરની અને પડાવા તેના જ બીજરની આરપાર પસાર થની પગદડીને છેડેથી ચકારા પૂરે ગયો. તરત જ માટીગારકને બળ-નિનાદ કાને પડ્યો અને ફાળવારમાં તો અસખ્ય પત્થર-ભેરોગા અટવાતો અને સકસાટપૂર્વક માર્ગ કરતો તેનો અબ્ય દેહનજર પડ્યો. નજરને અદેખ દેવવા આમારાથી થોડા કદમ દુર-બાજનેશ્વરનું પ્રાચીન ગોકર દેખાયું ! આ જ 'ગળતેશ્વર' હૃદયમા કલ્પાદ અને થાક ભેરસાથે ઊભરાયા. કેવું વિચિત્ર કપન હાને છે ! કલ્પાદ અને થાક ભેરસાથે ? હા ખરેખર પ્રવાસમેનીઓ માટે જ આ કલ્પના છે ધ્યેય ઉપર પહોચ્યાનો કલ્પાદ અને કદમજ્જ કરીને આવવા દોય તેનો થાક. ઉજ્જડ વિરાગરસ્થળ દેખા...ને આંખે જ આરે છે.

...એક પુરાતન કલાધામના, આપણી સંસ્કૃતિનું પ્રતિબિંબ પાડતા પત્થરોમાંથી બળતા જીવનબોધનું કથાનક.....

બપોરના ત્રણ વાગી ગયા હતા. અમે મંદિર પાસેની નાની ધર્મ-શાળામા ગયા જે મિત્રો પાણી ની આરામ લેવા આડા પડ્યા. મનેને મદીરા પર અને ગળતેશ્વરના પુરાણા મંદિરમાંથીમાંથી આરામ મળ્યો હતો કેટલીકવાર દ્રશ્યથી મબેલી આખની ઠંડક હૃદયને આરામ નથી આપતી ? અનેહૃદયનો આરામ એટલે શારીરિક સ્ફુર્તિ. અબે ટ્રવાસ અને દામમા લેટ્રા ઘણ હુ ઉપદ્રવ માટીસાગરને ખોળે

અમદાવાદ ને મુબાઇ વચ્ચે મુસાફરી કરતી વખતે અનેક વાર માટી નદીના કર્ણાન ટ્રેનમા બેઠાબેઠા જ કરેલા. ત્યારે વિચાર આવતો કે આ સરિતાને આવતુ કપનામ કયા બનોબનેવાઓ આપતા હશે? શાસ્ત્રીઓએ આપ્યુ હશે ? નદી જેવી નદી, ને કહેવાય તો કે 'માટી-સાગર '' તે આગ્યે ખ્યાલ નહિ આવેલો કે આ ગાંત દેખાતી સરિતા આટલી પ્રબળ ને વેગવતા હશે આટલી મનોહર અને હૃદયરજકહશે ! આ સ્થાને માટી નદી ખરેખર પોતાના 'માટીસાગર' નામને સાર્થક કરે છે. અલબત્ત, સાગર જેવી વિશાળતા તેનામાં નથી, સાગર જેટલા તરંગો પણ નથી; પરતુ તટપ્રદેશોમાં બેધાકેલી ટેકરા છતા તેનું ગર્જન સમુદ્રગર્જનનો ખ્યાલ આપે તેટલુ સમર્થ છે. અહીં અનેક ફાળખોદ પત્થરો તેનો માર્ગ રૂધીને પડ્યા છે, પણ તેઓ તો દાદીને પેરાઇ ગએલા પોત્રા જેવા નિરાગ લાગે છે,—અને નદી તો જાણે અનેક બાળકોની માતા, કોઇને ટાપલી મારતી, કોઇને ચૂ ટી ભરતી તો કોઇને બદારથી માથે ચુબન કરતી પોતાના કામ પર ચાલી જાય તેમ, કોઈ મોટા પત્થરને ગોળ કરીને, કોઇના માથા ઉપર મૂકીને,તો કોઇને ધકેલી બગદેવાનો અબળ પ્રયત્ન કરી-કોઈ સાથે અટ્કાની દરમની મજા હૃદયે ચાલી જાય છે

આ નદીના ઓથી પ્રબળ પ્રવાહ આ પગ ઉપર નીકળ્યો દશે ત્યારે કાળબળ સાથે ઘમાકેને લીધા થઇ ગયેલા આ ગિરાખડોએ કેવા પ્રબળ બની આ સરિતાનો માર્ગ રૂધ્યો હશે; અને ત્યારે આ કોતળકોદરા સરિતાને શું લાગ્યુ હશે ? એને લાગ્યુ હશે કે આટ્ટ જ રોકાઈ ગઇ ? અથવા અનો બદલીને ચાલ્યુ ? ના. એ સમયે પોતાની આત્મ-શ્રદ્ધામા એને જરૂર દૃઢ વિશ્વાસ હશે પ્રતિજ્ઞા અને આકરોધોને દૂકનાવવા માટે આત્મશ્રદ્ધા જ કેવડ અમોઘ શસ્ત્ર છે. સરિતા જેવું હૃદયબળ મનુષ્યમાં હોત તો ? બાળકો ભોજનમાં આ નદીઓનાં

નામ ગોળે છે, મોઢાએ તેના ક્રગમ અને મુખને યાદ રાખે છે, ભૂતવરાશ્રીઓ તેનાં તલ, સપાદી અને વારિવહનમાર્ગની નોંધ રાખે છે, ભક્તો-પૂજકો તેની આરતી ઉતારે છે અને આભિજ્ઞો કર્દે-ડોની સંખ્યામાં તેમના સ્નાન કરે છે, જગત-વિજાળ જગત-અણ-એની સંખ્યા ધરાવતી માનવજન્ય આ જગતજનની માતાઓને એક યા બીજી રીતે ઓળખે છે, પણ કદિ એ, કોઇએ તેમનો જીવનક્રમ-જીવનધર્મ વિચાર્યો હશે ? ઓરે, ક્રમ નદીમા રહેતી અદ્ય આત્મ-અદ્રાનો જ આ બધાને ખ્યાલ આવે તેમ ? પૂરી પર કોઈ યુગ્રામ રહે ?

એની પ્રેરણાનો ખ્યાલ આવતા હું ગોળ પત્થર ઉપરથી ઊઠ્યો અને વિચારને વાગોળવાનુ છોડી કર્દ કર્તવ્યમાર્ગી બન્યો. હવાર ને ઘેટો પત્થર પર ગોઠવ્યાં ને કપોડો ભીડાયો ક્યાંય આડશ! વળી-નથી જરૂર કોઇને લાવે કે હુ નદીમા કૂદી પડ્યો હોઈશ અને તર-વાની લિજ્જત કઢાવી હશે ! પણ ના હું પડી ન શકેા! મદી નદીના પ્રખ્યાત મગરો યાદ આવ્યા, તેમનો ત્રાસ યાદ આવ્યો, એટલે અંદર કૂદકો મારવાને બદલે બહાર રહી પાણીનુ ઊંડાણ માપવા બેઠો. ધોતિયાને છેડે એક પત્થર બાંધી તેને પાણીમા નાખ્યુ, પરતુ તાગ ન્હોયો! નદિ પાણી નીસ કૂટથી વધારે ઊંડુ હશે જેનરે પ્રવાહ-ની વચ્ચે એક મોટા પત્થર ઉપર બેસીને જ સ્નાન કર્યું

મહાદેવના મદિર પાસે થઇને નાની ગળની નદી વહે છે અને આ સ્થળે તે મહીસાગરને ગળે છે. ગળનીના સામે કિનારે, ઊગર ઉપર, એક ભરવાડ કુટુબે પોતાના ઘેટાબકરા ચરાવવા પડાવ નાખ્યો હતો. અમે સાજના આધારામા ત્યા દૂધ લેવા ગયા.

નાનુ એવું તાપણું સળગાવ્યુ હતુ તેની પાસે બેઠક જેવા ડોસો બેઠા હતા. તેઓ અમને આવકાર્યા અમે પણ તેની પાસે જમાઇપુ પેાં હજી ચારેને આવ્યા ન હતા, અને તેમને આવતા સમય લાગે તેમ જોવાથી બાજુમાંજ અને કદાકાર ભાઈ પાછા ધર્મશાળામા ગયા. થોડી-વારે ઘેટાનુ ટોળુ આવ્યુ. ડોસાના છોકરા આવી તાપણા પાસે બેઠા ને જુવાન સ્ત્રીઓ અમારે માટે દૂધ દોહવા લાગી

ચોતરફ કૃષ્ણપક્ષની તિમિર-ચાદર પથરાઇ હતી મહી નદીનો ગર્જનધ્વનિ આકાશ ભરી રહ્યો હતો. હુ વિચારતો હતો કેવા મનુષ્ય છે આ જિન્સી જીવન ગાળનાર ભરવાડિયા ! હરહમેશ જંગલની અનુ-પમતામા સચવ્યુ. આજે આ ઉગર ઉપર, તો આવતી કાલે બીજા ડુગર ઉપર કોઈ કોઇ સરિતાકિનારે તો કોઇ ક્રિવસ સરોવરતટે, સદા ચ ફરતા, નદીઓના મૂળ તરફ જગલના ઊંડાણમા સનાતન કૃત્ય કરતા એમની બતિનો ચારે શેવોનો દરિદ્રોમા કોઇ ફર્ક તેા ? વધારે વિચારે ચડું ત્યા બકરાની બ્યાભણ્યા ને શેરબકેર ગડ થયા. સ્ત્રીઓએ એકદમ 'હો હોં'ની હીકિયારી મચાવી તાપણા પાસે બેઠેલા ભરવાડ યુવકો ફાળ ભરતા કૂદ્યા હુ પણ ગભરાયો અને 'આ શું ?' કરતો હાથમા સાઈકલનુ ફાનસ લઈ ઘેલા યુવકની પાછળ દોડ્યો ત્યા તો પાછળથી ઘેલા ડોસાનો અવાજ સભળાયો. 'મહારાજ, રેવા દ્યો, ઈ તમારુ કામ નહ્ય વાઘ દ્રશે'

એનો અવાજ હોઠારામા ફળી ગયો ને હુ હોટલો પાછળ ગયો નજર સામે ખેડ તો જીવન અને મૃત્યુ વચ્ચે તુમુલ યુદ્ધ ચાલતુ હતુ એક વાઘ, બકરીને પગ પોતાના જડબામા ફસાની તેને ઘસડી જવાની જીવતોડ મહેનત કરતો હતો બકરી ઘસડાની હતી પણ જોતા જ મારી ક્રિમત થીજી ગઈ પગ જમીન સાથે ચોંટી ગયા હાકારા દીધા સિવ્ય કઈ ગયો છાતીમાં કદિ ન અનુભવેલો એવો ધબકાર રાત્રે થયો આ મારી સ્થિતિ

પણ ઘેલા જવાબદેહ ભરવાડો મારી જેમ ગભરાયા નહિ ! તેમને પોતાના પ્રાણ કરતા, પોતે કરગરીને મેળવ કરેલા પ્રાણીઓ પ્રાણ વધારે વહાલા હતા. તેમાના એક જણના હાથમા ફક્ત જાડ હતુ તેણે પ્રબલ હોકારો કર્યો અને સાથે જ બીજાના હાથની ડાગ ઘડવામા વીજળી. વાઘ ઉપર તેનો એક ભરપૂરનો સખ્ત ઘા પડ્યો કે ન પડ્યો તે દેખાયુ નહિ, પણ વાઘ ત્યાથી પડાવ કરી બેઠાગામા ગાભરાની ગોથે ચુપાઈ ગયો. બકરી બેહાલી ભયની મારી અર્ધ બેભાન બની તરડાતી હતી તેના બગમાથી લોહી નીતરતુ હતુ એક બખ્ખ ઘાવ બકરીને પગે ચડાવી તાપણી પાસે લઇ ગયો હું ને બીજે ભરવાડ દીવાના અજવાળે ઘાવના પગલા તપાસવા નીકળ્યા હવે મારામાં પૂરી ક્રિમત આવી ગઇ હતી પણ ઘોડું આજ વધતા ગભરાની મેનખમા લાગી એટલે તરત પાછા ફર્યા દુકરને ખોળે વસતારના જીવનમા એવી પ્રકૃતિની મોજનો જ નહિ, પણ મોતની ઠેબનીસે દાવો પણ હતો જ.

તપેલીમા ચાર શેર દૂધ લીધુ એક હાથમા તપેલી અને બીજા હાથમા નાનુ ફાનસ રાખી મારે ઘરે સામે કિનારે જવાનુ હતુ એટલા જતાં મન ગભરાતુ હતુ એમ પણ થયુ કે આમાથી એકાદને કહુ કે સાથે આવી મદિર સુધી મૂકી જાય પણ જીપને જોપડી મા પહેલા વાઘનાં પગલાંની તપાસ કરનાર આજ એ-ઘેલા જતા દેર ? આગાને નાચીજ બનાવતા દિલ ન ચાલ્યુ બીજા બાનુ ખૂનનો ત્યાર આપ્યો, શિકાર કેાડી, ઝાખરામા સતાઈલેા વાઘ પણ કેમ બચાય ? હૃદયમા ભય અને અજ્ઞાયનુ યુદ્ધ જામ્યુ જવું ? કહું ? ન કહું ? એટલામાં નીતાને એક ગજ વહારે ધાયો 'નૈન છિંદિતાશ્રાણિ નૈન દહતિપાવક' હુ કઇ છે ? તારો આત્મા નિત્ય ને સર્વગત છે એ કઇ ? ઉઠ, ચાલ્યા જા' અને ખરેખર એ ખત્રે મારામા બળ પ્રેરું અને હું બીજીકુદ નિર્ભય બની સામે કિનારે ધર્મશાળામા પહોંચી ગયો.

મિત્રોએ બટાટા બાફી રાખેલા તે ખાધા ઉપર તાજું દૂધ પીધુ ને ધસવસાટ ઊંઘી ગયા

સવારે સ્નાન કરી મહાદેવની પૂજા માટે ગયો મદિરની આસ-પાસનો કોટ તૂટી ગયો છે જિર્ણતા કલાકૃશ્ક પત્થરો વિખરાઇને મદિરના પાકળાના આગમા પડ્યા છે મંદિર યુગનુ આ મદિર-નિસર્ગ ધામ અસ્તવ્યસ્ત દશામા છેલ્લા શ્વાસ લઇ રહ્યું છે

અમદાવાદથી ડાકોર, ત્યાથી આર માઈલ કાગરા, ત્યાથી ત્રણ માઇલ અણાવ અને ત્યાંથી ત્રણ માઇલ સાહકારોને રેતીમા ધસડતા, હુનરોમા ભમતા, તાપ સહન કરતા, શું અમે આ મદિરના વેશગ્રેમા પત્થરો લેવા આવ્યા હતા ? એવી કલ્પના અમના મા કા નહી

પણ એ પત્થરો શું નિર્જીવ શિલાઓ હતી ? એ પત્થરનાં હૃદય તો કેારેાએલા હતા કલાના દરિદ્રોમાના રસાળુ માટે એનુ પોતાના દેહ ઉપર સતત લોખડનાં ટાકણાંના ઘા ઝીલ્યા એને પત્થરી જ શી રીતે કહેવાય ? એ હતા કલાકારો એના એક એક કુડકાના દર્દને કરતા જાય બહેલી ઉઠતા હતા એના દર્દના માટે અમારો કેટલા વ્યર્થ ગયો કેમ કહી શનય ?

આ પત્થરો પાસે શુ નથી ? અદ્ભૂત સ્થપતા છે, કેારેાઓ સુધી જવ-તની સીમા ગળવતા પ્રેરાપી પિતામહોની સ્મૃતિનાં ચિહ્નો, ભારતના યશસ્વી ધર્મ-દંતિહાસનુ આરસ્વત બને પોતાના ટાકણાના ઘા ઝીલી દુનિયાની શિલ્પકલાને મોભદે રહેલા ક્રિંદી શિલ્પીઓને કલા-દેહ આ બધા મદિર પાસે શુ નથી ? અદ્ભૂત છે આપણુ પૂર્વજની સર્વોત્તમ કક્ષાએ પહેાચેલી જીવન વિચારણા અને કલાકર્મની સ્મૃતિ-ઓરુ એ જીવનયાત્રીઓ સાથે આપણા શુદ્ર જીવનમાનની સરખામણીનો વિચાર કરતાં પણ કથારી ક્ષુદ્ર આરે પહોંચ નજીવો ને

ચોમાસું

હરીફરીનું પરિણામ

પહેલું ઈનામ: લાયક ચિત્રને અભાવે મોકૂફ રાખ્યું.

બીજું ઈનામ: 'એકલવાયો' ચંદુભાઈ ભટ્ટ (અમરાવાડ), ત્રીજું ઈનામ: 'નિસહાયી રોળાં' મધુ પટેલ (લખમનગર); નોંધપાત્ર: 'ગોરીસોર'—નારાયણભાઈ વારા (લખમનગર), 'કુદરતને ખોળે'—કુંદરદન ભટ્ટેચ (અમરાવાડ)

ચિત્રોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં ગુણની દૃષ્ટિએ આ વખતના ચિત્રો ઊતરતી કક્ષાના જણાયાં છે. ભાઈ ચંદુભાઈ ભટ્ટનું ચિત્ર 'એકલવાયો' યોગ્ય દૃષ્ટિબિંદુથી લેવાએલું હોઈ બીજું ઈનામ તેની ફાળવ્યું છે. આનુષંગાનું સ્થાની એ ઝાડોની કમાન વચ્ચે દેખેરી મઢાઈ જવી જોઈએ તે રીતની યોજના વિચારીને આ ચિત્ર લેવાયું છે તેને લીધે જ ચિત્ર આકર્ષક બની શક્યું છે. આનળના ભાગમાં દૂરજ અરસો દૂર જવા વધારે ઘેરાયો. ચિત્રની નીચે ટાળે ખૂણે ઘેરાયું ઘાણ દેખાય છે તે તળા ઍન્ગલ્સમેન્ટ કરતી વખતે આવેલી ખોળી—કાળી કિનારીનો નહામો ભાગ તથા ટ્રાંઝિ પિનનાં નિશાન વગેરે ખરાબીની ઊભપ સૂચવે છે.•

ત્રીજું ઇનામ કુદરાદાર બાઈમાનું પટેલના ચિત્ર 'નિસહાયી રોળાં' ની રૂકવાંક કુલ્પના છે અને તેમજ્યા પ્રમાણસર છે પણ તેના નાગ પ્રમાણે રોળાંને અપૂર્ણ ખ્યાલ આપી શકતું નથી. આવેલું પાત્ર ઠીક દૂરત્વ સૂચવે છે અને પગથિયાની માઠીને પદાર્થના પ્રમાણ સુધી નજર દોરવાય છે ને સાથે દૂર જવાનો દરનો આકળનો રચના જણાતો હોત તો ચિત્ર સપૂર્ણ બનત.

બાઈ નારાયણભાઈ વારા પોતાના ચિત્રમાં, નેગેટિવના અપ્રમાણ એક્સપોઝરને લીધે છે ઘાળની દેખરા દેખાય એ રીતના સેન્સ્યાયથી વધુ સરસ રીતે 'ગોરીસો' ને દેખાડી શક્યા છે ઑકલૅન્ડ અપ્રૂફ દેખાડી છે તે પણ વાજબી છે. માત્ર ટાળા હાંયે અયોગ્યોને આકાશનો ભાગ અખબે ખૂણે છે તે એન્ગલ્સમેન્ટ કરતી વખતે હલકો પાડી દેવાની જરૂર હતી જનલી પ્રાપ્તિના ચિત્રો લેવાં સહેલ નથી અને એ નમૂના બાઈ નારાયણભાઈએ રજૂ કર્યો છે તે માટે અંદેખર એમને ધન્યવાદ ઘટે છે.

બાઇ કુદરેદ ભટ્ટેચનું 'કુદરતને ખોળે' ચિત્ર કક્ષાના પાખીને લીધે આકર્ષક બને છે પાત્રોની ક્રિયા બે ભાગમાં વહેંચાઇ ગઇ કે? અને અમળતોનો નથી દેખરા કારણ કુમેરા સાથે જુએ છે તે પણ બાજુએ રાખ્યું છે. બાઇ કુદરેદને એક સરસ ચિત્ર બનાવવા માટે આપરેશી તક ગુમાવી છે. ચિન્ટ પણ એકએ તે કરતાં ઝાંખો છે.

ઝી. ઝી. કુનીબંદા

• ચિત્રની ગોમેટ્રર એક્સરખી કિનારી રાખવા માટે ચિત્રના કર કરતાં ના દરજ્જે એટલી કરતી ઓછી સાઇઝનું એક કાર્ડબોર્ડ સરખપૂરું કાપ કું, અને તે, ઍન્ગાર્ડમેન્ટ પૂરતું એક્સપોઝર આપી રહ્યા પછી, ગોમેટ્રર ના દરજ્જ કિનારી ખુલ્લી રહે તે રીતે ચિત્રની ઉપર ગરોબર વગાડા ગોઠવવું. પછી તે પર સાધારણ પ્રમાણ કરતાં વધુ ભૂખો તેને ત્રિપ્રિંટ્રેક્સ પર સાથે દબાવેલું રાખવું હતે ઍન્ગાર્ડમેન્ટ નોંધેલ કાઢી લઇ ઍન્ગાર્ડનેગેના સેન્સ્યાયથી ઝીણો પ્રકાશ તેના પર આવવા દેવો. ફક્ત ચોડી સેકન્ડના આ એક્સપોઝરથી કાર્ડબોર્ડની આનુષાનુ એકસરખી કાળી કિનારી છપાશે. પછી પ્રિન્ટ તૈયાર થતા આસરે ½ ઈંચ વા જરૂર એટલી પાતળી કિનારી ગોમેટ્રર રાખી બાકીનો ભાન ટ્રિમ કરી નાખવો.

અધશ્રદ્ધા અને અજ્ઞાન એ અજ્ઞપના દુશ્મન છે; અને અશ્રદ્ધા ને અપજ્ઞાન એ ભક્તિનાં દુશ્મન છે.
જ્ઞાનની વાતનો કપયોગ કરે છે ને સર્જન થાય છે; વિનાશ થાય છે ને વિનાશ થાય છે.
બધા માણસો કપાટ ખરીદે છે—પુસ્તકને માટે બધા માણસો પુસ્તક ખરીદે છે—કપાટને માટે.
રનેહ કર્યા પછી નાનો નોંધપાર નિર્બળ છે નાતો તૂટ્યા પછી રનેહ કરનાર મહાન છે.

'મજુલ'

ચાંદુડી

સોનાર ભૂષણ સ્વરચના, ન્યોમનું ભૂષણ ન્યોમ,
ચાંમિન ભૂષણ તારકા, યૌવન ભૂષણ પ્રેમ
ઉદુગણ ભૂષણ ચન્દ્રતા, ધરણી ભૂષણ ધીર,
માનવી ભૂષણ સજ્જન, નારી ભૂષણ શીલ
કવિનુ ભૂષણ કલ્પના, ગાયક ભૂષણ સ્વર,
વાણી ભૂષણ મધુરતા, નયનનુ ભૂષણ નૂર
સર્જન ભૂષણ પૂર્ણતા, નાટ્યનુ ભૂષણ મર્મ,
કાવ્યનુ ભૂષણ વ્યજના, જીવન ભૂષણ ધર્મ
પ્રણયિની ભૂષણ રાધિકા, પ્રેમ ભૂષણ પતરવાસ,
કપની ભૂષણ જગતમા એક જ અનપી-રામ —રજનિકાન્ત વ્યાસ

મિસ્ટર રીઝ હચિન્સન

આ નામ વાચીને તમને હશે। ખ્યાલ આવે છે? ભાગ્યે જ આવે અને છતા એ નામ ધરાવનાર વ્યક્તિના સીધા કે આડકતરી રીતે તમે ઋણી ન રહો એવા ભાગ્યે જ કોઈ દિવસ વીતતો હશે એનુ કારણ?

કારણ જાણવા માટે તમારે પચાસ વર્ષ પહેલાના સમય પર જવું જોઈશે, જ્યારે અમેરિકાનાં એક કપની પોતાના યુવ-વેરા પુત્રને સિક્ષવિજ્ઞાની એડીસનની પ્રયોગશાળાની મુલાકાતે લઈ ગઈ.

બાર વર્ષના એ કહેવાતા કુમાર સાથે હાથ મિલાવી એડીસને એને સવાલ કરેલો, 'તુ મોટો થઇને શુ બનવા ધારે છે, દીકરા?

'તમારો મુખ્ય ઈજનેર, મિ એડીસન' કુમાર હચિસને નિર્ભયાત્મક ખાતરીથી તેને જવાબ આપેલો. એડીસન ખાત્રે એ સાભળીને સહેજ મરકેલો, પરતુ એ કુમારનો ભાગ્યો અને મુખ્ય કર્યા વિના નહોતો રહ્યો

અને તમે નહિ માનો, પણ ખરેખર, વીસજ વર્ષ રહીને કુમાર મિસ્ટર હચિસન એ પદને યોગ્ય બની ગયો હતો. મહાન વિજ્ઞાનીઓને પણ હલેકટ્રિસિટી જ્યારે એક અદ્ભુત રહસ્ય સમી લાગતી ત્યારે પદરજ વર્ષના આ કુમારે બસબાર કામ આપની એક બીજાથી યુક્તિ શોધી કાઢી હતી!

માત્ર ઓગણીસ વર્ષનો હતો અને ઈલેકટ્રિકલ એન્જિનીઅરિંગની પોતાની ડિગ્રી માટે અભ્યાસ કરી રહ્યો હતો ત્યારે એકાએક તેને એવો ખ્યાલ આવેલો કે બહેરા માણસોને આજમાવતા કરવાના કામમા બીજાઓને યોગ્ય સહાય કરતાકરમ વધુ અભ્યાસ કરતો ગયો તેમતેમ પોતાનો ખ્યાલ વાજબી હોવાની ખાતરી તેને થતી ગઇ પરતુ એક બાળતના પોતાના અજ્ઞાનની પણ એને ઓટકી જ ખાતરી હતી. અને તે અનુભવના જ્ઞાનની રચનાની. પોતાનુ એ અજ્ઞાન એ ન ટાળી શકે ત્યા સુધી તેનો ખ્યાલ કદી મૂર્તિમત ન થઇ શકે

બહુ ઘોટા તફાવતો હોય છે એની હિંમત અને ધીરજપૂર્વક પોતાનો હલેકટ્રિસિટીનો કોર્સ પૂરો કરી નાખીને તરત જ તે અજ્ઞાનમાની મેટિકલ કોલેજનો દાખલ લીધો.' નિશ્ચયાત્મક બહેરાનો એ તફાવત, ડાક્ટર યા સિવાય બીજા કોઇ કહેશે એમા પ્રત્યેકનો હશે એવો ભાગ્યે જ કોઈને ખ્યાલ આવે પરતુ મિસ્ટર હચિસને તો પોતાને જરૂરી લાગ્યો એટલો જ અભ્યાસ કરીને કોલેજને પદવી મૂકી અને ત્યાર બાદ ચોદ્દ જ મહિના રહીને બહેરાઓને આજમવાયા સહાય રૂપ એવી એક નીજળીક રચનાનું એણે પેટ્ટ લીધું!

એની આ શોધ એટલી અપૂર્વ હતી કે ઈજદ તરફથી તેના 'એકાકરડીકોન' (Accousticon) ની તાત્કાલિક વિનતિ થતા તેનું એક સુધારેલુ મોડેલ કલોસેપ વસાવતી રાણી એલેકઝાન્દ્રા પર મોકલી આપવા અદવામા રાણી અને શાન એડવર્ડ (એ સમયે હજુ તેઓ પ્રાન્સીનશીન નહોતા થયા) પોતાના રાજ્યાભિષેકમાં બ્રાઝ હોવા માટે આ તરણ દ્રસ શોધકને ખાસ નિમત્રણ મોકલ્યુ

આઠ વર્ષ સ્ટીને હચિસને પોતાની કુમાર વયની પ્રબળ મહત્વાકાક્ષા સિદ્ધ કરી. એડીસને તને હચિસન પાસે આગળી મૂકી કે એડીસન લેબોરેટરીઝના મુખ્ય ઈજનેર બને સલાહકારના પદનો તે સ્વીકાર કરશે તો પોતે ખૂબ આભારી બનશે! અને એ આમત્રણનો જે દિવસે સ્વીકાર કર્યો એ દિવસ મિસ્ટર હચિસનની જિંદગીનો સ્રાચ સૌથી ગૌરવવતો દિવસ હતો

જગતની કોઈ પણ એ શોધમા પ્રતિભાએ આકરા અતરજ્ઞવા સહકારપૂર્વક કામ નથી કરી રાકી પ્રયોગશાળામા અકાર કલાક કામ કરતા એડીસનથી હચિસન પણ ઓછા ઊતરે તેવા નહોતા. કયારેક તો બને જણાની ચોવીસે ચોવીસ કલાક ચર્ચા ચાલતા રહેતા કાખવા તરીકે એક કાકવર્તી શોધની ગણતરીની ગણતરી પર તેઓ હતા ત્યારે તો હચિસન ચોવીસે કલાક પ્રયોગશાળામાજ પડયો રહેતો, કોકે એનુ મુખ ઘર ત્યાથી માત્ર ૪૦૦ વારનો જ અંતર પર હતુ

એક દિવસ નજકના એક બીજા કારખાનામા તરફથી ટેલીફોનની ઘટડી રણકી. બોલાઈ પરતુ કોઈ યત્ર ચાલુ કરવાને હચિસનની જ જરૂર પડેલી હચિસન ત્યા ગયો. યત્ર પર એક વેધક જ્વર નાખી અને ચોકથી, 'હથોડી લાવો તો જો'

હથોડી આવી વપરાતા એક ભાગ પર બે ફેરવી અને ત્યા કાન દીધો બીજા ચાર કાન દીધા, ત્રીજા વાર, અને તેવું ત્રિવમ ચાલુ કરાવી યત્ર પૂર્વવત્ ચાલુ થઇ ગયુ હતુ!

કારખાનાંનો માલિક પ્રસન્નાપુણ્યો વરસાથી રડ્યો હતો ત્યાં વચ્ચેજ માનિપૂર્ણ હચિસન બોલી ઊઠ્યો: 'મારી ઈ ૨૦૦ ડૉલરજ છે.'

'અમો ડૉલરજ અને તે ઇથોડીના માત્ર ત્રણ કપકારા માટે?' ચકિત થઈને પેલા કારખાનાના માલિકે પ્રશ્ન કર્યો.

'ના;' હચિસને કહ્યું ને તેની માનિથી જવાબ આપ્યો, 'એક ડૉલર એ કપકારા માટે અને ૧૯૯ ડૉલર એ કપકારા ક્યાં દેવા એ નક્કીનાર માત્ર હું જ એક દોવા માટે.'

પરંતુ પોતાના કાર્યનું પોતાને લાગતુ વાગતું મૂલ્ય લેવાનો આગ્રહ ધરાવવા છતાં હચિસન સૌથી ઉદાર અને આત્મત્યાગી પુરુષ પણ બની શકે છે. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ જ્યારે ૧૯૧૪-૧૮ની લડાઇમાં ઊતરેલું ત્યારે પ્રેસિડેન્ટ વિલ્સને તેને બોલાવેલો.

'ડૉ. હચિસન !' એના આવતાંવેંત વિલ્સન બોલ્યો, 'મારા નિષ્ણાતો કહે છે કે નીકામત્રણા ખાતાના પગાં સમયના સલાહકાર તમને નીમવા આવશ્યક છે માત્ર તમારા દરમાયાનું નામ પાડો તો '

'અલબત્ત વળી,' હચિસને તત્કાળ ઉત્તર આપ્યો, 'યુદ્ધ ચાલે ત્યાં સુધી વર્ષે ૧ ડૉલર !' અને એક ડૉલર કપજાંત એક રોન્ટ પણ લેવાની એણે ના પાડી દીધી !

આને આ સિલ્વર રીજ હચિસન ખુદ પોતાની જ એની હુન્નરો શોધોના પેટન્ટનો દાવો કરી શકે એમ છે, અને એ શોધોએ બાજરવાં ૧૦૦,૦૦૦,૦૦૦ પૌંડથી વિશેષ પોતાનું મૂલ્ય કપલબ્ધ છે એમાની એકે શોધ એવી નથી કેમાં કોઈ હરીફના પેટન્ટનું અહેજ પણ અતિક્રમણ થયું હોય. ઊલટું, એને ખબર પડે કે પોતે કરવા ધારેલી શોધ પર અમુક હરીફના પ્રયોગો ચાલે છે તો એ શોધમાં પડવાનું જ એ માંડી વાળે. એક નહિ પણ અનેક દાખલામાં પોતાના કરતાં ઓછા સદ્‌ભાગી હરીફોને તેમની શોધો પૂર્ણતાએ પહોંચાડવામાં એણે સહાય કરેલી છે.

રખા ? .... હચિસને આખી જિંદગીમાં માત્ર ત્રણજ રબરો પાડેલી છે, અને એમાંની ઉલ્લી આજથી વીસ વર્ષ પહેલા' કે રબરના દિવસે એ ૧૦૦ પીંડના ખરચમાં જોતરી પડેલી. એક રપીંડ-ઓઇ એ લાવેલો, અને પછી એની ગતિ વધારે ઝડપી બનાવવા બાકીજ એનો બધો અભય ગયેલો. કહેવાની જરૂર નથી કે એ સમય બરબાદ નહોતો ગયેલો, અને જેવી કેસ્ટા સુધારા જુદાજુદા પેટન્ટ રૂપે બહાર પડીને તેને માટે હજારો ડૉલરની આવકનું સાધન બની રહ્યા.

આજ રુપ વર્ષની વયે પણ હચિસન પૂરા કારાર હલાક કામ કરે છે. રાતલુ બનવાની અને ઉલ્લી લઈ સુધી પ્રયોગો કરતા રહેવાની તેની ટેમદ છે.

—અંબોક્ક દર્પ

તમારાં પુસ્તકો

પોતાનો વિકાસ સાધવા ઇચ્છનાર કોઈ પણ વ્યક્તિ આજે પોતાના ગજ મુજબ બોડાપણાં યે પુસ્તકો વસાવ્યા વિના બાજ્યે રહેવી ઘરો અને ગેતાં એવાં પુસ્તકો એ જ્ઞાનની એક ભતની પરબ છે અને જ્ઞાનના તૃષાર્તોની તરસ ઓછી છીપે છે. માનુષના સ્વભાવની પણ એ એક નૈસર્ગિક દૌર્બલ્ય કહી ગ્રકાય કે પોતે ભલેનું બીજાઓને કપબાવવા તે ઇચ્છતો હોયેલ રહે છે, અને એ દૌર્બલ્યોમા પોતાને ત્યાંના પુસ્તકો પણ જિજ્ઞાસુ વર્ગમા ફેલાયેલો રહે છે

પૈસાની ગાદ્ક પુસ્તકોનું ગાદ્કપ્ય પણ તેમના કપયોગમા રહેલુ છે. પરંતુ જો પિતાને પૈસાની ગાદ્ક પુસ્તકોનો પણ ગેરકપયોગ કરનારા મળી આવે છે. એ ગેરકપયોગ કરનારાઓ સામે સ્વાભાવિક જ જે ગાદ ઉત્પન્ન થાને છે તેનો એ બધા ગૌરવ પ્રકાર વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં બીજા પાસેથી પુસ્તકો પર મેળવેલો. એક બાજુને લેવામા આપનેલ

'ચાપુ કૂલ ગુલાબનું, લીધું જગત બાસ,
આ પુસ્તકને છે માદ્ક, જ્યાં તની બાકો ઝપવાસ'

આપણે ત્યાં વિદ્યાર્થી વર્ગમાં, અથવા શૌકીન, પત્રકારત્વ વગેરે ગેવાર જ્યવસાયોમા રોકાએલાઓ સિવાય ગૃદપુસ્તકાલયનો આગ્રહ ભાગ્યે જોવામાં આવે છે. પરંતુ પશ્ચિમમા એ પ્રવૃત્તિ ખૂબ વિકસી ઊઠેલ ને આપદીમાંના ગોરા માટે ત્યાં પણ આજી દવિતાઓ પુસ્તક પર લખાય છે કે:

"Steal not this book for fear of shame,
For here you see the owner's name,
And when you die, the Lord will say
Where is that book you stole away ?
And if you say you do not know,
He'll send you into the hell below"

આજકાલ માનસશાસ્ત્રીઓ ચોપડી પાછી વાળવામા નિષ્ફળ નીપજનારાઓના અનેક વર્ગો પાડે છે.(૧) પોતે ચોપડી કાઢીની લાંબા જ ન સમુજવું ભૂલી જનારા. (૨) પોતે મની પાસેથી ચોપડી કાઢીની લાંબ્યા છે એ ભૂલી જનારા. (૩) વાચવા લાંબ્યા પછી થોડા લાંબો સમય નીની જવાને કારણે એ પાછી વાળવાની જરૂર ન જોનારા. આ ત્રણે વર્ગો સામે સપૂર્ણ તર્યસાધક પગલાં કઇ રીતે લઈ સકાય તેની શોધ હજુ કોઈ માનસશાસ્ત્રીએ જાહેર પાડી નથી; એટલે પુસ્તકો વસાવનારે અને જ એ પ્રકૃતિના શોખી કાદવાની રહી.

એક વાત સત્ય છે કે માણસ પુસ્તક વસાવે છે તે પ્રામાણિકપણે તો પોતાના જ લાભ માટે. અને પુસ્તકોમા માત્ર આનંદનું નદિ પણ જીવનપરતરનું સાધન એ સમજતો હોય તો તેમની પાસ્ય જળવણી પ ઇચ્છ એવું સાદ્ક જે વસ્તુ આપવું જોઇએ બધા જ શોખીનોના રબર જેવું બનવા કોઈ એવી શક્યતા આપવે ત્યા નથી. એટલે અમક અને ગરેડાદાર અક્ષરે, પુસ્તકના પાનાને બેડોળ ન બનાને એ રીને, પાસ્ય રેખાને દરેક પોત નું નામ લખી દેવું જોઇએ. નામ માટે બનતા સુધી પુસ્તકનું ઉપરડાજ જ કોઇ પાનું નકી કરવું અને તેના પર પોતાનું પૂરું નામ, સરનામું, ખરીદાની તારીખ તથા શ્રીજન લખવી તથા પુસ્તક પૂરું થતુ હોય ત્યા વખાનુને અંતે પોતાના નામની સહી સાથે પુસ્તક કૂરું કર્યાની અને પછે કર્યાની તારીખો લખી રાખવી.

પોતાને ત્યાંના દરેક પુસ્તકમાં બધ્યમ કદનું એકાદ કાર્ડ રાખવાનુ પણ ગુજબ થઈ પડે કોઈ મિત્ર કે પરિચિત પુસ્તક વાચવા લઈ જવા ગાને ત્યારે તેમાનુ કાર્ડ લઈ, તે પર પુસ્તકનું તમા કોઈ વાંચવા આપવાનું હોય તેનું નામ અને તારીખ તથા તે પાછું વાળવાની અપાઈલી આશરીની તારીખ લખી રાખવી, અને ખાતામાં અણવાજાવી પર પુસ્તકની ખાલી પડેલી જગ્યામા બી કાર્ડ રાખી મૂકવું. જ્યારે પણ નજર જાય ત્યારે ખાલી પડેલી જગ્યા વખાવા બનેલી ચોપડીની યાદ આપી દેવી. બધુ કોય પોતાની જરદી પાછી વાળવાની પોતાની આ ક્રિ દર્શાવવામા વીરત્વ માને છે, અને બદામા તરીકે વાંચવાની પોતાની ધીમી ગતિ બતાવતા ધરે છે. એવાઓને માત્ર નમ્રતાપૂર્વક એટલુજ જણાવી દેવું કે તેઓ પોતાના વાચનની ઝડપ ધ્યાને લે જ કરવાનીય છે

કેટલાક વળી પોતાને ત્યાંનાં પુસ્તકો કોઇને પણ વાંચવા દેવાની બાબતમાં અત્યંત કૃપણ હોય છે. તેમનું કાં તો પોતાનાં આશ્રિતોનાં પુસ્તકો સાથેજ વિશ્વાસ મૂકીને મુકાયા હોય છે, અથવા તો ખીજાઓને ત્યાંથી લાવીને પાછાં ન વાળેલાં પુસ્તકોનું જ પોતાનું પુસ્તકાલય બનાવવું હોય છે. આમાંના પહેલા વર્ગના વિશ્વાસ મેળવવાનો પ્રયાસ

કરવો, પછી બીજી વખથી તો કદી નાતો ન બાંધવો, કારણ તમને એક પુસ્તક વાંચવા આપીને તમારે ત્યાથી જે કે બધુ પુસ્તકો જો વાંચવા લઈ જવાનો, જે કદી પાછા જ નહિ કરવાના.

હાલ વળી પુસ્તકો પર આવરણો (dust wrapper) કે જેકેટ (jucket)ની પ્રથા શરૂ થઈ છે. એમાંના કેટલાકના વેષ્ટનો પુસ્તકના વસ્તુને અનુરૂપ આકર્ષકપ્રભાવી હોય છે. તો એવા પુસ્તકો વાંચુયા આપતાં પહેલાં કા તો તેના વેષ્ટનો ઉતારી લઈને કાળજથી સાચવી રાખવા, અથવા તો તેમને આંચ ન આવે એ રીતે તેના ઉપર બીજું પૂઠું ચઢાવી દેવું

આ તો કેટલીક સામાન્ય સૂચનાઓ છે બાકી પુસ્તકો વાંચનારા અને વસાવનારાઓ હંદાય પોતાના અનુભવે એથી પણ સારી અગત્ય ભરી રસા હશે

—'પ્રકર્ષ'

ઈનાઇલને બારણે સમડીની રાખ

દુર્ગંધનાશક તરીકે આપણે ઈનાઈલ વાપરીએ છીએ. પહેલા એ સારુ હતુ, પણ હાલમા એના ભાવ વધી જવાથી, વળર ખર્ચ એનુ લાગ સરી શકે એમ છે આપણા ચૂલાની રાખ દુર્ગંધનાશક છે રાખમા વાસ ઊંચા લેવાને ગુણ છે એની ધણાને ખબર નથી ચૂલાની અગર પાણીના ઉનાગાની સૂકી રાખ એક ડબ્બામા ભરી રાખની એમના બારીક કિસમ કાઢી લેવા તે ફરી સળગાવવાના કામમા વાપરવી આ રાખ બાળમા નાખીને સાવરણાથી ઘસીને લેવાથી ખાળ એકદમ સ્વચ્છ થાય છે સદારમાની કાચની કુડી આ રાખથી ઘોવાથી દુર્ગંધ નીકળી જાય છે કુડી ચકકર જેવ સ્વચ્છ રહે છે તથા એના પરના પીળા ડાઘ સાફ નીકળી જાય છે. જ્યા જ્યા વાસ આવે ત્યાત્યા રોજ રાખ નાખવાથી દીનાઇલની જરૂર પડતી નથી ચૂલારાની સૂકી રાખને કપડાથી ગાળીને ચાદીના વાસણ પર ઘસવાથી એના પર ચળકાટ આવે છે અને ઘાસો, પૉલિશ વગેરે વાપરવુ પડતુ નથી આ રીતે એક ઉત્તમ વસ્તુ ન ખર્ચતા દીવાત-બાનામાની કુવ્વત્ત જેવી રોબાની ચીજો બનાવી શકે એવી કદી ધારી નહોતી.

(સ્ત્રી) —શ્રી ઇરમીબાઈ પ્રધાન પુના

માણસનું નાક અને જુદીજુદી વાત્ત

આપણી સઘળી ઇન્દ્રિયોમા પ્રાણેન્દ્રિય સૌથી સપૂર્ણ ગણાઈ શકે એમ છે એમા પણ જગલમા નસકોરા કરતા હાથી નસકોરે તજજ્ઞ કોઇ પણ નથી વાસને વહેલી પકડી પાડે છે એટ કારણ હજી નથી જાણી શકાયુ; ચાખતરાઓએ એ પુરવાર કર્યું છે આપણા ચિત્ત પર જુદીજુદી વાસની પ્રભાવ અસર થાય છે અને એને લઈને યુધ્ધ અને કામ કરતા કારખાનામા કામદારોને રૂચે અને પ્રોત્સાહિત કરે એવી સુવાસની યોજના કરવામા આવે છે

વળી અમુક સુવાસ અમુક સમયે જ આપણને ગમે છે ઈજનેરોને કારખાનામા તેલ અને પેટ્રોલની વાસ ગમે છે એ રીતે રસ્તાઓ પર કે ઉત્સવોમા કૂચો કે બાજારોની વાસ પ્રિય જણાય છે પણ સર્વત્ર એવું નથી હોતુ તમારી હાજરાથી અત્તરની કે શાકમાર્કટ લવરની વાસ આવની હોય તો તમારી બૂબ ઉત્તેજ્ય ખરી?

હજુ ચોક્કસ સમય પર વિજ્ઞાનીઓએ શોધી કાઢયુ છે કે ગુલાબની વાસ કેટલાક વિચિત્ર ગુણો ધરાવે છે હાખવા તરીકે એની અત્યત સુવાસ ઘડીઆળને ચારતુ બધ પાડી છે! તેલના ઘટક દ્રવ્ય પર અસર કરે એવો કશોક ગુપ્ત એની વાસમા રહ્યો હોવા જોઇએ

તમે પાણીની કડી વાસ લઈ જોઈ છે? તમે કદીકે એની કશી વાસ જ નથી કોની. પરતુ યુગાન્દાના દેશી વતનીઓને પાણીની વાસ સુદ્રલ નથી ગમતી, અને એટલા માટે એ કદી નહાતા નથી!

ચીનાઓને માણસની વાસ સુદ્રલ નથી ગમતી, જ્યારે ત્રિનિદાદ શહેરને માણસોને માલિશ કરે છે! લાપ લોહોને સુવરના માસની વાસ નથી ગમતી, આફ્રિકાના મૂળ વતનીઓને માછલીની નથી ગમતી અને ગ્રીનોલિયાના વતનીઓને મરઘાબતકાની —'પ્રકર્ષ'

દુર્ઘનો મહિમા

દક્ષિણ મહાસાગરમા દક્ષિણ આફ્રિકાથી ૨૦૦૦ માઈલ અને દક્ષિણ અમેરિકાથી ૪૦૦૦ માઈલ દૂર એક નાનેરો ટાપુ છે ૨૦૦ માણ-સોની વસ્તીવાળા એ ટાપુનું નામ ટ્રીસ્ટાન દી. કુન્હા છે આપણુ સુધરેલા દુન્યી જગતમાના આ નાના ટાપુમા મહાસાગરની વિદ્યા-ળાઓ કરતાયે સામાન્ય સાચવી રાખ્યું છે

માત્ર કોઈક જ વખતે મોટા જહાજો દક્ષિણ આફ્રાદ્રાકિકના આ ટાપુને કિનારે આવે તે સિવાય ત્યાના વતનીઓ આપણી સુધરેલી દુનિયાથી અત્યત્ય છે સુધરેલી દુનિયાના વિદ્વાનો એમને ત્યા જઈ સારી વાતો લઈ આવ્યા છે ત્યા ધરડા પહેલા જુવાનો મરતા નથી, કોઈ માદુ પડતુ નથી, એમનુ ચોકઠું અનેક છે, એમના દાત પાણીદાર મોતીની માળા જેવા ચળકતા, સુવ્યવસ્થિત અને મજબૂત છે. જીવનના અત સુધી તેમના દાત નભે છે, છતા દાતણ કરવામા આ ઢીંચવાસીઓ સમજતા નથી

આંખો, બકરાં, પેટા અને ગધેડા એમનુ પશુધન છે એમ આ પણા ખોરાકમા ઘઉ-ચોખા તેમ એમના ખોરાકમા મુખ્ય દ્રવ્ય છે ઘેટાલી છે બાલ ત્યા કોઈ બિમારી થા નથી, ઝાડા ત્યા અજીર્ણ થા

સૂર્યના તાપ, ખુલ્લી હવા, નિશ્ચિન્ત જીવન અને સૌથી મહાને તો સારૂ પુષ્કળ દૂધ એમના સુખી જીવનની ચાવીઓ છે એવુ એમનુ રાગરાજ્ય પૃથ્વીના પટ પર સુધરેલી દુનિયાથી દૂર સુખે જીવે છે

આફ્રિકાથી આઠ સૌથી જગતની જે પ્રજાઓ શરીર હાવા, સગઠન અને પીર્યવાન છે, એવું બાળમરણ-પ્રમાણ ધરાવતુ છે, જેમને જગત આખાને ચીરતો સમૂહ ખપાવ્યા એટલા છે, જેમણે કલા અને સાહિત્યને પિછાન્યાં છે, જે વિજ્ઞાન અને માનવપ્રકૃતિના દરેક ક્ષેત્રમા આગળ વધેલી છે, એની દરેક દૃશ્ય પ્રજાએ પોતાના ખોરાકમાં દૂધ અને દૂધની વાનીઓ વિપુલતાથી વાપરી છે —ડૉ મૅકરોલ્સ

મહાન પુરુષોના અંતિમ શબ્દો

અલબત્ત, મહાન નહિ ગણાઈએ એવી અનેક વ્યક્તિઓએ પણ મૃત્યુ ના સત્કાર પ્રસંગે મહાન વ્યક્તિઓના કરતા યે ઉમદા શબ્દો વાપર્યા હશે, પણ જગતમા મહાન વ્યક્તિઓના જે અંતિમ શબ્દોની નોધ રાખવાની પ્રણાલિકા હોઈ અહીં એમાથી કેટલીક વ્યક્તિઓ સ્મરીએ

મહાન જર્મન કાયગોએટેના છેલ્લા શબ્દો હતા 'પ્રકાશ, વધુ પ્રકાશ!' એ પ્રકાશ તે દિવ્ય પ્રકાશ હતો એ હેનીએ મારેલો તેવો ભીખુભક્તીઓનો પ્રકાશ નહિ. એ હેનીના છેલ્લા શબ્દો હતા 'અજ-વાળુ કરો, હું અંધારામા ઘેર જવા નથી માગતો'

સત્તરમી સદીના અંગ્રેજ ચિંતક હોબ્બના છેલ્લા શબ્દો હતા. 'અંધારામા મહાન કૂદકો!' પોતાના આદ્યુત્ત સગીતનુ પણ તે શ્રવણ-સુખ ન અનુભવી શકનાર બધિર સગીતસમ્રાટ બીટોવનના છેલ્લા શબ્દો હતા: 'હું સ્વર્ગમા બધુ સાભળી શકીશ'

ઈગ્લડનો મહાન વડો પ્રધાન મરણી વખતે આ શબ્દો બોલેલો કહેવાય છે 'ઓહ, મારો દેશ! હું મારા દેશને કેવો ચાહુ છું!' સેન્ટ આલ્બર્સના છેલ્લા શબ્દો હતા' 'બિચારી સ્ત્રીને ખૂબ ને ખૂબ ને મારશો.' જ્યારે ૪૦ વર્ષ પર અજ્ઞાન પામેલા રાજેનસાદ પાચમા જ્યોર્જના અંતિમ શબ્દો હતા 'સામ્રાજ્ય કેમ છે?' (How is the Empire?)

—'ગ્રહિક્ત'

આ માસ ઈતિહાસમાં

મે

રોમનોમાં વાણિજ્યના દેવતા–બનકુબેર તરીકે ગણાતા મરકુરી(બુધ)ની માતા માઈઆના નામ પરથી આ માસનું નામ પડ્યું; કેમકે દેવીને આ માસમાં નૈવેદ્ય ધરાતા.

ફ્રન્ચકારમાં આ માસ વસંત ઋતુમા આવતો હોઇ તેની પહેલી તારીખે બહુ ધામધુમથી 'મે ડે' નો વસંતોત્સવ ઊજવાતો, કેમા ગામ બહારથી ફૂલેભરી ઝાડની ડાળી લાવીને શહેર વચ્ચોવચ્ચ 'મે–પોલ' તરીકે રોપવામા આવતી, અને તેની આસપાસ ઉત્સવપ્રેમી પ્રજા નાચગાન કરતી ગમ્મત્ત મુજબ એ રિવાજ આજ તો ત્યા નરમ પડી ગયો છે અને માત્ર બાળકો જ ઊજવે છે.

તા. ૧ સમાજવાદ અને સામ્યવાદ સિદ્ધાંતો સ્થાપકની પ્રજ્ઞા કાયગારોના 'ગ્રહાદિત' તરીકે ઊજવાતો 'મે ડે'. ૧૮૮૯ની આતરરાષ્ટ્રીય સમાજવાદી કોંગ્રેસે જે દિવસ ઊજવવાનો ઠરાવ પહેલવહેલો કરેલો

તા. ૭ અમેરિકાની ક્રેલાબિયા નદી પહેલવહેલી ટ્રેક્ટન એંજે શોધી કાઢી, ઈ. ૧૭૬૨.

તા. ૮ ફ્રાન્સના છેલ્લા રેજીકાઈડિયન નામી નવલકારકર્તા ગસ્તવ ફ્લોબર્ટનું અવસાન, ૧૮૮૦.

તા. ૧૧ ૧૮૫૬ના બળવામા બળવાખોરોએ દિલ્હીના કબ્જે કરેલ મુઘલ સમ્રાટ બહાદુર શાહ જફરને દિલ્હીના શાહીનગરશાહ

ઑક્સફર્ડની ઑલ સોલ્સ કૉલેજમાં ભણીને બે તેજસ્વી વિદ્યાર્થીમિત્રો એકીસાથે તેના ફેલો પણ થયા. એમાંનો એક ગરીબ હતો તે કેળવણી ખાતામાં અધ્યાપક બનીને હિંદ આવ્યો, બીજો પ્રો ગેડનૅ; બીજો શ્રીમંત ઘરબારવાળો હતો તે જ્યારે હાઈકોર્ટમાં જજ બનીને હિંદ આવ્યો, એ સૉર કર્ઝન. વાઇસરૉયગીરી દરમ્યાન કર્ઝને પુનાની મુલાકાતે જ્યાં ત્યારે ત્યાની કૉલેજની મુલાકાત વેળા વર્ષેવર્ગ કરી વળ્યા છતાં તેની આંખે ગ્રેહમ ન ચડ્યો પ્રિન્સિપાલ એકબીને પૂછતા ઉત્તર મળ્યો કે તે આજના દિવસની રુબ્બર ઊતર્યો છે એના તારે ભલા ઝવરુબીને પણ દઝાડ્યા હતા એ સૉર કર્ઝનની ગાડી તરત એ મામૂલી પ્રોફેસરના બંગલા તરફ વળી, અને એ નાના બંગલાના પગથિયા ચડતા ચડતા એ મહાન વાઇસરૉયે બૂમ પાડી 'હલ્લો ગ્રેહમ!' ઉત્તરમાં થીજું મહત્તેજ મિત્ર બહાર આવ્યો તેને એની ઈરાદા પૂર્વકની ગેરહાજરી-નું કારણ પૂછતા ગૌરવપૂર્ણ નીચર જવાબ મળ્યો 'હલ્લો મિત્ર વાઇસરૉય થયા પછી મને કેવોક યાદ કરે છે તે જોવા ખાતર જ!'

અનેકાર્થી શબ્દ હરિ=વિષ્ણુ અથવા કૃષ્ણ, ઘોડો, સિંહ, વાનરો, ચંદ્ર, એ ઉપરાત સરકૃત સાહિત્યમાં તો નીચે જણાવેલા ઘણા અર્થોમાં તે વપરાય છે ઇન્દ્ર, યમ, શિવ, વરુણ અને બ્રહ્માના બીજા નામ, ઇન્દ્રના ઘોડાનું નામ, રથનો, દેડકો, પોપટ; સર્પ, મોર, કોયલ, ભમરો=ઇન્દ્ર નામ, માણસ, પ્રકાશનું કિરણ; અગ્નિ, પવન, પોપટી રંગનું, પીતવર્ણ લીલુ હરિ-હરી=કલાળામા કુવાનું પાણી પાવાને લેવામા આવતો ચાક

ઇલાસ્ટિક (રિબનિરેબાપ્ત) નાડીવાળી ચડ્ડીઓ કે એવા બીજા કપડા ધોયા પછી તેનો જે ભાગ ઝટ સુકાતો નથી તે પરિણામે તે જલદી સડી જાય છે તે સુકવતી વખતે તેની નાડીને તાણીને વચ્ચે કુટપટ્ટો કે એવું બીજુ કોઇ સાધન ભરાવી દેવાથી તેમાં સળ નહિ રહે ને વહેલુ સુકાઇ જશે

પખાલ માટે ઑસ્ટ્રેલ્યા વપરાતો 'સૅલેરી' શબ્દ સૅલિન 'Salarium માથી ઊતરી આવ્યો છે રોમન પ્રજાના મોટુ એટલુ મીઠુ હતુ કે ત્યા પગાર મોટામા જ ચુકવાતો. ને સૅલેરિયમનો અર્થ જ એ થાય છે

કહેવતોના અર્થ 'લાલો લાભ વિના લોટે નહિ.'—ખરેજ હોય ત્યારે માણસ ન-પારેલાને અજાણતા ગણાતા કામ પણ કરે છે તે દર્શાવવા આ કહેવત પાછળ લાલા નામના બાર ચૌદ વરસના એક વાણિયાના છોકરાની વાત છે. તેના બાપે તેને થી લેવા મોકલેલો, તે રસ્તામા અચાનક એકઠે કાઠે હાથમાંની થી ભરેલી તપેલી કેમ્રી ઇઇ લોટવા લાગી ગયો! આ અચરજ જોઈ કેટલ પડોશીએ તેના બાપને ખબર કર્યા ત્યારે બાપે ટાટે છવે જવાબ દીધો કે 'મારો લાલો લાભ વિના લોટે નહિ!' અને દીકરો ઘેર આવે ત્યારે પૂછતા ખરેખર વાતનો જ વાત નીકળી દીકરાએ બ્રહ્યારો કર્યો કે થી લઈને આવતા રસ્તે જે જબ્બર વાત કરતા હતા તેમની પાસે જ ભીન પર સોનામહોર પડી હતી એ એણ ને એમ કેમ હોય તો તેઓ જોઈ જાય, ને માગી લે તેથી આ યુક્તિ કરી.' આટલુ કહી લાલાએ આળોટતાંઆળોટતાંકરાવી લીધેલી સોનામહોર બાપાના હાથમા મૂકી.

ગણિતગમ્મત કોને છેડે 'પ' પાચડો આવેતો દોઢ્યે ગણવો કોઈપણ રકમનો વર્ગ કાઢવો હોય તો સૌ પ્રથમ તેના છેલ્લા આંકમાંનો વર્ગ રપ જગાડી બાકી જે આંક વધે તેનો તથા તેની પાછી ગણત્રીમાં લઈ તરત આવતા આંકમા ગુણાકાર કરીને પેલા મથાળની પહેલા મૂકી દેવો જે આવે તે જવાબ રાખતા તરીકે ૩૫×૩૫ કરવા હોય તો '૩૫'માંના 'પ' નો વર્ગ રપ જગાડી હાથ પર મૂકીને, પછી બાકી વધેલા '૩' અને તેની પાછીના આંક '૫'નો ગુણાકાર કરી ડાબી બાજુ મૂકવો (૩×૫)=૧૨ અને રપ=૧૨રપ જવાબ એમ રીતે બીજા દાખલા. ૮૫×૮૫=(૮×૯) અને રપ, એટલે ૭૨રપ, ૧૨૫×૧૨૫=(૧૨×૧૩) અને રપ, એટલે ૧૫૬રપ ૧૦૬૫×૧૦૬૫=(૧૧૦×૧૧૧) અને રપ, બાકીને ૧ ૧૨૩૦રપ (રિચાર્ડ ઇબ્રાહીમ બીબીજી-સિદ્ધપુર)

પૃથ્વીથી ચારણાંની સરેરાશ ઊંચાઈ ૧ માઇલની હોય છે

ઝીણામા ઝીણો કનો તાર કાઢવા સબંધે ઉપર દર્શાવેલી પધ્ધતી નીકળી છે

ઘોટી વાતઃ આગા-ખરીતે નિવમ છે મારા કુકડી જ હતા મૂકે, નર કુકડો કદિ દા ન મૂકે પણ એ વાત ઘોટી છે હતા મૂળ, કુકડા પણ પશ્ચિમમાં જણાયા છે!

દુનિયામાં સૌથી સસ્તી ગણીએ જંત્ર બારમા છે

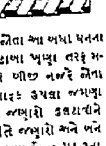
મદીરના જમાણા ભાગના અવયવો કરતા ડાબા ભાગના અવયવ સહેજ મોટા હોય છે.

આફ્રિકામા આવેલી ડાહોમીની નબીરામા બે રાજ્યમા રહે છે—એક દિવસનો અને એક રાતનો !

સરકસના પ્રાણીઓના અનુભવીઓ કહે છે કે નર કરતા માદાને સાચવવા લેવી સહેલી છે

કેલી દિશ નામે ઑળખાની ગાયની દેહ ૯૦ ટકા પાણીના બનેલા હોય છે

અમેરિકામાં પહેલવહેલી વખત એવી ૧૭ ઈ ૧૭૩૨ મા દિલ્હી બાદશાહોનાં નિમક કરવામા આવેલી !

દૃષ્ટિભ્રમ' એક નજરે લોતા આ બધા બનતા ડાબા મો નીચના ડાબા ખૂણા તરફ મંડાયેલાં જણાશે અને બીજી નજરે લોતા બધા મન બદુકોની માફક ઉપરા જમણા ખૂણા તરફ તંડાએલા જણાશે કલ્પનાથીને એથી પણ એ જ રીતે જણાશે અને બને પડખે ફેરવી જોવાથી પણ એજ પ્રકારના દૃષ્ટિભ્રમ જમણા નીચલા ને ડાબા ડાબા ખૂણા તરફ મંડાએલા જણાશે

નવી શોધ

ગ્યાસલેટના બદલે પાણી

તીજોરી, સ્ટીલના કબાટ, લોખંડ તેમજ લાકડાનાં કારખાનાં માટે ઉપયોગી

ઈંગ્લિશ વૉટરપ્રુફ એમરી પેપર

દરેક નંબર દ. રૂા. ૫-૦-૦ હઝાર

એમરી

વ્હીલ્સ, પાઉડર, ક્લૉથ, ટેપ્સ

ડેક સૉ બ્લેડ્સ, બેન્ડ સૉ બ્લેડ્સ, ગોળ કરવત, ચેઈન બ્લૉક, બોલ્ટ, નટસ, સ્ક્રૂ મશીનરી તેમજ દરેક જાતના હાર્ડવેરનાં ઓજારો માટે મળો યા લખોઃ

પારેખ ટ્રેડીંગ કંપની

નાગદેવી ક્રૉસ લેન · મુંબઈ-૩

ટેલીફોન : ૩૪૭૨૩ ટેલીગ્રામ્સ : 'DIGNITY'

સુંદર તક

મૂડીના સદ્ધર રોકાણ માટે

મણિનગર રેલ્વે ક્રૉસિંગ પાસે

તથા

વટવા સ્ટેશનની લગોલગ

જૂજ પ્લૉટો વેચવાના છે.

卐

મળો ૯ થી ૧ તથા ૩ થી ૬ સુધી

નટવરલાલ દવે ઍન્ડ કંપની

ચાર રસ્તા, પાંચકૂવા

મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ સામે

અમદાવાદ

કનુ દેસાઈની ચિત્રાવલિઓ

સંસ્કાર અને સૌન્દર્યભરી એ વિખ્યાત ચિત્રાવલિઓની આવા સમયમાં
પણ નવીનવી આવૃત્તિઓ થતી જ રહે છે એ તેની લોકપ્રિયતાનો પુરાવો છે

મંગલાષ્ટક · જીવનમંગલ · લગ્નોત્સવ

લગ્નજીવનની આશાઓ અને આકાંક્ષાઓનાં તથા દામ્પત્યજીવનની મંગલમયતાનાં કાવ્યમંજનોમમા ત્રણ ચિત્રસંપુટો

રંગલહરી · રંગચિત્રો ભાગ ૧-૨

મધુરની લહરે જીવનને રંગમય કરતાં રેખાની પ્રત્યાહિતા ને રંગની સુગન્ધસભર આઠઆઠ ચૂંટેલા રંગચિત્રોના બે સંપુટો

છાયાચિત્રો ભાગ ૧-૨

છાયાચિત્રોની કલાની વિશિષ્ટતાથી ઝિલ્લરમા જાણીતા થએલા આ કલાકારનાં છાયાચિત્રોમાંથી ચૂંટેલા બે સંગ્રહો

નૃત્યરેખા

પ્રભાવતા ને ઉદ્રેકભર્યા જીવનભાવોને રંગભરી રેખાવલિમા મૂર્ત કરતા આઠ તદ્દન અનોખાં ને સુંદર ચિત્રોનો સંગ્રહ

વ્રતચિત્રાવલિ

ગુજરાતી ગૃહોના ઉત્સવ ૩૫ આજે પણ જીવંત રહેલા પ્રસંગોના વિવિધ વસ્તુપ્રસંગો લઈને તે પર સર્જેલાં આઠ ચિત્રો

દરેકનું મૂલ્ય બે રૂપિયા · પોસ્ટેજ જુદું · કુમાર કાર્યાલય · ૧૪૫૪ રાયપુર · અમદાવાદ

રંગ ને રેખામાં કુમાશભર્યું કવિત્વ વહાવનાર

કલાકાર શ્રી રસિકલાલ પરીખનો
અભિનવ ચિત્રસંગ્રહ

૨૧ રંગચિત્રો અને
૩૪ સાદાં ચિત્રો મળી
કુલ ૫૫ ચિત્રો
માત્ર ત્રણ રૂપિયામા

એમાં ઑઈલ અને વૉટરકલર, પેન્સિલ અને પેન-ઍન્ડ-ઇંક સ્કેચ, સ્ટેપલ પર્લ, વૂડકટ, સૉફ્ટ-ગ્રેઝ-સ્કેચ, આદિ એમની કલમ અને પીંછીનો કસબ દર્શાવતા બધા જ પ્રકારના નમૂના છે. ખમી ચીલો ચુનંદી છે, અને ચિત્રકલાના વિદ્યાર્થીઓ તથા કલાના શોખીનો માટે અમૂલ્ય સંગ્રહ છે.
કિંમત ત્રણ રૂપિયા · રજિ.સાથે પોસ્ટેજ અર્ધ ૦-૬-૦ · કુમાર કાર્યાલય ૧૪૫૪ રાયપુર અમદાવાદ

ધી

વૉર્ડન

ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

હેડ ઑફિસ

વૉર્ડન હાઉસ, મુંબઈ

•

ફાયર, ઍક્સિડન્ટ વર્કમેન્સ કૉમ્પેન્સેશન
જિંદગી વિ. ના વીમા ઉતારનાર
સ્વદેશી વીમા સંસ્થા

•

મળો યા લખો

ફાયર અને ઍક્સિડન્ટ બ્રાંચ

ખાડિયા ચાર રસ્તા · અમદાવાદ

ટે. નં. ૩૦૩૨ ટેલીગ્રામ્સ: LIBERAL

સુંદર પાકા રંગની કલામય છાપેલી સાડીઓથી

અરુણ

અમદાવાદ

અશોક

રાજકોટ

આપને સંતોષ આપી ચુકયાં છે.

હવે

આશા સાડી પ્રિન્ટર્સ

વઢવાણ

શરૂ કરવામાં આવ્યું છે.

આપની સાડીઓની ખરીદી માટે
જરૂર યાદ રાખજો.

તમારૂં ભોજન સાત્વિક-પૌષ્ટિક
બનાવવા માટે

ગ્રામોદ્યોગ શુદ્ધ ઘી હાટનું

ઘી

ગૅરંટેડ શુદ્ધ ઘી અને બળદધાણીનું
શુદ્ધ તલનું તેલ હરહમેશ વાપરો

卐

વેચાણ સ્થળ

(૧) ગુસાંઈજીની પોળ સામે
મદનગોપાળની હવેલી · રાયપુર

•

(૨) સેવકની વાડી સામે, ખાડિયા · અમદાવાદ

ઘરેબેઠાં ઘી પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા છે.

ધી બૉમ્બે કોઑપરેટિવ ઇન્સ્યુરન્સ સોસાયટી લિ.

કુલ ચાલુ કામકાજ રૂા. સવા કરોડથી વધુ
કુલ મિલકત રૂા. અઢાર લાખથી વધુ
લાઈફ ફંડ રૂા. સોળ લાખથી વધુ
દરેક પૉલિસીહોલ્ડર ડિરેક્ટર
સહકારી આતાની દેખરેખ
ઓછાં પ્રીમિયમ
રૂા. ૫૦થી રૂા. ૧૫૦ના માસિક પગારથી
ઑર્ગેનાઇઝર્સ નીમવાના છે.

મળો યા લખો

અનુપમ બ્રધર્સ

ચીફ એજન્ટ્સ

બાલાહનુમાન પાસે · ગાંધીરોડ
અમદાવાદ

ધી ઇંડિયન ગ્લોબ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લિ.

ચૅરમેન
સર મથુરાદાસ વસનજી ખીમજી કે પી

★

મૅનેજિંગ ડીરેક્ટર
શ્રી વિજયસિંહ ગોવિંદજી

હેડ ઑફિસ
મૉરપેકટસ ચેમ્બર્સ, ડોઢ, મુંબાઈ
ઇંડિયન ગ્લોબની વીમા પૉલિસી

- મકાન-મિલ્કતનો વીમો લઇ આગ સામે રક્ષણ મેળવો
- વહાણમાં માલનો અને પહાણનો વીમો ઉતરાવી આપની અંદરની માલમત્તાનું સંરક્ષણ મેળવો
- જિંદગીના વીમાની પૉલિસી મેળવી ભાવિની અને કુટુંબની ચિંતામાંથી મુક્ત બનો

દાવાઓની સત્વર પતાવટ માટે કંપની સુવિખ્યાત છે

અમદાવાદ ઑફિસ
કૃતાસાની પોળ · ગાંધી રોડ
અ મ દા વા દ

★

ચીફ એજન્ટસ
મેસર્સ રમેશચંદ્ર ઍન્ડ કું.
ગાંધી રોડ · અમદાવાદ

હૉસ્પિટલોએ માન્ય કરેલ

મૅલેરિયા

અને બીજા

કોઇ પણ પ્રકારના તાવ માટે

બાયકોલ

વાપરવાનો આગ્રહ રાખો

દરેક દવાખાના વેચે છે

સોલ ડિસ્ટ્રિબ્યુટર્સ:

એચ. મોહનલાલ બ્રધર્સ

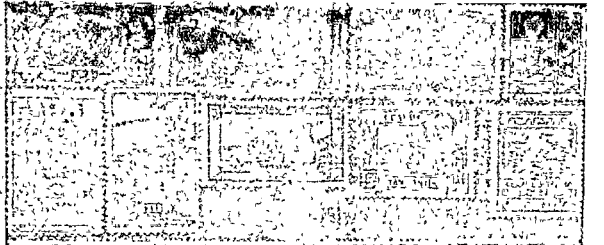
ખેમી બિલ્ડિંગ–ગૅનબો સ્ટ્રીટ–મુંબાઈ ૧

સ્વચ્છતા અને સુઘડતા
તેમજ
રહેવા તથા જમવાની
સુંદર સગવડો ધરાવતું
સૌથી જૂનું

નૃસિંહ હિન્દુ લૉજ

૧૭૭-૭૯, હૉર્નબી રોડ,
ગોરીશંકર ટ્રામ ટર્મીનસ પાસે,
ફોર્ટ, મુંબાઈ.

ફોન ૩૧૯૬૭ તાર : 'લૉજ'

ટપાલની ટિકિટો પૂર દેશદેશના પર્વતો (શ્રી હરિલાલ ઝેપ્પર-વડવાળ ટ્રેક્ય-ના સત્ર દ્વારાથી)

ઉપરની હાર: ડાબી બાજુથી ન્યૂ ઝીલેન્ડની ટિકિટ પર ત્યાંના પર્વત માઉન્ટ ... ગોસાઇથાનની ટિકિટ પર મૉગોલિયા પર્વત, ઇટલી માઉન્ટાગ્નારસા માટાગ્ના-ટ્રની પટ્ટએ આવેલા ટેન્ય હકૂમતના રીયાનયન ટાપુની ટિકિટ પર ત્યાનો સાવૉજી પર્વત, નયાનની ટિકિટ પર ક્યૂજ પર્વત; વચલી હાર ડાબી બાજુથી–યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઑવ ગ્રમેરેકાની, બે ટિકિટો પર અનુક્રમે માઉન્ટ મીચૅલ અને રેમોણ માઉન્ટ નાગના પવના બૈર (સિયા(=સ્વિટઝર્લાન્ડ)-ની ટિકિટ પર ત્યાનો ગ્રેટ પર્વત; ટાના-ચીનની ટિકિટ પર ત્યાનો ટિએન્ગાન્વરો પર્વત બાઇબ્યાની ટિકિટ પર માઉન્ટ ગારા; નીચ હાર ડાબી બાજુથી–સિસોનની બે ટિકિટો પર અનુક્રમે સિશિરિયા (સિહ્લ્ઝિ) અને ઑસ્ટ્રેલ્સ ગ્રીનાગના પર્વતો; કૉંગાનીકાની ટિકિટ પર કેન્યા પર્વત ઉર્નેકાની ટિકિટ પર માઉન્ટ હર્ટ

ફોટોચાર્ટી લહીફાઈનું પરિણામ

ડાબી બાજુ ઉપર: 'ઓ-કવાથી'–ચંદુભાઈ બદ્ર અમદાવાદ (બીજું ઈનામ) નીચે 'ગિગારી'ડા ળી'–નાનુ પરેલ બગનગર (ત્રીજું ઇનામ), જમણી બાજુ ઉપર 'ગ્રા-રીયર'–નારાયણભાઈ સારા, બગનગર (નૌંધપાત્ર), નીચે 'કુદરતને ખોળે'–શુકદેવ ત્રિવેદી, અમદાવાદ (નોંધપાત્ર)

ધી ન્યુ રાજપુર મિલ્સ કં. લિ.

Telegrams. JOY

ગોમતીપુર રોડ
અમદાવાદ

Telephone. 5297

એજન્ટ્સ: મેસર્સ ભીખાભાઈ જીવાભાઈ ઍન્ડ કં. લિ.

સ્વદેશી, ટુટ્ટર, આકર્ષક ટકાઉ ગુતરાઉ
તથા આર્ટસિલ્ક કાપડ માટે પ્રખ્યાત

અમારી વિશિષ્ટતાઓ

ધોતી—કુમાશદાર, આકર્ષક કિનારીવાળા મુલાયમ ધોતીઓ.

સાડી—નિત્યનવીન ચિત્તહર ભાતવાળી સુતરાઉ તેમજ આર્ટસિલ્ક સાડી.

શર્ટિંગ—સુશોભિત અને આકર્ષક વિદેશીને ટક્કર મારે તેવી ડીઝાઇનો

ઉપરાંત
લૉગક્લૉથ, ડોરીઆ, ગોપલીન, વૉયલ વિ.

શ્રી દિનેશ મિલ્સ લિમિટેડ

Telegrams DINESH

પાદરારોડ
વડોદરા

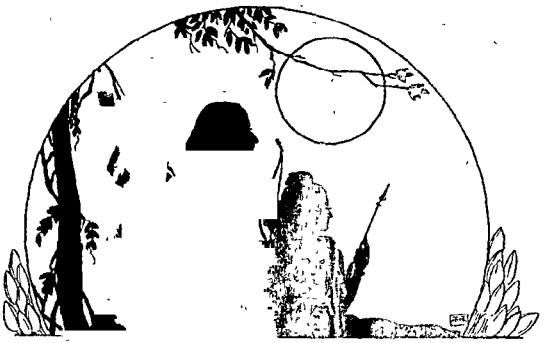
Telephone: 649

એજન્ટ્સ: મેસર્સ મંગનલાલ ભીખાભાઈ લિ.

ગુજરાતભરમા શુદ્ધ સ્વદેશી ઊનગાથી હરેક
જાતના વિદેશી માલની હરીફાઈમાં ઊભા રહી
શકે તેવા દરેક જાતના ગરમ કાપડ માટે સુપ્રસિદ્ધ

બ્લૅન્કેટસ, શાલ, મફલર, લોઇઝ, કોટિંગ, શર્ટિંગ, ટવીડ્ઝ

મીલો તથા મીલઉદ્યોગના વેપારીઓ માટે
સાઇઝિંગ ફ્લૅનલ
કલીઅરર ક્લૉથ
રેલર ક્લૉથ

શ્રી ગુજરાત વિદ્યાસભા ગ્રંથ
૨૨૧૩૮

કુમાર

જૂન ૧૯૪૩ અંક ૨૩
વતી કાલનાં નાગરિકો ઘડતું આજનાં ઘરોનું એકલું માસિક · આધતંત્રી · રવિશંકર રાવળ · વર્ષ ૨૦મું · અંક ૬ઠ્ઠું
સંપાદક · બચુભાઈ રાવત

ધી

શ્રૉફ્સ બૅન્ક ઑફ ઇન્ડીઆ લિ.

હેડ ઑફિસ:

અંધેરી બજાર, રોબર્ટમેમણ રોડ્ડ, મુંબાઈ-૨

શાખાઓ:

નડીઆદ - (ભાવસારવાડ)

અમરાવતી (ગ્રી પી. વરાડ) - જવાહરરોડ

- ચેક વતનુ ફ્રેન્કિંગનું કામકાજ કરવામા આવે છે.
- કરીઅર્સની વ્યવસ્થા છે.
- મુબઇ, ઉત્તર દિંદ, નદાલ પ્રદેશ કલકત્તા-બગાળ, અને દક્ષિણ ફ્રેંડીયાના તેમજ દિંદના બજારના અહેવાલ આપે બૅન્કિંગની વ્યવસ્થા છે.
- ચાલુ ખાતા
- સેવિંગ્સ ખાતા (એક નિશ્ચિત્ત રકમ કરતાં ઓછી ન હોય તેવા ખાતા પર ૩ ટકા વ્યાજ આપવામાં આવે છે.)
- ખાસ મુદતની ડીપોઝીટ સ્વીકારવામા આવે છે.

(વ્યાજના દર માટે કામકાજ અર્થે યા લખો)

- બૅન્ક પસંદ કરેલી તમામ્તગીરીઓ ઉપર ધીરણ કરવી તેમજ તેની લાણા ધીરે છે.

બોર્ડ ઑફ ડાયરેક્ટર્સ

૧ શેઠ કરસનદાસ ગોચ ઑટનવાલા, ઓ બી ઇ.(સિવિલ) ૨ શેઠ વી. બી. વર્મા
૩ શેઠ મણિલાલ મોહનલાલ દેસાઈ, ૪ શેઠ એન. આર. પી પંડ્યા
૫ શેઠ દાઉદભાઈ હાજી નાગર, (ગ્રે પી.), ૬ શેઠ અબદુલ રહેમાન ઈબ્રાહીમ મતજી.
૭ શેઠ નગીનદાસ પી પટેલ ૮ શેઠ વરજીવનદાસ ત્રીજીવનદાસ મેમથ
૯ શેઠ ગોકળલાલ વિશ્વેશ્વર કાપડીઆ, ૧૦ શેઠ જીવતરામ કુંદનમલ રામચંદાની.
૧૧ ગવમાલિયા છોટાલાલ એમ કોઠારી
૧૨ શ્રી. ગુણવંતરાય શ્રીરજલાલ દેસાઈ, બી. એસસી,
(મેનેજિંગ ડીરેક્ટર)

વધુ વિગત માટે લખો યા મળો
ગુણવંતરાય ડી. દેસાઈ
બી એસસી
મેનેજિંગ ડીરેક્ટર

ટેલિગ્રામ્સ MAIBANK, BOMBAY
MAIBANK NADIAD

ટે. નં. ૨૮૫૬૮

નોંધ: પત્રવ્યવહાર ગુજરાતી, અંગ્રેજી તેમજ મરાઠી (મોડીમોડ લિપિમા કરી શકાશે.

★

અંબિકા મિલ્સનું

કોટિંગ

તથા

જાતજાતનું

મનપસંદ

ફૅન્સી કાપડ

સંગીન

ઘટાડેલા

દરથી મળશે.

★

મનમોહનદાસ

ઍન્ડ કું.

રેવડી બજાર · કૉર્ન સ્ટેન

અમદાવાદ

★

કુમાર

જૂન ૧૯૪૩

અંક ૨૩૪

પ્રકાશન તારીખ ૧-૬-૪૩

ચિત્રો

લવ-કુશ (છાયાચિત્ર)		
કમા-મદેલ (રંગીન)	શ્રીધર ગદાધર (મુખચિત્ર)	
અર્જુન	મહર્ષિ નિકોલસ રોરિક	મુખચિત્રની પાછળ
યુદ્ધપ્રયાગની ટિકિટોગા યુદ્ધદાણની		,, ,,
ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ		,, ,,

કાવ્યો

તાજદે ચરણ	સુન્દરમ્	૧૩૬
પનિહ	બાલમુકુન્દ દવે	૧૩૬
ક્ષમતિથિ	દેશળજી પરમાર	૧૩૬
ફેરો '	ચંપીબાઈ જુ પુરોહિત	૧૩૬
રહ્યુ તો ધર્યો	'પ્રવાસી'	૧૩૬

ચરિત્ર

શ્રી રામકૃષ્ણ વચે ભૂરા	વસંત જોશી	૧૪૭

વાર્તા

પાપ અને પુણ્ય	'સત્યમ'	૧૪૩
નરભક્ષી ભિખ્યા !	હરિનારાયણ આચાર્ય	૧૪૮

લેખો

કમળના પ્રતિમદિરા (૩)–કથાદોટ	ગજાનિદ્રા મા શાસ્ત્રી	૧૪૧
પૅન્સિન	આનન્દશંકર વિદ્યાસ	૧૫૧

વિભાગો

સામયિક ચિંતન (આવણની પ્રતિજ્ઞા)	સ્વામી આનંદ	૧૩૮
એક કપચોની પુસ્તક		૧૩૯
પૃથ્વી પર છવન કેમ પાકર્યું–૩ (ચિત્રજ્ઞાન)		૧૪૦
Our Friends Abroad–પરદેશી મિત્રોના પત્રો		૧૫૩
પત્રતંત્રની વાર્તાઓ	દેસાઇ વાલજી નાવિન્દજી	૧૫૬
ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ	બી બી. કનીજિયા	૧૫૧
સમાચારનાં ગદેગ (૪૩–ચેકિસ્ટન)		૧૫૬
માધુકરી		૧૫૬
આ માસ (જૂન) ના નિદાત્રમાં		૧૫૬
ચિમ્મત વિજ્ઞાન		૧૫૬
ઉલ્લુ પાનુ		૧૫૦

મુદ્રક પ્રબુભાઈ શાવન પ્રકાશક : જેમિશંકર અદાશકર રાવળ, કુમાર બિલ્ડિંગ, કુમાર કાર્યાલય ૨૪૫૪ રાયપુર, અમદાવાદ. વાર્ષિક ૩૦ ૬, છમાસિક ૨૬ રૂપિ, પુસ્તક સમ્પાદન અને પ્રકાશન સમ્બન્ધમાં આવવાનું સ્થળ મુખ્યત્વે આર આર. શેઠની કં., એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ. અથવા રાવળ અપર્ણ બિલ્ડિંગ્સ સ્ટ્રીટ, બદોરામાં પુસ્તકાલય સમ્બન્ધ મેનેજિંગ તથા નૂતન ફેરો સ્ટ્રીટિયા, રાયપુર કલાભાઈ એન્ડ કે મેપાડી, ૪૪ અમરાપુર સ્ટ્રીટ.

જાહેર ખબરના રોલ ઍજન્ટ : મેસર્સ સાયન્ટિફિક પબ્લિસિટિ બ્યુરો, ઍન્ટ-સિટિગ, મેટ્રોપ સ્ટ્રીટ, મુમ્બાઈ-૧, અમારાત્રમાં જે પુસ્પવાત્ર કરીએ, આનંદનગર.

કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો ચિત્રો અને ફોટો કૉપીરાઈટથી રક્ષિત છે

સાચી સાંકળ

ઝંડુ

બ્રાહ્મ્યાદિવટી

હિસ્ટીરિયામાં
ઘેલછામાં
મગજની અવ્યવસ્થામાં તેમજ
મગજની નબળાઈમાં અકસીર દવા

અચૂક વાપરો!

અમારો સિંહછાપ (લાયન બ્રાન્ડ) બુટચોલીસ વાપરો.

કારખાનું: **ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.** દુકાન નં. ૧૧ મી મહાજનવાડી મુંબઈ-૨

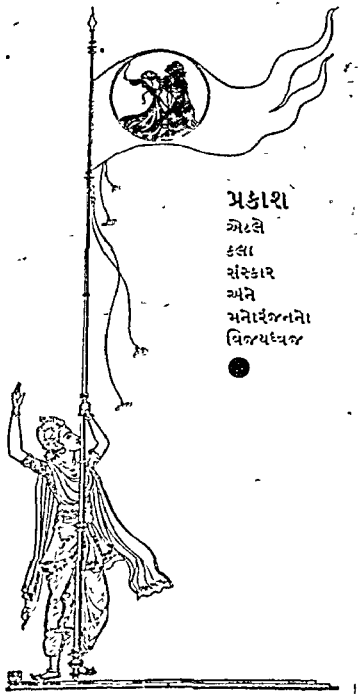
નોંધ: અમદાવાદના એજન્ટ - મેસર્સ ભોગીલાલ બ્રધર્સ - ગાંધીરોડ

જાહેરાતો વાંચતી વખતે, તહેરખબર 'મુંબઈ'માં વાંચી હતી એટલું જણાવશો

જીવનની નવ ભાવનાઓ અને નવ
આદર્શોની ફોરમ પાથરતાં પ્રકાશ
ચિત્રો જોવાનું નક્કી કરો
કૌમાર્યનાં તેજ અને તાજગી
વધારે તેવાં સ્વચ્છ ચિત્રો
આપનાર સંસ્થા તરીકે

પ્રકાશ

નું નામ દેશભરમાં
ખ્યાતિ પામ્યું છે.

પ્રકાશ
એટલે
કલા
સંસ્કાર
અને
મનોરંજનનો
વિજયધ્વજ

પૂર્ણિમા
નરસી
ભગત
ભરત
મિલાપ
જેવાં
સફળ
ચિત્રો
પ્રકાશનાં
મશહૂર
સર્જનોછે

પનઘટ

કુવો
કવિ
અને
પનિહારીની
કથા

રામાયણ યુગનો વેધક ચિતાર રજુ કરતું પ્રકાશનું
અનુપમ **રામરાજ્ય** ચિત્રરત્ન

દિગ્દર્શક - વિજય ભટ્ટ
કલાનિર્દેશક - ઠક્કુ દેસાઈ

તા. ૨૦-૮-૪૩થી
મોડલમાં રજુ થાય છે.

રજૂ આ ત ની વા ટ જૂ ઓ એ વ ર શ્રી ન રી લી અ

અરવિંદ અને જ્યુપીટર

તેમજ અમદાવાદ તથા મુંબઈની બીજી પ્રખ્યાત મીલોનું

છેલ્લામાં છેલ્લી ડીઝાઈનોનું

આકર્ષક

આખું તેમજ નુંકસાની

કાપડ

ખાસ ઘટાડેલા ભાવથી મળશે

કાપડની જાતો

લૉંગ ક્લોથ
મલમલ
ફોરિયા
છીટ
લીનો
ફેન્સ્રીક
પોપલીન
ટ્વીલ
ટુવાલ
નેપકીન્સ

છેલ્લામાં છેલ્લી
બોમ્બે
પ્રિન્ટેડ
સાડીઓ

આકર્ષક અને મનપસંદ ડીઝાઈનની
સાડીઓ
ધોતી
સર્ટીંગ

દિનેશભાઈ લાલભાઈ

દિનેશ સ્ટોર્સ

સર ચીનુભાઈ બિલ્ડિંગ રેવડી બજાર • અમદાવાદ

ટે. નં. ૩૩૩૫

ઉપર ડાબી બાજુથી જમણી બાજુ (૧) ઉપરના ચિત્રમાં

ઉમા-મહેશ (સિલ્પી : શ્રીધર ગદાધર) અર્ધનિમીલિત નેત્રો, જટા-કલાપની અને બાજુમાં લેતી અર્ધની વિવર્તિની લીલાની વચ્ચે પુરુષ-પ્રકૃતિની ભેદાતીત ઉમા-મહેશનું સ્નેહ ચિત્રમય સાયુજ્ય

· તાહરે ચરણ

· મૂલણા ·

તાહરે ચરણ આ ઉચ્છલી આવિયું
જગત ક્ષારાબ્ધિશી એક બિન્દુ,
ક્ષાર તેનો હરી, ધાર તુજ ક્ષીરમાં,
અમૃતના અતલ ચૈતન્યસિન્ધુ!

તાહરે ચરણ, જગઝાડીના ઝુંડથી
કંટકિત આવિયો એક ગુંજ,
કાંટ તેની હરી, ધાર તુજ હૃદય પર,
અજિત સૌન્દર્યના દિવ્ય પુંજ!

તાહરે ચરણ ઘનપ્રકૃતિ ધર્ણ થકી
ઝળગતો એક આવ્યો સ્ફુલિંગ,
ક્ષણિકતા તેની હરી, ધાર તવ મુકુટ પર,
શાશ્વતાં તેજના ભવ્ય શૃંગ!

સુન્દરમ્

પરોઢ

· સ્રગ્ધરા ·

વીણીને ભ્યોમમાંથી હલમલ કરતા તારલા મત્સ્ય જેવા,
માછીકન્યા સમી ઓ! તરલ ડગ ભરી યામિની જાય ચાલી.
ધીરે ધીરે ઉપાડે તિમિરજવનિકા કોક અદૃષ્ટ હસ્તો,
લીલા પદ્માકરાભૂની અવનવ પ્રગટે તેજઅંધારગૂંથી;
પ્રાચીને પુણ્ય કયારે કિરણકશરના કેવડા રમ્ય ફૂટે,
સૂતું ઉત્થાન પાચે સચર અચર ગૌ, નિદના ઘેન વામે.
માળામાં પંખી જાગે, મધુર રણકતી ઘંટડી દૂર વાગે;
ટોકો ઉઠ્ઠો ગન્ધવે ગગનપટ ભરી કૂટડી કોંચઝોડી.
લાજાળુ નારીવૃન્દો શિર પર ગગરી લેઈ આવે ઉમંગે,
ભાગોળે વેણુ વાતા ધણ લઈ નિચરે છેલકા ગોપબાલો.
આત્માના મર્મદેશ શી મનહર મુરલી માતરિશ્વા બજાવે,
પળે પળે કરૂકે સભર વિલસતાં સૂર્યનાં ભગૈરશ્મિ;
ચોઢોલો જેમ પેલો શતદલકમલે મૂરછના ભૂગ ત્યાગે,
જાગે ઓ પ્રાણુ મારો અભિનવ જીવતો તેજના રાશિ ભવ્ય!

બાલમુકુન્દ દવે

આવતી કાલનાં નાગરિકો માટેનું આદ્યતન માસિક

લગ્નતિથિ

વ તનિકા

આજે તિથિ મધુર! આપણ લગ્નની આ
–વૈશાખ માસ અજિયારસ ઉજાણીની–
આવી, ગઈ પુન· ઓગણત્રીસ વેળા,
ત્યાંયે વસંતતિલકાક્રમની ગજરીઓ
પૂરી થશે અવશ્ય કો દિન રૂપુળની તો,
કૂદેશે પછી અમર મૈત્રભુ અક્રમ લગ્ન,
સચાર તો સુખગ ઔરબનેદ્રભાગ્ય.
આનદ ભ્યોનિ રાગ પ્રાણપ્રસાદ ગગ્ન.
સૌભાગ્યકંદબુ વળી તનયા કુમારી
એ રીત અર્પણ કરી જગતગલા શી
સાતત્યની સ્મિત વહે રસરૂપરાશિ,
સોહી રહો વરજ લગ્નિવેદ્યોલ સિદ્ધિ

દેશળજી પરમાર

હૃદો!

· પુષ્પિતાગ્રા ·

ગહન નભ તણી અરે ઉજાડ,
ખીણખીખુના અતલન્ત હેજાટાણો!
વિજન રહુ તણી અહો સપાડી,
વનવનની અથિ કુંજકુંજ ઘાડી!
અયિ સમદૃશની તરંગછાળો,
ખડક તણી કઠિનાઈ વજ્ર સી દે!
મનવ પવન હે! વિહગગીતો,
ઋતુઋતુનીરમલકની પુષ્પિતા હે!
નભ વિચરત હે દિગેન-ચંદ્રે,
ડગટમતા અથ લાખલાખ તારા!
પથિકપથિકના પ્રવાસપથો,
મુજ મનભાવન રમ્ય હે મહલી!
–બસ સહુ અહિયા, અહીં જ આવો
અચલ મટો રાગ હ્રાર ઉ· ઝાડિકા.
ડગ ક્રી ડગ દો જરે ગહેરા
સજન સદીઓની મારી સાત સંવરી!
નિમાલિત દૃગમા બનો ય આવો
સ્મરબુ નિજને વિરાટના સતાવો.
વિષમ ડરણ ને વિષાદ ઘેરો
સદીસદીને કર એ જ દૃગ ઝંખે.

ચેતીભાઈ જ. પુરોહિત

રહું તો ધપ્યો

· પુષ્પા

વસે વિઘ્ન વિઘ્ન ને અથાબુ કષ્ટો, પથગા
બધાનક તિમિર વિબુ ન બજે ગળે સાથ કો,
રહે અટગ ચિત્ત્વુ ન મુજ આત્મશ્રધ્ધા અને
વસે કરસપાલને હૃદયમા પ્રદુધિપતના,
રહું અતત કર્મની કઠિન કડીએ તો ધપ્યો
ન કિ કયહીં પૂર્ણતા મુજ પ્રવાસની ભાખુવા.

'પ્રવાસી'

સામયિક ચિંતન

ધાવણની પ્રતિષ્ઠા

[સ્વામી આનંદ]

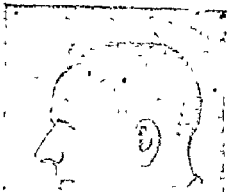
ઈતિહાસના આદિમકાળથી માંડીને આજ સુધી, જેમ આપણા સતસાધુ ને ઋષિમુનિઓના આદેશકારુંદેરવાના ઝાઝ બોજ જ રહ્યો છે—સંસારની નશ્વરતા અને આત્મકલ્યાણની મહત્તા, તેજ આપણા તમામ સાહિત્યસર્જનને સાદ્ય એક જ સામગ્રી આપણે ત્યાં કાળકાળાન્તરથી અખંડપણે ચાલી આવે છે ઉચ્ચ અને અધિકારી જ્ઞેણાતા વર્ગોને હાથે અબીન સ્ત્રી-શૂદ્રાદિ અનધિકારી ગણાઓવા વર્ગોની પિંડભણ્ય છેક રામાયણ-મહાભારત કાળનાં સીતાત્યાગ અને દ્રૌપદીવિડંબનથી માંડીને આજની હારી વિધવાઓ કે આધુનિક કોલેજકન્યાઓ સુધી, અથવા તો રાજાક એલ્વથથી માંડીને આજની પ્રચલ પાપિયા૬૦ અસ્પૃશ્યતા ગણાતી કોમો સુધી, તમામસ્ત્રીશૂદ્રાદિને એક કે બીજી રીતે પણ, પોતાના મળના સગાવળી, શ્રોત્રનીયના અધિકારવાદ ઉપર ચડાવેલી પ્રચલિત માન્યતાઓ અને કટિબંધના દોર તથા આતક તળે અધિકારપણે ચેકુ જ પડયું છે આશ્વિનુગામા શુ, મ યશુનમા શુ કે આયુનિક યુગમાણ, પ્રાણપ્રયોગનેઅપરીત એવા આદિતો પર કે પોતાથી નળતા પર એવા ને એવો વિરસ્તર રહ્યો છે, અને અધોનેની એની નળબાદને પાછી એમના આત્મ-અધિકારનુ મુળય લક્ષણ ગણાતીને એનેતમામ ન ને અધિકારથી વંચિત રાખનેને આવ્યો

વીસમી સદીની બાળક અધ્યયનો પહોંચેલો આજનો જમાનો પણ કુળકોમ અને સ્ત્રી-પુરુષોમાંના આવા સનાતન ક્રાપના અધિકારોના હડદાવાથી ખાલી નથી ઉપરાંત ઓલ્યા અને સરકારી ગણાતા આધુનિકો પણ નળપ્રેમળવૃત્તે એ આક્ષતા આવેલા કટિબંધ સેરકારોના વિષથી બનેમાંથી કુ.વાયથી મુક્ત નથી હોતા, બહેક જખત આજે પોતાના અર્થ કળવાએલા સરકારોને કારે મેલી બેજ સનાતન માનસના અચૂક ગિમાર બંધ પેટે છે. એનું ભાન આજની ઘડીએ પણ સમાજના બેજ બનતી નાનીમોટી ઘટનાઓથી આપણને અનેકવા વીમપણે થવું આવે છે

માનવકુળના આજસુધીના પ્રાચીનઅર્વાચીન ક્રાન્તિયોએ કુળકોટી અને ધાવણની પ્રતિષ્ઠા આઈને અધિકારવાદની દીવાલો ઊભી કરી આમ કરીને તેમણે ધરતીના ખમીર સમી આત્મજનતાને તેના તમામ તેજ-વૈભવથી વારંવાર વંચિત કરીને હંમેશને સારુ અપંગ કે દઢપૂંગ કરી મેલી અધિકારવાદના એકાંતરા સ્વર્ગ ની ઝાંખી ચીતરનારા ઉપર ચિંતકો અધિકારવાદની ઉભા કરીને, આઠઆઠવા વાળના અઢળાક પછી—આઠઆઠવાકાળ અકબધ અધિકારોના કળાબોલો નવપ્રાત કર્યા પછી, સાત્ત્વ છ? સંસારની નામી અનામી સૌ કોઈએ એવી પ્રજ્ઞાની ઘાડદોડમા એમણે પોતાના દ્રષ્ટાજીવને અંતે કઈ સરમાદ આળિત કરી ?

સાચી વાત તો એકલી જ છે કે આ અધિકારવાદની ઉન્નતબ્ધ નરી નરસ્વપ્ન પીડન કરી ચૂકી છે એના પુરાવા રોયેલા આજે જગુ પડે તેમ નથી જ સ્ત્રિટિકારોએ અહોરા વગરની વાત પર આજ કેવળની ‘લોક’ લેખાતી દ્રષ્ટાન જનતાને હાથમા લઈને બહુ દિવસોની ક્રાન્યત વાટે સ્ત્રીપોતાના પળેપળી લીધી અને ચિન્તબદ્ધ સ્ત્રાહિત પદ્ધતિમા કેરવી નાખીને એની જ મદદથી ક્રિન્દ્રસ્તાનને જુત્સુ, જે જનતાને આજ પણ લાખોની સંખ્યામા ભરતી કરીને એ જ ક્રિટિકોને દુનિયા આખીને ધમરોળી રહ્યા છે, તે બધી નિલાડીના ટોચ એ જ આકાટિયે પખપાટિયે ને મહિનેમાસે ઊભી કરવામા આવતી તિથી પદ્ધતો શુ હાડા—ચિરોટિયાના તે ક્રોએયેથોના વગામાથી ચાબુકીઓને ભરતી કરેલી હોય છે? પચાસ પચાસ ને સો સો ગજલાના ટ્રાંટ-સ્ક્રેપર્સ (આબડિયા ગકાનો)ઓ આપ ઘાપને ચડી જઈને બજારની અગ્રિઓ પરએ ધૂણનારા ને એવી ક્રાયાઓ એવી અનરી ક્રમા ભૂસવા પાડનારા ક્રાયર ક્રિયોના બાબાવાળાઓને તેમના કુળગોત્રને શુદ્ધતનની ક્રિન્દ્રી-ક્રિન્દ્રિણીતા આધાર પર ભરતી કરવામા આવે છે શુ ?

ક્રાયતીય અને અનંતોતના અધિકારવાદની આ ઓટ ની આગને એકલાને જ ક્રાયદે ને

સ્વ. મા આનંદ આવીના વર્ષપ્રસંગે સ્કેચ (૨૭૨૬)

પનલે ઓટવાવીને કા ઉભા રાખે ? એ માયા લઈને દુનિયાને પાછાહાલ-સ્વા નીલેથી પ્રેમઓને એ કેમ ન્યાય નડતી નથી દેખાતી ? દુનિયા આખીના કાળા ગોરા કે પીળા તમામ આફ્રાબ્દુલ્રતી આકેતેઽબાદ્રીએ પખપાતની પ્રેતિષ્ઠા, જીવની પ્રતિષ્ઠા, આવા આખરે-છેવિયા આનારથી કહિં અપવાદની નથી

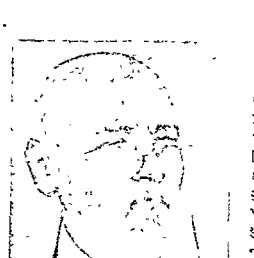
આવવા વાત એ છે કુળો માથાનુ માનવીમાત્ર ઓલ્રોહી ઓલ્રાબુ ને એકપરિવાર છે એમા નાનાર ૧,૬૦કોમ, ક્રોલ્યોમ, પ્રાર્પેમ્રિમ કરતા જ ભેદ નથી માણસની સામે માણસે હાટેલા, તમામ હકદારો ને અધિકાર નો હકદની જરોઝકામા હારી બેઠેલા લોકોમે પૂર્વપરાક્રમોના હવાલા દઈને તેમાંથી બાકી ક્રાવાઈ-અરજ્ઞ-ઓની અળપીપાળજ આમની અધારે પડી ચૂકેલા વાસી શિષ્ટાચારાત્મને પુરુષાર્થોના ભીંતચિત્રામોને સાથે સાથપણ લડી દેખાડને કરુણવવાના, ને ઉપર ઘણી લાયરી કરવાના ઘાયા ગાત્ર છે એની રોખી ને ઓના કામણ આ કળજીવમા હવે કારમત રવા નથી. રહેવાના નથી માનવીઓને જનતાથી બળેલા ઓવા એક જ અધિકાર છે પુરુષાર્થ, કર્મ—ગતના, આવિજન, અનાદિત કર્મ, સંસારને એની તમામ અવળાઓ અને અપજયકાર્ડ એમાથી જેની કાઢીને ઉર્ધ્વ બનાવવા કરી ગયાત્ર કર્મ, જેના વિનાતમામ સંસાર કુત્પ્ર શબ્દને નાસ પામે એવી ભાતિ બહેક કરીને નીવાના નાનાર પુરુષોતમે ‘ચય પોતાને (પરમેશ્વરને) પણ તેમાંથી બાકાત રાખવાને ના પાડી એ જ એક માનવપ્રાણને અણાધિત જન્મસિદ્ધ હક છે, આપી તમામ

આળપંપાળ, આણી વળગાડેલી ને કપનવી કાઢેલી કષ્ટપર્યંત કથા-કહાણી છે

શુ નામી કે શુ અનામી, કુળવાન કે કુળહીન, કલ્પનના પુરુષાર્થક્ષેત્રમાં માનવીમાત્ર એકસ્વારે છે. એ એક જ વાસ્તવ સત્ય છે. અનિગત ભણતરીઓ કલ્પ્ય આદ્યવ્યવહિક સરસ્વતીના વારસદારો કથાય શ્રોતાશ્રાવી પૃષ્ઠજીવન પદમા જીતવતા હતા, પરંતુ એવી પૃષ્ઠ પણ એમના પુરુષાર્થનુ ભાષુ બનવા કરતા મોટે ભાગે એમના પ્રમાદ આળસને પરોપજીવીપણાની જ સામગ્રી બને છે એવો સાનનો અનુભવ છે. કુલશીલની ઉપાદાનસામગ્રી ગરાસ-વારસામાં મળેલી ઠાઠી પૃષ્ઠમાથી કે નિર્દગ્ધ વાસી આચારવિચારમાથી નથી નીપજતી. ક્ષેમને પારણે પોઢેલા ને હીરની દોરીઓ હીંચવાઓએ સંસારમા પરદૂ એ દુઃખિયા શ્રદ્ધને આર્તત્રાણને અર્થ આત્મવિલોપનના પથ કયત્નિત જ ખેડવા છે ત્રિવિધ તાપમાં તપતી બળીઝળી દુનિયાને સાત્વન દેનારા, વિષ્ણના ઝંઝાવાતો વચ્ચે અતને ઝળીપ્રજ્વળીને આત્મયજ્ઞને દીવટે દુનિયાને માર્ગ દેખાડનારા, સકટ સમે નૈયા બનીને આર્ત દુનિયાને પાર ઉતારનારા અને શાંતિ સમયે દીનદુનિયા બેઉનુ ભાષુ બંધાવીને માનવકુળનુ રથાથી એય સાધનારા માદીનયાઓને તો ધણુજ કોઈદીનરહિત રાજીકાંઈ માતાઓએ જ ક્રાનીએ પરથર બાંધીને જણ્યા હતા. તેથી જ તો કહેવી પડી કે મહાપુરુષોનુ કુળજ ન તપાસવુ દુનિયા તો અતિ અતિ વેગે સંકેતાની જય છે રાગદ્વેષ અને રંગબેરંગની સરહદો હવેની દુનિયામા ઓછાય હશી પડવાની છે ઝાંખા મોક્ષઝળા નહિ પણ મોક્ષપ્રભા બળબળતા અંધેર નીચે ચાલવાનુ છે. વાટાવલીઓ ફરીને હવે નહિ જવાય વિશાળને વળગીને, એની સામે નજર નોધીને જ હવે ચાલવા પડશે. એ પડકાર ઝીલનારા નીકળશે ? "Where there is no vision, people perish." ('દીદ્રષ્ટિ મેં નામદ જાય' નામના પુસ્તકની 'ઉર્જિ'ના આવેલી પ્રસ્તાવનામાથી તારવેલુ)

સ્વ. પૂ. નિર્લેપકવિજય મહારાજ

યોગનિષ્ઠ મુનિવર શ્રી નિર્લેપવિજયજી મહારાજ આષાઢ વદ ૬ ને બુધવાર તા. ૧૮-૮-૪૩ ના રોજ વિલ્સન થયા એ સમાચારે એમના પરિચયમાં આવેલા મુનિઓ તથા નરનારીઓને પોતાને પડેલી ઓટથી ભારે ગ્લાનિ ઉપજાવી છે એઓશ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સપ્રદાયના સાધુવર્ય હોવા છતા પરમ ભાસ્તીભક્ત હતા, અને ધર્મના આડબંધો તથા મ-

ચ્છંદાઓને બાજુએ મૂકી, અપાર વાત્સલ્ય તથા સરળતાથી અને સંપ્રદાયના સાધુ, સન્યાસી, બ્રાહ્મણ કે શૂદ્રવર્ય તેમજ ઇસાઇ પારસી વગેરે અન્ય નાગના માણુસોના પણ પરમ મિત્ર અને સદ્ગાયક બન્યા હતા તેમની મોટી અભિલાષા હતી કે યાત્રાના કાઠે શ્રી ઉદ્ગેરેશ્વર (ઝઘડિયા) મહાદેવના મદિર આગળ સર્વે વર્ગને ઉપયોગમા આવે એવુ એક સંસ્કૃતિધામ વસાવવુ ત્યા થોગ અને જ્ઞાનના અભ્યાસીઓ માટે નિવાસ, રસોડુ, ઔષધાલય, વાચનાલય આદિ કરવા, આમજનતા માટે એક ઇશ્વરનગરી સ્થાપવી, અને દેશના કોઈપણ ભાગના, કોઈ પણ સ્થિતિના, આત્મોન્નતિવાંછુ માટે અતિથિગૃહ નિભાવવું આવા મહાન પુણ્યકાર્યનુ સાધના તેમણે ત્યા 'યોગાશ્રમ' ની સ્થાપના પણ કરી હતી અને તેની આસપાસ જમીનનો મોટો વિસ્તાર રોક્યો હતો સાધનનામગ્રીવાળા એ કુશાદે મકાનમા લગભગ ૬૬સે-૭૦૨ કેટલા પુસ્તકોનો સગ્રહ પણ કર્યો હતો એમની એ ભાવના સિદ્ધ થશે તો જરૂર તેમના આશીર્વાદ ઊતરશે, ને ગુજરાત એક સસ્કૃતિતીર્થધામ પણ થશે.

એ પરમ કલ્યાણમૂર્તિ સંતનો ગુજરાતમાં કદાચ ઓછાને પરિચય હશે. એમનો મુખ્ય અડ્ડાન (મુકામ) વનસ્થલી ના સાથે આપ્યો છે તે એક જ ફેરો આવું તેમની એ-૫ આજ્ઞાથી અમદાવાદ રા બધાયા આવ્યો હતો. આજે તે પહેલી જ વાર બહેરામા મુકાય છે

ડૉ. મંજુલાલ મજમુદાર

વડોદરા કૉલેજના ગુજરાતીના પ્રાધ્યાપક શ્રી મજુલાલ ર મજમુદાર, પોતાના કલાવિષયકવિવેચનાત્મકપુસ્તિકા 'કુમાર' નાવાચકોને તો સુપરિચિત છે જ, ગુજરાતના અધ્યાગોકળ પ્રાધ્યાપકોમાના એઓ ગુજરાતની સંસ્કૃતિ અને કળાનો અભ્યાસ તથા ઉત્કર્ષ કરી રહ્યા છે તેમાંના તેઓએક છે, અને ગુજરાતની પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન કલા વિષે સંશોધન અને નોધો કરી મુનિવર્સિટીને બારણે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર પણ તે એકલા જ છે. તેમણે આજ સુધી ગુજરાતની લોકકળા, સાહિત્ય અને સસ્કૃતિ ઉપર અનેક લેખો પ્રસિદ્ધ કર્યા છે, પણ હમણા તાજેતરમા એમણે ગુજરાતની પ્રાચીન કળા ઉપર એક વિદ્વત્તાપૂર્ણ મહાનિબધ (થીસીસ) લખી મુંબાઈ યુનિવર્સિટી તરફના ડૉકટરેટ (પદિત પ્રવર્ય) ની-પીએચ.ડી.ની-પદવી મેળવી છે તે માટે આપણા તેમને અભિનંદન હો. —૨.

એક ઉપયોગી પુસ્તક

'આપણું હિંદુસ્તાન'. જે આપણાપ સાધનસપત્તિ—વનસ્પતિ, ધાન્ય, ઢોર, ખનીજોના ભંડાર અને બેશુમાર માનવબળ આપણો દેશ ધરાવે છે તેનો સાચો અને રસમય પરિચય આપવો, અને બેઠલી અદ્ભુત સપત્તિ હોવા છતાં આ દેશ શા કારણે દરિદ્રિ રહ્યો છે તેના કારણો દર્શાવીને એ કલાવિદ્યત નાબૂદ કરવા માટે સંપત્તિની કેવા પ્રકારની યોજના કરવી જોઈએ તેના માર્ગ દર્શાવવા,—એ બેવડુ કામ કરતા આ પુસ્તક એક અનન્ય પ્રકારના છે સાદી સરળ ભાષામા, આપણને કોઈ વાર્તા કહેવ હોય એ રીતે, એ તમામ હકીકત એકોપૂર્ણ રીતે સમજાવવામા છે કે ઊગતા કુમાર-કુમારીઓ અને આપણા ભણેલા આમવર્ગ પણ એ સમજી શકે, અને આપણા દેશ માટે ગૌરવ ધરાવતો થઈ તેની ઉન્નતિ વિષે વિચાર કરતો થઈ જાય સાથેસાથે પુસ્તકમાની હકીકતો સીધી ઢોયામા ઊતરી જાય એવી વિશિષ્ટ ઢબના સરળ અને ઉદાહરણ શૈલીના ચોટદાર ચિત્રોથી પણ એમાં આપ્યાં છે, તે એ પુસ્તકની ઉપયોગિતા અને આકર્ષકતાને બેવડી બધારી મૂકે છે લગે પરદેશીને હાથે ગતરાએલી હોવાથી ચિત્રોમાની પાત્રસૃષ્ટિ ઠિદીપણાના ભાવથી ઊણી લાગે છે આ પુસ્તક મૂળ અંગ્રેજીમા બહાર પડ્યું ત્યારના અમે એનાના કેટલાંક ચિત્રાત્મક મુદ્રા 'કુમાર'ના છેલ્લા પાનાઓમા અવારનવાર આપ્યા કરતા હતા તે વાચકોને યાદ હશે. હવે દેશની બીજી ભાષાઓમાં પણ તે ઉતારાયું છે. ઉત્તમ કુમાર-વાચનનું આ પુસ્તક પ્રત્યેક ઘર, સાળા ને લાયબ્રેરીમાં હોવું જોઇએ લેખક મનુ ગસાણી; આનુવાદક પુરુષોત્તમ ત્રીકમદાસ, પ્રકાશક-ઑકસફર્ડ યુનિવર્સિટી પ્રેસ મુબાઇ. કિંમત રૂા.૨

ભારતના ગાયનાચાર્ય વઝે બુવા

અજ્ઞાને અભાવે અધમૂઆ અવસ્થામાં અને કપડાંને અભાવે લંગોટીભર કપડી ગરીબી
અને નિરાશામાં જુવાની વિતાવી ગાયનની આધના કરી એ ગાયનાચાર્ય

ગઈ તા. ૧૬મીએ ગાયનાચાર્ય રામકૃષ્ણ વઝે બુવા આશરે ત્રિનેર વર્ષની ઉમરે અવસાન પામ્યા તે દિવસે ભારતીય સંગીતના ઇતિહાસનું એક મહાન પર્વ પૂરું થયું.

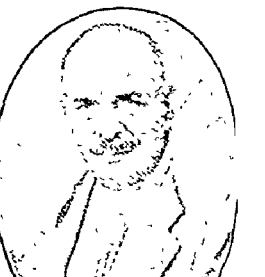
જ્યારે જ્યારે હું એમને મળવા જતો ત્યારે તેઓ કહેતા, 'હવે મારા બોટા ન દિવસ બાકી છે. નાગના મેળાની, પેગા પબ્લુ ગાન મળવા, તમારા જેવા સેંબધીઓ આવારવાર મળી જાય છે, એથી વધારે આપણને શું જોઇએ? હવે મારે તો દિવસ ગણવાના જ રહ્યા.

વઝેબુવાના દર્શન વખતે અને એમની પાસેથી એમના સંસ્મરણો અમે સાંભળતા, ત્યારે છેલ્લા પચ્ચીસ વર્ષનું જીવન અમને નજરે આવ્યા સિવાય રહેતું નહિ. ગાયનકળા શીખવા ખાતર એમાંથી શું શું જોડ્યું હતું એનું વર્ણન સાંભળી આંખમાં મસ્તક નમી પડતા.

ગુજરાતમાં વઝેબુવાનું નામ એટલું જાણીતું નથી, જટલું તે મહારાષ્ટ્રમાં કે ઉત્તર હિંદમાં જાણીતું છે એટલે મેં એમને એક વાર કહ્યું હતું પણ ખરું ? 'કુમાર'માં તું તમારું ચરિત્ર આપવાનો છું

ઓ વખતે જ્યાંથ ના દીધો કે એ ચરિત્ર મૃત્યુવેળ માંગે '

વઝેબુવા હોય ત્યારે જાદુના પરિષદ ભરાતી. એમને બધા જ ઓળખતા સ્વામી વિવેકાનંદ કેટલાંને સારો પરિચય ધરાવતા. એમની સાથે એમણે એ પ્રભુ આફવાદિયા અંગ્રેજી પબ્લુ કહું હતું ભારત-રોવક ઓળખ એમને પોતાના સંગાકાલીન નાયકોનો ઇતિહાસ લખ-વાનો આગ્રહ કર્યો હતો બેંગલોરમાં બુવા સર ગો. વી. રામનને મળ્યા ત્યારે નેગોવ્ય પબ્લુ બુવા ગાયનચરિત્ર લખે તો સારું એમ કહેલું અને શ્રી કેળકરે તો પોતાના 'સધાડિ' માસિક માટે એમના સંસ્મરણો મંગાવ્યા પબ્લુ હતા

ગાયનાચાર્ય રામકૃષ્ણ નરહર વઝે, સાવંતવાડી સંસ્થાનના આર્ય નામના ગાયકોમાં જન્મ્યા એમના પિતા મરણ પામ્યા ત્યારે એમની ઉમર દમ મહિનાની હતી નાના છોકરાને ઉછેરવાનો બધો ભાર માતાને શિર પડ્યો કુટુંબ બહુ ગરીબ હતું, અને ગાગડું તદન નાનું. એટલે ત્યાં ગુજરાન ચાવે એવું ન હતું આથી રામકૃષ્ણ ચાર વર્ષનો થયો ત્યારે એની માતા એને જન્મભૂમિનો ત્યાગ કરવો પડ્યો માહેકેર કામદ આવ્યા અને કેટલ દેગપારે નામના ગ્રહ-સ્થને ત્યા નોકરી કરવા રહ્યા યથાસમયે રામકૃષ્ણ નિશાળે જવા ગાડવો ને ગગડી ગોપી સુધી ભણ્યો. પબ્લુ બાહ્યનું અભ્યાસમા ચિત્ત ન હતું નાનપણથી એને ગાયનનો શોખ હતો નિશાળમાં કે રમામા જ્યાં જાય ત્યાં રામકૃષ્ણ તાન મારતો કર્યા કરતો. એને એક દિવસ માસ્તરે એની માને કહ્યું, 'છોકરાનું ભણવામા 'ધ્યાન નથી એ ગાયન શીખવાડવાનો પ્રબંધ થઈ શકે તો સારું ' માની પબ્લુ એ જ ઇચ્છા હતી, પબ્લુ એને ગાનિને પ્રભુ કવિયાનો પ્રચાર મળતો, એમા એ છોકરાને ગ્રાયન શીખવાડવા પેગા ક્યાંથી કાઢે ? છોકરાનું નસીબ સારું એટલે ગોત્રજ દત્તબારના ગવૈયા બળવતરાવ ખોડકે એને શીખ-વાડવા તૈયાર થયા. રામકૃષ્ણ બી વખતે નવ વર્ષનો હતો. ખોડકે પાસે બે વર્ષ રહી ને વિષ્ણુપા અળખૂા હકર્ય નામના પ્રખ્યાત નવૈયા પાસે શીખવા ગાવવવું બંધ અને ત્યાં બીજ વર્ષ ગ્યો.

બાર વર્ષની ઉમરે રામકૃષ્ણને પ્રભુપદ પરથ્યું પરંતુ એ જ્ઞાન્યુ કે આપણી જવાબદારી તેને વધી ગઈ છે, પબ્લુ હાલત પ્રતિકૂલ બનતી જાય છે આ પબ્લુ બીચારી મજદરી કરી આપણને ક્યાં સુધી સાચવશે ? એટલે ચોથી નાની છોકરીનો વિચાર એને આવવા માંડ્યો પબ્લુ કરવું કયા ? પાંચ કુળી બાદાગ પબ્લુ ન મળે 'અને આવની ગાંઠ એ વખતે બને કેવને પબ્લુ ન હતી. એટલે ભાઇએ નની કરું ને પંઢરપુરા મુકામેરી કળીયુ તરફ ન નિશ્ચય કરી ઘરે ચાલીને ભાઈ ને બધવા અને ત્યાંથી મુબાઇ પહોંચવા ત્યા ઘોડા દિવસ જવી લોકોને આવત જોવાની ત્યા એવું કામબાર કરિયા બેસા કરી લીધા આ વખતે એને બીજ વર્ષ પૂરા થવા આવ્યા હતા

મુબાઈથી રામકૃષ્ણ દહેરા ગયો અને ત્યા ત્યાં ગિતા મૂર્તન ધરા-ઢનાર નાનાસાહેબ ખાનગેને મળ્યો પાનગે એને ગાયન શીખ-વાડી શકે તેમ ન હતું, નરવા કે મૂઢન વગાડતાં શીખવાડવા તેને તૈયાર હતા પબ્લુ આ છોકરાને તો ગાયનની જ ધૂન લાગી હતી ગાયન તો બાલિયવસ્થા શીખી ગયારો, કારણ કે ત્યા ઘણુ કેળવાઇ ગ્રેલ છે, એવી સલાહ મળવાથી રામકૃષ્ણે ત્યા જવાનો નિશ્ચય કર્યો એની આ સકન્યની વાત એના જ મોઢેથી સાભળીએ '

'બીજ વર્ષની ઉમરે ઘર છોડી હું ગાયન શીખવા અહાર પડ્યો ઘર છોડ્યું એટલે બહુ મોટો ત્યાગ કર્યો એમનો ન હતુ ત્યાંના કોઈ એમ કહે તો ત્યારે કરવા જેવું ઘરમા ત્યુ યે ન હતુ હતા, પબ્લુ નસીબ છતા મેરાળા એવી ગાતા તો હતી જ. એને છોડવા મન તૈયાર થતુ ન હતુ પબ્લુ મરવા જેવું એટલે એ ઓઝાંગીને કહે નદિ પબ્લુ જે ગાયનના માટે માધુકરી માગવા મો-વવા જેવું હતુ એટલે તે નીકળ્યા

જ જવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને જ્યાં કોઇ પરોપકારી ગાયનગુરુ મળી રહે ત્યાં જવાનું નક્કી કરી બહારનું રાજ કર્યું '

ફરેરથી એ બુનારસ ગયો એ વખતે બળબીરા સંગીતકાર રહેમતખા અને એમના આશ્રયદાતા છત્રે ત્યાં હતા. એમને ત્યાં ગોઠા દિવસ રહી, ત્યા સાભળી સતાય એટલુ ગાયન સાભળી, રાગ-દ્વેષ્ય ગ્વાલિયરને રસ્તે ઊપડયો

ગ્વાલિયરમાં એ વખતે નિસારહુસેનખાં નામના શ્રેષ્ઠ નાયક રહેતા હતા. એમની પાસે વિદ્યા મેળવવાનો દરારો રાખી વજેબુવા એમને મળવા ગયા 'મારા પરમ પૂજ્ય ગુરુ,' તેઓ લખે છે, 'નિસારહુસેનખાં સાહેબને આપણુ મહિનાના એક સોબતવારે હું ગયેલા. એમને જોઇને હું તો ત્રિગ જ થઈ ગયો ! એમનું નામ મુસલમાન જેવું, એમનો ધર્મ પણ એજ, પણ વેશ તો હતો હિંદુ જેવો ! એમણે ધોતિયું પહેર્યું હતું, આખા શરીરે ભસ્મ લગાડી હતી, અને ગળામા જનોઇ હતી ! એમને જોઈ હું વિચારમાં પડયો. પણ તેમણે જ બોલવાની શરૂઆત કરી "તારે શુ જોઇએ છે ? શા માટે આવ્યો છે ?" મેં કહ્યું, "મારે આપની પાસે રહી ગાયન શીખવું છે" એણે તરત જ હા પાડી અને કહ્યું કે મારો ઓરો પણ તૈયાર છે તો કાલથી શરુ-ખવરાવા માડુ મેં દક્ષિણા માટી કહેતી ચિતવિનુ વર્ણન કર્યું ખાસાહેબ બહુ જ ક્યાળુ હતા એમણે મને શીખવાડવા માંડયુ ખાસાહેબ ઓકારજી, શિવરાત્ર અને બાવણી સોબતવારે ઉપવાસ કરતા.

આમ, ગ્વાલિયર આવ્યો તો ખરો, પણ મુશ્કેલીઓ હજી પૂરી થઈ ન હતી. મોટો સવાલ એ હતો કે ખાવું કયા ?' આખને માથુકરી માગવાની શરૂઆત કરી. પણ પેટ ભરાય એટલી માધુકરી તો કોઇ દિવસ મળતી નહિ એમ જ અદ્ધપછી વ્યવસ્થામા પાચ-છ વરસ કાઢ્યાં કે દિવસે માધુકરી મેળવી શકતો નહિ તે દિવસે અભાવમા ખાઈ લેતો. ગરીબ હોવા પૂરતાં કપડાં યે મારી પાસે ન હતા; એટલે પેટભર ખાવાનું યે નહિ ને કપડાં પણ નહિ! હોગેડી પહેરીને જ કસરતો પ્રદેશ, એકસેકનાળામાતાપ અનેસિયાળામાતાપ કાઢ્યોતા બધા કે કહેવાની વાત નહિ અધૂરામા પૂરુ મારા ગુરુ ખૂબ તના મુસલમાન કેટલાયે દિવસ તો મેં રડયા જ કર્યું. મનમાં થયું, કયા બૂરુ કરી અનેબહાદી માને પણ ઝાઝી આવ્યો' પણ નિશ્ચય કર્યો કે વિદ્યા મેળવીજ જ ગામના લોકો કહેતા, 'આ છોકરો એકલ ગાઢો થશે એક દિવસ' લગાડી પહેરી આખો દિવસ કર્યા કરે છે અને ગાયન ગાયા કરે છે એક દિવસે એક મોટા માણસે કહ્યું, "તુ શું ફાગ ઝાઝી આવ્યો છે? ગાયન તને કોઇ દિવસ આવડવાનું નથી. તુ કપાળો છે, નાટકમા લય તો સારૂ" મેં એમને કહ્યું. "અહીં તમે આપ્યા પચારોક વિદ્યાર્થીઓ જુઓ છો, પણ યાદ રાખજો કે હું જ ઓછી વરસ્સા ગાઇશ એક દિવસ."

આમારા ગુરુજી હમેશા એક દોહરો ગાતાઃ

ખાને કું અન્ન નહિ, રહેને કું જગા નહિ,
રોગથી સમૃદ્ધિ કું ઔર રણ આળાદી આબાદ

એવી જ મારી સ્થિતિ હતી. કોઇને ત્યાં જઉં તો તે તરત જ કાઢી મૂકતા. મુસલમાન હોઇને એમને કહેતા, "અલે હૈદે, તુ કાય કુ આયા? તેરે કુ ગાના નહિ આ સકતા." આ હીન શબ્દોને ખમી લહને પણ હું મારા ધ્યેયને વળગી રહ્યો. જેના પર ઈશ્વરની કૃપા હોય છે તે કોઈથી ખીતો નથી જે લોકો મારી મશ્કરી કરતા તેઓજ આગળ જતા મને વખાણતા થયા. પણ એ નવ વરસમા એક દિવસેય પૂરુ ઊંઘ્યો હોઉ એવું યાદ નથી દહાડે તો ગમે જ પડે નહિ કોઈ પણ ચીજ સાભળી કે તરત જ લખી નાખુ ગામમા નવો ગવૈયો આવે કે તાન પૂરો પકડવા લઉ. એમ મારા દિવસ જતા '

ગ્વાલિયરમાં મહારાહેનને વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી વજેબુવા આગ્રા, જયપુર, ઉદેપુર, રેવા વગેરે કેટલીયે જ્યાંના જતા ત્યાંના સારા ગવૈયાઓ પાસે રહેતા અને એમની પાસેથી શીખાય તેટલુ શીખી લેતા આજે છ એવા સંગીતવર્ગો તે વખતે ન હતા. ચોતીસ વ્યવસ્થા ગુરુ સાથે રહેવુ પડે, એની સેવા કરવી પડે અને ગુરુને શીખવવામું મન થાય ત્યારે જ એ શીખવે ! તેમ છતા પણ એક જાહ્યલ યુવાન મુસલમાન ગુરુઓ પાસે રહી વિદ્યા કમાયો એ પ્રશ્ન્ય નથી ?

અધ્યયન પછી હરી વજેબુવા દેશ ગાવવા ઊપડયા. રસ્તામાં એમને અનુભવ થયો કે વિદ્યા મળતા તી સાથે જ કાઇ નિર્વાહના સવાલ ઊભી જતો નથી; અને સગીત કુપર આશ્રયવિદ્યા ચલાવતાં મુશ્કેલીઓ તો ઘણી નડશે. તેઓ અગરાવતીગા એક વીશીમા ઊતર્યા હતા. ગામમા બધે કામ વાળી, પણ ગાનુ ગાયન કરાવવા કોઈ તૈયાર થયુ નહિ એક વકીલે કહ્યું, 'ભોગ વકીલને ઘેર બનેલા; એઓ ગાયન કરાવશે ને પૈસા પણ સારા આપશે' વજેબુવા ત્યા ગયા પણ ત્યા બબર પટી કે વકીલસાહેબને ગાયનનો શોખ બીલકુલ ન હતો વીશીવાળો રોજ પૈસા માગે બુવાના ગજવામા હતા માત્ર આઠ આના ! વીશીવાળાએ કહ્યુ, મારા પૈસા આપો, નહિતર તો વીશીમા પીરસવા રહી જશો ! ઘટીભર બુવાને થયુ કે જે વિદ્યા ઘરે એક પાઠ મળી રહતી નથી તે વિદ્યા મેળવવામા આપણે નકામા વર્ષ ગુમાવ્યા વીશીવાળાને માંડમાડ સમઝાવ્યોઃ 'ઘર ફિકરમા તારા પૈસા આપીશ. બબરાવો તારે ત્યા નોકરી કરી તારુ દેવુ પતાવી દઈશ ' બુવાએ તો દરરોજ ભોગ વકીલને ત્યા જવા માડ્યુ ' બે દિવસ તો વકીલસાહેબે પૂછપરછ પણ ન કરી. ત્રીજે દહાડે કારણ પૂછયું કહે, 'આ છોકરો બીચારો રોજ આવે છે ફીના રૂપિયા આપી દો અને ' બુવાએ કહ્યુ, 'હું વિદ્યાર્થી નથી, ગવૈયો છુ.' તો વકીલ કહે, 'ગવૈયા ? એ શું ? પૈસા તાન મારે છે એ જ આલિયા કે ? બાદ, તારુ ગાયન નથી સાભળવું સારે. ગાને ન ભોગને પાચ રૂપિયા આપીશ !" બુવાને એજ ભોઠુ લાગ્યુ કહે કે લાવો. વીશીવાળાને આપવા ગયો પછી વકીલને શું થયું કોણ જાણે, કે તેઓ તૈયાર થયા એમના નાના ભાઇ પણ સાભળવા બેઠા ગાયન સાભળીને નાના ભાઇએ વકીલને કહ્યુ, 'માણસ ગુણી છે ' નવાઇની વાત કે વકીલસાહેબ પણ ખુશ થયા. એમણે બુવાને દૂધ આપ્યુ અને કારકુનને કહ્યું, 'વીશીમાથી એમનો સામાન લઈ આવો અને વીશીવાળાના પૈસા ચૂકતે દો ' એ વકીલને ત્યા બુવા ચાર મહિના રહ્યા

ત્યાંથી બુવા ફરી ગ્વાલિયર ગયા અને ત્યાંથી બરેલી ગયા એમને ત્યાની વિવેકાનદ ક્લેરે ભેટો થયો, બે જણા પરદેશ દિવસ સાથે હતા એ દરમ્યાન ત્યાનીઓના જ્ઞાનનો લાભ પોતાને બહુ મળ્યો એમ તેઓ ઘણીવાર કહેતા બરેલીથી બુવા નેપાળ ગયા. સારા નસીબે ત્યા નોકરી મળી ગઈ. પણ એક જ વર્ષ ત્યા રહી બુવા દરિભગ્રમાં આવ્યા

આ પછી રાજ્ય છ બુવાનો ભાગ્યોદય ઘણુ શિખેને તેઓ વિદ્યા આપે છ, પૈસા કમાય છ અને આખા દેશમાં ખ્યાતિ મેળવે છ

વિદ્યા મેળવવામાં પોતાને કેટલાં કષ્ટ પડ્યા હતાં તે બુવા કોઈ દિવસ ભૂલ્યા ન હતા પોતાના શિષ્યોને તેઓ હદાર હૃદયથી વિદ્યા આપી હતા એમની શિષ્યવર્ગ ઘણો મોટો છે. એમા નબળાં આયિકા કેસરબાઈ અને મેઘુબાઇ, મહારાજપુના નટ બાપુરાવ પેંઢારકર, વિનાયકરાવ કાગળકર, ગુરુરાવ દેશપાડે અને બીજા ઘણુ છે હરિભાઉ ધામેલર એમના શિષ્ય ગણાય છે ઘરાવસ્થામા જ્યારે બુવાને લાગ્યું કે આપણાથી હવે કોઇને શીખવાશે નહિ ત્યારે એમણે 'સગીતકલા પ્રકાશ' નામના પુસ્તકનો બે ભાગમાં બહાર પાડયા

ગોકળ ચરિત્રમાં બનેલું એવું બીજું તો શું હોઈ શકે? બાપજી તરીકે તોયબેલુથા મહાન હતા જ, પણ વ્યક્તિ તરીકે પણ તે ઓછા મહાન ન હતા. જે વખતમાં ગામનહલ્લા આશ લોકોમાં પ્રચાર પામી ન હતી તે વખતમાં એ કહ્યા મુજબનાઓ પારોણી ગીખી લઈ સારા લોકોમાં ફેલાવનારા મોટા પુરુષાર્થીઓમાં એમનું સ્થાન અવશ્ય રહેશે. એમનો સ્વભાવ ખૂબ જ ભોકો હતો. પોતાના દોષો તેઓ જોઈ શકતા, એટલે એમને ખાસ અભિમાન કંઈ ન હતું; અને તેથી તેઓ લોકોમાં બહુ પ્રિય થઈ પડતા.

શરીરે કાંઈક જાણ, જરા નહા અને વર્ણે ગૌર, એવી મૂર્તિ કહ્યાની થાય તો તેઓ જેવા દેખાતા એનો ખ્યાલ આવી જશે એક વખત એમનું વજન બસો વીસ રતલ હતું' પણ એમનામાં 'વાન જેવી તેવાર વસ્તુ તો એમની આખો હતી જેવા જ નાના નિરાડમ બાળક વાર આવે એટલી એ નિર્મળ, મજાકિબરી અને આનંદભરી દેખાતી. તેઓ બોલતા પણ તેમજ કલાકોના કલાકો સુધી વાતો કર્યે જ જાય વચ્ચે પાંચ પાંચ મિનિટે 'હવે ઘરેરો થયો છું, સ્વરસૃષ્ટિના નબળી થઈ ગઈ છે' એમ કહી એટલી નિખાલસતાથી હસે કે આપણને પણ હસવું આવી જાય કોઈ ગાંભીર્યભરેલ વિષય કે કુશરી બાતા ત્યારે તો એમની આખો-ચાની મસ્તી કયા જે સંગાની નહિ પણ વજેબુવા કરમાની કે કાંઈ બનતા જેવો રાગ બેલા કાયી બાતા કે શ્રોતાઓ એમની હુંગરીબોનુ રહીકારપણું ભૂલી જઈ ગંભીર વાતાવરણ અનુભવતા.

જિંદગીના છેલ્લા સાત-આઠ વર્ષ એમની તબિયત સારી રહેતી ન હતી. લોહીનું દબાણ વધી ગયું હતું, મધુમેહ હતો જ, એમાં વળી હૃદયન્યથા (angina pectoris) અને હૃદયનો દમ (cardiac asthma) એ બ્યાધિઓ ઉમેરો કર્યો અમે જાણતા હતા ત્યારે એમના angina—એમના શબ્દોમાં 'અનજનીયાની' વાત ન નીકળી હોય અને એ હુચ્ચાર પર અમે ન હસ્યા હોઈએ એવું ભાગ્યે જ બનતું ઈ. ૧૯૩૯ની આખરમાં કે ૧૯૪૦ના પ્રારંભમાં તેઓ અમારવાર આવ્યા ત્યારે આધાર વગર એકલા ચાલી પણ શકતા ન હતા મધુમેહ હતો, એટલે ટૉંકરને ખાટ આવાની ના પાડેલી પણ ચુવાને શીખટ વગર તો આવે જ કયા? એટલે ટૉંકરતનું કહ્યું કોઈ વિઘ્ન માનતા જ નહિ જમવા બેઠા હોય ત્યારે 'મને ટાયાબીટીસ થયો છે' એમ કહેતા જાય અને શીખટ કઢાવતા જાય, એટલે જોનારને હસવું આવ્યા વગર ન રહેતું એક વખતે સારી અઢોનો એમને ત્યાં જમવા ગઈ હતી ત્યારે એમને કહે, 'હું તો ઘરેરો થું અને એમા વળી ટાયાબિટિક તમે તો જાણતા જ પણ આજે ભેટ્યો, તમે વધારે શીખટ ખાઓ છો ને હું!' આવું તો ઘણું કહી શકાય એવું છે પણ આ પરિચય કાંઈ મારા સ્મરણો આપવા માટે લખવા બેઠો નથી, એટલે આટલેથી સમાધાન માનવું પડશે (અનુસ્વાન પૃ ૧૫૬)

પૃથ્વી પર જીવન કેમ પાંગર્યું [૩]

સજનના તારાના ૩૫૦માંથી કરીને પૂરું નવું અધારણ ઘડ થયા બાદ, આજથી બસો કરોડ વર્ષ ઉપર તેના પર પહેલવહેલી જીવસૃષ્ટિ પ્રકટી ત્યારથી માંડીને તેનો વિકાસ કમશઃ ઉત્તરોત્તર જ રૂપમાં થતો આવ્યો છે તેના કમવાર જુદા જુદા યુગ વૈજ્ઞાનિકોએ પાડ્યા છે જ્યાં લગભગ આપણે તેના 'હોલોસિફિક્સ' યુગ સુધી આવી પહોંચ્યા, કે આજથી બેક કરોડ ને ત્રીસ લાખ વરસ પર થઈ ગયો. તે પછી પચાસ લાખ વરસનો ગાળો નીચ્યા બાદ, એટલે આજથી બેકી લાખ વર્ષ પર, પૃથ્વી પરના છેલ્લા વિનાશ પામતાં પામતા જે દક્ષણે પહોંચ્યા હતા તેનો પરિચય આ પટનેનુ ચિત્ર આપે છે વૈજ્ઞાનિકોએ એને 'પર્મિયન યુગ' કહ્યો છે આ યુગના બહુ રસપ્રદ અવશેષો બની ગયા તો એ કે સમસ્ત પૃથ્વી પર પહેલવહેલો નકર જમીનનો કટય થયો પૃથ્વીનો એ વિભાગ તે આફ્રિકા અને દક્ષિણ અમેરિકાના પ્રદેશો એ મહાન ખંડો તે ઉદીયમાન ધરિણીના પ્રથમ પુત્રો આ યુગનો બીજો રસપ્રદ બનાવ તે એ કે આજ સુધીનાં કરતાં જે જમીન અને પાણી બંનેમાં વસી રહે તેવા હતા તે વર્ષે ધીમે ધીમે 'ઈપાર્ઝ'-જમીન ઉપર પેટે ચાલનારા પ્રાણીઓનુ રૂપ લેતા ગયા. પર્મિયન યુગના આ રૂપાંતરણ, હતા તો માત્ર ગોદાક્ષ કૂદના કરતા, પણ તે જમીન પરની જીવસૃષ્ટિના આદિ નવતા હતા એ હકીકત નોંધપાત્ર છે કેટલાક તો ગરોળી જેવા જ હતા, પણ કેટલાકની પીઠ પર કરવતના જેવા કાંટાવાળી ફલ્લી આખી કરોડ ઉપર ઢળી આછલા જે આજ સુધીના યુગોના વધુમાં વધુ જીવતો પ્રાણી ગણાતા, તેનો નંબર હવે ઊતરવા લાગ્યો એટે તેમના રૂપળવારણમા ફેર થયો, અને પર્મિયન યુગની આછલી પહેલવહેલી આવના જેવી સરખા ધારની પૃથ્વી પરાવની થઈ (જુઓ, પટનેનુ ચિત્ર) આ યુગનો બીજો અગત્યનો બનાવ તે કળવાળા જીવનું પ્રાકટય કર્યું-હરસરજ—તો કોણ તો એ વેળા રાક્ષસી કદના ઘણો જરાજહારના કાલના જ હતાં, પણ હવે એક એવાં જાનવરો નવી ઉત્પત્તિ થઈ કે જેના પર ઝાકુ આકારના કળ એવના હાલ્યા. આમ, પર્મિયન યુગમા પૃથ્વીના ઇતિહાસનુ પ્રાકમિક પ્રકરણ પૂરું થયું અને નેતા જીવનનો નવો અધ્યાય શરૂ થયો. એનો પરિચય આવતા અંકથી (COURTESY : WORLD OF WONDER)

પાપ અને પુણ્ય

બાની ધર્મશ્રદ્ધામાં મને અત્યંત શ્રદ્ધા હતી મને લાગતું કે બાના લોહીમાં જ એ વસેલી છે. પણ મોટાભાઈએ એ ધર્મશ્રદ્ધા પ્રત્યે એક પ્રકારનો અણગમો સેવ્યો હતો. કદિક હું મોટાભાઈને તેમની એ સૂત્ર ફરી કરવા આગ્રહ પણ કરતો કે 'બાની આ ધર્મશ્રદ્ધામાં અનાસ્થાના આધાતનું મૂલ્ય એ જ મહાપાપ છે' મોટાભાઈ પછી કશું બોલતા નહિ, એથી મને મારા વાક્યનો વિજય જણાતો.

એક દિવસ અમે બન્ને ભાઈઓ જમવા બેઠા.બા રોટલીનો ચોકડો થાળીમા મૂકીને અગાને પીરસવા રસોડામાંથી બહાર આવ્યા પણ ત્યાં તો 'રામરોટી . . .' કહેતો રામરોટીવાળો ચાલીમા આવીને ઊભો. રોટલી-ની થાળીને જમીન પર એકદમ મૂકતા બા રોટલા પાછા રસોડામાં, અને ત્યાથી બાજરાનો એક રોટલો લઈ બહાર નીકળ્યા રામરોટીવાળાને તેઓએ પાછીજ આપીને એમને બેબાજીઓને તેમણે પીરસ્યુ

'આને તું ધર્માત્મા કહે છે ને? ઘેટાબકરાને પીરસ્યા સિવાય રોટલ દીધી રામરોટીવાળા બાળી પીરસીને જમવા બેઠા તો શું બગડી જવાનુ હતુ?' મોટાભાઈને મેં કશો જવાબ આપ્યો નહિ કૂતરા માટે રોટલા ઊપરાઘવા આવતો ઉઘરે 'રામરોટી . . .' એમ ટેર નાખતો અમે બધા એને રામરોટીવાળો કહેતા

મોટાભાઈની ગેરહાજરીમા એક દિવસ મેં બા ન દેખે એમ બદાર ગલીમા ઊભા રહેલા રામરોટીવાળાને ચાલી જવા ઇશારો કર્યું. પણ બાની નજર બહાર તે રહ્યુ નહિ બાએ એ ચાલ્યા જતા રામરોટીવાળાને પાછો બોલાવ્યો; અને 'કે, બા, ધરમનુ કામ છે, એમા તે શરમાવાનું હોય? કહ્યુ હામના હોઈએ તો તારે અગને બોલાવીને પણ રોટલો ગાળી લેવો કૂતરાના મોટે રોટલો જાય છે ને! કયા કોઈ બીજાને આપી દેવા છે!' કહી તેની ટોપલીમા રોટલો નાખ્યો.

'બા, મને પીરસીને ગઈ હોત તો શુ બગડી જવાનુ હતુ?' મારા પ્રશ્નના જવાબમા પ્રથમ તો બા હસ્યા. ચોડીવાર પછી બળી તે ગયો બની ગયા ને મારી પાસે બેઠા અને નાના બાળકની જેમ હું તેમની ધર્મભાવનાને સમજવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો બાએ ધીમે સાદે કહ્યુ ગાંડા, પહેલાં ધર્મનુ કામ, પછી બીજું બધુ મનખારેહ કરીકરીને નથી મળવાનો. એટલે જ્યારે કયું તેટલુ આપે ! પાપનો પોટલો તો રોજ બાંધવો જ છે ને! પુણ્યનો અવસર તો ક્યારેક જ આવે છે

અને બગાસા મોળાસા બા કઈ એકલા જ આવા નહોતા. પુણ્યના બાયા બાધવાનો કઈ બાનો જ ઈજારો નહોતો. આખા ઘરની બાજુમાં રહેતા સાઠ વર્ષના જીવી ડોશી યે લાકડીના ટેકે ધ્રૂજતા શરીરને ટેકવીને, આંખ પર હાથની છાજલી કરી, 'લે, બા, બટકુક રોટલો પડ્યો છે તે લેતા જ, કદી સૂકો, ટાટો, ઝાંકોરેલો કે બળેલો રોટલો રામરોટીવાળાને આપતા,અને 'ગનખારેહ કયા ફરી-ફરીને મળવાનો છે તે આવા ધરમના કામમા ઢીલ કરીએ' એમ ગણગણતાં ગણગણતાં, જગતની મોહમાયાબરી બળબાજી મુક્તિ અપાવવી અને ભવજાગને પાર કરવામા રોટીરૂપ બનતી આવી સુબગ તનેા પોતે પૂરેપૂરા ભાન હીવા છે એવા ભાનસહિત એક લાંબા શ્વાસ લેતા એ જીવી ડોશીનાં જેવા જ રખા ડોશા પણ ધર્મ-શ્રધ્ધાણ અને મોક્ષને ઈચ્છતાંતાં હતા જીવી ડોશીને મળેલા પુણ્ય અવસરથી પોતે વચિત નથી રહી ગયા એનું બાન તે એક સખાદાયા કસાવી લેતા એ જ જીવીડોશીને ઢઢેરાને, ડાબે સાદે—ઢેઢ અમારા વેર એમના પુણ્ય કર્યાનું નહેરવાત સંભળાય એટલા સાદે—તે બોલતાં: 'જીવી, તે' તેા રાંટ સૂકો રોટલો આપ્યો! આપણને બા એવું ના આવડે; આપણે તો આ આપણા ભાણુમાંથી જ કડક એક રોટલો રામરોડીવાળાને આપ્યો ધરમનુ કામ છે ને, બા'

પણ આ બધા ધર્મશ્રદ્ધાળુઓના મુકુટરૂપ તો રેવાશંકર ગાંદા-રાજને જ ગણી શકાય. ધરજાર માણસની આર્થિકપ્રવાપ્રિસ્થિતિ કઈ પાર હોતો નથી અને એના પ્રકારો પણ અનેકાનેક હોય છે રેવા-શકર વરભેર હતા એમના વચનો જ એમની મુકરશ્રીઓનો ચિતાર રજૂ કરતા બાજરાનો રોટલો બાને તે આપતા,અને અત્યંત ગળગળા સાદે એ આર્તનાદને વહેતો મૂકતા 'બોન, હું હતી ત્યારે તો એના હાળથી જ એ રામરોટીવાળાને રોટલો આપતી હવે તેા જણો છને! આપણે રહ્યા નોકરિયાત માણસ! સૂર્ય ઊગે જ્યએ અને રાત પડે એ આથીએ! એમા કયા રામરોટીવાળાનો બેટો થાય અને આ ગામડુ આછુ છે કે કૂતરાને બોલાવીબી ઓટલે કૂતરુ આવીને હાજર થાય? તમે આ રોટલો આપી દેજે આ પાપી આતમાના ભાગ્યમા ધર્મ આચરવાનો નહિ લખ્યો હોય; નહિ તો સવાર હાથે રોટલો નાખ-વાનું ન બને એવુ હોય?' તેમની આખમા આસુ ધ્વાની જતાં, સાદ ગળગળો થઈ જતો અને પોતાને પાપી આત્મા કહેવા લાગે, અગારા બધાંયે પોતે પુણ્યવાન આત્મા છે એવો ખુમારીભર્યો ભાવનરવગર તેમના મુખની વધની જ પ્રસન્નતામા તે છુપાવી શકતા નહોતા

અને એ નિયમિતપણે અમારે ઘેર બાજરાનો રોટલો આવી જતા. અને એ હોકો ઉકળ્યા જાણતા, પણ મારી ઊડુખલતાએ કારણે તેમને તેમના ધર્મ પ્રત્યે અનાદર સેવતો કરી મૂક્યા નહોતા એની રેવાશકરને ખબરોજતી, અને એથી જ એ 'બાદને વીહ મોરી વળગણા તો દેા; પછી ખબર પડશે કે પાપ અને પુણ્ય શુ? આત્યારે તો ફક્કડની જેમ ફરે છે; પણ પરકથા પછી ખબર પડશે કે ધરમના પરતાપ વિના કેમ ભવાય છે!' એવા વચનો ઉચ્ચારી, ભવિષ્યમા હું પણ તેમના જેવો ધર્મિષ્ઠ થવાનો છુ એવી આશાદી ભગવતા મને પણ તેમના વચનમા સત્ય છુપાએલુ લાગવા કારણ કે મોટાભાઈની જેમ તેમના ધર્મવિરુદ્ધ પ્રત્યે ઈ ટીકા કરતો નહિ—ટીકા કરવાનું કશુ કારણ જડતુ નહિ

પણ એક દિવસ મને લાગ્યું કે એ મારી ભ્રમણા હતી. હું જિન-ગીમા ધર્મિષ્ઠ થવાનો જ નથી નહિ તો તો એ પ્રસગ બન્યોજ નહોત

વાત એમ હતી કે સાજનાતી હું ઑફિસેથી જરા વહેલો છૂટી ગયો એવામા રસ્તામા મારી ચોદે દૂર ચાલ્યા જતા રામરોટીવાળા પર મારી નજર પડી મને થયુ કે હમણુ તે મારી સામે જોશે અને મને 'બાબુ સા'બ' કહી તે સલામ ભરશે. પણ એમાનું કશું જ બન્યું નહિ ને તો તેણે મારી સામે જોયું, ન તો તેણે સલામ ભરી મને જોવા છતા ન જોવાનો ડોળ કરતો તે નીચું માથુ રાખી ચાલ્યા માંડ્યો મને થયુ કે તેની કઈ ધૂલના તે એમ કરતો હશે. પણ ત્યાં તો મારી દૃષ્ટિનેા રોટલાની ટોપલી પર પડી: ટોપલી ખાલી હતી

'બધા ધર્માત્માઓ શુ સાથે જ મૃત્યુ પામી ગયા?' મને પ્રશ્ન થયો. રોજ રોટલાથી ભરચક બનતી રામરોટીવાળાની ટોપલી આજે ખાલી કા?

હું આવીને બાની ઘરમાં પગ મૂકું છું ત્યાં તો લાકડીના હા-થાને ચારેચાર હાથ વડે જોરાનીચા કરી જમીન સાથે અફાતર્યા જીવી ડોશી, ઝીંકણીના તતાકા સાથે વાતના રસની તીવ્ર સુગંધ લેતાં રસોડાશી, ચરમાને વારેવારીએ ચાકથના આદોલ્યવરોધ સાથે

ગયાંનીયાં કરીને આપ્યો તથા મુખ પર ગુસ્સો, તિરસ્કાર, ધૃણા, દ્વેષ, નફરત એવા સર્વ પ્રકારના ભાવ ભાવોની નોંધને પ્રકટ કરતા રેવાશંકર મહારાજ, અને હર્ષક ઓઢું હાર્ષ કર્યાંઈ નથુ છ, એનું પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યા સિવાય છૂટકો નથી, એવા ભાવની બહેરાત કરની લજ્જાભરી મુખાકૃતિને જોઈને પાસે બેઠી રાખતા બા,—સર્વને મે' એક ગહાન બર્યકરતાના ભાર તળે ચગદાતા જોયા

બધાંએ મારી સામે એકજ જેતે તેમની સામે એકજ ધડીભર શાંતિ! ધડીભર ગંભીર ભાવોની ભયંકરતા ' ધડીભર વળી આપોની અસંભવિક ઉપાટવાના! ધડીભર નાટકના ટેરવાનું કુતાવુ તો ધડીભર ઢોલનું ઢોમાના કટકટવુ આ બધુ શું હતુ, કોના પર હતુ, મને કાંઇ સમજવવુ નહિ.

પણ વિજયનો હર્ષ કોને નથી હોતો? વિજયની વાત કરવી મને નથી ગમતા ?

'મને તો પહેલેથી જ વહેમ આ વેલો કે કાળમા કંઈક ભણ છે!' રેવાશંકરે ચૂપકીદી તોડીને બોલવાનું ગરૂ કર્યું

'ઈ એ છાનુ રે બાપલા?' કાનોડીશીનો એ જૂર હતો

'મીંઢા તો ન હોય કે?'' રમાડોશીએ કોંકણાંમા તડાકો લીધો

'પણ આપણે કશી તપાસ કર્યા સિવાય જ એને રોજ રોટલા આપતા ગયા ' એ બાતુ વાજબ હતુ

'મને તો કાલે ખબર પડી રેવાશંકરે આગળ ચલાવ્યુ, 'બોલ્યા' નરોત્તમે મને કહ્યુ કે કાકા, મારી સગી આંખે મે એકુ ચારી જોઈ ઈ બાળી નાખું તો ઈ બોલતો હોંઉ તો ત્યારે મને કેની વાત પર વિશ્વાસ બેસે. બાકી નરોત્તમ પર મને બાગ વિશ્વાસ ન આવે ''

'બાકી મને ય, રેવામાકરભાઈ, સાચુ પુછોતો તો, પહેલેથી જ તો હાબાવતુ કે ઇવ, માન ના માન, પણ આ રામરોટીવાળાની વિકરવાળ ચ્હેક બધી દનવતની છાપ છે પણ આ તો આપણે ધરમી ઇવ, એટલે કોઈ ઇવને વિના તપાસે દુ ખી કરવા સાક નહિ એમ માનીને બોલ્યા નહિ.' ઇવડોશીએ સાચા ગાઢબનના મુખભાવ કળી જવાની પોતાની અનોખી રીતની સર્વને પિછાન કરાવી

પણ પેલી વાત ચહેલાઈ ગઈ સૌ પોતપોતાને ઘેર ગયા જતાતા જતાતા મે બાને પુછ્યું, બા, શું હતુ ? સાની વાત હતી ?

'રામરોટીવાળાની !'

'એનું શું છે?'

'જનમનો જાહો! ચોર નહિ તો!' આજ રેવાશંકરે બરાબર કબ્રો લીધો! પાપ કરે અને આપને ય પાપના ખાટામા નાખે!'

બાનો પુણ્યપ્રકોપ સાભળી જીકણા

'શુ કોઇના ઘરમાથી કઇ ચોરી કરી કે?'

'ચોરી કરે તો તો સારુ જ ને? તનને ય ઢબાવવા થાય કે ઘરમા એ ચીજ લાવ્યા જ નહોતા! લાવ્યા તે ખોવાઈ ગઇ!''

'ત્યારે તેણે કર્યું શું?'

'શું કર્યું? પાપના પોટલા એણે બાળ્યા, બેના આપને ય બધાવ્યા!' પાપના પોટલાના ભાર તળે બાનો આત્મા તો કાણુ બાજે પણ તેમનો ભાર તો કબાઈ ગયો હતો એમા મને શંકા રહી નહિ

કૃતજ્ઞતાં માટે રોટલા એના કરે છે, ક્યા પ્રકારક મઠળ તરફથી એના બદલામા તે મહિને દહાડે વળ રૂપિયા પગાર રે છે, છતા બત ચોરની, તે લબ્ધબુ વય? ઇ તો ચોરી પકડાઈ ગઇ ત્યારે ખબર પડી કે ગમરોટીવાળો ય મૂબા બધર્મી હોય છે '

મને હજી એ મહાન ચોરનો મહા બધર્મ સમજાયો નહોતો.

'નરોત્તમે રેવાશકરને વાત કરી. કાકા, હુ હાલ્યો આવતો'તો ઓફિસમાથી રસ્તામા મનને થુ કે લાવ જરા બનીયામા વધાર મારી આવું જ્યાં બાકડા પર બેસવા બઈ હુ ત્યાં તો પાસેના ઝાડ નીચે રામરોટીવાળો બેઠેલો મને જરા થુ કે એનો તો કે શું કરે છે, બેઠમઠ બહીં બનીયામા. હું બાંકડા પર લપાઇને બેસવા માટ્યો ટાપશીગાથી કુણા માખણ જેવા રોટલા ચીપડીબીને તેલે પોતાના બોળામા લીધા મને થુ કે રોટલા ટાપલીમા આકાલ્યતા છે ને ઠીક કરતો હશે, ત્યા તો એણે માટ્યા બકલાવવા ! હુ તો બોલ જ રહ્યો ! કાકા, કુતરાના રોટલા બે બાઇ રહ્યો'તો ! મને મનમા બાઈ વટ થુ કે સાચાને બહીં જ બોખરો કરી દઉ !' બાની વાત હજી પૂરી નહોતી થઇ, પણ વચ્ચે રમાડોશી ફેમ આવ્યા તે એવા બે ટાબા થયા.

'આપણે તો કુતરાને રોટલા પહેલે છેજ એમ લાબીએ,' બાતી જ કનસલટેશના ફેમ ડોશીએ વાતોયલાદને ચાલુ કર્યો 'પણ વચ્ચમા જ બે બાઇ રે ! આપણે બકરુ રોટલાનુ આપીને આપણે કક્કર પુણ્ય પામીએ ત્યા તો રામરોટીવાળો જ રોગો બાઈ બધ અને આપણને પુણ્યને બદલે પાપના ખાટામા નાખે !

'પણ રેવાકરને શુ ક્રોધ, મૂર્ખ, ખબર છ?' હસેલા જરી ડોશી આવ્યા, 'ઇ કે રોટલો ચૂવામા બાળી નાખવો બહેતર, પણ બને બાનો હરામ!'

'ને મૈય કયાં બાકો બાખ્યો છે? રમાડોશી બોલ્યાં

'મૈય ન નથી બાખ્યો '' બાનો બવાજ હતો.

'તો જ એ બધર્મમાંથી બચશે' એ રેવાશંકરનો બવાજ હતો.

અને પછી તો વાળુપ્રસાદ બબ્બલિત ચહેવા લાગ્યો પણ હુ ઉભો થઇ ગયો મારા ચિત્તની બ્વસ્થતા બબ્બવસ્થતામા ફેરવાઇ ગઇ હતી એના નરોત્તમને હતો પેલો રામરોટીવાળો—કે એક ભયકર મોર તરીકે સાબિત થઈ ચૂક્યો હતો, એનો પોતાની ભૂખ સંતોષવા માટે કુતરાના રોટલા માથી રોટલા બાદને એક ગહાન પાતક વહોરી લીધુ હતુ, એને આ પુણ્યવાન આત્માઓના પુણ્યધનને કાર્યને પાતકના ગહાન ગર્તમા ગબડાવી દીધુ હતુ !

અને એ અનાથ હતો, ગરીબ હતો, બગીચાના ભોકટા ગર્ત એના છત્યર્થને બનતા, બગીચાના વૃક્ષો વીત્યાપુબ્યા રૂપ હતા, એ વાતની મને અને આ અજાણ્ય આત્માઓને ખબર હોવા છતા એ ચોર હતો, ગપરાબી હતો, પાપી હતો રોટલા કુતરાને બાવાના હતા, ગામજનને નહિ, એનુ એને જ્ઞાન નહોતુ એથી એ બજ્ઞાન પણ લેખાઇ નથી

પણ હવે એના પાપી બકલાવાથી આમારે માથે બાબડાતો નહોતો—તેની ભગરૂર નહોતી કે આમારા માળામા તે બબ હજ ગો સત્યમ્

વડોદરા સાહિત્ય સભા તરફની 'સર મનુભાઈ દીનાની નિબંધ' હરીફાઈ

'વિગ્રહ પછીની આર્થિક પુનર્ઘટના' એ વિષય ઉપર, ગુજરાતી ભાષામા ફુલ્સ્કેપના ૩૫ થી ૧૦૦ પાનાંનો નિબધ, ગુજરાતી ભણનાર કોઈ પણ બક્તિ લખી મોકલી શકશે. મુદત ડિસેમ્બર ૧૯૪૩ સુધી, ઈનામ- રોકડા રૂપિયા ૧૦૦) નિબધ નીચે માત્ર તખલ્લુસ કે બેકત લખી. પડે નામ સરનામુ જુદા કવરમા મોકલવુ વિગતવાર ગરનો મગાવવા માટે તથા નિબધ મોકલવા માટે સરનામુ:

શ્રી મૂળગાકર ચી બનેી, મત્રી, સાહિત્યસભા, દયાળભાઇનો બાગો, પૅલેસ રોડ, વડોદરા

કચ્છનાં કીર્તિમંદિરો

આપણા પ્રાંતના એ ઓછા ઓળખાએલા અંગની સાંસ્કૃતિક સમૃદ્ધિનો પરિચય આપતી લેખમાળાનો આરંભ હપતો

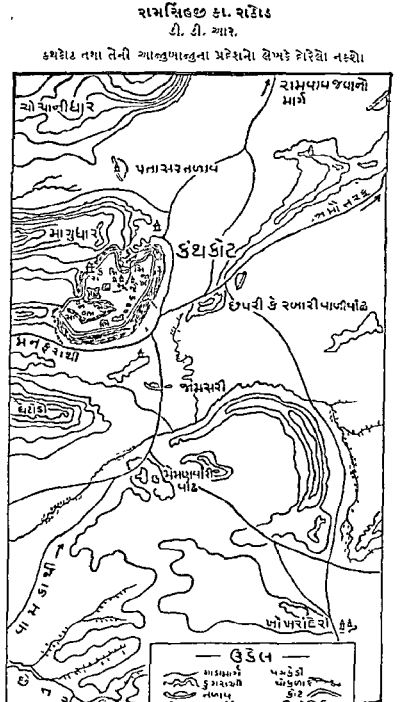
[૩] કંથકોટ

લેખક

રામસિંહજી કા. રાઠોડ

બી. ઈ. આર.

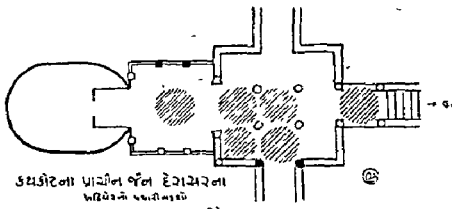
કંથકોટ તથા તેની આજુબાજુના પ્રદેશનો લેખકે દેરેલો નકશો

પોપની સુદ સાતમનો દિવસ હતો અમે ભચાઉથી સવારે નીકળ્યા ત્યારે ઠંડી ન હતી પણ મેદાનનો આછા ધૂળી વાગડા પહોંચ્યા ત્યાં તો આકીનું તોફાન ચડી આવ્યું અને ઊંટા ટોરાં પણ પડી ગયા અને પછી તો ઠાઠે પોતાનું કામ શરૂ કર્યું. અમારી સાથેના એક બુઢ્ઢાને તો ગોદાંવાળી ઊંટ ઉપર બેસવું પડયું. વાગડાથી કંથકોટ બહુ આઘું તો નથી, પણ રસ્તો ડુંગરાળ અને વિકટ હોઇ અમારી ખરી કચ્છાળભરી મુસાફરી અહીંથી શરૂ થઈ અને કંથકોટથી થોડે દૂર રહ્યા ત્યારે તો થાકીને લોથ થએલા, અને બપોર પણ થવા આવ્યા હોઇ ભૂખ પણ કકડીને લાગેલી હવે આકાશ સ્વચ્છ થઈ એમા માત્ર વાદળાની આછી રેંચ્ત લહરીઓ રહી હતી એ છાસિયું ગાસમાન કલ્પનામા અનન્ત ઊંડો એવો છાંગનો કટોરો જણાયો; અને બબૂરીના એક જ લાળા વૃક્ષની પાંદે પૂર્ણાકારમાં ઊંચે ગાળો દેખાતો અર્ધ ચંદ્ર ગારા સાથી-ઓને બાજરાના ટાઢા રોટલાના અડધા કટકા કે કુબળીની પાળ જેવા દેખાયા! પણ કલ્પના કાંઇ બીહુ જ કલ્પદ્રુમ બની પેટની ભૂખ ચાટાડે છે? આમ, કલ્પનાસૃષ્ટિમા વિહરતા છેવટે અમે આખરથી બર્બાર્યા હરિત અને મનોહર દેખાતા ઉતરવાવ વાળા વોકળામા પ્રવેશ્યા. થાક અને ભૂખથી વિહ્વળ થઇ ગએલું રાત અદીના સૃષ્ટિસૌંદર્યમા પ્રવૃત્ત થયુ અને આખરની છાયા તળે અમે પલારાપત્રના પ્યાલામા વોકળાની વાચ માહેના કન્યાળાનુ શીતળ જળ પી વિશિષ્ટ પ્રકારની સાતા અનુભવી. પછી તો તરત ગિરિદુર્ગ કંથકોટની તળેટીએ છપરીમા આની લાગ્યા. કયાદુર્ગ પર પહોંચવાની ઉત્સુકતાએ અમે અલ્પાહાર ઝટપટ પતાવી ઉપર જવા તલપાપડ થઈ રહ્યા.

છપરીમા મુખ્ય વસતિ ઓડની અને ધણારોની છે. ઘોટા ઘર સંધાર અને મણકાના છે, અને એક ઘર કાઠીનુ છે જે તેમના નજીકથી વિખુટ પડતા અહીં સભવિ ઇરવામી બની હજુ યે કાઠી-ના સ્પર્સસંસ્કાર જાળવી રહ્યુ છે આમારા ઝોટ-ચોટાને નીચે છપરીમા મૂકી ત્યાંથી સાથેની કેડી પર થઈ ટૂંકા માર્ગે સીધા કંથકોટ પર પગે પહોંચવાનું એ યોગ્ય લાગ્યુ. એ સાંકડી, અતિ સીધા ચઢાણવાળી કેડીના શરૂને, તેમા પગથિયાં જેવા થઇ રહેલા તેના ઘસ પર, એક પછી એક એમ અકેક પગ મૂકવા વારાફરતી અકેક જણ જ જઈ શકે છે. કથકોટના ડુંગરના એ ૪૬૨ ફૂટનો ચઢાવ ચઢીને ઉપર પહોંચતાં ત્યાંથી જે વિહંગદૃશ્ય જોવા મળ્યું તેથી લાગેલા થાકની અસરનુ ભાન ન રહ્યું આગરી સાથે બેાગિયા તરીકે આવેલા ભીલને તો સીધા સપાટ મેદાન-મા ચાલતા સામાન્ય માણસને લાને તેટલી આસર પણ આહીં ટેકાને પહોંચવી આવતા નહોતી લાગી.

આહીં ઊભે કિલ્લાની અભ્યતા અનુભવતા અગને કોની સ્થળપર્સંગની મહત્તા સમજાઇ. નીચલી શ્રેણિના મધ્યયુગી પરા, (Lower jurrasic) ના બનેલા, સમયસર ટોચવાળા કથકોટનો ડુગર તેમજ તૃણ જળા અને ઠાઠારાશી છવાએલા આજુબાજુના ઊંચાનીચા ડુંગરો અને ને વચ્ચેની ખાડુપ તથા હરિયાળી ખીણો જોતા, સર્વે ડુંગોમા શ્રેષ્ઠ એવા કથકોટની

ડાબી બાજુનું દૃશ્યદેવતા પ્રાચીન જૈન મંદિરના અવિશેષોનો પનારી-નકશો (આઠ-૬ ફ્રેમ); ઉપર એ મંદિરમાંના શિલાલેખની નકલ

ડાબી બાજુનું દૃશ્યદેવતા પ્રાચીન જૈન મંદિરના અવિશેષોનો પનારી-નકશો (આઠ-૬ ફ્રેમ);
ઉપર એ મંદિરમાંના શિલાલેખની નકલ

ઉપકોટના પ્રાચીન જૈન દેરાસરના અવિશેષોનો પનારી-નકશો

—Gકિ—

- ■ મોજૂદ પ્રકારના બાંધકામ
- □□ ઓથાર રેખાઓ
- ■■ જે ઊંચાઈએ ઉપર ચિનાઈ છે
- C મંદિરનો ગભારો અને તેના ત્રણ દ્વારો અને ઉપરનું ઘુમ્મટ

ઉપકોટ ઉપર ચિનાઈના અવશેષો ધરાવતો જૈન મંદિરનો ઘુમ્મટ

દિલ્હી તરીકેની વિશિષ્યતાનું જ્યાંથી વાસ્તવિક લાગે છે ? દુનિયાની વચ્ચે જઈ દુનરાળ માર્ગ કરોડોટ સુધી પહોંચવું જેમ વિકટ છે, તેમ કરોડોના સીધા સટ દીવાલ જેવા ભાગો જોવા બની રહેતા ચટાવો અતિ દુર્ગમ છે એવા સીધા ચટાવ પર આવી રહેલી, કરોડોના દુગરની ટોચની ગોળ બાહ્યના પેરાવાની સમતલ સપાટી ઉપર, ઠાળા મોટા પત્થરોથી દિલ્હાની દીવાલ ચણેલી છે પણ હવે તો એ બાજુનિ કઈ બચે ખરખે બચ્યું જ છે બીજે ક્યાંકક્યાક નાના દુળીઆંઓથી ઝાંખીઝાંદર થયેલા ભાગો પણ છે એ દિલ્હાની રાજે રાજે કરીને નીચેનું આકર્ષક લાગતું દૃશ્ય નિહાળતા અમે દિલ્હાના સિદ્ધદ્વાર તરફ આવ્યા

આ સિદ્ધદ્વાર પાસે કરોડોના દિલ્હાને સાચો ખ્યાલ આવે છે બાકીના ભાગો જે તાદૃષ્ટ સાલ છે તે જોતા ત્યાની આબાદીનો આછો ચિતાર નજરે ચમરા તરી રહે છે દુગરના દેળાવના સીધા ચટાવો અને દિલ્હાની દીવાલને ઓળીરીતે ચોજવામા આવ્યા છે કે દરવાજાને કુત્રિમ રક્ષણ મળે છે દિલ્હામા કાયમ રહેવાનો આ એક જ મુખ્ય પ્રવેશમાર્ગ છે એ માર્ગ દુગરોમા અટવાતો અને કુશ્કોનાઓ ચટતોટોતન્નો એવા રીતે સપોકારે આવે છે કે અલબ્ધયા તો ત્યા આડે માર્ગ ચડી જાય અને આ પ્રવેશદ્વાર પણ એવી રીતે ગોકવાઇ રહેલું છે કે દુગ્મી તો બંને સરખી દીવાલ જ દેખાય દરવાજા પાસે પ્રવેશ માટે દુગરનો એવો વળાંક અને ચટાવ યોજવોએ છે કે દુશ્મનને લશ્કરનો એકસામટો ધસારા ન આવી શકે. દિલ્હાને વધુ રક્ષણ આપવા તેની બાંતરકુ ત્યાં જરૂરી લાગી ત્યા પરિખા પણ બનાવેલી દેખાય છે, કે અત્યારે તો પુરાઇ ગએલી હાલતમા જોવામા આવે છે દરવાજાની બાજુનુ બુરજોની દીવાલમાના કાળા પત્થરોની શિલાઓ પર મોટા સીંગ-ગમલા-કે. ધ—મ મ —વધટ—દાદા વગેરે અક્ષરો કોરાએલા જોવામા આવે છે એ કોતેલા ત્યાના કારીગરોના હુંકા નામોકરો હોય અગર ઉદ્ગામને બેનૂબંધ બાધના જેમ ઠેક પત્થર પર રામ લખેલ એવા કોઈ ભાવનાથી દયદનાને દાદા કહેતા તેથી તેમ કોરેલુ હોય

૧ રાજવલ્લભ અ-ધ્યાય ૪થો

भूदुर्गं जलदुर्गमद्रिविषये दुर्गं सर्वत्रदुर्गे
तेषामुत्तममद्रिदुर्गमुचितं तद्वैरिणां दुर्गमम् ॥

અગિરિદુર્ગ, જળદુર્ગ, ગિરિદુર્ગ અને બધદુર્ગ એ ચાર પ્રકારના કિલ્લાઓમા નીચે જે પર્વતના મસ્તક ઉપર હોય તે સર્વ કિલ્લાઓથી એક છે

અંદર સીધુ ઉતારીને આ પત્થરોના સાધા ચણેલા એસારેલા છે તે, તથા અહીં દ્વાર પર અને બીજે નજારબાતુ, દોડી, મેડી, ગરખા, ગોખ અને દ્વારપાલની બેઠક વગેરે આવેલા છે તેના અવિશેષો અદ્યાપિ પડેલાના વૈભવ, કારીગરી અને હસ્તકરી દીલચાસીના ગવાહ બનીને રહે છે

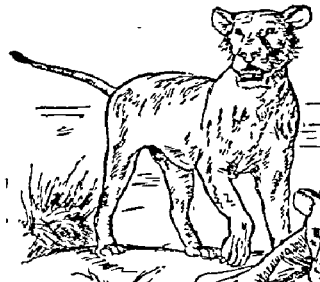
દરવાજામાંથી પ્રવેશીને અંદરના ઊંડાણમાં વધું ચોરે ફર જતા ઉપરની સપાટીએ પહોંચાય છે આ માર્ગની પશ્ચિમે ૧૭૦૦-૧૭૫૦ વર્ષોરે ચાલેલા કેટલાક વિવિધ પ્રકારના પાળિયા છે તેમા ઢાંકિયા પાળિયાના નામથી ઓળખિતા ઝાંખીયા એક પાળિયો છે, કે અદ્ભૂત યુદ્ધના કામ આવેલ વીરપુરુષને હોવાનુ જણાય છે આ પાળિયાઓની સામે ગોયા મોટા ટેકરા જેવા થઇ ગએલા દેખાતા પત્થાર પર આવેલુ જિન મંદિર આપણું લક્ષ ખેંચી પહેલું જાય છે. એવડા મટપના આ મંદિરને બનાવતો તો અર્ધ પડેલી સ્થિતિમાં છે, અને મટપની છતના ઘણુખરા ઘુમ્મટો અને કેટલાક સ્થંભો પણ પડી ગએલા છે કાર્યરત હાલતના છે આ મંદિરની થસાદિ ગએલી અને અત્યંત શિલ્પસમૃદ્ધિના પણ આપણને કુત્રિમ કૃતિની કારીગરી, આવેજાવર્યા ભાવોની જમાવટ અને કલ્પ પત્થરોના પણ કે કામોના તે લાવણ્ય અને વખાનના કારીગરો કલામા અને અન્ય શિલ્પોમા જોવા તથા ઘુમ્મટોની છતમા શિલ્પના ખવાઈ ગએલા પણ અકડા નમુના મળી આવેલ આ દેરાસરમા તદ્દન અડધુટ એવા પાયેક શિલાલેખોના લગભગ ધબ્બાં અનેક જેવા અને બિલકુલ અસ્પષ્ટ અવશેષો એવા ભર્યે તે તેમાથી મટપના એક સ્તંભ પર સં ૧૩૪૦નો લેખ છે અને તેમાં આમદેવનામ કુળ લાખુ તથા પાસીલે તે બંધાવ્યું એમ લખે છે બીજે એક સ્તંભ પર સ ૧૩૭૪ના આવણ સુદિ ૫ ગોમવાર જાતિ શ્રીમાળી" એટલું છે છે પરથી સિદ્ધ થાય છે કે ભદ્રેશ્વરમા થઇ ગએલા જગદુ અને હમ્મીરના આ મહાવીર મંદિર બધાવનાર જૈનો એક જ શ્રીમાલકુળના હતા હમ્મીરના આ મંદિરમા જગદુચરિતમા લલ્લેખ નથી, એ હવે એ ગ્રંથ તૈયાર થયા બાદ અને પત્નરોતેરા દુગળ પછી સ. ૧૩૮૦ લગભગ એ બંધાયાનું કરે છે.

આ જિનમંદિરના પડથાર પર ઊભેલીએ, અંધકારનો નાશ કરી જગતનું રક્ષણ કરતા અને પરમ સુખોની વૃદ્ધિ પમાડતા મહા તેજસ્વી પ્રતાપવાન ભગવાન સૂર્યનારાયણનુ મંદિર તદ્દન ખાલી ખ્યાન દેરાય છે એ સૂર્યમંદિરનુ સ્થાપત્ય પણ સાદુ છતા આકર્ષક દેખાવ

ર ત્ર ત્ય ત્ર ત્ર ત્ય ત્ર ત્ર ત્ય ત્

નરભક્ષી સિંહ્યા!

લેફ્ટેનન્ટ કર્નલ જે. એચ. પૅટર્સનના અંગ્રેજી પુસ્તક
'ધ મૅન ઇટર્સ ઑફ તસાવો' પરથી રૂપાંતર કરનાર
હરિનારાયણ આચાર્ય

આ વર્ણનમાં આવતા બંને સિંહના અવશેષો સિકાગો મ્યુઝિયમમાં મૂકીને મોરવેલા છે, તેના ફોટોગ્રાફ ઉપરથી ઉતારેલું આફ્રેખ

[મોરા ગામો ઘણીવખત દોડ્યો કપરાત માણસોને ફાડી ખાનાર, ત્યારબાદ એ નરભક્ષી સિંહોને લગતી બે કર્નલ પૅટર્સનની આ પ્રસાદ કથા, જગતના સાહસ ખેડિયામાં વિશિષ્ટ સ્થાન ધરાવે છે આફ્રિકામા રેલવેના ઇજનેરી બાધકામ દરમ્યાન અચાનક બંને અત્યંત ભુરિ ગાળી, ખતરાક, બળવંત માણસભક્ષક વિકરાળ સિંહોનો સામનો કરવો પડ્યો. એ પ્રસંગે એણે એકલે હાથે અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓ, પ્રલોભ ને યુક્તિઓ કરી જે પ્રેમળ ને અવિશ્રાંત પુરુષાર્થ કર્યો તેની રોમાંચક હકીકત પાકકા હપતાઓમા આવી ગઈ છે તેમને રજુ કરવાના માટે ઉપરી કરેલી તરજુમાને તે નકામી કરી મૂક્યા, તેમને માટે ઊભા કરેલા કાલ્પનામાથી યે દા ચતાળી આપી છટકી જતા અને કેટલીક વાર તો સામે મોઢે કરેલા ગોળીબારોમાથી પણ બાળબાર બચી જતા, આવા, ભલા નરભક્ષકોની આગાળી નાખે એવા બે વિકાયોની ૨ વર્ષ છવટે અંતથી તો વધી પડી કે એ આખો પ્રદેશ તેમના ત્રાસથી થરથરી ઊઠ્યો, રેલવેનું કામ કરનારા બધા મજૂરો હિજરત કરી નાસી ગયા અને લોકો તેમને કોઈ અકમ્ય અવતાર માનવા લાગ્યા' હતા આવી સ્થિતિમા એકલા પડી ગએલા પૅટર્સને કેવામાત્ર હિંમત ન હારતા છેવટ એમનો કેવી રીતે નાશ કર્યો તેની રોમાંચક હકીકત આ અકમા પૂરી થાય છ]

૧૨ બીજા સિંહનો સામનો

પણ એ વાની એમના કે આ સિંહના મરવાથી ત્યાંથોમા અત્યારી મુશ્કીબનોનો અત આવ્યો હતો મારણહાલુ એનો સાથી તો છવતોલતો છૂટ્યા હતો અને યોદ્યા જ દિવસમા અમને આબુબ્ધ-તીરીને એ વાતનુ ભાન કરાવવા પણ લાગ્યો. પહેલા સિંહને મારીને ગોઠી જ રાતો નહિદરો ત્યા તો એના જે સાથીએ પી ડબ્લ્યુ ઇન્ગ્રેહેડ-ના બગલાના પગમિયા ચટીને,ઓસરીમા આવ્યા મારતા મારતા, ઘરની બિનેજ પહડવાનો પ્રયત્ન કર્યો એના જુના નુના કરવાનો અવાજ આજાળીને, કોઇ વાસણ્ડિયો ઢાર થઇને આવ્યો હશે એમ સમજી ઇન્ગ્રેહેડરે બૂમ મારી કે 'આન, નીકળ અહીંથી' પણ એના સહ બાર્યે અહાર આવવાની કે આરણુ કાઢવાની તકલિફ લીધી નહિ આમ, બાણસનુ ત્રાસ હાથ કરવામા નિષ્ફળ જતા સિંહે ઈન્ગ્રેહેડરના એવણુ બકરા ઝડપી લીધા અને ત્યા ને ત્યા જ ચટાવી ગયો

આ બનાવની બણ થતા જ, બીજી રાતે સિંહની રાહ જોઇને ઈન્ગ્રેહેડરના બંગલા નજીક જ બેસવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો નસીબજોગે એની અડોઅડ જ, અઢારથી બઢક હોડી સલાય એની બૉટમા આરોરા-વાળી પતરાની એક ઓરડી હતી સિંહને વધ્યાવવા એના આગાડામા આસરે છમણુ વજનના રેવના ટુકડા સાથે ત્રણ મોટા બકરાં બાધી રાખ્યા હતાં પહેરિયા સુધી તો કશું જ બન્યુ નહિ, પણ આખરે સિંહ આની પહોચ્યો અને એક બકરા ઉપર તરાપ મારીને, બે એના બે સાથીઓ અને એકા રેલ-એ બધુ જ વધતો ઘઈ આવતો થયો! એની તરફ બકરા તો મેં ફેરવ્યા જ ન્યાં, પણ ફતનાં નાદ અકરાતને લીધે કશુ ય દેખાવા ન હતુ આમ, સિહને તો નહિ પણ એક બકરાને મારવામા જ સફળ થયો! આને વખતે ઠોંચ લાઈની ખરિવાર અને ખૂબ જણાતી

સવાર પડતા વેંત જ સિહની પાછળ જવા નીકળ્યો ઝાપ-માંથી બીજા કેટલાક પણ મારી સાથે થયા રેલ સાથે બકરા લઇ જવા પહેલા રસ્તે ગહેરાઈથી અનુસરી શકાય પાએક માઇલ ગયા હોઇશું ત્યા સિંહ બોલનગા ચુથીયા હોવો તે ઠબે અમે જઇ પહોચ્યા અમને આવતા સાભળીને એ, અમારાની આડમાથી કોમાસ્થિતિને પૂરતા ન્યાળ્યા, પણ જરા વધારે નજદીક જયા કે ખાવાનુ પડતુ મૂકીને એણે ઝાપરાંમાથી રસ્તો ફરી ખૂબ વેગથી દોડતા દોડતા અમારા ઉપર હુમલો કર્યો એકજ પળમાં મારી સાથેના એકેએક માણસ જ્યા કાબુ ત્યા ગાડ ઉપર ચડી બરાબર ગોઠવાઇ ગયા ઝાડ ઉપર ચડી જવાનું તરીકે પાકુ ફાવતું ન મારો ગોઠવાઇ ગહનીસમિ વિકરાળ પણ સિંહ ઠેઠ સુધી બસી આવ્યો નહિ અને જે જણા વચ્ચે એ બરાબ ગોઠવા હતા ત્યા પથરા કે ડાળ, ત્યાની નિ સ્તબ્ધતા ઉપરથી સિંહ આગ ઠર દેખાઈને સાવધાન રહેવા જેવા ક્રોધ એમ લાગ્યુ અમે પણ ફરીથી આવધાનપણે મેતી પાકળ પાકળ ચાલ્યા અને પેલા બળા મારે પહોચવાના જ નાખરી ખાતરી થઇ કે એ બકરા આખા ચાઓ ઝાડ ઉપરી રહને એ ખરેખર અમારા હાથમાથી છટકી ગયો છે

એના હમેશના સ્વભાવ પ્રમાણે અપર ઓલન પુર કરવા માટે સિંહ જરૂર એ ગયેલ પાછો આવશે, એની ખાતરીથી મેં, બાજા પડ્યા હતા તેની અડોઅડ ગોઠ ગાયરો બધાવ્યો, અને અધાર થતામા તો એના પર ચડી જોઇ આ વખતે પહેરેા ભરવાની સવખત સાર હું માતી

સાથે મારા બહુક ઉપાડનાર બોકર માહિતીને પણ લેતો આવ્યો હતો; કારણ સિંહની પાઠ એક બેસવાથી આઠલા દિવસના ઉજાગરાના થાકને લીધે હું વહેલ નબળો પડી ગયો હતો.

• માચડા પર કરી ઠામ થઈ જોવા હું ઊંઠો ખાવા માટે હુ, ત્યાં તો અચાનક કોઈ મારો હાથ પકડવ લાગ્યું અળાકીને ખેંચે છુ તો માહિતીને બનરીવાળી ટિંગાવા આંગળી કરતો મેં જોયો 'શેર' એમ ધીમેથી બબુચારાયે ય બરો. તરત મેં મારી નજર ગોળી ભરેલી બેનાળી બંદુક હાથમા લીધી અને ધીરજથી રાહ જોવા લાગ્યો ઘોડીવારમા એ ધીરજનો બારો ગળ્યો. અને કે સ્થળે સિંહ દેખાય છે, એવું હુ ધારતો હતો ત્યાં નજર રાખતાં, ને રણળની આડીયા અડખાડાક થવા લાગ્યો અને સિંહને લપાતો છુપાતો આડી બહાર આવતો જોયો એ અગાડી બરોબર હેઠળ થઈને નીકળ્યો ગોળ જે એના બલામા બને નળીઓ લગભન સાથે જેવી જ ફોડી, અને ગોળી વાગતા જ મારી ખુશાલી વચ્ચે એને ગુડાટ ખાતા પડતો જોયો. પણ બેનાળી ફોડી મૂકીને છ બારની રાઇફલ હાથમા લઉ હુ ત્યાં તો છલગ મારી એ આડીયા ભરાઈ ગયો!

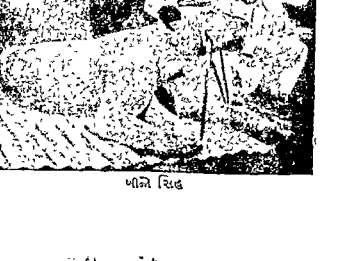
એની પાછળ ફાવે તેટલી ગોળીઓ મેં છોડી. જો કે મારી તો ખાતરી હતી કે એને વાગ્યુ તો છે જ એટલે અજવાળું થતા જ અમે એની પાછળ જવા નીકળ્યા એકાદ માઈલ સુધી તો લોહીની ધારેધારે જવાનું અઘરું ન હતુ નાસતાનાસતા એણે વચ્ચે કેટલીક વખત શ્વાસ ખાધા હતા એ ઉપરથી અને વિશ્વાસ પડ્યો કે બરફ એને કારમો ઘા થયો છે. છતા અને તેા મારો પ્રયત્ન સફળ ન થયો; કારણ ઘોડી વારમા લોહીના ટીપા અદશ્ય થઇ ગયા અને પત્થરિયા ભોય આવી, એટલે એના પગલાને અનુસરવાનુ અશક્ય બની ગયુ

આ અરસામા હિન્દુસ્તાનની સરકારી રેલવેઓનો માલ સલાહકાર સર ગિલ્બર્ટ વૉલ્સવર્ધ પરદેશખાતાની કચેરી તરફથી રેલવેઓની તપાસબી માટે નીકળેલા હતા તે સ્ટાવેાર્મા આવી પહેાચ્યા. અહીં ચાલતાં પૂલના અને બીજા બાધકામ તપાસીને એણે પેાતાનેા સંતેાષ વ્યક્ત કર્યો (આ વખતે એણે કેટલાક ફેરફારો પણ સૂચવ્યા હતા, જેમાંથી એકને અહીં પ્રસિદ્ધ કરવાની એણે ઉદારચિત્તે રજા આપી છે) નરભક્ષીઓના લીધે જે અનેક પ્રકારની હાડમારીઓ આપરે જોનપવી પડી હતી તે વિષે એણે ભારે દિલસોજી દર્શાવી અને એમાના એક સિંહના મારવાથી એને અપાર આનંદ થયો બાકી રહેલાને જલદી હણવાની મને ખાતરી છે કે કેમ, એમ એણે પૂછતા મેં જરા વધારે પડતા વિશ્વાસથી હા પાડી કે જરૂર, હુ એને અલ્પ સમયમા જ હણવાની ક્રમેક રાખુ છુ, તે સાબળાને એના પેા પર અળકી ઘડેલુ અર્ધવિશ્વાસનું સ્મિત આપ્યું પણ મારી નજરે તરે છે.

હવે એમ બન્યુ કે આ પછીના દસ દિવસ સુધી આમારા એ ગતુલ નામનિશાન પણ ન જણાયુ અને અમને ધીરેધીરે વિશ્વાસ બેસવા લાગ્યો કે ગોળીના ઘાને લીધે એ કોઈ ઝાડીમાં જ રામશરણ થઈ ગયો છે છતાં સાવચેતી તો અમે પ્રથમ જેવી જ રાખતા હતા અને એ ઠીક જ થયું; નહિ તેા સિંહના ભોગ થઈ પડેલા ઓની યાદીમા વળી એક વધુ બલિદાનનો ઉમેરો થયો હોત કારણ ત્રીજે બનની ૨૦મી તારીખે, મારી ડાબળીની પડખેના ઝાડમા ચૂર રહેલા મારા ડેકા-વાળાઓના 'સિંહ અમને પકડવા મથી રહ્યો છે' એવા કલ્પાણથી હું અરધી રાતે ઊંઘમાંથી ભનગી ઊઠ્યો આવે વખતે બહાર જવું એ કેવળ ગાંઠ પણ જ હતુ, કારણ આકાશમા નાદ વાદળાં પાછળ ચદ્રમા સંતાઈ જોેતા હતો. અને મારી આગળ એક વાર છેટની કે ઈ ચીજ જોવાનું અશક્ય હતુ એ દરમ્યાન મારાથી એટલુ બન્યુ કે સિંહને ભડકાવી નસાડવા ખાતર મેં થોડા ખાલી ભડાકા કર્યા. આની અસર પણ દેખીતીરીતે સારી થઈ, કારણ એ રાતે એણે ફરીથી કોઈ સ્થળે સંતાપાળી કરી નહિ તપાસ કરતા જણાયુ કે જે સ્થળેથી રાતે અમેા આની હતી ત્યા નરભક્ષી થોડેા વખત ભમી ગયો હતો, એ ઉપરાત એકેએક નળની અદર પણ ફરી આવ્યા હતો ઝાડના ફરતી તેા એનાં પગલાની હારમાળા જ પડી હતી.

૧૩ બીજા સિંહનો વિનાશ

વળતી રાતે મેં એ જ ઝાડમા માત્ર સ્થાન લીધુ એવી આશામા કે કદાચ સિંહ ફરીથી ત્યા આવે. કમનસીબે એ રાતની કર્યવહીના આરંભ પણ બરાબરીતે થયો હતો કે મારા બેસણે ચઢવા બનેં છુ તેવા જ પાસેની ટાળ ફરતા વીંટળાઈ બેઠેલા એક બહેરી સાપ ઉપર મારો હાથ પડ્યો! હું તેા તરત જ વિચારવને હેઠળ ઊતરી ગયો, પણ મારા માણસેા એને વાસડાથી પૂરો કરી નાખ્યો. સારા નસીબે રાત તેા ચોખ્ખી નિરભ્ર હતી અને ચદ્રના તેજમા દિવસ ચેડે બધું સ્પષ્ટ દેખાતુ હતુ પહેલી રાતના મેં બગજણ કર્યું અને બે બાનના માહિતીને એનેા વારેા સાચવવા બગાડ્યો એકાદ કલાક ઝાડને પીઠ દેઇને હું શાતિથી ઝોપેા હોઈશ ત્યાં ફોડ ધમાં કરી પથ માહિતિ તેા સાવધાન હતેા અને એના ભેવામા કઈ આવ્યુ ન હતુ બારીકાઈથી ચોતરફ નજર ફરતા, કઇ આહુઅથવા થયુ હોય એવું મને પણ લાગ્યુ નહિ. છતા અરધીપરધી સતોષ પામીને જેવા હુ ફરીથી સૂવા બનેં છુ, ત્યા થોડે છેટે નીચા ઝાખરા વચ્ચે કઇક હાલતુ હોય એવેા મને ભાસ થયેા ઝિર નજરે એ જ સ્થળે થોડી વાર જોઇ રહેતા મારી પાછી ખાતરી થઇ કે મારી બુલ થતી નહતી અમારી આસપાસ ભમી રહેલેા એ નરભક્ષી જ હતેા વચ્ચે ઝેાટ ઝાખરા સિવાય, અમારી આસપાસની તમામ જગ્યા સાવ ખુલ્લી હેાવાથી હતી, એટલે અમારા જાયા આસનેથી એ વિશાળકાય પ્રાણીને, અમારી આસપાસ અત્યત સાધારણ શાતિથી, વચ્ચે વેત કેટલા આક્રમણી ઓથે પણ ચાલાકીથી છુપાતા લપાતા ભમતેા જોવાનું દૃશ્ય અત્યંત આકર્ષક હતુ. એની હોંશિયારી ઉપરથી જણાઈ આવતુ હતુ કે માણસનેા શિકાર કરવાની બબ્બર રમતમા એ અત્યત પાવરધેા હતેા. આ વખતે એને નાસી છૂટવા દેવાનુ કોઇ પણ જોખમ ન વહોરવાનેા મેં નિશ્ચય કર્યો હતેા, એટલે એની રાહ જોતેા હુ બેઠેા. આખરે ભમતેા ભમતેા એ વીસેક વાર કેટલેા પાસે મારી બરોબર સામે આવ્યેા કે મેં મારી ૩૦૩

બીજો સિંહ

કાંકરડમાંથી એની આખી વસ્તીને ત્યાંથી ખોળી કાઢી. ખોળી એને બાવાનો ઘટકો જ સાજ્યો પણ બાકી બધાં ય ઠેર ને ઠેર જ રહ્યાં. એમને એમ જ ઘરોને ઘરો ખાલી મૂકીને ચાલ્યાં ગયાં. એક બપોરે ઘરમાં કોઈ નહોતું ત્યારે ચોરે બેઠેલા ગામના ડોસાઓ ને બાયડીઓ ભેગાં થઈને ગામ ખાલી કરી જવાની વાતો કરતાં હતાં. ત્યારે એક ડોસાએ કહ્યું કે આપણે ગામ ખાલી કરી જવું પડે એવું કારણ તો કોઈ દેખાતું નથી. ત્યારે બીજા ડોસાએ કહ્યું કે કારણ તો કોઈ નથી પણ

માણસની માફક ઊભાં ચાલતાં અને પાણીમાં તરતાં વિચિત્ર પંખી

પેંગ્વિન

સ્વજનહારની આ સુષ્ટિમા પંખીની જે અજબ્ય જાતો થાય છે તેમાં દેખાવે ને રહેણીકરણીમા પેંગ્વિન જેવી વિચિત્ર કોઈ નથી. એ અદ્‌ભુત પંખી બાબ્યે જ બધાએ નજરે જોયુ હશે; પણ તેનુ નામ તો ઘણાએ સાભળ્યુ હશે, અને ચોટાધણાએ તેના ચિત્રો પણ જોયાં હશે એ ચિત્ર પરથી જ જણાયુ હશે કે આ પક્ષી લગભગ માણસની માફક જ ઊભુરહ્યુ ચાલે છે સુપ્રસિદ્ધ ફ્રેંચ લેખક આના તોલ્લ ફ્રાસે 'પેંગ્વિનનો ટાપુ' નામનુ પુસ્તક લખીને આ પક્ષીને અમર બનાવ્યું; અને ત્યાર પછી એવન્ત રોલેનાં નામના જેટલાંજ એક સાહસિક ગ્રેયફ્રકારકે, બ્રિટિશ પુસ્તક પ્રકાશનના ઇતિહાસમા અપૂર્વ એવી, છ પેન્સ (છ આના)ની કિમતવાળી વાર્ષ્યમયી લગભગ બબો જ ફ્રેસેને લલનાં પુસ્તકો આપતી, અત્યત સસ્તી ગ્રથમાળા 'પેંગ્વિન બુક્સ'ના નામથી કાઢીને તો, એ પખીના નામને વધારે બનાવી દીધુ છે.

આ પક્ષી મોટે ભાગે દક્ષિણ ધ્રુવ આગળના પ્રદેશના વતની છે એની લગભગ બારીસ તો ઠ પ્રજાતિઓ છે અને દક્ષિણ ધ્રુવથી મારીને વિષુવવૃત્ત નજીકના પ્રદેશમાં આવેલા ગૅલેપેગોસ ટાપુઓ સુધી તે નજરે પડે છે વિષુવવૃત્તની ઉત્તરે પછીતે જોવામાં આવતુ નથી સામાન્યરીતે જ્યા પુષ્કળ બરફ હોય એવા ખડકાળ ટાપુઓ એવા કે ગ્રેંગ્વેંદ દક્ષિણ ઑર્કની, દક્ષિણ શેટલૅંડ વગેરે ઉપર તેની વસતિ હોય છે.

રહેવાને માટે તેને કાં આળોદરા જોઇએ. આ પખીની એકપ્રકાર નાનની સૌથી મોટી જાત તે પોતાનાં ઇંડાં ઉ૬ દક્ષિણ શીતકટિબધની સીમા ઉપર આવેલા ભાગમાં અને તેથ બર શિયાળામાં સેવે છે. જે વખતે ત્યાનું ઉષ્ણતામાન -૩૦ ડિગ્રી ફેરનહાઈટ રહે છે! ઉષ્ણ પ્રદેશમા રહેતા પેંગ્વિનો પણ સમુદ્રોમાં જ્યાં પાણીના ઠંડા પ્રવાહો વહેતા હોય છે ત્યાં જ રહે છે. પેંગ્વિનોને મીઠા પાણી કરતાં ખારા પાણી વિશેષ ગમે છે. લોકે પ્રાણી-સંગ્રહસ્થાનોમાં તેમને બીજાં પાણીમાં રાખવામાં આવ્યાં છે તો તેમા પણ તે રહ્યા છે અસરે.

તરવામાં આ પક્ષી બહુ નિપુણ છે અને તે બહુ ફરન્ન કરવું હોય તો તે અતિ નેજગી તરેં છે તરતી વખતે તે મોટે ભાગે સપાટીની નીચે પાણીની અંદર જ રહે છે. માત્ર ગોઠ્ય ખાતર ચહેવ કરતાં હોય ત્યારે અથવા તો ચુસ્ત હોય ત્યારે તે સપાટી ઉપર આવે છે. સપાટી ઉપર તરતી વખતે તેનુ માથુ તથા પીઠ પાણીની ઉપર જ હોય છે, માત્ર પાખો પાણીમા ડૂબેલી હોય છે પાણીમાં હલન-ચલન કરતી વખતે તેઓ આ પાખોનો ઉપયોગ કરે છે, અને પગને પાછળની બાજુએ સકેલીને જોગા કરી રાખે છે. માત્ર એને દિશા બદલવી હોય ત્યારે 'રડીવાસ' તરીકે, કે વેગ ઘટાડીને અટકવું હોય ત્યારે 'બ્રેક' તરીકે તે પગનો ઉપયોગ કરે છે જ્યારે પાણીમાં તરનારા બીજાં પખીઓ આનાથી ઉલટું કરે છે તેઓ તરતી વખતે પોતાની પાંખો સકેલી લે છે અને પગનો હલેસાની માફક ઉપયોગ કરે છે

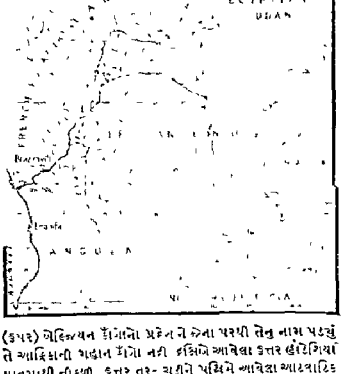
શત્રુથી બચીને નાસી છૂટવા વખતે કે કોઇ સિકારની પાછળ પડવાનું હોય ત્યારે પેંગ્વિન અતિશય ઝડપથી તીરની માફક સૂસવતુ નરે છે તે વખતે માત્ર તેની આંખ અને પૂંછડી જ પાણીની સપાટી ઉપર દેખાય છે તેની પાખો એ વખતે જે વેગભર પાણીને પાછળ ધકેલતી હોય કરતી હોય છે તે જોતા તે પાણીમાં અફરગ્રા 'ઊડતું' જ હોય છે એમ કહી શકાય એ વખતે માત્ર શ્વાસ લેવા પરતુ જ તે પોતાનુ માથુ બહાર રાખે છે. પણ પેંગ્વિનની પાંખો આ રીતે માત્ર પાણીમા જ 'ઊડવા' માટે ઉપયોગી થાય છે; તે જ પાંખો વતી તે હવામા લેશમાત્ર ઊડી શકતુ નથી, કેમકે ઊડવા માટે જરૂરી લાબા પિચ્છ તેની પાખોમા હોતાં નથી માત્ર માછલીનાં ભીંગડાના આકારના નાના પીછડા હોય છે જમીન ઉપર એ પાખો માત્ર લટતી વખતે ડંફેા મારવામા, અને ટેકો-બતેા કવચિત ચાલતા ચાલતા ટેકો લેવામા વા રહે છે બરફ પર ચાલવાની તેની એ રીત છે: એક તો માણસની પેરે ટટ્ટાર રહીને, અને બીજી, પેટભર રહીને પગની લાતો વડે જમીન પાછી ધકેલતા ધકેલતાં

ઘ્રુ ળીજ પંખીઓની માફક અને પણ પીછા જ હોય છે, પરતુ તે પીછાં એકેકીને પોતાના શરીર સાથે ચોટાડી દેતા તેને આવરતુ નથી જમીન ઉપર તે ચાલતુ હોય છે ત્યારે પણ તે કેટલાંક વાર તો પગ, પેટ અને માથાના કેટલાકેક ભાગ ઉપર તેને પીછાં હોતાં નથી. બતકની માફક જ તેના પગનાં આંગળાંઓની વચ્ચે પાતળી ચામડી હોય છે; અને પીછા ઉપર પણ એવો જ તેલી પદાર્થ હોવાથી પાણીથી તે પલળતા નથી તથા ગમે તેટલો વખત પાણીમાં રહ્યા પછી બહાર નીકળે છે ત્યારે તરત જ એકેક વાર ઝ્યે જાય છે. પણ જો જમીન પર એ ઘણો લાબો સમય રહ્યુ હોય તો પાણીમા પાછુ જતી વખતે તે પોતાનાં પીછાં ઘોઈ નાખે છે અને કેટલીક વાર તો આ પ્રકારની સફાઈના કામમા ને કલાકોના કલાકો ગાળે છે! બીજાં પક્ષીઓ પણ આ જાતનો સ્નાનનો વિધિ કરતાં દેખવા છે ખરાં, પણ તે પાણીની બહાર કરતાં હોય છે; ત્યારે આ પક્ષી એ બધુ કામ પાણીની અંદર તરતાં તરતા જ કરે છે અને જ્યારે પાણીમાં કાદોયક્ત્તી ગુલાટો મારીને, ડોક વાકી વાળીને, દરેક દરેક પીછા સુધી પોતાની ચાચ લઈ

હારમા ભેગું રહે છે બાજ ઑદ્રિલ તથા ત્રાબાના ઉત્પાદનમા તો તે જગતમા બીજા નબરે આવે છે. એ ઉપરાત મગેનીઝ, જસત, કૅડમિયમ, કોલસો, કપાસ, ઘેપડ, ઢોરો, ઘેટા, ડાગુ, ઘોડા અને તલનુ પણ તેનુ ઉત્પાદન જગાત હોઇને યુરપ રાષ્ટ્રોના યુદ્ધપ્રયાસમાં એનો સારો જેવો હિસ્સો રહેલો છે

બેલ્જિયન કોંગોમા ૨૩૫૦ લાખથી ૩૫૫૦ લાખ એકર તો માત્ર ખેડવાનો જ પ્રદેશ છે, જેમાથી વિવિધ પ્રકારના લાકડા મળી આવે છે ૩૫૦૦ માઇલના તેના દેશમાર્ગો છે અને નદીઓના લગભગ ૨૧૦૦૦ માઇલ પર જળદરોવાર ચાલી શકે છે બધી મળીને ૪૫,૦૦૦ માઇલ જેટલી પાકી સડકો છે જુદાજુદા આફ્રિકન દેશો સાથે તેનો વિમાન-વહેનાર નેટાઓલો છે અને બીજા આતરપ્રદેશમાં પણ ૧૦,૦૦૦ માઇલ સુધી વિમાની વહેવાર ચાલે છે ૬ ૧૯૪૧ ના ડીસેમ્બરમા તેની અને યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની વચ્ચે ડિપ્લપ્ત સર્વિસ (બહાર વહેવાર)-૮,૬૯૦ માઇલનો-ખોલવામા આવ્યો છે દેશી-માર્ગ અને રેલ્વેદ્વારા ડિપ્લપ્ત સર્વિસ રાજધાની લીઓપોલ્ડવિલ્લ મુકામે એ૨ મંત્રત્વની વાયરલેસ સિસ્ટેમ પણ કામ કરી રહેલી છે

લગભગ એક લાખ ૯૦હજુ સૈન્ય પણ તે ધરાવે છે, કે બેલ્જિયન આફ્રસરો નીચે કામ કરે છે ઈ ૧૯૪૧ના ડિસેમ્બર ઑબીસીનિયાના ઈટાલિયન સરસેનાપતિ પર હલ્લો કરવામા ભાગ બજાવીને આ બહાદુર ગારીસ, ગેબ્રુએલા તથા સાથી હાથ ધરેલા અને નવ ઈટાલિયન સેનાપતિઓ, ૩૩૦ અફસરો તથા ૧૫૭૦૦ સૈનિકો ૨૬ મકરેલા

(૬૫૨) બેલ્જિયન કોંગોનો પ્રદેશ તે કેવા પરથી તેનુ નામ પડ્યું તે આફ્રિકાની મહાન કોંગો નદી દક્ષિણે આવેલા ઉત્તર હેમિસ્ફિયર પ્રાતમાથી નીકળી, ઉત્તર તરફ- ગરીને પશ્ચિમે આવેલા આફ્રવાદિક મહાસાગરને મળતી આ નદી અને તેની રાજ્યાભિષ સાગાઓ તેર લાખ ચોરસ માઇલના એરવા મોટા પ્રદેશને પરિપ્લાવિત કરે છે કે એ કારણસર્ગને દુનિયા આખીના ઑગ્રેજોને પછી બીજા નબરે આવે છે ૩૦૦૦ માઇલની તેની કુલ્બ્ધમાથી ૧૫૦૦ માઇલ સુધી તો તેગા વહાણો હજારી શકાય એવડી તે ૬૭૦૦૦ ફુ.

આફ્રિકાને અદ્રોબર ગબ્રાઝો તે આવેલુ હોવાથી કોંગો નદીના મુખ આગળનો માત્ર ૪૨૦ ૨ જાઈલનો દરિયાકિનારે તેને મળે છે વિષુવવૃત્તની અને બાજુએ તે વિસ્તરેલુ હોવાથી તેનુ હવામાન ઉષ્ણ છે

પહેલા આ પ્રદેશ કોંગો ફ્રી સ્ટેટને નામે ઓળખાતો બેલ્જિયમના રાજા લિયોપોલ્ડ બીજાએ તેની ઇ. ૧૮૮૫મા સ્થાપના કરી અને પોતાની અગત માલિકીહક તરીકે તે તેમને વહીવટ કરતો પણ ઈ. ૧૯૦૮ મા તે બેલ્જિયન પાર્લામેન્ટને સોપી દેવામા આવ્યો અને ત્યારથી તેનુ નામ બેલ્જિયન કોંગો પડ્યું. જયા સહારાપ્રદેશ પછી લીબ્ય ઑર નેગ્રોસ્તા જૅન્ટેટ અનુસાર બર્બર ઈટ આફ્રિકાના ૨૦મા અને ૬૩-કીપ્રાનો પણ તેમાનો ઘણો દેવામા આવ્યા તેની ૬,૧૦,૦૦૦ચોરસ માઈલની ધરતી ઉપર આજે એક કરોડ ૬૫૨૫ની વસતિ છે —અ.

અમારી 'શરમ'!

૧૯૪૨ના ડીસેમ્બરમા કલકત્તાના ઔદ્યોગધારા વખતે બગીચાની પછુ હડતાલ હતી અને સહેરના રાજમાર્ગો પર ખાસ આઠ ૬ હોટાના કચરાના ઢગલાઓ ખડકાઇ રહ્યા હતા. રોનચાળો મારી નીકળવાની ધાસ્તી હતી એથી કલકત્તાના નબ્યવાસીને અહેરે તરફની ખાતર ઘણીબધીને કચરાના ઢગલાઓ સાફ કરવા હાકલ કરી

અમે સોનાર ચોતપુર રોડ પર રહેતા હતા ત્રણચાર દહાડા સુધી અમારા લત્તામાથી બહાર ફર કરવાને કોઈ યુવાનો ન નીકળ્યા ઢગલાઓ વધતા ચાલ્યા અમારા મકાનમાં આઠ ૬સ યુવાનો હતા, પરતુ આવુ કામ કરવામા અમને 'શરમ' લાગી હતી

તા ૨૪ મી ડીસેમ્બરની રાત્રે "ઑલ ક્લીઅર" પછી અમે નીચે રસ્તાઓ પર નજર કરી

આજુબાજુના રહેતા બીજી યુવાનોને રસ્તાઓ પરથી કચરાના ટોપલાઓ સારી રહ્યા હતા અને પાણીથી ધોઈને રાજમાર્ગોને સ્વચ્છ અને ચકચકિત બનાવતા હતા ખુશ અમારા મકાન પાછે જ અમારા પાડોશી બીનાઓને રાત્રીના તનતોડ મહેનત કરતા જોઈ અમને 'શરમ' આવી પરતુ આ આમારી સાચી "શરમ" હતી

અમે બાવસાત યુવાનો અપાકબધ નીચે ઉતર્યા અને સાવરણીમા લાગી ગયા. અમને જોઇ આજુબાજુથી પછુ કેટલાક યુવાનો આવી પહોચ્યા આમાં કામ ઝપાકાબધ અગમ થયુ

અને સગનસુધ કે ચાનન્યધર્મથી યોની પ્રેમ પાગેથી આપણે પછું શીખવાનુ છે. —દ્વારકાદાસ બાગડ

યુદ્ધ પ્રયાસની ટિકિટોમાં યુદ્ધકાળની કરકસર

યુદ્ધ પ્રયાસની ટિકિટોમા યુદ્ધકાળની કરકસર દર્શાવતી ટિકિટોને જે સામુહ આ અમના મુખ્યચિત પાકળ આપ્યો છે તેમા ખાસ ધ્યાન એવે તેવી બેચિકિલ્સતા છે, એ એ યુદ્ધકાળને ક્રીધે બધે આમ લોગ મૂલ્યવાના આવતી કરકસરને દક્ષિણ આફ્રિકાની સરકારે ટપાલની ટિકિટોની બાબતમા પણ અમલમા મૂકી છે, અને આગાઢના કરતા અરધા કદની ટિકિટો બહાર પાડી છે. ટિકિટોની રચનામા એ એક નવીન, આદર્શદાયક અને વિશિષ્ટ પ્રયત્ન છે, તેથી એવી નાની ટિકિટો આમ સમજવામા ગગાઈ છે, અને ઘણા ટિકિટ સોગ્રાહોના તેનો સમાદ કરે છે આ નાનકડી ચિત્રપટ્ટિકા ઉપર આપેલા સત્રહના યુદ્ધપ્રયાસની મૂળ થાત ટિકિટો, અરે તેજ કાપેલી નાની બદેલી ૬ ટિપ્પિોના નમૂના દર્શાવવા છે. દક્ષિણ આફ્રિકાની ટિકિટોની બીજી વિશેષતા ત્યાની ટિકિટો જે આપણા કાઢવાની છે. તે કરવીવા પહેલી હારમા દર્શકના અબ્બે નમૂના આપ્યા છે.

(શ્રી હરિવાદ બૅન્કના સમદ)

આ માસ ઈતિહાસમાં

જુન

-હાથની વર્ષગાંઠનુંનામ ધરાવે છે,એને ૩૦ દિવસ રાખવાનો આ ગારીનો, જુલિયસ સીઝર કે ઓગસ્ટસ કેસરને કેમ ન કર્યો તે પહેલાં ૨૯ દિવસનો હતો અને તેનો ક્રમ ત્રીજો હતો. સીઝરે તેમાં એક દિવસ ઉમેર્યો. તેનું નામ ગ્રહના દેવરાણી જુનોના નામ પરથી પડ્યું હોવાનું મનાય છે. રોમન સમયમાં એ કેવી રીતિ ઉજવતી અધિકારી દેવી ગણાતી અને લગ્ન, બાળજન્મ, આદિ જીવનના વ્યવસ્થા પ્રસંગોએ એની પ્રાર્થના કરાતી. એના ચિહ્નરૂપે પશ્ચિમમાં આજે પણ જુન મહીનો 'લગ્ન-માસ' તરીકે ગણાય છે

૧૬. ૪ જર્મનીના ગાદ્ય કવિ ફ્રેડરિક હેબ્બલનું ડૉલાંટમાં દુઃખ ભાંતિ અવસાન, ઈ. ૧૮૪૧.

૧૬. ૧૭ 'ફેસ્ટસ' નામથી ગુજરાતી સાહિત્યમાં જાણીતી કાવ્યકૃતિઓના કવિ 'કલાપી' -શાહીના કાઠીયાવાડીના રાજસિંહાસન પર અવસાન, ઈ. ૧૮૯૦.

૧૭. ૧૩ અંગ્રેજ સંગીતકાર રાજ્યને ચિટ્ઠિસ ફ્રેડરિક સાથે ગ્રેવી દેવાગાં આવ્યું, ઈ. ૧૮૧૩

૧૯. ૧૬ હોગાસ્ત લીજની ચળવળ માટે ઝેની મેગ્નેટને કેદ કરવામા આવ્યા, ઈ. ૧૬૬૩

૧૯. ૨૩ ઇટાલિયન લેખક અને મુત્સદ્દી નિકોલો મચિયાવેલીનો જન્મ, ઈ. ૧૪૬૯. [The Prince નામનો, રાજનીતિ ઉપરનો એનો ગ્રંથ અમૂલ્ય ગણાય છે, તેમા રાજનીતિના ક્ષેત્ર માટે કોઈપણ વ્યવસ્થા નીતિજ્ઞાન કે અનીતિમાન નથી એવું અંગ્રેજ પ્રતિપાદિત કર્યું છે.)

૧૯. ૨૪ 'પ્યૂ કાઉન્ડરેન્ડ' (જેના નામમાંજ તેનો અર્થ આવી જાય છે તે) કેસ્ટર ઓફેન્ટિહાના ટાપુની ગ્રીક પહેલી ગ્રીક ક્વીન ફેબ્બે ફરી ઈ. ૧૪૬૦

૧૯. ૩૦ ત્રિનના દ્વારાનું બિકર પામનાર આપણા પ્રથમકવિ અને અગ્રજ દેવનાથ દ્વારકાદાસ જોષનું અવસાન, ઈ. ૧૯૧૩

આ મહિનાની બ્યક્તિ વિશેષ

જિઝેપ મેઝિની

જે સમયે ઇટાલીની મુક્તિ માટે પ્રજાનાર, અનેક નિષ્ફળતાઓ છતા મહાન દેશભક્ત તરીકે સ્વજનવત્ આજની જિંદગી જેટલા અને દેશ કરતાંયે પણ વધારે આ ઇટાલિયન દેશભક્ત મૂર્તો ના પ્રતિમારાણી લેખક ઓનો જન્મ જેનોવામા મુસલી ઈ ૧૮૦૫ના નવેમ્બરી ૨૨ મીને રોજ થયો. તેમને બેનાત પધરી બહુ જ માંદગી વેઠેલી, પણ બુદ્ધિને અસાધારણ તુલસિંગી એ અભ્યાસ પાર કરી કાયદાનો ગ્રેજ્યુએટ થયો અભ્યાસકાળમા પણ પોતાના સ્વાધ્યાયથી વિદ્વાનોમા તે પ્રેમ ન બાદરને પાત્ર બનેલો

એનું સ્વાભાવિક વલણ તો સાહિત્ય તરફ હતુ, અને તેમણે લખ્યું પણ પુષ્કળ છે, પરતુ પોતાની માતૃભૂમિ ઇટાલીની છિન્નભિન્ન અને પરતંત્ર દશાએ તેના હૃદયને ગ્રેહેન બનાવી મૂક્યુ અને સાહિત્ય- બાદરયાકારાઓને બાજુએ હડસેલી તેણે પોતાની કલમની બધી તેજસ્વિતા પ્રજાના મુક્તિની ભાવના કરતા ક્રાન્તિકારી વિચારો તરફ વાળી ૧૮૩૦ ની કેન્ય સાલ્યકાલ પછી તે 'કાર્બોનારી' (ઇટાલીઅન રાજ્ય ના મૂળ અને કોલસા બાળનારા)નામના ગુપ્ત ક્રાંતિકારી મંડળના મુખ્ય સંચાલક તરીકે કામ કરી જતા ઇટાલિયન સરકારે તેને પકડી સાર્વાનાના કિલ્લામા કેદ રાખ્યા. પણ તેની સામે કેસ ચાલતાં ન થઈ તેને દેશનિકાલ કર્યો, અને તે ફ્રાન્સમા માર્સેલ્સ ગઈને રહ્યા

ત્યા રહીને તેણે નવા નાટોનાના કારાગારમા ત્રિજેવી રાજેસ્ટી, અને યુરોપભરના પ્રજાવાત ગઈ પેરિસી 'યંગ ઇટલી (તરુણ ઇટલી)'નામના મંડળની યોજના પ્રથમ કરી, જેમા પરતંત્ર અને પીડાતા દેશોના નવયિવાન માટે લોકલ્યુતિ, ગ્રેજ્યા આકાક્ષાઓ અને બળવાની અભિલાષા રેયાર - કરવા યથેષ્ટનો હતા. તેની આ પ્રવૃત્તિથી નારાજ કેન્ય સરકારે તેને ૧૮૩૨મા ગ્રાયર આપી, અને તે ત્રિજેસ્ત્રહોટ ગયો અને ત્યાં જીનીવામા પાચ વર્ષ રહી ૧૮૩૩મા ફ્રેન્ડન ગયો, ત્યા તેને પત્ની મિત્રો બાતે આવ્યા. પણ અહીં તેને પોતાની યોજના સફાયત્વ સફાવતા નારીની સામે ન્યાય યુદ્ધ ખેલવું પડેલું અને અનેક માણિસોના વખાણો અને નાલેશી પણ તેણે નિર્ભય રહેલ પરિણામે તેમના લખાણોમા શ્રેષ્ઠ મનાતા 'ધ ડ્યૂટીસ ઓફ મેન' (માનવધર્મો)નો ત્રિજ્યાત નિબંધ તેણે લખ્યો

એમાં ૧૮૪૮મા ઇટલીમાં બળવાની તૈયારીઓ ગઈ પૂરી ગ્રેવે તે ત્યા ગયો, પણ બળવો નિષ્ફળ થયા જેનિવી ત્યાગી નાખી ત્રિજ્યર્વાદ ગઈ ઇસ્વદ નવો આ પછી ૧૮૫૨ નો માર્ચ બળવો અને ૧૮૫૪નો મિલાનનો બળવા તેને પોલ્યા તે નિષ્ફળ ગયા, અને ગ્રેમ ઉંદ જીવનના વર્ષ (૧૮૬૨) મુંગી ગ્રેવી પોલ્સલીઓમા જ તે ગયેલો રહ્યા. કારણ અને જેનીબાદશીના ૧૮૫૯-૬૦ના પ્રયત્નોમાં પણ તેણે જાહેરસેવાદ દીધો. અને તેને યુક્ત તરીકે પૂજતા જેરિબાલ્ડીએ અને ઇટાલીનું સ્વતંત્ર સ્વપ્ન કર્યું એ જોનેય અને જીવનના અતકાળે મળ્યો

જીવનના ઉકલા વર્ષોમા તેને ઝેરૂનો અને કાગળોદ્વારા સંગઠનના પ્રયત્નો પણ કર્યા અને માર્કસવાદ બાકુનિનના સંગઠનમાં પણ તે આવેલો ૧૮૬૯મા બાબુમા ભાગ લેવા માટે તેને માર્ચ લાગે વખત પ્રકાશી રહેલી રેહાત ફ્રેની સ્વપ્ન ઉંમરે પાછી ખેંચી લે તાજ અને તેને અંતિમ દિવસો માતૃભૂમિને ખોળે નાખવાના મળ્યા, જ્યા, ૧૮૭૦મા માર્ચની ૧૦મીએ પીસા મુકામે એનુ અવસાન થયુ.

વિકસતું વિજ્ઞાન

આજકાલ અમેરિકામા માનવજાતીના ખુબજ રસ ધરાવતા ગ્રહ-નો કાળો આખી રાત્રી છે, પરતુ જો કાગ નેત્રના માપથી નાંધે ખુબ ખીલ્યો જોવામા આવે છે. ત્યારબાદ પણ વધારે ઓદ્યોગિક-શોધકોમા વધારા રહે, એ શોધકોમા દવાઓ, ગ્રસ્ત્રો, રંગદ્રાવો અને વસ્ત્રોના વિભાગો બધાનો સમાવેશ થાય છે. અમેરિકાના ગામગામોમાંથી બનાવાઓની નોંધ વર્ષ (૧૯૪૮) માં ૩૩,૮૭,૦૦૦ જેવા મોખની કાળો આપેલ છે, કે અમેરિકાના દતિહાસમા એક વર્ષમાં થયેલા જન્મની નદીને અપૂર્વ બનાવો છે

યુદ્ધના નવીન ગ્રેજ ન ત્રિના આવનારમાં ભવિષ્યો કેવા બનાવો સર્જાશે એ કોણ કહી શકે તેમ નામનો જે કે ગર્ભસ્થાની માનુષના ગ્રેજ ગા કે ગ્રેલિકની પીડ કરવા ધારી ગ્રમાય છે. જે કેટ ગર્ભસ્થો મોતકવાનું તેજાબ લેવાનું બંને લાગ કે છે, આ ગ્રેવની બાબતે ત્રિજ્ઞાનના ગ્રેક છેકે બાકીનાં બધાંનો ગ્રેવી ગર્ભસ્થની બાબતમાં કે ગ્રાજાને છે તો તે મોટેથી બોલીને નહિ પણ કેવળ દોડ કરાવીને જ ગ્રેવો મોકલી શકે છે તેનું વાસ્તવ ગ્રેજાનુ ન હોઇ છે એ કરાવા મોટેથી બોલવાનો કપાર્વદેટ ધરાવનારને ગ્રેલવાય છે.

—ઈ. સ. ૬

> ઉગે કમળ પંકમાં તદપિ દેવશિરે ચઢે,
> નહીં કૂળથી, કિંતુ મૂલ્ય મુલવાય ગુણો વડે
>
> —ભાલણ જોતી

અહમદશાહ અબ્દલ્લીએ ૧૭૫૨ની નીજ પડાઇ તેના સાથીદાર જત્થુ ને વખાને નર્મન ઉલ-મુલ્ક ત્યારોા સુધી હતો અરબુલ્લાનીની વારસો નહીં હરવા તેની અબ્દલ્લીએ ઓવા-ક્યો ત્યારે તે ગાયજ પ્રભુ જ એનરક્ષણ પહોંચે ગયા અબ્દલ્લીએ તેને પૂછ્યું 'તે જત્યા દૌન તો ગાડ કુશ ?' ત્યારે નિશ્ચય-પૂર્વક જવાબ આપ્યા 'તાડ સાથ કાળીને મારા કહેનારાદને દિલ્લી મોકલી મારી દઈ આડા કરત' અબ્દલ્લીએ કરી પૂછ્યું. 'જો આટલી આકરી ચુકારી કરાવ્યા બાદ તુ ઠગાયો છે, તો મારે હવે તાડ શું કરવુ ?' ત્યારે જવાબ આપ્યો દિગાલીએ જવાબ દીધો 'જો તુ વેપારી હો તો મને ખુલાસ તરીકે મોકીને મારા પૈસા પછી લે, જો તુ ખૂની ~ ગણ્યા હો તો મને મારી નાખ, અને હો બંને બાદગાદ હો તો તારો અનુમાદ બદલીને મને મુક્ત કર' આ ચતુર ને નીડર જવાબથી એ અફઘાન શાહ બેઠવો તો ખુશ થયો કે 'મારા બેટા' કહેને તે યુવકને બેઠી પડ્યા બાદ પોતાના તરફના વેશ ભાત તરીકે પોતાની પાઘડી ઉતારીને તેના માથે પહેરાવી દીધી

અનેકાની રાજ્ય ઊંટ=અબ્દલ્લી ચીજનો વળાંક, વેરા-બનરાના સમૂહ - વાડો, આખ-ગા અપઘટનાનો તે ને, ચુ-રમા, ગણિતની પરિ-ભાષામાં 'ઇન્ક્લીનેશન'-સુર બાનો ટેબાય

ગણિતગમત

$1^2 + (2^2+1^2) - 1 = (5)$

$2^2 + (3^2+2^2) - 3 = (12+3) + 0$

$3^2 + (4^2+3^2) - 3 = (20+3) + 1$

$4^2 + (5^2+4^2) - 4 = (20+1+) 3$

$5^2 + (6^2+4^2) - 5 = (20+1) + 6$

$6^2 + (7^2+5^2) - 6 = (20+3) + 10$

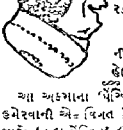
$7^2 + (8^2+6^2) - 7 = (20+3) + 15$

$8^2 + (9^2+7^2) - 8 = (20+6) + 21$

$9^2 + (10^2+8^2) - 9 = (20+8) + 28$

$10^2+(11^2+10^2)-10=(20+11)+36$

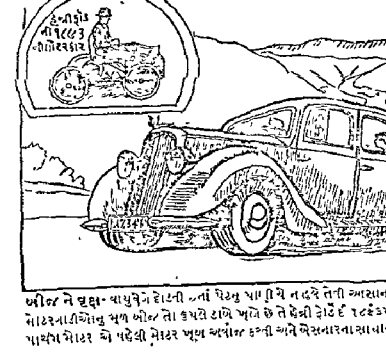
અને એ મુજબ ગાનુજ (ક્ષ મ ઝેવી)

નરગ ગાન્વર અને ન-રગ કેવી પહેરેલા આ ખુશનુમા બિરા-ક્રને કલ્પારોા તો એક ૨૬વીસરવર્તમાં કેવો

શ્રી કરતા પુરુષ-ની આપુશક્તિ નીમ હોય છે

આ અફઘાના 'પેન્ડિન' વાળા લેખમાં ક્રમેરવાની એક ચિત્ત કેમ બોંધ ગુટ હોય પાસે 'ઝકા પેન્ડિન' (ઝેક ઝૅસ-પેન્ડિન) નામની એ પખાની વસ ગાય છે ને ગયેલા-ની માફક જૂકે ૬ !

બીજ ને ચૂક્ષ- વાયુને હોડની જ્યાં પેઠમુ પાણીયે નહવે તેવી આસાન તથા કુગાદે આજની મોટરગાડીઓનુ મૂળ બીજ તો કુયરો ફ્રાંસે ખાતે છે તે હેન્રી ડ્રોઈ૬ ૧૮૬૬માં બનાવેલી બહ્ય-ભાયના મોટર એ પહેલી મોટર ખૂબ અર્વાજ કક્ષની અને એસબારના સાધાની પાપુ કરોડો કરતી.

બીજી વાત આગામાંથી પડતો બરફ

ગોળો કેમાય છે ખરો, પણ બધી રીતે પાણીની માફક તેમાં ગેઝ રમા હોતો નથી

કહેવાનો કેમ પડ્યો ' આપી નાર ગિર્યા-આદ્રી' અર્થાત 'પૃથ્વીમાંથી આગ કાઢી'.

ગળેપ કુવેદા ક્રાંતિના ગાઢે વપરાતી, અથવા અનિવર્યને વિચાર કર્યા વિના ફેંદ અને ઉપયોગ વિનાનુ સુળાંકુ કશીને કયારેય આ-પણા શાને એવવી, આ કહેવત પાકજ પાત છે ક, એક વાળીઝોળ દુકાળ માટે આખમા બરફભરીને, બાળુ બંધ કરવી વખતે તેમાની બરફના હિસાબને સાન્ય મૂકવામાસાર કબાળ કરનો હતો ને વે જો ગામની કેટલાક વર્ષ પછીને નીચ્યા તેણે મુત્સદ્દી-નીતીથી બરફો ઉંદર હાડ્રો બદિનમે ગરકો બાકીમે બાળબાં નાખ્યો ને વાળીબાને કહ્યું કે એ પબ્ બા બાળુમા બરફો હાડ્રો નાખ્યો કે એમ કે કાનળમા કબી કે વાળીબાએ ૨૨૬૬ કબી કે કેમા બરફો હાડ્રો તે બાળુમા નબાતો હશે ? એ કાગતોક ખો ? પબ્ કેટવાકે કહ્યુ કે તારી વાકુક ઓની પાને કાઈ વધારે હાડ્રો હોય ? બને ગાજુ તે ઈ બાળ્યુ ઈ કબ-વાયા વાદ શુ બાય ? રાદી-ફોજદારના ૬ બાનુને બન બધ, તેનુ મન બનાવા માં, વાળી-બાએ લાબો વિચાર કર્યા વિના નેતા દેવા પ્રમાણે 'આખી બરફ મિ મામાંથી બુબ્યુ ને વાગની બ બળાવા મૂકો આબુમા તે બાબી બાળુ પેઠ કરી રીતી બને ઘરમે ૬-બો પડ્યા ને વાળીબાને બ બા ૬ બાળી તે બબર પડ્યા જ કેટવાકે ૨૬ો બારબાબર ૨ વરસી માવાળી કરી બોલ્યા વાળીબાએ બને પકુ-તેટાની બાબા બનીને બાનાકાની કરી, પણ બુ વળાંકોને મબળ કર્યા ! ગિયાબાએ ૬૬મી ૬બે ગિયોની બારણે બર પડ્યા ૬ લીધી ને વા ગિયા ઢાલુ વનનો રસ્તો

દક્ષિણ આફ્રિકામા આવી 'ડુકોબ્બોલ' (Dukeobol) નામની દરબારી ૮૮ ગાય સરલવા જેવી ગાય છે

સફાઇદાર કપડાં
એ માનવીનું આભૂષણ છે
ગરમ-રેશમી
અને
જરીના કપડાં
ડ્રાઇકલીનિંગ કરાવવા માટે
ગુજરાત-કાઠિયાવાડનું જાણીતું સ્થળ
ગ્રાન્ડ ઈન્ડિયન વૉશીંગ કં.

અમદાવાદની શાખાઓ:
બાલાહનુમાન, રતનપોળ, ભદ્ર,
આનપુર, દિલ્હી ચકલા.

નેપચુન ઍસ્યુરન્સ કંપની લિમિટેડના
બોલતા આંકડા
ચાલુ કામકાજ રૂા. ૧,૦૦,૦૦૦,૦૦
અરક્ષામત રૂા. ૨૩,૦૦૦,૦૦
લાઇફ ફંડ રૂા. ૨૦,૦૦૦,૦૦
ચુકવેલા દાવા રૂા. ૧૦,૦૦૦,૦૦
આ આંકડાઓ લોકપ્રિયતાની સાબિતી
આપે છે.

પ્રમુખ:
શેઠ અમૃતલાલ કાલીદાસ
ઉપપ્રમુખ:
શેઠ મણિકલાલ ચુનીલાલ જે પી
નેપચુન
ઍસ્યુરન્સ કંપની લિ.
નેપચુન બિલ્ડિંગ-હૉર્નબી રોડ-ફોર્ટ-મુંબાઈ

A B C
SURGICAL CO.

એક જ વખતની અમારી મુલાકાત
તમોને હમેશના અમારા માહક બનાવશે
એ. બી. સી.
સર્જિકલ કં.
દેશી તથા વિલાયતી દવાના
અને
સર્જિકલ ઓજારોના વહેપારી
જુમ્મા મસ્જિદ સામે ૨૮૬૮ ગાંધીરોડ
અમદાવાદ
ટે. નં. ૨૭૮૭
પ્રમાણિકતા અને પ્રજાસેવા
એ અમારો મુદ્રાલેખ છે.

ધી ઇંડિયન ગ્લોબ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લિ.

ચૅરમેન
સર મથુરાદાસ વસનજી ખીમજી કે.પી.

★

મૅનેજિંગ ડીરેક્ટર
શ્રી વિજયસિંહ ગોવિંદજી

હેડ ઑફિસ
પ્રૉસ્પેક્ટસ ચેમ્બર્સ, કોટ, મુંબાઈ

ઇંડિયન ગ્લોબની વીમા પૉલિસી

- મકાન-મિલકતનો વીમો લઇ આગ સામે રક્ષણ મેળવો
- વહાણમાં માલનો અને પહાણનો વીમો ઉતરાવી આપની અંદરની માલમત્તાનું સરક્ષણ સાધો
- જિંદગીના વીમાની પૉલિસી મેળવી આપિની અને કુટુંબની ચિંતામાંથી મુક્ત થનો

દાવાઓની સત્વર પતાવટ માટે કંપની સુવિખ્યાત છે

અમદાવાદ ઑફિસ
ફતાસાની પોળ · ગાંધી રોડ
અ મ દા વા દ

★

શાખ એજન્ટસ
મેસર્સ રમેશચંદ્ર ઍન્ડ કું.
ગાંધી રોડ · અમદાવાદ

હાં. સિપ્ટલો એ માન્ય કરેલ

BMKOL

મૅલેરિયા
અને બીજા

કોઇ પણ પ્રકારના તાવ માટે

બાયકોલ

વાપરવાનો આગ્રહ રાખો
દરેક દવાવાળા પાસે છે.

સોલ ડિસ્ટ્રિબ્યુટર્સ:
એચ. મોહનલાલ બ્રધર્સ
ભોયી બિલ્ડિંગ–ગનબો સ્ટ્રીટ–મુંબાઈ ૧

સ્વચ્છતા અને સુઘડતા
તેમજ
રહેવા તથા જમવાની
સુંદર સગવડો ધરાવતું
સૌથી જૂનું

નૃસિંહ હિન્દુ લૉજ

૧૭૭-૭૯, હૉર્નબી રોડ,
ઓરીએન્ટર ટ્રામ ટરમીનસ પાસે,
કોટ, મુંબાઈ.

ફોન : ૩૧૯૬૫ તાર : 'લૉજ'

તમારું ભોજન સાત્ત્વિક-પૌષ્ટિક
બનાવવા માટે

ગ્રામોદ્યોગ શુદ્ધ ઘી હાટનું

ઘી

ગૅરંટેડ શુદ્ધ ઘી અને ખેતીદાણીનું
શુદ્ધ તલનું તેલ હરહમેશ વાપરો

વેચાણ સ્થળ
(૧) ગુસાપારેખની પોળ સામે
મહનગોપાળની હવેલી - રાયપુર

(૨) સેવકની વાડી સામે, બાડિયા - અમદાવાદ
ઘેરબેઠાં ઘી પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા છે

ધી

વૉર્ડન

ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

હેડ ઑફિસ
વૉર્ડન હાઉસ, મુંબઈ

ફાયર, ઍક્સિડન્ટ વર્કમેન્સ કૉમ્પેન્સેશન
જિંદગી વિ. ના વીમા ઉતારનાર
સ્વદેશી વીમા સંસ્થા

મળો યા લખો
ફાયર અને ઍક્સિડન્ટ બ્રાંચ
બાડિયા ચાર રસ્તા - અમદાવાદ
ટે. નં. ૩૦૩૨ ટેલીગ્રામ્સ: LIBERAL

'મહાભારતને અમૂલ્ય રત્નોની એકાદ અખૂટ ખાણ સાથે જ સરખાવી શકાય.'-મહાત્મા ગાંધીજી
'મહાભારત ગ્રંથ અત્યંત મહત્ત્વપૂર્ણ છે.'-લોકમાન્ય તિલક

આ લીટીમાં છે તેવા
મોટા અક્ષરોમાં
કદ ૧૫×૨૦, પાન-૫૨૦૦
૨૬ ચિત્રો
કાપડી પાકાં પૂઠાં
મજબૂત જૅકેટ

મહાભારત
એટલે
પુસ્તકોનો રાજા
માત્ર રૂા. ૪૫) માં

સસ્તું સાહિત્ય
નું અદ્‌ભુત સાહસ!
મહાભારતના
૭ ભાગો
મૂલ્ય માત્ર રૂા. ૪૫)

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય
ભદ્ર પાસે, અમદાવાદ અને કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ

ગુજરાતનું પાટનગર

અમદાવાદ

વિદ્યા અને વ્યાપારનાં કારણે સમર્થ અમદાવાદના આવન જવાદર સ્થાનોના ફોટોગ્રાફોનું આલબમ-ફરેકની નીચે ઐતિહાસિક કથાલક્ષણિક બાંધણીની આપની નોંધ તથા શ્રીરત્ન-મણિશાહ જેવા વિદ્વાને લખેલી લાંબી કિંમતી ઐતિહાસીક વનસ્પતિ

કિ. ૧-૪-૦ રજિ. પો. ૦-૩-૦

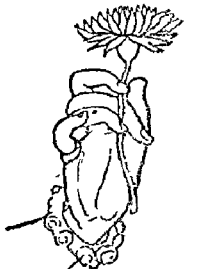
કુમાર કાર્યાલય • અમદાવાદ

ટેલીફોન ૨૧૧૧૦ | રહેવા જમવા માટે શ્રેષ્ઠ સ્થાન | ટેલીગ્રામ કમ્ફર્ટ

ભારતીય નિવાસ

હિન્દુ લૉજ

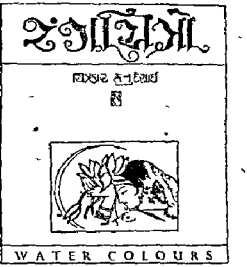
૨૧૫, કાલબાદેવી રોડ મુંબઈ, ૨.

અજંતાના કલામંડપો

C. અજંતાની કળા હિંમ્મા—બલ્કે જગતભરમાં 'एकमेवाद्वितीयम्' છે એવું જ 'એક અને અદ્વિતીય' છે એ કળા ઉપરનું આ પ્રકાશન C. એ 'ગ્રંથ' જ છે, કેમકે ગુજરાતી ભાષામાં આજ લગીમાં એ પહેલું પ્રકાશન છે, એ 'અદ્વિતીય' છે, કેમકે વિગતમાં, વિવેચનમાં, વિવિધતામાં, કે વિપુલતામાં હિંદ ભરના પ્રકાશનોમાંથી કોઇ એની તોલે આવતું નથી. C. શ્રી રવિશંકર રાવળ જેવાને હાથે લખાએલા પરિચય-લેખવાળું આ પુસ્તક, ૬ ત્રિરંગી ચિત્રો, ૨૬ પાના ભરીને અગત્યના આલેખનો તથા ફોટોગ્રાફો, અને લખાણને પણ પાને પાને અજંતાના શોભનોના રેખાકનોથી ભરપૂર છે. C. એ કળિયાની કિંમતના આઠલી પ્રચૂર સામગ્રી આજ લગી કોઈ પણ પ્રકાશને આપી નથી ગુજરાતી આવૃત્તિ તો ખાસ્સ પણ થઇ ગઇ છે; માત્ર હિંદી આવૃત્તિ બળે છે.

કુમાર કાર્યાલય-૧૪૫૪ રાયપુર-અમદાવાદ

ભાગ ૧ લો

કનુ દેસાઈનું રંગભર્યું આલબમ

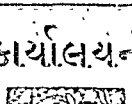
મનોસૃષ્ટિનાં વિવિધ ઉદ્યનો
તથા રોમાંચકારી કથાપ્રસંગો
પરથી ઉપજાવેલાં દસ રંગચિત્રો
સુન્દર માઉન્ટ પર ચોટેલાં
અને મનમોહક રૂપરંગમાં

કિંમત રૂા. અઢી. પોસ્ટેજ જુદું

કુમાર કાર્યાલય-૧૪૫૪ રાયપુર અમદાવાદ
તથા બીજા જાણીતા વિક્રેતાઓ.

કુમાર કાર્યાલયનાં કલાત્મક પ્રકાશનો

અજંતાના કલાધામેથી
ચિત્ર ૨૦-૦૦
(બીજી આવૃત્તિ ટૂંક સમયમાં બહાર પડશે છે)
રૂા. પોસ્ટેજ
૦ ૫૦

ચિત્રસાધના
કલાકાર રસિકલાલ પરીખનો પરિચય
ચિત્ર ૩૮-૦૦
રૂા. પોસ્ટેજ
૦ ૬૦

ગુજરાત
કલા-કલાપ
ભાગ-૧ અને ૨
ચિત્ર દરેકની ૧૫-૦૦
રૂા. પોસ્ટેજ
૦ ૭૫

આજવાણી
રાત
ચિત્ર ૨ ૮-૦
રૂા. પોસ્ટેજ
૦ ૮૫

કુમારનો
૨૦૦મો
ખાસ અંક
ચિત્ર ૨૮-૦૦
રૂા. પોસ્ટેજ
૦ ૫૦

ગોવાલણી
અને
બીજી વાતો
ચિત્ર ૮ ૮-૦
રૂા. પોસ્ટેજ
૦ ૬૦

ચિત્રકારનો સાહસધર્મ આ ત્રણેનું સમન્વય ચિત્રનમૂનાઓ ! તો અહીંનું સાતેનું બહુવર્ણ જ પુનઃ છે. શ્રી રસિકલાલ પરીખે પોતાની અજંતાની નવ્યની (ચિત્રત અભ્યાસોના કેટલા ઉત્તમ નમૂના આપ્યા છે. કલાના ૬ વિદેશી ચિત્રો, તથા આઠ પેજના ઉપર આપેલા ૧૬ પાના ભરીને આપેલાં અને કૅટલિગના, નવરંગ પાનાંઓને અંદરનાના નોનબોનાને જાણકો. આ બધું મૂલ્યવાન આ આપેલ કલા-પ્રેમની ગુજરાતી તથા વિદેશી અને આજ્ઞાપિકા અંદર.

૭૫ અને ઉમાશા કલાનમૂનાઓ કવિતા વડા ખાસ, અમીરા -સાગરથી રસિકલાલ પરીખના ૨૧ પૂર્વજોની મોકળ માટા ચિત્રોગાળો આ અમૂલ્ય સુમદ ગુજરાતના નામનો ક્યાયમનોગાસિ-ખાનાના ઉમેરાત છે. ખાસ- કુમારના ૨૦મી ખાસાસનાની પરિપત્ર આપની અમની ઢબની આ કે પરાણ આમાં સુંદરાઓ પ્રવાચન અંગેના ઓજસ્વી અને મૌલિકલેખ, ચિત્રિગ્રમે ને જૈન ઓટલ્ક કલેક્ટ, ચમત્કાર, ગુડબ્રેક, ઔતિહાસિકલેખ આદિ, અમની કલાને લગતા ચિત્રો ક્રમણ કલાવિદા સાં પ્રમાસના ચૂંટેલા નમૂના ! ચિત્ર-ખાના વિદ્યાર્થીઓ તથા કલાપ્રેમીઓને માટે એ અમૂલ્ય ખોજ છે

-ખાસકતા અને સત્તાધારૂપના અનન્ય જેવા ચિત્રસમૃદ્ધ ! બૃદ્ધ કલાને ખરેખર કરુણા કે ઘરકર પ્રદેશની કલાની ઠ્ય આ પ્રકાશન પાછળ છે પાંચ અમની મૂલ્યવાળી કલાકારોના ૭ પૂર્વજોની ચુનંદા ચિત્રોનો આ એપુર, ૨૧૮૬ના આપના ના ૨૬૬ પરે, કેવા માટે ત્યાર કરમા આપવામાં આવ્યો. ઉપર ના ખાસા આના રંગીન ચિત્રો આપવાં અન્યા કેવા ૭૫ પાનાં આપવા નવો, અને જેની જે જેની જે ત્યાજ્યિકા આપે ૬૬. એવો જ બીજો ! ચિત્રોનો નવો અપુર (કલાકલાપ ભાગ-૨) પણ તૈયાર છે

પદર ગાત્રવાળી લિપિકલા ગવી પદર રસભરી સુંદર વાર્તાઓનો આ સમર્થ, ગાત્રવાળી ગતની મનુષ્યકથાની પદ, નાનાં-મોટાં, નવીનનવપ્રભર, ગદેળી-ગાગરડા, સૌને ગમવાજોગ આ ગ્રંથને કેવા ગવેષણી કે ભરના ચીત્રકર કે કોણ ભલેલાં ગ્રાહકના પણ ગમાદ કરે એવી સરળ ભૂમિકા, અને સૌ વિદ્વાસ કરને એવી ઐતાપ્રમાણ પદ્ધ વાર્તાઓ, વિવિધ રંગી ચિત્રો અને સાથે દરેક પદ્ધ -ની સમરસ સાથે એકની ગાત્ર ગત પડોયાળા કુદરત પુસ્તકમાં.

ગ્રાહકોના ૧૦૦મા તથા ૨૦૦મા જેવેલ ખાસ-અંકો ગુજરાતના પત્રકારત્વના અનોખા પુરુષાર્થી પ્રકાશનો ગણાયા છે. વૈશાખના ૧૦૦મા અંક નો અદ્ભાત અંક ૨, ૨૦૦મો અંક કે ૧૬૫ પાના, પૂર્વકથી તથા વિવિધવર્ણી ૭૦-૦૦ ચિત્રો, કૈતિહાસિકો, વકતા, આદેખો, વાર્તાઓ, સૈલ્પા, પાનો, ઉત્સવ વર્ણન ઉપર અંદર અને વિપુલ પ્રમાણમાંથી અંદર આ અદ્વિતીય અંક ૨૬મા નવમી આવક આજેય નહીંને આજ પ્રાપ્ય !

કુમારના ગ્રાહકોનાં નવ વિનંતીઓમાં જે મોકલવામાં પડ્યા ને ગ્રાહકવાર્તાદિની રસભીનાં છે ત્યારાંક વાતો-ઓમાં દરેક ગ્રાહકોને ગ્રાહકની ભલેખાત ચાલ પ્રમાણની ને ગ્રાહક ૨૦ ટકા કમી કરવા કમાંગાના અંગે ! ગ્રાહકોની જે પણ પ્રમાણપત્રોના નમૂના ! મેનેજરને અને ચીજ ગ્રાહક ! વિષે પણ મહારૂં અભિપ્રાય ! ઉપરાંત ! ગ્રાહક કાર્યાલયના ગ્રાહકોના વેર તો ચિત્રોથી પણ નામ ભાગ્યે !

ગુજરાતનું પાટનગર

અમદાવાદ

શિલ્પ અને સ્થાપત્યનાં કાવ્યો સમાં અમદાવાદનાં આધુનિ મકાઇર સ્થાનોનાફોટાઓનું આલ્બમ-દરેકની નીચે ઐતિહાસિક તથા લાક્ષણિકતાદીતી આપની નોંધ તથા શ્રીરત્નગણિરાજ જેવા વિદ્વાને લખેલી લાંબીપ્રસ્તાવના સાથે

કિ. ૧-૪-૦ રજિ. પો. ૦-૧-૦

કુમાર કાર્યાલય • અમદાવાદ

ટેલીફોન ૨૧૧૧૦ | રહેવા જમવા માટે શ્રેષ્ઠ સ્થાન | ટેલીગ્રામ કમ્ફર્ટ

ભારતીય નિવાસ

હિન્દુ લૉજ

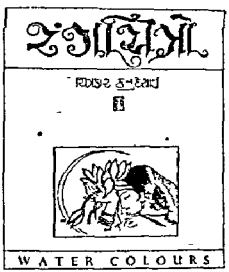
૨૧૫, કાલબાદેવીરોડ મુંબઈ, ૨.

અજંતાના કલામંડપો

C. અજન્તાની કળા વિશ્વમાં—બહુ જગતભરમાં 'એકમેવાદ્વિતીયમ્' છે. જેવું જ 'એક' અને અદ્વિતીય' છે એ કૃતિ ઉપરનું આ પ્રકાશન C. એ 'એક' જ છે, કેમકે ગુજરાતી ભાષામાં આજ લગીમાં એ પહેલું પ્રકાશન છે; એ 'અદ્વિતીય' છે, કેમકે વિગતમાં, વિવેચનમાં, વિવિધતામાં, કે વિપુલતામાં હિંદ ભરના પ્રકાશનોમાંથી કોઇ એની તોલે આવતું નથી C. શ્રી રવિશંકર રાવળ જેવાને હાથે લખાએલા પરિચય-લેખનાથી આ પુસ્તક, ૬ ત્રિરંગી ચિત્રો, ૧૬ પાના ભરીને અર્ગન્ય આલેખનો તથા ફોટોગ્રાફો, અને લખાણને પણ પાને પાને અજન્તાના શોભનોના રેખાંકનોથી ભરપૂર છે. C. એ રૂપિયાની કિંમતના આટલી પ્રચૂર સામગ્રી આજ લગી કોઈ પણ પ્રકાશને આપી નથી ગુજરાતી આવૃત્તિતો ખલાસ પણ થઇ ગઇ છે; માત્ર હિંદી આવૃત્તિ મળે છે.

કુમાર કાર્યાલય-૧૪૫૪ રાયપુર-અમદાવાદ

ભાગ ૧ લો.

કનુ દેસાઈનું રંગભર્યું આલ્બમ

મનોસૃષ્ટિનાં વિવિધ ઉડ્યનો
તથા ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ કથાપ્રસંગો
પરથી ઉપજાવેલાં દસ રંગચિત્રો
સુન્દર માઉન્ટ પર ચોંટેલાં
અને મનમોહક રૂપરંગમાં

કિંમત રૂા. અઠી. ચોરટેજ જુદું

કુમાર કાર્યાલય-૧૪૫૪ રાયપુર અમદાવાદ
તથા પ્રીલા' જાણીતા વિક્રેતાઓ.

વહાણના પાન
(વિનોદ કોઠારી)

શ્રી ગુજરાતી
૨૨૨૩૮

રુપ

વર્ષ ૨૬ અંક ૭
આજનો • રવિવાર ૨૫મી જુલાઈ ૧૯૪૨

સંપાદક • બચુભાઈ રાવત

૩૦મી જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

કરકસરભર્યા વહિવટને કારણે, તેના બાહોશ મંચાલકોની કુશળ રાહબરી નીચે, તેના ઉત્સાહિત કાર્યકરોના સુંદર પ્રયાસોથી, તથા તેના ઉપરના જનતાના અચળ વિશ્વાસથી વર્ષોથી સફળતાની પરંપરા પામતી આવી છે અને ૧૯૪૨ ના વર્ષમાં તે અગ્રેડ અને દ્વિતીય પ્રગતિ સાધી ગઈ છે.

૩૦મીની પ્રગતિનું પ્રમાણપત્ર

ખાતાં	૧૯૪૦	ત્રીજાયમની આવક ૧૯૪૨
આગ	રૂા. ૧૪,૧૭,૦૮૦	રૂા. ૨૮,૬૦,૬૩૭
મરીન	રૂા. ૪,૬૬,૫૮૦	રૂ. ૬,૬૦,૬૧૬
મોટર અને અકસ્માત	રૂા. ૨,૪૬,૦૬૧	રૂા. ૩,૭૮,૩૪૪
અરસ્કયામત	રૂા. ૨૬,૬૪,૧૪૫	રૂા. ૪૬,૬૮,૬૦૫

લાઈફ ડીપાર્ટમેન્ટની અવિરત આગેકુચ

જીવનવીમા ચાલુ કામકાજ	
૧૯૪૦	૧૯૪૨
રૂા. ૩૦,૬૫, ૧૦૦	રૂા. ૫૬,૪૬,૧૫૨

ઝંઝાવાતી આગ દરીઆઈ મોટર અકસ્માત ચોરી-લૂંટફાટ કામદારોના અકસ્માતના વિમાનું કામકાજ લખવામાં આવે છે.

૩૦મી જનરલ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

હેડ ઑફીસ · કલકત્તા

શાખાઓ

શ્રી. જયંતીલાલ ગીરધરલાલ શાહ
બ્રાંચ મૅનેજર (જનરલ)
કાગ્રેસ ભવન, અમદાવાદ.

શ્રી. અંબાલાલ ડી. દેશી
બ્રાંચ મૅનેજર (જનરલ)
રાજકોટ

લાઇફ ડીપાર્ટમેન્ટ

શ્રી બી રેશમવાળા શ્રી એ.બી.પટેલ
બ્રાન્ચ મૅનેજર બ્રાન્ચ મૅનેજર
કમ્પાઉ, સુરત દિવાળી ભુવન, વડોદરા

શ્રી. કે. સેતલવડ
જનરલ મૅનેજર
ઇનિશ્યલ બૉમ્બે ડીવીઝન
ફિરોઝશાહ મહેતા મેનેજ
બિલ્ડિંગ, મેકલ્યોડ રોડ,
મુંબઈ

ટેલીગ્રામ :
RUBINSURE
Bombay
ટે. નં. ૨૦૫૬૦, ૩૬૯૨૬

ચેરમૅન · શ્રી. બી. એમ. બીલ્લા
લાઈફના ચીફ એજન્ટ્સ
૧ મેસર્સ હસમુખલાલ એન્ડ કું.
૧૧૩૨, તળીયાની ખોળ, અમદાવાદ
૨ શ્રી. ચીમનલાલ ડી. મોદી
પકજ, કમ્પુગ, રાજકોટ.
૩ મેસર્સ બી ચકુલાલ એન્ડ કું.
ઇન્ડીપેન્ડન્ટ એજન્ટ્સ
ખાનપુર બિલ્ડિંગ, ગાર ગ્રન્ટા,
અમદાવાદ

★

અંબિકા મિલ્સનું

કોટિંગ

તથા

જાતજાતનું

મનપસંદ

ફેન્સી કાપડ

સંગીન

ઘટારેલા

દરથી મળશે.

★

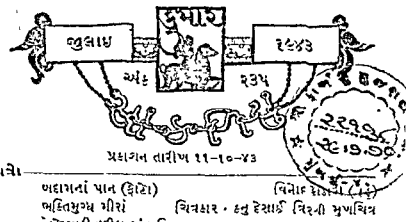
મનમોહનદાસ

ઍન્ડ કું.

રેવડી બજાર · કાંસ લેન

અમદાવાદ

★

પ્રકાશન તારીખ ૧૧-૧૦-૪૩

ચિત્રો—
બદામનાં પાન (ફોટો) વિનોદ શાહ (૧૬૧)
અતિમુક્ત મીરાં ચિત્રકાર · હનુ દેસાઈ વિરહી મુખચિત્ર
ફોટોગ્રાફી લહરીકાદનું પરિણામ ,, ,, પાછળ
દેસાઈની ટિકિટો પર ત્યાંના કલાની પેનલ્સ ડાબથલા ચિત્રો ,,

કાવ્યો—
અક્ષિનનું ધન રતિલાલ છાયા ૧૬૧
કૃષ્ણ સુન્દરમ્ ૧૬૧
મહુસંચાર વેણીભાઇ પુરોહિત ૧૬૧
ચર્તિ નવું થ- હરીન્દ્ર દવે ૧૬૧
નિઃશ્વાસ શૈલેન્દ્ર છાયાનું ૧૬૧
જ્વતર હલા રામચન્દ્ર શુક્લ ૧૬૧

ચરિત્ર—
નૃત્યાચાર્ય ગુરુ શકરન નામ્બુદ્રીપાદ ૨ ૧૫ રા. ૧૬૩

વાર્તા—
મેરી મેળાપ્પાર ચન્દ્રમણિશંકર કેડાલાલ પટિન ૧૬૪

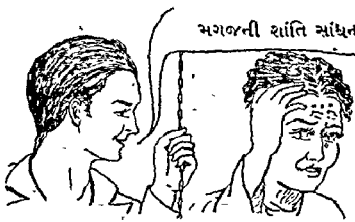
લેખો—
પટ (રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર) અનુવાદક · વિનોદ શાહી ૧૬૧
કવ્યનાં કતિપંક્તિઓ રાજગિરિજી ના. શાહોટ ૧૬૯
ચૂર્ણની છાયા પરથી ગ્રામ નામવાની રીત દરિદ્ર ભટ્ટ ૧૭૧

વિભાગો—
સામયિક ચિતન ૧૬૨
નવા પુસ્તકો ૧૬૮, ૧૭૬, ૧૮૨
પૃથ્વી પર જીવન કેવા પામ્યું-૪ (ચિત્રજ્ઞાન) ૧૭૨
જીવનપ્રકાશ ૧૭૬
મેંદીનાં પાન ૧૭૭
રમતારના શબ્દો (૪૪-ક્રિયાપદ) ૧૭૪
વિકસતુ વિજ્ઞાન ૧૭૬
પચતંત્રની વાર્તાઓ દેસાઇ વાસુદેવ મોવિન્દજી ૧૭૮
ફોટોગ્રાફી લહરીકાદનું પરિણામ બી. બી ફાળીબદા ૧૭૬
અથાણું ૧૭૬
માધુકરી ૧૮૦
આ ગામ (વાર્તાઇ) દલિતાબમા ૧૮૨
ઉપયુક્ત પાનુ ૧૮૪

મુદ્રક-પ્રકાશક-તંત્રી ચંદ્રશંકર અંબાશંકર રાવળ, કુમાર પ્રિન્ટરી, કુમાર કાર્યાલય ૧૪૫૪ રાયપુર, અમદાવાદ. વાર્ષિક રૂા. ૬, પરદેશના ૧૨ શિ., ડુપ્લેક્સ રૂા. ૧૦ પરદેશના ૨૦ શિ. સામયિક સાહિત્ય ભારતનાં રજીસ્ટર મુજબ છાપ્યું. આર. આર. શેઠની ૪, એન ગ્રેસ વિધાર્થી લિ., અમ્બા રાવળ પ્રથમ પ્રિન્ટર્સ સ્ટ્રીટ, ચીકારાર્ય પુસ્તકાલય સન ૨૦ બાદ્રાલિ નવા નૂતન દેશો સ્ટ્રીટ, રાયપુર દરવાજાની બહાર મેસર્સ મોહનલાલ મોતીભાઈ, ૧૪ અમદાવાદ સ્ટ્રીટ.

આદેર ખરીદના ગોલ્ડ મેડલ · મેસર્સ સારાભાઈ કેમિકલ્સ ખત્રિજ્યાદિ ખપુરેલ, અમેરા બિલ્ડિંગ, મેરોજ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૧. અમદાવાદમાં શ્રી પુરુષોત્તમ દલીલ, આનન્દમા.

કુમારમાંનાં સર્વ જાહેરાતો ચિત્રો અને ફોટો કૉપીરાઈટથી રહિત છે

સાચી સાંકળ

ઝંડુ

બ્રાહ્મ્યાદિવટી

હિસ્ટીરિયામાં
ઘેલછામાં
મગજની અવ્યવસ્થામાં તેમજ
મગજની નબળાઈમાં અકસીર દવા

અચૂક વાપરો!

અમારો સિંહછાપ (લાયન બ્રાન્ડ) બુટપોલીશ વાપરો.

કારખાનું :
સયાની રોડ,
મુંબાઈ-૨૭

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કર્સ લિ.

અમદાવાદના એજન્ટ - મેસર્સ ભોગીલાલ-થૅકર્સ - ગાંધીરોડ

દુકાન : બદલી
ગદાજનવાડી
મુંબાઈ-૨૭

ઑર્ડર આપતી વખતે, જાહેરખબર 'કુમાર'માં વાંચી હતી એવું જણાવવું

જીવનની નવ ભાવનાઓ
અને નવ આદર્શોની ફેરમ
પાથરતાં

પ્રકાશ ચિત્રો

લેવાનું નક્કી કરો.

ફોટોગ્રાફીનાં તેજ અને તાઝગી વધારે
તેવાં સ્વચ્છ ચિત્રો આપનાર
સંસ્થા તરીકે

પ્રકાશનું

નામ દેશભરમાં ખ્યાતિ
પામ્યું છે.

પનઘટ

રામાયણ યુગના વૈભવ
ચિતાર રજૂ કરતું
પ્રકાશનું અનુપમ
ચિત્રરત્ન

રામરાજ્ય

દિગ્દર્શક · વિજય ભટ્ટ : કલાનિદર્શક · કનુ દેસાઇ

સુપર [મુંબાઇ]માં
જનતાનાં હૈયાં ઝૂરી રહ્યું છે

મોડલ
(અમદાવાદ)

• એ વ ર ગ્રી ન ફી લી ઝ •

★ સ્પોર્ટ શર્ટ

★ ફ્રોક

★ બ્લાઉઝ

ને

★ સાડી માટે

સ્પોર્ટેક્ષ અને રેડીઓ ઓરકેસ્ટ્રા

વિવિધ મનોરંજન રેંગોમાં
દરેક સ્ટોર વાળાને ત્યાં
મળે છે.

નટવરલાલ ત્રીકમલાલ

૨૪, [illegible] મુંબઈ

ફ્રી ઇન્ડીઆ
જનરલ ઈન્સ્યુરન્સ કું. લિ.

હેડ ઑફિસ
કાનપુર

ચેરમેન : સર પદમપત સિંઘાણીયા

ફાયર, ઍકસિડન્ટ વર્કમેન્સ કૉમ્પેન્સેશન
જિંદગી વિ. ના વિમા ઉતારનાર
સ્વદેશી વીમા સંસ્થા

વધુ માહિતી માટે મળો યા લખો
ઠાકોરદાસ પી. કાપડિયા
બ્રાંચ મૅનેજર : મુબઈ શાખા
રહીમતુલ્લા હાઉસ : હોરમજી સ્ટ્રીટ ફોર્ટ મુંબઈ
ટેલીફોન નંબર ૩૨૪૪૩

ફાયદો ન થાય તો પૈસા પાછા આપવાની
શરતે જ વેચાય છે.

સીરોલ
તાવનો કટ્ટો શત્રુ

એમ. ડી. એન્ડ સન્સ
અસારવા, અમદાવાદ
દરેક નામી, જાણીતે તેજાના વેચવાવાળા વેચે છે.

દેવકરણ નાનજી ઇન્સ્યુરન્સ કં. લી.

બૉર્ડ ઑફ્ ડીરેક્ટર્સ

* પ્રાણલાલ દેવકરણ નાનજી જે.પી. (પ્રમુખ)
* ચુનીલાલ દેવકરણ નાનજી
* રાજરત્ન નાનજીકાલીદાસ મહેતા એમ.બી.ઇ
* માધવલાલ મકનજી ભટ્ટ જે. પી.
* નંદદાસ હરિદાસ અચરતલાલ
* કેપ્ટન શીવસીંહજી ઑફ્ પોરબંદર
* લલિતચંદ્ર સી. ડી. નાનજી
* જયંતિલાલ રતિલાલ ત્રિવેદી
* તનુભાઇ ડી. દેસાઈ બી, એ; એલએલ બી.
* વિજયચંદ્ર એન. કોટાલ
* લક્ષ્મીકાન્ત એસ. દાભોળકર
* હીંમતલાલ વી. ગાંધી (મેનેજીંગ ડીરેક્ટર)

* સુરેશ કે. દેસાઇ બી, એ, એલએલ; બી (મેનેજર) *

લાઈફ * ફાયર * મોટર

લાઈફ ચીફ એજન્સી
સી. બી. પટવા ઍન્ડ કું.
બાલા હનુમાન આગે
ગાંધીરોડ · અમદાવાદ

હેડ ઑફીસ
દેવકરણ નાનજી બીલ્ડીંગ્સ
ઓપ્પોસીટ મર્કેલ,
કોટ · મુંબઈ

આગના ચીમાની શાખા
ભાણુભાઇ સી. શાહ
બ્રાન્ચ સેક્રેટરી
મરકતિ મારકેટ · અમદાવાદ

સ્વ. સાક્ષર મગનભાઈ ચ. પટેલ કૃત પુસ્તકો વાંચો અને વંચાવો

૧–૨. ઉપનિષદ જ્યોતિ ભાગ ૧ અને ભાગ ૨ પ્રશ્યાનના જે ૧૯૮૬ના આંકમા શ્રી દુર્ગાશંકર કે. શાસ્ત્રી લખે છે "પાશ્ચાત્ય પંડિતોના અનુવાદો અને વિવેચનનો લાભ અને સાપ્રદાયિક તટસ્થતા એ બે આ ભાષાંતરના મોટા ગુણો છે."

૩ ભગવદ્‌ગીતા જ્યોતિ—આદિત્યના પૃ ૧ સને ૧૯૨૮માં લખે છે કે: "ભગવદ્‌ગીતા–જ્યોતિની પ્રસ્તાવના વિદ્વતા ભરેલી છે. તેનો સૌથી ઉપયોગી ભાગ ગીતાના અઢારે અધ્યાયનો સ્પષ્ટ સાર છે."

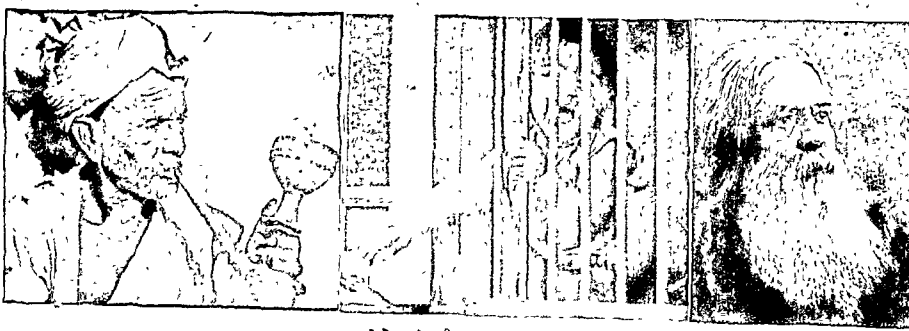
૪. બ્રહ્મમીમાંસા–જ્યોતિ—દિ બ નર્મદાશંકર કે. મહેતા લખે છે કે આજસુધીનાં પ્રકટ થએલા બ્રહ્મસૂત્ર અને તેના ભાષ્યનાં ભાષાંતર કરતાં જુદા પ્રમારનો આ અધ્યાત્મ વિદ્યાને અનુલક્ષવારો ગુજરાતી વાઙમયનો એક અપૂર્વ પ્રયત્ન છે."

૫. કુસુમાંજલિ બી. આવૃત્તિ માર્ગદર્શી ટીકા સહિત—"એક દિન એવો આવશે" ગીતને ૧૯૧૭ની કોંગ્રેસ કમીટીએ ગવરાવીને અપનાવ્યું હતુ

૬. અભિજ્ઞાન શકુંતલ—સ્વ. સાક્ષર તનસુખગગ મ. ત્રિપાઠી લખે છે કે —" આપે જે ટિપ્પનો આપ્યાં છે તેની પૈથી સારૂ આપને બહુ ધન્યવાદ ઘટે છે. તેમા જે અનેક હકીકતગગ આપી ચૂટ છે તે સર્વ પ્રાપ્ત નથી. તેવા ગ્રથો પ્રતિ આપે પ્રસંગે પ્રસંગે નિર્દેશ કરી ગુજરે અને સંસ્કૃતજ્ઞ વાંચને ઉપર બહુ ઉપકાર કર્યો છે.

૭ **Studies in Land Revenue & Economics. Articles published in the Bombay Chronicle on the economics of Kaira peasantry.**

મળવાનુ ઠેકાણું · મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે · ન્યુ દરવાજા · અમદાવાદ

ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનાં ચિત્રો

'બોલતી મીનાર' : વદનભાઈ ભટ્ટ–અમદાવાદ, ત્રીજું ઈનામ; 'તોફાની બાળકો' . ચતુરભાઈ પટેલ–કેન્યા, નોંધપાત્ર; 'જ્ઞાની' . નટવરલાલ ચંપકલાલ ગાંધી–સુરત, નોંધપાત્ર. વિગતો માટે જુઓ પૃ. ૧૦૬

ટપાલની ટિકિટો પર ત્યાંનાં કૃષિની વૈવિધ્યસભર વિવિધતા દર્શાવતાં ચિત્રો (શ્રી હરિવદન ભૈરવના સહકારથી)

ઉપરની હારઃ (૧) આર્જેન્ટિના (દક્ષિણ અમેરિકા)-ની ટિકિટ પર ત્યાંનાં મુખ્ય કૃષિલક્ષી એકત્રિત આલેખન; (૨) મલેશિયા (એશિયા)-ની ટિકિટ પર વધુ પડતા વાવેતર સામેના ચેતવણીનું દૃશ્ય; (૩) દક્ષિણ આફ્રિકાની ટિકિટ પર નારંગીનું ઝાડ; (૪) નેત્રાગ્નિયા (ત્રીજું વિશ્વયુદ્ધ પૂર્વે આફ્રિકા)-ની ટિકિટ પર આણવાપાડિયાનું દૃશ્ય; (૫) નાયજિરિયા (દક્ષિણ અમેરિકા)-ની ટિકિટ પર કેળાની લૂમ. નીચલી હારઃ (૧) ફીજીની ટિકિટ પર શેરડી, (૨) કયુબા (વેસ્ટ ઇન્ડીઝ દ્વીપસમૂહ)-ની ટિકિટ પર આંબાના ઝાડ, (૩) એકવાડોર (દક્ષિણ અમેરિકા)-ની ટિકિટ પર સ્ત્રીઓ પરંપરાગત પરદેશ ચડતા કૂવેનું ચિત્રણ; (૪) પાકીસ્તાન બનાવેલા ૧૯૬૭ના આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રદર્શનની થીમ ખેતીની ટિકિટ પર કૃષિ-કેન્દ્રોમાં કામ કરતા ખેડૂતોનું ચિત્રણ; (૫) નેત્રાગ્નિયાની ટિકિટ પર નાળિયેરી.

ચિત્રકાર : રતુ કેસાઈ

ભક્તિમુગ્ધ મીરાં

નીંદલડી નહિ આવે મારી રાત, દિસ ગિય હોઈ પરભાત
ચમક ઉઠી સુપને મુખિ બૂલી, ચન્દ્ર કરા ન સુહાત
ભા હૂ તીયાની તન સુધ ભૂલી દાઝ ન બલી સ્કારી બાત,
મીરા કહે બીની સાઈ જનૈ, અરણ જ્યન ઉન હાથ

અકિંચનનું ધન

-અનુષ્ટુપ-

ગઈ લક્ષ્મી ! ગયાં પદ્મો ! છતાં તું મૃગવિષદ;
અનોખી સ્વસ્થતા ધારી; ડોલતો ગ્રાહી આર્જુન ?

ઓરાવત ગયો મૂકી, ઇન્દ્રના ઐરેવ ડોલવા;
પાંચજન્ય હરિયે કૃષ્ણે, કાળની વાણી બોલવા.

સૂર્યના સારથી કેરા સ્ત્રીનારી મૂક ઈજનો;
લાલીલા અશ્વ એટલે નાભના નીલ કાનનો.

અમીકુભ પીયો દેવે, પીધુ રુદ્રે હલાહલ;
વિષ્ણુની ગૌર ગીતાએ વિરાજ્યો ગાણિ કૌ-તુભ

ધન્વન્તરી ગયા છોડી, પ્રજ્ઞેનાં દર્દ ટાળવા;
ચન્દ્રમા આભમા, ચાહ્યા રોહિણી સંગ રહાલવા

કામદુઘા લીધી ઇન્દ્રે એમણે ક્રિય પરવા;
પારિજાત ગયાં મોહી રાધિકા-વેણી ઝૂલવા

દેવલોકની સુંદરી જેવાં રંભા ઇન્દ્રપુરી વસ્યા,
તીરના બાહુએ એહા, ધનુષ્ય કાર્ત્તિકસ્વામિના'

સમૃદ્ધિ એ ગઈ ચાલી, છતા નિર્ધન ના નદિ ?
છે હજી એક—'યાચંદ્રાં', લાખેણું ધન એ સહી !

રતિલાલ છાયા

કૃષ્ણ

સાદૂલવિક્રીડિત

કૃષ્ણે કર્મ ઘણાં કર્યાં : જનમતા કારા વિદારી દીધી,
ને હાર્યાં જમુનાજલો, યશુમતીનાં લાડ ઝીલ્યા ઘણા,
ચૂમી રાધકની પ્રતના, રાસરને ઘણાય, ગિરિપ્રાગણા
ખૂંદ્યા, ગોપની સંગ પર્વત ધર્યો, ચોર્યાં ઘણા યે દધિ
બાલ્યે ક્રીડનએલ એમ ગયાંચા, ને વીર્ય ઉં દાખ્યા,
પ્રેદ્યોચાને મથુરા નવો રસ ગ્રહ્યો, કુબ્જા શુ પ્રીતિ કરી,
કેખીલ્યુ વળી વીર્ય,દન્તિલ્લણિયો, ચાલ્યકના ખેવારી,
કસ-પ્રાણ હર્યાં, પરાજય તણા સ્વર્ગોના યે ઉં ઓળખ્યા.

નાદ્યા એ નગરા તજી, કરધિને પ્રિતે વસ્યા, દ્વારકા
ગોનાની નગરી કરી, જહ હરી તે રુક્મિણી, ને વરી
બીજી રોજા હજાર, વંશવટલે પુત્રો બધી આવરી;
ગાંત પ્રૌઢ પ્રસન્ન જીવન રચ્યુ, તોયે ન લોકે ભૂલ્યા
ઇન્દ્રપ્રસ્થ પધારી પૌત્રકુલાંગારો શું વિધિ કરી,
જાણ ગોલ વિદુરની, રણગ્રી યે આરથી પાર્થને
પ્રેયો યુદ્ધ ગહ્યાં, ગહી કૃષ્ણનના ત્રાસેયો રક્ષી, અને
ગોઠીને તજ દેહ ગોજી સરને લીલા લીધી સદરી

ગીતા એમ કરી ગયા અનસરી, બંસી બજવી, દરી
ગોપીની કરસોરમી, નટવરે નાચ્યું નચાવ્યું બધું;
ખેલ્યાં દેનસ, દુષ્ટ કષ્ટ હળિયાં, પૂરવીતણું આંગણું,
રગ્યું રક્તપ્રપેચ, કૌરવ ધરી ગીતા ગયા કચ્ચરી

... ...

સુન્દરમ્

ચણુશૃંગાર

-પૃથ્વી-

હતી હૃદયઐક્ય ને જીવનઐક્યની ભાવના,
સખે રુજવના હતા ત્રણ પટ્યા કરે કારમા
પરન્પર ત્રગ વહ્યા સરલ સ્નેહ વાત્સલ્યના,
કર્યાં સજન ધા બન્ને હૃદયભેરતા કાલ્યના
ઉકાય કર્યાર ર્ટે ટુકન રેટી બીનો કર્યો,
અહો જીવનઆમથી પ્રણયતેજ-તારો ખર્યો.

નથી ગગન ઘૂમવું, દિગિર કેટલું યે નથી,
કશું નવ સમર્પવું વિરહગાન ગાવા થથી.
વિલાય સહુ સ્વપ્નદર્શનહુલાસની ક્રેમ છો,
થતી પ્રણયના વિલાપતણી ત્રિન્તુ ઉંચે હજો.
સદા ય પ્રિય, રાચજે હૃદયસંગના કીર્તનો,
અહીં ગર વહ્યા કરે હૃદય મારુ કો નિર્જને.

સહી સમયબંધમુક્ત સ્મરણદહને પ્યારથી
બને જીવન ગોમ્રસ વિષમ ચાવણુગારથી.

વેણીભાઈ પુરોહિત

યદિ નવું ન...

ધીરે જરી ધીરે કૂર્ગ ! ત્યહીં દોડવું, ઊડવું ?
કશો લખલખાટ આકેશી જ અખનાજન્ય ના
લ્યાંર પણ, કાળ એક પર કાળ બીજા બની
ઊંડ્યા બસ ઊંડ્યા જાનું, કયહીં શીદને દોડવું ?
ન મેન ચિરમે જરી, ચેતન છાતીનુ ના ગમે,
રાખ્યા નવ રાખ્યા જ જ્યા પટ તાર્ગન્ડનારથી
વહાણી જઈ ડુંગરા તક અસ્ત્રિ જરા નિહેર
ઊંડ્યા બસ ઊંડ્યા જાનું, નવું કશુય દીઠું જ કે'
હુલાસચત્વાર યે, ઉલકી જે, બુલાઈ અને
ઉલ્લગ દઈ દોડવું તુ હુકરાઈ-દું શુ જરી ?
નહીં કરકૂજ શુ નહીં જ ધબસો શોગરો'
'નવું નવ નવ જ તો અરર ! ટટ્ટલ કયાં લગી ?'
ભરે, અળ ન બોબરો;તુનવમુખ ઊંડ્યા જરો,
પરતુ તુજ શી ગતિ યદિ નવુ ય નવુ થશે ?

ઉપેન્દ્ર પંડ્યા

નિઃશ્વાસ

વૂરી પાણે હૈયાંવળી, નયનના સાગર છલી
થયા ખાલી વ્હેતા ત્યહીં નવ રહ્યુ મૌક્તિક સમું
હવે જિન્દુ એકે જરિ જીવનવાતને નયનને.
અથાણી ત્રિન્તુ કે જગ જગી બની બાપ્પ, હજુ ય
રહી હૈયુ રડી અત્ર ચટી રડી તે મુખથકી.

હૈદર ઇબ્રાહીમ

જિવતર કલા

બધુ રહેવું, છતાં જીવું
એની છે આ જિવતરકલા, ખડ્ગની ધાર રૂદૈવ

રામપ્રસાદ શુક્લ

આવતી કાલનાં નાગરિકો માટેનું આજનાં ઘરોનું એકકું માસિક

[રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર]

૭ રહેવાસી અભિરામ દેવદેવીના પટ ચીતર્યે છે ત્યાં મેહની સાથે તેને પહેલવાનું ઓળખાણ નથી. સી ભનિ છે કે એ પરદેશી છે, ને પટ ચીતરવાનો એનો કાયમનો ધંધો છે.

તેને ભનમાં થાય છે: 'પૈસાદાર હતો, પૈસા ચાલ્યા ગયા; સાહે ચાલુ દિવસ ને રાત દેવતાના રૂપનો વિચાર ૬૨ કુ, દેવતાના પ્રસાદથી ખાઉ છુ, ને પૈસેરેક દેવતાની સ્થાપના કરૂ કુ ગાડુ આ માન કોઈ પૂ ચવી રાજે એમ છે?'

એવામાં દેશના પ્રધાન બદી ગયો રાજા પરદેશથી એક નવા પ્રધાનને આદર સહિત લાવ્યા એથી ક્રીને તે દિવસે નગરમાં ખૂબ ધામધૂમ હતી. કેવળ અભિરામની પીઠી તે દિવસે ન ચાલી.

નવો પ્રધાન, જે તેા ક્યારેથી મણી આવેલા છોકરા હતો, જેને અભિરામના બાપે ઉછર્યો હતો અને એના ઉપર પોતાના પુત્ર ક્રરતાં યે વધારે વિશ્વાસ રાખ્યો હતો એ વિદ્યાસ જ ગણિગિયુ નીવડ્યો તે વડે તેમ્બે ઉંટાસન બધુ જ ઓટી લીધુ એ જ હવે પ્રધાન થઇને આવ્યો.

એ ઓરડામાં અભિરામ પટ ચીતરતો ત્યા જ તેના હાથરજનું સ્થાનક હતુ ત્યા જ હાથ ગોટીને તે બેઠ્યો, 'આટલા વખત સુધી દેખા યે દેખામાં ને કર્યે રગ્યા ટું તારૂં સ્વરુપ કરતો તે શું આટલા માટે ? આટલે દિવસે વરદાનના શું આ અપમાન આપ્યા?'

૨

એ વામાં રાનો મેયો બરાયો ને દિવસે કેટલાય દેશના કેટલ્ય લોકો તેના પટ ખરીદવા આવ્યા. એ જ લીટલ્યે વખત એક છોકરા આવ્યો. તેની આગળ બધે પટ્ટ રગ્યાલા હતો. ને એ પટ પસદ કરીને બોલ્યો: 'મારે આ લેવો છે.'

અભિરામે તેના નોકરને પૂછી જોયું: 'આ છોકરો કોણ છે?'

[અનુસંધાન પૃ. ૧૬૬ ઉપર]

સામયિક ચિંતન

ઘરમાં અને શાળામાં કલાપ્રવૃત્તિ

જેઓ કલાના અભ્યાસી છે, કલાના રસિક, હોકે અજર વિદ્યાર્થીઓ છે, તેઓ તો હમેશા કલાની એક સાચી સૃષ્ટિનો આનંદ ભોગવી જ રહ્યા હોય છે તેમની આસપાસના અર્થ પ્રકારના વ્યવહારોમા, આચારોમા, વિચારોમા અને વાસનામા સુધ્ધાં કલાત્મિની અસર પ્રકટ થયા વિના રહેતી નથી, અને તેની છાપ બન્યા જોઇ રાકે છે

કોઈએક ઉત્સાવ-પ્રસંગ હ્યો દિવસે ઘરોઘર તોરણ ત્યવાહિવકરીતે જ બાંધે કયા કપડા પહેરીશું' એ વિચાર આવી જરો બહેને જે જ કપડા અજર ચોકસરખી શોભન કે સુગારસાગરી હશે, પણ તેમા કપમોચ કરવામા કલાભિરૂચિનો ખપ પડયોનોજ કયા રગનો મેળ ખાશે, કઈવોમા પરસ્પર બરશે, સરસ પરાદની કઈ બાબતો વગેરેનો વિચાર કરવાની તક ત્યા ગળે છે આમ, પોતાના પોશાક કપર ધ્યાન આપવાની બાબતમાં જીવનમા બાલ્ય ત્વરને ઊણી થાય છે એ વાત કે સ્ત્રી-કારીએ તો, તેને બાકે બાળકની અભિરૂચિ ઘડવામા શાળામા મોટુ કરિ પકાતિસર શીખના દાખલ કરી છે કે નહિ કે એનાનુ રહે છે બાજો જ કોઈ સ્ત્રીએ આનો વિચાર સરખો પણ કર્યો હશે

આપણું ઘર આપણી આદિક્રીનુ હોય કે બાકે રાખેલુ હોય, પણ તેમા કલાપ્રવૃત્તિ વિકસાવવાનો અપાર અવકાશ છે આપણા ઘર કપર આપણા જીવનની પ્રત્યક્ષ કાય પડે છે કે ત્યાં રગનો અભાવ હશે, તો તે આપણને રગનો શોખ નહિ હોય તે બાકે જ લેએવા સામાન કે ગતેમ ખડકી દીધેલો હે આડોઅવળો હારોવેા વા હેતુરહિત વેરણ-છેરણ પડેલો દેખાય, તો કહી રકાય કે વ્યવસ્થા કે ગોકવણ બાકે આપણને જરા યે કાળજ નથી, કા તો તેનો વિચાર જ આપવામા નથી, કાં તો આપણે કાળજીના ગાબુએ લીએ આપણી બાજી કે પોસાક કરતા યે આપણું વ્યક્તિપ્રદર્શન વધુ તો આપણા ઘરમાં થાય છે આપણા વિચાર અને રહેણી તેમી પ્રકટ થાય છે, એટલુ જ નહિ પણ આપણા ભાવિના વિકાસ અને વ્યક્તરમા જે તેની કાળજી આપવી જોઇએ તે આપણે કે ન આપો, પણ નિવાસની અસર આપણા માનસ પરથી જતી જ નથી. માનસ પરીક્ષા-થી અને આપણા રોજના અનુભવો પરથી જાણ્યું છે કે રગ અને આકારો આપણા પર સચોટ અસર નાખે છે અને કલાનો અભ્યાસી તો તે તરફ બાગ્યે જ બેપરવા રહી શકે

હવે શાળાનુ મકાન જુઓ નેતાં જ મનમા શુ થાય છે ? કોઇ સાદુ કુંડુ ઊભું કર્યું હોય એમ લાગે છે ? ઓરડાઓ પ્રસન્નતા કપન્નતે છે ? નોટીસબોર્ડોથી જ સારુ કરે ને ? તે કેવું છે ? સુધડદીતે ગોઠવાએલુ છે, કે ઊપડી ગએલા ને તરછી ગએલા રગવાળા ખરણવટા પાટિયા પર છેટા વળેલા ને વાકાચૂકા કાગળિયા ત્યા લોકે છે ? કુત્સાહપૂર્વક લેએએ એવા ચિત્રો શાળામા છે ? કે બહેતા, કેટલા વળી ગએલા ને કાળા નકશા જેવા, ન સમજાય તેવા ચિત્રોના ચાટા ત્યાં ચોટયા છે ? કે પછી સાવ લીતળના પાદર જેવી સફાચટ ભીતિ પર લળતા બાકેલા છે ? વર્ગના ઓરડાની ભીતો પ્રકાશમાન રગોવાળી છે કે મેલા ચોકલેટ યા સ્લેટ રગની દુનડો ત્યા મારેલા છે ? કલાના આયોજનથી ઉત્પાદક કૃ વિચારપૂર્વક કાઇ કરવાનો ત્યા પ્રયત્ન થયો છે ખરો ? ગાળાનુ આગાણું કેવુ છે ? ડૉસ્પાઇડનુ કાય યે કાઈ દશ્યરચના કરી છે ? વિદ્યાર્થીઓ કે શિક્ષકોએ કોઈ કૃલ્રાપાદ ઉત્પાદનોને યે પ્રયત્ન કર્યો છે ?

શાળા અને ઘર એ સસ્થાઓના જ બાળો છે નગરમા મોટા બગીચાઓ, વૃક્ષઘટાવાળા માર્ગો, લહેર કરાનો આદિ ઉપર ઠળાનો અધિકાર સ્થાકારાયો છે, પણ પોતાના ઘર અને શાળાનેજ જે ન સભાળી શકતા હોય તે ગહેરીઓ નગરનો શું કલાળવાના હતા ?

જીવનમા ઘણીએ ને પળે આપણું બનવની કે કારખાનાની અનેકી ચીજો વાપરીએ છીએ દુકાનોમા પણ રેશિદ્રા વપરાશની અનેકવિધ તરાહો તથા રપરગવાળી સખ્યા-બધ ચીજો ખડકાએલી લોઈએ છીએ ઑફિસોમા, શાળાઓમા, દુકાનોમા કે કોઈને ઘેર કુનિચરો પણ સારા કે કદરૂપા જોવા કરીએ છીએ કોઈના કપર નારકિયા નહશો, તેા કોય પર સારી કોતરણી હોય કે. આ બધામા સારુ-ખોટુ, હાયકુ-નાલાયક, શોબીતુ કે બેકદુ શુ છે તેનો ખ્યાલ શિક્ષકો કે વિદ્યાર્થીઓ કરી શકતા હોય તો તેમના જીવનમા ખરેખરી કલાપ્રવિ વિકસી રહી છે એમ કહી રકાય

આ વૃત્તિ એ પ્રત્યેમા સમાયેલ હોય તો તે દ્વારા પ્રતીત થતી કલાવૃત્તિ જીવન બને છે એ વૃત્તિએ જ પ્રાચીન ઈજિપ્તની લહેર-

ટીપાય તેા મૃણ્મય ઘાટ થૈ શકે,
કઠાય તો પૂતરા ખીનું બની શકે.
સુકાય તો ખિદ્ર નહિ એડી રહે
સમર્પણે માનવી દેવ થૈ શકે !

રમણલાલ સોની

જરાકારી સરજી, એમાંથી બ અજતા ને બેાધ પ્રકટયા, મુધલ સમ્રાટોને કલાપ્રેમિતા જાગ્રત થયો, તાજમહેલ અને રગ્રંગીતાના રાજવાડે બન્યા, આગ્રા અને કાશી જેવી રપમુદ્ર નગરીઓ અરસ્પરિ મીજ અને રોમ, વેનીસ કેબ્રીજ અને પારીસ પ્રકટયાં તે પણ એ સસ્થપના ગઢેરીજનોની કલાવૃત્તિનાગાણે જ સરજનાયાં છે અને એ વસ્તુસ્થા પર એ ઘનિની અચૂક છાપ મૂકી ગયા છે

આજના કલાસ્વરૂપો આવની તાજ પ્રત્ન પર એ જ પ્રભાતી જીવન અગત્ય કરી રહ્યા છે આજની પ્રજાની રહેણી પ્રમાણે જ તેની બાત સરલત્વ છે ને આવની પ્રજાના જીવનમા પોતાની પ્રભાવ પાડે છે આ કાઈ કપોત-કપના કે અહસ્થિયા માન્યતાની વસ્તુ નથી, પણ સની આખે દેખાતા છે, પાકર, શાકટકામ, રગકામ, પરચા, વાસણ આદિમા તેના પ્રતિબિબ ખરેખર પ્રકટ થઈ રહ્યા છે અને તે આપણા જ સુજની નિશાનીએ છે

પણ તો પછી વ્યક્તિગત સર્જન અને આવિષ્કરણનુ શું ? તેનો તો આપણે દુ બાત જ નથી કરી ઉપર વર્ણવેલી, જીવતા જેવને વ્યાપી રહેલી કલાપ્રવૃત્તિઓમા ને સર્જક શક્તિઓને પોતાની લીલા બતાવવાના પુષ્કળ પ્રસગો અને એમ છે પણ. નવી પ્રસેજી, નવતર વસ્તુઓની ચૂપ્રી, અભિનવ રગયોજના અને ચોકનેની યોગ્યોપયોગના નિરનિરાળા ખ્યાલ જે કરેક જણ પોતાની રીતે કરે છે તે પણ એક પ્રકારની અભિજાત સર્જકતા જ છે, અને આવી તક જીવનમાં કોને ગમે છે આજુસ નથી જ કામ કરે તે સર્જક, અને બીજા રીતે સર્જન ન જ થાય એમા બધા ઓછા છે ઊંડાં અને પેઢીદર પેઢે ચેતમા જે સર્જનસાર્થનો ઠેબડો નથી ખરેખરા બવ-હારના પ્રકોચો પણ ધણી વે વાર હાની યોગ્યાયોગ્યતા વિચારવની આવે છે અને તે વખતે માનુબની વૃત્તિની પરીક્ષા થાય છે

આપણા રોજિંદા જીવનમાં કલાકિમિત દર્શાવેલાના બેઠતા બધા પ્રસગો આપણને ગળે છે કે બવાદે શિક્ષકો અને શાળાકુત્રો સામનો તથા આમાનની તની આજ્ઞા ધરી તે તરફના દુર્લક્ષનુ બહુાનુ બતાવ્યા કરે છે ત્યારે નવાઇ અને ખેદ જ થાય છે આપણે

માત્ર પુસ્તકિયા સિદ્ધાંતો વચ્ચીએ છીએ અને વ્યવહારની સત્ય સૃષ્ટિને ઉવેખીએ છીએ પ્રાચીન કાળમાં અને ગ્રંથયુગમાં, જીવનમાં સુલ્લા પ્રકટ્યાવાની એને કલાકૃત્તિ પોષવાની માણસોને ખૂબ તક હતી અને આજે નથી, એવું કહીને આપણે નાહક આપણાં જીવનને ગદ, ઉત્સાહશૂન્ય અને કિંકાં બનાવીએ છીએ અને પ્રજામાં રહેલી સ્વાભાવિક ઊર્જાને ધબકને કચડી નાખીએ છીએ.

લગની પ્રજામાં એ ઊર્જાની ખળદ સવિશેષ તાજ હોય છે. એ વખતે ઘરમાં અને સાળામાં તેમને માટે સહનેલા વાતાવરણ, તેગનાગા ઉતારેલી સગાઈ, તેમને આપેલી તકો અને તાલીમ એમના સમગ્ર જીવન અને માનસમાં અમાપ મૂલ્યવૃદ્ધિ કરી દેશે. કલાશિક્ષા માત્ર પાઠ પૂરતી કામળના પાનાંએ પર જ પર્યાપ્ત નથી; ખુદ જીવનમાં તેની સત્યતા પ્રતીત કરાવવી જોઈએ અને તેગાજ તેની સાચી સાર્થકતા છે

(ડૉ. રે ડૉલ્મેરના લેખ પરથી) ૨ મ.રા.

વિક્રમ દ્વિસહસ્રાબ્દિ

૧૯૯૯નું આ સંવત પૂરા થતા ૨૦૦૦મું સવત બેસશે અને તેની સાથે વિક્રમના નામથી અંકિત આ સંવતગણનાગા એ હજાર વર્ષ પૂરા થવાનો આક ગટારો, એ પ્રસન્ન ઐતિહાસિક મહત્ત્વનો ગણાશે વિક્રમ સંવત, એ ઉજ્જયિનીના પરાક્રમી ને લોકપ્રસિદ્ધ નરાધીપ વિક્રમાદિત્યનું અભર સ્મારક છે 'પરદુઃખભંજન'નું બિરુદ પામેલા એ નરેન્દ્ર ગટારાના વિક્રમાદિત્યની અનેક લોકકથાઓ પ્રચલિત છે જેમાંની મુખ્ય સિદ્ધાસન-કથાઓ છે તે પરથી એટલુ તો ચપ્પ થાય છે કે તેણે લોકોનાં અનેક પ્રકારના દુઃખો દૂર કરી સુખ અને સંરક્ષણ તથા આબાદી અને સમૃદ્ધિનો યુગ સ્થાપ્યો હશે. ઇતિહાસશોધકોને હજુ તેના નામ સાથે આવી વિગતોની કડીઓ સાંકળી શકયા નથી, પરંતુ જેનુ નામ આજ બે હજાર વર્ષથી લોકહૃદયમાં આટલું ઘર કરી બેઠું છે એ સંવત્સરનો સ્થાપક જરૂર કોઈ સ્મારકણીય નરપુગલ હશે; અને તેથી જ એ સવતના ૨૦૦૦મા વર્ષની સમાપ્તિ પ્રસગે પ્રજા પોતાની કૃતજ્ઞતાને કોઇ સાંસ્કારિક પુરાવો અંકિત કરે તો તે ઘટિત જ ગણાશે.

ગ્વાલિયર નરેશ સાહારાજ સિંધિયાએ ઉજ્જયિનીના એ ઐસ્સગે એક મહોત્સવ કરવાની આજ્ઞા બહાર પાડી છે, અને તે માટે રાજ્ય તરફથી એક લાખ રૂપિયાનો ખર્ચો મજૂર કર્યો છે સમ્રાટ વિક્રમાદિત્યની અવન્તી નગરીમા વિક્રમનગરનું નિર્માણ થશે, ને તેમાં ભારતના વિશ્રુત કલાકારોનો સહકાર મળશે વિક્રમ-મહોત્સવની સાથે એક વિક્રમ-વિજય-સ્તંભની આપના થશે ને તે પ્રસગે પ્રાચ્ય વિદ્યા સંમેલન, સંગીત સમેલન, સર્વધર્મ સમેલન અને પુરાતત્ત્વ, કલા, હસ્તોન વગેરેનુ એક પ્રદર્શન થશે વળી ત્યા શ્રીમંત મહારાજ માધવરાવ સિંધિયાની પ્રતિમા મૂકારો એક વિક્રમ-કીર્તિમંદિરની સ્થાપના થશે, તેગજ એક સંસ્કૃત લાયબ્રેરી, પુરાતત્ત્વ સંગ્રહાલય તેમજ ઉજ્જયિનીના પ્રાચીન અવશેષોનો ખાસ સગ્રહ કરવાનુ પણ જાહેર થયુ છે આ ઉપરાંત વિક્રમ-સિંધિયા ગિસ્ર વિદ્યાસ્થની પણ વિચારણા ચાલી રહી છે એ વિદ્યાલય રાષ્ટ્રભાષા હિંદીનુ એકમાત્ર પ્રથમ વિદ્યાલય ગણાશે આ સાસ્કૃતિક પ્રસંગ માટે ભારતના ધનકુબેરો શેઠ બિરલા, સર હુકમીચંદ, શેઠ માણેકચંદ આદિએ નાકરારો આપી છે

ને માત્ર ઉજ્જયિનીનજ નહિ પણ દેશગા સર્વત્ર આ સવત્સરારબ્ધે હોજવવાની તૈયારીઓ કરવાની ઊતા ઠા વ્યાપી રહી છે મુબાઈગા કેટલીક સસ્થાઓ અને સ્વાગઓએ તેને માટે યોજના અને દ્રવ્યસ્થય કરવા માટેયા છે એ ખારસીય વીરનો આ સ્મારકપ્રસંગ જરૂર ચિરસ્મરણીય બનશે. —૨.

'ભરેસૃતિ અન્વેષ'

● ભારતીય સસ્કૃતિ વિષયક સાહિત્ય કે કલાના ક્ષેત્રમાં થતા ઉત્કૃષ્ટ સર્જનને વર્ષોવર્ષ સુવર્ણચંદ્રક આપવાની પ્રથા ખુંબઈના ભારતીય વિદ્યાભવને ચાલુ કરી છે તેની રાજઘાટ આ વર્ષે 'સારાનાથ'ના બોલપટમા તત્કાલીન સંસ્કૃતિનો ચાલાવકુળની ભવ્યતા કલાકારોને સકળ પ્રયત્ન કરવા માટે 'પ્રકાશ ચિત્રકર્સ'ના જાણીતા દિગ્દર્શક શ્રી વિજય ભટ્ટ તથા એ ચિત્રપટના કલાનિર્દેશક શ્રી કનુ દેસાઈને અભિનંદન કરવામાં આવી છે 'નરસિંહભગત'અને'ભરત-ગ્રિલાપ' નાં ચિત્રોમાં દર્શાવેલી પોતાની શક્તિઓથી ખ્યાતનામો થએલા એ બંને કલાકારોનુ 'ભારતીય વિદ્યાભવન' જેવી સંસ્થાને હાથે આવુ ઉચિત બહુમાન થવા માટે અમારા એમને અભિનદન છે

પદ . . . . (અનુસંધાન પૃ. ૧૬૧થી)

'આપણા પ્રધાનનો એનો એક દોસ્ત.'

અમિરામે તે પત્ર કપર કપડું ઢાકીને કહ્યું 'ભારે એ વેગવો નથી.'

એ સાભળીને ડોકટરની જિજ્ઞ વધી ગઈ પેર આવીને તે તો ખાનો નથી પીતો નથી, અને મેા ચઢાવેલું રાખે છે.

મંત્રીએ અમિરામને ચેથી જાનીને મહોરો મોકલાવી. મહોરો જોઈશી ચેથી મંત્રી પાસે પાછી આવી મંત્રી મનમાનમના ગોલ્યા 'આટલું બધુ અભિમાન !'

ક્રમેક્રમે અમિરામની કનડગત થવા લાગી તેમનેજ તે કહેવા લાગ્યા, 'આજ મારી જીત છે.'

૩

ઈદરોજ સવારના સો પહેલા અમિરામ ઈબ્દેદની એક છબિ દોરે છે આ જ તેની પૂજા, બીજી કોઇ પૂજા તે જાણતો નથી.

એક દિવસે તુએ છે તો ચિત્ર બરાબર મનગમતુ થયુ નથી કેક લાંબે ગઈથાદ ચહ છે કેમે કર્યું તેને ગમતું નથી આથી બનેલું તેને મનગમે ને ગમમા ગરવા જેવું થાય છે

દિવસે દિવસે એ સુકૃમ ફેર ફેપૂમ થવા લાગ્યો એક દિવસ અચાનક અમારી ઊઠીને એ બોલ્યો 'હ, સમજ્યો !'

આજ તેને સ્પષ્ટ લાગ્યું કે દિવસે દિવસે તેના દેવતાનુ મુખ મેંગીના મો જેવું ગત્ત થઇ છે! તજ્ઞ તે જમીન પર ઢેંકીને એ બોલ્યો 'મંત્રીની જ જીત થઈ'

તે દિવસે જ પ્રધાન પાસે પટ લઈ જઈને અમિરામે કહ્યું, 'આ લો પેલો પટ તમારા ડોકટરને આપજો'

પ્રધાને પૂછ્યું, 'કિમત શુ ?'

અમિરામે કહ્યું, 'મારા દેવતાનુ ધ્યાન તમે બૂંચવી લીધુ હતું આ પટ કપને તે ધ્યાન પાછું લેવા માગુ છું'

પ્રધાન કૈ બ્યુ સમજી ગયો નહિ.

ઉમેશદ ડોકારા

(રવિશાકરના બંગાળી પુસ્તક 'નિષિકાન્ત')

આવતો અંક

એક નવા જ વિસ્તરી ચિત્ર તથા બીજા આકર્ષક ચિત્રસામગ્રી, તેમજ વધિ ચબરી સગીન ને રસદાયક વાચનસામગ્રી સાથે, મોટા રૂપમા

ઑગસ્ટ-સપ્ટેમ્બરના સંયુક્ત અંક તરીકે

દીવાળીએ બહાર પડશે

ભેદી ગોળીબાર

★ ૨૩મી ઑક્ટોબર ૧૯૩૨ની રાત્રે એક અજાણી જગ્યાએ એક ભેદી ગોળીબાર થાય છે, ને ધરપકડો થાયલ થાય છે. એ ગોળી કોણે છોડી તે કોઈ જાણતું નથી, કોઈ કળી શકતું નથી. પોલીસ તેની શોધ કરે છે, અને અંતે એક વિચક્ષણ ઇન્સ્પેક્ટર અજબ તર્ક અને વિજ્ઞાનની મદદથી આ ગુના-હિત બનાવનો અકલ્પ્ય જ એવો ઉકેલ શોધી કાઢે છે.

★

૧-અચાનક ગોળી ફૂટી

ત્રીસમી ઑક્ટોબર ૧૯૩૨ની રાત્રે 'ધ વૉ' નામના પોતાના બગલાના દીવાનખાનામાં બેઠી વેરંટમૅકૅટ બીત-સ્પર્ધા (હાર્ષ) પાસે બેસીને તાપતી હતી, એવામાં બારીની એક બંદૂકની ગોળી ફૂટીને એના જમણા ખભામાં વાગી. સમય ૮-૩૭ નો હતો, અને એ ધ્યાનમાં રાખવો બહુ જરૂરી છે, કેમકે ગોળી જે સમયે બંદૂકમાંથી ફૂટેલ્યામાં આવી અને વેરંટમૅકૅટને જે સમયે તે વાગી તે બેની વચ્ચે નાઈ ઓર પ્રકારનો સંબધ છે વળી, એ ચોક્કસ સમયની નોંધ રાખવાનું અનાયાસે એમ સુલભ બન્યું, કે વેરંટમૅકૅટે રાત્રિના સમ-યનો ન્યાનિક વાયુ-આવાપપોતાના રેડિયોગ્રામ સાંભળવાને તરત જ મશીન ચાલુ કર્યું હતું તે સમયે નિત્યક્રમના સહેજ ઢીલ થયેલી દોવાથી આલાપહાર ક્ષણવારના કરતા, 'અત્યારે ૮-૩૬ને સમય ગયો છે અને અમે આ ઢીલને માટે આપની ગાદી માની આજના કાર્યક્રમોના સીધે સીધા ગાયન ...' એ પ્રમાણે હજી તો પ્રસ્તાવ કરી રહ્યો હતો, ત્યા એકદમ ગોળી વાગી અને તેના બભાગાથી બોસરી બહાર નીકળી, સામે ટેબલ પર મૂકેલા રેડિયો ગ્રામોનમા પેઠી ને તેને ચૂપ કરી દીધું

મિસિસ વેરંટમૅકૅટને આબો વિશ્વાસ આજ ચિંતામા વીત્યો હતો, કારણકે તેમના બાળક પુત્ર બાયનને આજ સહેજ તાવ આવ્યો હતો પાછળનુ અને કોઈનુ ક્રમ પતા ની દર્દને તરત જ ઉપર તે બાયનના બારકાસમા ખબર કાઢવા ગઈ એમ તો તાવ ઉતરી ગયો હતો અને તે નિરાતે ઊંઘતો હતો બહેરાના સહેજ વકતકાર અને બાળની બા ારા સિવાય તાવ આવી ગયાનુ કોઇ ચિહ્ન માલૂમ પડવુ ન હતુ

પામેલા વેરંટમૅકૅટે તેના સુધાઈ ગએલા કપડા અને પથારીના પાયરણા સરા કર્યા અને ખિન્ન મને ત્રિમત કર્યું પછી મનમા વિચાર્યું, 'બીચે જ્હોને એમને (પતિને) આ શુભ સમાચાર આપુ અટલે એમને પણ આનદ થાય ' પણ હજી આમ તે વિચાર કરે છે એટલામા તો ગોળી કૂવાનો અવાજ અને બીજા કુદ્રાત સાથે સનડગીની બન્ની પર બનલીને પડવાનો અવાજ સાથેનાજ તેના સાભળવામા આવ્યા સાથેસાથે રસોડામા ચીની વાસણ ફૂટીને ભુક્કા થવાનો અવાજ અને રેડિયોગ્રામ કારણ થતા ગાયનના આલાપને ઝાટકા સાથે અટકી પડવાનો અવાજ પણ એના કાન ઝીણવટથી પારખી શક્યા

સફાળા તે દોડતી નીચલી ઊતરીને નીચે ગઈ ને રસોડામાથી વાગણ ધોની નોકરડી પણ પોતાનું કામ પડતુ મૂકીને દોડતી આવતી હતી તેની સાથે તે બારણા નોકરડી બોલી, 'જુ થયુ, બાઇ સાહેબ ? શુ રીતે બદૂકની ગોળી બાધી ?' પામેલાએ તેને આગળ બોલતી વારીને ત્યા જ અટકાવી અને પોતે તપાસ કરવા એકલી દીવાનખાનામા ગઈ

ત્યા તેણે જમીન પર પડેલા પોતાના પતિને માંડ મુશ્કેલીએ ઊઠવાનો પ્રયત્ન કરતો અને આજુબાજુ ખભો પપાળતો જોયો એના ફિકા ચહેરા પરથી આસુ ખરતા હતા, એની આખો ઝાઝી ચેમી ગઈ હતી અને એના હાથ કકડતા હતા

જમીન પર તેની પાસે ઘૂંટણીએ પડીને રડતી તે બોલી, "ડૅની, બ્હાલા, શું થયુ ? ' અને પછી તેના ખભાનો ભાગ લોહીથી લીબ્બોબોલ ભેવાતા આવતા તેણે નોકરડીને મૂગ પાડીને કહ્યુ, 'બિલી! ડૉ રિંગબૂર્નને અને પોલીસને ફોન કરીને બોલાવ, જલદી બોલાવ શેડ ઘવાયા છે, એમને બંદૂકની ગોળી વાગી છે '

શોડી વારમા ડૉક્ટર ને એ પોલીસ આવી પહોચ્યા પામેલાએ પ્રાથમિક સારવારના પોતાના જ્ઞાન અનુસાર ક્ષોટી બધ કરીને વાગેલા સ્થળેથી પહેરણ ફાડી કાઢ્યું હતુ અને ઘવાએલા હાથને સુવાળા રૂ અને કપડાની ગાદીવાળી ઝોળીમા રખાવી તેને પ્રથા-રીમા સુવડાવ્યો હતો અતિશય દુઃખ થતુ હોવા છતા તે ચેતનમા હતો અને હજુ સ્વસ્થ બન્યો હતો

ડૉ રિંગબૂર્ને દુઃખ રામન કરનારું ઈન્જેક્શન આપ્યું અને પછી ઘનોખના ભાવ સાથે કહ્યુ, 'બાઇ, કેવી સમયસૂચકતા વાપરી તમે ! તમારા જેવા થોડા ગણુબ્યા હોત તો આપણા ક્રમ કેવુ સરળ થાત ?' પછી પામેલાની પૃચ્છાના ઉત્તરમા બોલ્યા, 'શુ કહુ બાઇ ? યા ભયકર છે એમ જ્હોન્સ ' ના, કે ના; માત્ર ખભા આજુબાની હાડકી ઘવાઈને ભાની ગઈ છે અને હાડકાની એક કરચ જરા નીકળી પડી છે, એટલું જ તેમાં જોખમ જેવા કારણ નથી ગારી સભાળ નીચે તે ઠગાઈ છો રહ્યા, અને તમે હવે પેલા પોલીસ બહુ આશરા બની ગયા હશે તેમનુ કુતૂહલ શાત કરો પણ તેમને લગારે ધોયાટ ન કરે એવી રચના તેમને આપજો '

૨-પોલીસમ

પોલીસને બોલાવી પહેલા તે પોતાના પુત્ર બાયનની ખબર કાઢવા ગઈ આઠથી બધા ધોયાટમા પણ એની નિદ્રામા ભગ પડ્યો ન હતો. રમવાનો આખો ક્રાની પર મૂકી તે નિરાતે ઊંઘતો હતો. તેના વાળ હવે સુકાઈને કકરા બન્યા હતા

પોલીસો ખરેખર આધીરા બની ગયા હતા. તેમની કરવ તપાસમા ઝિવારી નોકરડી અટવાઈ ગઇ હતી પ્રથમ તો સે ખૂણ મૂરવે કર્યું પણ પછી તો કરવર આપવાયા 'હું કાઢ નાણની નથી' એમ નમો બદલ્યા કર્યો. પછી તે રસોડામા પોતાનુ કામ કરવા ગઈ

મિસિસ વેરંટમૅકૅટ પોલીસને બહુ સભ્ય અને કડી પ્રતિતિ બાઈ લાગી તેણે પોતે જે બનવુ હતી તે બધુ રજપ્રાપી કહ્યુ

'તમે નીસબુરી ઊતર્યા ત્યારે આ ઓરડામાથી કાર નીકળ્યુ ન હતુ તેની તમને ખાત્રી છે ? ચારણી બનુ બહાર આવ્યે બારણેથી કોઈ જ ઝબકી ગયુ નહિ હોય એવા તમે ચોક્કસપણે કહી શકો છો?'

'કેટલી વખત જણાવું કે મારી ખાતરી છે ? કોલ ઝબકીને જ્યાં સુધે એમ છે ?' તેણે કહ્યુ ચાપી.

'એવે બહુ મારી તે, બીજુ કોણ ?' ઈન્સ્પેક્ટર ૐમ્બ્રાલે

હ્યું, ‘કોઈ જાતનું હથિયાર હાથ આવતું નથી બારીઓ સજ્જડ બંધ કરેલી છે બનીચામાંથી તમારા પતિ પર કોઈએ ગોળી છોડી હોય એમ લાગતું નથી, તુંબમ તેમણે પોતે પણ જાતે આપઘાત માટે ગોળી બાંધી નથી એ તો ચોક્કસ છે ’ એમ કહીને તેણે ગોળી વાગેલા ાયરલેસ મશીન તરફ જોઈ માથું ધુણાવ્યું, અને પછી કમેરૂ, તેને ગોળી વાગ્યાનું સ્થળ અને ત્યાર પછી કે દિશામા ગોળી ગઈ પરથી ચોક્કસ થાય છે કે કોઇ બીજાએ જ તેના પર ગોળીબાર ર્યો છે. તો પછી તે કરનાર કોણ હોવું જોઇએ ?’

મુકરી ધારણ કરેલો બીજો ચોથાસ અગાવકાર રેટિયોગ્રેડમા ાત પડવાળા લક્કડકામની તકતીમા અર્ધો સુધી પેસેલી ગોળીની ાધ લેતો હતો. ગોળી એક વાલ્વ પર લાગી હતી અને તેનાથી તેના તુઓનો ભક્કો થયાથી તેના સ્વર પકડવાના ગુણનો નાશ થયો હતો

તેણે પાછળ ફરીને વાતમા ભાગ લેવા માંડયો તેની હળ પેલા રતાં જરા કડક અને તોછડી હતી.

‘તમે કહ્યું કે રાત પડયાથી આગળનું બારણું તાળાની કળ ફેરવી વ કરવામા આવ્યું હતુ, તમારે કે તમારા પતિને બહાર જવાનું ન હ અને કોઇના આવવાની તમારે રાહ જોવાની ન હતી; એટલે ાળુ ને આગળા સી ચોક્કસ કરીને રેવામા આવ્યા હતા.’

‘હા, પણ કળનુ તાળુ વારસવામા આવ્યું ન હતુ, તેના આનળો રોબર વારેયા હતા. નાની ચિત્તળની આગળી પે બંધ કરેલી હતી ’

‘ત્યારે અગને ઘરમા દાખલ કરવાને તમારે તે ને ઉઘાડવા ડ્યા હતા, નહિ વાર ?’

‘હા; મારે કેટલી વાર કહેવું કે મારે તે ઉઘાડવાં પડયા હતા?’

‘તમારી નોકરડીએ કેમ ન ઉઘાડ્યા અને તમે શા માટે ઉઘાડ્યાં ? તે ઉઘાડે એ વધારે યોગ્ય ન હતુ ? ’

‘હુ ઉઘાડું એમા ખોટું શુ છે ? અને તે પે આવા સમયે ? બરાબર ાવો તો બિલ્લી બીચારી તદન નબરાઈ ગઈ હતી ‘ તેણે કાકીને ગુસ્સે તા કહ્યુ, ‘હું મારા પોતાના કમાડ ઉઘાડું એમા વાંધો શો એ જ ને તેને નહી અમલદાર.’

તે પોલીસે તિરસ્કારસૂચક સિસકારો કર્યો.પોતાની નોટબુક આધી ાખી તે આગળ આવ્યો ને કહ્યુ, ‘એમાં ગુસ્સે થવાનુ કાઈ કારણ થી તમને યાદ તો હશે કે તમે એવું જણાવ્યુ છે કે તમે નીસરણી રથી ઘરમાં ઘડઘડ ઘડઘડ દોડતા આવ્યા અને નોકરને સાથે અથડાયા, ાને તે એ વખતે જ રસોડામાથી દોડતી આવી હતી, ખરુ ને ?’

‘હા, બરોબર છે પોલીસ વાની તે વખતે બિલ્લીના હાથમાંથી ત્થામા ચવાણું પડી ગયુ મે’ હુ તપાસ કરી લઉ કે તે શુ હતુ–’ ોલીસ્ટર મૂરો અચકાને કહ્યુ, ‘કેમકે હવે એને ખાત્રી થઇ હતી કે તે એની ાત સાચી માનતો ન હતો. ‘પછી તે દોડતી અહીં આવી ને અમે ા દીવાનખાના આગળ હાંકળાકાકાના બેગા થઇ અથડાયાં ’

‘ઘરમાથી કોઈ બહાર ગયુ નથી,’ તે બડબડતો હોય એમ ામેથી બોલ્યો, ‘વળી તમારા કહેવા પ્રમાણે કોઇ તમારી સામેથી ર ગયુ નથી; તેમજ કોઇ રસોડાના માર્ગે અહીંથી બહાર ફરીને ાવાના ઓરડામા અથવા નીસરણી નીચેના કબાટમા ગયુ હાવત થી.’ પછી ગહેજ ચિંતિત કરી કમેરૂ, ‘અને કોઈપણ પ્રકારનુ હાનિકાર ાય આવત નથી. ઈન્સ્પેક્ટર, તમે અહીં તપાસ આગળ ચલાવો, મારે મને લાગે છે કે મારે પેલી નિમકહલાલ નોકરડી સાથે થોડી તત્પીત કરવી પડશે એ બહુ ડાહ્યી ને ભલી લાગે છે ”

આ વચનથી પામેલાને નહિ સર્પ કળ્યો હોય એવો આઘાત થયો તેનો ચહેરો તકતકવા. પછી તે તરત પિક્ષી પડી ગઈ ‘ભૂરકામા પેલા સી.આઈ.ડી ના માણસને, આમતેમ, ઢસરેડરતો તે બોલ રહી તેને લાગ્યું કે પોલીસને પોતાના પર જ વહેમ હતો !

તે એક ખુરશીમા ઢગલો થઇને પડી અને આંગળી પરની લગ્ન મુદ્રિકા ફેરવી ફેરવી તેના સન્નુખ ડોકીડોકીને જોઈ રહી અને થોડી વાર રહીને તે હસવા લાગી . . .

૩-વિચિત્ર અનુભવ

સની તપાસ આગળ ચાલતા એક બહુ વિચિત્ર હકીકત બની. બીજે દિવસે સી.આઈ.ડી ખાતાના ફોટોગ્રાફર મિ કોનહિલ દીવાનખાનાનો અને બારસ રીને ગોળીથી ચારાએલા રેટિયો સેડનો ફોટોગ્રાફ લેવા આવ્યો. ત્યાંની અનુકૂળતાથી તે ખૂબ રાજી થયો. તેને જોઇએ તેવા પ્રકાશ પુષ્કળ હોવા, વિશાળ જગ્યા હતી, અને આછા રંગીન કાગળોથી છાએલી દીવાલો સામે કાળાશ મારતુ રાચરચીલુ સુંદર ઉઠાવ પકડીને તરી આવતુ હતુ

આનંદથી ઝીણી સીસોટી મારતો તે આખો ઓરડો ખૂબી વળે પછી હાથમોજા ને ટોપી ધિયાના પર મૂકયા, પોતાનો કેમેરા ટ્રીપ્રોડ પર ગોઠવ્યો; અને ગજબની ઉંદોગનાના ખેલખામા પેક કરેલી ફોટોગ્રાફ પાડવાની પેટોવાળુ કાળુ ચામડાનુ કેસ બારસ્વેસન સાહેબની પડખે આવેલા એક પાટિયા પર મૂક્યુ પછી સીડી બનવવી ચાલુ રાખી, તેણે પાઓક કલાક આમતેમ ફરીને, પોતાની કાબેલ ને નિષ્ણાત નજરે વસ્તુઓના ફોટોગ્રાફ લેવાના અનુકૂળ સ્થાનો નક્કી કરી લીધા.

હવે તેણે કેમેરા ગોઠવી કર્યો, અને રંગ-બાળપૂરી કરી રાકે તેવા કાચ (પ્લેટ હિલ્ટર) મૂકીને બારણું,બારીઓ, લોખંડથી બારડાઓથી બાકળી, ભીંત, સગડી અને ઘવાતી વેળા વેસ્ટમેકોટ ને ખુરશીમા બેઠો હતો તેના ફોટોગ્રાફ લીધા.

આ પછી તેણે તેનુ ઝૌથી વધારે અગત્યનુ કામ હાથ લીધુ વાયરલેસ સેટ પાસે મૂકેલા પ્લેટ કેસને ખોલીને ઘસવા માટે અર્ધી ખુપેલી ગોળીના, અને તારા જેવા આકારના કે ખાડામા તે ઠણાઈ હતી તેના, બારણા ફરતો અને પ્લેટોના ફોટોગ્રાફ લીધા

પણ જે કાચ ક્યારે ધોયા ત્યારે તેમા દેખાતી છાપ જોવને તો તે આખોજ બની ગયેા ! પાછળથી લીધેલી ચારે નેગેટિવોમાંના પ્રત્યેક કાચમા, ખરોળદિવાલ ચિત્રોમાં હોય છ એવી, રાનિની ટચુકડી આકૃતિઓ પેડલી તેને જણાઈ ‘ચોમેર વર્તુલના પલયોથી વીંટળાએલી એ ગોળ આકૃતિમા કોઇ વિચિત્ર ઝળઝળતો પ્રકાશ તેને જણાયો. છતા એની તીક્ષ્ણ તથા સ્પષ્ટ છાયાઓથી તે અકાઈ ગઇ હતી કે કોનહિલ આજ સુધીમા જલદમા જલદ દવાઓ વડે પણ એવા પ્રકારની છાપ (નેગેટિવ) કદિ ઉપલબ્ધી ગયેલા ન હતો

પણ તેથી યે વિચિત્ર તો એ હતુ કે વાયરલેસની પેટીના લીધેલા બધા ફોટોગ્રાફોને નકારી જણાયા. કોનહિલે પોતાની બરી કારીગરી તો એમાંજ બતાવવાની હતી, પણ હવેતુ તેમા તો પેલા ગહનની ટચુકડી વિચિત્ર છાપ જ પડી હતી, અને જે સ્થળે ગોળી હોવી જોઇએ ત્યા તો ધુમ્મસની ભમરીઓ પડેલી જણાઈ પેટીની છાપ એકબાજુ પડી હતી,—એની કે લાકડાના પટના રેસા સુધ્ધાં સ્પષ્ટ જણાતા હતા અને સામેની દીવાલના કાગળોનો ચળકાટ અને તેની બનાવટ પણ સુશેાભિતરીતે અંકિત થયા હતા માત્ર જે સ્થળે ગોળીની છાપ પડવી જોઇતી હતી ત્યાજ કાઈક ગોટાળો થયો જણાતો હતો.

કોનહિલે બીજી કેમેરા આળુને ફરીથી તેના ફોટોગ્રાફ લીધા. તો એમાની એજ પ્લેટમા પોતે ગનિની પ્રતિમા જણાઈ નહિ ! પછી પેટીના આગલા ભાગના સાત ફોટોગ્રાફ લીધા; તેમા પણ એજ બહુ જ થયુ હતા

બિચિત્ર ગતિના પ્રદર્શની કાજ હવે અદશ્ય થઈ ગઈ એને સારાય નગરના પણ દોષ નથી. છતાં આજે એ દૃશ્યોનું કંઈજ અસ્તિત્વ નહિ હોવા છતાં, હજારોગમાંના પ્રત્યેકની આજ પ્રદેશના બાળાઓની ધુરાઓમાં ઘુમરી એ જ્યાંની, પણ ગોળીના ફેરાઓમાંનું તો કોઈ પણ ચિહ્ન દેખાયું નહિ. એવી તો ખબ જ પડી.

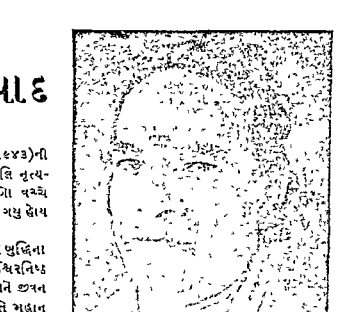
ઔલ્બર્ટ કૅનેડિયે પોતાની આ નેમેસિસ પરથી બરાબરી નકલો કાપી, અને તેની સાથે પોતાનું ટિપ્પણ તથા નેમેસિસ આલેખ કરીને તેને પોતીમ તરફ રવાના કરી દીધી

૪-ગુનાહીઘેઘૂર ઇન્સ્પેક્ટરની તપાસ

ઇસ્ટર જ્યારે ઘરે આવ્યો ત્યારે ઉજાસ્યો એક ખાલી તરફ ફેરફારમાં ગોકરવામાં આવ્યો તેમાંજે આ કામની તપાસનું કાર્ય સી આઇડી વિભાગને સોંપ્યું. પણ એમાં કોઈ પણ વિધિ ઉપલબ્ધ થઈ નહિ.

પ્રજાને તો તેવું જ્યારે ઘોષિત થયું ત્યારે જ ઘણો જ ઘોષ ઘોષિત થયો. પણ ઘોષ ઘોષિત થયો એ ઘોષ ઘોષિત થયો એ ઘોષ ઘોષિત થયો એ

નૃત્યાચાર્ય
ગુરુ શંકરન્ નામ્બુદ્રીપાદ

ગ. ઈ તા. ૮મી ઑગસ્ટ (૧૯૪૩)ની સાંજે, આલ્મોડા ખાતે શ્રી ઉદયશંકરના કલાધામમાં, મલબારના કથકલિ નૃત્ય-પ્રકારના મહાન આવિષ્કારક ગુરુ શ્રીશંકરન્ નામ્બુદ્રીનું અકાળ સંજોગો વચ્ચે કેવાયસાન થયું એમના જન્મથી ભારતીય કલાગ્રહોમાનું એક નક્ષત્ર ખરી ગયું હોય એટલું નુકસાન ભારતીય સ્ટેજ્રસ્ટેજને થયું છે.

તેઓ વેદશાસ્ત્રસંપન્ન, ધર્માઙ્ક કુલીન બ્રાહ્મણ હોવા સાથે હૃદય અને બુદ્ધિના અનેક સદ્ગુણો ધરાવતા હતા. પૂર્વ ધર્મનિષ્ઠ હોવાથી તે કલાને પણ ઈશ્વરનિષ્ઠ કરી શકયા હતા. કલાને તે પ્રભુપદ મેળવવાનું અચૂક સાધના માનતા, અને જીવન વ્યવહારમા પોતાની એ શ્રદ્ધાની તથા જ્ઞાનની પ્રતીતિ આપતા જેવા તે મહાન હતા એવું જ ભવ્ય અને તેજસ્વી એમનું અવસાન થયું

તા. ૭ મી ઑગસ્ટે જ દના મહાનાદ્ય શ્રી ઉદયશંકરના કલાધામની મુલાકાતે ગયા હતા તે વેળા શ્રી ઉદયશંકરે નૃત્યનો એક પ્રયોગ જોઠબ્યો તેનો પ્રથમ ભાગમા ગુરુ નામ્બુદ્રીએ 'દુઃશાસન વધ'નો પ્રયોગ બતાવવાનું સ્વીકાર્યું, બીજા ભાગમા વિદ્યાર્થીઓ યૂરોપ અતિનું નૃત્ય કરવાના હતા ગુરુજી પોતે પ્રયોગના ઊતરે એ વિશ્વ પ્રસંગ હતો અને એમની કુશ્રે એવો કરુણ પ્રયોગ કરવો એ તેમના માટે દુઃસાહસ હતુ પણ તે દિવસે તો એમનો એ માટે ઉત્સાહ જ હતો

પાછું જુગ્સા અને ગૌરવથી એ પ્રયોગમા શ્રીઉદયશંકરની સપૂર્ણતા કાબળોને પ્રયોગ આગળે પૂરો કર્યો, અને પછી આરામ લેવા રાહ પ્રેક્ષક-ગૃહમા જઈને એક કન્યાનો નૃત્યપ્રયોગ ચાલતો હતો તે જોતા બેઠા. એ પછી ઈન્દ્રનું નૃત્ય કરવા શ્રી ઉદયશંકર તૈયાર થઈ રહ્યા હતા, એવામા ગુરુ બેઠાબેઠા જ સધ્યા ! તરત એમને બાદાર હવામા લઇ જવામા આવ્યા અને દાક્તરો (શ્રીઉદયશંકરને-એમના કલાધામમા સૌ 'દાદા'ના નામથી ઓળખે છે) ઈન્દ્રનો પોશાક પહેરેલો તે સાથે ધરી આવીને ગુરુને બાયમા ધરી લીધા અને પોતાના પ્રિય શિષ્યના જે આલિંગનમા જ પોતાનું છેલ્લું પ્રસન્ન લાક્ષણિક સ્મિત કરી એમણે સહુને માટે આંખ મીચી દીધી. હજુ તો છેલ્લા પ્રયોગનો પરસેવો પણ એમના અંગ પરથી પૂરો સુકાયો ન હતો, ત્યા જ પ્રસન્ન બની ગયા,—ચહેરા, અસાધારણ, દૃઢબદ્ધ, પણ હસારેખાનો જન્મ પ્રસન્ન જ—જન્મી જ જે નૃત્ય શીખ્યા, જીવનમા નૃત્ય જ કર્યું ને નૃત્યનુ જ શિક્ષણ્યાપ્યું,અને ૬૩ વર્ષની વૃદ્ધ વયે છેવટે નૃત્યની જ ભૂમિકામાં રજેરજ કલાપરિગ્રહિત કલાકાર રહીને એ વિશ્વ પામ્યા

એ ગુરુ તો ગયા; પણ એ મુક્ત હૃદયે પોતાની જ્ઞાનોનો વારસો પોતાના શિષ્ય સમુદાયને આપતા ગયા છે ને એ દ્વારા એ અમર છે

કુ થકલી નૃત્યના સર્વશ્રેષ્ઠ જાવિષ્કારક તરીકે હિન્દભરમા ખ્યાતનામા બનેલા ગુરુ શંકરન નામ્બુદ્રીપાદ મૂળ ત્રાવણકોરના વતની હતા અંગ્રાજીપુસ્ક નામના ગામમા તેમના કુટુબીજનો ધર્મનિષ્ઠ બ્રાહ્મણ-દ્વારા છે એ ગામથી એકાદ ગાડદર એનું ગામ ગાડારી આવેલુ છે

જનોઇ લીધા પછી વેદ અને ધર્મશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી એમણે નૃત્ય, નાટ્ય અને કથકલી પ્રયોગોમાં ધ્યાન લગાડ્યું એમના પિતા મહાપંડિત હતા, અને તેમને પોતાના સૌથી મોટા પુત્રના આવાં સહજ્ય ગમતા નહોતા; કારણકે નૃત્યને એ વ્યવસાય બ્રાહ્મણોમાથી કોઇએ આજ સુધી કર્યો ન હતો. યે વર્ષ પછી કથકલીના એક પ્રસિદ્ધ નટે તેમના પિતાને પ્રયોગો જોવા નિમંત્ર્યા, અને તેમાં પોતાની અજાયબી વચ્ચે એમણે પોતાના જ પુત્રને પ્રયોગોમાં ઊતરેલો જોયો ! પિતાના અબળુગા અને ચોટનોપાર ન રહ્યો, પણ રજવાડે જ કલા-પરીક્ષક એવા પિતાનો એ ક્રોધ, પ્રયોગને અંતે કદરમાં પલટાઇ ગયો, અને પુત્રનુ અરધુ કામ સિદ્ધ થઈ ગયુ પિતાએ પ્રસન્ન થઇને પછ-તેત્રીસ નાટ્યવેદો અભ્યાસ કરવાની સમતિ આપી પછી ચાર વર્ષ સુધી એક પ્રસિદ્ધ ગાકીયર પાસે નામ્બુદ્રીપાદે અભિનયની તાલીમ લીધી, અને ત્યાર બાદ પ્રવાસ કરીને, જ્યાંજ્યાં નૃત્ય અને નાટ્ય-કળાના નિષ્ણાત જેતા હતા, જ્યાંજ્યા કથકલીના વિષ્ણાતઓ-ઓ હતા, ત્યાંત્યા જઇને પોતાની વિદ્યામા વૃદ્ધિ કરી નાટ્યા-ભિનયની સાથેસાથે તેમણે કથકલી ઉપરાત બીજાં નૃત્યોના વિવિધ પ્રકારો પણ શીખી લીધા, અને પોતાનુ જ્ઞાન સપૂર્ણતા શાસ્ત્રશુદ્ધ કરવા માટે સસ્કૃત નાટ્ય-સાહિત્ય તથા નૃત્ય વિષેનુ સાહિત્ય તથા તેની સીમાસાઓ બાંધનારા અભ્યાસ કરી એ વિષયના પરમનિષ્ણાત તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા રાજ્યોમા, સરસ્થરોમા અને મારિજા પામેથી તેમને સત્યારશંકે 'વીર શુખવાઓ', પારિતોષિકો અને ચક્રમે ઝળતા હારો આપ્યા અને સર્વત્ર તેમની ખ્યાતિ પ્રસરી રહી

૬૦ ૧૯૩૪ મા શ્રી ઉદયશંકરે તેમને પહેલવહેલા ત્રિવન્દ્રમમા રંગમંચ ઉપર નિહાળ્યા; અને એ જ પળે એમને આકર્ષણ થયું પછી ત્યાના પુરાતત્ત્વ ખાતાના વડા (ડાયરેક્ટર ઑફ આર્કિઑલૉજી) શ્રી પોદુવલના ઘરમાં અનેની મુલાકાત થઈ અને ઉભયે પરસ્પરના આત્માને ઓળખી લીધો. એ સમયની ઓગની સાદાઈ કોઈ કોઇને કલ્પના યે નહિ આવેલી કે તેઓ ભવિષ્યમા કથકલીના મહાન પ્રેરક સદ્ગુરુ તરીકે ભારતખ્યાત થશે. ઓગણે ત્યાં કથકલીના કેટલાક ઓના અજાણ અને ૬૮૬ાધ્ય પ્રયોગો તથા નૃત્યાભિનય બતાવ્યા કે તરત શ્રી ઉદયશંકરે ઊભા થઈ ઓગના ચરણોના સ્પર્શ કરી ઓગને ગુરુ તરીકે સ્વીકાર્યા અને પોતાની સાથે કલકત્તા આવવા વિનતિ કરી શ્રી ઉદયશંકરનો કાગચલાઇ નિવાસ એ વખતે કલકત્તામાં હતો, અને તેમનુ સગમ ગંડળ ત્યા રહેતુ

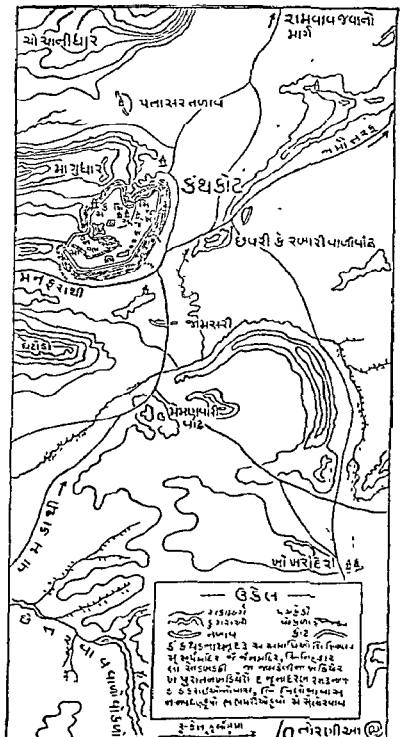
ગુરુએ કલકત્તા આવીને 'દાદા'ને રોજ ગીખવવા માંડ્યું અને કાર્તિકેયના નૃત્યને પ્રકાર એમણે ત્યા જ નવો સન્યોં એક વાર અદ્યતનતા સ્વીકારવાની ગુરુદેવની ઇચ્છા હતી. પણ તેમણે પોતાના મનની વાત કોઈને કહી નહોતી. ગુરુદેવ પોતે પણ આ વિષયમાં કશું બોલ્યા નહોતા. પણ તેમના મનમાં ઘોળાતા વિચારોની ગંધ તેમના નિકટના સાથીઓને આવી ગઈ હતી. ગુરુદેવ પોતે પણ આ વિષયમાં કશું બોલ્યા નહોતા. પણ તેમના મનમાં ઘોળાતા વિચારોની ગંધ તેમના નિકટના સાથીઓને આવી ગઈ હતી.

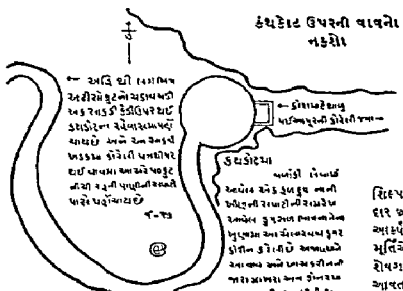
કચ્છનાં કીર્તિમંદિરો

[૩] કંથકોટ

ખંડિયેરોના પુરાવશેષોને પગ નીચે ખૂંદતા-ખૂંદતા આપણે દેઢાઈઆના-ડકરાઈઓના વાસમાં આવી લાગ્યા. ત્યાં આજે પણ અમને મધ્યકાલીન રાજપૂત યુગની ખરોલાગતનો હલ્લાબ મળ્યો. તીરબડી (દેઢાઈઓ)ના આ નૂતનવાણી ઠળના, જાયા પડથારવાળા, અને સુંદર ચોક તથા ડેલી ઋદ્ધિતનાં મકાનો, તેમની રહેણી અનુસાર કાર્ડક ચોજનાબદ્ધ લાગ્યાં નૂતના ખંડિયેરોના કોતરકામવાળા પથ્થરોને સુમેળથી એ મકાનોગા ઉપયોગમા લેવામા આવેલા છે પણ આ રીતનો પુરાવશેષોનો વપરાશ અટકવો જોઇએ અને તેમને ઠોય તેમ રહેવા રસ્તાજ મળવું જોઇએ. દેઢાઈઓના આ ત્રીસપચીસ ઘરની પછવાડે નૂના ફરબારગઢના ખંડેરો છે એ ગઢ ક્યાંક પડી ગએલ છે તો ક્યાક સાબત છે, અને ત્રણચાર કોઠા તથા દરવાજે કાયમ છે એક કોઠામા કેદીને રાખવા માટે કુવા ધાતનુ સીડીવાળુ ગોળ ઊડુ કારાગૃહ છે બદીવાનને તેમા નાખી દેતા તે નીકળી ન શકે, અને ઉપર દેવળી જેવુ હોતા કારાગૃહની ખબર પણ ન પડે ! એ જમતે ગઢમા રાજભવન, ચારેને રહેવાનાં સ્થાનકો, કોઠાર, ગઝારાર બગેરેના મકાનોના તદ્દન ઠળું થઇ ગએલા અવશેષો જોવા મળે છે.

કંથકોટના કુર્ગમાં હુગરની સાહાચારસો ફૂટ ઊંચી સમથલ સપાટી ઉપર વસવાટ કરતા લોકોને પાણી સુલભ રહે તે માટે કિલ્લાની ખાધણીમાં એક ખાણ અને અરને ખૂબીથી વળાંકો લેવામા આવેલી છે ખાણ અને હુગરના ઊંચાનીચા ઢાળના એ સબંધનો, ખ્યાલ નકશામાહેના સમરેખપરિધિ(contour lines) જોવા આવશે. ખાણના મોં ઉપર હુગરના બે છેડાને સાંધતી, કિલ્લાને બહુ મજબૂત રીતે બાંધી આઈ તેમા પુરેપુરા સાંધ્રા અગવા સંકટબારી મૂકેલી છે ખાણની જમીનમા પહેલા કૂલવાડી હતી અર્દી દુર્ભર કાળી શિલાઓથી ચણેલા, મોટ કૂવો અને ભમરિયો કૂવો નાગના બે કૂવા છે મોટ કૂવોસાટે ચણાવી પોતાના પિતાનાં નામ પરથી તેનું નાગ રાખેલુ. તેના પરની તેની ઓતરડની ભારે છાટોની લબાઈ ચૌદચૌદ ફૂટની છે. ખાણના વચ્ચેના હુગરાળ ઢાળ પર, કંથકોટની ઉપરની સપાટીથી લગભગ અઢીસો ફૂટ નીચે, એક સેલોર વાવ એવી ખૂબીથી કરવામા આવેલી છે કે જોનારને પહેલી નજરે તેની ભાળ પણ ન લાગે ઉપર બધે ઓતરડ જળાઝાંખરા અને બેબડો આવેલી છે, અને સેલોરના ઊતરવાનો માર્ગ પણ તેમાથી જ અટવાએલો હોઈ, ત્યા સેલોર જેવું કાઇ હશે એવા ખ્યાલ ન આવે ઢાળવાળી પગથી ઉપર થઈ નીચે પહોંચતાં હોજ જેવી એ સેલોરમાંથી માટું જળ બધા પી શકે છે ઉપરથી પાણી સંગ્રિવાની જરૂર પડે તે માટે, હુગર ઓદાને તેમાં કોસના પથાની વ્યવસ્થા કરેલી છે, અથવા એ રણથી દીધુળા પણ ગોઠવી રાખ્યા. અહીંથી ઉપરવાળે જતાં સામે બાજોના -બુંગાઓના વાસ છે તેમા ચોટા ભીંયો દબુ વસે છે. અહીંથી પણ નીચે ઊતરવાની, અહેજે તો દુર્ગમ એવી એક કેડી છે; અને આગળ જતાં સાટબારીમાંથી ઊતરવાની પગરવાટ છે,

હથકોટ ઉપરની ચાવનો નકશો
૧૯ અદિ થી ૨૭ સુધીના અદીરો કૂટલો ચડાવ પછી ઉભો ૨૫૦ ફૂટ ડુંગરોપર ઉતરાઈ ૧૫૦ ફૂટ ડુંગરોપર ઘણું ચઢાણ અને ૨૫૦ ફૂટનું ખડકમય ઉતરાણ પછી પગથીયાં ઉતરી નાના ઝરણાં પસાર કરી ઉભા ચઢાવે પહોંચાય છે
૧૮-૨૭
૧૭-૨૭
હથકોટમાં
અહીંથી ઉતરાઈ ૨૫૦ ફૂટ ઉભા ચઢાણ પછી ડુંગરોની રાજધાની તરફ ૨૫૦ ફૂટ ઉભો ઉતરાણ ત્યારબાદ ૧૫૦ ફૂટ ઉભો ચઢાવ પછી

સૂર્યની છાયા પરથી સમય

જાણવાની રીત

સૂર્યની છાયા પરથી સમય કેવી રીતે જાણવો એ સવાલ મને ઘણા પૂછે છે. તેમાંના મોટા ભાગ વિદ્યાર્થીઓનો હોય છે, તેથી એની રીત હું 'કુમાર'ના આપું છું. એની એક રીત મેં મારા પુસ્તક 'ખગોળગણિત,ભાગ બીજા'માં આપી છે, પણ એ પુસ્તક બહુ મોટા પાસે હોય છે. વળી તેમાં આપેલી રીત બહુ સૂક્ષ્મ હોવા છતાં તેમાં થોડું અંકિત કરવું પડે છે અહીં નીચે જે રીત હું આપું છું, તેમાં કંઈ ગણિત કરવું પડતું નથી; માત્ર કોષક ઉપરથી જ વખત જાણી શકાય છે. આ રીત પ્રમાણે મળતા વખતમાં પાંચેક મિનિટ સુધીની સ્થૂલતા કોઈ વખત આવશે, પણ જે એટલો તફાવત ચલાવી લેવો હોય, તો બહુ જ મોટી મહેનતે વખત જાણી શકાય છે.

નીચે આપેલું કોષક માત્ર ગુજરાત માટે જ બનાવવામાં આવ્યું છે. તે અમદાવાદના અક્ષાંશ (૨૩) માટે બનાવ્યું છે, પણ ગુજરાતના બીજા કોઈ પણ સ્થળ માટે તેનો ઉપયોગ કરવામાં બે-ત્રણ મિનિટ કરતા વધારે ફરક નહિ પડે. વળી દિવસુ વહીવટનો દિવસ આ કોષકમાં લીધો નથી, તેને લીધે વધુમાંવધુ બે મિનિટનો ફરક આવશે.

છાયા પરથી સમય બહુ સૂક્ષ્મતાથી જાણી શકાય જ નહિ. તેના ઘણા કારણ છે. તેમાનું એક કારણ એ છે કે છાયા (Umbra), ઉપ-છાયા (Penumbra)અને પ્રકાશ, એ ત્રણે એકબીજામા એવી રીતે ભળી જાય છે કે તેઓની વચ્ચેની સીમાઓ સ્પષ્ટ દેખી શકાતી નથી દિવસના બહુ વહેવારુ માર્ગ એવો કાઢી શકાય કે જેમાં પ્રકાશ અને ઘોરખી છાયાની બરાબર અધવચ્ચ સુધી છાયાની લંબાઈ ગણવી.

બરાબર સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્ત વખતે છાયા અનંત લંબાઈની હોય છે, તેથી તેનો છેડો દેખી શકાતો નથી તેથી મેં નીચેના કોષકમા સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્તના સમયો આપ્યા છે, જેથી સૂર્યોદય અને સૂર્યા-સ્તના સમયો સીધા જાણી શકાય.

સૂર્યોદય પછી અને સૂર્યાસ્ત પહેલાંતરભાગ એક કલાક સુધી છાયા અત્યંત લાંબી હોય છે તેને સૂક્ષ્મતાથી માપવી મુશ્કેલ છે વળી તેનો છેડો બહુ અસ્પષ્ટ હોય છે. આ કારણે એ સમયે કોષક પરથી દિવસાળ કરવાથી પૂરની સૂક્ષ્મતા આવતી નથી આ કારણોને લીધે નીચેના કોષકમા પડાયેલા ૧૦ ગણા કરતા વધારે લાંબી છાયાઓ છોડી દીધી છે. આને લીધે સૂર્યોદય પછીનો અને સૂર્યાસ્ત પહેલાનો લગભગ ૧ કલાક સુધીનો સમય છોડી દેવો પડ્યો છે.

આ કોષકનો ઘણોખરો ભાગ શ્રી છોટાભાઈ સુથારે તૈયાર કરી આપ્યો છે તે માટે હું એમનો અત્યંત ઋણી છું.

છાયા માપવા માટે જમીન સપાટ અને સીધી (દ્વિતિજ સમાંતર) જોઈએ અને પડાર્ગને જમીન પર સીધા (લંબ) રાખવા જોઈએ. એક સમવડવાળી રીત એ છે કે આપણી પોતાની છાયાઓ દ્વારા માપી રાખવી; અને ૧૦પગલાં(૫૪) નરીને તેની લંબાઈ ટચમા.ને તે પરથી એક પત્રવાની લંબાઈ ટચ અનેટચના દશાંશમા માપીનેનોંધી રાખવી પછી જમીન ઉપરએ નિશાન રાખી તેનિશાન ઉપર આપણી છાયાનો માથા તરફનો છેડો પડે એવા ટહાર ઊભા રહેવું અને આપણી એ પગ-માથી કોઈપણ પગની પોડીના છેડાનું નિશાન કરી લેવું પછી છાયાને પગલાની માપી પગલાની લંબાઈ પરથી છાયાની લંબાઈ કાઢવી.

છાયાફલ—છાયાની લંબાઈને ૧૦૦થી ગુણી તેને પડાર્થની લંબાઈ વડે ભાગવાથી જે આવે તેને છાયાફલ કહીશું. સામેના કોષકમા

કોષક

તારીખ	વૈકલ્પિક નિતિજ		૫.	૬.	૭.	૮.	૯.	૧૦.	૧૧.	૧૨.	૧.	૨.	૩.	૪.	૫.	૬.	સૂર્યાસ્ત	સૂર્યોદય	સૂર્યોદય
			કલા. મિનિ.	કલા. મિનિ.	કલા. મિનિ.	કલા. મિનિ.	કલા. મિનિ.	કલા. મિનિ.	કલા. મિનિ.	કલા. મિનિ.	કલા. મિનિ.	કલા. મિનિ.	કલા. મિનિ.	કલા. મિનિ.	કલા. મિનિ.	કલા. મિનિ.	કલા. મિનિ.	કલા. મિનિ.	કલા. મિનિ.
૨૬ ડિસે.	−૨૩	૨૧	૧૦૧૫	૧૧૧૫	૧૨૧૫	૧૩૧૫	૧૪૧૫	૧૫૧૫	૧૬૧૫	૧૭૧૫	૧૮૧૫	૧૯૧૫	૨૦૧૫	૨૧૧૫	૨૨૧૫	૨૩૧૫	૧૭-૪૫	૭-૧૫	૧૯-૨૧
૧ જાન્યુ.	−૨૩	૨૧	૧૦૧૫	૧૧૧૫	૧૨૧૫	૧૩૧૫	૧૪૧૫	૧૫૧૫	૧૬૧૫	૧૭૧૫	૧૮૧૫	૧૯૧૫	૨૦૧૫	૨૧૧૫	૨૨૧૫	૨૩૧૫	૧૭-૪૫	૭-૧૫	૧૯-૨૧
૬ જાન્યુ.	−૨૩	૨૧	૧૦૧૫	૧૧૧૫	૧૨૧૫	૧૩૧૫	૧૪૧૫	૧૫૧૫	૧૬૧૫	૧૭૧૫	૧૮૧૫	૧૯૧૫	૨૦૧૫	૨૧૧૫	૨૨૧૫	૨૩૧૫	૧૭-૪૫	૭-૧૫	૧૯-૨૧
૧૧ જાન્યુ.	−૨૨	૨૦	૧૦૧૪	૧૧૧૪	૧૨૧૪	૧૩૧૪	૧૪૧૪	૧૫૧૪	૧૬૧૪	૧૭૧૪	૧૮૧૪	૧૯૧૪	૨૦૧૪	૨૧૧૪	૨૨૧૪	૨૩૧૪	૧૭-૪૪	૭-૧૪	૧૯-૨૦
૧૬ જાન્યુ.	−૨૨	૨૦	૧૦૧૪	૧૧૧૪	૧૨૧૪	૧૩૧૪	૧૪૧૪	૧૫૧૪	૧૬૧૪	૧૭૧૪	૧૮૧૪	૧૯૧૪	૨૦૧૪	૨૧૧૪	૨૨૧૪	૨૩૧૪	૧૭-૪૪	૭-૧૪	૧૯-૨૦
૨૧ જાન્યુ.	−૨૧	૧૯	૧૦૧૩	૧૧૧૩	૧૨૧૩	૧૩૧૩	૧૪૧૩	૧૫૧૩	૧૬૧૩	૧૭૧૩	૧૮૧૩	૧૯૧૩	૨૦૧૩	૨૧૧૩	૨૨૧૩	૨૩૧૩	૧૭-૪૩	૭-૧૩	૧૯-૧૯
૨૬ જાન્યુ.	−૨૦	૧૮	૧૦૧૨	૧૧૧૨	૧૨૧૨	૧૩૧૨	૧૪૧૨	૧૫૧૨	૧૬૧૨	૧૭૧૨	૧૮૧૨	૧૯૧૨	૨૦૧૨	૨૧૧૨	૨૨૧૨	૨૩૧૨	૧૭-૪૨	૭-૧૨	૧૯-૧૮
૩૧ જાન્યુ.	−૧૯	૧૭	૧૦૧૧	૧૧૧૧	૧૨૧૧	૧૩૧૧	૧૪૧૧	૧૫૧૧	૧૬૧૧	૧૭૧૧	૧૮૧૧	૧૯૧૧	૨૦૧૧	૨૧૧૧	૨૨૧૧	૨૩૧૧	૧૭-૪૧	૭-૧૧	૧૯-૧૭
૫ ફેબ્રુ.	−૧૮	૧૬	૧૦૧૦	૧૧૧૦	૧૨૧૦	૧૩૧૦	૧૪૧૦	૧૫૧૦	૧૬૧૦	૧૭૧૦	૧૮૧૦	૧૯૧૦	૨૦૧૦	૨૧૧૦	૨૨૧૦	૨૩૧૦	૧૭-૪૦	૭-૧૦	૧૯-૧૬
૧૦ ફેબ્રુ.	−૧૭	૧૫	૧૦૦૯	૧૧૦૯	૧૨૦૯	૧૩૦૯	૧૪૦૯	૧૫૦૯	૧૬૦૯	૧૭૦૯	૧૮૦૯	૧૯૦૯	૨૦૦૯	૨૧૦૯	૨૨૦૯	૨૩૦૯	૧૭-૩૯	૭-૦૯	૧૯-૧૫
૧૫ ફેબ્રુ.	−૧૬	૧૪	૧૦૦૮	૧૧૦૮	૧૨૦૮	૧૩૦૮	૧૪૦૮	૧૫૦૮	૧૬૦૮	૧૭૦૮	૧૮૦૮	૧૯૦૮	૨૦૦૮	૨૧૦૮	૨૨૦૮	૨૩૦૮	૧૭-૩૮	૭-૦૮	૧૯-૧૪
૨૦ ફેબ્રુ.	−૧૪	૧૨	૧૦૦૬	૧૧૦૬	૧૨૦૬	૧૩૦૬	૧૪૦૬	૧૫૦૬	૧૬૦૬	૧૭૦૬	૧૮૦૬	૧૯૦૬	૨૦૦૬	૨૧૦૬	૨૨૦૬	૨૩૦૬	૧૭-૩૬	૭-૦૬	૧૯-૧૨
૨૫ ફેબ્રુ.	−૧૩	૧૧	૧૦૦૫	૧૧૦૫	૧૨૦૫	૧૩૦૫	૧૪૦૫	૧૫૦૫	૧૬૦૫	૧૭૦૫	૧૮૦૫	૧૯૦૫	૨૦૦૫	૨૧૦૫	૨૨૦૫	૨૩૦૫	૧૭-૩૫	૭-૦૫	૧૯-૧૧
૨ માર્ચ	−૧૧	૯	૧૦૦૩	૧૧૦૩	૧૨૦૩	૧૩૦૩	૧૪૦૩	૧૫૦૩	૧૬૦૩	૧૭૦૩	૧૮૦૩	૧૯૦૩	૨૦૦૩	૨૧૦૩	૨૨૦૩	૨૩૦૩	૧૭-૩૩	૭-૦૩	૧૯-૦૯
૭ માર્ચ	−૧૦	૮	૧૦૦૨	૧૧૦૨	૧૨૦૨	૧૩૦૨	૧૪૦૨	૧૫૦૨	૧૬૦૨	૧૭૦૨	૧૮૦૨	૧૯૦૨	૨૦૦૨	૨૧૦૨	૨૨૦૨	૨૩૦૨	૧૭-૩૨	૭-૦૨	૧૯-૦૮
૧૨ માર્ચ	−૮	૬	૧૦૦૧	૧૧૦૧	૧૨૦૧	૧૩૦૧	૧૪૦૧	૧૫૦૧	૧૬૦૧	૧૭૦૧	૧૮૦૧	૧૯૦૧	૨૦૦૧	૨૧૦૧	૨૨૦૧	૨૩૦૧	૧૭-૩૧	૭-૦૧	૧૯-૦૭
૧૭ માર્ચ	−૭	૫	૧૦૦૦	૧૧૦૦	૧૨૦૦	૧૩૦૦	૧૪૦૦	૧૫૦૦	૧૬૦૦	૧૭૦૦	૧૮૦૦	૧૯૦૦	૨૦૦૦	૨૧૦૦	૨૨૦૦	૨૩૦૦	૧૭-૩૦	૭-૦૦	૧૯-૦૬
૨૨ માર્ચ	−૫	૩	૦૯૫૯	૧૦૫૯	૧૧૫૯	૧૨૫૯	૧૩૫૯	૧૪૫૯	૧૫૫૯	૧૬૫૯	૧૭૫૯	૧૮૫૯	૧૯૫૯	૨૦૫૯	૨૧૫૯	૨૨૫૯	૧૭-૨૯	૭-૫૯	૧૯-૦૫
૨૭ માર્ચ	−૩	૧	૦૯૫૭	૧૦૫૭	૧૧૫૭	૧૨૫૭	૧૩૫૭	૧૪૫૭	૧૫૫૭	૧૬૫૭	૧૭૫૭	૧૮૫૭	૧૯૫૭	૨૦૫૭	૨૧૫૭	૨૨૫૭	૧૭-૨૭	૭-૫૭	૧૯-૦૩
૧ એપ્રિલ	−૧	૦	૦૯૫૬	૧૦૫૬	૧૧૫૬	૧૨૫૬	૧૩૫૬	૧૪૫૬	૧૫૫૬	૧૬૫૬	૧૭૫૬	૧૮૫૬	૧૯૫૬	૨૦૫૬	૨૧૫૬	૨૨૫૬	૧૭-૨૬	૭-૫૬	૧૯-૦૨
૬ એપ્રિલ	+૧	૨	૦૯૫૪	૧૦૫૪	૧૧૫૪	૧૨૫૪	૧૩૫૪	૧૪૫૪	૧૫૫૪	૧૬૫૪	૧૭૫૪	૧૮૫૪	૧૯૫૪	૨૦૫૪	૨૧૫૪	૨૨૫૪	૧૭-૨૪	૭-૫૪	૧૯-૦૦
૧૧ એપ્રિલ	+૩	૪	૦૯૫૩	૧૦૫૩	૧૧૫૩	૧૨૫૩	૧૩૫૩	૧૪૫૩	૧૫૫૩	૧૬૫૩	૧૭૫૩	૧૮૫૩	૧૯૫૩	૨૦૫૩	૨૧૫૩	૨૨૫૩	૧૭-૨૩	૭-૫૩	૧૮-૫૯
૧૬ એપ્રિલ	+૫	૬	૦૯૫૧	૧૦૫૧	૧૧૫૧	૧૨૫૧	૧૩૫૧	૧૪૫૧	૧૫૫૧	૧૬૫૧	૧૭૫૧	૧૮૫૧	૧૯૫૧	૨૦૫૧	૨૧૫૧	૨૨૫૧	૧૭-૨૧	૭-૫૧	૧૮-૫૭
૨૧ એપ્રિલ	+૭	૮	૦૯૫૦	૧૦૫૦	૧૧૫૦	૧૨૫૦	૧૩૫૦	૧૪૫૦	૧૫૫૦	૧૬૫૦	૧૭૫૦	૧૮૫૦	૧૯૫૦	૨૦૫૦	૨૧૫૦	૨૨૫૦	૧૭-૨૦	૭-૫૦	૧૮-૫૬
૨૬ એપ્રિલ	+૯	૧૦	૦૯૪૮	૧૦૪૮	૧૧૪૮	૧૨૪૮	૧૩૪૮	૧૪૪૮	૧૫૪૮	૧૬૪૮	૧૭૪૮	૧૮૪૮	૧૯૪૮	૨૦૪૮	૨૧૪૮	૨૨૪૮	૧૭-૧૮	૭-૪૮	૧૮-૫૪
૧ મે	+૧૧	૧૨	૦૯૪૬	૧૦૪૬	૧૧૪૬	૧૨૪૬	૧૩૪૬	૧૪૪૬	૧૫૪૬	૧૬૪૬	૧૭૪૬	૧૮૪૬	૧૯૪૬	૨૦૪૬	૨૧૪૬	૨૨૪૬	૧૭-૧૬	૭-૪૬	૧૮-૫૨
૬ મે	+૧૩	૧૪	૦૯૪૪	૧૦૪૪	૧૧૪૪	૧૨૪૪	૧૩૪૪	૧૪૪૪	૧૫૪૪	૧૬૪૪	૧૭૪૪	૧૮૪૪	૧૯૪૪	૨૦૪૪	૨૧૪૪	૨૨૪૪	૧૭-૧૪	૭-૪૪	૧૮-૫૦
૧૧ મે	+૧૫	૧૬	૦૯૪૨	૧૦૪૨	૧૧૪૨	૧૨૪૨	૧૩૪૨	૧૪૪૨	૧૫૪૨	૧૬૪૨	૧૭૪૨	૧૮૪૨	૧૯૪૨	૨૦૪૨	૨૧૪૨	૨૨૪૨	૧૭-૧૨	૭-૪૨	૧૮-૪૮
૧૬ મે	+૧૭	૧૮	૦૯૪૦	૧૦૪૦	૧૧૪૦	૧૨૪૦	૧૩૪૦	૧૪૪૦	૧૫૪૦	૧૬૪૦	૧૭૪૦	૧૮૪૦	૧૯૪૦	૨૦૪૦	૨૧૪૦	૨૨૪૦	૧૭-૧૦	૭-૪૦	૧૮-૪૬
૨૧ મે	+૧૯	૨૦	૦૯૩૮	૧૦૩૮	૧૧૩૮	૧૨૩૮	૧૩૩૮	૧૪૩૮	૧૫૩૮	૧૬૩૮	૧૭૩૮	૧૮૩૮	૧૯૩૮	૨૦૩૮	૨૧૩૮	૨૨૩૮	૧૭-૦૮	૭-૩૮	૧૮-૪૪
૨૬ મે	+૨૦	૨૨	૦૯૩૬	૧૦૩૬	૧૧૩૬	૧૨૩૬	૧૩૩૬	૧૪૩૬	૧૫૩૬	૧૬૩૬	૧૭૩૬	૧૮૩૬	૧૯૩૬	૨૦૩૬	૨૧૩૬	૨૨૩૬	૧૭-૦૬	૭-૩૬	૧૮-૪૨
૩૧ મે	+૨૨	૨૩	૦૯૩૫	૧૦૩૫	૧૧૩૫	૧૨૩૫	૧૩૩૫	૧૪૩૫	૧૫૩૫	૧૬૩૫	૧૭૩૫	૧૮૩૫	૧૯૩૫	૨૦૩૫	૨૧૩૫	૨૨૩૫	૧૭-૦૫	૭-૩૫	૧૮-૪૧

પૃથ્વી પર જીવન કેમ પાંગર્યું [૪]

સળગતા તારાના રૂપમાંથી ફરીને પૃથ્વીનું બધારણ બદ્દ થયા બાદ તેના પર પહેલવહેલી જીવસૃષ્ટિ આજથી ત્રણ કરોડ વર્ષ ઉપર પ્રકટી ત્યારથી ગાડીને એ જીવસૃષ્ટિ ઉત્તરોત્તર જે જે રૂપના વિકલ્પો ગઇ તેના જુદા-જુદા યુગ દેખાનિકોએ પાડયા છે. તેમાના 'પર્મિયન' યુગ સુધી ગયા લપતામા આપણે પહોંચ્યા હતા, એ યુગ આજથી ઓછી લાખ વરસ પર થઈ ગયો અને તેની સાથે પૃથ્વીના ઇતિહાસનુ પહેલુ પ્રકરણ પૂરૂ થયુ. તે પછી ૨૫ લાખ વર્ષ-ગોટલે કે આજથી સિત્તેર લાખ વર્ષ ઉપર ટ્રિયાસિક યુગ શરૂ થયો આ યુગમા મુખ્ય ફેરફારો બે થયા (૧) વનસ્પતિસૃષ્ટિમાંફર્ન ઉપરાંત બીજા વિવિધ પ્રકારના ઝાડ વધના લાગ્યા, ને (૨) આજસુધી કરોડ વિનાની પ્રાણીઓ હતા તેમા કરોડવાળા પ્રાણીઓનો નવો જન્મ થયો. જળચરોમા અગરથી માછલી ને અગરથી ગરોળીના રૂપની 'ઇચથાયોસૌરસ' નામની મત્સ્ય-ગરોળીઓ પેદા થઈ ને જમીન ઉપર સ્તનવાળા પ્રાણીઓ પ્રકટ્યા પેટે ચાલનારા જમીનના બીજ મોટા પ્રાણીઓમા પણ ડમેરો થયો આમ, આ યુગથી પૃથ્વી પરના પ્રાણીજીવનનુ બીજુ પ્રકરણ શરૂ થયું. (આવુ)

(COURTESY | WORLD OF WONDER)

સમયો બેવડા આપ્યા છે, તેનુ કારણ એ છે કે બપોર (૧૨ કલાક દરમ્યાન) પહેલા તેમ જ બપોર પછી, બપોરની સરખે બરાબર દિવસના બે બખત છાયા સરખી આવ છે, તેથી છાયા સવારની કે સાંજની હોય તે પ્રમાણે સમય નકી કરવા બપોર પહેલા ૧, ૨, બપોરે કલાકોને માટે કોષ્ટકમા ૧૩, ૧૪, બપોરે કલાકો લખ્યા છે સવારના બપોરના બખત હોય, તો બખત નકી કરવામા મુશ્કેલી પડશે તેનો ઉપાય એ છે કે બોતી વાર વાહ જોઇને કરીને તે જ બદારથી છાયા માપવી. બે છાયા વચ્ચી માપવા પડે તો ૧૨ કલાક પહેલાનો સમય છે અને બે વચ્ચી માલમ પડે તો ૧૨ કલાક પછીનો સમય છે એમ સમજવુ

કોષ્ટક વાપરવાની રીત બરાબર સમજવા એટલા માટે નીચે બે ઉદાહરણો આપી આપ્યા છે

ઉદાહરણ ૧ લું · અગદાવાદમાં માર્ચની પમી તારીખે સવારે ૪ કે ૫ વ કલાકની છાયા ૫ ફૂ ૧ ઇ પડી, તો સમય કાઢો અને તે જ દિવસના અગદાવાદના સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્તના સમય કાઢો (અમદાવાદની રેખાગ ૭૨½ છે)

છાયા = ૧૦૬ ઇ પદાર્થ = ૫૩ ઇ ૧૦૬ × ૧૦૦ ÷ ૫૩ = ૨૦૬ (લગભગ) છાયાફૂટ આપ્યું કે ૪૬મા સવારના ૮ વાગ્યાનુ ૬ માર્ચનુ છાયાફૂટ ૨૨૮ અને ૧૧ માર્ચનું છાયાફૂટ ૨૦૬ છે એ આપણે પમી માર્ચનું છાયાફૂટ કાઢવુ છે ૧ તથા ૧૧ માર્ચની વચ્ચેના ૧૦ દિવસમા છાયાફૂટ ૨૨૮ − ૨૦૬ = ૧૯ પડયુ, તો ૧ અને ૫ માર્ચની વચ્ચેના ૪ દિવસમા છાયાફૂટ કેટલુ પડશે? આનો હિસાબ ત્રિરાશિથી કરવાથી ૪ × ૧૯ ÷ ૧૦ = ૮ આવ્યા, તેટલુ છાયાફૂટ વધશે તેથી તા. ૫ સવારે ૮ વાગ્યે છાયાફૂટ=૨૨૮−૮=૨૨૦

આ જ પ્રમાણે કોષ્ટકમા સવારે ૮॥ વાગ્યે ૧ માર્ચનું છાયાફૂટ ૧૭૨ અને ૧૧ માર્ચનું છાયાફૂટ ૧૫૬ છે ૧૭૨−૧૫૬=૧૩ તેથી અગાઉ પ્રમાણે ૧૩×૪÷૧૦=૫ (લગભગ)=છાયાફૂટનો ઘટાડો આવ્યો તેથી તા. ૫ માર્ચનું ૮॥ વાગ્યાનું છાયાફૂટ=૧૭૨−૫=૧૬૭

આમ ૫ માર્ચનું ૮ વાગ્યાનુ છાયાફૂટ ૨૨૦ અને ૮॥ વાગ્યાનુ ૧૬૭ છે તેથી ૩૦ મિનિટમા છાયાફૂટ ૨૨૦−૧૬૭=૫૩ ઘટયુ આપણું છાયાફૂટ ૨૦૬ છે તેથી ૨૨૦−૨૦૬=૧૪ ઘટીને કેટલી મિનિટમા થશે ? આ હિસાબ ત્રિરાશિથી કરતા ૧૪×૩૦÷૫૩=૮ (લગભગ) આવ્યા તેથી સમય ૮ કે ૮ મિ દરમ્યાન

૧ માર્ચનું વેલાવર ૧૩ મિ અને ૧૧ માર્ચનું ૧૦ મિ છે તે પરથી ૫ માર્ચનું ૧૨ મિ આવે ૮.૪. ૮ મિ ૧૨ મિ = ૮ × ૨૦ મિ એવામિ કાલ આવ્યો.

રેખાંશ ૮૩॥−૭૨½ (અગદાવાદનું)=૧૦ ૧૦૪=૪૭ મિનિટ. ૮ કે ૨૦ મિ + ૪૭ મિ = ૮ કે ૬૭ મિ એટલે સ્ટાડર્ડ ટાઇમ આમા ૧ કે ઉમેરવાથી ૧૦ કે. ૬ મિ નવો રેખા કા

કોટકમાં સૂર્યોદયનો સમય તા. ૧ માર્ચનો ૬ ક. ૧૧ મિ. અને તા. ૧૧ માર્ચનો ૬ ક. ૫. મિ. આપ્યો છે; પણ પરથી તા. ૫ માર્ચનો ૬ ક. ૬ મિ. ૬૬૫ કાલ આપ્યો. તેમા ઉપર પ્રમાણે વેલાંતર + ૧૨ મિ. ઉમેરવાથી ૬ ક. ૨૧ મિ. રવાનિક કાલ આવ્યો. તેમા ઉપર પ્રમાણે ૪૦ મિ. કમેરવાથી ૬ ક. ૧. મિ. બહુતો સ્પષ્ટ તા. અને ૮ ક. ૧ મિ. નજીક સ્પષ્ટ તા. આવ્યો.

કોટકમાં સૂર્યાસ્તનો સમય તા. ૧ માર્ચનો ૧૭ ક. ૪૬ મિ. અને તા. ૧૧ માર્ચનો ૧૭ ક. ૫૬ મિ. આપ્યો છે. તે પરથી ૫ મા નો ૧૭ ક. ૫૨ મિ. ૬૬૫ કાલ આવ્યો તેમાં + ૧૨ મિ. વેલાંતર કમેરવાથી ૧૮ ક. ૪ મિ. રવાનિક કાલ આવ્યા ૪૦ મિ. કમેરવાથી ૧૮ ક ૪૪ મિ. બહુતો સ્પષ્ટ તા. અને ૧૬ ક ૪૪ મિ. નજીક સ્પષ્ટ તા. આવ્યા

ઉદાહરણ ૨ જું દ્વારકામા તા. ૧૬ આઠોદરની સાડ્ય ૫ ક ૪૬. ઉંચા માધુસની છાયા ૨૬ પગવા થઈ તેનુ દેહક પગલુ ૧૧ ઇચનુ છે તો સમય કાઢો; અને તે જ દિવસના દ્વારકાના સૂર્યોદય અને સૂર્યાસ્તના સમયો કાઢો (દ્વારકાના રેખાશ ૬૬ ૩)

છાયા=૨૬×૧૧=૨૮૬ ફૂ. પદાર્થ=૬૪ ફૂ છાયાકર્ણ=૨૮૬×૧૦૦ ÷૬૪=૪૪૭ (લગભગ)

કોષ્ટકમાં ૧૬ા કલાકનું ૧૪ ઑક્ટોબરનું છાયાકર્ણ ૩૨૪ અને ૨૫ ઑક્ટો. નું ૩૬૫ આપ્યુ છે ૩૬૫–૩૨૪=૪૧ તો વધારો ૧૧ દિવસમા થાય છે તો પદિવસમાસ ૪૧÷૧૧=૩૬ (લગભગ) વધારો જ્યા તેથી ૧૬ ઑક્ટો. નુ ૧૬ા કલાકનુ છાયાકર્ણ =૩૨૪+૩૬=૩૬૦

આ જ પ્રમાણે કોષ્ટકમા ૧૬ કલાકનુ ૧૪ ઑક્ટો નુ છાયાકર્ણ ૫૪૩ અને ૨૫ ઑક્ટો નુ ૬૪૮ છે ૬૪૮–૫૪૩=૧૦૫ પ૪૩+૨૧=૫૬ (લગભગ), તેથી ૧૬ ઑક્ટો નુ ૧૬ ક. નુ છાયા.લ=૫૪૩+૫૬=૫૪૩ આમા, ૧૯ ઑક્ટો નુ ૧૬ા ક નું છાયાકર્ણ ૩૪૩ અને ૧૭ ક નુ ૫૪૩ છે આપેલુ છાયાકર્ણ ૪૪૩ છે પ૬૩–૩૪૩=૨૫૦ નો વધારો ૩૦ મિનિટમા થાય છે, તો ૪૪૩–૩૪૩=૧૦૪ નો વધારો ૧૦૪×૩૦ ૨૫૦=૧૨ મિ. (લગભગ) મા થાય. તેથી ૧૬ા ક.+૧૨ મિ.=૧૬ ક ૪૨ મિ ૬૬૫ કાલ

કોષ્ટકમા ૧૪ ઑક્ટો.નું વેલાંતર–૧૪ મિ અને ૨૫ ઑક્ટો.નુ –૧૬ મિ છે. તે પરથી ૧૬ ઑક્ટો નું–૧૫ મિ આને ૧૬ ક. ૪૮ મિ –૧૫ મિ=૧૬ ક ૨૩ મિ રવાનિક કાલ લઈ દ્વારકાના રેખાંશ ૧૫ છે. ૮૪૫–૬૯=૧૩૫. ૧૩૫×૪=૫૪ મિ ૧૬ ક ૨૩ મિ +૫૪ મિ.=૧૭ ક. ૨૧ મિ. બહુતો સ્પષ્ટ તા.=૧૮ ક ૨૧ મિ. નજીક સ્પષ્ટ તા આવ્યા

કોષ્ટકમાં ૧૪ ઑક્ટો ના સૂર્યોદય ૬ ક ૧૧ મિ અને ૨૫ ઑક્ટો ના ૬ ક ૧૮ મિ. છે. આ ઉપરથી ૧૯ ઑક્ટો. ના સૂર્યોદય ૬ ક ૧૪ મિ ૬૬૫ કાલ

વેલાંતર–૧૫મિ છે.તેથી ૬ ક ૧૪મિ–૧૫મિ.=૫ ક ૫૯ મિ રવાનિક કાલ અને ૨૫ પ્રમાણે ૫ ક ૫૯ મિ +૫૪મિ =૬ ક.૧૩ મિ બહુતો સ્પષ્ટા. તા.=૬ ક ૧૩ મિ. નજીક સ્પષ્ટા. તા સૂર્યોદયનો સમય

કોષ્ટકમાં ૧૪ ઑક્ટો ના સૂર્યાસ્ત ૧૭ ક. ૪૪ મિ. અને ૨૫ ઑક્ટો ના સૂર્યાસ્ત ૧૭ ક. ૪૨ મિ. છે. તે પરથી ૧૬ ઑક્ટો ના ૧૭ ક ૪૫ મિ. ૬૬૫ કાલ

૧૭ ક. ૪૫ મિ.–૨૫ મિ.=૧૭ ક. ૨૦ મિ રવાનિક કાલ.

૧૭ ક ૨૦ મિ+૪૫ મિ.=૧૮ ક ૫૪ મિ. બહુતો સ્પષ્ટા. તા.=૧૮ ક ૨૪ મિ નજીક સ્પષ્ટા. તા. સૂર્યાસ્ત.

હરિદત્ત ભટ્ટ

કે નિયમાલાદનાને નથી માનનો તે ચાન્દ્રવર્ષ સ્વતંત્રપણે પણ નથી માનતા. ફરવત સ્વતંત્ર કે. સરવ્ ને નિયમાલાદ છે.
કેમેં જીવનને પ્રેમપૂર્વ રીતે માણી રહે છે તેમને મૃત્યુની ભયાવહતા શોષવાની આવશ્યકતા ઉભરવુ પડતું નથી.
સત્યમયી સાધેલું જીવન જ દિવ્યતાદી તે અમરી કહેવું જીવ પ્રવર્તાવે છે.
પુણાની કે જેમનું અને ઘડપાત્ર કે ચિત્રોનું પ્રતિબિંબ અનંતું જે ગ્રંથ.

વિખ્યાત અમેરિકન હાસ્યલેખક માર્ક ટ્વેન (એનું ખરું નામ ક્લેમેન્સ)-નાનો હતો ત્યારે નિશાળમાં મારું કેલાહલ કરવા માટે તેને પાચ ટોકરા ૬૮ અને આખી નિશાળ સમક્ષ હાજર કરવામાં આવેલી. પાંચ કલકાની દેહમાસ્તરે સજા કરી. પેલ આગીને તેનું પોતાના પિતાને આ સજાની વાત કરી. પોતાના છોકરાને લડેરમાં સજા થાય તે કરતા ૬૮ ભરી દેવાનું ત્યાલિમાની પિતાએ પસંદ કર્યું. પણ તાશ્ર્ય તો મુનાફાની સજા તને તો ભરોષર યાદ રહેશી હોયને, એટલે તને હુ ખરી પાચ કલકા મારીશ'

પાચ કલકાની વેદના તો ક્ષણેમાસ્તને ખદ થઈ; પણ બીજે દહાડે નિશાળે જતા તેને કેક જુદો જ વિચાર આવ્યો. પાચ કલમ ખાવાથી પદીયર વેદના જ થાય છે; કાઇ મરી નથી જવાતુ માટે બીજા પાંચ કલમ દેહમાસ્તરને હાથે પણ ખદેરવા જાઈ લેવા. અને આ ઇંડાના પાચ ટોકરા આપવું ખિસા ખર્ચ માટે રાખવા જા બોલ્યા''... અને તેણે નિશ્ચયથી બીજા દહાડે બીજા પાચ ૬૮લા પણ બદેરવાં જાઈ લીધા

બીજો વખત પછી ટ્વેન પોતાના મિત્રોને કહેતો કે એ પાંચ ટોકરા એ મારા જીવનની પહેલી કમાણી હતી.

જલિયાવાલા બાગના જનરલ ડાયર કરેલી હત્યાની તપાસણી કરવા ૬૮૨ સમિતિ નિમાઈ, ત્યારે ગોવલભાઇ (સર ગોવલદાસ તેજવતજી) તે તાના સભ્ય હતા ૬૮૨ કમિશનના પ્રમુખ કોટે ૬૮૨ પછેલા લો તે ત્યતંત્ર વિચારનો હતો, પણ હાદોર જાઈને એ બદલાયેલ. સાર આખેને એક તરફ અને ઝબૂ કિડીઓ બીજી તરફ અને તેમના અમૃતા ગોવનભાઈ આખરે રીપોર્ટ સભ્યો બધા આગ્રા જાઈને એક બેનરણા રહ્યા. બે પક્ષનો અગત સંબંધ પણ બગડ્યો. આપે જગાવાનું પણ છોડ્યુ એક બાબત વાત કરતા ૬૮૨ ગરમ થઈ જાય. તેવું બીજા. ભાઈને કહ્યું 'તમારે આખેને કેવા બદાર કાઢવા છે?' ગોવનભાઇએ જવાબ આપ્યો 'બરફ, ને આખેને પ્રતિનિધિઓ તમારા જેવા હોય તો''

('ભીખા ચદાભૂ'ના કનૈયાલાલ મુનશી)

સર ગુરુદાસ બેનરજી (કે પાછળથી જજ થયા) જ્યારે કલકત્તા મા હાઇકોર્ટ વકીલ હતા ત્યારે એક વખત મેઘ રેનને ઘરે બદારસાગની કેટલીક જતા ત્યાના જજે એમની નાના ઉમર અને છે.કરાચારી દેખાવ મેઈ રીમાયો પ્રશ્ન કર્યો કે 'તને હાઈકોર્ટ વકીલ તો કેમ હુ કેમ માનું?' સર ગુરુદાસે આદમથી કહ્યું કે, આપ અદીના જ ગા મરહતીમા પછીને પછીને આવી કરી શકો છો.' પણ એથી યે જ્યારે જજે સતોષ ન બતાવ્યો ત્યારે સર ગુરુદાસે કહ્યું કે 'હુ અહીં હાઈકોર્ટ વકીલ તરીકેના આગ્રહ કરવી આપની આગળ કેમેરા રહેવાનો નથી; અને આપના માનવામાં તે ન આવતું હોય તો બોલ અધિકારપૂર્વ તરીકે આપ મારી સામે કેસ કરી શકો છો.' કહેવાની જરૂર નથી કે વાતનો ત્યાં તરત અંત આવી ગયો.

(મુનશીના ગ્રંથ)

સંસારનાં શહેરો

૪૪–ક્વિબેક

આજુ મહાયુદ્ધને આરે સર્જાયેલી છેલ્લી ઝેરણે–અમેરિકન ગતવાદાઓથી પક્ષઓલુ ફ્રેન્ચોનું આ નાનકડું શહેર ફ્રેન્ચોના તેમજ જગતના ઇતિહાસમાં બે મહત્વના પ્રસંગોથી ભારે ભાગ્યું છે. એકતો ફ્રેન્ચો શોધખોર ફ્રેન્ચ નૌકાસહરી જૅક્સ કાર્તિયર પહેલવહેલો ત્યા જતરીઓ, ને ફ્રેન્ચોનું બી પહેલુ ગોર (ફ્રેન્ચ) સરસ્થાન જૅમ્સ્ટાઉન ત્યા વસાવ્યું; અને બીજા, પાણીને કિનારે ઊભેલી ભીષા ચટ્ટાણવાળી ઊચી ટેકરી પર આવેલી કુદરતી રક્ષણવાળી તેની મજબૂત કિલ્લેબદીના બાંધકૂ પાછીને જબરજ વૂલ્ફે અંગ્રેજોને માટે કરેલો તેનો વિજય તેમીસ વરસના બે નજરબાને ઘ્રિટિશ જનરલે માત્ર૮૦૦૦ સૌનિકોની મદદથી બુદ્ધિ અને બાહુબળથી કરેલી ક્વિબેકની બે હજારનીરી જનતના લશ્કરી ઇતિહાસનું એક મહાકાવ્ય ગણાય છે

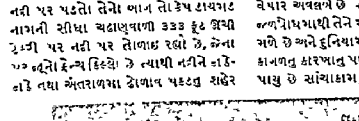
ગ્રિટિશોની ફ્રેંચોની કબના પ્રીતક રૂપ આ નગર ફ્રેન્ચોનું સૌથી જૂનું, ઐતિહાસિક મહત્વનું અને રૂપસુદર શહેર છે ૧૭૦૭થી ૧૮૬૭ સુધી તો તે ફ્રેંચોનું પાટનગર હતુ ચાહટાદિક ગઢોવાળા નરમા મુખ કાઢીને પડેલા ગેન્ટ લૉરેન્સના કાળાતમા પડતી ગેન્ટ ટ્રેઈસ નદીને કાઠે આવેલુ હોઈ ફ્રેંચોના ઇરિયાઈ વેપારનું પણ તે મગરવાનુ મથક છે

'ક્વિબેક'ઓ મૂળ અમેરિકન ઈન્ડિયન ભાષાનો શબ્દ છે, ને તેનો અર્થ થાય છે 'આકૃતુયું' ગેન્ટ લૉરેન્સના કાળાતમા ૩૦૦ માઈલ અતરાળમા, નદીને ઉત્તર કાઠે, આઠ માઈલ પથરાએલા ઉચ્ચ પ્રદેશ પર તે વસેલુ છે, અને નદી પર પડતો તેનો બાજ તોફેય હાથકાટ નાગની સીધા ચટ્ટાણવાળા ૩૩૩ ફૂટ ઊચી ટૂકડી પર નદી પર તેળાઇ રહ્યો છે, તેના ૧૭ વૂલ્ફો ફ્રેન્ચ કિલ્લેનો છે ત્યાથી નદીને કાઠે તથા અંતરાળમા ઢોળાવ પકડતુ શહેર વસ્યુ છે અને તેને છેડે તેની વિશાળ ને ઘાટ બદરગાહ આવેલી છે વરસમા માત્ર ત્રણ-ચાર માસ જ તે બરફને લીધે બધ રહે છે, અને દુનિયાભરના મોટામાંમોટી સુક્કી ગોદી તરીકે મશહૂર તેનો ટ્રક્કો મોટામોટાં જળી જહાજોને સમાવે એવડો વિશાળ છે

ઉપલુ શહેર અને નીચલુ શહેર એવા ક્વિબેકના બે ભાગ છે આકરા ને વાકાચૂકા રસ્તા તથા નીચ ગઢોહલવાણુ નીચલુ ભાગ જૂની ફ્રેન્ચ વસાહતથી સભર ભર્યું છે ને ત્યાંજ વેપાર પણ ભરેલ ત્યા જ ધમધમે છે ઉપલા શહેરમા પહોળા રસ્તા, ઉભરીયાત વસતિ અને બજેર મકાનો છે તેમા ૧૪૦૦ ફૂટ લાબી ને ૨૦૦ ફૂટ ઊચી 'ડફરિન ટેરેસ' નામની જગ્યા બહુ વખણાય છે લશ્કરી દૃષ્ટિએ અગ્રેજ ગણાએલો ફ્રેન્ચનો મૂળ કિલ્લા પણ અહીં જ છે ત્યાથી પેલી મેર'અબ્રાહામના મેદાન'ના નામનો સપાટ પ્રદેશ છે, જ્યા વૂલ્ફે ફ્રેન્ચ લશ્કરનો સામનો કરેલો અને ક્વિબેક કબતા માર્યો ગએલો

અહીં આકરી ઠડી પડે છે, પણ હવામાન તદુરસ્તીભર્યું છે, કે શિયાળામા ૧૦ ડિગ્રી ને ઉનાળામા ૭૩ ડિગ્રી સુધી રહે છે વસતિનો ફુંડ ભાગ રોમન કૅથોલિક ધર્મ પાળે છે અને ઠેઠ લાખની વસતિમાથી સવા લાખ જેટલા તો ફ્રેન્ચ ઈન્ડિયન જ છે

ક્વિબેક પ્રાતની રાજધાનીનુ આ શહેર લાબા કાળ સુધી ઉંગ્રેજોનુ મુખ્ય બદર હતુ, પણ પાછળથી મૉન્ટ્રીઅલનુ મહત્વ વધુ જોર દુનિયા પાસુ તે બનમહત્વનુ ક્વિબેકના સમૃદ્ધ કંત્રોણે, અને નદીઓતથા સરોવરોથી ભરપૂર તેની જગલસપત્તિના ઉત્પન્ન ઉપર તેનો વેપાર આધ્રય છે રૉબિનિઝનના વિખ્યાત જળચોધમાથી તેને મળલખ વીજળિક શક્તિ મળે છે અને દુનિયાના સૌથી અજાયબ ગણાતુ કાગળનુ કારખાનુ પણ હમણા અહીં જ ચાલુ થયુ છે સાબોકામ, ચામડા, કટલરી, બૂટ-

ધૂરવતી ગેન્ટ લૉરેન્સ નદી પર તેળાઈ રહેલી દુર્ધર્ષ ટેકરી ઉપરની કિલ્લેબદી તથા 'ડફરિન ટેરેસ' નામની ૧૪૦૦ ફૂટ લાબી વિશાળ મનોહર નગર-અટારી દર્શાવતુ ક્વિબેકનું દૃશ્ય

નો માલ, કારેરા, ચોલાક અને વાજિત્રોની બનાવટ એ તેના મુખ્ય ઉદ્યોગો છે

ઈ ૧૫૩૫માં જૅક્સ કાર્તિયરે ને શોધી કાઢયું ત્યારે ત્યા સ્ટેડોકોના નાગનુ ફેલી હતિયોનુ મોટું ગામ હતુ ૧૬૦૮માં જુલાઇમા સૅમ્પ્લેઈને 'ન્યુ ફ્રાન્સ'ના નાગરી આહી વસાહત સ્થાપોને આ શહેરની સ્થાપના કરી પણ તેની પ્રગતિ બહુ જ ધીમી થઈ ઈ ૧૬૨૯ સુધી માત્ર બે જ ગોરાં કુટુબો-એ ત્યાં નાયબી વસવાટ કર્યો હતો; બાકી પાદરીઓ, વેપારીઓ ને અગવડારો આવ ન કરતા અમેરિકનોના ટોળો તેના પર પડેલેથી જ હતો, એકલે એજ આકામા (૧૬૨૬મા) સર રૉબિટ કર્ઝની સરદારી નીચે તેમણે તેના પર આક્રમણ કરી જીત્યુ, પણ ૧૬૩૨મા પછુ ફ્રેન્ચને આપી દેવુ પડયુ. ૧૬૬૦મા આગ-સુસેટ્સના ગવર્નર સર વિલિયમ ફિપ્પે નેને જીતવા ફરી હુમલો કર્યો, પાનુ હાર્યો ૧૭૧૧ મા સર હૉવેન્ડન વૉનરની સરદારી નીચે મોકલેલો મોટો કાફલો વહાણે ભાગી જવા ને કારણે નિષ્ફળ ગયો પણ અંગ્રેજોએ પીકન ન બેઝ અંતે ૧૭૫૯ની ૧૮મી સપ્ટેમ્બરે જનરલ વૂલ્ફના વીરત્વ અને ભોગ વડે જનરલ આગાહ્ય તે જીત્યુ.અને ૧૭૬૩ની પારીસની સંધિથી ઘ્રિટિશરોના કબજે છેવટનુ આપાયુ

વિકસતું વિજ્ઞાન

કપાસનો આઈડીમ ! રુએ ચમત્કાર વિજ્ઞાનની આ એક નવી પ્રક્રિયા છે અને તે દ્વારા બનેલો આઈડીમ હોવો હોવી જાઈ રાકાય તેવા હોય છે કપાસના સેલ્યુલોઝનુ પુષ્કળ પ્રમાણ રહ્યુ હોય છે એ તો સૌકોઈ જાણે છે અને એ સેલ્યુલોઝનુ બાઇસુલ્ફ અથવા વિજ્ઞાનની પરિભાષા વાપરીએ તો 'starch equivalent' ખૂબ ઊચુ હોવાનુ વિજ્ઞાન ચોટા જ અભ્યા પર શોધી કાઢયુ છે 'હાઇડ્રાલીસિસ' (hydrolissis) નામે ઓળખાતી પ્રક્રિયા દ્વારા એ સેલ્યુલોઝનું ગ્લુકોઝ વર્ગની સાકરમા રૂપાતર કરવામા આવે છે આવી જ રીતે લુદારાલુદારા ધાન્ય, બટાટા વગેરેમાથી પણ આવ સારનીને તેનો બિજૂતદાર આઈસક્રીમ હવે અમેરિકામા બનવા માડયા છે

ઍડિયા–સ્કેલ (Adio scale) નામનુ એકનવું યંત્ર હમણા બનાવવામા આવ્યુ છે, જે વડે આપણાઓ પણ નાની નાની વસ્તુ-ઓ સાચી પહતિથી તોળી શકે છે આ યંત્રનો બ્યાપ અમેરિકાની એક અધ બાઇ એવીલી વૉટ્સનને આપ્યો હતો. એમા ખુબી એ છે કે એ ભિન્ન ભિન્ન વજનદારો એક એકા-ઢોદા પ્રકારનો રણકાર કરે છે. —જ.સ.દ

ભેદી ગોળીબાર

(અનુસધાન પૃ. ૧૬૬થી)

૫-પુરાણું ફર્નિચર નવું બનાવવાનું કારખાનું

બે દિવસ બાદ હિલ્ટ્રૂથ એના ગિત્ર ઈન્ગાગને સાથે લઇને વેસ્ટ-મેર્ઢ્રાના ભાઇ રાલ્ફનાં કારખાને ગયો. ત્યાં પુરાણું ફર્નિચર સુધારવાનું, સજું કરવાનું અગર તદ્દન નવું કરવાનું વગેરે કામ થતા હતા કારખાનું ઘણું જગી હતુ અને એમાંય તથા આપણા કિમાની ફરનીચરા—એના કે ચૌદમાનુ ટ્રૉલિપયન કલૉક, અઢરની બાજુ રૂપાના અસ્તરવાળુ કપડાનું ઢબાદ, સપાંકાર પીઠવાળો બાદશાહી ફૉચ—વગેરે પુરાણી કલાના અમૂલ્ય અને દુષ્પ્રાપ્ય નમૂનાઓ પર અતિશય ઝીણવટવાળું શ્રમ-સાધ્ય સમારકામ ચાલી રહ્યું હતુ

પણ હિલ્ટ્રૂથને આ બધામા રસ નહોતો. રાલ્ફ એ બનેને કાર-ખાનાના એંદરના ભાગમા લઇ ગયો. ત્યા ફીડાઓએ કેતરી બાધેલા ને ટીચાઇ ગએલા અથવા અતિશય ઘસાઈ ગયેલા ભાગોને કાઢી નાખી તેની જગાએ બરોબર બંધબેસતા થાય એવા બાજો મુળાકી એસાટ-વામા આવતા હતા એ કામ બનાવી રેસ્ટમેર્ઢૉટ અભિમાન સાથે કહ્યુ કે, 'આ૫ી અમે નવા ભાગ કલ્પ કરીને એની રીતે ચોપી દ્રબ્ય છીએ કે બસ્ા નિષ્ણાત કારીગરને પણ તે પારખવા મુશ્કેલ પડે '

'ત્યારે તો તમારે એ કામ માટે જૂના ફર્નિચર ને જૂના લાકડાના ટુકડાઓનો જંગી વ્યવ્સ્થા રાખવો પડતો હશે ?' હિલ્ટ્રૂથે પ્રશ્ન કર્યો

'જંગી ? કેવો જગી એ તો તમે આવીને જુઓ એટલે ખબર ૫ડશે ''એમ કહીને તે બનેને એ એક વિશાળ માળિયા પર લઇ ગયો, જ્યાં જુદાજુદા સમયનાં બનતબનતના જૂના ફર્નિચરના ટુકડાથી ભર-પૂર ભરેલા ગેટા અને છાજલીઓ તેમની દષ્ટિએ પડી હિલ્ટ્રૂથે તેમને દ્રાગ્યા લઇને તપાસવા માંડ્યા તેમાં મેલા લાકડાના મોટી પર-ાણોને ગણતા આવતા, અર્ધ ભૂંસાયાં જેવા, અળવ્રના રગના કટકા ૫ર તેનું ખાસ ધ્યાન એંચાયું અને તેણે કહ્યુ, 'આ તો ઘણા જ ઉપયોગી દેખાય છે.'

'હા, એ૨ જ છે ' રાલ્ફ વેસ્ટમેર્ઢૉટે જવાબ આપ્યો

'એલ્મના લાકડાની પાણીની નળી, ને તે પણ ડર્બીશાયરની કરમાથી હાથ આવેલી, નહિ વાત ? મને ઓક્સાઈયી કહી શકશો તે કયાથી આવેલી છે ?' હિલ્ટ્રૂથે પૂછ્યુ

રાલ્ફ વેસ્ટમેર્ઢૉટ તો માયુ ખજવાળતો એના સામે જ જોઈ રહ્યો ' તમે એ શી રીતે પરખી કાઢી ?' અને પછી અર્ધભા સાથે તેણે કહ્યુ, હા, તે પુરાણી પાણીની નળીઓ છે અને ડર્બીશાયરમાંથી આવેલી છે એકાદ માસ પહેલાં ઑટ્રર્બાની ટેકરી નજીક ૬ંવનશામ પાર્ક-માથી તે ખોદી કાઢવામા આવી હતી '

હિલ્ટ્રૂથે આ હકીકત ધ્યાનપૂર્વક લખી લીધી. પછી તેની પાસે-થી એનો એક કટકો માગી લેતા કહ્યુ, 'મારે આનો એક પ્રયોગ કરવો છે' અને પછી હમેર્યું, 'આમાના નહામા કટકા તમે તમારા ભાઇ હિનીને મોકલતા હતા તે હકીકત પણ ખરી ને ?'

'હા, ખરી જ; પણ આ બધુ છે શુ ?'

'કાંઇ નહિ પણ એમને ત્યા પરેલા કટકામાથી આ બતને જે તરત ઓળખી કાઢી વાત, પણ એનો ઉપયોગ શો ?' એમ કહીને સ્મિત સાથે હિલ્ટ્રૂથ અને તેના ગિત્રે ત્યાંથી રજા લીધી

૬-ઑટ્રર્બાની ટેકરી

ત્રીજી ઑક્ટોબરે ઇન્ગાગને ઑટ્રર્બાની ટેકરી પર આવેલી બ્રૂકેન્બુશની હોટેલમાથી હિલ્ટ્રૂથનો પત્ર મળ્યો તેમા તેણે ઇન્ગાગને ત્યાં તેડાવ્યો હતો તે બીજે દિવસે ત્યા જઇ પહોચ્યો, એટલે નાસ્તો કરતા હિલ્ટ્રૂથે કહ્યુ, 'ફ્રાસ્ટ, આપણે છેલ્લા ગઝ્યા ત્યાર પછી ખૂબ કામગીરી બજવી ગાત્ર એક અઠોડા બેસાડવાનો બાકી છે; એ ગળી જાય એટલે આપણું કાર્ય પૂરુ થાય '

આ ગોળી જેવાથી છૂટી તે ગ્રેનિયનની જ બનાવેલી દ્રવ્યપુદ્ગની વિસ્ફોટક હતી. મેં તે વિસ્ફોટક પણ જતે જોઈ તે જતની જે વિ-સ્ફોટેલા છે, જેઈ ૧૯૦૯ની સાલથી એક બાજુએ મૂકી દેવાતાં આવી છે તેમાંની એકમાંથી ગોળી છોડી નાંખવામા આવેલી હતી, પણ બીજામા ગોળા હજી ભરેલી હતી, અને તે મેં તેના માલિકની રુબથી કાઢી લીધી છે...

આહા ! કેવો વિચિત્ર એ અનુભવ ' વેસ્ટમેર્ઢૉટને કે ગોળીએ ઘાયલ કર્યો તેના જેવી જ આબાદ તે ઘાયલ કર્યો ' વળી એ તાત્રાગાંથી ગોળી અને નવી વચ્ચમા ઠારેલો એક કાટેલા કાગળનો ટુકડો પણ નીકળ્યો ' એ 'ધી ૬ન્ડ્રેલિજન્સ'નામના છાપાનો ૧૯૦૦ની સાલના ૧ લી ઑગસ્ટના અકનો ટુકડો હતો !'

ઈન્ગાગ આતુરતાથી આ બધુ સાંભળી રહ્યો હતો. ફીડાના ઘેાટા ધુટ્ટા ભરી હિલ્ટ્રૂથે આગળ ચલાવ્યુ: 'મારી તપાસ વખતે ૬ંવનશામ હૉસ્પના માલિકો, ડૉક્ટરોના કુટુબીજનો, દરેક વસ્તુ વિષે બહુ નિખા-લસ માલૂમ પડ્યા. પ્રથમ તો તેઓ સ્વાર્થ અતઃ જણાયા, પણ જ્યારે કેફાર્ડને મેં સધળી વાત જણાવી ત્યારે તે પરેપૂરા અનુકૂળ થયા. .

એ મારે જે કહેવાનુ છે તે ધ્યાન ફઈને સાભળ, અને તારા મનને રડમી ઑક્ટોબરની રાત્રિ અને વેસ્ટમેર્ઢૉનારીયાનના તરફ ફઈને ત્યા તને વેસ્ટમેર્ઢૉટ ખુરશી પર બેઠેલા માલૂમ પડશે. બન્ને ખાલી જગ્યામાથી છોડેલી એક ગોળી એના બબાને વાગે છે અને ત્યાથી દિશા બારણીને તે રેડિયો-સેટમા પેસે છે હવે, પ્રથમ એ મુદ્દો ધ્યાનમા લે કે ગોળીની દિશા એમ બતાવે છે કે વેસ્ટમેર્ઢૉટના પગ 'નીચેના' કોઈ સ્થળેથી તે છોડવામા આવી હોય હવે બીજો મુદ્દો એ ધ્યાનમા લે કે આવા મોટા કદની ગોળીની ઝડપ બને ઘણી હોવ તો તેણે ખબાની હાસડીને ક્યચ્ચરાણ વાળી નાખ્યો હોવ, એટલુ જ નહિ પણ તે સહેજ વકાઈને એના ગળાની આજપાર પણ નીકળી ગઈ હોવ ..

પણ ના, તેમ બન્યું નહિ, કેમકે તેની ઝડપ ઘટી હતી અને તેથી ભીમા ફપકડિયા થા વાળે માત્ર ગાબૂલી અસ્થિબંધ થયો અને ત્યાથી સહેજ તિરછી દિશામા નીકળી તે વાયરલેસ સેટ પર આવડાઈ.

તો પછી આ ગોળી આવી ક્યાથી ? તે કોઈ કહી શકતુ નથી બરોબર ભોગરિત ગ્રેનિયન એના ફેટિગ્રાફ લેવા બચ્ય છે વાયરલેસના ગો આગળ જ એનું પ્લેટ-કેસ તે મૂકે છે પા ફકાક સુધી આગમેગ ફરવામા ગુગાવે છે અને પછી જ્યારે ફેટિગ્રાફો લે છે ત્યારે ફરે ફરે પ્લેટમાં,તેના આગડાના કેસની આરપાર, પોતાની શક્તિથી પ્રકાશિત થએલી ગોળીનો ફેટિગ્રાફ પડે છે ! અને તે પણ તેના મૌદ્રોગની ના ઓળાના ખાનાઓની હારની પાર થઇને, અગર વાસ્તવિક કહીએ તો રેડિયોની પેટીની આસપાસ ૧૮ ઇચ્ચ સુધીમાં પડેલી સધળી વસ્તુઓની આરપાર થઇને !'

ઇન્ગાગે આશ્ચર્યથી ફાળ ભરીને પૂછ્યુ, 'શું તમે એમ કહેવા માગો છો કે પેલી શનિના ગ્રહ જેવી છાપો તે એ ગોળીના જ ફેટિગ્રાફ હતા?'

'હા, એ ગોળીના જ ફેટિગ્રાફ ! સાગાન્ય એક્સ રે'નું યત્ર જે પ્રકારનું તેજ કેમે છે તેનાથી જરા ઠુંપણ સખ્ત ક્રિસ્ટલ એ ગોળી-માથી કે કાઢ હતું !'

'પણ તે કેમ બની શકે ?'

'ચિચ્ચર્વેન્દ્ર !' હિલ્ટ્રૂથે ઉત્તર આપ્યો; 'એ જ એનું કારણ ફ્રાંડ-વૉલના અમુક પ્રદેશો બાદ કરતા ડર્બીશાયરની ટેકરીઓવાળા પ્રદે-શોમાં અને વૉલ્ડશાયરના ઇગલબરોની આસપાસની ટેકરીઓ ઘુડી-

બ્બાઇ ગૂમ્રકોગા 'ચિત્ચર્ન્દ્ન'ના ઘર માલૂમ પડે છે સામાન્ય રીતે તે રમાના મોટા પ્રમાણુ સાથે ગિત્ર ધબેલા સીસામા ભળેલુ હોય છે આ ગોળીની તપાસગીમા પણ સીસુ ને રૂપુ માલૂમ પડયુ, એટલુ જ નહિ પણ 'ચિચર્ન્દ્ન'ના આકારોની નિશાનીઓથી એ અકિત થએલુ હોઇ તે તેની સાથે બબાજ્ઞ માલૂમ પડયુ

'હવે, ડોનલિસે કે ફેરોઆઇ ફરીથી પાછા તેમા પેલા ઝહની પ્રતિમા જેવા ન જણાઈએ પ્રશ્ન થયો 'હિલ્ટ્રેથે સહેજ ચોળીને કહ્યુ, 'તેનુ કારણ એકદું જ છે વખતે તેણે તેનુ પ્લેટકેસ રેડિયો સગ્રહ મૂક્યુ ન હશે તેમના સક્રિય પ્રયોગો નાના પ્રદેશની બહાર જઈ શક્યા નહિ

પણ આ બન્ને પ્રકારના ફેરોઆકારોમાં ગોળીના સ્થળે તો ધુમ્રપ્રસના આભાસ સિવાય બીજુ કાઈજ્ઞાયુ નહિ, અને તે વાસ્તવિક જ હતુ ઝટપટ ફેરોઆકારના કાચ પર જલદ દ્રાવકોન (દ્યા)ની ગાદલી લાવુ એક્સ્પોઝર આપીને રેડિયમનાં કિરણો કેન્દ્રિત કરવાનું પરિણામ ધુમ્રપ્રસ વિના બીજુ શુ હોઇ શકે ''

હવે આ બધુ સ્પષ્ટ હતુ સીસાની ગોળીના રેડિયમ કિરણોત્સર્ગી ગુણોએ આ વસ્તુવિષે કપનાની હતી ગોળી એના ભારોભાર સુવર્ણનો કરતા વધારે કિમતી હોવાની અને તેનાથી કોઇ બહુ પૈસાદાર બનવાની વાત હવે સમજાવવા તેવી હતી ન્યાયી આ ગોળીનુ સીસુ મેળવવામા આવ્યુ હતુ તે રેડિયમના તત્ત્વવાળા 'ચિચર્ન્દ્ન'ના ચૂરેચૂરા જ્ઞ નહી થયેથી રેસાદાર બનવાની વાત સ્વપ્નવત્ નહોતી હવે ખૂનનો ઓકારો કેમ મળ્યો તે જોઇએ

ઉ-ર્ચનશામ હૉલ

ઈ ળીગરના એ પ્રદેશમા મજલ કરતા તેઓ ઉંચનશામ હૉલ પહોચી ગાયી પહોચ્યા ત્યા કેટલાક મજૂરો સપાકિટો આવેલી એક ખાઈ ખોદતા હતા આ બનેને દેખીને તે કામ કરતા અટક્યા અને નજીકના એક કૂપડામાથી એક હુડો, ત્યડો, ચરગા પહેરેલા માણસો તથા એક વૃદ્ધ પીળ્યકાશ ધરાવતા માણસો બહાર આવીને એ બનેનુ સ્વાગત કર્યું પ્રથમનો માણૂસ એક રસાયણશાસ્ત્રી હતો અને તેનુ નામ જૉનબૉ હતુ બીજો જ વર્ષોકૃદ્ધ હતો તે આ જગીરનો માલિક મેજર જનરલ સર આર્થર ડૉકાઇ હતો

હિલ્ટ્રેથે જૉનબૉને પ્રશ્ન પૂછ્યો, 'કેમ? કાઈ આશા પડે છે? ગાયો પ્રયોગ કરી જોયો ?'

જૉનબૉ ઉત્સુકતા સાથે તેમને ઝૂપડામા લઇ ગયો તેઓએ ત્યા પેટ્રોલના એક જલદ વાયુ-દીપ પર ચળકાટ સાથે બળતુ ફાયર-ક્લેનુ બર્ઝયંત્ર (retort) દીઠું એના હતા બધા મુખની આસપાસ અતિ નીલ પડેલી જ્યોતની મોટી ત્રિજ્યા પ્રકાશ ફેલાવી રહી હતી અને તેમાથી કાઇ કૂતરુ હોય એવી રીતે હળવા ઘરઘારાના તરલ અવાજ નીકળતા હતા

'જિ હિલ્ટ્રેથ, તમારો તર્ક ખરેજ છે ઓ ગળીઓમાનો વાયુ ખેર-ખર મેથિલ ક્લોરાઇડ જ છે' એમ કહીને તેણે તે ગાત અગ્નિ તરફ આગળી ચીંધી 'આમ બળવામા તો તદન ગ્રોક્ષો છે'

'ખરેખર, આ બહુ જ આશ્ચર્યકારક કહેવાય છે' ડૉકાર્ટ ધીમરા અટકતા અવાજ સાથે કહ્યું 'આજ પચાસ વર્ષથી આ જમીન પર વખતોવખત તેજના ચમકારા જોઇએ છીએ, પણ કદી તેના પર વિચાર કર્યો નથી કે તે શુ હશે!'

હિલ્ટ્રેથ ઝૂપડામાથી બહાર નીકળીને, અદરથી એક કાળી બેજ-વાળી જગીનમાથી બોદેલી ધાકડાની નળીઓ સામે જોઈ રહ્યો હતો પછી તેણે કહ્યુ, 'શા જબરદસ્ત ગાઢ છે! ખરે મોટા રાક્ષસો જ તો!

કુમાર - અંક ૨૩૫મો (જુલાઈ ૧૯૪૩)

ખરેખર, તેમાથી આ નળીઓ કેરી કાઢતા પહેલાં અહેનત પડી હશે ''

'તેની તો ખબર નથી, પણ હુ એટલુ તો જાણું છું કે તે ગાય પાછી નાખવામા આવ્યા ત્યારે મજૂરો ખૂબ ઉત્સાહથી કામ કરતા હતા ખરા જાનથી કામ કરે તો શુ ન થાય ?' જનરલે ઉત્તર આપ્યો.

હિલ્ટ્રેથને પછી કાઈ વિચાર આવતા તેણે ડૉકાર્ટ પાસે તે પ્રદેશના નકશાની માગણી કરી ડૉકાર્ટ એક ફીનના બૂગળામાથી નવીજ કાઢીને પાથર્યો અને તેણે કૂપેની હાલ વસ્તીની ગાર્મ બતાવ્યો પછી તેનાથી આ'શેક વાર દૂર આવેલા ટ્યાર તરફ આગળી ચીંધીને કહ્યુ, 'નાકલ્સ ડૉકાર્ટ આ સ્થળે ઝડપથી કહ્યું હતુ અરોબર એ જગોની જ્યા હાર ગાય છે તે જ આપો.'

પછી તેઓ એ સ્થળે ગયા ત્યારી એક માઇલ પૂર્વી સ્ટામાન-તરે જની ડૉકાર્ટીઓની હાર નજરે પડતી હતી ડૉકાર્ટ સમજ્યુ ખરી કે તે ડેકરીઓ પર એકમાના જૂનોની ખોદે કુમ બની જ્વી હતી ૧૮૦૩ ગા એ બધા ઝાટ વાડી નાખવામા આવ્યા એ પાડેલા ઝ ઢના ભરિયાને કેરી એક નકકની ડેકરી પરના ઝરામાથી પાણી લાવવા માટે બનાવેલા બનાવવામા આવી હતી, અને તેને આ અદરથી ખોદી કાઢતા હતા

ઈ ૧૭૮૦ની સાલના ઑગસ્ટ માસની બીજ તારીખની સવારે જે સ્થળે નાકલ્સ ડૉકાર્ટ ઝંઝવૃક્ષ કરવા ઊભો રહ્યો હતો તે જ સ્થળે હિલ્ટ્રેથ ઊભો રહ્યો ત્યા ઊભા રહીને તેણે પોતાની હાકલ્પ પેનને ઝેક પછી એક ડેકરી સામે ચિન્તોહની માફક તાકીને પોતાના મિત્ર ઈન્ગ્રામને સબબવવા માડ્યુ.

પછી હિલ્ટ્રેથે ડૉકાર્ટને કહ્યુ, 'સર આર્થર, ચાલો આપણે બે સમજવની બાદના વિચારો બોલીએ અને તમારા પૂર્વજે આવા વિચારો જાહેર ઝઝવૃક્ષનુ આહ્વાન આપ્યું.' ડૉકાર્ટ હકારમા માથું ધુણાવ્યુ

'તે યુદ્ધ તો ખરેજ, તમારા તે પૂર્વજના બેન પ્રત્યે તમારા ચિન્તાઓ કે ઈચારો હતો તેને કારણે અચ્છેવ, પણ આવાર્ટ નાખવુને તેની સામે કાઈ લેવાદેવા નથી '

ડૉકાર્ટ નિશ્ચયાત્મકરીતે માથું ધુણાવ્યુ

'આબીએ માગલો પહોચ્યો ત્યારે ડૉકાર્ટ પોતાના પિતાદેને ગ્રાણીથી ઠાર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો; પણ પેલા બહારૂર લોક-રાને પોતાની દિલ્લગ્ત અને નિર્દોષિતામા ખાતરી હોવાથી તેણે તેા પોતાની પિસ્તોલ જાળી ને કરી નહિ. તેણે પોતાનો બચાવ કરવા ગ્રોબ્બી ના પાડી '

'ખરેખર છે, ખરેખર છે!' જનરલ ડૉકાર્ટ પ્રસન્નાથી બોલી ઊઠ્યા 'ખરેખર, તે છોકરો પાળીવાળો હતો તે તો ત્યા સિર ઉભો જ રહ્યો બીજાદેા નાકલ્સ જ નાહિમત થઈ ગયો '

એ પરથી પછી નાકલ્સને એ વસ્તુસ્થિતિ પર ગ્રકાશ પાડવા વિચાર આવી ગયો, અને પોતે પેલા વિષે હતાવસ્થી ઓટો વિચાર આપ્યો હતો એમ તેને લાગ્યુ અને—' હિલ્ટ્રેથે આગળ ચલાવ્યુ 'એ ચેળાના વીરલડવૈયા ઓની આસપાસ અતુલ્ય, પોતાનો પક્ષપાતજ બતાવવા અને કરી સુરેદ્ર આપવા માટે, તેણે પાછા ફરીને ગોબી નકલ્સના કે ક્રમ ઝમ્રમા પોતાની પિસ્તોલ છોડી!' એમ કહીને પોતાનાથી અજાણે ખાજ કૂટદ્રનની એક ડેકરી તરફ હિલ્ટ્રેથે કાકલ્પન પેનને ચીંધે અને પછી તેને કેહલ્યે મૂકી દીધી.

'પછી તે બે જુવાનિયાઓએ ઝરુસ્પૂર્વન કર્યું, અને પેલા વિચારને નાકજલની ઝદર બેન સાથે પરબવાની રજા ગાળી પેલી જૉનિયનની બે પિસ્તોલો, જેમાથી ઝાટ પર ગોળી છોડવામા આવી હતી તે, અને બીજી બરેલી ગોળી સાથે એમ બેએમ રહી હતી તે, બેને તેના બોબામા પૂરી દઈને આ ઘટનાના એક ઐતિહાસિક સ્મારક તરીકે સાચવીને મૂકી

દેવાગા આવી, અને ત્યાર પછી સૌએ સુખશાંતિમા દિવસ વીતાવ્યા.'

'બરોબર અક્ષરશઃ એમ જ બન્યુ હતુ !' જનરલ ડૉકાર્ટે કહ્યુ, 'તમે આભેજીબ વર્ણન કર્યુ છે !'

'અને તેમ હોવ તો પેલા તમારા અજ્ઞાત નકશા માટે તમને અમે ફરી તસ્દી આપીશુ, પેલું 'રેડ્સ્ટર પૉઇ' નામનુ રથળ, જ્યાથી ગોળીનુ સીસુ તે પેલા મેળવવામા આવ્યું હતુ તે જોવાની અમારી ઇચ્છા છે.'

તેઓ ત્યાથી એક ચઢાવ પર એક માઇલના અંતરે ગયા અને આખરે ત્યાં ખાડા ખોદેલા લાલાશવાળો ખનીજમય સ્ફાટિકનો થર તેમની નજરે પડ્યો.

'અહીં જે સીસું વપરાય છે તે આમાથી મેળવવામાં આવે છે' સર આર્થર કૉકાર્ટ કહ્યુ, 'આ ઓરડાના છાપરામા પણ જે વાપરવામા આવ્યુ છે. પેલી પિસ્તોલની ગોળીઓ આમાથી જ ઢાળવામા આવી હતી. પણ હાલમા તે કામમા કાઇ લાભ જેવું જણાતુ નથી'

હિલ્ટ્રૂડે જણવામાથી એક નાની લાકોડી કાઢીને આ અર્ધા પારદર્શક સ્ફટિકમાથી એક ટુકડા તોડી પાડ્યો એમા ગાબા ભરા ટાપા જણાતા હતા અને વિચિત્ર લીલી નસોની જળ પથરાઓલી હતી

તેણે તે નખુને કેકાણે મૂક્તા કહ્યુ, 'હુ ઇચ્છુ છુ કે હુ તમારા આ છાપરાને માલિક બનુ ચેંટામા થોડી કિંમત મૂકતા પે તમારા મકાન અને જમીન બંનેના કરતા પણ તે વધારે મૂલ્યવનું છે !'

૮-ઉકેલ

ગોળીબારના રહસ્યનો ઉપદેશ હકેલ હિલ્ટ્રૂડે નીચે પ્રમાણે આપ્યો.

'નાઇજલ ડૉકાર્ટ તદ્દન નજીકથી લીલા ઝાડમા ગોળી ઝોડી, એટલે તેમાં ઊડી બખોલ પાડીને ગોળી અધ્ધર અટકી ગઇ તે થા પર થોડાં વર્ષોમા છાલોના વધવાકારે પડ બધાઇ ગયા. બૂંજળાવાટની બખોલ અને તેની અંદરની ગોળી એની એ સ્થિતિમા રહ્યા

પછી તે વૃક્ષમા નારાના ચિહ્નોનો પ્રારભ થયો. બીજાં ઝાડોની સાથે તેને પાકી નાખવામા આવ્યુ અને તેના થડિયામાંથી કેરોને પાણીની નળીઓ બનાવવામા આવી હવે એટલ એ એવા પ્રકારનુ લાકડુ છે કે તેને જેમના રાખવામાં વર્ષ તો તેમા કાંઇ ફેરફાર થતો નથી. ઇગ્લડમા ઉંડ પુરાણા કાળમાં રોમન લોકોએ નાખેલી એવાની નળીઓ હજી ચે ચિકેટિલીના લત્તામાથી સારી સ્થિતિમા નીકળે છે

જે ખાનામા ગોળી પકડાઈ રહી હતી તેમા એકમાના પ્રારભમા વિનાશ સમયના વાયુઓ ભરાએલા હતા. તેમા પછી બેજવાળા પ્રદેશમા રહેલા વનસ્પતિજન્ય પદાર્થોમાથી ઉત્પન્ન થતા વાયુનુ હમેશનુ થયુ,અને તે જ મારીગેસ,કે જેનું અસ્તિત્વ કોલસાની ખાણોમા થે જ્યે છે. ઝાબળીના બકથરમાથી જે ગેસ ઘડકા સાથે બહાર નીકળતા હતો તે એ જ ગેસ-પછી તેને મેથિલ હાઇડ્રાઇડ, જૈથેઇન, કારબ્યુરેટેડ હાઇડ્રોજન અગર ગમે તે નામથી ઓળખો. તે જ એ મારીગેસ ખાણિયાઓ અને ફાયર-ડેમ્પ (અગ્નિ ભેજ)ના નામથી ઓળખે છે અને એના વિષે બારે બીતિ રોને છે, કેમકે વાયુ સાથે ભળતાં તે ઘડાકા સાથે ફૂટ છે અને આખી ખાણને ડહાડી મૂકે છે.

હવે બનેલી ઘટના વિષે કંઈક પુરાણા ફ્રેન્ચ્વાળો ગાર્ડ વેસ્ટમેરેંડ ટર્ળીશવરમાંથી કનિંચના કામમા વાપરવા કેટલુક લવું હવા-ઝેલુ અહમાનુ લાકડું ખરીદે છે. તેમાંથી કે તેના કામમા આવે એવું નથી હોતુ તે તેના ભાઇ જેની વેસ્ટમેરેંડને ત્યા હમેશની જેમ મોકલે છે જેથી અજેનત લઇ તેમાંથી સારા ટુકડા કાપી લે છે અને બાકીનુ બાળવાના લાકડા તરીકે સધરે છે.

ત્યાર પછી એક ઑક્ટોબરની અંધકારમય વરસાદવાળી રાત્રિએ તે પોતાની તાપવાની સગડીમા પેલા સધરેલા લાકડામાથી એક ટુકડો મૂકે છે, અને પછી તાપવા માટે તે સધરા પર પોતાના પગને લંબાવે છે. અને. . .અને . . .નિતનવીન નવતરો સરજ્ની ધરતીનું રહસ્ય એના ઘરના બૂજળામા પોતાનો બાળ બજવે છે જેની 'સૂ'સૂ' કરતો અવાજ સાંભળે છે પેલા ગોળીવાળા નરમઓલ્માના દીમચાની રેસાદાર બારીક નળીઓમા હવા ધરતીને પ્રવેશ કરે છે, અને, કુદરતના અકલિત નિયમાનુસાર, જે પોતાપણા માટે ગોળી સંતાએલી છે તેમાના હાઈડ્રા કાર્બન ટેંથેઇનની બબકર ગૂઢ શક્તિને તે બળ આપે છે.

એકમાના દીમચાના લીસા થામા-રહેલા મારી ગેસમા ઘડકો કરવાની જે શક્તિ હતી તેની અધિકારિણી નાઇજલ ડૉકાર્ટની પિસ્તોલની પોલાણની નળીના ફાડચોમાના ન હતી. પોલાણમા પ્રત્યેક પળે વધારે ને વધારે ગેસ ભરાતો જતો હતો એટલે ક્ષણ વધતુ હતુ, અને તેની સાથે વાયુ બજ્યો અગ્નિ દીમચાના અંદરના ભાગનું ભક્ષણ કરીને પેલા, બબકરથી ઘડકા સાથે ફૂટ એવા ગિશ્નુના સંપર્કમાં આવ્યો અને તેના પરિણામે ઘડાકા સાથે દીમચામા ભરાએલી ગોળી છૂટી અને હેનીના ખભામા વાગી !

એટલે ઈ ૧૭૭૦ની બીજી ઑગસ્ટના પ્રભાતે નાઇજલ ડૉકાર્ટ ઝાટમા છોડેલી ગોળીએ, ૨૩ મી ઑક્ટોબર ૧૯૩૨ની રાત્રિએ અર્થાત બસો બાવીસ વર્ષ અને અમુક મહિનાઓના ગાળા બાદ, પોતાના નીચાખખાનામા બેઠેલા હેની વેસ્ટમેરેંડને ઘાયલ કર્યો !

અને સાથેસાથે વાયરલેસ એટમા ગોળી દ્વારા લક્ષગોદીનાં પણ દર્શન કરાવ્યા 'રેડ્સ્ટર પૉઇ'માના પેલા ખનિજ પદાર્થમાં કે લીલા રંગની જળની ઝાખી જણાતી હતી તે 'પિચબ્લેન્ડ' હતુ અને તેમાં પુષ્કળ રેડિયમ અને યુરેનિયમના ક્ષાર હતા.'

હિલ્ટ્રૂડે વાત પૂરી કરી

અને હકેલની જરૂર નથી કે પેલી ખનિજવાળી જમીન સાર્વજનિક હતી, એટલે હિલ્ટ્રૂડે તેના સબંધમા જરૂરી વિધિ કરીને તે 'રેડ્સ્ટર પૉઇ'વાળી જમીન પોતાને કાયમ કરી અને 'પિચબ્લેન્ડ' માથી ઉપાધી વસ્તુઓ કાઢવાની કપની ઊભી કરી. એ કપનીમા તે પોતે, ઇન્સ્પ્રામ, ડૉકાર્ટ, વેસ્ટમેરેંડ અને નાનકડો પ્રાયન એ પાચ ભાગીદારો બન્યા, અને કાયે કરીને એ ધંધામાથી ખૂબ ધન મેળવ્યું

(સંપૂર્ણ)

ચંદ્રમણિશંકર જેઠાલાલ પંડિત

નવાં પુસ્તકો

બિન્દુ-કુંજની કલમનો પરિચય 'કુમાર' નામાવાકોનેલાળાહાળનોછે, અને કેમના કે નવા સૉનેટો ફેબુઆરી એન્ના વાનેળી રંપે આપ્યાં હતા તે શ્રી રામપ્રસાદ શુકલના, પહેલાદાર ૬૦ સૉનેટોનો નાનો અને સુધર સગ્રહ. એન એગ્ર. ત્રિપાઠી લિમિટેડ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ કિં એક રૂપિયા **નવ-નૈવેદ્ય** : કવિ રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરની છ નાની નાટિકાઓ, તેમના અંતિમ દિવસોની રંગાયુ-સુધાસ તથા તેમના સાહિત્યમાથી તારવેલાં સૂત્રો 'રવિરશ્મિ'ના સત્યશ; અનુવાદકો, દરારથ એમ નાયી અને રમેશ આર ભટ્ટ ઇનામદાર. ગોલ એન્ડ નવચેતન સાહિત્ય મંદિર, ૨૪૫૫ ભટ્ટ અમદાવાદ કિં ૧ રૂપિયો

મનુષ્ય અને નભમંડળ : લેખક મણિલાલ બોગીલાલ દેસાઇ, મદુકા, પ્રકાશક-ગુર્જર અથરત્ન કાર્યાલય, અમદાવાદ. કિં એકરૂપિયો

ચૈમાનદ : બારોક બાલપુત્રકમાળાનું આઠમા વર્ષનું એટ પુસ્તક: લેખક-પ્રકાશક-નાગરદાસ પટેલ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઇ, ચાર આના.

પંચતંત્રની વાર્તાઓ

—પાંચમું તન્ત્ર · અપરીક્ષિતકારિતા—

સુ વર્ણનિદ્ધિ કહે, 'એમ જ છે તોપણ કાંઈ દોષ નથી કેમ કે લોભનો ત્યાગ ગાયમુગ વિદ્વજ્જનો પામે છે. અને કહ્યું છેઃ

લોભથકી જે કરે કામ પરિણામ જુએ નહિ ।
પાછે વિઘ્નોનાં તે તો જેમ આ ચન્દ્રભૂપતિ ॥

ચક્રધર કહે, એ કેમ ને બોલ્યો

કથા ૯

એક નગરમાં ચન્દ્ર નામે રાજા વસતો હતો. એનો એના પુત્રોએ વાંસ્યાનું બધું પાણ્યું હતું રાજાના ભવનમાં નાના કુમારનો વાહન-ગોત્ય ઘોડાનું રાળુ પણ હતું. તેમાંથી એક ઘોડા જીભના લોભથી નિત્ય રસોડામાં ઘરીને જે દેખે તે ખાઈ જાય, અને રસોયા જે કાંઈ લાકડું, અથવા ગાડીનું, તાળાનું કે કામનું પાત્ર જુએ એનો તેના ઉપર પ્રહાર થા કરે આ જોઇને વાનરપતિએ વિચાર્યું' 'અહો, ઘોડારસોયાથી વારંવાર મારનું વાનરોનું મૂલ્ય ઊભું થાય એમ છે, એથી ઘોડા ખાવાલાયક છે, ને મહાકાંથી રસોયા જે હાથમાં આવ્યું તેનાથી પ્રહાર કરે છે તેને બીજું કાંઈ ન મળતું, ને રસોયો સળવળ લાકડું મારશે તો તેનને કારણે ઘોડા દાઝશે દાઝેલો ઘોડો મારી જ ઘોડાર છે તેણા પ્રવેશ કરશે, એટલે ચારાપ્રચુર ઘોડાર સળગશે, તથા ઘોડા પણ દાઝશે અને શાલિહોત્રે કહ્યું છે કે વાનરની ચરબીથી ઘોડાનો કાલદોષ રામે છે એટલે આ રીતે આ બધા વાનરોનો નાશ ઉપસ્થિત છે એ નિશ્ચય છે'

એટલે એણે સર્વે વાનરોને બોલાવીને એમાંથી કહ્યું 'જ્યાં ઘોડાની ને રસોયાની લડાઈ થાય ત્યાં વાનરોનો ક્ષય સંભવશે. એટલે હવે આપણા ઉપર આપત્તિ નથી આવી ત્યાં રાજાના નહીને આપત્તિ વળગા ગાશે.'

મહેનત વાનરોએ એનું માન્યું નહિ, ઉલ્ટા તેણા કહ્યું 'તું કાયર થયો એટલે બુદ્ધિવિકલ બધું થયો એટલે આમ કહે છે અમે તો સ્વર્ગસમાન ફળભોગ તથા નાનાપ્રકારનાં અમૃત જેવા ભોજન ઘોડાને ત્યાં વસતા દૂરથી, કહ્યા, નીખાં, ખારા તથા ખૂબાં ફળ નહિ ખાઈએ.'

અશુકક્ષય આખે વાનરરાજ કહે, 'રે, રે મૂર્ખો, આ સુખ પરિણામે વિષવત્ નીવડશે તે તમે નથી જાણતા હું પોતે તો કુલક્ષય જોવા અહિં નહિ રહું આ બધાએ જ હું તો વનમા ચાલ્યો જઈ' એમ કહીને યૂથપતિ તો ચાલ્યો ગયો.

એ ગયા પછી એણે અત્યન્ત આજ્ઞા પ્રમાણે જ ઘોડા રસોડામા ગયા. એના ઉપર રસોયાએ જબું ભળેલું ઘાસ્યું ખાવાલાયક શરીરે સારો પાટો પાટેલા ઘોડા જેવા પોતા, પાણીની પોટ જેવા પોટા, ને ત્યા બાજુ પાથરેલી ઘોય ઉપર આળોટ્યા. એટલે સર્વત્ર આગ લાગી તેથી કેટલાક ઘોડાની આખ ફૂટી ને બીજી બધા, તથા કેટલાકે અપ્રોડાની અર્ધદગ્ધ શરીરે દબૂકીને ત્યા આગનેગા ઠોટ મૂળ અને આજ્ઞા અનુસમજીને ત્યાંથી હરી ગયા.

રાજાએ પૈસાને પૂછ્યું, કે 'ઘોડા રાજી ગયા બીજી શાલિમો

હમણાંથી હર્ષને તેણે ફરતી જ પાણી પીધું, ત્યા હજાર વર્ષથી રાજગામાધારી રાજાસ નીચ્યા

કપાય શું ?' તેઓએ શાસ્ત્રો જોઈને કહ્યું, 'દેવ, આ વિષે ભગવાન શાલિદોત્ર કહે છે:

કપિમેઽથકી દોષો વહ્નિદાહસમુદ્ભવ !
અન્યોના નાશ પાસે છે સૂર્ય ઊગ્યે નિશા યથા ॥

એટલે અક્ષર આ ઓસડ કરો.' રાજાએ તો તરત આદેશ કર્યો કે વાનર સમસ્તનો વધ કરો. એટલે વિવિધ આયુધ, લાકડી ને પત્થરથી વાનરોને મારી નાખ્યા.

આ જોઈ વાનરપતિ વજ્ર કેમ લેવું તેનો વિચાર કર્યો કે છે એક વાર એ તરખ્યો શહેને પદ્મિનીખંડમંડિત સરોવરે આવ્યો, ને સુક્ષ્મ દૃષ્ટિ કરે છે તો વનચર તથા મનુષ્યોએ પ્રવેશ કર્યાનો પત્તો છે, પણ નીકળ્યાનો નથી. પાળીગા દુષ્ટ મગર હશે એમ ધારીને કમળનાળ લઈને તેજે દુરથી જ પાળી પીધુ, ત્યા તથાવ વજ્રધારી રત્નમાળાધારી રાક્ષસ નીકળ્યો. ને કહ્યુ, 'કપિરાજ, આ પાળીગા એ પેલે તે મારું ભક્ષ થાય છે આ વિધિથી તે પાળી પીધુ એટલે તારા જેવો પૂર્ણ કોઈ બહિ હુનાશ ઉપર પ્રસન્ન થ્યુ એટલે પાલિત વસ્તુ માગી લે.' વાનર કહે, 'તારી ભક્ષણશક્તિ કેટલી ?' તે બોલ્યો, 'પાળીગા ક્ષાણ પેલે તો ક્ષાણને માતુ, ને બદાર તો ગિગાણ પાપુ મને મારી ભય.' વાનર કહે, 'એક રાજ્ય સાથે મારે અત્યન્ત વૈર છે, એટલે તે આ રત્નમાળા તુ મને દે તો વજ્રનાપ્રયોજની રાવને સરોવરમાં સ્નાનાર્થી આ સરોવરમા મોકલ્યુ.'

રાક્ષસે રત્નમાળા આપી તે પહેરીને વાનર ફરવો હતો, એને લોકોએ પૂછ્યુ, 'વાનરેન્દ્રમા, તમે આકાશગી કયા હતા ? અને રવિતિરસ્કારિણી આ રત્નમાળા કયાથી આણી ?' વાનર કહે, 'એક વનમા કુબેરનું રમ્યવ ગુમ સરોવર છે, ત્યા રવિથારે સૂર્ય અર્યા ઉગ્યો હોય ત્યાં કોઈ દુબદ્ધી મારે તો તે આણી રત્નમાળા કડમા પહેરીને નીસર્યે છે.'

આ સાંભળીને રાજએ વાનરને ગોલાગીને પૂછ્યું કે એવું કોઇ સરોવર છે કે વાનર કહે, 'હા રત્નમાળાનું પ્રયોજન હોય તો તમને મારી સાથે મોકલીએ કેમાનું.' રાજ કહે, 'હું પોતે પરિવ્રજનસહિત આનીશ, જેથી પુષ્કળ રત્નમાળા મળે.' વાનર કહે ભલે. તૃષ્ણાગ્રસ્ત રાજ ટોળાંમા જોગી વાનરને ગોળામાં બેસાડી નીકળ્યો.

સરોવરે પહોંચી પરંપરિયે વાનર રાજને કહે, 'દેવ, સૂર્ય અર્ધા ઉગે એટ્લે ત્રાણે આમા પ્રવેશ કરે સેની સિદ્ધિ થાય છે. એટલે બધાય માણસ એક જ સમયે પેસે. પણ તારે ગારી સાથે પ્રવેશ કરવો, જેથી પહેલાં જોયેલે ત્યજે તેડી જઈને હું તને બહુ રત્નમાળા દેખાડીશ' હવે તે લોભે પેઠા એવો જ રાક્ષસ બે બધાને ખાઈ ગયો અને આવતાં વાર લાગી, એટલે રાજ કહે, 'વાનરેન્દ્ર, મારા જખ્મને કેમ વાર લાગી ?' વાનર તરત ઝાડ ચઢ્યો ને રાજને કહ્યુ, 'દે દુષ્ટ રાજ, તારા પરિજનને પાળીગા રૂપેલા રાક્ષસ ખાઈ ગયો મારા કુળને તે ક્ષય કર્યો એનુ મે આ વેર લીધુ એટલે બા. હું મારો સ્વામી છે, એટલે તને સરોવરમાં ન પેઠવ્યો અને કહ્યુ છે:

'દુષ્ટે દુષ્ટ સમાચરેઃ !'

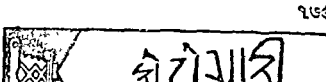
આ સાભળીને કોપાયમાન થયેલા રાજ બીજો પગે ચાલીને જ્યાથી આવ્યો હતો તે માર્ગે નીકળી પડ્યો રાજ ત્યા પણ ઘણાંક રાક્ષસ પાળીગાથી નીકળતા ને કહ્યુ

'હણ્યો રાજુ કર્યો મિત્ર રત્નમારા ન હારિયો ।
પાયું નાળીયથી પાળ્યું ધન્ય ચાતુર્ય વાનર ॥

એટલે હું કુ ડ્ર: લોકથી જે કરે કામ' કતિ.

(ગાદ્ય)

દેવાધ વાલજી ગોવિન્દજી

ફોટોગ્રાફી હરીફાઈનું પરિણામ

પહેલું ઇનામ : મોફક્ક; બીજું ઇનામ : 'ડીઝાઈન'–વિનોદ કોઠારી (અમદાવાદ); ત્રીજું ઇનામ 'કોકાની મોજ'–ચંદ્રભાઈ બદ્દ (ગોધરા-ઘાદ), નોધપાત્ર : (૧) 'તોફાની છોકરો'–ચન્દ્રભાઈ પટેલ–કેન્યા; (૨) 'જ્ઞાની'–નટવરલાલ ગદ્રેશ–સુરત બીજું ઇનામ કુતનાર ભાઈ વિનોદ કોઠારીનું (આ અકકા પક્ષ પર છાપેલુ ચિત્ર) 'ડીઝાઈન' બદામના ઝાડના ડાળાપાંદડાનું કુદરતીરીતે ગ્યાઈ કરેલી ભાતીગળ આકૃતિનુ અભિરામ ચિત્ર છે. આકાશની સફેદ ભૂમિકા પર નયનરજક સયોજનમા પોતાની લીલા વિસ્તારી વૃક્ષોની એ ભાંડાતા છાયાપ્રકાશ ચિત્રની કુતમ ટેકનીક વડે એવી ગરુતાથી બતાવ્યા છે કે બદામના પાદડાની કુમાશ અને ડાયાભાળા ભાગનાં પાદડાની કેમા સુક્ષ્મતા દર્શિત થાય છે. પશુપેખી અને માનવજીવનનાં અનેકવિધ પાસાંઓ કપરાત કુદરતમા પણ આવા થળાં વણુપાડયેલા કેત્રો છે કેમાંથી કલાસરસી આખ ચોરા કોય તો મનોહારી અને ચિત્રાત્મક તત્ત્વ ગ્રહણી કે છે. દૃષ્ટિ છે ત્યાં કમનીય તોટો નથી.

ત્રીજું ઇનામ કુતનાર ભાઇ ચદ્રભાઇ બદ્દે 'કોકાની મોજ'માં ગ્રરંપેલા રોમાની લીલતા અને વિચારગમ્યતા સારા કુતાર્યો છે. ચિત્રસયોજન અને ચિત્રની ટેકનીક સાધારણ છે. ફ્રેમસિત્રમાં વધુ કામજીની જરૂર હતી ઇપ્રોના ભાગમા ઇનિર્ગિત જગ્યાઈ આવે છે તે ખામી છે અને ઉંદરકાકડના ભાગમા ચદ્રેશ આમળ જગ્યાની કાળી વાર્શ્યચૂપી લીધી નેગેટિવમાથી નીચ્ચ કરી વાદી નાખવી એઇએ.

કેન્યાના ભાઇ પલ્લભાઇ પટેલે 'તોફાની છોકરો' ચિત્રમાં, ભાગી ભદારની વસ્તુ પાછી લેવાના પ્રયત્નમા નિષ્ફળ જવાથી રડતા બાળકની ગમગાભર્યા અને બાલ આબાદ કટપ્યા છે. જરા કુશળી ફોટર અને વિચારપૂર્વક રજેંપ લીધો હોત તો પન આમગ્રો વધારેપડતો ધ્યાન ખેચતો મોટો ભાગ સમમાણ બનત. નીચેના ભાગમાં ફ્રેમ અરધી કુપ જગ્યા વધુ આપે છે, જ્યારે ડાબી બાજુથી જરા કાપવાની જરૂર છે. સયોજનમા એકદરે સારુ છે.

નોધપાત્ર ઠેરવુ ભાઇ નટવરલાલ ગદ્રેનાનું 'જ્ઞાની' આરે ફોટોગ્રાફ ગણાય. એકે નેગાં જરૂરી નીકળતા ખૂટે છે ફ્રાઇનાલ વાળ કે ખાસ અતરવાની આન છે નેની કે પણ ચૂકે છે. ફ્રેકગિનાના પ્રકાશ નજરની વસ્તુ સ્પષ્ટ કરાવ આપે છે પ્રિન્ટની ટેકનીક સારી છે, પણ એન્લાર્જિમા તે બદોબર કન્ટ્રોલ (સાદ્ય)માં રહી શકાયા નથી. પ્રિન્ટના ભાગોમાંને ડાબી બાજુનો ધુકલો નેગાટિવ નીચેના ભાગની આજુબાજુ વધારેપડતો કાળો દેખાય છે. ફોટર કંપનીના બ્રોમાફ્રાઇડ ટ્રાન્સપરન્ટ પોપરકરવર્ક આવે છે નેગાનો લાલ રંગ, કિરમજ નેગેટિવનો જે આજ વધારેપડતો કાળો લાગતો હોય તે પર નેગેટિવના પાછલા ભાગમાં જરાક પૂરનો આછો સરખો લાલરાયથી માર્કગ્રસ્ક કન્ટ્રોલ આને કાયમના બનવામાં પણ 'ફોટોફ્લો' બનાવી કરો. કોમા ભાગ ઘેરા બદામવાળી જરૂર છે. ' ' બી. બી. ફ્રનીબંદા

એ.એ.–(ટ્રીનગી) હું પરબ્રહ્મ ક્યારે, બા, તને મારા દર્શનમા નહિ થઈ ખડ.

બા–કેમ, ભોટલી ભાંગી ગીતા ?

એ.એ.–તે ...ન થઈ એને તારા દર્શનમાં શું અડચણ ?

ચંપુકવિ

ગઈ ખોડી, ગઇ રત્નકારિતા, વેરો ગયો ખાલી,
ગયા પદ્મદ દેહો ને થયાં ગયદાન સૌ બાલી,
લીલાત્રમ ખેતરો સૂક્યા, ગયું પૌરુષ છે બાકી,
ગયું ગોત્રરજુ, લોખંડ ચાલ્યું,—શું રહ્યું બાકી ?
અહીં કબ્રુ કારીગરો થે બીજે ભાલિક આજે છે,
ધરા વાયુ અને જલ પર બીજનું રાજ આજે છે,
અભાગણી અગારા પર ચલાની દોર રહ્યાસે છે,
કહુ રોની,ન રોની કુદી ,ગજબની ખોટ સાલે છે'

—હસિત બુચ

કલાકાર રસિકલાલ પરીખ

ગુજરાત સાહિત્ય સભા (અમદાવાદ)નો ૬ ૧૯૪૨ના વર્ષનો રણજીતરામ સુવર્ણચન્દ્રક કલાકાર શ્રી રસિકલાલ પરીખને આપવામાં આવ્યો છે 'કુમાર'ના વાચકો એમની કૃતિઓથી તો સારી પેઠે પરિચિત છે એમની બે વિવિધરંગી તથા સારી બીજી પણ કૃતિઓ સાથેના એમના વિષેના પુસ્તક 'ચિત્રસાધના'માં આપેલી એમની છબનેરેખા અહીં પહેલી જ વાર ઉતારીએ છીએ અને આ પ્રસંગે એમને અભિનંદન આપીએ છીએ.

કલાકાર રસિકલાલ પરીખે છબનની તરુણાવસ્થામાં જ ગિરુ પત્નિ ગુમાવી છે એમણે અનેક ચિત્રો સર્જ્યાં છે, અનેક રીતે કલાની ઉપાસના કરી છે અને અનેક રસ્યોથી આદર તેમજ પારિતોષિક મેળવ્યા છે

ઈ ૧૯૧૦માં રાજપીપળા કેટેલ્લા વાલિયા ગામમાં તેમનોજન્મ થયો તેમના પિતા નરસીદાસ પરીખ ત્યાંના આગલતદાર હતા બાળપણ ગામડી શાળામાં જ વીત્યું પણ રસિકલાલને યાદ છે કે ગામે નિશાળની રમ્ણાં ત્યાંના નજીકના તળાવ પર જઇ ચોકળી માટી ખોદી તેમાથી ગાડું,બળદ,ટોંગા વગેરે બનાવતા તળાવ પરના મંદિરની છાયામા માટીના ઘાટ કરતાં કલક દિવસો એમણે ગાળ્યા હતા'

પિતા નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થઈ રાજપીપળામાં રહ્યા ને રસિકલાલ ત્યા હાઈસ્કૂલના ચોથા ધોરણ સુધી આગ્યા તે પછી જ તેમને ડ્રૉઇંગ કલાસના દર્શન થયાં સ્વભાવથી જ આકૃતિ પર આબ થઇએલી, એટલે ડ્રૉઇંગના પાઠો સહજ આવડતા અને આગળ નંબર રહેતો ચિત્રશિક્ષક બદ્રુભાઇએ ડ્રૉઇંગની 'એલીમેન્ટરી ગ્રેડ'ની પરીક્ષા માટે તૈયારી કરવા કહ્યું, ત્યારે તે વાત કપડાની બીકે પેર નહોતી કહેવાની વડીલો માનતા કે ચિત્ર શીખ્યે

ગઈ બોકી, ગઇ રત્નકારિતા, વેરો ગયો બાકી,
ગયા પદ્મદ દેહો ને થયાં ગયદાન સૌ બાલી,
લીલાત્રમ ખેતરો સૂક્યા, ગયું પૌરુષ છે બાકી,
ગયું ગોત્રરજુ, લોખંડ ચાલ્યું,—શું રહ્યું બાકી ?
અહીં કબ્રુ કારીગરો થે બીજે ભાલિક આજે છે,
ધરા વાયુ અને જલ પર બીજનું રાજ આજે છે,
અભાગણી અગારા પર ચલાની દોર રહ્યાસે છે,
કહુ રોની,ન રોની કુદી ,ગજબની ખોટ સાલે છે'

—હસિત બુચ

કલાકાર રસિકલાલ પરીખ

ગુજરાત સાહિત્ય સભા (અમદાવાદ)નો ૬ ૧૯૪૨ના વર્ષનો રણજીતરામ સુવર્ણચન્દ્રક કલાકાર શ્રી રસિકલાલ પરીખને આપવામાં આવ્યો છે 'કુમાર'ના વાચકો એમની કૃતિઓથી તો સારી પેઠે પરિચિત છે એમની બે વિવિધરંગી તથા સારી બીજી પણ કૃતિઓ સાથેના એમના વિષેના પુસ્તક 'ચિત્રસાધના'માં આપેલી એમની છબનેરેખા અહીં પહેલી જ વાર ઉતારીએ છીએ અને આ પ્રસંગે એમને અભિનંદન આપીએ છીએ.

કલાકાર રસિકલાલ પરીખે છબનની તરુણાવસ્થામાં જ ગિરુ પત્નિ ગુમાવી છે એમણે અનેક ચિત્રો સર્જ્યાં છે, અનેક રીતે કલાની ઉપાસના કરી છે અને અનેક રસ્યોથી આદર તેમજ પારિતોષિક મેળવ્યા છે

ઈ ૧૯૧૦માં રાજપીપળા કેટેલ્લા વાલિયા ગામમાં તેમનોજન્મ થયો તેમના પિતા નરસીદાસ પરીખ ત્યાંના આગલતદાર હતા બાળપણ ગામડી શાળામાં જ વીત્યું પણ રસિકલાલને યાદ છે કે ગામે નિશાળની રમ્ણાં ત્યાંના નજીકના તળાવ પર જઇ ચોકળી માટી ખોદી તેમાથી ગાડું,બળદ,ટોંગા વગેરે બનાવતા તળાવ પરના મંદિરની છાયામા માટીના ઘાટ કરતાં કલક દિવસો એમણે ગાળ્યા હતા'

પિતા નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થઈ રાજપીપળામાં રહ્યા ને રસિકલાલ ત્યા હાઈસ્કૂલના ચોથા ધોરણ સુધી આગ્યા તે પછી જ તેમને ડ્રૉઇંગ કલાસના દર્શન થયાં સ્વભાવથી જ આકૃતિ પર આબ થઇએલી, એટલે ડ્રૉઇંગના પાઠો સહજ આવડતા અને આગળ નંબર રહેતો ચિત્રશિક્ષક બદ્રુભાઇએ ડ્રૉઇંગની 'એલીમેન્ટરી ગ્રેડ'ની પરીક્ષા માટે તૈયારી કરવા કહ્યું, ત્યારે તે વાત કપડાની બીકે પેર નહોતી કહેવાની વડીલો માનતા કે ચિત્ર શીખ્યે શું વળવાનુ હતુ ? અને, બાલુ ધોરણમાં પાસ થવાની સારને ચિત્રની પરીક્ષા આપવા કૂટ બેજની પરીક્ષા આપે એ જ માસ હતા, એટલે કામ ઘણું કરવુ પડ્યુ ચિત્રની પરીક્ષા તો આપી, પણ બાલુ ધોરણની પરીક્ષા પાઠળથી થઈ તેમાં નાપાસ થવાયુ એથી વધારા કરુણ ગણ્યો અને મનમાં ખૂબ ઝવાને થઈ બીજે વર્ષે મહેનત કરી ગોયુ ધોરણ પાસ કરી પાયમુ શરૂ કર્યું પણ તેમાં વળી ચિત્રની બીજી 'ઈન્ટરમીજિયેટ' પરીક્ષા આપી એટલે ધોરણ બગડ્યુ વર્ષાં બધાને ચિંતા થઈ કે આ છોકરો ભણી નહિ રાકે એ તો વાચવાલખવાનુ ભૂલી દઇ ચિત્રકામની ગતે જ ચડી ગયો હતો

રસિકલાલના મોટા ભાઇ નગીનદાસ સાબરમતી આશ્રમમાં કાતણુપીંજણ સાથે સીધેસુતી તાલીમ આપતા આવેલા તેમણે બીજા મોટા વિદ્યાર્થીઓને શ્રી રવિશંકર રાવળ પાસે અભ્યાસ કરતા જોઈ રસિકલાલની હાલત જાણ્યાથી, એમના ચિત્રગ્રહમાં મોકલવાનો મનસૂબો ગોઠવ્યો અને રસિકલાલને લખી નાખ્યુ નાપાસ થએલ કે વિદ્યાર્થીને હાથમાં પોતાનું ઝાટ આપ્યુ એમ લાગ્યું હશે તેથી ખૂબ મહેનત કરી કેટલાંક સુંદર પેન્સિલચિત્રો, 'સુવર્ણમાળા'માંનાં શ્રી યુદ્ધપ્રસાદના ચિત્રો પરથી દોર્યાં અને રવિશંકર રાવળને બેરા મોકલ્યા એ આત્ર નકશો હતી, છતાં આવેખન ખૂબ સમજણપૂર્વક અને મુખભાવો સંજ્ઞાળીને કરેલાં હતા. એ પરથી રવિભાઇએ તેને પોતાની પાસે અભ્યાસ માટે આવવા મનદ્રી આપી

ઉમી ઑગસ્ટ ૧૯૨૬ના રોજ તરુણ રસિકલાલે કુમાર કાર્યાલયમાં પ્રવેશ કર્યો ને ચિત્રશિક્ષણનો પ્રારંભ કર્યો લાક્ષણિક એકાગ્રતા ને અચૂક શુદ્ધ આવેખન એ અભ્યાસનાં મુખ્ય અંગ હતાં,તેમાં એણે પૂરો અંક આપ્યો આઠવાડિયા પછી કુમાર કાર્યાલયના રહેનારાઓ જ બારો કળી નજીકની હોજમાં જમવાનું રાખ્યુ ચિત્રકામ ભણે એટલો બખત ચિત્રસાધના કરવા માટી સ્વભાવે મૂંગા,ટેવોના સ્વાધ્યી ને રહેનારામાં સાદા હોવાને લીધે તે સૌને એકસરખા ચિત્ર થઇ પડ્યા શારીરસ્વાસ્થ્ય જળવવામાં તેમને નંબર ઉપર મુખી પ્રથમ રહ્યો હતો રહેનિયોની આસપુરીથી ઓછી રવિભાઇના સર્વ ચિત્રકામમાં ને જરૂર પડ્યે માર્ગદર્શન કામકાજમાં પણ સહાય

કરવા સાથે તેમણે સહકારીઓને શીખવવા પણ માંડ્યું હતું

ત્યાંના બહુવિધ કળાસંસ્કારવાળા મરણ વચ્ચે તેમના આદર્શો સ્પષ્ટ ઘડતર લેતા ગયા. કલાચર્ચા, નિબંધો, પુસ્તકો વગેરેનો પ્રભાવ પણ ઓછો નહોતો. એવામાં અલ્પ્રમાં એક કલારસિકની જરૂર પડી, એટલે રવિભાઈની સલાહથી તેમના ભાઇએ ત્યાં, તેમની જ ગોઠવણ કરી એથી આર્થિક ટેકો મળ્યો.

કલાકાર તરીકે કોઈ પણ જનતું કામ હજારવાની હિંમત તથા શક્તિ તેમનામાં પ્રકટ્યાં લેઈ રવિભાઈએ અમદાવાદના કલાપ્રેમી શ્રીમત શેઠ ચીનુભાઇને સલાહ કરવા વિનતિ કરી. તે પરથી તેમણે કલારહ્યપૂર્વક આસિક રૂા. રપ ની રેકોર્ડરશિપ બાંધી કરી. એ વખતે સર ચીનુભાઈ અને સદ્ગતના કલારસિક શ્રીમત રવ. રામસ્વામી મુદલિયાર વચ્ચે તાજો પરિચય થયો હતો, અને રસિકલાલને તેઓ નામ તથા કામથી જાણતા હતા વળી બન્ને અરસામાં ચોટા વખત પર પુષ્કળ પ્રસિદ્ધ કલાકાર કેપી.પ્રસાદ સાથેની ચર્ચાની આર્ટ્સકુલ માં પ્રિન્સિપાલ તરીકે નિમણૂક થઈ હતી, તેમાં સ્ત્ર રામસ્વામીના દીલ હાલ હતો એટલે પહેલા જ્યાંના વિદ્યાર્થીઓમાં રસિકલાલ નવ તેા વધુ લાભ મળે એવી કલ્પનાથી મદ્રાસની આર્ટ્સકુલમાં તેમને મોકલવાનું ઠર્યું એ હતી ૧૯૨૬ના જુલાઈની ૧૩મી તારીખ

આ યોજનાનું પરિણામ બાર્યા જેટલું જ સરસ આવ્યું આથી રસિકલાલ એક નવી પરંપરા કે દિશાદર્શકપદનું સ્થાન મેળવી શક્યા અને મુંબઈ ટૌકાકાના સુપ્રસિદ્ધ કલાકારોમાં નવી ભાત પાડી શક્યા મદ્રાસમાં વસતા ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન શ્રી રત્નમણિરાવ ભીમરાવે રસિકલાલને એ બધા વર્ષો પ્રેમપૂર્વક પોતાને ત્યાં રાખી એમને આદિત્ય અને સંસ્કારને પાત્ર બનાવ્યો હતો.

મદ્રાસમાં ખૂબ છૂટે હાથે કામ કરવાનું મળ્યું. અગાઉ વાદળી પર્વતોવાળીથી તેમને એકદમ ઉપલી કોળીમાં જવાનો મળી શ્રી કેપી. પ્રસાદ એક જર્મિનવા ચિત્રકાર હોવા ઉપરાંત પ્રખર સિલ્પવિધાયક છે. એ વખતે કલકત્તાના વાઇસ ચૅન્સેલર સ્વ. આશુતોષ મુકરજીનું ચોટું અસલ કદનું બારણું તૈયાર કરતા હતા. રસિકલાલને એ સામેનો મળ્યો જ શોખ હોવાથી તેમની અનુમતિથી તેઓ એ કામમાં જોડાયા, અને સારી પ્રગતિ કરી પ્રિન્સિપાલનો પ્રેમ સપાદન કર્યો એ ઉપરાંત ખૂબ એમિગ, વૉટર કલર, પૂરોટ, લીનોકટ વગેરે વિવિધ પ્રકારોમાં પણ સમયની ગોકળગાયપૂર્વક એમણે અભ્યાસ કર્યો અને તે દિવાઓથી લાગના કામ વધારી દીધો. મદ્રાસમાં તેમના કલપૂર્ણના રસ પોતાશ શ્રી રત્નમણિરાવ, રવ. રામસ્વામી, મિ હૉલન અને રવિકી ખબરદાર હતા. રવ રામસ્વામી તો દક્ષિણ હિંદની કોક આર્ટ્સકુલમાં તેમને તેડમારવર તરીકે જોડાવાની પેરવી પણ કરી ચૂક્યા હતા શ્રી કેપીપ્રસાદે અલ્પાયાર માટે ગોર્યું વર્ષ રોકાવા કહ્યું, પણ પ્રિન્સિપાલે તેમની પ્રગતિ લેઈ મુંબઇમાં ચોટા અનુભવ લેવા સલાહ આપી.

મદ્રાસના કામના નમૂના વઈ રવિભાઈની ભલામણ સાથે રસિકલાલ ૧૯૨૮ ના જાનમા મુંબાઈની આર્ટ્સકુલા શ્રી કાકાસાહેબને મળ્યા. એમણે તેને પ્રિન્સિપાલ શ્રી સોરાબજ આણજ રનુ કર્યા, અને તેનું કામ જોઈ પ્રિન્સિપાલ શ્રી સોરાબજ કવાકસાં એકલવા અનુમતિ આપી.

મદ્રાસમાં જોઈતે પેટન્સિના વસ્તુ કરતા, તેમજ ચોટી આકૃતિઓ પણ દેરવી નદિ પર્વત મંદિર અને કવીઓથી અલગીકનુ જોઈ તેમણે ઘણા સમય જીવુ ઉપરનો બને દેરવાથી વર્ષોનરીક્ષણ આપ્યું જાણવે આપને શીખવતા સાર્વજનો શ્રી જનતાના અદ્વિતીયતા હાથ નીચે ચાલતો દિલી કલાનો વર્ષો પણ એગણે બારવા માંડ્યો ત્યાં એમને ચોટાં ચિત્રો કર્યા છે. પણ તે બધામાં મદ્રાસની દરેકદીનો જ પ્રભાવ ઉપર રહેતો 'મંગળ કળશ', 'ધ્રોનકી', 'ચોનની ચૂરિ', 'નવરસ', 'સિદ્ધાર્થનો મૂર્દત્યાગ' વગેરે ચિત્રો એ વેળા તૈયાર થયેલાં

વર્ષ આખરે જ્યારે પરીક્ષા આરે દી બરવાનો વખત આવ્યો ત્યારે અંદરાન્સ લાભ પાસ કરવા જેને ડિપ્લોમા પરીક્ષા ન આપવ એવો વાંધો નીકળ્યો. આથી આમે રસિકલાલને જ્યાગી દીધુ કેમોતાને કોઈ પરીક્ષા જ આપવી નથી ! એને પ્રિન્સિપાલે આખા વર્ષનું કામ જોઈ પરીક્ષામા બેસવાની રજા આપી. પરીક્ષામાં આવેલા વિષય પણ રસિકલાલને મનગમતો હતો દરજ્જ કૂર્તુ તે ચિત્ર 'ઉત્સવ-પ્રસાદ' એમણે એક માસમા તૈયાર કર્યું ચિત્ર થઇ ઉત્તમ ગણવે પ્રિન્સિપાલ પણ તોખવત જોઈ જતા ઝીની નજાઈ વચ્ચે એ પરીક્ષામાં રસિકલાલને સૌથી ઉપર માર્ક મળ્યા અનેક્ટર્ટલાસ કરતે નાખ્યા. પરીક્ષામાં બેસવાનો જ જ્યાં મુકેલો હતો ત્યા આ પરિણામે તેમના સર્વ મુશ્કેલ્ડીમાં ખૂબ જ દર્ષ ઉમેરાયો

પરીક્ષા પછી ઘર આવી એકાદ વર્ષ શાન્તિનિકેતન જવા વિચાર કર્યો. રવિભાઇએ નદલાલ બોઝને બધી વાત મુંબઇ અને પ્રવેશની ગોઠવણ મગાવી લીધી પણ રશિયાના પ્રિન્સિપાલ સોસોમને તાર કર્યો કે એ કર્યા ગાઢે આસિક રા. ૩૦ની રેકોર્ડરશિપ સ્કૂલ તરફથી ભીંતચિત્રો (Mural Decoration)ના કામ માટે મળશે, માટે તુરત આવી લઈ શાન્તિનિકેતનનો વિચાર મોકૂફ રહ્યો ને કરી રસિકલાલે મુંબાઇમાં વસવા કર્યો.

એ વર્ષ દરમિયાન ટેકરેકાનમા કોઈ મોટું કામ મળ્યું નહિ આજ મોટા નાના ગ્રેન્થ તૈયાર કર્યા, જે પરથી આજળ જનતા એમણે 'નતરાજ', 'નવધારા', 'ગાંધીમાર્ગ' વગેરે મોટા ચિત્રો તૈયાર કર્યા. ૧૯૩૫માં 'નતરાજ' સિવાયે સર્વોત્તમ ગણી મુંબાઈ ગ્રોવાએટીએ એમને સુવર્ણચ્ચિદ્રક આપ્યો અને ચિત્ર ખેરાઇ ગયું 'દેવતા વૈભવ' નામનું ચિત્ર પણ એ જ વરસામાં ગર્વેલું, અને મુંબાઈના ગ્રિન્સ ઑવ વેલ્સ સ્યુઝિયમે તે બીજ વર્ષના પ્રદર્શનમાંથી ખરીદ કરી લીધું.

એ૬ વર્ષ પૂરું કરી મુંબાઇને રામરામ કરીને તે અગાઉથી વાદળી પ્રથા અને પૂર્વસંસ્કાર પ્રમાણે રવિભાઇએ કરેલ કરેલા 'ઉત્સવ કલાસંઘ ચિત્રશાળા'ના સદ્ગતની મરહૂમીના તરીકે ગોઠવાઇ ગયા. એ આશ્રમમાં સુપ્રસિદ્ધ ગિલ્ડકલાકાર શ્રી વિનાયક કરમાકર્કે ગોઠવ્યાં ત્યારબ મદ્રાસના સાદેબના ચોટાં પુનળા ગર કરેલાં, તેમનાં કામ અને પરિચયના હેતુથી અનના પગારોએ રવિભાઇ ત્યાં આળવા તૈયાર નથા. તે વખતે ત્યાં શ્રીવનિકેતન પેટિંગને શોભાકાર ગાદળી રોજબતની એમને લાભ મળ્યો.

એ જ સમયમા અમદાવાદની રોઢ ગોળબલાલ નદીનસ્ત્ર ગોઠવે ત્યાં ચિત્રશિક્ષકની જગ્યા ખાલી પડી ત્યારથી ત્યા અર્ધ સમયનું કામ નકી થયું. બાકીના અર્ધા વખત તે 'ગુજરાત કલાસંઘ' માં પોતાને અને બીજા કલાકારોને ચિત્રાંક કરવામા આપીત કરતા. તે પણ ચોટા વખત કર્યે વિદ્યાપીઠની અમદાવાદની અત્રિકા પાઠ્ય-ક્રમમા ચિત્રસ્પર્ધાપનનું કાર્ય સ્વીકાર્યું; પણ બાજીથી ગોખલલાલ ગોઠવેલું 'વિદ્યાવિદ્યાર' ની વિરાટ કલાશાળા ચલાવ્યું ત્યારથી તેના આચાર્ય શ્રી ઝીબાભાઈ દેસાઇ (એવેદરજી) ને રસિકલાલને સંપૂર્ણ અભયના આપવાના તરીકે એ સંસ્થામા એની શોભા છે અને તેમને એ સ્થાનની ઠ્યાતિ ઠાના પુરવાની બનાવ્યા છે.

એમનાં ચિત્રો જ્યાંજ્યાં પ્રદર્શનમા મુકાયા છે ત્યાંત્યાં આકરને પાત્ર બર્યા છે ને કાજે ને ખરીદારો તિ ચિત્રો દરો ટ્રસ્ટેસ્ટ, વિવે-

સ્ત્રીમ અને બીજા કેટલાક ગ્રહોનાં રાજ્યવાદેશો અને ચિત્રાક્ષરોમાં એમના ચિહ્નો જાણવું સ્થાન મેળવી શકાયા છે. યુરનસમાં કોઈ રાષ્ટ્રપ્રતિનિધિત્વવાળું ચિત્રાક્ષર મળે ત્યારે રશ્મિલેખાના ચિહ્નો તેની અગત્યની મૂર્તિ ગણાશે જ.

રાષ્ટ્રીય પવિત્રતા

કદરૂપાય છે કે જ્યારે ગર્વિષ્ઠ નાપુરના હરણાંકે બધાંની તોપો ખડકાઈ રહી હતી ત્યારે ગ્રહોના નામોનું બહુરંગી ચારણો હતો.

ફ્રાન્સનું પતન ફ્રેન્ચની વિદ્વાનિતાને આંજારી હતું કે પ્રબ્ધ ઓટ્ટો બ્રુની વિદ્રાવણી અને આશાપ્રિય બની ગઈ હતી કે યુદ્ધ જેવા બધારા અપમાનોના તાપ બાદવવા કરતાં શક્તિ તેનામાં રહી ન હતી.

વાસ્તવિકતા એ હતી કે વિદ્વાનોમાં કુશળ ન રહ્યો હોત તો મુલક ગાલ-નાનો નાશ કદિ થયો ન હોત. વિષયવાસનાનાં કસાદ સુધારક બાબતો થઈ ગયો હતો, અને બાજનીતના રોટલા ને કુંભાણી ખટાપી ગયે જેવા મરાઠા રેતીનોનાં અભાવને લીધે જ તેમનો બાપ્રીયતની ખટાઈ દાબ્યો હતો.

કદપૂરીયાની વિદ્યાસિતાઓ જાપવને ફેરાઝોર્ટ કરવા પ્રેયો હતો યુરનસના મુગલમાની રાજ્યવાપ્યુ હતું તેનું નામ તે બધાં ના રાજવાડાઓના ભોગવિલાસ જ હતા

• • •

જનરલ જોસ ડિ વડારાના વિજય ને બધે ત્યાબુધી 'ગ્રીમેન' (રાક) નદિ પીવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી

માનુબાર્મિ જ્યા સુધી આજ્ઞા ન થાય ત્યાંસુધી પહેલને બદલે પરાજની પધારીશા સુધાનુ અને ચાંદીની થાળીને બદલે પલાશપત્રોમાં ભોજન કરવાનુ મહારાજા પ્રતાપે પણ હોવા

વડાર્ટ ત્રણવા દિલ્હકે પોતાના સૈનિકોને આદાર્ઝી રહેતા અને યુદ્ધકાયારા મેદવાણી અસાની હેતા રીબ્બ્યુ છે ત્રીન સાથે યુદ્ધ બદેર કર્યું ત્યારથી જ બધાને બોનાવિકાસના સદાયક સ્નાબાવીકો, પ્રમોમેટ્રન, બબ્બકાર કપડા અને નાદીનકિયા સુધા તજ રીધા છે. આકરેથી જ ને લોકો અટપ્યા નથી તેમાંને પકડથી પાત્રીસ વર્ષ સુધીની યુવતીઓને પોતાના પાપ સાનુનારવાની મના કરી છે યુદ્ધ સમયમા ઉત્પાદન કરનારી ફેક્ટરીઓમા બનીજનોને કોને પણ મળે આપવાની ના પાડવામા આવી છે. નાગરાન અમ્ર બની દીધા છે, કેમા યુબનની બાપ્રજે ચળવળો ચાલુ રાખવી તેની દિશામોની અટકાયત કરી છે કોલેજના વિદ્યાર્થીઓને પ્રેમની નવલકથાઓ વર્ણિત રાખવા યુદ્ધોમાંને મારે પણ પ્રતિબધો મૂક્યા છે કોઈપણ બાદક બ્રહ્મચારી કપબાંને ખેલ કરવાનો પરવનો આપવામા આવતો નથી.

માર્શલ બાત-ગર્ઝ-રોક પણ રાષ્ટ્રીય પવિત્રતામા માને છે બીની યુદ્ધકારણામા પરિયા પાડીને કામ પરબાવનારી છોકરી-ઓને માટે સ્થાન નથી, રજકુ, એમા આપ્રેમ્ય બાજ કાપનાર ઉનબ-ગની દુકાનો પર ઊકરીઓ બ્રિમ્બેટ્રિક કરે છે. સરકારી અમલદારોને નૃત્યસ્પર્ધામા પ્રવેશ કરવાની બધી છે અને આ દુકાનનો બન કરનારને પોતની સજા થાય છે કોઈ એક પ્રાતને પ્રવર્તક વિજ્ઞાની હોવાનું સાબજાનાં જ બાત-ગર્ઝ-રોક અને ઓપ્રેક્ષેન દ્વારા ત્યાં પહોંચ્યા અને તે પ્રવર્તકને ગોળાથી ઊડાવી દીધો વળી કોઈ પણ બીની સ્ત્રી યા પુરુષ વિદ્રુબી વસ્ત્ર પહેરતા નથી પકપાટકને સપ્રેસો આમાન ગરકારે ખરીદી લઈને સ્ત્રીઓને સમાચારી વર્ચિત રાખી છે પુરુષપ્રધાની બાબતમા પણ અપુ જ. યુવકોના ટોળેટોળા પાણી બદલી ડોક્ટો લઈને ગદ્રોપ્રેસદોસ્ટ કે છે ને લોકોને ફેરાની આજારીની બાતર તમાકુ ન પીવા સમજાવે છે, અને તેવા વ્યસનીને સીગારેટ-મીઠાઈનો નમાનો બધો તે બાબીની ટોકમાં નાખી દેવા વિનંતિ કરે છે બદેરના તો ત્યા કોઈ બીજી પીવું નથી 'નવજીવન આંદોલન' (New Life movement)ની પ્રવૃત્તિ દ્વારા મુદ્રિત બાત-ઝર્ઝ-રોકની પ્રેમમા સ્વાવલંબન, સંયમ ને સાદગીના ઉદાત્ત ગુણોનું સિંચનનું કામ કરે છે. આથા ત્યાન, સ્વધા અને સ્વાબધને લીધે જ નજીવું જીવન આજે બાજવાન બધાનને સામનો કરી રહ્યું છે —સોમનારાજ બાસ

રત્નપુરના અક્ષરો

દક્ષિણ યુરબ્રાનમાં પ્રબર્તિયા અને લીમોદારાને પ્રરેણ પ્રાન્તોન જૈન અને દિંદ્ર ખંડેરો તથા તેમના અબાવશેષોની ભિન્નભિન્નદૃષ્ટિથી બરપૂર છે. એ જ પ્રદેશના રત્નપુરને નામનું બાપ્રચ પુરાતન સ્થળ આવેલું છે, જેની આજેબાણી નીકળતા ક્રાંતી આશેક માટે દિંદ પુરાતત્વ ગણના દરિયાપારના દેશોના પૈસાથ રત્નપુરની અબૂટ બાવિનાથી અક્ષોને નીકળી યુબનના રત્નપુરની બધારતા બાજ્ઞાની બાજ્ઞાને માટે કુતૂહલ કારી બને તેનાથી મુંઝાઇ બજ્યુબો બનાવી બાકરુણ (બાસ) નામે ક્રિંદપુર (ક્રિંદોર)ના બાદેશ દ્વારા દેશરેસાબર મોકલ્યા. બીજ બાને જેમાન બોરોસ્ત્રા બાપ્ર બજ્યુકની કલાસામગ્રી બુબ વબ્યુકા. જ રત્નપુરના અક્ષરોના ઉદ્ધારનો ક્રિંદિયસપ્રાનિધિત્વનિક માન જોરદા પ્રાચીન છે ૭ હજાર વર્ષ પૂર્વે લહોબ્યલાની બોમવની બેબીલોનિય પાદસનરી 'કર' ના બોદશામાનો તેના પ્રાચીન બોગ્રાના ને અબ અર લીબાનોકે પુરાણી માટી બાવેલા છે બે પછી પાંચ હજાર વર્ષ જેટલા પ્રાચીન મોર્ટ-ને-ટ્રેનોમાંથી બે અક્ષોની ફ્લાસામગ્રી બાપ્ત બાવવાની વાત પ્રસિધ્ધ છે જ. બાફ્રિકાના હજાર બર્વેનાઓ દક્ષી ઓપ્રિકા અને ટ્રાન્સવાલ બાદી પદ્ધિમે છે ઓરેંજ અને નાટ-રિયા સુધીના વિશાળ પ્રદેશ પર પથરાયેલા પ્રાગૈતિહાસ કાળના અવશેષોથી બારબાર જે અક્ષોની વિવિધ પ્રકારની ફ્લાસામગ્રી મળી આવે છે તે રત્નપુરની બાબેલા અક્ષોની છે એમ, એ જે આર્કેલ, બ્રેફ. એડીસન વગેરે પુરાવિદોનું કહેવું છે રત્નપુરના કે પર્વત પર આ બાગ્રો બાવેલી છે તેને મહાબારત પબપર્વમા 'ભરત-ઋષ પાસે નર્મદાતટે આવેલા વેદર્ષ ગિબર પર્વત' કહ્યા છે વલભી-પુર નાશ પામતા રત્નપુરના અક્ષોનો ઉદ્ધાર અમારે સમાજને બાબ્યો અને એ બાજ સૌથી વધુ પ્રમાણમા ગૌન વ્યવ લાગ્યો આ પછી જળકપુરના પણ રત્નપુરના બાજેબાથી ફ્લાસામગ્રી બબાવવાનો ધધો ખીલવા લાગ્યો

(ક્રમબ્ધ)

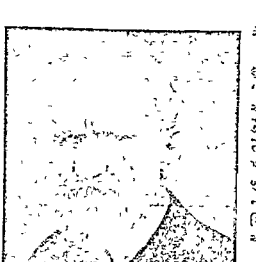
નવાં પુસ્તકો

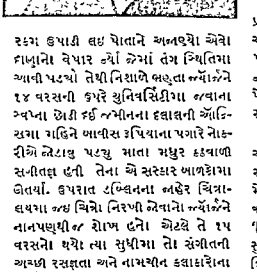
તળપ્રકાશ: કુલદાબ નવપ્રકાશન બેન્ગ્લોર ઊંડી બીલ કૃષ્ણબાની ઝી પુસ્તિકા. એક બંનાગી ડોકટરે, બાપબ્યા સગાસ્નેહીનના બન-સ્તરનું, કરકર બાત્મોપનિષદ પેઠે, સહજ્ય, નિરુપાધિવિનોદ ને સમાવત્ત ગ્રહણશક્તિથી, નાનાનાના ગબ્દચિત્રો વડે કરેલું ચિત્રાકન. અનુભાવ રમણિક પેબાબ્દી,બાદ બાના જીવનનાં ચમત્કાર બાપબ્યા સામાન્યિક પ્રશ્નો પરબ્બ્યક અને બ્યક્તવ્ય વિચારોને બાબ્યા, ગુજરાતના બેક બાત્ય પાત્રિક વિચારપત્ર 'બ્બ્યક્તિવિકાસ'ના તંત્રી શ્રી નટુભાઇ મુબ્બે 'બુદ્ધ બ્રબ નવનીત' નામથી ઝબેલી ક્રિંદિ સુબાષિતની બાબણી. ક્રિ. ૬૨ ડી બોપ્રસી અને સ્વયંસિદ્ધ દરિયાણા ક્રિંદોએ પરિણામે ૬૮ રહેવી, બાત્યન્ત દુ:ખદ ઉત્પત્તિનો નિર્દેશ વિચાર બાપવી. સત્ય ઘટનાઓને બોબ્રુબદ્ધ પ્રકાશક-બ્ધ મહાગુજરાત બબિલગિંગ હ ક્રિપ્રિંટિંગ, મુબ્બ્ધ-૩. ક્રિ ૧-૪-૦ કાગતના પોડા ઘણા જ સરાવત બપ્યા હતા બાર નાકોના-બન્યાય બોવાં અને ન બાજવાય બેવા પ્રબ્બ્યક્રમ્ક ન બોબ્ર ત્રિવાણી ક્રિમિ ટેડ, મુબાઈ-૨, ૧-૮-૦

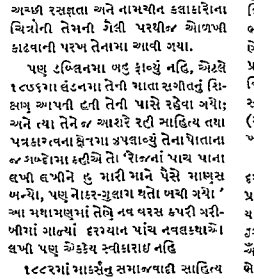
આ માસ ઈતિહાસમાં

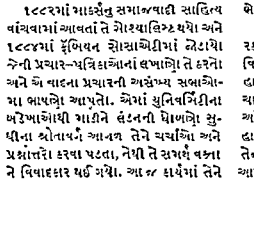
જુલાઈ

આ માસમાં જન્મેલા રોગન સમ્રાટ જુલિયસ સીઝર ઉપરથી આ મહિનાનું નામ જુલાઈ પડ્યું, તે પહેલા રોગન વર્ષમાં દસ મહિનાનું તેનું નામ 'ડિસેમ્બરિસ' હતું, જેનો અર્થ થાય છે–'પાંચમો મહિનો' અને આપણે અગાઉ જણી ગયા છીએ તેમ, ઈ ૭૮૬માં ન્યૂમાએ રોગન કૅલેન્ડરમાં ફેરફાર કરીને વર્ષની શરૂઆતમાં જન્યુઆરી અને ફેબ્રુઆરી એ બે માસ ઉમેર્યા તે પહેલા આ માસનો ક્રમ પાંચમો જ હતો. એંગ્લો-સૅક્સનો આ મહિનાને કૅન-મૉનાથ (કૅન-ગ્રાન્ય) અથવા મીડ-મૉનાથ (મીડ-ગ્રાન્ય) કહેતા, કેમકે ઘાસના બીડ આ જ માસમાં પૂર બહારમા પાકતા

તા. ૨ ફ્રેન્ચોગ્રાફીનું વૈજ્ઞાન ઊભું કરનાર જર્મન વૈદ્યશાસ્ત્રી જૅક્યુઅલ હાનેમાનનું અવસાન ઈ. ૧૮૪૩ (આ વર્ષે તેનુ શતવર્ષી જન્મવાર્ષુ)

તા. ૫ ફ્રેન્ચોએ ઓક્ટ્રિયા જીતી લીધું ઈ ૧૮૩૦.

તા. ૮ પશ્ચિમના દેશો આગળ હિન્દની જળમાર્ગે પહેલવહેલો ખુલ્લો કરનાર જહેર કરનાર વાસ્કો દ ગામા ત્રણ વહાણોનો કાફલો લઇ ચોટુંગથી હિન્દની શોધ માટે નીકળ્યો, ઈ. ૧૪૯૭

તા. ૧૨ વિખ્યાત પારસી સુધારક, ગ્રાજર પત્રકાર અને કવિ બહેરામજી મલબારીનુ અવસાન ઈ ૧૯૧૨

તા. ૧૯ હિંદુસ્તાનમાં ઇન્ડમગ્રેંડસ ગર થયો ઈ. ૧૯૬૦.

તા. ૨૪ દક્ષિણ અમેરિકાને સ્પેનની ધૂંસરીમાંથી છોડવનાર સાહસિક બોલીવારનો જન્મ, ઈ. ૧૭૮૩

તા. ૨૮ ગયા જગત-મહાયુદ્ધની જાગવરી એમાંથી ચેપાઇ તે ઑસ્ટ્રિયાના પાટવી કુંવર કર્ડિનાન્ડનું ક્રોક સર્વિયનને હાથે ખૂન થયું ઈ ૧૯૧૪

આ માસની વ્યક્તિવિશેષ

ક્યૉઝ્ર્ જનાંડ હૉ

પોતાનાં વિખ્યાત નાટકો દ્વારા કટિસ્ત્રુત હાલસાઓના કાન આમળનારો અને સંસારિન ગણાતા ભદ્રસમાજનાં દંભોને ખરા સ્વરૂપમાં પ્રહારો કરી નિર્દય ટેકડી કરનારો જગતનો આ નામચીન નાટકકાર, લેખક અને ચિંતક ઈ ૧૮૫૬ના જુલાઈની ૨૬ મી તારીખે આ-ચનૌંદના પાટનગર ડબ્લિનમાં જન્મ્યો તેનો બાપ મધ્યમ સ્થિતિનો સરકારી નોકર હતો. નોકરીને અંતે તેણે પેન્શનને બદલે સાગરી

રકમ ઉપાડી લઇ પોતાને અનાથ્યો એવો ધાબાનો વેપાર ર્યો જેમાં તેજ સ્થિતિમા આવી પડ્યો તેથી નિરાશો બહુતા જ્યૉઝ્ર્ને ૧૪ વરસની ઉપરે યુનિવર્સિટીમા જવાના સ્વપ્ના છોડી ઈ જમીનના દલાલની ઑફિસમા મહિને બાવીસ રૂપિયાના પગારે નોકરીએ બેસવું પડ્યું માતા મધુર કંઠવાળી સંગીતજ્ઞા હતી તેના એ સરકાર બાજુદોમા ઊતર્યો. ઉપરાત ડબ્લિનના બહેર ચિત્રાલયમા જઇ ચિત્રો નિરખી જોવાનો જ્યૉઝ્ર્ને નાનપણથી જ શોખ હતો એટલે તે ૧૫ વરસનો થયો ત્યા સુધીમા તો સંગીતની આવડી રસજ્ઞતા અને નામચીન કલાકારોના ચિત્રોની તેમની ગૈલી પરથીજ ઓળખી કાઢવાની પરખ તેનામા આવી ગયા.

પણ ડબ્લિનમા બહુ ફાવ્યું નહિ, એટલે ૧૮૭૬મા લંડનમા તેની માતા સંગીતનું શિક્ષણ આપતી હતી તેની પાસે રહેવા ગયો; અને ત્યા તેને જ આશરે ૨૦ વરસ સાહિત્ય તથા પત્રકારત્વના ક્ષેત્રમા પ્રયત્નો કર્યા તેના પોતાના જ શબ્દોમા કહીએ તો 'રોજનાં પાંચ પાના લખી લખીને હુ મારી માને પૈસે માણસ બન્યો, પણ નોકર-ગુલામ થતો બચી ગયો.' આ મથામણમાં તેણે નવ વરસ કપરી મરીબીમાં ગાળ્યાં દરરવાન પાંચ નવલકથાઓ લખી પણ એકેય સ્વીકારાઇ નહિ

૧૮૮૨માં માકર્સનું સમાજવાદી સાહિત્ય વાંચવામાં આવતાં તે ગોરવાસ્ટિક થયો અને ૧૮૮૪માં ફેબિયન સોસાએટીમાં જોડાયો જેની પ્રચાર-પત્રિકાઓનાં લખાણો તે કરતો અને એ વાદના પ્રચારની અગ્રેસ્થ સભાઓમા ભાષણો આપતો. એમાં યુનિવર્સિટીના બડેખાઓથી માંડીને લંડનની ધોબણો સુધીના શ્રોતાવર્ગ આવ્ય તેને ચર્ચાઓ અને પ્રશ્નોત્તરો કરવા પડતા, તેથી તે સમર્થ વક્તા ને વિચારકાર થઈ ગયો. આ જ કાર્યમાં તેને એની બેસન્ટ સાથે ગાઢ પરિચય થયો

આ અરસામા તેનુ પત્રકારત્વનું કાર્ય ચાલુજ હતું 'પૉલમૉલ ગૅઝેટ'મા પુસ્તકોનુ, 'વર્લ્ડ'મા ચિત્રોનું અને 'સ્પેક્ટર'મા સંગીતનું આલોચકના તે લખતો. અને ત્યાર પછી 'સૅટર્ડે રિવ્યુ'ના સાહિત્ય કલાના વિવેચક તરીકે તેણે નામના કાઢી. દરમ્યાન તેણે નાટકો લખવા માટેના તેમાં આકરા ચાલવા તથા બુદ્ધિયુક્ત કટાક્ષોની તેની વિશ્વ શક્તિખોડી નાકેળા ને તે લોકપ્રિય નીવડ્યા હવે તેનો સિતારો ચડતો થયો ઉપરાંત ઉપરાંત યુરોપ અને અમેરિકામાં પણ તે ઓળખાવા લાગ્યા

આજ સુધી નાટકોનાં પુસ્તકો આપે જ પ્રકટ થતા ત્યાંએ તેમા નવો તબકો શરૂ કર્યો અને સામાજિક, ધાર્મિક તથા નીતિ વિષયોને પરના પોતાનાં તીખા મંતવ્યો કટેકોટ પોતાની વિસ્તૃત પ્રસ્તાવનાઓ સાથે તેણે પોતાના નાટકો છપાવવા માંડ્યાં,—જે પ્રસ્તાવનાઓ ઉત્તમ સાહિત્ય તરીકે પંકાઈ છે.

એના સંખ્યાબંધ નાટકોના નામ આદી આપ્યા નથી તેમ નથી, પણ તેનાના જાણ સૌથી મહાન 'હાર્ટબ્રેક હાઉસ', 'મૅન ૬ મૅસુસેલા' અને 'સત નૅન' તેની ૬૦ વર્ષની વય પછી લખાયા છે. ૧૮૬૩મા લખાએલા 'મિસિસ વૉરન્સ પ્રોફેશન' ઉપર તો ૧૯૦૨ સુધી અમેરિકામા પ્રતિબંધ રહેલો ચોખ્ખા-રિયા જુસ્તિ અને સ્પષ્ટાવિત ગણાતી ભદ્રિકતા બદલે તેનું આખાબોલાપણું, સામાજિક દૂષણોના ઘસ્ફોટક અને ધાર્મિક તથા તાત્ત્વિક પ્રશ્નોની બેધડક છણાવટ એ તેના નાટકોના વિષય છે, અને તેમા તેણે વારંવાર તેજસ્વી સવારો, રમૂજી કટાક્ષ અને સત્યાતિક્રમ (સત્યનો અતિક્રમ કરની કહિલ્યો, એ તેની ખાસ વિશિષ્ટતાઓ તરીકે ઘડાઇ ગઇ છે

તેની પ્રતિભાની કદર કરીને, ઓ૭નગાંથી ૬૨ વર્ષ અપાતુ ૧૯૨૬નું સાહિત્યનુ નોબેલ-પ્રાઇઝ તેને અપાએલું, પણ સવા લાખ રૂપિયાની તેની એ રકમ તેણે પોતે ન રાખતા ડ્રબ્લિનમાં સ્ટાટિસ્ટા સાહિત્ય પ્રચાર માટે ઑસ્કેલ્ટાઇસ કલ્ટ્રેડમન નામની સંસ્થાને બેઠ આપી દીધી

પોતાના યુગનો આ મહાન વિચાર-પ્રચારક લેખક અને ચિંતક, સ્વભાવમાંક કરતા વિવેચક અને ઉત્તમ૬વધુ છે ખાનની વ્યવહારમાં પણ પોતાના ૬૩૩ કરિદ્રિબંદર્ડ વિચારોને વળગી રહેનારો એ, બ્રિટિશ કોલાવબને અને માસાહારને વિરોધી હોઇ સુસ્ત નાનાહારી છે આજ ૮૩ વર્ષની વયે પણ એજ તેજસ્વી ટકેરો અને એજ હાજરજવાબી આખાબોલાપણાથી તે દુનિયાને નવાઇ છે

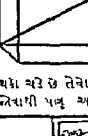
ચોતાને ત્યાં કામ કરતા પડાણના ઊંટરા હસનની સાહેલ્યી અને અતથી પ્રસન્ન થઈ નવું બાંદણું તેને એક બેતર બેડી બાંધા આપ્યું એ દિવસ બેતર બેડતા બતનો ચટ નીકળ્યો તે દઈ હસને ગણનેચરણે ધર્યો. નબુએ કહ્યું કે મેં એ બેતર તને આપેલ માટે એ તું રાખ.ત્યારે કચ્ચ પ્રમાણિકતાથી હસને કહ્યું કે એ ન બને, તમે મને બેતર 'બેડી બાવા' આપ્યું છે, જનીન તથા તેના પેટા-ભાગની ચીજ પર માગે હક્ક ન ગણાય દિલ્હીના બાદશાહ તથકબરશાહે એ પઠાણ ઊંટરાના કુચ્ચ ચાતિચ્યની બા વાત સાંભળી હસનને ઇજ્જરી સરદાર નીમ્યો જ્યારે દાદરે બાદશાહના મરણ બાદ તેના પુત્ર મહમદશાહના વખતમા તેની વર્તણુકથી નારાજ થયેલા સરદારોએ હસનને દક્ષિણનો સુબેદાર બનાવ્યો અને બાદશાહ બનેલા એ હસને પોતાના પૂર્વજોના સ્વામીની કૃતઘ્નતાના સ્મારણમા પોતાનું નામ હસન-નબુ રાખ્યું, તથા પોતાના રાજ્યને 'બાહમણી' રાજ્ય તરીકે ઓળખ્યું.

અનેકાર્થી શબ્દ- બાણુ=બાણીજ પદાર્થ કાઢવા માટે બોદરેલો ખાડો, બાણ બરવા માટે બનાવેલુ બોયરૂ, લશ્કરોની ધારમા પરેડો બખારો, કારખાનિસ્થાન, ઠેકાને બાવાનુ બનાજ કે ગોદા

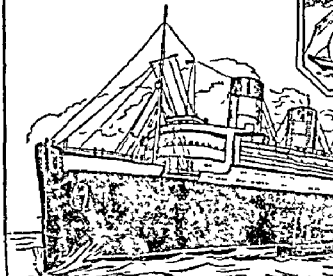

સ્મિતસભ્યતા' વરસના દિવસ ૩૬૦ છે એ બાદરો બેવો જ છે તેને ૧૫ દિ પુરાના બબા બાદરાની બાગી સકારો—બેક બાજ ૩ સિવાય,અને બાજના જેવું છે બાદબાદિયાના દિવસ પણ ૩ છે (ગીરાજ ઠી બીજી)

મુકે (બાદિશ સીડી) બનિની માતાઓ બાળકોને બાની રીતે માથા પર ઠેબ-લીમાંબુકોનેબાબ-વઈ જ કરે છે

દૃષ્ટિભ્રમનો નમુનો. એક નજરે જોઇશું તો, બેબો સન્મુખ બાજુની-બેની તરફ જગાણી બાજુ બાગળ પ-ડતો હોય બેવો બન દેખાશે;બીજી નજરે જોેશું તો બેબો સન્મુખભાગ ઠાબી તરફ ઉપર-થો ચઢે છે તેવો બન દેખાશે ઉલટાવીને જોવાથી પણ બાવા બને દશ્યો જણાશે

બીજ અને વૃક્ષ- બાશ્રય બને બાસાપેરાના બમા બાપનેબાવાળી બાજની બેક નાના ગરબા બાગ જેવા સ્ટીમર હાલની દગાબે જેબાણી વિક્ટોરીયા પદેશની તે, ખૂબ શ્રીમબોટ 'ક્વિન્સ' ડપકા જબાણા ખૂબ બનાવી છે ઈ. ૧૯૧૨મા હેની બેદે તે શોધેલી.

બોટી વાત: સૂર્ય પોતે તો સ્થિર જ છે પૃથ્વી તેની બાજબાજ ફરે છે તેથી જ તે લોકોને બે બાજમનો દેખાય છે.

હદેવતોના બર્થ 'બાનેબાતનું ઘર બે મુસાબાઈનું બાને બાપ્યું' બાગાનેશાહ રાખી બનાવી જનારની ચતુરાઇ, બનાવ પરથી બનુસારે પોતાનું કામ કાઢી લેનારની તત્પરબ દર્શાવવા માટે વપરાતી બા હદેવત પાછળ વાત છે કે મુસાબાઈ નામના એક ગરીબ સ્થિતિના વેપારીના બાપ બુજરી ગયા પછી સ્વાતના બાલુસોએ એને વિવાહ મુબલ સ્વાત જમાદનાનું બપવિત્રબાપ કર્યું બાથી કલ્યા તેઓ એક યુક્તિ કરી વરાની બાબમાંથી પરસ્પરાતિના તથા જાતિના બાલગેરા પોતાને ઘેર લાવીને બાપ્યા, ને તેમાંથી સ્વાતના વાસણ જેવી નાખી તે વડે બીજુ સામાન લાવી કૃત્રિમ પરબાત કરીને પરસ્પરાતિના બા સભુવાપરી સ્વાત જમાદી ઉમાળ નોદિયમ હતો તેથી જમતા જગતા નાગરિકોએને તાપ અને તરસ બહુ લાગતાં હતા, તેમને કર્ડ પાણી પાવાની તથા બીજાબુ ઘરે હતા નાખવાની પણ બ્યવસ્થા મુસાબાઇએ કરી હતી જમતા જગતા નાગરિકોએ બોજનનાં તથા મુસાબાઇની ઠોકના વખાણ કરવા લાગ્યા તે સાબળીને મુસાબાઇએ નમ્રતાથી કહું 'બા તો બાનેબાતનું ઘર છે, મુસાબાઈનું તો બા ને પાણી છે. તમે કહો છો તો અમે મોબાઈ બાવ્યો છો, બાપી બાગાં બાઈ કાઈ નથી.' મુસાબાઇએ બર્મળી કહેલા બા સત્યવચનનો બર્થ નાગરિકોએ બેવા સમજ્યા કે મુસાબાઈ વિવેક-રબ્બો કરે છે, પબ્ બોડા વખત પછી વાતચબી દુપારબી કરતા મુસાબાઇએ બરમ ઠેકબાં કે મેં તો તમને તે જ વખતે બેટ્યું તબાઇ છે બે તમે બમો છો. બ દેવતને વાસ-બનો ઘરે બબ હોય તો અમુક ઠીકાને ત્યા બીજે છે ત્યાબી પેસા બકીને ઘઈ બાવેા.' નાગરિકો ચુપ થઈ ગયા અને ત્યારથી દગાબાજી કરવા બાબવાનું બકી ગયા

એક સુન્દર–રૂપ–ગુણ–કલા અને સુવાસથીમઘમઘતું

ગૃહઉપયોગી પ્રકાશન

ઘરની રાણી

લેખક :
શ્રી ડુંગરસી ધરમસી સંપટ

ભાગ ૧-૨-૩-૪-૫
આજે

કિંમત : રૂા. ૬-૧૨-૦

વી પી ખર્ચ બાર આના જુદુ.

પ્રકાશક :
એન. એમ. હક્કરની કંપની

બુકસેલર્સ : પબ્લિશર્સ
૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ
મુંબઈ-૨

૨૫૦ ચિત્રો

સુંદર દ્વિરંગી છપાઈ: પંચરંગી કલાથી ઓપતાં આકર્ષક ચિત્રો આજેનાં બૉકસ શોભિત.

સંસ્કારલક્ષ્મીના પ્રકાશક **એન. એમ હક્કરની કંપની તરફથી** ગૃહઉપયોગી આ બીજું પ્રકાશન રજૂ કરવામાં આવે છે. સંસ્કારલક્ષ્મીના કર્ત્તા શ્રી ડુંગરસી ધરમસી સંપટની જ આ કૃતિ છે. સંસ્કારલક્ષ્મી જેમ જ આ પુસ્તક પણ શ્રી ઉપયોગી બનાવવામાં આવ્યું છે; પરંતુ સંસ્કાર લક્ષ્મીમા ન આવેલા અને સ્ત્રીઓને માર્ગદર્શક થાય એવા તથા સ્ત્રીજીવનને રૂપશૈતા વિવિધ પ્રકારના વિષયો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે. આ પુસ્તક મધ્યમ અને સંસ્કારી વર્ગની બહેનો માટે તથા ઉચ્ચ બહેનોથી માંડીને તે શહેરની સુધરેલી બહેનોને રૂપશે, તેમને એમાંથી શીખવાનુ મળે એવી રીતે તેને રજવામાં આવ્યું છે.

સ્ત્રી એ ઘરની રાણી છે. એ રાણીપદ તેને કયારે મળે છે, કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે અને એ પદ પ્રાપ્ત થયા પછી તેણે એને યોગ્ય કેવી રીતે બનવુ તેની માર્ગદર્શક આદિતી એમાં દાખલા–દલીલ અને દાંતો આપે અનુભવી લેખક તરફથી સુંદર અને સચોટ શૈલીમાં વર્ણવી બનાવવામાં આવી છે. સ્ત્રીએ ઘરની રાણી બની ઘરનો કારભાર કેવી રીતે ચલાવવો, ઘરમાં રહેતાં અનેક પ્રકારના મનુષ્યવાળા માનવીઓની સાથે કેવી રીતે વર્તવું તે આ પુસ્તક પરથી જાણી શકાય છે.

આ પુસ્તકને પાંચ ભાગમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યુ છે પહેલો વિભાગ સ્ત્રીની સુન્દરતાને રૂપશૈતો છે. એમાં સ્ત્રીએ સુન્દર થા માટે બનવું ? કેવી રીતે સુન્દરતા પ્રાપ્ત કરવી, કેશ–મુંથનના વિવિધ પ્રકાર, વેણીની રચના અને તેનું સૌદર્ય, ચોટ પ્રસાધનની કળા, સ્નાન કેવી રીતે કરવું, ચહેરાને સુન્દર કેવી રીતે બનાવવો, સૌન્દર્ય પ્રયોગો, વાળ અને તેનું રક્ષણ વેણીની રચનાના

પ્રાચીન તથા અર્વાચીન પ્રકારો, સૌભાગ્ય ચાંલ્લો, ચાંલ્લાની વિવિધ ફેશનો તથા પ્રચલિત પ્રકારો, શૃંગારની વિવિધ સન્તવટો, વસ્ત્રોનુ સૌન્દર્ય, વસ્ત્રો પહેરવાની કળા તથા તેની ફેશન, અલકાર અને આભૂષણો, કાન તથા ગળાના આભૂષણોના અર્વાચીન ઢબના નમૂનાઓ તથા ફેશનો, તરેહ તરેહની બંગડીઓ, કગન, સુવર્ણ-કંકણો, શરીરનુ આરોગ્ય, વ્યાયામની જરૂર આદિ વિષયો પુષ્કળ ચિત્રો સાથે આ ભાગમાં આપવામાં આવ્યા છે.

બીજો વિભાગ પતિને કેવી રીતે પ્રસન્ન રાખી તેને વશ બનાવવો તેને લગતો છે. સ્ત્રી જો ધારે તો પતિને પોતાને અનુકૂળ બનાવી પોતાના ગરીબ ઘરમાં પણ સ્વર્ગ ઉતારી શકે છે આ માટે સ્ત્રીએ શું કરવું જોઇએ, પતિ કેવી રીતે રાજી થઈ તેને વશ થાય, પુરૂષોને શુ ગમે છે, પતિને રીઝવવાની જરૂર શા માટે ? પતિને મિત્ર બનાવવો, વગેરે વિષયો એમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા છે. આ વિભાગનું સ્ત્રીઓ અધ્યયન કરી તેનો જો અમલ કરે તો અનેક સ્ત્રીઓ પોતાના દુ:ખી, તકરારી અને કલેશથી બળતાં ઘરોમાં પણ શાનાનો સૂરજ ઉગાડી શકે છે. સ્ત્રીને પતિ સિવાય બીજુ કોઈજ મોટુ નથી એ પતિ જો તેને રીઝે જાય, તેને વશ બની જાય તો સ્ત્રીના સુખની મણા ન રહે. આ વિભાગમા પણ પુષ્કળ ચિત્રો મૂકવામા આવ્યા છે. આ બન્ને વિભાગોની વિશિષ્ટતા એ છે કે તે ઢિરગો શાહીમાં આકર્ષક ઢબે છાપવામાં આવ્યા છે. ચિત્રો પણ ભરપૂર છે. આ વિભાગોને બરાબર ઉઠાવદાર અને આકર્ષક બનાવવામાં પ્રકાશકે જરા પણ મણા રાખી નથી એ જોઈ શકાય છે.

તે પછીના ત્રણ વિભાગોમાં જુદાજુદા ઘરોનાં ને કુટુમ્બનાં સંસારચિત્રો રજૂ કરવામાં આવ્યાં છે. આ સંસાર-ચિત્રો એટલાં તો સજીવ અને આકર્ષક ઢબે આલેખાયાં છે કે તે વાંચતાં એ આપણા-આપણા પાડોશીઓના તથા આપણાં અગત સબધીઓના જોડ્યે એવું જણાયા વગર રહે નહિ. વઢકણી સાસુઓને પ્રેમથી અને પોતાની કામગીરીથી વશ બનાવી દેતી વહુઓ, અસરા અને જેઠોનો પ્રેમ સપાદન કરનારી વધુઓ તથા ઘર આખાને પોતાને કબજે કરી દેનારી પુત્રવધુઓના રસભર્યા, બુદ્ધિ, શિક્ષણ અને જ્ઞાનથી ઓપતાં સસારચિત્રો એમાં પાને પાને ભરવામા આવ્યાં છે કુટુમ્બકલેશને કેવી રીતે દૂર કરી શકાય, સાસુ, નણંદો તથા જેઠ અને દીયરોને પ્રેમથી કેવી રીતે પોતાના બનાવી, ઘરનો કબજો મેળવી શકાય તેની ગુપ્ત ચાવીઓ લેખકે કુશળતાપૂર્વક અદર બતાવી દીધી છે વઢકણી અને જમાનાની ખાધેલી સાસુઓને પણ વિનયપૂર્વક અને પ્રેમથી વશ બનાવી દેનાર વહુઓની રસભરી વાતો અંદર છે. આ ત્રણે વિભાગો સ્ત્રીઓને ખૂબ જ વિચારશીલ વાચન પૂરૂ પાડે છે અને તેના વાચનથી સ્ત્રી સંસારને લગતું ઘણું જાણી શકે છે.

પુસ્તકમાં ૨૫૧ ઉપરાંત ચિત્રો-સુશોભનો છે. ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ ચિત્રકારોનો એમાં સાથ છે. શ્રી કનુ દેસાઈ, શ્રીમતી ભદ્રાબહેન દેસાઈ, કુમારી નલિનીબહેન માવાણી, શ્રી કાન્તીસેન, શ્રી ભાનુ સ્માર્ત, શ્રી મોરારજી સંપટ, શ્રી હીરાલાલ પટેલ, શ્રી જગદીશ મિસ્ત્રી, શ્રી દીનેશ વોરા આદિનાં ચિત્રો એમાં અગ્રસ્થાન પ્રાપ્ત કરે, છે પુસ્તકમાં રાસનૃત્ય અને ગરબાનાં ચિત્રો, ગોવત મેંદી અને બંધારાના ચિત્રો પણ સુંદર રીતે આંકાયેલા છે. પુસ્તકની શરૂઆતના ભાગમાં કુમારી નલિનીબહેન માવાણીનું બંગાળી અલ્પનાનું અને માતૃપ્રેમનું ત્રિરંગી ચિત્ર બરોબર આપણા મનને મુગ્ધ બનાવે છે. આવી જ રીતે પુસ્તકના અન્ત ભાગમાં પ્રકટ થયેલ શ્રી ભાનુ સ્માર્તનું 'કોન્સર્ટ અને પ્રેક્ષકોનું' ત્રિરંગી ચિત્ર પણ એટલું જ નયનમનોહર અને મનને આકર્ષનારું છે. એમાં ચિત્રની કલા સાથે આજના શિક્ષિત નારીસમાજની કેશ-ગૂંથનની કલાનો પણ રસિક પરિચય કરાવવામાં આવ્યો છે. આ ચારે ત્રિરંગી ચિત્રો આખા પુસ્તકની બે પાંખ જેવાં સુશોભિત અને રળિયામણાં બન્યાં છે.

અને આ પુસ્તકનું ચોથી વિશેષ આકર્ષણ તો એનું બૉકસ છે. જેવી રીતે 'સંસ્કારલક્ષ્મી'ના બૉકસ ઉપર ચાંદલો કરતી સ્ત્રીનું સુંદર ચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે તેવી જ રીતે ઘરની રાણીના બૉકસ ઉપર પણ ગુજરાતની કલા અને સંસ્કારિતાનો પરિચય કરાવતી એક ગુર્જર કુલવધુનુ સુન્દર, આકર્ષક અને નયનમનોહર પચરંગી ચિત્ર શ્રી કનુ દેસાઈની અપૂર્વ કલાસ્પર્શનાનો સાક્ષાત્ પરિચય કરાવે છે. ચિત્ર એટલું તો સુરેખ, રેખાંકનોથી ભરપૂર અને સજીવ બન્યું છે કે તેને વારંવાર જોતાં પણ મન ન ધરાય. બૉકસની બીજી બાજુએ શ્રીમતી ભદ્રાબહેન દેસાઈનું ત્રિરંગી ચિત્ર છે. આ ચિત્ર પણ આકર્ષક અને દેસાઈદંપતિની કલાનો પરિચય કરાવનારું બન્યું છે.

આમ 'ઘરની રાણી' એ વહુઓ માટેનું જ નહિ પરન્તુ પુરુષો અને સ્ત્રીઓ માટેનું એક અનોખું અનુપમ અને વિવિધ જ્ઞાનથી ભરપૂર એવું પ્રકાશન છે. સ્ત્રીઓ પોતાનું કહી શકે એવું આ એક જ પ્રકાશન છે. દરેક સંસ્કારી અને શિક્ષિત કુટુમ્બોમાં એ અવશ્ય હોવું જોઈએ. સ્ત્રીઓને શુભ પ્રસંગોએ ભેટમાં આપી શકાય એવું આ એક જ પુસ્તક અમને જણાય છે. અમે આ પુસ્તકને વસાવવાની દરેક કુટુમ્બને આગ્રહભરી ભલામણ કરીએ છીએ. સુંદર સામગ્રી, ૨૫૦ ઉપરાંત ચિત્રો, આકર્ષક બૉકસ અને આંગળે ઊડી વળગે એવું રૂપાળું સુદ્રણ જોતાં એની કિંમત રૂા. ૬-૧૨-૦ યોગ્ય જ છે. વી. પી. ખર્ચ બાર આના જુદું. પુસ્તક નીચેને ઠેકાણેથી મળી શકશેઃ—

એન. એમ. ઠક્કરની કંપની

બુકસેલર્સ : પબ્લિશર્સ

ગોવિંદ બિલ્ડિંગ, ૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ : મુંબઈ—૨

પ્રભુ ભક્તિની ધુન મચાવી રહ્યું છે
એક અવાજે વખણાયેલું

મિનરવાનું

સંત ચિત્ર

(હિન્દી ભાષામાં)

કચડાતી માનવતા માટે જેમણે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કર્યું
તે તીર્થધામ કાશીના હરિજન ભક્તરાજનું જીવન અને કવન

ભક્ત રોહિદાસ

દિગ્દર્શક : કે. ઘાયમર

મુખ્ય ભૂમિકા
પરેશ બેનરજી, લલિતા પવાર,
શીલા, અનંત મરાઠે,
કે. એન. સીંઘ, એરચ તારાપોર,
ગુલામહુસેન, મેનકા, વિગેરે

અમેજ આગાઉ ત્રણ્યે આવુ છે.

કૃષ્ણા (મુંબઇ)

શનિ રવિ મેટીની ૧૧ વાગે
દરરોજ ૫, ૭૧૫, ૧૦ કલાકે

ધી એડવાન્સ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

ચૅરમેન : **શેઠ ગોપાલદાસ મોહતા,** એમ. એલ. એ.

બૅંકર, મિલ માલેક અને ઉદ્યોગપતિ

આગના વીમા માટે પ્રગતિશીલ કંપની

☆

મૅનેજર :

બી. કે. ભારતીય

જનરલ મૅનેજર :

વિ. જે. મજુમદાર

હેડ ઑફીસ : ૨૫૧, હૉર્નબી રોડ, ફોર્ટ, મુંબઇ

☆

રંગ ને રેખામાં કુમાશભર્યું કવિત્વ વહાવનાર

કલાકાર શ્રી રસિકલાલ પરીખનો

અભિનવ ચિત્રસંગ્રહ

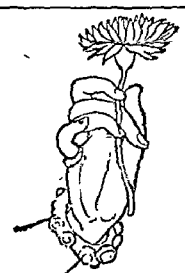
૨૧ રંગચિત્રો અને
૩૪ સાદાં ચિત્રો મળી
કુલ ૫૫ ચિત્રો
માત્ર બાર રૂપિયામાં

એમાં ઑઈલ અને વૉટરકલર, પેન્સિલ અને પેન-ઍન્ડ-ઇંક સ્કેચ, સ્ટેપલ વર્ક, વૂડકટ, સૉફ્ટ-ગ્રાઉન્ડ-સ્કેચ, આદિ એમની કલમ અને પીછીનો કમાલ દર્શાવતા બધા જ પ્રકારના નમૂના છે. બધી ચીજો ચુનંદી છે, અને ચિત્રકલાના વિદ્યાર્થીઓ તથા કલાના શૉખીનો માટે અમૂલ્ય સંગ્રહ છે. કિંમત ૩૫ રૂપિયા · રજિ.સાથે પોસ્ટેજ ખર્ચ ૦-૬-૦ · કુમાર કાર્યાલય ૧૪૫૪ રાયપુર અમદાવાદ

કુમારની જાહેર ખબરના
મોલ ઓજન્ટ:
સાયન્ટીફીક પબ્લીસીટી
બ્યુરો
મહેતા બીલ્ડીંગ, મેડોઝ સ્ટ્રીટ
ફોર્ટ, મુંબઈ
•
પુષ્પવદન ઠાકોર
આનંદનગર, એલીસબ્રીજ
અમદાવાદ

ટેલીફોન ૨૧૧૧૦ | રહેવા જમવા માટે શ્રેષ્ઠ સ્થાન | ટેલીગ્રામ કમ્ફર્ટ

૨૧૫, કાલબાદેવીરોડ મુંબઈ.૨.

અજંતાના કલામંડપો

ઈ. અજંતાની કળા હિંદમા—અરે જગતભરમા 'एकमेवाद्वितीयम्' છે એવુ જ 'એક અને અદ્વિતીય' છે એ કળા ઉપરનુ આ પ્રકાશન ઈ. એ 'એક' જ છે, કેમકે ગુજરાતી ભાષામાં આજ લગીમા એ પહેલુ પ્રકાશન છે; એ 'અદ્વિતીય' છે, કેમકે વિગતમા, વિવેચનમા, વિવિધનામા, કે વિપુલતામા હિંદ ભરના પ્રકાશનોમાથી કોઇ એની તોલે આવતુ નથી. ઈ. શ્રી રવિશંકર રાવળ જેવાને હાથે લખાએલા પરિચય-વૈખવાળુ આ પુસ્તક, ૬ ત્રિરંગી ચિત્રો, ૨૬ પાનાં ભરીને અસંખ્ય આલેખનો તથા ટૈટોગ્રાફો, અને લખાણની પણ પાને પાને અજંતાના શીલ્પોનાં રેખાંકનોથી ભરપુર છે ઈ. એ રૂપિયાની કિંમતમા આટલી પ્રચુર સામગ્રી આજ લગી કોઈ પણ પ્રકાશને આપી નથી ગુજરાતી આવૃત્તિ તો ખલાસ પણ થઇ ગઇ છે; માત્ર હિંદી આવૃત્તિ મળે છે.

કુમાર કાર્યાલય-૧૪૫૪ રાયપુર-અમદાવાદ

મારાંબા

ચિત્રકાર કનુ દેસાઈ

એમનાં
જીવન અને કવનનાં
દસ નવાં સુંદર ચિત્રો

દીવાળી ઉપર બહાર પડશે

કિંમત રૂા. અઢી. પોસ્ટેજ જુદું

કુમાર કાર્યાલય-૧૪૫૪ રાયપુર અમદાવાદ
તથા બીજા જાણીતા વિક્રેતાઓ

ઉઘડી ચૂક્યું છે

જનતાનાં અપૂર્વ સન્માન પામતું

ભવ્ય મીઠાઇ ઘર

વાડીલાલ સોડાફાઉન્ટન

રાજનગરની
આ લોકપ્રિય
સંસ્થાના સુત્રધાર
આ મીઠાઇ ઘરનું
સંચાલન કરે છે.
અને એ જ
આ સંસ્થાની
ઉત્તમ વાનગીઓ
માટેનુ શ્રેષ્ઠ
પ્રમાણ છે....

- જ્યાં અમદાવાદના રસિકજનો સમક્ષ અવનવી રસસામગ્રીઓ રજુ થાય છે . . . .
- જ્યાં જીભને રૂચે તેવી ભાતભાતની મીઠાઇઓ તૈયાર થાય છે ....
- જ્યાં દિલને ગમેલાવે તેવી વાનગીઓ પીરસાય છે ...

卐

૫૦૦ જાતની અવનવી વાનગીઓ

જેવી કે:

- કિસ્મત હલવો
- આઇસ્ક્રીમ હલવો
- ચીકુનો હલવો
- ફ્રુટનો હલવો
- જૂલાનો હલવો
- ક્રીમ હલવો વિ.

ભવ્ય મીઠાઇ ઘર

રાયપુર ચકલા-અમદાવાદ
ટે. નં. ૫૨૫૬

ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ
ટે. નં. ૨૬૬૪

KUMAR Reg. No. B 1101

સારંગપુર કોટન મે.કં.લી.

અમદાવાદ.

ઉદ્ગમ

આવતી કાલનાં નાગરિકો ઘડતું આજનાં ઘરોનું અદ્યતન માસિક

૨૯૧૩૭
૨૯ DEC

આદ્યતંત્રી રવિશંકર રાવળ
સંપાદક-બચુભાઈ રાવત

ઑગસ્ટ-સપ્ટેમ્બર ૧૯૬૬

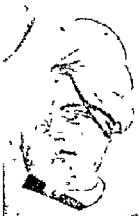

Sarees

Garments of exquisite beauty which lend charm and grace combined with a silken finish in very colourful shades with highly artistic borders pleasing to the eye.
The sarees of Shri Ramkrishna Mills, Ahmedabad, have established a name in the market.

SHRI RAMKRISHNA MILLS
AHMEDABAD

Shirtings

Soft to wear in a variety of colour combinations Shirtings of Shri Vivekananda Mills, Ahmedabad, have acquired their own reputation for texture, washability and durability.

SHRI VIVEKANANDA MILLS
AHMEDABAD

FASCINATING INDEED!

નૂતનં વર્ષાભિનંદનં

દિપોત્સવીની
મનમોહક ભેટ માટે

અંબિકા મિલ્સનું

કોટિંગ
પોપલીન
લોંગક્લોથ
પ્રીન્ટેડ સાડી
વોયલ-લોન
દોરીઆં-મલમલ
મનપસંદ વિવિધ જાતો માટે

★

મનમોહનદાસ

ઍન્ડ કું.

રેવડી બજાર · કૉલસ લેન
અમદાવાદ

★

પ્રકાશન તારીખ ૨૮-૧૦-૪૩ [illegible]

ચિત્રો	સરસ્વતી (રંગપૂરણી)	
	ભોજની કલા	ચિત્રકારઃ છગનલાલ નથ્થુ ચિત્રેગી ભુખચિત્ર
	અભિષેક-સ્નાન	સૌ. નિર્મળાબહેન દેસાઈ ,, ,, પાછળ
	મેઘાગમન	,, ,, ,, ,,
	ચિત્રકામાદિત્યના નવ રત્નો	આલેખકઃ ર. મ. રા. છેલ્લા પાના સામે
	જળબોધ	ચિત્રકારઃ એન. કે. પંચાલ ,,
કાવ્યો	રાગ-મંચ	ધુ-દરધ્ય. ૧૮૫
	દીપોત્સવ	ઢૌદર ભગવાણી ૧૮૬
	દાદાજી	મનસુખલાલ ઝવેરી ૧૬૭
	વેવજન	સ્રસિત ભા. ભટ્ટ ૧૬૬
	પ્રેમ	દક્ષિન હ. બચ ૧૬૬
	દાદીમાનો દોરિયો	બાલમુકુન્દ દવે ૧૬૬
	સદ્ગેજ ચ્યુતિ	ઇતિલાલ ભાવા ૧૬૬
	ખરૂ ને ખોટું	જશભાઈ મા પટેલ ૧૬૬
	સુખજના	વણીભાઈ મુરેદ્રિત ૨૦૩
	પ્યારા કુસ્તાદને	પતીલ ૨૧૫
ચરિત્ર	કબીર	કિશનસિંહ ચાવડા ૧૬૦
વાર્તા	એક દોરડાને આધરે	જગજીવન ધુશાલ ત્રિવ્રી ૧૬૪
	કપરાહાર	(રનીન્દ્રનાથ ઠાકુર) વિનોદ કોઠારી ૧૬૭
	મંત્રાલયનું પ્રાન	ચુનીલાલ મડિયા ૨૦૦
લેખો	ભારતીય ચિત્રકલાનો ક્રમવિકાસ	ર. મ.રા. ૧૮૬
	કમ્બના કીર્તિમાર્ત્રિ (૩) કમ્બકોટ	રામસિંહજી કા. રાઠોટ ૨૦૧
	નિશાનીઓ અને ઇશારાની ભાષા	પીતાંબરદાસ રામજી ૨૦૪
	કરકસર અને બચાવની રીતો	(સમુચ્ચય) ૨૦૬
	હાથની લીલા	૨૧૧
	પારીસથી કરાચી	ઈમામુદીન દરગાહવાળા ૨૧૨
વિજ્ઞાનો	ફરોરી	૧૬૬
	પૃથ્વી પર જીવન એ પાંચવું-પ (ચિત્રજ્ઞાન)	૨૦૮
	સર્વીગિયાની લભ	૨૦૬
	પંગતવની પાર્તાગો	દેમાઇ વાલજી નોવિન્દજી ૨૧૦
	માધુકરી	૨૧૭
	આ માસ (ઑગસ્ટ-સપ્ટેમ્બર) ઇતિહાસમાં	૨૨૨
	છેલ્લું પાનુ	૨૨૪

મુદ્રક-ભગુભાઈ રાવત, પ્રકાશક રવિશંકર મહાશંકર રાવળ, કુમાર પ્રિન્ટરી, કુમાર કાર્યાલય ૧૪૫૪ રાયપુર, અમદાવાદ. વાર્ષિક રા. ૧, પરદેશના ૧૬ શિ., છુટક ૦૬ આના.

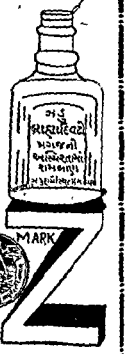
કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો, ચિત્રો અને ફોટો કૉપીરાઇટથી રક્ષિત છે

સાચી સાંકળ

ઝંડુ

બ્રાહ્મ્યાદિવટી

હિસ્ટીરિયામાં
ઘેલછામાં
મગજની અવ્યવસ્થામાં તેમજ
મગજની નબળાઈમાં અકસીર દવા

અચૂક વાપરો!

અમારો સિંહછાપ (લાયન બ્રાન્ડ) બુટ્ટોલીક્સ વાપરો.

કારખાનું · સયાની રોડ · મુંબાદેવી

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્ક્સ લિ.

અમદાવાદના એજન્ટ · મેસર્સ મોગીલાલ બ્રધર્સ · ગાંધીરોડ

દુકાન · નવી મહાજનવાડી · મુંબાદેવી

જાહેર ખબરની વખતે, ખેડૂતમિત્ર 'કૃષિ રત્ન'માં વાંચ્યાની હકીકત જણાવશો

પ્રકાશનું ચક્રવર્તિ ઐતિહાસિક સર્જન

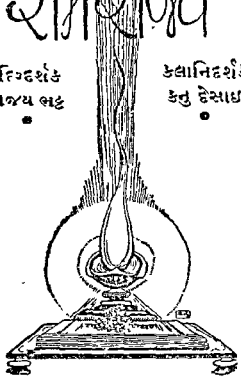
રામરાજ્ય

દિગ્દર્શક
વિજય ભટ્ટ

કલાનિદર્શક
કનુ દેસાઇ

• દિલ્હી લાહોર અને કલકત્તા માં રજૂ થઇને સર્વ કોઇની પ્રશંસા મેળવી ગયું છે •

પાત્રો
શોભના સમર્થ
પ્રેમઅદીબ
ઉમાકાન્ત
અન્નીપ્રસાદ
યશવંત
મધુસુદન
રૂંજતા
પાંડે
અને
બીજા હજારો

★ પ્રેક્ષકો, પત્રકારો, વિવેચકો– સૌએ જેને મહાન ચિત્રની પદવી આપી છે.

★ ભારતીય વિદ્યાભવને જેના દીગ્દર્શક અને કલા નિદર્શકને સુવર્ણ ચંદ્રકો આપી સન્માન્યા છે

★ કલા અને સંસ્કૃતિનુ આ મહાન ચિત્ર આપના શહેરમાં રજૂ થતાં પહેલી તકે જોવાનું રખે ચૂકતા

રીગલ ટૉકીઝ
(અમદાવાદ)માં શરૂ થઈ ચૂકયું છે

• એવરગ્રીન ફીલીઝ •

મ ફ ત લા લ ગ ગ લ ભા ઇ

શ્રીમંતોની મહેલાતોમાં
શ્રમજીવીઓની કુટિરોમાં
આ ગ્રુપનું

કાપડ

એક સરખું વપરાય છે.

કારણ કે,

આજની આર્થિક
ગુંગળામણો
ધ્યાનમાં લઈ
દરેકને પોષાય તેવું
આકર્ષક, ફેન્સી અને
વિવિધ ભાતવાળું કાપડ
એ જનતાને આપે છે.

ન્યુ શોરોક મીલ્સ લી. નડીઆદ

મેનેજિંગ એજન્ટસઃ

મેસર્સ મફતલાલ ચંદુલાલ ઍન્ડ કંપની

અસારવા રોડ, અમદાવાદ

MAFATLAL GROUP : LEADERS

ગ્રુપ મીલોના કાપડ માટે

આ મીલો:

૧ ધી સ્ટાન્ડર્ડ મીલ્સ કું. લી.
મુંબઈ
૨ ધી ઇન્ડીયન બ્લીચિંગ,
મુંબઈ
૩ ધી ન્યુ ચાઈના મીલ્સ, મુંબઈ
૪ ધી સુરત કૉટન, સુરત
૫ ધી શોરોક મીલ્સ,
અમદાવાદ
૬ ધી ન્યુ શોરોક મીલ્સ,
નડીઆદ
૭ ધી મફતલાલ ફાઇન મીલ્સ,
નવસારી

હમેશાં આગ્રહ રાખો

તે વપરાશમાં
- ટકાઉ
- સુંદર
- અને આકર્ષક હોવા છતાં
- કીંમતમાં સસ્તું હોય છે.

દરેકના જીવનની
કાપડની
કોઇપણ જરૂરીયાત
કોઇ પણ પળે
પુરી પાડે છે.

★

ધી સ્ટાન્ડર્ડ મીલ્સ લી.
મુંબઈ

એનજિંગ એજન્ટ
મેસર્સ મફતલાલ ગગલભાઈ
એન્ડ સન્સ
૨૯, ચર્ચગેટ, સ્ટ્રીટ, મુંબાઇ-૧

In Cotton Fabrics Of Taste And Distinction

અમારા
ગ્રાહકો અને
શુભેચ્છકોને
નૂતન વર્ષાભિનંદન!

આપની ખરીદી કરતાં પહેલાં
આ સ્ટોરની મુલાકાત અવશ્ય લેશો.

- બનારસી સાડીઓ
- ફેન્સી કિનારો
- પ્રીન્ટેડ મલમલ
- પ્રીન્ટેડ વોયલ
- પ્રીન્ટેડ નેટ

તથા
મીલની અવનવી
ડીઝાઇનની
મનોહર સાડીઓ

★

- પ્રીન્ટેડ છીંટ
- પ્રીન્ટેડ કેમ્બ્રીક
- પ્રીન્ટેડ વોયલીન

★

ક્વીનન કોટિંગ
મર્સરાઇઝડ શર્ટિંગ
વોયલીન
શેડો વોયલીન
(સફેદ તથા રંગીન)
મલમલ
હેડકોર્ડ
જ્યોર્જેટ
ક્રેપ
ક્રેટીન
વિગરે

★

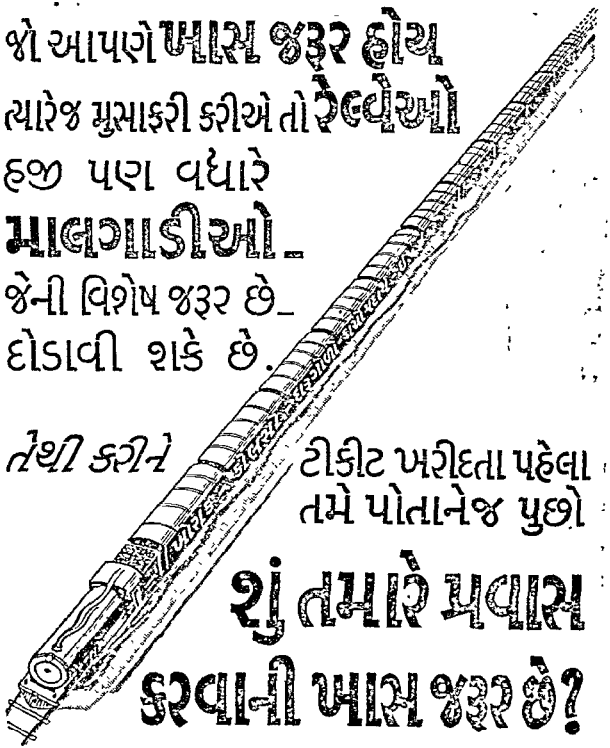
આખા
પીસીસ (તાકા)
તથા જથ્થાબંધ
માલ ઘણા જ
કિફાયત દરે
મળશે

★

MODERN STORES
RATANPOLE · AHMEDABAD

મોડર્ન સ્ટોર્સ
રતનપોળના નાકે
અમદાવાદ

જો આપણે **ખાસ જરૂર** હોય
ત્યારેજ મુસાફરી કરીએ તો **રેલ્વેઓ**
હજી પણ વધારે
માલગાડીઓ
જેની વિશેષ જરૂર છે
દોડાવી શકે છે.

તેથી કરીને

ટીકીટ ખરીદતા પહેલા
તમે પોતાનેજ પુછો

શું તમારે પ્રવાસ કરવાની ખાસ જરૂર છે?

બી. બી. ઍન્ડ સી. આઈ. રેલ્વે

એ. બી. સી.
સર્જીકલ કંપની

પોતાના
માનવંતા
ગ્રાહકોને

નૂતન વર્ષાભિનંદન

પાઠવે છે

★

અમારે ત્યાંથી
જાહેર જનતાને લાભાર્થે
દેશી તથા વિલાયતી

દવાઓ

ઘણા જ ફીક્સયત દરે મળશે

એ. બી. સી. સર્જીકલ કંપની

ગાંધીરોડ, ૧૮૬૯
અમદાવાદ
ટે. નં. ૨૭૮૭

રૂબી જનરલ ઈન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

પોતાના માનવંતા
પેટ્રનો પોલીસીહોલ્ડરો
તથા એજન્ટોને

નૂતન વર્ષાભિનંદન

પાઠવે છે અને
નૂતન વર્ષ તેઓને
યશરવી લાભદાયી અને
સમૃદ્ધ નીવડે તેવી
અભિલાષા સેવે છે.

હિંદની અગ્રણ્ય સ્વદેશી વીમા સંસ્થા

રૂબી જનરલ ઈન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

ફાયર, આગ, ફરીઆઈ, મોટર અકસ્માત, ચોરી-હુલ્લડ,
કામદારોના બદલાના વિમાનું કામકાજ લખવામાં આવે છે.

હેડ ઑફીસ : કલકત્તા

શાખાઓ

શ્રી. જયંતીલાલ ગીરધરલાલ શાહ
બ્રાંચ મૅનેજર (જનરલ)
કાર્પેજ ભઠ, અમદાવાદ.

શ્રી. સવાઈલાલ ડી. દોશી
બ્રાંચ મૅનેજર (જનરલ)
રાજકોટ

લાઇફ ડીપાર્ટમેન્ટ

શ્રી બી.રેશમવાળા
બ્રાન્ચ મૅનેજર
કણપીઠ, સુરત

શ્રી એ.બી.પટેલ
બ્રાન્ચ મૅનેજર
દિવાળી ભુવન, વડોદરા

વી. કે. મેતલવાડ
જનરલ મૅનેજર
ઈન્ડિયાર્ડ બૉમ્બે ડીવીઝન
ફર્મ્પીરીયલ બૅન્ક બૅનેક્ષ
બિલ્ડિંગ, ફોર્ટ,
મુંબાઈ

ટેલીગ્રામ્સ :
RUBINSURE
ટે. નં. ૨૦૫૬૦, ૩૧૯૨૯

ચૅરમૅન : શ્રી. બી. એમ. બીરલા

લાઈફના ચીફ એજન્ટસ

૧ મેસર્સ હસમુખલાલ ઍન્ડ કું.
૧૧૩૨, તળીયાની પોળ, અમદાવાદ

૨ મેસર્સ પી. ચકુલાલ ઍન્ડ કું.
ઈન્ડીપેન્ડન્ટ એજન્ટ
નાતાલ બિલ્ડિંગ, ચાર રસ્તા,
અમદાવાદ

૩ શ્રી. ચીમનલાલ ડી. ગોંદી
પકજ, કણપુરા, રાજકોટ.

અમર પિકચર્સ

એના બહુ ભવ્ય
ચિત્ર રસિકોને

નૂતન વર્ષાભિનંદન

આપે છે
અને

નૂતન મનોરંજન

આપવાના એના પ્રયત્ને
ચરિતાર્થ કરી આપે છે

કલા અને જીવનમાં
અખૂટ એકતાનો

પ્રયોગ

દિગ્દર્શક અને નિર્માતા

સુરેન્દ્ર દેસાઈ

સાધના બોઝ, સુરેન્દ્ર, અનીલકુમાર,
આનંદપ્રસાદ, પ્રતિમાદેવી, નાગેન્દ્ર.

નલિની જયવંતનુ
સૌથી વધુ હસમુખ બોલપટ

આદાબ-અર્ઝ

સાથે-કરણ દિવાન, સુરૈયા, આનંદપ્રસાદ,
નુરજહાં, નાગેન્દ્ર વગેરે

આવે છે

દ્રૌપદી **આમ્રપાલી**

ફિલ્મ ઇતિહાસના પ્રતિહાસ બે અમર સર્જનો

ચુકવીઃ સુપ્રીમ ફિલ્મ ડીસ્ટ્રીબ્યુટર્સ
મેઇન રોડ, દાદર, મુંબઇ-૨૪

સ્વદેશી ખેતી માટે
ઉત્તમ

લોખંડી

તેમજ નોરીઆર રેંટ,

ખેતીને લગતી બીજી તમામ પ્રકારની
મશીનરી અને પમ્પ, સેન્ટ્રીફ્યુગલ,
પાવર, હાંથથી ઓઇલ એન્જીનો તથા
ગમે તે પ્રકારની મશીનરી તેમજ

બોરીંગના

કામકાજ માટે મળો યા લખો

અંબાલાલ એમ. પટેલની
કંપની

[પ્રો. કરશુરામ એન્ડ કંપની]
ઢરીઆપુર - પટેલ ચોળ
અમદાવાદ

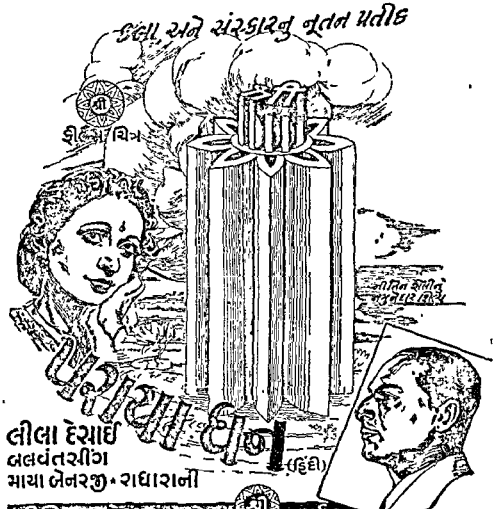
જેના સર્જનોમાં તમને સદા કલાની કુમાશ જડી છે એ. . . .

હિંદી ફિલ્મ ઉદ્યોગના મહાન કલાકાર

દિગ્દર્શક :

નિતિન બોઝનું

મુંબાઇમાં તૈયાર થએલું પહેલું સ્વતંત્ર સર્જન

ટૂંક સમયમાં સમગ્ર હિંદમાં રજુ થશે !

શ્રી

નવી સાડી
નવી ભાત
નવી ફેશન
નવું ઉજવલ
'નવજીવન'
નવજીવન મીલ્સ લી.
કલોલ

ચિત્રલેખા
સૌ શ્રીમતી નિર્મળાબહેન દેસાઈ

'કુમાર'ના રંગકામ અંકના મુખચિત્ર રૂપે આપેલા ગ્રાચિત્ર 'હુડુયુદ્ધ'નાં ચિત્રલેખા તરીકે વાચકોને એમનું નામ યાદ હશે. આ સાથે અગતાળીનાચિત્રો આપેલા છે.તેઓ એક સુશિક્ષિત સધન કુટુંબનાં નુપુરી અને સંસ્કારસંપન્ન કુટુંબના ગ્રામારી છે. મુંબાઇના ગ્રાઇન્ટ્રીઅલ ભરાતાં પ્રદર્શનોમાંથી ૬૨ વર્ષો તે લાવણ્યમય મૃદુ ઊર્મિઓવાળા ચિત્રો રજૂ કરતાંજ રહ્યા છે.તેમના ચિત્રોમાં પ્રસન્નતા અને ગતિની ગ્રાબતા દેખાય છે.

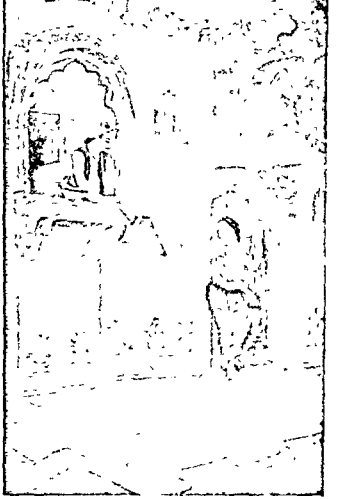
કપર
અભિષેક-ઇનાન
નીચે
મેઘાગમન
ચિત્રલેખા
સૌ શ્રીમતી
નિર્મળાબહેન દેસાઇ

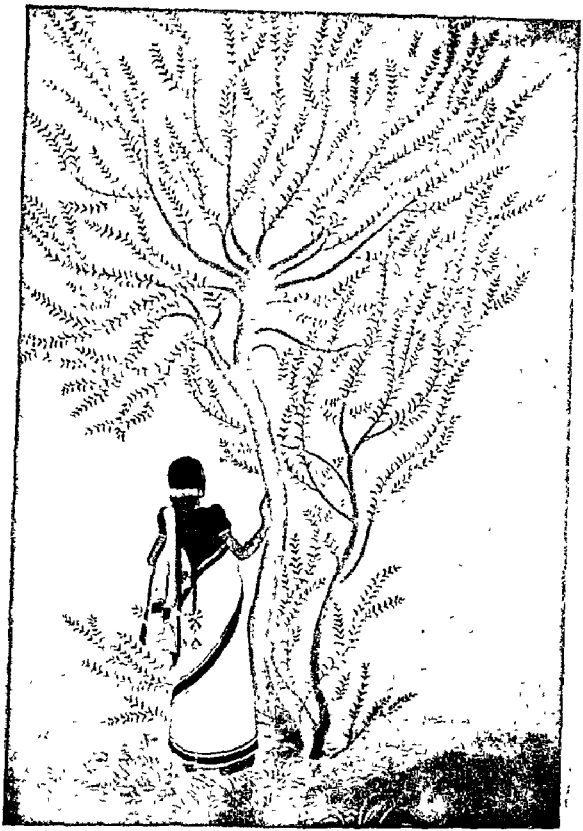
ચિત્રકળાનું સિતળું તેમણે મુંબાઇની કર્ણ જે. જે. સ્કૂલ ઑવ આર્ટ્સમાં લીધું છે.અનેકસુવિખ્યાત ચિત્રકારોનાં ચિત્રો-વ્યાખ્યાનો શ્રી જ્યગ્રામ અદીવાસી દ્વારા વિદેશ ચિત્રકળાની તાલીમ લઈ એ ક્ષેત્રમાં વિશિષ્ટ પ્રકારની નિપુણતા પ્રાપ્ત કરી છે. મુંબાઇની કળાગાળામાંથી ડિપ્લોમા મેળવનાર તેઓ પહેલા ગુજરાતી ગ્રમારી છે વિશિષ્ટ સર્જન માટેનું એ કળાગાળાનું ગ્રાપ્તિ 'ડૉલી ખરશેડજી પ્રાઇઝ' પણ તેમણે મેળવ્યું છે.

ડિપ્લોમા મેળવ્યા બાદ તેમણે ગુજરાત ટેક્સ્ટાઇલ (ઑલિવિયો)ને ત્યાંનો અભ્યાસક્રમ પૂરો કર્યો અને તે જ ગાળામાં એક વર્ષ કેલા તરીકે નીમાયાં ગાળાના આજ સુધીના ઇતિહાસમાં કેલા તરીકે નીમાનાર પહેલા ગ્રમારી પણ તેઓ જ છે

તેમના હાથે આજ સુધીમાં અનેક ચિત્રકૃતિઓનું નિર્માણ થયું છે અભ્યાસકાળના નીજ વર્ષોમાં તેમણે 'અભિષેક' નામક એક ચિત્ર આલેખેલું જેની હેટન આર્ટ સોસાયટીના પ્રદર્શન માટે પસંદગી કરવામાં આવી હતી.

એ ગાળાના 'પ્રિન્સિપાલ સ્ટ્રેટચન સૅપોગ્રાન ઍવૉર્ડમિંગ' કરતે સતત પ્રગતિમાં તેમનું ચુત્યવારનું ચિત્ર કુટુંબ મોટું નામાનું હતું ને 'ગ્રીન મેટલ' જેવી અનુ હતુ મુંબાઇ કપરાત સીમાડા, લાહોર, કરાચી, આદિ સ્થળના ગાદેરોમાં ભરાતાં ચિત્રપ્રદર્શનોમાંથી પણ તેમના ચિત્રો ગોલાની ગુણવત્તા પરે અનેક ચન્દ્રકો અને પારિતોષિકો દઈ આવ્યાં છે. ગુજરાતના ઊભરતા અગ્રગણ્ય ચિત્ર-ગિરમા સૌ. શ્રીમતી નિર્મળાબહેન દેસાઇ અવારનવ વિવિધ સ્થાને મુકાયે છે

બીજાની કલા

ચિત્રકાર : નારાયણ બારેઠ

રાગ-મંચ

૧

લચંતી સાંગોથી ક્ષિતિ ઉભરતાં આમ્ર નરુ શાં,
અને રક્તસ્થામે ફલથી લસતાં જંબુવન ત્યાં,
મહા દ્રાક્ષાકુંજે લલિત ઝુમતા પુંજ મધુના
અને ઈક્ષુક્ષેત્રે નરતન ધરાનો રસ કશો!

વિશાળાં બીડોમાં ધણુ વિચરતાં શષ્પ ભુજતાં.
શુકોનાં વૃન્દોના કલરવ કલોનાં વિટપ પે,
પિયાડે ગૌ હેને પય લિહોલિહી વત્સશિશને,
અને માદા દેતી ચણ વિકચિયા શાવકમુખે.

ત્યહીં ભકતે અન્ન પ્રભુપદ ધર્યા કૂટ રચીને,
ઉદારે કો જીવે સકલ જનને ભોજ અરપ્યો,
અને પ્હેલી માતા નિજ સકલ સૌભાગ્યવરસને
રહી ઝાવી દેઈ રતનમુખ શિશુના મુખ મહીં

સમસ્તા ભોજ્યોના મધુભૂત મહા પુદ્ગલસમ
તને પ્રાપ્યો પ્રાપ્યો અભરસ કેદાર પરમ!

૨

ઉષાની સોવર્ણી પિયળ નભને ભાલ પ્રકટી,
ણિલી કકુવર્ણી સરવરજલે કૈં કમલિની,
ઝર્યો પારિજાતો ઢગ પર ઢગો કુંજકુહરે,
અને આછીઆછી લહર જલને ઝાગર સ્ફુરી.

ઊહી ગાલા, હૂંયે કંઈકંઈ થતા સ્ફોટ અકળ,
અજાણી આશાઓ, રુધિર તણી કૈં રગ્ય સ્ફુરણા,
નવાં અંગો કેરા ઉદય, નવલી ઝંખન મધુ,
રહી પેખી મીઠું રવિકિરણથી રંજિત જગત.

શુચિ સ્નાને, વસ્ત્રે વિમલ, કચ છૂટે મલપતી,
લલાટે બિન્દી ને અધર પર મુગ્ધ સ્મિત મઢી,
કરે પૂજાથાળી, રુમઝુમત સૃષ્ટિ જગવતી
જઈ થંભી, નાખી શિર, શિવપદે અર્પિત થઈ.

ઉગંતી ઊર્મિના રસુરલ ધરતી બાલસલિલા
સરિત્ જેવી દુર્ગા ઉર પર ઝિલી સૌમ્ય સુજલા.

૩

ઝૂલે છે નૃપમન્દિરે મદભર્યા માતંગ સાલંકૃત,
બાજે ભેર ગભીર ઘોષ રવનતી કૈં રાગિણી ઉત્કટ,
ઊંચાં અંબર આંબના શિખર કૈં પ્રાસાદનાં પ્રોજ્જત,
જ્યાં ઊડે જયરાગરંજિત કંઈ ઊંચા કુસુમ્બી ધ્વજ.

એહા ભૂપતિ આસને, ભર સભા, ભટ્ટાર્ક શૌર્યોજ્જ્વલ,
વાચા નિઝરતી રસાર્દ્ર રસના આગાર વાગીશ્વરી,
વાર્તાઓ વિલસતી દિગ્વિજયની, વૃદ્ધાર્થ સંકેતની,
ને વીણા સહ ગાન ગાતી રમણી માધુર્યનિષ્યન્દિની

ગાજ્યાં ત્યાં રણશીંગ, દુંદુભિ પરે ચોટો પડી યુદ્ધની,
શૂરાનાં દુધિરો છલ્યાં, નૃપતિની આંખેથી વહ્નિ ઝર્યા,
ઝંખ્યો સજ્જ થયાં, હણ્યો ગજઘટો ગૌરાવિયાં મૈંધ શાં,
ને ત્યાં ઊતરી શી અધર્મ હણતી આશીષ ધર્માત્મની.

એવો ભવ્ય બલિષ્ઠ ગૌરવભર્યો ઉદ્દીપ્ત-ઓજસ્ સદા
પ્રૌઢપ્રાણ બૃહત્ ગ્રન્થો શું દરબારી કલાટો સૌખ્યદા.

૪

નીલશ્યામ નિરભ્ર ઘુમ્મટ ઢળ્યો આકાશનો આચરી
સર્વે પ્રાન્ત દિશા તણા, દ્રગ મીંચી આત્મસ્થ સંધ્યા રહ્યું,
રંગોની રમણા ત્યજી ક્ષિતિજ ત્યા ઝૂકી વિરાગા ગની,
ને ઘેરો ઘન ઘોષ કો સ્ફુટ થયો આકાશમોતો દૂરથી.

ખોલ્યાં ધ્યાન સમાપીને ચણ શિવે ફૈલાસના આસને,
દીઠાં સર્વ દિશાથી નીર ઘસતાં નારાયણીઓ તણાં
મુક્તા મંડિત ફેનચામર ધરી ઉત્તુંગ ભાવોમિએ;
ને નારાયણના પ્રફુલ્લ દ્રગ શો જ્યેમે ઉઘો ચંદ્રમા!

'દેવી! મંગલ યાચવા અહીં પળે, જે આદિ આ સાગર.'
બોલ્યા શંકર, 'લાવ બીન, રચ તું ગંભીર સંભાર સૌ.'
ને છેડ્યો જલનાથના જલ સમા ગંભીર મુક્તા સ્વરે
અબ્ધિનાં તલ ચક્ર પૂર્ણ ભરતાં કો નવ્ય રાગોત્તમ,

ઊઠી ભવ્ય પ્રલંબ પ્રોજ્જત શિરે રેલંત નીરચ્છટા,
ગાઢી ઐમ અખૂટ કોષ રસની મેં માલકોષી ઘટા.

—સુન્દરમ્

(૧ ભારતીય સંગીતના રાગોના શ્રવણથી મનમાં ઊઠેલા કેટલાક ચિત્રો શબ્દબદ્ધ થયાં તેમાંના ચાર અહીં આપ્યાં છે સંગીતના ગાનના ચિત્રો તેમજ કાવ્યો એ બનાવની વસ્તુ નથી. કદાચ ગુજરાતની કવિતામાં આવા કાવ્યો નવા હશે. પણ અત્યાર સુધીનાં રાગ વિષયક કાવ્યોમાં આ કાવ્યોની નવીનતા જો દીક્ષાય તો તે એની અર્વાચીન શૈલીની. આ કાવ્યોનું રૂપ ઑનેટનું છે એ એની નવીનતા નથી, પરંતુ રાગનું આખું ચિત્ર પ્રકૃતિની વિભાજક ભાતિ ઉપર મંડાયું છે પ્રાણી અને મનુષ્યસૃષ્ટિમાં સ્વકાન્ત સદ્યપતિ પોતાની પત્નિને કેવા માનવભાવમાં ઝિલે છે, એ એની ગતિશીલતામાં. આરોહાવરોહમાં અને રાગમ ચિત્રની દશ્યસામગ્રીના એકામીસ્વરૂપમાં એની નવીનતા કવી ગણાય —સુન્દરમ્)

ભારતીય ચિત્રકલાનો ક્રમવિકાસ

કેટલાક વિદેશી ચિત્રોએ આપણા દેશની પ્રજાનો રસ જાગ્યો છે પ્રત્યે આપણા અને આદર બતાવવા આ આપણને જોઇએ એ બાબતોને અંધશ્રદ્ધા સમજે; સમજવે ગમારો કેળવણીકારોએ તો કરવેલા અને આવેલી કેળવણીના ધ્યેયથી ચોલાના જીવનમાંથી પ્રથાની પ્રેરણા અને આપવાદ ગુમાવ્યાછે ી આવારી આનો ચિત્ર- પ્રથા પાડે પ્રજાને પ્રગ તિ ને લોકોત્તર કલા ને કલાપર- દતી. એ કલામા ચિત્ર ના છે જીવનના લાખેણા કુપ- તુઓ પાસ આવાર્યે આ સુદર - ૬૮૮ની ઉપેક્ષાથી વનુષ્યોમા રસ અને ચારેલા આકાર પરદ આક- . વધુ, વૃત્ત અને લીનોમા લય અને તાલ ૮૮ દુર્ઘટના સહિત નહોતા નવરના ઓકલા તેનો આનાર સામગ્રી વર્ષથાથી ગાંઠી, સ- ક્રિયે અને પ્રાણાકારમા તાનારા ઉત્પાદક આસારે ત્યા હતા આકાર જીવન રસ અને ે આથી વિભૂષિત કોઇ ચિત્રપટ જેવુ હતા

પ્રાચીન પ્રમાણે

ધનિક અને સાધનમ્ય પુરજનને ચિત્ર- કલા પ્રત્યે ખાસ્કર હતો એ બતાવતા પુષ્કળ પ્રમાણો ભારતના પ્રાચીન સાહિત્યમા છે. સહિત્ય અને પ્રાચારોના ભીંત ચિત્રોની જેવી સર્વસાધારણ પ્રજાસમાજ પારખી ગઇ એવી વધી. આવી ચિત્રશાળાના વર્ણનો અને કથા- વાર્તાઓમા એના ઉલ્લેખોમા જોતા એ ચિત્રો કેવી મોહિના હતા એમ સહેજે દેખાય છે. જે ચિત્રો જોઇને પ્રેક્ષકોની આંખો આનુ- ખીની થતી, એ જોતા એમને દ્રશ્યાસ અને આનદ મળતો, એવુ આપણે વાંચીને ઠોકરે દુર્ઘટના ઓકલુ જ કે ચોટતા ચિત્રો સિવાય હવે એમાન કશુ રહ્યુ નથી

વર્ષો પહેલાની આવારી આ ચિત્રકલામા ૮૮૮૮ વિનેચરો વિદેશી શિક્ષણ ને સારુ ૬ ચિન્તા જીએ છે. પરતુ આપણે કલાગિરાના પ્રાચીન મેરકુનિઅન્સોની ખબર નહિ હોય. પ્રબન્ધો મોટા ભાગ તે કલાશિક્ષણની પદ્ધતિઓ ન હોય તો એ વિષય પર પ્રાચીન પુસ્તક અનને નદિ વિષ્ણુધર્મોત્તર પુરાણ- ગ્રા, ચિત્રની પ્રક્રિયા કે કે રીતે તૈયાર કરવી, કેવી બનવી પીંછીઓ કેવા બનવા જોઇ, જુદા જુદા પદાર્થો અને પ્રબન્ધસમૃદ્ધ વાળવા- ના નાનાજાની રીતોઓ પર કેવા ચિત્રો દોરવા એવુ, જેની વિગતવારી ચર્ચા કરવી છે, અને બ ધર્મોમાના જૈન કરવામા આવિન નથિ છે અગત્યના ચિત્ર વિનાના ઘરને અમાન સમુ વધુમાસ બ વધુ

ચિત્ર એટલે ચિત્તનું સંવેદન

અમેજ Picture સબ્દના અર્થને ત્યા પ્રયોગ શબ્દ 'ચિત્ર' છે પરતુ અમેજ શબ્દ ચિત્રને બ્રહ્મણ્ય દ્રષ્ટિસ્થાન સામે છે, જ્યારે આ આપે ત્યા 'ચિત્ર' શબ્દથી મનોનેત્રનો નાર્થ- આમ વિશિષ્ટ અનુભવનો સ્પર્શ છે 'દર્શન' ના અનુભવ નહિ, પણ 'ચિત્ત'થી જન્મ દર્શન થયુ છે—જ્યારે સવેદના થઈ છે ને જ ચિત્ર

અમારે ત્યા 'ચિત્ર-કર્મ સૂત્ર' નામે ચિત્ર- કલાનો એક સિદ્ધાન્ત છે. 'ચિત્રયત્યુકમ્' મા પણ ચિત્ર-કલાનો જ અર્થોનુ વિવરણ છે. એ બધાનુ મૂર્યાધિષ્ઠ ચિત્તના અવેદનમા- એના લીલાવિનોદારમા સમાયુ છે ચિત્તમા સવેદનથી જ સૃષ્ટિ લગે તેને જ એ કલા કે બાળપણ કરે છે પછી તેમાં દષ્ટિયત્નના સ્થૂલ નિયમોના બધન નડતા નથી એવુ બને તેજ-છાયા નક્રામા લખકરુપો આવ છે ત્યા- રે તો અભાર અને રમતા મહજ ચિત્તવની ક્રિયાથી રચવાના હોય છે ભારતીય કલાનુ દર્શિબિંદુ આવુ છે, અને કારણ્યને અવ્યવાદ રહેવા ચોટા ચિત્રો એની ગાહના પરવાર કરે છે અહ અને ચિત્રતા સિદ્ધો અને ચિત્રો, એ સુદર સુશોભનો માત્ર નથી, પરતુ તેઓ વાળા સમયના વિચાર અને શોધખળની ભૂ- મિકા પરની મન સવેદનાની—ચિત્રવના અનુભવની ઝાખી કરાવે છે અને આ નવા જમાનાનો પ્રવાહ એ અનુભવ ઘાઈ નાખે એમ નથી

અજન્તાના ભીંતચિત્રો જીવનના બાર્ય ય પ્રેરણા ભરી રહી કલા ને સજીવતાના પ્રમાણ રૂપે ઊભા છે. આ ચિત્રો કાઇ ઐરાવત ચિત્ર- સંગ્રહાલયોના બબર નમૂનાઓ નહોતા, પણ સાધ્યે અકા હૃદયની અપાર્થિવ આરાધ્ય- મૂર્તિઓનુ ચિત્રકારે કરાવેલુ દર્શન હતુ અમારા પૂર્વજોને મન કલા એ વિદ્યાપીઠની વસ્તુનો વિષય ગમ્ય નહોતો કેવળ ચિત્ર- ગાન સમાપ્તિ, પરતુ આત્મીય દ્રષ્ટ બાહ્ય તત્ત્વ, જીવનચિત્રનો આધાર બનાવેલો

અજંતાનો મુખ્યજંતુ

ઇતિહાસ આપણા દેશના આ સ્થાન ની ગર્જ, પછી ગમે ત્યારથી વિકટ, લક્ષ અને અર્જનાના દ્વારા ને વાકાટકોના તાબ હઠળ ઇસ્વીસ ીકિ, દિવ્યહિન્દમાં તો મેઘિયુ જ ન અજન્તાનો કેવોનો નવુ જ્યારથી બ્રહ્મ નથી, કેવુ જૂદુ જાતવના ઉપજો ઉપ અભિયા, ગાંધી, અજા, વિમાક, ચિ- ત્રાને નીન)માં અજન્તાની કલાના વારસ બ ને કદાર અમુ દેખાયિયાન સમજાર છુ કે ભારતીય સસ્કૃતિના આ નુપમ્યુપનો ક્રમ કેર જાણ અને સરળતા નથી, કેવુ જાણે ના કોમ્પ્લેક્સ છે ખોટ પ્રયોગ અજ્ઞાત ક્ષ ાથે એના અનુભવની બધાર્થ ન અનાથી કરવ થવા લાગી, આજે એ વિનાશ પછી બાજી કલા દુર્ઘણી એ કલાએ પદ્ધતિની

પશ્ચિમ ભારતની નવી ચિત્રશૈલી

કલા અર્જન અને સુશાસનોથી કેવ- નએવુ પ્રબન્ધમાનસ તો એ સમયે પણ વ્યવસ્થ નીવરતુ; અને પશ્ચિમમાં પશ્ચિમ ભારતમા રેવપુરાણા, ગાજવા અને ગુજરાતમાં એક નવીન ચિત્રશૈલી જન્મેલી દેખવામા આવેછે

આચાર્યો અને પંડિતો એ ક્રાળે બૂદ્ધાન વગ્રસ્થાનો નકલો કરા ને લેતા હતા જ્યા સ્થિતિ અને પ્રવનચાદિક ભાગોમા ચર્ચુળ થવી હતી પણ આ ચિત્રોના અને બોલ્ય પુસ્તકનાઓને એ સ્મૃતિ નુપ્તિત માત્ર કલાની લેવાયા બનાવ ન હતો. અજન્તે તો ખરા

ચામાનુ-

નમૂનો, જમાની બાજુ (નૂરજહાન) રાજપુત કલમમા ઇરાની શૈલીનો પ્રવાહ ગળવાથી મુઘલ દરબારોમા ખીલેલુ નવું કલા સ્વરૂપ' મુઘલ કલમ

કેશર (રાજપુત રૂપસી) રાજપુત કલમનો નમૂનો; ડાબી બાજુ મુઘલ શહેનશાહોએ પોતાની સાથે આણેલી શુદ્ધ ઈરાની કલમનો

દેશની એ વાચના છવ્વત ચિત્રોમા મૂકી જતી હતી એટલે ગયો લખતી વખતે જ તેના સાથોસાથ લહીઆઓ ચિત્રો પણ કરતા એમના ચિત્રમા પ્રમાણની નોખી હતી. પરંતુ એમની કલાશૈલી લિપિ અને ચિત્રના રસમન્વય જેવી હતી કોઇ પ્રમાણ બહુવા વિના, આપણે જોત એકાદ પત્ર લખી ગ્રહીએ છીએ એવી જ રીતે, નેપાલી અને તેમદાર શૈલીમા, પ્રથોની વાચના સાથે લખવાલખાતા જ, એ ચિત્રો સર્જતા હતા. આવી પ્રમાણુસંજ્ઞાની આખી હારની હાર આપવા તો ચિત્રની સાદૃશ્યલિપિ એ કલાસંજ્ઞાઓ સર્જે હતી, અને એમા એટલી કુશળતા ઓમને વરેલી હતી કે અક્ષરો લિપિબદ્ધ અને ચિત્રબદ્ધ એકાત્મારો થઈ રહેતા એના ચિત્રપ્રસંગોમા વિવિધતા છે, પરંતુ સાથે અનાકર્ષક એકવિધતા પણ છે. આંખોને રેડકીક વખત અતિશિકર લાગતાં એ ચિત્રોનુ રસપૂર્વક નિરીક્ષણ કરવાથી ક્યાંએ અને બ્યાખ્યાનો ચિત્રપટમા ચિન્તાવિત થતા રેખાય છે, અને એ શૈલીથી પરિચિત થઇ ગયા પછી સુદર આકૃતિની અપેક્ષા રહેતીનથી (લુઆબાજુના કોલમને છેડે આપેલુ ચિત્ર.)

સનીલવિધિ જેની આત્મિકશૈલી મુખ્યત્વે જૈન કલ્પસૂત્રોના ચિત્રોમાં આને છે, તેથી થોડા વર્ષો પહેલા એ શૈલી જૈન કલાને નામે ઓળખાતી હતી, પરતુ થોડા સમય પર કપલબ્ધ થએલી પ્રોનો લેતા એ રોલી પશ્ચિમ ભારતના બધ બાજીની હતી એવી પ્રતીતિ થાય છે. બ્રાહ્મણોથી ૬ ઠ્ઠી સદીના સુશોભનવાળા તાડ પત્રો ગળ્યા છે ૧૨મીથી ૧૪મી સદીના થોડા નમૂનાઓ પણ મળ્યા છે પરતુ આ બધાયમા ૧૫મી સદીના ગ્રેગકાલ 'વસતવિલાસ'ની પ્રત સૌથી કલગ છે

રાજપુત કલમ

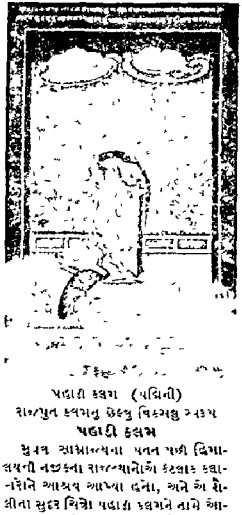
ચિત્રકલાની આ વિશિષ્ટ શૈલીએ રાજસ્થાની નામે ઓક જાપારી કલાને જન્મ આપ્યો એમા રાધાકૃષ્ણના લીલા, લોકકથાઓ, રાગરાગિણીઓ તથા રામાયણ ને મહાભારતના પ્રસંગોના કલાપ્રકાર, પરતુ ચિત્ર-

પશ્ચિમ ભારતની ચિત્રશૈલીનો નમૂનો

ભગિની સાથે સમરેખ રહેતી શૈલીનાં ઘણા ચિત્રો આલેખાવા લાગ્યા માનવ પ્રતિકૃતિઓ એમા આગવે જગની પગુ એ કલાવિકાસને ૧૬મી સદીના મુઘલદરબારમા થએલા કલાના નવવિધાનના પ્રાતઃકાળમા મુગ્ધ ગહેનશાહોએ આણેલી કારણી કલાની સાથે ઊભી રહેવા જેટલી પ્રૌઢ કક્ષાએ પહોંચી નહિ.

મઙેલો ગબુત્સારવા નિર્માયેલા આકર્ષાદી રસાલાના દશનો કલાકારો પ્રતિકૃતિઓ કરવા મરતા મુગોબાએ અને ગબુત્સર સર્વત્રાગ કુશળ હતા; એથી કરીને, સર બા સિદ્ધાતોગાથી પ્રેરણા મેળવતી એ કલા સાથે રાજપુત કલમોને પણ ગણાદર ગણેલ હતો. અબુલફઝલ એના 'આઇન-ઇ-અકબરી' મા જણાવે છે, કે ગુજરાત અને માલવાકલાથી ઘણા ચિત્રકારોનો મુઘલ ગહેનશાહોએ સત્કાર કર્યો હતો પરિણામે એએ શૈલીઓના પ્રવાહો સાથે ગળી જઈને, મુઘલ કલા નામના નવા સ્વરૂપે ઇરાન અને હિંદુસ્તાનમા અસ્તિત્વ ધરાવે ઇરાનું સૌ કર્યું, માર્ગ ને સાવિત્ય મેળવ્યું છે આજનો જયપુરના ગદ્દાલયનો એ રાજપુત કલાનો ચિત્રસંગ્રહ અપકલાકારોને પણ પર્યા માટે આમત્રણ આપી રહ્યા છે. પણ દુર્ભાગ્ય એ હતુ કે એ રેખા અને એ ગિમાપ્રકૃતિને ગરેસ્વાનો કે મદાન કરવાનો આ વખત ફર્યા પ્રયાગો થયા નહિ

પહાડી કલમ (પદ્મિની)

રાજપૂત કલમનું છેલ્લું વિકસિત સ્વરૂપ

પહાડી કલમ

મુઘલ સામ્રાજ્યના પતન પછી હિન્દુસ્તાનની નષ્ટપ્રાય રાજસ્થાનોની કલ્પલક કલાનરોને આશ્રય આપ્યો હતો, અને એ શૈલીનો સુંદર ચિત્રો પહાડી કલમને નામે ઓળખાયા છે એ પહાડી કલમ દિગ્વિજયની ઢળેટીમાંના તિહરી-ગઢવાળના રાજ્યોનાં જોવી હતી. રાજપૂત અને પહાડી બંને શૈલીમાં ચિત્રિત પ્રસંગો તો એકસરખા જ છે, કથા સુરચિ અને રચનાશીલતામાં રાજપૂત કલમથી આ ચિત્રો જુદા પડી આવે છે

આ પહાડી રાજ્યોના ચિત્રકારોના વંશ કુટુંબોએ જુદી વંશાવલીનો પણ કરી હતી, પરંતુ એનો કશુંય ખાત્રીપૂર્વક જાણવા મળ્યું કે ‘એમાં કઈ-મેંમ કલાની જરૂર ન હોય’ કલ્પનાને ત્યજના ધરતીકંપનો ઘણા કુટુંબોનો નાશ થયો !

અવનતિનો કાળ

અંગ્રેજોના શાસન-સમયના નો ભારતીય કલાના કતિની કરોડો જ કરવામાં આવી; અંતરમાં જ નહિ, પણ ઇમારતોના બાંધે ખોદકામ કરીને આપણે એનો વિનાશ થતા કેવામાં આવ્યો સદભાગી કલાભાળાઓ એનું ખાનિ-કરજ જ્યાં-ત્યાંથી આવ્યું નહિ અને વિદેશ ખજાણી બાનુ બેગાળ મા ડૉ. અવનીન્દ્રનાથ ઠાકુર અને એમની શિષ્યપરંપરાએ અજન્તા અને રાજપૂત કલમમાંથી પ્રેરણા લઈ યુરોપીય અને જાપાની શૈલીને વળી ઘણે કપલ્પવેલી નવી શૈલીમાં રચેલા જિની ચિત્રકલાના પુનર્જીવનના પ્રયત્નનો એક નમૂનો

ક્યારાઓમાંનો અજન્તાકલમ ઉદાહરણ પર ડોળી લેખોટવામાં આવ્યો. વળી જે દક્ષ ચાલુ છે અવિરોધી કલમનું મિશ્રણ પણ એનું આવી-વાળું નીવડ્યું, કે જેથી ઉપજ અને જીવન દેખીતી રીતે એમાંથી કશું લેવી ની-અનુકૂળ. કલ્પનાના ઉપકરણમાં કેનાં મૂળ છે એવી ઉદ્દિષ્ટ સંસ્કૃતિની પરંપરાવરેયોપાર્જેથી ખ્યાલ આવ્યા ઓનાં-અધ્યયનક્રમ નિર્દેશ હતો, તેથી એ ખાસરી કલાના શક્તિ રહી નહોતી

નવયુગના પ્રારંભમાં પ્રજાની સંસ્કારી વર્ગ પાછલા ગાળા અને વિદ્યાપીઠોના ઘેરાતાનો બાળકો મોટકરનો થયા પરંતુ એ સંસ્થાઓએ નવા પચાસ વર્ષમાં એનાના આ બ્યાસક્રમમાં કલા (ભારતીય કલા કે વિદેશી કલા કે એ વિદ્યાર્થીઓને આજે બાલકુની સૂઝિના ઔદર્યતત્ત્વનું પાન કરાવે એવી કલા) ને સ્થાન આપ્યું જ નથી એટલે અને નવા જ ગોવના બાળને સિક્ષ્ય આપવામાં આવતુ, અગારા અધ્યાપનના પુસ્તકો અને સાધનો જોઈ પરકેળા, કલકત્તા ટોપણીમાં કેટલે કે એવા હતા અમારા સિમ્બલ અને અધ્યાપના ક્લાને ખોટા શોખીનોના ઉપયોગની વસ્તુ માનવા પરિણામે એ તથા બોગના કેના અનેક ક્લાનો આનંદ અને કપોળના માણી સક્યા નહિ બરાબર અને કલેક્ટરો, પશ્ચિમ દિશે અને જન સિદ્ધાપ્રતિનો તથા ચિત્રકૃતિઓ, રાજપૂત, મુઘલ અને પહાડી કલમ—ભારતના નીરવની આ બધી કલાસમૃદ્ધિઓ ઓગને મન કાષ્ટકટ કર્યે હતી

બીજી બાજુ ગ્રીક અને રોમન કૃતિઓના અભ્યાસમાં એમને મન નવરી કલા હતી, પરંતુ એ છતાં યે એ પ્રેમળ્યોની કલાના અજપોષક અને ઉપયોગી પણ તેથી કહ્યુંને કરીને કે પ્રીબી શકવાનથી અગારા કેળવણીવાલા વર્ગ માટે ના માટે ગાબ્રો હતા, પણ કલાની નહોતી રોમન અને ગ્રીક કલા વિષે વાતો કરવાની ફૅશન થઈ પડી હતી, પરંતુ એના મુલ્યમાં કે અભ્યાસ નહોતા વિકસપ્રિચય અને અભ્યાસ પછી જ કલાકૃતિ ખીલે છે, અને એને આપણે અગારા દેશના ગીત, નૃત્ય કે કલેવેરામાં એમને આનંદ નહોતો મળતો ગાળાના એકે મકાન,

ચિત્રકાર અવનીન્દ્રનાથ ઠાકુર

જ્યારે જનતાનો મોટો ભાગ અને ગરીબો વર્જના લોકો પણ એ પુસ્તકથી જ્યારે જ પરિચિત હોય છે ત્યારે બીજાઓ કલાકારને એનો પ્રથમ શીખવાને જ માટે મોટા વર્ષો મળે છે, ત્યાં પછી ભાષાશાસ્ત્રનું તો પૂછવું જ શું ? મોટી આશાઓ બાંધી શકેલની કલાશાળાઓ જતા, એનાથી મોટાં વર્ષ પહેલા જ શીખી ચૂકેલા વિદ્યાર્થીઓના (કે કોઈ વખત પુરુષશિક્ષકના) હાથ નીચે એને તાલીમ મળે છે અને એ શિક્ષકો કેવા હોય છે ? કે કલાપદ્ધતિ અને આદર્શો શીખવવા એમને રાખ્યા હોય છે તે માટે પણ એમને ભાગ્ય જ અવકાશ મળે છે. જોકી વિદેશી પદ્ધતિના પણ સારા ચિત્રકારો હિન્દુસ્તાનમાં નથી પુરુષોની ચિત્રકારો સાથે હિંદી ચિત્રકારોને સ્પર્ધા તો માટ કરી શકે એવું હોય છે, એટલે અમારા રજવાડાદારોનઓના મહેલોમાં અને આઈ જેવેદીઓના વિદેશી ચિત્રો ભરીભરીને છે અને હિંદી ચિત્રકારોને ભેટલી પણ ભાગ્યે નથી હિંદુસ્તાનમાં મુસાફરી કરી પોતાના દેશના શિલ્પ ને કલાની ગદ્દરતા પિછાનવાના પૈસા એની પાસે નથી એનું સાહિત્ય તો છે જ નહિ, અને કલાશાળાને આપેલા વર્ષો એના પ્રવાહને તથા એના આદર્શોને રસોત્પાદક નથી.

ઇ ૧૯૧૩માં હું મુંબાઇ આવ્યો ત્યારે ગ્રીક કલાના નમૂનાઓની પ્રતિકૃતિઓ અમારે કરવાની હતી, અને સદ્ભાગ્ય આલેખન તો છેક છેલ્લા વર્ષોમાં (ને તે પણ માનવસભાવના અસ્વભાવિક અને ગંદા નમૂનાઓ પરથી) કરવાનું હતું ! રવાજ કલ્પવા કરે એવું તો એ હતું કે શિક્ષક અને વિદ્યાર્થીઓથી કોઈ પણ એમને આધુનિક વિદ્વાન ઠળિયા ગોઠડી યે શકતા નહોતા.

અમારી શાળાઓ આજે કલા અને ઘરેણાંનું ગાતાવસ્ત્ર માંગે છે અમારા નૃત્યો અને નાટકો સમકાલીન અભિરુચિના નવા આવિષ્કાર કેવા છે અમારા બજારની દુકાનો ચાલુ ફેશનવીઓકપજાવેલા આદર્શોના દૃષ્ટાંતરૂપ છે અમારા રાજપથો અને આમરિસ્તાએ જનતાના શિક્ષણ માટે ભારતીય -તા અને સૌ દર્શનત્વની સામગ્રીમાંથી યોજના નથી કરી નથી અમારી પુસ્તકોમાં પાનીઓ આવાત રહેલી દુનિયાના મોટી રહી છે.

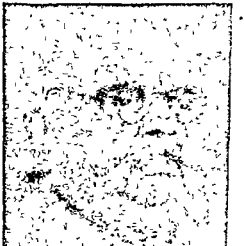
પુનર્ઘડતરનો પ્રયત્ન

પરિસ્થિતિનિર્ણય આવેલું આ બાબ પતન ડૉ. આનંદ કુમારસ્વામી અને ભગિનીની કલાશાળાના આચાર્ય મિ. જી. બૅનેલ જેઓ ગ્રન્થો દ્વારા ભારતીય કલાના ઐક્ય નમૂનાઓનો સમુદ્ધાર કરવા તરફ ઐરાવિ લક્ષ્ય ખેંચ્યું છે અમારી મુરબ્બી ગીનું વર્ણન કરવાનું આ સ્થાન નથી પરંતુ એમણે રજૂ કરેલા મંતવ્યો પોતાનાં કરીને ડૉ. આનંદીનાથ ટાગોર અને એમની શિષ્યપરંપરાએ અજન્તા અને રાજપુત કળાઓમાંથી પ્રેરણા લઈને શરૂઆત કરી કલિકર ટાગોરના શાંતિનિકેતનમાં અને કલાવિદ્યાનું કેન્દ્રસ્થાન છે અને લખનૌ, દિલ્હી તથા મદ્રાસમાં એની શાખાઓ પ્રતિનિધિઓ છે

પરંતુ એમણે જે એમની કલામાં ક્ષુબ્ધ અને બળવાની શૈલીને વર્ણી લીધી છે પ્રાચીન ભારતીય ચિત્રપરંપરાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ તો આજે ક્યાં યે અસ્તિત્વમાં નથી એ બધી ચિત્રશાળાઓમાં સ્વતંત્ર પ્રયોગો છે એમની પાસે કશું સાધ્ય નથી; અને હોય તો એટલું જ કે એ બધી અજન્તા અને રાજપૂતાની પરંપરાનું કપ સ્વીકારે છે પરંતુ એ બધા યે એ કલાપરંપરા પાછળની માનસિક ભાવિકા અને પ્રેરણા વિનાના છે

હિમાલય જેવું કામ

અમારા બાહેર જીવનના ઉત્સવો દોરવાને, અમારી ગાળાઓ દર્શનપાત્રોને અને રાજમાર્ગો શણગારવાને અમારે ચિત્રકલાને જોઇએ છે, અમારા બાળકોના પાઠય પુસ્તકો માટે અને બધા તથા કારીગરીના સુશોભનો માટે અમારે ચિત્રકારો જોઈએ છે, અમારા સગાંઓના બહેનોમાં ભુવાઓની પ્રકૃતિની સુરક્ષતા બતાવી રાખવા ચિત્રકારને અમારે પુરસ્કારિત કરીને રાખવાના છે, આ તો હિમાલય જેવું મોટું કામ છે. ૨. મ. રા.

પોણી શતાબ્દીનાં અભિનંદન

આધુનિક ગુજરાતના પુરોહકોને પીઢગોરવ, ગુજરાતી સાહિત્યમા વિદ્યારંભપ્રધાન કવિતાઓના યુગ પ્રવર્તાવનાર કવિ તથા વિવિધ ગદ્યકાર શ્રી બલવન્તરાય કલ્યાણરાય ઠાકોરને એમના ૭૫ મા વર્ષમાં પ્રવેશવા નિમિત્તે અમે હાર્દિક અભિનંદન આપીએ છીએ.

દીપોત્સવ

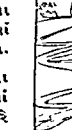
- પૂજ્ય

દીપોત્સવ ઉત્સવ અનેક, દીપમાલ ચેતી બહુ
પ્રતિ વરસ વ્યર્થ; ઘુસ અમ અતરે સંપર્યું
ન જ્યાં કિરણ એક, ના પરખતા ય પૂરી તને
થતી વિહ્વલ તું ત્યહીં ઝબકતી જતી વીજ શી.

અહીં પ્રલયવાત જે ઘુસ્વતા, અને આત્મની
ધીમી અરસ રનેહનાં કિરણ ચેતતી જ્યોત આ
મૂજે; પળપળે થપાટ કર વજ્ર શા વીંઝતા
બુઝાવી ક્ષીણ જ્યોત એ પુનઃ અગાધ અંધારમાં
ધકેલી જગમાનવગણની હસ્તી મિટાવવા.

દીવાળી, ફરી તું ત્યહીં અકૂળ વર્ષસંખ્યા વૃથા
વધારીશ? શક્તિશ ના દીપક ચેતવી વિશ્વમાં
અભિનવ પ્રવાતથી ય લઈ ટક્કરો જે કરે
સચેત ઉરજ્યોત ને બનીશ સત્ય દીપાવલી?

હૈદર જીવાણી

જીવનનો મમભાવનાનો મલાર છંડાન સુહણ્યત અને માનવતાનાં અમી લુટાવનાર

બિરાદરીનો બાઉલ સમન્વયમૂર્તિ અને સંત

કબીર

લેખક · કિશનસિંહ ચાવડા

તેરમી સદીના ચૌદાણ અને ચૌદમી સદીના પ્રભાતકાળના સમય વચ્ચે આપણા દેશના મુસલમાનોનું સાક્રાજ્ય હતું હિંદુ જનતાના હૃદયમાંથી ગૌરવ, સ્વાતિમાન અને ઉત્સાહ ઓસરતા જતા હતા એમની સામે જ એમના દેવમંદિરો જમીનદોસ્ત થતા હતા, ગૌરાતી જ દૃષ્ટિ સમીપ એમની દેવમૂર્તિ ઓ અને પૂજ્ય પુરુષોનું અપમાન થતું હતું હિંદુ જાતિ જાણે પોતાનું પૌરુષ, પોતાની વિભૂતિ હારી બેઠી હતી એ વિષય કાળના વિભર્તિ અને સામર્થ્યથી હતાશ બનેલી જનિમા બનવાની શક્તિ અને કરણાનો સંદેશ લાવને કવિઓએ નવો પ્રાણ પ્રગટાવ્યો કાળના પ્રતિનિધિ કવિઓ સમાજના હૃદયને સભાળતા અને હીન રાજ્યમા ભક્તિનું મધુર સંગીત ગાયું વીર રીતે ભક્તિનો ન ચવાય અકલ્પ વિભૂત અને પ્રભુજ બનતા નથી હિંદુઓના જ નહિ, પણ સકલ વિશ્વ મુસલમાનો પણ એમા ભક્તિના પ્રેરાત્વરૂપ અંગવાનને અન્યમુખ રાખીને ભક્ત કવિઓએ હિંદુ અને મુસલમાન બન્નેને માનવતાને મુહબ્બતનું એક સમાન રૂપ દેખાડ્યું

ધાર્મિક સકુચિતતા, સામાજિક દૃઢિબદ્ધતા, રાજકીય ગુલામી-ધૂતા અને આધ્યાત્મિક અધપતનના વાતાવરણમાં માનવ આત્મા જ્યારે તરસે હતો, એની દૃષ્ટિમા ગુલામી વધ્યા હતા અને એની શક્તિ-પ્રેરણા થઈ ગઈ હતી એવે નિરાશાને ગાળે જીવનની મર્મભાવનાનો ગાલાર છંડીને મુહબ્બત અને માનવતાના અમી લુટાવનાર, બિરાદરીના બાઉલ, સમન્વયમૂર્તિ સંત કબીરનો ઉદય થયો

કબીર સાહેબનો આવિર્ભાવ થયો તે પહેલા ગુજરાતમા સ્વામી માધવાચાર્યછઠ્ઠા પોતાનો દ્વૈતવાદી સંપ્રદાય ચલાવ્યો હતો કેશવા પૂર્વ ભાગમા જયદેવના કૃષ્ણપ્રેમસગીતનું ગુજર અને વિદેશી બળો સ્થળે પોતાની ઓજસ અસર પાથરી રહ્યું હતું એમા સિધિઓના કાલિક-વિ વિદ્યાપતિ-ય પોતાનો ગૂઢ સિક્કો ઉત્તર અને મધ્ય ભારતમા રામાનુજાચાર્યની શિષ્યપરપરામા એ સુગના તેજસ્વી, પ્રતિભાવત અને ક્રાતિકારી આચાર્ય રામાનદે અપૂર્વ અને વિલક્ષણ શક્તિનો પરિચય કરાવ્યા આઠમે૨ હિંદુમુસ્લીમ કયાકાપી અને બધાનું બાદિલેવાના સેક્રાના પછી રાજા-રજવાડાની અકલ્પના સનાતન પાયા ઉપર બતેની બધુત્વના નવા પુનનો આકોશાય શ્રી રામાનદની રાગમ જીવનપ્રતિભાથી થાય છે એ વખતે હિંદુમુસલીમ વિદેશ, સંસ્કૃતિની વિસવાદિતા, આચારના પરસ્પર વિદેશી જીવનતત્ત્વો અને રવાજોના ધર્ષણોને કારણે હાવહવાય થતા દેશને ઉદાસ ગ્રંડા આઠમે સાચા ધર્મની વાણી ઉચ્ચર એકય ને બધુભાવના નવા સર્જનની પરગ આવશ્યકતા હતી ત્યારે ચાતરે ચાથી રહેવા અજ્ઞાનાસામાથી ઉગર-વાનો આત્મામ કપાય આનો નવો કે ફરી પ્રગટતો પ્રકાશ હતો

આઠમે રામાનદે કાશીમા પોતાનો નવો એકપ્રય સ્થાપવાની આથે૨ હિંદુ અપરપરાની પરપરાગત પ્રવૃત્તિઓમા મૌલિક અને ક્રાતિકારક ફેરફારો કાળ કર્યા 'વર્ણાનામ્ બ્રાહ્મણો ગુરુ ' એ સૂત્ર કરતા 'બ્રહ્મ વેત્તિ સ બ્રાહ્મણ.' એ સૂત્રને તેમાને આગળ કર્યું અને બાહ્યાચાર શુદ્ધિ કરતા સાચી ભક્તિની તન્મયતાને એમાને મૂલ્યવાન ગણી, અને જેવી રીતે, 'જાતિ પાતિ પૂછે નહિ કોઈ, હરિકો ભજે સો હરિકો હોઈ' એ માનવમાત્રની સગાનતાનું ગહાસૂત્ર મ યથુનાં મુખ્ય બનેલી હિંદુ જનતા સમક્ષ પ્રથમ સક્રિય સ્વરો મૂકયુ હતું કાન્યાયધીશ માકીને ત્યા સુધી બધા જ આચાર્યોના મુખ્ય વિષય બ્રાહ્મણોના જ સ્વીકારતા શ્રી રામા હતા એ પ્રભાવિકા તો એમના બાર મુખ્ય સિષ્યોમા એ સ્ત્રીઓ છે, વડાપ્રક કોમના પીપા હામેર, નટ જાતિના ધનો ભગત, અને ચાદુ એ ચેમ્મા ભગત છે, અને દેશના અત્યજ અને કબીર સાહેબ જેવા વણકર પણ એમા છે રામાનદસ્વામી આ શિષ્યપરપરાના અર્વશ્રી ઓજસ્વી અને ઉદાર ધર્મપ્રચારક, ભક્તો તથા સતોની ગાર પ્રભુસિદ્ધિના સ્થાન પામ્યા અને ધર્મદ્વારાની આનદગગામા તારાની ગ્રેગ સ્થિર જ્યોને પ્રકાશી રહ્યા

જન્મ અને મૃત્યુ

કબીરસાહેબ વિષે જે ઘેરી ઐતિહાસિક ગાઢી ગયે છે તેની, આપણી જનતાની ચમત્કારપ્રિયતાને જરી વધે કરી નાખી છે અમને વિષે ચોક્કસ માહિતી તો બહુ ઓછી છે ૧૬ તે અની સીધી નોધ બારા તો ધોટાકજ વાકયો સિવાય બીજું મહાપુરુષોનાં જન્મસ્થળનું મહત્ત્વ આપણા દેશમા બહુ નથુપયુ જ નથી અને એટલે જ આપણે સાધુ-સન્યાસીના પૂર્વાશ્રમ વિષે કદિક કરતાક કે જિજ્ઞાસા રાખતા નથી કારણ આપણું બધુપાસ ધર્મદૃષ્ટિએ, ક્રાતદર્શી ગાઢિથી અને સમગ્ર મર્તિએ નીચવા મરના કુટુમ્બોમા જન્મીને ઊછર્યા છે અને પોતાની સસ્કારિતાને પ્રતાપે તે પ્રતિભાને પ્રભાવે આગર ઘર્ષ ગયા છે

સવત ૧૪૫૫ના જેઠ સુદી પૂર્ણિમા અને રોમવાર એ સંત કબીર સાહેબનો જન્મદિવસ સાપ્રદાયિક કથા પ્રમાણે તો કબીરસાહેબને એ આવિર્ભાવ મનાય છે, જન્મ નહિ કાશીના લહર તળાવમા ખીલેલા એક સુદર પકજમા જેઠ પૂર્ણિમાની પ્રભાતે બાલ તેજ પુજ જોતજ છે અને એનું બાલસ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે કાશીના લુહારો (વણકર) નીરુ પોતાની સ્ત્રી નીમા સાથે લ્યાંથી નીરુએ છે અને પોતાની તરસ છીપાવવા નીમા જેવી લહરતળાવના કાંઠેથી ઊતરે છે તેવું જ આ આશ્ચર્ય જુએ છે, અને પછી બને પતિપત્ની એ બાળકને પોતાને ત્યા કઈ જ મોટા કરે છે ઐતિહાસિક અન્વેષણ કબીરસાહેબને નીરુ અને નીમાના જ પુત્ર ગણે છે. કબીરના વાતાવિતા અને એમની આત્મપરાના કારોના બાકુરો એક જ જગાતાપી, કે એથી યે ચોક્કસ સમયથી મુસલમાન થયા હતા, એટલે ખાનપાન, લગ્નપદ્ધતિ, સાધુસંતોને બારણે ફેરા-ફરવેગેની ઉદ્ભૂત કરી, ઊચ મસ્જિદોમાં હોય તેટલે સ્વચ્છ બહારાનને ઉકાલી ગુફામા અથવા ઓલિયાઓનું જ્ઞાનામૃત મેળવવું, વગેરે બાબતોમા તેઓ આપમાનની વસ્તુથી જુદા પડી ન હતા, તથાપિ તેમના પૂર્વજોની તેમને વારસામા મળેલી હિંદુ સસ્કૃતિ અને અંધકારિતા તરફના તેમનો સમભાવ તદન ઓસરી ગયો નહોતો કબીરસાહેબ જોકરના હતા તે સમયમા તે પ્રદેશના

ચૂકી ગેબ તણી ગમ્મતને હતા એટલે ધર્મજિજ્ઞાસા જગાવી તેઓ પ્રભુના આ મૂકીના શિષ્ય થયા અને એ જ્ઞાન જ્યારે આપ્યું લાધ્યું ત્યારે એગણિ રામાનન્દ પાસે દીક્ષા લીધી. આમ રામાનંદની જ્યોતિ-ચિંગારી અસ્ત થઈ તે પહેલાં તેમણે કબીરની જ્યોતિચિંગારી જગી અને રામાનંદજીના ભક્તિભાવના ને જ્ઞાનમિનાર બન્ને અનુપમ સામર્થ્ય અને પ્રભાવથી દેદિપ્યમાન બની રહ્યા.

એમના મૃત્યુસ્થળ વિષે પણ મતભેદ છે કવિતાસ અને સંપ્રદાય જુદીજુદી કથાઓ રજી કરે છે અને પ્રચારે છે સમ્પ્રદાય કહે છે કે 'લોઈ' કબીર સાહેબની સ્ત્રિયા હતી, અને કવિતાસ કહે છે કે લોઈ કબીરની પત્ની હતી, અને કમાલ તથા કમાલી બન્ને લોઈના જ સંતાન હતા અને આજીવ ચાલતા. એ મત અને આચાર્યના મૃત્યુ વિષે પણ ઘણો એ જ મતભેદ આવીને આજીવ ઊભો રહે છે કબીરપન્થીઓ કહે છે કે કબીરની પત્ની લોઈ, અને કવિતાસ કહે છે કે લોઈ કબીરની પત્ની હતી, અને કમાલ તથા કમાલી બન્ને લોઈના જ સંતાન હતા અને આજીવ ચાલતા. એ મત અને આચાર્યના મૃત્યુ વિષે પણ ઘણો એ જ મતભેદ આવીને આજીવ ઊભો રહે છે કબીરપન્થીઓ કહે છે કે લોઈ કબીરની પત્ની હતી

ભરપૂર, વણિત, મુદ્દ અને મધુર ભક્તિગીતો એમણે ઘણાં નથી વખ્યા, પરંતુ જ્યારે રચ્યા છે ત્યારે જ્ઞાન અને નીતિના બંધનો ફરતા વર્ષાર ખીલામ છે એટલે એમની કવિતામાં જ્યાંજ્યાં પ્રેમભક્તિના નીરવ સંવેદનો રહેલાય છે, ત્યાં અને અસલ મેકળા તથા ઉત્કટ વસ્તુગાઢ પાછળના આલાદનાથી થયેલું શુદ્ધ જ્ઞાન નજીક રૂપ લે છે, ત્યારબા શુદ્ધ કવિતાનાં દર્શન થાય છે એ પોતાના અંત કરણમાં દિવ્ય આનંદના કર્ણ કરે છે અને એનાથી ઊલાસ અય છે

કબીર રેખ સિંદૂર અસ કાજર દિયા ન જાય,
નૈનન પ્રીતમ રમી રહા દૂજા કહાં સમાય

આનંદના અતિરેકના સાથેની બેબકી મસ્ત ખુમારી અય છે અને ને બધા વાળીમાં ઝોલે છે

ગોકરવા હસના નહિ બાંધે
સાઈબા નગરી પરગ અતિ સુંદર, જાહ કોઈ જાય ન આવે
આઠ કૂવા જહ પવન ન પાની, ત્રે સહેજ વહુવાવે
કરવ ઘડ આઠ કે મુનાવે

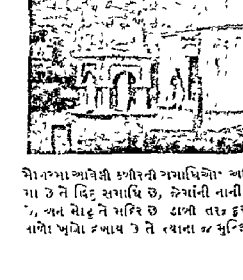
પટિનોની કાળજાની કબેલી, અને બંજારાની આંખે દેખેલી -આવ કરનારા અજવૂવેલી વાતના કયા મેળ બાપ ?

તૂ કહતા હૌ આખિન દેખી, તૂ કહતા કાગદ કી લેખી,
મૈં કહતા સુરઝાવ ઝારી, તૂ રાખ્યા કરઝાઇ રે

જીવનની ગહનને પતિને વખારે ચૂચવે છે. જ્યારે ભક્ત એ ચૂચને કહ્યું છે, એટલે એ અનેના જીવનમત તો ન્યારા જ છે આગ્રા પ્રેમ બિ તો પકડે નથી રાખતો

એ દિલ દિલડીમે રહે, એ દિલ હજુ ન જાય,
એ દિલ દિનસે આહિરા, રોદિલ કહા સમાય /

નીરાનું ઊંડાણ અ ગાવનાનો અનુભવ કર છે તે, પુરુષ હાવાછતા, -બીર પણ અનુભવે છે ભક્તિની સંવેદનાઓ સ્ત્રી-પુરુષનો ભેદ જ નથી બીરા ગાય છે

મીનરમા આવેલી કબીરની સમાધિઓ આગળના ભાગમા છે તે ઉદિ સમાધિ છે, કેમાંની નાની દેરી સમાધિ ", અને મોટું તે મસ્જિદ છે ડાબી તરફ દૂર જે ચિનારાવાળો ખૂણો દેખાય છે તે સ્થાનો જ મુસ્લિમ ગાનો છે

ઝબોળી મેરી નિંદ નસાની હો,
પિયા કે પથ નિહારત અબ રેન બિહાની હો

કબીર ગાય છે -

હું બારી મુખ કે પિયારે, -સ્વરૂપ કે મોહિ નાહે રે। મારે -મીના જીવનની આકાશવીનાવાળી શુદ્ધ કવિતા પ્રગટી છે ત્યા ભક્તિની અ-ક્ષય સેવનાથી કે અખંડ અવેદનાથી પોતાના આવે એમને પ્રગટ કર્યા છે ત્યા સાધુર્ય, કોમળતા ને ગ્રાંતિય આપમેળે આ વા છે એટલે ઘણી સવેદનાઓની ઉત્કન્ઠાના, આવની નગ્નતાના, પ્રેમની સાધનામા, ત્રિપ્રમીલનની ઝખનાના કબીર મીરા અને સુરદાસની સાથે બેસે છે

પણ કબિર તો કવિ કરતાંય આગ્રાર્ય પણ હતા, એટલે એમની ઘણી કવિતામા ક્રાન્યસ્થાના અંશો હતા કરવટેક, જ્ઞાન અને નીતિના તત્વો વધારે હોય એ સ્વાભાવિ-છે અને એ બધાનો જ એમા સંગ્રહ કે કેમા કબીરને એકલા કવિ કહેવું યાયે એમ નહોતુ કબીર વિના ખાતર કવિતા નથી કરી એમની ચિન્તાધારા સત્યની શોધમા વળી છે, એમને એમની વાણીમા સાચી વાતો -હી કેનાર સામ્પ્રદ કેની બીજ જ પ્રકારની વિદ્યારા કે સહજ ઉમગની લહરોમા કે સહજ વિદ્વત્તા અજની ઉક્તિઓમા છે તે અત્યંત બાવગમ્ય કે એમની કેવી સરળ અર્થાર અને વિશિષ્ટ લક્ષવાળી છે બક્તિના કાવ્યોમા કેમ એ મીરા ને સુરદાસની પક્તિમા બેસે છે, તેમ મુક્તિના કાવ્યોમા એ નાનક, દાદુ, સુન્દરદાસ ટુ ર ને રહીમ એ સર્વે રહસ્યવાદી એકજ મરમી કવિઓમા સર્વ સ્થેષ્ઠ ગણે છે

પ્રભુના દરબારમાથી પોતાને કે ઉંડ મજેલા તેને સત્કર્મોનું ચશ્ન કે પાપ-મોનો ઢાય હળાવ્યા વિના, જેવુ નૈસર્ગિક એ ગરીબ મજુર હતુ તેવું જ દરિને ચરણે એમણે પાછુ ધરી દીધું

ઝીની ઝીની બીની ચદરિયા
સાંઈ૰ સીયત પાસ દસ લાગે, ઉઠક ઠોક કર બીની ચદરિયા,
ઓ ચાદર સુરનર મુની ઓઢી, ઓઢી કે મૈલી કિની ચદરિયા

કપટાગ્યા ભક્તે આનરના ઢાય લાગે કે પાનની વિચારણીના લાગે, પણ અને તો એ બનેય ગ્રાનજ છે, અને તેથી ખરાબ કે આછા તેને મારે તો પુણ્ય તથા પાપના બધનો ગગાન રચે માન્યો છે આની અનુભૂત સાધનાના સાધક કબીર, કપરેસ્ટ જ્ઞાની અને આચાર્ય તેવ હતા જ, પણ ભક્તિથી ભીંજાએલા, અને માનવતાની વસનાના અમિમરી એવા કવિ પણ હતા

મરમી અને મરછવર

પરતુ કબીરસાહેબની આગરતાની અલ્પતાની તો એમાની ગર્ભભાવના છે જ્ઞાન વિનાની ક્રિયા એ આપણાને પ્રેમાજ છે, અને ક્રિયા વિનાનું જ્ઞાન એ આપણની દ્રષ્ટિ છે જ્ઞાન, કર્મ અને ભક્તિના આપેર સમન્વયમા જ કબીરની ગર્ભભાવનાનું ગૌરવ છુપાએલું છે, એવોજ એમની રહસ્યવાદી સર્જનો શક્તિઓ, ગૌણિક અને હૃદયગમ છે કેટલા યે કવિઓના અંત કરણમાંથી ગર્ભભાવના ઝરણું વહી છે એમાંથી એનો સાક્ષાત્કાર કરીને ગૌણ જોયું છે કેવાને યે ગેટાઈબાન અને દિવ્ય ગુહ્યાનુભવોમા પોતાને બ્રાપ્રેમ વહેવડાવી દીધા છે એટલે આ મર્મભાવનાની પરિભાષા મોટે ભાગ ગૌણ છે પરતુ મરમી જ્યારે પ્રિયમીલનના આનુભૂત આનદનો અનુભવ પામે છે ત્યારે સ્વર્ગ એની અવેદના વાચા ધારણ કર છે, એમનુ કવિત્વ રૂપ પકડે છે એવા મરમીની વાણીમા ઘણુંખરું તત્વ ભળી જાય તે જ હોય છે અને આ સંત—ભક્તો જ કોની વાણીનુ પરમ સૌંદર્ય હોય છે

મરમીની કક્ષેમાં પ્રાપ્તિમા ત્રણ અવસ્થા હોય છે પહેલી અવ-

ઉપસંહ

[રવીન્દ્રનાથ ઠા

ભો જ રાજાના રૈવતા કે છોકરી સવારના પહોરમાં દેવમંદિરમાં ગીત ગાવા જાય છે તેનો કથાકથી ગણી આવેલી છોકરીઓ

આચાર્ય કહે છે, 'એક દિવસે પ્રભાતના એક સૂર મારે કાને પડ્યો. ત્યાર પછી તે દિવસે જ્યારે હું બાળ લઈ પાકલ વનમાં ફૂલો વીણવા ગયો ત્યારે આ જ છોકરી ફૂલ-ઝાડ તળેથી મળી આવી.'

ત્યારથી આચાર્ય એ છોકરીને પોતાના તેજરાની જેમ ઓળામાં રાખીને ઉછેરી છે તે બોલતા શીખી ન હતી ત્યારનું એના ગળામાં ગીત ભર્યું છે.

હવે તો આવાવેનો કંઠ ક્ષીણ થઈ ગયો છે, આખે પણ બરાબર દેખાતું નથી છોકરી તેને નાના બાળકની પેઠે સાચવે છે

કેટલા યે યુવાનો દેશ પરદેશથી આ છોકરીના ગીત સાંભળવા આવે છે આ લોકને કોઇકોઈ વાર આચાર્યની છાની કૃપા ઊતરે છે, કહે છે, 'જે ટાળ્યો ખરી પડવા આવી હોય તેને ફૂલ પણ છોડી જાય છે'

છોકરી કહે છે, 'તમારા વગર એક પળ પણ ન જીવું'

આચાર્ય તેને માથે અને મોઢે હાથ ફેરવી કહે છે, 'જે ગીત આજે મારો કંઠ છોડી ગયું છે, તે જ ગીતે તાગમાં કૂપ લીધું છે તું તો મને હવે છોડી જઈ નો તો હું મારી ચિરજન્મની સાધનાને ખોઈ બેસું'

૨

ફૂલપણ માલની પૂર્ણિમાએ આચાર્યના પ્રધાન શિષ્ય કુમારસેને ગુરુગ્રહે આમની એક મજબી મૂર્તિ પ્રાણ કર્યા હતું 'આચાર્યનું હૃદય જે જાણે છે તેને તે પ્રભુની સમતિ ગણે તો એમ જાણ મળી આપતા ચરણની સેવા કરીએ'

આચાર્યની આંખોમાંથી પાણી પડવા લાગ્યું. તેમણે કહ્યું, 'લાવ મેરે માટે નજરને અને તમે બંને રાખ બને રાખીની જેમ મારી સામે આવીને બેસો'

તેવામાં ઘરે આચાર્ય આત્ત ગાવા બેસા સાહાનાના સૂરમાં કુહુ-કુહુ-કુહુનું ગીત કપાકરવું અને કહ્યું, 'આજે મારા જીવનનું

ઇના કૂવાની જેમ ઉભરાવા કપર્યું પડે છે. અને તબર કુમારસેનન- કહ્યને બોલ્યા, 'વત્સ, આ લે મારા

ત્યાર પછી માથેવીના હાથને મા મૂકીને બોલ્યા, 'આ લે મારો

ત્યાર પછી બોલ્યા, 'મારા જન્મા મળીને પડ કર્યા, હું આજથી

માથવી ને કુમારે ગીત કે પાટ આકાશના પૂર્વચંદ્ર કહેમેજરીને ગાત

૩

એ જ વખતે બારણે રાજકૃત આ ગીત સળી ચઘ

આચાર્યે કુલ્લાંધૂલ્લતા આસ ઊઠીને પૂછ્યું, 'બાહાશજનો શો આ

કૃને કહ્યું, 'તમારી દીકરીનું ન જણ્યું છે, ગહારાજ, તેને બોલાવી છે આચાર્યે પૂછ્યું, 'તેમની શી ઈ

કૃને કહ્યું, 'રાત પૂરી થતા કૂપ બોજ બાળી પતિને ઘેર પધારવાના ધર્મોને તેમની સ્થાપે જવાનું છે'

પનેલ થયું, રાજકુવરી કોપટ્ય મહારાણીએ માથવીને બોલાવ 'માની પુત્રી પરદેશના જદને ખુશ બાર તારા કપર છે.'

માથવીની આજ્ઞામાથી આનુ નહિ, પણ અનાદષ્ટિના આકારા તબુબા ઊડ્યા

૪

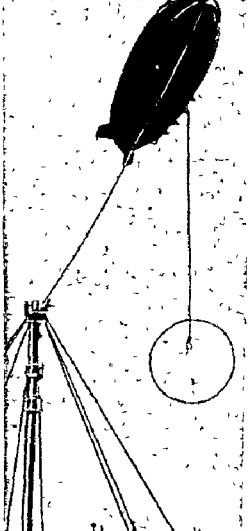
૨૧જન્મવદીની સમસ્યંભા પાવખી બંધ છે અને તેની પાછળપાછળ માથવીના પાવખી તે પાવખીકિન દાખલી છે તેની બને બાજુએ છે પ

રજાનાની બાજે, ધ્વજા, ચાવા બાંધી પંદરી ગોબાળાની ટાળની કે આર્ય પડી રહ્યા, અને કુમારસેન જિ ઉભો રહ્યો

પછીબા પધારાની ટાળીઓમા ગાતા ઉતાં, આઅગજદીઓના જેવાં આકુળ થઈ પધા ઉતા પરદેશમા રાજકુવરીનુંગમન કાનાબુમાસની કે

એક દોરડાને આશરે

અવકાશમાં—જમીનથી અરધો માઈલ ઊંચે; અને એક મહાકાય ઝેપલિનમાંથી લટકતા ૨૦૦ ફૂટ લાંબા દોરડાને છેડે અકસ્માતે લટકી રહેલા એક નવજુવાન છોકરાના ભયાનક અનુભવની કથા

આ વાર્તામાં વર્ણવેલા પ્રસંગોને સાથે દોરાયા છે તે દોરડાના છેડાની આસપાસ કરેલા કુલાબામાં, કુશ કુદી ગયેલા એ કમનસીબ છોકરાઓમાંનો એક, દોરડા પરથી નીચે પડતો. અને બીજે પડવાની તૈયા રીમાં બતાવવામાં આવ્યો છે. વાર્તાનો નાયક જેમ કને વળગી રહેલો તે દોરડું અને બીજા દોરડા સ્પષ્ટતાને ખાતર ફોટોગ્રાફમાંથી કઢાવી લીધા છે

મને મેના ફિલ્મ્સ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના નૌકાદળના મથકનો હુકમ આવ્યો કે આવતી કાલે બરોબર નાવિકોએ જગી હવાઈ જહાજ ઍંકોનને જમીન પર ઉતારવામાં મદદ -રવા જવાનું છે જગતના એ મહત્ત્વાકાંક્ષ હવાઈ જહાજ વિષે હાથ લાગ્યું તેટલું સાહિત્ય મે વાચ્યું હતું, તેથી તેને જોવાને હું બહુ જ ઉત્સુક તો હતો જ, એટલે જ્યારે મને એ ખબર પડી કે ઍંકોનને ઉતારવા જનારી ટુકડીમાં હું પણ જોડાયો છું, ત્યારે મારા આનંદનો પાર ન રહ્યો

અજિતરામાં મેના ફિલ્મે પરોઢિયામાં બહુ જ વહેલા નાસ્તો લેવડાવી અમને ગૅરેજ બાહ્યુ પર લઈ જવામાં આવ્યા ત્યાં અમારે માટે હાજર રહેલી મોટર બસોમાં બેસીને અમે બહુ લાંબી ટ્રેઈનિંગ કૅમ્પ તરફ રવાના થયા, જેના મેદાનમાં હવાઈ જહાજને ઉતારવાને માટે એક લાકડાવાડ મૂરિંગ માસ્ટ ઊભો કરવામાં આવ્યો હતો નવમા ઘાટી ગિનીટા બાજી હતી ત્યાં વાદળામાંથી બે વિમાનો સડસડાટ તા નીચે આવ્યા અને ઍંકોન પ્રદક્ષિણા આપી ચૂકે ત્યારે અમે ઍંકોન પરનો ૭ વિમાન ગાર્ડોના બે બે હતા, અને હવાઈ જહાજને સલામત ઉતારવા માટે જરૂરી સૂચનાઓ આપવા માટે ચાર ઑફિસરોને તેમા આગોતરા મોકલવામાં આવ્યા હતા

તરત આપણે બધાને કતારમાં ગોઠવી દેવામાં આવ્યા અને ઍંકોન જ્યારે મેદાન પર ઊતરે ત્યારે શું કરવું તેની સૂચનાઓ આપવામા આવી હજી સૂચનાઓનું કામ પાંચ પણ પૂરું થયું ના હોય ત્યાં તો વિમાનોનો ગડ મોટો ગડગડાટ આપણને ઘેરી વળ્યો. પૌ અવાજ સ્વર્ગી મોટરોની ઘુઘવાટી માથા પર સભળાઈ, અને ઘોડી જ વારમા ગૌરવ-ભર્યું ઍંકોન નજર પડ્યું એક જગી કપૌરી સિગાર જવા ઘાટના એ મહાન હવાઈ જહાજને ઠગારાગેર વાદળામાંથી નીચે ઊતરતા લોકુ એ ભવ્યમાં અદ્ભુત-રમણીય દેખાવ હતો

ઍંકોન જમીનથી અગોક ફીટ ઊંચું રહ્યું હશે, ત્યા તેના મોરાનું દોરડું નીચે નાખવામા આવ્યું અને તરત મરિન માન્ટના તારની ટોચે તેને જકડી લેવામા આવ્યું માસ્ટના થનો વગમમાટ અવાજ કરવા લાગ્યા, દોરડું ટાઈટ થઈ ગયું અને પછી એકદમ તે વીજળીનું તણું તેમનેમ હવાઈ જહાજ માસ્ટ તરફ ઊંચાયા લાગ્યું

પણ બીજા બાજા દોરડા જહાજમાંથી નીચે ફેંકવામા આવ્યા અને અમને એની નાવિકોને તે પકડીને જહાજને સ્થિર કરવાનો અને તેને ગાસ્ટ તરફ ક્રમે જવાનો હુકમ થયો હું પણ આ ટુકડીમાં હતો, એટલે હવાઈ જહાજના ખોખામા મોરા નીચે આવેલી એક નાની બારીમાંથી લટકતા એક દોરડાને મેં પણ પકડી લીધુ

બીજામા એકાએક ગરમ પવનની સુસવાટો આવ્યો અને ઍંકોનના દોરડા ઝડપથી ઊંચાયા જોને લીધે જબરા આચકા આવે તે જમીની બાજુ નમી ગયું, હવામા ઊંચાઈ ગયો! પૃથ્વી આપણી ફર ને ફર નીચે જતી હતી અને જગતના સર્વોત્કૃષ્ટ હવાઈ જહાજને લગા મજેની હવામા તરતો દોરડું ઘેરની મેદની પર હું અદ્ધર લટકતો હતો! મેં જોતે તમારે તરતો દોરડું છોડી દીધું હોત તો સહીસલામત નીચે પટકાઈ હોત, પરતુ તેમ કરવાથી નીચે ફેંકાયેલા લોકોને કંઈ થવાના ભયે હું ઈચ્છી ન શકું અમારા આપનિ આવવાની હતી તેની મને કલ્પના જ ન હતી

હું તો એમ જ માનતો હતો કે થોડીક ક્ષણમાં ગાઈ જઈશું. આમ ઊંચે નયુ હશે અને તરત જ પાછું ફેંકાશે આવી જશે પણ એટલા મા મારી નજર નીચે ગઈ અને મારા ગાત્ર ગળી ગયા " ન તેવું તો

ઑક્ટોપસને મુશ્કેલ માર્ગ સાથે જોડી રાખતો તાર તૂટી ગયો હતો અને તેના અગણિત વેગથી મને ખેંચતું ઑક્ટોપસ હવામાં ઊંચે ચઢ્યે જતું હતું. પૃથ્વી મારા પગ નીચેથી ઓટલી ઝડપથી ઘૂમવા લાગી હશે તેણે કલ્પી જતી હતી કે એ જોઈ મને તકમર આવવા લાગ્યા હશે તેણે દોરડાનો એ છેડો મને તેના પર લટકી રહેવાની મારી શક્તિ સિવાય મારી બીજે મૃત્યુ વચ્ચે બીજું કાંઈ રહ્યું નહોતું !

હું આશરે દોઢસોક ફીટ ઊંચે હવામાં ગયો હોઈશ ત્યાં મેં બીજા બે નાવિકોને મારી જ માફક દોરડાઓ પર લટકતા જોયા. પણ તે પાણીની જ સપાટીમાં એ દૃશ્ય જોયું એ જોઈને તે હું ભયથી બેભાન જેવો થઈ ગયો ! એ બેમાંના એકને તેની પકડ ગુમાવતો અને પૃથ્વી તરફ ગબડતો મેં જોયો. ને પૃથ્વી પર પછડાયા એવો જ તેનો ક્રંપન-ચક્રાકાર ભૂંગળી ગુજરીગુજરીને મારા કાને અથડાયો અને એ સાભળીને, હતી તેટલી હિંમત ભેગી કરી હું મારા દોરડાને ભયાનક-ચાવીને મેરવી ચોરી રહ્યો પછી મેં બીજા સાથીદારની સ્થિતિ જોવા તેના તરફ જોયું અને ત્યારે બદીસો વીઘની ઊંચાઈએ પહોંચ્યો હતો જેની મેં તેના તરફ નજર કરી તેવો જ મેં તેને પણ ઊંચત હારીને દોરડું છોડી દેતો તથા પહેલાના હાલે જમીનદોસ્ત થતો જોયો !

'હવે તારો વારો છે, બચ્ચા ઝૅંખર્ડ,' મેં મારી જાતને કહ્યું, અને થળકતા હૃદયે ક્રાંત કલ્પનાચીને દોરડાની પકડ વધુ સજ્જડ કરી

ચોદીક મિનિટમા તો હું પૃથ્વીથી પૂરા પાચસો ફીટ ઊંચે જઈ પહોંચ્યો; અને હવાએ જહાજમાના અકસરો જહાજને ફરીથી કાબૂમા લાવી શકે તે પહેલા કેટલોક સમય જરૂરી તેની ગિલ્લા કરવા લાગ્યા

જહાજમાથી છૂટતા એક પછી એક હુકમો હું સાભળી શકતો હતો એકાએક ઑક્ટોપસ પરની બાકી મેદરી ઘમઘમાટ અવાજ કરવા લાગી મારાં આનળા તો કયારના ય દુખવા માડ્યા હતા, એટલે હજી ચોટા જ ન્વિયો પહેલા અમારા નેવલ સ્ટેશનમા કોઈએ મને આવી હજાર ડૉલરનો નોમો લેવાટવા માગ્યો હતો તે નકારવા માટે હવે હું પસ્તાવા લાગ્યો !

સાધારણ સજોગોમા તો, હું માનું છું કે, હું બીજો કીમતી બે દોરડા પર હાથ વળી ગયો હોત ! પરન્તુ અત્યારે તો હું કેવી કટોકટભરી સ્થિતિમાં હતો તેનું મને પૂરેપૂરું ભાન હતું, કેમકે હવાઈ જહાજની જે નાની બારીમાથી માત્ર દોરડું લટકતું હતું, ત્યા પહોચવાને માટે માત્ર બળ બહુ જ થોડી બચુ હતુ અત્યારે તો લટકી રહેવા કે નીચે પટવા સવાય જીજી કાંઈજ-કરી શકું તેમ નહોતો

ધીમે ધીમે મને મારી આગળીઓ લપસતી લાગી ચરેરે, આ દોરડામાં એક જ માઇ કપાઇ હોત તો ? ગૉ જાંઘે નજર કરી. પણ ત્યા તો હતો આન્માની આકાશનો અમાપ વિસ્તાર, તેમા દેટાની થોડી વાદળીઓ અને મહાકાય ઑક્ટોપસની રખાણો પછી મેં નીચે દૃષ્ટિ કરી તો પૃથ્વી એક માઈલ જેટલી નીચી લાગી ! એ જોતા નીચે પટવાના વિચારમાત્રથી જ મને ધ્રુજારી આવી ગઈ દોરડાને વળગી રહેવાનાં એ નિષ્ફળ બનશે તો મારા રાઢ સાથીદારો કુદરત્યા જ લેટી ગયા તેમ હતું !

પણ એવામા તો મારી નજરે એક એવી વસ્તુ પડી, જે જોઈને મેં હૃદયરાનો શ્વાસ ખેંચ્યો. એ હતો, મારા પગથી પર ફીટ જેટલે નીચે દોરડામા વળી લીધેલો, ફક્ત ત્રણ જેટલો લાબો લાકડાનો ટુકડો ! તરત જ મને એક વિચાર સૂઝ્યો. મેં મારા જખાણા પગ વડે દોરડાને આમળો લઈ મારા ટાળા પગને એક તરીકે વાપર્યો અને ધીમે ધીમે એ લાકડાના ટુકડા તરફ નીચે સરકવા માડ્યું. અને લાકડાનો ટુકડો બરાબર મારા સાથળ નીચે આવ્યો કે માઇ વજન તેના પર ટેકવી મેં એકદમ જગાથી પગ વાળો બધ આમ નાખ્યું થયો, એટલે હવે એ હાથ વળી દોરડું પકડી રાખી ઝીલ હાથને આરામ આપ્યા અને તેના અદ્ધાઈ નખેલા આનળાના લોહી વહેવું કરવા નેને ઝડકો કરીને લખાવવા માડ્યો આમ વારાફરતી કરવાથી થોડી મિનીટમા મારા હાથોમાથી દુઃખ અને બધિરતા જતાં રહ્યાં મે ઝંખેલું તો એ જંગી હવાઈજહાજ તેની બધી મોટરો બદ કરીને ધૂપાવ જ્યાયું; અને નીચે નજર કરી તો અત્યત નીચે, પાણીલા નકશા જેવા દેખાતા સાત કીનારો રાજેર પર એમે ચક્કર લેતા માલૂમ પડ્યા !

લાકડાના કટકા પર હું આખે જ આવો કલાક જેટલો હઈશ ત્યા તો મારા સાથળોમા દુખાવો સહ્ય થયો ! અને તેને પગિયામે મારા પગોમા બધિરતા આવવી જણાઈ હવે મારી અધીરાઈ વધવા માડી હવાઈ જહાજમાના માણુસો મારી સ્થિતિ વિષે શું કરવા ધારતા હતા ? તે જ સમયે એક બથ્થેકર વિચાર મને ટપુરો આવ્યો. હું અહીં લટકતો હતો તે વિષે ઑક્ટોપસ પકડ્યા અગાઉ મેં શું અજાત કે હતુ હતો જિજ્ઞાસા-વૃત્તિએ તેણે ઉત્પન્ન કર્યા હતા કે નહિ હોય ? ઑક્ટોપસની મોટરોના ધમધમાટ કરતા અવાજને કુળવાવી દેવા દોરડાની મેદરી બૂમ દ્વારા પાડી-રડ્યે એ તો અગાકય જ હતુ હતો જિજ્ઞાવિષે-પાને વશ થઈને મે એક હાથને મોઢા આગળ રાખીને બૂમ મારી. 'આ જહાજને તમે નીચે ઉતારવાના જ નથી કે શું ?

અને મારા આશ્ચર્ય વચ્ચે, માઇ દોરડું લટકતુ હતુ તે બારીમા એક માણુસ ફેબાયુ અને અવાજ આપ્યો, 'ઝેરથી બેસી રહેજે, ભોકરા! બરાબર લટકી રહેજે' તને બચાવવાને ટ્રેક કાર્ય ઉપાયો ચલાવા આવે છે સુપરિસ્ત થયા પહેલા અને નીચે ઉતરવાનો પ્રયત્ન કર્યો ગયો નહિ, ત્યા સુધી બરાબર ચિપકીને લટકી રહેજે, અને પહેલી જ તકે અમે તને ઉપર ખેંચી લઈશું '

પાછળથી મને ખબર થઇ કે હવાઈ જહાજના ઑફિસરે મને બચાવે કૂદ નીચે લટકતો જોઈ ધાર્યું હતુ કે હું દોરડાનાં ગુચવાઈ ગયો હતો અને કાંતો બેભાન અવસ્થામા અથવા તો મુડદા રૂપે ત્યા લટકતો હતો ! 'એ તો જ્યારે એમાંએ મને બૂમ મારતો જાણ્યો ત્યારે જ તેઓએ બાબત કે કે મારી જિન્દગી માટે લટકી રહ્યો હતો '

લાકડાના કટકા પર હું એકાદ કલાક જેટલો હોઇશ, ત્યા તો મારા નીચેના અવયવોમા અસહ્ય પીડા જવા લાગી હવે હું તે કેદખાનું બોગ્ય રાહત કરી શકે તેમ નહોતો.એટલે નિરુપાય, માત્ર સાભળેલા પણ જોવાના તેમજ અપેક્ષામા કે કાઇ પડવાના ભોખમે ખબુ જ કર્યા દોરડા પર હાથ વળી ચડવા લાગ્યો આમ, લાકડાનો કટકો બરોબર મારા પગની નીચે આવ્યો ત્યા સુધી હું ઉપર સજ્જડ કેદલીન-ગિલીટા સુધી તો મારા અંગોમાંય પગનો બરોબરો નહિ જણાતા. મે મારા વજનને મારા હાથ વળી જ ટેકાની રાખ્યું તરત જ હોટીનું ફેરવું ગઇ થતા બધિરતા નાગવા માડી અને મને નિરાત વળી

બીજા એક કલાક સુધી તો હું આગ વાતકરની બે લાકડાના કટકા પર બેઠો તે જોસો. મારા હાથ દોરડું પકડી પકડીને થાકી જાય ત્યા સુધી હું ઊભો રહેતો, અને પછી લાકડાનો કટકો મારા સાથળો-મા પેસવા લાગે ત્યારબુધી હું બેસી રહેતો પછી હવે એક નવો ભય પેદા થયો. હડીયો માત્ર શરીર બધિર થઇ જતુ હતુ દોરિયા ઉદ્દર ઠકના બુલિફોમે સિવાય મારા સરીર પર બીજુ કાઈ જ નથીતુ !

જ્યારે બારબાર જવાથી ત્રીજ દિવસે પહો ફાટવા વર્ષેરમા એક કલાકના સાહથી સિત્તેર માઈલની ઝડપે હવામા હું ધસડાતો હતો પ્રથમ તો માઇ આખુ શરીર કડુથવા લાગ્યુ, પછી મારા હાથ-પગ બહેરા પડી ગયા. જ્યા સુધી હવાઈ જહાજ સૂર્યનારાયણ કરતા હતુ, ત્યા સુધી તો મને બહુ અગર ભ નહિ, પરન્તુ જ્યારે તે નીચા લટકતા વાદળાઓમાથી પસાર થયુ ત્યારે તો મારા પાતળા કપડા

પ્રભુનાની રંગરાગીકથી, સુવર્ણાં કંપણે. નાવા,
મેં જાણ્યા જ્યાતિમય લોક તણાયુ સહામના
સૂર્ય, ચાંદો, ગ્રહો, તારા ત્યા પાછળ આગળી રહ્યા,
આપે પ્રેરેલ માર્ગોમાં અરોકા આવતી રહ્યા

નેત્રા બધી બધી વાયુ ઘડીના અદ્રહાસથી
ઉઘાડો થૂયે, બાકા ઘડીના મુખમા ભરી
એમર કમ્મે નેત્રા, ક્રિયાકાલ રહ્યા બધી:
અશ્રુત્રવાણી ઢાયા શુ સકા મકે આવી બધી!

દાદાજી! કુણ કેરી આ કમનીય હવા નહીં?
ને વિરહ, અબડા -યા આવતી છબિ આજની ?

આપ કયા પીતુને સ્હાતા, અવ્યનિર્તિ, સ્હાદામના?
કયા દિવાકુળના, રહ, આ અમે દીનદયણા?

કોળવેણી ત્રિલાચનના ઘર કેરુ વીંધનો,
ધરતીના ઉર ભોતા મોપા અમ્રત પાવનો,

ત્રિકાળી પ્રકાશ, નીળા ગગાકા કેલ્યના અને
ગ્રીષ્માની પક્ષિઓનાના મળી દુ ખડ ઝરને,
વાંઢના વાયુનો આઠેય દાદાજી વટ આવનો,
ત્રિલોક વધની મૂર્તિ દકનુજ બની રહ્યા.

વાત્સ્યે આપના હયાસની સ્મૃતિની વીરના,
મસારાતુમને દીધી હતી વિરલ ક્ષમતા

પત્ર અનુ સહિષ્ણુ ને સુકુમાર નિરીપણુ,
અભય અતિ આકરણી, આજિનત્વે સુપ્રાપણુ,
વિસામો કેક દૈયાનો, પ્રેરણાધારા ઊંનુ,
હતુ આપ જ્યોતિ દાદાજી' ઉર આપનુ

સત્યનિષ્ઠ, સુધારવાદુ ઝુંબ ઝાબી વિરાજની,
સીમા સ્તોત્ર કરી સૌ નિર્દેશને સુપ્રાપની

સસારો ગમતી ગદે અહાની અચલ ધુતિ
કરીની આપને ગર્ભે આવાલ્યન્તર સ્વસ્થતા.

આવનાપ્રત સાંબુ'ત આપે ગ્રંનુ ગૌરવ,
અજરે મૃત્યુને જીત્યુ. પીરુષે જીત્યુ જીવન

ને અને આપના જ્યા પ્રતાપી પૂર્વજો તણુ
વજતે દામબુ આજે આપશે શ્રેયસ્કરા રહ્યા

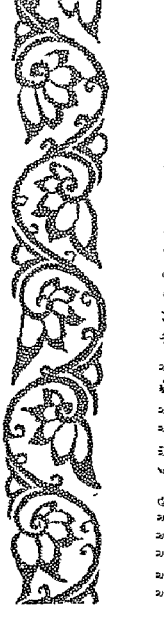
હૈયાને ધુતિ આપી અહાની ધુતિ આપણી,
સ્હાયે અહાવી બુદ્ધિ આપનેય રહી બની

સત્ય, પ્રેમ, અહિંસા ને આવના સ્વાર્પણો તણી
સાચી? - સત્ય છે માત્ર જ્યાયા શુ જડકાચિનની?

જ્યેય શુ? જુગ કે શાન્તિ? પ્રકૃતિ? ભૂમિ મુક્તિ વા?
ધર્મ શું? પ્રાણપુષ્ટિ કે કેવળ માત્ર પ્રારબ્ધ?

હશે જીવન અને શુ? યાત્રાનાત્રય યત્નની
આત્મામીન અને માત્ર ધર્મોમાને જ રાચની?

આયુષ્યગણિ યા જન્મો ગઢ કો જન્મકારણી,
અન્તર્યા અન્ધકારે જે જઈ અને વિરામની?

કે અજ્ઞાત રહી એ હશે નીર્ય પરપરા?
કલાવાસિ હશે યા એ દનાના વજ્રબન્ધની?

યાત્રે પ્રારબ્ધના એનો સહેનો ઓધ શુ હશે?
હશે યા પુરુષાર્થે એ સ્વજ નિજ પાત્રની?

હશે એ અબની જીવ્યા? - તપ્યા સાતત્યથી?
હશે એ સાત્ય નને? - કે સાત્ય જેકનુ સાધન?

ને હશે મૃત્યુ શુ? અન્ત હશે એ દિપ્તમુહિના?
યા હશે નોરબુકાર નવા કોઇ પ્રકેશનુ?

ભગિ જેકમથી જ્યાથી અક્તિ પાછી ન મે પટ?
કે નેપથ્ય, નટો કેમા વેષબદ્યા નવા ધરે?

સજની ભગિ એ, કેમાં સુખ થાતી સ્વરમતી
માનની પુરુષાર્થિની, ત્યાગની, દર્પણોજ્જ્વા?

સાદેહને, પ્રેમ્યતા ને જ્યા જીવનકૃતિ વણી
ગમતી સરાણી કેમા, ભગિ એ ચિરશાન્તિની?

શુ હશે મૃત્યુના ધામે? કરી ત્યા ગળુ થશે
આપને? મીઠડી ખાને? પ્રિય ચેલા બજાવને?

કે પછી ચાક્તિગત્તા આ વિશેષોપાતા સ્વાધારુ ત્યા
એક આનન્યના પારવારે બને અનન્ત કે?

- હશે ગ્રમાણા એ સૌ હૈયાને માત્ર ધરણી'
કયા તો ન હશે મૃત્યુ ગતિ કેરા વિરામની'

તર્ક ને સગયો કેરા કલામા ડૂબની ગતિ
બુદ્ધિના ગજ્ઞ નેજાની ગમે ના માર્ગ નીરખી

અહાનો તાતણો તૂટ્યો' ભાવના ન કરી ગણ:
'જેવદીન ગતિ ન્યજ્ય જીવને રહી એકલી

બનની બગિગા બન્યા ગામ ઝૂળ કુબેરીને,
વર્તમાનની વેળુમા ગામે જીવન રેખિયા!

ભાવિની ક્ષિતિજે આદે પડકા ભજના મૂકે,
કાલચક્ર તણી સિદ્ધિ ગગારી 'આજ'મા રમે

ને અમે બળ હૈયાનુ અને ચૈતન્ય પ્રાણનુ
મુજારી, ગામના આદે આકર્ષક કેદને

આપ કે હોલ અત્યારે' કાલ ક્લ્પના તણી
કીડા આ લોક દાદાજી' ચિંતતિ શા હોત આપની?

આપથી કણ કગ રૈં પર આજના ખગાત આ?
આપથી બન્ત મેં તારો કેવળ દુર્નિવાર આ?

ઝાંપો તો ન બળુ કે આ પ્રાણનું પુરુષ આપનુ
ખીલી, ગમેલા, ફળી, ફાવી ચડયુ શ્રીહરિને ઘરે?

હરિએ ખાધું તે પોષ્ય હરિના પ્રિય કાર્યમા,
અર્પણ હરિને અન્તે' જીવને ઓહ આવના
આપે ધારીતી દાદાજી! ને યાજ્ઞવલ્ક્ય ઔદાત્ત
અનુષ્ઠાન કર્યું આપે' પછી કાર્ય રહ્યુ જ શુ?

આપ તો જીવને જીત્યા, મૃત્યુમાથી ય અજ્ઞાત
અમૃતતત્વથી પીને મૃત્યુજય બની ગયા

કર્મોદીયકાલમાં સાચું સુખાપાયુ તત્ત્વ યોગનું,
કર્મોયોગમહીં સત્ત્વ જ્ઞપને જ્ઞયનું વસ્તુ,
જ્ઞપને જ્યાં તે સાચા ઈશાન અમૃતત્વનો
કથાથી ભય નહિ અને મૃત્યુની વજ્રમેખનો ?

ભય એ આગને સાચો, અને ક્ષુદ્ર જિજ્ઞવિષા
મૃત્યુ ને નાશને માર્ગ ઘડેલી સર્વદા રહી
કિન્તુ દાદાજી ! મિથ્યા શું આપની સર્વ સાધના
મરો આમજ ? ડાળે એ અમને ન બચાવશે ?

એ અને કેમ ? વિશે ના ચેડકાત કશુ કદિ
કેમ તો ચેડકાયે આ સાધના ગુજ આપની ?
નીનહીન, છતાં યે આ અમે વજ્રાજ આપના,
આપના પ્રાણુમાંથી આ પ્રકટી પ્રાણની પ્રભા

જ્ઞન કયારેક હૈયામાં અવશ્યે આવ્હ જગશે,
અને અન્તરની ભૂખ્યાં દાદાજી' એ નિવારશે
ત્યારે દાદાજી' કુજે આ કરીથી ગ્રિય આપની,
માંગશે મધુરી વીણા બજ રહેશે વસન્તની

ૐ નમ પિતૃદેવાય ! દાદાજી' આ હુ આપનો
લાડીલો પૌત્ર અર્ઘું છુ આજ આ હૈકયાજલિ
આપની સ્મૃતિના પુણ્યો દાદાજી' પુણ્યપાવન
પૌત્રના રક હૈયામા સદાના છે સત્ત્વજ્ઞન
ને હુજી માર્યું નેત્રો ત્યા જ્ઞય ને ઔર આપની
પ્રસન્નાકૃતિ પેખુ હુ ત્રિમતસ્તવને ભરી
અને અહ્યુત્ત કયો આ દાદાજી' જ્ય આપનો !
કે અંતી કાળ પોતે આ નિજ કર્મનબધને
લીસરી, નિજ હસ્તેથી કંડારી મૂર્તિ આપની,
મારા અન્તરના ઔર રેખી, રેખી સદા રહ્યા,
ઓની પ્રત્યેક રેખાને પ્રતિક્ષણ સમારશે !
વાખીશી કેમ રે ગાયા મહિમા જ્ઞય એહનો ?

સ્વજન

હતી વિજ્ઞન વાટ એ, રવ જરીય નાદ કદીય
દુરે દુર ક્ષિતિજમા વિલીન થઈ રહે પક્ષ કો
જગાડતી કદીય આ વિકટ પથ પૂને ગણ ?
અને પવનલહેરમા નવલ ગાન કો ગુજવુ
હૃદાય પણ, વાટને વિજ્ઞન માન નાં; સાથમા
હોમા છ દઢતા સમેા સ્વજન એક તારી કને

લલિત ગિ. ભટ્ટ

પ્રશ્ન

અરિતાનાં મીઠા વિશ્વલ જલ કેરા જીવનની,
સમાધિ ખારા આ કુવિધમહી નિર્ગી શીદ હશે ?

હસિત ખુચ

તેઓને ગ્રાપતા સર્વે ગાન ી હૃદયેાદનિ–
તણા, કિન્તુ ગાગી અને પાને રત્ન તણેાનિધિ

'અનિકેત'

દાદીમાનો ઢોલિયો

• પૃથ્વી •

આહી જ બસ આ' ગણાય હળતો હતો ઢોલિયેા,
આહી જ મણુકા કર્યા વરસ એકસો સાતના;
આહી જ ત્રણ પેઢીનાં બુદ્ધવિયાં તમે પાલણા,
આહીં જ બચપણે અમેલ કુદકે હતો માહરેા

કહુબકકદેા, વળી દુઃખદ વસાવિચ્છેદ આ'
આહી જ નિરુપાયતા તમે, કરુણમૂર્તિ ગાધારી શા'
અનેક સુખદુ ખના સ્મરણના પટારા સમેા,
સુનેા ભરપાયા વગે અહહુ' ઓ જ આ ઓરડેા'

હવે નયન બા' બધે જ તમને રહે દૃઢતા,
પિયાસ તમ રહીના અવ રહી જ પીડા જ કે—
જરાક નજરે ચડે જીસલુ, ચૂક કે ઓળિયું,
બિછાયુ બસ એજ અતર તાજે આહી ઓરડે,

પવન બનુ પેાઢવા સકલ વિશ્વવૃક્ષતને
અને સકલ વૃક્ષના વિલુપ્તત દિસેા બા તમે.

બાલસુકુન્દ દવે

સહેજ ચ્યુતિ

(અનુષ્ટુપ-સોનેટ)

સિતારે ભજી તારેથી વહેની સૂર આવવિ,
અનેરી વાયુ વેરાયે, રેજની મન્દ ઉઘને,
છતા એ વાદને તમી માધુરી સ્હેજ ના સ્પર્શે,
ખટિતા એક કે શ્રુતિ જરાક વાછથી કરે' ૮

પ્રકાન્ત શિકરેાની હજને કદારી ભાવની છટા
ક્રિયમે મૂર્તિના મુખે, રેખેથી અંગ અનગા,
ઓવિતી એ છતા ભાગે, લગીરે ઢાગથી કરી,
જૂદે લી, સ્હેજ, પાળેથી નાસતી રેખની નદી ' ૮

વળી ત્રે ઊર્મિ હજેની ભાવની રમણા થઈ
આલેખી મુદરી મુખે નેત્રની પકસની' યા,
કદાચિ સ્વ છેકાયે, ત્વરાથી ચિત્રની ગત
વેદાર વ્યર્થશી જાયે નહાની ના એ રેખિસ્ત ' ૧૨

સૌન્દર્યા એમજ સાચ્યાં સગ્રજ જીવને મથી
વેરાશે વાતમા જાયે સહેજ ચ્યુતિ જે કરી ' ૧૪

રસિકલાલ છાયા

અરૂં ને ખોટું

અનુષ્ટુપ •

અમેાલા મેાતીઓ નાના પરેવા ઉરમિ રાશે
પ્રકાશ-ઉત્સવેાલા તેા યે ચર્ટ ના લેા-દર્શિએ'
કિન્તુ લેાલા રહે જોઈ બની આશ્ચર્યમુગ્ધ ના
અટવાતા રહ્યા, હીનું સાવસરણ છીપલા!

જશભાઈ કા. પટેલ

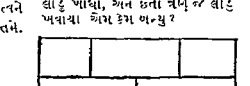
આસ્થાને અચવચ મૂકે એ છ કર્મ્યોદાનિ,
ભાગ્યાકૃષ્ટ કર પમરવુ એ ખરી જિન્દગાની

૨ા. ૩ુ.

સામાન્ય જ્ઞાન, બુદ્ધિવિકાસ અને વિચારશક્તિની દૃષ્ટિએ મજબૂતની કસોટી કરે એવા ચેાટા પ્રશ્નો આ નીચે આપ્યા છે, એના ઉત્તર તેા પૃ. ૨૦૬ ઉપર આપ્યા જ છે, પણ તે જોવાની ઉતાવળ કર્યા વિના તમે આ પ્રશ્નોના કેટલા ટકા સાચા ઉત્તર આપી શકા છે તે તે જુએા :

(૧) બે બાપ અને બે દીકરા સાથે જમવા બેઠા. દરેકે બરોબર એકએક લાડુ ખાધો, અને છતાં ત્રણ જ લાડુ ખવાયા એમ કેમ બન્યુ ?

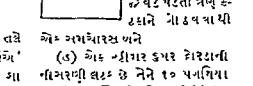

(૨) બે ઓની બળબળતી ચેકડીને કે કે ઉપર ફર્શાવેલી આકૃતિમાંના બધા લબચેારસેાની બાજી બાજુઓને તૂટ્યા વિના છેલ્લી ચાલી જાય

(૩) સુઓચે વારીને મારવાનું વર્ણન રામાયણના કયા કાંડમા આવે છે ? કિષ્કિધા કાડમા કે સુન્દર કાડમાં ?

(૪) નીચે જણાવેલા વિજ્ઞાનના વાર્તાકે એકેકમાથી કાવ્ય પદ્યલેખે તે 'સાગરીનની' યોજના પેાતાની કલ્પનાદૃષ્ટિથી વાર્તાના ચા થી એચ છ વેહસ ? જુલે વર્ન ? ઠર્ટનેબર્ન ? બાહઆ ?

(૫) એક બરવાટ વારો ૨૬ ટેરા હતા તેમાના ૬ ડિરાયાના બધા મરી ગયા ? તેા બાકી કેટલા રહ્યા ?

(૬) આ આકૃતિમા એવા બે કાપ મારેા કે જેથી પડતા ત્રણ કકડાને બે ઢબ ચારથી એક સરખેારસ બને

(૭) એક જ્વીગર ઉપર કેરટાની નજરકેદી લદ્રક છે તેને ૧૦ પગથિયા છે દરેક પગથિયું એકએક ફૂટનેા છે, અને છેલ્લું પગથિયું બરોબર પાણીને અડેલું છે એવામા બરફી ચડવા માટે છે તેને તેનુ પાણી દર કલાક છ ઈચ વટે છે તેા કેટલા પગથિયે પાણી ક્યારે ચડશે ?

મસાલાવાળું પાન

એક મહત્ત્વનો કાંઠો ..... અને એનો અંજામ

શામળ ભાગ તો મળછ કેરા ગારકીટની નવી ગલીમા ગુમાનેરો હતો, ત્યાં એ માણસ નહોતો મરી ગયા

માણસ નહોતો મરી ગયા, કારણ કે એ પહેલાંપરથય માણસ હતો, અને પછી ગુમાનેરો, કારણકી કરવા વાળો કે નાશુ દમદાર માણસો જ હોય તે હતો

એ ગામનુ હતો એ કારણે જ ગોમના ઠેકાણે કેરા હતી, કે ટેવોને એના ગેડે કુટેવ તરીકે ઓળખા તી હતી

એમાની એક મુખ્ય કુટેવ ગપાટાકીએ કરવા જવાની હતી

એમા બીયાના ગામજનો પણ શી પાક ? વાક જ એ માણસો મદવા જોય તો તે ઘણ પૂછવાના કરેયાનો, સામી સ્થિતિએ ગામરનો ખૂબજ ગપાટાનો કે ધરાકને લલચાવતા વે વારીની જેમ અવનવા ૨૫ પટિયા પાથરતી ન યાનો જ માટી રાકાય

એક બપોરેજ માકલે ૬ ગોઈચાટામા કયકાપાડીએ જવાનુ કહે, પણ ગોપાડી ને બેન્ક-જેન્ડલ બાકરે એમની બે કેલી મીંગ આવા વિના પાછા કરે તા એ ગામજ ન નહિ ! ગાયવણાજ નથી હોય - કાકમા રહેતો હોય, પણ ઘડિયાળને નાનો કાટો છ કુપર આવે મોટો બારે પહોચવાનો થાય, ક તુરત ગામજનના પગ ગરીબ કાઇપ૨ ૨૬ વળજ જ નથ

પણ બપોરે ગામજને ગોપાડિયા ને વાતકેમરિયા સાહ્યેબાની જમાતમા નાખી જરાના ' આ નહોતા સૌન્દર્યપિપાનુ કુશિયા જ ૬ નહોતો બાદેકા જેવ કૃષ્ણકાય ગાદવાનુ એ તા સીધાસાદો ગામ દિયા આદમી હતા

નવી નવીની કુતનચા ચહલી અને નાનકડાપની બાબને બળજે પડે એવી આકમારી ઘણ્યોમાસા હિવસભર ઠંડાઈ રહેતા માલુમ ગામ પડવે ગવળાર ત્રિમની કડી કવર, બાબાદોના પાળી પૂરી કે ગોબરી સીને કે પાનપટ્ટી——

હા, એ પાનપટ્ટી 'મુખ્યનો નોદામા મોટા દેમાન્ત ગામજનો આ પાનપટ્ટીમા જાનકોરો.

બાવળના, પાનપટ્ટી એ ગામજને કાઈ મેટ્રો સીનેમા જેવુ કુટુમ્બ નહોતુ દેવાતા ગામડામા એક ચોકમની કુકાને ચોપગી, ગમરા, બનરો, ખ્યુરા, આબથી અને કોકેલી ગાડાણી સાથે ભગવા હમપણા એક ખૂણે પાનકુ ૬ કુ રાજવાનુ પણ ગાર થયુ હતુ

પણ એ ખૂણિયા ગામના ખૂણિયા રજનાકોની ગાદુ એમ પણ બ્રેબ્ક કુ કાની, બપરના બાર એ વહી જે વહી ગોરવાડા નાનાવેચની પાકટોચી, દી-રાના લોકવ્યવહા વહેતા કાકરોવાળો મોરો ચૂનો, નાનકડિયા કાચો, મદાદેવને ગદિયો આબેલી મોપારી . અને બીડી ?

હવેબીજા તો ગણાય પણ નહિ એવા, નાકડા કાદડા કેવડા ખપરી, બનારજી, ગવર——પુરા નામે ય કયા યાદ રહે ?

અને મોગા નાનખાની ચાવે ? ચૂનો મોપારે છે કે માખજૂનો મીઠો એમ પરખાત નથી, એ તો દીર, ચમ ગગાયા ય કેટલી ભાત્યે-નાકમા ને ભત્યેકરાયના ' વા ગાવે ના બેનખાનો રાજો ય કેટ-ની નન આતી હોય ને અબ૨ મોગ છ વરાનો હોય તો વળી મોગાં મકવા વાનાજ આવી એવો અને વર્ષો ન તો કાઇ નબૂતીગા જ નથી, પણ જીવ ભવ ભાનની નેકસરખા દામબૂવાળા ગ્રાહકોના પગ ધ્યાનની માટાપીગા ન ગણાતા પડુપ થાય છે.

ચોપાડી કપરનુ એ મસાલાવાળુ પાન આખવાવાની ગામજની તપ૨ ૨વે તેટ અમલ બની તની એક દિવસ બાકી ખિસ્સામા રાખી બીતા બીતા એક પાનનો ભાવ પૂછ્યો અને ખ્યાર બબૂલા મજબૂ કે હકકારો હવ પાન પબ એ આનાથી ઓછે ને નથી જ મળતુ, ત્યારે ગામજનો મોમા છૂટેલા બધા જ ખ્યારસ થઈ વર તે સુમાઈ ગયા પણ બીજ જ ક્ષણથી એ ખમાપ્યા આપને કૂટી નીકળ્યા, અને ગામજને ત્યા રેતી કપર લિયનના બાવવાની સાબી એ બધે કે એકજ ક્ષોપ્રા કે એ આના બરબાદ ય પણ એનો ખ્યાલ તા ગામવાજ જ.

પાન ખાવા માટે વળતે દિવસે ગામજને એક સિકત આજ્ઞા ની માફ્ક નાના બેબ્યાવાલ-નવરંગા નેને કુપરાણીએ જવાનુ બધુ આખાને ગામજના બરાક, કાઠિયાવાડી પનની પીઠ્ઠીમાના શૌને ગારી બળ હો તાની ટ્રામ કે બસના આંના એને બારજે જ પરખાના પણ બધે એમને ગાદુનાના બેનરનો બાવ ન પડવા આવ્યો, ને સાથે એમ પણ થયુ કે ચાવતો ૨વા તો અર્ધાકિલ્મ બળાડશે, એટ્રે વ્યક્તિગાની ટ્રામના એક ૨ એટલે એ પૈસા ઓછા પડશે, અને ટ્રામ ઉતરી જવને આવતો માટુ પહોચી જાય, એટ્રે એને બાદ એક જ આનાના ટ્રામ નવી ગયો

પબ્લ ગામજને એ ગામ બતાવવામા એક આનાની પબ્લ જરૂર ન પડી. મોટે ભાગપની સુથી આવતા જવાળુ કહુ વ૨. તેને બાકી ગામજને તો મોમમેમાદી ટાકેમાંગને ટ્રામને પાટે પાટે સીધા ઘરમા જ ૨સ્તો કાપવા માડ્યા.

ગોડે આપેલુ બે આના ટ્રામવાળુ એકે કેડે ચડાવીને ધોતિયાની કરચલી વાળી ગાયે ટકોરો મારે ત્રી વીધો, અને બાકે મોપારી કપર બ્રહ્મને મસાલાવાળુ પાન બાની ધનગણા જ માટુ પહોચી વળ્યા અને પાકા વળતા તો ત્રી વાર ? કહે છે કે ગાદાના બાજ ઘર બબૂ પાકા વળતા હોય ત્યારે વધારે ઝડપે ચાલે છે ગામજનું પણ એવું જ બનયુ. આકે ગામપાડીએ પહોચવાની નાવાવેગીમા, આકરા પવનમ કુપર મોપારી રડની જય એમ એ રહતો નથી, તે કેક મોપારીના બેન્ક ૨ટેને જઈ મોબ્યો.

ગોડે ગામજને એકેક ૨વાકમા પાકો આવવાનું ભારોને બીજ કુપરાણીબેના આમ્રા તૈયાર કરી રાખેવા. પબ્લ આકે કુમન બધા-વવા ઠાણા સુધી ગામજને દર્શન ન દીધા, એટ્રે તે મોપારી કપર ગામમા દુમન વાની પડિયારીએ વેપારીએ આવે ટહેવ વા નીકળી પબ્લ ગરજ આ ૬ી રાખ્યુ કે આકે સાલા ગામજની વાત છે !

પાનવાળાની દુકાને બધા સાહ્યેબિઓ પાન ખાતા હતા તેમનીજ વે હાથ વડે બબ્બા દીને ગામજ અદર ઘુસ્યા અને કે આવેલા આના આનાના ગી ભિકારીના કરવિરા કપર આમળી કેરવી !

ગુમાકો રપર્ધા અનુભવતા વકરી બોલ્યા

"બોક દો આને વાલા બાવ"

બુઢીનુંદરા બાકડીઓને દબ્બાબોગાથી મગાકારીબા નાખ્યા પાનવાળાને ગ્રાહક સાબો એ ગ્રાહક દરબાર—બે ઘે ઘી સોવા ઈ ક્યાન પબ્લ ગામજ જ બનની બોનના અનુભવ ૬ રહ્યો બાદબાદબે ટ્રાબરતા બનબામા હુ ઘણ ગાઈ ગયા, બે આનાવાળુ મસાલાવાળુ પાન બા. કાકુ બ્રેગ પ્રુ. બ્રેગ [અનુસ્પાન પ ૧૭૮ કપર]

કચ્છનાં કીર્તિમંદિરો

ગુજરાતના એ ઓછા ઓળખાએલા અંગની સાંસ્કૃતિક સમૃદ્ધિનો પ્રાચીન પરિચય આપતી લેખમાળા

[૩] કંથકોટ

જૂની તવારીખોમાં સૌ પ્રથમ કચ્છનોયે આ કિલ્લાનો નિર્દેશ ટૉલેમી (Ptolemy-150 A D)માં મળે છે[૩] અને રણની દક્ષિણ કછોર એ બધે જ દુર્ગનો ઉલ્લેખ કર્યો છે આઠમી સદીમાં કંથકોટ કાઠીઓની રાજધાનીનું ગૌરવ ધરતું તેમજ સર્વે પ્રાણીઓના હિતચા તત્પર એવા પોતાના ઇષ્ટદેવ ભગવાન આદિત્યના ગરિરની ઊંચી રથાપના કરી તેમણે કચ્છકારની સમૃદ્ધિને જે રીતે વિકસાવેલી તેના અવશેષો આજ પણ કંથકોટ પર રચાયેલા જોવા મળે છે. તે પછી કાઠીઓને નસાડી ચાવડાઓએ કચ્છ પર હાથ કર્યો લોદ્રોક્રિ મુજબ હાલનો કિલ્લો સ ૬૦૦ (ઈ સ. ૮૪૩) લગભગથી ચાવડાના પ્રવાસેત્ર ગઢ થયા બનાવ્યો છે કરવાનામા કચ્છમાં 'રાયા'ઓનુ આગમન થયુ સિંધથી આવેલા મોટા સમાએ વાગડ કબ્જે કરીયા નેતોના પરાજ્ય બાદમાં ચાવડા ચાવીની જગાવી કબ્જા કરતા તેઓએ કંથકોટના કુંગર પર આણી લાગ્યા અને મોટાન આ કબ્જા ગનમાં વરસી ગયુ તેમણે કચ્છને ખીજ પરદેશીઓથી રક્ષવા અર્થે કિલ્લો ચણાવવાનો નિર્ણય કરી તેને લગની સાગથી એકડી કરવા માટી પણ કિલ્લાના પાયાની જ્યાંથી શરૂઆત થઈ ગઢ તેમ હતુ ત્યા કંથકનાથ નામે એક યોગી ધૂણી નાખી બેઠો હતો તેને કહ્યા વિના કિલ્લાનું કાર્ય આગળ વધી શકે તેમ ન દોવાથી માટે તેને ત્યાથી ઊઠી જવા સુચવ્યુ દ્વારા કપટને અર્દી ધૂણી નાખી તપશ્ચર્યા કરતા રાત વર્ષ ગયા હતા. બાર વર્ષનુ તેનુ વ્રત હતુ તેને બીજ રાત્રે વર્ષ પણ અર્દી બેઠે જ પુરા કરવાના હતા યોગીની ત્યાથી ઊઠવાની અનિચ્છા જોઈ મોટે યોગીની રિદ્ધાર્દ્ધ સમેટી લઈ તેને ત્યાથી બનાવી દેવાનો દ્રઢ સાર્યો. યોગીએ ન ઊઠવાનો કેટલો દ્રઢ નિશ્ચય હતો તેટલા જ જુગ્સાથી મોટે તેને કપાટી કિલ્લો અણચવાનુ નકી કર્યુ મોટાની જુગ્સા અને ગુસ્સા ભરી બળજબરાઈ જોઈ યોગી ક્રોધાવેશમા આવી ત્યાથી ખસવા તૈયાર થયો. અને પોતાના જે ઈષ્ટ્યા ભગવાનશ અને ગોરક્ષનાથ સહિત માત્રધારકમાની યુક્તમા બરાઈ ચા અપ્રસન્ન રહેવા લાગ્યા મોટે કિલ્લાનુ મગ મરૂ કર્યુ. કિલ્લાને ચોદિ બાજ અનુપ્રાણ ગયા પછી જેમ વિધિસર ઘટના ઉજવી જનત. લાગી પ્રતિદિન કિલ્લો ઠેઠથી અણાય તેટલો કર સાથે પછી જવા લાગ્યા પછી ગ્રામોદ્યા ભાગ વિષયે કરી ગાણી રોવનમા આવે પણ રાજે પેરી ક્રિયાનું પુનરાવર્તન ગયા લાગે. મોટે રાજે ગાઝાકાને ગોકળા, પણ કુદરતી પદતા કિલ્લાને કોનુ અટકાવી ગમે ? પખ્યા દિવસ આગા આવ્યા પછી ગગનભેદ્ય કે યોગી કપટની યાત્રક્રિયાથી આ પ્રમાણે બનવા પામે છે નહુકોનુકી અનેક રીતે મોટે પાયેલ પખત કિલ્લો ચણાવ્યા વાના યત્નો ખરી રાખવા પ્રયત્ન કર્યો, પખ્ત દરેકે યોગી કોઈ ને કોઈ રીતે વારે તેમ ન દોવાથી મોટે કિલ્લાનું કામ પડતુ મુલ્યુ અને ત્યા એક વાસ વસાવી નિવાસ કરવા લાગ્યા

૧. સ. ૧૮૮૫ માં મોટ સ્વર્ગે સીધાવ્યા નેનો કુલ ૩૨ વાટ વ્યવહાર અને કાર્યકુશળતા નેનું ગનખાણ પરમુલી એન આપે જયુ હતુ પિતાના અવશ્ય હાથેને પૂર્ણ કરવાની ઇમેરણી માટે એ કિલ્લો ચાલુનું રાવ કર્યું. પખ નેતા ને એ જ હાલ થયા. એથી લગાન ન ગયા યોગી કપટના ઉચ્ચ ભગવાનશ્રુ માટે ગઢપ્ત જીણ અને યોગીને ધુમ કરી પોતાનું મર્વ પાર પડે તેવી યુક્તિ બતાવવા વિનંતિ કરી ભગવાનશ્રે દયા લાવી નેને ગાટને માર્ગદર્શન આપ્યુ તેની સૂચના

૩ Berrius' Ptolemy અને Bom. Gaz. Ch. 7. P. 270.

અનુસાર માટે કચ્છ ગતિના ગાત તોતા (પોપટ) પાળી બનાવ્યા આજ્ઞા તોતા નેગના જિતબુના તૈયાર થઈ જતા માટ નેમને યોગી કપટની ચુકતા પાસે લાવ્યા અને આ પોપટને ગિલ્યાની આજ્ઞા આપી

'દાદા કપટ, આદેશ " પોપટ બોલ્યો

"જી , ગો . ન ૨'જાદ્વારથી આદેશ મળતાં આ મારી યોગી ચોદ્યા "આજ્ઞા, ગુરુજી, જે બળ માટ ' પદાર્થનો પોપટ બોલ્યા.

"સાદીબા, બળ જી બ " ગુરુમાણી કોપાયેલા ( ) અવાજ આવ્યો પોપટ બાળો બળ ગ ' નર્યો.

એ રીતે માટે બીજ પોપટને આજ્ઞા આપી અને તેના પખ્ત એ જ દ્વાર થયા આમ માટે પોપટ અલોપીમન થયા.

દરે વટને દેવ અને દીક્ષા પને માટ આવી આવ્યો. હજા ના બળગ ગઈ બળગ એવા ધાન્તીબર્યા થરાવતા ન આજે એ આદેશો "આજ્ઞા, આદેશ "

"જી ગો . ન " ગુરુમાણીની અવાજ આવ્યો

"ચો ની બળ માટ "

"સાત બખત બદાવા તો બી માટ . . . . ? " યોગીના આદેશ્યાર્થ ગબ્દો પૂરા બોલાય ને પદેવા નેનો ગિષ્ય બ્રહ્મનાથ વચ્ચે પડ્યો અને યોગીને સાત ગણા પ્રાર્થના લાગ્યો. યોગીને પખ વિચાર તો થયો. પોતાનાં સાત બળ નેનો નિષ્ફળ બનેલા જોઈ તેને ત્યાથી લાગી અને મારપૂ કરી ગાડ્યો નહિ. બ્રહ્મનાથની ગ્રેરણાથી ફરી વીન વાગીને સાત વખત બોલાવવાનો આદેશ આપ્યો. આદેશ અનુસારના આ આજ્ઞા માટે પ્રેરણાના જ માટ યોગીના પંજામા આવેલી પટ્યો. ગિષ્ય બ્રહ્મનાથ અને બળ આદ્યની ઉપરે નમસ્કારની રોબાવરણના અને આર્શીવાદની આદ્યાથી યોગીને દ્વાર બનાવવાને પોતાની દુરદેશના બ્યાન કરવા આદેશ આપ્યો. માટે કપટને ત્રિકોણ ૩ ૨ કરીને ૩ ખાદ્ય કરવાની પોતાની અગ્ર બનાવી યોગીને પ્રસન્ન થ ૩૬ ગાની કિલ્લો અધૂરા રાખી આજ્ઞા આપી ૧૬, ' બળ માટે ગાડું.

પણ કિલ્લાને નામ આપું; અને તારાં તથા મારા એક કરીને પાળજે.' આટે કિલ્લાનું કાર્ય સંપૂર્ણ કરી રાણા કહડનાયના નામ પરથી તેને નવોઢ નામ આપ્યું અને કિલ્લામાંની એક દેરીમાં–બારીને માટ બહકી નામ આપ્યું કિલ્લામાં વાળી લેવામાં આવેલી જરસા એટલે એક મોટો કુવો અણુવી પોતાના ચિંતામાં રાજ્યમાંથી તેનું નામ મોટ કુવો રાખ્યું પછી કર્ણદેવમાં પોતાની સર્વ શક્તિઓને કેન્દ્રિત કરી આટે પોતાના રાજ્યને આબાદ કર્યું

સાડની નબ્રોન્નલાકી, સત્તા અને સમૃદ્ધિની વૃદ્ધિથી ધરબ્ધ વાઘેલાને તેની ઈર્ષા થઈ, કે જેનને પોતે આશ્રય આપ્યો તે પોતાથી વધુ શક્તિનાળી થઈ બેઠો ! ભવિષ્યમાં આ વધતી જતી શક્તિથી સાવ પોતાને પણ હાથ કર્ણાવતી એમ ધારી ધરણે સાડને પોતાને ત્યાં જમવા બોલાવી ઠમાથી મારી નાખ્યો. અને તેની આટ બીજી નૂળમાંથી કુર કરવા, પોતાની એનથી ચંગેલ સાડના છ માસના કુવર કુલને મારી નાખવા જેટલી તે ક્રાંટ આવ્યો પણ વાઘેલી રાણીને પોતાના પતિના વધની બાબુ જતા તેણે સમયસૂચકતાથી કુવર કુલને પોતાની દાસી ડરાક સાથે અન્યત્ર નસાડી મોક્લ્યા ધરબ્ધ તેમની પૂઠે પડ્યા અને રાજગારેલા દારોપુત્રને કુવર સમજી મારી નાખ્યો. ત્યારપીછેથી દાસી ભગી ગયેલા કુવરને લઈ ભાબબૂસર આવી મોટા થતા કુવર બાબબુસરના પાટણાક ધકુરાની મદદથી, ક્રમેક ઠળાની બેઠેલા ધરબ્ધને યુદ્ધનું કહેણ મોકલાવ્યું કુવરના બળની વાઘેલાને માહિતી હોતા, તેમ કર્ણદેવને કબજે કુવલને સોંપવા અને પોતે પોતાને મૂળ રાજ્ય નવી જગ્યા થઈ તો ગામ નવી પોતાની પુત્રી કુવરને પરણાવી આમ કેમોતે તેમનું વેર ખોવાયું, પણ કુવલ અંતર હજી ચિત્તુવૈરથી ખળતુ હતુ ચિત્રભાનુ ધરબ્ધ જેઠીથી કિકરા, કાંગેજર ગાહોવના દ્વારે પોતાના પાળીયા રતાકર અશ્વ પર બેસી હતો તેને અકકા કુવરે ગાદીમા છપાઇ, છટ્ટી મુઠ્ઠ ઘોડીઆથી આઘર્ષ અફાકાયો અને ત્યા ધરબ્ધને મારી બાજુનુ વેર લીધુ જ પિતાના આ પ્રકારના મૃત્યુના સમાચાર વાઘેલી રાણીને કર્ણદેવના પરોક્ષપણા તેને અસલ આઘાત લાગ્યા અને ક્રોધમા તેણે પોતાના પેટમા પરા હહાડાનો ગર્ભ હતો તેને ઠારીનો ઘા કરી પેટમાંથી બહાર કાઢ્યો અને પોતે પોતે મરણ રૂપ થઈ ધા કરી કર્ણાએલો કુવલો એ કુવર ઘાએ તરીકે ઓળખાયો કર્ણદેવને ઈતિહાસ આમ જ્ઞાત ને અજ્ઞાત એવી અતિ રોમાચક ઘટનાઓથી સભર ભર્યો પડ્યો છે

દક્ષમી સદીમા કર્ણદેવ 'કર્ણાટ' તરીકે ઓળખાતો હતો ગુજરાતના ચોલકી વશના પહેલા રાજા, સમગ્રતારાજ્યલિક્ષમલક્ષ્ત મહારાજાધિરાજ મૂળરાજદેવ પર સપાદલક્ષ કે અજમેરનો રાજા વરાહ લઈ આવી ગુજરાતમા પ્રવેશ્યા તે જ વખતે દક્ષિણ તરફથી મૂલરાજના રાજ્ય પર તૈલપમુનુ રાજા તૈલપનાં સેનાપતિ બરસો ચઢાઈ કરી અને દેવાના રાજાઓનુ લશ્કર એક્ષો વખતે અહી આવવાથી મૂળરાજ પોતાના પ્રધાનો સાથે ગંભરા કરવા બેઠો, કે જે પોતે કોઈપણ એકની સામે યુદ્ધમા ઊતરશે તો તે સમયનો લાભ લઈ બીજો ચઢાવો કરશે એવી ભયંકર કરશે, માટે હવે કેમ કરવુ ? અમાત્યોએ સલાહ આપી કે હાલમા બાબુના સબળાવવા કરતા થોડા દિવસ કાઢી દુર્ગમા નિર્ભય કરવા એ વધારે યોગ્ય છે, કારણ કે એકવામા નવ-૨ દિવસ આની પહોચવાથી એ સપાદલક્ષને રાજા પોતાની રાજધાની શાકભરી (બાબર) મા જઈ સ્વગીત્ર દેવીનુ આરાધન કરવામા ગુમાયો તે વખતે આ બારબ સેનાપતિને આપણે નિર્વિ હરવા એકક્ષમ સપાદક્ષની પણ બળ લઈશુ પ્રધાનોનુ આ કહેવુ સાભળી મૂળરાજ બોલ્યો, 'આ યુક્તિ તો તમે ઠીક શોધી કાઢી, પણ આવા હેતુએ કિલ્લામા બરાબરી આપણે લીધાના સાધનભુ અને તેથી લોકોના આબ્રૂની હાસી થશે ' ત્યારે મત્રીએ કહ્યુ કે પણ-યુદ્ધમા બેઠા કે પાછો હઠી ધરશે છે, તે વધારે બોરથી સામાવાળાને મારવા સારૂ, અને સિદ્ધ કે તરાપ મારતી વખતે પોતાના સ્વ સહોચવા નાખે છે, તે ઘણી ઝીણી તરાપથી ટિકરને અકક્ષ પારખવા સારૂ, તે જ રીતે હુકમના યુદ્ધ મત્રવિચાર રાખનાર યુદ્ધિવાન પુરુષો, બીજા બહુ અલ્પ યુદ્ધિવાળા માણુસોથી અત્યંત અવજ્ઞાપાત્રને સહજ કરે છે ૫ પોતાના અમાત્યોની આવી સૂચનાનુસાર, ગયેલા પોતાની નિષ્ફળતા પ્રસંગે રાજધાનીમા ફીત પ્રવાસે, મૂળરાજ આબુસિવાયાડ નજીને ધણે આવે અને ત્યાંના હહેરા થઈ ગયે નહિ એવા ૨૭ ના નામ કરાર કર્યા દુર્ગમા રક્ષણ મેળવી બરાબર ચેઠા ૬ જે વર્ષો ઋતુ અને તે પછી આવતી નવરાત્ર સુધી ત્યા રોકાયા પણ તેણે ધાનોનુ તે પ્રમાણે ન કરતા સપાદક્ષક રાજાએ પોતાસામા પણ ઠકાય કરી, જ્યારે નવ રાત્ર આવ્યા ત્યારે શાકભરી દેવીનુ ત્યા જ રક્ષણ કર્યું ને નવરાત્ર પર્વ સપૂર્ણ કરી આવી મૂળરાજ હતાશ થઈ પોતાના આબનોને બોલા કરી કહેવાય મુકી બીજી યોજના વિચારવા લાગ્યો ૭ પછી આડ-સિક વૃત્તિથી મૂળરાજે બારબને હરાવ્યો એ જોયુ એટલે શાકભરીએ પણ પાછો જાની નમ્યો. આમ મૂળરાજે ગુર્જર રાજ્યની એ ઘટના કરી તેના હેથકોટ પણ મહત્વનો ભાગ ભજવી જાય છે

અગિયારમી સદીના કર્ણકોટનો નામોલ્લેખ 'ખરહ્ત'ના કિલ્લા તરીકે મળે છે ઈ સ ૧૦૨૪ મા ગઝનવ ગોઝની હિંદ પર ચઢી આવ્યો સોમનાથના વિજય પછી મહમદે આબુસિલ પાટણને વેરો ધાવ્યો તે કઢાવવા ભીમદેવના પ્રયત્નો નિષ્ફળ જતા ત્યારે કરસાળી રોનાની વચ્ચેથી સરકી જઈ નાસીને એણે કર્ણકોટના કિલ્લામા ભરાઈ જઈ આશ્રય લીધો મહમદ એની પૂઠે પડ્યો પણ એણે તો બીજા માર્ગે થઈ દુશ્મનોને ત્યાથી નસાડી મૂક્યા ખરહદ (ક્રમેક)થી મહમદ સિધ તરફ ગયો અને ત્યાથી ઈ સ ૧૦૨૬ મા પાછો ગોઝની પહોચ્યા બારમી સદીના સાહિત્યમાં (ઈ.સ. ૧૧૪૩)અબુલિફદાએ

૫ પ્રબધ ચિંતામણિ સર્ગ ૧ પૃ ૬૧–૬૭

૬ રાસમાળા પૃ ૧૬, Bom Gaz, Ch 7 P 130 વિ સ ૧૦૭૩ ના એના તામ્રપત્રના સ્વમ્ન इव विहितान्धकाश्च शब्दોમા દુર્ગમા પ્રકાશે કર્ણકોટના કિલ્લામા મૂળરાજે આશ્રય લીધો હોવાનુ સૂચન ડૉ બુહલરે કર્યુ છે Ind Ant XII 123

પ્રબધ ચિંતામણિ,હમ્મીર કાવ્ય, દ્વયાશ્રય, સુકૃતસકીર્તન અને કીર્તિકૌમુદીમા દર્શાવ્યા પ્રમાણે પરમર્દિ સિવાય એવી ભલભલવાળી આને રાજની ઘણાંયે વિગતો આપેલી છે પણ

ત્યક્ત તાજ્યિના (ત્યક્તા) યદ્રોડ્રુક મિતી વય ।
गुजर मूलराजा रज्य क्यादुर्गमवी विशत् ॥

એમ પૃથ્વીરાજ રાસેતમા 'મૂળરાજને કર્યા દુર્ગમા નસાડી મૂક્યો' એટલું જ કહ્યુ છે તે યથાર્થ છે પૃથ્વીરાજ વિજય સ ૫, પ્રકા. ૫૫, ગુજરાતનો મધ્યકાલીન રા ઈતિહાસ પૃ ૧૫૬

૭ Bom Gaz Vol I, Ch 2, P. 158

૮ અહીં ઉપરનુ કર્ણકોટ બરહદ કે બરહ તરીકે નિર્દેશાયુ છે એમજ બુહલરની માન્યતા વોરેસી ગ્રોફ્સ્કાય છે Bom Gaz I P 167

૪ ધરણુકને આ પાળિયો કર્ણકોટમા છે, પણ તે ઠકાઇ ગએલ છે એમ કહેવાયુ, અને તેને પાછળથી જ્યારેજ્યારે કુમેળ જવાના પ્રયત્ન થયા છે ત્યારેત્યારે કર્ણકોટમા ઠગલ થયુ છે એવી વિકતી છે

કુમારપાળ ચૌલકી (૧૧૪૩–૧૧૭૪) નો સામનો કરતા નાગોરના રાજાને કંથા આસનો દુર્ગપતિ જઈ ગયો હતો.

સાઠના સમયથી એક યા બીજ રીતે કંથકોટ પર સ્વાગિત્વ તો ભગે સમાઓનું જ રહેતુ આવ્યુ છે કચ્છાધિપતિ ભગ્ન રાવ રાયધણનુ ત્રણ પુત્રો હતા તેમની વચ્ચેની કજીયાની વર્ષોવ્યાપીના તેના પુત્ર દેદા અથવા વીરબદ્રને કંથકોટ સોપાયુ (ઈ. સ. ૧૨૪૪) ત્યારથી દેદા જાડેજા તરીકે ઓળખાતા તેના વંશજો કંથકોટનો કબજો ભોગવે છે તેરમી સદીના વાઘેલાઓની આણ પણ ત્યા હતી કંથકોટથી થોડે દૂર ઓખરા કેરાં પાસે એ અરસાનો એક પાળિયો મળી આવેલો છે, તેના પર સવત ૧૩૩૮ (ઈ સ ૧૨૮૫)-ની સાલ છે અને તેમા સારગદેવ વાઘેલાને (ઈ સ ૧૨૭૯–૧૨૯૬) મહારાજાનધિરાજ અને અખૂટિદ્વપોષકારના મહારાજા તરીકે તથા માલદેવને તેના મહામાત્ય તરીકે વર્ણવેલ છે પરન્તુ સદીની શરૂઆતમા (૧૪૧૦) મુઝફરશાહે કંથકોટને થેરે પાણી હરાવ્યુ હતુ, છતા યે એ તો ચક્કસ જેવુ રહ્યુ પછી ૧૪૩૨માં મહમૂદ બેગડાનુ વર્ચસ્વ પણ ત્યા વર્તાયુ હતુ આઈન-એ-અકબરીમા (૧૫૮૩–૧૫૯૦) અબુલફઝલે કચ્છના મુખ્ય કિલ્લા તરીકે કંથકોટનો નિર્દેશ કર્યો છે; તથા તળકાટ–ઈ–અકબરીમા કંથકોટને કચ્છના તાબાને મુલ્ક કહ્યો છે

કચ્છના રાઓની ગોડજી ૧૬૯૦મા ગાદીનશીન થયા ત્યારે પૂર્વે રોઢ નદીકાઠેથી સીવાનપટ્ટ મેળવવાની આશાએ કચ્છ આવ્યા તેને જીવણ રોઢે ધમકી આપતા પૂર્વે કંથકોટમા જઈ ભરાયો હતો પણ ત્યાના ગિરાસદાર કરણીઓએ રાઓશ્રીને આણી ઓઢુ લાગ્યો એ માન્યતાથી પૂર્વને રક્ષણ આપેલુ નહિ પછી પૂર્વે સિંધના ગોર ગુલામશાહ કલોરાને લશ્કરી કચ્છ પર તેનુ આક્રમણ લાવ્યો અને ગ્રાસનું ચિરપ્યાત યુદ્ધ કરાવ્યુ. અંતે સંધિ થતા ગ્રાસના યુદ્ધના બર્બેની ઓટ પૂરી પાડવા તેણે કંથકોટ પર પણ ચડાઇ કરી દદનો રક્ષા વસ્ત્રલ કરેલી જગાદાર કનેહગઢગઢને પણ કંથકોટને થેરે ઘાલેલો અને અમુક વિસ્તાર સુધી તો કોઠળા દરવાજે નહિ જટલા તેમ ગામુધાર પરથી કિલ્લા પર તોપોનો મારો ચલાવેલો ને કિલ્લાના દેવલક્ષ ભાગને નુકસાન પહોચાડેલુ પણ આ રેરામા તેના લશ્કરને ઓટલુ સાહસ કરવું પડ્યુ કે તેને બજ પાછા વળવાની ફરજ પડી, જ્યા ઘોડો પખત કરી ૬૧ વર્ષની વયે તે બીજાર સઘ (૧૮૦૪) તેના અતિમ વિજયોની યાતના ભોગવતો પડ્યો. તે પછી તેના પુત્ર દુર્જન-સિંઘાને કરીથી મહારાવશ્રી ભારમલજી બીજા પાસેથી ૧૮૧૫મા કંથકોટના ભોગવટાની બત ગળેલો. ૧૮૧૬માં કર્નલ ફ્રેઝરની સરદારી તળે થઈલા લુગલાગા કંથકોટ બિટિશને સરપેજ આપ્યું ત્યારથી ત્યાના દેદાઓ હસ્તક કંથકોટનો કિલ્લો કચ્છ રાજ્યની હકૂમતમાં છે

કાળની ઘટમાળના આવા તો કેટલા યે ઈતિહાસગ્રાવરેલા ગઢ કથાકૂર્મ પર ખડ્યા હશે મોટ અને સાઠ, મૂળરાજ અને ભીમદેવ, મહમદ અને મુઝફ્ફર, અંતી બહુવિધ કોટિની અનેકાનેક વ્યક્તિઓ આવી આવી હશે ને તવારીખની તેજસ્વાયામા ગરક થઇ ગઈ હશે

અને કંથકોટના કિલ્લાની આજના જગાનાગા ઘડે લશ્કરી કળ-યોગિતાયે કેટલી ? આધુનિક શસ્ત્રો સામે તો એ કાગળોનો મોટકુ લાગે પણ, વનસ્પતની સાથે અર્વાચીન ઇજનેરીનો વિકાસ થયો તે પહેલા ગઝબુ ત્યાનુ બાધકામ જેતા તે ચકિત થઈ જવાય છે

રાજનીતની પક્ષાપક્ષીમા અને રાજનીતિના ચિત્રવિચિત્ર પલટા-ઓમા, ધાર્મિક જનૂનની ઘેંચતાણ વચ્ચે, નીરવબદરી કે માનબળ કે તેની, પણ લોકમાનસની ભાવનાઓમાં રચી ગઈલી અને સંગિત ઉર્મિઓ પ્રેરતી, કેટલી યે સુપ્તતાઓ આવી જાગવાઈ ગઈ હશે નેસનર્મિક રમાયેલા વચ્ચે એવા ઇતિહાસના અજ્ઞાતપ્રસર પટ્ટો અસ્પૃષ્ટ અપ્રગોયા અને સ્મૃતિચિહ્નો એવાયી કથકોટને અજ્ઞત ગળવુ નીરવ આજે પણ નજર સમક્ષ તરી રહે છે રામચિહ્નછ ચઢોદ

વધુ સ્ક્રીનેટ...પૃષ્ઠ૩

સુખવ્યથા. (ઝવેરીભાઈ પુરોહિત

જનગ્રાન્થા સુખની વચ્ચે ઓળોટનો છતા, માણસને ખરે ચેન લાધતુ નથી; તેના આત્માની તરસ તો જુદી જ હોય છે. જેમા પોતાના ખમીરનું પારખું ન થાય એવા બે નસદીન નીરાનમા એક પ્રકારની વ્યથા તેનું અતર ફેરી ખાય છે; ને પોતાની આત્મગ્લા પ્રગટી લઈ જગતમોંદિરમાં ઉપયોગી અર્પણ બની રહે તે માટે સગાય-સલાડને કોર૨ ટાકણાના ઘાની અગર તો પ્રલયરવેને ઝેલાઈ કોરવની યાચના કરે છે

[૧]

નથી સ્મરણ મધનું, નવ અનિષ્ટની કલ્પના,
નથી ઉદય કે નથી તિમિરઅર્ણવ કે અસ્તની
કરોટ મનને પછી જ લગરીક સાકલ્યની
નથી અકળા, તેમ ના; અગડની ખુમારી નથી.
કહું ન મમથ પેં, ન તવસાદના સ્પર્શની,
અકાજ વહી જાય આયુ વધુવિદ્વગ્ની વૈભને
અરે, સરજી જાય છે માન તહીં પદ્મરૂ રચવા,
અને સહ અજપ કોઈ, અપરાધી પાપુ કરે!
ખરી ન પરિતૃપ્તિ દોય, અમાગી ધધામાં ચરે,
અતુપ્ત વલખે, ખરે ફરજ પારખી ના ગમે
ચહે ગનુજ જે અપાય મુખ,તે મને સાપક્ષ્યા;
છતા ઇચ્છવેરુ દે ! નદિ ખમીરનાં પારખાં.
-ઓ, સગમકૃપાયા સગમોમા યે મુજને
ન ઇચ્છના મનજું,અને મુખવ્યથા ગાનીઓ ગમે!

[૨]

અહો સગય ! કે સલાટ! તુજ ટાન્ટોટાબ્બે
નવો જ ઘટ ઘાટ, ક્રોડ કરણા ભરે ખેરજ !
પટ્યો અબુધટેક પથ્થર પ્રથમ, યત્ને ધુળના
ચરેલ ગદુઘાત,-મુક્કલ વિકાસની પૂજના
નિનાદ કર, એ અધાય મરજીતે ટુંની
પ્રજા ઇમરવા—કલામય થયા કે તાહરે
અલે ગસલતો કરે તુજ ઉપાડો ને ટાકણું-
દીદાર પલટાવ આરસ સમાન આબુપ્રભા.
સહા અભયપૂર્ણ, દર્દમય, નો ય કલ્પાગત
સુમેરુ તુજ સિદ્ધપુનુ આજ્ઞ બબ્ધ ટકારને
પછી, અમરદેવ દે ! પરમ વિશ્વકર્મા પ્રભો !
વિગાટ તવ વિશ્વપુરુષાટ તણે-કલાકોટિને
કરોડ કૃતિ ક્લાસમ અની અને રાજવા
મને વિપલ કેક, નો ય વિરામાલ કેની સતુ.

[૩]

અરર પ્રલયદેવ દે ! વિલયનોજનોના મોજથી
અહીં ગબડાવ, કે ક્રમક તાવ તો દે બવા'
અરે લગીર આગ્રહો કઈ કહ્યા ધરાકુનનો
ગને નજુર ખુલતો ધનગગાવ, હે ક્રોધ!
નિરાત મુજ નસદીન ઇચ્છના જ માકીયા, ઘને
તને ય ગધુ અસ્તવ્યસ્ત કરવા ઘને માગના
બધે નીકરો લય... ચીર,વરસાદ, ઝંઝાનિલો-
કરી સરક્ષ ક્રિસ્તલિક મુજ પે લગી લે બવા !
નિદાગી ખિત તાદ્રુ,ખિત કરીગર્યું તવા,
અને ઇરેજમેરુ ફેનિલ ઉછાળી દે આપદા
મથીગ નવસર્જને; અજબ પીરૂપે પ્રાપ્તના
બદાશીલ અદાર દૂ નવયજ્ઞનની કોટાએ
મને વિપલ કે દબ્બ, વ્યથ વધુ દે દાસ્ય
ન દો વિનય ઇચ્છને,-મરજુ હે મને વેનારી.

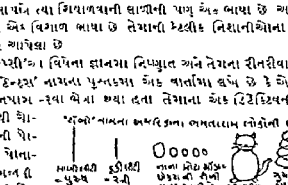
નિશાનીઓ અને ઇશારાની ભાષા

પોતાની પાછલી જિંદગી સાતિયો નીલવરણા હેતુથી એક અદ્ભુત પોતાના મૂળ વતન આગટાગા ટહુકા ગયા આદુબાંધુના ટહુકેની સાદ બહુ હતી ત્યારે તેમણે પોતાના ઘરના ઉપયોગ માટે એક સારો લાકડો કુનેરો પાણીનો ઢગો એ- રાજે આળખુંગા કાઢે ટહુકે આવેલો લાકડા પકડવા ઘર બનાવ્યું કુનરાને ત્રિભેટાની મુલ્યાઓને તેને પરિણામે પેલા ઘોડાને એક ઝાડ ઉપર ચડી જવું પડ્યું. ઘરમાણી ગદ્દ માટે બળ પાડવા જરૂર હતો, એટલામાં ટહુકે ઘરમાણીને કહ્યું કે 'જો તમે બળ પાડીને મને કુનરાકો નહિ તેમ આકપારાના બાવવા નગારું કે એક એવી ગોકવણ કરી આપું કે આખારી કાંઇ પણ બહેકની ડાળીનો માણસ હવે પડી તમારા ઘરમા ન આવે ' આ વાત પેલા બુદ્ધુએ એકલી બધી નવાઇ ભરેલી અને આશ્ચર્ય લાગી કે તેણે તે કબૂલ્યું ઔર નો તરત જતો રવા, પણ બીજે દિવસે સવારના તે બુદ્ધુભાના આગમુખમા, બહેકની જીભો ભરાવા ઝાડ ઉપર ચડવા જ નજર ઐસે તેણે ચમકીક નિશાનીઓ કરેલી બાજુએ પડી આ નિશાનીએ ત્રિભા ઔર મોટું ચક્કર, ત્રિરસ, ઓગ્રી અને એક નિર્દોષ હતા ત્યાર બાદ બધા આડવાડિયા પગાર થયા, પણ તેવા રખડ સદ્ભુદ્ધ-શીમાના મોહિને કરી ત્યા કેમા કીધી નહિ.

કેવલ બધા માદિના પછી એકવાર એક બાબરી ઓલા લાગતો માણસ તે ઝાડ પરની નિશાનીઓ તરફ નાકીને બંનેને દેખાયા આ નિશાનીઓનો બેઠ કહેવતા તે ધમ્મામૂને એકલી તાવારેથી લાગેલી લતી કે તેણે, બંને તાવરીને આ નિશાનીઓના બેઠ કરેલી આપે તો એક રૂપિયા બક્ષિસ આપવા કહ્યું તેથી તે તાવરીએ સગમનજી કે, 'આ નિશાનીઓનો અર્થ એ થાય છે ક આ માકાનવા એક પાછ જુદી રહે છે તેના પાસે એક દુધ કુનરો છે ને ત્યા બહુ ચલાગત નથી.'

કડેવની ભાગ્યે જ જરૂર છે કે દરેક જાદલી ટોળી પોતાની નિશાનીઓની ભાષા વાપરે છે જંગલી કેમની બહ્મી ટોળીઓથી માહીને યુરોપ અમેરિકાની 'લિપ્સી' ટોળીના પારે પણ આવી નિશાનીની ભાષાઓ હોય છે આપણે ત્યા મિશાળમાની લાળીની પણ એક ભાષા છે અમેરિકાની 'હોબો' (Hobo) ટોળીની પણ આવી એક વિશાળ ભાષા છે તેમાની કેટલીક નિશાનીઓના નમૂના જોયા જેવા છે આ નીચેના ચિત્રમા તે આપેલા છે

ઇંગ્લેન્ડના 'લિપ્સીઓ' વિષેના જ્ઞાનના નિષ્ણાત અને તેમના રીતરીવાજથી વાકેફ ફ્રાન્સીસ ગ્રોસો નેના 'ધ લિપ્સી ટ્રેન્ડસ' નામના પુસ્તકમા એક જાતીમા લખ્યું છે કે એક બીજી મળ્યા બાદ બહેનના કેવલ ટિકિટનો લપાત્ર-રવા બેસી ગયા હતા તેમાના એક ટિકિટધિનીએ બીજે નિશાની પેટી

'ભટકી' નામના ભમતિ ભમતારામ લોકોની ઢબુરી ભાષા
અયોધ્યા
ઝાડીઓવાળી જગ્યા
ઝરણું
ઝાડ
ઝાડ પર ચડવું
ઝાડ પર ચડવું
ઝાડ પર ચડવું

બહેરા-મૂગાની ભાષાના બે નમૂના (૧) ડાબી બાજુ: એક હાથના ઈશારા વડે અંગ્રેજી મૂળાક્ષરો ફરાવીની ભાષા; જમણી બાજુ: બે હાથના ઈશારાથી કરાવાતા અંગ્રેજ મૂળાક્ષરો

ઈશારાથી થતી વાતચીતના બને માણસો નિશાનીઓથી પહેલેથી વાકેફ હોવા જોઈએ; નહિ તર કેટલીક વાર એવો ગરબ ગોટાળો ઊભો થાય છે કે ન પૂછો વાત. રાજા ભોજના વખતની એક વાત છે કે એક વાર તેના દરબારમાં એક પંડિત આવ્યા. તેમણે કહ્યું કે પોતે નિશાનીઓની ભાષામાં પારગત છે અને કોઈ પણ પંડિત તેની સાથે ઈશારાથી વાતચીત કરી તેને હરાવી ન શકે તો ભોજ રાજાએ તેને એક સોનાનું પૂતળું કરાવી આપવું, અને જો પોતે હારે તો અનેક રાજાઓ પાસેથી મેળવેલા પૂતળા પોતાને ઠગવાનારને અરપણે બધી પોતે આપી જાય.

કવિ માઘિકાએ આ બીડું ઝડપ્યું અને કહ્યું કે 'આવતી કાલે મારા ગુરુ આવવાના છે તેની સાથે પંડિતજી અહીં વાતચિત કરે.' બીજે દહાડે માઘિકાએ એક બરવાડને પંડિતના કપડાં પહેરાવી હાજર કર્યો. માઘિકાએ બરવાડને બરાબર પઢાવી રાખ્યો હતો કે 'તારે બીજકુછ બોલ્યા રહેવું અને બાજ ઈશારાથી જવાબ દેવો.' પંડિતે અર્ધાની ગરઆતરા બરવાડ સામે એક આંગળી ઊંચી કરી જવાબમાં બરવાડે બે આંગળી ઊંચી કરી. પછી પંડિતે આખે પાંચ આંગળી ઊંચી કરી, એટલે બરવાડે પાંચે આંગળીની મુઠી વાળી બતાવી-આથી પંડિતજી ખુશ થયા અને સભામાં પોતાની હાર કબૂલ કરી.

ભોજરાજાએ પંડિતને વાકચિવાદમાં અજેય જાહેરવવા આજ્ઞા કરી એટલે પંડિતજીએ કહ્યું, 'આ શ્રોત્રાન્ વાણ્ય જ વિદ્વાન છે. મેં તેમને એક આંગળી ઊંચી કરી કહ્યું કે ઈશ્વર એક જ છે. ત્યારે તેઓશ્રીએ જવાબ આપ્યો કે પુરુષ અને પ્રકૃતિની એકલી જોડલી જેવી નથી. પછી મેં કહ્યું કે આ પરમાદ્વૈતવાદ બધા પ્રપંચને છે ત્યારે તેમણે કહ્યું કે એ પેલા મદ્વાસનનું એકડું બહુ જ ગુંચવાયું છે.' આ પછી પંડિતજી રવાના થયા ત્યારે કવિ માઘિકાએ ભોજરાજાને કહ્યું કે 'આજ ગુરુદેવ પાસેથી પણ તમને આ વાકચિવાદ વિષે માર્ગદર્શન મળ્યું.' પછી માઘિકાએ હકીકતથી બરવાડે કહ્યું કે 'આવો આખ્યુ હુકડો વાગ્યો. તેમણે મને કહ્યું કે એક પેટ્ટ કે તો ને'હું, બહુ એકને બદલે બે કે, બે જણો હોય તો તો આખે પાણો પાયમાં આવ્યો, એટલે મેં તો મૂઠી દેખાડી કહ્યું કે આ જોઉ છું! તોપણ તો હાલતો જઈ ન જવાથે પાછી આપ્યો કાકડી વાળી."

પીતાંબરદાસ રામજી

કેટલી ચોપડી વાંચ્યા પછી તમે કહી શકો કે તમારી ચોપડીઓ વાંચવાનો અભ્યાસ પૂરો થયો?

મોટા માણસો ઘણી ચોપડીઓ વાંચે છે, પણ કેટલાક માણસો ઘણી ચોપડીઓ વાંચતા નથી.

ઘણા માણસો ઘણી ચોપડીઓ વાંચે છે, પણ તેમાંથી કંઈ પણ વિચાર કરવા જેવું તેમને જડતું નથી.

કેટલાક

કરકસર અને બચાવની રીતો

'કરકસર'ના વરતમાં આપણે આ વિષય પર 'કુમાર'ના વાચનારાઓને અને અનુભવીઓને, જે જુજબના મુદ્દાઓ આપણા માનીતા આપણા જાણ્યા હતુ, પરતુ આપણા વાચકોના અભિપ્રાય લેવા છતા તેમનો જવાબ બહુ થોડા સજ્જનોએ જ આપ્યો છે. તેમા પણ મોટે ભાગ તેઓ કે નિબધ કયે હેબાનો કર્યો છે, જ્યારે નિબધ વિષયોપર કહું છે આ બાબતની જરૂરિયાત ઘણજ ને દ્રમબુધા પોતાના મુદ્દા તો બે જ બુદ્ધિબેઠ બોલ્યા છે (૧) શ્રી માણેકલાલ મહનલાલ મોટી અમરાવાડ અને (૨) શ્રી ચાદીવતરામ હીરજીભાઈના અમે તેમનો યથા-ચિત આભાર કરી આ નીચે એમના લખાયેલા એમના મૂળ કાગળો પ્રસ્ટ કરીએ છીએ અને બીજાઓને પણ તેમનું અનુકરણ કરી હજુ પણ આ બાબતોઓમાં વિશેષ ઉમેરો કરવા આમત્રણ આપીએ છીએ કેમકે પ્રયત્નેન લેખો લિખાવવા લેખકોગાથી સારમાન દ્વારકાદ્ય વ્યક્તિ-ચાર નામ સાથે પાછળ આમેજ કરવામા આવી છે

માણેકલાલ મફતલાલ મોટી તરફથી

(૧) જ્યા લોકો લાકડાથી રાખતા હોય ત્યા ચૂલાની બાજુમા ઓટલા રાખવાથી રધાઈ ચૂકેલી વસ્તુ પણ ગરમ રાખવા રહી શકે (૨) ઘડેલા બાજોનુ ગળામા (બરડા) બીજી વખ-તના ફળાવવા માટેના ઘડેની સાથે જ ફળ-વામા નાખી દેવામા આવે તો સડેલા ફળ નુ-સાન બહુ જ ન પણ પડે (૩) રાધની તેજાના ભુક્કા આપણની સાથે બટાટા, મરચાની ભીંજે અથવા અથી કોઈ બાફીને શાક કરવા ી જોને નાખી રાધી હોય તો તેટલો અને તેવજાનો બચાવ થઈ શકે (૪)

દાળની વઘેલી ઉપર બીજી એક તપેલીમા ચાળી ભરી મૂકવુ હોય તો કોટલ્ય વધારાના અરધ વરસ બાત પાછે આપણ તૈયાર થઈ શકે છે અથવા કપડા ધોવા માટેનુ ગરમ પાણી પણ મેળવી રાખ્ય (૧) પાણી બરા-બાની ડોલને વપરાશ થઇ રહ્યા બાદ કાપી રાખી મૂકવામા આવે તો ડોલની જિન્દગી બેવડી થાય છે, અર્થાત્ કાની વધારા અવય ઘણો જ ઓછો રહે છે (૬) આ રીતે છત્રીને પણ સીધી (બધલીથી હાલલમા) રાખી મૂક-વા કરતા ઉંધી રાખી નાકવાથી છત્રીનું કાપડ વધુ વખત ચાલે છે (૭) રટ થઈ ચૂકેલી ટા-લની બાલબુગા, હવાની અવરજવર માટે બાકુ પાડીને, વચ્ચમા બળી (સગાડીની) મૂકીને, કપરનીચેના ભાગમા મોટી છાતી લેવાથી વગોા મુખી બાલે ત્યને કરેરિયર બનાવ્યા બાદ ત્યા તેની ગ્રાહકી ટકાવ થઈ રાય છે, વધુમા રધાઈ ચૂકેલી વસ્તુ પણ વધર કોવરાઈ તે પર ત્રરગાગરમ રહે છે (૮) ફાટી ગએલા પાનિયાની રજાઈની ખોળ બનાવી શકાય (૯) ફાટી ગએલા કોટના કાપડમાંથી નાના છોકરાઓની બેથી ત્રણ બટીમા બનવી સારે અરબખત કોટનું કપડુ વગેરેથી ફાટ્યા વગરનુ અને તેના વરતરાજય આખને નકે તેવા ઢોબાને ઢ્ય (૧૦) જાની બજેરી માટલી આવ્યા ઘટાનો ઢાકણો ટોરિસ્યારીથી કાઢી લીધા હોય તો ઢોકળા કરવા માટે એક ગારામા સારા સાધનબળી રહે (૧૧) અને માટલીમા નીચેનો ભાગ ખરેખરી સારી હાલતમા હોય તેવા સરેરા-ટલી અવરા રસરોટલીનો નખાબ્ધમા માટલા પોચા તી ઓની મોટી બેવડી નાટલી બનાવવાનુ સાધન થઈ રહે (૧૨) મોટા ઘરમા વખતે બાત કોની વસ્તુ વધી પડે છે તેવા બાતમા જરા મોટુ અને ઠડ બેજળી ચુકતી નાખવાથી, એ મુ-કાર ગએલા બાતને અવશ્યકયારે જરૂર પડે ત્યારે તળીને ખાવાનાકપયોગમાલઈ શકાય (૧૩) સળગી ચૂકેલી દીવાસળીને સધરી રા-ખીને ઉપયોગમા લેવા, જે માટે ટબ સળગતો હોય તો તેની ઉપર સળગી ચૂકેલી ઝાળી ઝા-ળવાળીને સગરી પેટાવી શકાય એવી રીતે એક ટ્ર પર ગોઠવી સળગવા આખી બળી રહે ત્યા સુધીમા બાર વખત થા તેથી પણ વધુ પણ ઘણ કામ આવી શકે (૧૪) દીવાસળીઓનાં ખાલી બેકમા પણ સંગ્રહવા જોઇએ આ ખાલી ડબ્બાના ઉપયોગ અથવા સંગ્રહણે વગેરેના પેકિંગ કરવામા વાપરી શકાય બોબા ઉપર આપણા નામનુ કપિલ લેબલ વગેરે લગાડવુ પડે (૧૫) બાતનુ અસાધારણ કપડા ઉપર બાર ચઢાવવાના કામમાં આવી શકે છે

મહીપતરામ હીરજીભાઈ તરફથી

૧. કામળાને બારણે સ્ટ્રેટનો કપચોન કરવો. (૨) કામળાની બને બાજુ વાપરવી (૩) બને તેટલા ઓછા પણ સુવ્યવસ્થિત અને સ્પષ્ટ અક્ષરોથી લખાયુ લખવાની ટેવ પાડવી (૪) ટેલિફોનરના કહાનુ કરવાબ કાપવામા આવ-વા પાનુ નકામુ ગણી કે કી ન દેતા તેની બીજી બાજુ બને તો વપરાશમા લેવી (૬) વર્તમાનપત્રો કે માસિકોના રેપરો કલાક્ષણ-થી કેમતેમ કાઢી કે કી ન દેતાં સાચવી ઠ-ખાડી કઈ તેની પાછળી બાજુનો વપરાશ ઠોરા લાયક તરીકે કરવો (૭) વર્તમાન-

કરકસર

પ્રત્યેક વરસ બહેવા જુવનેવરસા એક સાહિત્યવસ્તિક બનાવી વિદ્યાર્થી ઓ કે ઠેકાણે થઈ અને તેને 'કવિશ્રી' કહેતા વિદાય ક-ખતે અને વધુ કે કવિશ્રીને જોઈતી કોઇ ચાઈ રહેતેવી બેટ આપુ પરતુ મેઈ બાબ્ય વસ્તુ ન મળવાથી સુકેબ્બાથી ગેરહાજી બનાવટમા ઢાયબાદાનો ધોતીજોડો કાઢી બેટ આપ્યો

એકાદ વરસ પછી અને જગ્યાપુરીના તેમની મુલાકાત થઈ તે વખતે કવિશ્રી પરથી ચૂકયા હતા તુંતેમને માટે એક સુદર રપાનુ ગુલાબ લઇ ગએલા કવિશ્રીએ બાંઈનુ ગુલાબ બાપુ આપતા કહુ કે બેટ આપવી જ હોય તો ધોતિયાનો જોડો જ બોકલાવજે'

આવીની વસ્તુ બહાને કવિશ્રી ધોતિયાની પરાજયી શામાટે કરે છે તે મને સમજવામુશ્કિલ-

આગાની વાતચીત દરમિયાનમેં અરસ્ટ્રી સાહબી હતી હજારહાલ તમા તેમણે એક નાનુ સરખુ પોટલુ લાવીને છોડ્યુ. અને 'જુઓ આ કરી તમારી બેટ' એમ કહી એક પછી એક કાપડનું વર્ણન કરી બતાવવા માડ્યા 'આ ઝાલા ગામુ વારનો બહુ રનનો નાઇટ્રાડ્રેસ, પોળુ એ વારનો સફેદ સૅલો, સવા વારનો ઝાકળ વરનો બ્લો, પોણુ વારનુ સફેદ ટાવર્સ, અર્ધા વારનો સફેદ કોલર, એક ત્રિપોની ભરતવાળી ખોલ, અને એક નાનો રૂમાલ

મને કાંઈ સગાવસુધ નહિ.કવિશ્રીએ આમ અનેય ધોતિયાનો જોડો છએક વાસ પછી કાઢવા હતો, તેમાથી તેમના શ્રીમતીજીએ આ રનબેન્ગી સર્જન કર્યું હશે

અમાળી સ્ત્રીઓની શુદ્ધબુદ્ધિનુ પરિચય આ પરથી મળી ગકરી કવિશ્રીની આર્થિક સ્થિતિ એકદરે બહુ સારી નથી. પરતુ તેમની શુદ્ધબુદ્ધવ્યવા પરથી કોઈને અવાજ રાકે ન નહિ. તદનહદકા અરથે કલાત્મક દર-કસરવાળુ વ્યવસ્થિત ઇવન તેઓ કરે છે

દ્વારકાદાસ બચારાઈ

પત્રોની આગળારની ખાલી જગ્યા નાના વેપારીઓ કે વિદ્યાર્થીઓ હિસાબી આકડા માટે વાપરી શકે (૫) કોઇ વારદિવસ ઓખાની બીજી બાજુ કોરા કાગળ તરીકે લખવાના કામમા લેવી, (૬) એક વખત ઉપયોગ કર્યે અધિકા કવરોનો ગરબામા સિયાયની બીજી બાજુએ આનિક બિલ કે ચિઠ્ઠી-ચપાટીમા વા-પરવી, (૭) કાગળનો ટુકડો ફેકી ન દેતા દેવતા પાટપાના કામમા લેવો

૨ ગ્યાનતેજનો બચાવ- (૧) ગ્યાસતેલ વાળી સળડી કે ગ્યાસતેલવળી બીજવેલ બાબુ દેવવાપાટલા માટે વાપરવા નહિ, પણ બહાર

કપડાંના ટુચ્ચા કે કાગળના રુમાલમા ઊંડતા નકામા અગર તો જરૂરમા થતા ઝીપડાના ડાળખાનો ઉપયોગ કરવો (ન) અત્રને બદલે કેરોસીનવાળી ને પેટ્રોમેકસને બદલે ડબ્બાના બાપરવો. (ક) ગાસડીને બદલે કડા દીવેલની ઉપયોગ કરવો કે જેથી આખ બગડે નહિ કે દ્રવ્યનો વ્યર્થ વ્યય થાય નહિ (ડ) વાળુ, પથારી વેળા કે કામો બને તેટલા વહેલા પતાડી લેવા, જેથી નિરર્થક દીવો બાળવો ન પડે. (ઇ) લકરીઓને બદલે કોલિયા કે ડબ્બા બાપરવા. (ફ) ઢોરને નિરપયોગી ઘાસ,રાડા વગેરેના ઉપયોગ કામચલાઉ પ્રકારા લેવામા કરવો (ગ) રાત્રે બને તેટલા ઓછા દીવા રાખવા બને બીજાકુલ ન રખાય તો વધુ સારા જેથી ઘસઘસાટ ઊંઘ લઈ શકાય, તેમજ ઓકખી હવા શ્વાસોચ્છવાસમા મળી શકે

૩ દીવાદાનીનો બચાવ (અ) છાણું બારી રાખવાની પ્રથા દાખલ કરવી (બ) એક જ દીવાસળી વડે ડબ્બો કે ટ્રમટમ સળગાવી લઈ દેવતા પાડવા કે જેથી બીજી દીવાસળી બગડે નહિ (ક) દીવાદાની બાકસની સાથે ઘસતી વેળા બે સર્હેજ ટોપકુ ખરી જાય તો નકામી ગણી ફેકી ન દેતા તેનો સંઘરો કરી ખાલી બાકસ ભરી રાખવી તે સળીઓનો ઉપયોગ બારેલા છાણાને અડકાડી કરવો (ડ) ચકમકનો ઉપયોગ કરતા શીખવું (ઇ) ચોમાસાની ઋતુમાં દીવાસળીની પેટી ભેજ જવાથી જગ્યામા ભુલ્લી ન રાખતાં કપડાકે કામા લપેટી રાખવી (ફ) એક દિવસમાં કૃત એક જ દીવાસળી બાપરવાની ટેવ પાડવી

૪ અનાજ દ્વારા દ્રવ્યનો બચાવ: ઘઉને બદલે ધીમે ધીમે શરુઆત કરતા બાજરી ઉપર આવવાથી સામાન્ય સ્થિતિવાળા કુટુંબને ઘણો ફાયદો થશે. (અ) ઘઉ કરતા બાજરીના ભાવના ઓછામા ઓછો પા પ ટકા ફેર છે. (બ) રોટા ઘી વડે ચલાવી શકાય છે. (ક) બીજકુલ ઘી ન હોય તોય ગરગરાશ્રમ ખાદ લેવાથી તુરકાત થઇ નથી દિને કે સહજ ગરમી બતાવે, પણ ઉપર પડવાથી ગાઢા રહેશે) (ડ) રોટલા બ તાવવાથી સમય અને ગહનત સાથે બળતણનો બચાવ થાય છે (ઇ)બાજરીની ગરાડીપાચનશક્તિ વધારે છે (ફ) જલદી પચી જાય છે. (ગ) આતરડાંનાં દર્દો ભતા નથી (હ) દર્દ કબજતના પોષક તત્ત્વો મોટે ભાગે બાજરીથી મળી રહે છે (ઇ) ઢાળ બાત કે અથાણાની જરૂર રહેતી નથી કહત રોટલો ને ચપ્પણીથી પણ ચાલી શકે

ગોરધનભાઈ હા. પટેલ તરફથી

(૧) ખોરાકની આ તકીના વખતના આવેડા, બેડી અને એનો ગરીબોનો ખોરાક હોઈ મોટે ભાગે ગામડામાં ખૂબ વપરાય છે અને એ જરૂરીમા જરૂરી પાકે એવુ ધાન્ય છે. (૨) દેશનિગ કાઢેગી ભળેલા અનાજમાંથી પણ મકીમકી અનાજ કરતાં જુદું કાઢી મૂકવુ, કે ભવિષ્યની ખટપટોમા ઉપયોગી થઇ શકે (૩) બાધાબાબાની, પુણ્ય કે સામાજિક જમણવારનો ખેવા પ્રસગે, અનાજનો નિરર્થક વ્યય કરવાનું માડી વાળવુ અથવા વસ્તાને બદલે જેમ દેવને દોરાનો ધાગો ચઢાવીને રીઝવી રેવામા આવે છે, એવા રૂપમા ફરકસર કરવી તહેવારોમા પણ મીનો અહુ ચટાકો ન રાખવો. (૪) નિત્યના ઉપયોગમા અનાજ લેતી વખતે, સાફ કરતા વેરાય નહિ, ધોતા વ્યર્થ થાય નહિ તેમજ આસામાણમા વહિ જાય એની ખાસ કાળજી લેવી. (૫) કોલસાની બાબતી તગીમા વહેરની સગડી વસાવી લેવી, કે જતે બનાવી લેવી એ વિષેનો લેખ 'કુમાર'ની માધુકરીમા પણ પ્રકટ થઈ ગયો છે, ખોરાક પકવ્યા પછી કોલસાને બુઝાવી નાખવાની ટેવ રાખવી. (૬)દીવાસળીની મોઘવારીમા લાઈટર (Lighter)નો પરાધીન શોખ કેળવવા કરતા, રૂનુ શોધી બનાવીને, ચકમક-પથરીથી અગ્નિ પેદા કરી લેવાની આપણી જુના જમાનાની રીતને અપનાવવી (૭) ઓાયા (બીડિ ઉતારી લીધા પછીના રાખિયા) ને ફાડી, વેંત વેંત જેટલા તેના ટુકડા કરી,તેની અસલખ્ય સળીઓ બનાવ્યા પછી, માટીના વાસણમા ઘેરો ગધક ગરમ કરીને, ઉપરની તૈયાર કરેલી સળીઓના બને બાહુના માથા બોળી લ્યો અને સુકાયા બાદ તેનો ઉપયોગ કરો દીવો પેટાવવા માટે પહોચી તો ચકમકથી પાડેલા એક તણખાથી જે કામ સરે છે અગ્નિના તણખાને બધક બોળેલી સળી આપવાથી, ગધક સળગશે અને પછી સળી સળગશે. આ સળીઓને એક વખત ઉપયોગમાં લીધા પછી ફરીથી બળેલા ભાગ ચકમકના બોળીને બીજી વાર ઉપયોગમા લઈ શકાય છે (૮) ચહા છોડનારને ચહા, ખાંડ, દુધ અને બાસતેલ એ ચારેનો બચાવ થાય છે. (૯) વસ્ત્રને ચીનડાં મારીને પણ લાબો વખત ચલાવવાની કળછ રાખવી (૧૦)મોધા સાબુને ટુકડાનો, ધોવાના કપડા આગલી રાત્રે માઠાના સર્હેજ ઘટ્ટ દ્રાવણમા આખી રાત પલાળી મૂકવા અને સવારે ચોળ્યુ વિના ધોઈ કાઢવાથી કપડા સ્વચ્છ અને ઊજળાં થશે

'ક' તરફથી

(૧) પાખી પીવાનો હાથનો લાબો પ્યાલો કે ઝોળ કાચનો વાઢેલો રાખીશ. લઇને, પ્યાલા મા બેસેલું પાનુ પરશી લઇને વાપરવાથી ઘોટાકામા ઓછુ એ છ મહિના કામ આપશે (૨) ધરગા વાપરવાના કપડાં ઓછા કરવા હોય તો રસરાશી અમલદારના સારુ પચ્ચ અરધુ પાટલૂન (નીકર) અને ટેનીસ (અર્ધી બાયનુ ખમીસ) કબરીમા આવવાને પૂરાં પાયકામ બનાયો છે. આ ઉપરાત ધ્યાનમા લેવા આપણે ધરમા ૨૨–૨૪ કે ૨૬ ઇચ પહોળી બાયવાળા જોયા, કે બનાવી દઇના દીલા પહેરેગીરે કે પુરા તબ વારિયાં ઘોતિયા વગેરે પહેરવાની કરી જ જરૂર નથી (૩) માથે ટકામા ટુકડા વાળ રાખવાથી તેવ વાગડાનો ખર્ચ ઘણો ઘટે છે, ને તે પાછળ વપરાતો વખત પણ

કૃષ્ણપ્રસાદ મ. અયાચી તરફથી

(૧) ઘઉંના લોટ કરતા બાજરીનો લોટ અને ચોખાને બદલે બટીના હાથે ખાડેલા તાદળા ને ખાવામા આવે તો શરીરને ખૂબ જ પોષણ આપે (૨) લુગડાની કકડી દીવેલમા બોળી સળગાવવામાં આવે. (૩) દેશલસા બુઝાવવામા આવે તો તેનો બીજી-વાર ઉપયોગ કરી શકાય. (૪) કોલસાની બકી પણ નાખી ન દેતા, છાણ સાથે ભેળવી, ગોળા વાળી, સુકવી, બાળવાના ઉપયોગમા લઇશકાય (૫)પડીમાંના કાગળો તથા તેના પર ચીંટાળેલી દોરીઓ પણ નકામી સમજી ગમે ત્યા ફેકી ન દેતા. કાગળને પાણીમા પલાળી, ફુદી, ગારો કરી, સુદર દોડિયા બનાવવ અને દોરા શીવવાના કામમા લઈ શકાય એકવાર વપરાએલા પરબીડિયા પર દોરા કાગળ ફોડી કરીને ઉપયોગમા લઇ શકાય

'રવિ' તરફથી

(૧) વર્તમાનપત્રના ઉપર વચ્ચેથી ફાડવા સિવાય કાળજથી કકેલી લેવાગા આવે અને સરનામા તથા છાપવાળા ભાગ કાઢી લેવામા આવે તો કુલ્લસ્પેપ કે એવા કુદડા નીકળી રહે છે, કે જેમાં, કાગળો, સરકારી કામના લખાણ વગેરે લખવામા ચાલી શકે છે (૨) ગામડાની પ્રાથમિક શાળામા શિક્ષક તરીકે બાળોને ગાદેની બેાયકુરેનો પ્રશ્ન આ ઉપરો વર્ષે સર્હેલાઈથી હલ કરેલી શકાય. ગામની લાયબ્રેરીમા આવતા અપાંના ઉપરોના દળલા પર ગામનાં બાળોને કાતર, સ્કપ્પુ ને એાયદોરા આપે કામે વળગાડી દઈ પગાડેલ જોડા તૈયાર કરાવી. આ યોજનાને સફલ બનાવી કાર્યકુશળી કરવા કરતા સર્હેજ ખર્ચાળ બનાવી ચિત્રમય કરી બધા બાળકોને

પડીને બબ્બે પૈસા આપે તે નોટ લઈ જાય, એવું ઠરાવ્યું. બીજે દિવસે તો જોનારાઓના પચારે નોટો ઊડી ગઈ જેના થબેલા ટોટ રૂપિયામાંથી,શિક્ષણમાં રસ લેતા એક વેપારીને ત્યાંથી તદ્દન પડતર ભાવે સીસાપેન્સિલ, બરુ ને શાહી આપ્યા જે બાળક આ વસ્તુ ચેરથી લાવવી ભૂલી જાય તેને શાળામાંથી પૂરતી તે વસ્તુ આપવા માટી સીસાપેન્સિલ બરુ તો ઘેાડા જ હતા, તેથી પહેાંચી વળે તેમ નહેાતા પણ બહેનના ત્રણત્રણ કહકારથી બધાનેા સમાવેશ સહેલાઈથી થઈ શ-ચેાક્કસ

બાળસમિતિએ હવે તો પાઠય પુસ્તકોને ચટાવવાના પૂંઠા પણ આ સામગ્રિક પત્રેાના જ બનાવી, બ્રાઉન પેપરનેા ખર્ચે પણ ઠાવ્યેા છે તદુપરાંત વધની જતી મેાંઘવારી ગા, વધતેા જતેા પાઠય પુસ્તકોનેા ખર્ચે નિવારવા એવેા વિચાર કર્યો છે કે બાળક જે વર્ગમા પાસ થાય તે વર્ગના પુસ્તક જો તે શાળાને આપે તે તેને શાળા આગળના વર્ગના પુસ્તક આપે

નવાં પુસ્તકો

દી આ અંબાલાલભાઈ (જીવનકથા-હીન) અક નરહરિ દ્વારકાદાસ પરીખ, 'કુમાર'-। ૧૯૮૮ ના અન્તમા અમે જે ગ્રથની ભલામણ રતી નેાંધ કરી હતી તે ગ્રથના આવૃત્તા, ગુજરાતના આ પીઢ અને મહાન ગુજરાતીના ચરિત્રને જાદુતાર ગ્રેને, ડૉ હરિપ્રસાદ મગ્ન-રાય ફેસાઈનિ પ્રસ્તાવના, ઘેાડા પરિશિષ્ટ તથા એક નવા જ ફેટેાગ્રાફ સાથે ૦-૮ર-૦ ની કિંમતે શ્રી રામકૃષ્ણ સેવા સમિતિએ પ્રકટ કર્યું છે ગળવાનુ સ્થળ શ્રી વિશ્વપ્રસાદ રતનરાગ ઠાકોર શ્રી રામકૃષ્ણ મિશન ગુજરાત સેાસાયટી, અમદાવાદ

આત્મારામ કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરના 'ગાર્ડનર' ઉપરથી ચદ્રાનુવાદકાર-રમેશ આર ભટ્ટ (૦-૧૨-૦) અને ફરાસ્ટ એમ નાથી, રેાયલ એજન્સ, નવચેતન સાહિત્યમંદિર, ભટ્ટ આગરવાર ૧-૪-૦

શ્રી નાથ્યચરિતામૃત (દ્વિતીય પ્રવાહ) શ્રીમાનદુરામ શર્માનુ જીવનચરિત્ર લેખક— શ્રી માણેકલાલ નાનજીવાદારાબાુ, પ્રકાશક— અધ્યક્ષ મંત્રી, ટ્રસ્ટી મડળ આનદાશ્રમ, ભીલવાડા(મેવાડમાવાર), પાકા મૂલ્ય ૧ ૧૪-૦, રેાકાય છે અરધા મૂલ્યે ૦-૧૫-૦

ઉષા—ચિત્રણા (સચિત્ર) હિંદી ભાષામા મૂળ લેખક—એક બે ડાકન્ડ, અનુવાદિકા— શ્રી રત્નકુમારી, એમ એ, પ્રકાશક વિજ્ઞાન પરિષદ અલાહાબાદ, કિંમત જણાવી નથી.

પૃથ્વી પર જીવન ક્રેમ પાંગર્યું [૫]

સ જીવતા તારાના રૂપમાથી હરીને પૃથ્વીનુ બધારણ થઇ ગયા બાદ, આજથી ત્રણ ક્રોડ વર્ષ પર તેના ઉપર પહેલવહેલી જીવસૃષ્ટિ પ્રકટી ત્યારથી માનીને તેનેા વિકાસ ઉત્તરોત્તર જે રૂપમા થતેા આવ્યેા છે તેના ક્રમવાર જુદાજુદા યુગ વૈજ્ઞાનિકેાએ પાડયા છે એવા સાત પ્રકારના યુગની સમજણ આપણે ગયા હપતા સુધી જોઇ ગયા

હવે ઉપલા ચિત્રથી આપણે, આજથી સાડા સાત ક્રોડ વરસ પર થઈ ગએલા ટર્શા ભૂસ્તરશાસ્ત્રિક નામના એક ઘણા અગત્યના યુગનેા પરિચય કરીએ છીએ એ યુગમા પેટે ચાલનારાં તેમજ પગે ચાલતા દરોડવાળાં રાક્ષસની પ્રાણીઓ (ડીનેાસૉર્સ) તેમના પર બહારમા પૃથ્વી પર ઉભરાતા હતા તેમા 'ડિપ્લેડોકસ' નામના પ્રાણીના તો એકાદી નાની ચેરી જેવડા ઇાળા હતા! આ યુગની જીવસૃષ્ટિ જેવા બધાકર ને ચિત્રિક દેખાવના હવા પુરતા પર કદિ પ્રકટયા નથી એમાનાં કેટલાક વનસ્પતિ-જાતી હતા ને કેટલાક માસાહારી દરિયામા જળચરી મગરેા થતા, ને 'હવાઇ રાક્ષસેા' નામની માહાકાય પેાકી પંખીઓ કેરેક ઝેમાતી આ યુગના અત બાજમા 'આર્કીઓપ્ટેરિક્સ' નામનુ પહેલવહેલુ પંખી પ્રકટયુ તે સ્તબ્ધજ કાનડાના કનુ હવુ ને તેની પાખો પર નહોર હતા! વનસ્પતિમા સાકુઆકારી ફળેાવાળા ઝાડ, દેવદાર અને હરસરજ ચાલુ હતા જાદાજાદા યુગના આ બધા જીવ-પ્રાણી વનસ્પતિના રૂપ, આકાર ને કદની માહિતી, લાખેા વરસ પર ખડકેા ને ફેાસિલેાના ગેરેજ વચ્ચે 'ગૅસિંગ' રૂપે દબાઈને તેમનાં જે આકાર છપાઈ રહેવા પામી આવે છે તેના આધારે ચેાક્કસપણે ઘણા આલેખવામાં આવી છે (બાકી)

(COURTESY: WORLD OF WONDER)

[અનુસ્વાર પૃ. ૨૬૦થી] એના મોની દેખાઈ કહી રહી હતી

પાનનો કચ્ચા હાસીને સામસ્ટ આવને કમ્મ આવળ વર્ષો. ડાબી બાજુ દરોક કૂટ કૂટ જ એક ટેળાવ કુપર મઢેને મુખ્ય રસ્તે ચટાલ હતું, છતાં ઈચ્છાપૂર્વક એ ઝાડીને સામસ્ટએ ત્રિવિધાભાય તરફનો ક્ષ્મોય રસ્તો પકડેર્યો. અને એ લાબુ અંતર કાપવામા, વચ્ચે એકોને એળ અને પ્રાણી-પૂજી કટાની રહેલ ટેળાઓ પાછેથી સામસ્ટને પાનના ડૂચા-ભર્યે મોએ જ રસ્તેા માગવેાપ્યો.એ ક્રિયાએ કરવ્યાન પોતે પાન બાધુ હોવાની જે બહેાની બહેસત થઇ, એને બાતર તેા સામસ્ટએ આથી સાતબ્યું અંતર પણ કાપી નાખ્યુ હોત.

ત્રિવભિ બાયના પાંચિયેથી મુખ્ય રસ્તા કુપર જઈને સામસ્ટએ એ જ આસ્તે કચ્ચા ગતિએ આલ્યા માર્ગ.

મોના મૂકેલ મશાલાઓના પડીકાને ઓળખવાની તૈયારી હતી પણ સામસ્ટ ઈચ્છતે હતેા કે એ સુખદ ક્ષણેા હજી લંબાય તેા સાર એટલી અને બીજી સુંઘેલી વસ્તુઓ વધારે વખત મેાંમાં રહે ને મારકૃમાની મજબૂતમાં હતારવી પડેલી પનેાતી ઉંચે વસ્તુલ થાય

ઓપાદીની આખી પાળ અત્યારે ઓનાઓ બળે ત્રણ્યાબુ કૂટ ઊંચી થઈ નાઇ હોય એવેા આભાસ લાને એટલા માબુએ અત્યારે એ પાળ કુપર બેઠાં હતાં અને જબાબી બાજુના ગલેારામા જ પાનનેા ડચ્ચા. ગેાઠવવામા સામસ્ટએ કેટલી આનબમતિ વાપરી હતી ! ડાબી બાજુ તેા રેત-પાટાને રસ્તેા લેાઢાની પાર જ છે કે બીજુ નાઈ ?

જમણી બાજુના બધા જ ટ્રાફિ-ને, એકલપડે અને એ પડે ગેઠેલા બહેસાબીઓને, સહુને પેતે જ પાન બાધુ હેાવાની હકીકત કહેવા-કહેવેા.સામસ્ટ હજી વીરોક દનલા ગાઢ વચ્ચે હતેા ત્યા જ સામેથી આવતા રોકની અવાજ કાનમા પડ્યેા

'કા એલા ? ક્યાં રખડ છ ? પછી જોઇયાટાના ને લુહાર ચાલના ને બૂરોશ્વરના ભિતબુ ના—'

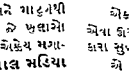
સામસ્ટએ તે કરવ્યાન જવાને ઇરી ક્યાં વિના ઘુસ્ટેા જ નહેાતેા એણે ટાબી બાજુ જોઈને, કૃપબુતા પૂર્વક અણઓળખ્યા અકબધ સ-ખેલા મેાના મશાલાઓ નિર્દેય બનીને ચૂકી નાખ્યા!

અને જોઇયાટા અને બઝેશ્વરના ભિત વિષે અને માર્ગવર્તી મેાટા ચ્ચના વિષે સામસ્ટના મગાલા વિકેાના મેાએ જે ખુલાસા આપ્યા એના એવડી સર્વજ્ઞ કે સુબેદી સેાપારીના એકેય મગા-ત્રાની રહેક હોય ખરી ?

ચુનીલાલ મડિયા

કસેાટીના જવાબ

(૧) ત્રણ જ જબ્બુ હતાં : ટાદેા બાપ અને દીકરેા. તેમા બાપ એ બાપ પબુ ખરેા ને દીકરેા પબુ ખરેા (૨) ડાબી બાજુ બતાવેલી આકૃતિ મુજબ

(૩) એકેય નદામા નદિ, પાણી સુધીને નદિ, પબ રામે માર્યો હતેા (૪) જુદે જુદે ને.

(૫) નવ. (૬) ડાબી બાજુ બતાવેલી આકૃતિ મુજબ (૭) કદિ નદિ—કીમર અને નેની પાચેની નીચલબુ બંને પાણી કુપર તરતા જ દેખાયી તે પબ બરજીનાં પાંણી ગઢયાં સાથે અઢર જ ચટતા રહે. એટલે નીચર-ણના પ્રવાહિયા કુળવા પાસે જ નદિ

લ વીં ગિ યા ની લૂ મ

એક બાબુસની બીજે બારેકની અને એક બદામની બેગ એ કેાયળી બેાવાઇ તેબે બદેર કર્યું ક કેાયળીબા જડશે તેા પેાતે દરેકમાથી અરધી અરાત કરશે. બાજયવગાત બને કેાયળીબા બાબી આવી, ત્યારે એણે બારેકના ફાળિયા અને બદામના ઠોદિયાં ફાનમાં ભાષી દીધા !

ટ્રેનમા એક બાગાટિયા કેબાબી પાસે બેઠેલા કોઈ વૃદ્ધના મુસા-ફરને પેાતાની ટિક્ટિ બતાવતા પૂછ્યું: 'આ બેમાથી રીટર્ન ટિકિટ કર્યા ?'

પેલાએ બેને રીટર્ન ટિકિટ કાઢી બતાબી, એટલે બાગાટિયાએ એ લક્ષને બાગીમાથી બહાર ફેંકી દીધી !

'કેમ ફેંકી દીધી ?' પેલા વૃદ્ધે પૂછ્યું

'મારે પાછા તેા જવુ નથી; એટલે ગા કામની ?'

'તેા પબ કીધેાંની શા માટે ?'

'ટિકિટ માત્રદે ખુ કે સસ્તી પડશે, તેથી !'

અમેરિકાથી આવેલા પેાતાના મિત્રને એક બ્રેમેજ લંડનના ટ્રાફા-લ્ગર સ્કવેર જેવા કાર્ય ગયેા; ત્યા ઊંચા સ્તબ્ભ પર નેલ્સનનું બાવલું જોઈ તેણે પૂછ્યું: 'પેલેા એટલે કાંચે તમે કોને ઊભેા કર્યો છે ?'

'એ નેલ્સન છે.' બ્રેમેજે કહ્યું

'એ વળી કેાણ ?' અમેરિકને પૂછ્યું

'કેમ ? બ્રેણે તેા અમારા ઇગ્લાંડને બાજની સ્થિતિ પર આપ્યું છે.'

'બરેર; બહુ ખરાબ આ તેા. બ્રેમેજ જ માબુસ કુપર બેઆખા દોષનેા ટોપલેા તમે લેાકેા ટોળેા છે એ તેા ઘણું ખરાબ !'

ચેારીના આરેાપસર ખટા ઠરેલા માબુસને મેજિસ્ટ્રેટે પૂછ્યું : 'આ માબુસે પેાતાની ઘડિયાળ કબ્યાબા બહેાદાર વર્ષે પેાતાના મેાંમા જડકી હતી, છતાં તે આ રેતી કાઢી લીધી ?'

'એ કીબ્બચવાના તેા હું પબાસ રૂપિયા વર્ડ હું, આદેબ' બેરે જવાબ દીધેા.

એક અમેરિકન ટુરિસ્ટ બારતેા હતેા : 'અમારા દેશમાં એવા એવા ઝાડની કોટિના દેડિયા હેાય માય છે કે બોવાનરનાહજારના ધળ-કારા સુદ્ધા સમબાય !'

એ સાભળી એક સ્ટોચમેને છાપેા: 'પબ મારે ત્યાનેા દેડિયાતેા એટલેા બાવરકુલ છે કે તાકે મેં ઇજિબ સાંભળવા દિવ્ય ફેર ી, તેા ત્યાના રબુતા તેાફાનની રેનેાથી મારેા આખેા આરેારાકાઈ ગયેા ".

નવેા પરણેલેા (બેાતાની સ્ત્રીને)—તેં આ શાક તેા આથી બારનું કર્યું હેાત તેા બહુ સારુ થાત

નવેાદા (રૂસાઇને)—હવે, એકલુ બધુ અરસ બધુ છે ?

પતિ—ના રે; હું તેા, એમા નેં કે મીઠું નાખ્યું છે તેના પ્રમાબુ પરથી કહુ છું.

આનબબાઈ ભીમજીબાઈ ને 'સ્નેહ'ના તારીને નીચે મુજબનેા પત્ર લખ્યેા : 'ગાદેબ, મારી ઘડિયાળ બેાવાઈ ગઈ હતી તેથી તમારા પત્રમા મેં બદેરબબર આપેલેા. બે દિવસ બાદ મારા ભાબ ભીલ કેાકના ગ-વ્યવસાયમાંથી મારી ઘડિયાળ બાબી આવી ત્યારે તમારા પત્રને મારુ અભિનંદન છે. બદેરબબર કેમેાં નિષ્ફળ નથી જતી "

દુશ્મનાગીથી એક ભાઈ ક્યાબથી નીચે ઉતરતા હતા તેને ગ્ર-સ્તીને બીજએ નમ્રતાથી પૂછ્યું 'આપનુ નામ કૃપાચંદ પાનાચંદ છે ?'

'ના, કેમ ?' પેલાએ તોછડાઈથી કહ્યું

'ઠ, માફ નદિ; એ નામ તેા મારુ છે, પબ આપ એ નામવાળી છતી આપની સાથે ઘર બાંધવા છેા !'

પંચતંત્રની વાર્તાઓ

—પાંચમું તન્ત્ર - અપરીક્ષિતકારિતા—

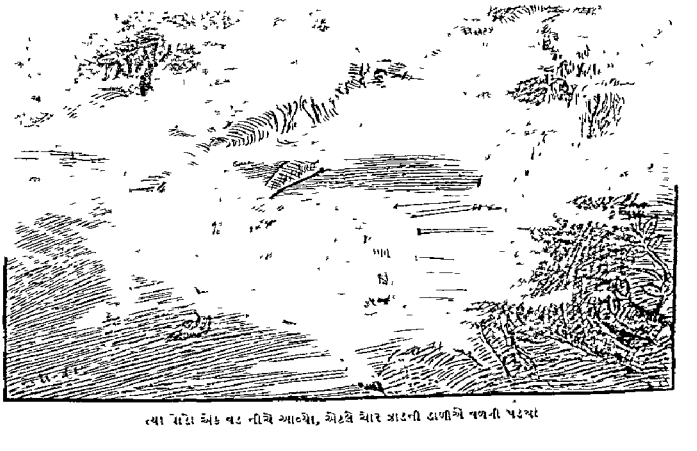
એમ કહીને એણે ચક્રધરને કહ્યું, 'હે મિત્ર, મને આજ્ઞા દે, જેથી હું ઘેર જાઉં.' ચક્રધર કહે, 'ભદ્ર, સકટ આવ્યું ત્યારે ધન તથા મિત્રનો સમાગમ કરાય છે તો પછી મને આ દશામાં તજીને તું ક્યાં જઈશ?' સુવર્ણસિદ્ધિ કહે, 'સાચું, પણ તને છોડાવવાની મારામાં શક્તિ નથી બીજું જેવું તેવું લીને થવેલો તારો મૂળ ચિકાર જોઉં જોઉં જોઉં છું, તેમ તેમ બીક થાય છે કે આ ભડકે કોણી મને પણ કાંઈ અનર્થ ન થાય કહ્યું 'છે કે,

'જેવી જ વજ્રનચ્છાયા તારી દેખાય વાનર!
વિકારો છે તને ઝાઝો જે ભાગે તે જ ઊગશે'

ચક્રધર કહે, એ ક્યા? તે સાંભળો

કથા ૧૦

કોઈ નગરમાં બ્રહ્મદત્ત નામે રાજા વસતો હતો એને સર્વલક્ષણ-સંપન્ન રત્નવતી નામે કન્યા હતી, તેનું હરણ કરવા એક રાક્ષસ ઇચ્છતો હતો, પણ બ્રાહ્મણકુટુંબને લીધે એનું કાંઈ ચાલતું નહોતું એક વાર રાક્ષસ ઘરબહાર ગયો હતો ત્યારે રાજકન્યાએ સખીને કહ્યું 'સખી, જો, આ ઉંચકવાળો મનોહર પર્વત છે એ દૂરાન્નાને રોગ-વાળો કાંઈ કરાય છે?' આ સાંભળીને રાક્ષસ વિચાર કરીને બોલ્યો તેમ બીજો કોઈ વિકાર નાખવો આનું હરણ કરવા આવે છે, એટલે વચ્ચે વચ્ચે વોટાનું રૂપ ધરી હું જોઉં કે એનું રૂપ ને પ્રભાવ કેવા છે' આમ રાક્ષસ વચ્ચે વચ્ચે ઊભો રહ્યો ત્યાં મધરાતે કોઈ વોટા-ચોર આવ્યો એણે બધા વોટા લીધા તો રાક્ષસ એને બધા વોટા-ચોર કરતાં જાણ્યો, તેથી એ તેના ઉપર ચઢ્યો. રાક્ષસને મનમાં કે 'આ વિકાર મને ઓર બાળીને મારવા આવ્યો છે, એટલે હવે કરવું શું?' આમ વિચાર કરે છે ત્યાં તો ચોરે એના મોઢા માં લગામ નાખીને ચાબૂક મારી, એટલે ક્ષણવાર થઈને એણે દોટ મૂકી ફર નથી પછી ચોરે લગામ ખેંચીને એને ઊભો રાખવા માંડ્યો, તેમ તેમ એણે તો વધારે વેગ કર્યો, ને ઊભો ન રહ્યો, એટલે ચોરે વિચાર્યું 'આડા આગ ખેંચીશું લગામને બાળકારે નહિ એવા ન હોય આ કોઈ અશ્વરૂપી રાક્ષસ હશે એટલે ને ધૂળવાળો પ્રદેશ આવે તો ત્યાં પડતું મૂકી નકર આજ ક્ષણ જ અંત એમ છે' આમ વિચારે છે ને ક્ષણેક્ષણમાં ઝપાટું કરે છે ત્યાં ચોટિ એક વડ નીચે આ ખ્યો, એટલે ચોર ઝાડની ડાળીએ વળગી પડ્યો. આમ છૂટ્યો પડેલા બેયને પરમઆનંદ થયો એ વડ ઉપર રાક્ષસનો મિત્ર એક વાનર રહેતો હતો એણે રાક્ષસ પામેલા રાક્ષસને જોઈને કહ્યું, 'મિત્ર, ઓલા દરણી આમ શું વગાવત કર્યું? આ માણસ તો તારું ખાજ છે.' વાનરનું વચન સાંભળી સ્વરૂપ ધારણ કરી રાક્ષસ લવકરો વગડતો પાછો વળ્યો. વાનરે આને જોઝાવ્યો છે એમ જાણી ઓર વાનરની વટકરી પડ્યો

ત્યાં ચોટો એક વડ નીચે આવ્યો, એટલે ચોર ઝાડની ડાળીએ વળગી પડ્યો

મોટાંમાં વહીને ચાલ્યા ગયા એને રાક્ષસણી પખ ખાલિયા બાપુનિ વાનર કંઈ ખોલ્યા નહિ, પણ પીટાનો માર્યો આખ બધ કરી ગયા એને એ કપાના ડૂંઈને રાક્ષસે આ સ્ટોકનો પાઠ કર્યો:

• 'જેવી જ વદનચ્છાયા તારી દેખાય વાનર ।
વિકાસે છે તને જાણ્યો જે ભાગે તે જ જીવશે ।।'

તમ નાહો. એટલે હુ ઝડે ધું, અને તુ અહિ રહીને લોમહર્ષનું રૂપ ધા' ત્યારપર કહે, 'એમા નથી ગાણવાનું શુભ અશુભ કેવને જીવિ થાય છે' એમ કરીને એણે સુખમુક્સિદ્ધિને કેટલીક વાર્તા કહી ને સાભળીને સુખમુક્સિદ્ધિ વેર આવતો રહ્યો:

(ચાલુ) ઈસાઈ વાલજી ગોવિન્દજી

હાથની લીલા

હાથ એ મનુષ્યદેહનાં આખ પછીનું ત્રીજા ક્રમનું સૌથી વધુ મહત્વ અને ઉપયોગનું અગ છે, અને તેથી જ તેને વિષેના તથા તેની ક્રિયાઓને લગતા રૂઢિપ્રયોગો આપણી ભાષામા વધારેમા વધારે છે આ નહિ તેમાના બધ્યા તેટલા જોઈને આપ્યા છે તેમા રહી ગયા હોય તે શોધી મોકલવા વાચકોને આમત્રણ છે

હાથ આપવો (દેવો)–મદદ કરવી.
હાથ કઢાવવો–અધિકાર છોડી દેવો.
હાથ કમાડવો–મારવાને શુરુ થવું, મારવું
હાથ કરવો આપવા–લેણિત રમવત દેવી
હાથ ખાળો કરવા–કર્તેજિત નામમા જાણવું
હાથ ખંજેરવો આણો છોટ દી, કારને થવુ.
હાથ ખેંચી પડવો–કરકસર કરી.
હાથ ઘસવા–પસ્તાવો કરવો.
હાથ ચલાવવો–મારવું, ઝડપથી કામ કરવું
હાથ ચાલ્યા–લાલચુ થવુ.
હાથ છોકખો હોવો–પ્રાયાશ્ચિક દોવુ.
હાથ છુટ્ટો દોવો–કરાર કોવુ, (૨)બરકાણ દોવુ, (૩) મારવાની ટેવ દોવી
હાથ જગવો (જેગવો)–આવકત આપવી
હાથ ઝેટવા–કામ, -ટાળી કે હારી જવુ
હાથ ટેવો–ગાલિ આપવી.
હાથ ઝાલવો–મદદ કરવી.
હાથ ઠારો કરવા–ખુબનો હલાર લેવો.
હાથ ઠારવા–તૃપ્તિ અનુભવ દી
હાથ ડાઝવા–ડરવો અનુભવ થવો
હાથ દાબવો–વાચ્ય આપવી.
હાથ દેખાડવો (બતાવવો)–બી જુવાને તે દી ગિકા કરવી, (૨) ગર્ભનો પરચો બતાવવો.
હાથ (આડા) દેવા–રક્ષણે પડવુ.
હાથ દોઈ નાખવા–નિરાશ થઈ જવુ; (૨) જવાબદારી છોડી દેવી.
હાથ નાખવો(બાકસો)–કોઈ બાબતમા ચ-ચ્ચે પડવું,(૨)ચોરવુ(ઝેમને અબાડ પર હાથ નાખવો), (૩) ઓરીજાની કબ્જાની ક્રિયા.
હાથ પહોચવો દોવો–પેગાની છુટ દોવી.
હાથ ફેરવી જવા(ઢાવફેરા કરવો)–મારવું

હાથ બાદ કરવા–કામ કરતા અટકાવી રાખવુ
હાથ બાજવા આનાતની કબ્યત આપવી
હાથ બાદે દોવો—કઈ પહોચે ક જદુ -મ થાય તેની ઝોખ્ખ દોવી
હાથ ભરવા–લાચ આપવી
હાથ ભીડવા દોવા–પૈસાની તંગી દોવી.
હાથ મારવો–ચોરી પેઠે પડાવવુ, ખાવુ, (૨)ચોરવુ, (૩)તરવામા હાથથી પાણી મા-પવુ; (૪) વતન પડાવવામા, ઝીવેલાના કુઠ-વામા કે ચુપડા પરે ઝાટકવામાં હાથની ક્રિ-યાઓથકર થીને;(૫)રન-રમાનનોપર્યાપ્ત આપવો.
હાથ લાબો કરવો–મદદ કરવી.
હાથ લાબવુ ગળી આપવુ.
હાથ વળવો–ટેવાતા જવુ.
હાથ સારો દોવો– પ્રાપ્તિ દોવુ.
હાથ વળતો દોવો–કોઈ કામમા વાધ્યવ દોવું
હાથ હાલવા દેવા નાસી જવા જેવી ચિ-ધમ દેવા આપવી
હાથ દોવો–સામેય દોવુ
હાથ દેવા પડવા–કોઈ કામમા મદદ કરવી
હાથ દોવો–આમેય દોવુ
હાથ દેવા પડવા–કોઈ કામમા વાધ્યવ દોવું
હાથ દાલવા દેવા નાસી જવા જેવી ચિ-ધમ દેવા આપવી
હાથ દોવો–સામેય દોવુ
હાથ દેવા પડવા–કોઈ કામમા વાધ્યવ દોવું
હાથ ધરવો–ટેકાનો આધાર, કોઈ
હાથ ધોઈને પાછળ પડવું–કોઈ કામ પાછળ પડવું
હાથ ધોવા–ગુમાવવા, ખોવા દાવી જવી.
હાથ નચાવવો–ચાલવું, ઝડપથી કામ કરવું
હાથ નાખવો–નિરાશ થઈ જવુ; (૨) જવાબદારી છોડી દેવી.
હાથ નાખવો(બાકસો)–કોઈ બાબતમા ચ-ચ્ચે પડવું,(૨)ચોરવુ(ઝેમને અબાડ પર હાથ નાખવો), (૩) ઓરીજાની કબ્જાની ક્રિયા.
હાથ પહોચવો દોવો–પેગાની છુટ દોવી.
હાથ ફેરવી જવા(ઢાવફેરા કરવો)–મારવું
હાથમા આવ બતાવવો–બોજવું
હાથમાથી દેવી–છટકી જવુ, નિરવું
હાથ ખેંચી લેવો–મદદ કરતા બધ થઈ જવુ, પ્રવૃત્તિમાથી મુક્ત થવું.
હાથપગ–મોટા અવયવના મદદ-ાર
હાથપગ નવી જવા–હોશ જતા રહેવા.
હાથપગ તોડીને બેસવુ–બદ્ધેલ કર્યા વિના બાજવુ બની રહેવુ.
હાથપગ ધોઈને પાછળ પડવું–ચાલ્યા રહેવું
હાથ બાકી જવા–કામ ન થવી દાલત ન દોવી, ટાળો કોવો.
હાથપગ નાની જવા–બાધારહીન થઈ જવુ.
હાથપગ ઢવાવવા–કઢાવ કરવો.
હાથપગ(ગા)ટેવું–કામ -રવાનું ગાયે લેવું
(૨) કામ ગાટ કરવુ,(૩) ગાયનપેગાની કરવા.
હાથ રસ કઢાવવો (દેવો)–મારે ગાળીને સતોષ લેવો
હાથથી જવું–વટી જવું, મન બદાર જવુ,
હાથની ચળી કઢાવવી–વતન કાયમે ભાર મારવો, નિરવેરો મારો કરવુ
હાથનુ પોલું–કઢાઢ.
હાથમા રહેવું–કબ્જામા રહેવું
હાથવાકયો–આધાર, ટેકો
હાથેપગે લાગવું–આજીજી કરી.
હાથ ઘ્રી જવા થઈ જવી–વતન વિચારોમાં કે ક્રોધમા થા કરવો–મારવુ
હાથધરવું–લગ્ન સમયનો ચાલેલા.
હાથોહાથ–આપવા, ગ્રાહક કે ખેરીદનારા ઝાટા (બારમાર હાથ ઊંચા પડે ને પસતી)
હાથમુખરસ–ખવાલાદીનું ભુખાળુ.
હાથનો ખેલ હોવો–સ્વાધ્ન સહેલુ, હાલતુ, રમતાવત દોવી, અગાધારનુ માત્ર દોવુ.

વડોદરામાં સાહિત્ય પરિષદ સંમેલન

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ સંમેલનનું પંદરમું અધિવેશન વડોદરા અને આણદા ડિસેમ્બર ૧૯૪૩માસની તા ૨૫-૨૬-૨૭(ત્રણ-દિવસોનો) ના દિવસોમાં ભરવાનું નકી થયુ છે. તે અગેના નિબધો તા. ૧૫-૧૨-૪૩ સુધીમાં મળી જાય કે જેને લખી મોકલવાનું પરિષદનું આમત્રણ થયુ છે. ઉપરાતના આ અધિવેશન દરમ્યાન સાહિત્યવિષયક ઠરાવોનું એક 'નમૂનાત્ત ના પ્રસ્તાવ' બરાબર પખ જાણવામાં આવ્યું છે.

જેની વિનતી 'શ્રી વસત ગોલ વેકર, મંત્રી, C/o ન્યુકિમ્પ કંપની, કમાટીબાગ, વડોદરા'ને સમજાવીને મોકલી દેવી

પારીસથી કરાચી

વીસ દિવસમાં સાત દેશોના કરેલા પ્રવાસનુ રોચક વર્ણન

લેખક
જવાન અહમદ અબ્બાસ
અનુવાદક
ઈમામુદ્દીન દરબારહાઉસા

[જૉઝો ક્રૉનિકલ'ના તંત્રીખાતાના અગ્રણી, નામી હિંદી પત્રકાર, લેખક ને વિવેચક, જવાન અહમદ અબ્બાસ ની રગરગથી પ્રકમે આસેપાસેલા આ રસભર પ્રવાસ-અહેવાલ,તેમની રસિક પ્રવાસ-કાયદાની અંતિમ-અજાના ચોટાક પૃષ્ઠોનો અનુવાદ છે. અગાઉ એમા પોતાની વિશિષ્ટ શૈલીએ પારીસથી કરાચી સુધીના ખુશ્કી માર્ગે કરેલા પ્રવાસનુ બયાન કર્યું છે]

પારીસ
પમી નવેમ્બર ૧૯૪૮

સમુદ્રમાર્ગે તો સીધેસીધ હિન્દ પાગ કરે છે હુ ખુશ્કીના રસ્તે જઈ રહ્યો છુ સામનો છે વાર્ષ પારીસથી ટ્રેન રવાના થઈ ભારે વધારે ન હતી એક ખૂણામા સોન્યાઇને સૂઈ ગયો રાતના બારેક વાગ્યા ત્યા એક કંડક્ટર આવીને જગાડી દીધો 'હાઇલ હિટલર !'

મેં આખો ઉઘાડી જોયુ તો એક જર્મન ઈજા અફસર ગણવેશ પહેરી મારા પર તાપ રહેતો ખોડનાર ઝોલો છે, અને 'હાઈલ હિટલર'. 'હાઈલ હિટલર'ના પોકાર કરી રહ્યો છે વર્તમાન જર્મનીમા પ્રત્યેક સરકારના ત્રિમાન અને કે માણસની ઝબ્બ પર હિટલર સવાર છે સવાલ-ખાલે-, નમસ્તે, દુનિયાના બદલે સીને 'હાઈલ હિટલર' જ કેવુ પડે છે જેના અર્થ 'હિટલર ઝિન્દાબાદ' સગાને હું 'હિટલર ઝિન્દાબાદ' આ માટે હતુ ? જે અફસરની સવામનો ઉત્તર 'જાહાત્મા ગાંધીકી જય'થી વાળ્યો તે સમજ્યો કે એ જ મારા દેશની પ્રથા હશે. એટલે કઈ વાધો લીધો નહિ અને પાસપોર્ટ લેવા માગ્યો સામાનની તપાસ લીધી તો તેને બારે નવાબ લાગી કે મારી પાસે ઑરંગી કેમ (ત્રિમા ચોટાક ખમીસ, રાત્રે સુવા માટેના બે પાયજામા અને લખવા વાચવાની સાગ્રજી હતી) અને ટાઈપ રાઈટર સિવાય કેઇ ચીજ જ નહોતી 'મારા બાજીનો સામાન બે કાર્ગો જહાજમાં રવાના કરી દીધો છે, નહિતર આ દેશને મુસાફરીમા બારે હાડવારી પડત.

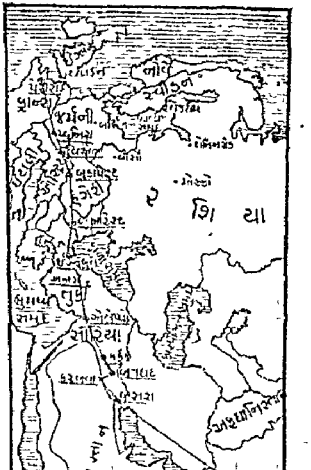
લાબ્બન અર્ધાક કલાક પર્યંત ગાડી જર્મનીની સરહદ પર પોહોચી ગઈ, અને બરહદી અમલદારોએ બારે રપ્પાણી અને અવિનયી પાસે પ્રવાસીઓના પાસપોર્ટો તથા સામાનનું નિરીક્ષણ કર્યું આ મુલ્કમા પ્રવેશતા જ બપ્પાણ થયુ કે અહી સરહદી સાશન છે અને પરદેશીઓને ધૃણા તથા તિરસ્કારની દ્રષ્ટિએ જોવામા આવે છે

નાઝી શહેર

ન્યૂનિચ, ૬ઠ્ઠી નવેમ્બર

સવારે સાડા છ વાગ્યે ગાડી અહી પહોચી મેં જર્મન ઇન્વિશ્ટિકસન-ઓફીસની ભરકણી સ્ટેશનની હૉટલમા નારતો કર્યો અને સામાન સ્ટેશન પર જ મૂકીને શહેર જોવા નીકળી પડ્યો દરેક જગ્યાએ ધ્વજો, દરેક જગ્યાએ સ્વસ્તિક ચિહ્નો, દરેક જગ્યાએ હિટલરના ચિત્રો!

ન્યૂનિચ શહેર બહુ પ્રાચીન સાસ્કુસુધ્ધ અને બપાસવર્ણ છે રવિવાર હોવાના કારણે આજે શહેર પર નિરાશ્કતા છવાએલી છે કડી રાજાત છે, પણ બાજારો સ્વચ્છ છે અને તડકો નીકળેલો છે હજારો વર્ષથી આ નગર જર્મન સસ્કૃતિ અને કલાનુ ધારણું રહ્યુ છે આઠમી ઑતિહાસિક ઈમારતો, આર્ટ ગૅલરીઓ અને બનીચાઓ જોવાલાયક

આ વર્ણનમા આવતા સહકારણ ગર્દન જતો પ્રવાસનો આમૂર્ણ દર્શાવતા નકશો

છે પરતુ બ્યૂનિચ આજે નાઝી બર્બરિયતનુ પારણું હોવાની કેમિયતે બણુતુ છે મેં પેલી ભોયરામાં આવેલી શરાબ-પીઠ જોઈ, જ્યા હિટલરે પ્રવચનો કરી પોતાની નાઝી પાર્ટી સ્થાપી હતી નાઝીઓએ આ શહેરમાં કેટલી યે વાર કત્લેઆમનુ અત્યાર ચરમ કર્યું છે, અને પરમ દિને એવા જ મોર્ટ 'પરાક્રમો'ની યાદનો પ્રસન્ન ઉજવણામા આવનાર છે, એ જ માટે આખા શહેરને નાઝી ધજાઓ અને ચિહ્નોથી સજાવવામા આવ્યુ છે પ્રત્યેક ઠામે ગણવેશ પહેરેલા કૈક અફસરો અને નાઝી પાર્ટીના સભ્યો અકડતા દ્રષ્ટિગોચર થાય છે હુ એ જાર્ટ ઑફિસે જોવા ગયો તે ચિત્રકલાના નારદ અને અપ્રાપ્ય નમુનાઓથી ભરપૂર હતી, પરતુ તેને જોનાર ત્યા મારા સિવાય બાજ એક જ બીજો માણસ હતો, કે સિક્કણી પહેરી ચિત્રકાર હોવાતો હતો

હિંદી વિદ્યાર્થીઓ

ઈરનોસ્ટરો હુ વિદ્યાર્થીઓની એક હૉસ્ટેલમા જઈ ચડ્યો આદી તલાશ કરી ચોટા હિંદી વિદ્યાર્થીઓને શોધી કાઢવા પ્રથમ તો તેઓ કસ્તાકારી માન્યા, પરતુ ચોટાક વારમા જ્યારે તેમને બાલ્યા પડ્યુ કે હુ 'જૉઝો ક્રૉનિકલ'ના પ્રતિનિધિ છુ, ત્યારે એ બધાને કેટલે ને ગઈ

કામ યાદ આવી ગયું ! એક કપ ગારે પુરતકાલયે જવાનું છે, બીને બોલાવ : ક્ષમા કરજો, આપ એવા ઓટા દિવસે આવ્યા છો, જ્યારે મારે મારા ચૌકેસદ્ર પાસે બળવા જવાનું છે, નહિતર આપને અવશ્ય ગ્રહેરનો સહેજ કરાવત એરપણ છોકરા રાહી ગયા તે મારી પાસે હિટલર અને નાઝી ફાસ્ત્રનાની તારીફ કરવા લાગ્યા જ્યારે મેં તેમના દષ્ટિ બિન્દુનું ખંડન કર્યું અને હિટલરના અત્યાચારોનું વર્ણન કર્યું ત્યારે તેઓ ખૂબ ગભરાયા, અને કોઈ ને કોઇ બહાનું કાઢી ઊભા થઇ ગયા. ગાગ આ હમલ્વતોએ અને તેમને ઓલ્યો મૂક્યા બાદ જે ડેડકાય અમેરિકન બાઓ સાથે મેળાપ કર્યો તેમાંના પણ કેટલાક હિટલરના સમાર્થક હતા, પરતુ એ જ કારણે તેમણે મારો બહિષ્કાર કર્યો નહિ બલ્કે સ્નેહ રીને મને સહાય કરી, અને સાથે આખો શહેર દેખાડ્યું.

સાંજે એક મોટર બસમા પરાની સહેલ કરવા ગયો. સ્યનિવર્સી સમીપ જ એક પર્વત પર Berchtesgaden નામનું નાનુ રચ્ય ગામડું છે અહીં હિટલરનો પેલો બનલો બેરેા. જ્યા ચેમ્બર્લેઈન સાહેબે જર્મન ખૂનખાર હાકેમ સાથે પેલી નામચીન સધિ કરી હતી.

વીએના

વીએના, ૩મી નવેમ્બર

૨૧ મે ઝ્યનિથથી રવાના થઈ સવારે વીએના પહોચ્યો. એક જમાનામા આ શહેરે યુરોપની સૌથી મોટી સલ્તનતનુ પાટનગર હતુ અને વખતે ઓસ્ટ્રિયાના શહેનશાહ અર્ધ યુરોપ પર શાસન કરતા આજે ઓસ્ટ્રિયા હિટલરના જર્મનીનો એક પ્રાન્ત માત્ર છે વીએના પર એ જ રીતે બર્લિનથી હુકૂમત કરવામા આવે છે, જેવી રીતે દિલ્હી પર લદાયથી ! વીએના પ્રાચીન ઐતિહાસિક ઇમારતોથી ભર્યું પડ્યુ છે કદમે કદમે વિગત મહેલો, ગાગડીઓ ઇમારતો, બગીચાઓ, આયવાળા અને બીજા ઐતિહાસિક રમારકો નજરે પડે છે હજી પણ ધર્મ લગ્ની દુનિયાના ખૂણે ખૂણેથી પ્રવાસીઓ વીએનાને જોવા આવતા હતા આ ગહરની અર્ધી વસ્તીનો આધાર એ પ્રવાસીઓના આગમન પર હતો. પણ જ્યારથી ઑસ્ટ્રિયા હિટલરે કબ્જ લીધુ છે ત્યારથી પ્રવાસી-ઓની સખ્યા ન્યૂ પ્રતિદિન ઘટતી જઈ રહી છે એ સિવાય દેશના આર્થિક શોષન પર પણ જર્મન નાઝીવાદીઓ અને જર્મન હુકૂમતનુ વર્ચસ્વ સ્થાપિત થઈગયુ છે ઑસ્ટ્રિયાની તે જ હાલત છે, જે બુર્કિ પિયન હુકૂમતોની ઐરિયાર્ટ અને આફ્રિકા વસાહતો તથા સગ્રાજોની છે

યહૂદી

વીએનાના ધાણી દુકાનો બધ પડેલી દેખાઈ. એના પર મોટામોટા પોસ્ટર ઑટેલા હતા, જે પરથી જણાત કે રાજસત્તાએ બળજબરીથી એ બધ કરાવી દીધી હતી, કેમકે એના માલિક યહૂદી હતા. યહૂદી-ઓની ચીકાક નાનીનાની દુકાનો હજી પણ છે, પરતુ તેના કપર પણ પોસ્ટર લાગેલા જ છે, જેમા જર્મન નગ્રસના શહેરીઓને તાકીદ કરવામા આવી છે કે આંહીં તેઓ કઈ ખરીદે કે વેચે નહિ. ઈ ખાનીમા-ઓને એક યહૂદીની દુકાનમા ચિત્રો ખરીદવા પેઠો જ્યારે બહાર નીકળ્યો ત્યારે એક અજાણ્યા માણસ કેટલા નાઝી નથયુવાને મને ધમકી આપી કે બદર હકેદમાં ધમકારવો શરૂ કર્યો. પરતુ આપણો તે 'જબાને બાધા ઓછી સકનો નહીં' એવા મક્કો હતીને ઉદ્ધતોને મેળવ્યો

આશરે ગહેની સદીમાં પદબે બન્ને તરફ ચાલનાર-ફરનારા-ઓના વિશ્રામ માટે વૃક્ષોના છાયડામા પાકાકીઓ પેઢેલી હતી આ પાકાકીઓ પર પણ મોટામોટા સફેદ અક્ષરોમા લખેલુ હતુ 'ફક્ત આર્યન નસલ (ફોળી) ના લોકો માટે.' બીજે કોઇ આ પાકાકી પર બેસી શકનો નથી. મેં જોયુ કે એક ઘરડી યહૂદણ, કે બન્નરથી ગાલ-બાજી બોજનો ભારે થેલો બાજે લટકાવી ચાલી આવતી હતી તે થાકીને એક પાકાકી પર બેસી ગઈ. તુરત જ એક સિપાઇએ આવી તેને ઉઠાડી મૂકી અને બરોદીને ધમકાની મેં વિચાર્યું 'શું આ સુસ્કૃત યુરોપ ? શુ આ જ જર્મન સસ્કૃતિ ? હિટ્લરવાદના અમે અભ્યાસિઓ અને નતથવાદના બધનોને દૂર કરનારો એ વાત કરી રહ્યા છીએ, ત્યારે આપી જર્મનીની નાઝી દુકૃત્યને જ પ્રોત્સાહને બીજે રૂપે અભ્યત્થાર કરી રહી છે એ તો મને બાદર જ છે કે નાઝીઓએ જર્મની અને ઑસ્ટ્રિયાના યહૂદીઓ પર કેવાકેવા જુલમો ગુજારેલા છે એમને કલ્પ કરી છે, એવા યહૂદીઓથી ભરી દેવામા આવી છે, એમને ઘરબાર વિનાના કરી દીધા છે એમની દુકાનો અને કારેબારને જપ્ત કરી લેવામા આવ્યા છે પણ તે છતા યે આ કરુણાનું પાત્રથી પરથી કેવાકાડી મૂક્યુ મને એક અજબ જુલમ સમું લાગ્યુ વીએનામા મેં ઘણા નયનરમ્ય દશ્ય જોયા (બાસ કરી ગ્રહેરની બહાર બાગોનો ક્રમ અતિ મનોહર છે), પરતુ મેં નક્કી કરી લીધુ કે હવે ફરી વીએના નહિ જઉં, જ્યા સુધી વૃદ્ધ યહૂદી સ્ત્રીઓને સહેરના માર્ગોના કિનારે પાકાકી પર બેસવાની રજા નહિ મળે.

હંગેરી

બુડાપેસ્ટ, ૪થી નવેમ્બર

વીએનાથી બુડાપેસ્ટનુ અતર વમારે નથી વીએનાથી સાજના રવાના થયો અને રાતના નવ વાગ્યે હંગેરીના સૌથી મોટા નગર બુડાપેસ્ટ પહોચ્યો. માગેમા એક પ્રવાસીએ એક હૉટેલનું નામ બતાવી દીધુ હતુ તલાશ કરતાં કરતાં ફરી ગયો. પણ હાજર થયા પછી માલૂમ પડ્યુ કે બીજા તો ગ્રહેરના સૌથી મોટા અને મોધા હૉટેલમા પહોચ્યો ગયા છે ! ખૂબ રાતના જમ્યા હતો, એટલે આકરી મોટી રાતે બીજા મેઈસનની હૉટેલ શોધવાની હિમત ન ચાલી એક નાનો રૂમ (વમળના રોજના ૧૬ રૂપિયે) ભાડે લીધો અને બોજન કરી, સ્વચ્છ નરમ બિછાના પર જે સૂતો કે ઘણેવા વાળે સવારના નવ !

બુડાપેસ્ટ બાતવમા એક નદિ પણ બે શહેર છે. ડાન્યૂબ નદીના એક તટ પર બુડા વસેલુ છે, નેબીજા તટ પર પેસ્ટ હંગેરીના વિરોધ-ક જિન્સી લોકો આબાદ છે, જેની શોકલ્પના ધણે અંશે આ બન્ને વિભિનોને મળતી છે બોજન પણ આપણી માફક ચટાકેદાર હોય છે.

આ ગહેરનુ ચિડિયાઘર (ઝૂ) સમારત વિશ્વના પ્રખ્યાત છે આ નદીના કિનારાપર પણ અતિ રમ્ય પાતાવરણ હોય છે.

હંગેરીના સૌથી મોટા પ્રસ્થ વિદ્વત્ત વૈદ્ય જમીનદારોનો છે દેશ સમસ્તની જમીન પર મોટામોટા જમીનદારોનો કબ્જો છે, જે મહીન એકરોમા પર વર્તેલુ પાર જાહગરી કરે છે. સહરી ઝમોબાઓ ઘોડાક સો ખાનદાનોમા આવી ગઈ છે, અને બાકીની બધી વસતિ મુફલિસીની જિન્દગી ગુજરે છે. રાજકીય પરિસ્થિતિ એ છે કે હિટલર અને મુસોલિની બન્ને હંગેરીના રાજકીય નેતાઓ પાછળ પુષ્કળ નાણું ખર્ચી રહ્યા છે, અને નાઝી તથા ફાસ્સીસ્ટ પ્રચારકાર્ય તેરેમેરો થઈ રહ્યુ છે કૃષ્ણના નાઝી ઢબની છે, અને ગામડાં તથા કિસાનોના કપર પૂરની સખ્યની યોગ્ય ગણાય છે પણ તે છતા યે જર્મની અને હંગેરીની અવધિ છે કહિ એક તરફ નમે છે તો કહિ બીજી તરફ. હંગેરીને સિક્યાવત છે કે જ્યા યુગ્સ્લા નેના કેટલાક પ્રાન્તો હંગેરીના હવાલે કરી દેવામા આવ્યા હતા. કે ની ગાગણી આજકાલ પ્રબળતા પૂર્વક થઈરહી છે, અને હિટલર તથા મુસોલિનીના ગ્રેન્ડ્ટો બંને ઝઘડા પૂરા વાજ મેળવી રહ્યા છે

રુમાનિયા

બુખારેસ્ટ, ૬ઠ્ઠી નવેમ્બર

૫ બુકેસ્ટમાંએ દિવસ થોભ્યા પછી રાતની ટ્રેનથી રવાના થઈ, આજે ૬ સવારના રુમાનિયાના સૌથી મોટા શહેર બુખારેસ્ટ પહોચ્યો.

ટ્રેનમાંથી જ તેઓના કુવા નજરે પડ્યા -યાકડવાક એમ જ કહેતું તેઓના તબાવો પણ છે ક્રમાનિયાના તેઓની વિપુલતા છે મુક્ત ખરીદ છે, એ કારણે ગ્રિટિશ, ફ્રેન્ચ, અમેરિકન અને જર્મન નાગરીકોએ તેઓના હબજા રાખી લીધેલા છે એ સમયમાં રશોને ક્રમાનિયાના આ તેલની પુષ્કળ આવશ્યકતા છે, પાસ હરી જર્મનીને, એટલા સાઠ ટકિકરનાં યુદ્ધ યંત્રો માટે તેલ અહીંથી ડાન્યૂબ નદીના રસ્તે જાય છે અને ટાંકિ દિવસ ક્રમાનિયા મુશ્કેલના આતશ-વિઝહણ સપ્રાયમુ તો એનું કારણ એજ કોલતું તેલ હશે તેઓના ઝરાઓને યુદ્ધ-જ્વાળાઓથી આપાજ જ રાખવા જોઇએ ખબર નહિ કયારે ભભકી જાય!

હંગેરીમાં યે મુશ્કિલી જાતી હતી, પરંતુ ક્રમાનિયામાં જે સ્થિતિ જોઈ તે તો તેનાથી યે બદતર નવેમ્બરની કડકડતી ઠંડીમાં કિસાનોના ગરીબ બાળકો મેલા ચીથરાંઓમાં ઠંડાતા રહેવને રસ્તાઓ પર ચકર-વ્યાકુળ બેચવા આવે છે તેમના ચહેરાઓ પર ભૂખ અને કકડાની ઝેખાઓ અંકિત થએલી છે બુબારેસ્ટ મહેલનું શહેર છે, પરતુ આહીં અજ્ઞાન, ફાકિદ્રા, ગરબી ને ભૂખ સામનાઓની વિપુલતા છે હિટ્લરના યહુદી ને બે કોઇ દેશમા એટલી મુશ્કિલી જોઇ હોય તો તે ક્રમાનિયામા

હંગેરીની આર્થિક સ્થિતિના જ્વાળામુખ ત્યાના જર્મનોરાજ્ય છે ક્રમાનિયામા જર્મનિનરિયો વધુ રક્ત ચૂસનારી જમાત ફૌજ અફ-સરોની છે, જે પ્રત્યેક સ્થળે ભપકાદાર નણવેશ પરિધાન કરી આકરતા દૃષ્ટિગોચર થાય છે દેશની સપત્તિનો મોટો ભાગ એમના જ એશ-આરામ પાછળ ખર્ચાય છે

નાઝી પ્રચારકાર્યોને રોજ ક્રમાનિયામા પણ પ્રસરેલો છે બહુધા રાજપુરુષો અને ઉચ્ચ સત્તાધારીઓ હિટલર તરફથી વેતન મેળવે છે નાઝી વિચારને પ્રચારનારા સખ્યાબધ્ધ પક્ષો પણ છે, જના સ્થળો ઠેકાણાંઓ કરતા રહે છે શિક્ષણ નાઝમાત્રને છે વર્તમાનપત્રોની સ્વતત્રતા જૂવાની લેવાઇલી છે બસ્સોના ઠરવી ગઈ ઇન્ક છપાઇ શકતુ નથી મહત્વ અને એકતો સનહિત થઇ શકતા નથી તાત્કર્ષ ક સપૂર્ણ નાઝી વાતાવરણ છે પરતુ રાજ દેશદ્રોહ કેસરોલ કરી સાકેત નથી કે પોતે ત્રિદનને સાથ આપવો કે જર્મનીને" બન્ને રાજ્યોથી સરખતર યહ રહી છે જ્યા સુધી ક્રમાનિયામા તેવના ભડાર છે, ત્યા સુધી બધાય રાજ્યોના દૃષ્ટિ બના ઉપર જ મન્ડિરત બનેલી રહેશે

પણ આજે એવી ખબર મળી છે કે હંગેરી હાલ તુરત સમસ્ત દુનિયાનુ લક્ષ દુર્ષી પ્રતિ દોરવાઇ ગયુ છે આજે સવાલના મૂલત તુર્કીનો સ્ટેજ, તુર્કીનો વાહીવો નેતા અને સાસક કમાલ અતા તુર્ક આ દુનિયાથી કૂચ કરી ગયો. હું પહેલી ટ્રેનથી ઇસ્તબુલ જવાને રવાના થઈ રહ્યો છુ.

તુર્કી

ઇસ્તબુલ, ૧૧મી નવેમ્બર

૯૪ હાજ આસ્તેગ્રાસ્તે ડાદનફસની ઘડિયાળો પસાર થતુ અદરજાહોની નિદ્રા થઇ જાય છે આકાશ ઉપર શ્યામ વાદળા ઘેરાએલા છે જ્યારે અને કિનારાની ઇમારતો ઉપર જે ચમકે કરે છે, તે સિવાય અધી કાલી પડ છે. તુર્કીમા હજાર ભયો જતા તુર્કનુ માતમ થઈ રહ્યુ છે

ઇસ્તબુલ, જેને બાળપણમા અમે કુસ્તુનતુનિયા કહ્યા કરતા હતા, તદન અરિયાલ દબનુ શહેર છે, જે કેટલી યે ટેકરીઓ પર વસેલુ છે આંખો પથરીલી સડકો, પુરાણા મકાનો, મસ્જિદોના ગુબ્બદ અને મિનારા, પણ ચોગાસ તદન પાશ્ચિમાત્ય તુર્કે અને સુરોપિયન ઓળખવે મુશ્કેલ છે, ક્યારે તુર્ક પણ ગોરા હોય છે ક્યાંક ક્યાંક કોક રોશની કોક વૃદ્ધ બહિયા કાળો બુરખો પહેરેલી દૃષ્ટિગોચર થઇ જાય છે,—બાકીબાળના એક અજબીબ સગાન, નહિનર સામાન્યરીને સ્ત્રીઓ યુરોપ અને અમેરિકાની માફક સ્વતત્ર ફરે છે. એ વિચાર ઓટો છે કે પરદો કરવો ગુનો છે, પણ હા, બળજબરીથી મોઢ ઢાંકે પરદો કરવા માટે વિવશ બનાવવી એ જરૂર ગુનો છે

ઇસ્તબુલની ઢાકી-નીકી શેરીઓમા, હોટેલોમા, કાવાખાના-ઓમા, જ્યા પણ જાઓ, બસ એક જ વાત છે કમાલ અતા તુર્ક ચાળાની એક વિદાર્થિનીએ મને કહ્યું 'અફસોસ છે, તમે બબારા દેશમા એ વખતે આવ્યા, જ્યારે અમે અમારા પિતાનુ માતમ કરી રહ્યા છીએ 'પિતાનુ માતમ' પ્રત્યેક સ્થળેમે એ જ ગમગીની સાભળવા! આતા તુર્કનુ મોત કેવળ હાકેમ અને બાદમએલા માર્ગદર્શકનુ મોત નથી, બલકે દરેક તુર્ક ગરીબ, ઔરત અને બચ્ચાના માટે અગત પિતા છે. સાચે જ અતા તુર્ક તુર્કોના પિતા હતા!

મસ્જિદો

ઇસ્તબુલવમા ઐતિહાસિક સ્થાનોની કમી નથી એક જમાનામા એ ક્રિશ્ચનોનુ મશહુર ચાત્રાધામ હતુ દુનિયાભરમાથી આહીના દેવળોના દર્શનાર્થે ઇસાઈઓ આવતા પણ મુસલમાનોનું રાજ્ય થયુ દરેક ખલીફાએ મહેલો અને મસ્જિદો ચાલુવવા બેનમૂન્દે નરસ્પર જોવાલાયક છે. એના ગુબ્બદો આપણી મસ્જિદોના ગુબ્બદોથી ભિન્ન પ્રકારના છે આપણે ત્યા ખાસ (કાટો)ની શૈલીના ગુબ્બદ હોય છે અને અહી બેઢા પાટલા, આઠ કપાએલા અર્ધવર્તુળ જેવા મિનારા પાતળા, ઊચેસૂધા, અને બહુધા એક મસ્જિદમા ફક્ત એક જ મિનારો મે જોયુ કે આટલા બધા પાશ્ચિમાત્યપણા છતાં ઇસ્ટ પણ ઇસ્લામુની મસ્જિદોમા નમાજીઓની કમી નથી નમાજ બસ બગીચા થાય છે, પરતુ ખુલ્લો તુર્કી બાપમા વાચવામા આવે છે આજ્ઞા-વદીને ઊંટોક સિનિમો ઇત્યેશન થાય છે તે એટલે સુધી કે મસ્જિદોમા નમાજ ા સમય પણ એક ફિલ્મમા હાજેર હોય છે

હિંદુસ્તાની ભાઈ

દુનિયાના કોઇ પણ ખૂણામા અમે, હિંદીઓ ત્યા મોજદ હશે' હુ 'અબા સોદિયા' જોવા ગયો ચોક જમાનામા એ ક્રિશ્ચઓનુ દેવળ હતુ, જેના દર્શન માટે સમગ્ર યુરોપમાથી લોકો આવતા હતા જ્યારે મુસલમાનોનુ શાસન સ્થપાયુ, ત્યારે એને મસ્જિદમા ફેરવી નાખ-વામા આવ્યુ, પરતુ એટલુ નોધપાત્ર છે કે દેવળને મસ્જિદ બનાવવા છતાં યે મુર્તિયા ચિત્રોઓએ ચિત્રકલાના ત્યાની ભીંતો પરના નમૂનાઓને નષ્ટ કર્યા નથી, ચારસ તે પર પરદા ચડાવી તેને ઘુધાવી દેવામા આવ્યા હતા આધુનિક તુર્કી ઘુકાવતા ઘુકવાથી ના ઇખારત આજે ન દેખવ છે, ન મસ્જિદ, બલકે માત્ર એક ઐતિહાસિક કૌતિ-ચત્ય ધરાવે છે મૂર્તિયો કપડાના પરદા પાછળથી દેખાતા આવ્યા છે, અને કેટલા યે ઐતિઓનના રગીન ચિત્રો આજે ય તેવાને પાત્ર છે

'અબા સોફિયા'ની બહાર સ્વજ્ઞમ એક દજન ઘોડાવાહી 'ઓટો'-ઓ મને ઘેરી લીધો, કેઓ પરદેશી મુસાફરોને શહેરની ઐતિહાસિક ઈમારતો દેખાડે છે મારા દેખાવથી તેમને કોઇ આકાર ન આપ્યો કે હુ કયા દેશનો વહેવારી છુ એટલે તેમણે એકી વખને મારી સામે ઇગ્લિશ, ફ્રેન્ચ, સ્પેનીશ, ઈટાલિયન, રશસી અને આરબીમા વાત કરી જોઈ જ્યારે મેં મનહસ્યા પછી 'કોઇ હિંદુસ્તાની પણ બોલે છે?' ત્યારે એક અવાજ સભળાયો 'કેમ નહિ ? હુ હિંદુસ્તાની વહેવારી હુ!' આટ-વર્ષની હમરનો એક દુબળો પાતળો નાનોસરો ગરીબ, બીજાઓની માફક યુરોપિયન પોશાક પહેરેલો, સમુદ્રથી આવન થઈ ગારી પાસે આવ્યો અને બારે હુમલાથી મને ગભરાવ એવુ નામ માલ્યુ છે, હિંદસ્તાન આઝાદનના જમાનામા એ હિંદુસ્તાન છોડી આમાનિસ્તાન, ઇરાન અને સીરિયા થઈ તુર્કી જઈ પહોચ્યો હતો. ત્યારથી એ ત્યાંજ રહે છે લગ્ન પણ એક તુર્કી સ્ત્રી સાથે કરી લીધા છે અને કેટલાયે

ઓરંગ છે અને ખુદ પોતાને 'ગાઝી' મહમદ કહે છે, પરંતુ એનાઇતિહાસિયા તો યુદ્ધમાં કયારેય એ પણ ગામેલ હતો. એને બધે તુર્કીમાં રહેતા આદેશો અહીં બેઠા બેઠા ચલાવે છે, છતાં એ હિંદુસ્તાન પર ત્રણવાર ચઢી ગયો છે. એ ઇચ્છે તો ત્રણ વાર ચઢી ગયો છે, છતાં એ હિંદુસ્તાન પર ત્રણવ

મહાશ્વેતા સત્યશોધક

'મહાશ્વેતા'ની ઑરેઝીસ' કહેવાતા પત્રધર તેજપુર અથવા શ્રી વામન ગલ્હાર જોગીનું ઘોડા જ સમય પર ગળેલું અવગાન માત્ર મહાશ્વેતાકૃતિ ન નહિ પણ ઉજ્જયિનીના સોકરી વિષય બનેલા જોઇએ છે. કારણ કે મહાન પત્રકૃતિ અથવા મહાન અપકારને કરવા પણ એક મહાન સત્યશોધકનું એ અવસાન હતું પોતાને દાખે ભવિષ્યમાં મહાન સાહિત્યસેવકમાં અગ્રગણ્ય કામગીરી દ્વારાની નેમાંકે પોતાના એકરસકાર જન્મદિને આપેલી આશા આમ હતાનદીતે નેરહાર્ટ ગઈ છે અને મુબાઈથી તા. ૧ લી જુલાઈના દેજ પૂતા આ-ચતા આનંદાદીમાં જ બહેલા તાપ તેમને માટે કૃતાંત પુરવાર થયો છે

નવા નીતા બાનીરા વર્ષ થયા શ્રી વામનરાવ પોતાની સિત્યુ તેજાર સાહિત્ય વિષયક પ્રવૃત્તિને લઈને પ્રવતની નજર આગે રહ્યા હતા વિચારપ્રેપકને આને ધ્યેયનિષ્ઠ રોજના-પ્રવૃત્તિને વધને પોતાનુ વિશિષ્ટ સ્થાન ઓગળે સ્થાપ્યું હતું તત્ત્વજ્ઞાનના દરિયામા કુળકી માટીને ચોતે મેળવેલા રત્નોનું એ મહાશ્વેતા'ની પ્રતને તેમણે નજર સાધુ ધરેલુ,તેમા માનવ અને સમુદાય પણ કુળકી ગાંઠીને નિરનિરાળી ભાવનાની ગગાદૃષ્ટિ તેમાંકે ક્યાં ની આપેલી શુચિબુંદ મનોવૃત્તિ અને પ્રસાદપૂર્ણ નેરી પ્રજાવતા શ્રી વામનરાવ એક સાહિત્યકાર અને પરમર્ગિત હોવા ઉપરાત નિ ન્યાયી સમાજસેવક તથા સ્ત્રીદાક્ષણ્ય ઓ ન્યોદર્શક પણ હતા

એમની સાહિત્યરચના બહુ વિશાળ નહિ છતા તલસ્પર્શી હતી એમનું સમગ્ર સાહિત્ય જીવનલક્ષી દૃષ્ટિનો કુતમ આવિર્ભાવ કરી રહે છે 'આશ્રમકવિતા,' 'સાંગિની,' 'બાંગિની,' 'નીતિગાત્રપ્રવેશ' 'ઑરેઝીસનુ સ્વાદ,' 'કુદ કાળે આજિ' 'સરલા બોલે,' 'અમૃતવિન્દુકો' 'વિચારવિલાસ,' 'ચિન્તવાર્ત્તા ઝળ', નવપુષ્પ કરડક,' 'સુબાયેલા કર' 'ચિત્ર્ય ગાંધ ગીતા રહસ્ય' ઈત્યાદિ તેમની પ્રધાન સાહિત્યકૃતિઓ છે એકદર કંઈક સનાતનીની માફક અમારું શબ્દપ્રધાની દુનિયાના આકરેલી, અને એક 'ગીતની ૧૪ ફ્રક પોતાના ધ્યેયને માટે તેઓ એકલા પ્રકાશ રહેવા સમાજના અતિક્ષ્ય ક્ષણભુસાયક વિચારો જ રજૂ કરીને માનવ પ્રગતિના સહાયભૂત થવાના, એ સત્યપ્રભૂની સાહિત્યસ્પરની ઘોષિની, વાણી અને કૃતિએ આજે સકલ્પ કર્યા હતા.

સ્વતંત્ર વાતાવરણ,એ વાતાવરણનું પોષક પાત્રસ્વભાવ, અનિવાર્ય રસિધ્યતા ને કથાત્મક વિકાસ છતા ઉચિત વિચારનો નાર્ય સન્નિષ્ઠની અવલોકને તેમની સધળી નવલકથાઓને યશની હારની છે

તકેદારી મહાશ્વેતાદીમા વામનરાવે 'સત્યવાદી' બનાવે છે તેમનો આદેશ એ છે કે તેઓ વાચકને પોતાને અતિક્ષ્ય ગત ત્વરિત નથી બનાવતા એવા જ આદેશ આપવે ત્યા 'સર્વાંશ સાચાર્યનું આનદાહાર મુખ પર કયા નહોતો આવતો ? પરતુ Truth is not final, all truth is relative and the palace of truth has many mansions' એ વિધાન સ્વીકારીને તો પ્રો અલ્બર્ટ આઇન-સ્ટાન, પરમસત્યનુ કે અંદાજાયનુ ગ્રહણ કરવાને બદલે અલ્પાપ્તિના મોરી ગાજેલુ દર્શન એ જ દિશીય પરંપરાકારી નમી કહતુ ?

તેમા યે વામનરાવને માટે તો ચાક્કસની આ કલ્પિત સપૂર્ણતા ત્રાગ પડે છે કે: 'Truth he searched with sighs' સત્યની શોધ પાછળ શ્રવનની અનેક તકલીફ્રાઓ એણે ખમી ખમનેલી, પરતુ એગાને કોઈ અનુભવ તેમના ચિત્તની વ્યસ્થાને લેખમા ઢી શકયો નહોતો 'મહાશ્વેતા' એમને કહેવામા આવે છે, પરતુ મહાશ્વેતાદીમા એક વસ્તુ બહુ જાણે હોય તેમ લાગે છે કે વામનરાવનુ જીવન ઑરેઝીસની માફક 'બહુપોચ' નહિ પણ ગતિ પૂર્ણ હતું જ્યા ઑરેઝીસની માફકચોનાનાં ગતલ્યો બીજાઓ પર લાદવાનો પણ પ્રયાસ એમણે કર્યો જ્યારે નથી

પોતાના એકરસકાર જન્મદિવસના ઉત્સવ પ્રસંગે તેમણે કરેલા આ શબ્દો સૌકોઈ સાહિત્યરસિકે યાદ રાખવા યોગ્ય છે: 'જીવન અને તેમની સાહિત્ય મારા એ જ અભિન્ન સર્જક હોવે કે સાથ પવિત્ર, ઉદાત્ત અને અપેક્ષાવત્તર જીવન કરનારે, કરો દેવો સદેશ આપવાને પેરી રહેની અત વૃત્તિનો એ સાહિત્ય ખાનિ હોય છે દૈવસાધારના માણ કારણસરના મને સાચા જીવનના બહુ ભય થયો, મારા વિચારોનુ પરિવર્તન થઈ ગયુ, મારી લાગણીઓ કોમળ બની, મનુષ્યને હુ મનુષ્ય તરીકે સમજવાનો યત્ન જીવનના માનવતા એક જ હોવાનો મેં સાક્ષાત્કાર કર્યો'

—અશોક હર્ષ

રાષ્ટ્રીયપ્રાણવાયાના વિદ્યાગારિકમા જ્ઞાનકાનુનું પવિત્ર મિશન ઓ-ગણે ત્યાકાર્યું

પરતુ સમર્થ વિદ્વાનમ અને ઓનની એ મેની ચિરસ્થાયી બની ગયી નહિ. આચાર્ય ઓનપુરસ્કાર ની સાહિત્યકાર નીએ નીકળતા 'ચિત્રવૃત્ત' માસિકનુ તત્રીપદ શ્રી વામનરાવ પાસે હતુ ને અરસામા 'ચિત્રવૃત્ત'ના નિષ્પક્ષાત વૈદિક વિદ્વાન શ્રીપાદ કમોદર સાતળેકરનું 'વૈદિક સંસ્કાની તેજસ્વિતા' એવા મથાળાવાળુ એક લખાણ પ્રસિદ્ધ થયુ સરકારે એ લખાણને રાજદ્રોહી ગણ્યુ શ્રી સાતળેકરને તો છોડી દેવામા આવ્યા, પરતુ મુદ્રક અને પ્રકાશક તરીકે શ્રી વામન-રાવને પ્રાણ વર્ષની કેદ કારાવાસની સન્ત ગળી કેસના સામની તબિયતને ભારે નુકસાન પહોચ્યું હેરબાઇ (સિરોસ)ની ગુન્હામા તો એમને ધરી ઉભવાનુ હાગ રોપાયુ હતુ

કેસમાંથી છૂટીને ઓગળે લેયુ કે આખા રેગ કપરનો કરગાદીનો પેરો આતક છવાએલો છે સમર્થ વિદ્વાનને સરકારે જમ કર્યું છે અને 'ચિત્રવૃત્ત' બાપુ પણ બધ થઈ ગયુ છે પરતુ વામનરાવે તેમ ગળપૂથી માર્ગ ધ્યેયનિષ્ઠાના સ્વપ્ન જોયા હતા એટલે રોગમાંથી ઉભવાનુ બન્યા વિના ઓગળે તો દૂરી પાછા પત્રકારનો જ બનો મહાલુ કર્યો.

તે દિવસોમા શ્રી અચ્યુતરાય કોલ્હટકર, શ્રી હાજીસાહેબ તુળજા-પુર અને બાળાસાહેબ પટવર્ધનની ચિપ્રકી મુબાઇથી 'સરસ્વતી' નામે 'મૂર્તિયોધ' નામના બે સામાયિક પત્રો કાઢતી હતી આ બધે પત્રોના સહયોગી તરીકે ઓગળે એમેજના 'મેસેજ' નામનું પત્ર પણ શરૂ કર્યું વામનરાવ એ 'મેસેજ'ના તત્રી નીમાયા અને ફ્રક વખતમા જ સુરુ એમેજ લખનાર પત્રકારોમા એમની નામના થવા લાગી 'સરસ્વતી' અને 'મેસેજ' બધે પત્રો પણ સરકારી કોપદૃષ્ટિથી બચી શક્યા નહિ અહ્ય આયુમા જ બે ત્રણે પત્ર બધ કરવા પડ્યા

તે દિવસોમા મરાઠી સાહિત્યમા નાગાસિક પ્રકાશક અને લેખક સ્વર્ગસ્થ કાશીનાથ રઘુનાથ મિત્રના 'મનોરંજન' માસિકની ખૂબ ખ્યાતિ અને પ્રતિષ્ઠા હતી વામનરાવ ત્યા ગયા અને એમા નવલ-કથા લખવાનુ શરૂ કર્યું શ્રી કાશીનાથ મિત્રને મરાઠી વાર્તાસાહિત્ય કે ઉત્કૃષ્ટ ક્ષેત્રોમાનો સહયોગ અપ્યો હતો તેમ વામનરાવનુ નામાગ્રગણ્ય પદવું હતુ દૈનિક, સાકવાદિક અને માસિક પત્રો પ્રકાશક પણ તરીકે ઘણા કુમાનું સાહિત્ય થઈ તૈયાર ગઈ છે એની સાબિતી માટે અને કુમ્ય કુમાનું સાહિત્ય થઈ તૈયાર ગઈ છે એની સાબિતી માટે શ્રી અચ્યુતરાય કોલ્હટકર, શ્રી હરિભાઉ આપટે અને વામન ગલ્હાર જોગીના નામો ગુગ્ય નામ થઇ ગયાં હતા. 'મનોરંજન'ના વામનરાવની

'ગાણિણી' નામક નવલકથા ધારાવાહી રૂપમાં છપાતી હતી તે દિવંગતોના મરાઠી નવલકથાના કેમના શ્રી હરિભાઉ આપટેની આખુ વર્ષની હતી. એમની નવલકથાઓ ખૂબ વખાણી હતી. પણ મરાઠીના સુશિક્ષિત સરકારવૈદુઓએ અને વિશ્વવિદ્યાલયના હાથી કેળવણી વિદ્યાવિશારદોએ આપટેની રચનાઓ નામની ન હતી. ક્ષ મુદ્દતના જ ગાણિણી તરફ શિષ્ટ વાચકોનું ધ્યાન ખેંચાયું ગિત્રો આગ્રહ કરવા લાગ્યા કે સામાજિક મનોરંજનના આખી નવલકથા પૂરી થતા પર્વ જ એને પુસ્તક રૂપમાં પ્રસિદ્ધ કરેલ આપણા અભિનવત્ત, વિચારોનાં સમ્મેલનત્ર અને સ્ત્રીજાવાનના સામાજિક આક્ષેપનની દૃષ્ટિએ ગાણિણી મરાઠી ચા'ત્યમાં અપ્રતિમ ગણાતી ત્યારે પછીના વીસ-૫ચ્ચીસ વર્ષના ગાળામાં વાગનગરને આશ્રમ હરિણી, નલિની, સુશીલે ચા દેવ, દ્વન્દુ કાલે ય સરલા ભોલે આદિ નવલકથાઓ લખી (આમ્બા વહિવી અને સુગાલે આ કેવળ ગુજરાતીમાં તરજુમેા થઇ ચૂક્યા છે) અને પરિણામે મરાઠી સાહિત્યક્ષેત્રમાં વિચારપ્રધાન નવલકથાકારોમાં વાગનગરનો ખૂબ ચડીયાતો ત્રણ થયો કારણ તેઓ સુરૂચાત તત્ત્વોની છાંછળી પ્રેમગાથા રવ્યુ વરનારા કલ્પનાવિલાસી વાર્તાકાર ન હતા;તે તો હતા તત્ત્વજ્ઞાની, પ્રૌઢ વિચારકને ન્યાતિપ્રધાન વિવેચક.

'મેરીજ' પુસ્ત બન્ય થયા પછી વાગનગરમ લોકમાન્ય તિલકના એમેજ આદર્શાદિક 'મરાઠા'ના તત્રીમંડળમાં જોડાઇ ત્યા સમાજ-સુધારા વિષે એમના વિચારો કરમ હતા તેથી 'કેસરી'ની સમાજ-સુધારા વિષેની વિસ્તૃતિકૃત પ્રણાલિકા એમને ગમતી નહિ. પરન્તુ રાજદારી બાબતોમા લોકમાન્યના વિચારો પ્રિય હતા 'મરાઠા'ની સેવા બજાવવા એમણે લોકમાન્યના યગરતી ગ્રથ ગીતારહસ્ય નું ગળન કરી A Gist of the Gita Rahasya તામનુ પુસ્તક લખ્યુ એ વખતે એમણે દુરીથી પૂર્વમ અને પશ્ચિમની તત્ત્વજ્ઞાનનુ વિશેષ અનુશીલન નર્યું.એના પરિણામરૂપે મરાઠીના નામીર સાહિત્યને 'નીતિશાસ્ત્ર'ના મુંજર ગ્રથ એમણે આપ્યા એ ઉદ્દેશ્યે ગ્રથ ગુજરાતી ભાષાવર પણ થઈ ચૂક્યું છે. વિદ્વાનોના એ ગ્રથની ઘારી પ્રતિષ્ઠા જામી ચુનિવર્સિટીના પ્રોફેસરોએ તેને મુક્ત કંઠે કહ્યું કે આ ગ્રંથ પછી તો યુનિવર્સિટીની કક્ષા કક્ષાઓના પાઠ્યગ્રથમાં તરીકે સામેલ કરવો છે ત્યાર પછી વાગનગરે પ્લેટોના વિશ્વવિશ્રુત ગ્રથ 'Dialogues of Socrates' (સૉક્રેટીસના સવાદો)નુ મરાઠી ભાષાંતર કર્યું મરાઠીના દાર્શનિક સાહિત્યમા ક્રાન્તના એને ગ્રથોની સારી પ્રતિષ્ઠા છે નાસ્તિક વિષયા વાગનગરવને ખૂબ ગમતા. તેથી જ એમની રચનાઓમા પ્રૌઢ વિચારોની સુપાસ સવેજ અનુભવાય છે. એમના પુસ્તક પ્રેમીઓ અને નિબધિત વિચારવિલાસ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા છે.

વાગનગરના સાડ વર્ષના જીવનકાળને નાનુ આગળા પહેંચી નાખીએ, તો એ પ્રત્યેક બાર કપર ત્રણ ગનીથી સત્પુરુષોના જીવનની એ મુદ્દર છાપ પડેલી તે એમના આવિષ્કળા એમ્બેડી અભ્યાસ કે ત્રણે સત્પુરુષોના નામ પત્ર અણજાસાદેબ હતા ! જીવનમાં પહેલા વીસ વર્ષોમા એમના જીવ૫ ઘડતર પ્રોફેસર અણજાસાદેબ એકોનેના અન્યત પાત્રિત્યની છાપ એમની ઉપર પડી; ત્યાર બાદના ત્રીસ વર્ષના ગાળામા વાગનગરે આચાર્ય અણજાસાદેબ જીલપુરેકરના સ્નિગ્ધવાસ રહી સમૃદ્ધિ વૈભવશૂન્ની પવિત્ર સાધના કરી; અને બીજા બાજાનું કે અણજાસાદેબના અગ્રેજીમા એમણે પોતાની સેવાઓ અર્પણ કરી તે છે, સ્વનામધન્ય નૃકવર્ય અણજાસાદેબ કર્વે, કર્વે આપાર્ય ઉપરોક્ત વેરજ કર્યું.

દિકરામાં સ્ત્રીજાત ઉપરાંત વિધવાવિવાદના મદાન કલાયા પ્રૌઢ ઉંમરે વેરજ ૫ર્વે ૧૯૬૬મા ગારસીબ મહિલા વિદ્યાપીઠની આપના કરી હતી સ્વાધીન રૂપમાં રાષ્ટ્રીય કેળવણી અને માતૃભાષાના વાહન પર કરુ શિક્ષણના આ પ્રયાસનીય કાર્યમાં માટે પ્રોફેસર વર્ષને જ કુમવિદા, આર્થિકવીક અને કર્મઠ સહકર્મીઓ સાંપડ્યા, ને ટૂંકા, હરિ રાગચર્ક કિર્વેકર, ટિ. ક્ષિટ્ર (હાલ કર્ણાટકિની માધ્યમ કૉલેજના પ્રિન્સિપાલ) અને બીજા આપણા ચરિત્રનાયક પ્રો વાગન ગાલકાર એવી. પ્રોફેસર એવીને પણ તે જિવસોમાં (૧૯૧૮) એક પુરુષાર્થી યુવકની સદવેાના મળેલા, જે પહેલા ૧૯૦૬મા સમાને વિદ્યાલયમા એમના શિષ્ય હતા ને છે પ્રા પી. કે. ગોટે, એમ એ, હાલ તેઓ પનાની પ્રખ્યાત સસ્થા બાઇસકર પ્રાચ્યવિદ્યા સશોધન મદિરના કર્યુરેટર છે અને વિદ્વાનોના અદ્યમારણી જ પ્રો કર્વે પોતાની વિદ્યાપીઠમા શિક્ષણના વાહનની સમાવાની સારાંશતિ હકેની સફળ કરતા હતા ત્યારે એક વિષય પ્રો એમણે હતુ કે તમે આવા પત્થર પર સામાજ મહિલાશ્રમના આડત્વન સાગ્રાહ બની ભવ્યા તત્ન વાગનગરે આનદ અને ઉત્સાહ સાથે એ કાર્ય સ્વીકારી લીધુ.

મદિરા વિદ્યાપીઠમા આવ્યું ત્યારે વખતે વખતે સમયા અને શિક્ષણની દૃષ્ટિએ અનેક પ્રેરાનની ગ્રથે રચી ડોબી થતી હતી; પણ તે સર્વેમા વાગનગરથ પોતાની ચૈયવિધિકા, સત્યતા, નિર્ભયતા અને બૌદ્ધિકીની નિકાસ સાવતા હતા અને પોતાના અધ્યાપનમાંથી વેરજમાત્ર પણ ઊભુય આવવા દેતા નહિ અધ્યાપક અને આચાર્ય બંને દૃષ્ટિએ તેઓ છાત્રોના લોકપ્રિય બની ગયા હતા આજે અદ્યાવસ્થામા જીવનત શિષ્યો અને શિષ્યાઓ અનુભવીના નયનો વડે પોતાના જે ગાનીના ગુરુવર્યને નિવણાજલિ આપી રહ્યા છે.

આદિત્યવિદ્યાપીઠ તરીકે એમને સન્માનવાના કહેવાથી તેર વર્ષ પર્વે મરાઠી આદિત્યમડળે પોતાનાં સાપ્તાહિક મારફતે મરાઠી આદિત્ય-સાહેબનના પ્રમુખ તરીકે એમની વરણી કરી હતી પ્રો. કેળવણી અધ્યાસના તો ચાલપ્રત્યક્ષમમા આદિત્યે વિદ્યાપીઠની બાગ ના કરવાની હતી, પણ એમની બે અભિલાષા બાપર્યું વની વર્ષ ગોટર જ વખત બાદ તેઓ મદિરા કૉલેજના આચાર્યપદેથી નિવૃત્તિ લે ત્યારા હતા, એવામા બુળાઈમા એક નર્સિંગ જ હાગ્યા ૬ક માદરી બાન ની નજ તા. રજ્યી ત્યુવાઇએ એ અવસ્થાન પાયા.

આમ એક એવા પુણ્યશ્લોક, જ્ઞાનગંગાની અને કર્મઠ જનીવની ઇદલીલા સમાપ્ત થઈ, જેને માટે આજે મહારાષ્ટ્ર અને ભારતવર્ષ બને અનેમાન લઈ રહે તેમ છે. એમના નિધન પર અખબારોએ અર્પણ કરતા પુનાની મદ રાષ્ટ્ર કેસરી'ના એમાંહેનીના પ્રધાનાધ્યાપક શ્રી કિર્વે કી કહ્યું છે કે 'Mr. Joshi was great as a writer, greater as a teacher and greatest as a man in society.' —કેસરી ૨૬ વિદ્યુત્સાર

સિકવિગ (સ્ત્રીશિક્ષણ)માં નવો ફેરફાર

આજ થી ૩૫મી ગોખલેસ્મારક ચોનેરેલના આદિ અધ્યક્ષપ્રવાર દુર્ગેશ્વર બનીજી, ત્યાના નાગરાજ યુવરાજકુમારો અને પ્રતાપસિંહ, રાજ્યના બાગલદારો તથા ગદેલના સજ્જનિત અદ્યરોમા તે વિદ્યાર્થીઓના એક મોટા પ્રમાણમુજ મેળા હતા સમગ્ર દરક મિલિમા ૧૫૦ કપ 'ક્રિપ' (રાજી-કુદના) કસીને એ કાર્યમા જાંગિયા દુનિયાના કેટલાક તોફાની છે, એમ જાંગિયોના શ્રી કાર્વેદ્ર લક્ષ્મણ ઘાટ વખી બબાવે છે. આ દબાવનારો વિષેય વિચ્ચય નેકના નીચે મુજબ આપે છે:

'આજ અવતપ્રમાણ બનનાં જાનોનેના વનની ૨૫વરજની વધના બાદમનુ જૂવાન છે નાનપણથી જ બાલામા વરજ ને રમ પરાજે છે

મહારાષ્ટ્રના સત્યશોધક

'મહારાષ્ટ્રના ઑક્ટેવિઅસ' કહેવાતા પત્રકાર તેમજ ગ્રંથકાર શ્રી ન. ચ. કેલકર ગઈકાલે ૭૨ વર્ષની ઉંમરે ૫૨ મંગલ અવસાન પામ્યા. મહારાષ્ટ્રનો આ નિર્ભીક દેશભક્ત સમાજ-સુધારક અને મહાન સત્યશોધકનું એ અવસાન હતું પોતાને હાથે જન્માવ્યા સાહિત્યક્ષેત્રમાં અપ્રતિમ કામગીરી બજાવી હોવાની નેમાંથી ના ઓક્સફર્ડમાં જન્મદિને આપેલી આશા આગ હજારગણીતે ઈ ગઈ છે અને સુધારકોની તા ૧ લી જુલાઈની રોજ જુના આ આજનગાડીમાં જ બેસીને તાજ તેમને માટે કુદરત પુરવાર થયો છે નવા વીસ બાબીસ વર્ષ થયા શ્રી વામનરાવ પોતાની શિક્ષ ૨ સાહિત્ય વિષયક પ્રવૃત્તિને વધારે પ્રમાની નજર આપે રહ્યા વિચારપ્રવર્તક અને ધર્મનિષ્ઠ લેખન-પ્રવૃત્તિને ક્ષણે પોતાનુ બ્રહ્મસ્થાન એમણે સ્થાપ્યું હતુ તત્ત્વજ્ઞાનના દરિયામા ડબકી ને પોતે મેળવેલા રત્નોનુ જે મહારાષ્ટ્રની પ્રજાને તેમાંથી નજરે ચઢેલું, તેમ માનવ-મન કરણામા પાણી જાણીતી ભક્તિવૃત્તિ પ્રકાશપૂર્ણ શૈલી ધરાવતા શ્રી વામનરાવ એક સાહિત્યધર અને ચિંતક દેવા ઉપરાંત ન્યાયી સત્યાગ્રહી સેવક તથા સ્ત્રીશિક્ષણના જ્યોતિર્ધર પણ હતા

એમની સાહિત્યસેવામા અલ્પ વિરામ નહિ હતા તત્ત્વજ્ઞાની હતી જ્યમય સાહિત્ય જીવનપરક દૃષ્ટિને ઉત્તમ ખાનિર્માણ નારી રહે 'આદર્શગૃહિણી,' 'રાજિની,' 'નલિની,' 'નીતિબાલપ્રવેશ' 'ક્રીસ્તસેવા સત્સાર', 'દુઃ ક્ષણે આણિ સ્મરણા આણે', 'અમૃતિલહરી' 'ગરવિલાસ', 'ચિન્તવાર્ત્તી એણ', નવપુરુષ ચરિત્ર', 'સુશીલેચ્યા 'જિન્દ્ર ઔર ગીતા રહસ્ય' ઈત્યાદિ તેમની પ્રવાસ સાહિત્ય લે છે એકાદ કમ્મ સનાતનીની માફક અગાધ શ્રદ્ધાધરાની માની આકરણી, અને એક વીરની ગ ૬ પોતાના જીવનને માટે એકલા પ્રકાશ સંસારમાં અતિમ ૬૪ વ્યાપારિક બિચારો બૂ ૬રીને માનવ પ્રગતિમા સહાયભૂત થવાનો, એ સત્યગુણી કલ્યાનારની શૈલિની, વાણી અને કૃતિએ બાબે સકલ્પ કર્યો હતા

સ્વતંત્ર વાતાવરણ, એ વાતાવરણને પોષક પારિવારના, અભિનવ રસિકતા ને કલાત્મક વિચારસ છતાં કચિત વિચાર નાનીયે સહિષ્ણુની સંસ્કારોએ તેમની સર્જકતા નવલકથાઓને ગજબ કી કરાવી છે.

તરીવાદી મહારાષ્ટ્રીઓ વામનરાવને 'સુધારવાદી' બનાવે છે તેમનો આક્ષેપ એ છે કે તેઓ વાચકને પોતાનો અતિમ ગત ક્યારે નથી જણાવતા એવો જ આક્ષેપ આપણે ત્યા ખ્યાતિ આવેલી આનંદશંકર ધ્રુવ પર કર્યા નહોતો આવતો ? પરતુ Truth is not final, all truth is relative and the palace of truth has many mansions' એ વિધાન ઈંગ્લીશીઓ તો ય ગી અમુક પ્રકા૨નુ, ચરપરાતુ કે સપ્રકાશવતુ મટન કરવાને બદલે સત્યપ્રાપ્તિના ધોરી માર્ગનુ દર્શન બ ૪ વિશેષ પ્રતીયકારી ગણે કરતુ ?

તેમા યે વામનરાવને માટે તો વાચકવર્ગ આ હકિત સમર્પક લાવ્યુ પડે છે કે 'Truth he searched with sighs' સત્યની શોધ પાછળ જીવનની અનેક તકલીફોવેઠીને એમણે અનુભવેલી, પણ એમાનો કોઈ અનુભવ તેમના ચિત્તને સ્પર્શ્યાને ક્લેખનારી નહોતો નહોતા 'મહારાષ્ટ્રના ઑક્ટેવિઅસ' એમને ઓળખા આવે છે, પરતુ મહારાષ્ટ્રીઓ એક પણ બહી જાણે હોય તેમ લાગે કે વામનરાવનુ કાર્ય ! ઑક્ટેવિઅસની માફક 'બાદશાહ' નહિ પણ પ્રજાતિ ને હતુ વળી ઑક્ટેવિઅસની માફક પોતાનાં ગાત્રોમા બીજાઓ પર લાદવાનો પણ પ્રયાસ એમણે કર્યો જ નહોતો જાણી

પોતાના એકમાત્ર જન્મદિવસના હસ્તપ્રસંગે તેમને કહેલા આ શબ્દો સૌરાષ્ટ્ર સાહિત્યસર્જકોએ વાર કાળ યાદ રાખવા જેવા છે 'જીવન અને તેજસ્વી સાહિત્ય માત્ર એ જ વ્યક્તિ સર્જે શકે કે જેનુ જીવન પવિત્ર, ઉદાત્ત અને ઔપનૂસ્ત હોય જીવનને કરો કલાત્મ, કરો દૈવી સદેશ આપવાને પેરી કહેવી અત કૃતિઓ કે સાહિત્ય આવિર્ભાવ હોય છે હૈદરાબાદના મારા કારાવાસમા મને સાચા જીવનનો અનુભવ થયો, મારા વિચારોનુ પરિવર્તન થઈ ગયુ, મારી જાગૃતિના કેમળ બની, મનુષ્યમા હુ મનુષ્ય તરીકે સમજતો થયો જીવનમા માનવતા એક જ હોવાનો મેં સાક્ષાત્કાર કર્યો'

—અવોક હર્ષ

તીયજીવનવાળા વિદ્યામંદિરમા જ્ઞાનદાનનુ પવિત્ર મિશન એ ૨ ગી હતું

પરતુ સમર્થ વિદ્વાદ્વય અને ગોગી જી ગૈવી ચિરસ્થાયી બની નહિ આચાર્ય બાલપુરમ્કરા માહિતીપાણ્યા નીચે નોંધતા 'વૃત્ત' માસિકનુ તંત્રીપદ શ્રી વામનરાવ પાસે હતુ તે અરસામા વૃત્ત'ના વિખ્યાત વૈદિક વિદ્વાન શ્રીપાદ કૃષ્ણોકર સાતવળેકરનુ ક ખત્રાની તેજસ્વિતા' એવા મથાળાવાળુ એક લખાણ પ્રસિદ્ધ

સરકારે એ લખાણને રાજદ્રોહી ગણ્યુ શ્રી સાતવળે-કરને તો ૨ કેવાના આવ્યા, પરંતુ મુદ્રક અને પ્રકાશકા તરીકે શ્રી વામન-રાવને ત્રણ વર્ષની કઠોર કારાવાસની સજા ગળી એવના એમની પત્નીને ભારે તુકસાન પહોચ્યુ દેવરાણા (સિંધ)ની તુરગા તો ને વધી દબાનુ હાર સોપાયુ હતુ

જેલમાથી છૂટીને ઓણે જેવુ ક આખા દેશ ઉપર નોન્સ્ટાહીનો બાતક છવાયેલો છે સમર્થ વિદ્વાનવર્ગ સરકારે જપ્ત કર્યું છે 'વિશ્વવૃત્ત' બાપુ પણ બેધ થઈ ગયુ છે પરતુ વામનરાવે નો યોમા જ ન્યેયનિષ્ઠાનો રસ પીધો હતો એટલે યોગમાન હતાશા વિના ઓણે તો ફરી પાછો પત્રકારનો જ ધર્યો અહણ કર્યો

તે દિવસોમા શ્રી અચ્યુતરાવ કોલ્હટકર, શ્રી ફાલ્ગુસાહેબ તુળજા-પુર અને બાળાસાહેબ પટવર્ધનની ત્રિપુટી બુબાઈથી 'સદ્ધર્મ' અને 'પ્રતિબોધ' નામના બે સામયિક પત્રો કાઢતી હતી આ બનેપત્રોના સહયોગી તરીકે ઓણે અર્ધેરાના 'મેસેજ' નામનુ પત્ર પણ ચલા વ્યું તાં વામનરાવ એ 'મેસેજ'ના તત્રી નીમાયા અને ૬ ૬ વર્ષ સુધર અબેજ્યુએબનાર પત્રકારોમા એમની નામના થવા લાગી પરતુ 'સદેશ' વધારે પત્રો પણ સરકારી મેપદક્ષિણી બની શકયા નહિ અકય આયુગા જ એ ત્રણે પત્ર બધ કરવા પડયા

તે દિવસોમા મરાઠી સાહિત્યમા નાગાસિક પ્રકાશક અને યે જ વ્યવસ્થક કાશીનાથ રઘુનાથ મિત્રના 'મનોરંજન' માસિકની ખૂબ ખ્યાતિ અને પ્રતિષ્ઠા હતી વામનરાવ ત્યાં ગયા અને એમણે નવલ-કથા લખવાનુ શરૂ કર્યું શ્રી કાશીનાથ મિત્રને મરાઠી વાર્તાસાહિત્યના જે ઉદ્દામ લેખકોનો સહયોગ મળ્યો હતો તેમા વામનરાવનુ નામ પણ ૫૬૩ હતુ દૈનિક, સાપ્તાહિક અને માસિક પત્રો મારફત પણ સતીય અને ઉચ્ચ કક્ષાનુ સાહિત્ય થઈ તૈયાર શકે છે એની સાબિતી માટે શ્રી અચ્યુતરાવ કોલ્હટકર, શ્રી હરિભાઉ આપટે અને વામન મલ્હાર જોશીના નામો સુચવવા બસ થયા હતા 'મનોરંજન'ના વામનરાવની

'રાગિણી' નામક નવલકથા ધારાવાહી રૂપમાં છપાની હતી તે દિવસોમાં ગરાડી નવલકથાનાં પ્રેમરસ થી હરિભાઉ આપટેની આપ્યું વર્ણતી હતી એમની નવલકથાઓ ખૂબ વખાની હતી. પણ મરાઠીના સુશિક્ષિત સરકારવર્ગમાં અને વિશ્વવિદ્યાલયમાં કાંચી કેળવણી લેતા વિદ્યાર્થીવિકાને આપટેની સ્થાનાંએ ગરાગી ન હતી ફક્ત મુઠ્ઠીભર જ રાગિણી તરફ શિષ્ટ વાચકોનું ધ્યાન ખેંચાયું મિત્રો આગ્રહ કરવા લાગ્યા કે માર્મિક મનોરંજનના આખી નવલકથા પૂરી થતા પૂર્વે જ એને પુરસ્કૃત રૂપમા પ્રસિદ્ધ કરો ભાષાના અભિનવત્વ, વિચારોના સગતોલન અને સ્ત્રીસ્વભાવના માર્મિક આલેખનની દૃષ્ટિએ રાગિણી મરાઠી વાઙ્મયમા અપ્રતિમ ગણાતી. ત્યાર પછીના વીસ-પચીસ વર્ષોના ગાળામા વાગનરાયે આશ્રમ હરિણી, મલિની, સુશીલે ચા દેવ, ઇન્દુ કાલે વ સરલા મોલે આદિ નવલકથાઓ લખી (આશ્રમ હરિણી અને સુશીલે આ વિનયે ગુજરાતીમાં તરજુમો પણ થઈ ચુક્યો છે) અને પરિણામે મરાઠી સાહિત્યક્ષેત્રમા વિચારપ્રધાન નવલકથાના ગમા વાગનરાયનો ખૂબ યશોવિસ્તાર થઈ ગયો કારણ તેઓ સુકુમાર તરુણોની છીછરી પ્રેમગાથા રજૂ કરવાના કલ્પનાવિલાસી વાર્તાકાર ન હતા,તે તો હતા તત્ત્વજ્ઞાની, પ્રૌઢ વિચારક ને ખ્યાતિપ્રાપ્ત વિવેચક

'મેસેજ' પત્ર બંધ થયા પછી વાગનરાય લોકમાન્ય તિલકના અંગ્રેજી અઠવાડિક 'મરાઠા'ના તંત્રીમંડળમા જોડાઇ ગયા સમાજ-સુધારા વિષે એમના વિચારો કંઇ હતા તેથી 'કેસરી'ની સમાજ-સુધારા વિષેની સ્થિતિસ્થાપક પ્રણાલિકા એમને ગમતી નહિ પરન્તુ રાજદ્વારી બાબતોમા એમને લોકમાન્યના વિચારો પ્રિય હતા 'મરાઠા'ની સેવા બજાવતાં એમણે લોકમાન્યના ચરાચની ગ્રંથ ગીતારહસ્ય નું અધ્યન કરી A Gist of the Gita Rahasya નામનું પુસ્તક લખ્યું એ વખતે એમણે કરીથી પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમી તત્ત્વજ્ઞાનનું વિશેષ અનુશીલન કર્યું,કેમના પરિણામરૂપે મરાઠીના નવીન સાહિત્યના 'નીતિશાસ્ત્ર'નો સુંદર ગ્રંથ એમણે આપ્યો એ ઉત્કૃષ્ટ ગ્રંથનું ગુજરાતી ભાષાંતર પણ થઈ ચૂક્યું છે. વિદ્વાનોમા એ ગ્રંથની સારી પ્રતિષ્ઠા જાગી યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસરોએ તો મુક્ત કંઠે કહ્યું કે આ ગ્રોપડી તો યુનિવર્સિટીની કક્ષા કક્ષાઓમા પાઠ્યગ્રંથ તરીકે રાખવા જેવી છે ત્યાર પછી વાગનરાયે ખેડોના વિશ્વવિખ્યાત ગ્રંથ 'Dialogues of Socrates' (સૉક્રેટીસના સવાદો)નું મરાઠી ભાષાંતર કર્યું મરાઠીના ક્ષેત્રમાં તાત્ત્વિક સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં ઉપરના બને ગ્રંથોની સારી પ્રતિષ્ઠા છે તાત્ત્વિક વિષયો વાગનરાયને ખૂબ નમતા, તેથી જ એમની સ્વતંત્ર નવલકથાઓ પણ ઉચ્ચ વિચારોની સુવાસ સર્વત્ર અનુભવાય છે. એમના ઘણાક લેખો અને નિબંધો વિચારવિલાસ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા છે

વાગનરાયના સાઠ વર્ષના જીવનકાળને ત્રણ ભાગમા વહેંચી નાખીએ, તો એ પ્રત્યેક ભાગ ઉપર ત્રણ મનીષી સત્પુરુષોના જીવનની જે મુદ્રક છાપ પડેલી તે એમના ચારિત્ર્યમા અક્ષયરેખી જળાય છે. એ ત્રણે સત્પુરુષોના નામ પણ અણપ્રાસહીન હતા! જીવનનાં પહેલા વીસ વર્ષોમા એમના જન્મદ્વ બાબત પ્રોફેસર અણ્ણાસાહેબ લેજીનો સસ્કૃત પાઠિત્યની છાપ એમની ઉપર પડી, ત્યાર બાદના વીસ વર્ષના ગાળામા વાગનરાયે આચાર્ય અણ્ણાસાહેબ બીજા પુરુષરત્ના શિષ્યત્વમા રહી રાષ્ટ્રીય કેળવણીની પવિત્ર સાધના કરી, અને નીજ બાકીના જે અણ્ણાસાહેબના ચરણોમાં એમણે પોતાની સેવાઓ અર્પણ કરી તે છે, સ્વતંત્રાધ્યક્ષ ગુરુવર્ય અણ્ણાસાહેબ કર્વે, કર્વે આચાર્યે ઘોડો વિશેષ કર્યું

હિંદમાં સ્ત્રીજાતી અને વિધવાવિવાહના વર્તાન ઉત્તેજક પ્રો ધોડો કેશવ કર્વેએ ૧૯૧૬માં ભારતીય મહિલા વિદ્યા પીઠની સ્થાપના કરી હતી સ્વાધીન રૂપમા રાષ્ટ્રીય કેળવણી અને માતૃભાષાના વાહન વડે ઉચ્ચ શિક્ષણના આ પ્રશસ્તનીય કપકલ્પ માટે પ્રોફેસર કર્વેને કૃતવિદ્યા, ચારિત્ર્યશીલ અને કંઈક સહકર્મીઓ સાપડ્યા, તે જે ટોડરિ રાગચદ્ર દિવેકર, ડિ. સિદ્ધ (હાલ કર્દુંઘિનીની માધવ કૉલેજના પ્રિન્સિપાલ) અને બીજા બાપણા ચરિત્રનાયક પ્રો. વામન મલ્હાર જોશી. પ્રોફેસર જોશીને પણ તે વિવક્ષીગાં (૧૯૧૮) એક પુરુષાર્થી યુવકની સહયોગ મળ્યો, જે પહેલા ૧૯૦૬ના સમર્થ વિદ્યાલયમા એમના શિષ્ય હતા તે છે પ્રો પી કે ગોડે, એમ બે, હાલ તેઓ પૂનાની પ્રખ્યાત સસ્થા બાટારકર પ્રાચ્યવિદ્યા સશોધન મંદિરના ક્યુરેટર છે આ વિદ્વાનોના સહકારથી જ પ્રો. કર્વે પોતાની વિદ્યા પીઠમા શિક્ષણના ધોરણને ઉન્નત બનાવી શક્યા હતા અને શિક્ષણના વાહનની સમસ્યાને સારીરીતે ઉકેલી શક્યા હતા. ગુરુવર્ય કર્વેએ એક વિચરત પ્રા લેખીને કહ્યું કે તમે ઓછા પગાર પર અનાથ મહિલાશ્રમના આજીવન સભાસદ બની અમો સહુને વાગનરાયને આનદ અને ઉત્સાહ સાથે એ કાર્ય સ્વીકારી લીધું

મહિલા વિદ્યાપીઠમા કાર્ય કરતી વખતે વ્યવસ્થા અને શિક્ષણ-પ્રણાલી દૃષ્ટિએ અનેક પ્રકારની ગૂંચો ઊભી થતી હતી; પણ તે સર્વેનો વાગનરાયે પોતાની ધૈર્યનિષ્ઠા, સત્યતા, નિર્ભયતા અને બૌદ્ધિકવીર્યો નિકાલ લાવતા હતા અને પોતાના અધ્યાપકવર્યમા લોકમાન્ય પણ ઊણપ આવવા દેતા નહિ અધ્યાપક અને આચાર્યે બંનેની દૃષ્ટિએ તેઓ છાત્રોના લોકપ્રિય બની ગયા હતા આજે મહારાષ્ટ્રમા ગણનાત શિષ્યો અને શિષ્યાઓ અહુભીના નવનો વડે પોતાના એ ગાનીતા ગુરુવર્યને નિવાપાજલિ આપી રહ્યા છે.

સાહિત્યવિવેચક તરીકે એમને સન્માનવાના ઉદ્દેશથી તેર વર્ષ પૂર્વે મરાઠી સાહિત્યકારોએ ગોવામાં ભરાએલા મરાઠી સાહિત્ય-સમેલનના પ્રમુખ તરીકે એમની વરણી કરી હતી પ્રો તેલગીની આકાક્ષા તો વાગનરાયાશ્રમમા શાતિથી વિદ્યાદેવીની આરાધના કરવાની હતી, પણ એમની એ અભિલાષા અપૂર્ણ રહી ગઈ ધોડા જ વખત બાદ તેઓ મહિલા કૉલેજના આચાર્યપદેથી નિવૃત્તિ લેવાના હતા, એવામા મુળાઈમા એક નર્સિંગ હોમમા ૬૪ વર્ષની ભોગવી ગઇ તા ૨૦મી જુલાઇએ એ અવસાન પામ્યા

આમ એક એવા પુણ્યશરિત્ર, જ્ઞાનયોગી અને કર્મઠ મનીષીની હલકીલા સમાપ્ત થઈ, જેને માટે આજે મહારાષ્ટ્ર અને ભારતરાષ્ટ્ર બન્ને અભિમાન લઈ શકે તેમ છે એમના નિધન પર અહ્યાત્મલિ અર્પણ કરતા પૂનાની મહારાષ્ટ્ર ઓન્યુકેશન સોસાયટીના પ્રધાનાધ્યાપક શ્રી. કિકેરે ઠીક કહ્યું છે કે 'Mr Joshi was great as a writer, greater as a teacher and greatest as a man in society.' —ગોકરદેવ વિદ્યાલકાર

સિંહાવલોકન (રજ્જુ-કૂદન)માં નવો ફેરફાર

ગઈ તા રપમી ઑગસ્ટના રોજ વાકાનેરના બાઈ ભગવતપ્રસાદ દેસાઇના નનીકોર, ત્યાના નાગરાર યુવરાજકુમારશ્રી પ્રતાપજિત્, રાજ્યના અગ્રગણ્ય તાજા શ્રદ્ધેયના સભાવિત ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓ-ના એક મોટા પ્રમાણુમાન મેળાવડા સમક્ષ ૧૭૬ મિનિટમા ૧૫૦૦૫ 'સિંહાવ' (દોરી-કૂદકા) કરીને એ કાર્યમા ગજેના દુનિયાના રેકૉર્ડને તોડ્યો છે, એમ બાંનનેરના શ્રી શ્રેરચદ્ર ઝવેરાજ ગાદ લખી જણાવે છે. આ દક્ષોકતનો વિશેષ પરિચય તેઓ નીચે મુજબ આપે છે :

'બાઇ ભગવતપ્રસાદ નનાં વાકાનેરના વતની રૂપવરનની વયના બાલ્રાજ્ય યુવાન છે. નાનપણથી જ આયામ તરફ તે રસ ધરાવે છે

પોતાના ગજ્જરીકા તરીકે નીચેથી ફેરારેની ઉમર એ વખતે ૨૨ વરસની હતી તે ત્રિવેસથી જીવનપર્યંત એણે ત્યા કામ કર્યું.

૧૮૪૨ના ઑક્ટોબરમાસ્ટર હમ્ફ્રી કાન્સ્ટ, ઈટાલી અને સિવિટ્ઝવેકિઆની સરકે ગયા તેમાં કેવરિને ગજ્જરીકા તરીકે તે સાથે ગયા; અને ફેરારેગના વૈજ્ઞાનિકો તથા વિદ્વાનોની મુલાકાતથી લાકાર્ક એ વરસની એ સરકારા કેરારેએ ફ્રેન્ચ્રેજની વિરતૃત અને કપરીની રોજનીશી રાખી બણ જ્ઞાનસંભારભેરા કર્યો

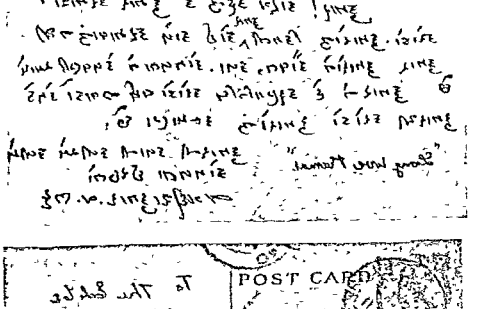
સરકેથી પાછા આવ્યા બાદ તરત ૧૮૪૫ ના મેની છમી તારીખથી ફૅરાડ ઇન્ડિક્ટ્યૂટમા તેની કામગીરી કાયમ થઈ, અને ને વિજ્ઞમથી ને લાગ્ય ચાળીસ વરસ સુધી ત્યા કેત્રત્વ થઈને તેણે કેત્યિર ને પ્રતિભાવ નામ કર્યું તેની સિદ્ધિઓ ને શોધોએ વિજ્ઞાનને લોકપ્રીઓપ્ય કરી જનહિતકારી કાર્યોમા યોજવાનુ મહદ કાર્ય કર્યું

ઈન્સ્ટીટ્યૂટમાની તેની કામગીરીના કાળના બે તબક્કા પડે છે પહેલામા તેણે રસાયણશાસ્ત્રમાં શોધો કરી તેમા તેણે કેકોરીનનો ભાગ અભ્યાસ કર્યો એ નવા કાર્બનના હોમરાઈડ તેણે શોધી કાઢ્યાં પણ આ ક્ષેત્રમા તેની સૌથી મોટી શોધ તે તેવિન્ટીર્કેસ્ટન ઑવ ઍલિક્ટ્ર—વીજને પ્રવાહી રૂપ આપવાની શોધ. આ કપરાન પારાની વરાળ બનાવવાની, પોલાદનાં તેજાર લીન ધાતુ-મિશ્રણોનાં પ્રમાણો શોધવાની, ચરમાના સંબાળવેધ્રકરના કારણનાવવાની, બેન્ઝોલની શોધની,—એ કામગીરીઓ તેની મુખ્ય છે. પણ બીજા તબક્કામા થએલી ઝુબાદત અને તેના પ્રવાહોમાથી વીજળી ઉત્પન્ન કરવાની તેની શોધોએ તો તેના રસાયણગાસ્ત્રના કામને ક્યા યે ઢાંકી દીધુ

પ્રયોગશાળાના કામોમા જેવી અદ્ભુત સિદ્ધિઓ તે સાધતો તેવી જ અદ્ભુત કામચાળી તેના બાષણોમા પણ તે મેળવતો વિજ્ઞાનના ગૂઢ રહસ્યો તે એવી તો સરળ, ચિત્ર ભાષામા આલાપનેને સમજાવી જાણે કતારનો કે સી મત્રમુગ્ધ બની સાભળી રહેતા.

સ્વભાવે ગંભીર, કામ કરવામાં અત્યત ખંતવત અને બુદ્ધિના ધણુ જ નિર્મળ અને તેજસ્વી એ પુરુષે પોતાની શોધોનો કે અપ્રતિમ વારસાથી જગતને નવાજ્યુ છે તેના ફળરૂપ સુખ, સગવડ ને સમૃદ્ધિ આજેઆખી દુનિયા માણી રહી છે, પરંતુ નહોતુ તો તેની આખી જિંદગી સાદાઈ, ને અવિરત કામમા જ ગાળી હતી. ચાળીસ વરસની તેની એ અખંડ કામગીરીમા તેણે ૧૬૦૦૦ કપરાત પ્રયોગો કર્યા હતા; ને તેમાથી નીકળેલા નવનીતે દુનિયાને કે જ્ઞાન અને કે નિષ્કર્ષ આપ્યા છે તેનોલીધે દુનિયા આજે તેને 'પ્રયોગશાળાના દીલ્હ્રુ'ના બિરુદથી નવાજે છે

એ સતત કામગીરીને અને સરકાર તરફથી તેને વાર્ષિક ૩૦૦ પૌંડનુ પેન્શન, અને રાણી વિક્ટોરિયા તરફથી હૅમ્પ્ટનનાં લીલાં મેદાનો પરનો એક નાનકડુ ઘર બેઠકાગ્યા, ત્યા ૧૮૬૫ના તેણે નિવૃત્તિ લીધી. એ છેલ્લા વરસોમા એની રોગ મુક્તિ ધીમેધીમે નાશ પામતી ગઈ, અને એ વરસ બાદ ૧૮૬૭ના ઑગસ્ટની રપમીએ તે અવસાન પામ્યો.

અથળા અક્ષરે લખેલું કાર્ડ

'કુમાર'ને ગુજ્જ બાવનાઓ પ ઠયલ કપરાનુ પોસ્ટકાર્ડ રાજકોટના બાઈજ્જરી ગોકુલદાસ બદે,કેમ કે બાપ છે તેજ કપરા, અથળા અક્ષરે લખીને અમને મોકલ્યુ હતુ આ રીને અથળા અક્ષરે લખવાની એમની ટેવ ઘણા વખતથી છે,અને કેવળ ગુજરાતીમા જ નહિ, પરંતુ અંગ્રેજી(જેનો નમૂનો પણ કપરા કાઢેલા છે) હિંદી અને સિંધી લિપિમા પણ તે કોજની સ્વાભાવિક નતિથી આમ અથળા અક્ષરે લખી શકે છે કપરાંત, ગ્રગમતને ખાતર, પોતાના મિત્રસમૂહમા અથવા તો ભેટબુકીથી પત્રવ્યવહાર પણ કરે છે, એમકે 'રેમાત વ પ્ર જ્યેમ' 'તમારો પત્ર જ્યેમ' અને તેપણ આ સ્વાભાવિક ઝડપથી. કુતૂહલ કપલબનારી એમની આ મક્તિનો નમૂનો ઉપરબાકે વાચકો આપણ રત્ન, ફ્રીકો છીએ અરીસા સામે ધરીને તેને સથળા રૂપમાં તેમાથી ખાતરી થશે કે એમના અક્ષરોનો મરોડ પણ સુરસ્વર છે,અને અથળા લખાએલા છતાં તે ત્રાય મરવાંચે

પ્રયત્નની પાતળમાં જરૂર
ભરી જરૂર ભોજન ભવ્ય આવી

'સરોદ'

વાગનદાસ વસુ(નં૦૨૭૫૩ ડી ડી બસ્તુ)સરકારી સ્કૂલની નોકરીમાં હતા તે વખતે એક વેળા શહેનશાહનું જન્મદિનની ઊજવણીને દિવસે એમાંહેનાક પીવાની ના પાડી એપરથી કોઇએ મેહું ચાર્યું કે સરકારી નોકર થઇને શહેનશાહને એવેકા નીચેકા છોડ ત્યારે એમાંનું જવાબ આપેલો કે 'લૂખું તો મારા કેમનુ જ બાઇ છુ, ને તેને હું પૂરેપરો વફાદાર છુ'

અનેકાર્યો રાજ્ય પટ્ટ—લૂગડું, શોનરજ વગેરે રમવા માટે આના ચીતરેલુ પાટિયું કે કપડું, પટરો, નનીની પહેાળાઇ; વિસ્તાર, જમીનનો સાહસો લાંબો પટ્ટો; ચીનરવા માટેનું પાતિયું કે કપડું—વસ્ત્ર

અખિલભમત ૧૪૨૮૫૩ એ એની રકમ છે કે અને ૧ થી ૯ સુધીના કોઇ પણ આકડી ગણવાં એનો એ જ આકડાઓ ગમે ત્યાંથી રાશ થઇને એ જ ક્રમમા આવ્યાકરશે ખુઓ

૧૪૨૮૫૩ × ૨ = ૨૮૫૭૦૪
૧૪૨૮૫૩ × ૩ = ૪૨૮૫૦૯
૧૪૨૮૫૩ × ૪ = ૫૭૧૪૨૮
૧૪૨૮૫૩ × ૫ = ૭૧૪૨૮૫
૧૪૨૮૫૩ × ૬ = ૮૫૭૧૪૨

પણ જ્યારે ૧૪૨૮૫૩ ને ૭ વડે ગુણીએ ત્યારે ૯૯૯૯૯૯ આવશે!

(શીરાસ્ત ઈ ખીલ૭૭)

કહેવતોના અર્થ 'બાવ બરકે લઇ ગયા, ભરતિયુ પાસે છે નેર'-મુદ્દાની વસ્તુ ગમાવવા છતા તેના નકારા અવરોધોને આગ્રહપૂર્વક વળગી રહેવાની મૂર્ખાઈ ભરી વખારી આ કહેવત પિયે એની વાત છે કે ગાગડાના એક વેપારીએ ફેરિયારથી ઊતરેલો માલ લઇ આવવા ગુમાસ્તાને ભરતિયુ આપીને મોકલ્યો. તે પ્રમાણે માલ ભરીબર મેળવી લઈને પાછા વળતા રસ્તામા લૂટારાએ માલ લૂટી લીધો એ વાત જાણતા રોકે ગુમાસ્તાને ઠપકો દેવા ગામ્યો કે તેંતરત વચ્ચે આવતા ગામમા પોલીસને ખબર કેમ ન આપી ? તે સાહળા ગુમાસ્તો બોલ્યો, શેઠ, તમે નાહક ચિંતા કરો છો એ માલ લઇને ચોરને આપણી પાસે પાછા આવ્યા વિના છુટકો જ નથી; કેમકે માલનુ ભરતિયુ મારી પાસે છે ને? તેનો ભાવતાલ જાણ્યા વિના એ માલ વેચવાના હતા શી રીતે? કહેવાની જરૂર નથી કે શેઠે એ અક્કલના પડીકાને તરત રજા આપી

ઇરાનના તમે મોટરમા મુસાફરી કરો તો તેનુ આરુ માલ્યુ પર નહિ, પણ ફ્લીગ પર તમારે ચૂકવવુ પડે ફ્લીગ એટલે એક ક્લાકમા એક અક્ષર સામાન્યત. કાંઈ ઓછુ આવ!

દુનિયામા નાજિયેરોના ઉત્પાદન ગામે વપરાશમા દિઢ સો પ્રશ્ન આવે છે.

ચપ્પુને પાકપ્રમાણે ઉપાડીને ચિત્રમા દર્શાવેલ પ્રમાણે ડાબા હાથ પર મૂકેલ પેન્સિલ—માં ઓરસિયા પુળા તમે એક જ ઓ—ઓ ગણાના પેરવા પર પેન્સિલની અણી સાખી પેન્સિલ ચપ્પુ બનોને તોળી લાવો

રોક કરવાની ચરમ પાખીની રબરની કોળણી—ટોપ વોટર બૅગ—ને ગેરકારીણી બેગ ને ગેરા નૂબ ઘાટવાળી તેના બને પડખા ઘોડી બરાબર કોળણી માણી ગઈ બરો. ઉપયોગ થઈ રહ્યે દમેલા કોળણીમાથી પાખી કાઢી નાખીને કોટાપાર નીતરવા માટે ઊધી રાખી રાખવી, અને ત્યાર બાદ મેળેખી ગોઠવવા બેસર બરીને તેનો નકૂ સાફ કરી દેવા બેસે તેના પડખા ચોરમે નહિ

કબાટના કાચ તથા બારીસ ઉપર મા-ખીઓ બેઠીને જ ડાપ વડે છે ને બગીપેટ ચિપડિયા ગોતા વડે તે સાફ કરી મેલા લાગે લ્યુ વાળી વ્યક્તિનાહુંબ્રુસો, અને ચિપકિની વાસથી ગાખીઓ પાળુ નહિ આવે

રોટલા બાકી મળે ખાને પેન્સલીનના ગલમ કરીને તૈયાર રાખવાથી સાજના કપર તરત કાચ લાગશે ત્રણાયુ રોગ ત્યા બહેડા બહેડા પર લપર લગાડી દેવાથી ફોલ્લા થવરો નહિ.

ચિત્રસમત: ઇપાયમાં આવેલા નકામા પોસ્ટકાર્ડ ઉપર આ બને ચિત્રો ચોટાડી પછી તેજ ચપ્પુ કે રેઝરની બ્લેડ વડે મોટા ચિત્રમા કર-રેખાળી જીણીથી બતાવેલા ભાગ કાપી કાઢો ત્યારબાદ સમદ્વાવાળા ચિત્રને ગોળાકારે કાપી તેની વચ્ચે વચ્ચ મોળા ચિત્ર પરથી બનાવેલા ભીતના કાગળ પાતિ વડે બને ટાનાં બરોબર ગાઠી રહે એ રીતે ગમદ્વાવાળો ગોળ મોટા ચિત્રની પાકળ ગાઢ રીતે તેની ચ ચિત્રમાં, અપતરીને રીબેટની માફક એસાડો દો, એટલે ૨૫-૬ તૈયાર થયું પાકળના નાળને ૪૮ વડી ફેરવવાથી તેમાનું

વિક્રમાદિત્યનાં નવ રત્નો

આર્ટિસ્ટ : રવિશંકર રાવળ

મધ્ય ભારતની બે મહાન વિભૂતિઓએ સમગ્ર વિશ્વને ગતાબ્દીઓથી જ નહિ, પણ સહસ્રાબ્દીથી આકર્ષ્યું છે એ બે વિભૂતિઓ તે સમ્રાટ વિક્રમાદિત્ય અને કવિકુલભૂષણ કાલિદાસ. આ બે વ્યક્તિની સાથે અવતી (ઉજ્જૈન) નગરીનું નામ પણ અવિચ્છિન્ન બન્યું છે. સમ્રાટ વિક્રમાદિત્યના આશ્રયે ઉજ્જૈનના અનેક પ્રતિભાઓનું વિદ્યાસ્થાન અને સરસ્વતીનું લીલામંદિર બન્યું હતું. જ્યોતિર્વિદાભરણ નામના ગ્રંથ (પાછળ)

સમ્રાટ વિક્રમાદિત્ય

કવિકુલાવતંસ કાલિદાસ

જ્યોતિષાચાર્ય વરાહમિહિર

ધન્વંતરી વૈદ્ય

વેણીસંહારનું પાત્રાલેખન

પ્રાચીન નવરત્નોની જેમ જ્યોતિષીઓ, અને તે પરથી વિક્રમની સભા માં નવ રત્નો હોવાનું કહેવાય છે. કાલિદાસ એ સર્વમાં ઉત્તમ હતા:

ધન્વન્તરી ક્ષપણકામરસિંહ શંકુ
વેતાળ ભટ્ટઘટકર્પર કાલિદાસ
ખ્યાતો વરાહમિહિરો નૃપતેઃ સભાયાં
રત્નાનિ વૈ વરરુચિર્નવ વિક્રમસ્ય

(૧) ધન્વન્તરી–વૈદ્યક૨, (૨) ક્ષપણક–જૈન સાધુ, (૩) અમરસિંહ–જૈન પંડિત, (૪) શંકુ–ચંદ્રકવી, (૫) વેતાળ ભટ્ટ–વૈતાલકવી, (૬) ઘટકર્પર–જૈનકવી, (૭) કાલિદાસ–કવિ-કવિકુલગુરુ, (૮) વરાહમિહિર–જ્યોતિષ, (૯) વરરુચિ–વ્યાકરણ અને જ્યોતિષના ગ્રંથકર્તા. કોઈ કોઈ ઠેકાણે આમાં વિક્રમાદિત્યના સભાપંડિત ધન્વંતરિ, ક્ષપણક, અમરસિંહ, શંકુ, વેતાળભટ્ટ, ઘટકર્પર, કાલિદાસ, વરાહમિહિર અને વરરુચિ એ નામો આપેલાં જોવામાં આવે છે. આ નામોની પ્રસિદ્ધિ ઉપરથી આ શ્લોક ઘણો પ્રાચીન હોવાનું જણાય છે. આ નામોમાં કેટલાંક નામ વિષે વિદ્વાનોમાં મતભેદ છે. કેટલાક પ્રબંધ ગ્રંથોમાં વિક્રમની ત્રિવિદ્વત્પરિષદ (જે વિષમ સમસ્યા ઉકેલી) પ્રસંગે કાલિદાસ વગેરેના દર્શન–પ્રસંગ સંબંધમાં ઘણી વિગતો

૨ જી પાનું

(જીવંત પ્રાણિક ચિત્રોમાંનો ભાગ)

(આખાનો પાઘ રાખવા આપેલ ભાગ નથી)

૨ જી પાનું ૬

મુંબઇએ જેનું
ભાવભીનું સ્વાગત
કર્યું છે

★

"પૃથ્વીવલ્લભ"

મિનરવા
મુવીટોનનું
અદ્‌ભુત
ઐતિહાસિક
સર્જન

શ્રી કનૈયાલાલ
મુનશીની
ઐતિહાસિક નવલ-
કથાને કથકહાની
પટ્ટીમાં મઢવામાં
આવ્યું છે

★

મુખ્ય ભૂમિકા:
- સોરાબ મોદી
- દુર્ગાખોટે
- સંકટાપ્રસાદ
- કજ્જન
- મીના
- સાદિકઅલી
- કે. એન. સીંઘ
- અલ નાસીર
- નવીન યાજ્ઞિક
વિગરે

દિગ્દર્શક:
સોરાબ મોદી

ચિત્રકથા લેખક:
પંડીત સુદર્શન

ન્યુ વેસ્ટ એન્ડમાં
(મુંબઇ)
ચાલુ છે.

● ટૂંક સમયમાં અમદાવાદમાં રજુ થશે ●

આજ અને આવતીકાલના
જીવનની કાવ્યમય કથા

નવયુગનું
નવો ઝંકાર જગાવતું
નવું સામાજીક ચિત્ર

કથાનક: કે. અહમદ અબ્બાસ
ડિજાઈન: નજમુલહસન નકવી

ભુમિકા
સ્નેહપ્રભા, જયરાજ, ડેવિડ વગેરે

જેને પ્રસંગે પ્રસંગે, જેના દ્રશ્યે દ્રશ્યે
નવા જમાનાનો નાદ ગુંજે છે.

નવયુગના આવતાં ચિત્રો

પુંડલિક

છોટી સી દુનીયા

પ્રકાશક
પીઅરલેસ પીક્ચર્સ
મુંબઈ નં. ૪

કેલીકો-જ્યુબિલી

મિલ્સનું

કાપડ

જનતામાં અતિ પ્રિય થઈ
દરેક કુટુંબમાં વપરાય છે.

卐

અસંખ્ય ડીઝાઈનોમાં તમારા
મનપસંદ કાપડ અમારાં
સ્ટોર્સમાંથી ખરીદી તમારા
અમૂલ્ય સમયને બચાવો!

卐

કેલીકો સ્ટોર્સ

એટલે

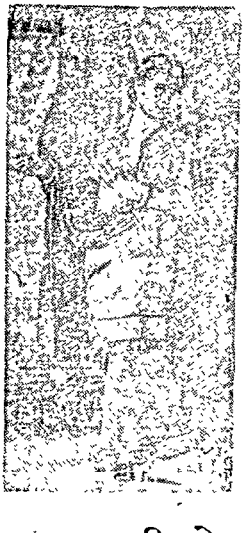
પ્રજાપ્રિય અને આધુનિક
ઢબનું વસ્ત્રાગૃહ

卐

એન. મનસુખરામની કું.

૧. ડાસીવાડાની પોળ સામે. . ટે. નં. ૨૩૯૬
૨. રતનપોળ જર્મનસીલ્વરવાળા
માર્કીટ .. ,, ૨૧૮૩

અમદાવાદ

સંસ્કૃત સાહિત્યના અલંકાર સ્વામી

બાણભટ્ટ

વિરચિત

અમરગ્રંથ

નવું રૂપ ધરે છે

જાણે સ્વપ્ન ભુમિમાંથી
સદેહે ઉતરી આવી છે

કાદંબરી

લક્ષ્મી પ્રોડકશન્સનું ભવ્ય સર્જન

- શાંતા આપ્ટે
- વનમાળા
- હરિશ
- જીવન
- પહાડી સન્યાલ

卐

દિગ્દર્શક :

શ્રી. નંદલાલ જશવંતલાલ

卐

રૂપેરી પરદાના ઇતિહાસમાં
એક નવું સુવર્ણ પૃષ્ઠ ઉમેરાય છે.

બુકીંગ : સુપ્રીમ ફિલ્મ ડીસ્ટ્રીબ્યુટર્સ—મેઈન રોડ, દાદર

જેણે તમને 'તુલસીદાસ' જેવું સંત ચિત્ર આપ્યું !
જેણે તમને 'તાનસેન' જેવું સંગિત ચિત્ર આપ્યું!

★

હિંદી ફિલ્મ ઉદ્યોગમાં અનેકાનેક સિદ્ધિઓને વરેલાં સફળ દિગ્દર્શન

જયંત દેસાઈ

હવે

એમની સ્વતંત્ર ચિત્રસંસ્થાના પ્રથમ ફેલ્મ તૈયાર થઈને

મહાન ભક્ત ચિત્રની ભેટ ધરે છે.

★

રૂપેરી પરદાના કલાકાર
સ્વ. વિષ્ણુપંત પાગનીસનું ઉચ્ચ ચિત્ર અર્જન

•

વાસંતી, સુબારક, કૌશલ્યા, દિક્ષિત, નૂરજહાં વગેરે

•

છાયા : દ્રોણાચાર્ય
ધ્વનિ : સુબેદાર
ગીતો : મધોક
સંગીત : સી. રામચંદ્ર
આલુ ચિત્ર પછી

જયંત દેસાઇ પ્રોડક્શન ચિત્ર

ભક્ત રાજ

ક્ષાત્રકુળભૂષણ ભક્તરાજ અંબરિષનું છવન દર્શન

લેમિંગ્ટન ટોકીઝમાં (મુંબાઇ) રજુ કરવામાં આવશે

રજુઆત માટે તૈયાર થાય છે

જબ્બાન

દિગ્દર્શક : જયંત દેસાઇ

ઇશ્વરલાલ, કૌશલ્યા, સુબારક, ચન્દ્રલેખા કુમકુમકર, દિક્ષિત, કાન્તિલાલ

સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્ત

તૂફાન

તૈયાર થઈ રહ્યા છે.

બુકીંગ : ન્યુપીટર ફીલ્મ ડીસ્ટ્રીબ્યુટર્સ

ગોવર્ધન બીલ્ડીંગ, પારેખ સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ ન. ૪, ટે. નં. ૪૧૨૪૬

નૂતન વર્ષ

આપ સૌને

નિરોગી નીવડો

રીરોલ

ત્વચાનો કટ્ટો દુશ્મન

એમ. ડી. ઍન્ડ

સન્સ

અસારવા · અમદાવાદ

દરેક ગામે ગાંધી, સ્ટોર્સ તેમજ દવાવાળા વેચે છે

અમારા ગ્રાહકોને

નૂતન વર્ષ

યશસ્વી, લાભદાયી

અમુક નીવડે એ જ અભ્યર્થના

卐

રાજમહેલ

કાળુપુર બ્રીજ · અમદાવાદ

ટે. નં. ૨૧૮૭

નૂતન વર્ષાભિનંદન

દિપોત્સવીના તથા
નૂતન વર્ષનાં શુભ
દિનોએ ભવ્ય મીઠાઇ
ઘરની મીઠાઇ ખરી-
દવાનો નિશ્ચય કરો.

ભવ્ય મીઠાઇ ઘર

વાડીલાલ સોડાફાઉન્ટન

રાજનગરની આ લોકપ્રિય સંસ્થાના
સુત્રધાર આ મીઠાઇ ઘરનુ સચા-
લન કરે છે, અને એ જ આ સંસ્થાની
ઉત્તમ વાનગીઓ માટેનુ શ્રેષ્ઠ પ્રમાણ છે.... ★

- જ્યાં અમદાવાદના રસિક-
જનો સમક્ષ અવનવી રસ-
ગામગ્રીઓ રજુ થાય છે . . .
- જ્યાં દિલને બહેલાવે તેવી
વાનગીઓ પીરસાય છે . . .
- જ્યાં જીભને રૂચે તેવી ભાતભાતની
મીઠાઇઓ તૈયાર થાય છે . . . .

૫૦૦ જાતની અવનવી વાનગીઓ
જેવી કે:

- કિસ્મત હલવો
- આઇસ્ક્રીમ હલવો
- ચીકુનો હલવો
- કુટનો હલવો
- જૂલાનો હલવો
- ફ્રીમ હલવો વિ.

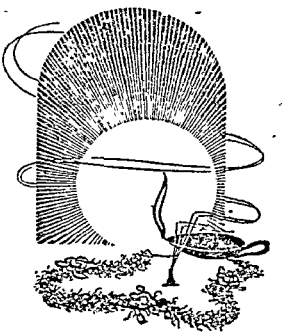
ભવ્ય મીઠાઇ ઘર

રાયપુર ચકલા-અમદાવાદ ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ

ટે. નં. ૫૨૫૬ આપનો ઓર્ડર સત્વર નોંધાવો ટે. નં. ૨૬૯૪

સાલ મુબારક

દિવાળી આપને અત્યંત આનંદ અર્પે તથા નુતન વર્ષ પૂર્ણ સમૃદ્ધિ બક્ષે એવી હમારી શુભેચ્છા પ્રદર્શીત કરીએ છીએ.

જીવનનાં અનેરાં સર્વશ્રેષ્ઠ આનંદો અને લહાવા લુંટવા તથા સ્વકુટુંબનું રક્ષણ કરવા આપને દીર્ઘાયુષ ઈચ્છીએ છીએ.

લી૰,

સંરક્ષણ અને સલામતી માટે આપની જ

બૉમ્બે મ્યુચ્યુઅલ

ધી બૉમ્બે મ્યુચ્યુઅલ લાઇફ એસ્યુરન્સ સોસાયટી લી.

બૉમ્બે મ્યુચ્યુઅલ બીલ્ડીંગ, મુંબાઇ

★

ઘરનીરાણી

૩૫૦
ઉપરાંતના ઘરગથ્થુ વિષયો
૨૫૧
ઉપરાંતના
અનેકરંગી ચિત્રો
એક જ
પુસ્તકમાં
કિંમત રૂા. ૬-૧૨-૦
વી.પી.ખર્ચ બાર આના
પચરંગી સુવાસીત બોક્સ સાથે
આજે જ મંગાવી લ્યો.
એન. એમ. ઠક્કરની
કંપની
બુકસેલર્સ : પબ્લીશર્સ
૧૪૦:- પ્રિન્સેસ્ટ્રીટ-મુંબઈ ૨.
ઘરની રાણી
આ
સર્વ સાહિત્ય
જાતું ખરીદતાં
રૂા.૫૦
થી વધુ ખર્ચ થાય
જ્યારે આ બધું
'ઘરનીરાણી' માત્ર
રૂા. ૬॥।
માં આપે છે
ઉપરાંત
ગુજરાતના ગૃહજીવનને દર્શાવતી અનેકવિધ સામગ્રી

જેમણે અત્યાર અગાઉ 'ઘર-કી-લાજ'
'ઘર સંસાર'

જેવાં પ્રથમ કોટીનાં
સંસાર ચિત્રો આપી
સમાજસેવામાં
અગ્રગણ્યસ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે...

★

SUNRISE PICTURES

સનરાઇઝ પીક્ચર્સ

હિન્દની મહાન
પૌરાણીક વસ્તુને
વાચા સાંપડે છે.

ઉચ્ચ – સંસ્કારીક – મનોરંજક
આદર્શ ચિત્રો આપવાનો
કોલ આપે છે.

પ્રેમ અને પતિવ્રતાના આદર્શને
શ્રી મોહનલાલ દવે
અહીં આલેખે છે.

મહાસતી

અનસુયા

કથાનકઃ
શ્રી મોહનલાલ દવે

સીનેર્યો અને ડિરેક્શન
શ્રી પી. એમ. વ્યાસ

પતિ – ભક્તિના
મહાન આદર્શને
અને પૌરાણીક
વસ્તુને આલેખુળ
અસરકારક રીતે
વાચા આપી છે

જેમાંઃ
દુર્ગા ખોટે
શોભના સમર્થ
શાહુ મોદક — ઇ. બાલીમોરીયા
ગોપ – આશાલતા – ઇન્દીરા વિગેરે...

★

ભવ્ય દ્રશ્યો,
મોહક સંગીત
આકર્ષક નૃત્યો
સચોટ સંવાદ

ગીતઃ
શ્રી અવિનાશ વ્યાસ
શ્રી અકલાવખા

શ્રી બેકલ ('જવાબ ફેરીએ')
આ ચિત્રના ગાયનોદ્વારા
તમારા હૃદયની
ઉર્મીઓને પડકારશે.

દિગ્દર્શકઃ
મા-બાપ
શ્રી પી. એમ. વ્યાસ

તમારા જાણીતા હિન્દના
મશહુર કલાકારોના
સહકારથી

સમાજના અણઉકલ્યા પ્રશ્નોના
સચોટ જવાબ પેશ કરે છે.

મેગ્નેટ પીક્ચર્સનું

ઘર - કી - શોભા

નવાગીતા ફીલ્મ્સના દિગ્દર્શક
શ્રી દર્પણરાય મહેતા

માં ચેતાની કલાનો
પરિચય આપે છે.

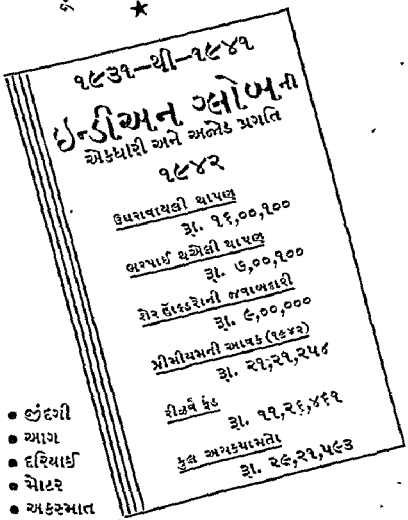
સૂચર્જુલતા, જગદીશ, યશોધરા કાત્જી, કર્ણ દિવાન, દિક્ષીત (ખાસ્ત ફેરીએ)

શુટીંગ માટે લખો,
બૉમ્બે ફીલ્મ સર્કીટ,
લેમીંગ્ટન રોડ–મુંબાઇ

સનરાઇઝ પીક્ચર્સ
ત્રીભુવન ટેરેસ–લેમીંગ્ટન રોડ,
ઇમ્પીરીયલ સીનેમા સામે–મુંબાઇ

નૂતનવર્ષાભિનંદન

★

★

સંપૂર્ણ
સ્વદેશી
પ્રગતિકારક
કંપની

★

ચેરમેન
સર મથુરદાસ વીમનજી
નાઇટ કે.પી.
વેપારી · મીલમાલીક

•

મેનેજીંગ ડીરેક્ટર
શ્રી વિજયસિંહ ગોવિંદજી

•

જનરલ મેનેજર
શ્રી. નવલ જેરાજાણી

- જીંદગી
- આગ
- દરિયાઈ
- મોટર
- અકસ્માત
- ફ્રેશીચ્હાણચ્હું

વિગેરેનું કામકાજ
લખવામાં આવે છે

ધી ઇન્ડીઅન ગ્લોબ
ઈન્યુરન્સ કું. લીમીટેડ.

પ્રોપ્રેપ્રેટર્સ ચેમ્બર્સ, હોર્નબીરોડ કોટ, મુંબાઈ

•

અમદાવાદ શાખા
ફતાસાની ચોળ · ગાંધી રોડ
અ મ દા વા દ

ચીફ એજન્ટ્સ
મેસર્સ રમેશચંદ એન્ડ કું.
ગાંધીરોડ
અમદાવાદ

બીડાતાં વર્ષનો શણગાર ઉઘડતાં વર્ષનો અલંકાર

દિગ્દર્શક : શાંતારામનું સોહામણું શિલ્પ

•

રાજકમલ કલામંદિર

ચિત્ર

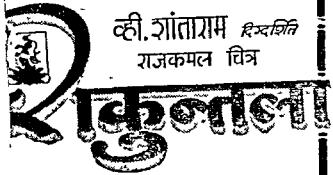
•

ભૂમિકા :

જયશ્રી · ચંદ્રમોહન

•

સાતમું અઠવાડિયું

એડવાન્સ બુકીંગ ચાલુ છે
સમય હંમેશ પ્રમાણે

સ્વસ્તિક (પાથે)

રાજકમલનું આવતું ચિત્ર

માલી (હિન્દી)

ભક્તિચા મળા
(મરાઠી)

નૂતન વર્ષાભિનંદન

આ મહાન પર્વે અવશ્ય અરીદો

સ્પોર્ટેક્ષ
યાને
રેડીઓ
ઓરકેસ્ટ્રા

- સ્પોર્ટ શર્ટ
- બ્લાઉઝ
- ફ્રોક
- સાડી. . . . . .

વગેરે
માટેનું
સુંદર
કલામય
વિવિધ
રંગમાં
મળે છે.

નટવરલાલ ત્રીકમલાલ
૨૪, ચંપાગલી · મુંબઈ

ધી યુનાઇટેડ કમર્શીયલ બેન્ક લી.

ચેરમેન :
શેઠ ઘનશ્યામદાસ બીરલા

જનરલ મેનેજર :
શ્રી બી. ટી. ઠાકુર

હેડ ઓફીસ : કલકત્તા

શાખાઓ : મુંબઇ (કોટ અને કાલબાદેવી) કરાંચી, સિંધ, હૈદ્રાબાદ, દિલ્હી.

	બોર્ડ ઓફ ડીરેકટર્સ	
અધિકૃત ભરપણ રૂા. ૪,૦૦,૦૦,૦૦૦	શેઠ ઘનશ્યામદાસ બીરલા	શ્રી અનંત ચરન સેન
ભરાયલી ભરપણ રૂા. ૨,૦૦,૦૦,૦૦૦	શ્રી મહાદેવ લક્ષ્મણ દહાણુકર	,, નવીનચંદ્ર મફતલાલ
વસુલ થએલી ભરપણ રૂા. ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦	મર આદમજી હાજી દાઉદ	,, મદનમોહન રામનારાયણ દુઈઆ
	શ્રી કે. પી. ગોયેન્કા	,, રમણલાલ ગોકળદાસ સરૈયા
	,, એમ. એ. ઇસ્પહાની	,, મોતીલાલ ભાવડીઆ
	,, બૈજનાથ ખેતન	

કરન્ટ ડીપોઝીટ, કેલ ડીપોઝીટ, સેવીંગ્સ ડીપોઝીટ, ફીકસ્ડ ડીપોઝીટ, હોન્ડ્સ એવરસ્ટોક્સ, સીકયુરીટીઝ અને શેરો ખરીદવા અને વેચવા તથા તમામ જાતનું બેન્કીંગને લગતું કામકાજ જ સ્વીકારવામાં આવે છે

દામોદર જી. ભુપનાણી
મેનેજર

ટે નં ૩૩૬૭૦ અમદાવાદ બ્રાંચ, કાર્નર ભદ્ર. ટેલીગ્રામ્સ 'UCOBANK'

દ્વિપોત્સવીનું
મહાન પર્વ
ઉજવવા...

ધી ન્યુ ઇન્ડીયા મોટર ટ્રાન્સપોર્ટ કંપની લીમીટેડ

I. C. O.
માર્કાનું

કપાસીયાનું તેલ

ખરીદો

★

મળવાનું સ્થળ :
સુરેન્દ્રનાથ મયાભાઈ તેલીની કું.
સાકરબજાર. . . . . ટે. નં. ૩૦૧

ભાવમા ઘણું સસ્તું
બળવાનાં ચુકકા ઓછું
એ આ તેલની ખાસ વિશિષ્ટતા છે

તા. ક. એકવખત વાપરી ખાતરી કરવા ભલામણ છે નમુનો મફત મળશે.

મદ્રાસ ઉજ્જૈન. અને
અમદાવાદના પ્રદર્શનોમાંથી
સ્વદેશી કાપડની ઉત્તમ
બનાવટ માટે સુવર્ણચંદ્રકો
મળ્યાં છે.

વિક્રમ ફેબ્રીક્સ

વિક્રમ મિલની
ખાસ વિશિષ્ટતા

•

સાડી · ધોતી
શર્ટીંગ · મુશી
વૉયલ · ઈંટ
મલમલ · પોપલીન
લૉન્ગક્લોથ · ક્રેપ
ટર્કીશબાથ ટૉવેલ

•

ધી વિક્રમ મિલ્સ લિ.

રેલ્વે પુરા · અમદાવાદ

એજન્ટસ · રમણલાલ લલ્લુભાઈ લિ.

સિદ્ધરાજ મિલનું
સુતર
સુંદર, સુલાયમ અને
મજબુત
ન. ૪ થી ૨૦૬

•

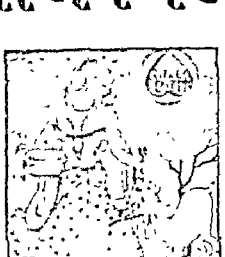
એક્સોરબન્ટ
કોટનવુલ
લોન્ગસ્પીન્ડલ કવૉલીટી

લખો :
સિદ્ધરાજ મિલ્સ
સિદ્ધપુર

નૂતન વર્ષાભિનંદન

લાલ મિલ્સ

ગુપ્ત પ્રેસનાં ભારેખમ કાપડ

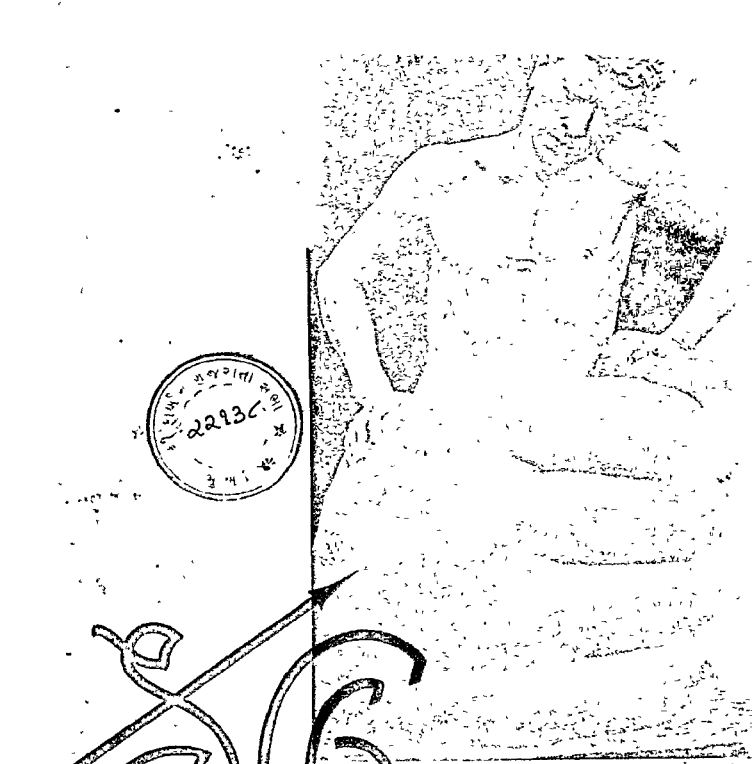
છેલ્લામાં છેલ્લી ડીઝાઇનો આકર્ષક પાકા રંગો	કુમાશવાળું છતાં ટકાઉ અને નરેલવાર

આયોગાઈઝ્ડ ઈલેક્ટ્રિક એલ્જન્ટસ

એ લા ચ ન્સ સ્ટો ર્સ

ટે. ન ૨૪૮૮ સ્ટેશન રોડ અમદાવાદ

મીલના ખાસ ઘટાડેલા ભાવથી ખરીદવા જરૂર પધારો

૨૨૧૩૮

આદ્યતંત્રી · રવિશંકર રાવળ
૨૩૮ સંપાદક · બાબુભાઈ રાવત ૨
ઑક્ટોબર-નવેમ્બર · ૧૯૪૩

આવતી કાલનાં નાગરિકો ઘડતું આજનાં ઘરોનું અ...

THE AMERICAN OIL & TRADING Co.

Revdi Bazar-AHMEDABAD

Direct Importers of High Grade Lubricating Oils
From U.S AMERICA

★

દરેક જાતનાં લુબ્રિકેટિંગ તેલો જેવાં કેઃ—

★ સીલીન્ડર ઑઈલ ★ સ્પીન્ડલ ઑઈલ ★ એન્જીન ઑઈલ
★ જીનીંગ ઑઈલ ★ લુમ ઑઈલ ★ મોટર ઑઈલ
★ ગ્રીઝ વગેરે ★

અમારા ઑઈલની ક્વૉલિટી સારામાં સારી ગણાતી ફોરેઈન અમેરિકન કે ઈંગ્લિશ કંપનીઓના ઑઈલોની હરીફાઈ કરી શકે તેવા હોવા છતાં ભાવમા ઘણાજ વ્યાજબી છે . . . .

ઉપરના તેલો અમદાવાદની તેમજ બહારગામની ટેક્ષટાઈલ મીલો, ઑઈલ મીલો, જીનીંગ ફેક્ટરીજ તથા નાની મોટી ફેક્ટરીઓમા મોટા પ્રમાણમા વપરાય છે . . . .

દરેક મશીનરીને લગતાં ઑઈલનો મોટો સ્ટૉક મુંબાઈ તથા અમદાવાદમાં કાયમ રાખવામાં આવે છે

વધુ વિગત માટે મળો યા લખોઃ—

ધી અમેરિકન ઑઈલ ઍન્ડ ટ્રેડીંગ કું.

રેવડીબજાર, રેલ્વેપુરા પોસ્ટ, અમદાવાદ

SAVE YOUR ENGINE & MONLY
BEST QUALITY AT REASONABLE PRICE

Trials At Our Costs

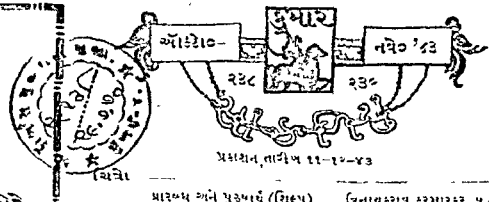
- સ્પોર્ટ શર્ટ
- બ્લાંઉઝ
- ફ્રૉક
- સાડી.....વગેરે

માટેનું
સુંદર
કલામય
કાપડ

સ્પોર્ટેક્ષ
અને
રેડીઓ ઓરકેસ્ટ્રા

વિવિધ
રંગમાં
મળે છે.

નટવરલાલ ત્રીકમલાલ
૨૪, ચંપાગલી - મુંબઈ

ચિત્રો

પ્રકાશન તારીખ ૧૧-૧૦-૪૩

પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થ (રિક્ષ્ય) વિનાયકરાય કરમારકર ૫૦
મદામાલે અરનુ મૅટિર · કન્ક્રેન (ફોટો) ૨,૫ ૦. મુખચિત્રની પાછ
મારકીરનુ દિગ્માઓહિત નામદુ એન ડિસ ગે-ટ્રે (રંગી મુખચિ
ચિત્રઓહિત્યના નવ રત્નો આદમજ ૨ ૨ ૨૯૬૯ માના સાર
.. તથા ફોટોગ્રાફી દરીકહીનુ પરિણામ પરાધાન ક સાર

કાવ્યો

ચણોઠીનુ સ્વપ્ન	બ સમમુકુન્દ દવે ૨૨૫
વિજય વિદાય	દેવેન્દ્ર દત્તાણી ૨૨૫
સાદ કરે છે	પ્રહલાદ પારેખ ૨૨૫
જીવનપ્રભાતણી	કુ ૦. ૨૨૫
ગણોધ્યથી	'પતીત' ૨૪૬

ચરિત્ર

શ્રી અર્વિન્દ્રકુમાર ગણોપાધ્યાય (પરિચય)	૨.ગ રાવળ ૨૨૯
ડૉ ગ્રેગ્યુગ્રલ ઘનિમાન	'અમૃતિય' ૨૨૯

વાર્તા

નવીન પ્રભાતી (રમણિકલાલ ઠાકર) અનુવાદક વિનોદ મેઠાદી	૨૩૦
ચન્દ્રશેખરના ગાનની	અશોક દવે ૨૩૩

લેખો

ભારત કલાગગણ તરફના સન્માન પત્રનો શ્રી નાગુરીનોપ્રભુત્તર	૨૨૭
ગોરા સૈનિકોના સદ્વાસમા	કે. ૨૩૬
સુવર્ણમય રાજેરની શોભામા	ગામજ લખ્ય આલ્બિયા ૨૪૧
મહર્ષિ વાલ્મીકિનું ગણિતશાસ્ત્ર	રજનીકાન્ત મોદી ૨૪૩
કરકસર અને બચાવની રીતો	(સમુચ્ચય) ૨૪૬
ચિત્રિટા ગૅમરવાળા ક્રોમ	દહિગલ બૅકર ૨૪૮

વિભાગો

વિકસતુ વિજ્ઞાન	બા ૨૨૮
પૃથ્વિ પર જીવન ક્યા પાયા પર (વિ જ્ઞાન)	૨૩૬
નવા પુસ્તકો	૨૪૭
ફોટોગ્રાફી દરીકહીનુ પરિણામ	શ્રી શ્રી. કનીબહા ૨૪૮
Our Friends Abroad (પરદેશી મિત્રોના પત્રો)	૨૫૧
કસોટી	૨૫૩, ૨૪૮
પત્રતની વાર્તાઓ	રેવાબા વાલજી મોવિન્દજી ૨૪૬
ગાપકરી	૨૫૬
ના ગામ (ઍન્ટરટેઇનર-નવેમ્બર) ઇન્દિરાબા	૨૬૩
ગોકળ પાનુ	૨૬૪

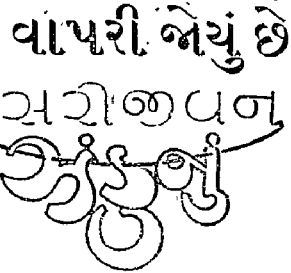
મુકરાજમુખ્યાધિકારી, પ્રકાશક રવિશંકર મહારાજ, કુમ રવિન્દ્રપરી, મુદ્રક રવિવિધ ૧૪૫૮ રાજપુરા, અમદાવાદ, વાર્ષિક ૧. ૧૨.૦૦ના ૧૨ મિ., પુસ્તક નાના ૬૬ આન

કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો, ચિત્રો અને ફોટો કૉપીરાઇટથી રક્ષિત છે

વિદ્યાર્થીઓ, વકીલો, વેપારીઓ, વકીલો અને બીજા મગજનું કામ કરનારાઓને એના સેવનથી અત્યંત જ્વલ ચેતનવંતુ મળે

નાનાં-મોટાં, માંદાં-સાજાં, નબળાં-સબળાં સ્ત્રી-પુરુષ, સૌકોઇ એનું સેવન કરી શકે છે

તમે વાપરી જોયું છે?

મહારાસાયન

અમિદુર, અભ્રક, કેસરી, કસ્તુરી અને બીજાં દીપન, પાચન, તથા ચૈતિક ઔષધ મેળવી લીલાં રસદાર આંમળાંમાંથી બનાવેલુ

સુશોભિત સુવાસિત સ્વાદિષ્ટ અને પૌષ્ટિક ચાટણ

તેનું નિયમિત સેવન
લાંબું આયુષ્ય તથા સારી સ્મરણશક્તિ આપી શરીરમાં બલ, તેજ ને ચેતન પૂરે છે

કિંમત
પા રતલના પૉટનો રૂા. ૬।।
અરધા રતલના પૉટના રૂ. ૧૧।
એક રતલના પૉટના રૂા. ૫)

કારખાનું
અમાનીરોડ
મુંબાઇ–૧૪

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કર્સ લિ.
અમદાવાદના એજન્ટ · ભોગીલાલ બ્રધર્સ · ગાંધીરોડ

દુકાન
જૂની મંડાજનવાડી
મુંબાઇ–૨

ઑર્ડર આપતી વખતે, જાહેર ખબર 'કુમાર'માં વાંચી હતી એવું જણાવશો.

વનદેવીના બે કુમારો

વીરની દારીએ એ ઊછરતા નહોતા
સુવર્ણની પાણીમાં જમાડાયા નહોતા
અમૂલ્ય અલંકારોથી શણગારાયા નહોતા

પરંતુ

વીરતા

એમનો લાંછન હતો

પરાક્રમ

એમનું સુવર્ણ હતું

વિદ્યા

એમના અલંકારો હતાં
અને એથી જ

અયોધ્યાની અગણિત સેનાને
તેમણે પડકારી હતી!

રામ રાજ્ય

નિર્માતા
વિજય ભટ્ટ
પ્રાણના સમર્થ • પ્રેમઅદીબ
ઉમાદત્ત

પ્રકાશ પીક્ચર્સ

કથા
કનુ દેસાઈ
અરીપ્રસાદ • યશવંત • મણિલાલ
રંજના • પાંડે

સુપરહીટ ગ્રાન્ડ
મુંબઈ અમદાવાદ

દીપક પર પતંગિયાં ટોળે મળે તેમ આ બે છબીઘરો પર મેદકો જમા થાય છે

ચિત્રાંજલી

સ્વ. સાક્ષર મગનભાઈ ચ. પટેલ કૃત પુસ્તકો વાંચો અને વંચાવો

૧–૨ ઉપનિષદ જ્યોતિ ભાગ ૧ અને ભાગ ૨ પ્રસ્થાનના જે ૧૯૮૬ના અંકમાંથી દુર્ગાશંકર કે. શાસ્ત્રી લખે છે "પાશ્ચાત્ય પંડિતોના અનુવાદો અને વિવેચનોનો લાભ આપે માર્મિક તટસ્થતા એ બે આ ભાષાંતરના મોટા ગુણો છે"

૩ ભગવદ્‌ગીતા જ્યોતિ—સાહિત્યના પૃ. ૧૬ અને ૧૯૮૮માં લખે છે કે. "ભગવદ્‌ગીતા–જ્યોતિની પ્રસ્તાવના વિદ્વતા ભરેલી છે તેમાં મોથી ઉપયોગી ભાગ ગીતાના અવારે અભ્યાસનો સ્પષ્ટ સાર છે"

૪. બ્રહ્મમીમાંસા–જ્યોતિ—દિ. ખ. નર્મદાશંકર કે ભટ્ટના લખે છે કે આજસુધીના પ્રકટ થએલા બ્રહ્મસૂત્ર અને તેના ભાષ્યના ભાષાંતર કરતાં જુદા પ્રકારનો આ અભ્યાસ વિદ્વાનને અભ્યાસનારો ગુજરાતી વાડમયનો એક અપૂર્વ પ્રયત્ન છે"

૫ કુસુમાંજલિ શ્રી. આવૃત્તિ મારિકર્ણી ટીકા સહિત—"એક દિન એવો આવશે" ગીતને ૧૯૧૭ની કોંગ્રેસ કમીટીએ ગવરાવીને અપનાવ્યુ હતુ

૬. અભિજ્ઞાન શકુંતલ—જ્ય માહાત્મ તત્વાનુવાદ મ નિષાદી લખે છે કે—"આપે જે ટિપ્પનો આપ્યા છે તેની શૈલી આપ આપને બહુ ધન્યવાદ ઘટે છે તેમા કે અનેક હૃદયંગમ સ્થળો ચૂટ છે તે મર્મ માલુ નથી. તેવા સ્થળો પ્રતિ આપે પ્રસંગે પ્રસંગે નિર્દેશ કરી ગુજરેજ અને સંસ્કૃતજ્ઞ વાચકો ઉપર બહુ ઉપકાર કર્યો છે.

૭ **Studies in Land Revenue & Economics. Articles published in the Bombay Chronicle on the economics of Kaira peasantry.**

મળવાનું ઠેકાણું · મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે · ગ્રંથ ફરવાળા · અમદાવાદ

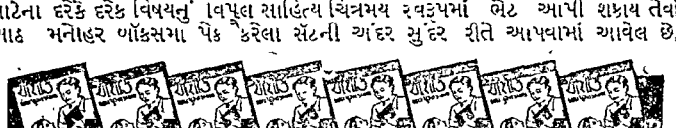

અશોકનાં એકથી આઠ સુંદર બૉક્સ

જ્ઞાન સાથે રમ્મત આપતા 'અશોક'ના બાલસાહિત્યના આઠ સેટો તમારાં બાળકોને આજેજ અપાવો. તમારી ખર્ચેલી રકમનું બમણું વળતર અશોકનું બાલસાહિત્ય આપે છે.

૧૦૦૦ ચિત્રો : ૩૭૦૦ પાન : ૮૩ બેરંગી પુઠાંવાળાં પુસ્તકો

જેમાં બાલકોનાં ચારિત્ર્ય ઘડતાં જીવન ચરિત્રો, બુધ્ધિનો વિકાસ કરતી રમતો, જ્ઞાનવૃદ્ધિ કરતી પ્રવાસ કથાઓ, બાલનાટકો, વિજ્ઞાન કથાઓ, બાલપાઠો, બાલકાવ્યો, પ્રાણી કથાઓ, ખડખડાટ હસાવતી હાસ્ય કથાઓ, બાલનાટકો તેમજ ખગોળ, હસ્તકલા તથા બાલકો માટેના દરેક દરેક વિષયનું ઉત્કૃષ્ટ સાહિત્ય ચિત્રમય સ્વરૂપમાં ભેટ આપી શકાય તેવાં આઠ મનોહર બૉક્સમાં પૅક કરેલા સેટની અંદર સુંદર રીતે આપવામાં આવેલ છે.

આખો સેટ મંગાવી તમારાં બાળકો માટે એક સુંદર બાલપુસ્તકાલય બનાવો.
આખો સેટ ન મંગાવી શકે તે ૧ થી ૮ માંના ગમે તેટલા આજેજ વસાવી લ્યે.

☆ ખલાસ થતાં આ ભાવમાં ફરી મળી શકશે નહિ. ☆

આઠ સેટની કિંમત રૂા. ૨૮, વી. પી. ખર્ચ રૂા. ૨-૮-૦ જુદુ
છુટક દરેક સેટના રૂા. ૩-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ રૂા. ૦-૮-૦ જુદુ
તમારા બુકસેલર પાસે માગો — અથવા આજેજ વી. પી. થી મંગાવી લ્યો.

બાલ વિનોદ કાર્યાલય ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઇ ૨

રૂબી જનરલ ઈન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

કરકસરભર્યા વહિવટને કારણે, તેના જાહોશ સંચાલકોની કુશળ રાહબરી નીચે, તેના ઉત્સાહિત કાર્યકરોના સુંદર પ્રયાસોથી, તથા તેના ઉપરના જનતાના અચળ વિશ્વાસથી વર્ષોથી સફળતાની પરંપરા પામતી આવી છે અને ૧૯૪૨ના વર્ષમા તે અનેક અને અદ્વિતીય પ્રગતિ સાધી શકી છે.

રૂબીની પ્રગતિનું પ્રમાણપત્ર

આતાં	રૂા. ૧૪,૧૬,૦૨૦	ગીરોગયની આવક	રૂા. ૨૮,૬૮,૬૩૭
આગ	રૂા. ૪,૬૬,૫૬૦		રૂા. ૬,૬૦,૭૧૬
મરીન	રૂા. ૨,૪૬,૬૮૧		રૂા. ૩,૦૮,૬૦૫
મોટર અને અકસ્માત			
અકસ્માત	રૂા. ૨૬,૬૪,૨૪૫		રૂા. ૪૬,૬૮,૭૬૫

લાઈફ ડીપાર્ટમેન્ટની અવિરત આગેકુચ

૧૯૪૦	૧૯૪૨
રૂા. ૩૦,૬૫,૧૦૦	રૂા. ૫૬,૪૪,૬૫૨

જીંદગી
આગ
દરીઆઈ
મોટર
અકસ્માત
ચોરી-લૂંટફાટ
કામદારોના

બદલાના વિમાનું
કામકાજ
લખવામાં
આવે છે.

રૂબી જનરલ ઈન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

હેડ ઑફિસ : કલકત્તા

શાખાઓ

શ્રી. જયતીલાલ ગીરધરલાલ શાહ
બ્રાંચ મેનેજર (જનરલ)
કાગ્રેસ રોડ, અમદાવાદ.

શ્રી. ભવાઈલાલ ડી. દોશી
બ્રાંચ મેનેજર (જનરલ)
રાજકોટ

લાઇફ ડીપાર્ટમેન્ટ

શ્રી.બી રેશમવાળા — શ્રી એ.બી પટેલ
બ્રાન્ચ મેનેજર — બ્રાન્ચ મેનેજર
કબૂતીઠ, સુરત — દિવાળા બાગ, વડોદરા

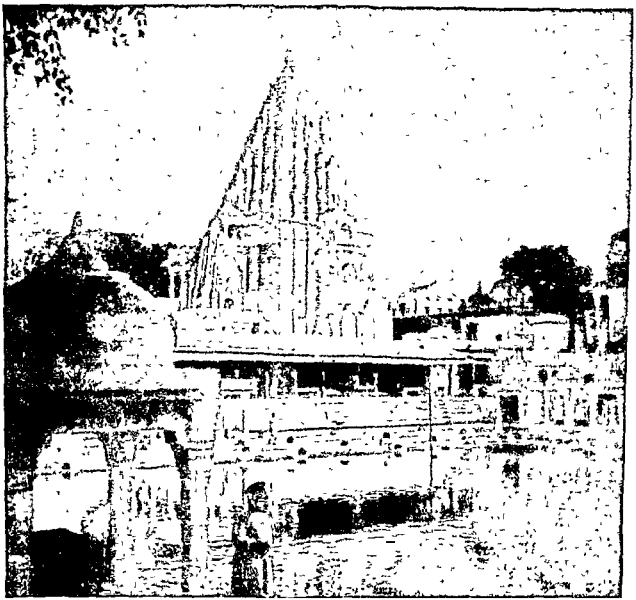
શ્રી. કે. સેતલવાડ
જનરલ મેનેજર
ઇન્સ્યોરન્સ બ્રોકર્સ ડીરેક્ટર
ઇમ્પીરીયલ બેન્ક ઓફ ઇન્ડિયા
બિલ્ડિંગ, ફ્રેર્ટ,
મુંબઈ
ટેલીગ્રામ :
RUBINSURE
ટે. નં. ૨૦૫૬૦, ૩૧૬૨૬

ક્રેસન્ટ શ્રી. બી. એમ. બીરલા
લાઇફના ચીફ એજન્ટસ

૧ મેસર્સ હસમુખલાલ એન્ડ કું.
૧૧૩૨, તળીયાની પોળ, અમદાવાદ

૨ મેસર્સ પી ચકલાલ એન્ડ કું.
ઇન્ડીપેન્ડન્ટ એજન્ટ
નાગાલ બિલ્ડિંગ, ચાર રસ્તા,
અમદાવાદ

૩ શ્રી. ચીમનલાલ ડી. મોદી
પટેજ, કબૂપુરા, રાજકોટ.

મહાકાળેશ્વરનું મંદિર - ઉજ્જૈન
કેટા ગ્રિગોર રાવળ

ઉજ્જૈનમા આવેલા રાજા વિક્રમાદિત્યના દરબારના નવરત્નોમાંના એકના મંદિર તથા કૂવો આવો ચમત્ક જ્યાન આપનો ફોટોગ્રાફ આજ કહી શકાય એમ નથી. આ સાલ ઉજ્જયાની ખે નૃપતિવર્ગની ડિ-ગદ્દશાબ્દી(બે હજારમી જયંતી)ને પ્રસંગે એ મંદિરનું દર્શન ઉચિત ગણે એમ પ્રસંગાનુરૂપ અમે નવા ઓમાં 'વિક્રમાદિત્યના દરબારનાં નવ રત્નો'ઓના ગાનના આયોજન આપ્યા હતા. તેમાના બાકી રહેલા પાચના આયોજન આ અંકને છેડે આપેલી ચિત્રપ્લેટમા આપ્યા છે તે પ્રતિ વાચકોનું ધ્યાન ખેચીએ છીએ.

કાશ્મીરનું હિમાચ્છાદિત નામનું ચિત્રકાર શ્રી એન. એસ. બેન્દ્રે (બૉમ્બે આર્ટ સોસાઇટીના સૌજન્યથી)

ચણોઠીનું સ્વપ્ન

• ઝિબ્રિગ્નિ

પ્રભો! હું સ્વાતીની ઝરમરસુધાની ઝલકથી
કિશોરેલું મોતી મનહર નથી, નીલમ નથી,
અરે! ના એકાકી અહીંતહીં પડ્યો કાચકટકો;
હું તો કાંટાળી કો વનપથતણી વાડ વચમાં
ચણોઠી છું નાની, ચણચણ થતી ચોગમ ભણું.
ધરાનાં ઢેફાંમાં અચબુચ ઊગી, અંતરવ્યથા
લઈ તારે કાજે, અણિક નયને રાંક રટતી,
ઝૂરે છું કેદીની તવ દરશની આરતભરી.

દિનાન્તે આકાશે તરલ ટમકે તારકપ્રભા,
રમે ધીરે ધીરે વનમકલની સ્પંદનકલા;
ચુગું ત્યારે ભોળી, ગમ પરણના મર્મરધ્વનિ
વિષે જાણે તારા હળુહળુ પડે પાદપડઘા.

મને આશા : કેદીસ્મરણખૂંકણનાંવીંધ અહતાં,
ધરોવાશે ઠેરો તનસુંવરવો ચેતનતણો;
હશે ત્યારે કેવો ઉરધબકનો એ ઉમળકો!
બનું તારે કંઠે કવણ ઘડીએ માળાગણકો?

બાલમુકુન્દ દવે

આવતી કાલનાં નાગરિકો માટેનું અદ્યતન માસિક

વિજય ચિહ્નો

• પૃથ્વી •

જ્યારે જગત; રાષ્ટ્ર રાષ્ટ્રપર ક્રોધ એકાગ
રહે વરસતાં જનૂનભર મોતની આગ
પરાજ્ય આહીં ખૂંસવા ગિરણ છાપ દિગ્વિજ્ઞન
થયે, પ્રલયનો પ્રકોપ અખૂટખૂટ રોપ વર્ષતે
ત્યહીં વિજયચિહ્ન! દંભ જગ બ્રગ્ન આધારનો
અને વચન માનવી સકલની ય મુક્તિતા
સુણી નીરખતું તને જ્વલનગર્ભ આશાભ

ગુલામ જગની વ્યથા દહિન આ પરાધીનત
મિટાવી દરી એકધાર ભર દું જ્યહીં શાંતિ,
સ્વતંત્ર કરી દાસ, સર્વ દૂર વેરની અ
ભુગારી, કર સિદ્ધ તું વિજય માનવીઆગને
બની વિજયચિહ્ન સાધુ જગ સર્વની મુક્તિનુ

ઇગ્રાજ હર નીયતા જગમા કારમા વિઘ્નન
સીંચી ગીતજ ભાનુભાવતણી માત્ર ચલવની

ઉમર ખૈયામની રુબાઈઓ

સાદ કરે છે

સાદ કરે છે રે
મને એ સાદ કરે છે;
દિન ઢરે છે રે, મને એ સાદ કરે છે.

સાદ ના જાને કાન તમારે
શોરબકોરે જગ ભરે છે, એ...મને એ૦

ગગને ઘાટર રોજ ઘપોરે,
ઝાડવા કેરી ડાળ
સાદ કરે છે, આંખને ચાલે
દૂરની દુંગરમાળ. . . . . મને એ૦

બળુવા ટાણે સાદ કરે છે,
નાનકુ એક તળાવ;
કારની વેળા રોજ બોલાવે
એક છે એનો ઢાળ. . . . . મને એ૦

નદીડ કેરી બેખટ પેલી,
ખેતરો કેરી ઢાર;
સાદ કરે છે જનલકેરી
કેમ કરું હું પાર!. . . . . મને એ૦

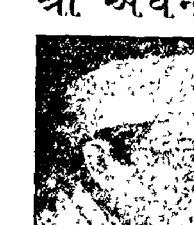
આભ અંદ જ્યાં દૂર જઈને,
મોળુ ઘપાડુ ત્યા
રોજ દુંગરે એય બોલાવે
આવ અરયા! આદીઓ. . . મને એ૦

પ્રહલાદ પારેખ

બની રોને બુબ ઈ
ઘનશ્યામપ્રસાદી ભદેવની ભદેવની આ
—ઉ. ૭.

શ્રી અર્ધેન્દ્રકુમાર (ગાંગુલી) ગંગોપાધ્યાય

એમનો પરિચય અને એમનો ગુજરાત-પ્રવાસ

શ્રી ગાંગુલી (ફોટો : પચાણભાઈ વારા)

કલકત્તાના શ્રી અર્ધેન્દ્રકુમાર ગાંગુલીનું નામ ભારતીય કલાના વિદ્વાન ભીગામક અને પ્રખર પુરસ્કર્તા તરીકે કેવળ હિંદુસ્તાનજ નહિ પરંતુ પરદેશોમાં પણ જાણીતું છે 'રૂપમ' એમના એક ઉત્કૃષ્ટ માસિક તેમ જ વૈજ્ઞાનિક દ્વારા તેમને ત્યાર બાદ બીજા પ્રકારનો તથા દ્વારા ભારતીય કલાના ગૂઢ તત્ત્વો તે પ્રતીકોના અરોધન અને પ્રતિષ્ઠાપન ક્ષેત્રોને હિંદી કલાના મહાન આધ્યાત્મવાદ બિરુદ એ ગતિ પ્રાપ્ત કર્યું છે જીવનના વીસ કાળથી જ ભારતીય ધર્મની સક્રિય કૃપાનાના અર્ચના ને પ્રભાવના આદર ભાવે આજ વર્ષ્યન્ત તે સારુ પદ્ધતિના 'કલા સંશોધન' ના નામનું ચાલુ રાખી છે ગયા માસ(ઑક્ટોબર ૧૯૪૩)ના પ્રારંભ બાદ અગાવાદની ગુજરાત વર્નાક્યુલર એજ્યુકેશનસોસાયટીએ પોતાની અરોધન-સંશોધક વ્યાખ્યાનમાળામાં આજ કલાસ્વરૂપનો વ્યાખ્યાન માટે એમને આમંત્રેલા હતા

ઈ ૧૯૨૨ના એપ્રીલમાં અગાવાદ-વાસ થયો તે વખતે પણ એમના કલા-પત્ર 'રૂપમ' દ્વારા એમનાં જ્ઞાન, કલાભક્તિ અને આધ્યત્મિકારદર્શનપ્રણાલી અખિલ ભારતીય વિદ્વન્મંડળમાં પસરી ગઈ હતી તેવા કલાપ્રતિષ્ઠિત નગરમાં પધારે ત્યારે તેમનો ઉચિત સન્માન આપવા કલાની કોઈ સંસ્થાનો જ અધિકાર હોય ગુજરાત સાહિત્ય સભાએ એ વેળા પોતાનો મર્યાદાભંગ વિચાર્યા વ ન હતો, એટલે ને પોતે ડૉ હરિપ્રસાદ, રા હીરાલાલ પારેખ શ્રી સાવેન્દ્ર રાવળ વગેરેનો નાનો ચિંતકોળે 'ભારત કલામંડળ' ના નામાભિધાન તળે તેમને એક સન્માનપત્ર આપ્યું હતું એ પ્રસંગ ઐતિહાસ લેખનો અને પ્રીત્યાદર બન્યો કે તેનાથી પ્રેરાઈને, શ્રી ગાંગુલીની આગમ બાદ બીજા જ મહિનાની અંદર પાયા પર યજ્ઞા-પના કરવામાં આવી. અને ત્યાર પછીના 'ભારત કલા મંડળ'નો ઇતિહાસ તો આવાદ-વાદને સુવિદિત છે

શ્રી અર્ધેન્દ્રકુમાર બાબુ બીજા કલાનો પ્રેમ એમને વરસાનુવર્ત ગળેથી છે એમના દ્વારા નવની દળણી ચિત્રો કરતા એમના કાકા પ્રાચીન કલાના રસસ્વરૂપ દર્શાવી તેની પ્રસ્તા કરતા એ વખતે નકામું અર્ધેન્દ્રકુમાર કૌશિકના અભ્યાસથી ૨ ગાઓવા ઠોઠ રંગિક અને એના જેવા પાશ્ચાત્ય કલાભિમાનસોએ પ્રતિપાદિત કરેલા કલા સિદ્ધાન્તોનો પડ કરતા, પરંતુ એમ્બેસ એમનામાં ગૌરવ-બુદ્ધિ અને રસશક્તિનો ક્રમ વિમસ થતો ગયો તેમતેમ તેઓ ભારતીય કલાના બ્રહ્મ બન્યા પછી તેમણે, શ્રી અવનીન્દ્રનાથ ઠાકુરે સ્થાપેલા નવી કલાશૈલીના વર્તાના અભ્યાસ કર્યો અને ને પદ્ધતિએ ચિત્રો આલેખતા થયા શ્રી નકલાલ બાબુ વગેરે એ કાળે તેમના સહાધ્યાયીઓ હતા ૧૯૩૭ વર્ષો સુધી એમણે પોતાના ચિત્રો પ્રદર્શનોમાં રાખ્યું મોકલેલા

કૉલેજનો અભ્યાસ પૂરો કરી તેઓ સોલિ-સિટર બન્યા, તે સાથે કલાની વ્યવસાય પણ બીજી બાજુ એમણે રાજ કરી સિદ્ધ સામ-ગિકોના એમના લગાણો આવવા ગર થયા, અને શ્રુ દ્ર પૂર્વીય કલાના પુરસ્કાર માટે કલા-કલાસા 'ઓસાઅની ઑફ ઓરીએન્ટલ આર્ટ' ની સ્થાપનામા ઓરે ભાગ ભજવ્યો એ સંસ્થાના મંત્રી બન્યા એમની આ કાર્ય પ્રત્યેની ધગશ મોટા બગાળામા નવનીર કૉર્ટ નોનાદરોએ જે સિક્કામાં સદાય કરવાની પ્રણાલી બનાવી, એટલે પૂર્વીય કલાના સુ-ચોગ્ય પ્રચાર માટે તેમણે ઘણી કલાનુ અને આજસુધી અદ્વિતીય એવું 'રૂપમ' ત્રૈમાસિક રાજ કર્યું, ને બનાળ સરકારે તેને સ્ત્ર વર્ષ સુધી માન્ય આપવાનું ગૌરવ કર્યું પણ કમ વખતે એ ને ગોમાંસ પર નભવ બની રાજ્ય નદિ, એટલે તેમણે એ બધ કર્યું પરંતુ એ કરમ્યાનના એના સ્થાનિક પાકળ રહેવા અવેન્દ્રબાબુના સાગમર્યે રાગ્રમ આશિવાના કલાના મુખપત્ર તરીકે તેની પ્રતિષ્ઠા પાછી કરી અને તેઓ પોતે કલાના આલ્યકાર તરીકે અંશિકાગા પ્રવર બાબુના થઈ ગયા

એ પત્રમાં એગાએ કલાનો અતિસુક્ષ્મ ચિત્રો અને આલિખનો પ્રકટ કર્યા છે તેના પ્રકટ થતા ચિત્રો અમને ચિત્રનું આકૃતિમ પ્રતિબિંબ કરનું કરે એટલી સુ-પષ્ટ અને કપ્રાય લાવવાનો તેઓ હર બાકાલ રાખતા અને તેથી તેમાની પ્રતિકૃતિઓ એ પ્રવની આમ વિશિષ્ટતા ગણાની. એ માટે તેઓ ઘણી તકનીકો જાણે અને ટ્વન્ટીથી ૭૦ પાની મગાવતા; દાખલ કે એ રેખા એ રીતે છપા-ગોલી ચુરોપની કલાકુતિઓ લોકોને બહુ ગા-કર્યતી અને હિન્દ કળા તરફ કોઈ નજર પણ કરતુ નહિ. તેમના આ પ્રયત્ન અને જીવટને લીધે 'રૂપમ'માના ચિત્રો ભારતીય કલાની પ્રતિષ્ઠાના મુખ્ય આધન બની રહ્યા છે

તેમણે પ્રકટ કરેલા પ્રકાશનોમા સૌથી પ્રધાન તો 'શ્રીજ્યુત ચિત્રકાજીનો મોટા સ-પુટ ને 'રાગ-રાગિણી'ની ચિત્રાવલિનો સપુ બહુ આકર્ષક બન્યા છે 'રૂપમ'ના ક્રમ વર્ષની ફાઈલો તો આજે અપ્રાપ્ય જેવસિ બની ગઈ છે આ ઉપરાત એમણે નાનાનાના કલા નિ-બધો અને 'સિંહલ બુદ્ધિસ્ટ જૉન ઑસિયાફિક આર્ટ' નામની ગાળામસ મોટી સુદર ને ૨૫-ગાની બોધપોથી બહાર પાડી છે એનિયલ 'ચિત્રપરિચય' નામનું સાળાઓને બાસ ઉ-પયોગી અને પુસ્તક તેમણે પ્રગટ કર્યું છે, જેમા ચિત્રોની સમજણ મેળવવાના અનેક સમાધા-નાના પ્રાણમિક માર્ગદર્શન સપુક્તિક રીતે મૂ-કર્યા છે (આ પુસ્તક ગુજરાતીમા કલારવાની તેમણે આ લખનારને સત્રાગ્રહ રન આપી છે) કલકત્તામા કલાનો સક્રિય પ્રચાર કરવાનું કાર્ય જ્યુ તેઓ અતે કરે છે યુનિવર્સિટીની સાથે મેળીમા એગાને બેસાડે ઉપરાત કલકત્તા ઇતિહાસ ચોતરાઓ છે યુનિવર્સિટીની મ-ધ્યમા એક કલાવનુ સગ્રહસ્થાન સ્થાપ્યું છે અને અવારનવાર ત્યા કલાના પ્રવગો કરે છે, તેમજ એક કલાવિદ્યાવિભાગ અતે ખોલા-વા પાછો આગી તેની ચેષ્ટાઓ તપાસે છે

આમ, તેમનુ કલાપ્રતિષ્ઠાન અને જ્ઞાનુ-ષ્ઠાન અવિરત ચાલુ રહ્યું છે મદ્રાસ યુનિવ-સિટી તેમજ બનારસ ભારતની સભાઓ, અન્ય હાબાદ વગેરે યુનિવર્સિટીઓ તરફથી તેમને કલાવ્રત પર આખ્યાનો આપવા આદેવાદ આ મવ્યો. બાબુ કે કલકત્તા યુનિવર્સિટીએ તેમના પ્રવાસમાં 'ચિત્રપરિચય'ને યુનિવ-સિટીના એક ઐચ્છિક વિષય તરીકે સ્વીકાર્યો છે, અને હજુ હમણા જ તેમણે કલકત્તા યુ-

નિવર્સિટીના 'વાગીશ્વરી કલા-પ્રાધ્યાપક'ને પદે નિયુક્ત થયા છે. બંગાળાના એક મનીષી-નારાના ગાજુશ્રી શ્રીમતી વાગીશ્વરીદેવીના રજ-રણોમાં એ પદની સ્થાપના થઈ છે. એ સ્થાને પ્રથમ શ્રીઅવનીન્દ્રનાથ ઠાકુર નીમાયા હતા તેમના નિવૃત્ત થવાથી હવે શ્રી ગાગુલી મહા-શય એ સ્થાને આવ્યા છે.

પોતાના કૉલેજશિક્ષણના ધંધમાંથી હવે તેઓ નિવૃત્ત થયા છે, પરંતુ 'ગાંગુલી ઍન્ડ કંપની'ના નામથી તેમની પેઢી ચાલુ છે આજે ૬૩ વર્ષની ઉંમરે પણ તેમનું આરોગ્ય સ્વાસ્થ-કપ બને તેવું છે, અને તેથી કલાની ઝાંખી યાત્રાઓ કરવા તેઓ સક્ષમ રહ્યા છે તેમને નિત્ય અવલોકે બહુ નિયમિત અને પરિચિત છે સવારના પહેરા બહુ જ્યત થઈ શરીરશ્રમથી પરવારી તેઓ તરત જ્યોષધ અને લેખનના પ્રવૃત્ત બને છે ગ્રાહક કૉફી કશું જ તે લેતા નથી મળી શકે તો સવારના નરમ રસેલુ 'ગાયનું જ' દૂધ અથવા લીંબુનું ગરમ પાણી લે છે આહારમાં શુદ્ધ સાત્ત્વિક શાક અને ઘાનો જ ખોરાક કરે છે; રાત્રે માત્ર ફળાહાર ઉપર જ ચલાવી લે છે ગાયના જ દૂધ અને ઘીનો ગ્રાહક ચુસ્તપણે રાખે છે. પોતે ગૌપ્રેમી હોઈ સારા વખતમાં સેળ કેટલી ગાયો ઘર આંગળ રાખતા હતા પણ વખતના પણ જે ગયા તો રાખી જ છે તેમના અક્ષર બહુ સુંદર અને સ્વચ્છ સુવાચ્ય છે. પોતા-ગમાં પણ બહુ જ ઉચ્ચિત રીતે ભારતીય સ્વ-રૂપ જ તેઓ સાચવ્યું છે, અને દરેક વાત-ચિતના પ્રસંગે ભારતીય સંસ્કૃતિના પ્રકારો અને ગુણો વિષે આસ્થાપૂર્વક આદર બતાવે છે

આખા વરસ દરમ્યાન સમસ્ત ભારતમા થએલી કલાપ્રવૃત્તિઓ વિષે બને તેટલી નોધ મેળવીને તેઓ દર વર્ષે 'ઇન્ડિયન રિવ્યૂ'મા 'ઇયર્સ ઑફ ઇન્ડિયા' આ વિષેક હેડળ વાર્ષિક આલોચના કરે છે ઉપરાત નેમણે જગતના બધા દેશોની કલા-પ્રવૃત્તિઓ ઉપર નજુત નજર રાખી છે અને સર્વત્ર ઘાટ સળવેા આપ્યા છે અમના વિધાનો અને પ્રવચનો આંતરરાષ્ટ્રીય કલાવર્તુળમા બહુ પ્રમાણિત મનાય છે. દુનિયાના દેશદેશમા તેમનું નામ પ્રતિષ્ઠિત થયું છે. કોઈ તેમના હજી સાગર-પારનો પ્રવાસ કરવા પામ્યા નથી

અમદાવાદમા ગુજરાતના જૈન કલા-શિલ્પ ઉપર ઉત્તમ સચિત્ર ગ્રંથ શ્રી પ્રસિદ્ધ કરનાર શ્રી સારાભાઈ નવાબને ત્યા, ચિત્રો, મૂર્તિઓ ઇત્યાદિ વિવિધ પ્રાચીન કલાસામગ્રીના તેમનો સંચય વખતોવખત મે-ગળે પાત્ર છે કલા જ ગયા, અને બીજે

ભારત કલા મંડળ તરફના સન્માનપત્રનો શ્રી ગાંગુલીનો પ્રત્યુત્તર

આજું સ્વાગત-વ્યાખ્યાન અને સન્માન-પત્ર આપીને આપે મારું જે બહુમાન કર્યું છે તે માટે કૃતજ્ઞતા દર્શાવવા મને યોગ્ય શબ્દો મળતા નથી આટલા બધા સન્માનની મોગ્યતા મારામાં નથી એનું મને પૂરેપૂરું ભાન છે. હું માત્ર એટલું કહું કે મારા સ્નેહાળ મિત્રો ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ, શ્રી. રવિશંકર રાવળ વગેરેના આગ્રહભર્યા પ્રયાસોથી આપ જોડે કદાચ બોલા દોરવાઈ ગયા નહિ હો તોપણ મારા વિષે કલાવર્તુળની છાપ તો જરૂર પાકા હશેા. પરંતુ માનુષના બધા ગુણદોષ ના તેની રાષ્ટ્રસેવાનોનું સાચું મૂલ્યાંકન કરવામાં તેના સ્નેહાળ, ગરવાળુ ને પક્ષપાત ધરતા મિત્રોના પ્રમાણપત્રો આધારભૂત નથી ગણાતાં

જીવનભર હું ભારતીય કલાનાં પ્રવાહોને તેમજ આર્યચિત્ર-કલ્પ સ્વરૂપોમા પરમ ઉત્સુક પરંતુ નમ્ર ઉપાસક રહ્યો છું એની ખુદના નથી પાટનો હું જ્ઞાન દ્વ કે ભારતીય જીવન-સંસ્કાર ને સંસ્કૃતિનાં પરમ સુંદર અને અધ્યાત્મપર્યું તત્ત્વો ભારતીય કલામા પ્રકટ થયા છે, અને તેથી જ આજના ભારતીય કલાકારોએ રાષ્ટ્રીય આત્મજ્ઞાનની વિકાસયાત્રામા અનત્યનો ભાગ ભજવવાનો છે ભારતની શુદ્ધ રાષ્ટ્રીય ને પરમ આધ્યાત્મિક સંસ્કારિતાના પ્રતીક રૂપ ભારતીય કળાની પીળી પતાકા વર્ષો સુધી ગારવ ભર્યું સ્થાન પર ધારણ કરવાનો અધિકાર મને સહજ છે ભારતીય કલાના ઉત્તમોત્તમ નમૂના અર્થે કેટલુંક સાધ્યું ને સારુંય વિદેશના સાથે જગત સમક્ષ રજૂ કરવામા 'કુમ્રમ' પત્રે વિશિષ્ટતા દર્શાવી હતી, અને એ નમૂનાઓ આજે દુનિયાભરના પ્રખર કલા-પારખુઓની પ્રશસ્તિને પાત્ર બન્યા છે. હવે તો ભારતીય કલા જગતની કલાઓ વચ્ચે ગહન માનભર્યું સ્થાન પામી છે, અને યુરોપ-અમેરિકાનું વિદ્વત્તાભર્યા તેના અભ્યાસમા એકાકાર થઈ ગયું છે. પણ બીજી બાજુ ઘણ ચિંતાઓ બુદ્ધિપૂર્વક તેની ઉપેક્ષા કરી રહ્યા છે વિદેશી મળીખરી યુનિવર્સિટીઓ તો આજે ય પોતાના સંસ્કૃતિ વિભાગના અભ્યાસક્રમમા તેને વર્તમચિત સ્થાન આપવાની પણ ધરતીને ના પાડે છે કલા-ઇતિહાસની આર્થિક ઉપયોગિતા રાષ્ટ્રની તબિયતની કળા મહત્ત્વનું સ્થાન ધરાવે છે એટલી વાતનો યે કોઈ સ્વીકાર પ્રસ્તુ નથી. કલા-સંસ્કાર વિનાનો ઉદ્યોગ એ નરી પશુતા છે; અને જીવનના સંસ્કારી વિનાની કળા એ કેવળ શુદ્ધતર છે. પોતાના જીવન અને કલ્પોદ્યમમાંથી કળાને વિદેશી કે વિદેશીઓ પોતાના દેશી સંસ્કાર વારસાની અણમોલ અને દુષ્પાપ્ય સંપત્તિની આવજાના કરી રહ્યા છે. એ સંપત્તિ માત્ર ભારતવાસીઓનો જ નહિ પણ માનવજાતના મોનો વારસો છે

ગુજરાતને પોતાના વિવિધરંગી ઇતિહાસના સવળા યુગોમા જીવને તેના સમગ્ર સ્વ-રૂપોના સમૃદ્ધપણે વિકસાવી છે: સ્થાપત્ય, ચિત્રાલેખન, હાકડામનું કોતરકામ, ધાતુમૂર્તિઓ અને ભિંતચિત્રના, રાધાણગિરિ, વજ્રજ્યા, વિવિધ હસ્તકલા-કૌશલ્ય આજે પણ બાકી રાખ્યું નથી. આ પ્રાતની આધ્યાત્મિક સંસ્કારિતા જૈન તેમજ અન્ય સંપ્રદાયોના સર્જનોમા હતમોત્તમ કલાનજીવોમા બનવા પામી છે. અને કોઈપણ સમયના જીવનઉત્તવની ગુણવત્તાનો આંક ખુલ્લા હોય તો તે કલા દ્વારા આજ બનાવેલા જીવનના આધ્યાત્મિક પ્રવાહ ઉપરથી જ મળી શકાય જીવનનું ધ્યેય અને આધ્યાત્મિક ભાવના કલા ઊંચા છે તેનું સાચું માપ કલાની કક્ષાથી જ નક્કી થઈ શકે તેથી જ પ્રત્યેક સ્ત્રીપુરુષનો ધર્મ છે કે પોતાના જીવનના ઓદ્યોગિક ક્ષેત્રમા કલાને વિકસાવાનો અવસર આપવો અને એ રીતે આધ્યા-ત્મિ-તાની ચરમ સીમા સુધી જીવનને ઉન્નત અને કરુચ્ચાભી બનાવવા.

મને અંતરીતે સન્માન આપવાની બાબતા કરીને આપે કલાની જ ઉચ્ચ પ્રતિષ્ઠા અને કર્તવ્યકારિતાને સન્માન્યા છે, અને ભારતીય કલાની મારી સામાન્ય સેવાઓ વ્ય પણ આપની પ્રસન્ન આશિષે અને શુભેચ્છાઓ હું પાત્રો છું અને એને લીધે આપને કર્તવ્ય કહેવાનો ખાસ અધિકાર જાણે છે એમ માનીને, આપ સર્વને વ્યક્તિગત તેમજ સમૂહગત વિકાસિ કરુ છું કે ભારતીય કળાની પીળી પતાકાને આપના જીવનમા રજનરને ચેતનાભર કરેલા દેજો, અને આજના કર્તવ્યપૂર્ણ સમયમાં તમા આપની કાવના વધુ ઘેરા કર્તવ્ય-ભાનમા આપ જે કોઈ વિચારો, કે કાર્ય વહેા અને જે કોઈ આચરણ તે સર્વેમા તેના પ્રકાર કેવાયા દેજો આપણા પ્રાચીન અર્ધર્ષિઓના આ અર્ધમંત્રન કરિ ન વીજરાએ કે 'आत्मसंस्कृतिर्वाव शिल्पानि' આપના આધ્યાત્મિક જીવનના સંસ્કાર યહભાગ સૌથી તેજસ્વી સાધનો તો કળાઓ જ છે વેદમાતમ્!

અર્ધેન્દ્રકુમાર ગાંગુલી

દિવસ આખો આણાવાદના બહુતી ફારીનરી મરાવતાં ઘેરો, ગાન્ટિ વગેરે એવામા વીતાવ્યો, અને આ બધા વિષે બાર વજરની નોધો કપવાની આવી રીતે સવિસને અભ્યાસ કરનાર ભારતીય વિદ્વાનો બહુ વિરલ છે એજ રીતે અન્વેષણો અને પ્રવાસો કરી તેમણે અનેક ચિત્રો અને મૂર્તિઓ પ્રકાશમાં આણવા પાડયો છે આમારવાત્રા શેઠ કસ્તુરભાઇએ વગાવેલા શ્રી અવનીન્દ્રનાથ ઠાકુરના કલાસમહને એતા તેમણે હજુ ૬ આસપાસ હિંદમાં જ રહ્યો એ કેટલી ગાઢ અંતર હવું છે મને તેા જાતિ હતી કે આવો અપ્રાપ્ય સંચહ ધનબળે અમેરિકા,ફ્રાન્સ કે જર્મની ખેંચાઇ જશે, તેા ભારતીય કલાના અત્યંત પરિશ્રમે પ્રાપ્ત થએલા તારેા વિખરાઇ જશે હવે આગાખાન ખરી સેવાત્તિ સપવાયલ બધ છે શેઠ અંબાલાલ સારાભાઇના સુપુત્ર ગીતમભાઇ એ રચેલુ ભારતીય ઢબનું મહાલય-વિધાન અને તેમણે દક્ષિણ ભારતમાથી પ્રાપ્ત કરેલી વિરલ કાસામૂર્તિઓ એ તેમની સાથે પહેલી જ વાર ભેટે તે વખતે, ભારતીય કલાસ્વામીઓ બહુ હૃદય પર કેવી અસર કરી શકે છે તેનેા અનુભવ અમે બનેએ કર્યો તે મૂર્તિઓ પર નજર નાખતા હાલુજ સાત - તે બોલ્યા 'આનુ દર્શન કરવુ એ

ક સાક્ષાત્કાર છે અને આજ કરી એક બાર ભારતીય કલાની દેવી શક્તિનો પ્રભાવ અનુભવ્યો અને યુરોપનુ પહેલું હૃદય યાદ આવ્યું' અર શીલુબાઇને ત્યા ઊગતી કલાકારી ક રાકુન્તલાની 'હરપાવેની' ની કૃતિ જોઇ તેમણે અંતરના આશીર્વાદ આપ્યા આમ, તેમણે અનેક કદુમા સાથે તેમજ અનેક કલાકારની જનો તથા તજ્ઞોનુ ર સાથે વિવિધપરીત સપર્ક આવ્યા કઈકની અપરપોથીઓ (ઑટોગ્રાફ બુકસ)ગા હસ્તાક્ષરો આપતા કલાની પ્રભાવના કરવા અસખ્ય સુચનાઓ તેમણે લખ્યા છે, તે પણ ઘેરેઘેર કલાની ટાર્ગિઓ જ્યાડવા રહેશે

આટલે દુર આવનાર કરેક પૂર્વ ભારતવાસીને દ્વારિકાનુ દર્શન એક અપવાદરૂપ હોય છે; એટલે શ્રી નાનુભાઇ પ્રભગથી જ દ્વારકા જવાનો નિશ્ચય કરી રાખેલા હતો તે મુજબ તેઓ તા ૧૮ ની ઑક્ટોબરે દ્વારકા ગયા પરતુ રસ્તામા બગાનગરમા તેઓ ત્યાના અમૂલ્ય યુરોપિયન કલાસંગ્રહનુ તથા ત્યાની જનતા વચ્ચેનુ નિકટપણુ કરે એવા મારા નાનુ ચક્રવર્તી ત્યાં તેમના રોકાઇવેલા બગનગરના શ્રીમાન ડૉ પ્રાણજીવનદાસ મહેતા, બ્યારમત્રી શ્રીમાન કે કે હાર્ડર તથા કેટલ આર્કિટ્ર શ્રી પ્રવાણભાઇ વારા વગેરે અમિશ્રી વર્ગ તેમને રાજ્યમહેમાન તરીકે આદર આપ્યો અને નાગદાર મહારાજીશ્રીએ તેમને પોતાના આવાસના આમત્રી 'રાજ-રાનિથી' ઉપરના ચિત્રો એવા તથા બે કલાક સુધી તેમનો વાર્તાલાપ સાભળ્યો.

દ્વારકામા પણ ત્યાની સીમેન્ટ કપનીના મેનેજર શ્રી ગઢેલા, શ્રી કચ્યાણરાય ન મેપી તથા શ્રી બહેચરદાસ ત્રિવેદી વગેરે સજ્જનોએ તેમનુ સુદર સ્વાગત કર્યું અને ત્યાની કલામમા નામદાર મહારાણા કારસાહેબના પ્રમુખપણા નીચે તેમનુ હિંદી રજાનાપત્ર કર્યું એક વ્યાખ્યાન આપ્યું બાદ કરતા રાજકોટના ઝાલાવાડના તેમજ ત્યાના નાગરિકોના ખરેખર સત્કાર કરવા તેઓ કતેલર હતા, પરતુ તેમની દિલ્હીની મુલાકાત ઉપર નક્કી થયેલી હતી, તેથી તેમને સીધા જ ત્યાં જવું પડયુ

પશ્ચિમ ભારતની એમની આ કલાયાત્રા અનેક નવા પરિચયેા, નવી ભાવનાપ્રેરણા અને નવા સકલ્પો સાથે સુખરૂપ પૂર્ણ થઈ છે પુનઃ મળવાનો મોજ પ્રભુ આપે ત્યારે

ર મ ૨.

વિકસતું વિજ્ઞાન

એવું કોઇ રસાયણ તમે જાણો છો કેથી પાણીને હજારું બનાવી શકાય, કપડા અને વાસણ ધોઇ શકાય, મોટરનુ ઍંજિન સાફ કરી શકાય,એન્જિનમાનો ગ્રીઝ વગેરે સાફ, લાકડા કે પીઠીઓ પરનો રવ દૂર કરી સુકાવ આપે અને એ ઍન્ટીસેપ્ટીક હોઇને તે વર્ષ જન્મમા પણ રૂજાવી શકાય ?

અમેરિકાના કારખાના, હૉટેલો, સ્ટૉર્ટીઓ, ગરાઓ વગેરેમા તેનેા ઉપયેાગ ચાલુ થઇ ગયેા છે એનુ નામ 'ફ્રાન્ઝોઇયા ગ્રૉસ્ફેટ' પરતુ તેને 'I SP' એવા ટૂકા નામે ઓળખવામા આવે છે સફેદ ભૂકારૂપે એ હોય છે અને તરત કે ૬૦ા પાણીમા એ ગીધ્ર ઓગળી જાય છે સાબુની માફક એનો ફરો વધારેપડતેા બધ નથી થવા પામતેા તેથી અને બીજાના કપરાને એ બીજી રીતે બાધી નાખે છે કે પાણીથી એ સહેલાથી સાફ કરી શકાય આવી શક્તિ ધરાવતુ હેાવા છતાં સાબુથી એ સસ્તુ પડે છે' બજ્યાબધા લેખે એની કીમત રતલના ૫ કે ૬ રૂપૈયા પડે છે, જ્યારે ફૂટકર ૬૫ સેન્ટ લગભગ સામાન્ય સાબુના ૧૬ રતલની કરમ આ 'ફી એસ ગી'ના એક રતલથી સરી રહે છે.

પૃથ્વી ગોળ હેાવાની આજ સુધી પ્રત્યક્ષ કે સાબિતી નહેાતી મળતી તે હવે મળવા પાગી છે એક અમેરિકન વિમાની કેપ્તન આઇવર્ન ક્રીવ્સને આ સાબિતી મેળવી છે તાજેતરમા જ એ આખાર અગાડના રેકોર્ડો તેાડીને ટ્રેટ્રા-ફ્રીઅરમા લાબામા ઓકલ્ડ ગ્રાઉન્ડ ઉપર બાયમા ઊડેલેા એ બાયને એણે ક્ષિતિજનો ફેરેટારાક વીધેલેા એ ફેરેટારાકમા પ્રવાસ કરી એણે ૨૨૦ માઈલ કેટલી ક્ષિતિજની લબાઇ-પૃથ્વીના વ્યાસના લગભગ ત્રીજા ભાગ-માપ્યા પછી નીચે ઊતરી આવી

વૈજ્ઞાનિક સશેાધનને છેલ્લી આવી સારી કરતા જે વધુ સગવડી મૂઝવી રહેલેા કોઈ પ્રશ્ન હેાય તેા તે વરસેાના પાણીમાથી પીવ ટેરવાના ક્ષારેા મેળવવાનેા જગતનેા પોટેશ્યમનેા જથ્થેા ખૂબ જ અપૂરતિ છે, અને તેમા યે તેનેા સમૂધ્ધ સ્રોત જર્મનીના-બાદ કરીને સમુદ્રકુટ વિસ્તારમા રહેલેા છે એ કે રશિયાનેા પણ, પેાતાને ત્યા વિપુલ પ્રમાણમા તેવા ક્ષારેા મળી આવ્યાનેા દાવેા છે

એનેા ને આટે તેા લાબામા અનિયમિત મેવા આ ક્ષારેાનુ દરિયાના પાણીમા વિપુલ પ્રમાણમુ જળાઈ આવ્યુ છે તેનુ ૧૦,૦૦૦ ગાળે પોટેશ્યમના ક્ષારેા (કે પોટેશ્યમ ઑકસાઈડ તરીકે ઓળખાય છે)નુ પ્રમાણ પ્રવાગ હેાય છે આ રીતે એક્ટન કેટલા ક્ષાર માટે અત્યંત પાણી ઉલેચવુ પડે એમ છે પરતુ એ કઈ મેાટી વાત નથી એમ ઍન્ટીસેપ્ટિક અને દરિયાના પાણીમાંથી જ મેળવવામા આવેછે.

એમાટે જોઈએ એવા કારખાનુ હજી ૧૯૪૦ સા લેાજુ કરવામા આવેલુ હાલ અપાત તે પર પ્રબ અપવાદ સ્વરૂપ રહેવાનુ કહેવાય છે પણ એ અપવાદ સિવાય ગુપ રાખ્યા છે અત્યારે તેના અનુમાનો ને સાચા હેાય તેા અપાત દરેક દરિયાના પાણીમાથી એ ક્ષારેાના ૧૧૦ રતલનુ દરેક એવા ૨૨૦ પીપ મેળવવુ હેાવુ જોઇએ

દ્વિઝમા પહેલી જ વાર હવે ઑલ્યુમીનિયમનુ ઉત્પાદન શરૂ થયુ છે દક્ષિણ હિંદમા તે ત્રાવણકુર એક કારખાનુ ઉઘડ્યુ થયુ છે ૯૯ ટકા ગિસાને એ માટે હિંદી સરકારને ભલામણ કરેલી અને ૬ ૧૯૪૨ના મે માસિનામા અમેરિકાથી ઓદ્યોગિક તજ્ઞ માટે હિંદ આવેલા એ ત્રિ ગિસને પણ તે ત્રી ભલામણ કરેલી પરિણામે ઑલ્યુમીનિયમની બાબતમા તે હિંદને સ્વાવલબન્યુ મળ્યુ ગણાય

વૈજ્ઞાનિક સૉંપ્રદાયોપચારનો પ્રથમ પ્રણેતા હોમિયોપથી (સાજ્યોપચાર)નો મહાન શોધક

'આપણા ધંધામાં ઘોટલા બધા ઝટપી ફેરફારો થઈ રહ્યા છે, કે એ બાબત એમ કહેવાયું છે કે આજે જે કોઈ ડાક્તર મરી જાય, અને એ આજથી પચાસ વર્ષ પાછો આવી શકે, ને ફરી પાછો પોતાનો અસલ ધંધો કરવા માંગે તો તેને બધુ જ નવેસરથી ભણીને ગ્રેજ્યુએટ થવું પડે !

અને છતાં યે ભૂતકાળમાં એવો એક મહાન ચિકિત્સક થઈ ગયો છે કે જે આ પૃથ્વી ઉપર આજ કરતાં સો વર્ષ પણ જો પાછો આવે તો એ તો પોતાનું કાર્ય જ્યાંથી અધૂરું મૂક્યું છે, ત્યાંથી જ ફરી પાછું શરૂ કરી શકે !

કારણ ?

એ મહાપુરુષ એના જમાનાને હિસાબે સો વર્ષ વહેલો જન્મ્યો હતો.'

સહેનસાહ્લ હાનેમાનને પોતાની અંજલિ આપી એની મહત્તા આજના પ્રતિપાત કરે છે

ડૉ. સૅમ્યુઅલ હાનેમાન

એણે વિષો ખાઇને જગતને અમૃત આપ્યાં
એણે તિરસ્કાર સહીને ચામર ઢળાવી ઉલાવી
એણે ભૂખમરો વેઠીને પણ સત્યની સાધના કરી

લેખક: 'અશ્વઘોષ'

આ જના વૈજ્ઞાનપ્રથી પ્રગતિમાન વૈજ્ઞાનિક જગતમા જે આજે સો વર્ષ પછી પણ ચિન્મૂર્તિનો ભાવ જન્મ્યા નથી, એવો એ હાનેમાન કોણ હતો ? એના જમાનાના ડાક્તરોમાથી એના અવતારી જ હીલિંગ સુધાસ્ત્રા આજ સુધી ક્યાંથી હશે ?

સુરોપના રાષ્ટ્રોમાં જગેન પ્રબન્ધ સ્થાન અનેમ્બુ છે સુરોપની જાહ્રામુ પ્રજા જાણીની એ પ્રજએ અનેક કવિઓ, તત્વચિંતકો, પયગંબરો, વૈજ્ઞાનિકો, દેશભક્તો અને ગ્રંથસેરા ઉત્પન્ન કર્યા છે

નીટ્શે, કાન્ટ અને ગૉથ્ધેકર, બાકર્સ,હૉફ્ટે અને આઇન્સ્ટાઇન, હાનેમાન અને ફ્રુડ્રે, એ જર્મનીના સુપુત્રો છે. નાઝીવાદ જેવા ચાવલ રાજ્યોય પેરપોટા પરથી જર્મનીની સંસ્કારસમૃદ્ધિ માપવાની ભૂલ આપણે ન કરીએ.

જન્મ અને કેળવણી

જર્મનીના ડૉસ્સની પરગણાના ડ્રેસ્ડન પાસે આવેલા મેાઇસેન નામના ગામમા ક્રિશ્ચિયન ઇ. હાનેમાન નામના વાસણ કપર ચીતરનાર ગરબાડ એક ગરીબ ચિતારને ત્યાં ઈ ૧૭૫૫ની ૧૦મી એપ્રિલે એક પ્રતિભાશાળી પુત્રનો જન્મ થયો. પોતાનો પુત્ર આગળ જતા જે ચિત્રકીર્તિ મેળવવાનો હતો તેનો તો એના નરીબ પિતાને એ વખતે આપ્યે જ ખ્યાલ હશે !

છેક નાની ઉમરથી જ એણે પોતાની અસામાન્ય પ્રતિભાનો પરિચય આપવા માંડ્યો બાર વર્ષની ઉમરે તો લૂટીલૂટી યુરોપિયન આપણેનું અનુવાદ કરતું કે એના ગોદીઆઓએ ગ્રીક ભાષાનું પ્રાથમિક શિક્ષણ આપવા માટે એની નિમણૂક થઇ. દરેક સામાન્ય પિતાની પેઠે પોતા પિતાની પણ ઇચ્છા હતી કે પોતાનો પુત્ર ખૂબ કમાનારો બને મોટે પોગે શી બે. આથી એને ધંધે વળગાડવા વારવાર નિગાનેશ કરાડી લેવામા આવેલો, પણ હાનેમાનને વિદ્યાવ્યાસની એટલી તો લગની હતી કે એ કારીગરીને અભ્યાસ જ રાડ કરેતો. દાદીકુવના અભ્યાસ દરમ્યાન અને ત્યાર પછી તો એના પિતા એને નિમાજાની ફી સરબીને આપી નહોતા પણ એનો અભ્યાસનો અબાધિત ચાલ્યા જ કર્યો. તોસ વર્ષની ઉમરે તો એણે જર્મન, ફ્રેન્ચ, અંગ્રેજી, ઇટાલિયન, ગ્રીક અને ગ્રીક એ છ ભાષાઓ ઉપર સંપૂર્ણ પ્રભુત્વ મેળવ્યું.

એ ઉપરાંત એણે અરબ્બી ને લિબ્રુ જેવી પૂર્વની ભાષાઓનું પણ ઘણું જ્ઞાન મેળવી લીધું આ પછી ગ્રાદ્યપદ્ધતિઓ એણે વેદસ્થ અભ્યાસ આરબ્ધ્યો ત્યાની યુનિવર્સિટીમા આ બધી ભાષાઓનું શિક્ષણ ચાલી તેમજ તે તે ભાષાના સાહિત્યના વૈદકીય તેમજ અન્ય વિષયોના પુસ્તકોનું બાપાનું ફરી એ પોતાનું ગુજરાન ચલાવવો તેમજ પોતાનો મૂળ વૈદકીય અભ્યાસ આગળ ધપાવ્યો.

ઘરબ્ધ પક્ષિક જવા માટે એણે જ્યારે ઘર છોડ્યું, ત્યારે એના પિતાએ એને માત્ર ૨૦ થેલર ચાલખરચી માટે આપ્યા હતા. ત્યાર પછી એ એના પિતા તરફથી કૂટી બદ્રાક પણ પામ્યો નહોતો.

બે વર્ષ પછી કાંઈ કેળવણી માટે બે વીએના ગયો અને ત્યાંથી યુરોપના બુદ્ધિજીવી વિદ્યાર્થીઓમા ખૂબી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી, ઇ૧૭૭૯મા ૨૪ વર્ષની ઉમરે ખાસ સન્માન સાથે એણે તો ની ડૉક્ટરેટ મેળવી. એ અનેક વૈજ્ઞાનિક મંડળોનો સભ્યમાત્ર હતો અને વૈદક્ષ ચિકાયની પણ વિજ્ઞાનની અનેક શાખાઓમા પારંગત હતો.

સ્વદેશ પાછા ફરતાંવેત, એણે બે ઉમરી જુવાનીમાં જ ડ્રેસ્ડનની ઑર્ગેનિઝેશના મુખ્ય સભ્યપદ તરીકે એની નિમણૂક થઇ. ઈ ૧૭૮૪મા હદીકા ગાદાની આગવાનને લગ્નો, અને ઇ. ૧૭૮૯મા બર્લીય મેડીકાની સારવારનો લગ્નો, એમ એ ગ્રંથો એણે પ્રસિદ્ધિ કર્યા. આ ગ્રંથોની બેજમાનાનાં વૈદ્યપત્રોમા અતિશય પ્રશંસા થઇ હતી.

ઇ. સ. ૧૭૮૨માં મેરેન્બર્ગવની માનસિક રોગોની (નાટાની)

પોતાની જાત પર ઝેરી ઔષધોના અખતરા કરીકરીને ચિકિત્સા શાસ્ત્રમાં એણે નવો નિયમ

ઑપ્ટિશ્ટસના સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ તરીકે એની નિમણૂક થઈ. પોતાના આ હોદ્દા દરમ્યાન એણે ગાડાંઓને આપતી આગાહુની સારવારમાં સુધારો કરવાના ભારે પ્રયાસો કર્યા. ગાંડા માણસોને કરવામા આવતી મારફૂટ એણે બંધ કરાવી અને એનું સ્થાન માયાળુ તથા બુદ્ધિયુક્ત સારવારને આપ્યું. ૬ આજ સુધી ચાલુ રહી છે

' ગાડા માણસો પ્રત્યે કરવા જેવા વર્તાવ માટે એ લખે છે કે 'હું કોઈ પણ ગાડા માણસને ફટકો મારવા દેતો નથી કે બીજી કોઈ જાતની શારીરિક સિક્ષા કરવા દેતો નથી, કારણ કે જ્યા કશી જ્યાળકારી નથી ત્યા કશી સિક્ષા ના હોવી જોઈએ આ પ્રકારના રોગીઓ આખ્ખી જ્યારે પાત્ર છે જંગલી માણસોની એમની સ્થિતિ હમેશા કહ્યો છે અને એમા કશી કરોર તુષારોર થતો નથી '

આજ આ વિચારોમાં આપણને કેવળ સાદી સમજ લાગે છે, પણ એ જમાનામા તો એ ક્રાન્તિકારી જ્યાલો હેવાતા !

હાનેમાન એતા જમાનાનો પ્રથમ પક્તિનો મેધિસ્ટ (રસાયણવેત્તા) હતો રસાયણશાસ્ત્રનો એ બારામાની નિષ્ણાત ગણાતો અને એ વિષયનુ એનું જ્ઞાન અગાધ હતુ રાસાયનિક વિષયોને લગતા અનેક ક્રિમતી લેખો તથા રાસાયનિક સંશોધનો એણે પ્રગટ કર્યા છે એ શોધખોળની દારૂગા કરવામા આવેલા પદાર્થોના બેઝ પારખી કાઢવાની કસોટી એ એની મુખ્ય ને સર્વશ્રેષ્ઠ શોધ મનાય છે એણે એને અસાધારણ ખ્યાતિ આપી, અને છેક આજ દિવસ સુધી એ 'હાનેમાન્સ વાઈન ટેસ્ટ' ના નામથી ઓળખાય છે તથા યુરે પના ઘણાખરા મેડિકલ એને ઓળખા જ કે. ઈ ૧૭૮૬માં એણે મોગજના વિષપ્રયોગ વિષે એક પુસ્તક બહાર પાડ્યુ, એણે તુર્ત જ એ વિષયના નિષ્ણાતોની નજરમા વિષતંત્ર (toxicology)ના પ્રતિષ્ઠિત પુસ્તક તરીકે પોતાનુ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું ત્યાર પછી ત્રણ વર્ષે ૧૭૮૯માં પારાની બનાવટ વિષે પણ એણે એક પુસ્તક પ્રકટ કર્યું આ સમયા સમય દરમ્યાન એણે રસાયણશાસ્ત્રના બીજા પણ ઘણું મૌલિક સંશોધન કર્યું

પણ એનુ ખરૂ નામકામ તો ઈ સ ૧૭૯૩ થી ૧૭૯૬ સુધીમા એણે The Apothecaries' Lexicon નામની વહાલ ફાર્મા-યુટિકલ ડિક્શનરી (વૈદ્યકીય કોષ) તૈયાર કર્યાં તે છે વર્ષો સુધી આ મહાભારત ગ્રથ ફાર્મા-સ્યુટિકલ કાર્યના અનિવાર્ય ગ્રથ બનાયો અને એ વિષયના બીનહરીફ ગ્રથ તરીકે પોતાનુ સ્થાન તજાતી રાખ્યુ

દવાઓ તૈયાર -વવાની રીતો વિષેનુ એનુ જ્ઞાન એટલુ તો ઓક્સફર્ડ ને આબુરોહ્મ હતુ કે સુરુવા ફાર્મેસીવાળાઓ તરફથી દવાઓના થતી બેભરોસેજ ભરેલાવાળા માટે અને દેશાભરની દવાઓ અદ્દભરવા ધોરણ પર પણ્ડા માટે જર્મન સામ્રાજ્યમાથી એની અંકવાની જ પરવાનગી સરકાર તરફથી થઈ હતી

મિશ્ર પદાર્થો, રાસાયનિકો અને વિજ્ઞાનીઓ, ઑપ્ટિશ્ટસના ફ્રામતરો અને સત્તર્યનો, સાહિત્ય સ્વામીઓ અને અર્ધેજ્ઞ એડિટરો, એ સૌના સન્માનને પાત્ર એ થઈ ચૂક્યો હતો હનભગ્ય કરેક પ્રાચીન અને અર્વાચીન ભાષાથી તેજજ પુરાતન તથા અદ્યતન વસ્તુથિ સાહિત્યથી એ ગાહિતગાર હતો રસાયણશાસ્ત્રી ફ્રયતાન એ સારો ખનીજશાસ્ત્રી અને વનસ્પતિવિદ્, સગાસ-સ્યાસ્થ્યશાસ્ત્રી અને આનુબગી, તેમજ વ્યવહાર નિષ્ણિત હતો, અર્થાત્ એ સર્વગ્રાહી વૈજ્ઞાનિક હતો આગા, કોઇપણ સામાન્ય આત્માને સતુષ્ટ કરવા માટે જે કાંઇ તત્ત્વો જોઇએ તે સઘળા હાનેમાનના જીવનગા હતા વન, વૈભવ, માન, આબરૂ, વિદ્યા, કલા ને સુખી ગૃહજીવન, એ સૌગો જે અભિપ્સાતા હતો.

પણ હાનેમાન સામાન્ય આત્મા નહોતો એના દિલમા દિવસ ને રાત એક ક્રમ અસંતોષ ભળી રહ્યો હતો ક્રોગ્રેસ એની ગ્રેક્ટિસ નવાની ગઈ તેગતેમ એ પ્રેક્ટિસ તરફ એનો નિરુત્સાહ વધતો આવ્યો અને છેવટે એણે એ પ્રેક્ટિસ છોડી દીધી ! આશ્ચર્ય થશે પણ એના કારણોની તપાસ માટે આપણે ૧૮મી અને ૧૬મી સદીના યુરોપીય વૈદ્ય ઉપર ઊડતી નજર કે કરી પડશે.

૧૬મી સદીનુ યુરોપીય વૈદક

એ જમાનાનુ વૈદક કહેવું, કૂર અને જંગલી હતુ રોગના કારણ અને નિવારણ વિષે કાલ્પનિક વાતો કરી જ સમજવું નકામું. અને એને અનેક બનતા રાજકીય ધાર્મિક પ્રવર્તતા હતા એ હતો લોહવાર એવા માનનારા ડાક્તરો કરતા કરેક ઢરીને લોહ પ્રમાણવાદના વિશ્વાસુ માનનારા ડાક્તરો વિશ્વાસુને કરેક રોગના રાજયાણુ કરીકાર નથી જ કહેર કરતા ગર્દભપાદના માનનારા ડાક્તરો કરેક રીતે જોયેલું

□

આ કલાકાર માત્ર પૂતળીઓ જ બનાવતો, એ પૂતળીઓ રાજા, મહેલની છોકરીઓને રમવા માટે હતી.

વરમીંગહરન રાજ્યમહેલના આ નવા પૂતળીઓનો મેળો ભરાતો એ મેળામા બધા યે કારીગરો આ જ કલાકારને મોટું માન દેતા આવ્યા છે.

ઉંમર કરતા વધતા જતી હજર ઝુંપડી થઈ. એવામા એક નવો મદીનર મેળામા ચડી આવ્યો એનુ નામ ક્રિસ્તલાલ હતુ એનું વય પણ તરુણ હતુ, અને એની રીત પણ નવી હતી

જે પૂતળીઓ એ બનાવતો તેગા કલાક ઘડતો અને કલાક ન ઘડતો, કલાક રમત ગમતો તો કલાક બાકી રાખતો એવુ લાગે કે પૂતળીઓ હજુ ખરી નથી બની ગઈ બીજે દિવસ પૂરી પણ થશે નહિ

જાવાનિયાઓ કહે, 'આ માણસો ખરી હિમ્મત બતાવી !'

ઘરેડ઼ા કહે, 'આ તે ઈ હિમ્મત કહેવાય ? આ તો બઢાગ છે '

પણ નવા કામની નવી માત્ર એ વખતની સમજ-ખામોશ હતે, અમને તો આ જ પૂતળીઓ ગમેછે.

નવુ સમયના નોકરો કહે, 'અરે છ?' પણ આ સાહ્મણોને તો તેઓની જિદ ઉલટી વધી જાય છે

ટોમાની દુકાને હવે જાક ગહેરી નથી તેના ટોપવાળા બરેલી પૂતળીઓ જાણે કે હોડીની રાહ જોતા કોકા પરના લોકોની જેમ સામેને આરે ટોપને ભેગી કરી.

એક વર્ષ ગયું, બે વર્ષ ગયાં, ટોમાને બધા બુઢી પણ નવા રાજમહેલની રમકડાબજારનો સરકાર હવે ક્રિસ્તલાલ ગયા

ટોસાનુ દિલ ખાની ગયુ તેના દિવસો પણ જતા નથી હોવ્ટ તેની છોકરીઓ ગીને તેને કહ્યુ, 'તમે ગારે ઘેર ચાલો'

બગાજીએ કહ્યું, 'બાકીની ગીલ, આરામ કરજો ને ચાકીમાથી આથવાણ કા હાકના રહેજો '

□

રથાચ્યો, નવી સારવાર ચોજી, નવાં ઔષધો તૈયાર કર્યાં; વૈદકના ક્ષેત્રમાં એણે નવું વિશ્વ સર્જ્યું.

દુખ પ્રાણને એના કહેવું કરવાના પ્રયાસો કરતા !

ઈલાજ કરમ ગદ્દા અને ધૃણાસ્પદ હોય તેમ તેને વધારે ગહત્ત્વ આપવામાં આવ્યું. પેટાની લીંડીઓ, સૂકવેલા અળસિયા, ગોકળ-ગાયો, બદ્દ, માણસ, સૂકવેલા દેડકા, કરકરિયાની પૂછડીઓ, ગરોળી-ઓની પૂછડીઓ, સડતાં મુડદાં, ખુની માણસોનું લોહી, મનુષ્યનો ચરબીનો, કાનનો મેલ, નખ અને મસાનો ભુકો, ઘરડા માણસનું મૂત્ર, આવા અનેક ગદ્દા, ઘણાસ્પદ ને નિરુપયોગી પદાર્થોનું મિશ્રણ કરી દાકતરો પોતાના ત્રિદિક્પ્રયોગ તૈયાર કરતા અને એને 'સંજીવાણુ ચૂર્ણો' અને 'બાદશાહી ચૂર્ણો' જેવા રૂપાળા નામો આપી એનાથી રોગમાત્રનો નારા કરવાનો વાહિયાત દાવો કરતા

નવીન પૂતળી

(રમણિકલાલ ઠાકુર)

ડોસાની દીકરી તો આઠે ય પહોર ઘર-કામમાં જ રહે છે. તેનો જમાઈ માદીના ડોકિયા બંધ છે અને નાવ ભરીને ગહેરામા લઈ જાય છે.

નવો જમાનો આવ્યો છે એ ક્રમ ડોસા સમજતા નથી, તેમ જ એ ય સમજતા નથી કે તેની દોહિત્રી સોળ વર્ષની થઈ છે.

જ્યા ઝાડ તળે બેસીને ડોસા રખોપું કરતા-કરતાં વારવાર ઊંઘા ખાય છે ત્યા દોહિત્રી આવીને તેમના ગળાને બાઝી પડે છે, ત્યારે ડોસાને ખૂબ ખુશી રૂપેરે છે. તે કહે છે, 'કા મા ? શુ કહેવું છે ?'

દોહિત્રી કહે છે, 'મને પૂતળી બનાવી આપોને, મારે રમવુ છે'

ડોસા કહે છે, 'અરે ભાઈ, મારી પૂતળી તને ગમશે કમ ?'

દોહિત્રી કહે છે, 'તમારા કરતા ગલ્લની પૂતળી કેવુ સરે છે એ તો કહો !'

ડોસા કહે, 'ક્રમ ? કિસનલાલ.'

દોહિત્રી કહે, 'છિ:, કિસનથી ક્યા !'

બેય વચ્ચે આ વાગ્યુદ્ધ કેટલીયે વાર થયું છે વારેવારે બસ એક જ વાત

અને એક દિવસે ડોસા પોતાની થેલી-માંથી બધો સામાન કાઢે છે. આંખે મોટા ગોળ ચશ્મા ચઢાવે છે દોહિત્રીને કહે છે, 'પખુ મા, ખેતરની ગકાઈ કામડાઓ ખાઈ જરો તે ?'

દોહિત્રી કહેછે,'દાદા,હુ કામડા કેડાતીમ'

સમય વહી જાય છે; કૂર કૃપા પારેથી, બજાર કાલ એણે છે તેનો અણસાર આવે છે; દોહિત્રી કામડા ઉડાડે છે; ડોસા એકાગ્રો પૂતળી ઘડે છે.

ડોસાને બધા કરતા તેની દીકરીની વધુ બીક લાગતી તે બારે કડક હતી તેના કુટુ-ઝબમા તેનાથી બધા જ ગેરીને ચાલતા.

ડોસા આજ એકગનથી પૂતળી ઘડવા બેઠા છે તેમને ખબર નહોતી તેવામા તેમની દીકરી પાછળથી ગ્રચ્ડ હાથ હલાવતી આવી

પાસે આવીને જ્યારે એણે હાક મારી ત્યારે ચશ્મા આખ પરથી ઉતારી લઈને નાના નાદાન છોકરાની ક્રમ ડોસા તાકી રહ્યા.

દીકરીએ કહ્યુ, 'દુધ દેવાનું પછી રહે અને તમે સુભદ્રા સાથે વખત વીતાડ્યા ! આવડી મોટી છોકરી તે શુ હવે દીગલીએ રમવા જેવડી છ ?'

ડોસાએ સ્તબ્ધ જ કહ્યુ, 'સુભદ્રા શુ કામ રમે ? આ પૂતળીઓ તો રાજગહેલમા વેચીશ મારી દીકરીનો વર જ્યારે આવશે તે દિ-વસે ગહેરીનો હાર પહેરાવવો પડશે ને ? એટલે મારે પૈસા ભેગા કરવા છે.'

દીકરીએ ચોટાડીને કહ્યુ, 'રાજગહેલમા આ પૂતળીઓ લેશે કામ ?'

ડોસાનુ માથુ નીચુ થઈ ગયું ચૂપ બેસી રહ્યા

સુભદ્રા માથું હલાવતી કહે, 'દાદાની પૂ-તળી રાજગહેલમા ક્રમ નહિ વેચાય તે જોઈ લઈશ.'

બે દિવસ પછી સુભદ્રાએ એક સોનામહોર લાવીને માને કહ્યુ, 'આ લે મારા દાદાની પૂ-તળીના પૈસા.'

માએ કહ્યુ, 'ક્યાંથી તુ લાવી ?'

દીકરીકહે,'રાજગહેલમાજઈવેચીઆવી '

ડોસા હસતા હસતા કહે, 'દીકરી, હજુ તો તારા દાદાને આંખે બરાબર દેખાતુ નથી; હાથ પ્રષ્ટ બધ છે.'

મા બુશ્યએને બોલી,'આની ગોળ રોના-મહોર માથ તો સુભદ્રાના ગળાનો હાર બને.'

ડોસાએ કહ્યુ, 'તેની હવે ચિન્તા શી ?'

સુભદ્રા ડોસાના ગળાને વીંટળાઈ બોલી, 'દાદા, મારે હવે વરની કૈં ચિંતા નથી'

ડોસા હસવા લાગ્યા અને આખગાથી એક બુંદ આસુ લબક્યું

ડોસાની નજર ઝુંપડી પાછળ આવી તે ઝાડ તળે બેસી પૂતળી ઘડે છે અને સુભદ્રા સા-ગટા ફેડાડે છે, અને ફર કૃપા પરથી બળદો કેસ બેચે છે તેનો ગીર્ચા અવાજ આવે છે.

એક એક કરતા સોળ ગહેરો થઈ. હાર પૂરો થઇ ગયો.

મા બોલી, 'હવે વર આવે એટલે થયું '

સુભદ્રાએ ડોસાના કાનમા કહ્યુ, 'દાદા, વર તો નક્કી છે.'

દાદાએ કહ્યું,'બોલ,મા, કયા મહત્વા વર?'

સુભદ્રાએ કહ્યુ,'જ્યારે રાજગહેલમાં ગઈ ત્યારે ચોકીદારે પૂછ્યુ, શું લેશ્વે ? ગેં કહ્યું, રાજકુવરીઓને પૂતળી વેચવા બજે છું તે બોલ્યો, 'આવી પૂતળી આ જમાનામાં ન ચાલે ' એમ કહીને એણે મને પાછો કાઢી.ત્યા એક માણસે મને રોતી જોઇને કહ્યુ,'લાવ તો, એ પૂતળીની સાચ્ચ પરખ કરાવે દ્વ. એટલે એ લેવાલ કરો 'તે માણસને તમે મો પગેર કરો,તો દાદા, તેના ગળામાં હાર પહેરાવુ.'

ડોસાએ પૂછ્યુ, 'તે છે કયા ?'

સુભદ્રા કહે, 'પછે, બજાર લીગડા હેઠળ ' વર ઘરમા આવ્યો.'ડોસા બોલ્યા, 'અરે, આ તો કિસનલાલ '

કિસનલાલ ડોસાની ગરબુરજ લેતાં કહે, 'હા, હુ કિસનલાલ '

ડોસા તેને ભાઈએ ચાપી બોલ્યા, 'ભાઈ, એક દિવસ તુ મારા હાથની પૂતળીને સઇ ગયો હતો, આજે હવે બધ છે મારા પ્રાણની પૂતળીને '

સુભદ્રા ડોસાને ગળે વળગી કાનમા કહે-વા લાગી, 'દાદા, તમને ય ખુબ '

વિનોદ કોઠારી

[ચિનિયા-ભુના મૂળ બગાળી પુસ્તક 'ચિપિદા' ગાણી અનુવાદ]

ચાલી-પ્રમેહથી પીડાતા દર્દીઓને એટલો બધો પારો અથવા ઘા-વાળા આવતો કે એમના હાથ ભરી જતા, અને મોઢાથી એટલી બ દી ર્ગંધ દરકાની કે એનાથી ડૉક્ટરો ઠોકી ભરતી, અને એમના ઘા મોટી ઠોકીને બયર ડુર્ગંધ ફેલાવતા દર્દીઓ એમાંને થઇ જાય એટલા મોટા પ્રમાણમાં એમને જાણાતની દવાઓ આપવામા આવતી આ ક્રુચ-ગત આકરી કસોટીઓ, અતિશય પરશેવો કાઢવો, ટાઢ દેવા, જળો વળાવવી, દર્દીના ગરીરના કોલ્લાઓ તેમા મોટા ક્ષારો ભરવા અને એવા જ અનેક જરાણી છુપાવા દર્દીઓ પર પ્રયોજિત હતા.

રક્તપાત એ તે જમાનાનો દરેક રોગનો રામબાણ ઈલાજ હતો માણસને આમાનથ્થ ઈ થયુ હોય તો પણ તેની 'ફસ' ખોલી રોગથી ગરીર ખોટી ઊંચી હેવામા આવતા જ્યારે અને હજમ વચ્ચે ઝાઝુ અતર ન હતુ દર્દી ગાદે પડે એટલે ડાકટર પૂર ભભકામા પોતાના ગરાબાબુ ઇલાજે ગાદે હાજર થતો દર્દીમાનીના સટાકા મારતા ગારતા એ પોતાનુ હાથ નીચેના જલ્લાદને કમ ખોલવાનો હુકમ કરતો અને સર્વે રોગોના કારણ રૂપ મનાતો દર્દીનો એ જીવનરસ ખડકી ગારતો કેસ ક્રેગ ગભીર તેમ વિશેષ રક્તપાત કરવામા આવતો ' ગાદી ગાતુરને અત્યન્તાત થાય અને એના ગરીરમાથી ખૂબ લોહી ઘટી જાય, તો તેને ગારો કરવા માટે એના ગરીરમાથી વિગેધ લોહી જેવો કાઢવામા આવતુ ! રાજવૈદ્યો, મહારાજાઓ, શ્રીમતો, રોટીજા-ઓ, સાહસો, એના પરિવારો, પોષો અને પ્રિસિડેન્ટોને ડાકટરો રક્તપાત કરીને કુદરાને મોતે મારતા હોવાનો રાલ લઇ ૨૩૫ો, અર્થાત્ પ્રમુખ વ્યક્તિઓ પૉલિટીક્સ, ઇડાસ્ટ્રિયન મુ-ત્સદી કારૂર અને બીજા અનેક નામાકિત માણસોને રક્તપાતની આ ગદા ઘાતકી પ્રથાથી ખેતોને બચ્ચા હતા આજે ઇજ્જતદારોના કેટલા ક્રો-પ્રિય છ એટલો બ જમાનામા રક્તપાત લોકપ્રિય હતો એ કોઇ ચ્યાળુ ડાકટર રક્તપાત કરવાની ના પાડે તો બીજા ડાકટરો અને પોતાના પાટામાથી નાનભાઇર મકતા ડાકટરને ઘણી વખત જ-બોના રૂપનામથી ગાળબવામા આવતો આજનુ પેઢીના ધધાનુ ગિષ્ઠાજ્ઞમ ને આબારભૂત ગણાતુ પત્ર એક સારી ખપેલા લેટનથી નીકળવાનુ શરૂ થયુ, એનુ નામ 'The Lancet' પાટવામા આવ્યુ, ન નામ જ એ જમાનાનો રક્તપાતનો મહીમા ચૂચવે છે.

ઑપરેશનો નોતરવા મોટા લેખાતા ક્રૉર્ંરોગોમાં રોધાયલુ નહોય, જનરાલ્સ સ્પષ્ય્ાવ ન હતુ દર્દીઓને એમની ઉપર ચાકકાપ કરવામા આવતો ઑપરેશન પછી ગાર્ગેરિયો ફાટતા 'ઑપિરેટવ ફેવર' (જે ડાકટરની ગ્રધાનુ સર્જીમેગીયુ પરિણામ ૬૬૩ો હોઈ શકે મરી જતા. ઑપિરેશનો દર્દીઓને ખોચોખાખ્ય બરબાદ આવતા અને પરિણામોને અનેક બેવી રોગા ફેલાવા સુધવાની ગ્રીઓગાથી ઘણી મોટી અગ્યા ઋતિકાજવરથી મરતી ગાદા ગામકોરોને પણ એ કેસ સાકળથી બાચવામા આવતા, એકાદો ગાગલ એમનુ પ્રકર્ગન કરવામા આવતુ અને એમને અગ્રીમ નિર્દયતાથી ચાકુ બાર મારવામા આવતા.

આ પ્રકારની બેચકટીબરી, ધાતકી અને સ્વરક્ષકી સારવારથી દર સાલ હજારેર માણસો મરી જતા, અને ગ્રેથી ય ઘણી મોટી સખ્યા ગ્રસાધ્ય રોગોની ગારમી પોટાઓથી પીડાતી વેદ૬ બૂ ટીબબ દરમામા હતુ, પણ ડાકટરો તો હેક પણ પરવાહ વિના એકબીજા સાથે પા-ટિયાપૂર્ણ હોડીનામા પ્રયોગો કર્યે જતા '

હાનેમાનનું ક્યાણ હૃદય ને વિચારગ્રીલ મગજ આ બધુ જોઇને ચાલીગ્રાવી પોકારી ઊઠયુ ઓ વિધાર કર્યો નુ દર્દીઓનુ ભલુ ન કરી ગકુ તો હરકત નથી, પણ મારે એમનુ બૂરુ તો ન જ કરવુ જોઇએ આ પ્રમાણે વિચાર કરી એણે પોતાની ગોઝારી પ્રેક્ટિસ બંધ કરી, અને પોતાના જીવનનિર્વાહ માટે પુસ્તકા લખવાનો અને ભાષા-તરો કરવાનો મુકરર ધધારૂપ ગરૂ કર્યો આ ધધામાં પરિશ્રમના પ્રમાણમા બહુ જ ઓછી આવક હતી દિવસે દિવસે હાનેમાનની ગરીબી વધવા માડી એને પોતાના જરૂરગાતોમાં, રાચરીલુ, કપડા અને બીજાનુ પણ વેચી દેવા પડ્યા આવી મેલાર ગરીબાઈમા અને તન આર્થિક ગ્રિસ્થતિમા પણ આ ગાદર્ગપાટી પુરુષે પોતાની પ્રેક્ટિસ નથી પાછી શરૂ ન કરી તે ન જ કરી હાનેમાને પોતાની જગબાની ચાળી વેચી, પણ પોતાનો અંતરાત્મા તો ન જ વેચ્યો

હોમિયોપથીનો જન્મ

પ્રેક્ટિસ છોડી દીધા પછી એ ડ્રેસ્ડન ગયો અને ત્યા એણે રસા-યણશાસ્ત્ર, તત્ત્વજ્ઞાન, ફાર્મસી અને મેડિસીનો વધુ ઊંડો અભ્યાસ કર્યા ગાઓ દિવસભર એ પોતાના પ્રયોગો કરતો અને રાત્રે એ ગુજરાત ગારી ખીજ ભાષાઓમાથી જર્મનમા ચાલીસથી કપ્તા અને અઘરૂ બાધુ હાથ તેમ એ ઘણી વખત પોતાની પીર પત્નીને રાત્રે કપડા ધોવામા મદદ કરતો સાજુ ખરીદવા ઠેઠના પૈસા પાસે ન હોવાથી એ ટાચા બચાવવા ચાલતા ઘરે જતા હોવા

એના ગાહિત્યકાર્યમાથી મળતી કમાણી એટલી ઘુડ હતી અને એનું કુટુબ એટલુ બહોળુ હતુ, કે એ બધાને પેટપૂર ખવડાવી ગ્રમે નહિ પોતાના બાળકોના મતા કજિયા અટકાવવા માટે એ બધાને તોબાને ગ્રેટ આપતો આ અરસામા એની એક નાની છોકરી આવી પડી તેની ખૂબ મરી ગાર હોવાથી પોતાના બાળકોને ગ્રેગાર ન આઈ રાકવાને લીધે એ એક નાની ચોપડી ફાળકપૂર્વક કરોડેએની ગ્રેટ સધરવી, જેથી સાલ્ન મધ્ય પછી એ બધુ આઈ ગકાય એની માહની બનવી ચાલી, ને એને ખાત્રી થઈ કે પોતે હવે બધી ગ-મે નહિ, એટલે એક દિવસ એણે પોતાની નાની બહેન એની ઉપર અને ખૂબ પ્રેમ હતો તેને પાસે બોલાવી અને કહ્યું 'બહેન હવે હુ અચ્છા થવાની ગ્રકે હુ દરીથી બાઈ ગકીગ નહિ શે, મારા બાળકો પ્રેમ ચુ બાઈ.' એના જરી ધુક્યા, કહ્યું અને ગીમળાઈ ગએલા ગ્રેટ પો-તાની બહેનને ગોપી કોઈ મહાન બહનોના આપતી હોય એવા જ વધી તેણે અર્પણ કર્યા !'

લાઈપ્ઝિગમા સાહિત્યપ્રવૃત્તિ માટે વધુ અનુકૂળતા જણાવાથી ઈ ૧૭૯૦મા એ ત્યા ગયો પાછળથી એને ત્યાની યુનિવર્સિટી તરફથી કાયની મેડીસિયા મેડિકાનું ગ્રેબેજ્યુએશ્ન જર્મનમા ભાષાતર કરવાના કામ ગોપ્રવામા આવ્યુ કવન તે વખતે એડીનબરો યુનિવર્સિટીમા દવાઓનો પ્રોફેસર હતો. એ પુસ્તકમા વિનાશક અને એના કાર્ય વિધે વિગતવાર વર્ણન હતુ વિનાદીન માનવદેહ ઉપર કઇ રીતે કાર્ય કરે છે તે સબધે કવને કરેલા ખુલાસો હાનેમાનને ગળે ઊતર્યો નહિ. એણે આ બાબતમા સ્વત:શુ છે તે શોધી કાઢવાનો નિર્ણય કર્યો

ગ્રીક વિદ્વાન હિપોક્રેટિસ અને ત્યિન ચિકિત્સક ક્રૉન દેવરના લખાણોનો એ અભ્યાસી હોવાથી અને સ્વાભાવિકરીતે જ વિનાના-ને અતે બાઈ એના પરિણામો નપાસવાની જરૂર બાઈ ગાગી એણે કુપરાકાપરી મોટી માત્રામા વિનાદીન બાબા કર્યું પરિણામે એનો રારીરમા એ ક્વાને લીધે તાવિયા નાવતા બાધા જ લાક્ષણિક દેખા દીધી ચોટા સમય જતા દઈ એણે કરી બાગો એ જ પ્રયોગ કર્યો ફરી પાછુ એ જ પરિણામ આવવાથી એની ખાત્રી થઈ કે દવાઓ માનવદેહ ઉપર આ રીતે કાર્ય કરે છે અને સબળો અનાવત નિયમ પોતાને જડ્યો છે

આ નિયમ એવો છે કે જ્યા મોટી માત્રામા રોગથી નહિ-ગી માણસમા જે પ્રમાદના લેખણસો (અનુસધાન પાન ૨૩૫મો)

ચંદ્રલોકનાં માનવી

પૃથ્વી પર આવીને ઉત્પાત મચાવી મૂકે છે. *

એક અદ્‌ભુત વાર્તા

નટ્ટ આવ્યે જતા ગ્રૅસ તરફ એણે પોતાનો હાથ લંબાવ્યો તેમાંથી ભડકાપડતા રજનો કણ્ણ પ્રકાશ ફૂટ્યો અને આસપાસનાં ઝાડવા સળગી ઊઠ્યાં

જગતના તમામ નાનામોટાં વાયરલેસ ઑપરેટરો એ જ વાત સાંભળી રહી હતી. ગભરાટ સુધીમાં તો બ્રિટિશ ટાપુઓ પરના બધા વાયરલેસ યંત્રો એક સ્પષ્ટ આઘાત સાથે બંધ પડી ગયેલા. એ સાથે જ આકાશગંગા ટાંકણીના માથા જેવડા પ્રકાશ સામે પાર જતો દેખાયો હતો

એ રાતે આખો દેશ અન્ધકાર બની ગયેલો; વાયરલેસવગા ઊભા થયેલા આ શ્લોકને સ્વીકારે નહિ; પણ ડાર્લનિંગ સ્ટ્રીટમાં બધબારણે ચાલતી એક અનાવની ગપસપતને કારણે મંત્રણા માટે ભેગા થયેલા અગિયારમાંથી પાંચ જણા અને બહાર આવ્યા ત્યારે તેમના ચહેરા પર કશી સ્ફૂર્તિ નહોતી જણાતી. એમાના એકે પોતાનો દાઢીવાળો ચહેરો લટકો લઈને જણાવ્યું: 'અમે નિષ્ફળ ગયા છીએ. સરકાર આપની માગણીઓ સ્વીકારવા તૈયાર નથી. ચર્ચાઓનો વખત પીતી ગયો છે આપણે હવે આપણું કાર્ય આરંભી દેવું જોઈએ. દેશભરમા સામુદાયિક હડતાલ "

એ શબ્દો સાભળવા સાથે લાખો આફ્રીકીઓ ડાર્લનિંગ સ્ટ્રીટ પ્રત્યે પીઠ ફેરવી. એમના લાખો પગલા ઘર તરફ નિરાશાનો ધ્વનિ પડી જવા લાગ્યા. એ વેળા સ્તબ્ધહીન આકાશી ચક્રવર્યામા પેલો ટાર્કણીના માથા જેવડો પ્રકાશ એમણે કદાચ જોયો હશે, પણ એ પ્રકારા કરતા વધુ ચિંતા તો એમને આવની કલ્પની હતી, જ્યારે આખો દેશ સામુદાયિક હડતાલ પાડીને ઔદ્યોગિક નિષ્ક્રિયતાથી ઘેરાઈ જવાનો હતો

વૃતમાનપત્રોના કાર્યાલયો તેમજ છાપખરોથી ધમધમી રહ્યા હતા સવાર પહેલાં— સામુદાયિક હડતાલ અગાઉ અનીને સબળો સદેશ-વ્યવહાર કપાઇ જાય તે પહેલા જ- જગતને ખૂણેખૂણે એ સમાચારો પહોચાડી દેવાની તેજની હરડાઇ હતી. 'ડેઇલી સન'ના નાઇટ એડિટર ડાર્લનિંગ સ્ટ્રીટની બાજી પરેલી મંત્રણાઓના સમાચાર હાથમા પકડીને ધ્રૂંવાટું ધ્રૂજી રહ્યો હતો મુખ્ય તત્રીએ પણ આજના પ્રસગની ગંભીરતાને લક્ષમા લઈને હલ્લુ કાર્યાલય છોડ્યું નહોતુ નાઇટ એડિટર રેાબ બૅક ડાર્લનિંગ સ્ટ્રીટના સમાચાર એના હાથમા મૂક્યા અને બબડતો બોલ્યો: 'જગતના એક અપવ પ્રસગને આપણે જોહુકી હડતાલે મારી નાખ્યો —'

'એટલે ?' એના ચહેરા સામે તાકતો મુખ્ય તત્રી બોલ્યો

'એટલે, વિજ્ઞાનને આજ સુધી અગોચર રહેલુ આણ્વિક શક્તિ (atomic energy) નુ રહસ્ય હાથ આવી ગયુ છે. આપણો સૅસ લગે છે કે પ્રોફેસર હાર્ડી સાથે ખાસ મુલાકાત લઈને એ અપવ રહ્યમાન આજ સતના મેદાનમા મોકલી આપુ છુ '

'એ જે સત્ય હોય તો તો પછી દુનિયા પર સબળ જ ગપ્ય બની શકે છે' અને પછી નિરાશાનુ આવરણ જેમ દેતો હોય તેમ તત્રી બોલ્યો, 'એને સત્ય હોય તો પછી આ હડતાલ પણ છેલ્લી જ નીવડવાની. એની પાસે કોલસો ને તેલ સુધ્ધા નાગ્રેઝ બની રહે છે. તો તો ગજબ ક્રાન્તિકારીઓના હાથમા હવે ભરાઇ રહ્યા. આણ્વિક શક્તિ એટલે અતાગ શક્તિ ! અને એ આપણી ! પણ સૅસ તો મધુરભાષી એ જોપડ્યો છે ને ?'

'હા, ઔતરાણા ગિરિપ્રદેશમા ક્યાક ખરેખર, આ સમાચાર જ અપવ છે પણ હવે એ અહીં તે ગી રીતે પહોચાડી શકશે એ જ પ્રશ્ન રહે છે કદાચ ચોમ્પ્સ બ્રુનિવર્સાનો પણ આ હડતાલમા તો સહાય.'

સહજ ક્યાળીને ઘરાની આતુર આખે ઓઢેલી પોતાની નવોઢા પ્રિયતમા પાસે 'ડેઇલી સન'ના રીપોર્ટર બર્કલે રૉબ, જે હાર્દિક સાથેની મુલાકાતનો ટાઇપ કરેલો અહેવાલ બીડી રહ્યો હતો, અને પોતાની પ્રિયતમાને તેનુ ગહનવ સમજની રહ્યો હતો કે 'જગતનો આ અપવ બનાવ છે અને મારા દ્વારા જ જગતને તેની પ્રથમ ખબર થાય છે હુ એના પુરાણા અને પ્રિય મિત્રનો પુત્ર હોવાને લઇને જ બીજા કોઇને કહેતા પહેલા મને જ પ્રોફેસર હાર્દિકે આ વાત કરેલી છે. એ શોધનુ મહત્વ જ અસાધ્ય છે. માણસને અરાયય એવુ કશુ જ હવે એ શોધથી રહેવા નહિ પામે. આપણે ચાહે ત્યાં—ચદ્રલોકના

---

* એચ જી વેલ્સના 'First Man in the Moon' કપરાત તરંગકથાઓના અન્ય કેટલાક લેખકોએ પણ ચન્દ્રલોકના વસતુ પર વાર્તાઓ રચી છે, પરતુ લેટેલી બીરેસકૂર્નની 'The Moon Men'ની આ કથા વેલ્સની વાર્તાને બાદ કરતા બાકીના સૌને મોખરે આવે છે. અહીં તો એ કથાનો સક્ષેપ આપ્યો છે એ આખી કથા એવી સુદર અને કલ્પનાને સળગાવી મૂકે તેવી છે કે વાચનારાઓને વેલ્સ તથા બીરેસકૂર્ન બનેની તુલના કરવાનુ મન થઇ આવે છે બને મા તે કેટલીક બાબતમા વેલ્સના કરતા બીરેસકૂર્નની કલ્પના ચન્દ્રલોકના જ્ઞાનવીઓની બાબતમા તે વધિયાતી લાગે છે પરતુ વેલ્સ એ વિજ્ઞાનપ્રેમિત તરગોનો આદિ પુરસ્કર્તા હોવો એ નાતરે એનુ સ્થાન અને ક્રાન્તદર્શન તો અદ્વિતીયજ રહે છે —અ૦

જણ હોય તો ત્યા પણ પહોંચી જઈ શકીએ!'

અને અન્દર ઊગ્યો હતો કે નહિ તે જોવા એ જ હર્ષાવિગમાં ઓરડે બારી ખોલી, ત્યા આકારાગા પેલો પ્રકાશ તેણે જોયો! તે એ પ્રકાશ હતે તારા જ રહ્યો હોમે પાસે તેનું કદ મોટું થઇ જણાયું એકાદ નવા તારો હશે ? પ્રભમેટ હશે ? અને બારી બહાર કાંઈક તાકી રહેલો જોઇને એની પત્ની પણ તેને પટમે આવી ઊભી પહ્યું ત્યાં તો બહેલે આખો ગાળ ઘૂમ્ટો દેખાયો હોય એવો સખ્ત આવેશો બનેએ અનુભવ્યો એ પછીની ઘારમી રાતિનો, દૂર બસતા એક કુતરાના અવાજથી બ ભગ થતો હતો.

શૌસે જોયેલુ કે એક આંધળા સાથે આકારામાનો પેલો પ્રકારા અદશ્ય થઇ ગયો હતો. વળતે દિવસે છાપામા તેની વિશેષ વિગતો વાચવાની આશામા એ સૂતો. પણ સવારના પહોરમા રાતના કરતા પણ વધુ આશ્ચર્યકારક વર્તમાન તેણે જોયા. આખા દેશ પર હડતાળનું મોજું ફરી વળ્યુ હતું! પોતાના અપૂર્વ બયાનને ટપાલમા નાખવા જતાં તેણે જોયું કે કોઈ કામ કરવર હાજર નહોતુ ટપાલ, રેલવે અને રાષ્ટ્રીય હિતની સધળી પ્રવૃત્તિ થળી ગઇ હતી એનો ચહેરો જે વર્તમાન વાચીને લાલચોળ બની ગયો હતો, કારણ, એ બબુજાત હતો કે આ રાષ્ટ્રીય આપત્તિમા એના અપૂર્વ સમાચાર પણ લાખ માર્ગોમાંથી આ ખાસ આવતા જ, પોતાની નવોદા પત્ની બેરીલ સાથે નાસ્તો લીધા પહેલા જ તે એકાતિક દુઃખ સભ્ય પ્રોફેસર પ્રોથેરો હાઈનીની પ્રયોગશાળામાં પહોંચ્યો.

'શૌસ, તેં ગેર રાતે કરેલા આચકો અનુભવેલો?' તેના જતાં જ પ્રોફેસરે પ્રશ્ન કર્યો, 'પણ એથી વધુ આચકો તો મેંકકુગલે કહેલી વાત ઉપજવે છે હું ત્યા જવાનો છુ આપણને કશી ગતાગમ ન પડે.'

અને એકલુ કહીને પ્રોફેસર તો ફાટફોપી ઘટાની રવાના પણ થઈ ગયા

૨૧ન ચેર આવી, ગરીબ સાથે નાસ્તાનો કાર્યક્રમ પતાવીને મહાન બેલ્જીયનો ખૂબ પરહજી વિચાર જ ચલાવતા હતો, ત્યા તો કેટલાક એકેટોએ આની પહોચ પોતાની વાતથી તેને ચમકાવી મૂકયો એમની વાતનો સાર એ હતો કે બેલ્જીકોની ચનરાજિમા પ્રોફેસરના માત્ર કોટ નેટોપી પહેરી રહેલા બળી આવ્યા હતા ઉપરાત એએક ચિન્હ સથી તેને ત્યા ઓવરબ્રજ કરતા અને એળાદ્યા લાગતા મેંકકુગલનું શરીર એ વનરાજિમા જ બળીને ભસ્મ થઇ એકેલુ હાય લાગ્યુ હતું'

બહેલે શૌસ ઊ સ્થાને પહોચ્યો. પ્રોફેસરના કોટ અને ટોપીના દિદાર જોઇને કહી આગળ રોકા કરવાને બહલે એને એ જ માન્યતા મુનાસિબ લાગી, કે બહી નહિ તો બીજે ક્યાક આટલામા જ વાનેલી આગમા મેંકકુગલ સપડાયો હશે અને તેને તેમાથી છોડાવતા પ્રોફેસર તે કાઢી નાખીને ઘરનો જ રસ્તો લીધો હોવો જોઈએ, એટલે તપાસ કરતા રસ્તામા જ કયાક બેબાન અવસ્થામા તે મળી આવશે

એની બે તર્કપર પ્રશ્નામાં બન ઉપજાવેલો જેક બે એકલોતા ટોળામાથી જોયો. 'મિસ્ટર શૌસ, મેંકકુગલ તો મોટામોટા માથાવાળા અને છ વરસની વયના છોકરા જેવડા શરીરવાળા કોઇ માણુબોની વાત કરતો હતો.'

'ઓહ, નૉનસેન્સ, જેક! તારુ તો ખરી ગયુ લાગે છે' કહક ચીઢમા રૉસે જવાબ વાળ્યો

'ન જાનવુ હોય તો કઇ નહિ, પણ વધુમાંમે તે જોએલુ બીજાઓના અખકારની માફક તે દેખાઈને અદશ્ય થઇ ગઈ.'

'એ તો પ્રોફેસરે શૌશામા ભૂત પૂરેલા તેની વાત હશે ' એકલોતા બહેમી માનસામા ઊતરે એવી દલીલ રૉસે રજૂ કરી, પણ જેકની વાત સાભળતાને તેના મનમા બધુ ચટપટી તાજ ન આવી હતી રાત વધા આવી, પણ પ્રોફેસરને પત્નીને ગણતા સૌ મા ગતિની પ્રયોગશાળામાં આવી પહોચ્યા.

૨૧ન તપાસ સારૂ સૌકોઇ ફ્રાનમ લઈને આવી પહોચે ત્યાં સુધી રૉસ પ્રોફેસરની વિદાય પ્રયોગશાળામા આટા મારવા લાગ્યો. એના બબરા યત્નોને કારણે ચિત્રિત સાધનો વચ્ચે હાજમા દીવો સ્ટ્રેટ કરવા લાગ્યો. પત્થરની એક મોટી પાટી પર તેણે સ્ટેલાક કાળજીથી જોયાં ખડ છાટતા પહેલા પ્રોફેસર એ કાગળો પર જ કામ કરી રહ્યા હોવા જોઈએ, કારણ કે તેમાના ગોથી કેપલા કાગળ પરરુવાયકે કેટલાક આકરો લખાએલા હતા અને તે પર બીજાને વરેલી હતી. કુતૂહલને વશ થઇ રૉસે તે ઉપાડીને વાચવા માડ્યું.

'આયુર્વા સબધિના આપણા નવા જ્ઞાને પ્રેરેલા રસ ઉતા આપણે એ બબત ખેદપૂર્વક માનવું રહે એ શોચ કરનારા વિશ્વમા આપણે જ એક-માત્ર બુદ્ધિમાન પ્રાણીઓ નથી એવી હકીકત, આપણે કદાચ (હુ તો કહું છુ કે ચોકકસ) હજુ એ સ્થિતિએ નથી જ આપણા સિવાયના અન્ય ગ્રહોને પર પણ વસતિ હોવાનું કે કોઈ ભારી આકર્ષક સ્પર્ધાસા હશે તેમને તો મારી આ દલીલ સ્વયસિદ્ધ લાગશે અને અહીના પણ વિકસેલી સસ્કૃતિ હજી વિદ્યમાન છે, એવુ મારી આકસ્મિકતાએ માનતા મારો એ નહતા અને ત્યાનુ વિજ્ઞાનીઓ પણ આપણિ કરતા પર પ્રકાશ મેળવવાના પ્રયોગો કરી રહ્યા છે એ સકિત દ્વારા ધારે કે આપણે ચન્દ્રદેશોકમા પહોચી શકીએ, પણ તે પહેલા એક દિવસે આપણને જરૂર એ ભાન થવાનુ કે આપણે હજુ અહીના પ્રમાણમા સિદ્ધિ ન મેળવી હોઇએ.'

આ રજપ્રકાશ સુચન પાસે જ પ્રોફેસરના વકતવ્ય અટકી ગયુ હતુ.

રૉસ વધુ વિચાર કરે તે પહેલા તો બેક તથા બીજા સ્ટેલાક એકઠો કાનમ સાથે આવી પહોચ્યા

ફુલ્હામ સ્ટ્રીટ અને હડતાલના વિચારો કરતો રૉસ પેલા ગાગડી-ઓમા સાથે જોપટી નીકળ્યો. રસ્તામા પ્રોફેસર હાઈનીના શબ્દો તેના ચિત્તમા રમવા લાગ્યા. પ્રોફેસરે કહ્યું તે સુચન નહિ કહું હાય તે, ક આપણે બીજા કોઇ ગ્રહ પર પહોચીએ તે પહેલા બીજા કોઈ ગ્રહ-વાસીઓ પૃથ્વી પર ઉતરી આવે ? એ વિચારસ્તરંગમા બીજા સૌનેની આગળ નીકળી ગયા હતા તેનો તેણે બહુ દરકાર નહોતી રાખી એમનો અવાજ સભળાય ત્યારે જ તેનું ધ્યાન ખેંચે રાખ્યુ હતુ

પરતુ વિચારતરંગોમાંથી બહાર થતા જ તેણે એમનુ કે સાથેનો કાફલો કોઈ બળાકે પાછળ આકસ્મ થયો હોવાનો અને આખરી ગોચ બન-રાજિ વચ્ચે ચોતે એકલો પડી ગયો હતો! અને પહેલી જ વાર કંઇક ભયનો અનુભવ થયો અને તે કંઇ એકલી પડેલી મરીનને વિચાર તેને આવ્યો એ વિચાર સાથે જ એ ઠોઠ મૂકવા જતો હતો, ત્યા પાછળથી કોઇએ તેને પકડી પાડીને તેનુ મોં બધ કરી દીધુ ! ગિગરી ચોતે કિકાર બનો ગયો હોય તેમ એક ભયચકિત નજર તેણે નાખી અને પછી વિસ્ફારિત નેત્રે બાલી ઊઠ્યો 'તમે ? પ્રોફેસર, તમે ? '

'હા, રૉસ,' પ્રોફેસરનો પરિચિત અવાજ સભળાયો; 'પણ તુ ગાભરો ન થઈશ'

અને પ્રોફેસરે અને પોતાની પાછળ ધસડવા માડ્યા કરાક વિચિત્ર અવાજો એને સભળાવા લાગ્યા અને એથી આગળ બનેલા કેટ-લાક બાબતો નાસતા હોય તેમ એને લાગ્યુ એ બાબતોના માત્રા બહુ બબરા હોવાનો એને અડકતો આભાસ થયો એ ભયબીત બની ગયો અને ફરી પ્રશ્ન કર્યો, 'અરેખર તમે જ છો પ્રોફેસર ?'

'ત્યારે બીજું કોણ હોય ?' પ્રોફેસરે જવાબ આપ્યો. ચૂલ્હાની ગોચતા ધીરે ઓછી થતાં અને ચાંદનીનો વધુ પ્રકાશ આવતાં એણે જોયું કે પ્રોફેસર પોતાનું મોં બગલ વચ્ચે દબાવ્યા કરતા હતા. દાઢી પત્ની એમને ઊંઘ આવ્યા હોય તેમ લાગતું હતું.

'તમને વાગ્યું છે ?' રૉસે પ્રશ્ન કર્યો.

'અરે, જવતો રહ્યો એમ કહેને ? આ ચન્દ્રલોકનાં માનવી—'

'ચન્દ્રલોકના—શું ?'

'ઓ, આ સામે જો !' પ્રોફેસરે ધરતી પરથી લેખાદ જેવા ધીરે ફરતા એક સ્થાન પ્રત્યે તેનું ધ્યાન ખેંચ્યું. વચ્ચેના પોલાણમાં કેટલાક માનવીઓ ચટ્ટાઈતર કરતા જણાયા. એમનાં નબળાં પાતળા શરીર પરના બળવા માથાંમાં તેનું વસ્ત્ર ધ્યાન ખેંચ્યું. એમની ગતિ ખૂબ ચપળ હતી, અને એમના ગરીરમાંથી માધુ ફેરવી નાખે એવી કશીક ગંધ હવામાં ભરી રહી હતી. દાઢી બેટલી જ એ જમાત કઠણ હતી અને એ પોલાણમાંથી ધાતુ જેવો કશોક અવાજ આવતો હતો.

રૉસને લાગ્યું કે એ આખું પોલાણ ધાતુથી જ ભરેલું હતું પણ નજીક જતાં એ પોલાણમાં ધાતુનું જ કશું ગણતર હોય અને એના ઉપરના ધુમ્મટમાં અવરજવરના માર્ગો રહેલા હોય એમ એને લાગ્યું એવામાં, એમાંના બે જણ એમનાથી ત્રણેક જ વાર દૂર ઝાડી પાછળથી દેખાયા. ગાત્ર ટટ્ટાર ચાલવાને કારણે જ એમને માનવી કહી શકાય, બાકી માનવ દેહના કશા અન્ય લક્ષણો તેમનામાં ન હતા. આ શું—દંતૂશળ ? અને કાનને ઠેકાણે આ શું ?

'હું, હવે ગને યાદ આવ્યું એ એક્યા ને એક્યા ? બરાબર વેલ્સના 'ધી ફર્સ્ટ મૅન ઈન ધ મૂન'ની દ્વિપ્રમા. જોયું ને ? બિલકુલ એ જ ખુલ્લા ! ખુલ્લા ! વેલ્સે માત્ર કલ્પનાચિત્ર જ દોર્યું હતું કે ખરેખર એમને જોયા હતા ? આહ, જગતમા કોઈ મનુષ્ય તેના પોતાના દેશમા પેગબર જણાય છે ? રૉસ, આ જગત બેવકૂફ છે, ખરૂ કે નહિ ?'

ત્યાંતો પોલાણમાંથી ધાતુના ખટખટાટ જેવો આવતો અવાજ ઘેરો બન્યો અને સાથે જ દશ્ય રૉસે જોયું તે જોઈને એના ગાત્રો જ જાણે ગળી ગયાં ઝાડી ફાડીઓ બળીને પોતાના કરતી મોટી વસ્તુ ઉપાડે એ પ્રમાણે પેલા લોકો કેટલાક સાથે મળીને કશુંક ઉપાડી લાવતા હતા. રૉસે જોયું કે એમણે ઉપાડેલ એ બીજું કંઈ નહિ, પણ પ્રોફેસરની શોધખા પોતાની સાથે નીકળેલા એક ઊંટ જ હતો ! એને કહાનીને સૌ પોલાણમા ગરક થઈ ગયા !

'આપણે શું કરીશું ?' રૉસે ભયાકુળ બની પ્રશ્ન કર્યો. હવે એને લાગ્યું હતું કે વર્તમાનપત્રના પોતાના બયાન કરતા આ વસ્તુ વધારે આશ્ચર્યકારક હતી 'આ લોકો પેલાને કઇ ઈજા કરે તે પહેલાં—'

'તેમને તો એનું લોહી જોઈએ છે !'

'લોહી ?—'

'હા, એ રાક્ષસો છે એમ જાણતું તો લોહી પીતાં જોયા છે. પણ મારાથી કશું થઇ શકે તેમ નહોતુ એ રાક્ષસો જ છે, રૉસ ! એમને નાબૂદ કરી દે અથવા તો આજકા બનાવી દે એની કોઇક શક્તિની હુ તલાશમાંજ હિચારી દુનિયાને આપણે એથી બચાવી શકીએ તો !'

'ગેટ ટૉટ ' (ઓ મારા પ્રભુ !) પણ એમની સંખ્યા બહુ જ ખાતી નથી બળી આમ પણ તેઓ કરાવર નથી. ધીંગી લાકીઓ વડે દસેકને ગામડીઓ એ બધાનો ખુરદો—'

'રૂએ એવું ધારતો રૉસ ! એમનામાં એવી કોઇક શક્તિ રહેલી છે કે તારામા, મારામાં કે કોઈ પાર્થિવ મનુષ્યમા નથી કશીક વિદ્યુત્-શક્તિ એમનામા રહેલી છે.'

રૉસ નાસતો હતો ત્યાં તો એણે જોયું કે એકાએક પવન ખૂબ જોરમા ફૂકી નીકળ્યો. ઝાડનાં ડાળખાંગા અને પત્થરોના પોલાણમા તેના સણવાટ બોલી રહ્યા. રૉસના પગ પણ સ્થિર ન રહી શકયા એટલો એ ઝંઝાવાતનો વેગ હતો ચન્દ્રલોકના માનવીઓનુ ફૂંક પૃથ્વી છોડી પોતાના વતન તરફ ધસી રહ્યુ હતુ.

'પણ બધા જણાને એ હોશે કેટલાક ?' રૉસે ક્ષણ વચ્ચે પોતાનો ક્રોધ કરતા પ્રશ્ન કર્યો.

'ગણ્યા ગણાય નહિ એટલા તેઓ વાયરલેસ દ્વારા સદેશા મોકલી રહ્યા છે.'

'વાયરલેસ ?'

'હા, એ વડે તેઓ ચન્દ્રલોક સાથે સદેશા ચલાવી રહેલા છે. તેં વેલ્સનું પુસ્તક તો વાચ્યું છે ને ?'

'એટલે શું તેઓ પૃથ્વી પરથી "સળ સલામત"ની સજ્ઞા ચન્દ્ર પરના પોતા મિત્રોને મોકલી રહ્યા છે એમ તમારું કહેવું છે ?'

'બિલકુલ, વળી તુ પોતે જો ચન્દ્રલોક પર પહોચી ગયો હોત તો પૃથ્વી પરના તારા મિત્રોને તારા ક્ષેમકુશળના સમાચારો ન મોકલે ?'

'હાસ્તો.'

'એમ જ એ લોકોએ પણ કરેલુ છે ખરૂ ને તેનાં, હું માનું છુ ત્યા સુધી, સદેશવ્યવહારની એમની પદ્ધતિ આપણા કરતાં વધારે સારી અને ઓછી જટિલ હશે—લગભગ સપૂર્ણ કહો.'

રૉસ હવે ચાલવા આવ્યો હતો. તે જમીન પર ફસડાતો બોલ્યો, પણ એ બધી કલ્પનાઓ ફરીને તમે શું કહેવા માગો છો—શું કરવા માગો છો ?—'

'હું ? હજુ નથી જાણ્યું ?' પ્રોફેસરે જવાબ આપ્યો

'અને આ બધાને એમનાં તેજ છોડીને ?'

'શા માટે નહિ ?'

'આપણે એમના રામે કમોક પ્રયત્ન—'

'હું ધારતો જ હતો કે તારો ખ્યાલ કંઈક આવો જ હશે પારો પણ ખ્યાલ પણ ઓછો જ છે. પણ આપણે શું કરી શકીએ તેમ છીએ? આપણે આ વાત કોઈ સાથે કયાં સુધીએ તેમ નથી. વધુ કેવાની શકીએ તેમ પણ નથી, કારણ કે આવીરે સૌનું ધ્યાન હકતાલ ઉપર કેન્દ્રિત થયેલું છે એટલે આવારે તો આ ચાન્દ્ર માનવીઓને નિરુત્સાહ વર્તવા કહીએ. તમે લોકો છે કે આપણે બે દરજિયાતમા કશોક ઉંધાજ રોધીને ઠાઠી રાખીશું'

રૉસ બાળસ મરડતો ઊભો થયો અને પ્રોફેસરના વચનોનો બોઝા રાખી તેની પાછળ દોડવા લાગ્યો. પરંતુ તેઓ ઘોડક ગયા હશે ત્યા તો તેમનો માર્ગ કેટલાક ચાન્દ્ર માનવીઓની નાનીસરખી ટોળાએ આંતરી લીધો!

ઘોડીવારમા તો એમણે એ બનેને ઘેરી લીધા. રૉસ એમને જોતા જ મૂછ ઊઠયો. કંઈક બોલવા માટે તે પ્રોફેસર તરફ જુએ, ત્યા તો એ અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગએલા જણાયા! એકલાપણાની લાગણી હવે રૉસને મારી રહી. ચન્દ્રવૈજ્ઞાનો માનવી પોતાથામા કઈક બોલવીને કરી રહ્યા હતા એમના તરફથી આવતો પવન ફરી એ જ કઈ ગધ રૉસના નસકોરાગા ભરવા રહ્યો હતો.

એમાના એક રૉસનુ કાઢુ પકડયુ રૉસે એ રમણે બીજીના રાખત ગાયકા કપરાત પોતાના શરીરમાંથી કઈક ચૂસાઇ જતુ હોય તેવા અનુભવ કર્યો અપ્ટ મારીને એણે પોતાનો હાથ છે ટાની લીધો અને પછી બમ પાટાના લાગ્યો, 'ફર કહો, રસ્તો આપો, અને જવા દો.'

પરતુ જ્યા દેવાને બદલે એ ચાન્દ્રપ્રાણીઓ પરસ્પર ઈશારતથી રૉસને ઘેરી લેવાનો ઔત રચતા હોય તેમ લાગ્યુ રૉસનો પિત્તો હવે ઊકળી ઊઠયો ધમ્ક કરતોક તે એક મુઠ્ઠો પોતાની સૌથી નજીકના એક પ્રાણીને તેની ખોપરી પર ઔગ્યુ લગાવી દીધો અને પરિણામને રાહ જોવા લાગ્યો. એક મુક્કા સાથે જ પેલાની ખોપરીનો બાલો અની ગયો હતો અને બીજા બધા તીખી ચીસો સાથે નાસવા લાગ્યા હતા ફકથી એ ચીસનો પ્રત્યુત્તર આવી રહ્યો હતો.

રૉસ પેલા દરી પડેલા માનવીને નિર્નિમેષ નિહાળી રહ્યો હતો એકાદ વનુ ગાયુ અગ્રદાઈ ગયુ હોય અને બીજા બધા તરફથી ફરતો રહ્યો હોય એવો તે લાગ્યો રૉસ તેને જોઇ અત્યત બેચેન બની ગયો હતો

'હાર્દા! પ્રોફેસર હાર્દા—હાર્દા, પ્રભુને ખાતર કહોને કે તમે કયા છો?' હાથનુ બૂચળ બનાવીને તેણે બેબાકળા બૂમો પાડવા માડી પરતુ પ્રોફેસરનો કશો અવાજ ન સભળાતો હતો ગાય પેલા ચાન્દ્ર માનવીઓનો

શુ કરવુ ને કયા જવુ તેનો કશો રગ્ય નિર્ણય કર્યા વિના રૉસે તો ઠોટ મૂકી દીધી પૂર્વ-

ગા એ વખતે બળઆગરાનો પ્રકાશ પ્રગટવા લાગ્યો હતો, ચન્દ્ર વધારે ને વધારે ઝિંકો પડતો જતો હતો

રસ્તામા એકે બેતર પર એક નવુ ફરિલુ બકારુજ તેન જણાયુ આદ! આ બેતરમા જ પેલો બૂઢો અને તેની છોકરી રહેતા હતા તેમનો કશો પત્તો કેમ નથી? આ શંકાએ.

એથી વધુ તો કોઇવધારે બંદકે રૉસે મારી પોતાના મકાન તરફ દોટ મૂકી, કારણ તેને પેલી છોકરીના વિચાર સાથે જ પોતાની તાજ્ જ પરગ્રહજ્ર ગેરીનનો ખ્યાલ આવ્યો હતો

અને ઘેર પહોચતા જ એનો ભ્રમનો સાચો પડતો જ્યારો ઘેરીલ ઘરમા ન હતી. મકાનનુ બધુ સચરચાળુ વેરવિખેર જોને પડેલુ હતુ પથારી નજીક કાગળનો એક કુકડો પડેલો હતો જે પરનો અક્ષરો ઓળખતા જ જબ્બીના ચિત્તે રૉસને તે પગલીને વાચવા આપ્યો.

'પ્રિય—આ બધુ શુ બની રહ્યુ છે તેની કશી સુજ મને નથી પડતી આનુબાજુમા મોટો ભય ઊભો થયો હોવાની વાતો સભળાય છે તુ એ ખોળતો જ હોઇશ અને ત્યા પણ કોઇક ત્યા ગેરીસનમાન જ હોઇશ એવી આશા રાખુ છુ તોસીજ મગતરાવાગા આ ઊંગુલ્કા મને બહીં રહેવા ન દેતા તેઓ પોતાની સાથે લઇ...'

બસ આટલી એક લાઇનના ઘબ્બો અને તે પર પાડો લોહીનો ડાઘ પડ્યો હતો અને લખાવ અધૂરુ રહ્યુ હતુ

રૉસ કેટલીકવાર એ કાગળ સામે જ તાકી રહ્યો, અને પછી ધરતી આકાર નીચ્યો બારાર નીકળી વળતા તેના મુખભાવ કોઈ વિચારા આકમીના એવા હતા શુ બન્યું હોવુ જોઈએ તેની પણ વિભેમ કલ્પના તેનાથી થઇ શકતી નહોતી

એને સીધી દોટ નજી જેવડીજી વનરાજિ તરફ ત્યા ત્યાં જ તેની પ્રિયતમા પેલા ચાન્દ્ર માનવીઓના ઠળબગા હશે ત્યા આ શુ ? દોડતો દોડતો તે પ્રોફેસર હાર્દા આવે જ બરાબર પહોચ્યો!

'અરે, તમે કયા મૂગા હતા? પેલા ચન્દ્રવૈજ્ઞાના રાક્ષસો તમને' રૉસે ભય આકર્ષે અને ક્રોધની સકુચ્ચા લાગણી અનુભવતા સવાલ કર્યો

'ઉભા જ બન્યુ હતુ, પણ માત્ર થોડી પળો માટે જ' પ્રોફેસરે સ્વસ્થ ચિત્તે જવાબ આપ્યો. 'ખુદ એમના વજ્ઞે જ કઈક અણધાર્યું બનવા પામ્યુ છે તેમણે મને છોડી મૂક્યો પણ તુ ઘર તો આવ'

પ્રોફેસરે રૉસનુ બાવડુ પકડી તેને બસડવા માટ્યો રૉસથી હવે ન રહેવાયુ 'આપે શુ ધૂણ ? મારી બેરી બે ક્યાંક હશે જ હશે'

'તું ? તુ શા પરથી એમ કહે છે ?'

પ્રોફેસરને બદલે હવે રૉસે તેનુ બાવડુ પકડી ધસડ્યા અને પોતાના ગકાનની હાલત તેમને દર્શાવીને પેલીની ચિઠ્ઠી તેમના હાથમા મૂકી

'અલબત્ત, એ લોકોની અળગાઇ ન બને પુરવાર થશે' પ્રોફેસર બબડ્યા પ્રોફેસર તો હજુ પોતાની જ ગણુનીઓમા રહેલા હતા રૉસને બેરીની આવી ક્રપેકા થતી અસહ્ય લાગી તે ચાલી નીકળવા લાગ્યો, ત્યા નવુ પ્રોફેસરને ભાન આવ્યુ હોય તેમ તેણે પૂછ્યુ, 'અલ્યા, ક્યા ચાલ્યો ?'

'જહન્નમમા! બેરીસને રોબવા, પેલા રશ્યો—'

'ઉભે ભાડો થા મા !' પ્રોફેસરે તેનુ કાઢુ પકડી તેને પાછો ખેચ્યો 'તારી બેરી ? એ લોકોને કળજ પડી હશે તો કોઇ ક્રપાયે તુ તેને છોડાવી મારવાનો નથી,—કાઈ પણ ક્રપાયે નહિ. આપણે આપણને પોતાને ખાને દુનિયાને જ આ રાક્ષસોથી બચાવી રાકીએ તો પણ બહુ છે'

રૉસને પોતાની પ્રયોગશાળા (અનુસધાન આગળ પૃ ૨૪૬મે)

ગોરા સૈનિકોના સહવાસમાં

ભરતી થએલા એક મરાઠા સૈનિકના અનુભવ

બધામાં મારી ભરતી થયા પછી બીજા દિવસે મારી રવાનગી એક અત્યન્ત ફરતા ગામે કરવામાં આવી મારી સાથે બીજા બે સ્વજ્ટ હતા એક મુસલમાન છોકરો અને બીજો મદ્રાસી

બીજા દિવસ અમને સાંજ સાત વેસ્ટર્ની મુસાફરી કર્યા પછી અમે ધારેલે સ્થળે પહોંચ્યા સ્ટેશન પર ઉતરતાં જ સૈનિકોની ધમાલ, અધિકારીઓની મોટરોની દોડધામ અને એક પ્રકારનું કામબીભર વાતાવરણ, આ બધાની મારા મનકુપર વિચિત્ર અસર થઈ કલાકેક પછી અમારો સામાન લઇ જવા માટે ખચ્ચરની એક ગાડી આવી, તેમાં સામાન નાખી અમે પગપાળા રવાના થયા આગરે ત્રણ માઇલ ચાલ્યા પછી આગાર સ્થળ આવ્યું અને એક સિપાઈ અગ્રસર થઇ તંબૂમાં લઈ ગયો

તંબૂમા ગયા પછી સત્રકાર છ કૂદ ઉઘાડીનો એક ઉમ્મીદવાર ગોખ અમારી પાસે આવ્યો. તેણે બગાડ તરફ નીરખીને જોયું અને કહ્યું, 'તમે આ વેપમા આવ્યા છો?'

આ પ્રશ્નથી અને નવાઈ લાગી આજીબાજુ નજર નાખતા હું જોઇ શક્યો કે કરેક જાત્ય ગોનપોલાની ગ્રકિત મુજબ આપ-ટુ ડેટ ચોપાક પહેરીને આવ્યો હતો. મારી સાથેના બને ગૃહસ્થો સપાર્ણ વિલાયતી ડ્રેસમા હતા અને હું એક જ મારા ગદાશાહીય પહેરવેશમાં હતો. કબ્બો મારેલ ધોતિયું, સફેદ શર્ટ, કોટ અને ગાંધીની ટોપી! મેં કંઈજ જવાબ આપ્યો નહિ. પેલા શાંજે કરીથી પૂછ્યું, 'તમારે કપની કમાન્ડરને ત્યાંના જવાનું છે. તમારે કપડા બદલવા છે?'

મેંના કહી તેને એ ગરબડ નહિ. પણ એકે અક્ષર ન બોલતા તે અમને કમાન્ડર પાસે લઇ ગયો

ગોરા માણસ પાસે જવાનો મારો એ પહેલો જ પ્રસગ હતો' ગોરા અધિકારીઓ વિષે મારી માન્યતા જુદી જ હતી હું અમ ધારતો હતો કે તેઓ કહ્યતા, ઊપરવા, કડક સિસ્તના હિમાયતી અને નિષ્ઠાવાન ગોળા દેવાવાળા હોય છે. ઑફિસમા અમે દાખલ થતાં જ કેપ્ટની કમાન્ડર (સી સી) કંઈક કડકદલથી અમારા તરફ જોઈ રહ્યા. તેને ગાઢ ધોતિયું વિચિત્ર લાગ્યું હોવું જોઇએ. તે જરાક હસ્યા અને અમારી મુલાકાતની શરૂઆત થઈ

નવા માણસને ગોરા લોકોના અભ્યાસ ઉચ્ચાર બરાબર સમજતા નથી એ હું જાણતો હોવા, તેથી મને પણ એ વિષે ભીતિ હતી. પરતુ આ ગૃહસ્થ તો તદન સ્પષ્ટ અને સાદુ બોલતા હતા, અને મારી સાથેના બને જબુની મુલાકાત પૂરી થતા જ તે મારા તરફ વળ્યા તેણે પહેલો જ પ્રશ્ન પૂછ્યો, 'તમે રોન્યમા શા માટે જોડાયા?'

'મને ગમે છે માટે.' મેં કહ્યુ

તેને મારો જવાબ રૂમજી લાગ્યો. તે બહુ જ આનદથી વાત કરતા હતા મુલાકાત પૂરી થતા જ, સૈન્યમા કેમ વર્તવું વગેરે પરચૂરણ માહિતી તેણે આપી, અને પછી અમારી વ્યવસ્થા કરવા માટે અમારી સાથે એક સિપાઈ મોકલ્યો

ગોરા લોકો વિષેની મારી કલ્પનાઓ આ મુલાકાતથી ઘોડી ઘરી ગારા મનમા આવી કલ્પનાઓ આવવાનું કંઈ જ કારણ નહોતા.

આ પ્રસંગ પછી બીજા દિવસમાં હું રગરૂટ માટેને જવાબદારીવાળી જગ્યા પર આવ્યા, અને ગોરા સૈનિકોના સહવાસમા આવતા મારી અનાકની કલ્પનાઓ પ્રત્યેપણે બદલાઈ. ગોરો સૈનિક અગને હવે નવો નહોતો અમે તેનીસાથે બોલતા,રમતા,એકબીજાની રહેણી-કરણી, વિચારસરણી ને જીવનવિષયક તત્ત્વજ્ઞાન વિષે ચર્ચા કરતા.

ગોરો સૈનિક સ્વભાવે ખરાબ નથી તે તમારો મિત્ર હોય તો તેનાથી બીજાનું કંઈ જ કારણ નથી તેની ગારી ચામડી, હકપુષ્ટ અને પૅન્ડાર શરીર, રમતિયાળ અને નિષ્ટિત્ર વર્તન, આ બધાની અસર તમારા પર જરૂર થવાની જ તે તમારા કરતા મોટો છે એમ તમને ક્ષણભર લાગશે, અને તે પોતે પણ એ માટે પ્રયાસ કરશે પોતે દુનિયાના કોઇ પણ માણસ કરતા ગારો, સુધરેલો અને આગળ વધેલો છે એમ મનાવવાનો ગુપ્ત ઝિટિશ લોહીમા છે

બ્રિટિશ સૈનિક સૈન્યમા આજ્ઞાકિત છે અને કડક નિયમન પાળે છે. પોતાના અધિકારીઓનો હુકમ બરાબર કરાવે છે. કામ કરતાં તે થાકતો નથી પણ આ ઉપરથી તેને કામ નથી છ એ એમ સમજવાનું નથી તે જે કઇ કરે છે તે કર્તવ્યભાવનાથી જ કરે છે.

કામ કર્યા પછી જ્યારે તે કૂટ્ટો થાય છે ત્યારે તેને ગરો સ્વભાવ બહુજ ખીલે છે તે તદન બેફિકર હોય છે. સાજે તે પોતાના નથી, કોઈ છોકરી સાથે સીનેમામાં બહુ જાય, અને રાત્રે ચારચાર વાગ્યા સુધી હબ્બાકો કર્યા છતા પણ સવારે આઠ વાગ્યે પાછો કામ પર હાજર થઈ જાય આનો અર્થ એ નથી કે મારા પે ઝિટિશ સામ્રાજ્ય જીવન બેફિકર અને નિશ્ચિત છે મારી સાથે એક સાર્જન્ટ કામ કરે છે તેને મે એક દિવસ પૂછ્યું, 'તમે લોકો આટલા બેફિકર કેમ છો? તમારે સગાંબન્ધુ કઈ જ બંધન નથી કે શુ?'

તેણે કહ્યું, 'ન કેમ હોય?' સામાજિક બધન તો આપણે પણ છે પણ યુદ્ધકાલમા તેની ગાઢી પરવા કોઈ કરતુ નથી. તેમાં પણ વળી અમે તો ઘર છોડીને હબ્બરો માઈલ દૂર આવ્યા છીએ. અમારા કુટુબના માણસો કેટલા યે દિવસથી અમે જોયા પણ નથી. અમે યુવાન છીએ અને તેથી સુખની લાલસા અમને પણ છે પણ અમને બધુ ચઢ્ઢી મળી રહે છે મનમાનતા પેસો અને સ્વાતન્ત્ર્ય એટલે જે મજુર તે સુખ ભોગવીને અમે સંતોષ માનીએ છીએ. પણ અગાશ સમાજને આ બધુ કબૂલ નથી જ.'

આ ગૃહસ્થ લડન યુનિવર્સિટીનો વિદ્યાર્થી હતો; પણ યુદ્ધ શરૂ થતા તેને પોતાનો અભ્યાસ છોડીને સૈન્યમા જોડાવું પડ્યું હું તેને હમેશા પ્રશ્નો પૂછ્યા કરતો, કારણકે તે સ્વભાને શાત હતો ને ચીડાતા નહિ વળી તેનામા વરિષ્ઠપણાની ભાવના પણ હતી અને તે અમારી સાથે બહુ સભ્યતાથી વર્તતો તેને જોઈ એક દિવસ પૂછ્યું, 'હિંદુસ્તાન આવ્યા પહેલા હિંદુસ્તાન વિષે તમે શુ જાણતા હતા?'

તેણે હસીને કહ્યું, 'બી વાત બહુજ રમૂજી છે! હિંદુસ્તાનના એકબીજાના ગળા પર છરી ફેરવનારા હિંદુ અને મુસલમાન રહે છે; તેઓ હમેશા મારામારી કર્યા કરે છે; આ બને કામ એકબીજા તરફ બેફ્રેલ બધો દ્વેષ રાખે છે કે તેમનુ એકાદરણ કરે પણ શક્ય નથી; હિંદુસ્તાનમા સારામા સારા બદૂકધારી છે, તેઓ 'સ્નાપ-ટ્રીક' કરે છે અને અગ્નિ પર ચાલે છે, નાના રાજ્યો હિંદમાં ધણા છે, અને મોટા શહેરોમાં તેઓ હાથી પર સવારી કરીને નીકળે છે, અમેરિકામાં કેમ મોટર સસ્તી તેમ હિંદમા હાથી સસ્તા! હિંદી પ્રજા અત્યન્ત અશિક્ષિત, પછાત, અસંસ્કૃત અને સુધારણા માટે નાલાયક છે; તેમનામાં નાનપણથી જ લગ્ન થાય છે.'

હિંદુસ્તાન વિષેની તેની કલ્પનાઓનું આ પારાયણ સાભળીને મારા વિચારોની અને અભ્યર્થનો પાર રહ્યા નહિ. લડન યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીની કો�ેિના એક સુશિક્ષિત અંગ્રેજના આવા ખ્યાલ છે, તો બાકીના લોકો વિષે આવા ખ્યાલ ધરાવતા હોય તેમા શી નવાઈ? કારણ કે આજ સુધીમા બહુ જ્જે ઓછા અને 'ફેસ ટુ ફેસ' અને અંદરના ઐક્ય બનાવવાની વિનતિ કરી હતી!

ગોરો અમેરિકન શરીરે પાચ્ચા હાથ પૂરો, વર્તનમાં જરા આકડ અને રેવમાંથે ગોદિકર દેખાય છે તેને ગળતા પૈસાનો અને રવાતન્ત્ર્યનો બધુમાં બધુ લાભ તે સે છે. શારીરિક મહેનત કરી શકે તેની તેની શરીરરચનાને હોવા છતા હિંદુસ્તાનના તે શરીરને કદ આપતો એવા-ગા આવતો નથી સુખ માટેની તીવ્ર આસક્તિ તેનામા છે મારી સાથે હાથ કરનારો એક સાર્જન્ટ મને હમેશા કહે છે, 'તારા જેવા માણસોએ જીવવું જ ન જોઇએ તારા જેવા ન કરી સિગરેટ પીએ, ન કરી દારૂ પીએ, કેન કરી મઝા માણે! તો પછી જીવવું શા માટે? તમે લોકો પીતે તો ગભીર રહો છો જ, પણ બીજના આનદ ઉપર પણ તરાપ મારો છો!'

આ લોકો બુદ્ધિનું હારા બહુ ભરી શકતા નથી કદ ન નેમને કરવું પડે તો તેમા તેમને સપૂર્ણપણે શ્રમ પ્રાપતો નથી. શિક્ષણ લીધાથી તેમનામા મોટાઇની જે ભાવના આવની નથી હમણાં જ મેં જેને કહ્યું ન કર્યું તે લડન યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થી તરફના ડિઠર તરીકે આવ્યો હતો તે કરી પણ ગોતાના શિક્ષણનો કલ્લેખ કરતો નહિ કેમ ભણે તે નિરર્થક જ હોય!

પણ આ જ બતમા આપણા હિંદીઓની વર્તણૂક તદ્દન જુદી જ છે નવીન રજકીયોગા ઘણા પહળીઓ છે કેટલાક તો દબ્રહ્ય ડિગ્રી ધરાવનારા છે અને કેટલાક વધારાના છોડીને આવેલા છે તેઓ પોતાના શિક્ષણની બહેરાત કરવાની કે તે બતે કરતા નથી શારીરિક શ્રમ તરફ તેમને અણગમો છે પોતાની પકવીને તેવીજ પોતે કઈક છે અને બીજનો તેમનાથ કરતા ઊતરતા છે એ તેમની વૃત્તિ જોઇ તેમના તરફ તિરસ્કાર છપ્રે છે

આ બને વૃત્તિઓ તેને તદ્દાવન આપણી સામાજિક અને રાજકીય પરિસ્થિતિને જ આભારી છે એમ કહેવામા જરા પણ અતિશયોક્તિ નથી આપણે ત્યા એને અંગ્રેજી ભોગવ્યા આવડતુ નથી તેને સુશિક્ષિત માનવા આપણે તૈયાર નથી કેમ બનો અંગ્રેજ જ શિક્ષણનું સર્વસ્વ હોય! બ્રિટિશ મનોવૃત્તિ પુખ્તવય શિક્ષણ કરતા બચ્ચાદાર શિક્ષણ તરફ વધારે ધ્યાન આપે છે તમે કેટલું બોલ્યા છો તેના કરતા બ્યવહારમા તમે કેવી રીતે વર્તો છો તે તરફ તેમનું લક્ષ વધારે હોય છે

ઉંચ બ્રિટિશરોનો બીજો બાજબ્ય અમેરિકન સૈનિક કેળવામા તે કારણ અને જરૂરી હોય છે. પણ સુખી જીવનને અને તેના ચહેરા અને ગરીબ પર અનુકૂ નતનું નાનુકપણું નજરે ચઢવા વિના રહેતુ નથી. હુ તેમના સબધમા બહુ બોલ્યો નથી, પણ બહુ પરિચયથી કહી શકુછુ કે તેઓ ઘમડી લાગના નથી ઓગ્યાગવા તો તેઓ બ્રિટિશરોના મોટાભાઇ તરીકે શોભે તેમ છે બ્રિટિશરોના પગાધુમા તેઓ અતિશય નાનુકુ દેખાય છે કારણ બ્યક્ત કે અમેરિકન રાષ્ટ્રે ખીજ કોઇ પણ રાષ્ટ્રના કરતા વધારે શાતિ અને ઐશ્વર્ય ભોગવ્યા છે આનુ પરિણામ બીજી દૃષ્ટિએ અને તે હોય, પણ લશ્કરી દૃષ્ટિએ અરાબર જ આથી સૈનિકના શારીરક ખડતલ પણ અદશ્ય થયુ છે અને તેનામાં સુખની લાલસા દેખાની છે.

અને હવે નોઇએગોરાઓની ત્રીજે પ્રકાર ઑસ્ટ્રેલિયન્સ તેઓ બ્રિટિશ, અમેરિકન આથવા તો ઑસ્ટ્રેલિયન કરતા જાદી જ જાતના છે ખુબ બ્રિટિશરોને હિંદી આની ફાળો આબાદી તરફ કઈની ઘણા નબી તેઓની તેને 'હાલા આઇની' નામની નાથાય છે એવી તેની માન્યતા છે તેની વર્તણુક ખીજન્વાળદાર ને કરકશ બલ છે. હિંદીઓ કરતા કાઇપણ પ્રકારે તેનામા વધુ લાયકાત નથી, છતાં પોતે બહુજ સ્વર્ગીયથી જનતી આવેલા ઈશ્વરપુત્ર હોય એવા ભાવનાથી તે બબાવટ તરફ જુએ છે.

સદ્ભાગ્યે ત્યારે ગોરા સૈનિકોમા એક જ ઑસ્ટ્રેલિઅન જ આવે તે કેવો છે તે તેના ગબ્રેજ જ બતાવી આપે છે તે કહે છે 'ગારા ચાળીસ વર્ષોમાં હિંદમા જ ગાદવા છે મારા પહેલો પણ હિંદમાજ રહેતા હુ હિંદી લોકોને કયા આધારે કમી માનુ? હું હિંદુસ્તાનનુ અન્ન ખાઉ છું; હું હિંદી જ છુ' પણ આ બનતી ભાવના સ્વપ્નમા કવચિત જ જોવામાં આવે છે!

અત્યાર સુધી ગોરા સૈનિકો વિષે લખ્યુ હવે ગોરા અધિકારીઓ વિષે થોડી માહિતી આપીશ

ઇગ્લેંડથી તાજેતરમા જ આવેલા ગોરા અધિકારીઓનો મને પરિચય થયો છે, તેમ હિંદુસ્તાનમા જેઓનું ઘણું વખત સુધી નોકરી કરી છે એવા અધિકારીઓ પણ મને મળ્યા છે પણ તેમનામા સ-મજણશક્તિ હતી એ હુ જોઇ શકયો લશ્કરી નિયમ પ્રમાણે તેમને હિંદી શીખવુ પડે છે એ હિંદીને લશ્કરમા 'રિઝાન-હુઁ' કહે છે, એટલે કે હુઁ બોલા રિઝન હિંદિમા લખાય છે જેમકે 'મૈં ખતા હું' એ વાકય 'Mai jata hun' એમ લખાય છે એ અધિકારીઓને હિંદી આવશ્યક હોય છે તે લશ્કરમા ને હિંદી અધિકારીઓને સૈનિકો સાથે નિકટ પરિચયમા આવી શકે છે તે વધી કઈ પરિસ્થિતિમા એ વર્તવુ એ વિષે તેને આપોઆપ જ્ઞાન મળી જાય છે પણ નવા બરતી થયેલા અધિકારીઓ સાથે તેમને વાતચિત કરતા બહુ મુશ્કેલી પડે છે એ લોકો ઘણી ખરી વાર ગિનઅનુભવી હોય છે અને તેથી બબરચાશ માટે તેમને હિંદી અધિકારીઓ ઉપર આધાર રાખવા પડે છે હિંદી અધિકારીઓમા અશિક્ષિતોનું પ્રમાણ બાહુ હોય છે તેમને અંગ્રેજનુ જ્ઞાન હોતુ નથી, અને એઓ બોલ્યુ અંગ્રેજ બોલી શકે છે તેના હારબાર પદ બને છે આ બાબતમાં એચાર રમૂજી ઉદાહરણો આપવા ઇચ્છા છે

અમારો એક સુબેદાર હતો તે અંગ્રેજ બોલતો ત્યારે હમેશા ભૂતકાળનો જ ઉપયોગ કરતો, અને જો ભૂલેચૂકે વર્તમાન કાળનો ઉપયોગ કરતો, તો બીજ પુરુષને બધુ જ 'ક્રત્યય લગાડી દેતો તેના અંગ્રેજ વાકયો સાભળી ગને ક્રણઅતમા તો બહુ જ હસવું આવતુ અને તેથી હુ તો તેની આગે બને ત્યા સુધી હિંદીમા જ બોલતો પણ બહુ હિંદીમા બોલુ તો યે તે તો પોતાના અંગ્રેજ જ્ઞાનનુ પ્રદર્શન કરવા માટે અંગ્રેજીમા જ બોલતો! વળી તે એટલો કટકટાદ બોલી જતો કે કોઇને બોલ્યા લાગે કે અંગ્રેજ બોલી માતૃભાષા જ છે!

એક દિવસ મેં તેની પાસે કૂચિયાદ કરી કે મારા પગના મોલ તદ્દન ફાકી ગયા છે અને તે અદલબદલી જરૂર છે એટલે તેણે અંગ્રેજમા કહ્યું, 'નેક્સ્ટ વીક ફિટ (સોમાને) ઈન્સ્પેક્શન, કપની કમાડર કેશ, યોર ફિટ ઇન્સ્પેક્ટેડ, યોર સ્ટોકસ ચેન્જ્ડ આ—ગો નાઉ'

એક દિવસ એક સૈનિક આ સુબેદાર પાસે રજા લેવા ગયો, તેને તેણે કહ્યું, 'યુ ઑર ગોઇ ટુ બ્રિટિશ ટુમોરો. આઇ ગિવ્ડ યુ લીવ ટુ'

આવા હિંદી અધિકારીઓ આ નવીન હિંદીને ભલે ઓછું જ પ્રત્યાની વાત નહિ! તેમને તો કાઈપણ રીતે કામ ચલાવી લેવુ પડે છે હવે બીજા એક સુબેદાર અને કપની કમાડરના સવાદ સાભળો!

સવારની પેરેડ વખતે કપની કમાડર ઈન્સ્પેક્શન માટે આવેલા

હતો. આગલે દિવસે મુશળધાર વરસાદ પડવાથી બધાના કપડા ભીંજાઈ જ ખરાબ હતાં કપની કમાડને કહ્યું, 'સૂબેદારસાબ, બહાય ઑલ ધીઝ બટ્સ ટર્ટી'

આના જવાબમાં સૂબેદારે કહ્યું, 'સાબ, યસ્ટર ડે બહોત બારિસ; ધ્રેટી મડ ! બટ ખરાબ !'

પહાનાં બૂટ્સ વિષે પૂછતા તેણે કહ્યું,'સાબ બૅટ સીઝન ! વેધર ખરાબ; બહોત્સ ખરાબાં'

કપડા અને ડૉલર વિષે પૂછતાં તેણે જે બકવાટ કહ્યું, 'સાબ, મેરાબી ઍન્ડી સન્ડે ક્લોથ્સ થ્રિસ ટાઇમ બારિસ, ક્લોથ્સ ઝ બૉટ ડ્રાય; નો ડૉલર ' ગતલબ કે મેરાબી ઇર રવિવારે કપડા આપે છે, પણ આ વખતે તે સુકાયા નથી '

બીજારા ગોરા આગલદારો ! તેમને આવા શબ્દો ઓકવા કરીને અર્થ સગજતા નેવના પાણી મોલે ચડે છે ! પણ આ બધાને ભુલાની દે તેવા બે કરાડરણ હવે જોઈએ એક ગેનલ લેફ્ટેનન્ટ અને સૂબેદારને તકરાર થઈ સેકડ લેફ્ટેનન્ટના ખભા પર એક સ્ટાર હોય છે, પણ સૂબેદારના ખભા પર બે સ્ટાર હોય છે પરંતુ આ બને જગાઓ તદન જુદી જ છે કારણ લેફ્ટેનન્ટ એ કિંગ કમિશન પામેલો અધિકારી છે, જ્યારે સૂબેદાર વાઈસરૉય્ઝ કમિશન પામેલો અધિકારી છે પણ સેકડ લેફ્ટેનન્ટના કરતા સૂબેદાર અનુભવમાં ઘણો જ વધારે હોય છે

આ બે અધિકારીઓને તકરાર થતા સૂબેદાર બહેાદર ગુરુખે થયા અને તેણે ગોરા અધિકારીને કહી દીધું, 'યૂ વન સ્ટાર-મી ટૂ. યૂ ઑર્ડર, મી ઑબેડ ર-નો ઑર્ડર યૂ ટૂબ્રેપ્રવાર્ડ-બાઇ પ્રેમનંટ !—(તારે એક સ્ટાર છે ત્યારે મારે બે છે. તુ મને ઑર્ડર આપે છે તુ મને ઑર્ડર આપી શકે જ નહિ. વળી તુ તો "પરરી છે, હું પરમેનન્ટ છુ !)

તેના આવા આક્રેશના બૉમ્બમારાથી સ્તબ્ધ બનેલા ગોરાને તેણે આગળ કહ્યું, 'યૂ ટ્વેન્ટી ઇગ્રર્સ—આઈ ટ્વેન્ટી ઇઅર્સ સર્વિસ આફ્ટર વૅાર યૂ નો—આઈ વસ " (૨ વીસ વર્ષની લડાઈના ! પણ મારી તો વીસ વર્ષની સર્વિસ થઇ છે લડાઈ પછી તુ નોકરીમા રહેવાનો નથી પણ હુ રહેવાનો છુ)

આવાર ભલી ગોરા લોકોના સ્વભાવ વિષે અને અધિકારીઓના રમણ વર્તન વિષે ચર્ચા કરી. પણ આ ચર્ચાઓ એક બે મહત્ત્વના મુદ્દા મે નળી જોઇને સ્પષ્ટર્થ નથી તે વિષે લખીને સમાપ્તિ કરીશ

પહેલો મુદ્દો એ કે હિંદુસ્તાનની રાજકીય સ્થિતિ વિષે તેમનો શો મત છે. આ પ્રશ્ન

પૃથ્વી પર જીવન કેમ પાંગર્યું [૬]

પૃથ્વી પર પહેલ વહેલી સૃષ્ટિની શરૂઆત આજથી ત્રણ કરોડ વર્ષ ઉપર થઇ ત્યારથી ગાંડીને તેનો ક્રમવિકાસ કે જુદાજુદા રૂપમા થતો આવ્યો છે તેના જુદાજુદા તબક્કાના વૈજ્ઞાનિકોએ પાડેલા આઠ યુગનો પરિચય આપણે ગયા અઠવાં કરી ગયા એ બધા યુગો પૃથ્વીની પ્રાથમિક દશાના હતા. આજથી ત્રીસ લાખ વરસ પર એ દશા પૂરી થઈ, અને એક નવા જ યુગનો ઉદય થયો કેમા આજે પૃથ્વી પર નજરે પડતી જીવસૃષ્ટિના આદિ વડવાઓ પ્રકટ્યા એ નવમા યુગનુ નામ ઈઓસીન યુગ.

એ યુગમા ચેટ આલતારક જગી પ્રાણીઓ નામશેષ થઇ ગયાં અને આંખણવાળાં પ્રાણીઓ મબલખપણે પ્રકટી ઊઠ્યા. કપડા ચિત્રને નીચલે જબકે ખુણે દેખાય છે તેના આજના ઘોડાનો આદિ વડવો હાઈરેકોથેરિયમ આ યુગમા પ્રગટ્યો. એ વખતે એ કુતરા જેવડો જ હતો. નીચલે ડાબે ખુણે વાંદા જેવી પેંગોલીનાળુ જે વિચિત્ર પ્રાણી દેખાય છે તે ફોનેકોડસ ઓમાં હરણ, ઘેટાં, નાળીર, ઘોડો અને વાંદરો એ બધાના વંશોઓછા અંશ હતા ! તેની ઉપર આજના ઘેટાના વડવા જેવા, જે શીંગડાંવાળાં પ્રાણીઓ દેખાય છે તે ઑલ્ડીપૉટ અને આસીનિઑકેરિયમ. હાથીના એ વડવા એ સમયે થતા હતા, એકકપડે ડાબે ખુણે જણાય છે એ મેસ્ટોડોકેરિયમ, જે બે કાળે તા નજીક કૂટ ઊંચા હતો; અને બીજા તેનાથી બમણિા મોટા ઘૅલિથોગામ્ફેરિયન એને નાના દૂધાળ હતા, અને સૂંઢ પણ બે વખતે ટૂંકડી હતી આજના જગલી ભૂંડ કરતા યે મોટા ભૂંડ એ વખતે થતાં, હાથીના વડવાની નીચે હોલોકેરિયમ નામનો એનો વડવો જોવેલો જણાય છે મગરો, ગરોળીઓ અને સાપ તો ઠપી જ રહ્યા હતા, અને આજની શાઈ જેવા મોટા મત્સ્યો પણ પ્રવર્તમાન હતા. વનસ્પતિમા પણ આજની બધી વૃક્ષસૃષ્ટિ રચી ઊઠી હતી.

(COURTESY : WORLD OF WONDER)

અત્યંત ઉત્સુકતાની જે ઘણા જણને પછી જોયેા, અને તેનાથે એક જ પરદેશના જન બ આપ્યા, 'હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા પહેલા અગાને કઈ જ ખબર નહેાતી. નાયેનુ નામ અમે સાભળ્યુ હતુ અને તેનેા ફેાટા પણ જોયેા હતેા; ફેટલાક લાર્ડ વાવલરકાલ નેાકરને પણ ઓળખતા હતા.) પણ હિંદુસ્તાનમા ગવર્નર અથવા આટલી વધી ગઈ હશે એની અગાને કલ્પના પે નહેાતી.'

અને પછી અત્યત ગદ્‌ગદ્‌ભરી પણ સપાર્દરીતે ખાનગી પ્રશ્ન જે એમણે જનને પૂછી જોયેા, 'દિલ સ્વસ્થ થાય ત્યારે તમને લાગે છે ?'

આ પ્રશ્ન સાભળી તેઓ સ્તબ્ધ બની ગઈ રહ્યા. તેઓ કશુ જ બેાલી શકયા નહિ. એક જણ તેા મારા પર ન હેતા ત્યાં તુરત જ ગયેા કે ગને 'ગ્રેા-જી પની ગ્રે' અને 'ગ્રેા-જર્મન' તરીકે ગેાપવતા પણ અત્યારથી નહિ ! પણ તેને નિરુત્તર કરવાનુ કામ કઈ બાપર નહાતુ જ તેને કયુ, 'અગાઈ અહીં જર્મન લેાકેા પણ નથી એટલા અને લાપાનીઝેા પણ નથી કહેતા, કારણ તે બને પરદેશી છે પરદેશી સત્તા નીચે ન રહેવાનેા અમે નિશ્ચય કર્યો છે અને મિત્ર સાથે જ્યારે કરીબાકીએ તે આ ગાદે જ પણ અમે જિતના સાથે પ્રતીતિ છીએ તેનેા અમે કઈ બેાલી શકે તેમ નથી કે અમ જર્મનેા આવ્યા લાપાનીઓના મિત્રેા હેાત. જર્મન, લાપાની અને અમેજ બ બધા બરાબર મન તેા બ્રિટિશરાજ જ પરદેશી છે '

પણ તેનાથી એક જીને જરા જરા વિચારપૂર્વક બેાલ્યા, 'આજે અમે હિંદસ્થાની બનતા રહીએ, તેા લપાત તબમે ગુલામ બનાવ્યા વિના રહે જ નહિ, તે આજ સુધી તમે બહારનાર દમનેા લડતા આવ્યા છેા, એટલે તમને સ્વતત્રતા આપવાનુ સરનરને પાપ્ત હાજુ નથી તમારા આપત્સમાપનના પ્રયત્નેાનેા અમે વિરેાધ કરીએ છીએ તેનેા અમે કઈ બેાલી શકે તેમ નથી કે અમ જર્મનેા આપવા લાપાનીઓના મિત્રેા હેાત. જર્મન, લાપાની અને અમેજ બ બધા બરાબર મન તેા બ્રિટિશરાજ જ પરદેશી છે '

પણ તેનાથી એક જીને જરા જરા વિચારપૂર્વક બેાલ્યા, 'આજે અમે હિંદસ્થાની બનતા રહીએ, તેા લપાત તબમે ગુલામ બનાવ્યા વિના રહે જ નહિ, તે આજ સુધી તમે બહારનાર દમનેા લડતા આવ્યા છેા, એટલે તમને સ્વતત્રતા આપવાનુ સરનરને પાપ્ત હાજુ નથી તમારા આપત્સમાપનના પ્રયત્નેાનેા અમે વિરેાધ કરીએ છીએ તેનેા અમે કઈ બેાલી શકે તેમ નથી કે અમ જર્મનેા આપવા

પણ તેનાથી એક જીને જરા જરા વિચારપૂર્વક બેાલ્યા, 'આજે અમે હિંદસ્થાની બનતા રહીએ, તેા લપાત તબમે ગુલામ બનાવ્યા વિના રહે જ નહિ, તે આજ સુધી તમે બહારનાર દમનેા લડતા આવ્યા છેા, એટલે તમને સ્વતત્રતા આપવાનુ સરનરને પાપ્ત હાજુ નથી તમારા આપત્સમાપનના પ્રયત્નેાનેા અમે વિરેાધ કરીએ છીએ તેનેા અમે કઈ બેાલી શકે તેમ નથી કે અમ જર્મનેા આપવા

પણ તેનાથી એક જીને જરા જરા વિચારપૂર્વક બેાલ્યા, 'આજે અમે હિંદસ્થાની બનતા રહીએ, તેા લપાત તબમે ગુલામ બનાવ્યા વિના રહે જ નહિ, તે આજ સુધી તમે બહારનાર દમનેા લડતા આવ્યા છેા, એટલે તમને સ્વતત્રતા આપવાનુ સરનરને પાપ્ત હાજુ નથી તમારા આપત્સમાપનના પ્રયત્નેાનેા અમે વિરેાધ કરીએ છીએ તેનેા અમે કઈ બેાલી શકે તેમ નથી કે અમ જર્મનેા આપવા

મેં જવાબ આપ્યેા, 'બ્રિટન પાતાની અખૂટ સત્તા અને સરકાર દ્વારે હિંદુસ્તાનમાથી જેમની ન લે એ હજુ પણ સગાઠુ પણ આજ સુધી જ મને સ્વતત્રતા ના કારણમાં આગાને સહાનુભૂતિ છે એના હજેતુ નહત બદલાઈ જ ગયેલ છે -ટલીવાર ઉપરાતમા પણ જે પરા પરને એવા બબેરા થાય છે કે અ પણ બીજા પરાનુ વર્ચસ્વ સ્વીકારવા તૈયાર હેાતા નથી તેથી અ બળ હજી સામ્રાજ્ય કે ઉપરાત ખતા ઉપભેાગ માટે નાવાયક છ ?'

આ સાભળી ત જેમાર બની ગયેા અને કહેવા લાગ્યા, 'એ હું સમજી શકુ છુ, પણ હું કશ જ કહી શકેા નથી '

આવા બાદવિવાદેા ત્રણ કેાઠેકેાઠવાર અઠવાડીએ ચાલેા દેવામા આવ્યા છે અને યુદ્ધ તરફ જોવાના દૃષ્ટિકેાણ વિષે પણ આ જ પરસ્પરવિરેાધી સ્પષ્ટ રીતે જાણ્યા છે. યુદ્ધ સામેથી જે આપા બ્રિટિશ મુત્સદ્દીઓના મુખમાથી નીકળે છે તે બ્રિટિશ સૈનિકના રાજકારણ જોવામા આવતી નથી સામાન્ય બ્રિટિશ સૈનિક કદી પણ કહેતેા નથી કે હું જર્મનની લેાકશાહી, આપણી સ્વાતત્ર્ય અને વિશ્વશાતિ માટે લડુ છું પેાતાની ચેાગ્યતા અજમાવવા છે અને જર્મનની લેાકશાહીના સરકારને ઈજારેા બ્રિટને લીધેા છે એમ, આવા બડાશમારા ગપ્પાેથી, તે કદી કહેતેા નથી તેનું ગળચટ્ટા તા અલબત્ત પણ મૂર્તિદાયક છે તેને તમે પૂછેા તેા તે હસીને કહેવાનેા, 'હું તેા ઉજ્જડ અને અયેાગ્ય રાષ્ટ્રની ઉજ્જડ માટે લડુ છું !'

'હું માત્ર રાષ્ટ્ર માટે લડુ છું' એ જ વિચાર સૈનિકના અનકલ્પના રમી રહ્યો હેાય છે સૈનિક અત્યત આવતાપ્રધાન હેાય છે તે કઈ તત્ત્વજ્ઞાની કે તત્ત્વોપાસક નથી તેતેા ફક્ત એક જ વિચારની ઉપાસના કરતેા હેાય છે: 'રાષ્ટ્ર, રાષ્ટ્રની ઉજ્જડ.'

અમેરેકે તરફ આપણા ખનમા ગમે તે આવતા હેાય તેા પણ તેમના રાષ્ટ્રપ્રેમની તારીફ કર્યા વગર આપે તેમ નથી રાષ્ટ્રની ઉજ્જડનેા અવાજ આવતા જ તે સર્વત્ર હેામી દેવા તૈયાર છે રાષ્ટ્ર માટે ગમે તેવી કપરી કસેાટીમાથી પસાર થવાને તે નિરતર તૈયાર છે તેને રાષ્ટ્રપ્રેમ સાતપુશ્તીના જ પાપામાં આવે છે પેાતાનુ રાષ્ટ્ર જે બધા કરતા શ્રેષ્ઠ, આગર અને અજય છે એવેા તેને વિશ્વાસ છે અમેજ સૈનિક અભિમાનપૂર્વક કહે છે કે, દુનિયા પર પરદેશી સત્તા આવે એ શકય જ નથી.' રાષ્ટ્રપ્રેમ આપણે તેને પાઠશાળા જઈ શીખવાનેા છે વસ્તુત્રમ કરતાં વર્ષો સુધી અનેક હજારાની પ્રચાર થયા છતા તેનેા વિશ્વાસ અદ્યાપ કહી ગમ્યેા છે, કે વિજય તેમનેા જ છે! આપણા હિંદી તરફેણે આ કેવા ન જીને ?

સ્વાભિમાન ! મારી રાયે ઇચ્છારહિત હુયેા છે, જેઓ ખાતી પૂર્વક માને છે કે હિંદીએ સ્વતત્ર્યાભિ નથી તેમને વિચાર કરવાનેા જ આવતેા કે જગતની પુનર્રચનામા હિંદુસ્થાનને જોઈએ સ્થાન મેળવી આપવાનું પેાતાનું કર્તવ્ય છે !

આપણી પરિસ્થિતિ વિકટ છે આપણી આજુબાજુ પરિસ્થિતિનેા, રાજકારણનેા, આર્થિક સકટાેમાનેા અને રાજકીય પરવતાતાનેા પારા અતિશય અજાયત છે દિવસે દિવસે વિકટ બનતેા જતેા જીવનકલહ આપણા પ્રગતિમાર્ગને રખી રહ્યો છે આ બધુ જે બન છે ત્યારે એવેા બબેરા થાય છે કે પણ બીજા પરાનુ વર્ચસ્વ સ્વીકારવા તૈયાર હેાતા નથી તેથી બ બળ હજી સામ્રાજ્ય કે ઉપરાત ખતા ઉપભેાગ માટે નાવાયક છ ?'

આ સાભળી ત જેમાર બની ગયેા અને કહેવા લાગ્યા, 'એ હું સમજી શકુ છુ, પણ હું કશ જ કહી શકેા નથી '

આવા બાદવિવાદેા ત્રણ કેાઠેકેાઠવાર અઠવાડીએ ચાલેા દેવામા આવ્યા છે અને યુદ્ધ તરફ જોવાના દૃષ્ટિકેાણ વિષે પણ આ જ પરસ્પરવિરેાધી સ્પષ્ટ રીતે જાણ્યા છે. યુદ્ધ સામેથી જે આપા બ્રિટિશ મુત્સદ્દીઓના મુખમાથી નીકળે છે તે બ્રિટિશ સૈનિકના રાજકારણ જોવામા આવતી નથી સામાન્ય બ્રિટિશ સૈનિક કદી પણ કહેતેા નથી કે હું જર્મનની લેાકશાહી, આપણી સ્વાતત્ર્ય અને વિશ્વ

આપણી પરિસ્થિતિ વિકટ છે આપણી આજુબાજુ પરિસ્થિતિનેા, રાજકારણનેા, આર્થિક સકટાેમાનેા અને રાજકીય પરવતાતાનેા પારા અતિશય અજાયત છે દિવસે દિવસે વિકટ બનતેા જતેા જીવનકલહ આપણા પ્રગતિમાર્ગને રખી રહ્યો છે આ બધુ જે બન છે ત્યારે એવેા બબેરા થાય છે કે પણ બીજા પરાનુ વર્ચસ્વ સ્વીકારવા તૈયાર હેાતા નથી તેથી બ બળ હજી સામ્રાજ્ય કે ઉપરાત ખતા ઉપભેાગ માટે નાવાયક છ ?'

આ સાભળી ત જેમાર બની ગયેા અને કહેવા લાગ્યા, 'એ હું સમજી શકુ છુ, પણ હું કશ જ કહી શકેા નથી '

આવા બાદવિવાદેા ત્રણ કેાઠેકેાઠવાર અઠવાડીએ ચાલેા દેવામા આવ્યા છે અને યુદ્ધ તરફ જોવાના દૃષ્ટિકેાણ વિષે પણ આ જ પરસ્પરવિરેાધી સ્પષ્ટ રીતે જાણ્યા છે. યુદ્ધ સામેથી જે આપા બ્રિટિશ મુત્સદ્દીઓના મુખમાથી નીકળે છે તે બ્રિટિશ સૈનિકના રાજકારણ જોવામા આવતી નથી સામાન્ય બ્રિટિશ સૈનિક કદી પણ કહેતેા નથી કે હું જર્મનની લેાકશાહી, આપણી સ્વાતત્ર્ય અને વિશ્વ

આપણી પરિસ્થિતિ વિકટ છે આપણી આજુબાજુ પરિસ્થિતિનેા, રાજકારણનેા, આર્થિક સકટાેમાનેા અને રાજકીય પરવતાતાનેા પારા અતિશય અજાયત છે દિવસે દિવસે વિકટ બનતેા જતેા જીવનકલહ આપણા પ્રગતિમાર્ગને રખી રહ્યો છે આ બધુ જે બન છે ત્યારે એવેા બબેરા થાય છે કે પણ બીજા પરાનુ વર્ચસ્વ સ્વીકારવા તૈયાર હેાતા નથી તેથી બ બળ હજી સામ્રાજ્ય કે ઉપરાત ખતા ઉપભેાગ માટે નાવાયક છ ?'

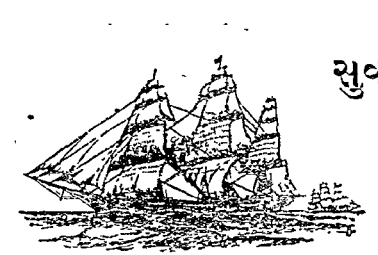
આ સાભળી ત જેમાર બની ગયેા અને કહેવા લાગ્યા, 'એ હું સમજી શકુ છુ, પણ હું કશ જ કહી શકેા નથી '

આવા બાદવિવાદેા ત્રણ કેાઠેકેાઠવાર અઠવાડીએ ચાલેા દેવામા આવ્યા છે અને યુદ્ધ તરફ જોવાના દૃષ્ટિકેાણ વિષે પણ આ જ પરસ્પરવિરેાધી સ્પષ્ટ રીતે જાણ્યા છે. યુદ્ધ સામેથી જે આપા બ્રિટિશ મુત્સદ્દીઓના મુખમાથી નીકળે છે તે બ્રિટિશ સૈનિકના રાજકારણ જોવામા આવતી નથી સામાન્ય બ્રિટિશ સૈનિક કદી પણ કહેતેા નથી કે હું જર્મનની લેાકશાહી, આપણી સ્વાતત્ર્ય અને વિશ્વ

વડોદરામાં ભરાનાઈ સાહિત્ય પરિષદ સંમેલન

સંમેલનના પ્રમુખ તરીકે આપણાં વયોવૃદ્ધ વિદ્વાન લેખક-કવી વરણી થઈ છે, અને તેના જાણ વિભાગેા–સાહિત્ય, કલા અને વિજ્ઞાનના પ્રમુખપદે અનુક્રમે શ્રી ગોરીશકર જોશી–'ધૂમકેતુ' જી, શ્રી કનુ દેસાઈની વરણી થઈ છે. સંમેલનના દિવસેા દરમ્યાન અસાનારા પ્રદર્શનેામા સાહિત્ય વિષયક કલાઓ–ચિત્રેા, છબિએા, શિલ્પ, સિક્કાએ, મુદ્રકેાના નમૂના, સાસ્કિપત્રેા, હસ્તલિખિત પ્રતેા, ફેાટાઓ વગેરે કૃતિએા માટે જાહેર આમત્રણ છે સંમેલન અને રજત ચરેરને જાણ જાણ દિવસેાને રસિક કાર્યક્રમ શેાઠવવામા આવ્યેા છે. બહારગામથી આવનારાઓ માટે રેલિફ રા. ૩ના ભાવાંકની જે જાણવા ખોજનારી, જે વખતના નાગરાની તેમજ કુતારાની વ્યવસ્થા કરવામા આવી છે. મિત્રેાને લ્યા જમનાર માટે તુતારાની વ્યવસ્થા કરવા પણ સવાંગ્ય વગર થઈ શકશે જાણ દિવસેાની એક્ઝ માટે પ્રેતદ્રવ્ય લવાજમ રા. ૨ છે, પણ શ્રી પ્રેતકેા માટે રા. ૧ રાખવામા આવ્યેા છે, રજનના ૩ દિવસના કાર્યક્રમ માટે રા. ૩ જુદુ લવાજમ આપવુ પડશે

સુવર્ણમય શહેરની શોધમાં

અમેરિકાને નામે આજે જે ભવ્યાતી નવી દુનિયાની શોધ ક્રોસ્ટોફર કોલંબસે ૧૪૯૨માં કરી, ત્યાર પછી ત્યાં ત્યાંથી વસવાટ કરવાના ઇરાદાથી તો ઈંગ્લેંડના પહેલા વહાણો છેક ૧૨૮ વરસે, એટલે ૧૬૨૦માં વિલાયતનો કિનારો છોડ્યો! ઈરાદાન આ નવા ખંડની ઉપયોગિતા યુરોપને માટે માત્ર તેના સોનાભાજ સમાએલી હતી પ્રથમ જ્યારે અમેરિકાની ગરજ સરી ત્યારના કેટ્ટિયનો સાથે વેપાર શરૂ કર્યો અને ત્યાંની સોનાની ખાણોમાંથી સોનું લાવવા માંડ્યું. તેઓએ એ આખી નવી દુનિયા પર પોતાનો હક્ક જમાવી દીધો પરંતુ ચારેક વરસે તેમાં ભાગ માગ્યો પોર્ચ ને બન્નેને ભાગ પાડી આપ્યા પણ ફ્રેન્ચ, ડેન્માર્ક, સ્વીડન વગેરેએ પોપે લખી આપેલા આ પટ્ટાને ગણકાર્યો નહિ, અને કેને કેમ કાવે તેમ સૌ અમેરિકામાંથી સોનું લૂંટવા લાગ્યા.

આ લડાઇઓમાં દરિયાઈ યુદ્ધો બહુ થતા હજારો બાકીનાં બધા ઉપર અથાગ દબ્યાં હતી. એટલે જે દેશના વહાણોનો બેડો થાય તેને લૂંટ્યા વગર રહેતા નહિ, એમ ઇતનાર વહાણ હારનારનું બધું સોનું લઈ લેતુ ઇંગ્લેંડના નાવિક સર ફ્રાન્સિસ ડ્રેઈકે અઢાર રૂપેનના વહાણમાંથી બાર કરોડનું સોનું પડાવ્યું હતું

પણ રપેનને મેક્સિકોને તથા પેરુ જીતી લીધાં અને તેમાંથી ઢગલા મોઢે સોનું લાવી તે રપેનની તીજોરી ભરવા લાગ્યું એટલે ઇંગ્લેંડ અને ફ્રાન્સ, રપેનને હાથ પડ્યા તે કરતા પણ વધુ સેનાવાળા પ્રદેશની શોધમાં કાફલા મોકલવા લાગ્યાં

આ નવી દુનિયાની દોલતની જે હેરત પમાડે તેવી વાતો થતી હતી તેમાં એલ ડોરાડો અથવા મનોહાના સુવર્ણમય શહેરની વાત સૌથી ખેંચાણકારક હતી. અમેરિકાને પ્રવાસ ખેડી આવેલા માણસોને એની વાતો કરતા કે બીજાઓના રાજ્યના કિનારામાં તો સોનુજ સોનુ છે રાજપ્રસાદને રાજાનું શરીર સોને મઢી લેવામા આવે છે ત્યારે ને સોનાનીજ બનેલી હોય એમ લાગે છે' આવી વાતોમા મોટુંપડતું હમેશાનું અને ઉપરે સુરેપ એમ માનતુ થઇ ગયું હતુ કે નીઆનાના રાજ્યની આસપાસ નહર સોનાના પર્વતો છે'

ઈલિઝાબેથના કરજારના ઈંગ્લે નાગના એક સાહસિક નાવિકને મનોમાના કે સુવર્ણમય શહેરની વાતે બહુ આકર્ષી તેણે નવી દુનિયામા ઉતરી કસરો એવી હતી. એટલે એ અનાયણા મુલકમા અનાજ સોનુ પોતાના બહાદુર હાજની વાટ જોતુ બરજી છે એવા તેને લાગવા માંડ્યું

ઈંગ્લે રાણીને ખુશ કરવામાં હમેશા પ્રયત્નશીલ રહેનો મહાન દરિયાઈખેડને ઘણુ મહાન બનાવનો, તેના રાજ્યને દરિયાપારના મુલકમા ફેલાવવું. નવી તીજોરી નવી દુનિયાની દોલતથી છલકાવી દેની અને એ દોલત વડે તેની સત્તા વધારવી. એ એના હયજનના મુખ્ય ધ્યેય હતાં. તેણે બેટા ૪૫ વખત પત્ર કરતર અમેરિકાના અમેક્ષ સરદાર પકડાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, અને ઇંગ્લેંડની કુંવારી રાણીના ગાનમા તેનું નામ વર્જિનિયા-(વર્જિન=કુંવારી) પાડ્યું હતુ પણ જે વસાહતમાં તે નાસીપાસ થયો તેથી તેને ઘણોજ ખેદ થયો હતો, એટલે તે બીજી કોઇ રીતે પોતાનું પરાક્રમ દાખવવા આતુર હતો આ સમેગામા એલ ડોરાડોની વાત તેને ગાનેં તેમાં શી નવાઇ ? અત્યાર સપત્તિવાન દિશ ઇંગ્લેંડને ખાત્રી કરવા ની આતી તક ' પછી તો રપેનના રાજાની દોલત કરતા પે ઇંગ્લેંડની રાણીની દોલત ચડી જાય એવું ડોરાડોનું સોનું અને તેની માલ્લતા દુનિયાના કોઈ પણ દેશને પાછી પાવા તેમ છે એવો તેને વિશ્વાસ હતો

ઈંગ્લેંડ એલ ડોરાડો કે તેના રાજાને કદી જોયા નહોતો છતા તે તેના રાજ વિષે કહે છે કે 'તેના વસ્ત્રો બધા ચામડાનું સોનાના છે ઉમદા ઝુલરી વચ્ચે કર્નિચર પણ સોનાનું તેના બગીચામા રસ્તાઓ કેવડા સોનાના પૂતળા છે અને દરેક પશુ, પક્ષી, ઝાડ, છોડ, તેના દરિયાની માછલીઓ વગેરે તેના દેશની દરેક ચીજની સોનાની પ્રતિકૃતિ તે રાજ્યે છે પેરીઓ, બાજપુરા, દારૂડા, ગજકા, કાનગો, બધુ તે સોનાનું જ બાપજે છે !

૧૫૯૫ના કેબ્રુઆરીની ૨૫મી તારીખે રાણીની ગુજેરાઓ અને પૈસા લઈ, બાજ વહાણો સાથે અને વિજયના પૂરા વિશ્વાસ સાથે ઈંગ્લે સુવર્ણમય શહેરની શોધમા નીકળી પડયો રાણીએ તેને, રપેનના વહાણો કે લોકો, દરિયા પર કે જ્યાંનપર જ્યાં મળે ત્યાં તેના પર હુમલો કરી લેવાનું સોનુ પડાવી લાવવા તેવુ પરવાનગી પત્ર આપી

ચારેકસમે ઘણાકે વહાણોએ ટ્રિનિડાડની દક્ષિણે જઈ નાખ્યા ટ્રિનિડાડ અત્યારે બ્રિટિશ હાથુ છે તેની પાસે ઓરીનોકો નદીનું મુખ આવેલુ છે ઇંગ્લેંડના હિસાબ પ્રમાણે એલ ડોરાડો ઓરીનોકાની થઈને જવાનું હતુ પણ આ નદીના વહાણ ચાલી શકે તેમ નહોતા, તેથી રેલે પાર હોડકા દ્વારા આગળ ગયો આ હોડકાની મુસાફરી કેટલી ડખરી હતી તેનુ વર્ણન રેલેના પોતાના જ શબ્દોમા કરીએ 'આ હોડકામા બબે સેર માણસ અને બેઠક ગોનીનો બોજા ભર્યા વરસાદમાં અને વાવાઝોડામા અમારે કલ્પ પાણીમા પડ્યા પડ્યા સુવું પડતુ કેમ્પુ કરિબબેના તાપથી અમે બળી જતા બ વાગા કરતા ગાઢવી, પહેરવાગા કરતા અલ્ક ભેજી બીના કપડા, અને એકદરમાનુ તો એટલી કે અમે લગભગ ઉપવાસજ ખટકાઇએ' હુ કહત ગાનીને કહુ છુ કે આખા ઇંગ્લેંડમા અમારા હોડકા કરતા વધારે ભયકર અને દુ:ખદાયક કેન્બાનુ નથી ' આ સાખેલી હોડકામા ઇંગ્લેંડના ઓરીનોકોમા બારસો ગાઇલ કાપ્યા

ત્યાના વતનીઓ કનાબાગા તાડના ઝુપડામા રહેતા અને ચોમાસામા મોટા ગાડ ઉપર ઝુપડા બાધતા, કારણકે નદીગા જળપ્રલય પૂર આવતા અને આખી ચોસપીસ કૂદ આવી જતા આ લોકોને બેમી નહોતી કરવી પડતી. તેઓ કળ અને પક્ષીઓ પર નભતા કાચાં તેઓ દરિયા બેટવામા કુશળ હતા અને રપેનના લોકોને બિકારતા ને હડપતા.

ઈંગ્લેને સામે પ્રવાહે મુસાકરી કરવાની હતી જેથી ઝડપમા તેઓ આગળ જતા નથા તેમનેને નદીને વેગ વધતા ગયો ઇંગ્લેંડ દુ:ખ પડ્યે તો સામો પ્રવાહ એટલો ભયંકર થયો કે ગતજહાજો હવેસા મારીમારીને ખડાસીઓ થાળી ગયા. વળી તેઓ હવે વિષુવવૃત્તથી પાચ જ બંશે દૂર રહ્યા હતા, એટલે ગરમીનુ તો પૂછવું જ શું ? ઓગસ્ટ પણ બાને પટતો મળેલો, એટલે કાફલાની શ્રદ્ધા ખૂબ્યા જ ની હતી. પણ ઈંગ્લેંડ બધાને આગળ ધસાવ્યા. અને અંતે બેટા જ વખતમા તેઓ

એક અજબ્બત પ્રેરણાનો આવી પહોંચ્યો, અને નદીનો વેગ પણ ઘટીને ગયો ઘણા હિવસની નરવાતના વેરી તેઓના આ સ્વપ્નીય દેશ જોયાં:

'કાંઠા ઉપર નવતનના આવાવાયક કૂવો હતો અને કૂવો તથા ગાંઠો ને એકલી નવતના હતા કે વનખપતિઓકના રસ પુરતો ન બન્યા ! અમે આ કેકનાં કેળો ખૂબ ખાધા અને કયારેક કયારેક બજારમાં ઉપાર પણ ફરી આવ્યા પણ નવતનના રણદેશની પક્ષીઓ નીરખવાના આવાનો વખત આનન્દ્રા જવા લાગ્યો'

આમ, દુઃખ પછી સુખ આવ્યું, પણ એ સુખ માણવા તેઓને બેજવાનું પહોંચ્યા. નારણકુ તેઓને હજી સુધર્બુંધ્ય શહેર જોઇવાનું હતું કે કેમ તેઓ ના તો. આગળ વધ્યે જ ગયા. ત્યા તો કાંઠા વખતના પાછા એના એ દ્રશ્યો આવ્યા ઝાડ ખૂટી ગયો અને બને કાંઠા કપાર ઘાડા જનવરની ઘાટ આ ફી બૂબે ભરતા કાફલાને છુપાવવા માટે હિસ્સા શોધવા ને ઘેર ઝવાના જનવરા કેવના લેખમે મારા ખપુરોને ચોકવવા પડતા.

એવામા માલણી જાદેલી ચાર હોડીઓ સામેથી આવતી દેખાઈ કહેલાં માણુસોએ પોતાના હોડકાનો રસ વધાર્યો પણ હોડીઓમાંના કેટ ઈન્દિયનો આ લોકોને રનેનવાસીઓ સમજીને બોલવા બાન્યા એ હોડીઓ તો એક ગાળા-નદીમા નારી ગઈ, પણ બાકીની ને ઉંચેના માણુસોએ પકડી પાડી તેમાંથી અપવાસી કાફલાને પારણું કરાવવું રાજસુ બારાક મળવાથી પાછી તેઓના હીજન આવી અને તેઓ પાકા નદિ હડવાના નિશ્ચય પર આવ્યા

જેવો નાસી ગએલા ૬૮ ઈન્દિયનોની શોધ કરી તેને લાગ્યું કે તેઓની પાસેથી સુધર્બુંધ્ય શહેર અને તેના ભળદાર રાજા વિષે ઘણુ જાણવા મકારો આ શોધખા તેઓને આ કોનેરી કેનાથી કહેલી ટોપણો અને બાણના ઘાયલાં કેળાં ખાધા પછી પોતાને હવે ઘોડાં જ વખતમાં આપણુ સુધર્બુંધ્ય શહેર જ હાથ લાગવાનું હતું એ હોસમાં તે તેને અટ્કો નહિ. ઘણા રખડપાટ પછી તેઓને ૬૨ ઈન્દિયનો મળ્યા. તેઓ પાસેથી જેવું એ બરાબર કે પણ એનવાસીઓને ઘોડે જ દૂર એક મારી ગોનાની ખાણ હાથ પડી હતી એ નદીના તેઓ મુકાફરી કરતા હતા તેની રેતીમાં પણ પુષ્કળ સોનું રમાયેલું હતું અને પોતાની હાથરીમાં કહે છે તેમ જ્યારે તેને ઘોડે જ દૂર હતાં સુધર્બુંધ્ય સહેર આપુ જબાવાનું હડકાયું એ ક્યારે એનો કરવો તે તેને ઘાડ નહિ.

૬૨ ઈન્દિયનો જેવેની કુકાયથી બોલતા તેનું લોકલ વતન તેને ગમી આવ્યું રનેનવાસીઓએ તેઓના એની વાત કેવાની હતી કે અમેજ લોકો તો મનુષ્યાહારી છે. પણ જેવેએ આ શંકા દૂર કરી અને તેને ગમેતેમાય સાથે આવવાકર મજબી. પણ જેવે તો કયારે શોકાયા વગર સુધર્બુંધ્ય શહેરની શોધખાજ આપણ ધ્યેયે બનેલા હતો હવે તો તેઓ પોતાનાં વહાણથી સૌકડો ગાઈલ દૂર નીકળી ગયા હતા

. ઘોડા વખત પછી નદીની રેત ઓટલી વધ્યે કે આખા વહાણ તથા આસબ્બ થઈ પડ્યું, એટલે તેઓ એક સાખા નદીમા આવ્યા ત્યા

પણ ત્યાં તો ઉપર દક્ષિણવનું ગોગામુ ગર થયું કિવરોદિવસે વીજળીના ભયકર કડકા વર્ષવા લાગ્યા અને મુશળધાર વરસાદ સવા લાગ્યો નદીઓમાં પાણી ચડવા લાગ્યા અને આખો પ્રદેશ સમુદ્ર જેવા થઈ ગયો હવે પાણે પર્વમે જેટલા જ કપડા હતા તે પણ વરસાદ તેને સુકવવા દેતો નહિ. છવટું આકાશ થઈ પડ્યું જેવેને લાગ્યું કે હવે પાછા કરવામાજ ડહાપણ છે વળી વખતે તો નદીના અકુશ પણ જુનો રીતિ તેઓ પોતાનાં વહાણમાં પોતાના પહાણો જેવા જ બના.

૬ઠ્ઠા પકેલાની જેવેને ખાણોને પોતાના સાથીઓ વર્ષેલાંનો અદ્ભુત સુવર્બુંધ્ય શહેર વિષે પોતે સાભલેલી નવીનતા યાદ કરી તથા તે કેવાનો વધારે પડતો કસવો તે કપળ કરવાને સમજાવી પણ ખારી છે કે વિજય આપણો જ છે એ આપણામા આવાપોકાનું તો પુષ્કળ છે જ પણ તેમા એકસરીકો અને ચેતનાં સહેરોથી અટિયાત બબકાકર સહેરો પણ છે અને તે બધે દેશ કરતા વધારે સોનાની ખાણો અને સોનાની મૂર્તિઓવાળા દેવળો છે.'

પણ હવિણમિયે તહન નિરાશ થઈ હતી તેને પણ કરેલને સુવર્બુંધ્ય સહેરનો પત્તો તો ન બેળવ્યો, પણ પોતાને માટે એકદરો મોભો મેળવું જ લાગ્યો નહિ એટલે આ વખતે તો તેણે કેવાની આજુ પણ જોયું નહિ

શામળ સવજી આલગિયા

નવાં પુસ્તકો

Well of the People' જનતાનું બાવ-નાટક (અંગ્રેજી નાટક) લેખિકા શ્રી ભારતી સારાભાઈ, પ્રકાશક ન્યુ ઇરા કપની, ક્રિતાબ મહાલ, હૉર્નબી રોડ, ૨૭, મુબાઈ-૧, કિ ૨-૦-૦, **આર્થશાસ્ત્ર** • (રાષ્ટ્રીય સપાક્ષોલ્ચન) લેખક અને પ્રકાશક—કેમેરા કવિ, રામવાડી, ભાવનગરકિ ૨-૦-૦; Currency Inflation—Its Cause and Cure ચલણના ફુગાવાનાં કારણ અને નિવારણ ઉપર પ્રકાશ નાખતી પુસ્તિકા • લેખક-કે સી કુમારસ્વામી, પ્રકાશક—અખિલ હિંદ ગ્રામ-ઉદ્યોગ સઘ, ચલનવાડી, વર્ધા, ૦-૮-૦, **પ્રેમપ્રતિજ્ઞા** • રસ પ્રેમ-ચરણની નવલકથા ઉપરથી શ્રી માણેકલાલ મોતિલાલ જોશીએ ઉતારેલ ગુજરાતી અનુવાદ—પારસી પુસ્તક ભડાર (બ્રેટ, અગારીવાડ) મુબાઈ શ્રી બ્રહ્મ ની મુદ્રણ-અથાવિધિનું પહેલું પુસ્તક, કિ ૩-૮-૦, The Voice of the Autumn Leaf વિદ્યાર્થીઓ, તેમના પ્રકાશે અને તેમની સમાજ પરિસ્થિતિ અંગે વિશે ગાધીજીના વિચારો-સપ્રહ 'આઇ કેરેક્ટિયન', 'હમારા હિન્દીકરણ પબ્લિકેશન્સ'નું બીજું પ્રકાશન; ૨૦૭, કાલબાદેવી રોડ મુબાઈ-૨, ૦-૪-૦, **ખગોળી જીવન અને સાહિત્ય** • 'નવલતન' નાતની શ્રી નાથજી કરેશી એ છેલ્લાકિલ્લા વરસનાના પોતાના બનાગણા વરસવાટ દરમ્યાન ક્રીજવું બાગથી જીવન અને સાહિત્યનું પ્રતિનિધિ બાકીનું પુસ્તક; શોલ્ક એજન્ટ્સ—એ.ન એગ. કમ્પની કે પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુબાઈ-૨, ૧—૦—૦; **આફ્રિકા** • એ ગહાન ખડ વિષે માહિતી તથા પ્રકીર્ણ લેખોનું હપ્તાવાર પ્રકાશન આપણી 'આફ્રિકન સાહિત્યમાળા' નાગની નવમ ગાળાનું પહેલું પુસ્ત સપાદક અને પ્રકાશક—કેમાભાઈ મગાઇ દેસાઈ, આપુ નિવિત્ત, ડૉંગરી, મુબાઈ-૯, ૦-૮-૦, **સ્વરાજ્ય યાત્રા** : દત્તાત્રેય બાલકૃષ્ણ (કાકા સાહેબ) કાલેલકરના કુમાર અને કિશોર વર્ષનાં સસરમરેલા આત્મકથનિય વર્ણનો ધરાવતું પુસ્તક—બી આઈ, પાઠે પુત્ર, બે કિપિયા, **ઔતરાતી દીવાસ્વેર** : કાકા સાહેબે આબરાતી ઉદ્યોગ અને નવીન સૃષ્ટિનું કેવું કલ્પનારમી બાળકોચક દર્શન-શી નગીનદાસ પારેખે લખેલા વિદ્યાર્થી વિષય દિવ્યમૂલ્ય સાથે, છ આના, કુમાર કાર્યાલયે માગેથી • સોમાભાઈ પ્રે. દેવાહ કેપાદિત, પ્રેમાનદ અને નરસિંહ કૃત આ ત્રણેય કાવ્યનું વિદ્યાર્થીઓને આર્થકરે સાથે દિપ્પણ સાથેનું શાળોપયોગી પુસ્તક, દરુ આના, **અહિંસાની તાલીમ** : રીચર્ડ ગેલના 'ઓ રિજિએબલ ફ્રેંચ મોન—વાયોલન્સ'નો અનુવાદ-કરનાર ચકવર્તી રાજાગોપાલ ગુરુ, છ આના; ચારે પુસ્તકોના પ્રકાશક, નવજીવન પ્રકાશન મદિર અગાઉવાદ, **અમૃતનાં ટીપાં** : 'કુમાર'માં આવેલા 'મેદીનાં પાન' તથા બીજા બીજા ૩૦૫ સ્વરોનો સગ્રહ' સપાદક—પાદક—યશવંત બ્યાસ, પ્રકાશક—શ્રી આઈ.હું મિત્રગોત્રી પાદકાલય

આ પણ્યમાંના બધાખરા તો મહર્ષિ વાલ્મીકિને માત્ર રામાયણના કર્તા તરીકે જ ઓળે છે. પરન્તુ શું જ મહર્ષિ ગણિતશાસ્ત્રના પણ પ્રખર આચાર્ય હતા એ વાત તો બહુ જ થોડા જણતા હશે બીજા અનેક પ્રાચીન ગ્રન્થોની જેમ આપણું ગણિતશાસ્ત્ર પણ કાલના ગર્ભમાં લીન થઈ ગયું છે, પરંતુ એ ગણિતશાસ્ત્રમાં શા શા વિષયો હતા અને એ ગ્રન્થમાં સામાન્યતઃ શું બતાવવામાં આવ્યું હતું તેનું અવલોકનજ દિગ્દર્શન જગાવવા રહ્યું છે

મહર્ષિ વાલ્મીકિનું ગણિતશાસ્ત્ર

મહર્ષિ વાલ્મીકિનું ગણિતશાસ્ત્ર અત્યન્ત વિસ્તૃત હતું. પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશ, એ પાંચ મહાભૂતોની જુદીજુદી શક્તિઓના પરસ્પર સંયોગ અને પ્રમાણનું તેમાં નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું હતું સૃષ્ટિની અંદર રહેલી બધી વસ્તુઓમાં એ શક્તિઓના સંક્રમન વડે ઉત્પન્ન થતા આણ્વિક, પૌષ્ણિક, આમ્રક, સ્નેહક, પિષ્ટક, લવણક, જૈવિક વગેરે પદાર્થોના પ્રમાણ તેમ જ તે સર્વે વસ્તુઓના વિકાર, વૃદ્ધિ, હ્રાસ વગેરેના પ્રમાણ એ શાસ્ત્રમાં વર્ણવવામાં આવ્યા હતાં.

એ ગણિતશાસ્ત્રમાં પચાસ અધ્યાય હતા એ પૈકીના અધ્યાયોમાં શું શું હતા તેનું ક્રમશઃ નિરૂપણ આ પ્રમાણે છે:

પહેલા અધ્યાયમાં અંક, બિન્દુ, વર્ણ, રેખા વગેરેનું માત્રીય ચાન્દ્રિમાયિક જ્ઞાન આપવામાં આવ્યું છે. બીજા અધ્યાયમાં, પહેલા ભાગમાં, અનલ, વિતલ વગેરે ચૌદ લોકના પ્રવર્તતા જાજાલુદ્ધ ગણિતોનું ટૂંકું નિરૂપણ છે; બીજા ભાગમાં, કશ્યપ, જમૂપતિ, ભાયા-પુરુષ, સૂર્ય, બુધસ્પતિ, ભર્ગ, ક્રૌમિનિ, આલ્વિય વગેરે વડે રચાએલા અંકગણિત, બીજગણિત, રેખાગણિત, ભાયગણિત, શક્તિગણિત, વસ્તુગણિત, વાતગણિત, અંકગણિત, મેઠલગણિત, તેજગ નહીં, નદ, સમુદ્રના ચેન અને તેઓની ઉપર સેતુઓ બાંધવાનું ગણિત વગેરે ગણેશો અને પચ્ચીસ પ્રકારના ગણિતો બતાવીને, તેઓના વર્ણો. અંક, રેખા વગેરેના ઉપયોગ કેવી રીતે થાય છે તે દર્શાવ્યું છે.

ત્રીજા અધ્યાયમાં ભુવ:, સ્વ:, મહ:, જન, તપ અને સત્ય એ છ લોકના ગણિત આપ્યા છે. ચોથા અધ્યાયમાં બત્રીસ પ્રકારની વિદ્યુત્ના ગણિત છે. પાંચમા અધ્યાયમાં બ્રહ્માદેવે વહન કરનારી શક્તિઓના પ્રમાણ વગેરેનું વર્ણન છે.

છઠ્ઠા અધ્યાયમાં ઔગણીસ પ્રકારનું વાતગણિત (વાયુનું ગણિત) આપવામાં આવ્યું છે. સાતમા અધ્યાયમાં, વાતચિન્દ્ર, વાતકેન્દ્ર, વાતાવર્ત્ત, વાતતરંગ, વાતપ્રવાહ તેમજ વાતને વર્ષ લાવે ઉત્પન્ન થતા ઉષ્ણતા, શીતતા અને વિદ્યુત્ વગેરેના પ્રમાણ આપીને પછી તેમા ઋતુઓ વડે પડતા ફેરનું ગણિત આપવામાં આવ્યું છે આઠમા અધ્યાયમા, વાતાવરણ અને વાતમંડલની વિવિધ પ્રકારની ગતિઓ બતાવવામા આવી છે. નવમા અધ્યાયમા એ ભાગ છે તેમા પહેલા ભાગમાં બીજા બધા દ્વીપોના વાયુઓનું ગણિત છે, અને બીજા ભાગમા પૃથ્વીના ઉત્તર ગોળાર્ધમાં રહેલા જુદાજુદા દેશોના અક્ષાંશ-રેખાંશ વગેરેને કારણે થતા વાયુના ભેદ તેમજ તેના પ્રવાહ અને વેગના પ્રમાણો બતાવ્યા છે. દસમા અધ્યાયમાં, બીજા બધા મહાભૂતોને સાથે વાયુના થતા સમિશ્રણોની ગણતરી વગેરે દર્શાવ્યું છે

અગિયારમા અધ્યાયમા, બભુજ, બ્રાજર્ભ, ભર્ભુષ્ક, ભૂકાશ વગેરે-મા રહેલા વાયુના પ્રમાણો કહ્યા છે બારમા અધ્યાયમા, દ્વાદશ્ટમા રહેલા વાતનર્ભકિરણો અને તેઓના પ્રકારો, ઉત્પત્તિ, પ્રસરણ તેમા જ પ્રમાણ વગેરે આપ્યાં છે. તેરમા અધ્યાયમાં, આકાશને માપવાની રીતો વર્ણવી છે. ચૌદમા અધ્યાયમા, પૂર્વ દિશી સૂર્યમંડલ સુધી પથરાએલા આકાશનું આવરણ, તેના પરિધિ અને કેન્દ્ર, તેમાં તેના રહેલા મહાભ્રમણ-ધ્રુવ પથ-શક્તિપથ-વાત પથ-મધ્યપથ-સપ્તર્ષિ વગેરે સાત કક્ષાઓ, છ લોક, સાત સો એવી મહાદ્વારોના પ્રમાણ વગેરેનું નિરૂપણ છે. પન્દરમા અધ્યાયમા પહેલા ભાગમા, શ્વેતવરાહ કલ્પના બ્રહ્માદ્વારા આકાશની ગણિત વડે સમજણ્ણે પ્રવૃત્તરી કરવામા આવી છે; અને બીજા ભાગમા શ્વેતવરાહ કલ્પની સૃષ્ટિના આકાશના વિભાગ પાડીને પરમાણુથી મહાભૂતો સુધીના બધા પદાર્થોની પ્રક્રિયા-અકુંચન-પ્રસરણ-ગમન-આગમન તિર્યગ્ગમન-પ્રક્રિયોદ્ઘાત-ગમન-ન્યાયાગમ વગેરે બારહ પ્રકારની ક્રિયાઓના બંદોબસ્ત આકાશના પ્રમાણોનો નિર્ણય કરવામા આવ્યો છે.

સોળમા અધ્યાયમા, ગ્રહોના બંધારના અને કારના આકાશનું માપ કેવી રીતે લેવુ તેનું ગણિત આપ્યું છે. સત્તરમા અધ્યાયમા, સૂર્ય વગેરે બધા ગ્રહોના પ્રમાણ, કિરણ, શક્તિ, તેમાં તેના પ્રવાહ, તેના રેખામાર્ગો અને તેમા રહેલી વસ્તુઓ કેવા ગણિતો બતાવ્યું છે. આઠારમા અધ્યાયમા બીજા ગ્રહાભૂતો સાથે મિશ્રિત બનેલા આકાશનું પ્રમાણ તેમજ ગ્રહોનું ગણિત આપ્યું છે આગ-ણીસમા અધ્યાયમા, ઇન્દ્રિયોથી અતીત એવા અત્યન્ત સૂક્ષ્મ પ્રમાણોનું નિરૂપણ કર્યું છે. વીસમા ન આપ્યા, આકાશમાં રહેલા પ્રકારો અને અધ્યક્ષોના ક્રમ જ બતાવવામાં આવ્યા છે.

એકવીસમા અધ્યાયમા, આગિયા જીવડાથી માડીને સૂર્યમંડળની અંદર રહેલા પ્રકાશોની વ્યાપકતા, પ્રવાહ, પ્રસરણ, આકર્ષન, વેગ, શીત, ઉષ્ણ ઇત્યાદિના માપ કાઢવાનું ગણિત આપ્યું છે બાવીસમા અધ્યાયમા, તાપવેલા લોહાના ગોળા, ગરમાલ, વગેરેના પ્રકાશની ગણતરી બતાવી છે ત્રેવીસમા અધ્યાયમા, દ્વીપ વગેરે સાતમો ને પર્વત બનતા પત્થરો તેમ જ અળવર, ગેરુ, કપૅળ, ધાતુ, રેતી, ઝવાટો સાપ, માટી વગેરેના રહેલા પ્રકાશનું માપ કાઢવાનું ગણિત આપ્યું છે ચોવીસમા અધ્યાયમા, સૃષ્ટિમા રહેલા બનોકક અને અલ્યક્કો-ઇક નામના બે પ્રકારના માણીના વિભાગ અને તેઓના પ્રમાણવૃત્ત ગણિત દર્શાવ્યું છે પચ્ચીસમા અધ્યાયમા, પાણીમા રહેલી વિદ્યુત્ વાયુ, દ્રવ (hydrogen?), અને પ્રાણુન (oxygen?) તેમજ પાણીના પ્રવાહ, આવર્ત, તરંગ, પરપોટા, ફીણ, ઝેળ વગેરેના માપ કાઢવાના ઉપાયો આપ્યા છે.

છવ્વીસમા અધ્યાયમા, પહેલા ભાગમા કેટલી, પર્વત વગેરેની તળેટી, વચલો ભાગ, ટોચ આદિની માપણી અને તેઓના આયુષ્ય-પણા નિર્ણયની રીત જણાવવામા આવી છે, બીજા ભાગમા એ કેટલી, પર્વતો વગેરેના પ્રદેશમાં રહેલી ખાણો અને ખનિજોને શોધવા કાઢવાની વધિતિક રીતો આપી છે. ચત્તાવીસમા અધ્યાયમા, પાણીના શોધના વેગ, ધુંગારો, વાછટ, વરાળ, ફીણ અને આણુઓ નેગર તે તે પ્રવાહી વાછળ રહેલી તેની કારણાત્મક શક્તિનું ગણિત દર્શાવવામા આવ્યું છે. અઠ્ઠાવીસમા અધ્યાયમા, ઔસી લાખ પ્રાણ હનુમ અને સત્તર પ્રકારના જળના સ્વરૂપોનું અને તેઓમા રહેલી ઉષ્ણિ-ગુપ્ત-લઘુ-ગુરુ-સૂક્ષ્મ-અતિસૂક્ષ્મ-ઘીઠાણું વગેરે ગ્રહોમા ને ઔષધીમા પ્રકા-રની શક્તિઓનું ગણિત બતાવ્યું છે અને પછી તેઓમા થતા દર-કાર તેમજ ક્ષણનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે. ઓગણત્રીસમા અધ્યાયમાં, સૃષ્ટિની અંદર રહેલા પરમાણુની માફક મેરુ પર્વત સુધીના બધા નાના, મોટા, સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ પદાર્થોમા બંધારક તેમ જ

અંદર રહેલા વાટ્ય-જ્વાદર વગેરે નામના નેત્યાગી ક્ષાણ પ્રકારના ગ્રન્થિઓના પ્રભાવનો ગણિતથી નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે. શ્રીમંગા અત્યાધમ્મા, મુખાદિ નરમી, જ્વાળા, પ્રકાશ વગેરેના માપનો નિર્ણય બતાવ્યો છે.

આકર્ષણશક્તિ અ યાયમા, પહેલા ભાગમા, ધર્ષણ-દ્રાવ્યની-ઘાક-જન્યા-જલપાત વગેરે બનીને પ્રકારની વિદ્યુતના સ્વરુપ, વ્યાપકતા અને વેગ તેમજ નરમીના માપનું ગણિત છે. અને બીજા ભાગમા, સ્થાવર જંગમ વસ્તુઓના બાહ્ય સ્થૂલ સ્વરુપની, મિશ્રણની, છાયાની, બાષાની અને દિશાની છબી ઝીલવા માટે જોઈતી શક્તિનું તેમજ એ પદાર્થોની અંદર રહેલા ગતની, તેના વિકારોની, ચોથી-ગાઢ-વિરલ-ગરમ-ઠાર્ટ્સ વગેરે સાત ધાતુઓની અને અન્નરાય-પ્રાણુમય વગેરે પાંચ કોશોની છબી ઝીલવા માટે જોઈતી વિદ્યુત્-શક્તિનું પ્રમાણ ગણિત વડે બતાવ્યું છે બારીગણા અધ્યાયમા, સર્પે વગેરે ગ્રહો, નવલો આદિ સ્થૂલ ગોળાઓના ફરવા અક્ષવલ્ક્ષર ફરની મહાવાકર્ષણ નામની શક્તિના અંશરૂપ અનેક ગતની વિદ્યુત્-શક્તિ-ઓનું સવાદ્યાત્મક માપ કાઢવાનું ગણિત આપવામા આવ્યું છે નેત્રીસમા અધ્યાયમા જલતના તમામ સ્થાવરજંગમ પદાર્થોની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલયના કારણરૂપ એની સૂર્યસંદળના ઈથિદંદના ગણિત-પ્રક્રાણી (ટ્રિગ્નોમેટ્રી-નક્ષત્ર-પથ-ભાગ-ઋતુ અયન-વર્ષ-માન-વત્સર-પ્રલય વગેરે સમજવા) બારાર પચરની વિદ્યુત્ ગણિતનું બાધ્યસ્વાકર્ષણ નામની શક્તિના અંશરૂપ અનેક ગતની વિદ્યુત્-શક્તિ-ઓનું સવાદ્યાત્મક માપ કાઢવાનું ગણિત આપવામા આવ્યું છે છેલ્લા ભાગમા ક્ષેત્રગણિત (Trigonometry) છે પાંત્રીસમા અધ્યાયમા બત્રીસ ગતના દેખાનું ગણિત (Geometry) છે

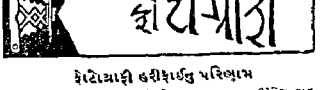
ત્રણીસમા અ યાયમા, પચ્ચીસ ગતના બીજ ગણિત (Algebra) છે આકર્ષણમા અ યાયમા ગૌણ પ્રકારની આંખની દષ્ટિના વેગ, બાધ્યકર્ષ(optometers) વગેરે માપ બતાવ્યું છે આકર્ષણમા અધ્યાયમા સાતમો ઔર નવમા કાચ કારા, આકર્ષણ-વાયુ-તેજ-જળ-ધૂમ્ર વગેરેના તેમજ સૂર્ય આદિ ગ્રહો અને નક્ષત્રોના સ્વરુપ-ગતિ-વેગ ચલન-પ્રકાશ-યુ દ્ર (યુતિ) વગેરે બનીને દિશાઓને પ્રસરણ વેગના માપોના પહેલા ભાગમા, પર્વતોના માપ કાઢવાનું ગણિત બતાવીને પછી બીજા ભાગમા પર્વતોના પેટાળમા રહેલા ગર્ભોના માપ કાઢવાનું ગણિત આપ્યું છે. ત્રાણીસમા અ યાયમા, પહેલા ભાગમા અનિષ્ટ પદાર્થોનું પ્રમાણ નક્ષિતથી બતાવીને પછી બીજા ભાગમા તેના રહેવા ક્રમોના પ્રમાણનું ગણિત આપ્યું છે

અઠ્ઠાણીસમા અધ્યાયમા, દૈવસિદ્ધ, ભાતુષસિદ્ધ નૈસર્ગિક ગન્ધર્વ-યક્ષ-રાક્ષસ વગેરેના ગિરોધ કર્તાઓના કાઠ૭૦ પ્રકારના ગણિત આપેલા છે ઓગણસાઠમા અધ્યાયમા, પ્રાણુઓના રહેવી અનીસ પ્રકારની પ્રાણુની ગતિનું ગણિત કર્યાબાદ છે તેતાળીસમા અધ્યાયમા નાનિધ વગેર સાઠત્રીસ કેરાટ પ્રકારના પરમાણુઓના પ્રમાણનું નાનિધ અને ગણિત આપ્યા છે ચુમ્માળીસમા અધ્યાયમા દરેક ઋતુમા અને દરેક ન્યમા રહેવી ધાસ-ગ્રાટ-ગેવ વગેરે દરેક પ્રકારની વન-વનસ્પતિઓ, બીજ અને અંકુરથી ગાઢીને પાકટાના ટોચના ભાગ સુધી પેતરીયાની કુમાર અવુસાર અને પેતરીયાની ગતિ અનુસાર કેટલુંકલું પાણી ઊંચે છે તેના પ્રમાણોનું ગણિત બતાવ્યું છે ચિન્તાળીસમા અ યાયમા, ૧૬ અને ગરબરથી ગાઢીને બધા જતુઓની ગામડી-ગાઢ લોહી વગેરે ચાર ધાતુઓના માપનું ગણિત આપેલું છે

ઉંતાળીસમા અધ્યાયમા ગ્રાબ્ય, કડી, નરમી, ચરબાદ, નકરા વગેરેના માપનું ગણિત છે સુડતાળીસમા અ યાયમા વેદકાલાક્ષય બતાવેલા બધા રોગોની, દરેકના નૂપક્રમ વિધિથી આટ્ઠોને તેમના વિકાર અને છેલ્લા પરિણામ સુધીની, જુદીજુદી સમયે થતી વ્યવસ્થાનું ગણિત આપ્યું છે ૬૬મળીસમા અધ્યાયમા, જલ વગેરે ગ્રાજ્યો, આખા-આયળા-કુલ્લુ વગેરે કુમાર્ગો અને કર્મપુણ્યો રહેલા વિષ, અમૃત અને સંસ્કાર ગાર અધ્યાયમા આપ્યા છે ઓગણપચાસમા અ યાયમા યન્ત્રો વડે ઝોટાતા લોખંડના ગોળા વગેરેના વેગની ગણતરી બતાવી છે પચાસમા અધ્યાયમા, બીજ ગોળો અને ઢીંગોના માપો આપ્યા છે

અહીં આપેલી વિષયસુચિ પરથી આપણને કાં કલ્પનાજ આવે છે કે આપણું પ્રાચીન, ગણિતશાસ્ત્ર કેટલું વિકાસ અને સર્વસ્પર્શી હતું. વળી મહર્ષિ વાલ્મીકિજી પોતે જ પોતાના ગણિતશાસ્ત્રના બીજ ક્યાંનાથી જે કરાયેલ, ગણપતિ વગેરે અન્ય ગણિતાચાર્યોનાં નામો આપેલા છે તે ઉપરથી બીજા નિશ્ચય થાય છે કે વાલ્મીકિ મુનિ કુમાર પણ બીજા અનેક ગણિતવેત્તાઓ થઈ ગયા છે કે જેની કૃતિઓનું જ્ઞ ત્યારે તો નામનિશાન પણ રહ્યું નથી **રજનીકાન્ત મોદી**

श्रीगोकुलनाथप्रभोनां 'प्रधानत्रयम्' नामनाव्यनुं पुस्तक तैयार थयुं

કેટોમારી

કેટોમારી હરીફાઈનું પરિણામ

પહેલુ ઇનામ 'મોહક: બીજું ઇનામ 'ગરનાળામાથી' ત્રીજ ઇનામ 'સુરત, ત્રીજુ ઇનામ 'હુ રોબ્યુ ?' ચૂકેલ બચેલ—અમદાવાદ નોધ પાત્ર 'અપેક્ષા', ચોથાન વેલ્યા—કલોલ

બીજુ ઇનામ કલ્પના બાઈ એવા લાલના, 'ગરનાળામાથી' પ્રકાશ સામે રોનાબેલા ચિત્રમા મુખ્ય વસ્તુ ગાડુઓને માણસ ઢાંકા—પ્રકાશના સુદર ચયોજનથી ગરનાળાની કમાનમા ગાઢાઈ રહે છે પ્રકાશસ્રોત ઓડ્યોજરને લીધે દરમ્યાન વાતાવરણની જગાવટ સારી કરે છે, પણ ગ્રેજેક્શનમા ગાડું અને માણસ ઊંચી રીતે ગ્રડપાયો છે કે જેથી ગાડું બનવ છે માણસની આકૃતિ પ્રકાશમુખ મોટી હોઇ, ગાડું, ગાડ, ગરનાળ વગેરેની સુદર જગા રહને બગાડી મૂકે છે આવા વખતે રજાને કલ્પિત પાત્ર પકડવામા ગીરવ આને દષ્ટિની કરોડરી થાય છે મોટા ભાગના જનીન તદન ફાગી જવાય છે તે એનવાર્ડ'બમા 'ઈન્ટ્રીગ' કરી લઇને તેને બીજા છાયાના ભાગની આકૃતિ સરખો રોગ આપ્યો હોત તો વધારે આકર્ષક બનત ફાગી બાજુના આવેલા સફેદ ધબ્બા પણ બેજાવી રોવાની જરુર છે, એકદરે ગુણદૃષ્ટિએ ચિત્ર સારુ છે

ત્રીજુ ઇનામ કલ્પના બાઈ ગ્રુપ્તના બચેલના 'હુ રે ધ્યુ ?' માં સુર્યના પ્રકાશમા રમતી ભાવિકાઓના મુખવાળા ગારા આવ્યા છે, પ્રિન્ટની ટેકનીક અને સંયોજનો ગાકર્ષક છે

નોધપાત્ર કરેલા ચિત્રોમા બાઈ ચીમન મેવાડાનુ 'અપેક્ષા' નામનુ કુતરાનુ ચોટ્ટ હજી વધારે સાદીરીને લાયી માગત નીચેના ભાગમાં પગ આજાળને ધોરો પડ્યો આખને ખુરો છે બાઈ ચક્રકાન્ત પટેલના 'વાર્તાવાપ' ચિત્રમા ફોટોગ્રિનની ખામી અને ડ્રોયરા રોઈ છે તેને કાઢવા કેટલીક રેખા હાથે દોરેવી જરુરિયા છે),

આ બી ફેનીબડા
વિષય સારો છે.

Our Friends Abroad

પરદેશી મિત્રોના પત્રો

—આ પત્ર મેળવનાર: શ્રી ચન્દ્રકાન્ત દ. સથવી, મણિનિવાસ, ગાદીમ

ઈથાકા (મિશિગન) નવેમ્બર ૨૪,૧૯૩૬

પ્રિય ચન્દ્રકાન્ત,

પત્રની શરૂઆતમાં મારે કહેવું જોઇએ કે મારી ઉમર સોળ વર્ષની છે મારી જન્મ તારીખ ૧ લી મે ૧૯૨૩. તમારા મિત્રો મારી ઉમર કરતા ત્રણ વધુ મોટી મારે છે તેમાં નવાઇ નથી. કારણકે અહીં પણ મારા મિત્રો મને તેમજ કહે છે. હાલમા મારી પાસે મારો એક પણ કૉટેરમાંથી રહ્યો નથી. એટલે કદાચ બીજા કોઇ પ્રવાસમા, મારી પાસે આવશે તો, મોકલીશ એકે મેં તો હાલ શરૂ થવાને લીધે હિંદના કાગળોની આશા છોડી દીધી હતી, એટલે તમારો કાગળ એક આનન્દદાયક આશ્ચર્ય કપ્યવતો જ મને લાગ્યો.

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનો ઇતિહાસ કહે છે ઘણો જ દુઃખ છે, પણ હિન્દ્રાકય છે. ૧૪૯૨મા કોલમ્બસે અમેરિકા શોધ્યો ને પહેલા પણ આ દેશ શોધવાયો અને જાહેરાયો તો હતો જ, પણ ૧૭ મી સદી સુધી આહીં વસાહતો સ્થાપવાનો કોઇપણ વ્યવસ્થિત પ્રયત્ન થએલો નહિ. અમેરિકામા પહેલવહેલી વ્યવસ્થિત કાયમી વસાહત ઑનિક સ્ટોકટોએ આજના ફ્રૉરિડા પ્રાતમા એન્ડ્રુઅનસ્ટાઇન મુકામે કરેલી. અને પહેલુ ચોખ્ખું વર્જિનિયા પરનાણામા ક્રન્સસ્ટાઉન મુકામે ૧૬૦૭ મા બેનાથું ત્યારપછી બ્રાઝીલ ૧૨ વાણા તાબટનેાળ સ્થપાયા, અને આ રીતે અમારા બાપીતા 'વહ ૧૩ સંસ્થાનો'-ની શરૂઆત થઈ.

આ જ ૧૩ સંસ્થાનોએ ઈ. ૧૭૬૫મા ગ્રેટ્રબ સામે યુદ્ધ કરીને અમારૂં સ્વાતન્ત્ર્ય મેળવ્યું, અને ફ્રૉરિડા પ્રાત સિવાયના મિસિસિપી નદી સુધીના તમામ પ્રદેશોને કબજો મેળવ્યો. ત્યાર પછી અને પાચ યુદ્ધો ખેડયાં અગારી સરકાર સ્થપાયા પછીના શરૂઆતના વર્ષોમા અમે રેગોલિયન પારોથી લઈસાના પ્રાત ખરીદી લીધો ને અમારા પ્રદેશના વિસ્તાર એથી બમણો થઈ ગયો. તે પછીના વર્ષોમા ધીમે ધીમે અમે અમારો વિસ્તાર વધારતા ગયા અને છેવટે આજે અમારા બાપીતા ૪૮ સંસ્થાનો અને રાજધિયા પરનાણાના અમારા આજના નિવાસિનું પહોચ્યા આજે અમે 'ગ્રાગણવચાસ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઑફ અમેરિકા' એ નામે ઓળખાઇએ છીએ. અલબત્ત, આ બધાની જીણી રસભરી વિગતો તો ઘણી છે, પણ બીજા રસપ્રદ વાત કરવાની હોય ત્યા પછી લાબી દલિલ્રાસની જે વાતો કરવાની બાકી રહે.

અમેરિકામાં ઘણા મોટા પહેરો છે,—કેટલાક તો દુનિયાભરમા મોટામા મોટા છે. ગ્રાગાનાં દસ ગ્રા છે- ન્યૂયૉર્ક (વસતિ૫,૨૦,૨૪૮) શિકાગો (૩૭,૦૧,૩૭૦); ફિલાડેલ્ફિયા (૧૮,૨૩,૭૭૬); ડેટ્રૉઇટ (૭,૬૩,૧૭૮); ક્લીવેલેન્ડ (૩,૯૬,૮૪૬); અને સેન્ટ લૂઈ, બૉસ્ટન, બાલ્ટીમોર, પિટ્સબર્ગ તથા લૉસ એન્જલિસ, દરેક ૬થી ૮ લાખનુ

પાચેય વર્ષ પર હુ અમારા દક્ષિણ પ્રાતોની સફરે ગએલી ત્યારે, મેં અગાઉ કહ્યું તે સેન્ટ ઑગસ્ટાઇન નામ લેવા ગઈ હતી અમેરિકામા સૌપહેલુ વસેલુ એ નામ ફ્રૉરિડા ઈસ્ટ કેરલેફ્રેરાપર, માઇનાસનાં અખાત પર આવેલુ છે. ત્યાની સગવાનીનોખુ આબોહવા માં ફાસની રીતીતરીથી ભરપૂર સુંદર ફ્રરવો માટે મશહૂર છે. મબલખ પ્રમાણમા આહીં પાકના ફળફળાદિ અને શાકભાજી ઉત્તર પ્રાતોમા નિકાસ થાય છે. અમેરિકાના ચૌથી પુરાતન ઇતિહાસના અવશેષો ધરાવતા આ નગરના મેક્સિકન અને ઇન્ડિયન કેદીઓને હાથે બધા ક્રિલ્લો કૉર્ટ ગૅરિયન નામનો કિલ્લો (જે બધાતા ૧૦૦ વરસ સાચેલા) તમા ઇન્ડિયનોના હુમલા સામે ગઢઆનના પહેલા વસાહતીઓએ ઊભો કરેલી દીવાલો ખાસ ગગત્યની વસ્તુઓ છે પુરાણા સગયનાં ઘણા મકાનો પણ આહીં છે, અને એ કાળનું ખાસ રસદાયક પ્રતીકને આહીની સાંકડી શેરીઓ છે આ ઉપરાત બીજ પણ ઘણી રસભરી જગ્યાઓ આહીં ગિનવા જેવી છે. આહીનુ હવામાન સામાન્યતઃ ૭૦ ટિગ્રી રહેતુ હોવાથી શિયાળાને માટે આ સારૂ આરોગ્યધામ ગણાય છે આ શહેર ન્યૅનિક વસાહતીઓએ પેટ્રો મેન્ડેસ્કેઝની સરદારી નીચે વસાવેલુ. જે આહીં ઈ ૧૫૬૫મા ઑગસ્ટસની ૨૮મીએ (સંત ઑગસ્ટાઇનના દિવસે) પહોચેલેા, અને તે પરથી આનું નામ સેન્ટ ઑગસ્ટાઇન પડયું ત્યાર પછી તો તેના પર અનેક આક્રમણો થયાં ને એક વાર ને લૂટાયુ તથા બળાયુ, જેમા એક વખત તો ૧૬૬૫મા, 'દરિયાઈ ફતરા'ના નામથી પ્રખ્યાત સર ક્રાન્સિસ ડ્રેક્રે એને જમીનદોસ્ત કરેલુ.

મારો પ્રાત મિશિગન ઉનાળાના હવા ખાવાના સ્થળ તરીકે પ્રખ્યાત છે તેને ઉનાળે સખ્યાબંધ માણસો અહીં આવે છે આગ્રુ મુખ્ય શહેર ડેટ્રૉઇટ મોટરો બનાવનારા શહેર તરીકે જગવિખ્યાત છે અને યુનાઇટેડ સ્ટેટસમા ચૌથા નબરે આવે છે સેન્ટ લૉરન્સ એરી સરોવરોને જોડતી ડેટ્રૉઇટ નદી પર તે આવેલુ છે ને દુનિયાના સુંદરતમ રમ્ય લેખાતા ફ્રરવરી બદરોમા તેની ગણના થાય છે. એના મનોહર બગીચા, સખ્યાબંધ ભવ્ય મકાનો તથા એની ઉત્તમ શાળા-પદ્ધતિને માટે આ શહેર મગરુર છે તમે હેનરી ફોર્ડનુ નામ તેા ચાલ્યુ જ હશે, અને નહિતર ફોર્ડ મોટરવાળી તો જોઈજ હશે. ડેટ્રૉઇટ એ ફોર્ડ મોટરોનુ ઉત્પાદક ધામ છે હુ ધણી યે વાર ડેટ્રૉઇટ ગ્રા છુ, ને વરસ પહેલા હનાને ઘણા દિવસ જૈ ત્યા ગાળેલા. બરફ્રફ વખતે અને વાદળોવા રહેલુ એ શહેર અને તેા બહુ મોહક લાગ્યુ

તમારા નગળ ગળવાની વાત જે જ્યારે સ્ટ્રબર્ગને કહી ત્યારે તેને પણ બહુ નવાઇ લાગી. અત્યારની યુરોપની પરિસ્થિતિને કારણે અમેરિકાની રપાદ તમને ગળવા વિષે એ સાહજિક હતો. પણ હું ધારૂં છુ કે એ હવે તમને વખરો ખરો.

આ સાથે હું તમને વૉશિંગ્ટન-સ્માકરો ફોટોગ્રાફ મોકલુ છુ. હુ ટ્યુકડી ઊભી હતી ત્યારે અમે પૂર્વના પ્રાતોમા ગએલાં તે વેળા મારા પિતાએ ઍ ખેરીયા તમને ગમશે તો હવના પત્રમા હુ એનુ વર્ણન લખીશ તમે તમારા આવના પત્રમાં તાજ્જાહાર અને આગ્રા ફિલ્લા વિષે લખી જ્યાંયથી તો અને બહુ ગમશે દિલ્હુ લગ્ન વિષે પણ લખજે તમે મને 'ચેલ્ટન્હમ' વિષે લખ્યું તેમા હું કાંઈ સગલ્ત નહિ મને સગમવજો, ને ઝે બને એવુ હશે તો હું થોડાં મોકલીશ આ સાથે હુ એક વિશિષ્ટ પ્રકારે છાપેલા ચિત્રાણું નાતાલનુ કાર્ડ મોકલ્યુ છુ

તમે મોકલેલા સરનામાંગાથી પત્રત્રિત્રો ગોયવાનો હુ પ્રયત્ન કરીશ; કેમ કે તને તે અશક્ય લાગે છે, કેમકે આજે પણ મારા હાથ પર સખ્યાબંધ દિલ્હી પત્ર મિત્રો છે

તમે કે બધી ચીજો મોકલી તેને માટે આભાર માનીને અને તમારા આગામી લગ્ન વિષે અભિનદન આપીને હુ હવે બંધ કરૂ. તમારા સગા સબધીઓ અને મિત્રોને મારા અભિવાદન અને નમારાં પત્નીનો કહેજો અને ન મોકલ્યા? જરૂરાત, અને પુરાણા દિલ્હી મકાનોના ફોટોગ્રાફ મોકલો તો તે પણ ગમે, કેમકે અહીં અમેરિકામા તે વસ્તુ આપ્રાપ્ય છે આ પત્રમા બહોળે બહુ વાદે નહિ થઈ હોય અને તમે કંટાળ્યા નહિ હો એની આશા સાથે—

Jean

કરકસર અને બચાવની રીતો

'કુમાર'ના ગયા અંકમાં કરકસર સબંધે ઘણીવખતો ની સૂચનાઓ આપવી. જે બધી સૂચનાઓ ઉપરથી જોઇએ તો કરકસર સબંધે સામાન્ય બાબત આવો છે· (૧) સામાન્યરીતે નકામી જણી હોય એવી વસ્તુ બીજા પણ ઉપયોગ શોધી કાઢી તેને કામમાં લે; (૨) જે રમણે આપણે ધારીએ તેટલી વસ્તુ વાપરવા દેવાએ ત્યા એવા જ ગુણ ધરાવની બીજી પડતી વસ્તુ વાપરવી

પણ આ ઉપરાંત કરકસરના એક ત્રીજો પણ પ્રકાર છે, અને તે એ વસ્તુઓની પસંદગી અને ખપરાગના એવી કાળજી રાખવી કે તેના કાઈ નુકસાન ન થાય, અને તે સાથે સમય શ્રમ તાને આ પ્રકાર આપણને ટેવાઈ ટાઈ નુકસાનની બરોબરી બચવાનુ શીખને છે

કરકસરના આ પ્રકારને દૃષ્ટિ સામે રાખીને આ નીચે કેટલીક સારી સૂચનાઓ માત્ર દૃષ્ટાંત રૂપ આપી છે પછી વાંચનારને ખુદ એ પ્રકારની બે ખ્યાલ આવી જશે હશે તો તે પોતાના જીવનમાં અનેક રમણે કુતરી કાઢશે

જે સૂચનાઓ આ મુખ્ય પ્રકારની નહિ પણ આડાક ગણાતેલા બે પ્રકારની છે, તેને બધી સૂચનાઓને અંતે ક, ખ, ગ, સંકેતોથી બતાવી છે.

(૧) શરીરની તંદુરસ્તી બાબતના માટે સતત કાળજી રાખ વી અને બીજા કરતાં વિશેષ જીવનશક્તિના દુર્બળ થતાં અટકાવવા કે મોટામા મોટી કરકસર છે બાકી સરખામણીમા નાનુનાની કરકસરને ગૌણ ગણી છે

(૨) કોઈ વસ્તુ બગડી ગઈ બગડે તે કેટલી મોંઘી છે તે તરફ નહિ, પણ કેટલી ટકાઉ છે તે તરફ લક્ષ આપવુ, પછી ભલે તે મોંઘી હોય, તોપણ લાંબે ગાળે તે સોંઘી પડશે

(૩) આપણા દૈનિક વપરાશમા આવતી દરેક વસ્તુને પોતપોતાની ગોઠવણની નિયમિત હોય છે ને એ વસ્તુનો વપરાશ કરતી વખતે એ ગોઠવણ પાછળ એનો નાનુંસુનું ભાગો ઉપરદિસાળ કરતા વધુ ધ્યાન ન આપે તેની કાળજી રાખતા શીખી કેરોસીન બળબો ગણાતી ગરકાઈ જવો, બરફનુ ધારમાં ખાડા પડી જવા, સાબીના પાતા કરકાઈ જવા ઇ તેની મોટી ગેરલ થઈ જવી, કાચના વાસણ તૂટી જવા, વસ્તુઓ ટેવાઈ જતી આ બધા નુકસાનો આ સાદાજ સિદ્ધાંતની અવગણનાથી જ થાય છે

૪ અત્યારે કાનસની ચીમનીઓ બહુ તકલાદી આવે છે તે સાચવવા માટે (ક) કાનસની નાદ સરખી કાતર ઘી (ખ) કાનસને કદી વાસુ ન થવા દેવું (ગ) ન્યોત બહુ મોટી ન કરવી (ઘ) કાનસ પર પાણીના છાંટા ન પડવા દેવા (ઙ) કાનસના દીવાદાંડીની પેરી બોસવાની ટેવ કાઢી નાખ વી મોટે ભાગે આ પાંચ કારણોથી જ ચીમનીઓ તૂટે છે

(૫) પ્રાયગમ વાપરવા જ હોય તો તેમા ખિન ભારતી વખતે બિનને સોડી જ ઉઘાડીનાખી લેવી, જરા પણ ચારોકી કરની નહિ, આથી બિનની આવરદા વધશે

(૬) કપડાંમા બટનાં ઠાકીને ખોની વખતે છુટ્ટા પાડી રાકાય એવા વાપરવા.

(૭) મેલ ખાળ ચીમચાળી દાકણવાળા દબાં કરાવની વખતે તેના એક જ માપના ન આવી શકે છે, જે દાકણાના તોછડા પડતા વખતને લીધે વહેલુ તૂટી જાય છે તેને બદલે દાકણાના બે (નાના મોટા) આગળા કાનની એક બાજુ પીપ સાથે બેસાડેલા રહે, અને તેની ચારે દાકણાને બે બનગણા આવે એવા આકારવ તે બનાવવુ તે વધારે ટકાઉ

(૮) નાદવામા દોરા પાડેલાસ્ક્રુ જરૂરથી તે ઢાળા વખત સુધી ચાલ્ય કરી શકે છે.

(૯) વર્ષોમીટર ખોળામા મૂક્યો વખતે (તેગાજ પારકને ને માટજ આપવી વખતે) પારા ચાળો છેડો અંદર રાખીને તેનુ બોજુ બન કરવુ (અને કેવા આવ ારને બે ખાસ સંજોગપરથી) બહિનર ઓના નકુસાનજોગાદાર રાખવાથી ખોવાતી વખતે સહેજ ઊકાર વાગતા તે નકામુ થશે

(૧૦) ચાલુ વપરાશના ન હોય એવા કપડા સ્ક્રુકીને પેતબિંદાની પેટીમાં મૂકવાની ઘરના બધા બાળકોના ટેવ પાડવી

(૧૧) સાબુદાણા, ખરબચડુ, ઢાકણ, ઇટર ટ, બાળા હળદર, બાની કોઇ અકિંગ્રક કારણે આરેથી વસ્તુઓ વપરાશ પછી બધી હોય તેને પકડવાના કે કપડાને છેડે નાડા વાળીને બાધી અમ્યાને બદલે બાસ વાસબાળા ડબ્બા કે શીશી કે ઇટર કાગળના બાની બેબાબમા મુરત ઢાકણવાને એરી રીતે મૂકવાની ટેવ પાડવી વખત આવે તે ઠીક મગ જાની જાય છે

(૧૨) રાત્રે સૂતી વખતે બનાજથી મારી મગાવવા સુગીની વસ્તુ મગવાના વાસણ બરાબર ઢકાયા છે કે નહિ તેની કાળજી સ્ત્રીઓએ રાખવી, અને જ્યા એ કે કાળજી ન હોય ત્યા પરમાણુકી એ બાદ કરવાં રહેવુ

(૧૩) સ્ટોવોનાના નાના કુવાડાને ન મા બાબીને કે ઝીટવાન બદલે પતરાની બે બાજુ બેબ બનાવવા કે તેમા નાબીને વાપરી બન્ય પેન્સિલોના કકડા બામાંથી સેટ પાડી એ કે ક્લિપ પેનોના જરી રાકાય.

(૧૪) ગાળેલી કાકરબતેનની સખતાનું બને તે વખને આપણા હાથને ને ટાળીને પકડી કાયકો તે બાકી જાતુ, પણ બાના વપરાશ કપરથી તે બાના વાપરવાને નેને કે ખૂબી બાપરે છે તે ગયાકર લીધા બાદ, તે ખૂબી જ તે વાપરવી

(૧૫) કાકરબતેનની સખતી વખતે ગાદીનો પ્રવાહ બરાબર ન હોવાને માટે બકારો આવ્યા વિનાજ તે બાદ કરવી જ્યારે વખત બહુ બધ્ય હોય, પણ નેગ ન કરતા હજ બાની નતિ થામ્યા પહેલાં

(૧૬) બટનો વાપરી બાધવા કોઇ રીતે ઉકેલ સીધા જ બેગવાથી તેને બહુ ધમારો લાગે છે પરંતુ બટનો બેકબાબી ઉકેલબધ તજ કરવા જેવો છે.

(૯) બે ઘર બાનજે બબ્બા બોબને બે ઘર બાંધી નીકળતા બનમાં ગબળી ઊંચે ઉકેલે કે બેવા પણ બિબેબ વપરાઇ ઉકેલી બબ્બ

(બ) વહન કરેલા, માર પત્ર અંતવાળા અને કાપડને બારણા ગોઠ કે બે નુબસાન કરવા ન રાખી, કપડ કોરા અને ચોખી ત્રિવાબાના કામ આવે એ બી બરીબો બે ચેવડા કાપડમાંથી બની ગબે

(૨) કોટ કોબીબેથી બહુ ઘસે છે, ાબે હેને અહીં બાપના પોકળ ઉંચા રાખે બાની પાવાની બહુ જરૂર છે હરિફેબજ બપાસ

(૧) આબાને આબાકે બાજરીને પહાણી છટબણી તેના ફોતરાં ઉતરી બય છે અને કબુબો બના બહેર મોળા કાણા નીકળે છે તે બનતી દાણ સાથે ભેળ ગોને બાબકો કરી બકાય છે (૨) ગોકલા ગમ બને કાણ બાબવા તુવરીના પાનબાકીમ બાબેથી કેકાણે કરેલા હોવા કપરાત હાથવાકાર કે,(૨) મોટી બધી કરેલા વાકકેકાની અંદરી બાટા મળીને ગા જની મિલિ-ટરેલી ડૅસનની રીતે પકરી કરાય, આની બાબો ાકેલા મોળુ બબાદ કરી રાકાય, બના કેટ રીતે વાકબાગ બાંધા પર આડાતા રીબાના બાદર બાબી કરી રાકાય, (૩) તીબી ાકેલા લેવા પાકલુંથી કહી, અને તેના કેટલા બાજવાના રાબ સાનબાંથી હાબ્બેથી કે બાંગીનાની બેબ વા નાના બાબની રીતે બને બના લે રાકાય. (૬) પરસેવ પાળો ાકેલા વધુ મેળા

ગયા લીધા વિના પોતે હાથે રોકરેાજ ધોતા રહેવાથી ઓછાં ફાટશે ને સાબૂ બચશે.

ભાગવતપ્રસાદ જાનીની

•(૧) ઈસ્ત્રાજીની કાણા કાઢી લીધા બાદ વધેલાં છોડા ફેંકી ન દેતાં કાંસકીઓ ધોવાથી કાગળ અને પેકાની કાંસકીઓનાં ખોડાકેનામાં પાણરવામાં આવે છે તેથી માલને કબાડ લાનની નથી (૩) નારીએળના છોડાં કેમલા સળગાય વામાં અથવા વાસણ માજવાના કામમાં આવી શકે છે.

ખેાડી માણેકલાલ મફતલાલ

(૧) રવાડ બનૂકળ આવી શકે તેા ચહા બનાવવામાં ખાંડ અને દૂધ મિશ્રિત પેંડાને વપરાશ શક કરવેા. અર્ધેમા સરવાળે ૨૦ ટકા જેટલેા કાયદેા થશે (૨) ઇસ્ટરીનેા મેાહ છેાડી દઇ ગ્રહેજનાક ગાવાલીલાં કપડાં સંકેલી યેાગ્ય ઘડી વાળી રાત્રે પથારી નીચે કે કિવડે વજનદાર વસ્તુ નીચે દબાવવાથી ઇસ્ત્રીની ગરજ સરશે અને નરમાની માંડી આવરણાથી કપડું બગડે તેમજ મહેનત સાથે સમય બચશે (૩) જૂનું બૂટેાનાં પેાનિયા, સાડી તેમજ બને તે ગેરેા, કાટલેા, ફ્રેંક, ખમીસ, કેાટ,પ્રકૂન, પેાલકાં વગેરેના બટનેા નકામાંનું ગણી કાઢી ઘર તેનેા ફરીથી કપયેાગ કરવેા (૪) ચૂલા માહેની રાખ ન કાઢી નાખી ફેંકી ન દેતા તેને ચક્રમાળ કરી તેમાં મીઠું ભેળવી કતરજન બનાવવું (૫) કાટખનાં છેાડીયા નકામા ગણી ફેંકી ન દેતા તેને સુંદ્ર ઉ કકડા કરી ઉવરસ પથરતે રાત્રે મેાઢામા નખી ચૂંઈ જવું

મહીપતરામ જોષી

કસોટી

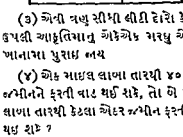
ખુશ્કિને કસતા આ નીચેના પ્રશ્નેાના ઉત્તરેા પૃ. ૨૪૮ પર જોવા તેા ગળશે જ. પણ માત્ર કુતૂહલથી તે જોવાની કૃતાપ્રબ કર્યા વિના તમારી મેળે તમે કેટલાના ઉત્તર શેાધી શકેા છેા તે જુઓ, એના પરીક્ષામાંથી તમે કેટલા ટકાએ પાસ થાએા છેા તે તપાસેા:

(૧) એક ગામનેા પ્રાણીબાગ જોવા અમે ગએલા, ત્યારે ત્યાંના રક્ષકને પૂછ્યું કે આંહી કેટલા પશુ અને પંખી રાખેલાં છે? તેણે જવાબ આપ્યેા કે અમારે ત્યાં જે જનાવરેા છે તેના કુલ માથાં કરે માથ છે અને કુલ પગ ૧૦૦ માથ છે હવે પશુ કેટલાં ને પંખી કેટલા તે તેા તમારે શેાધી કાઢવાનું' તમે કહેેશેા કે કેટલા હતા?

(૨) આપણા કેટલાક ગુજરાતી વેપારીએ તબેલા પુસ્તકેાના તેમનું સુંખ્યાના આંક વાપર્યા છે કેમકે હરેાનિવિકરાસ કાંટાવાળા-નીયુક્તી ૧૦૦ વાતેા.' આવી રીતના પુસ્તકેાના કેટલાક નામા, તેમાનાઆંકડા વિના આ નીચે આપ્યા છે, તમે તેના આંકડાપૂરી દેશેા?

કેસવપ્રસાદ દેસાઈ કૃત સારી ... વાર્તાઓ
રામનારાયણ પુના પાઠક કૃત ... પ્રવાસેા
ચિન્હભાઈ કૃત ... મૂળાંઓ
હરિભાએમ મહેતા કૃત ... નાટકેા
નરિવેકાસ રાવળ કૃત ... સુંદરચિત્રેા
ચંદ્રશેકર પંડ્યા કૃત ... પ્રેમકથાઓ
કનુ દેસાઈ કૃત ... કાવાચિત્રેા
'રેાશન' કૃત ... બનલા

તમારી બાજુ ખાતર એટલું કબેરીએ કે એ બધા આંકડાઓનેા સરવાળેા કરેા તેા જવાબ મશે હજો તમે મૂંઝવા આંકડા સાચા છે કે નહિ તેનેા તાળેા મેળવી જોજો

(૩) એની બાજુ રીબેા લીટી દોરેા કે જેથી કપલબ્ધી આકૃતિમાનું એકેએક બરાબુ એકએક બાનામા પુરાય નય

(૪) એક માણસ લાબા તારથી ૪૦ એકર જમીનને ફરતી વાડ થઈ શકે, તેા બે માણસ લાબા તારથી કેટલા એકર જમીન ફરતી વાડ થઇ શકે ?

(૫) ચિન્તળ કઈ રીતે મેળવી સકાય છે? રીબેા બાબુમાંથી ? કાસા અને કલાઇના મિશ્રબુથી ? તાંબા અને જસતના મિશ્રબુથી ?

(૬) એક ચેાપડીના મુખપૃષ્ઠ (પહેલા પાના)પર ૧૨ લીટીઓ છે, તેની પ્રસ્તાવનાના દરેક પાના પર ૩૨ લીટીઓ છે ને ચેાપડીના બાકીનાં પાનાંઓની દરેકની ઉપર ૨૭ લીટીઓ છે એ ચેાપડીમાં કુલ છાપેલા પાના રપર છે અને ચેાપડીમાંની કુલ લીટીઓનેા સરવાળેા ૬૯૦૫ થાય છે. તેા પ્રસ્તાવનાના પાનાં કેટલાં હશે ?

(૭) એક માણસ પેાતાની વિધવાની બહેનને પરણે તે કાયદેસર ગણાય કે ગેરકાયદેસર ?

સંગ્રહત્રયી

•તરાનું'

૧

બ્હેલી બ્હેલી ચાલી જતી એ રાત,
સાંભિળ મારી વાત:
પ્રશ્ન એક પૂછુ તને, કે ઉત્તર ને ઓહ;
દીર્ઘ સ્થાન કરી ય તેં જ્યાંય વસે છે સ્નેહ ?
ખસતી સ્મૃતિ નહીં જ્હેલની ગનમાથી ક્ષણવાર,
ના સ્વપ્નામાં પણ મને મૂકમેા તેહનેા પ્યાર.
કયાં છે એનું પારણું, રહ્યો ખેલી છે કયાંય ?
ના પત્તો મુજને મળ્યેા શેાધ કરી મેં જ્યાંય.
નહીં ભીંત નહીં ગેાખમાં, ટાકામાં નહીં તેગ;
માત્રામાં પણ છે નહીં અરધેા ટૂકડેા મેગ !
ખટકેા મુજને છે ઘણેા થયા પછીથી જ્હાત:
મુખના દર્શન ના થયા ખાધી જ્હેલની સાત !
સાબળ મારી વાત
બ્હેલી બ્હેલી ચાલી જતી એ રાત.

૨

ઝીણું ઝીણું હસતા તારકવૃન્દ !
મુજને તમ શા ફૂંદ:
તમે બુંસેા છેા આભમાં, રહ્યો બુલી હું ચેર;
કર્યો બ્વાસ છે કેાએ રહ્યો નબી શી ચેર ?
ભરી છાબમા છે પડયા, ટકટા મારા લાખ,
થયેા ગબે હું કેમેાય નહીં તેટલી રાખ !
ચાળી પડીકું બનવું રહ્યો એથી છું એસ,
પ્હેાંચે હાથ ન કેાનેા ગહુ કેમની એસ
હતા કેાટ મુજને ઘણા હવેયે વસવા જ્હેડ,
પન કેરા કાટા સમેા હાય ! ગળે છે તેહ.
એેયા એસ બનવરના, બનેયા બગના ફેંક;
પેાત બગડેા આવતા વાત બધાંની મહ :
મુજને તમ શા ફૂંદ,
ઝીણું ઝીણું હસતા તારકવૃન્દ !

૩

ધીમે પગલે આવની નિદ્રા, આવ;
મને તવ એક વસાવ
શાક્ષ ગએલા ચિત્તને છે તુજ વિણ નહીં ઐન,
માતા જેની લાગની અથવા મેાટી ચેન '
પછી પાલવે શેાકના, બાળી પતનની પ્રીત,
કેને તારા નહિ ગમે મધુરું મધુરું ગીત ?
માખણ કેરે બારણે તુજ અનુપમ વેણાય,
થઇ નષ્ટ કે રસેજમા ફરી કરી વિસ્વાય !
જતા શ્રેાભ મનના શમી, મટે હૃદયવિક્ષેપ,
લાગેા જેના તન પરે તારેા કમળ લેપ
લઈ તાઝગી અવનની, બની વત્સલા આવ;
થાય નહિ જ્યાં કહ્યો એવા ગીત બુણાવ.
મને તવ એક વસાવ,
ધીમે ધીમે આવની નિદ્રા, આવ

'પતીલ'

ટિકિટો સંઘરવાનો શોખ

આ વિષયમાં મેં બાળક 'કુમાર'ના ચાર ચોટા વિચારો જ-ણાવ્યા છે પણ એ કિશોરા આપણા દેશનો તો હજુ ઘણું બધું જાણવાનું રહે છે અને તે ચોટા લેખોથી આખી દુનિયાના બીજ દેશોમાં તો આ શોખ ક્યાંના આબાલવૃદ્ધ સર્વમાં ખૂબજ હોય છે તેમજ તેને લગતા બાદેશકો પણ ત્યાં પુષ્કળ ચાલતા હોય છે, કેમકે ત્યાંનાં નાનામોટા લગભગ દરેક ગામે એને લગતા ગ્રુપો કે ક્લબો હોય છે, બાલ અને તે વિષયના અઠવાડિક માસિક પત્રો નીકળે છે, અને એ કુપરાત દેનિક છાપાઓમાં પણ દરરોજ એ તરફની કંઈ ને કંઈ કુપયોગી હકીકત, ક્લબોને લગતી માહીતી અદેવાલો વગેરે આવે છે જ્યારે આ દેશમાં, આવા પ્રકારના મુરબ્બી, બાલ એ જ ત્રણ જ પત્રો બહાર પડે છે, અહીંકે ક્લબો કે, આખી તદ્દન અજાન જેવુ છે મોટા શહેરોમાં રવબાજકથા કોઈ ટિકિટોના સમાજક છે, પણ તેબા-બાનો કોઇ કે કાના ટિંડુસ્તાનની શરૂની ટિકિટોના જ સમ્રહ કરતા હોય છે, અગર તો કાઈ ગામ બિટિશ કોલોનીનો જ સંઘરવાનો શોખ ધરાવતા હોય છે તો તેઈ માત્ર ધ્યેય કરવા પરતુજ કાગ કરતા તેબા-બામા આવ્યા છે બીજા દેશોમા આ વિષયનુ અદકુ વિશાળ કે વિવિધ જ્ઞાન સામાન્ય બાળકો પણ ધરાવતા હોય છે અને લોકો એ શોખનો કંઈક આશે લાભ કઠાવતા તો હોય છે તેટલું જ બાપણે ત્યાં અજ્ઞાન છે આ શોખ ધરાવનારાઓને વિનતિ છે કે તેમણે એ વિકાસવવા બનતુ કરવું જોઇએ પોતાના ગામના ટિકિટ સમાજક હોય તેને સાથી સપર્ક સાધવો, ઓછામા ઓછુ વાદીનાઓ એક બળત એક અંકો મળી એ વિષયની ચર્ચા કરવી, અઠવાડીના સમ્રહો બદ પર-પરની નવીન ટિકિટો જોતા રહી તે બનતુ પોતાનુ જ્ઞાન વધારવુ અને તેવી ટિકિટો મેળવવા પ્રયાસ કરવો અગર તો સામા વાને અકથી વધુ હોય તો અદલાબદલ તેન કરેલી પોતા પારેની ટિકિટો કિટે બદલો કરવો વગેરે ઘણું કરી શકાય ઘણા દેશના ટિકિટો કોઈ પ્રકાર પુરતી જ બહાર પડે છે અને નાવિધવના માસિકો દ્વારા બળવા જે-વાય એવુ વળત સુધી તે બાબત બધુજાણવા જ બાકની નથી પરતુ પરસ્પરનો સપર્ક રહેતો હોય અને એ પરસ્પર તથા પરસ્પરના શોં-ખીના સાથે ઘણુ સપર્કમા રહ્યા કરતા હોય તો તેની માહિતી તરત ગળે છે અને તેની નવીન ટિકિટ બહારથી કે ખરીદીને અદેવાદીથી મેળવી સકાય છ

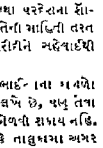
ગારા ઉપર આ શોખ ધરાવવા ઇચ્છતા ભાઈ-ના સામેથી આવે છ અને પોતાને આમા પરિચિત કરવાનુ કહે છ, પણ તેવા વ્યક્તિગત પત્રો લખીને આ જ્ઞાન પરવા આપી કે મેળવી શકાય નહિ. તેવા ભાઈઓએ પ્રથમ તો પોતાના ગામમા કે તાલુકામા અગર જિલ્લામાં આવા જે કોઈ શોખીનો હોય તેની તપાસ કર્યા કરવી જોઇ-ઇએ અને ઉપર કહ્યુ તેમ પરસ્પર ગળી ઓળખીનો સપર્કમા લાજ હોવો જોઇએ એ રીતે સાધારણ જ્ઞાન મેળવી રાખવો કે પ્રકાર કઈ ટિકિટમા ખાસ વિશેષતા છે કે આકર્ષકતા છ ને કયા કારણે અમુક ટિકિટો લાખોની કિંમતની બની જાય છે અમુક બધુ નાવુંવાનુ ગળી રહેશે તથા પોતાને સમ્રહ વધાર બને અને સરકળાથી વધારી શકાશે

એટલુ ચોક્કસ માનવુ કે બાત્યારે સેમાદ કરેલી ત્રાગવીમાંની કેટલીક તો ૨૦-૩૦ વરસે બધુ કીમતી થઈ પડે છે એકે બધી કઈ બાસ કીમતી બની જતી નથી, પરતુ તેમાની ઘણી- તો બજર ઉપ-પ્રાપ્ય (rare) જેવી નીકળી આવે એમકે કેટલીકવાર અમુક ૬ ક મુ-દત માટે અમુક કીમતની ટિકિટોને બીજી કીમતના કરવી નાખવામાં આવે છે, દાખલાં બ આપણે ત્યાની પચીસ રૂપિયાવાળી ટિકિટની ઉપર એક રૂપિયો એમ છાપી તેને સરકારી કામ માટેની 'Service' ટિકિટ તરીકે વાપરવા કાઢેલી તેવી ટિકિટ લેખને બહુ સ્વલ્પ લાગેલી પણ એમાં પર છાપેલા One Rupee અક્ષરોમાં કોઈ ગલ-ષમાં Etq એટલે પાછુ ચૂટી ગએલુ લીધે તો ૬ને બદલે F બચી એવી ટિકિટ અપ્રાપ્ય ગણાય છે, અને એવાની કીમત પાની મોટી થઈ જાય છે! કોઈનાં Rs હોય તેના બદલે ફક્ત Rs હોય ને પૂર્ણ વિરામ ક્રાય કાઢી નાખ્યું હોય તો તેની કીમત ૧૫-૫૦ ઘણી થઇ જાય એવી એવી ઘણા દેશોની બદલાણી ટિકિટો બહારના સાધારણ એમજ ધરાવનારના સમ્રહમાંથી પણ ગળી આવે છે અને તે એ જોઈ ખાલ થઇ જાય છે એટલે આ પ્રમાણે જ્ઞાન મેળવવા રાનત પ્રયાસ કરતા જ રહેવુ જોઇએ એમ કરતા બીજેથી કે મોટા સમાજકના સંપર્કમા આવી જવાય તો અઘનુ જ્ઞાન મેળ-વવા ઉપરાત તેની સાથેના બદલાણી પોતાને ઘણીબધી નવીન બ-તની ટિકિટો મળી શકે ગુજરાત કાઠિયાવાડના તો ઘણા બાબેમા દુનિયાના વિધવિધ ભાગોમા જઈ વસેલા છ અને એમાંથી કાય એમના સગાંસ્નેહીઓ ઉપર આખામા દેશમાં પ્રસ્થ પણ આવે છ કેક નામમાં જેવા જોખધરાવનાર ભાઇઓ હોય; અને પોતાના નામમાં એવી ટિકિટો કે તેમના મેળવવા મથે તથા સમ્રહ કરે તેમજ બીજ ગામવાળા સાથે સંપર્ક રાખે તોપણ ઘણું કામ થઈ શકે પોતાનો સમ્રહ એ રીતે સમૃદ્ધ કરવા ઉપરાત તે મેટા મોટા સમ્રહકને પણ પોતા પાસેની વધારાની ટિકિટોમાંથી પુરી પાડે પોતે પણ કાયમ ઉકાની શકે ઘણી બબાવાળા તો હાલ એવી ટિકિટોવાળા મેટાય કવર અજ્ઞાનના કેવી દેવાય છે તેનો ખ્યાલ થતો બતાવી ને પોતે મેળવી શકે તથા તેની ઉપરોક્તિના સામાને સમાવનારી નાની બબિયમા રખ પરરહે તો એ સંગ્રહ બહુ જ કિંમતી થઇ પડે અને સામુસ તેમે જ્ઞાન કરાવી શકે અગર પોતાના વારસા માટે કાયદો કરાવવા કેની ગિ-ચ્છત મૂકી શક પરદેશોના તો અની મોટી કિંમતોએ કે બ ના બધામાંથી લાખો રૂપિયા કમાય છે

આપણુ ઘણા ખરે આદેશો આદિમાગ એગ્રીકલ્ચરલ, જંગલાત, બિટિશ કોમાકીલ્ડ એટન, કેન્યા વગેરે ગ્રુપો છે વળી લાલ લટાને લીધે દુનિયાદરસ્તે ઠપાવનુ એકબાજ કોઈ ખાનીખરી ઠપાવ ૬ ૨ મોકલાયી આવે છે, અને એવા બેક લાખો વાર્ષે વધે છે! તેના ઉપર એક રિસિપ્ત ઉપરની ટિકિટ ચોટવી જ જોઇએ એ બાબ ત છે આ શોખ ધરાવનાર ભાઇઓને મારી સલાહ છે કે તેવાઈ અની રિસિપ્તવાળી તથા તે ઉપરની કીમતની ટિકિટ બરાબર સાચવી રાખવી, તેમજ હિંદુસ્તાનની પણ બે રૂપિયાની ઉપરની કીમતની પણ સાચવી રાખવી ટૂંકમા હિંદુસ્તાન બહારની બધી કીમતની અને હિંદુસ્તાનની બહારની બધી કીમતની તથા આજુ બે રૂપિયા ઉપરની તો બરાબર બે-ની સરી સાચવી

આવી પ્રાસંગિક તથા વિષે, તેમાની વિશિષ્ટતા વિષે તથા બીજા વિવિધ વિશેષ જ્ઞાન વિષે બધુ હવે પછી

કસોટીના જવાબ

(૧) ૧૪ પશુ ૨૨ પગો, (૨) ૨૦, ૪, ૬, ૩, ૧૭, ૫, ૧૬, ૩, (૩) ટાળીબંધ વસુબનાવેલી આકૃતિઓ, (૪) ૧૬૦ એકર જમીન; (૫) નાળા અને જરાતના મિશ્રબુણી, (૬) ૪ પા ા. (૭) બબળ જ નહિ, વિધવા તો એવા બાબુસની જ બાય ને?

ચન્દ્રલોકનાં માનવી (અનુસંધાન પાછળના પૃ. ૨૬૬થી)

ભાગી જેવી જતાં પ્રોફેસરે ઓહ્યે જ રાખ્યું: 'રૉસ, મને ખાતરી થઈ છે કે એ લોકો વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રનાં આપણા કરતાં ખૂબ જ આગળ વધેલા છે. એમની પૃથ્વી પરની ઉપસ્થિતિ જ એ સાબિત કરે છે ગુરુત્વાકર્ષણ પર તેમણે કાબૂ મેળવ્યો લાગે છે.'

'આ લોકોએ?' રૉસે ચોંકાર્યાને ચીડના ઉત્તર આપ્યો: 'આ ભગતરાં જેવા માનવીઓએ?'

'ઓ જ' હું કહું છું ને ' ચન્દ્ર તો આપણી પૃથ્વીના ઊંચા ભાગ જેવડો છે એને લઈને, પૃથ્વી પરની એમની હીલચાલ ચન્દ્ર પરની હીલચાલ કરતાં મુશ્કેલ બને છે; કારણ અહીં એમને ખૂબ પોતાનું વજન ઝારગણું લાગે છે. વળી ચન્દ્ર પરનું વાતાવરણ ખૂબ પાતળું છે એના પ્રમાણમાં પૃથ્વી પરના ગીચ વાતાવરણનું દબાણ પણ એમની એક મુશ્કેલી જ બની રહે તેમ છે તેમની દુઃસહ ગર્ભ, પોષણ માટે માનવરક્તનો તેમનો ઉપયોગ, આ બધી બાબતો ગને તો, પૃથ્વી પર તેમની વિકાસ ગતી લાગે છે.'

'જુઓ પ્રોફેસર, એ બધું જ્ઞાન બારી પાસે પ્રદર્શિત કરવાની જરૂર નથી મને તો ખેરીલ~'

પોતાનો મુકામ નજીક આવતા રૉસની વાત પૂરી સાંભળ્યા વિના જ પ્રોફેસરે તેને સાથે લઈને ઢોર ભૂખી અંધારુંક ઊગડેલી તેમની આ ચપળતાનું કારણ રૉસ ન સમજી શકશે પરંતુ એક વાત તો એ સમજી શકશે કે આલુબાજાની સંધળી વસતિ ધરણાર ઉઘાડા જ મુખોને ક્યાંક અદશ્ય થઈ ગઈલી. સામે નજર કરી તો એક ચાન્દ્ર માનવીનું શબ પડેલું જણાયું !

રૉસ એવા આશ્ચર્યમિશ્રક અનુભવોમાંથી પસાર થઈ રહ્યો હતો કે અમાપી શી માંસ હાડકાંને એને સુગંધ નહોતા ચાન્દ્ર માનવીઓના પ્રથમ સ્પર્શન પછી તે ઉપણાબપરી એવા તો કઠણ પ્રસંગોમાંથી પસાર થતો રહ્યો હતો કે સ્વસ્થ ચિત્તે કશો વિચાર કરવાની તેને પુરસ્કાર મળી નહોતી. બીજી બાજુ પ્રોફેસર પોતાની રીતે આ ઘટનાનું રહસ્ય પામવા મથી રહ્યા હતા. જ્ઞાત અને અજ્ઞાત વચ્ચે એમનું જ્ઞાન જાણે ઝોલાં ખાતું હતું

પ્રયોગશાળાનાં બારણાં નજીક બને પહોંચ્યા ત્યા તો પ્રજ્ઞાતના ચૂપચાપ્યને બહારે આકાશમાં એકાએક ક્યાંનાંક છવાઇ ગઈ પૃથ્વી આખીને ખહેરી બનાવી દે એવા ગડગડાટા સાંભળવા લાગ્યા અચાનક ડોટ અદ્રશ્ય આપી ચડી હોય તેમ રૉસ નજીક જમીનથી આકર ઊંચકાયો તેનાં હોશકોશ હજુ કાયમ હતા, પણ એકાએક એના માથામાં કશુંક ખટકાતા એને તમ્મર આળ ગયાનાને બેભાન થઈ ગયો.'

પોતાની આ મુગ્ધતાંમાંથી રૉસ જાગ્યો ત્યારે સભાનાવસ્થાનુ પહેલું જ્ઞાન તેને ટાળા ભમણાંગા થતા કંઇક કર્યો થયું એનું આખું શરીર જાણે બહેક બની ગયું હોય તેમ તેનું એકે અંગ ચાલી શકતું નહોતું ભાનમાં આવતાં પહેલો જ વિચાર તેને બેરીલનો આવ્યો. અને એ સાથે જ ચાન્દ્ર માનવીઓ અને આગલી રાતના બધા અનુભવો તેની સ્મૃતિના તાલ થયા.અને પ્રોફેસર પ્રોફેસર હાર્દિ? કેરીલ તેમને પોતાની ગાડક જ ઊંચે ગાયે અદ્રક ઊડી નીકળેલા જોયા ને તેને હવે યાદ આવ્યું.

પણ એ ક્યાંથી બન્યું ? એ એક અકરમાત હતો કે કોઇનું ષોડ્યન્ત્ર-પુર સરનું કૃત્ય હતું ? ચાન્દ્ર માનવીઓનું એ કૃત્ય હશે ? ખચિત એમ જ હોવું જોઇએ પણ હવે પ્રોફેસરને ક્યા શોધવા ?

પરંતુ પ્રોફેસરને શોધવા પહેલાં તો પોતાના હોશ સંભાળવાના હતા. એણે પોતાનો હાથ જોવેડો વાળી લેવો. બહુ મુશ્કેલીએ પણ આખરે એ વળી શક્યો ખરો. 'ઓહ, પૅરેલિસિસ (પક્ષાઘાત) કંઈ તો નથી ' તેણે સનોષનો એક દમ લીધો

ધીરે રહીને તેણે એનું કારણ શોધી કાઢવું તેનું આખું શરીર કોઈ પદાર્થથી જકડી લેવામાં આવ્યું હતું. આ વિચિત્ર બધનથી તે ક્રોધ અનુભવવા લાગ્યો પોતે કોઈ ચિંતિત્યાપક પદાર્થ હોય તેમ બહુ મુશ્કેલીએ તે પોતાનાં અંગ વાળી શકતો

ચન્દ્ર માનવીઓના જ્ઞાન અને શક્તિ હવે તેને ચકિત બનાવી રહ્યા ભૌતિક નજરે ગાત્ર બાળસિયા જેવા એ પ્રાણીઓમાં આ કરામત ક્યાંથી આવી એ તે વિચારવા લાગ્યો.

એવામાં અચાનક કર્કશ આસપાનની ચહુંના ચકચકિત પ્રકાશ દેખાયો રૉસ પેલા ચાન્દ્ર માનવીઓની તોતીંગ ઈમારત નજીકમા જ પડેલો હોઈને એ આખી રચના પ્રકાશથી ઝળહળાટ બની ગએલી તેણે એકે તેની સાથે એ રચનાની અંદરથી કશો ખટખટાટ ધ્વનિ પણ સાંભળવા લાગ્યો.

રૉસ ઘોડી જ વારમા તેનું કાણું સગજ ગયો ચાન્દ્ર માનવીઓ ચન્દ્રલોક સાથે સંકેરો સ્થાપવી રહ્યા હતા. તેનાથી ઘોડા જ અંતર પર રહેલા પણ ચાન્દ્ર માનવીઓ કશીક ઉત્તેજના પૂર્ણ વાતચીત કરી રહ્યા હતા એકનો આકાર દુબળા શરીર પર મોટી ઓપરીયાળા એકાદ વાનર જેવો હતો, અને એના હાથનાં આંગળા આગાગોનના પત્નની માફક ઝડઝંખાલા હતા. બીજનો એકાદ બાપરથુરી વના જેવો આકાર હતો, જ્યારે ત્રીજનો આકાર પૃથ્વી પરના મેદ પણ પ્રાણી કરતા વિલક્ષણ હતો.

રૉસ ત્રીજી આખે એ ત્રણેને તાકી રહ્યો. દેખીતીરીને જ એ ત્રણે ઉત્કૃષ્ટ એલા હતા તેઓ એકાદ સંદેશ આપવા સંદેશવાહકની રાહ જોઇ રહ્યા હતા ત્યા પેલી રચનાને આંખે કંઈક ફેરફાર જણાયા ચાન્દ્ર માનવીઓને ગોટા સમૂહ કરતો દેખાયો તેમનાગા સીસોટી જેવી ઘાટાઘાટ સંભળાઈ રહી હતી પેલા ત્રણે પણ સત્વર ત્યાં ચાલતા થયા રૉસે નિરાતનો એક દમ લીધો.

ત્યા તો 'અરે રૉસ, તું બાનમાં આવી ગયો કે ?' એવો પ્રશ્નાર્થી અવાજ સંભળાયો. એ અવાજ પ્રોફેસર હાર્દિનો જ હતો, એ ક્ષણતા રૉસને વખત ન લાગ્યો આ વખતે તો એ ચોંકાર ઊઠવા ને બોલ્યા, 'જુઓ પ્રોફેસર, તમારે માટે ગને ખૂબ માન છે, પણ આ તે અસહ્ય છે આ બધુ શું બની રહ્યું છે અને હજુ શું બનવાનું છે તેનો ખુલાસો અને ખેંચાઈ છે'

'ફ્હ !' પ્રોફેસર બોલ્યા, 'જે બન્યું છે તે એ અને હવે જે બનવાનું છે તે..' તે જે રીતે અટકી ગયા તે એમના જવાબની અનોક્ષકતા સૂચવતી હતી

દરમિયાન રૉસ પોતા પરના બધનના ગણ્ઠેરમાંથી છૂટવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યા હતો પ્રોફેસર પોતે પણ એ જ સ્થિતિમા હતા એ તેઓને તેને કંઈક આશ્વાસન મળ્યું પરતુ એ આશ્વાસન ઘોડી જ વારમા ભયજનક નીવટમું લે બને આ જ સ્થિતિમા રહે તો એકબીજાને શી સહાય કરી શકે ?

એવામાં પ્રોફેસરના આ શબ્દોએ રૉસના ઢૉ વગરના માથા પરના વાળ ઊભા કરી દીધા કે' 'હું માનું માનું છું ત્યા સુધી તો, રૉસ, આ લોકો આપણને તેમની સાથે ચન્દ્રલોકમા લઈ જવાના હોય એમ લાગે છે'

'શું ? શું ?' બબડી એળાકળા બનેલા રૉસે પ્રશ્ન કર્યો

ચાન્દ્ર માનવીઓના અવાજ હવે ચોગરદમથી સંભળાઈ રહ્યા

હતા ગોવાળીયો એ અવાજનું બળ વધતા જતું હતા કપાક્ષ સંભા ળતાં આજ્ઞાનુસારી અધવા એકદમ નહીં રહ્યા હોય તેમ લાગ્યુ હતું. પેલી ભાષુઆના ભાષુના અજ્ઞાનને મનુષ્યભાવ પાછો આવ્યુ હશે.

"કેમ, આપણે અજાણ્યા દેશોનેજ ને હતે. અને તેય ગાઢો પણ ઉતરી ગયે હોય તે જાને છે ! ચમત્કારને કેમની વધુ નજીક આવવાનો પ્રયત્ન કરતા પ્રોફેસર બોલ્યા.

"આહ ! કે સાચી !" કેમે પ્રેમ કર્યો.

"કોસ્મિકનાને સ્ટર્ન !"

જોતાંવેત વરસ વાહ આપ્યુ કે પોતાની ગણવર્ણી શોધમાં અંતે પ્રોફેસરને આખેરી મુકામ આવ્યો હોવાનો 'કોસ્મિકમ' શબ્દનો તેમાંય ત્રણવાર કર્યો હતો. ગણિતના કરવારમ અને ૩ પ્રયોગની ક્રાન્તિકર શોધ કેના વડે થયુ અને તેમ હતી પ્રોફેસરની પ્રયોગશાળામાં રાખના કેક ખોરાની અકલ નાકની કરની અકલ કહાની બનાવા ઉપ તેનું તે પરાણે બોલ્યા હતો. તે વખતે તેને તેનું મહત્વ નહોતા સમજાયુ, પણ હવે તેનો કર્ક બરાબર આવતો હતો.

"તમારી શોધ ? " કેમ વધુ ખાતરી માટેનો હતો પ્રોફેસરે તેને ઉત્તર આપ્યા :

"તેમના પ્રયાસશાળાની પૂર્વેથા ત્યાંના સપના વાતકારમાં એ કરાય નદિ સમાન્યા હોય— કેમે નું થાશ ધુ ત્યાં સુધી તો મારા કરતા તેમના વધુ સમાન્યુ પરાયે છે આપણે પ્રયાસશાળા પર પ હોવાના ત્યારે અજાણ્યાનો અને અજ્ઞ ગેરસિવમની સીમ કરેથી બહારની પાર્શ્વ ગઈ હતી એનું પરિણામ શું આવ્યો તે હું અનુમાન કરતા પ્રથમ ક્રમ કર્યા સિવાય હતા આપેલો એના સદેહ પણ અર્ધ અનવસ્થા નીચે ઉ એનું બળ આકર્ષક દોય છે મારો વિચાર એ હતો કે આપણે પહેલા જ બહારી ન્યાય કરીએ—"

એ સાથે જ ગાન્દ્ર માનવીઓનો ઘોષાર વધી પડતા કેમ કે પાછીના કેટલાક ૨ બહેન ન આવતી ભાષા, પણ ત્યાંના અનુસરણોના એ પાછીના પ્રોફેસરના આ શબ્દો તેનાથી બરાબર બેસબાતા હતા.

"હું હજી પ્રતિમાન કરી શકું તે પહેલા તો એ લોકોએ અને બધી ક્રીયા હું મારા બાનણા પર કબ્યુ વિશેષ કરી શકું એમ પણ ન હતા અને રોકિલમ હાજરી વધા ઘણી બધુ સ્વપ્નોના બધે પણ ન હતા તારા માટે પણ તેમના આભાવપણ અસ્વાભાવિક હોવા પરથી એને લાગ્યુ કે તેમના આપણને અનેને અહમ્યતા આપણો બાકી છે હું ન એજ સમયા છું તે પરથી જ્ઞાન છે કે તેમના પરથી પર કરીને શોધખરેક આપવાકે આદીની વનસ્પતિ નિઅમ પ્રાણીઓના તનના તેનો એમના કે, અને કરાય આપણને બનેને પણ તનના તરીકે કર્ત્તવ્ય'

"બધા—" પ્રોફેસરે આગળ ચલાવ્યુ એમના ચહેરા પર આમ ચિંતા જબાની નહીંતી "પૃથ્વીનુ વાતાવરણ તેમના ગાન્દ્ર શરીરને પ્રતિકૂળ નીવડ્યુ હોય તેમ જ્ઞાન છ ૩ જરાક ઢાકે પડ્યે ત્ય ને જન્મ દે તેમ"

કેમે તેમ કરીને એવુ તો ત્રે ગાન્દ્ર માનવીઓ મહામુશ્કીલને અંતે ટેકરી પર બધી ગાડા દોય તેમ લાગ્યુ તેમનો ભાષ પ્રતાપ દોય તેમ લાગ્યો તેમના બાજ બેચાતા હતા એવામા બીજો એક ગાન્દ્ર માનવી ત્યા આવી પહોચ્યો એનો ચહેરો ભયાર્થિક હતો. ઝાડા આરામ મળવા પર કાકડા કેવા બબરા કાન હતા અને કેમને બાયસુન્ન ચહેરા પર એ દરકાર આવ્યુ નહી આવતા હતા કેમે આવીને પેલા એને બાજ હાથ બ્રાન્ડકાઢયો અને કેમનાં શરીર બહારે બબરા આંતિને બરમ થઈ નવા !

"ટોમસ બૅકટનસ્ત્રુ પણ આગ બ આવી બન્યુ હશે." પ્રોફેસર બબરાબ્યા

કેમે એ વખતે પોતાના બેધનમાંથી ક્ષવાતા વસ્ત્રવિચારો પ્રોફે સર તરફ પીઠ કરી પડ્યો હતો. પ્રોફેસર ફક્ત બોલ્યા કરી. ત્યારબાદ તેમ સાભળને લાધ્યા હતા તેને એ અપ્યુ લાગ્યુ કોઇક નાજરિયાનું પ બ્રહ્મ્યુ એ અપ્યુ અત્યારે તેને આવી પહોચ્યા થઈ પડ્યું. એવું એ સમજ્યુ ત્યા તો એક બાજુ દોડાવતો આજ્ઞા થતા તે ફરી ચડવા પડ્યો રહ્યો.

આખરનો ગાન્દ્ર માનવીએ તેને તપાસવા માટેનો તેમો બારે પગે કેમના શરીર પર ફરવા લાગ્યો. કેમ અપ્યુને પેટ નીચે અનાજીને આંખો ગોળી બોબાન કરી પડ્યો રહ્યો હતો

ગાન્દ્ર માન ઈ પ્રોફેસર પાસીને અર્ધા તેની જ પ્રોફેસરની જ ઉપરથી. "કેમ આપણને પૂરથી પરના કોઈ પણ મનુષ્ય કરતા મદ્રાસ તક ગળી છે. ગાઢમા ચન્દ્રપ્રેક્ષની મુસાફરી કરી !"

"અરે બબરામા નહ એવી મુસાફરી ! હું તો આગાથી કલ્પના પાસુ છું એ અપ્યુ શોધી મદ્યુ છે"

ધીમે ધીમે એ અપ્યુ જરે પોતાના શરીર પરનું ખિસિયાણ બબર એવું ચોરવા પાણ્યુ હતું. બુટ્ટ મુજબનુંજ પણ આજરે એ તેમા સફળ થયો. પણ બુટપારાનો દમ એને ને પડેલા તો કેટલાક ચાન્દ્ર માન લેવા આવી પહોચ્યા. એમાના કેટલાક પ્રોફેસરને ઘેરને ગયા, અને બીજા કેમના ઉતારી બબરાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા પણ કેમ હવે બધબમુક્ત દોવા કારણ શસ્ત્ર ગઈ પણ હતો એટલો બબરા બબ્ય અપ્યુ અવાચક્ષા માટેપ્યુ કેટલાક બાયસ થઈ ત્યા જ હતી પડ્યા જાન બાણાના નાશ કેમને તેમની પીડા પડી

ગાન્દ્ર માન ઉંચા પેલા પાતુના અપ્યુન અતિ નાઝુક જતા હતા એ બબરાન હવે બીડાવુ બ્રહ્મ દોય એમ લાગ્યુ હતું. પાતુના પાક જાતા બનેલા એના ઉતારાબુ સ્થાન પર ટોળે વળેલા ગાન્દ્ર માનવીઓ બબરાવસ્થા અરક જવાની તૈયારીમા હતા એમના હાથમાં ગ્રેટ અર દાર્ટી હતા !

'દાર્ટી-દાર્ટી-બુ આવું છું ' કેમે કૂચો જમ પાડી

પબ્યુ એ પહેલાં ત્યાર પહેલા તો પ્રોફેસર હાર્ટને ઉપાડીને ત્યા જ પહોચી ગયા ગાન્દ્ર માનવીઓ અને ત્યા પેલો એક સાથે અર અરક થઈ ગયા ! એક બબ્યુ ત્યા ઊભો રહ્યો અને પોતાનો બબાસ હાથ એવું નજીક આવે જતા કેમ તરફ હુંબાયો. કેમ પણ ગુસ્સા પડતા ગ્રેટ ન બનો પ્રકાશ પૂરથી અને આજ્ઞાપાલન ગાઢમા સળગી ઊઠ્યા કેમ બે બબરે ઉઠને પાછા પગલા બરોબર ત્યાંથી આગે હાથ ન તેનાથી. આબુબાજીનાં બધા ગાઢવાંમા આવ હેવાની હતી!

કેમે એપુ કે એના પાછા નાગના સાથે પવન પબ્યુ પણ નેરમા કાંઈ નીકળ્યો હતો. આકાશ ઢાકળામાં અને પથરેલા પેલાનુમા તેના સિમમાંસા ઓઢી રહ્યા હતા હવે તો કેમના પગ પબ્યુ સ્થિર રહી શક્યા નહોતા તે ઊડીને ઝાડના એક ઘટ સાથે અથડાયો અને તેને બાજી પડ્યો.

'બ્રહ્માવાત્—બ્રહ્માવાત !' એ બોલી ઊઠ્યો

પોતીકાએ એ બ્રહ્માવાત સામના એમો પાની પેરી ન દિશામાં દોટ મૂકી. એને લાગ્યું કે પ્રોફેસરને તેના નસીબ પર છોડી દઈને પોતે સાવ નીચ્યો હતો એના ચિત્તમા અવને બદલે હવે એ જ બ્રહ્મા રહી કે ગાન્દ્ર માનવીઓ પ્રોફેસરનું અપહરણ કરી ગયા છે, એટલુ જ નહિ પબ્યુ પૃથ્વી પર શોધાબ્યુ એક અજાતપૂર્વ સ્વરુપ પબ્યુ એ સાથે યુગ બાય છે.

આજ અને પુગાટાથી આગળનો માર્ગ રૂધાઈ ગયો. પબ્યુ પવ-

નના એક અપાટાએ વચ્ચે કેડો પાડી આપતા રૉસે જોયું કે પેલું ધાતુનું ચણોતર તે અદશ્ય થઈ ગયું હતું !

રૉસ ત્યાંથી ખસ્યો નહીં,—એકાદ પળવાર માટેય.

ધુમાડાથી કાળા પેડી ગયેલા, કયાંક દઝેલા અને ઉઝરડાએલા દેહ સાથે રૉસને દોડી રહેલો જોઈ ત્યાંથી પસાર થતી એક જૉગર ઊભી રહી જૉગરવાળી વ્યક્તિએ તેને સવાલ કર્યો, 'ગિલમાથી નાસી આવે છે કે શું ?'

'ગિલમાથી ? અરે હું તો ચન્દ્ર પરથી ઊતરી આવેલા આકમણોનો શિકાર કરું છું' હીસ્ટીરિયામાં પરેલી વ્યક્તિને જૉગરના નાખી લીધો

રૉસે આંખ ઘવાઇ ત્યારે પોતાને એક વિશાળ ખડમાં પથારીમા પડેલો જોયો. નર્સના મુખોકીમ્ભના એક સ્ત્રી તેની સુશ્રૂષા કરી રહી હતી એ ઉપરાંત એક દાઢીવાળો આદમી ત્યાં બેઠો હતો રૉસ જોડો થઈ હંફેર બોલવા જતો હતો ત્યા તો એ દાઢીવાળા આદમીએ એને પાછો પથારીમા પાડેલી દીધો

'તમે ડાક્ટર છા ?' રૉસે પથારીમા પડ્યે પડ્યે જ સવાલ કર્યો

'હા.' તેને હંકા જવાબ મળ્યો

'અને શા માટે અહીં લાવવામા આવ્યો છે ?'

'બેજાનના તાવને કારણે પરંતુ હવે ગાભરા હ થ નીચે ચિંતાનું કંઈ કારણ નથી. નિરર્થક હસ્પેરાટ ન કરશો '

રૉસે સીલિંગ પર પોતાની નજર ફેરવી તે પોતે ખૂબ અસકત બની ગયો હોય એમ લાગ્યું હતું, પરતુ એના ચિત્તમા તો સીનેમેટોગ્રાફની માફક ચન્દ્ર માનવીઓની દશ્યપરપરા રમી રહીહતી

'સુઓ, હું એક વાત નોધવા માગુ છુ. અહીં કોઇ ચન્દ્ર માનવી કોઇની નજરે પડ્યો છે ?'

ડાક્ટરે પોતાનો હાથ રૉસના કપાળે મૂક્યો. નર્સે પણ એટલી વારમાં હાથમા એક પ્યાલા સાથે આવી લાગી હતી. 'આ પી જાઓ, એટલે કંઈક સ્વસ્થતા આવશે.'

'ડાક્ટરે તેને એ પ્યાલો પાઈદીધો ને રૉસની આખો ઘેરાવા લાગી. એ જાગ્યો ત્યારે રાત પડી ગઇ હતી. બારી પર પડેલા પડદા અને રાળગેલા દીવા તેની ખાતરી કરાવતા હતા બારી બહાર ટ્રેનના ધણધણાટ સંભળાતો હતો. એના એન્જિનની સીટીએ જ કદાચ રૉસને નગ્નતિમા આણ્યો હતો.

તદ્દન શાતરીતે પડ્યા રહી સીલિંગ સામે તાકયા કરતા રૉસના ચિત્તમાં ચાન્દ્ર માનવીઓની ઘટના પ્રસગવાર સ્પષ્ટ બન્યે જતી હતી

એક વાત તો સ્પષ્ટ જ હતી, તેઓ પૃથ્વી પર આવીને પાછા ઊપડી ગયા હતા અને સાથે પ્રોફેસર હાર્ટને લેતા ગયા હતા.

ડાક્ટરે બનાવ્યું કે સામુદાયિક હડતાલનો ત્રણ અઠવાડિયા પર અંત આવ્યો હતો. એણે ગણતરી કરવા માડી, કે 'તો પછી પ્રોફેસરને ચન્દ્રલોકમા પહોચ્યે પખવાડિયું થયું હશે પણ ધારો કે તેઓ ચન્દ્રલોકમા ન પહોચી શક્યા અને એમનું અતરીક્ષયાન અવકાશમાં જ કયાંક આદમાર્ગે કંપાઇ ગયું તો?' ત્યા પાછો તેને બીજો વિચાર આવ્યો. 'પ્રોફેસરની ફિકર મારે શા માટે કરવી જોઇએ ? એ પોતે પોતાની સભાળ લઇ શકે તેમ છે. એનું રહસ્ય એની સાથે જ ગયું છે અરઘ્યપ્રાપ્તિ વિના અત્યાર સુધી દુનિયા એ કયુ ગુમાવ્યું નથીતા, તો હવે એને કઈ મોટી ખોટ જવાની છે ?'

'પણ–પણ ગારી ગેરીલ ?' એચિતી એને ગેરીલની યાદ આવી. અને—ગેરીલ ઘોડી વારમા એની સગાસ આવી પણ પહોચી '

'હુ—હું અદેખર દીવાનો બની ગયો છુ.' આ અકલ્પિત દશ્ય જોઇ તે બોલી ઊઠ્યો.

'અરે નહિ નહિ; હું તો તારી સુશ્રૂષામા જ છુ. પણ બાઈસે, હવે ચન્દ્રલોકની ને ત્યાના માનવીઓની ગાંડી ગાંડી વાતો ના કરીશ, નહિતર વળી બીમારી વધી જશે '

'ના ગેરીલ, એ ગાડી વાતો નથી તુ જ કહેને, તું સાંગાટે ચાલી ગએલી ?'

'એલ્લાં મને જય લાગ્યો. બધા એવી ગાંડીગાડી વાતો કરતા હતા પણ એ લોકો તો અણધાર્યા દારડિયા હતા. એ બધી આયક્તિ ધરતીકપને આભારી હતી ઓ મા ! કેવો સજ્ઞ ધરતીકપ ! મારે તને એકલો મૂકવો જોઇતો નહોતો–એ પ્રોફેસરને ભેરાંગે પણ તને પ્રાણઘાતક અકસ્માત થયો હોતાનું સાભળીને હું ઝબે ઘારો અહીં આવી પહોચ્યો '

'તો પછી પ્રોફેસરનુ શુ ?'

'ભાપા તો કહે છે કે એ પોતાની શોધ પર અખતરા કરતા જ પ્રયોગશા કશીક ભૂલને લઇને ઊડી ગયા !"

'એમની શોધ ? લોકોને એની કયાથી ખબર ?'

'ફેમ ? તેં તારા પત્ર પર તાર મોકલેલોને ? હડતાલ અધ થતાં વેંત તેઓ એ સમાચારને ફેલાવી દીધેલા, અને પછી પ્રોફેસરની તપાસ કરતા ઉપરના પરિણામ જણાયુ.'

પ્રોફેસર પ્રોફેસર હાર્ટના અવસાન વિષે જગત જાણે છે તે માત્ર આટલુ જ, કે આજ સુધી અજ્ઞાત રહેલા કોઈ પદાર્થ પાછળની શોધે પ્રોફેસરનો ભોગ આપ્યો હતો

રૉસને લાગ્યું કે જગતને માત્ર એટલું જ જાણવા દેવાગા ડહાપણ હશે, કારણ અદ્રશ્યકાળ જગતગા પ્રાણઘાતી વાતમા અડ્યા ઘસાવનાર કોઇ ગળી આવે એ રૉસને અવશ્ય લાગતુ હતું **અશોક હર્ષ**

પંચતંત્રની વાર્તાઓ

(અનુસધાન આગળ પાન ૨૫૨થી) તે કરતુ હતું ત્યાં તેને અમૃત જેવુ ફળ તરત જેણુ કાઈ આવેલુ મળ્યુ તે ખાતા ખાતા બોલ્યે કહ્યું: 'સાગરકલ્લોલે આણેલાં મધુરા ફળ જે બહુ ખાધા, પણ આનો જ્યાં આપ્યું છે તે પારિજાતનું ફળ હશે કે હરિચન્દનનુ કે કોલ્પ નાણે ' તે સાભળીને બીજું મુખ બોલ્યું, 'બેય છે તો અનેય શોકુક છે;' એટલે ઙસરીને પહેલુ મુખ કહે, 'આપણે બેઠ તો એક જ છે, તૃપ્તિ પણ એક જ થાય છે, એટલે નોખુ નોધ્યું શુ કામ ખાવુ પડે ? એના કરતા વધુ છે તે પ્રિયાને આપું ' એમ કરીને બોલ્યે

ભારડીને રોષ આવી તે દિવસથી ગાડીને બીજુ મુખ ઙફાસ થઈ ગયું, ને એક દિવસ એને વિષદ્રુમ મળ્યુ, તે જોઈ એણે કહ્યું, 'હે પુરુષાધમ, મને વિષદ્રુમ મળ્યુ છે તે તું માણુ અધમાન કર્યુ છે એટલે હું ખાઉ છુ.' પહેલુ મુખ કહે, 'મૂર્ખ, એમ કર મા કરીશ ને બેયનો નાશ છે ' તો પણ અપમાનના કારણથી બીજા મોઢાએ કજ ખાધું, અને બેય ગરી ગયા એટલે કહું છું 'ઓઢાદ પૃથગ્જીવ' ઇતિ

દેવાયું વાલજી ગોવિન્દજી

[પંચતત્ર સમાપ્ત]

પંચતંત્રની વાર્તાઓ

—પાંચમું તન્ત્ર · અપરીક્ષિતકારિતા—

કથા ૧૧

'પૂછતો તુ રહે નિત્ય પૂછતા નર પંડિત ।
રાક્ષસે-દ્રે હતો જાકો પ્રકથી દ્વિજ છુટિયો' ॥

એક વનમાં ચંદ્રકર્ણા નામે રાક્ષસ રહેતો હતો. એકદાણ આદરીયા ભમતા એક બ્રાહ્મણ એને મળ્યા, તેની પાથે ચાલીને રાક્ષસ કહે, 'બાલ આપણ.' બ્રાહ્મણ ડરતા ગાયોં ઓને ઉપાડીને ચાલ્યા, તમા એના કપાલોકરનામલ પત્ર જોઈને પૂછયુ, 'તારા પત્ર આવા કાળા કયા છે?' રાક્ષસ કહે, 'હુ વ્રતચારી છુ બીને પગે જોવનો સ્પર્શ કરતો નથી ' યોદ્રક ગયા ત્યા તળાવ આવ્યુ, એટલે રાક્ષસ કહે, 'હુ સ્નાન ને દેવસેવા કરીને આવુ ત્યા સુધી તારે અહિંથી બસવુ નહિ ' બ્રાહ્મણે વિચાર કર્યો 'દેવસેવા પછી આ મને ખાશે, એટલે ઝટ ભાગુ. જોઈ બીને પગે એ મારી પાછળ નહિ આવે ' એમ કરીને એ ભાગ્યો, પણ વ્રતબ્રાહ્મની બીકે રાક્ષસ એની પાસે ન લાગ્યો એટલે કહ્યુ છુ 'પૂછતો તુ રહે નિત્ય' ઇતિ

કથા ૧૨

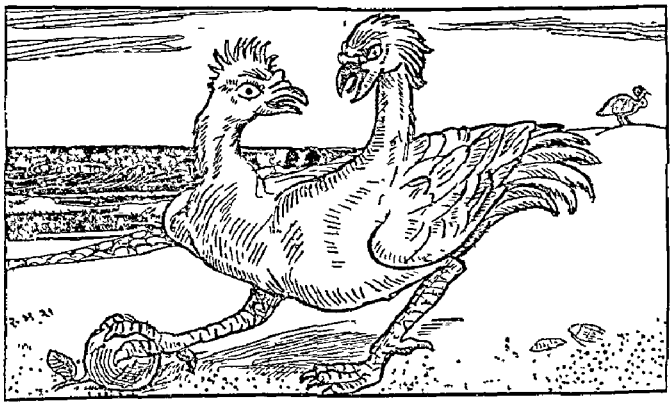
રંકકેરો ભલે ભાર્યે સાથ છે ક્ષેમકારક ।
હતો કરવટો ભેળો જીવ એણે બચાવિયો ॥

એક સ્થાને અક્રાન્ત નામે બ્રાહ્મણ રહેતો હતો પ્રયોજનવશાત્ એને પરદેશ જવાનુ થયુ. ત્યા ગા કહે 'દીકરા, એકલો કેમ જાય છે ? એટલે સાથવાડો ગોત' તે બોલ્યો, 'મા, તુ ચિન્તા કરતી નહિ રે મારગમાં કુપદ્રવ કોઈ જનનો નથી, એટલે એકલો જ જાવું' પુત્રનો એવો નિશ્ચય જાણીને મા ગામોની વાત ગામગમી કરવાને લઈ આવી ને કહ્યુ. 'બસ, આવશ્ય જવુ જ છે તો આ કરવટાને બેગો લઈ જ ' માતાના વચનથી કરવટાને કપૂરની ડાબલીમા લઈ એ નીકળ્યો વચ્ચે તાપ બહુ હતો એટલે ઝાડ નીચે સુતો, ત્યા ઝાડની બખોલમાથી નીકળીને સર્પ એની પાસે આવ્યો સર્પને કપૂરની સુગન્ધ પ્રિય હોય છે, એટલે બ્રાહ્મણને મૂકી, વક્ષ કરી તેમા રહેલી કપૂરની ડાબલી ઓ ખાવા મંડયો, ત્યા ડાબલીમા રહેલા કરવટાએ એને મારી નાખ્યો બ્રાહ્મણ જાગીને જુએ છે તો ક્ષણો નાગ પોતાને પડયો પડયા હતો કરવટાએ એને મારી નાખીને તે બોલ્યો, 'મારી માએ સાચુ કહ્યુ કે સથવારો કરવા મોમ લેવો, એકલા જવુ નહિ શ્રદ્ધાપૂર્વક મેં એનુ કહ્યુ કર્યું તો કરવટાએ સર્પથી મારી રક્ષા કરી ' એટલે કહ્યુ છુ 'રાકકેરો ભલે ભાર્યે' ઇતિ.

કથા ૧૩

એકોદર પૃથગ્જીવ અન્યોન્યફલભક્ષક ।
કુક્ષિપીડા ભરે છે જો જેમ ભારડ પક્ષીઓ ॥

એક સરોવરમા ભારડ નામે પક્ષી રહેતુ હતુ, તેને પેટ એકોદર, પણ ડોકાં બે હતા સમુદ્રતીરે (અનુસધાન પાછળ પાન ૨૧૫મે)

એ વિપરીત ખાવાને બીજા મુખને તૈયાર થયેલુ જોઈ ગર્વેલુ મુખ કહે, 'મૂર્ખ એમ કરીશ મા, નહિ તો આપણુ બેયનો નાશ છે '

મહાન વૈજ્ઞાનિક અને રસાયણશાસ્ત્રી, શરીરશાસ્ત્રી અને માનસશાસ્ત્રી, આરોગ્યશાસ્ત્રી અને સમાજસ્વસ્થ્ય-શાસ્ત્રી, ભાષાશાસ્ત્રી અને સાહિત્યસેવક, ચિકિત્સક અને ચિંતક

ડૉ. સૅમ્યુઅલ હાનેમાન

(અનુસંધાન પૃ. ૨૩૨થી ચાલુ) પેદા કરે, તે જ પ્રકારનાં રોગ-લક્ષણોના સમૂહને, તે જ દવાની નાની માત્રા ગાઢા માણસના શરીર-ગાંઠો બાંધતાં જાણે કરી રાજે'

સંકરજનને પડતા તો સીધોસાદ જીવે છે, પણ એમાંથી ગુજરવા-ક્ષયીઓના વિષમ તેર ન્યૂનતને જ જન્મો કિવનાદાન સીધેસાદ આવ છે, પણ એમાંથી હોમીઓપથી સારવેપ્રયારનો આ નિયમ તો હાનેમાનની જ પ્રતિભા શોધી શકી.

પણ આ નિયમ એકલા હાનેમાને જ શોધી નાંખ્યો છે એમ કહેવું એ એની અવાહના ચિકિત્સકોને અન્યાય કરવા જેવું થાય. વિજ્ઞાનના બીજાં ક્ષેત્રો પેઠે વૈદકના પણ ક્ષેત્રે પ્રતિભાશાળી ચિકિત્સકનું જીવનકાર્ય પોતાના પૂર્વવર્તીઓ રચેલી ભક્તિના ઉપર જ થયું છે.

'સમઃ સમં પ્રશમયતિ' એ આર્ય વૈદકના સૂત્ર હોમિયોપેથિક નિયમનું જોતક છે. 'Like are cured by like' એ સિદ્ધાંત હાનેમાનની પહેલા હીપોક્રેટીસ અને પારાસેલ્સે પણ રજૂ કર્યો હતો, તેમજ ઔષધોના ગુણદોષ શોધી કાઢવાની સાચી રીત, એ ઔષધ શરીરના માણસને બગડતાં છે છે, એ સિદ્ધાંત હાનેમાનની પહેલા ત્રિવલ્ઝર્લેન્ડના ડૉ. ફૉન ઢેસર્ન પણ રજૂ કર્યો હતો!

આમ હોવા છતાં એ એ નિયમની પાછળ પોતાનું આખું જીવન ઢોળી દઈ, એના બીજાંઓથી નૂતન ચિકિત્સાશાસ્ત્રનું આખું યે વટવૃક્ષ ઉછેરવાનો યશ તો હાનેમાનને જ ફાળે જાય છે. એટલા માટે જ હાનેમાન સારવેપ્રયારના નિયમનો શોધક ગણાય છે

ત્રિવનાદનના અનુભવથી ઉત્સાહિત થઈને હાનેમાને પોતાના તેમજ મિત્રો અને સગાંસંબંધીઓના શરીર ઉપર એક પછી એક એ રીતે ૯૦ ઔષધોના પ્રયોગો કર્યા, અને દરેક ઔષધથી ઉત્પન્ન થતા લક્ષણોની ઝીણવટભરી, ચોકસ તથા વિગતવાર નોંધો લઈ લીધી આ ઉપરાંત પ્રાચીન વૈદકીય ગ્રંથોમા શોધખોળ કરીને આપવાત માટે કરાએલા, તેમજ અકસ્માતે કે દરઘાતપૂર્વક થએલા વિષપ્રયોગોને પરિણામે ઉત્પન્ન થએલા લક્ષણોને નોંધ્યે તેળે જોના કરી અને એને પોતાના અનુભવો સાથે સરખાવી.

આ પછી એણે ફરી પાછી પોતાની વૈદકીય પ્રૅક્ટિસ ગરૂ કરી. હવે પોતાની પાસે જે જે દર્દીઓ આવે તેમના રોગના લક્ષણોની નોંધ લઈ તેમને એ લક્ષણોને અનુરૂપ દવાઓ તેણે આપવા માંડી, અને આ પ્રકારની પ્રૅક્ટિસથી લોકોમાં નહિ ધારેલા અને નહિ કલ્પેલા એવા અદ્‌ભુત પરિણામો મળવા માંડ્યાં. શરૂઆતમા તો તે એના જ્ઞાનાનુસાર દવાઓની જે ન્યાલાયિક ચાલુ માત્રા ગણાતી તે પ્રમાણે પોતાના દર્દીઓને દવા આપતો.પણ એનાથી દર્દીઓ પુરુષ પોતાના એટલે એણે માત્રાનું પ્રમાણ ઘટાડવા માંડ્યું. એણે જોયું કે ૩૦ મેન દવાથી જે કાર્ય સિદ્ધ થાય છે તેનું તે જ કાર્ય ૧ મેન દવાથી થવા આવા મુકસાન સાથે સિદ્ધ થઈ શકે છે. અને જેમજેમ સમય જવા માંડ્યો તેમતેમ અનુભવથી એને આ માત્રા પણ ઘણી મોટી લાગી એટલે ઔષધોના વૈજ્ઞાનીકરણ માટે એણે શતાંશ પદ્ધતિ પોતે આ પદ્ધતિ મુજબ પ્રવાહી ઔષધનું એક ટીપું લઈ તેને ૯૯ ટીપાં પાણી કે આલ્કોહૉલ સાથે મેળવવામા આવ્યું,એટલે એ ૧ શક્તિમત્તાનું ઔષધ થયું આ દવાને ખૂબ હલાવી નાખી, એમાંથી પાછું એક જ ટીપું લઈ, બીજાં ૯૯ ટીપાં આલ્કોહૉલ સાથે મેળવવાથી ૨ શક્તિમત્તાનું ઔષધ તૈયાર થતુ આ ઔષધમા મૂળ ઔષધનો ૧૦૦ ભાગ રહેતો આ રીતે આગળ ને આગળ વિભાજીકરણ ચાલતુ.

હાનેમાને પોતાના અનુભવમા આવ્યું કે આવી રીતે વિભાજીકરણ કરવાથી ઔષધની રોગનિવારક શક્તિ ઘટતી નથી, પણ કુદરતી વધતી જાય છે' એટલે આ પ્રક્રિયાથી પરિણમતી શક્તિ માત્રાને એણે 'પોટન્સી' (શક્તિમત્તા) એવું ગૌરવયુક્ત નામ આપ્યું કોલસો, આક અને જેતી જેવા જડ ખનીજ પદાર્થોના વિભાજીકરણ માટે મૂળ પદાર્થનો એક અંશ લઈ એને ખૂબ વાટીખૂટી ઝીણો કરવો પડ્યો,એમાંથી પાછો ૧ ભાગ લઈ ૯૯ ભાગ ખાંડ સાથે મેળવવામા આવતો. એને પરિણામે આ નવીન ચિકિત્સાપદ્ધતિની સફળતા દવાઓ મોડી, સફેદ અને દુર્ગંધરહિત બની

નવની વૈદકીય પદ્ધતિ જીવનશક્તિની વિરુદ્ધ દિશામા કાર્ય કરતી હોવાથી હાનેમાને એને ઍલોપથી એવા નામથી ઓળખાવી, જ્યારે પોતાની પદ્ધતિ દિનવજ્ઞોને અનુરૂપ ઔષધ આપી જીવનશક્તિના મઠાઠકાર્યમા મદદ કરતી હોવાથી અને એણે હોમિયોપથી આપવા સારવેપચાર એવું નામ આપ્યું.

આ રીતના છ વર્ષના સતત અભ્યાસ, અનુભવ, પ્રયોગો અને ચિંતન બાદ એણે પોતાને જડેલુ નવીન વૈદકશાસ્ત્ર જગતના કલ્યાણ અર્થે બહેરમા મહત્તાર નહી કર્યું. એણે એ જગતાનના સુવિખ્યાત જર્મન વૈદ્યીય પત્ર 'હુફલૅન્ડ્‌સ જર્નલ'માં ઇ.સ. ૧૭૯૬મા 'દવાઓની રોગનિવારક શક્તિઓનો નવો કરતાં એક નવીન સિદ્ધાંત' એ નામનો નિબંધ પ્રસર કર્યો

આ નિબંધ એટલે હોમિયોપથીનો જન્મ.

હોમિયોપથીની પ્રગતિ

શરૂઆતમા તો હાનેમાનના સિદ્ધાંતને એના જમાનાની ડાકરી દુનિયાએ હસી કાઢ્યો એમણે એને એક વાહિયાત વૈદકીય પરપોટા તરીકે વર્ણવ્યો અને કૂક વખતમાં એ પરપોટો ફૂટી જશે એની આગાહીઓ ડિગતપૂર્વક કરવા માંડી પણ જેમજેમ સમય જતો ગયો તેમતેમ એ સિદ્ધ થતુ ગયુ કે એને પરપોટો માનનાર હતા તે તો પારસનાથ હતા. દર્દીઓના જે દર્દી બહુબહા ડાકરોએ અસાધ્ય જાહેર કર્યા હતા, તે દર્દી હાનેમાનની પદ્ધતિની સરળતાથી સુખપૂર્વક અને આબુદારી ઝડપથી સારા થવા લાગ્યા હાનેમાનની આ પ્રકારની અભૂતપૂર્વ સફળતા જોઈ ડાકરોએ અને કેમિસ્ટો ક્રોધ, દ્વેષ્યા અને તેજ-દ્વેષથી ભળી ઊઠ્યા, અને એમણે એને જેટલી રીતે પજવી શકાય તેટલી રીતે પજવવા માંડ્યો.

હાનેમાનની પ્રૅક્ટિસ હવે ઝડપથી વધતી જતી હતી પોતાના જમાનાની જબરી, ધાતકી ને રાક્ષસી સારવારની પદ્ધતિઓ ઉપર એ પોતાના લખાણોમા નિર્દય પ્રહારો કર્યા જતો હતો. એને સીધીસીધી જવાબ આપવાને અશક્ત એવા દ્વેષીકા ડાકરોએ એને કનડવામા કાંઈ બાકી રાખતા ન હતા. એના એ નવા સિદ્ધાંત મુજબની દવાઓ તૈયાર કરી આપવા કોઈ કેમિસ્ટ તૈયાર થતો નહોતો, કેમકે એવી સાદી ને સસ્તી દવાઓમાંથી એમને બહુ ઓછો જ ફાયદો હતો.

ડાકરો એમ શીખેલા કે પ્રિક્રિયાત્મતા જેમ વધુ દવાઓમા

ખાવડો કરવામા આવે તેમ તે પ્રિસ્ક્રિપ્શન વધુ ગુણકારી બને હાનેમાનની સિદ્ધાંત એ હતો કે એકાએક દવા આપવી ડાકરો દરેક દવાનો ૫૦-૭૦ મૈન ડોઝ એક દિવસમા આપતા જેથી અપક્રાંતા ન થતા, જ્યારે હાનેમાન પોતાના ઔષધનો એક પરાધીશથી પણ ઓછા ભાગ આપી એની અસરનું એક મહિના સુધી અવલોકન કરતો, અને એ અસર ચાલુ હોય ત્યા સુધી બીજી કાઈપણ દવા આપી દર્દીની ઇવનકાલિક સાથે ચાડચા કરતો નહોતો. એટલે વિષા-મહાદિવસે મેળ કયાથી ખાય ?

ક્રેમિસ્ટોએ દવા આપવાની ના પાડી એટલે હાનેમાને પોતાની દવા પોતાની મેળે બનાવી લેવા માડી એ ભગીના ધુરોપભરમા દવા બનાવવાનો અને વેચવાનો હક્ક હાથવાથી કેવળ ક્રેમિસ્ટોને જ હતો. એટલે ક્રેમિસ્ટોએ તરત જ હાનેમાન સામે ફરિયાદ કરી હાનેમાને કોર્ટને આપીને કરી, પણ કાયદો એની વિરુદ્ધ ગયો. અને હાનેમાને પોતાનુ નિવાસસ્થાન છોડી નવી જગ્યાએ જઇને પ્રેક્ટિસ શરૂ કરી. ત્યાના પણ ડૅપ્યુટિ ડાકરોએ અને ક્રેમિસ્ટોએ એક થઇને એની વિરુદ્ધ ફરિયાદ નોધાવી આ રીતે એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ ફિરતર કરતાકરતા હાનેમાન કરી પાછો લાઇપઝિગમા આવ્યો. અહીં એના પ્રગતકર્મ બદ પ્રયાસો કરીને અને વાદી પક્ષિક યુનિવર્સિટીના વૈદક શીખવવાની પરવાનગી આપાથી ૧૭૮૯ થી ૧૮૨૦ સુધીના આઠ વર્ષ હાનેમાને લાઇપઝિગમા ગાળ્યા. આ દરમ્યાન એણે પોતાની અનુભવાનુ અનેક ઉત્તમાથી વિદ્યાર્થીઓને આપ્યા કર્યા અને એ બધાને આ નવી વિદ્યા ખત અને પ્રેમપૂર્વક શીખવી

એના વિદ્યાર્થીઓની પણ બીજા ડાકરોને તરફથી બારે કનડગત થતી તેમની અતિશય હાજી પણ થતી, અને યુનિવર્સિટીના ચુસ્તપક્ષો તરફથી તેમના તરફ હડિજનો જેવો વર્તાવ રાખવામા આવતો પરતુ આમાની કેાઈ પણ મુશ્કેલી હાનેમાનના અડગ આત્માને ડગાવી ન શકી. એની પ્રતિષ્ઠિદેશમેનીની બીમારિઓ સામેની ઓળખી દર્દીની આગાધુરોપમા એ પ્રથમ પક્તિના ચિકિત્સક તરીકે પ્રખ્યાત થયો હતો. એ વખતે નેપોલિયનની સામે લડી રહેલા પુરિપક્ષના કમકરોના સસરોનાપતિ પ્રિન્સ વર્ષાઝેનબર્ગ હાનેમાનની સારવાર ગઢ કરી છ માસ સારવાર ચાલી પણ એ દરમ્યાન પ્રિન્સે પોતાના ડાકરોની સલાહથી રક્તપાત કરાવ્યો. રક્તપાત કરાવવાથી એની હાલત અતિશય ગભીર બની ગઇ તુર્ત જ હાનેમાનને બોલાવવામા આવ્યો. હાનેમાન બીનર્ણ ગયો અને એણે સારવાર કરવાની સાફ ના પાડી દીધી. ૬૫ વર્ષની બાદ પ્રિન્સનુ ગરબુ નીપજ્યુ

આ પ્રખ્યાત રોગાપતિના મરણથી હાનેમાનની પ્રતિષ્ઠાને બારે કટાર લાગ્યો. આજ સુધી દબાઈરાખાલ રહેલા પ્રત્યાધાની બળો હવે બમણા વેગથી ઉછળ્યા. બદમુખો, કટિપુત્રો ને શાસ્ત્રોએ પોતાના તમામ બળથી હાનેમાનને ધૂળી નાખવા તત્પર થયા લાઇપઝિક યુનિવર્સિટીમાથી અને હાકી મૂત્રમાથી આવ્યા. ડાકર તો ક્રેમિસ્ટ તરીકે એને આપવવામા આવેલા પરવાનો ખૂચવી લેવામા આવ્યો ને એને ફરમાવવામા આવ્યુ કે હવેથી એ ના કેાઇ દર્દીને દવા આપશે તો દવાના દરેક ડોઝ દીઠ એણે પદર થેલ્સ દંડ આપવા પડશે

કરી પાછી રજપાટ શરૂ થઈ એક રજવાડામાથી બીજા રજવાડામા એને હેડાહેડ કરી પડતી આખરે ઑનહોલ્ટના ડાકરે એને પોતાનો રાજવૈદ કરી આશ્રય આપ્યો આ સમય દરમ્યાનજ કૉલેરામા ઑર્ગેનથી કરતા હોમિયોપેથિક સારવારનુ ચરિયાતાપણું આખા યુનિપમા સિદ્ધ થયુ અહીં આવ્યા બે ચાર વર્ષ રહ્યો, પરતુ એ વર્ષો પણ સુખના નહોતા એની સામે જર્મનીમા એટલો બધો જબરદસ્ત પૂર્વગ્રહ હતો અને એ પૂર્વગ્રહમાથી ડાકરો અને કેમિસ્ટો સતત પ્રચાર કાર્ય કરીને એટલો બધો હવે જગાવતા હતા, કે જર્મનીનુ કોઇ પણ એને માટે સુખદાયક કે સલામત નહોતુ

કોઇએનના રસ્તામા એ જ્યારે ફરવા નીકળતો ત્યારે ઓનીદર તિરસ્કારનો વરસાદ વરસતો ડાકરોની શીખવાણીથી બીજાએ લોકોના ટોળાં એના નિવાસસ્થાન ઉપર હુમલો કરી પહોચે ત્યારથી તે આ વરની બારીએ તોડીફોડી નાખતાં

આ કનડગતથી અંતે એ એટલો કંટાળ્યો કે ઘરની બહાર પગ ભાગ્યે જ નીકળતો. એક વાર એનો એક પ્રસંગ એને મળવા ગયો ત્યારે હાનેમાન પોતાના ઘરની પાછળના બગીચામા આટા મારતો હતો એ એકદમ બોલ્યો હતુ, 'અહો! આટલી જ તમારી ફરવાની જગ્યા' આ તો બહુ સાકડી છે' એ સાભળીને એ ખૂબ સતે જવાબ આપ્યો, 'હા! સાકડી તો છે, પણ સાચિસાચે એ અનતજગી લાગે છે!'

ઑનહોલ્ટના ડાકોરે આશ્રય આપ્યા પછી, ડાકરો એના પર સીધા હુમલા કરતા બધ થયા કાયદાના બળથી હવે એને કનડી ન શકવાથી એગાણે એની વિરુદ્ધ સાહિત્ય પ્રચાર કરવા માડ્યુ એના સિદ્ધાતોના ખડન માટે, અને કેવળ પાડવા માટે અને અને ગ્રાહકે ડરાવવા માટે કે સાહિત્ય આજદિન સુધીમા પુસ્તકો, પુસ્તિકાઓ અને હસ્તપત્રોના રૂપમાં બહાર પડ્યું છે એ સઘળુ જો એકું કરવામા આવે તેા એક મોટુ પુસ્તકાલય થાય! આમાના મોટા ભાગના લખાણને પુષ્ઠ ન્યિ એ છે કે હાનેમાન ગુજરી ગ્યો છે, કારણ એ રકપાતના ગહન ગુબેા સમજી શકતો નથી અને એ પ્રતિક્રિયા પ્રણાને વિશેષ કરે છે!

હાનેમાનની સાહિત્યસેવા

ગરીબી, બાજમરો, હાડમારી, ચિંતા, રક્પાત અને અત્યાચારોની ઝડીની વચ્ચે પણ હાનેમાને કે સાહિત્યસેવા કરી છે, એનો તો વેકના હતિહાસમા ભાગ્યે જ બીજો એવો બનાવ હોવ પર એ ૬૬ ઔષધો સિદ્ધ કર્યા, તેના વર્ણનની બદેલા ૧૦ ગ્રથો એણે પ્રખર વ્યવસાયકાર્યના તથા વૈદક વિષે ૩૦ બીજા ગ્રથો એણે લખ્યા છે, તે ઉપરાન્ત, અનેક તથા લાદીનમાથી રસવેધકોનાં પુસ્તકોના આપાતર કર્યા છે

૬ ૧૮૦૦થી ૧૮૩૦ સુધીના ૨૦ વરસ તેા હાનેમાનની સાહિત્યસેવાનો સુવર્ણકાળ છે ઇ ૧૮૦૦મા-એટલે હોમિયોપથી માટે એણે પ્રયોગો કરવા માડ્યા પછી ૨૦ વર્ષ એણે 'ઑર્ગેનન' પ્રગટ કર્યું અને 'ઑર્ગેનન' એટલે ચિકિત્સા, ભૌતિક, સંધ્યાએ અને સગીન બહાદય

ગીતા, બાઇબલ અને ધમ્મપદ જેવા અમર ધાર્મિક ગ્રથો તથા વિજ્ઞાનજગતના ન્યૂટનની 'પ્રીન્સિપિયા', ડાર્વિનનું 'ઓરિજિન ઑફ સ્પાસિઝ', કાર્લ માર્ક્સનુ 'કૅપિટલ', આઇનસ્ટાઇનનુ 'રીલેટિવિટી' અને લૉવોઇસિયના 'એલર કૉમ્બે' જેવા મહાન વૈજ્ઞાનિક ગ્રથો સાથે નહી કરાય એવો એ ગ્રથનાકિ છે

એ ગ્રથના ચુસ્તરોગીના નૂતન ચિકિત્સાશાસ્ત્રના આદેશો છે પાચમાથ પેટ્રી સુધી હાનેમાનના હાલરો કરાટી અનુયાયીઓએ એ ગ્રથમાથી ઉત્તેજનું અમૃત પીધુ છે અને પોતાની ઉપર મતા આવ્યાચારોની સામે અડગપણે માટે અખૂટ પ્રોત્સાહન મેળવ્યુ છે

એ ગ્રથની ગહનતાને ખ્યાલ આપવા માટે એક જ સાદી હકીકત બસ છે, કે એ જર્મનાનાનુ અન્ય સમગ્ર વૈદકીય સાહિત્ય નામશેષ થઈ ગયુ છે, ૬૦૫ખાડબા પુસ્તકાલય-અનેપરો સિવાય એને કેાઈ રખાં સચવે યે કતુ નથી, જ્યારે 'ઑર્ગેનન' આજે પણ અખૂટ ઉત્સાહથી વંચાય છે હાનેમાનના જર્મનાનાએ કે આદરથી એ પુસ્તક વચાવુ તે કરતા વે વિશેષ આદરથી એ આજે વચાય છે આજ પણ એમા કયો

સુધારાવધારો કરવા કોઈ આગળ આવતું નથી. ૧૯મી ને ૨૦મી સદીના જગતના અનેક પ્રગત પ્રતિભા ચિકિત્સકોએ પોતાના જીવનના સર્વોત્તમ વર્ષો આ મહાગ્રંથમાં ભાષ્યો રચવા પાછળ ગાળ્યાં છે હાનેમાનના જીવનકાર્ય દરમ્યાન જ એની પાંચ આવૃત્તિઓ થઈ હતી

ઈ. ૧૭૯૦માં હાનેમાને દર્દને દવાના ગુણદોષ પોતાની વર્તમાન પદ્ધતિથી નક્કી કરવાનું માથે લીધું અને બીસ વર્ષ સુધી એકલે હાથે એ કામ કર્યા પછી પોતે એકલો કરેલો પુરાવો એણે પ્રસિદ્ધ કરવા માંડ્યો. વૈદકના ઇતિહાસમાં કોઈ માણસે આવું મહાભારત કામ પાર પાડવાની હિમત કરી નથી ઈ.સ. ૧૮૧૨માં એણે 'ગૅલિરિયા મેડિકા ઑરા'(શુદ્ધ ઔષધીશાસ્ત્ર)ના પ્રથમ ભાગ પ્રગટ કર્યો ને ત્યાર પછી ૬ઠ્ઠે કે ૭મે વર્ષે ૧૮૨૩ સુધીના એ આખું પુસ્તક પ્રગટ કર્યું હાનેમાનનો એ ઔષધપ્રકોપ આજે પણ હોમિયોપાથીના વિજ્ઞાનની અગ્રેસર ગ્રંથ ગણાય છે અને એ જ ગ્રંથના મધ્યબિંદુની આજુબાજુ એલન, હેરિંગ, કેન્ટ અને કલાર્કના ગ્રંથોયે વિસ્તર્યા છે

પોતાની નવીન ચિકિત્સાપદ્ધતિના દર્દીઓ ઉપર કેટલોક કાળ અનુભવ લીધા પછી હાનેમાનને એની એક ખામી એ સમજાઈ કે એ પદ્ધતિ તાત્કાલિક રુગ્ન રોગોમાં અજબ કામ આપતી, પણ લાંબા ઘડીલા (ક્રોનિક) રોગોમા એને ઓછી સફળતા જણાતી નહિ. આનું કારણ શોધવા એણે બાર વર્ષ સુધી સતત અભ્યાસ, ચિંતન અને પ્રયોગો આદ્યુ રાખ્યાં હતાં ને રોગોના લક્ષણ સમૂહોને ને દર્દીઓના ઇતિહાસોને અતિશય ઝીણવટ, ખત, ધીરજ અને હોસાહોસી અભ્યાસ પછી એણે બહેર કર્યું કે સોરા, સાઇકોસિસ, અને સિફિલિસ એ ત્રણ આગંતુક રોગવસ્તુ છે સફળ ઘડીલા રોગોનું મૂળ ખસ, પરગિયર અને ચાંદીના રાજવિયોગ છે આ રોગવિષોના નાશ વિના ઘડીલા રોગ ગટાડવાનું કામ અસાધ્ય છે આ રોગવિષોના નાશ માટે એણે સોરાવિરોધી, સાઇકોસિસવિરોધી અને સિફિલિસવિરોધી ઔષધો યોજ્યા આ સિદ્ધાંતનું વિગતવાર પ્રતિપાદન એણે પોતાના ત્રીજા પુસ્તક 'ક્રોનિક ડિઝીસિસ' (જૂનું રોગો)માં કર્યું છે

આ ત્રણ કલ્પવર્તક પુસ્તકોએ યુરોપ અમેરિકાની વૈદકીય દુનિયામાં ભારે ખળભળાટ મચાવી મૂક્યો. એમાંનાં મૌલિક સિદ્ધાંતો સામે જબ્બર વિરોધનો વંટોળ જાગ્યો, કે હજી પણ સવારો શમ્યો નથી

બીજી બાજુ હોમિયોપાથીના વિજ્ઞાન વિષે જે સેંકડો કીમતી પુસ્તકો લખાયાં છે તેના લેખકોએ આ સિદ્ધાંતોને સાચા સિદ્ધાંતો તરીકે સ્વીકારીને જ એની ઉપર પોતાના વિચારગ્રંથારંભો રચ્યા છે

હાનેમાને કેવળ દવા-દારૂ નહોતો આપ્યો, એણે ઈ ૧૭૮૭માં ઘડીલા રોગોની સારવાર માટે એક પુસ્તક પ્રગટ કર્યું છે જેમાં આ રોગોની જલોપચાર ને માલિશથી શી રીતે સારવાર કરવી તેની સમજ આપી છે 'ઑરોગ્યનો ગિત્ર' એ નામનું પુસ્તક ઑરા, સ્વાસ્થ્ય અને ઉત્તેજકોના લગત છે ખોરાક, કસરત, સ્નાન, આનંદપ્રમોદ અને ચિંતુ હવાને લગતા હાનેમાનના વિચારો વાચતા આપણે કોઈ વીસમી સદીને લેખક વાંચતા હોઇએ એવો ભ્રમ ઉત્પન્ન થાય છે

આટલા અનાધ્ય જ્ઞાનનો સ્વામી હોવા છતાં હાનેમાનમાં હેજ માત્ર વિદ્યાગ્રંહી નહોતી. ઈ. સ ૧૮૦૩માં આખા ગામ્ય યુરોપમાં ટાઈફસનો રોગચાળો કાઢી નીકળ્યો અને એક્કોઈપેક્ષિક સારવાર હેઠળ હજારો દર્દીઓ હતોનતે મુખ્ય હાનેમાન તેનજણે લાઈપ્ઝિગમાં પ્રૅક્ટિસ કરતો હતો એણે આ રોગના ૧૮૦૨ દર્દીઓની સારવાર કરી. અને પરિણામ? ૧૮૩ દર્દીઓમાંથી ૧૮૨ દર્દીએ પોતાનો અનુભવ કહેવા સાજા થયા અને માત્ર ૧ ઘરડો દુર્બળ દર્દી મરી ગયો' પોતે આ સિદ્ધિ શી રીતે મેળવી એ એણે બીલકુલ છુપ રાખ્યું નહિ, પરંતુ વર્તમાનપત્રોમાં એણે સારવારની એકેએક વિગત ખુલ્લી કરી અને દરેક ઔષધી શા માટે પાધરી એનો તર્કશુદ્ધ ખુલાસો બહાર પાડ્યો.

ઈસ ૧૮૩૦માં યુરોપમા કૉલેરા કાઢી નીકળ્યો. આ ભયંકર રોગ અને એનું ભારે મરણપ્રમાણ કોઈ યુરોપના ગહાન અને યુરોપર ઇકતરો પણ મુંઝાઈ ગયા અને એની સારવાર શી રીતે કરવી તે સબંધી, પરસ્પર વિરોધાપેક્ષિદાતો વ૮ચ્ચે અત્યંતોદ્ર ઘટવા લાગ્યા.

હાનેમાને આ રોગનો એક પણ કેસ જાતે જોયા સિવાય કેવળ એનું વર્ણન વાંચીને તેની શી રીતે સારવાર કરવી તેને લગતી વિગતવાર સૂચનાઓ પોતાના અનુયાયીઓના માર્ગદર્શન માટે એણે વર્તમાનપત્રોમા પ્રસિદ્ધ કરી, અને તાજ્જુબીની વાત તો એ છે કે અનુભવની કસોટીએ કરી જોતા આ સારવાર સર્વશ્રેષ્ઠ માલૂમ પડી !

ઈસ ૧૮૩૭મા એની પ્રથમ પત્નીનું અવસાન થયું. એ અરસામાં એક યુવાન અને સંસ્કારી કેન્દ્ર સ્ત્રી પોતાનો અસાધ્ય વ્યાધિ મટાડવા માટે હાનેમાન પાસે આવી ફ્રાન્સના સર્વશ્રેષ્ઠ ડાક્ટરોએ એને માટે હાથ ધોઈ નાખ્યા હતા. હાનેમાને એનો રોગ સફળતાપૂર્વક મૂળમાંથી મટાડી દીધો. સ્વાભાવિકરીતે જ એ બીને આ ગહાન વૈદ્યાનિક તરફ આદરભાવ અને આકર્ષણ થયા અને ઈ.સ. ૧૮૩૫માં હાનેમાને એની સાથે બીજું લગ્ન કર્યું

લગ્ન પછી એ દંપતી પારિસમા જઈ વસવાનું નક્કી કર્યું. હાનેમાને કૅાથેન છોડ્યું ત્યારે ત્યાના પ્રજાજનોગણે એને વિદાય આપવા એકઠા થયા હતા (એ ગરીબોની મહાન સારવાર કરતો) તેઓ અને વિદાયમાન આપવા આવ્યા, એના પરદેશગમન સામે પોતાની દિલગીરી દર્શાવી, અને એની ઉપર ગુજરેલા ત્રાસ માટે પશ્ચાત્તાપ પ્રગટ કર્યો

હાનેમાનનો મહાન આત્મા કોઇપણ જાતના ગૌરવનુંવમથી ક્યાંઈ નથ એ અસાધ્ય વૃદ્ધ ઇ ૧૮૩૦મા પોતાની જીવનસંધ્યાએ એ લખે છે કે: 'જો આરબોથી કલાળાપ્રદેશી મહાશત્રો દરમ્યાન ગને કૃતજ્ઞતા અને અત્યાચારોનો જે અનુભવ થયો છે, તેનો હું લેશમાત્ર પરવાહ કરતો નથી જે મહાન આદર્શોની મેં સાધના આપી છે, એ સાધના જ મારા જીવનને આનંદદાયક થયુ આકારો છે.'

પારિસમા એનો વસવાટ થતા જ ત્યાના વર્તમાનપત્રોએ એનો પક્ષ લઈ એની તરફેણમા એક જબરજસ્ત ઝુંબેશ ઉઠાવી છેવટે એને રાજ તરફથી પ્રૅક્ટિસ કરવાનો અને પોતાના ઔષધો બનેવ જ તૈયાર કરી લેવાનો ખાસ પરવાનો મળ્યો

ફ્રાન્સમા ત્યાના અગ્રગણ્ય રાજવીનો, શ્રીમંતો અને અગ્રેસરોના એની સફળતાથી અને ખૂબ માન મળ્યુ એની ખ્યાતિ સાંભળી હવે જગતભરમાથી દરદીઓ ફ્રાન્સ આવતા અને સાજા થઈને પાછા જતા આ રીતે ધન, વૈભવ, માન, કીર્તિ અને પોતે પ્રેરેલા વૈદકીય સત્યોનો પ્રચાર જોતોજોતામા જ એણે જીવનના ઉંચકાયં સુખી વર્ષો પસાર કર્યાં જીવનભર એ સશક્ત, બળવાન અને બાળક કરોલો જ કસાહી રહ્યો હતો. લેકગમેત આરામ વિના એ અહોરાત્ર પોતાનું કાર્ય આગળ ને આગળ ધપાવ્યે જતો હતો. પચ્ચ છેવટે, સોમવાર ગુજરોય સિદ્ધ કરવા માટે એણે એ જ તે ખાવા માંડ્યુ ગા જીવલેણ ગેરથી એની જીવનશક્તિ લથડી ગઇ, અને જુલાઇ ૨, ૧૮૪૩ની સવારે ૮૪ વરસની પાકટ વયે એનુ અવસાન થયું જગતે એ જન્માનાનો સર્વશ્રેષ્ઠ ચિકિત્સક ગુમાવ્યો. જનહિતાર્થે જ એનુ જીવન ગતિત થયું અને જનહિત માટેની શોધ પાછળ જ એનું મરણ થયુ

હાનેમાનની સિદ્ધિઓ

હાનેમાને વૈદકમા કયા કયા સિદ્ધાંતો સ્થાપ્યા?

સૌથી પહેલા તો એણે વિવિધ રોગકારકની નિરર્થકતા સિદ્ધ કરી દવાઓના ગુણદોષ બતાવવાનો એકમાત્ર સાચો માર્ગ એ છે કે જેની અસર નીચેની હદ સુધી બે દવા આને માણસે ખાની આ રીતથી શરીર અને મન ઉપર દવા શી અસર કરે છે એનો આપણને સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે જનાવરો પર અખતરા કરવાથી કશું નવાની નથી શકાતુ પશુઓને વાચા નથી હોતી, તેઓ પોતાના સુખદુઃખ વર્ણવી શકતા નથી હાનેમાન પછી એના અનુયાયીઓએ અનેક જેરી દવાઓ આઇ, અથાર ખાતાઓ વેચી પોતાના અનુભવો ભવિષ્યની પ્રજાના ઝાભ્યર્થ માટે પુસ્તકો દ્વારા પ્રગટ કર્યા છે અનેક આકર્ષક ચાર્ટ બનાવી દવાના પ્રયોગોથી સરસુ પાડયા છે, કે રોગનો ઝુકાવ કઈ બાજુ છે દરેક દવાને સાબિત કર્યા પછી જ એના ગુણદોષો ટૂંકાક્ષરવાળી હાનેમાનની આ પદ્ધતિ વૈદ્યક માટે અતિશય કપકારક નીવડી છે હાનેમાનના જમાનામાં સુધીનુ સુરોપ, અમેરિકા, હિંદ, ચીન અને આરબસ્તાનનુ વૈદકીય સાહિત્ય જોઇએ તો એમા દવાઓના વર્ણનોનુ કોઈપણ જાતની વૈજ્ઞાનિક ચોકસાઇ જાળવાની નથી દરેક દવાની વસ્તુસ્થિતિ આકસ્મિક બહુનો, અતિશયોક્તિયુત ગુણઝાન અને વાહિયાત ગપાટાથી ભરેલી છે

એણે સાજેશપચાર (હોમિયોપથી)નો નિયમ સ્થાપ્યો અને ઔષધ તથા ઔષધની ગ્રાયમ માત્રાના સિદ્ધાંતો રચ્યુ કર્યા

ઔષધોના વિભાગીકરણથી એણે મીઠુ, ચાક, કોલસા, રેતી અને ચોકાઈસ જેવા જૂદા નિરપયોગી પદાર્થોમાંથી નવીન, રોગનિવારક અને રોગનુયુક્ત દવાઓ સજ્યો

એણે નવો નિયમ સ્થાપ્યો, નવી સારવાર પદ્ધત યોજી, અને નવા ઔષધો તૈયાર કર્યા વૈદકના ક્ષેત્રમા એણે નવુ વિશ્વ સરજ્યુ

સારવાર માત્ર જીવનશક્તિની દ્રષ્ટિએ બેલન્સી જોઇએ એ એને શરીરનુ આંકેઘટે આપણી દવાઓના મિશ્રણો, મોટી માત્રાઓ, રક્તપાત, જળો, ડામ, માલશ, ચરબી અને બીજા અનેક પ્રકિત્રિકત જગથી પણ એને પ્રબળ વિરોધ કર્યો, ને એ વિરોધને જ પરિણામે ધીમેધીમે છતા ચોક્કસરીતે ઑર્ડોપથીમા અનેક સુધારા થયા

એણે ગોરા, સાઇકોસિસ ને સિફિલિસ એ વિદ્રોપ ઉપર પોતાની છઠ્ઠીસાતમી સપણી સારવાર રજી, અસાધારણ સફળતા મેળવી તે વખતના ગાનસાસ્ત્રી પણ હતો એણે ગ્રાહકોની સારવારમા ક્રાન્તિકારી ફેરફારો કર્યા ફ્રેંકફર્ટથી એક સારી પદેશા એણે સ્થપ્યોના વૈજ્ઞાનિક ચિકિત્સાશાસ્ત્રમા શી રીતે ઉપયોગ કરવો તે શીખવ્યું આ સપણી હાનેમાનની અગ્રગ સિદ્ધિઓ છે.

સ્વલ્પવિવેકશીલ જ ઘણા વાચકોને પ્રશ્ન થશે કે છેલ્લી દોઢ સદીમા વૈદકની અનેક શાખાઓમા અતિશય ઝડપી પ્રગતિ કરી છે આ પ્રગતિથી હાનેમાનના સિદ્ધાંતો નિરુપયોગી નથી કરતા ?

હાનેમાન પછી, ફ્લોરેન્સ નૉર્ગેલ અને ઈશર શોધાયા છ સર્જરીની અતિશય સુધરી ગઈ છ જંતુશાસ્ત્ર સ્થપાયુ છ ક્ષયવરગ થઈ પડેલી ડાકણરી ગરબાનુ સ્થાન પાસ્ચર અને લીસ્ટરના પ્રયોગોથી ડાકનરી સ્વચ્છતાએ લીધુ છ એકસ-રે અને ગાઇકોસ્કોપે ગાનવીની દ્રષ્ટિ પહેલુ ઝીની અને ઑક્સ કરી છ ફ્રેંકફર્ટ ગનના અવારા પ્રદેશો ઉપર ગાંધીવિજેયભૂશાસ્ત્રોના પ્રકાશ નાખ્યો છ રોગગ્રસ્ત અને નિદાનગ્રસ્ત બાબતોની પ્રગતિ કરી છ હિનપ્રતિદિન નવી વસ્તુઓ જડતી જ જાય છ.

આ સ્થિતિમા હાનેમાનનુ ચિકિત્સાશાસ્ત્ર નકામુ નથી જળ્યાપ્તુ ?

એનો જવાબ એ છે કે ના ! હાનેમાનની પદ્ધતિ એક સનાતન વિજ્ઞાનિયમ ઉપર સ્થપાએલી છે નિયમ કદી બદલે નથી સત્ય -ની પગ્રુ બનતું નથી. કલકલ્પે વિજ્ઞાનની ઝડપી પ્રગતિથી હાનેમાનની મહત્તા ઓપ્યુ સાચા સ્વરપે જોઈ શકીને ઘોડો. વિજ્ઞાનની પ્રગતિથી એની ગહનતા ઝાખી નથી પડતી, પણ વધુ તેજસ્વી બને છે

દોઢસો વર્ષ સુધી એના નિયમનો આકરી અને આપણે વિરુદ્ધ કર્યા પછી આજે આંધળા ઑર્ડોપૅથોને કબૂલ કરવુ પડે છે કે એનું નિયમ સાચો છે દરદિયત્ન ઑર્ડોપૅથીના અધિકાર પત્ર "જર્નલ" આજથી ૨૪ વર્ષ ઉપર લંડને કર્યું હતુ કે હોમિયોપથીના પાયામા રહેલા મહાનિયમનો કોઈ ઈન્કાર શકે નહિ તેમ નથી

હગ્રેડ, અમેરિકા, જર્મની, ફ્રાન્સ, ઈટલી અને બીજા સુધરેલા દેશોમા આગેવાન ઑર્ડોપૅથો હોમિયોપથિક ચિકિત્સાપદ્ધતિ માટે આદરપૂર્વક અભિપ્રાય ધરાવે છે ઇગ્લેન્ડમા બ્રિટિશ મેડિકલ એસોસીએશન અને રૉયલ મેડિકલ એન્ડ સર્જિકલ સોસાઇટી ઑફ મેડિસીન જેવી દ્રષ્ટિવન્ત સસ્થાઓ, જેમાંથી આજસુધી હોમિયોપૅથિ તરફ ધૃણિનો કોઈ વર્ણન સાંભળ્યો હતો નહિઓ, હવે છડેચોક હોમિયોપથીના પંડિતોને પોતાને ત્યા બોલાવી આપણા આમંત્રણ આપે છે !

હાનેમાનના જમાનામા ગાઇકોસ્પેપ નહોતા ત્યારના એણે પોતાની તીક્ષ્ણ કલ્પના અને આર્પદ્રષ્ટિથી જગતશાસ્ત્રની આગાહી કરેલી બધુ ગાસ્ત્રના અભ્યાસને પરિણામે તૈયાર કરવામા આવ્યા 'ચેસ્ટિન્સ' અને 'સીરમ્સ' એ તો હજી હોમિયોપથીના 'ગોળોસ્ટ્રમ'ની જોડ અને ફ્રકી નથી. એણે જે 'ગોળોસ્ટ્રમની સકૃળતા જેવવા માટે ભવિષ્ય -ચીન જગુબ્ધ્ય દ્રવ્યોને હજી તો ઘણી પ્રગતિ કરવી પડશે.

નવા શોધાએલા નેત્રનિદાનના વિજ્ઞાને હાનેમાનનો 'ગોસ્રેસ' સિદ્ધાંત સાચો છે, અગ નિર્વિવાદ રીતે સાબિત કર્યું છે

આજસુધી હોમિયોપથી-ની સૂક્ષ્મ માત્રાની ખૂબ હાસી કરવામા આવી છે કેટલે અંશે, વિજ્ઞાનિક્સ અને હોસ્પિટલના ગ્રમાણમા એની રીતે હાસી કરવાનો પ્રયાસ કરવો એ પોતાની બેવકૂફી અને અજ્ઞાનનુ પ્રદર્શન કર્યા બરાબર લેખાય !

ફ્રેંકફર્ટની પદ્ધતિએ ગાનસિક ક્ષેત્રમા રોગદમનનાં જરો પરિણામો બતાવ્યા છે હાનેમાને આની આ વિચારસરણી શારીરિક બાબતોને લાગુ પાડી હતી.

એણે સમજરીતે તપાસતા હાનેમાનની પદ્ધતિ અદ્યતન બ્રણ છે બીજા બાલુ અંગ કદી સહાય કે હજી હાનેમાનની પૂરેપૂરી કદર કરવા માટે વિજ્ઞાનને ઘણી પ્રગતિ કરવી પડશે !

આ મહાન વૈજ્ઞાનિક, તત્ત્વચિંતક, શરીરશાસ્ત્રી, માનસશાસ્ત્રી, રસાયનશાસ્ત્રી,ભાષાશાસ્ત્રી,સાહિત્યવાચી,ગારિત્र્યશાસ્ત્રી,સમાજ-સ્વાસ્થ્યશાસ્ત્રી અને ચિકિત્સકના મસ્તકને જ્યા સુધારી ગારામા સો વર્ષ જૂનાં થયા છ, એવે સમયે એણે ગાનવજાત ઉપર કરેલા મહાન ઉપકારો જ્યારે આપણે યાદ કરીએ છીએ ત્યારે આપણુ મસ્તક એની મહત્તા આગળ પ્રણિપાત કરે છ

એણે જેવિયો ખાઈને જગતને અમૃત આપ્યા; એણે તિરસ્કાર સહીને ગોમેર કરવ્યા રેવાની; એણે ભળભાંસો રહીને સત્યની સાધના કરી

સ્વદનના મહાન ચિકિત્સક ડૉ જૉન એચ કલાર્ક પોતાના સુવિખ્યાત પુસ્તક Principles) આ શબ્દ છે "આપણ્ય વૈદકની દુનિયા હજી હાનેમાનને ઓળખની નથી એમા નવાઈ નથી. એમની દ્રષ્ટિમર્યાદા ને ગકિત્મર્યાદાથી એ હજી ઘણો દૂર છે આકડ એવરેસ્ટ હજી બાજુ ને, અને અરેખર આ પ્રશસામા કોઈ અતિશયોક્તિ નથી

એના જમાનામા તો એનો કોઈ ગોલીદાર નહોતો વૈદકના ક્ષતિ-હાસના એનો સમોવડીયો શોધવા માટે પ્રાચીનોમા પારાસેલ્સ અને અર્વાચીનોમા હૉટલ્હાર જેવી વૈદકીય વિભૂતિઓ સુધી આપણે જવુ પડે એના આત્માને શિર શાતી દો !

ભમકડો

તારો ખર્યો . . . .
એવા ખર્યા માનવ કૈંક પૃથ્વીમાં !
પરંતુ તેજોમય કો ધ્રુવતારો
તેની સમો, કજ્જ્વલ પ્રતિકૃતિ
મૂકી જ પાછળ કેટલા રાત્રયા
અનંતમાં લીન થતાં પહેલા ?
ને એ સમું મૃત્યુ સુભગ્ય, કેટલા
નિર્માયિલુ માનવના નસીબમાં ?

—મૃદુલરાય પંડ્યા

સ્વ. રામાનન્દ ચટ્ટોપાધ્યાય

ભારતની સંસ્કારિતા અને તેની સ્વાતંત્ર્ય-ઐષણાને વાચા આપીને, તેના સાચા પ્રાણનું ઈંગન તથા તેના પુનરુજ્જીવનનો સંદેશ કેવળ હિંદવાસીઓને જ નહિ પણ જગતભરના દેશોને પહોંચાડનાર ભારતીય પત્રકારોના અધ્વર્યુ વિનાશંદ સમા બાબુ રામાનંદ ચટ્ટોપાધ્યાય (એપ્રિલ૦૭)નું, ગયા ૩૦મી સપ્ટેમ્બરે સાઠે ૬-૪૦ વાગ્યે ૭૬ વર્ષની વયે કલકત્તામાં અવસાન થયું. એમના આદ્વિતીય અંગ્રેજી માસિક 'મૉડર્ન રિવ્યૂ' અને બંગા જ જણાતી માસિક 'પ્રવાસી' દ્વારા આજ ચાર દશકાથી એમણે આ દેશની લગભગ બે પેઢીનુ જે સંસ્કાર-ઘડતર કર્યું છે તેનો આંક ભારતના પત્રકારિક ઇતિહાસમા ઘણો ઝીણો અંકાશે. રાજકીય, સામાજિક, આર્થિકાદિક કે શિક્ષણ વિષયક, આ દેશના એક પણ પ્રશ્નનો એક પણ અઘરણી કર્યક્ષ કે વિચારક, બદલે એક પણ સરકારી હિંદી ભાગ્યે જ નીકળશે જેના વિચારઘડતરમાં 'મૉડર્ન રિવ્યૂ'નો કાળો નહિ ફાળો. એ માસિક દ્વારા નીડર, નિર્ભયી ને કટકટ ક્રાંતા ન્યસ્થ તટસ્થ અને વિદ્વતાપૂર્ણ વિચારોની ધારા અ-વિરતપણે ચાર દાયકા સુધી વહાવીને એકલા હાથમા જ નહિ પણ સગાસ જગતના વિરોધમા સમાનિત પ્રતિષ્ઠા પામેલ એ રામાનન્દ બાબૂને ગુમાવીને ભારતે એક પ્રતિભાવાન પત્રકાર જ નહિ પણ ગાઢાન હિંદી ગુમાવ્યો છે.

એ પત્રકારત્વવરનો પરિચય આજથી બાર વર્ષ પહેલા અષાઢ ૧૯૮૬ના અંકમા આપનાર 'કુમાર' પહેલુ હતું. અને માટેની પોતાના જીવનની માહિતીની વિગતશ્રી નોંધ આપ 'કુમાર' માટે એમણે ચવારને લખી મોકલેલી તે. એ અંશ શિક્ષાગુરુના મોઘા રામરખુ રૂપે આ વખનારે સાચવી રાખી છે નેગાને રસનો ભાગ નેગના હુન્નાકાર દર્શાવવા માટે આ સાથે આપ્યો છે. 'કુમાર'ના ફાગા અંકમા ઓવેલી એમના જીવનની માહિતીના મુખ્ય મુદ્દા; તથા તેઉપરાનની અન્યત્ર આવેલી વિશેષ માહિતી સંકલિત કરીને આ નોંધ આપી છે —બ.

ઈ.૧૮૬૧માં બંગાળાના બાંકુરા ગામમા એક ગરીબ પણ વિદ્વાન બ્રાહ્મણ કુટુંબમા એમનો જન્મ થયો. કુટુંબના ઘણાખરા પુરુષો સંસ્કૃતના પારંગત પંડિતો, વિદ્વાન અધ્યાપકો અને ધર્માચાર્યો તરીકે વિખ્યાત થયા હતા એ પરાપરાગત પ્રતિભા એમનામા પણ ઊતરી હતી, અને અભ્યાસકાળથી જ એ તેજસ્વિતા દેખાવા લાગી. કલકત્તા યુનિવર્સિટીની એન્ટ્રન્સ (મૅટ્રિક)ની પરીક્ષા પહેલા વર્ગમાં અને આખી યુનિવર્સિટીમા ચોથે નંબરે આવીને એમણે ત્યાર કરી. બીજે વર્ષે ફર્સ્ટ ઈયર આર્ટસમાં પણ એ જ રીતે પહેલા વર્ગમાં ચોથે નંબરે આવ્યા, અને એને બી. એ. મા તો ઇગ્લિશ ઑનર્સ સાથે આખી યુનિવર્સિટીમા પહેલા વર્ગમાં પહેલે નંબરે ફર્સ્ટક્લીનું પદ આ ઊજળી કારકિર્દીથી એમને તરત સિટી કૉલેજમાં અધ્યેતા લેક્ચરરની જગ્યા મળી, અને થોડા વખત પછી પહેલા વર્ગમાં ચોથે નંબરે આવી એ જ એ થયા ત્યારે કૉલેજે એમને અધ્યેતા પ્રોફેસર બનાવ્યા.

બ્રાહ્મણના સામાજિક, ધાર્મિક નેગ-ન રાજકીય જીવનમાં નવા વિચારના બીજ વાનીને પહેલેા જબ્બર પલટો આણનાર રાજા રામા-મોહનરાયની એમના પર ખૂબ અસર પડેલી અને પાછળથી એમણે જે વસ્તિક અર્થ લગ્યા છે તેમાનું એક રામમોહનરાયનું ચરિત્ર છે. કેશવ ચન્દ્ર સેનના સપર્કમા આવ્યાથી તેમા 'સાધારણ બ્રાહ્મો સમાજ'ના મૂળથી જ સભ્ય થવાદ્વારા અને સિટી કૉલેજમાં આવ્યા પછી તેની કાર્યવાહક સમિતિના અવશ્ય બન્યા અને પાછળથી કલ-દોનર તેના સેક્રેટરી અને પ્રમુખ તરીકે નીમાયા. આજ કાળમાં આનદ મોહન બોઝ, દ્વારકનાથ મિત્ર દ્વારકનાથ મૈત્ર, અને બીજા પ્રસિદ્ધ પત્રકારો તથા વિદ્વાનો અને સમાજસુધારકોની પ્રેરણાએ એમને પત્રકાર જીવનનો નાદ લગાડેલો.

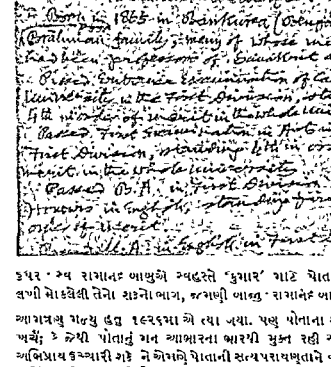
એ અરસે કલકત્તામા નરેન્દ્રનાથ નામની એક ચેતાસ્વી યુવકની ચારકી. એનો કદેશ નિરાશ્રિતો, અનાથો તથા ગરીબને આશ્રય આપી પા-લવાનો ને સેવા કરવાનો હતો એ ધ્યાધર્મી સંસ્થાના પ્રમુખપદે રહી એમણે પુષ્કળ મૂંગુ સેવારાર્ય કર્યું ને તેને માટે 'ગ્રહી' નામનું એક માસિક સ્થાપીને ઘણો વખત ચલાવ્યું. આ કપરાંત 'ધર્મબન્ધુ', 'પ્રવીન' અને 'ઇન્ડિયન મેસેન્જર' નામનાં પત્રો પણ એમણે થોડા સમય ચલાવેલાં. પત્રકાર જીવનમાં એ એમનો પહેલો પ્રવેશ.

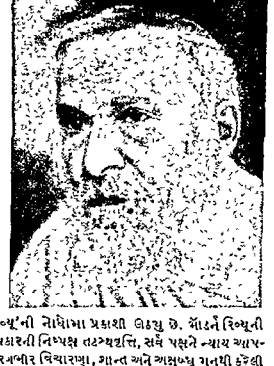
૧૮૯૫માં ૩૦ વર્ષની વયે એ અલ્લાહાબાદની કાયસ્થ પાઠશાળા કૉલેજના પ્રિન્સિપાલ નીમાયા અને અગિયાર વરસની ત્યાંની ઘાર-

પ્રાંતિમાં એમણે માત્ર શિક્ષણના જ નહિ, પણ સામાજિક ધાર્મિક તેમજ રાજકીય ક્ષેત્રમા પુષ્કળ કામ કર્યું અલ્હાબાદ એ સંયુક્ત પ્રાંતની મહત્તિમ્ય સંસ્થાના પ્રમુખ અને અલ્હાબાદ અનાથાલયના અમલ્ડી કાર્યકર હતા કૉંગ્રેસની બેઠકમા અને એ પ્રાંતના પ્રતિનિધિ તરીકે બાગ લઈને દેશની રાજકીય આકાક્ષાઓને ને પ્રયત્નોના એ સાક્ષી ને સહાયક બન્યા હતા.

કાયસ્થ પાઠશાળામાંથી એ વખતે 'કાયસ્થ સમાચાર' નામનું એક માસિક બહાર પાડવામાં આવતું હતું. ફૉલેજના આચાર્યપદે આવ્યા બાદ એમના હાથમા એનું તંત્રીપદ આવ્યું અને એમણે એ એક જ વર્ષ (૧૮૯૯-૧૯૦૦) ચલાવીને એની કાયાપલટ કરી નાખી. કાયસ્થ જ્ઞાતિના સકુચિત ક્ષેત્રના ગામડાં કરું કરકસરિયા-માથી એમણે એને સાર્વજનિક દિનદુનિયે છાપાનું તેજરવની માસિક બનાવ્યું એ વખતે આખા યુક્ત પ્રાતમાથી માત્ર બેજ પત્રો નીકળતા હતા એમાંનું એક 'ખત્રી મિત્ર' અને બીજું 'ઓધ અખબાર' એ બન્ને પત્રો સાપ્તાહિક હતા. 'ખત્રી મિત્ર' ખત્રી જ્ઞાતિનું મુખપત્ર હતું અને 'ઓધ અખબાર' અયોધ્યાના તાલુકદારોનું સાપ્તાહિક હતું. આ બન્ને પત્રોને ઉત્તેજન આપવા ખાતર એમણે 'કાયસ્થ સમાચાર' બંધ કરી દીધું. 'કાયસ્થ સમાચાર' ચલાવવામાં એમને જે અનુભવ મળ્યો તેનો ઉપયોગ એમણે પોતાના પત્રો ચલાવવામાં કર્યો.

'ખત્રી મિત્ર' ચલાવવામાં એમને ઘણી મુશ્કેલીઓ નડી હતી. પ્રાંતમાં ખત્રી જ્ઞાતિની વસ્તી ઘણી ઓછી છે. ખત્રી જ્ઞાતિમાં કેળવણીનું પ્રમાણ પણ ઘણું ઓછું છે. ખત્રી જ્ઞાતિમાં ધનિકોની સંખ્યા પણ ઘણી ઓછી

૧૫૨ : રેવ રામાનંદ બાબુએ સ્વહસ્તે 'કુમાર' માટે પોતાની જીવનનોંધ લખી મોકલેલી તેનો સાતમો ભાગ, જમણી બાજુ : રામાનંદ બાબુ ઇ. ૧૯૩૬માં

આગગાડી ગજુ હતુ ૧૯૨૬માં એ ત્યા જયા. પણ પોતાના એંગત ખર્ચે; કે જેથી પોતાનું મન આબારના બારણે મુક્ત રહી સ્વતંત્ર અભિપ્રાય કરવાની શકે ને એમણે પોતાની સત્યપરાયણતાને વળગી રહીને એની સાક્ષી, નિર્ભય અને દૃઢ આલોચના કરી. જીનિથી પાછા ફરતાં એમણે ફ્રાન્સ, ઈજીપ્ત, સિરિઝ્રાઈ, જર્મની, ઑસ્ટ્રિયા અને બેલ્જિયમોવાડિયામા સફર કરીને તે તે દેશોનાં સરકાર અને જીવનનો અભ્યાસ કર્યો.

'મૉડર્ન રિવ્યૂ'ને એમણે સર્વતોમુખી પત્ર બનાવ્યું. એના પહેલા જ આંકથી સાહિત્ય, કલા, રાજકારણ, સમાજપ્રશ્ન, ધર્મવિચાર, અર્થકારણ વગેરે સર્વવિષયોની વિષયોનું વૈવિધ્ય એમણે આપ્યા કર્યું છે, અને તે લેશમાત્ર પક્ષપાતના ગુમાવ્યા વિના કલાની બાબતમા તો એમણે ઘણીખરી રીતે પહેલ કરી મૂળ કૃતિનુ કુશલ પ્રતિબિંબ આપનારા ચિત્રની ચિત્રો કાઢીને કારીગરો પાસે તૈયાર કરાવી આપનાર એ કેમ પહેલા હતા, તેમ ભારતીય કલાને પ્રાકટ્યને પ્રોત્સાહન આપનાર પણ એ જ પ્રથમ હતા કરિયાપારના હિંદીઓનો પ્રશ્ન હાથ ધરી તેમને માટે જબ્બર જુંબેશ કરાવનાર પણ એ જ હતા જાગતી પ્રતિભાઓને ઓળખવાની અમની દીર્ઘદૃષ્ટિ અનેક હતી ભારતની પ્રગતિકૃચના વિનિધ ક્ષેત્રોમા ભૂમી રહેલી આજની ઘણી પ્રતિભાઓનું પહેલું સ્વાગત 'મૉડર્ન રિવ્યૂ'ને આંગણે થયુ છે આફ્રિકામાં હિંદીઓની હાલત લઈને હિંદ આવનાર મોહનદાસ ગાંધીનો પરિચય પણ એમણે આપેલો રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરની પ્રતિભાનો પ્રકાશ જ્યારે જગમ્ન મૂકનાર 'મૉડર્ન રિવ્યૂ' જ; એટલું જ નહિ પણ ખરું જોતાંએ તો રામાનંદબાબુ અને એમના પત્રો જ એ કવિવરની પ્રતિભા જન્મ્યાં છે ત્યાંસુધીના વિકાસ જ એ પત્રોના બંગાળનુ વ્યક્તિત્વ વધારે આગળ પડતુ જણાતુ, પરંતુ પરપ્રદેશોની પ્રતિભાને ઓળખવામા તથા તેની પ્રવૃત્તિઓનો પરિચય આપવામા એ કટિયાળા પડ્યા નથી. બહારે એમણે જ પહેલ કરી હિંદની બહારે મુખ્ય પ્રાંતભાષાઓનાં પ્રકાશનોની વિષમિત નોંધ અગડપણે એમણે આપી છે ગુજરાતી પુસ્તકોની નોંધો K. M J ની સાહીથી દર મહીને ડી. બી. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ પ્રવેરી એમાં આજ વર્ષોથી લખે છે એ સુવિદિત છે.

પણ આ બધા સંપાદનકાર્ય કરવાંત એમનું સવિશેષ વ્યક્તિત્વ તો 'મૉડર્ન રિવ્યૂ'ની નોંધોમા પ્રકાશી રહેજુ છે. મૉડર્ન રિવ્યૂની "નોંધ" એ પત્રપ્રકારની નિષ્પક્ષ તટસ્થવૃત્તિ, સર્વ પક્ષને ન્યાય આપવાનો વલ્ન, ધીરગંભીર વિચારણા, શાન્ત અને અક્ષુબ્ધ ગનથી કરેલી આલોચના, અને સંપૂર્ણ તથા સળજ દાખલા દલીલોના સમર્થનની રજૂ કરેલા લખાણનો અનુકરણીય આદર્શ ગણાય એની હતી. દેશની વિકટ પરિસ્થિતિને પરિણામે પત્રકારના સ્વાતંત્ર્યને કુંઠિત કરી ધારાધોરણોનો સાસનો કરવાના એમને અનેક પ્રસંગો આપ્યા હતા, પણ સ્વમાન ખોયા વિના અને સત્ય દલીલને વળગી રહીને, પરંતુ કાયદાની સીમા ઓળખ્યા વિના, માત્ર કેળવિતની શુદ્ધ નિ સ્વાર્થ દૃષ્ટિ રાખવાને લીધે, તેમજ ગજબનું સમતોલપણું કદિ પણ ન ગુમાવવાને પરિણામે તેમણે અનેક વિકટ પરિસ્થિતિમાથી પોતાનો માર્ગ કુશળતાથી અને સફળતાથી કાઢ્યો હતો. બનાવના બૌઝબ્યુસના કાળમા ખુદીરામ બોઝની છબિ અમે પ્રકટ કરીએ છીએ" એવી મોંધ સારે એમણે છાપી હતી હિંદની પ્રજનમા સ્વમાન, સ્વાતંત્र्यભાવના જે સરસારિતા પ્રકટાવવાની, પ્રાચીન કલા અને સાહિત્યના યોગ્ય અભ્યાસ તથા કલ્પતુ માર્ગદર્શન કરાવવાની તથા દેશના સામાજિક અને રાજકીય પ્રશ્નોને આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ વિચારવાની પદ્ધતિનો અને એ બધા ઉપરાત કોઇ પણ પક્ષમોહથી નિર્લિપ્ત રહેવાની અને મહત્ત્વની પદ્ધતિનો આદર્શ એમના 'પ્રવાસી' અને 'મૉડર્ન રિવ્યૂ' એ બેયે આ ચાળીસ વર્ષ સુધી રજૂ કર્યો છે તેવા હિંદના કે ઈષ્ણ પત્રે ભાગ્યે જ રજૂ કર્યો હશે. એ દરમ્યાન આખ્યા દેશના અસખ્ય યુવ નોની રાજકીય દૃષ્ટિનુ ઘડતર એમની નોંધોએ કરેલુ છે;—એવું કે આપણા બારણ ઉપરાંત દેશભક્તોના 'બાલકિય પિતા' એમને કહીએ તો એમાં અતિશયોક્તિ નહિ ગણાય.

૧૯૨૮ના જાનયુઆરીથી એમણે હિંદીમાં 'વિજ્ઞાનભારત' માસિક શરૂ કર્યું અને એના સંપાદનકાર્ય માટે પં. બનારસીદાસ ચતુર્વેદીને દોકવા પોતે એના માલિક અને એડિટર હોવા છતાં એમને બનારસીદાસને એના સંપાદનનું સંપૂર્ણ સ્વાતંત્र्य આપ્યું, ને એટલી દૃઢ

સુધી કે ખુદ રામાનંદ બાબુના પોતાના વિચારોની પાર્શ્વ પંડિતજી એમના આકરી ટીકા કરી શકતા આ એમના સ્વાતંત્ર્યપ્રેમ, વિવક્ષણ સહિષ્ણુતા અને દૂરંદરતાનો પુરાવો છે

એમના એમના મિત્રોમાં, અલ્લાહાબાદના વાસ્તવ્ય શ્રીયુત પંડિત મહાનારીમણિ દ્વિવેદી (‘સરસ્વતી’ના સંપાદક), વર્તમાન હિન્દીના જન્મદાતાઓમાના એક અને ‘પ્રદીપ’ના સંપાદક પંડિત બાલકૃષ્ણ ભટ્ટ, બી. કે બસુના નામથી ખ્યાત વિદ્વાન બેનર્જી બાબુ દાસ વસુ (જેમને વર્ષો બ એ અલ્લાહાબાદમા ઊતરતા), પ્રો. સુરેન્દ્રનાથ, દીનબંધુ ઍન્ડ્રુઝ અને રથી-દ્રનાથ ટાગોર મુખ્ય હતા તેમા ઍન્ડ્રુઝ, ટાગોર અને તેઓ, એ ત્રણેની તો ત્રિમૂર્તિ કહેવાતી પોતે શાંતિનિકેતન વિદ્યાભવનના આચાર્ય તરીકે ઘણો વેળા સભવ રહેતા પણ આ સર્વે સાથે ગાઢ અંગત મિત્રતા હોવા છતા આ એમના અંગે કે કાર્યાની આલોચના કરતી વખતે ‘તત્ત્વી રામાનન્દ’ તો પોતાના અંતરાત્માને સાક્ષી તે ગમે તેવું કડવું હોય તો પણ નીડરપણે કહેતા. વ્યક્તતા ઉપર વખતે અની બેસવને પ્રભુખપદે લાવવાને જ્યારે રથી-દ્રનાથ હોમરૂલ લીગ તરફ ઢળ્યા ત્યારે ખુદ જે કવિવર સામે પણ એમણે પોતાનો ઉગ્ર અવાજ ઉઠાવ્યો હતો

પત્રકારત્વમાં રહેલી એમની આ શાન્ત સગીન સેવાઓ પરથી પ્રજાએ એમને દેશહિતના પ્રશ્નોના જ્ઞાતા ચિંતક અને માર્ગદર્શક તરીકે ઓળખીને સારતના અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓના કર્ણધાર પણ બનાવ્યા મુબઇમા મજેલી રાજ્યકાય પ્રબ પરિષદના, સુરતમાની અખિલ ભારત હિંદુ મહાસભાના, હાલારની અખિલ હિંદ બ્રત-પાત તોડક પરિષદના અને ઈશ્વરવાદીઓની પરિષદના. પત્રકાર પરિષદના, ઓરા સર્વશ્રેત્રવ્યાપી પ્રવૃત્તિઓના પ્રમુખ તરીકે થએલી એમની ચૂંટણીઓ, એમની શક્તિઓનાના પ્રબળના અદ્ધા અને આદરની કર્યક છે એમને અંગનરીતે એમને મોટાંમ કે પ્રસંગોમ ગણતા ન હતા એવા લોકો તે ઓછા-તપ્રેમી ને સરળાળ હતા

હીજરે એમના શરીરને સુદ્ર ઢાળીમા રાજયુદ્ધ એમનુ બાલ્ય વર્ષોનુ રુદન, જરા ભેડા બાધાનુ તરુરવત શરીર, અબ્યમ્બાકૃષ્ટિ, દીર્ઘદર્શી દૃષ્ટિ, મોટી બરેક દાઢી અને સાદા વસ્ત્ર જોઇને ૨૫ ઋષિ જેવા જે બાધપૂર્વને લાગે એમની વાતચિત બેઠકો બહુર હતી અને એમની રીતભાત એકદમ વિશ્વતપૂર્ણ હતી કે એમના સહાનુભૂતિભર્યું બાલુક હૃદય જોઇને મુગ્ધ થઈ એમના પ્રત્યેના અક્રાબાવથી મસ્તક નમી જતુ

છેલ્લા બાહ વર્ષથી તેઓ એક એવા વ્યાધિથી પીડાતા હતા, જેનુ નિદાન બરોબર તો થઈ જ શકયુ નહતુ આખા શરીરના એક એવી આકરી બાત્વળા આવતી અને દાહ ઊઠતો કે ક્ષણભર પણ ચેન ન પડતુ પણ વર્ષોથી તો એ વિશુદ્ધ નિરાશિષ આહારી હતા, અને છેલ્લે ગરીર અત્યંત નબળુ પડી ગએલુ કે રોજ સામે ટમરા સમાચુ નહિ ૧૬મેના તો એમની સ્થિતિ ચિન્તાજનક થઈ ગએલી ગામડીના રોગના એક બાસ નિષ્ણાતની સલાહ પણ લીધી એ બે બારવાળા કુદ કરવાની દવા તો આપી, પણ કામમાં આરમ તો થયો જ નહિ પછી બહુધુ કે આ કોઈ ચમત્કારિક નથી, પણ પોષણનો અભાવથી આગળ કોઈ રીતે દુર્બળ થઈ ગઈ છે અને કુશળ ચિકિત્સકોના વિવિધ ઉપચાર કર્યા, પરંતુ આશિક અને અરાબાધી આરામ સિવાય બારા લાભ ન થયા નહિ આ અવર્ણનીય પણ, ગરીર અત્યંત દુર્બળ થયુ હોવા છતા, અને પરતો આરામ કે પોષણ ન મળતા હોવા છતા પણ તેઓ એ જ લખની, એ જ ઢબ અને એ જ તત્પરતાથી ‘પ્રવાસી’ અને ‘ઑન્ર્ન્રિબ્યુ’નું કામ કરતા રહ્યા, તે ઠેઠ ૧૯૪૦ના નવેમ્બરમાં એમના રોગે એમને કેવળ પથારીવશ કરી મૂક્યા તા સુધી. ગયા (૧૯૪૩ના) ફેબ્રુઆરીમાં કેદીના દેખ, વિના ઝઝવાનો પ્રયત્ન કરવા જતા એ બહાદી પડ્યા અને સાજનના બાપાનુ હાડકુ તૂટી ગયુ આ પછી એમના સાત્ત્વ થવાની આશા કની થઇ ગઈ અને અક્રમાત અને વધતી જતી નબળાઈને કારણે પ્રાર્થનાઓમા પણ તેઓ જોડા થતા ગયા અને શરીરમા વિજાતીય દ્રવ્ય ભેગું થવાથી પેટની મા એક પ્રકારનુ વિષ ફેલાઈ ગયું, જેને લીધે એમનો અંત પ્રત્યક્ષ આની ગયો, અને ૩૦ મી સપ્ટેમ્બરની સાજે એમણે દેહ છોડ્યો

પણ જો છેલ્લી ક્ષણ સુધી એમની બુદ્ધિ અને શક્તિ જોરી કે એની તેજ રહેલી ગરતા પહેલાં થોડી જ પળ ઉપર તો એ પોતાની મોટી પુત્રી સીતાદેવી સાથે સારીનીને વાતો કરતા હતા પથારી વગ હતા છતા ‘પ્રવાસી’ અને ‘ઑન્ર્ન્રિબ્યુ’ નાં સપાદન તથા સ વાલન વિષે ઝીણીમા ઝીણી વિગતો સાથે સપૂર્ણ સજાગ સૂચના આપતા, ઓછુ જ નહિ પણ અનેક વિગો, પરિસ્થિતો અંગે મુબા તીઓની સાથે પણ અગાઉના જેટલી જ પ્રસન્નતા, સ્પષ્ટતા અને નૂતાં રમણોથી ભરેલી ભાષામાં પત્રવ્યવહાર કરતા એમના છેલ્લા જન્મ દિવસે એમને ૭૩ મું વર્ષ બેસ્તુ તે વખતે અનેક સ્નેહીઓએ એમના આરોગ્ય માટે પ્રાર્થના કરીને એમનાબિલાનાના નબ્બર એમને સ્નેહાન પત્રો આપ્યા, તે સઘળાનો એમણે આવકના જેટલો જ સત્વર ઉત્તર પણ આપેલો. લાગ્ભ ૬૦ વર્ષ સુધી ઠોકર અને અખડ પરિશ્રમ કરવા છતા પણ એમની મેધા, સ્મરણશક્તિ અને ગજબ અંત સુધી સતેજ અને સચેતનશીલ રહ્યાં હતા

કવકલામાં આવ્યા બાદ એ કોક સામાન્ય ઘરમાં સાદી રીતે એ રહેતા અને એમને વૈર પહોચવાની આડ કૂટ પહોળી એ સાદગી ભર્યા થયને કેટલા રથીન્દ્રનાથ ઠાકુરથી માડીને પરદેશના મોટા મોટા વિચારકો તે રાજનીતિજ્ઞ સુધીના અનેક મહાન અમથી પુરુષો એમના એ સાદા ઘરની સીડીએ ચઢ્યા હતા સવારે વહેલા ઠડી પરવારી એ ફરવા જતા અને ત્યા વાચે આવ્યા બાદ સાપાંઓનુ વાચન, અને સાપ્રદાયિક તારણ, તે પર નેટાનુ લેખન. પુર્ણ મરીયલવર્ગને સપાદનકાર્યમાવાલ્યુ, તે બાબતે જબ્બરાઓ પાસેના તે તાનુપી એ નાનકડા ઓરડાની બેઠે કે બાહાર પાકકડ સાથી ઓરડીમાં પાતાના તે પડોશના છોકરા કેલાહલ કરતા રમતાં હોય, પણ એમને એકાગ્રતા ભગકારવા વિના એ તો એમનું કાર્ય અક્ષુબ્ધપણે ચાલુ જ રાખતા ત્યા જરૂર પછી કલાકેક આરામ લીધા બાદ ફરી પાછુ એ કાર્ય શરૂ થતુ તે છેક સાજે ફરવા જવા ઊઠે ત્યા સુધી ફરવા નીકળી વખતે પણ સાથે કવકલાના અગત ચિત્રોમાના કોઈને કોઈ દોય જ અને અનેક જાહેર વિષયોની ચર્ચા છણાવટ વખતે એમની અજાયેલ આલોચના તથા શુદ્ધ વિચારસરણીથી ચાલતી હોય રાત્રે બાળુ પથી ગયા બાદ મોડી રાત સુધી બનતો એમના ઘરનો ઠીલો એમનુ બાલ્ય આવુ રહેવુ હોવાની બાબ પરતો

એમના ચાર સતાનોમા જ્યેષ્ઠ પુત્ર કેદારનાથ જેઓ એમનાં બધા પત્રોનુ સપાદન અને સચાલન છેલ્લા થોડા વખતથી સભાળી રહ્યા છે જેમાના એમના મોટા પુત્રી સીતાદેવી સારા નવલ-લેખક છે નાની પુત્રી શાન્તા હેબી ચિત્રાલેખન કળા છે અને બાબુતા વિજ્ઞાન ઈ ક્રાન્તિકારી નાયનાં પત્ની થાય છે નાના પુત્ર અશોક ચટરજી પણ વિજ્ઞાન અને રસાયન છે, અને હજારોથી બાબુનો એમને ‘ગોટા નવલ કૈર’ (કલ્પવાળા) નામનુ એક અનેક સાપ્તાહિક ચલાવેલુ એમનો પરિચય આપતાં ‘કુમાર’માં વર્ષો બગાઅમા ‘પરિશ્રમમ્’ નામના લેખમા પૃ ૧૦૬ ઉપર આવી ગયો છે પાંચમુ સતાન અને સૌથી નાનો પુત્ર

પ્રસાદ મોટા વરસો પર ગુજરી ગયો એનો આઘાત રામાનંદ બાબુને બહુ ઠોકર લાગેલો. એ ઘણો તેજસ્વી અને એનાપે અતિશય પ્રિય હતો એના અવસાન પછી રામાનંદ બાબુનાં પત્ની મનોરમાદેવી તો કશે વિક્ષુબ્ધતા અને શોકમાં મન પરનો કાબૂ ગુમાવી બેઠેલાં અને એ આઘાતમાં જ મોટા પરસ્પર એ ગુજરી ગયા. એ જીવનસહચરીનું અત્યંત ભાવપૂર્ણ તર્પણ એમણે 'ગૌતમે વિબુધ'માં કર્યું હતું

આઠ હજાર ઓમનુ જીવન એક અખંડ તપશ્ચર્યા જેવુ હતું એ તપશ્ચર્યા વડે એ ઋષિએ પોતાનુ ઘર ન બાંધું, પણ બાહ્યાભ્યાનો બંડાર ભર્યો, પોતાની પ્રીતિ નહિ પણ પોતાના દેશનું નામ ઘરોઘર જાણવુ કર્યું હશ્વત તો પોતે એક સેવ્ય સુખી ગૃહસ્થ તરીકે રહી શકત પણ સામે આવેલી એની અનેક તકોને કોરે મારીને એમણે એતરના અવાજના દોષાં કર્ણ્ય અનેનિવેકની પ્રેરણાથી સ્વેચ્છાએ આ રોગા, કષ્ટ અને નિરવેનો માર્ગ લીધો પત્રકારના જીવનને એમણે ઋષિજીવન તરીકે સ્વીકાર્યું અને એ વ્યવસાયમા આર્ષ દૃષ્ટિ કેળવી; અને તદન શાન્ત રીતે જીવનના બાધક કે સંઘાતોથી ફર રહી, પોતાની પ્રતિભાવાન કલમથી દેશની જે વેદીના અંતરમા પ્રેરણાનુ એવું ઊભી સીંચ્યું કે જે હાલ સક્રિય કાર્ય કરનાર અને સભાઓ ગજવનાર મોટા દેશ નેતાઓથી ઘણ શકવુ નથી.

સધળા પત્રકારોની નિર્ભિક રહીને,જ્ઞાન તથા તત્કાલ્ય સૌજન્ય અને સંસ્કારના પ્રમોદા બની રહેનાર, રાષ્ટ્રહિતની સતત ચિંતા રાખનાર અને જીવનભરની બચુત અને અખંડ તપશ્ચર્યા વડે અરથી સતી સુધી આપણને ગાર્ગ્યકીન આપનાર એ ગાર્ગ્યકીન પારસ્કીક જીવન આપણા સૌના પ્રેમને પ્રેરણાનું સ્થાન બની રહેશે.

(સૌજન્યઃ વિજાણકાર, વિશ્વવાણી, જ્યોતીર્ધર, પ્રજબન્ધુ નગરેરગાંધી તારથી સંક્ષિપ્ત કરીને)

પરપોટાનાં ઘરો

યુદ્ધ દરમિયાન પણ વિજ્ઞાનની પ્રગતિ ચાલુ જ રહેલી છે યુદ્ધના અંત પછી એ અનેકગણી ઝડપી બનવાની. એ પ્રગતિમા સૌથી ક્રાન્તિકર તો કદાચ ગૃહનિર્માણની નવી રીતમા ઘરો ચણવે આપણે હજુ વજનના યુગમા જીવતા હોઈએ તેમ સધળા વસ્તુઓમા વજનદારપણું પ્રધાન રહ્યુ છે, અને એમા આજના ઘરો તો કદાચ વજનમાં સૌને ટપી જાય.

ઘન વસ્તુ કરતા ઓટલા જ કહેવી પોલી વસ્તુ ઓટલી જ મજબૂત રીતે બ ધકામમા જબરી ક્રાન્તિ આણી છે. હવે એ પણ શોધી કાઢવામાં આવ્યું છે કે સોબકેતના જબરા ગર્દર કરતાં ઓટલા જ કહેવા પોલાદ કે ઠબરવાનાં પાતળા તારોનો ગઠ્ઠો દસ ગણો મજબૂત હોય છે, ઘરોના ચણતરમા હવે બધી એ શોધોનો પણ ઉપયોગ થવાનો ને અને લાંબે વજનનાં ઘ ઘવાના ગાબે ઘરાન અત્યાર કરતા વિશેષ મજબૂતી પ્રાપ્ત થવાની

આજ સુધી ગીગાયના જાતા હતુ શુદ્ધ ગ્રહે ક કનદન બળો રવ મેળવવાની શોધ, સપૂર્ણ 'વેક્યૂમ' કે ધર્ષણ રહિત ગતિ પ્રાપ્ત કરવાની શોધ, ઓછી ઓ કમ શુદ્ધ પ્રકાર પ્રેરણાત્મ ની શોધ કે અતત ગતિ (ન ટેરેપ્યુચલ મોશન)ની ખાસિ માટેની વિજ્ઞાનીઓની શોધ હજુ અટ્ટ ગણી ઘઈ પરતુ ગૃહનિર્માણની બાબતમાં તો એમની સિદ્ધિ આથમેકારકારણએ પહોંચી છે. ધાતુઓની નબળાઈ નિવારીને તેમને વજનમાં હલકી બનાવવાની જે પ્રવૃત્તિ વિજ્ઞાન હાલમા કરી રહ્યુ છે તેને લક્ષમે ભવિષ્યમાં આજની દોઢ ટનના વજનની ગોટરોને બદલે માત્ર ૩૦૦ રતલ વજનની મોટરો આપણને મળશે. ઍલ્યુમીનિયમ, ઍગ્નેશ્યમ, તથા અન્ય હલકી ધાતુઓ પર પ્રયોગો કરીને તેમને લોખંડ કરતા પણ મજબૂત બનાવવાના પ્રયોગો ચાલુ છે પરતુ એ પ્રયોગોમા અભૂતપૂર્વ તો ઍરોગેલ પરના પ્રયોગો છે.

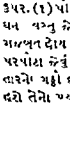
આ ઍરોગેલ (aerogel)ના સંયુક્ત દ્રવ્યો લાલ જુદાજુદા ગૅસ કે હિનાશને શોષી લેવાના કામમાં વપરાય છે દીલુ જેવા અર્ધપ્રવાહી કે પરપોટાના તે બનેલા હોય છે અને પરપર પર ચોટી રહીને તેના ગઠ્ઠો ઘન પદાર્થ જેવો બની રહે છે. આ ઍરોગેલના સંયુક્ત દ્રવ્યોમાનાં કેટલાક દ્રવ્યો તો પાણીના પણ ૨૦ગા ભારના અને બૂલના ૧૯ગા ભારના હલકા હોય છે! વિજ્ઞાનીએ તો હાલની ગકેનત તેમનુ વજન વધાર્યા વિના તેમને વિશેષ મજબૂતી આપવાની અને એમને તોડવા માટેનું સીમેન્ટ શોધી કાઢવાની છે

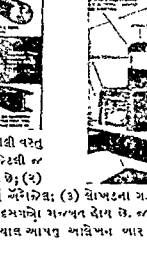
ભારે ઇંટો, લાકડા, સીમેન્ટ, કાચ ને પ્લાસ્ટરના બનેલા આજના ઘરોને બદલે આ ઍરોગેલના બનેલાં ઘરો તમે કલ્પી શકો છો? અને એ ઊભાં કરવાની કીમત તો તમારી કલ્પનામા પણ ન આવે એટલી ખમલી રહેવાની. જમીનમા ઇંટો પાયા નાખવાની એ ઘરો માટે જરૂર નહિ રહે પવન સામે એમને સ્થિર રાખવા માટે માત્ર લંગર (wind anchors) ની જરૂર રહેશે એ લંગરની જ જેવી દિવાલો અને એ દિવાલોના જ ભાગ સમી છત બનાવી રહેશે અને આવું પરપોટાનુ ઘર એકદમ અજબ્બત, જતુમુક્ત તથા પવઢાતા ઉપાબાનથી અભેદ્ય રહેશે વજનના તદન હલકા દોઈને આવા ઘરોને ધરતીકંપો સામે કશો ભય નહિ રહે એમની ભીંતોના અમુક ભેજો તો ભાગ અથવા તો આખી યે ભીંતો પારદર્શક બનાવી શકાશે. બારીઓના ઉપયોગ વગા રીતે નિવારી શકવાથી જગ્યાનો નાશ અટકશે અને એ સમૃદ્ધિનો લાભ પ્રત્યેક બીજા અનેક રીતે ગણશે. તેમને વિસાળ 'પાર્ક'મા ફેરવી શકાશે. —'પ્રકર્ષ'

આફ્રિકા

આફ્રિકા સાથેનો ભારતવર્ષનો સંબધ સદીઓ જૂનો હોવા છતાં અને વસાહતની દૃષ્ટિએ ખાસ કરીને પૂર્વ આફ્રિકા આપણું સંસ્થાન હોવા છતા, એ દેશને લગતુ પ્રગટ સાહિત્ય આપણુ આદિત્ય પ્રમાણમા ન જેવુ છે, અને જે છે તેમાં પણ ધણુખરુ રાજદીય હેતુ પાર

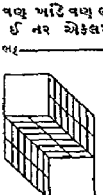
ઉપર. (૧) પોલી વસ્તુ ઘન વસ્તુ કરતાં જ મજબૂત હોય છે; (૨) પરપોટા જેવું ઍલોકેઇલ; (૩) લોખંડના ગટર કરતા ઓટલા જ દઢતા પોષાય કે દર્શાવ્યા તારોને ગઠ્ઠો દસગણો મજબૂત હોય છે. જગાણી બાલુ ઍલોકેજીમાંથી બનાવેલુ ઘર કે ઘરો તેનો ખ્યાલ આપવુ આકેલ્પન બાર આબુરોના તેને સદેહાવથી કલ્પનાને ફેરવી ગઇ.

ઇચ્છકોના વિશ્વમાત્ર નટ સર દેનારી ઘર્ષિંગ કમાણી અને ક્રાંતિને ગિરમને પહોંચવા બાદ એક મિત્રે તેને લખ્યું કે 'કપરી ગરીબી અને જહેગતના તમારા શરૂઆતના છત્રનકાળમાં તમે તમારી ઘરબાલિકાજીને એક પત્ર લખીને એક ગિલિંગ ઉકળીના માગ્યો હતો, એ પત્ર મે મહાપુરુષોના હસ્તાક્ષરો વેચનારાને ત્યાંથી ખરીદી લીધો છે તમે કહો તો તેનો નાશ કરી નાખું ' ઘર્ષિંગે ઉત્તરમા લખ્યું કે 'એ સાચવી રાખજોજી; તો એને માટે મનઘર છુ.'

અનેકાર્થી શબ્દ: રામ—દશરથના પુત્ર, વિષ્ણુના અવતાર; દમ,ઠોરા, આનો(અર્થ), પરશુરામતેમજ બલરામ બનેનેમાટે પર્યાય તરીકે વપરાતો શબ્દ, 'અમુક ક્રિયા કરનાની ટેવવાળો મસ્ત માણસ' એવો અર્થ દર્શાવવા માટે વર્તમાનકૃદતને છેડે લાગતો શબ્દ, દાખલા તરીકે ભમતારામ

ક્રહેવતો કેમ પડી 'પાપડી જૅસ ચાની ગઈ ' અનીતે આચરનાર માણસ, તે બાબતની ઠકેર કરતા ઉપરથી પાકો નક્કર જવાબ આપે તે દર્શાવની આ ક્રહેવત વિષે વાત છે કે એક રાજિયા ન્યાયાધીશની કોર્ટમા એક વાણિયાનો કેસ આવ્યો, કેમા એક ખવાસ સ્ત્રી પાસેના લોણાનો તેનો ઢાવો હતો વાણિયા સાહેબના લક્ષણ બહુતો હોવાથી કેસ પોતાના લાભમા કરવાનુ કહીને તેને એક પાપડી ભેટ આપી આવ્યો પ્રતિવાદી બાજને આની બાબ થતા તેણે સાહેબને જૅસ ભેટ આપી કેસ ચાલતા સાહેબ રવાભાવિકરીતે જ કે સલે પ્રતિવાદીના લાભમાં અવળાવવા માટેનો તેના રાજના વેણ સાંભળતાં જ વાણિયાના ચેહમા ફાળ પડી અને પોતે આપેલી ઘાંચ તરફ સાહેબનુ લક્ષ ખેંચવા માટે મર્મમા કહ્યુ, 'સાહેબ, પાપડી તરફ તો નજર રાખો !'(એનો અર્થ એવો પણ થાય ક પ્રતિવાદી હમણા કોમની સ્ત્રી છે, અને અમે તો પાપડી બાંધનારા ઓળદાર પુરુષ ને વેપારી માણસ, એ હકીકત ઉપર તો ધ્યાન આપો !) પણ પાપડીનુ નામ સાંભળતાં જ સાહેબ જિન જૅસ ભેટ ચેહ આને તેમનાથી બોલી જવાયુ 'પાપડી જૅસ ચાની ગઈ' એને અળગી બીજી ક્રહેવત 'નાગાને કૂકે બાવળ જેવા, તો કહે મને છાંયો થયો.'

માણુસની શ્રવણમર્યાદાની નીચેના અને ઉપરના અવાજો કુતરા સાંભળી શકે છે

દષ્ટિમનો આખો નમૂનો: ઓદીનજરે એવાથી અણતરની એવી એક ઊંડાઇનો ખ્યાલ આપરો કે જેનો આગ્રહો સફેદ ભાગ આપણી બાજુએ જમણી તરફ આગળ લંબાએલો છે અને જેનો પાછલો સફેદ ભાગ પીઠ બને છે બીજી નજરે જોવાથી એ જ બેઠક બને ઝાંખી બની ગઈ હોય તેમ જણાશે કે જેનો સફેદ પીઠ અને બાજુનુ બદેલાણ નીચે છે અને બેઠકનો ભાગ ઝાંખે ચડી ઢાળી તરફ તેનો સફેદ ઓરસ્ત લંબાએલો છે. આ ચિત્રને ઉલટાવીને જોવાથી એ જ વીતનો એકસરખો દષ્ટિભ્રમ થશે

ગણિતગમ્મત ૨૧,૪૨,૬૩,૮૪,૧૦૫, ૧૨૬, ૧૪૭, ૧૬૮, ૧૮૯,–૨૧ના પડિયાની આ નવે સંખ્યા અજબ છે અમાંની કોઇપણ ૨૬મનો એકમનો આંક બાકી વધતી ૨૬મનાં ૯મેરો અને જે જવાબ આવે, તે જ જવાબ, એ ૨૬મને સાત વડે ભાગવાથી પણ આવરો દાખલા તરીકે, ૨૧. ૨૧+૩=૬, અને ૨૧–૭=૩ અથવાતો ૧૬૮ ૧૬૫૮=૨૪, ને ૧૬૮–૭=૨૪ આવી બીજી સંખ્યાઓ શોધી શકશો ?

–ક્ષ મ જોષી

બે વિદ્યાર્થીઓને વાતો કરતા જોઇને શિક્ષકે ગુપ્તાગા ત્યા બદલે બનેને એક એક લપડાક લગાવી દીધી અને કહ્યુ, 'મેં વારવાર કહ્યુ છે કે વાતો ન કરો, છતા કોઈ માનતા નથી.' બંને જણ પાતો ક્ષમા માગ્યા.

એક વિદ્યાર્થી 'સાહેબ, અમે પાસ થયા તે માટે તમને કઇક ભેટ આપવી એની (ડિઝાન)

ઘરમાં કાચ નાખવી બારણાં ગંદવી દીવાલ ઓળખ ઢાળ ઢોળવ, તો તેનાં બારણાની બાજુ એ એક બાજુને રૂપેરી જાડાને નેણે તેના કાચ જાંતવા અકાણે.

જરૂરે ફિટ લાગી, વરસે દબાવા બારણું બાજી-બંને નહિ એવી, બની રબ્બર

ની નળીને બારીના ઘડામાં નીચે કાણું પાડીને તેમાં સબજડ ઓરડી દો, એટલે તેપાણી ના દબ જેવુ ઉત્તમ કામ આપરો તળે ઘડાને બંને વાંકી દેવાથી બળ બધ રહેશે પીમૂ વા માટે અલગારી જેવી સગવડ બહોત સો છે બની પેઠે ઠાંગી પણ રાકાશે

ગમ્ય હિકમા લીબુંના કુસ્તી ઝટ થાય છે તમે બે તેના પાદડાને હાથ વડે કાઢો તો આપણે લાગે ! લોહચુબની સોય ઉપર તેની અસર ઉપ કૂ? ફરવી થાય છે ત્રિવમના ગર્ભ ભાગમા તે વધારેમા વધારે રાજિયાળી હોય છે, જ્યારે રાત્રિના અર્ધ ભાગમા તેનામા ઓછામાંઓછી શક્તિ હોય છે વર્ષાઋતુમા તેની શક્તિ ના વધઘટ વર્ષ બરે છે પશુપક્ષી, જલજંતુ બધાને કોઈ તેની ન ખબર જાણતા નથી. (સાયન્સની દુનિયા)

આપણા શરીરમા ૨૨૦૦ વીસાણાની ગાંઠો એકઠુ કૉસ્સરસ હોય છે

દેશદેશના ચિત્રવિચિત્ર વસ્ત્રોઓના પોષાક: ડાબી બાજુથી- (૧) હોલાકાના ઉત્સવ વેળા, એ દેશ હંડા હોવાને કારણે મોટે ભાગે માણુ અને ઊનનાં કપડા પહેરે છે, (૨) ઓસ્ટ્રેલિયા પાસેના ન્યૂ ગીનીના પાપુઆન લોકો ઘાસના ચળિયા જેવાં વસ્ત્રો વાપરે છે, (૩) બાલિદ્વિપ મલાકાસાગરમાં ન્યૂગીનીવાંઢ પાસેના સામેના ટાપુમાં વળી ઘાસની ઝાલ (ટાપો)નાં કપડાં પહેરાય છે, અને (૪) આફ્રિકામા ઘાસ કે ચામડાનાં લોગોટી જેવાં ટૂંકાં વસ્ત્ર શોકો પહેરે છે.

વિક્રમાદિત્યનાં નવ રત્નો

આદિત્યકરવિક્રમાદિત્ય રાજા

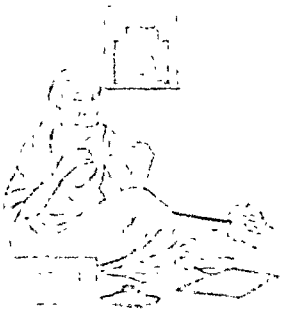
રાજા વિક્રમાદિત્ય અનેક વખતના લશ્કરી વિજયો મેળવ્યા બાદ વિક્રમ-સંવત શરૂ કર્યો ત્યારે તેના દરબારમાં કયા કયા વિદ્વાનો હતા તેની યાદી આપતો શ્લોક જ્યોતિર્વિદાભરણ ગ્રંથમાં મળે છે. તેમાં નવ રત્નોનાં નામ આપ્યાં છે. (પાનાં ૧૨)

ધન્વન્તરિ-નક્ષપણક-અમરસિંહ-શંકુ-વેતાલભટ્ટ-ઘટકર્પર-કાલિદાસ-વરાહમિહિર-વરરુચિ

ક્ષપણક જૈન સાધુ

અમરસિંહ જૈન પંડિત

ધન્વન્તરિ-વૈદ્યરાજ

પટમબૅન-ચૂંથારણી

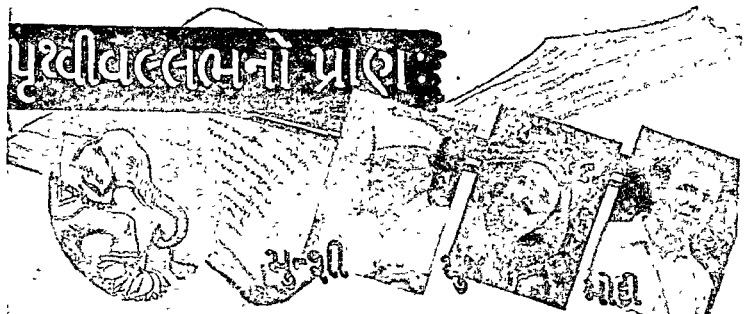

ફોટોચ્યાપ્રી હરીફાઇનું પરિણામ

'હુ કોણ ?' શુભદેવ ત્રિવેદ-અમદાવાદ, બીજુ ઇનામ, 'ગરબાગામાથી': ઑગ. ગાવ-સુરત, બીજુ ઇનામ

પૃથ્વીવલ્લભનો પ્રાણ

એ સુખી દિવસો

ગુ જરાતી સાહિત્યમા એક 'સરસ્વતીચંદ્ર'ને નામે ત્યારે દીવા બળતા ગોવર્ધનરામની આ નવેલકથાએ વાચકોને સુંદર ગાનારી ભેંજ્યા હતા. એમા જે દુનિયા પાથરવામા આવી હતી એ દુનિયા સુંવાળી હતી, આકર્ષક હતી આજના વખમા કાળ પહેલાંનો એ સુખી સમય હતો.

કુમુદ અને કુમુદના નામ નવલકથાનાં પાના પરથી નીચે ઊતરી દીવાનખાનામા, ખડોની અંદરની ચર્ચામાં પહેંચી ગયાં હતાં કુમુદનુ નામ આખ આગે આવતું ને અંતરમાથી નિશ્વાસ નીકળતો. કુમુદ આખરના ભાગમા સ્નેહની માળા પહેરી સજી હતી. યુવજનની જનતાને સરસ્વતીચંદ્રના સંસારમાં ભારે રસ પડવા લાગ્યો હતો.

પણ હજુ નવલકથાનો ઘાટ પૂરેપૂરો ઘડાયો નહેતો. ગુજરાતની પહેલી ઐતિહાસિક નવલકથા 'કરણઘેલા'એ થોડોક અવાજ કર્યો હતો. પણ તરત કરભાઈ, કરણઘેલાના લેખક જૂની રીતોના સાહિત્યકાર હતા, એટલે આ નવલકથા પણ ચમકારો કરવા માટે નકકી થઈ નહેતી.

ત્યારે વર્ષોનાથી પાનાં ભરનાં જ્ઞાનીના મનનું પૃથક્કરણ વર્ણન ત્યારે માગતુ નહિ. ત્યારે તો ઝાડપાન, રંગ પર, ઐતિહાસિક રસોળા આનપાસ શબ્દોના મહેલ ઊભા કરવામાં આવતા.

જમીન પર પગ રાખી પાત્રો ભાષા બોલતાં નહિ. પુસ્તકનું પાનુ અને ધરતીની ધૂલ—આ બંને અલગ રહેતા.

એવા સમયમા ગુજરાતી સાહિત્ય કેાઈ નવી, ચેતનવાળી, ચમકારવાળી, સજીવ કલ્પનને સાદ કરી રહ્યું હતું. જનતા કેાઈ નવા સાહિત્યકારનું સાનેરુ કરવા માટે આધીરી બની ગઈ હતી.

આજુબાજુની દુનિયા સુખી હતી, જીવનમાં ખાસ ઉશ્કેરાટ નહેતો. જીવનની બાદલે સાહિત્યમાંથી મોહક કુતૂહલ ઉકીલી લેવાની વૃત્તિ જાગી હતી વાચક જનતા નવી નવલકથાની ખંજોના નાદમા ચેસવા માગતા હતી.

કનૈયાની બંસી

અને કનૈયાની આ બંસી જાગી ગઇ. શ્રી. કનૈયાલાલ મુનશી નવી શૈલી, નવો ઘાટ, નવા પાત્રો અને નવી દૃષ્ટિ લઇ આવ્યા. સાહિત્યના દરબારમા શ્રી કનૈયાલાલ મુનશી આવ્યા. એમના આગમની સાથે જ એમના નામની સ્થાપના થઇ ગઈ.

'પાટણની પ્રભુતા' તરીકે એ ગુજરાતી વાચકોની આંખને જરા મળ્યા એમણે આપેલી એક નવલકથા 'વેરની વસૂલાત' થી સૌનું ધ્યાન ખેંચ્યું, અને પાછી તો એક પછી એક નવલકથા એમની કલમમાંથી સ્યાહી ગઇ.

શ્રી કનૈયાલાલ મુનશીએ માત્ર કલ્પનાથી નહિ પણ નવી દૃષ્ટિથી ઇતિહાસને પારખી બોલાવ્યો. ઇતિહાસને બોલો રાખી, પ્રસંગોની પોથી એમણે ઉતારવા માંડી.

ઇતિહાસને એમણે એમની સ્પર્શ આપ્યો. રેમાંચોની ભરપ્રસંગોની પાંદડીઓ ખીલાવી, અને શબ્દોનો પરાગ લઈ આ ભરપ્રસંગે પ્રકરણે પ્રકરણે ચૂંટવા લાગ્યો.

ઇતિહાસના પાત્રોને એમની પોતાની રીતરીતે નિહાળ્યા પછી એમણે જોયાકર્યા. જેનાં વ્યક્તિત્વનું બળ હતું એવાં પાત્રોએ શ્રી મુનશીની અભિવ્યક્તિને મંત્રેલી

'પાટણની પ્રભુતા' સ્વચ્છ રમણકારિક રીતીથી બહાર આવી. મુનશીનું પાત્રાલેખન, સંવાદો, સ્વભાવસિદ્ધી નવોજ ઓપ લઈ ગયો. ઇતિહાસને મુનશી મેરે જતા હતા પણ એમની કલમ ઉપર એક આછી આવવા માગતો હતો.

દિવસ રાત મુનશીને એ આકૃતિના સ્વપ્ના આવવા લાગ્યાં એ પાત્ર ઇતિહાસમાંથી જીવવા માગતું હતું એ પાત્ર માત્ર એક રાજાનું નહોતું, એ પાત્ર તો રમતા રાજવીનું હતું સજ્જનતીના એ વાદીતા હતા પરાક્રમનો એ પાટણી કુવર હતો એનું નામ હતુ મુંજ.

> દિવસરાત મુનશીને એ આકૃતીનાં સ્વપ્નાં આવવા લાગ્યાં એ પાત્ર ઇતિહાસમાંથી જીવવા માગતું હતું. એ પાત્ર માત્ર એક રાજાનું નહોતું. એ પાત્ર રસના રાજા તરીકે મુનશીના સ્વપ્નસૃષ્ટિને પાને બોલાવી રહ્યું હતુ એ પાત્ર સરસ્વતીનું લાડીતું હતુ પરાક્રમનો એ પાટણી કુવર હતો. એનુ નામ હતુ મુંજ

સાહિત્યની ઝાલર

શ્રી કનૈયાલાલ મુનશીએ "પૃથ્વીવલ્લભ"ની નવલકથા મુજરાત અભક્ષ મૂકી અને સાહિત્યના મંદિરમાં ઝાલરો વાગી રહી મુનશીની નામાંક નવલકથાઓ કહતા એ શ્રેષ્ઠ હતી. 'પૃથ્વીવલ્લભ' નવલકથા આવી અને સાહિત્યમા ક્રાંતિ આવી ગઈ.

ગામગામની શાળે ૭ 'પૃથ્વીવલ્લભ' નામકને પ્રિય બનાવી દીધો આ નવલકથાએ સૌ ગારે આકર્ષક જગાડ્યુ ?

સૌથી પહેલાં તો મુજનું પાત્ર ન ભૂલાય તેવું હતુ કેનો હતો એ મુજ ? એ હતો વત્સલ મસ્તક જેનું આકાશગાં હતું અને પગ જેના પાતાળ પર રહેતા

મુજની કમરે તલવાર ઝુલતી. એના હૃદયમાં સરકારી સ્ત્રીની સ્મૃતિ ઝૂલતી. ગુલાબના ફૂલની જેમ એ નવીનોખી કલ્પનિઓને કચડતો અને આ ગુલાબજળને એ એ ઈ પર છાંટતો.

મુજના જીવનમાં ઘણી સ્ત્રીઓના રમણનો ભરતીનો ઉછળ્યાં હતા પરતુ એણે એક નામ ભાળ્યુ હતુ મૃણાલ આ મૃણાલ સયમની મૂર્તિ તરીકે ઓળખાની રમણવન ગયું મૃણાલે રીનરગના ફરમાનો કાઢ્યાં હતા. એના ભાર ઉપર કાબૂ રાખી એ સમગ્ર રાજ ચલાવતી.

આવી મૃણાલની નગરીમા મુજ કેદી બનીને આવ્યો ત્યારે એના હાથ જ કેદ હતા..એનુ હૈયુ કેદ થયુ નહોતુ

હાથી ઉપર બેઠેલો તૈલપ નામનો રાજવેત હતો જ્યારે ઉપર આવતો મુંજ બેઠો વાજતે હતો મુજની નાયિકા સૌન્યમા કોણ હતા ? મુજના માનીતા કવિરાજને

પહેલી દૃષ્ટિ

મુંજ કવિઓનો આશ્રી હતો. મુજ મગરાજપણ પણ કવિતાને સાથે જ જતો અમુકવાર મુજની મા જીવનના રમણાદિનું એક પ્રકરણ જોવુ લાગતુ.

મુજ કેદી બનીને આ રો અને મુજની નજર અડ્યાના બેઠેલી મૃણાલ પર પડી. પ્રથમની આ મહાત્રાની કેદી મુજની નજરમા, પહેલી નજરમા કેદ બની ગઈ જેમ જેમ એ મુજની દૃષ્ટિ દબાવની ગઈ એમ એમ એ ક્રમાન ભડકા એની આનમાન ફરી વળી.

આ રીતે મુજ દુરમનની નગરીમા દાખલ થયો એ જીતેલો હતો, પણ એના દુરમનો કહેતા હતા કે એ હારેલો હતો

મુજને કારાગારમાં પુરવામા આવ્યો પણ મુજની જુસ્સાને, એની સાપરવાહને, એની મસ્તીને, એની કવિતાને એની રમણવૃત્તિને કોઈ કારાવાસ કબજે કરી શકે તેમ

એટલે તો મૃણાલ મુજની માનવે કેદાગે લાવવા કારાવાસમા આવી મુજ હસ્યો, મુજે પ્રણયની વાત કરી, મુજે સ્પર્શ કર્યો અને મૃણાલ છંછેડાઈ. મુંજનો હાથ આગળ એ તૈયાર થઈ પણ મુજને તો સ્નેહની રાજા પણ ખૂબ ગમતી

જેણે રણસુંદરીને જીતી હતી જેણે કેમકનું ગર્વખંડન કર્યું હતું, એ મુંજને મૃણાલના કહેવાતા શું ક હઠગામાથી ક્ષણ મરિતા વહાવતી હતી.

અને મૃણાલની કારાવાસની મુલાકાતો નહીં અને આખરે એ બદ કેદ થયા ગજર કારાવાસના નાયિકા પાછળ નહિ પણ વિશાળ હૃદયના પ્રેમકારા પાછળ.

એને પછી મૃણાલ અને મુંજના જીવન જે રીતે જુદાં, જે રીતે તેઓએ રસ માણ્યો, જે રીતે મુજનું મસ્તક નમ્યું જ નહિ, અને આખરની ઘડી સુધી જે પૃથ્વીવલ્લભ નરીક જીવ્યો એ મુજને શ્રી મુનશીએ એમની નવલકથામાં બરાબર જીવતો કર્યો છે.

ભણકારા

મુનશીને જે મુંજના ભણકારા વાગતાહતા ત્યારે એ પાત્ર આકાર પામતું હતું એ જ રીતે મુંજની ભૂમિકા નમતાં પછી શ્રી મોહરાણ મોદીને આ ભૂમિકાના ભણકારા વાગવા માંડયા

ઇતિહાસ માંથી શ્રી મોહરાણ મોદીની કલ્પને મૂળ વસ્તુ મોહરાણદાની પ્રતિકારના પ્રબળકારા વધુ પ્રિયવાગના કારણે હનિન્દાસ એ કોઈ બનાવટ નહોતી, જે પાત્રો જીવન જીવી ગયા હતાં, જે પાત્રો એમની પાછળ રમઝોલ વહ્યા ગયા હતા, અરજ રે મૂકી ગયાં હતા, એ પાત્રોને ફરી જગત નગરમાં ફરતા કરવાની ગદેડ્યા શ્રી મોદીની રહેતી

> દિવસરાત મોહરાણ મોદીની કલાના કાનમાં મુંજના પાત્રનાં ભણકારા સંભળાતા હતા. મોહરાણ મોદીને ઇતિહાસના પ્રબળકારા પ્રિય લાગતા કારણ કે એમાં કોઈ બનાવટ નહોતી. જે માણસો જીવન જીવી ગયા એનો એમાં પડચો હતો મુંજે મોદીને પાછે બોલાવ્યા અને પ્રેરણા આપી અને 'પૃથ્વીવલ્લભ'નું સર્જન થયું.

ઓટલે તો 'પુકાર' ના યોગદા જગાવાએ એમની સાદ દીધો હતો. 'પુકાર' ત્રિય રૂપેરી પરદા પર આવ્યું અને હિંદી ફિલ્મઉદ્યોગ ઉન્નતિ થયેલ યોગલયુગના ફિલ્મકારી નીવન વાળી ઉદ્યુક્ત નવા પ્રવાહો ઓકણીકરના ભાવા માટે જીવન જીવતી એ દક્ષાકતની ગગ્યાર્ય બક્ષ.

અને મોહનાણજીની કલ્પનામાં જન્મે બેટ્ટા સિદ્ધરાજ સિદ્ધરાજ, ઓટલે એક ભવ્ય વ્યક્તિ પોરસ એટલ ભારતની એક અતિ ભવ્ય વ્યક્તિ 'સિદ્ધરાજ' રૂપેરી પરદાએ ચડી અવાજ કરી ગયો.

અને મુજે મોદીની કલ્પના ઘેરી લીધી મોદી, મુંજ અને મુનશી—આ ત્રિપુટીએ 'પૃથ્વીવલ્લભ'નો ઘાટ ઘડયો.

મુનશીની સર્વશ્રેષ્ઠ કથા એટલે 'પૃથ્વીવલ્લભ' મુંજવતી માદિત્યની ઔથી ઉત્તમ ઐતિહાસિક કથા એટલે 'પૃથ્વી વલ્લભ' અને હવે શ્રી મોદીની ઔથી ઉત્તમ ભૂમિકા એટલે 'પૃથ્વીવલ્લભ.'

જ્યારે રંગભૂમિ ઉપર 'માલવપતિ'નું નાટક ભજવાયું ત્યારે જનતાએ આ નાટકને પૂરા પ્રેમથી વધાવી લીધું હતું. આ નાટકની કલ્પના શ્રી મુનશીની નવલકથાનેજ આભારી હતી

રંગભૂમિ ઉપર મુંજ આવ્યો. એણે જોયું અને એ ઝંખી ગયો. આવો આ પાત્રનો ઇતિહાસ છે. વર્ષે રૂપેરી પરદા પર મુંજ આવી રહ્યો છે મુંજના જીવનના પ્રસંગો ક્રાન પર ઝીલવામા આવે તો બરાબર એમ લાગે કે એના જીવનની પળેપળ એક ગૌરવ મૂલવતી હતી.

મુંજ જે રેખાના કેદી બની ગયો હતો એની પ્રબળ મુંજની ઝંખના બની ગઈ હતી. કારણકે મુંજ જીવનના મુક્ત હાસ્યમાં માનનો અને કૃણો ગમતા, માદિત્ય ગમતુ, આકૃત ગમતી, જીવનનો સંમાન ગમતો, પ્રત્યેક દિ હાસ્યત ગમતી.

ઊંચું મસ્તક

મુંજનો ઉપર હાથી-ઓએ પવન ટોળમા હતા. મુંજની અનેક, સ્ત્રીઓનાં હૃદયોએ આસની ઉતારી હતી પરંતુ તરીકે જ એ જીવતા સર્વત્યેા હતો.

ઓટલે તો એની મૃત્યુ-ની પળે પણ એ વલ્લભ જ રહ્યો હતો એનું મસ્તક ઊંચું જ રહ્યું હતું ઔને ગિલ્લાજ એક ગદાનના મહાન આશકના જેવો જ રહ્યો હતો.

મૃત્યુની પળ પહેલા મુંજ જ્યારે વિચારના પડળો ત્યારે એના દુશ્મને એના ભાગી લાધુ કે મુંજનું મસ્તક નીચું ઘડી રહ્યું છે મુંજ મૃત્યુથી ડરી રહ્યો છે. એના આ વિચારને મુંજે બરાબર ડામી દીધા.

'મૃત્યુ, મને તું મટ એનુ સેયમાત્ર દુઃખ નથી. પણ મારા ગયા પછી મન્ત્રવતીનું શુ થશે એ વિચાર મને મૂંઝારો રહ્યો છે.'

મુંજની માદિત્ય માટેની આ વેદના સમજને એનો દુશ્મન ક બનાવો બની ગયા મુંજનું મસ્તક ઊંચું જ રહ્યું. મૃત્યુના મુખને એણે એના સિંહાસની મુખે જ ઓળખ્યુ.

મુંજ ન રહ્યો, એનું મૃત્યુ થઈ ગયું, એ જીવનો રહ્યો. એના માદિત્યથી, એના પરાક્રમથી, એના પનાકમોના પરિણામથી

શ્રી. મોહરાણ મોદીએ મુંજને જીવાડયો છે, અને શ્રી.

મોહરાવ મોદીએ રૂપેરી પરદા પર સાહિત્યનું એક અતિ ઉજ્જ્વળ પાત્ર સ્થાપિત કરી દીધું છે.

'પુકાર' સિકંદર' અને હવે 'પૃથ્વીવલ્લભ' મોદી, મુંજ અને મુનશી 'પૃથ્વીવલ્લભ'ની દુનિયા ઊભી કરવા માટે શ્રી. મોહરાવ મોદીને મોટું સાહસ કરવું પડ્યું હતું એમને ભાસ હાથીઓ મગાવવા પડ્યા હતા, માપ પંથીના જમાનામાં આ હાથીઓને પોષવાનું કામ જરા યે સહેલું નહોતું

અને શ્રી મોહરાવ મોદીને એ યુગ જીવતો કરવા માટે ભવ્ય મહેલાતો ઊભી કરવી પડી હતી.

પણ આવાં સાહસો તો એમનો ખાસ શોખ છે ઇતિહાસના પાનોને આકાર આપતા મોહરાવ મોદી આજે જાણે એક ઇતિહાસ રચી રહ્યા છે આ ઇતિહાસ એટલે ફિલ્મ ઉદ્યોગનો ઇતિહાસ.

મીનરવાના 'પૃથ્વીવલ્લભ'નું દૃશ્ય

આવો ઇતિહાસ રચવાનું કામ આજે તો અતિ કઠીન છે સન્માનકાળનો ઘેરો પડછાયો હિન્દના ફિલ્મઉદ્યોગ ઉપર પડતો રહ્યો છે એટલે ઐતિહાસિક ફિલ્મ માટેનું સાચ્ચો પાયરવાનું કામ અતિયારે મુશ્કેલ થયું છે

પણ જેઓને કાર્યકિ કરી બતાવવું છે. જેઓને કલાનો તાર ઝણઝણ્યો છે એમને તો આવી મુશ્કેલીઓ જ વધુ ને વધુ પ્રેરણા આપે છે.

'પૃથ્વીવલ્લભ'ના શ્રી કનૈયાલાલ મુનશીએ જીવંત પાત્રોને પણ વહેતા મૂક્યા છે. રમણનિમિત્ત પાત્ર, વિલાસનું પાત્ર, લક્ષ્મણદેવીનું પાત્ર—આ પાત્રો પણ જે રેખાઓ દોરી જાય છે એ આકર્ષક છે

'પૃથ્વીવલ્લભ' માત્ર ગુજરાતી સાહિત્યમાં જ નહિ સમગ્ર સાહિત્યના એનું સ્થાન મોખરે છે એટલે તો બીજી ભાષાઓમાં પણ મુનશીની આ નવલકથા બોલતી થઇ છે.

મોહરાવ મોદી

ઇતિહાસ અને સાહિત્યના આ સંગમને શ્રી સુંદર, મોદીએ રજતપટ પર ખિલાવ્યો છે એનાથી સાહિત્યના ચાહકોને ખુશ થવા છે, ઇતિહાસના અભ્યાસીઓ પણ ખુશ થયા છે

શ્રી મોદીના હાથમાં ઇતિહાસ સદા સલામત છે, એવો સહુ કોઇનો અનુભવ છે.

માળવાનો મુંજ મોદીના હસ્તમાં ઉતરી નવો જ અભિનય કલાનો નકશો દોરી જશે એમાં શંકા નથી.

ગુજરાતની મહાનમાં મહાન નવલકથાને આ રીતે રજૂ આપવાનો યશ મિનરવાને ફાળે જાય છે.

મૃણાલ અને દુર્ગાખોટે

આજ ઐતિહાસિક સોહરાબજીએ જ્યારે મૃણાલની ભૂમિકા ભજવનાર છે ત્યારે મૃણાલની ભૂમિકા ભજવનાર છે ત્યારે મૂંઝવણ ઘેરી પરંતુ આ નોખા કલાકાર દુર્ગા ખોટે

જેણે ચિતળી જીવનનું દૃશ્ય જોયું હતું અને વૈરાગ્યનો ઘેરો મુદ્રા આવરી હતું, જેણે કવિના ગાઢ સ્વપ્ની જ નહોતી પણ છબીમાં કવિતા ઉતારી જાણી હતી, જેણે સુબાગરનદી ખાલી પી જાણી હતી અને વીરરમની સમજણ ખેંચી જાણી હતી, ઉલ્લાસ અને વિષાદના રંગોમાં જે ન્હાયેલ હતો, એવો મુંજ મુનશીની કલમ માગી લ્યે અને એવો મુંજ મોદીની કારીગીરી માગી લ્યે એમાં નવાઇ શી ? 'પૃથ્વીવલ્લભ'ના પ્રાણ—મોદી મુંજ અને મુનશી સરસ્વતીમાં રૈવધાર ચુમ્યા છે.

ઘણું જીવો માલવપતિ મુંજ
ઘણું જીવો મોદીની કલા
ઘણું જીવો મુનશીની કલમ

તા. ૨૫મી—

નવેમ્બરથી શરૂ

હિન્દની મુસ્લીમ પાદશાહતની

અમર પ્રતિમા એટલે અકબરશાહ

જેમણે સામ્રાજ્યના તખ્ત ઉપર
સુધલા ઇને ન્હોરાવી
જેણે જનતાના નંબુત્વની-
એકતાની અખંડ જ્યોત
પ્રકટાવી
એવા એ
સંસ્કૃતિના સમન્વય
શહેનશાહ શિરોમણીના
જીવંત જીવન
પ્રસંગોને જીવંત
બનાવે છે.

જેણે તમને
'ઈશારા'
જેવું સામાજીક
ચિત્ર આપ્યું
ત્યારબાદ
'શકુન્તલા'
જેવું ભવ્ય
પૌરાણીક
બોલપટ આપ્યું
એજ સિદ્ધહસ્ત
લેખક
શ્રી દિવાનશર
હવે ઐતિહાસિક
રચના આપે છે.

શહેનશાહ અકબર

'બીજ-દિવાન' પ્રકાશન

નિર્માતા · દિગ્દર્શક
આર. રોય

દિગ્દર્શન
જી.આર. ચોઢી

સંગીત
ઉસ્તાદ ઝંડેખાં

કમલ રૉય
પીક્ચરો કૃત
પ્રથમ રંગદાર
ઐતિહાસિક
કલા-સર્જન

★

ભૂમિકામાં
કુમાર
વનમાલા
હુરનબાનુ
કે. એન. સીંઘ · આલી
વિક્રમ કપૂર · અન્ના
લીલા મિશ્ર

આજેજ સહકુટુંબ
જોવા ઉપડો

નોવેલ્ટી થીએટર
ગ્રાન્ટ રોડ · મુંબઈ

વિક્રમની વિસમી સદીની છેલ્લી બાહુગીરી.

લક્ષ્મી મહોર

અને વસાવવા યોગ્ય આઠ ગ્રન્થરત્નો

જાણીતી પ્રકાશક પેઢી મેસર્સ એન એમ હક્કરની કંપની (મુંબઈ ૨.) તરફથી ચાલુ યુદ્ધકાળ દરમ્યાનની સખ્ત મોંઘવારી છતાં પુસ્તકોનું પ્રકાશન કાર્ય ચાલુ જ રહેવા પાંમ્યુ છે તે આનંદની વાત છે. આ કંપની દ્વારા વિક્રમ સંવત ૨૦૦૦ બેહજારની યાદ દરેક ઘરમાં વેરાયપ્રેમના નિસ્તેજવી જળવાઈ રહે તેમજ લક્ષ્મીવૃદ્ધિની શુભેચ્છાના ચિન્હ તરીકે ભેટ આપી શકાય તેવી શ્રી **લક્ષ્મી મહોર** (જેની કીંમત માત્ર રૂા. ૧ વી પી ખર્ચ પાંચ આના છે) તે આપવામા આવેલ છે. ઉપરાંત સદેશ પ્રકાશન મંદિરનું પ્રથમ પુષ્પ **જીવનઝરણી** (રૂા. ૪માંથી વી પી ખર્ચ ૬૦ આના) **ઘરની રાણી** (રૂા ૬ાા વી.પી ખર્ચ ૧૨ આના) **સંસ્કાર લક્ષ્મી** (રૂા ૬ાા વી પી ૧૨ આના) આ ત્રણે ગ્રંથો ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવા છે. એ ત્રણે ગ્રંથોના કર્તા સાક્ષર ડુંગરસી ધરમશી મપટ છે આ ત્રણે પુસ્તકો ગૃહઉપયોગી-નીરનિરાળાં વિષયના અને એક એકથી ચામઢી, ચિત્રોને રૂપ રંગથી ચઢી જાય એવાં છે આ ત્રણ ગ્રંથો શ્રી કનુ દેસાઈ ચિત્રીત સુંદર, કળામય ત્રિરંગી બૉક્સમાં ઢોવાથી ભેટમા પણ આપી શકાય છે. મહાત્મા ગાંધીજીને દુનિયાના પ્રસિદ્ધ પુરુષો તરફથી જે અંજલિઓ અપાઇ હતી તે પુસ્તકરૂપે **ગાંધીજીને જગવંદના** એ નામથી આ કંપની દ્વારા મળે છે ગાંધીજીના છેલ્લા બે ફોટા વાળું આ પુસ્તક ગાંધીજીને ચાહનારાઓએ તુરત વસાવી લેવું જોઈએ. (કીંમત ૨-૧૨-૦ વી પી છ આના છે) વાત્સ્યાયન મુનીના સંસ્કૃત ગ્રંથ **વાત્સ્યાયન કામસૂત્રની** ગુજરાતી ત્રીજી આવૃત્તિ આ ફા. એ તાજેતરમાજ પ્રગટ કરી છે—આ પુસ્તકે લોકોનો અપૂર્વ ચાહ મેળવી લીધો છે. (કીંમત ૬ાા વી.પી. ખર્ચ ૧૨ આના) ભારતીય ગ્રન્થોમા મોભરે રહેલું લગ્નનો આનંદ (કીં. ૩ાા વી પી. ચાર આના) પણ વસાવવા યોગ્ય પુસ્તક છે. એમાં ભારતીય જ્ઞાનને લગતી અગત્ય સમજ વૈજ્ઞાનિક રૂપે આપવામાં આવી છે જન્મ તારીખ ઉપરથી ભવિષ્ય જોવા માટે તથા નેણ મંદી વધઘટ, પાક ઉત્પન્ન અને ભવિષ્યની ઓગાહી મેળવવા માટે ભવિષ્યવાણી (કીં.રૂા ૬ાા વી.પી ૧૨ આના) જેવું એકે પુસ્તક ગુજરાતીમા નથી એ એક સિદ્ધ હકીકત છે. આવી જ રીતે બધી જ નવલકથાઓમાં મોભરે બીરાજતી તેમજ જેને શ્રી કનયાલાલ મુન્શીએ આવકાર આપ્યો છે તે **આત્મપાલી** ભાગ ૧-૨ (રૂા. ૬ વી પી. ૧૨ આના) જેમાં રસની જમાવટ એવી કુશળતાથી કરાઈ છે કે એકી બેઠકે જ તે પુરી કરવી ગમે એવી છે. આ બધાંજ પુસ્તકો એન એમ હક્કર કંપનીની યશકલગીસમા બન્યાં છે ગ્રાહકોએ એને ખુબ વધાવ્યા છે ને આવૃત્તિઓ પર આવૃત્તિ બહાર પડયે જાય છે. આ આખા સેટની કીંમત રૂા ૪૫ (પેકીંગ માંથે, છે ને આ કીંમતમા તે ઘેર બેઠાં (રેલ્વે તથા પોસ્ટેજ ખર્ચ માંથી) આખો સેટ ગોકલવાની વ્યવસ્થા કરી છે અમે અમારા વાચકોને એ વસાવી લેવાની આગ્રહભરી ભલામણ કરીએ છીએ. આ પુસ્તકો **એન. એમ. હક્કરની**

કંપની બુકસેલર્સ પબ્લિશર્સ ૧૪૦ ગ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨માં મળશે.

યુનાઇટેડ ઇન્ડિયા

ફાયર ઍન્ડ જનરલ ઈન્યુ. કં. લિ.

આગ

અને

અકસ્માત

સામે સલામતી આપે છે

લખો યા મળોઃ

એમ. ડી. સ્માર્ટ

બ્રાન્ચ મેનેજર

યુનાઇટેડ ઇન્ડિયા લાઇફ ઇન્સિંગ

સર વીરાજશાહ મહેતા રોડ-કોટ-મુંબાઈ-૧

સુંદર પાકા રંગની કળામય છાપેલી સાડીઓથી

અરુણ

અમદાવાદ

અશોક

રાજકોટ

આપને સંતોષ આપી ચુકયાં છે.

હવે

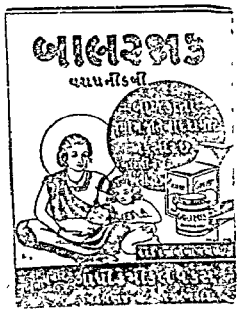
આશા સાડી પ્રિન્ટર્સ

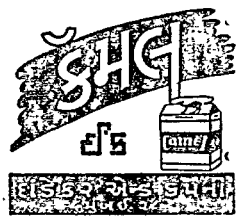
વડવાણ

શરૂ કરવામાં આવ્યું છે.

આપની સાડીઓની ખરીદી માટે

જરૂર યાદ રાખજો.

KUMAR Reg. No. B.

ચતુર સ્ત્રીઓ

હમેશાં લાલ મીલનું સર્વોત્તમ કાપડ જ પસંદ કરે છે

કારણ કે

તે સુંદર ને કળામય હોવા છતાં કિંમતમાં કિફાયત છે

લાલ મિલ્સ

મૃગ મોહીની ભાતીનું કાપડ

છેલ્લામાં છેલ્લી ડીઝાઇનો આકર્ષક પાકા રંગો

કુમાશવાળું છતાં ટકાઉ અને તરેહવાર કીફાયત

ઓધોરાઈઝડ મેકીંગ એજન્ટસ

એલાયન્સ સ્ટોર્સ

ટે. નં. ૨૪૮૮ સ્ટેશન રોડ અમદાવાદ

મીલના ખાસ ઘટાડેલા ભાવથી ખરીદવા જરૂર પધારો

વિશ્વમાનુકા · ચિત્રો · કે. જી. ત્રિપાઠી

ચાલક

ચિરંજીવ · ૨૮૪૩

આદ્યતંત્રી · રવિશંકર રાવળ
સંપાદક · અચ્યુતભાઈ રાવત

રૂબી જનરલ ઈન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

કુદરતરબથી વહિવટને કારણે, તેના ખાતેદારોની કુશળ રહબરી નીચે, તેના ઉત્સાહિ કાર્યકરોના ચુંટર પ્રયાસોથી, તથા તેના ઉપરના જનતાના અચળ વિશ્વાસથી વર્ષોથી ચઢતા પડતા પામતી આવી છે અને ૧૯૪૨ના વર્ષમાં તે અગ્રેડ અને અદ્વિતીય પ્રગતિ સાધી શકી

રૂબીની પ્રગતિનું પ્રમાણપત્ર

		પ્રીમીયમની આવક
આગ	રૂા. ૬૪,૧૬,૦૨૦	રૂા. ૨૮,૭૦,૬૩૭
મરીન	રૂા. ૪,૬૬,૫૮૦	રૂા. ૬,૬૦,૭૬૬
મોટર અને અકસ્માત	રૂા. ૨૪,૬૬,૬૮૧	રૂા. ૩,૦૮,૭૬૫
અકસ્માત	રૂા. ૨૬,૬૪,૬૦૫	રૂા. ૨૬,૬૬,૬૦૫

લાઈફ ડીપાર્ટમેન્ટની અવિરત આગેકુચ

૧૯૪૦	૧૯૪૨
રૂા. ૩૦,૬૫,૬૦૦	રૂા. ૫૬,૫૪,૨૫૨

જીંદગી
આગ
દરીઆઈ
મોટર
અકસ્માત
ચોરી-લુંટફાટ
કામદારોના

અદલાતા વિમાનું કામ કાજ લખવામાં આવે છે.

રૂબી જનરલ ઈન્સ્યુરન્સ કં. લિ.

હેડ ઑફિસ : કલકત્તા

શાખાઓ

શ્રી. જયતીલાલ ગીરધરલાલ શાહ
બ્રાંચ મૅનેજર (જનરલ)
કાપડ બજાર, અમદાવાદ.

શ્રી. ચમારૂલાલ ડી. દોશી
બ્રાંચ મૅનેજર (જનરલ)
રાજકોટ.

લાઇફ ડીપાર્ટમેન્ટ

શ્રી બી દેશમાણા શ્રી.એ.બી.પટેલ
બ્રાન્ચ મૅનેજર બ્રાન્ચ મૅનેજર
કમુભાઈ, સુરત દિવાળી ભવન, બરોડા

શ્રી. કે. સેતલવાડ
જનરલ મૅનેજર
ઈન્ડિયાઈ ઑગ્સે ટીરીઅન
ઈન્સ્યોરીયલ જૉઇન્ટ સ્ટોક કંપની લિ.
બિલ્ડિંગ, કાર્ટ,
મુંબઈ
ટેલીગ્રામ્સ :
RUBINSURE
ટે. નં. ૨૦૫૬૦, ૩૬૯૨૯૮

ચેરમૅન શ્રી. બી. એમ. બીર
: લાઈફના ચીફ એજન્ટ્સ

૧ મેસર્સ હસમુખલાલ એન્ડ કં
૨૧૩૨, નગીનાની પોળ, અમદાવ

૨ મેસર્સ પી ચદુલાલ એન્ડ કં
ઈન્સ્યોરન્સ એજન્ટ્સ
નાનાલાલ બિલ્ડિંગ, આર - તા,
અમદાવાદ

૩ શ્રી. ચીમનલાલ ડી. ગા
પંકજ, કમ્યુસ, રાજકોટ.

☆

અંબિકા

મિલ્સનું

કોટિંગ

પોપલીન

લોંગક્લોથ

પ્રિન્ટેડ સાડી

વોયલ-લોન

દોરીમાં-મલમલ

તથા મનપસંદ વિવિધ જાતનું

ફેન્સી કાપડ

રંગીન

ઘટાડેલા

દરથી મલશે.

★

મનમોહનદાસ

ઍન્ડ કું.

રેવડી બજાર · ફ્રેંચ લેન

અમદાવાદ

★

કુમાર

ડીસેમ્બર | અંક | ૧૯૪૩ | ૨૪૦

પ્રકાશન તારીખ ૧૧-૧-૪૪

ચિત્રો

ચિત્રગાતૂકા (શિલ્પ)	કે. ડી. ત્રિવેદી ઉર્ફે ની પૂર્ણ
ટોલામાઝ	પશ્ચરંગી મુખચિત્ર
'ઇષ્ટએકરસતવધૂ-'શ્રીમતી કુમી એચ. એન દ્વારાસ મુખચિત્રની પાછળ	
રંપાલની વિકિટો પર ખેની (હરિકાલ બૅકરનો સમાધ)	,,

કાવ્યો

ત્રયેા તાગિલ દેશ	સુન્દરમ્ ૨૨૫
રે પાન્થ !	બૅનેસ ૨૬૬
યાત્રી	બાલમુકુન્દ દવે ૨૬૬

ચરિત્ર

ગર ઑરેલ સ્ટાઇન	ગણેાદ દર્શ ૨૩૦

વાર્તા

બાબુભાય . ચાવ સાથે	જીવરામ જોષી ૨૩૨
ખાદું સ્પર્શ (રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર)	અનુવાદક વિનોદ કોઠારી ૨૩૫

લેખો

સાહિત્યકારો અને ચલચિત્રોના ડાયરેક્ટરો	'ચેમ્બર' ૨૬૮
ફ્રાંસ વિષે અલબત્ત	'અનિમેષ' ૨૭૫ અ
દ્વારકાધ્યત	પીતામ્બરદાસ રામકૃષ્ણ ભારદ્વાજ ૨૭૫ ૮
પેન્સ્પની ચમત્કાર	હિંગલરાવ લી ભાષા ૨૭૫ ૮
ફાઉન્ટન પેનની બ્લુબ્લેક સ્યાહી	ગોરજ્યભાઈ દ્વા પટેલ ૨૭૬

વિભાગો

સાપ્તાયિક ચિંતન	૨ મ રેાવણ ૨૬૬
પૃથ્વીપર જીવન કેમ પાયું-ઇ (ચિત્રસાન)	૨૭૩
ગયાણું	૨૭૫ ૮
હસેાદી	૨૭૬
૧૯૪૪નુ કૅલેન્ડર મેાદે	'ઉલેન્ડરકાર' ૨૭૬
વિકસત વિજ્ઞાન	૨૭૬
માધુકરી	૨૭૮
આ માસ (ડીસેમ્બર) ઇતિહાસમા	૨૮૩
ઉલ્લુ પાતુ	૨૮૬
વાર્ષિક આકળિયુ	૨૮૧

મુદ્રક-પ્રકાશક ઈશ્વરલાલ, પ્રકાશક -રવિશંકર મહારાજ સારાબ, કુમાર લિમિટેડ, કુમ કાર્યાલય ૪૪૫૮ સારાપુર, અમદાવાદ. વાર્ષિક ૨૮ ૦, પરદેશના ૨૬ રિ , છુટક નકલ આના. અવાર-નવારમાં વધારાની જરૂરીયાત રહેવા બુબા ત્રમાં આર. આર મોહનાઈ , એન એમ. ત્રિપાઠી લિ., અપના સારબ અમર્દ પ્રિન્ટેલ સ્ટ્રીટ, બોરસામાં પુસ્તકાલય સ૦ ૬૦ મેલાસિ તથા નૂતન ફેસેા સ્ટ્રીટ, સારપુરા કલકાતામાં એચ કે મેપાણી, ૪૪ અમરાવતા સ્ટ્રીટ.

લાઈટ ખાદરના સોલ્ટ એજન્ટ · મેસર્સ સાવનિદાસ ખિમજીભાઈ ખૂબરા, મદેના બિલ્ડિંગ, મેડોક સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૧; અમદાવાદમા શ્રી પુષ્પવદન ઠાકોર, આનંદનગર

કુમારમાંનાં સર્વ લખાણો ચિત્રો અને ફોટો કૉપીરાઈટથી રક્ષિત છે

વિદ્યાર્થીઓ, વકીલો, વકીલો અને બીજા મગજનું કામ કરનારાઓને એના સેવનથી આલસ્ય જેવું જોવામાં આવે નાનાં-મોટાં, માંદાં-સાજાં. નબળાં-સબળાં સ્ત્રી-પુરુષ, સર્વેએ એનું સેવન કરી શકે છે

તમે વાપરી જોયું છે?

કેસરજીવન

મહારાસાયન

રસ્નસિદૂર, અભ્રક, કેસર, કસ્તુરી અને બીજાં દીપન, પાચન, તથા પૌષ્ટિક ઔષધ મેળવી લીલાં રસદાર આંબળાંમાંથી બનાવેલું

સુશોભિત સુવાસિત સ્વાદિષ્ટ અને પૌષ્ટિક ચાટણ

તેનું નિયમિત સેવન
લાંબું આયુષ્ય તથા સારી સ્મરણશક્તિ આપી શરીરમાં બલ, તેજ ને ચેતન પૂરે છે

કિંમત
પા રતલના પૉટનો રૂા. ૨૫
અરધા રતલના પૉટના રૂ. ૪૫
એક રતલના પૉટના રૂા. ૫)

કારખાનું: મણાવરોડ મુબાઈ–૧૪

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટિકલ વર્કસ લિ.
અમદાવાદના એજન્ટ · ચોગીલાલ બ્રધર્સ · ગાંધીરોડ

દુકાન: ઝવેરી બજારની બાજુની મુબાઈ–૨

જો દર આપવી વખને, અહેર ખબર 'મુબાઈ'માં વાંચી હતી એમ જણાવશો.

અયોધ્યાની પ્રજાના વસ્ત્રોના મેલ ધોનાર

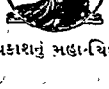
ધોબી

પ્રજાનાં અંતર
મલિન કરી ગયો
અને
એ મલિનતાને
ધોઈ નાખવા
પ્રાતઃ સ્મરણીય
ભગવાન રામચંદ્રે
કરેલું પ્રાયશ્ચિત
અને
આત્મમંથન....

આત્મશુદ્ધિ અને
આત્મમંથનાએ
મહાયજ્ઞને
વારંવાર જોઈ
દેશજનો કૃતકૃત્ય
થઈ રહ્યા છે.
વહેલી તકે તમે પણ જુઓ

રામરાજ્ય

પ્રકાશનું મહા-ચિત્ર

દિગ્દર્શક : વિજય ભટ્ટ
કથા : કનુ દેસાઈ

પાત્રો :
શોભના સમર્થ · પ્રેમઅદીબ
ઉમાકાન્ત · બદ્રીપ્રસાદ · યશવંત
મધુસૂદન · રંજના · પાંડે

સુપર
મુંબઈ

રીગલ
અમદાવાદ

પ્રભાત
વડોદરા

● કલકત્તા ● લાહોર ● પૂના
● શોલાપુર ● દિલ્હી ● અમૃતસર

દેશભરમાં આજ પાંચ
મહીનાથી જેનો ડંકો વાગે છે

● એવરગ્રીન રીલીઝ ●

હિન્દની મુસ્લીમ
પાદશાહતની અમર પ્રતિમા
એટલે
અકબરશાહ
જેમના જીવનના જવલંત
અને જાજરમાન પ્રસંગોને
શહેનશાહી ઢાલથી કુપેરી
પરદા ઉપર જીવંત બનાવે છે
કમલ રોય
પીકચર્સ કૃત
પ્રકૃમ રોનકદાર
હીન્દુ-મુસ્લીમ
એકતાનો સદેશ
ગુણવતું ઐતિહાસીક ચિત્ર
કથા સંવાદ
શ્રી દીવાન શરર
શહેનશાહ
અકબર
'બીજ-દિવાન' પ્રકાશન
દીગ્દર્શન નીગાર્તા-દીગ્દર્શન સગીત
છ આર રોહી આર રોય ઉસ્તાદ અંદેખાં
ભુમિકા
કુમાર વનમાલા હુસનભાનુ
કે. એન. સિંધ, વિક્રમ કપુર, ખન્ના,
બાલી, લાલા, મિશ્ર, અલકનંદા,
રામપ્યારી અને બીજા ઝરો.
નોવેલ્ટી ટોકીઝ
માં જનતાના ભાવભીનું
સ્વાગત પામી રહ્યું છે.
હુંક સમયમાં સરસ્વતી ટૉકીઝ [અમદાવાદ]
મા રજુ થશે

વિશ્વાસપાત્ર
ચશ્મા
મળવાનું સ્થળ
હાઇકલાસ લેન્સ તથા લેટેસ્ટ ફ્રેઈમ્સ
કાંતિલાલ જેશીંગભાઈ
ચશ્માવાળા
૩૦૬૫, ચણ દરવાજા, અમદાવાદ

ચારૂતરનું
રજીસ્ટર્ડ નં
૮૪૧-૧૦
અમૃતબિંદુ
અજીર્ણ, બાદી, ઝાડો, મરડો, ઉલ્ટી,
ચુંક, શુળ, કોલેરા, શરદી, સળેખમ,
હાડકાંનું કળતર, માથાનો દુઃખાવો,
દાંતમાં પીડા, સંધીવા, વીછુનો ડંખ, વિ-
ગેરેની અનેક રોગોપર ચમત્કારીક દવા,
ગર્ભધારણ કરેલી સ્ત્રીઓને ફેરે તથા
પગે ચોળવાથી સારો ફાયદો થાય છે.
કીંમત રૂા. ૨
દરેક દવાવાળા વેચે છે
અમૃતબિંદુ ઑફિસ - નડીઆદ

દેશનેતાઓની સ્વપ્નસિદ્ધિ,
મહાત્માજીની જીવનઝંખના,
જવાહરની ઉદ્યોગકલ્પના,
અને સ્વતંત્રતાની ભવ્ય ઉષા

સ્વતંત્રભારત

માં તમે બરોબર જોઇ શકશો

ગૃહશણગારની નૂતન દિશા દર્શાવનાર

સાક્ષરવર્ય શ્રી ડુંગરશી ધરમશી સંપટ

આ ગ્રંથમાં જીવન, ઉદ્યોગ, સમૃદ્ધિ અને
કાર્યક્ષેત્રનો શણગાર સજાવે છે.

આજે જ મંગાવો

કિમત રૂા. ૬-૦-૦ ટપાલ ખર્ચ ૦-૭-૦ જુદું

બીજાં નવાં પ્રકાશનો

વિકાસ	ચુ ય. શાહ	૩-૦
નિવેદિતા	ગુ. આચાર્ય	૩-૮
ગૃહત્યાગ	સૌરિન્દ્રબાણુ	૨-૮
નિરુપમા	,,	૨-૮
મુક્તપંખી	,,	૨-૮
નારી	,,	૨-૮
લાલ માટીનો રસ્તો	,,	૨-૮
અદૃશ્યમાનની એચ. જી વેલ્સ		૩-૦
હાસ્ય વિલાસ	'ભરતકુમાર'	૩-૦
હસહસાટ	'ગાલિયા ભેશ્રા'	૩-૦
નયના	રસિકલાલ મોદી	૩-૦
ક્રાંતિની કહાણી	'બાજીગર'	૩-૦
રાજરાણી	'બાલીમબાબુ'	૨-૦
મમતા	શરદબાબુ	૨-૦
વિમાતા	,,	૨-૮
મુક્તિવાદ અને ઈશ્વર		૩-૦
પ્રથમ આષાઢ	'નીરુ દેસાઈ'	૨-૦

નવયુગ પુસ્તક ભંડાર

મહાદેવ રામચંદ્ર જગુષ્ટે
ત્રણ દરવાજા અમદાવાદ

::

રાજકોટ
શ્રી. શાંતિલાલની કું.
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ - મુંબઈ ૨

ધી ઇંડિયન ગ્લોબ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લિ.

ચેરમેન
સર મથુરાદાસ વસનજી ખીમજી જે. પી.

★

મેનેજીંગ ડીરેક્ટર
શ્રી વિજયસિંહ ગોવિંદજી

હેડ આફિસ
પ્રોસપેક્ટસ ચેમ્બર્સ, હોર્નબી રોડ, ફોર્ટ, મુંબઈ

ઇંડિયન ગ્લોબની વીમા પૉલિસી

- મકાન-મિલ્કતનો વીમો લઇ આગ સામે રક્ષણ મેળવો
- વહાણમાં માલનો અને પઠાણનો વીમો ઉતરાવી આપની અંદરની માલગત્તાનું રક્ષણ સાધો
- જિંદગીના વીમાની પૉલિસી મેળવી ભાવિની અને કુટુંબની ચિંતામાથી મુક્ત બનો

દાવાઓની સત્વર પતાવટ માટે કંપની સુવિખ્યાત છે

અમદાવાદ ઑફિસ
ફ્રતાસાની પોળ - ગાંધી રોડ
અ મ દા વા દ

★

ચીફ એજન્ટસ
મેસર્સ રમેશચંદ્ર ઍન્ડ કું.
ગાંધી રોડ - અમદાવાદ

યુનાઇટેડ ઇન્ડિયા

ફાયર ઍન્ડ જનરલ ઈન્યુ. કં. લિ.

આગ

અને

અકસ્માત

સામે સલામતી આપે છે

લખો યા મળો

એમ. ડી. સ્માર્ટ

બ્રાન્ચ મેનેજર

યુનાઇટેડ ઇન્ડિયા લાઇફ બિલ્ડિંગ

સર ફીરોજશાહ મહેતા રોડ - કોટ - મુંબઈ-૧

• સ્પોર્ટ શર્ટ

• બ્લાઉઝ

• ફ્રૉક

• સાડી..... વગેરે

માટેનું

સુંદર

કલામય

કાપડ

સ્પોર્ટેક્ષ

અને

રેડીઓ

ઓરકેસ્ટ્રા

વિવિધ

રંગમાં

મળે છે.

નટવરલાલ ત્રીકમલાલ

૨૪, ચંપાગલી - મુંબઈ

● તા. ૨૩–ડીસેમ્બર ૧૯૪૩ ગુરૂવારથી શરૂ ●

બ્રહ્મી તરુણીઓ હિંદમાં આવી

એટલું જ નહિ

બ્રહ્મી મટી હિન્દી લલના બની ગઈ

અને એથી પણ વધુ

હિન્દી તરુણો સાથે પ્રેમ બાંધ્યો, પરણી!

નવહંસનું કુલગુલાબી આજના જમાનાનું સર્જન

(હિન્દી) નગદ નારાયણ (હિન્દી)

નિર્માતા
બાબુરાવ
પેંઢારકર

બાબુરાવ પેંઢારકરના બર્મા-પ્રવાસની
આવી રસભર વાતો પેશ કરે છે

કથા · દિગ્દર્શક
વિશ્રામ
બોકર

ભૂમિકા :
લીલા દેસાઇ · બાબુરાવ પેંઢારકર · કુસુમ
દેશપાંડે · નાયમપલ્લી વિગેરે

મુંબઈ · નૉવેલ્ટીમાં શરૂ થઈ ચૂકયું છે
અમદાવાદમાં તુરતમાં જ આવી પહોંચશે

પુસ્તકો સસ્તા મૂલ્યે મેળવવાની બે નવી યોજનાઓ

ગયા વર્ષે મહુવાત્રવાનીજીની પુણ્યતિથિ નિમિત્તે આ સંસ્થા તરફથી લાયબ્રેરીની બે યોજનાઓ જાહેર કરી હતી, ઓન્ટ રીતે આ વરસે એજન્ટ મોથવારી ત્યાં નીચે પ્રમાણે પુસ્તકોના બે સેટ પણ જ મઢતા મૂલ્યે આ વરાનુ જાહેર કરવામા આવે છે. એના સેટ ન ૧ નાં રૂા. ૭૩૮-૦-૦નાં ૬૮ પુસ્તકો માત્ર રૂા. ૬૦૦)માં ગયાથી અને સેટ નં. ૨ નાં રૂા ૧૩૨-૪-૦નાં ૧૮ પુસ્તકો માત્ર રૂા ૧૦૦)માં આપાને પુસ્તકો ઉત્તમ પારસ્પરથી મોકલાવી ગ્રાહકતા મુનાફાની માફક અનેક અગવડાદાર દરકાર મુખીની ટિપિંગની કી અપાઈ. આ યોજના ૮-૧૨-૪૩ થી તા ૨૫ ૧-૧૯૪૪ સુધી ચુલ્લી રહેશે. ગ્રેહતા સોનો નજર તથા તેના નાણા મોકલી કપલી મુદત મુખીમા પોતાનું નામ નોધા ી લેવા વિનંતિ છે કેમકે મુદત વિત્યા પછી આ સેટો બાળી નહિ

સેટ નંબર ૧

યોગવશિષ્ઠ મહારામા- યણ-૪ ગ્રંથ	૧૨-૦	રામચંદ્ર દત્ત ને નાગમહાશય
માનસ રામાયણ-બે ગ્રંથ	૫-૮	મહાત્મા સદ્ગુદાસ-પ્રભુ સ્મરિયો
ભાગવતી ભાગવત-૨ ૭૭ આવૃત્તિ	૬-૦	ભક્તિચરિત્ર-૨૯ ભક્તોના ચરિત્રો
દત્ત-પરશુરામ-ચેતાનો ગ્રંથ	૨-૦	આદર્શ ચરિત્રનો ગ્રંથ-૭ ને
પાતંજલ યોગસૂત્ર	૧-૦	આત્મા ધર્મો
તુકારામ ગાથા-૨ ગ્રંથો	૪-૧૨	આદર્શ દંપતમાળા બે ગ્રંથ
સ્વામી રામતીર્થ-૩ ગ્રંથો	૮-૦	કબીરપાનુ'
સ્વામી વિવેકાનંદ-૬-૪ ગ્રંથો	૬-૧૨	ગુજરાત ગ્રંથ-આમ ૨ તથા ૩ ગ્રં
આખ્યાનમાળા-બે ગ્રંથમા	૪-૪	બાળકોની વાર્તા-આમ ૨ ભે
પોકેટ વિનય-૩૧૦ પોકેટ પ્રાર્થના	૩-૧૨	ભારતના વીરપુરુષો
મહાભારત ૫ જાદી	૩-૦	ચિંતુની વાર્તા અને રામાયણની કતપ્રભા
પદ્ધિયારણ કરણ'તુ વિજ્ઞાન		સુબોધ પુષ્પવાટિકા
કુંચી,બાલનો,પ્રકાશ,સાદી	૨૦-૦	ઉપદેશમારુ૫ગ્રંથ
પોકેટ વાંચે દરા પુસ્તકોનો સેટ		કુંકી વાર્તાઓ-આમ ૧, ૨, ૬
ગામડિયા નરસૈયો	૧-૬	મૂળ ખંડ્યન ગીતા-મોટી
હૃદયતરંગ ને આત્મજની ગૈા	૧-૦	મૂળ મૂળ ગીતા-મોટી
પ્રીતમદાસની વાણી	૨-૮	ગીતા માત્ર ગુજ૦ ભાષાંતર ૭
બુદ્ધચરિત્ર-અન્ય ૪ ગ્રંથ પુસ્તકો	૨-૦	અમારામાં મુખ કયાં છે?
રામકૃષ્ણ પરમહંસ-ચરિત્ર	૨-૮	હાસ્યબોધ
સંત તુકારામ-વિસ્તૃત ચરિત્ર	૨-૮	મુક્તિમ મહાત્માઓ
ચૈતન્ય મહાપ્રભુ- ત્રણ ગ્રંથો	૬-૮	કબીરની ચોકવાતો
જાનેશ્વર મહારાજ ૨ ગ્રંથ	૨-૮	જ્ઞાનપદ, યોગપાનપદ
સંત એકનાથ-ચરિત્રો		
ગ્રાહ્મણ અને શિવાનંદ-ચરિત્રો	૧-૬	

કુલ ગ્રંથ ૬૮ : કુલ રૂા. ૧૩૬-૪

આમા રૂા ૧૩૬-૪-૦નાં ૬૮ પુસ્તકોનો સેટ માત્ર રૂા. ૬૦૦)માં મળશે.
આ ૬૮ પુસ્તકોના પાકા પુઠા કુલ ૬૮૦૮ થાય છે અને તેનું વજન લગભગ ૬૮ રતલ છે. આવે આ મહત્વના સેટમા મોટા ભાગનો પણ નહિ મળે.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { નદ પાસે, અમદાવાદ / મલબારહીલ પાસ, મુંબઈ

સેટ નંબર ૨

સંપૂર્ણ મહાભારત-૭ જાડા	૪૫-૦	અષ્ટાવક્રગીતા
ઉપનિષદો (૧૨)-બે ભાગ	૪-૦	અખાની વાણી
તુલસીકૃત રામાયણ-બે ગ્રંથ	૭-૮	કબીરાણુમણી-બે ગુજરાતી ગ્રંથ
વાલ્મીકિ રામાયણ-બે ગ્રંથ	૫-૮	બીજ દુર્ગાદાસને ભાગ્ય બદલીને
શ્રીમદ્ ભાગવત-બે ગ્રંથ	૬-૦	સુબોધ કથાસાગર
મનુસ્મૃતિ	૩-૦	ભાગ્યના સ્વપ્નાઓ
પ્રીતાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા	૪-૦	સુખી જીવનનુ રહસ્ય
તુ' કોણ? ૩૦ સ્વામી રામતીર્થ	૨-૦	સુબોધ ગ્રંથ-આમ ૧ થી
આર્યોના સંસ્કાર "	૨-૦	આર્ય ભિષક (વિદેશના વૈદ્યરાજ)
સુબોધરત્નાકર	૦-૧૨	વૈદક સબધી વિચારો-બે ભાગ
આર્યધર્મનીતિ ને ચાણક્યનીતિસાર	૦-૮	આંબુર્વેદ નિબંધમાળા-બે ભાગ
વિષ્ણુસહસ્ત્ર નામાવલિ દર્શન	૦-૬	આરોગ્ય વિષે સામાન્ય જ્ઞાન
સંત કબીર-પદ્યા વિવેચન સાથે	૧-૦	આરોગ્ય ને ખોરાક
ભજનમાળા	૨-૮	કુકી વાર્તાઓ (ભાગ ૫ સો)
ગુજરાતની ગ્રામકથા	૧-૦	ભારતીય નીતિકથાઓ
શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા(નીકડી)	૧-૧૦	સુબોધક નીતિકથાઓ
શ્રીપંચતંત્રગીતા (સોથરી)	૧-૧૦	અદ્ભુતો બાળકો
મૂળમૂળ ગીતા-ગધમાદાર	૦-૮	બાળ-દર્શનોપ
આદર્શ ચરિત્રનો ગ્રંથ-આ ૧ થી	૧-૧૨	બાળકોની વાર્તા-આમ ૧ થી
ભારતની દેવીઓ-બધું મળે	૧-૦	રામકૃષ્ણ-(ચિત્ર)
દયાળુ માતા ને સદ્ગુણી પુત્રી	૦-૪	ચૈતન્ય મહાપ્રભુ (ચિત્ર)
ભિખારણ અને પ્રીતમ	૧-૮	ભક્ત ૬૦૦ નું ચરિત્ર
જીવન જુદિ વિવેક	૧-૪	તુકારામ મહારાજ-બાવીસ

કુલ ગ્રંથ ૫૬ : કુલ રૂા. ૧૩૨-૧

આમા રૂા. ૧૩૨-૧-૦નાં ૫૬ પુસ્તકોનો સેટ માત્ર રૂા. ૧૦૦)માં મળશે.
આ ૫૬ પુસ્તકોનાં પાકા કુલ ૨૧૫૮૮ માપ છે. અને તેનું વજન લગભગ ૬૮ રતલ છે. આવે આ મહત્વના સેટમા મોટા ભાગનો પણ નહિ મળે.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { નદ પાસે, અમદાવાદ / મલબારહીલ પાસ, મુંબઈ

દેશનેતાઓની સ્વપ્નસિદ્ધિ,
મહાત્માજીની જીવનસંધના,
જવાહરની ઉદ્યોગકલ્પના,
અને સ્વતંત્રતાની ભવ્ય ઉષા

સ્વતંત્રભારત

માં તમે બરોબર જોઇ શકશો

ગૃહશણગારની નૂતન દિશા દર્શાવનાર

સાક્ષરવર્ય શ્રી ડુંગરશી ધરમશી સંપટ

આ ગ્રંથમાં જીવન, ઉદ્યોગ, સમૃદ્ધિ અને
કાર્યક્ષેત્રનો શણગાર સજાવે છે.

આજે જ મંગાવો

કિમત રૂા. ૬-૦-૦ ટપાલ ખર્ચ ૦-૭-૦ જુદું

બીજાં નવાં પ્રકાશનો

વિકાસ	ચુ. વ. શાહ	૩-૦
નિવેદિતા	ચુ. આચાર્ય	૩-૮
ગૃહત્યાગ	સૌરિન્દ્રબાણુ	૨-૮
નિરુપમા	,,	૨-૮
મુક્તપંખી	,,	૨-૮
નારી	,,	૨-૮
લાલ માટીનો રસ્તો	,,	૨-૮
અદૃશ્યમાનની એચ જી. વેલ્સ		૩-૦
હાર્ય વિલાસ	'મસ્તકૂકીર'	૩-૦
હસહસાટ	'ઓલિયા જોશી'	૩-૦
નયના	રસિકલાલ જોષી	૩-૦
ક્રાંતિની કહાણી	'બાજીગર'	૩-૦
રાજરાણી	'બેફામબાણુ'	૨-૦
ભમતા	શરદબાણુ	૨-૦
વિમાતા	,,	૨-૮
સુશિલાદ અને ઈશ્વર		૩-૦
પ્રથમ આષાઢ	'નીરજ રેગાઇ'	૨-૦

નવયુગ પુસ્તક ભંડાર

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે
ત્રણ દરવાજા અમદાવાદ

::

રાજકોટ
સી. શાંતિલાલની કું.
પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ - મુંબઈ ૨

ધી ઇંડિયન ગ્લોબ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લિ.

ચેરમેન
સર મથુરાદાસ વસનજી ખીમજી કે. પી.

★

મેનેજીંગ ડીરેક્ટર
શ્રી વિજયસિંહ ગોવિંદજી

હેડ આફિસ
પ્રાંસપેકટસ ચેમ્બર્સ, હોર્નબી રોડ, ફોર્ટ, મુંબાઈ

ઇંડિયન ગ્લોબની વીમા પૉલિસી

- મકાન-મિલકતનો વીમો લઇ આગ સામે રક્ષણ મેળવો
- વહાણમાં માલનો અને પહાણનો વીમો ઉતરાવી આપની અંદરની માલમત્તાનું સંરક્ષણ સાધો
- જિંદગીના વીમાની પૉલિસી મેળવી ભાવિની અને કુટુંબની ચિંતામાંથી મુક્ત બનો

દાવાઓની સત્વર પતાવટ માટે કંપની સુવિખ્યાત છે

અમદાવાદ ઑફિસ
પ્રતાપસાની પોળ - ગાંધી રોડ
અ મ દા વા દ

★

ચીફ એજન્ટસ
મેસર્સ રમેશચંદ્ર ઍન્ડ કું.
ગાંધી રોડ - અમદાવાદ

પુસ્તકો સસ્તા મૂ.. ભેળવવાની બે નવી યોજનાઓ

ગયા વર્ષે સદ્‌ગત સ્વામીજીની પુણ્યતિથિ નિમિત્તે આ સંસ્થા તરફથી જાહેરાતોની બે યોજનાઓ અહીંને અહીં દાખી, એ જ રીતે આ વરસે પણ અમારે મર્યાદાની ઉપર નીચે પ્રગટે પુસ્તકોના બે સેટ ઘણા જ સસ્તા નરખે આપવાનું અહીંને કરવામાં આવે છે એમાં સેટ ન ૧ નાં રૂ. ૧૩૬-૦-૦નાં ૧૮ પુસ્તકો માત્ર રૂા ૧૦૦)માં મળશે. અને સેટ નં. ૨ નાં રૂા ૧૩૨-૧૦-૦નાં ૧૮ પુસ્તકો માત્ર રૂા ૧૦૦)માં આપણે પુસ્તકોવેચે પારખવથી મોકલાવી બોકસ તથા મુનાફાની માત્ર બાબતે અગાઉથી ગ્રાહક પાસેથી વસુલ કરવામાં આવશે નહીં તે ખાસ નોંધી લેવું.

આ યોજના ૮-૧૨-૪૩ થી તા ૧૫ ૧-૧૯૪૪ સુધી ખુલ્લી રહેશે. તેટલી રોકડી નજર તથા તેના નાણા મોકલી કપલી મુદત સુધીમાં પોતાનું નામ નોંધાવી લેવા વિનંતિ છે કારણે મુદત વિત્યા પછી આ ચોકડા મળશે નહિ

સેટ નંબર ૧

યોગવશિષ્ઠ મહારામા- } ચણ-૪ ગ્રંથમા }	૧૨-૦
માનસ રામાયણ-બે ગ્રંથમા	૫-૪
ભાગવતી ભાગવત-૨ જી આવૃત્તિ	૬-૦
કલ્પ-પરશુરામ-ચેતાનો ગ્રંથ	૨-૦
પાતંજલ યોગસૂત્ર	૧-૦
તુકારામ ગાથા-૨ ગ્રંથો	૪-૧૨
સ્વામી રામતીર્થ-૩ ગ્રંથો	૬-૦
સ્વામી વિવેકાનંદ-૪-૫ ગ્રંથો	૬-૧૨
આત્મજ્ઞાનમાળા-બે ગ્રંથમા	૪-૪
વૈદિક વિનય-૩૬૦ વૈદિક પ્રાર્થના	૩-૧૨
મહાભારત મ જરી	૩-૦
પદિયારૂત સ્વર્ગનું વિમાન } કું'ચી,બ્રહ્મનો, પ્રકાશ,ગીતી } સટક વગેરે દશ પુસ્તકોનો,સેટ }	૨૦-૦
ગામડિયા નરસૈંયો	૧-૬
હૃદયતરંગ ને બાહ્મણની ગૈ	૧-૦
મીનળદાસની વાણી	૨-૮
બુદ્ધચરિત્ર-અન્ય સંતપુરુષો	૨-૦
રામકૃષ્ણ પરમહંસ-ચારિત્ર	૨-૮
સંત તુકારામ-વિસ્તૃત ચરિત્ર	૨-૮
ચૈતન્ય મહાપ્રભુ-પદ્ય કથા	૬-૮
જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ તથા } સંત એકનાથ-ચરિત્રો }	૨-૮
બ્રહ્માનંદ-ભજનો શિવાનંદ-ચરિત્રો	૧-૬

રામચંદ્ર દત્ત ને નાગમહાશય	૧-૦
મહાત્મા મધુદાસ-દ્વિ ચરિત્રો	૬-૧૦
ભક્તિચરિત્ર-૨૬ ભક્તોના ચરિત્રો	૧-૮
આદર્શ ચરિત્રસંગ્રહ-૨ જો	૨-૮
આગળ ધપો	૨-૮
આદર્શ દંપતિમાળા બે ગ્રંથો	૬-૦
કલ્પલતાનું'	૨-૪
સુબોધ ગ્રંથ-ભાગ ૨ તથા ૬ ને ૫	૧-૦
બાળકોની વાર્તા-ભાગ ૨ જે	૦-૮
ભારતના બીરપુરુષો	૧-૮
વિભુની વાટે અને } રામાયણની ઉત્તમ કથા }	૦-૪
સુબોધ પુષ્પવાટિકા	૦-૫
ઉપદેશમાલા સટીક ગ્રંથ	૧-૦
કું'ચી વાર્તાઓ-ભાગ ૧, ૨, ૬	૬-૦
મૂળ પંચરત્ન ગીતા-બોધી	૧-૨
મૂળ મૂળ ગીતા-બોધી	૦-૧૦
ગીતા ભાગ ૩જો ભાષાંતર	૦-૮
અમારામાં સુખ ક્યાં છે?	૧-૦
દામ્બોધ	૨-૦
મુક્તિકમ મહાત્માઓ	૨-૪
કરણની રોકવાર્તા	૧-૦
જ્ઞાનપદ, સોપાનપદ	૦-૧
કુલ પ્રત ૧૮: કુલ રૂા. ૧૩૬-૦	

સેટ નંબર ૨

મંપૂર્ણ મહાભારત-૭ ભાગો	૪૫-૦
ઉપનિષદો (૧૧૨)-બે ભાગ	૪-૦
તુલસીકૃત રામાયણ-બે ગ્રંથ	૭-૮
વાલ્મીકિ રામાયણ-બે ગ્રંથ	૫-૮
શ્રીમદ્ ભાગવત-બે ગ્રંથ	૮-૦
મનુસ્મૃતિ	૩-૦
શ્રીજ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્‌ગીતા	૪-૦
તું કોણ? કે'ક સ્વામી માધવતીર્થ	૨-૦
આર્યોના સંસ્કાર ,,	૨-૦
સુબોધરત્નાકર	૦-૧૨
આર્યધર્મનીતિ ને } ચાણક્યનીતિસાર }	૦-૮
વિષ્ણુપુરાણ નામાવલિ દર્શન	૦-૬
સંત કબીર-પદ। વિવેચન સાથે	૧-૦
ભજનસાગર	૨-૮
ગુજરાતની ગંજરી	૧-૦
શ્રીમદ્ ભગવદ્‌ગીતા(નીચકડી)	૧-૧૦
શ્રીપ્રજ્ઞારત્નગીતા (શ્રીધરી)	૧-૧૦
મૂળમૂળ ગીતા-ત્રણમાસ	૦-૮
આદર્શ ચરિત્રસંગ્રહ-ભાગ ૧ લો.	૧-૧૨
ભારતની રેવીઓ-પદ્ય ગ્રંથો	૬-૦
દયાળુ માતા ને સદ્‌ગુણી પુત્રી	૦-૮
જિરબહલ અને બીજા	૧-૮
જીવન ચુડિત વિવેક	૧-૪
કુલ પ્રત ૧૮: કુલ રૂા. ૧૩૨-૧૦	

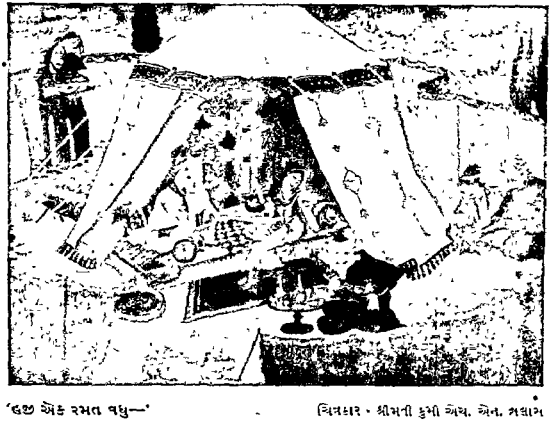
અષ્ટાવક્રગીતા	૦-૮
અખાની વાણી	૧-૮
કલ્યાણમયી-બે ગ્રંથો ત્રણસ્ત્રી સપટ	૧-૦
વીર દુર્ગાદાસ ને મારું નરદારો	૦-૮
સુબોધ કથાસાગર	૪-૦
ભાગ્યના જ્ઞાતાઓ	૧-૮
સુખી જીવનના આધાર	૧-૮
સુબસરંગ્રહ-ભાગ ૧ લો	૦-૪
આર્યસંભિપક્ષ (ભિન્નતા પેજસેટ)	૪-૦
વૈદિક નુબધી વિચારો-બે ભાગ	૩-૧૨
આયુર્વેદ નિબંધમાળા-બે ભાગ	૪-૪
આરોગ્ય વિષે સામાન્ય જ્ઞાન	૦-૪
આરોગ્ય ને ખોરાક	૧-૦
ટૂંકી વાર્તાઓ (ભાગ ૧ લો)	૧-૮
ભારતીય નીતિકથાઓ	૦-૮
સુબોધક નીતિકથાઓ	૦-૭
ગરબુલી બાળકો	૦-૪
બાળબહોધ	૦-૪
બાળકોની વાર્તા-ભાગ ૧ લો	૦-૩
રામમૃત્યુ-(ચિત્ર)	૦-૨
ચૈતન્ય મહાપ્રભુ (ચિત્ર)	૦-૨
સવત ૨૦૦૦ નું પંચાંગ	૦-૬
નુકા ક્રદન-મરાઠી અભંગો	૦-૪
કુલ પ્રત ૧૮: કુલ રૂા	૧૩૨-૧૦

આ રૂા. ૧૩૬-૦-૦નાં ૧૮ પુસ્તકોનો સેટ માત્ર રૂા ૧૦૦)માં મળશે.

આ ૧૮ પુસ્તકોની પાન કુલ ૩૪૮૮ પાયા છે અને નેનુ વજન લગભગ ૮૪ રતલ છે. આટે આ મૂલ્યમા આટલા કોસ્ટ ઓછો પાનું નહિ ગણે

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય } ભદ્ર પાસે, અમદાવાદ
આસનાદ રોડ, મુંબઈ

આ રૂા. ૧૩૨-૧૦-૦નાં ૧૮ પુસ્તકોનો સેટ માત્ર રૂા ૧૦૦)માં મળશે
આ ૧૮ પુસ્તકોની પાન કુલ ૩૪૮૮ પાયા છે અને નેનુ વજન લગભગ ૮૪ રતલ છે. આટે આ મૂલ્યમા આટલા કોસ્ટ ઓછો પાનું નહિ ગણે
સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય } ભદ્ર પાસે, અમદાવાદ
આસનાદ રોડ, મુંબઈ

'હજી એક રમત વધુ—'

ચિત્રકાર : શ્રીમતી કુમી ઓચ, એન. ગ્રહાન

ટપાલની ટિકિટો પર ખેતીનાં સાધનો

(શ્રી નટવરલાલ બેરુના સંગ્રહમાંથી)

પહેલી હાર-બાજુ અને ઉપ હાથવની વસ્તુ દેશની ટિકિટો: (૧) નેપ્ટ ઈન્ડીઝ ગ્વાડેલોપના ટોમીનીક્સ રીપબ્લિકની ટિકિટ; (૨) સ્વદેશની ટિકિટ, (૩) કોસ્ટારીકા (દક્ષિણ અમેરિકા)ની ટિકિટ. બીજી હાર: (૧) નેપ્ટ ઈન્ડીઝગ્વાના કયૂબા વાવુની ટિકિટ પર બેલી કરવુ ખેડત દખતી, (૨) એક્સિયન સૈના (આફ્રિકા)ની ટિકિટ કુપર ખેતીના બળદો, (૩) ઈરીટ્રિયા (આફ્રિકામાના ઇટાલીના સંસ્થાન)ની ટિકિટ પર બળદોવાળુ હળ ત્રીજી હાર: (૧) જર્મનીની ટિકિટ કુપર ખેડાતી ચાલવ ટ્રેક્ટર, (૨) યુ. એ. અમેરિકાની ટિકિટ કુપર ટ્રેક્ટર ગ્રહાવતા ખેડુ; (૩) ફ્રેંચેની ટિકિટ પર ટેક્ટર.

ઢોલા મારૂની વારતા

મરાઠા સમયનું ગ્રાચીન ચિત્ર

વડોદરાના લાયબ્રેરી વાટાની બ્હારી હરેકીના દીવાનખંડમા એકેક વર્ણના બ્હના ચીતરિયેા છે. તેમા રામાયણ-મહાભારતના પ્રસંગેા છે, તે ઉપરાંત મરાઠા રયાસત ગ્રને ઇન્ય દન્ડિયા ઇપનીના સમયની કેટલીક જનગટણી ગ્રને મુજરાઓ ચીતરેલા છે. ઉપર આપેલુ ચિત્ર એ પૈકીનુ એક છે. એમા એક શર વીર નર એક સ્ત્રીનુ હરણ કરી જાઇછી ઘર નાસતેા, છતા પાછળ પડેલા સૈનિકેાનેા તીરથી નાસતેા કરતેા બાજતેા ચીતરેલેા છે. આ ચિત્રપ્રસગ ગુજરાતના ગઢેરા ગ્રને નાગરેાની બ્હની ગીતેા ઉપર બહુ રચ્યેા ચીતરેલેા નજરે પડે છે, ગ્રને તે ઢોલા મારુ નથા ઢોયલ પદમણીની લેાકવાર્તામાથી લેવામા આવ્યેા છે. એક કાળે આ વાર્તા બહુ લેાકપ્રિય હતેા તેની એ સાખ પુરે છે. વડોદરામા ચીતરાએલા આ ચિત્રમા માત્ર ચેારાસેા એ સમયના ગાયકવાડના સૈનિકે જેવા છે, પણ સાજળી, ઝીના ડાયમાંની બગલમ ગ્રને યુદ્ધનેા પ્રસગ તેા એકેનેા એ૮૮ છે

[વડોદરા રાજ્ય પુરાતત્વખાતાના ઈ ૧૯૩૧–૩૭ના મુખ્યાન્યમાથી • વધુ માટે એનુ આ અકબાનુ અવલેાકન 'ગુર્જર ચક્રવૃત્તિના અવશેષેા' જુએા]

આવતી કાલનાં નાગરિકોનું માસિક કુમાર વર્ષ ૨૦મું અંક ૧૨મો · ડીસેમ્બર ૧૯૪૩

જોયો તામિલ દેશ

કવિ : સુન્દરમ્
'સુશોભનકાર' શ્રી કૃષ્ણલાલ ભટ્ટ
· શાર્દૂલવિક્રીડિત ·

૨૨૧૨૮ ૨૯.૩.૯૦

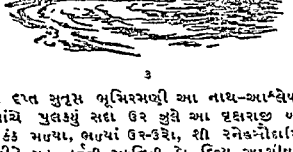
૧

જોયો તામિલ દેશ, વેશ ઓઢ્યો, શ્યામાંગ ભાળ્યો ભલો
રાજ્યો ભાખર, નિત્યતપ્ત ધરણી આ તામ્રવર્ણી પરે
સ્વજ્ઞાની દગ દેખવે ભગત જ્યાં સૌન્દર્ય દેશોત્તરે—
ત્યારે ફેરવવું ચુક્યો, તદપિ ના એ અંતરેથી ટળ્યો.

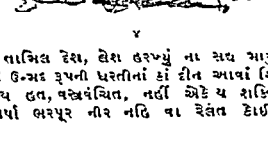
૨

ના ના અંતરથી ટળ્યો, ઉર ઠર્યો એને વધુ, તપ્ત એ
ભૂમિને દૃઢ્યે સુપ્રીત જલનો શીળો સુતીલાંચલ
આર્યો રત્નપ્રવાલભૂષિત રુડો હહેરંત શો અંચલ!
ને એ પ્રીતમસ્પર્શથી ધરણીને રોમાંચ, શો દમ તે!

૩

કેવી દીપ્ત જુનૂસ ભૂમિરમણી આ નાથ-આશ્લેષથી;
રોમાંચે પુલકાયું સદા ઉર જુવે આ વૃક્ષરાજી ઘના,
કૂંપે કંઠ ભણ્યા, ભાર્યાં ઉર-ઉરેશ, શી રનેહ-નોંદામિની
પૃથ્વીને પટ નર્તતી પ્રકૃતિની કો દિવ્ય આશીંપથી!

૪

જોયો તામિલ દેશ, લેશ ઉરખ્યું ના સ્વપ્ન ભાડું ઉર,
આવી ઉન્નત રૂપની ધરતીનાં કો દીન આવાં રિાણ—
દારિદ્રિય હત, વસ્ત્રવંચિત, નહીં ઓઢે ય શક્તિ-ઘુપ.
ના વર્ષા ભરપૂર નીર નદિ વા રેલત કોઈ પુર.

૫

રે આ તામિલ દેશ, કેશ દ્રઘને
લક્ષ્મી શું ચાલી ગઈ
ઊંચાં ઉત્તર હૈમ ઉર્વ્ય વગવા!
ના ચૌલ કે પાંડય કે
એને સ્વાત્મપરાક્રમે નિજ વશે
લેવા રહ્યો, જાડ્ય કે
જાગ્યુ: છો ઉતર્યા અપોર, પણ રે
સન્ધ્યાની લાલી ચગે!

૬

તો યે શ્યામલ રાતમાં જનઉરે
ઝંખા નહીં લુપ્ત થે,
શ્રીના, શ્રીપતિની, પ્રબોધ-રસની,
સૌન્દર્યની, જ્ઞાનની
વેદી દીપ્ત રહી ઉપર્હી લઘુ ઉપર્હી
મોટી, સદા યામિની
તારાભૂષણથી વિભૂષિત ઘની,
આહ્લાદિકા ભક્ત થે.

૭

જોયો તામિલ દેશ એસી ઘરમાં
કે માર્ગમાં ખેતરે,
જોયાં માંગણ સ્વસ્તિકે નુહવતાં
માંગલ્ય નિત્યે ઘરી,
જોયાં તોરણ દ્વારનાં રસવતા
ભારરૂપેની શ્રી ભરી.
જોયાં ગોપુરગોભમાંકિયરખડાં
ભક્તિ શું ભક્ષાંતરે!

૮

જોયો તામિલ દેશ, દેશ રમણી
ગૂંથતી શી કેડથી,
શ્યામાંગે વસતી વરિદ્રતુનિને,
એકાદ યે પુષ્પથી
ભાળે સર્વ વનાંતની પ્રભવતી
શોભા, કશો ઓપતી
ઓઢે તામ્બુલ રાગ, કર્ણ ધરતી
શા હીરકો લાડથી!

૯

જોયો તાજિલ દેશ, જેણે કરમાં કહીં લખે સ્વર્ણની,
શીર્ષે લંબ શિખા, ત્રિપુંડ તિલકોનાં રચ્ય આલેખને
એકાદું ઉપવસ્ત્ર યે દ્વિજ તણી શોભા બઢાવે, અને
આદો રચ્યક યુવાન સૌચ્ય વસને દો મૂર્તિ લાવણ્યની

૧૦

જોયો તાજિલ દેશ, જેણ ખમણો લાગ્યો અજા યાયકો?
કે દો ગ્રૌઢક મૂછને, રમણીના દો રનેહના દર્પણે
તેનું સર્વન રચ્ય દાખ્યું, જિલ્યો દોયો શું આણ યુણે?
ના ના, સાવ તદરથ, સાવ નિકટે પ્હોંચી લહ્યું મન્મને.

૧૧

જોયો તાજિલ દેશ, જેમ મનની કે દેહની જે રહી
બીજે તે ત્યહીં યે હતી, તદપિ એ ઉદ્ભૂષ્ટ કૈં લક્ષણે
બીજાથી નિવડ્યો, ચડ્યો હૃદયના નિર્દિક્યના દો યુણે
ભક્તિની રમની કલારુચિતણું ના દો કમી ત્યાં લહી.

૧૨

જોયાં શ્યામલ એ ગુખો સ્મિતથકી એવાં જ રહેતાં ખીલી.
જોઈ શ્યામલ જોબના મદભરી એવીજ ચમત્કારભરી,
જોયાં શ્યામલ બાળ મુગ્ધ ઉરને ભતાં જ એવું હરી,
જોયો જીવનનો કલાપ અહિયે અન્યત્ર જોયો બલી.

૧૩

ને જોયું ત્યહીં એક હૌતદ નહું અન્યત્ર ક્યાંયે ન જે,
ના કો કાવ્યકલારસો, મનુજના દો કર્મક્ષેત્રે ન જે,
ના ધર્મો, ન શહાદતે, નહિ વસ્તુ વા રાજ્યબ્રમે ય જે,
ના ગાઢ પ્રણયે ય—કિન્તુ-કથનાં તેની ગમે દો બીજે !

રે પાન્થ!

વસન્તતિલકા

રે પાન્થ! વિશ્વપ્રણતા, ભવકેરીઓગ્રા
ઓઘાય ના કદી ય આતરવીય તારો.
વ્હેતા ચિરન્તન પ્રવાહગદીં ન લુપ્ત
ન્ન કાળના થઇ જતો કરી, કાલકૂટ!

ગ્રહ્માટના અદુરથાત્રી! વિરાટ નક્તિ
દુધર્ષ અટ ગિખરે પણ ખૂત્વાની
તારે ચિંધે, જરાધિનો જરા પી જવાની,
ન્યોતી નવાજ રથવાની, પ્રસુપ્ત રૂપે

તોડી વળોડી જગની જડ રોંગલાઓ
ન્ન પાર દેવી નવી કેસરી! પણ તારા
કેને હનળા તુજ આત્માની રીતિતારિ
ના અન્ત યે અટકતો ગહીં પૂરવા.ાટે

લે કાળરેત હડની પણ આવરી લ્યા,
ભૂ સાથ તોય ય પગલા નહિ પથી તારા
એવું અળવલ રેસાયબૂ મકતા ન
તાર દગેડળ.

'ચરેશ'

યાત્રી

વસન્તતિલકા

પ્રવાણુ માટે ઉપરા છ માપવા'
અહીં નથી કૃલગુલાબ પાથર્યા
સ્વપ્નો તાણી મોતનમાળ ગૂંથતા,
ખાલી કાની હા વિખરાઈ ગાર્ગમાં!

ડને ડગે આ પથના પ્રવાસમાં
અન્ધારીઓના પજવે ડરાવાળા,
અણાવાને ધ્રુવવશ્ય સાધના
પ્રતિ ક્ષણે બળ રહે બધકરા

અહા તમા તોય કૂકાઈ વાયરા
જમાવતા ધૂળીયોન નેત્રથી,
ઝરમરી વિદ્યુત ગાર્ગ ચૌંધની
નવા નવા તોરણ તેજના ગૂંથી

આપ્રાની ત્રાગ લડુ, પડ, છતા
હુ માહરી દૂરુમવાકી બનુ,
મુગીબતોની ગિરબાની માણતો
સુદ્રેતુ 'યાત્રા' કુ છ દૂરુ

આલમકુન્દ દવે

સામયિક ચિંતન

મુંબઈ પાટનગરના કલાના હતિહાસમાં આ પહેલું સિલ્વર જ્યુબિલી પ્રકરણ અનેરા મહત્વનો પ્રસન્ન છે મુંબઈની મોટીમોટી સંસ્થાઓ આ દેશના શ્રેષ્ઠતોના સમાધીજ ઉત્પન્ન થએલી છે, પરંતુ કરજાગ્યે તે બધીનો વહીવટ અને કાબૂ સરકારી અધિકાર તળે છે. એવા સંજોગોમાં તકબૂ અને ઉત્સાહી હિંદી કલાકારોએને સાદસ્વરૂપથી પ્રેરાઈ આ પ્રસન્ન પોતાની ગ્રનેક કુબ્બિત કર્યો છે અને તેમાં પોદ કલાકારોએ સાથ આપ્યો છે, કારણ, મુંબઈ અને બહારના રસિક શ્રીમતોએ પબૂ તેમા કદર હાગ આપ્યો છે

ગિરનું તેનજ રાષ્ટ્રીયતાનીદૃષ્ટિએ કલા ક્ષેત્રેઽસ્તવનું ગોતીયત થએલું વસ્તુ છે એ સૌ સ્વીકારે છે અને તેના વિનસ તથા નિર્વાહ માટે અનેકોને સંસ્થાઓની જરૂર છે, જેથી જનસમુદાય આગળ તેનો યોગ્ય પ્રચાર થઈ શકે જનતના બીજા પ્રસિદ્ધ પ્રતિનિધિ પાટનગરને હિસ્સો આ બાબતમા મુબાઈ કર્યું જ કરી સન્તુ નથી એ સ્વીકારતા એટલે હિંદુબીર તથા જેવું છે ત્યાં રહેવા એકે જેવું સ્થાન નથી કે જ્યાં કલાકૃતિના સાનવરપૂર્વક દાખવી રકાય અને હજારો જનસમૂહજ્યાંને રસ, કેવ તથા કલ્પનાના ગોદરેનો આસ્વાદ આપી તેમનાં જીવનમા કલાતમ તથા પ્રભાવ પેરી શકાય

આજકાલ રેડિયોકેન્દ્રો દ્વારા સંગીતની મધુરતા અને મન ચોદિત પહોચાડી શકાય છે, પરંતુ દરેય કલાકેમ હજી ઉત્તેજન અને કદરના અભાવે ચડતા પાડળ પુરબ્રહે રહીને આને કારણે, આશ્રય અને આદર આપનારી ગહાન જનતાથી વિખૂરો જનેલો કલાકાર પોતાનો માર્ગ આળખ કરી સમ્યો નથી પોતાની જેનોતેની શક્તિઓના આધારે તે કેઈકેટલીયોના કે કોઇક પ્રાણાના પોતાનો પણ નાપી રહ્યો છે અને આબૂમતની ખરાબ અવદશાના કામોમાંના કે કાળાની ટીકર પાછળ પોતાની જાત ઘસી રહ્યો છે

બીજા દરેક પ્રગતિશીલ અને બ્યવત કુવકમો તો લોકોને ધ્યાનિબિબુ રાજ્યો મોટા મોટા કલાકેન્દ્રો હોય છે અને બ્યવસ્તતના કપકમોથી જનતાના કલાવૃત્તિ પોષવામાં આવે છે બગના બબુનાયકો આસ્ત ચીજ રાખીને પોતાના નગરના કલાકારોને ગુજ

કળાનો સમાદર

[રવિશંકર રાવળ]

આર્ટ સોસાએટી ઑવ ઇન્ડિયા (મુંબાઇ)ના સભ્યોની કૃતિઓનું પ્રદર્શન ખુલ્લું મુકાયાને પ્રસંગે મહાજના પ્રમુખ તરીકે કરેલું પ્રવચન

સજ્જનહૃદયો આવાસ અને આવકારને ગણે તેવા પ્રબંધ કરે છે, અને નકામાનુંકા કછોડાખધાના નાયકો પોતપોતાના ક્ષેત્રોના ગનુંબો માટે પ્રદર્શનો અને ચિત્રાલયો રચે છે. આવું જ કાંઇક મુંબાઇ તેમજ દિલ્હીના બીજા ગઢેરાના સુખી અને સંપન્ન શ્રીમંતોના દ્વારા માલ, અને ધંધાની દોડમાં ધાબલ-ધમાલથી ગાફેલા અકળાએલા જીવોને શાંતિ અને સુખ પાઈ શાંત અને સ્વસ્થ બનાવવાનું પુણ્ય તેઓ મેળવે તો કેવું સારું ! પ્રસ્તુત 'આર્ટ સોસા ઑફ ઇન્ડિયા' તરફથી આગાઉ કાળા-ઓ તેમજ વિદ્યાર્થીઓ માટે એવા પ્રયત્નો થએલા, અને હજુ પણ સાધન તથા સદ્ભાવ મળતા જરૂર તેમતેમ તેનો વધુ પ્રસાર થશે.

આજકાલ ભારી નજરે સુધાન કારીગર-વર્ગ પોતાના કળાકીગલ્પની લક્ષ્મણા અચૂક પ્રગતિ કરી રહ્યો દેખાય છે. એટલું જ નહિ પણ દેશમાં અને પરદેશોમા કળાના જ જે નવા પ્રકારો જન્મ્યા છે તેમા પણ તેઓએ જિજ્ઞાસપૂર્વક ઝંપલાવ્યું છે પણ હું તેમને બેઠલું કહીશ, કે તેમની કળા જીવને માટે સર્જાય છે—કે પ્રજ્ઞામાથી છૂટવાની છે તે જાનતામા જ તેની કદર અને સાક્ષાત્કાર ત્યારે થાય ત્યારે જ તેની સફળતા છે, નહિ કે પરદેશોના પ્રમાણોથી. કોઇ નમુનો પરની નોંધો, સગકલીન અભિપ્રાયપ્રદર્શનો, સર્ટિ-ફિકેટો કે ચન્દ્રકો કાંઇ કલાની કૃતિના સાચા ગુણ કે પ્રમાણ પરખી શકાતા નથી કલાકારે તો તેના પ્રેરણાપૂર્ણ પ્રાણાભિકૃતાથી સાચી લાગણી કુદાતી હશે તો એની કૃતિ જરૂર જન-વિધ્યમા આદર પામવાની. આપણે જોઇએ જ છીએ કે કેક ચન્દ્રકો ગેળવનારાઓ અને પ્રમાણપત્રધારી નિષ્ફળતો કાળની ઘેરી વિસ્મૃતિમા ગુલ થઇ ગયા છે; અને બીજી બાજુ, પૂર્ણાનાં પડેલા અને ખટિરેકેના ટેકાઓથી વિકૃસ પડેલી કૃતિઓ હાયચકતાં આજની પ્રજ્ઞામા વાહવાહ બોલાતી રહી છે

જે બધી કૃતિઓના રહેવું ચિર જીવ અને સ્થાયી તત્ત્વ આપણે સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી પિછાની ખુલ્લા હૃદયથી અપનાવી લેવું જોઇએ, અને આપણી આજની કૃતિઓમાં ઉતારવા પુરુ-પાર્થ કરવો જોઇએ જે ભૂતકાળની એ કલા-નિષ્પત્તિઓ આપવુંને માર્ગદર્શન આપનારી બને તે માટે આપણે તેના પ્રતિ બહુમાન-પૂર્વક વિદ્યાર્થીભાવ ધારવું કરવો જોઇએ. જે તત્ત્વો વટે તે પોતાના યુગની પ્રજ્ઞને ગદાન આપના અને કલાગ્રા જ્ઞાપનારી બની તે તત્ત્વો આપણે સગ્રહ કરવા જોઇએ.

આ પ્રદર્શનમા બાબુખોરા પીઢ કલાકારોએ પોતાની ખાસ કૃતિઓ રજૂ કરી તકોણી પ્ર-સ્થની પોતાની ગાગીદારીનું ભાન કરાવ્યું છે; અને હું આશા રાખું છું કે બીજા બાલશ રહેવા વિશેષ પ્રતીબ્ધ કલાકારો પણ જો ગીત વને પછી આ યોજનામા આગેલ થઇ કલા-કારનું વધારેને વધારેને આ પ્રદર્શનમા એક આશ્ચર્યકારક ઘટના બનાની છે નવે વર્ષે આ ગઢળના રીપ્ય ગહોત્સવ પ્રસગે ૩ ૪૦૦૦ આપીને આપણા માનવેના પ્રકાશ અને ઝનિષ્ઠ બનેલા શ્રી પ્રમુખલાલ પટેલ આ વ-ખતે એક કલાકારની ભગિકામા એક ચિત્ર અને એક શિલ્પ પ્રદર્શનમા રજૂ કરીને પોતાની કલાપ્રિયતાનું સચોટ દર્શન આપી મારવા છે અને એમ ગઢળ સાથે ઐકયતાજના આપી છે. રગ્ય અને ચીત્રણિક પ્રકારની અંક-અટવીનો વધારીને આ પ્રદર્શનને સફળ બનાવવામા પ્રદર્શન-સમિતિને અને શ્રી પન-વેકરને જરૂર ધન્યવાદ ઘટે છે એમા આપ સૌ મારી સાથે સગત થશો મઢળ તરફથી આટલું વક્તવ્ય રજૂ કરવાની તક ગળી તે માટે હું સર્વે સભ્યોના ઋણી થયો છુ, અને આપ સૌ પધાર્યા છો તે માટે ગઢળ તરફથી સૌનો આભાર માનું છુ.

'સંસ્કૃતિના વિકાસમાં કલાને મહત્ત્વનો ભાગ ભજવ્યા વિના આજપાનુ જ નથી'

આર્ટ સોસાએટી ઑવ ઇન્ડિયા

ગયા વર્ષમાં સોસાએટીએ તેનો રજતમહોત્સવ ઉજ-વાયો તે મુબાઈની આર્ટ સોસાએટી ઑવ ઇન્ડિયાની સ્થાપના ઈ ૧૯૦૮ના એપ્રિલમા થઈ હતી.

એના મૂળ સસ્થાપકોમા મુબઈની સર જે. જે સ્કૂલ ઑવ આર્ટના એક કળાગિસ્ટ્ર રવ શ્રીમાન બાબી સારાસ્થપુત્ર નામ ચિરસ્થ-ળન્યુ છે તેમના ઉત્સાહથી તે સમયના કેટલાક પીઢ કલાકારોએ આ સોસાએટી શ્રી સ્થાપના કરી, ભાડાના ગઢાનામા એક નાની સરખી સાયઝેની અને એકક બનાવી એ ખાસ હામગરી કરી બતાવવાના તો તેમને બૂજ પ્રસંગો મળેલા, પણ મુખ્ય તો સર-કારી સગ્રહ્યસ્થાનો તરફથી મુબઈની સર જે. જે સ્કૂલ ઑવ આર્ટને બધે કરવાની સ્વ-ખાત્ત આવીત્યારે આ સોસાએટીના સભ્યો-એ આગળ પડી તે બાબતની જુગેના કપાઇ અને ચારે તરફ આકેલન કરી એ માળાને બચાની લીધી. ત્યાર પછી સોસાએટીમા ધીમુ વળત વિકસ્વતા આવી અને તેની મુદી પણ ખૂબી જવા માંડી પણ છેલ્લા ચોટા વર્ષોમા તકણ્ કલાકારોએ તેનો વહીવટ હાથ-મા લઇને બહુ સરસ કામ કર્યું ગયા ૬૫ વર્ષ આવી લબમા પાચેક વર્ષોમા શ્રી વિદ્યાચકવેર કર-માકરના નિયત્તને લીધે તેની વ્યવસ્થા અને વિકાસ બહુ વૃદ્ધિ પામ્યા છે ૧૯૪૭ના અન્ય-આરી માસમા આ સોસાએટીના સભાકોન-દ્રથી મુબઈ કીલાકા સગ્રસ્તના કલાકારોની પ્રથમ પરિષદ શ્રી રવિશકર રાવળના પ્રમુખ-પણા નીચે થઇ હતી અને તેમા આપણી કળાકારેનાઓ અને કળાવિષ્યક રાષ્ટ્રીય બા-કરીઓ પર ચોનનાઓ નેહરુમંત્રાલય સરકારી તત્ત્વમા પણ દેશના પ્રધાન કલાકારોના અભિપ્ર ય અને માર્ગદર્શન સ્વીકારવા નેહરુએ એવા ઠરાવો થયા હતા

ગયા વર્ષમાં સોસાએટીએ તેનો રજતવર્ષનો રીપ્ય ગહોત્સવ ઉજવ્યો તે પ્રસગના મુખ્ય અતિથિ તરીકે શ્રી પ્રમુખલાલ પટેલે સોસા-એટીને રૂ ૪૦૦૦નું દાન કર્યું ને સોસાએટી વાર્ષિક પ્રદર્શનોના ભર તે સારુ, મોટી રકમ પાંચ-વી વાળો કપાનો ક્રમબળાળ અર્પણી આવી પ્રેરણાને આ વર્ષે સોસાએટીના સભ્યોએ પહેલું રીપ્ય ગહોત્સવ પ્રદર્શન ભર્યું હતુ આ પ્રદર્શનમા પ્રત્યેક સભ્યને પોતે પગાર કરેલા ત્રિણો પેઢી દરમની સખ્યા સુધી રજૂ કરવાનો હક્ક આપ્યો હતો, તેમજ સોસાએટીએ સર્વોત્-સ્તમ ચિત્ર માટે રૂ ૩૦૦નું ઇનામ પ્રાઇઝ (ગહાપારિતોષિક) નહેરુ કર્યું હતુ, જે કૃતિ-ઓ રજૂ કરનાર સભ્યોના પ્રત્યેક ગતથી નિર્ણીત થયુ હતુ આ વર્ષે આ ઈનામ મેળવ-નાર શ્રી ગજનન હલકરકર તે મુબાઇના પ્રખ્યાત કલાકાર શ્રી હલકરકરના સુપુત્ર છે તે ઉપરાત સોસાએટીને શેઠ કાબુર તરફથી

સાહિત્યકારો અને કલાકારોનાં ઠઠ્ઠાચિત્રો

આલેખક : વ્યંગકલાકાર 'ચકોર'

વડોદરાના અસંખ્યેય પરમ્યા સાહિત્ય-સમેલનને પ્રસંગે, અણુલીના વ્યંગકલાકાર શ્રી 'ચકોરે' આપણા કેટલાક આગળી સાહિત્ય-કારો તથા કલાકારોના ઠઠ્ઠાચિત્રોનો એક નાનો સગ્રહ પોતાની અનોખી ઢબે તૈયાર કર્યો છે. એમા એમણે તે તે પ્રત્યેક સાહિત્ય-કારના વિશિષ્ટ મુખલક્ષણો બહુ ઝડપાઈતી હતારવા સાથે તેના બાકીબધના કે કૈ ખૂબી-ભરી રચનાઓ પણ ફરી છે આ સાથે એ આખો સગ્રહ રત્નદીપક છે, સાહિત્ય સમેલનના પ્રતિનિધિઓને આનદનુ પણ એક ખાસ આકર્ષણ થઈ પડશે

પ્રત્યેક સાહિત્યકારના ઠઠ્ઠાચિત્ર નીચે જ તે તે વ્યક્તિની લાક્ષણિકતા દર્શાવતુ એક સજ્ઞાચિત્ર-પ્રતીક-તેમણે આલેખ્યુ છે,જે, તે તે વ્યક્તિઓને ઓળખવામા ગરદ ફ્રય થઇ પડશે આ નીચે આપે જ્યારે તેમની ઓળખ તો આપીને જ છીએ, પરતુ તે વાચતા પહેલા તમે આપમેળે ઓળખવાના પ્રયત્ન કરી જોશો તો આનદ આપશે ચિત્રો નીચે મુકેલા કારકારે તેમની ઓળખ નીચે મુજબ

(૧) આ ઉઠ્ઠાચિત્રો પ્રથમથી જોઈ વિદ્વાનજેન-ઓની નીચેની ખુશ્કી, તેમનુ પ્રસ્તુત સમે-લનનુ પ્રમુખપદ દર્શાવે છે;(૨)સામેના પાને શ્રી બબચન્તરાય ઠાકોર નુકો, ચશ્મા અને લચી પડેલા ગલોફાવાળા એમના ચેલડાની

(અનુસધાન આવતે પૃષ્ઠ ૨૭૪મા)

ગુર્જર સંસ્કૃતિના અવશેષો

ગુજરાતના પુરાણાપાકિર્તા, સતિઓ આ-લેખનોો, ચિકા-ઓ,ના વળેરના અવશેષો આપણી પુરાણી સ-કૃતિના ઘણા સ્મરણ અને અવેરા સ્થળો રહ્યુ કરે છે આમ ઐતી વસ્તુઓને લગતા સરકારીતથા દેશી રાજ્યો-

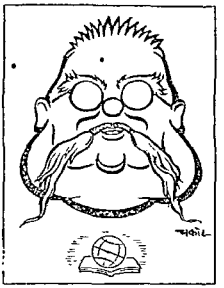
અહેવાલો-વાર્ષિક રીપોર્ટો-ના તેની મોભી ગ્રાગી ગણી આવે છે પ્રશ્ન તો એવા રસ ધરાવતા હોય તો પોતાના દેશ માટે અભિ-માન ને પ્રેમ ઉત્પન્ન કરે એવા ઘણી વાનોનુ જ્ઞાન સાથે કતિહાસનુ અને સમયસમયના લોક્વ્યવહારનુ સાચુ દર્શન પામવાને એ અત્યન્ત અનિવાર્ય ને ઉપયોગી છે

વડોદરા રાજ્યના પુરાતત્વખાતા તરફથી આ વિષયમા બહુ ખર્ચ ને ગહેનતે કરે વર્ષ એવના રાજ્યના મળે આવેલા અવશેષો નો સચિત્ર ને ગાહિતી પૂર્ણ રીપોર્ટ બહાર પાડ-વામા આવે છે તે અમેજ્ઞ આપણા હોય છે, પરતુ એમાના ચિત્રોની સ્વચ્છતા, સુરતા ને નિષિદ્યતા ખાતર પણ તેને માટે કરેલા ખર્ચ નકામો નહિ લાગે હ જુઓ-કોલ્હેરને લગતે લાયઝેરીઓમા તે કેટલાંયે વર્ષો અગાઉ બની રહેલે જે ખાતાનો સ ૧૯૩૬-૩૭નો રીપોર્ટ ગુજરાતના બનેક પ્રમરના સશોધનોને લ-ગતી સામગ્રી પૂરી પાડે છે એમાં નીચેની વસ્તુઓ છે (૧) આરેલી પ્રાતના ગોવિન્દ-વાડ ટીબામાથી મળી આવેલા સમ્રાટ કુમાર-ગુપ્તના સમયના (ઈ ૪૧૭મા) સિક્કાઓ

ત્યાથી આ ખાતાને કુલ ૨૦૦૦ સિક્કાઓ મળેલા, કારણના ૨૫૬ સેન ખોદના, એક તેના પુત્ર વિશ્વસિદ્ધસેનને ત્રીજે કર્યા ને નહિ મળેલા એવો, ૬૯૬ન વીનના છે વળી એ જ ભૂમિમાથી પ્રાચીન ઠાબાઓ પણ મળી આવ્યા છે, જ્યાના કેટલાક અગ્રભૂ મે સુદર વેલબુટ્ટીનો છે (૨) ટ્રોલોઈના પ્રાચીન કિલ્લાની સુદર છબિઓ (૩) પાટણના સાહસિક તળ બની ભૂમિ પરના ખોદકામ-ના વિસ્તારમાથી મળેલા અવશેષો, રાખી વાવ (૪) પિતૃદા તથા કઠોલ વગેરે સ્થળો-ની પ્રાચીન જૈન મૂર્તિઓ, જે બહાદારતના સગ્રહના શ્રી વિજયસિંહ સૂરિ વિષે સવત ૧૧૨૨-ની સાલ બતાવે છે,-એ બધા ઉપર મહત્વપૂર્ણ વિવેચના અને ચિત્રોતે સાથે (૫) ઓખામડળના જૂના મદિરોના અવશેષો (૬) વડોદરા રાજ્યના જૂના કીર્તિસ્તો વિષેની નોધો અને રણીના ચિત્ર-ની પ્રતિ-કૃતિ આ અગ્રના મુખચિત્ર તરીકે આપી છે

ટાબારૂપા ઠબના ચા વના, પ્રમાણભૂત માહિતીથી ભરપૂર, તેમજ ૪૪ મોટા ચિત્ર-પટ્ટો, અને એક ૨ નીન ચિ ત્રથી સુશોભિત થાળીસ પાનાનુ આ પુસ્તક તેમાની કબેથા-ની આગવી ભેતા ફા ૨૫૦ (પાકુ પૃષ્ઠ ૨-૧૪ ૦)ની કિમને મોધુ ન કહેવાય ઇતિ-હાસપ્રેમીમાત્ર અને કલારસિકોને તે વસા-વવા બહુ ભલામણ છે

૨ એ ૨ા

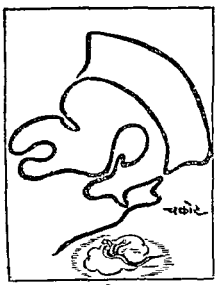
૨

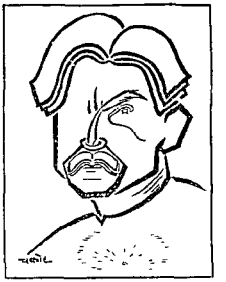
૩

૪

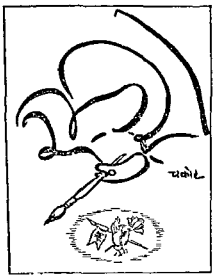
૫

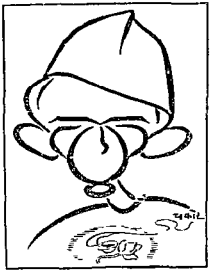
૬

૭

૮

૯

૧૦

સર ઑરેલ સ્ટાઇન

કે સી આઇ ઈ, પીએચ ડી, ડી લિટ., ડી.એસસી., ડી ઑ.એલ , એફ બી.એ.

ભૂતકાળની સંસ્કૃતિઓનાં સંશોધન અને તેને માટેની સાદસ-સકૂરો પાછળ જીવનનો ભેખ લેનાર નિર્ખડખ્યાત પુરાતત્ત્વવિદ

મધ્ય એશિયાની શોધખોળના કરવાં વધુ દુષ્કર છતાં વધુ ગમેલાહજનક સશોધનકાર્ય બીજું જવલ્લે જ હશે કરવું કરવા એ વધુશોધાએલા પ્રદેશોના સશોધકોનો મોટો ભાગ હંગેરિયન હતો ન પણ બોધપાત્ર બીના છે તિબેટ સોગા ન મેરોને આપેલો, (લુઓ 'કુમાર'ના હુલામા અકબા આવેલુ એનુ ચરિત્ર) જ્યારે તુર્કસ્તાને આર્મેનિયસ વામ્બેરીને પરંતુ સોગાથી વધુ સન્કારદીક્ષા વામેરો અને વામ્બેરીથી વધુ વિદ્વત્તાપૂર્ણ એક હંગેરિયન આજ સુધી મધ્ય એશિયાના રહસ્યોની પ્રાપ્તિ અર્થે ગયો રહેલો ઈ ૧૯૦૩થી બ્રિટિશ નાગરિકત્વ ધરાવી રહેલા એ અદ્‌ભુત સશોધક સર ઑરેલ સ્ટાઇનનુ તા ૨૬મી ઑક્ટોબરે કાશ્મર મુકામે અવસાન થયુ

સત્તરસો વર્ષથી મધ્ય એશિયાના રેતાળ વેરાનોમા દટાઈ ગએલી વસાહતો એણે ખોદી કાઢેલી, બે હજાર વર્ષથી ગુમ થએલા ચીનના રેશમનો વાણિજ્યમાર્ગ એણે શોધી કાઢેલો, લિખિતમાં હિમાચ્છાદિત ગિરિરાજો એણે ખૂદી કાઢેલા અને રોગના સીત્કારોના સભવના દ્રવાદ્‌ભૂત બનેલા દ્રાક્ષોદ્યાનોમા પણ તેણે વિહાર કરેલો. પાચ કૃપ અને ચાર દ્રવની જ ઉંચાઇનો, છતા બાજના વિરાટ મુખપુકોમાનો તે એક હતો. એના જીવનની રગરિતા બીનહરીફ જ રહેલી છે, અને મૂકે વર્ષ કે એચ. જી વેલ્સની બધાર્થિવ કલ્પનાઓ પણ એના જીવનની પાર્થિવ વાસ્તવિકતા સામે ઝાખી પડી જાય છે

હંગેરિયન માબાપના એ સતાનનો જન્મ ૬ ૧૮૬૫મા બુડાપુકામાં થએલો ભાષાઓ એને વિધિવા પ્રત્યેનો તેનો પ્રેમ સતનના રાળા જીવનમા જ જળવી રોકેલો, અને પછી બુડાપેસ્ટ, ત્રિયેનના તે તુબિંગેનના એ વિકાસ પામ્યા પૂર્વ વિષેનુ જ્ઞાન વધારવા ઇ. ૧૮૮૪મા તે ઑક્સફર્ડ તથા લડન ગએલા ત્યાથી પાછા ફર્યાને લહરી જીવનનો એક લાબો ગાળો વિતાવ્યા બાદ તે પાછો હગ્રી ગયો અને ત્યા ઓરિયાની ભાષાઓ, ઇતિહાસ અને પુરાતત્ત્વનો અભ્યાસ આદર્યો

આમ ઓરિયા અને તેનુ પુરાતત્ત્વ એ એના જીવનનુ ધ્યેય બની રહ્યુ મધ્ય એશિયામા એણે શોધી કાઢેલી 'અજ્ઞાત બુદ્ધની મૂર્તાઓ'-ની એની શોધસફર અદ્વિતીય જ રહી છે નકશા પર ન ચડેલા એ રેતાળ વેરાનમા એને અનેક સાહસોનો સામનો કરવો પડેલો પાલીનું નકશામા નકશનુ સ્થાન ત્યાથી ૧૨ દિવસની મુસાફરી અંતરે આવું હતુ દરા ૨૦,૦૦૦ ફૂટની ઊંચાઈના બરફથી ઢાકેલા શિખરો પર એના પગના આગળા કરી ગએલા, અને એ માટેની દાકરી સારવારની સગવડ તો એક ગલિચાની મુસાફરી માની તે તેના હાથી એક પાટ પસાર કરતા ઘોડા લપસી પડવાનો ને સ્ટાઇનનો એક પગ ભાગ્યાઈ ગએલો, તે વખતે વસ્તિથી એ સૌથેરો ગાઇલ ફૂટ હતો કરાની અપાતના ઉદ્ભૂત કાર પર બરફવાની મુસાફરી માથી તેણે ઘણી એક નાના ખુલ્લા મકબારા તે ઓકેલો નીકળી પડેલો . . .

આવો હતો એ અદ્‌ભુત સશોધક. દેખાવમા એ કદે કદરુપાનો અને સ્વભાવે શાત હતો, પરતુ એની કાળી આખોમા એના આત્માનો પ્રભાવ ઝળકી રહેતો અને એના કપોલો પર બાલ્યકાળની તુરખી સદા રમતી રહેતી હળેવા બવા સાથે બુદ્ધિપ્રતિભાની કેટી ખાદી મુખરેખાઓ તથા મૂકતા અને મજનતા શેતેરી વાળ ખની આર્ષ કક્ષાની સાભિળી આપતા, જ્યારે એના હજરડા એની નિશ્ચયમય શક્તિની પ્રતીતિ કરાવતા

એને ગાળી શકવા બધુ ઓછા શોકો ભાગ્યશાળી નીવડેલા દુનિયાના કયા ભાગમા એની રખડપટ્ટા ચાલુ હશે એ કહી માત્ર મુકકેલ હતુ નકશા પર ન ચડેલા પ્રદેશો નકશા પર અપાનીને જ એ ઝપતો એનુ ઘર ક્યુ ? કાશ્મીરની એક પહાડી ગુફા જ્યાને ત્યા 'ઘર' મા પણ પોતાના સશોધનકાર્યોના ફલાના સમયના પ્રવાસોમાંનો, ૧૦૦૦ ગાઇડોની જરૂરાતોએ આવેલુ તેનું એ ઘર ક્યા હતુ એના મિત્રો ક્યાનથી દુનિયા સદા અનભ્ર રહેતી. શ્રીનગરની નજકરા એ કયાક આવેલુ છે એટલો જ તેનો પત્તા જનતને હતો.

બુદાપેસ્ટમા બાળપી વખતે એકટ્રીસાના ઝોક રાજ્ય વિષે વાચવામા આવે, અને તે તુર્કસ્તાનમા કયાક યુગ થયુ હોવાની હકીકત એક વિદ્યાર્થીને આવા અહેવાલપૂર્વ હાર્ય પ્રત્યે મેરે એ નવાઇ એક નથી ? સ્ટાઇનને એ વખતે અંતરનો અવાજ આવેલો કે, 'ના, ઑસ્ટ્રેસસ નહીની દક્ષિણે, પહાડી કયારેને પેપે પાર ન શોધી કાઢ એ લુપ્ત સામ્રાજ્ય તારી જ રાહ જોઈ રહ્યુ છે'

બાલ્યકાળ એ અવાજે ૧૬ જ વર્ષના હતા પરતુ એને લાગ્યુ કે પૂર્વ સબધના કરતા પહેલા પરતુ સશોધનકાર્ય પહેલા બારીય ભાષાઓનો અભ્યાસ જરૂરી હતો. ઓ ઑક્સફા પરથી ૨૪ વર્ષની વયે તો સંસ્કૃત ભાષાનો અભ્યાસ કેમ્બ્રિજ કરી દીધેલ

સસ્કૃત તથા બૂની ફારસી ભાષાનુ જ્ઞાન મેળવ્યા પછી તેમનું દિલ પ્રત્યે દૃષ્ટિ દોડાવી અને ફાહોરની ઓરીએન્ટલ કૉલેજના પ્રિન્સિપાલ તથા સ્થાનિક યુનિવર્સિટીના રજિસ્ટ્રારના સ્થાને તે આવ્યા. અહીં આવીને પુરાતત્ત્વખાત ઊભવાની તેમણે કરેલી વાતને તેર અહીની સરકારે ઉગી જ કાઢી અને તેને કેળવણીના ક્ષેત્રના મકકેદારી દીધા

મધ્ય એશિયાનાં કારમાં રેતાળ મેદાનો અને તિબેટનાં હિમાચ્છાદિત ગિરિશૃંગો ખૂંદીખૂંદીને પુરાતન કાળની સંસ્કૃતિનું મોંઘું જ્ઞાન જગતને શોધી આપનાર આજનો એક વિરાટ યુગપુરુષ

અધ્યાપનની અને કામની ધરેડ ઘણાખરા તેનો બહુ સમર્થ જનારા, છતાં પોતાનું લક્ષ્ય એ નહોતો! ચૂકેય પોતાની સઘળી સત્રાંત રજાઓ સંશોધન વિષયક રખડપટ્ટીમાં જ એ પૂરી કરતો.

હિંદમા આવ્યો ત્યારથી કાશ્મીરના પ્રેમમા તે પડેલો, જે તેના મરણ પર્યંત કાયમ રહેલો. ત્યાંની આલ્બા પ્રદેશના પ્રથમ ૨૫ વર્ષના અભ્યાસના પરિણામ રૂપે તેણે 'The Chronicle of the Kings of Kashmir' ગ્રંથ બહાર પાડયો અને ત્યાંથી તેની વિદાયની પ્રતિક્ષા કરી અને હિંદ સરકારે પણ ભારતીય પુરાતત્વ તથા ભાષાઓના અને કુશ્ચ્ય દરમ્યાન કનાયત કર્યો કેપર્યુક્ત ગ્રંથ બે ભારમી સદીમાં લખાએલા 'રાજતરંગિણી'ના અદ્રીક અનુવાદ છે

ત્યાર બાદ તરતમાં જ તેની કારકીર્દિમા પલટો આવ્યો. ચીનાઇ તુર્કસ્તાનના પતનીઓ પાસેથી હિંદ સરકારને કેટલાક હસ્તલિખિત સંસ્કૃત ગ્રંથો મળી આવેલા જેના મધ્ય એશિયાની પ્રાચીન સંસ્કૃતિના કલ્પેખ હતો. એ ઉપરાત કેટલીક પુરાવસ્તુઓ પણ મળી આવેલી ખ્યાલને થયું, 'અલબત્ત, એ સંસ્કૃતિ રણની રેતીમા બંદરાએલી હશે ગારે જાને તે શોધી કાઢવી નેજ એ!' એણે સરકારની ગનૂરી માગી સરકારે તે આપી અને સંશોધનકાર્યનું સઘળું ખર્ચ ઉપાટવા ઉપરાત બાર મહિના સુધી તેને ગિલગીની રજ્જાપી મુક્ત કર્યો

અને આ રીતે, ઈ ૧૯૦૦માં ૩૮ વર્ષનો ઑરેલ સ્ટાઇન તેની મહાન શોધખકરેરાની પહેલી સફર ઉપડ્યો

તકલામકન રણમા એણે પહલિ પુર્વદેશના અલાવેલા ઓઇ-દાગ પછી, આજથી ૧૭ થી તે ૧૧ સદી પહેલાના અવશેષો નેને મળી આવ્યા ત્યવિધ ભાષાઓમાં લખાએલી કેટલીક હાથપ્રતો પત્ર મળી અને ભીંતચિત્રોની પણ ભાળ લાગી. પ્રાચીન કાળના બૌદ્ધ ધર્મોના એ પ્રદેશના અસ્તિત્વ ઉપર આથી અપૂર્વ પ્રકાશ પડી રહ્યો માનવ ઇતિહાસના લુપ્ત પ્રકરણોને આ રીતે પ્રકાશમા આણ્યા બદલ આખા જગતે તેને વધાઈ દીધેા.

ત્યારપછી કેટલાક નિષ્ણાત સહકારીઓ રોકીને તે હસ્તપ્રતો કબેલી તે પર એક ગ્રંથ રચ્યો ત્યાર બાદ હિંદ સરકારે ફરી પાછો તેને મધ્ય એશિયાનાં રણોમાં મોકલ્યા તેણે બીજા વિશેષ અવશેષો શોધી કાઢ્યા અને તે ઉપરાંત હસુનની પહેલી સદીમા ચીનની સરહદનું યોજાએલું સરક્ષણ પણ શોધી કાઢેલું એણે જાણ્યું છે તે મુજબ મધ્ય એશિયાનાં રણો એ ચીનિયો દ્વારે કે અરણ્યસ્તાનના રણો જેવા 'tame deserts' નહિ, પણ 'real deserts' છે એવા પ્રદેશોમા રઝળી-રઝળીને એણે ઘોડી કાઢેલા અવશેષો ને હાથ કરેલ હસ્તપ્રતો, ચિત્રો, ભરતકામ, રાચરચીલું, સિક્કા, ગાડીકામ, જાહરજાના આલેખો, દાયિયારો વગેરે એની અપ્રતિદ્વંદ્વ સાહસશીની યશાકલગી રૂપ છે

ચીનના દેશમાને પ્રાચીન વાણિજ્યમાર્ગ શોધવાનું એણે માથે લીધું. રસ્તામા પાળી ગણે એમ ન હોઇને ગોટા પર એણે બસ્ત થવું પડેલું. અને મોતને સામને કરીને પણ છેવટે એણે ૨૦૦૦ વર્ષથી ગુપ્ત રખેલા એ માર્ગ શોધી કાઢ્યો

ઈ ૧૯૦૦-૦૧ની એની પહેલી સફર ખેતાન અને એના પડોશમાં થઈ હતી. ઈ ૧૯૦૬-૦૮ની બીજી સફર એને પહેલાંના કરતા કબર તથા પર્વમાં વધુ દૂર સુધી લઈ ગએલી ઈ ૧૯૧૩-૧૬ માં એ ઑથી યે આગળ વધેલો અને ત્યાંથી પાછા કરતા ઈરાન-અફઘાનિસ્તાનની સરહદ પર એ સંશોધનકાર્યની સમાપ્તિ કરેલી. એ ઓગાં ઇ-માંચિક પ્રદેશ તો ઈ ૧૯૦૭ના મેમા સહસ્રયુદ્ધની ગુફાઓથી એને હાથ લાગેલું આપ્યુ પુસ્તકાલય છે. અનેક પ્રાચીન ભાષાઓ અને લિપિઓમા લખાએલા એ પુસ્તકો કાપડ પર રેશમ પર ચીતરાએલા અનમૂલ્ય ચિત્રો પણ એને હાથ લાગેલા. એ બેક જ ગુફાઓમાંથી એણે પ્રાપ્ત કરેલી સામગ્રીથી બ્રિટિશ મ્યૂઝિયમના ૨૪ ખંડાર પુસ્તકોથી તથા પાચ પંડાર ચિત્રોથી ભરાઈ ગયા હતા.

આ ત્રણ એતિહાસિક શોધકસફરોને સાલિત કરી આપ્યું કે હિંદના એ શિક્ષણાધિકારી જગતને એક મહાન પુરાવિદ્ હતો. ઈ ૧૯૧૨માં તેને નાઇટહુડ બક્ષવામાં આવ્યું અને રૉયલ સ્ક્વેગ્રાફિક સોસાયટી તથા રૉયલ એશિયાટિક સોસાયટીએ એને સુવર્ણચન્દ્રક આપ્યા. પોતાની એ ત્રણ મહાન શોધસફરો પર 'Ancient Khotan', 'Serindia', 'Innermost Asia' વગેરે ૧૧ ગ્રંથો એણે લખ્યા છે એ એટલા તો જાણીતા છે કે ૧૨ ખનદ્રક જ્યારે દ્વારે છે ત્યારે એ વાંચનારાઓને એ સંપૂર્ણ પરિચય કરાવવા જેવું કાર્ય પણ નકામું ન હોય એવા પ્રદેશો ખૂંદવા માટેના, ઘણાને માટે ઑદ્રણી પાયો નાખ એ નિવૃત્તિનો ગણાય, પરંતુ સર ઑરેલને માટે તો ટેનિસન ના 'યુલિસિસ'ની નાફક—

'Old age hath yet his honour and his toil
Some work of noble note may yet be done.'

એ પંક્તિઓ જ બધે નિર્ણાણ અપેલી સિદ્ધરે પેરેલાં અને છતેલાં અનેક નવરો અને દ્રોનિનો એણે બાળ મેળવી.

ઈ ૧૯૩૭ના ૬ઠની વય છતાં તે કાશ્મીરની કુત્તરે ઉપડ્યો એ પહેાની વસ્તને એ મધ્ય એશિયામા પહોંચ્યો, પણ યુદ્ધમા સટોવાએલા વાને તેને સરોવનની મજરી ન આપી સવળી તેવડી દ્રવ્યદ્વાર પરંતુ આકમણ છોડી દેવાની ફરજ પડતા નેપોલિયને જેમ ઑસ્ટ્રિલિટ્ઝ તરફ કૂચ કરેલી, તેમ સ્વાઇને, મધ્ય એશિયા પરનું એ નિરપાયેલું આક્રમણ' મુલતવી રાખી દક્ષિણ ઈરાન તરફ કૂચ કરી

ત્યારબાદ હિંદ સરકારના પુરાતત્વખાતા તરફથી અરબી સમુદ્રને કાંઠે બલુચિસ્તાન તથા મકરાનગા નેને સંશોધનકાર્ય સોંપવામાં આવેલું, જેમા ૬ઠ્ઠી ૪ હજાર વર્ષ પહેલાના અવશેષો એણે શોધી નાઢેલા.

જગતે એકવૃ સમાન આપેલું એના પ્રમાણમાં બનદાળનું અનેકગણું જ્ઞાન જગતને સોપી જનાર આ શોધસસરોની પ્રેરણાને પહલવહેલો ગળવાટ આપનાર દ્રુ બેંડ્રિયાનું સામ્રાજ્ય, છતાં નેનું સંશોધન ને આનાથી અત ક્યાં ન જ થઇ શકવૃ, અને એ જ તેના જીવનનું એક મોટા દુ:ખ કરીએ તો ચાલે. એના જ શબ્દોમા એ દર્દ વ્યક્ત કરીને નિરમનું ઠીક ગણાશે—

'હું કરી બેંડ્રિયા ન પહોંચી શક્યો' કારણ? તે હિંદ અને રમિયાની વચ્ચે અનધાનિસ્તાનમાં આવેલું છે, અને રાજકીય સંયોગો ત્યાના કોઇપણ સંશોધનકાર્યની આડે આવે છે. લડે એ તુમ સાઆત્મની ચિન્તાકર્ષ! કલ્પના એ ભારી પુરાસંશોધનવૃત્તિને કનેજ, છતા ત્યાં પહોંચવા હું કરી સમર્થ નથી થયો. ૬૦થી યે વધુ વર્ષ થયાં રાહ જોતો રહ્યો, છતાં મારા માટે એ પ્રતિબદ્ધ ભૂમિ જ રહી.'

અશોક હર્ષ

બાથંબાથ ... વાઘ સાથે

જે મરવાને તૈયાર થાય છે તેને જીવવાનો માર્ગ ઈશ્વર કાઢી જ આપે છે

મધ્ય પ્રાંતના નાગપુર પાસે ચાંદાનું જંગલ છે. જંગલ એ ઠંડા પ્રદેશની શોભા છે. વાળ વિનાનું ખોપરું જેમ શોભતું નથી, તેમ વનરાઈ વિનાનો દેશ પ્રકૃતિવૈવિધ્યને બનાવે કંટાળાજનક. ચાંદાના જંગલમાં હિંસક પ્રાણીઓ ઘણા છે. જંગલ પણ ઘાટું અને મોટું છે. વાઘના ઝપાટાને તો વર્ષમાં ઘણી વાર અનુભવે છે એ જંગલ શોભારી ઘઉંને એક સડક નીકળે છે. માણસોનો અવર-જવર તે પર રહ્યા કરે છે.

વાઘ ઉસ્તાદ પ્રાણી છે. લાંબા દિવસના અનુભવે તે સમજી ગયો છે કે આ સડક માણસોનો રાહ છે. અનના સુખી વાઘ માણસોના ટોળા ઉપર હુમલો નથી કરતો તે સમજે છે કે 'આ નળબા લોકથી' જેર કરવામાં હાનિ વધારની. એટલે સડક નજીક વધારે એમી વાર કોઈ એકલદોકલ દેખે કે તૂટી પડે. આવા બનાવ બન્યા જ કરે.

એક દિવસ ચાંદાના એક યુવક વિદ્યાર્થીને એ સડક ઉપરથી જવાનું હતું. જતા પહેલા દરેક મુસાફર વાઘના ભયનો ખ્યાલ કરી જ લે છે. પણ વિદ્યાર્થીને ભય જેવું નહોતું. તેને સાઇકલ ઉપર જવાનું હતું. સાધન સરસ હતું. કદાચ વાઘ બેઠો બનીને તેનાથી પોતાને પહોંચી નહિ શકે એવો એને વિશ્વાસ હતો.

આ વિશ્વાસમાંને તેણે તો સાઇકલ મારી મૂકી. રાબતાબેર જંગલ તરફ આવી પહોંચ્યો. સાઇકલ એ ચર્તમાન જગતનો અદ્ભુત એક-પથોની સાધન છે. પ્રથમ કેટલ રાજમહારાજાઓની 'જ્યૂબિલી' ને-ઠામને લીજવે છે. એના કરતા સાઇકલના શોખકની બજાર વિજયની બેઘઈ બને તો સાઇકલના શોખીનો કાળો કરીને ખિતા શોખકર્તા બાવળું મુળકીમા 'હિંદકાર' ની સામે જ ઊભું કરે.

યુવાન જંગલમાં પેઠો. એનું ચિત્ત પાવકાળ ઉપર અને લક્ષાવ-ધાનો જ કેન્દ્રિત હતું. અને બાજુ વાંકા ઝાડની બાંકે બાંત ગાયે, ધીમેધીમે સાંકડી થઈને ફર ફર લેડાઈ જતી સીધી સડક ઉપર કે બાજુએ જોવાની એને ફુરસદ કે જરૂરત નહોતી. પૂર ઝપાટે સાઈ-કલ દોડી જતી હતી.

પણ કુદરત સામે જ વાંધ !

ગમ્મત ચાલે, દંડકે ગાયે, ધીમા ડગ ભરતો સડક ઉપર આવ્યો આવે. સાઇકલ ઉપરથી ઊતરીને પાછા જવા જેટલો વખત નહોતો તો ફેરા પેડલ ફરે કે વાઘની બાજુમાં જ જઈ પડાય ! મોતના એ ફિર સ્તાનો સામનો જોવાતેવો નથી. પીંજરામાં પૂરેલા એ પ્રાણીને જોનને પણ રોમાંચ થઈ આવે છે, ત્યારે અહીં તો સાક્ષાત્કાર હતો !

યુવાનના મનમાં એ વખતે જે ત્વરિત ગતિચક્ર થઈ હશે તેની કલ્પના કરવા જેવું છે. કેવા આંદોલનોથી એનું મગજ ભરાઈ ગયું હશે ! સાઇકલ આગળ ચલાવીને વાઘની બારો પહોંચવું એ કેમ બનવું એ તો એક દુઃસાહસ જ કહેવાય. એવું સાહસ કરનારા 'વીર' કે 'જડ' બહુજ ઓછા.

યુવાન માટે એક જ માર્ગ હતો. સાઇકલ ઉપરથી ઊતરી જઈને પાછો ફરે. તેમ કરવા માટે પૂરતો સમય નહોતો, હતા તેમ કર્યા વિના છૂટકો પણ નહોતો. વિદ્યાર્થી ડાહીયો હતો. હિંમત અપરંપાર જેટલી સક્તિ હતી એના કરતાં ચતુરાઈ હતી. આવે પ્રસંગે બધા કામદેવ 'વિદ્યા' કથાય અજમાવવા જેટલી ચિંતાનાશા હોય તે શક્તિ પણ અમલ બજાવથી ઓટ જેટલે છે. ડર બધાયો કે કાયરતા સવાર થઈ જ ટરને ને એને બાદ બાદનો સબધ બધા કર ત્યાં સાધારણ પૈસાય નો જ. અને એ બધા હોય તો ગર પળ બાવાંકુ હોવાનો જ.

યુવાનને સાઇકલ ઉપરથી ઊતરી જવાનું વધારે પૈ ય લાગ્યું. સાઇકલની ગતિ દેડકી હોવી હતી. ગારીને નીચે ઊતરવી, પણ જેને સાઇકલ ફેરવવા જાય, ત્યા રાહ દેડવો!

વાઘ આગી પહોંચ્યો. મોગા આવેલા મેળિયો છડી જવા દેવા એ બરાબરી પોકાશતાને કેમ કરે ? વિદ્યાર્થી સમજી ગયો, કે વાઘરાજા હવે છાડે એમ નથી સાત રહીને, નાસતા કે સામે હડીને પ્રાણ તો ગોવાનો જ છે. એકેય રસ્તે ઊતરવાની તો આબરૂ જ નથી કારણ કે રસ્તોને નાસનારાસતા જ કાય બોનો આવડે છે, બલવાન હુકવા હિંમતવાળા માણસો સામનો કરીને જ કાય આપે છે. સહેલાઈથી દુશ્મનને પોતાનો ભોગ આપવો એ પુરુષને ન શોભે.

યુવાને આગળ કરવાનો નિરધાર કરી લીધો. હૈયે હિંમત હતી શરીરમાં જોર ભરે હોય કે ન હોય, પણ હિંમત એ આપું બળ છે. વાઘ ગાર્ડ રોકાને સામે આવ્યો કે તરત વિદ્યાર્થીએ સાઇકલ ફેરી દીધી અને વાઘ સામે મોં કરીને ઊભો રહ્યો. વાઘની પણ કસોટી ભલે હાવ એકલવાની હોય તેમ લાગ્યું. તેણે ન તો ઉતાવળ કરી કે ન ઝટ હુમલો કર્યો. કુસ્તીનો દાવ એકબા પેંતરા લેતો હોય તેમ બંને મેથી સામો આવ્યો. વિદ્યાર્થીને હવે વાઘની બિહામણી કે પાશવી આકૃતિનો ડર નહોતો. એના મનથી તો આવારે તે પોતાનો સમો-ચરિયો કોઈ હરીફ જ હતો.

પાછલે પગે પળ અદ્ધર ટકવીને વારે કમાનની માફક શરીર ઉ દાની વિદ્યાર્થી પર તરાપ મારી વિદ્યાર્થીનું ભાવે મોં જ ઝડપી લેવું હોય એમ લાગ્યું પણ જેવો એ પર આવ્યો કે વિદ્યાર્થીએ દંડ બની, ત્વરા ને સ્ફૂર્તિથી તેના ભયાનો આલપાસ બને હાથ જે જા બુસાની માફક ઝાપ દીધી. વાઘનું મોં તો ઠેઠ સરી ગયું, પણ એના પગ પ્રહાર કરવામાં ગાતા ચૂક્યો ? વિદ્યાર્થીના ખભા અને હાથ પર તેનાં તીણા નખ બેઠાકને ઉઝરડા લેવા લાગ્યા. મોં ને પહેરમૂકી ગયો અને લોહીના રેલા ચાલ્યા પણ વિદ્યાર્થી ડગ્યો ન જરાય નહિ. તે તો જમ્પલ હાથે વાઘનું જબ્બો પકડીને ઊભો જ રહ્યો. મૂછો કે પોતાનું મોઢું વાઘના મોંમાં ગયું જ હતું.

કુસ્તીનો અનેક દાવ અજમાવી હતો ન વાઘ ભાગો હટે કે ન વિ-દ્યાર્થી બળુ છોડે અને દંડ બનીને, પગ ઝીકીને, સામસામું બેસ કેતા હતા પણ વાઘને પણ એક વાતનો ફાયદો હતો. પગ વડે ને વિદ્યાર્થીનો પગ પકડવા કરતો જોરદાર ઘા કરી શકતો હતો. વિદ્યાર્થી તો નાખે બળુ બળી ગયો. પોતે કુસ્તી કે ગરજી ગોવી એને ચિંતા જ નથી એ તો હવે ક્યકલાનીમે બળુ પકડી બેઠો. વાઘ પણ ગનગાં સમજતો હશે કે આ આનની ચિત્રિય ગાજુ !

વિદ્યાર્થીનું શરીર હવે લોહીથી ખરેખર ગયું. આ સ્થિતિ લાંબો વખત ચાલે જ નહિ. વાઘના તીણા નહોતા કરીનું કામ કરે છે તે

પડે પણ બાજીઓને ને હાર કરી ગઈ

બારે દરે હાથ ખેલી ઓચિંતો ઝપટો માર્યો! વિદ્યાર્થીનું હાથ હીલા પડ્યા ચાનૈનુ ખુણે કૂટી નથ બર્બરક દશા થઈ! વાઘ દરે તો બદેખરો કેમ બન્યો હતો. તેની આંખમાંથી આગ વરસતી હતી કૂરપણે ઓવો જ ત્રાટકયો. પણ વિદ્યાર્થીએ વાર બચાવી લીધો. વાઘ કૂછો એવું જ પોતે સ્થાન બદલી નાખ્યુ હતીને બરાબર હતો રહ્યો. વાઘનો દાવ ખાલી ગયો.

પણ એથી એ છોડે એમ ક્યાં હતો? એણે આ વખતે આક્રમણનુ સ્થાન બદલ્યું વિદ્યાર્થીની બથ પકડી લીધી. પણ સહુ આગેચે ચેતીયાને લીધે દબરની ગાળડીમાં ભોગવા આવી કાંત ઠેકાઠ નહિ સકયા વિદ્યાર્થીએ તરત એનું બાથું પકડીને પકડ્યા ગાર્યો. પણ વાઘ એનું પ્રબળી એરા બકાથી હટે? તરત એણે વિદ્યાર્થીના શરીર પર બીજી તરાપ મારી. એમાંથી બચવા વિદ્યાર્થી ઝડપથી પાછો હઠ્યો. પણ પાછળ સહસ્રનો કાંટો હતો પગ ઠોકર ખાઈ ગયો. શરીર હાથમા ન રહ્યુ. પણ દઈને નીચે પડ્યો.'

સિકાર નીચે પડ્યો, હવે વાર આની? ગગન ગતાં વારે ગોદી ગજ ભરીને સિકાર દબાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ વિદ્યાર્થીએ પડ્યા પડ્યા જ, હતુ તેટલુ બળ કરીને જોર બેર ઝટકાથી અને પગની લાત મારી. બરાબર વાઘના મોં ઉપર જ લાત વાગી. એ લાતમા ગજબનુંયા બનેલા વિદ્યાર્થીનું ખરેખર બળ હશથાશે વાઘ બરા હતી ગયો તરત જ ચપતાપથી વિદ્યાર્થી ઊભો થઈ ગયો

એ ઉભો થવાની સાથે જ વાઘે દરે બૂમ-બાબને કુકારો કર્યો. બદેકાંના કેની જ સ્થિતિ થઈ. વાઘના બંને પંજા ફરી બબા ઉપર આ ગ્યા. વિદ્યાર્થીએ તરત ગળું પકડી લીધુ પણ આ વખતે પકડ બરા બગલમાં આવી. વાઘ વધારે બળ કરે તો મોંને પકોચો બચ. પંજાના પ્રહાર તો તેણે ચાલુ કરી જ દીધા લોહીથી દરે વિદ્યાર્થી નીતરવા લાગ્યો. શક્તિ પણ ઓછી થવા બાગી. અને વાઘનો જ વિજય થશે એમ લાગ્યું

એજ વખતે સંજોગવશાત્ એક મોટર એ રસ્તે નીકળી. પાંચ સાત માણસો નાગપુર તરફ જતા હતાં તેમાંથે વિદ્યાર્થીની વાઘ સાથેની કુસ્તી જોઈ. પાંચે આદમીને તેમણે મોટર બહાર દોડી. પાંચે બંદુકોનટ કનદિ; વાપતે દુબકો કરવાં વાર ન જ દેવાઈ કુરતા વાઘ ઘડતો હતો વિદ્યાર્થી ઝાંખે. પણ હજ હતી ગયો હતો આ મોટર વાસીઓનો!

પૃથ્વી પર જીવન ક્રેમ પાંગર્યું [૭]

આજથી ત્રણ કરોડ વરસ ઉપર આપણી પૃથ્વી ઉપર સ્તનધારી પ્રકૃતી ઉત્પત્તિ થવા માંડી ત્યારથી લઈને તે જે ક્રમમા વિકસીને આજના સ્વરૂપે પહોંચી ત્યાંસુધીના ક્રમવિકાસના લાંબાલાંબા યુગ વૈજ્ઞાનિકોએ પાડ્યા છે એમાં ત્રણ ત્રણ હપ્તામાં આપ્યું. આજથી ત્રીસ લાખ વરસ ઉપર થઈગયા ઇઓસીન યુગ નામના નવમા યુગ સુધીનો પરિચય કર્યો તે એમાના પ્રાણીઓએ કીમેધીમે વિકસતા જઈને જે નવો પલટો લીધો તેનુ સ્વરૂપ, આજથી ત્રણસ બાર લાખ વરસ પરના ઓલિસીન યુગમાં કેવું હતુ તે આ ચિત્રમા બતાવ્યુ છે

એ યુગ એસતાએસતામા નો પૃથ્વીની હવા સારીપેઠે ઠંડી પડી ગઈ હતી અને તેના પર ઠંડીપ્રદેશનો કૂણોના ઊંટ પણ પ્રકારના લાબા હતા. આ યુગનુ મુખ્ય પ્રાણી તે નવરાવ કેના દરજાના બળા વાઘ જેવા હજ પ્રકારના ન હતા, પણ બિલાડ જેવી લાંબી ટોકવાળા ઉંટ અસ્તિત્વમા આવ્યાં હતા (નીચે ડાબે ખૂણે) દાઢીકુતાનાં પ્રાણીઓ હવે આજના દાઢીને મળતુ સ્વરૂપ લેતાં હતા; તેમની મુંઢ લાંબી થતી જતી હતી અને તેમાના ટેટ્રાસેકોડોન નામના દાઢીને તો તેના લાબા નીચલા જડબામા વધારાના દરજાઓ હતા (ઉપરે ડાબે ખૂણે) આજના અસલા કેનુ, પણ કરગા તેનાથી પણ મોટું. એનુ ટોકમોડન્ટ નામનું પ્રાણી પણ પ્રકારનુ હતુ (નીચલે ડાબે ખૂણે) માનવીના આદિ વડવા વાનરો આ યુગમાં પ્રકટવા માંડ્યા અને ઓગાનિ પ્લેયોપિથિસિક્સ નામની બન્ન આજના વિજ્ઞાન વાદરાને મળતી જ દેખી આજના અસલાને મળતાં પણ પણ આ યુગમાં નવાં પ્રકટ્યાં.

હવે ઉદરા યુગની વાત આવતા અંકે.

(COURTESY: WORLD OF WONDER)

'કુમાર'ના ચાહકો અને હિતચિંતકોને

જણાવતાં અમને આનંદ થાય છે કે કુમાર કાર્યાલયને લિમિટેડ કરવાની યોજના માટે મધ્યસ્થ સરકારની મંજૂરીની જરૂર હતી તે મળી ગઈ છે અને એ દિશામા અમે કામકાજ કરી ચાલુ કરી દીધુ છે. એટલે એ યોજનામાં ભાગ લેવા ઇચ્છતા જે જે 'કુમાર'પ્રેમીઓ મજકુર મંજૂરીને અભાવે આજ સુધી રાહ જોઈ રહ્યા હોય તેમને તેમાં પોતાનો હિસ્સો પુરાવવા વિનતિ છે.

કોની હિમ્મત કે વિદ્યાર્થીની મારફ કંપ કરે

પણ એક વાત તો ગાય, અને તે અમો પાડવાનુ. ઘણી વખત બચી પણ અમો પ્રહાર આપે છે. અને તેમ, પણ મોટરવાળાઓ જોવથી બમો અને હાકોરા પાડવા લાગ્યા બૂ ળના ઉપરાત, મોટરના વેગનો ચિત્ર-વિચિત્ર ધોધાટ પણ વધારી દીધો અને એકઝાટ પાછપના ધડાકા કરવા માડવા

આ એકસામટા ધોધાટ, બકરકેરા ધડાકા અને હાકોટા સામમવા પછી, શિકારના લોકો પોતાના છવ ઉપર આફત વહોરી લેવાની બૂબ વાર એવો ડાહ્યો છવ કરે નહિ વિદ્યાર્થીને છોડી એ પ્રવાચન કરી ગયા પાછળ નજર કરવા પે રોકાયો નહિ

મોટર નજીકથી વિદ્યાર્થી સોદીસીદાણુ થઇ ગયો હતો. તેની બધી શક્તિ ખરવાઇ ગઈ હતી

મોટરમા તેને નાગપુર લઇ જવા અને તરત જ સારવાર માટે દવાખાનામા દાખલ કર્યો

૧૯૩૫ના જુલાઈ મહિનાની આ વાત.

જીવરામ જોષી

ઠહાચિત્રોની સમજણ

(અનુસંધાન પાછળ પૃ ૨૯૪થી)

લાક્ષણિકતા સ્પષ્ટ ઓળખાય છે –આધુનિક કવિતા સુનમા પૂરેપૂરી ઢબના પ્રવર્તાવનાર કવિ નીચે પૂરેપૂરુ ચિહ્ન, (૩) કાકાસાહેબ કાલેલકર.—નિગર્વવિહારવનુ સૌન્દર્ય બોલનાર અને પાનાર સાહિત્યકાર અને ચિન્તન, (૪) શ્રી કમૈયાલાલ સુનવી, ઝેબના આફ્રેમનમા (ઝબના નાનની દાઢીથી ગરદન તે ટોપીની પાછળ સુધી) ઝેબના નામાક્ષરો 'જુનવી' વડે જ ઝેબની લક્ષણભુદ્રા ડઢાવી છે –નીચે, ગુજરાતની અત્યિન્તનુ ઉદાત્ત ઝેબના માસિક 'ગુજરાત' પર આવતુ હતુ તે ઝેબનું ચોક્કસ સન્નાચિન, (૫) શ્રી રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠક ઝેબના કપનામ 'શેખ'ને અનુલક્ષીને સાગોપાંગિયા કેમ વગાડતો હોવો એ જ દેખાવી ઝેબની મુદ્રા-આલેખાએ, –નીચે 'સ્વૈરવિહારી' 'રાય'ની સજ્ઞા; (૬) શ્રી 'ધૂમકેતુ' (નીચે-શકર ગોવર્ધનરામ જોષી). ઝેબના માથાના અને મૂછના વાળમા ધુકણી પડેલી ચોપ-ડીનુ, દાઢી તથા નાકના ખડિયા ને ૨૬ મનુ, તથા ઝેબની લાક્ષણિક રજ ચોટલી રહેલી બારા નીચે વળ બાંધેલા પૂગોવનુ ઝબ્બુ આલેખન કરીને ઝેબ ની મુદ્રા કરાવી છે;—નીચે 'તણખા'—ઝેબની ઝાંખિમા બનેલા ઝેબના વાર્તાસગ્રહોનું સૂચન, (૭) શ્રી ઝવર ચદ મેઘાણી, જગની આખો, મુદ્રા અને પાપણે ઝેબને ઓલ્ડ વખતી એનારમા અનવા પણ સર્જાઇ ગઇ આજે છે, –નીચે મૂકેલા પાળિયા અને પ્રેરણા, તે ઝેબને ગરોધાને સક્રિય કરેલી સહિયારી સીમેન્ટમા અને દોઢ-સાહિત્યના ઘોતક છે, (૮) શ્રી ચંદ્રશકર શવજી—ઝેબના નામાક્ષરો ૬ મ રા પર્વ ઝેબના ગહેરાની વિશિષ્ટતા આણે છે, ઝેબના હમેશના ડબા કેવકર ખૂબીદાર ચિત્ર-મરની પેંડરેખુ રૂપ ના ચોકઠાની પ્રીસોની ઝેબના કલાકાર હોવાની સજ્ઞા બની છે,—હવબત, નીચે ૩ પ્રતીકોમાં પગ, પથારી હાથ ગુજરાતના ઝવનના ઝેબાનું આલેખા કરાના પુનરુજ્જીવનનું સૂચક છે, ચોકીસના રેના ચક્રવાળો કલગા આકારનો આકાર એ 'કુમાર' માસિક ની ઝેબની પ્રેસ સંજ્ઞા સૂચક છે, (૯) શ્રી કનુ દેસાઈ' કલ્પનાશીલ મોટુ મગજ બાંધી રહેવુ નાનકુ નથુ અને અડિયાણી ચિબુક, લહેરાદાર વાળ એ ટોપી વડે ઝેબની ઝાંખિમાં જે ક્લાકારની નીચે ઝેબના આલેખનોમા સદા હાજર જણાતો સુરોએબનો હવળ અને ચોપડ, (૧૦) શ્રી રસિક-લાલ પરીખ(કલાકાર)ને ઝેબ જાદ મોનાર ઝેબના કપાળ પરથી ઉઘડતા સારે પડતી વાળની પટ્ટાની લાક્ષણિકતાથી ઝેબને તરત ઓળખી કાઢશે; ઝેબના ચિહ્નો નીચે ઝેબમાં આવની ત્રિકોણની સંજ્ઞા ઝેબના બધા ઝેબ આવની રેખાઓની કમાં છે, –નીચે પોલીસના લકરક પાછળનું કૂંડુ અને તે પર ઝેબના આખરુ રેખો જે ઝેબના ચોકઠાંના ત્રિકોણ નજરે પડતા ઠોબની ઝેબના સૂચક ચિહ્ન વરીને આલેખ્યા છે.

ફાઉન્ટનપેનની ખ્રુબુક્લેક શાદી બનાવવાની રીત

[અનુસધાન આગળ પૃ ૨૭૩થી] ક્રિયા થઇને એક નવો જ પદાર્થ–બાયર્ન ડ્રેનેજ બનશે એનો રગ પ્રથમ ગાઢો વાદળી હશે, પણ જેમ જેમ હવાની તેના ઉપર અસર થતી જશે તેમતેમ દ્રાવણ કાળુ થતુ જશે આ પ્રસગે એ દ્રાવણનુ તેમ્બળ નાખેલો ન હોય તો બાયર્ન ડ્રેનેજના રજકણ થઈ જાય અને તેથી શાદી બને નહિ

દોરાકશીનું દ્રાવણ નાખ્યા પછી એર્ગા ટ્રીનોલ કે આલ્કેન દેશી દારૂ કમેરા. આ દ્રાવણને ઓછામા ઓછુ પદર દિવસ રહેવા દો. જેથી બધુ દ્રાવણ કાળુ થઈ જશે ત્યાર બાદ કોઇ સ્વચ્છ કપડાને ચાર-પાચ પડવાળુ કરીને ગેર્ગાથી દ્રાવનુ ગાળી નાખો. દ્રાવનુમા ઘોડાં રજકણ જતા દેવા તો એ કુશીયો ગાળી નાખવુ હિતાવહ છે

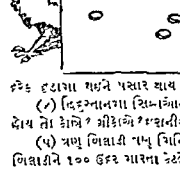
આ ગાળેલા દ્રાવણમા ઍસિડ્યુક્ત ગમ વાદળી રગ પાણીમા ઓગા-ળીને કમેરા ને પછી બરાબર હલાવો. આવે શાદી તૈયાર થઇ ગઈ લખની બખતે પેનકુશર ભરી જતી વેળા તો કોક દીનોના કે દારૂ બધાં નાખવા કુપરના દ્રાવણમાંરા ન નાખવા પછી કોકને કે શાદી બનાવ્યા પછી એ દસ દિવસ બાદ વાપરવાથી, કકી ગમગ ઝરતે બ્યુબુક્લે શાદી બનશે કુપરના પ્રમાણો ઉપરને રસ જોર શાદી બનાવવી દોય તો ખચે બાર આનાથી ઓછા ન રસ. જુદીનું જાણવું, બજારે બ્લરશાળી આઠકડી જ શાદીના રૂા. ૬રા રોકડા પડે. ગોરધનભાઈ ૬ા. પટેલ

કસોટી

સામાન્ય જ્ઞાનની અને બુદ્ધિની કસોટી કરતા આ નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર આ પૃષ્ઠને છેડે આપેલા છે, પરતુ ત્યાં તે જોયવા માટે ડોકાવણ કરતા પહેલાં તમારી પોતાની મેળે તેના કેટલે જોયવા મહેનત કરશો. તો તમે કેટલા ટકા સાચા થઈ શકા છા તેનુ માપ આપી શકશો.

(૧) ગાડી ઉભરાય, માણસો ચાર વખે મોટા ખાડની ઉભરાતા ચાર ગણા તથા ગારાથી ચાર વર્ષ નાના ખાડની ઉભરાના ગારાગણ ચચ્ચે જે તફાવત આવે એટલી છે તો ગારી ઉભર કટલી ?

(૨) પાણી ભરેલી એક કુલામા લાકડાની નાની ગાડીની જોડી તરે છે; એ જોડીમા અક લોઢાનુ વજન પણ મૂકેલુ છે હવે એ વજન જોડીમાથી કાઢીને જો પાણીમા મૂકીએ તો પાણી કાંઠે ચઢે, અરથપી સપાટી-ન વધે કે તેની સપાટી ઘટે.

(૩) આ કુદરતના ડાટા પેર બીજાર પડેલા છે તેના ઉપરથી પસાર થતી એવી વણ ગીથી લીટી દોરો કે જે કેટલે દૂરાના માર્ગને પસાર થાય

(૪) હિંદુસ્તાનના સિક્કાઓનુ વજન પરસ્પરથી આબે કારણ કર્યું હોય તો કેમે ? ગીકોએ ? ચાંદીનો આબે ? ચીનાઓએ ? કોઇ એ નહિ ?

(૫) વણ બિલાડી વણ ગિનિયમા વણ ઉભર મારે, તો ૧૦૦ બિલાડીને ૧૦૦ ઉભર મારતા કેટલો વખત લાગે ?

(૬) એક મરોઠાએ કહ્યું કે તેને ગળેલા એક પુરાણા સિક્કા ઉપર ઈ સ. પૂર્વે ૬૪૩ એવુ કોતરેલુ હતુ એ સાચી વાત હશે કે ખોટી ?

૧૯૪૪નું કૅલેન્ડર મોઢે

કોઈ પણ આખા વર્ષનુ કૅલેન્ડર મોઢે રાખવાનો ઉપાય એ છે કે તે વર્ષના બાર મહિનાઓના દરેક મહિનાની પહેલી તારીખ હવે બાર આવે છે તે યાદ રાખવું

૧૯૪૪ના બાર મહિનાની બાર પહેલી તારીખોના બાર વાર યાદ રાખવામા મદદરૂપ થાય એવા બે ઓર્ખા (Formula) આ નીચે આપ્યા છે:

(૧) રાતાજ મત્રીથી જુદ્ધા, રાતાજ સૌગના ગુરુ,
શુરા, રવિના બુદ્ધિના શત્રા, રાતાજ મત્રીથી

(૨)

	૭	૩	૪
	૭	૨	૫
	૭	૩	૬
	૧	૪	૬
૬			
	૨	૩	૪	૧
		૩	૯૭
	૧	૬	૪	૪

આમાનુ પહેલુ ઓખુ વધારે સાહ છે, કારણ કે એક તો તે વધમાં હોવાથી ઝટ મોઢે થઈ જરો; અને બીજુ, તેમા દરેક મહિનાનો પહેલો વાર તરત સૂચવાય છે આ શ્લોકમા આ શબ્દ છે અને તે દરેક 'શબ્દ ૧૯૪૪ ના અત્યઆખરીથી માંડી ડીસેમ્બર સુધીના દરેક મહિનાની પહેલી તારીખે આવતા વારને ગળતા નામ સૂચવે છે.

બીજા ઓખામા, એ જ પ્રમાણે ૧૯૪૪ વર્ષને પહેલા બાર આંકડા બાર મહિનાની પહેલી તારીખના વારનો ક્રિપ્ટર સૂચવે છે. (૧=રવિ, ૨=સોમ, ૩=મગળ એમ ગનિ સુધી) કેમને આ૮ાઓ ઝટ યાદ રહેવા હોય તેમને આ ઓખુ અનુકૂળ પડશે

કોઈ પણ વ્યક્તિ પોતાને માટે પોતાનું સ્વતંત્ર ઓખું પણ આ પ્રમાણે બનાવી શકે

—'કૈલેન્ડરકાર'

વિકસતું વિજ્ઞાન

વૉશિંગ્ટનની સમાચાર સસ્થા છે કે યુદ્ધ પછી રેડિયાના એવા વિવિધ પ્રકારના રબ્બરના બૂટ તૈયાર કરવામા આવશે કે જેનાના શરીર પર બાધી શકાય અને તેમા બાદર બળ ત્યારે તેની ત્વિચા ચાલુ રહેશે, તેમાથી નીકળનાર ગળાદાર બળ ત્યારે તેની ત્વિચા ચાલુ રહેશે, તેમાથી નીકળનાર ગળાદાર બળ ત્યારે તેની ત્વિચા ચાલુ રહેશે કે તેમા કાદ૮ મોજની પાચે પહોચનાર છે તેથી તેઓ બચવે ચાલે '

પરતુ આમેરિકાના રેડિયો ડિપાર્ટમેન્ટના વડા મિ રે એડવાના બ્યાન મુજબ યુદ્ધ પછી રેડિયો દ્વારા ઔષધી વધારે અને ગહત્વની એવા તો વધુમા જોવામા આવશે ત્યાંજ વધુમા અજાયાથી જે બદનામીઓ અને અડચણો બનવા પામે છે, તે આ નવા પ્રબધથી ગાદ૮ આગે અટકી જરો.

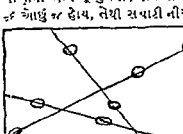
યુદ્ધ પછી જનતાના ઉપયોગ માટે એક હવાઇ-ગાડી (Aerocar) બનાવવાનુ વિચારવામા આવ્યુ છે, કે જેમા ગાડીની પર સ્વાભાવિક ગિમિટ માઇલની ગતિથી દોડશે, અને ટ્રાફિક-કટ્રોલરો ઉપર વૃણાત્મક દૃષ્ટિ નાખની કરવાના એ માર્ફતની ગતિથી દોવામા ઝટશે 'હવાઇ ગાડી' બનાવનાર એક ડિઝાઇન બનાવનાર મનાદુ કારીગર મિ વિલિયમ સ્ટુવર્ટ રહે છે કે આ હવાઇ-ગાડીમા વધુ મુસાફરો બેસી શકશે, અને એનુ વજન ચુમારે ૧૯૦ પાકન્ડ ઓછું હાલની પ્રત્યક્ષિત હવાઇ મોટર કરતા અર્ધું જ હશે. તેની પાછળ જે વાયુયાદ યંત્રનો ભાગ (ડિવા પ્રોપલર આપવા પખો) લાગેલા હશે, તે ૬૫૦ ને વાયુ, બનેલા આ ગાડીને ચલાવશે. જ્યારે આ ગાડીને જમીનથી ઓઢર આકાશમા લઈ જવી હોય ત્યારે ડ્રાઈવર એના પાત્રીસ ફૂટના એકાદેહા ગનારા પટખા નિયુક્ત સ્થાને આકાશ કરશે, એટલે એ જ ગાડી જે જમીન પર ત્વરિત ગતિથી દોડતી હશે, તે એકદમજ ઉભરા કરીને ઉપર ચઢવા માંડશે

મિ સ્ટુવર્ટના કહેવા પ્રમાણે બીજા હવાઈ જહાજોમા પખુ એવા યાત્રિક ભાગો લગાડવામા આવશે, કે જ્યારે આવશ્યકતા પડે ત્યારે તેને હવામાથી કુદારી મોટરકારનુ કામ કઈ શકાય એનું રૂપ સ્વરૂપ પણ કઈક હવાઇ ગાડી જેવુ જ રહેશે

ઈ સ ૨

કસોટીના જવાબ

(૧) ૬૩; (૨) સપાટી ઘટે; કારણ કે વજનજ્યારે હોડીની અદર હતુ ત્યારે પોતાના 'વજન' જેટલા પાણીની જગ્યા રોકતું હતુ, પખુ પાણીની અદર મૂક્યુ ત્યારે પોતાના 'કદ' જેટલી જગ્યા રોકવા લાગ્યુ. કદ ઓછું જ હોય, તેથી સપાટી નીચી જતર. (૩) બાજુની આકૃતિ મુજબ, (૪) કોઇ પણ દેશ-શોએ ચાલુ નદિ કેમ્યુ; ભારતવાસીઓએ પેનિસ્ટન તેનો આવિષ્કાર કરેલો; (૫) વણ બ વિનિટ; (૬) ખોટી; કારણ કે ઇસવી સનની આસ પાસ થયા પહેલાં એનું નામ પખ કોઇ

જાણવું હોય કે 'ઈસ પૂર્વે' હશે? સનનું નામ તો પાછળથી પડ્યું હોય.

ખોટું સ્વર્ગ

[રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર]

એ માણસ તદ્દન બેકાર હતો.

તેને કંઈ પણ કામ નહોતું, માત્ર ભંગ-ભંગની રૂંઝ હતા

લાકડાના નાના ચોકડા પર માટી ઢાળી તેના પર છીપલાંઓની એ સતત કરતો.

ફરથી જોઈએ તો લાગે કે જાણે એક ગાંડીઘેલી છબિ છે. તેનો આદર પખીદુ ટોળું છે, અથવા જાણે ખાટાટેકરાવાળું એતર છે, ત્યાં ગાયો ચરે છે, અથવા ઊંચાનીચા પહાડ છે, તેના પર થઈને ચેલુ સરહું વહેત હશે, અથવા પગરસ્તો યે હોય

ઘરના લોકો આગળ તેની શરમનો કૈં પાર નહોતો. કોકકોક વાર તે પ્રતિજ્ઞા લેતો કે ગાડખણ છોડી દઈશ, પણ ગાંઠિયણ તેને છોડવા નહિ.

૨

રાકશંકા છોકરાઓ એવા હોય છે જે આખું યે વર્ષ રખડે અને છતાં ય પરીક્ષામા અવસરતા જ પાસ થઈ જાય. આની પણ એની જ દશા હતી

આપ્યું યે જીવન કામકાજ વિના ગયું અને છતાં ય મૃત્યુ બાદ ખબર મળ્યા કે તેનું સ્વર્ગે જવાનું મલ્યું થઈ ગયું છે

પરતુ વિધિ સ્વર્ગને રસ્તે ય મનુષ્યોનો સાથ છોડતી નથી દુતો બૂલથી તેને કામનરા લોકોના સ્વર્ગમા ખૂબી આવ્યા'

આ સ્વર્ગના બધુ જ છે, કેવળ દુરસ્ત નથી અહીંઆ પુરુષો કહે છે, 'આસ લેવાનો ય વખત કયા છે ?' સ્ત્રીઓ કહે છે, 'બહુ ધુ બાઈ, કેડધુ ય કામ હજુ પડયુ છે 'બધા ય કહે છે, 'સમયનુ મૂલ્ય છે' કોઈઅંગ નથી કહેતુ કે 'સમય અમૂલ્ય છે'

'હવે તો નથી જવું' એમ કહી બધા દરિયાર કરે છે, અને બારે ખુશી થાય છે 'કામ કરીનરીને હેરાન થઈ ગયા' આની દરિયાદ એ જ ત્યાનું સંગીત છે

એબીચારાને કયાય જગ્યા મળતી નથી, કયાય એનો મેળ ખાતો નથી સ્તાનામા અન્યમનસ્ક થઈને ચાલે છે તેથી કામગરા લોકોનો રસ્તો રોકાય છે આદર પાથરીને જ્યાંત્યાં આરામથી બેસવા જાય છે,ત્યાંથી કોઈ સંભળાવે છે કે તે જ જગ્યાએ ધાન્ત અેતર છે અને બી વવાઈ ગયા છે તેને નારે ઊભી જવું પડે છે, ચાલ્યા જવું પડે છે

૩

એક બારે ઘાણી સ્ત્રીસ્વર્ગના ઝરણામાંથી જોડ પાણી ભરવા આવે છે

રસ્તા પર થઈને તે ચાલી જાય છે,—જાણે સિતારની દૂત તારની ગત ન હોય'

ઉતારબળમા તેણે ઘૂંટી ગએલો અધોટા બાધી લીધો છે, તો યે એચાર ઘૂંટી સુધી કપાળ ઉપર ઝુમેને તેની આજોની કાળી કીકી જોવા માટે કોઢાય છે

સ્વર્ગનો એ બેકાર માણસ એક બાલુએ ઊભો હતો,—ચપ્પલ ઝરણાને કાંઠે તમાલ વૃક્ષની જેમ સ્થિર થઈને

બારીમાંથી બિભારીને લોકને રાજકન્યાને જોવા દવા આવે છે, તેમ જ એને જોવને પેલી સ્ત્રીને દવા આવી

'અરે રે, નાર કશું કામ નથી કે શું ?'

નિરાશાને નાખીને બેકારે કહ્યુ, 'કામ કરવાનો વખત નથી'

પેલી સ્ત્રી એની વાત જરા ય સગાઈ રાખી નહિ કહ્યું.'મારી પાસેથી કાંઈ કામ જોઈએ છે?'

બેકાર કહ્યુ, 'બજારી પારેથી કામ લેવા માટે જ તો ઊભો છું',

'શું કામ કરું ?'

'તું જે ઘેડા કાંઠે રાખીને પાણી ભરી ઘર્ડ જાય છે, તેમાંનો એક જો મને આપે ને—'

'ઘોડા લઈને શું કરવુ છે? પાણી ભરવું છે?'

'ના, તું તેના પર ચીતરામણ કરીશ ?'

સ્ત્રી ખીલખીલ બોલી, 'અને વખત નથી, હું તો ચાલી'

પણ બે-ચાર લોકને કામ-વરા લોકો કેમ પહોચી શકે ? રોજ એમનો ઝરણાને કાંઠે ભેટો થાય. ને રોજ એક જ વાત 'તારી કાંખે છે તે ઘોડા દે, તેના પર ચીતરવું છે'

હાર માનનારે પડી; કોઈ દેવો પડયા

તેની કરુને બેકાર ચીતરવા લાગ્યો: કેટલા ય રગના પાક, ને કેટલી ય દેખાડીયાળા ઘાટ

ચીતરવાનુ પૂરું થયું ઓલ્યે પેલી સ્ત્રીએ ઘડો લઈને ફેરવીફેરવીને જોયુ બધા ચટાવીને પૂછ્યુ, 'આનો અર્થ ?'

બેકાર માણસે કહ્યુ 'એનો કાંઈ જ અર્થ નથી' ઘડો લઈને સ્ત્રી ઘેર ગઈ

બધાયની નજરથી દૂર એકાકીને તે જુદાજુદા તેજના ગબેકડીતિ આકો અવળો ફેરવીને એવા લાગી.

રાત્રે શહીરહીને પધારી લાગ્યા, દીવા કરીને, ચૂપકીદીએ બેસીને તે ચિત્ર જોવા લાગી તેની ઝગરમાં આજ તેણે પ્રથમ એવું કૈંક જોયુ જેનો કૈં અર્થ જ ન હોય'

બીજે દિવસે જ્યારે તે ઝણઝાંઢો આવી ત્યારે તેના એ પગની એકાગ્રતામાં જાણે કૈંજાદુ પડી ગયો છે અને પગ જાણે ચારણાચારણા અન્યમના થઈને વિચારે છે જે વિચારે છે તેનો કાંઈ અર્થ નથી

તે દિવસેપણ બેકાર માણસ એક બાલુએ ઊભો હતો

પેલી સ્ત્રી બોલી, 'શું જોઈએ છે ?'

'તારી પાસેથી લાજુ કામ જોઈએ છે'

'કયુ કામ કરું ?'

'એ રાસ્તા હોને તેરંડીન ચૂતરને વચ્ચોવચ્ચને તારી વેલી બાંધવાની દોરી તૈયાર કરી દઉં.'

'એથી શો લાભ ?'

— 'કંઈ જ નહિ'

જુદાજુદા રંગની, ભાતભાતની કારીનરી બાજી દોરી તૈયાર થઈ. હવેથી ગરીબો ઢાબમા રાખીને પેલી બાંધવા એ સ્ત્રીને ખૂબ વખત લાગે છે કામ પડી રહે છે, વખત વયો જાય છે

૪

અહીં એતલેતામા કામગરા સ્વર્ગના કામમાં મોટું અંતર પડવા લાગ્યુ રહસણી અને ગીતથી એ અંતર બરાબર નથુ

સ્વર્ગના વીઢ લોકો ખૂબ ચિન્તામા પડી ગયા સભા બોલાવી તેઓએ કહ્યુ, 'અહીંના કતિહાસમા કોઈ વાર આવુ બન્યુ નથી'

સ્વર્ગના દૂતે આવી આવરાવનો સ્ત્રોત કર્યો તેણે કહ્યુ 'હુ ઓઢા માણસને ખોળ સ્વર્ગમા લાવ્યો છું'

તે ઓઢા માણસને સભામાં બોલાવવામા આવ્યા તેનો રંગીન સાફો અને કસાબબનો રોબદા જોઇને જ બધા સમજી ગયા કે અસલનાક બહુ ગઈ છે !

સભાપતિએ તેને કહ્યુ, 'તારે પૃથ્વીમા પાછા જવું પડશે.'

તે તેની રંગીન ચેરી અને બીજીને જોઈને બોલ્યો ઝુલી છત્રસરાનો દમ મેલીને આવ્યો, 'તો આ ચાલ્યો'

પેલી સ્ત્રી આવીને બોલી, 'હું ય જઈશ'

બૂઢા સભાપતિ મણ લાલે કેમ અન્યમનસ્ક થઈ ગયા આ તેમાંને પહેલી જ વાર એની કોઈ વાત મેઠ જેવા કહ્યો અને બોલ્યો :

અનુવાદક- વિનોદ કોઠારી

ઊંઘ વિષે અવનવું

મા

કેવી રીતે લેવી
કેટલી લેવી
કેવી લેવી
ક્યાં લેવી

માંદી ગોદનો અનુભવ કરાવવી ઊંઘ પ્રાણીજીવનને કુદરતની કરામત શ્રેષ્ઠ બક્ષિસ છે. એ ગોદના સમાશ્રય વિના દિવસભરના શ્રમને નિવારી તાજગી ને સ્ફૂર્તિ મેળવવાનો બીજો કોઈ રસ્તો નથી છતા ઊંઘમાંથી ઊઠ્યા પછી પ્રબુદ્ધ નૈસર્ગિક સ્ફૂર્તિ આપમાળાથી કેટલાને જાણવા છે?

ચાલો ત્યારે, ઊંઘના બેડ પછી બેડ અંગે આપણે વિચારીએ

બહેનો તેમ, આપણે ત્યાની જે ઊંઘે નેસ, ઊંઘને કરાવા સારું મુદ્દત રંબંધ નથી નાનાં બાળકોને ઊંઘ વધુ પ્રમાણમા જોઈએ છે અને જુવાનો કરતા ઘરડાઓને તે બહુ ઓ ની જોઈએ છે એના પ્રમાણની આગાન્ય તાલિકા આ સાથે આપી છે

જન્મથી	૬ અઠવાડિયાં સુધીની ઉમરના માટે	૧૬	કલાક
૬ અઠવાડિયાથી	૯ મહિના	૧૫½	,,
૯ મહિનાથી	૨ વરસ	૧૪½	,,
૨ વરસથી	૪ વરસ	૧૩½	,,
૪ વરસથી	૫ વરસ	૧૨½	,,
૫ વરસથી	૭ વરસ	૧૧½	,,
૭ વરસથી	૧૦ વરસ	૧૧	,,
૧૦ વરસથી	૧૪ વરસ	૧૦	,,
૧૪ વરસથી	૧૯ વરસ	૮½	,,
૧૯ વરસથી	૭૦ વરસ	૮	,,

ઊંઘને ખોળે

કેટો - સ્વ. ગોરાબાઈ ખાંડેકર

આ પરથી જાણ્યો કે વીસ વરસ પછી ઊંઘ ઘટાડવી પણ સલાહ-ભર્યું છે ઘરડાઓને આછી ઊંઘ જોઈએ છે તેનું કારણ એ નથી કે તેઓ દિવસનાદુદિવસ ઊંઘ ઘટાડતા આવે છે, પણ ઘટપભૂમા એમના શરીરને વિકાસ પામવા જેવું કશું ન હોઈ ઊંઘની જરૂર ઓછી રહે છે

પણ એટલા પરથી ઊંઘનો સમય આપણે નવ કલાકનો જ મુકરર કરવો વાજબી નથી જર્મનીએ એ બાબતમાં અનેક અખતરા કરી સાબિત કર્યું છે કે ઊંઘથી મળતી તાજગીને કલાકો સાથે મુદલ સંબંધ નથી આઠ કલાકની અરાત ઊંઘ કરતાં ચાર જ કલાકની ગાઢ ઘસઘસાટ ઊંઘ વધુ તાજગી આપે છે

અને સરેરાશ વ્યક્તિ ઘસઘસાટ તો માત્ર બે જ કલાક જોયે છે,— ઊંઘ આવી ગયા પછીની બીજે ને ત્રીજે કલાક એ બે કલાકમાં કરી સ્વપ્નના નવી આવતા, ઊંઘીનું ઉભાણ પણ થડી જ્યે છે, એટલું જ નહિ પણ ઊંઘીમાંના ક્યારેક પણ ઘડી જ્યે શરીર બીજા દિવસની કાર્યશક્તિનો બહોળાપણે સંચરો કરી લે છે

ન્યૂરેસ્થેનિક, નાબીજ્ઞ કે અદીનના જેવા એવા જે દેદાપાક પુરુષો હોય છે, જનારામા ધારે ત્યારે ઊંઘી જવાની શક્તિ હોય છે, અને ઉનનસર કરવામા તો કોઈ એમને આંટી ન જ્ય આવી અનિયમિત ઊંઘ છતા એવા લોકોએ તે પર બહેણા કાળ મેળવી લીધેલા હોય છે એ 'ઝટપેલી' ઊંઘમાંથી જે તેમને સંપૂર્ણ તાજગી મળી રહે છે અને સાધારણ માણસ કરતા તેમનો નર્વોસ્ત્રાહ પણ વિશેષ રહે છે

એ મહાવરાનું જ પરિણામ છે કે દરેક વ્યક્તિ ધારે તો એવા મહાવરો થોડી ઘણી ઘડી તો શરીરને એવી ટેવ જ બધાઈ જ્ય છે કે ઊંઘના ગળતા સમયમા જ તે આકેલા કોયોની પુનર્રચના કરી લે આ મહાવરા પાછળ પડનારાઓ અતિપ્રયત્નો જરૂર મૌલ્યાની ઝીણી આળ તરી આવે છે તે કહેવાનો કે ઊંઘ એ તો શરીરની એક ટેવ છે, અને તેણે એ સાબિત પણ કરી આપ્યું હતુ આખી રાત બહિયારા કરી દિવસે તે સિવાય નીકળી પડતો ને આખા અઠવાડિયામા માત્ર બાર કે ૬ કલાકની જ ઊંઘ તે લેતો'

આ પરથી એક વસ્તુ સાબ્રસ થાય છે, અને તે એ- માણસો પોતાને પ્રમાણવુ ગોઠવે તે કરતા વધુ ઊંઘવાની ટેવ પાડેલી છે માણસ કરતા જે વધુ કામ કરવા છતા, તેના સિવાય બીજી કોઈ પ્રાણી બેટની ઊંઘ ખેંચતુ નથી ઢાંથી જનાવરો જનાવરને પણ એકબાબતી વધુ કલાકની ઊંઘ જરી થઈ રહે છે

આતુ મોટામા મોટુ કારણ એ જ લેખી શકાય કે માણસ કુદરતી રીતે ઊંઘતા ભણતા નથી જ જેમ ઊંઘ ઘનઘસાટ, તેમ તેને ભોટતો સગપનો નાતો હમેશાદ્ર કોરે છે નિશ્ચિત ચિંતની પાચ મિનિટની ઊંઘ દિવસો જે ની શકાય તેવાપણ શરીર પર તે ગજબ અસર કરે છે આખનો આબુઓને લાગેલો થાક તે ઉતારી નાખે છે જેક બેંજામીની જેવા ન બનવ હોય તેવાઓને માટે પણ દિવસની આ ચોટી ઊંઘ — વાળકુકડી એક રોગેરી તક જેવી છે અને આથી રોજિંદી ઊંઘમા પણ કઈ ફરક પડતો નથી

આમ, ઘનઘસાટ ઊંઘની અનિવાર્ય આવશ્યકતા સ્ત્રી-નર્યા પછી તે ગી રીતે આબુની એ બાબત પર પણે વિચારીએ

એ બાદે ચોથી પહેલુ તો એ યાદ રાખવુ કે બરાબર જેવા થાકયા પછી જ પથારીમા પડવુ જોઈએ પણ એ થાક આપણા શરીરના પ્રમાણુમા જ હોવા જોઈએ એ ન બનવુ, નહિતર એમાંથી અનિદ્રા નો રોગ ઉદ્ભવે જેવી કાર્યમાની ગાજ્જકોષોની શક્તિ ઘટવા લાગે છે, ને અંતે લઈને ચારદાખના ને સદ્ધમ્મ કેન પણ ઘટે છે ઘણી વખત તેનુ પરિણામ ગાઢ પણ કે મીત પણ નીપજવને છે મહા-વરાવરા અનિદ્રાની વાત જાદી છે, પણ આવી અનૈસર્ગિક અનિદ્રાનો તરત કે પાય લેવાનો ઉપાય

જનતામા તદ્દન મફત મળતી કોઇ સિલ્જત હોય તો તે ઊંઘમાંથી સપર્ણ તાજગી સાથે ઉઠવાની, અને એ સિલ્જત મેળે કાંઈ જ્યી કરવા જેવી નથી

બને ત્યાસુધી શરીરને ભેટીશી ઊંઘનું પ્રમાણ પહેલેથી જ નકી કરી લેવુ જોઈએ ને પથારીમા પડતાં જ મનમાંથી બધા વિકારોને રજ્સદ આપી દેવી જોઇએ એ મુજબ વર્તનારી જીવની નૈસર્ગિક સ્ફૂર્તિ આપણે વિના આયાસે મેળવી શકીએ

વળી ગમે તેવા કડકેસાધુ હોય ત્યારે પણ ઊંઘવા ન જવું જોઈએ એવી સ્થિતિમા ઊંઘ સાથેસ્પર્ધા લેતા રહેવુ બહેતર છે એથી ઉલ્ટ્યસ્ત આપોઆપ શમી જવો ઘણી વખત એકાદ સારી શોખીનુ પોટુ વાચવા ચિત્તશાંતિ માટે પૂરતુ થઈ પડે છે પણ એ વાચવા ખાતરને અત્યન્ત સ્થિતિમા મૂકવુ હોય, ખરાબ પ્રમાણ હોય કે ખરો ખૂણ ખાંણા હોય તો ઊંઘ હલકી હટસેવાય છે

હવે પથારી પર આવીએ એ ગારકસર જ રાખવી, વધુ કાલ્પ્ય હોય તેવા વાંધા નહિ, પણ વધુ સુવાળી તો નહિ જ આરોગ્યની પરસદની તો એને અર્જિત તજ, પણ તે કેમ કોચુ તેમ વધુ સારુ, એથી ગાદામા લોદીની ભરાવા નથી રહેતા આરવાનુ કેમ બને તેમ પાતળુ રાખવુ એ બદા ગોદડાં ઓઢવા કરતા ઘણા પાતળા ગોદડા ઓઢવા વધુ સારાં છે પથારી સ્વચ્છ ને સપાટ રાખવી ઝરબદાર પથારી ઘણી વખત દુઃખા હુખાવા આપે છે

ઊંઘતી વખતે રબાણુઓ કેવુંક આરામ મેળવે છે તે તો ગ્રંથનારનને શરીરનુ આપણે નિરીક્ષણ કરીએ ત્યારે જ બ્બર પડે તેનો ગહેરો કેટલો પ્રબૂત્વ દેખાય છે ' અને બીજુ, ઊંઘતી વખતે એ પોતાના પડખા વારાફરતી બદલાવતો જ રહે છે તદ્દન તદ્દરસ્ત માણસ પણ આઠ કલાકની સરેરાશ ઊંઘમા પાત્રીસ વખત પડખા બદલાને છે એમ પિટસબર્ગ યુનિવર્સિટીની મેડલ ઈન્ટીચ્યૂટ પ્રયોગો પછી બહેર કર્યું છે.

આમ પડખા બદલાવવાની સહજ વૃત્તિ એ પણ કુદરતની એક બક્ષિશ જ છે આબુઓને ત્રિવસના આરામ મેળવવા માટે પણ એથી ઓછા થાય છે ને આવેલા આયાસોને પણ ગહન બળે છે

રાત્રે સુવામા કેટલી નિયમિતતાની જરૂર છે એની વધુ જરૂર સવારમાં ઊઠતી વખતની નિયમિતતામાંજ એ નિયમિતતા ન જાળવે તો પછી ઊંઘની વધઘટને ગહાવરો સહેલાઈથી પાડી શકાય છે પણ એ નિયમિતતા પાછી આવેલી ઘટની ન બેસવે, હાલ્જ એની અસર હુદય ઉપર વિપરિત થાય છે

ઊંઘ લાવવા માટેની દવાઓ તો આજકાલ હદ બહારની નીકળી છે, પણ કુદરતી ઊંઘની તાજગીની છે ઝાંઝી ચડવા પણ આવે છે તે રસાયણી દવાઓથી કરી નહિ આવી શકે એવી શરીર ઊપર કામ કરે છે, ને વધુ બબર તો એ છે કે એ દવાઓની પછી આદત પડી રહે છે. આવુ પ્રમાણ હજારે દાખે વધતુ જ જાય છે. ને પરિણામે પ્રાણીજગતને ગળેલી અમૂલ્ય બક્ષિસ-હિંમતને માણસગણી નાચ થઈ જાય, આવા માણસને બદલે સમાજને દવાબોજો એક ગુલામ ગણે છે

આવી હાયવાની દવાઓ 'sedatives' આજે અગ્રિયરીને ને જુદાજાની દવાઓ કેટલા જ મોટા પ્રમાણમા બહાર પાડવામા આવે છે ને તેમને 'ઓસોનલ,' 'બૅન્ચેરેક,' 'બ્રૉમીડાલ' 'ડાયલ' 'લ્યૂમિનલ' 'નૉર્મોનલ' વગેરે જેવા નામે નામો આપવામા આવે છે આ દવાઓ કોઈ કેટલી સસ્તી હોવા છતા અફીણથી પણ જોરી હોય

છે એ ઘણા નહિ બનેલાને હોય આની નિદ્રાકર્ષક દવાઓ માટે ડૉક્ટરિંગ કહે છે, કે બ્રોન્ચ ઝેરો ઝેરકી જ એ શરીર પર ઝેરી અસર કરતાં હોઈ અનિવાર્ય હોય તેવા જ પ્રસંગે અને કુશળ ડૉક્ટરની નજર તળે જ તેનો ઉપયોગ કરવો.

આવી દવાઓ કરતાં તો બદ્ધેસ્ત છે કે જેના પડેલાં ૬૮ થી ૧૦૨ ડિગ્રી સુધી ગરમ કરેલા પાણીનું સ્નાન કરવું પરંતુ દરરોજ માટે એ ઉષ્ણ સ્નાન પણ સાહ નથી. ચામડીની સ્પર્શગ્રાહતા એથી ઘટી જાય છે. એથી હલકું, ઠંડા પાણીનું સ્નાન બળવર્ધક છે.

વળી ખોરાક, સૂવા અગાઉ આછામાંઆછા ત્રણ કલાક પહેલા લઈ લેવા જોઈએ, અને તે પણ બપોર કરતા હલકો હોજરીની ગરબડ ઘણી વખત અનિદ્રાનું મોટું કારણ હોય છે સુવાના ખડમા દવાની અવરજવર પણ પુષ્કળ હોવી જોઈએ. જરૂર પડે તો થોડુક વધુ ઓઢી લેવું, પણ દવાને અદ્રશ્યવાનો અથવા તો માથે ઓઢીને કે મોં ખુલ્લું રાખીને ઊંઘવાનો પ્રયાસ કદી ન કરવો. શયનખંડનું ઉષ્ણતામાન સવેરાના ૧૦ થી ૧૩ અંશ આસપાસ રહે એ ઈચ્છનીય છે.

આંખોનું વધુપડત ખેંચાણ, ધ્રૂમ્પાન, કબજિયાત, અતિશય શ્રમ ને ઉદ્વેગ સાથે અનિદ્રાનો ભય પણ ઘણી વખત અનિદ્રા ઉપજાવે છે એવું લાગે તો સારૂઆતના અરધા ત્રાસ ગરમ પાણીમા અરધીથી એક બાચકો બાહ્યકાંતીનિક ઓન સેડા લેવું અને છતા ફાયદો ન થાય તો યોગ્ય સારવાર લેવી; પણ બનતું દવાઓથી તે મટાડવાનો પ્રયાસ કદી ન કરવો.

બીજી એક બદ્ધસ્તેકની માન્યતા પણ આપણામાના ઘણા ધરાવતા હોય છે, અને તે એ કે પહેલે દિવસે કબજીયાત કર્યો હોય તો બીજે દિવસે બરાબર ઊંઘ લીધી હોય તો જ શરીર ઠેકાણે આવે પણ એમા કઈ વજૂદ નથી. માત્ર નવ કલાકની ઘસઘસાટ ઊંઘ સાહ કલાકની બદેલી ઊંઘનો બદલો વાળી આપે છે અતિનિદ્રા પણ અત્યાહાર જેટલી જ ત્યાજ્ય છે એ ન ભૂલવું.

આ તો બધો ઊંઘ સાધેનો આપણો શારીરિક સંબંધ થયો પરંતુ મનને પણ તેની સાથે ઈંઈઓછા સબંધ નથી ઇન્દ્રિયોની કાર્યશક્તિ પણ ઊંઘમાં અજબ પ્રકારની રહે છે. જેમ તેની ઘસઘસાટ ઊંઘમા આપણે પડ્યા હોઇએ, પણ ત્યારે કોઈ પરિચિત અવાજ ગમે તેટલા ઝોરાકારથી થતો હશે છતાં આપણું જરાદી નાગી નહિ ઊઠીએ, પણ જરા સરખો યે અપરિચિત અવાજ થયો કે તરત આપણી આખ ખુલી જવાની.

ઊંઘમા વિચાર કે વર્તન જેવું કંઈ રહે છે કે નહિ તે આપણે નથી કહી શકતા નથી. ઘણા આપણાને ઊંઘમા ને ઊંઘમા ઊભા થઈ ઘણી પ્રવૃત્તિઓ કરે છે, છતા અસ્તવ્યસ્તાવસ્થામાં એ બધુ વિસરી જાય છે એવા દાખલા મળી આવે છે. આ વિશિષ્ટ પ્રકારને વિજ્ઞાનની ભાષામા 'Somnambulism' કહે છે. વિજ્ઞાનીઓએ તેની તપાસ પણ હાથ ધરી છે. એકે હાલ તો દુરસ્ત ઊંઘ કેમ આવે છે એ જ પ્રક્રિયા જાણવા તે મથે છે. તેમણે મગજની અંદર રહેલું નિદ્રાકેન્દ્ર શોધી કાઢયુ છે. મગજાવરણ (brain stem) અને તેના બાહ્યાવરણ-thalamus ની વચ્ચે તે આવેલું છે આ મેક્રોસકોપ એક છેડો તે ચિત્રપોટરી ગ્રંથી એને કરશી ક્ષતિ પહોંચી હોય તો ઊંઘ નથી આવની. વિજ્ઞાનીઓ આ ભાગને ઉદ્દલિયમ કહેવારાઈટના ટ્રેક્ટનોથી અનિદ્રા પણ જન્માવી શક્યા છે. છતા વિજ્ઞાનીઓ માને છે કે ઊંઘની યાત્રિત્તા એ ભાગના જ પર્યાસ નથી એ તો ચાલ અવયવોને ચુંબકિસ વચ્ચેની નિયામક હળ છે એકે નિદ્રા એવી શારીરિક પ્રક્રિયા છે જ નહિ એ યાનાત્મક, અને ઉંડે ઊંડે મનાત્મક પ્રક્રિયા પણ છે

આ 'મનાત્મક'નો અર્થ જ કહેવા જ કે આપણા અનૂત્ત મજ્જાતંત્ર (voluntary nervous system) ની નહિ પણ પ્રાથમિક અથવા પ્રસુપ્ત મજ્જાતંત્ર (primitive nervous system અથવા sympathetic system) ની એ પ્રક્રિયા છે. આ પ્રાથમિક મજ્જાતંત્ર આપણા બાહ્યથી વિકાસ પામેલા મગજની આજ્ઞા હકારે છે, એટલું જ નહિ પણ ભય ક્રોધ વગેરે લાગણીઓથી શરીર પર થતી પ્રતિક્રિયાઓની તે તેને રક્ષણ આપે છે

પરંતુ આ પ્રાથમિક મજ્જાતંત્રનો એક બહુ અલ્પ ભાગ 'parasympathetic' તરીકે ઓળખાય છે, અને કરિયના ગ્રો. ડબ્લ્યુ. બ્રાર ફેસના કહેવા મુજબ ઊંઘની પ્રક્રિયા માટે મુખ્યતે એ જ ભાગ જવાબદાર છે આગળ ઉપર આપણે જે ભાગને ઉદ્દેકકારનો આપવાનું કહી ગયા તે આ જ ભાગને કેટલાક વળી માને છે કે શરીરમાંથી નીકળતો કોઈ ઊંઘજનક ઝાવ જ ઊંઘ આણતો હોવો જોઈએ બર્લિનના ઑન્ટ્રેક ને બાયર એ બે વિજ્ઞાનીઓના અખતરામાં એ માલૂમ પણ પડ્યું છે કે ઊંઘ ફ્રન્ટિયાન પિટ્યૂટરી ગ્રન્થીમાનો પદાર્થ મગજ-સ્ત્રુજ (brain stem) ના કોઈ ભાગમા ઠલવાઈ જઈ તે આલી બની જાય છે, જ્યારે લગવાની ચોટી પળો પડેલાં તે પાછી ભરાઈ નવા છે એ કે હજુ અંતિમ નિર્ણય પર આવવા માટે બીજી આલિનીઓની જરૂર રહે છે

ઊંઘ સાથે આપણે સ્વપ્નાને સબાદ પણ ઊંઠ્યા વિના નથી રહેતા એ કે બહુ સ્વપ્ના તો અપવાને હારજે જ આવે. પણ નૈસર્ગિક આવતા સ્વપ્નાને એ કોટિમા મૂકી શકાય તેમ નથી ઘણાનો અનુભવ હશે કે ન બતાવવાજાં કરવા અશક્ય એવાં ઘણા કામોં આપણે સ્વપ્નાવસ્થામા કરીએ છીએ મોટ્સ્કે તો કહે છે કે તે સ્વપ્નામાં કરવામા આવતા ગુનાઓની સજા કરવામા આવે તો એવા કોઇપણ શખ્સ નહિ બીજો કે જે સજાને પાત્ર ન થાય' આનું કારણ એ જ છે આપણી ઘણી લાગણીઓ ને આવેશોને આપણે નગ્નાવસ્થામાં દબાવી ગઈએ છીએ, પણ નિદ્રાવસ્થામાં આપણે એ દાબ જરાક ઢીલો પડતાં જ એ સ્વપ્નામા ઘણી લાગણીઓ ને જુસ્સાઓ પણ કાળાતરે માર્ગ શોધે છે પણ આપણે તો આત્મારે ઊંઘ સાથેના સબંધ એટલે જ સંબંધ હોઇ આપણી પવાચી ઘટેલું બાકી સ્વપ્ન અને સુષુપ્ત માનસનું આખું એક શાસ્ત્ર ઊભું થયું છે

અનિકેત'

ગુરુએ શિષ્યને ઓધ આપ્યો ? ભૂતમાત્રમા પરમાત્મા છે. શિષ્ય એ આખળી વેર જતો હતો, ત્યા રસ્તે દાયી સાપ આવતો હતો. ગદાવને તેને ખસી જવાનુ કહ્યુ પણ પોતામા તેમજ બીજામાં પરમાત્મા છે એવી દૃઢ સમજણી શિષ્ય ખસ્યો નહિ, તેથી તેને ૨૬ વેર પડીને દાયીએ દૂર ફેંક્યો. શિષ્યને વાગ્યુ એટલે તો ગાત્ર ગુરુના આશ્રમને સ્થૂળ અર્થ ગયો હતો. એણે ગુરુને જઈ તે કપરો બનાવ કહ્યો, પરમાત્મા રૂપ દાયીએ ગુજદેવી આફત પહોંચી, ત્યારે ગુરુએ જવાબ આપ્યો કે 'ગદાવનમા પણ પરમાત્મા છે એમ સમજને તે એનું કહ્યુ ના ન માન્યું'

(શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ)

૬૧ સ્યવિનોદ પરાકાષ્ઠાએ પહોંચ્યો હતો નિમંત્રિત મંડળી શ્રીખંડપુરી પર સારીરીતે હાથ મારી રહી હતી

ઉનાળો તાજેતરમાં શરૂ થતો હોવાને કારણે કકડાટ થતો હતો તેથી, અને મિશ્રાન્ન જમતાંજમતાં થતા શ્રમને દૂર કરવાના કરેલાથી બીજીબાજુ પખાલીઓ પોતાનો ધરવાટ શરૂ કર્યો હતો

રેડિયોગામાંથી ગ્રામોફોન સંગીત કાને કપડ આવતું હતું અને તેની પ્રત્યેક જાણે ખુશ થતો દેખાતો હતો

ગટાળીના ગન મુખસ્થાન રહે તે હેતુથી ડાચા નલની અગ્રભાગની સળગાવીને પ્રવાસના આનંદ ગોઠવેલી હતી તેની મધુર સુવાસ વાતાવરણમાં ભળી ગઈ હતી

અત્યન્ત ગમગાહી પ્રસન્નતા બીજણીના દીવાએ ઝાંખા દમ-ટમાટમી બનતી આગરબત્તીના નાના ટુકડાની કરકાર ન કરતા ઢોય ઓગ લાગ્યુ હતુ. બડા દિવાબત્તી ગાડણીને પ્રસન્ન અપવાદ કાગ તેઓ કરતા હતા. તેઓ કોઇ પણ પ્રસંગની દીકરાવાહ કરતા નહોતા, તોપણ તેમની વિલક્ષણ કટકાઈ અને અતિશય ઐપરવાહ પર પડતા પ્રહારોના ઘોઘરા પ્રતીત થતી હતી

પાછળ આવતા ટબાઓને ગતિ આપવા માટે જે પ્રકારનુ અભિમાન આગાહીનુ અન્વિત બતાવે, તેવુ અભિમાન આ દીવાબા, લોકોને લાયક્ય બતાવવાની ગતિ આપવાની મદદ કર્યા બદલ લોલા હતા તે દિવસે તેઓનો રૂવાળ ઉંચે ઔર ગયો હતો. આનો એ અર્થ નહોતો કે ઓછો તે હાકમાં એકને તેમને ગાહકારનો બાકે કે થટર્યો ન હોતો

તેમાના કેટલાકના ગાલ ઓકરમા લાલ ગોબેરો ઝેવા દેખાતા હતા, કેટલાકે નબુડા કાર ગડાવ્યા હતા, ત્યારે કેટલાકના દેહ પર ગાઢ સ્વચ્છ 'શાટ' શોભતા હતા તેમની દષ્ટિ અતિ નિશ્ચલ હતી કકડ ગટ ગળેલા પારમા તેમના ગરણાય ચક ગયા હોય એવુ સ્પષ્ટ ગાલુમ પડી આવતુ હતુ તેઓએ આનદા દિવસોને યાદ કર્યા

દિવેચિસુ, દી ટી, બીબણની, ચીબની-ફાનસ, અને પેટ્રોમેક્સના ગિરો તેમની દષ્ટિ આગળ તરવરવા લાગ્યા એમની કલ્પના આવતા તેઓ નુ ગાત્ર ઉભ્યા લાગ્યા અને વિચારો ગ્રોસરવા

'અનવસા વિલક્ષુલ રાજ્ઞિ નદિ' ગોદાની કુ ક લાગાવીને તેમનો ઉદ્ય ત્યય,' ટબાકમાંક બળતી દીવી યાદ આવતા એક બબે વિચારું

'ઉદોણ ચ્યુબ, અલગા ગોબન્વનો અસ પણ નદિ 'પેટ્રોમેક્સની યાદ આવતા બીનએ વિચારું

'અત્યારુનિયાબ પ્રસન્નની સારીરાદ, જેવી, દમ વનરની !' સહેદ બીબણાંતીની મૂર્તિ નજર આવ ખડી થતા નીબને વિચારવા લાગ્યો.

'અદોરા તદન ફિક્કો, શરીરમા બિલકુલ દમ નદિ 'બીબની-ફાનસ માટે ગાળો વિચારું.

'અમાત અગ્રાબાતને પણ અને દાદ દઇને નદિ ' પોતાના સામ-થ્યેનો વિચાર આવતા દર થતા બધા વિચારવા લાગ્યા

'ગાપણીય, નમ્રતા, તત્પરતા, આ ગુણોના મેર ઉપર આપણે નામ લાદ્યુ છે, અને તેમને લગ્નયા છે ' પોતાની વિલક્ષણ લેક-પ્રિયતાને માટે અભિગાન ધરીને દરેક બાબ વિચારવા લાગ્યો એ વખતે અભિગાનનો બાકે તેમને કેક ગટવા લાગ્યો દીવી અને બીબણની જેવા ક્ષુદ્ર ઉદ્ય સામે પોતાની તુલના કરવાના પ્રયાન કર્યા બદલ કેટલાક તો અતિશય ગરમાવા લાગ્યા.

વિજયના ઉન્માદમાં તેઓ આગ ચકચૂર હતા કપડાંસ અને સિરકારની ગિરા છાયા તેમના ચહેરા પર ગ્રકાશવને આંકાવેલી હતી

ત્યા તો. . કકડ ખાકો ગયો

પેખાઓનો પરધરાટ ધામેધામે બંધ પડવો લોકોની દોડાદોડ શરૂ થઈ. તેકાની લોકો કાર્યિકારી કરવા લાગ્યા.

અને બીબણવાળે એ દીવાબત્તીવાળાઓ પહેલો પ્રવેશ કર્યો. તેની તેજની સાંત મુદ્રા જોતાંને લોકો શાંત થયા

પછી દીવીએ ત્રણથી ગ્રવચા લાગી. ચીબની અને ફાનસ પ્રકૃ ચમકવા લાગ્યાં

આવા કટોકટીના વખતે પેટ્રોમેક્સને પણ પાછળ રહેવું અાવ્યું લાગ્યુ નહિ. યશાશક્તિ મારફ કરવાના કરેલાથી તેણે પણ પ્રગટવું શરૂ કર્યું

બીબણવાળી, દીવી, ચીબની, ફાનસ અને પેટ્રોમેક્સ બધા દૂર જોવા લાગ્યા. બીબણીના દીવાએ નીચી ભૂમિ કરી ઉભા હતા પોતાને આવો ફેલાતો થવા માટે તેઓ ઘણા જ ઓશિયાળા દેખાતા હતા ઘોડી જ મિનિટો પહેલા તેમના ચહેરા ઉપર ચમકતુ તેજ હવે અસ્ત લોય થયુ હતુ

પીતાંબરદાસ રામજીભાઈ બારડાણ

(શ્રી સ ફ આનંદોની એક લક્ષિતથા ઉપરથી)

ચેમત્કાર ચમત્કાર

એક રાજ્ય ચેમત્કાર જોવાનો દાવો કરનો તે કહેતો કે 'હું ઇશ્વરને ઈંગ્લાદ્રીનો અવતાર છું ' તેને ખબરો ગા મૂળ સમાજ બંગે કરવામા આવેલા ખરીદ્યાને કહ્યું, 'ઇશ્વરને ઈંગ્લાદ્રીના અવતારમાંને કરી બતાવતા; તારામા તેમાનો એવો ચમત્કાર દેખાવાની કમિ છે?' અને પછી આગળ ગોલ્યા, 'પિતા સળગાવીને ઈંગ્લાદ્રીએને તેમા કે'વામા આવ્યા હતા તો પણ તેના શરીરનો કાર્ય નહોતી પહેરી, ઉલટા, અગ્નિ કુંડોના ઉભલાતા બદવાદ જોયા હતો તેથી મારો બળ એમ પડે છે કે અગ્નિ પ્રવેશ ગી તને તેમાં કોળી દઇએ એ તુ ઇશ્વરો રહે તો તુ ચેમત્કાર સાબો '

પેલો માણુસ બોલ્યો, 'એ તો બહુ આસ્તે ચમાવાય બણાવ તેના કરતા કોઈ સહેલો કરી બતાવ ' ખાદીકામે કહ્યું, 'ત્યારે ઇશ્વર મુસાનો એકાદ ચમત્કાર કેમાડ. ઇશ્વરને ગમા પોતાની સાકો બબાંત ઉપર કે કતા અને તુરત જ તેમાથી સાપ બની જતો અથવા સાકને દરિયામા ફેકવામા કે તુરત જ દરિયાના બે ભાગ પડી જતા આમાંનું કંઈક કરી બતાવ ' પેલા માણસે કહ્યું, 'એ કામ બધુ મુશ્કેલ બણાવ તેના કરતા બધારે સહેલુ કામ સોંપો '

બધીમાંએ કહ્યાનો કહ્યું, 'હવે જોવું ઇશ્વરને કેવા ચમત્કાર પ્રસન્ન કરી બતાવ તે મુજબના માણસને સજાનો કરી બતાવું. આપ અને પરવાનની આપિ તેમ આવી ગોવા ગોક્ષ કરી બતાવું આપ અને પરવાનની આપિ તેમ આવી ગોવા ગોક્ષ કરી બતાવું આપ અને પરવાનની આપિ તેમ આવી ગોવા આપનો કાલ્પ નથુ હુ કાપી નાખુ અને ત્યાર પછી મારી ગ્રમિણી આપનો દેખતા હું તેને સજીવન કરી દઉ ' કાલ્પ ખબ પાડી કાઢ્યા. 'ના રે બાપ ! કાલ્પ તારી તું કે સજો આપું હું કે ચેમત્કાર જોવા ચમ-ત્કારોકારની તમે શક્તિ ધરાવતા હોવાથી ચેમત્કાર તરીકેનો તમારો દાવો હુ ગજબ રાખુ છું '

હિંમતલાલ લીલાધર ગાંધી

(ફારસી ઉપરથી)

એક ગરગાસો નેવારી પોતાના સાગરને ધબાવ્યા સિમ્પુ આપેલા હતો 'ધબાકને ગરમાં બંધબેસતા ગર બધા અને બે કિલ્લા પૂ' એવો કકડેવું કે 'દસ રૂપિયા ' અને પછી બરા ગાદમાંને તેની સાને એવુ ગે ના ગાંબળાને બે બકરાનો ન લાગ તો પછી ગાજળ બિલ્લા કે 'કેમના; અને દસ રૂપિયા કાગના...' અને ત્યા બધાં જ ગાર બા-કહ્યું ને તેના સામે ગરપણી ગોઈ લે, ને તે બધી પણ તે બગાસા ન લાગે તો પછી તરત જ હજારથી ગોરવ્યુ ' ફરક નગના.'

ફાઉન્ટનપેનની બ્લ્યુબ્લેક શાહી

બનાવવાની રીત

ફાઉન્ટનપેન રાખવાનો શોખ ઘણીનો છે અને આજે તો એની ફેશનોચિત પણ અનિવાર્યતા થઈ પડી છે. આ પેનો માટે જનતા સગપ્રકાર તરેહતરેહની રંગોરંગી અછુષ્ક શાહીઓ આકર્ષક ને અનેરી ઢબથી મૂકવામાં આવે છે. આવાંથી દરેક પોતાને અનુકૂળ રંગની શાહી વાપરે છે. એ બધા રંગમાં સૌથી વિશેષ વપરાતી શાહી વપરાય છે ને ત્યારપછી બ્લ્યુબ્લૅક (કાળી-ભૂરી) શાહી આવે છે.

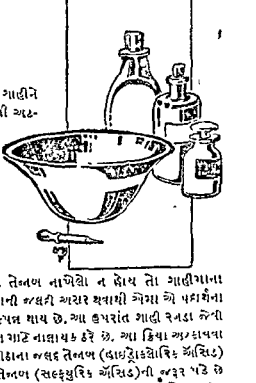
છતાં પેનો વાપરનાર ઘણાને અભ્યર નહિ હોય કે વાદળી, લીલી કે લાલ શાહી વાપરવાથી, વર્ષો બાદ, ફાઉન્ટનપેનની ટાંક પર રાસાયણિક અસર થવાથી તે ધોડીધોડી ખવાતી જાય છે, તેથી ક્રમે ક્રમે ટાંક વપરાતી જશે તેમતેમ અક્ષરો નંડા પડતા જશે ત્યારે બ્લ્યુબ્લૅકશાહી વાપરવાથી આ પરિણામ આવતું નથી, કેમકે બ્લ્યુબ્લૅક શાહી રસીલની ટાંકને બીજાકૃત અસર કરતી નથી વળી આ શાહી પાણીમા પણ દૃઢ હોય છે, એટલેકે પાણીમા એ ધોવાઈ જતી નથી આ સિવાયની શાહીઓ પાણીમા ધોવાઈ જાય છે એટલે પેનની સર્વ પ્રકારની શાહીઓમા આ બ્લ્યુબ્લૅક શાહી આપૂર્ણ પેનો માટે સર્વશ્રેષ્ઠ અને ઉચ્ચત્તમ છે અને જો જ વાપરવાની ભલામણ થઇ શકે. આ શાહીમા એક ગુણ એ છે કે લખની વખતે અક્ષરો વાદળી રગના પડશે પણ કેમકમે એ હવાના સસર્ગમા આવતા જરો તેમતેમ કાળા થતા જશે.

અમૂલ્ય પેનો વાપરનારાઓ માટે આવી,એક ઉત્તમ પ્રકારની, ગુણયુક્ત કુપર પાણી પડે છતાં જાય નહિ એવી શાહી બનાવવાની પદ્ધતિ આ લેખમાંથી બાળા શકશે કેટલાક એવા હશે, જેમને ચાહ પરિસ્થિતિ જોતાં બજારની વેચાતી શાહી ન જ પોસાય આવાંઓ માટે અને નિતનવીન પ્રયોગોના રસિયા કુમારો માટે આ પ્રયોગ રસપ્રદ અને ઉપયોગી થઈ પડશે કેટલાક પેનની શાહી કેવી રીતે બનતી હશે એ સ્વભાવિકરીતે જ જાણવાની ઉત્તેજની રાખે. એવાઓને પણ આ પ્રયોગ ઉપયોગી થઈ પડશે આ પ્રયોગ દરેક સામાન્ય માણસ પણ સહ્યતાથી કરી શકશે; કિંમતોનો એક અંશ પણ આ પ્રયોગોમા નથી અને પોતાની મરજે બનાવેલી શાહી વાપરવામા પાછી ના ઉંઆરજ ગરા પડે છે.

હીરાકશી : હીરાકશીનું નામ તો દરેકે સાભળ્યું જ હશે એને અમેરિકામાં ફેરસ સલ્ફેટ (ગ્રીન વીટ્રીઑલ પણ) કહે છે બજારમા એ ગાધીની દુકાનેથી સન્તોષા મળી છે ચાર છ આને શેર મળશે શાહી બનાવવામાં હીરાકશીની પહેલી જરૂર પડે છે

માચાનો આઝ્ડ : બ્લ્યુબ્લૅક શાહી બનાવવામાં બીજા અગત્યના પદાર્થમાં ટૅનિક ઍસિડ અને ગૅલિક ઍસિડ છે (બને વાયાનુ સત્વ છે) તે કોઇ પણ રસાયણ-વિક્રેતાને ત્યાથી મળી શકશે. ટૅનિક ઍસિડ ન મળે તો માથા વેચાતા લઇને તેને જડો કરીને પાણીમા ઢકાળીને દ્રાવણ ગાળી નાખ્યા પછી બાકીને તો પણ ચાલે) હીરાકશી આ પદાર્થો સાથે સંયોજિત થાય છે એટલે એક નવો જ પદાર્થ બને છે, કેમે અમેરિકામા આપને ટૅનેટ કહે છે શાહીમા મોટો ભાગ આનો જ હોય છે.

આવળનો ગુંદર : આ શાહીમા બાવળનો ગુંદર પણ અમુક પ્રમાણમા વાપરવામા આવે છે. શાહીમા જોઈતા પ્રમાણમા ગુંદર નાખવાથી, લખની વખતે પેનમાંથી શાહી એકદમ કાગળ ઉપર ઊતરી પડતી નથી વળી ગુંદર શાહીને કાગળ ઉપર ફેલાઈ જતી અટકાવે છે. આ કારણોથી ગુંદર નાખવો આવશ્યક છે

તેજાબ : હીરાકશી અને માયાના સત્વમાથી બનાવેલી શાહીઓમાં થોડા પ્રમાણમા તેજાબની પણ જરૂર છે. તેજાબ નાખીશો ન હોય તો શાહીમાના આર્યન ટૅનેટ ઉપર હવાની જલદી અસર થવાથી એમા જે પદાર્થમા તથા રગના રજહલ્લો ઉત્પન્ન થાય છે. આ કુપરાંત શાહી રગડા જેવી થઇ જાય છે, જે કલમોન માટે નાલાયક કહે છે. આ ક્રિયા જાળવવા માટે શાહીમા થોડા નાહાના જલદ તેજાબ (હાઇડ્રોક્લોરિક ઍસિડ) ની કે ખાકના જલદ તેજાબ (સલ્ફ્યુરિક ઍસિડ)ની જરૂર પડે છે તેજાબ વધારે પડી શાહી બનાવવી અગાકય છે એમ આજે સાબિતથયુ છે.

રક્ષક : શાહી એ કદ્રભિજ (Organic—ઑર્ગેનિક) પદાર્થ હોવાથી એમા માઇલ્ડ્યૂ, બૅક્ટેરીઆ વગેરે જતુઓ જલ્દી પડવાનો ભય રહે છે. આ જંતુઓ શાહીની સ્થિતિ ફેરવી નાખીને એમા રજકણો લાવી દે છે, કેમને પરિણામે તે પેન માટે ઉપયોગની રહેતી નથી. આ આફતોવા માટે આજની શાહીઓમા એના રક્ષણ માટે ફીનૉલ (કાર્બોલિક ઍસિડ) વપરાય છે. શાહીમાં ફીનૉલ નાખવાથી તેમા જતુઓ પડતા નથી અને તેથી એ ઘણો લાબો વખત રહી શકે છે. ફીનૉલની જગ્યાએ ક્રિયોસોટ કે દ્રગી દારૂ પણ વાપરી શકાય.

રગ : તેજાબી વગૅનો (ઍસિડ કલારન્ટનો) કોઇ પણ વાદળી રગ હોય તો ચાલી શકે. શાહી માટે ઇંડસ્યુબલ બ્લ્યુ કે પેન્ટ બ્લ્યુ ઉત્તમ છે આ રગ કોઇ પણ રગ વેચનારને ત્યાંથી મળી શકશે

ઉપરના પદાર્થોનાં પ્રમાણ :

૨૩ ૫	ભાગ	ટૅનિક ઍસિડ—માયાનુ સત્વ.
૭ ૫	,,	ગૅલિક ,, ,,
૭	,,	મીઠાનો જલદ તેજાબ (હાઇડ્રોક્લોરિક ઍસિડ)
૧૦	,,	બાવળનો ગુંદર
૩૦	,,	હીરાકશી (ફેરસ સલ્ફેટ)
૨ ૫	,,	ઍસિડ વગૅનો વાદળી રગ
૨	,,	ફીનૉલ (૧૭ કે ક્રિસ્ટલ હોય તો ૮–૧૦ ભાગ)
૬૭૭	ભાગ	પાણી

પ્રથમ ટૅનિક ઍસિડ અને ગૅલિક ઍસિડને કેરકરવણા પાણીમાં ઓગાળો અને ગુંદરને ઠંડા પાણીમાં ઓગાળો ટૅનિક અને ગૅલિક ઍસિડનું દ્રાવણ ઠંડુ પડે ત્યારે ગુંદરના દ્રાવણને એમા ભેળવી દઈ તેમા ઉપર મુજબનો મીઠાનો (જલદ) તેજાબ ઉમેરો હવે ઠંડા પાણીમા ઓગળેલી હીરાકશીને કપરના દ્રાવણમા મેળવી દો એટલે દ્રાવણનો રગ તરત જ બદલાઈ જશે દ્રાવણમાં ટૅનિક ઍસિડ અને હીરાકશી બને વચ્ચે રાસાયણિક [અનુસધાન પાછળ પૃ ૨૭૬મે]

હારજીત

૬૧

રૂપચિનોદ પરાકાશ્રયે પહોંચ્યો હતો નિમંત્રિત મંડળી શ્રીબંદરપુરી પર સારીપેઠે હાથ મારી રહી હતી.

કનાળો તાજેતરમાં ગઢ બનો હોઇને કર્કશ કકળાટ બનો હતો તેથી, અને ગિણત જગાતજગતાં થતા અગને દૂર કરવાના હેતુસાથી ચીજળીના પગાધારીઓ પોતાનો અવરજાર સજ કર્યા હતો.

રેડિયેગામાથી ક્ષણિક્ષ અગાત કાન ઉપર આવતું હતું અને તેથી પ્રત્યેક જણ ખુશ થતો દેખાતો હતો.

મંડળીના મન સુપ્રસન્ન રહે તે હેતુથી દાસી બનતની અનરજનની સભાનાથીને પત્રાવલા આગળ ગોઠવેલી હતી તેની મધુર સુવાસ વાતાવરણમાં ભળી ગઈ હતી

અત્યંત અગ્રગાયકથી પ્રકાશતા ચીજળીના દીવાઓ ઝીણા ઝગટમાથી બળતી અનરજનીના નાના છબલી ફરફાર ન કરતા હોય એમ લાગતું હતું બહા દિશામથી ગઢળાને પ્રકાશ અપવાનું કામ તેઓ કરતા હતા તેઓ કોઇ પણ પ્રકારનો ઊહાપોહ કરતા નહોતા, તોપણ તેમની વિલક્ષણ કટકાઈ અને અતિશય બેપરવાઈ ક્યા પડતા પ્રકારના ધોધમાં પ્રતીત થતી હતી

પાછળ આવતા હોળાઓને ગતિ આપવા માટે એ પ્રકારનું અભિમાન આજગાદીનું એજિન્સ બતાવે, તેવું અભિમાન આ દીવાઓ, લોકોને હાથપગ ચલાવવાની ગતિ આપવાની ગરજ કર્યા બદલ લેતા હતા તે દિવસો તેઓનો ક્યાળ ઉર્ફે ઔર૨ હતો એનો એ બભકો ને ઠાઠમાઠ જોતને તેનને આકારનો બનો હેર આવ્યો જ હતો

તેમાના કેટલાકના ગાલ ઉપરના લાલ ચોળોટી જેવા જે ખાતા હતા, કેટલાકે બબુડા ઠોઠ ચઢાવ્યા હતા, બ્યારે કેટલાકના દેહ પર ઝર્કદ સ્વચ્છ 'શાર' શોભતા હતા તેમની દૃષ્ટિ અતિ નિશ્ચલ હતી ઉર્ફક્ર ચંદ્ર મનોભાવારમા તેઓ ગરબુડ થઇ ગયા હોય અતુ સ્પષ્ટ માલૂમ પડી આવતું હતું તેઓએ આનદા વિવશો યાદ કર્યા

દિવેશિયુ, દીની, બીજીબની, બીમની-ફાનસ, અને પેટ્રોમૅક્સના ચિત્રો તેમની દૃષ્ટિઆગળ તરવરવા લાગ્યા અગની કલ્પના આવતા તેઓ મૂઝમા હસવા લાગ્યા અને વિચારો ઊભરાયા

'આગમા બિજકુલ શક્તિ નહિ' મોઢાની ક ક લાગતાવળત તેમનો ઉત્ત્વ ભ્રમ,' ઠગદઝમ્બે બળતી દીની યાદ આવતા એક બ્લે વિચાર્યું

'ગેરિણ રેયુસ, અબગા રોજન્યનો અરા પણ નહિ 'પેટ્રોમૅક્સની યાદ આવતા બીજએ વિચાર્યું

'આપણું નિયાળ પગલાની રાહોરાહ, જેવી, દમ વજરની !' ગઢેર બીજળનીની મૂર્તિનજર આગળ ખડી થતા ત્રીજે વિચારવા લાગ્યા

'ગઢેરો તદ્દન ફિક્કો, ગરીબમા બિલકુલ દમ નહિ 'બીજની-ફાનસ માટે ચોથાએ વિચાર્યું

'સરખાત ઝંઝાવાતને પણ અમે ઘાર ઠઇએ નહિ ' પોતાના આગ-ચ્યૂને વિચાર આવતા દર થતા બધા વિચારવા લાગ્યા

'ડાપડીપ, ચચલતા, તદ્દપરતા, આ ગુણોના બેર ઉપર આપણે નાગ કાઢ્યુ છે, અને તેમને ઉતારવા છે ' પોતાની વિલક્ષણ લોક-પ્રિયતાને માટે અભિમાન ધરીને દરેક જણ વિચારવા લાગ્યો.એ વખતે અભિમાનનો બાજો તેમને કેક ચઢવા લાગ્યો હોવી અને બીજળની જેવા ક્ષુદ્ર ઉત્ત્વ સામે પોતાની તુલના કરવાના પ્રયત્ન કર્યા બદલ ધિક્કાર તે અતિશય ચારમાવા લાગ્યા

વિજયના ઉન્માદમા તેઓ આમ અત્યન્ત હતા. કપદાગ આ તિરસ્કારની ગિઝ હતા તેમના ચહેરા પર પક્ષપલે અકાચેલી હતી

ત્યા તો.... ઠર્કદ ધ્વારો થયો.

પખાઓનો ધરઘરાટ ધીમેધીમે બધ પડ્યો. લોકોની રોકારોક રાડ થઇ. તોફાની લોકો ગાડિયારી કરવા લાગ્યા.

અને બીજળવાળીએ જે દીવાનખાનામાં ચહેરો પ્રવેશ કર્યો તેની તેજની ભરેલી સાત મુદ્રા તેમને લોકો ગાત થયા

પછી દીનીઓ છટાથી ઝૂલવા લાગી બીજની અને ફાનસ પ્રભુ ચમકવા લાગ્યા

આવા ઠઠારાકીનાના પખતે પેટ્રોમૅક્સને પબ્ બાકાત રહેવું અગાની લાગ્યુ નહિ. યથાશક્તિ ગદર કરવાના ઉદ્દેશથી તેમ્રે પણ પ્રયાસનું સર કર્યું.

બીજળવાળી, દીની, બીજની, ફાનસ અને પેટ્રોમૅક્સના બધા દ્રશ્ય જોવા લાગ્યા બીજળીના દીવાઓ નીચી ભૂંડી કરી ઊભા હતા પોતાનો આવો ફજેતો થયા માટે તેઓ બધાજ ઓશિયાળા દેખાતા હતા ગોડી જ મિનિટો પહેલા તેમના ચહેરા ઉપર ચમકતુ તેજ હવે સદતર લોપ થયું હતું

પીતાગ્બરદાસ રામજીભાઈ ભારદ્વાજ
(શ્રી સે ટ્ર આઇવેની એક લક્ષિતકથા ઉપરથી)

પેગગ્બરી ચમત્કાર

એક રાજ્ય પેગગ્બર હોવાનો દાવો કરતો ને કહેતો કે 'હું હજરત ઈબ્રાહીમનો ગાવતાર છું.' તેને ખલીફા સામુના સમજ ખ્ખો કરવામા આવ્યો. ખલીફાએ કહ્યું, 'હજરત ઈબ્રાહીમ અનેક ચમત્કારો કરી બતાવતા, તારામા તેવાનો એકે ચમત્કાર દેખાડવાની કક્રિમ છે?' ત્યારે પછી આગળ બોલ્યા, 'ચિતા સળગાવીને ઈબ્રાહીમને તેમા ફેંકવામા આવ્યા હતા તો પબ્ તેના શરીરને કઇ ઈજા નહોતી પહોચી, ઉલટો, અગ્નિ કુણેલા ઢબલાના બદલામ બદલાઇ ગયો હતો. જેથી મારો ગત ગ્રમ પટે છે કે અગ્નિ પ્રગટાવી તને તેમા હોમી દઇએ ને તુ બચવો રહે તો તુ પેગગ્બર સાચો'

પેલો માણસ બોલ્યો, 'એ તો બધુ આકેલ ચમત્કાર ખુદાએ તેના કરતા મોઈ સકેલો કરવાનો.' ખલીફાએ કહ્યું, 'ત્યારે હજરત મૂસાનો એકાદ ચમત્કાર દેખાડ હજરત મૂસા પોતાની લાકડી જમીન ઉપર ફે કતા અને તુરત જ તેમાથી સાપ બની જતો અગર લાકડી દરિયામા ફટકારતા કે તુરત જ દરિયાના બે ભાગ પડી જતા આવા કર્કિ કરી બતાવ ' પેલા માણસે કહ્યું, 'એ કામ બધુ મુસલ્કે બધાન તેના કરતા વધારે સહેલુ કામ છોયો.'

ખલીફાએ ફટાળીને કહ્યું, 'હવે તેવડે હજરતના સાક્ષો તો એકાદ પ્રસન્ન કરી બતાવ તે મુજબ બાલુમને છબતો કરી રાખના ' પેલો ધૂતારો તુરત બોલી ઊઠ્યો, 'તે વાત બરાબર છે તેમો ચમત્કાર કુ એકમ કરો બતાવુ આપ મને પરવાનગી આપો તો આ સામે બોલ્ર આપના દાસ્તુ નથુ કુ કાશી નાખું અને ત્યાર પછી બારી ખોલી અદરનો દેખાવ હું તેને અલ્બત્તન કરી દઉ ' કાજ બાગ પાછી ઢાકવા, 'ના રે બાઇ ! કામ તારો હુ કે'સતો આપું હુ કે પેગગ્બર જેવા ચમત્કારોકરવાની તને શક્તિ પરાવતા ઢોવાથી જે વગર તારીનો તાબડો દાવો હુ ગબ્દર રાખુ છ'

હિંમતલાલ કીરાધર જાંબી
(ફારસી ઉપરથી)

એક ખગગાનો બેગારી પોતાના છોકરાને ધધામા શિક્ષનુ આપવો હતો: 'બાપકને ચરમાં બધબેસતા બધુ બધ્ય અને એ કિંમત પૂરે ઓલ્ટે કહેવુ કે 'દસ રૂપિયા ' અને પછી જરા અટકીને તેની સામે જોવુ એ બ આસબોને તે બટકતો નહાય તો પછી આગળ બોલવુ કે 'દેખના, અને દસ રૂપિયા આપના .' અને બા જરાક બ બાત બટકવુ ને તેના સામે જોયા બેઠે રેવુ, તો બે બેથી બધુ તે બગને ન લાગે તો પછી તરત જ હજરથી ઉગેરવુ. 'દેર્કે બગના '

ફાઉન્ટનપેનની બ્લ્યુબ્લેક શાહી બનાવવાની રીત

ફાઉન્ટનપેન રાખવાનો શોખ લગભગ તો સહુને આજે તો એની કપરોપયોગિતા પણ અનિવાર્યથઈ પડી છે. આ પેનો માટે જાતના અગણ્ય તરેહતરેહની રંગબેરંગી અણુક્ત શાહીઓ ગ્રાહકોને બજારે ઠલવાઈ મુકવામાં આવે છે. આમાંથી દરેક પોતાને અનુકૂળ રંગની શાહી વાપરે છે. એ બધા રંગમા સૌથી વિશેષ વાપરાતી શાહી બ્લ્યુ-બ્લેક (કાળા-ભૂરી) શાહી આવે છે

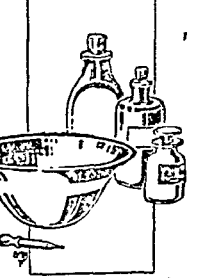
છતાં પેનો વાપરનાર પણાને બજાર નહિ હોય કે વાકેફ હોય કે શાહી વાપરવાથી, વર્ષો બાદ, ફાઉન્ટનપેનની દશા પર રાસાયણિક અસર થવાથી તે ધીરેધીરે બગવા બગ છે; તેથી કેમ કોમ ઢાક વપરાતી જશે તેમતેમ અક્ષરોને બરાબર પડતા જશે જ્યારે બ્લ્યુ-બ્લેક શાહી વાપરવાથી આ પરિણામ આવતુ નથી, કારણ બ્લ્યુ-બ્લેક શાહી સ્ટીલની ટાંકને ઓક્સૂક અસર કરતી નથી વળી આ શાહી પાણીમા પણ દૂર હોય છે, એટલેકે પાણીમા એ ધોવાઈ જતી નથી. આ સિવાયની શાહીઓ પાણીમા ધોવાઈ બગ છે. એટલે પેનની સર્વ પ્રકારની શાહીઓમા આ બ્લ્યુ-બ્લેક શાહી અમૂલ્ય પેનો માટે સર્વશ્રેષ્ઠ અને કિમતમા છે અને એ જ વાપરવાની ભલામણ થઇ શકે. આ શાહીમાં એક ગુણ એ છે કે લખની બખને અક્ષરો વાહણે રનના પડરો પણ કેમકેમ એ ઢવાના સસર્ગમા આવના જરો તેમતેમ સાળા થતા જરો.

અગણ્ય પેનો વાપરનારાઓ માટે આની એક ઉત્તમ પ્રકારની, લખાણ ઉપર પાણી પડે છતાં બગ નહિ એવી શાહી બનાવવાની પદ્ધતિ આ લેખમાથી પળાઇ શકશે. દેખરા એવા હુકો, કેમને આવુ પરિસ્થિતિ નેતાં બનવરની વેચાની શાહી ન જ પોસાય આવાંઓ માટે અને નિતનવીન પ્રયોગોના રસિયા કુમારો માટે આ પ્રયોગ રસપ્રદ બને કપરોનથી જ પડશે દેકકાક પેનની શાહી કેવી રીતે બનની હશે એ સ્વભાવિકરીતે જ લબુધાની દરેનની રાખે. એવાઓને પણ આ પ્રયોગ કપરોગી થઇ પડશે. આ પ્રયોગ દરેક સામાન્ય માણસ પણ સફળતાથી કરી શકશે; વિજ્ઞાનોનો એક અગ પણ આ પ્રયોગોમાં નથી અને પોતાની જાતે જ બનાવેલી શાહી વાપરવાના પળી નો કૈ ઓરજ મઝા પડે છે!

દીશકણી: દીશકણીનું નામ તો દરેક સાભળ્યું જ હશે એને અંગ્રેજમાં ફેરસ સલ્ફેટ (મીન ગ્રીનીઑસ પણ) કહે છે બનવરના એ ગાંધીની દુકાનેથી સન્તાષમાં મળે છે. આરુ છ આને શેર મળશે શાહી બનાવવામા દીશકણીની પદેલી જરૂર પડે છે

માયાનેક આરુક: બ્લ્યુ-બ્લેક શાહી બનાવવામાં જીનન અગત્યના પદાર્થો ટેનિક ઍસિડ અને ગૅલિક ઍસિડ છે (બને સાથેનુ સત્વ છે.) તે કેટ પણ રસાયણ-વિદેતાને ત્યાંથી મળી રહેશે. ટેનિક ઍસિડ ન મળે તો માયા વેચાતાં લઈને તેને બકો કરીને પાણીમા ઉકાળીને ટ્રાવલ્ સાથે સંયોજિત થાય છે એટલે એક નવોજ પદાર્થ બને છે, અને અમેજમા આપર્ને ટેનેટ કહે છે. શાહીમા મોટો ભાગ આનો જ હોય છે.

બાવળનો ગુંદર: આ શાહીમા બાવળનો ગુંદર પણ જરૂર પ્રમાણમા ન પરવાળા આવે છે. શાહીમાં ચોકકસ પ્રમાણમાં ગુંદર નાખવાથી, લખની બખને પેનમાંથી શાહી એકદમ ઢાગલા ઉપર ઉતરી પડતી નથી વળી ગુંદર શાહીને સાગલ ઉપર ફેલાઈ જતી અટકાવે છે. આ કારણોથી ગુંદર નાખવો આવશ્યક છે.

તેજાબ: દીશકણી અને માયાના સત્વમાથી બનતા લી શાહીઓમાં થોડા પ્રમાણમા તેજાબની પણ જરૂર છે. તેજાબ નાખેલો ન હોય તો શાહીમાંના આયર્ન રૂપેક ઉપર ઢવાની જરૂરી અગર શાહી એમા જે પદાર્થનો તથા રસના રજકણો ઉત્પન્ન થાય છે. આ કપરાન શાહી રવડા જેવી થઇ જાય છે, કે કલમ પેન માટે નાલાયક ઠરે છે આ ક્રિયા અટકાવવા માટે શાહીમા થોડા મીઠાના જરૂર તેજાબ (હાઈડ્રોક્લોરિક ઍસિડ) ની કે અથકના જરૂર તેજાબ (નાઇટ્રિક ઍસિડ)ની જરૂર પડે છે તેજાબ વગરની શાહી બનાવવી અગાઉ છે એમ આપે ચાલિનપણુ

રક્ષક: શાહી એ કાર્બનિજ (Organic-ઑર્ગેનિક) પદાર્થ હોવાથી એમાં ગાકરડૂજ, એકરડાના વગર જતુઓ જલ્દી પડવાને બગ રહે છે. આ જંતુઓ શાહીની સિર્ણતિ કેરવી નાખીને એમા વરસ-કલો લાવી દે છે, કેને પરિણામે તે પન માટે કપરોગની રહેતી નથી. આ અટકાયના માટે આજની શાહીઓમા એના રક્ષણ માટે કીનોલ (કાર્બોલિક ઍસિડ) વપરાય છે શાહીમાં કીનોલ નાખવાથી તેમા જતુઓ પડતા નથી અને તેથી એ બધુ લાબો વખત રહી શકે છે. કીનોલની બજાએ ફિનરિઢ કે ક્રેઝી વાપરી શકાય.

રસ: તેજબી વર્ણનો (ઍસિડ કલરન્ટસ) વેચ પણ વપરાય એ ઢોય તો શાહી ઝકે શાહી માટે ઑલ્યુબલ બ્લ્યુ કે પેન્ટ બ્લ્યુ ઉત્તમ છે. આ રસ ઢોઈ પણ ૩૨ વેચનારને ત્યાંથી મળી રહેશે

ઉપરના પદાર્થોનાં પ્રમાણ:

૨૩૫	ભાગ	ટેનિક ઍસિડ—બાયાનુ સત્વ.
૩૫	,,	ગૅલિક ,, ,,
૭	,,	મીઠાનો જરૂર તેજબ (હાઈડ્રોક્લોરિક ઍસિડ)
૧૦	,,	બાવળનો ગુંદર
૩૦	,,	દીશકણી (ફેરસ સલ્ફેટ)
૮૫	,,	ઍસિડ વર્ણનો વાદળી રંગ
૨	,,	કીનોલ (કાં કે ફિનરિઢ ઢોય તો ૮ ૧૦ ભાગ)
૪૩૩	ભાગ પાણી	

પ્રથમ ટેનિક ઍસિડ અને ગૅલિક ઍસિડને કેકરવરણા પાણીમા ઓગાળો અને ગુંદરને ૬ઇ પાણીમાં ઓગાળો ટેનિક અને ગૅલિક ઍસિડનું દ્રાવ્ય ૬ઇ પેટે ત્યારે ગુંદરના દ્રાવણને એમાં મેળવી ઈ તેમા ૩પર મુજબનો મીઠાનો (બરફ) તેજબ ઉમેરો. હવે ૬૦ પાણીમા ઓગાવેલી દીશકણીને ઉપરના દ્રાવણમા મેળવી રા એને ૨ પજમા ૬૦ તરત જ બરફાઈ જરો દ્રાવણમા ટેનિક ઍસિડ અને દીશકણી બને વચ્ચે રાસાયણિક [અનુસંધાન પાઇજ ૪ ક્રાલમે]

ચાંદરડાં

તમે કારણને?
અમારી આંખોનું અધુ ય હીર જ્યારે ઉડી ગયું,
અમીર પગુકેરું ચરણયુગ જ્યારે ખૂટી રહ્યું,
અમારી છાતીનું ધગધગું પપ્પુ નિ આશઅરિષ્ટુ,
અહ! જ્યારે ધોએ અમા જહરભરી અગનને,
અને આધારાગા ગહન વિષ્ણુઆધાર હણતા
અમે બતે સન્ધ્યા અધ-કુટિલ્ટ-ચાર્યો-વિષયના
અરણ્યોમા જ્યારે નિરનિજ હુવારે ભટકીએ,
—મુનર્ષિ, ત્યારે, દે!
તમે નારાગારે?

—વસિત હ વચ

રીઝર્વ બૅન્કના પહેલા હિંદી ગવર્નર

શ્રી ચિંતામણ દ્વારકાનાથ દેશમુખ, સી આઇ ઈ

અતિ દક્ષ વપતગા કેગની (પહેલા હિંદીના) ઝવેરાવાળી કરન્સી નોટો આપણા હાથમા કરની ગએ તે શ્રી ચિતામણ દ્વારકાનાથ દેશમુખને વિષે આ પણુગામાના ઘણા આજ સુધી અનભિજ્ઞ છે અનેકવિધ લાખામા પ્રસરલી બુદ્ધિમાતા અને વિશાળ જીવનદૃષ્ટિરૂપમા કમરાતી પ્રતિભાથી દીપતા આ ભારતીય નવરત્નનો પરિચય હિંદી જ નહીને ગૌરવ અને અભિમાન કપનને અંતો છે શ્રીયુત બૅન્ક ઑફ બન્ગિયા, એ ભારતીય અને આતરરાષ્ટ્રીય બાહુલ્યવહારમા અત્યત મહત્ત્વની સસ્થા છે અને ગ સસ્થાના તેઓ સર્વોચ્ચ અધિકારી-ગવર્નર-બન્યા છે એ સર્વથા ઉચિત જ છે; કેમકે એક અતિશય કુશાગ્ર-બુદ્ધિના અર્થવ્યવહારનિપુણ તરીકે દેશવરદેશમા તેમની ખ્યાતિ ઉ ગયા ઉંદનન્યમા અગાની નિગ્રહક બહેર થઇ ત્યારે અમના પર અભિનદનોના વરસાદ વરસ્યા તો જાણે વધારે થયો હતો અને એમને અભિનદનપત્રો મોકલનારામા ઉંચ ઊચ કક્ષાના અને ઊંચ ગણના કેવી જગાનામી સસ્થાઓના સચાલકો હતા, દાખલા, અમેરિન્ન, ઑન્ટ્રોવિયન અર્થશાસ્ત્રપ્રવીણો હતા

આજે રીઝર્વ બૅન્કના પહેલા હિંદી ગવર્નરપદે નીચાનાર એ દેશમુખ પ્રથમથી જ આવા પ્રકારના સર્વોચ્ચ માનના અધિકારી ગતા આવ્યા છે તેમના ગ જાન્મિતાના તે ગીની મોટા પુત્ર ૧૪મી જાન્યુઆરી ૧૮૮૯ના રોજ તેમને જન્મ જ્ઞત પતિ ગિતાજીની સાન્યાની રાયગઢની બાજુગા નાર્સે નાગપુ ગામડુ તેમનુ જન્મસ્થાન, અને મોટાભા જિલ્લામા આવેલુ શર્સે ગામ એ અમના દેશમુખ કુટુબનુ વતનનિરમાન તેમના પિતા કે દ્વારકાનાથ પતને પહેલેથી જ શિક્ષણ માટે ખૂબ પ્રશ્ન હતી એ ચોતે પણ નાનપણથી જ શિક્ષણ માટે પૂના જતા રહ્યા હતા અને ત્યાથી હાઇસ્કૂટે પ્રીટર થઈ આવેલા મવળા જિલ્લામા જ અને મોટે ભાગે અહીંના જ તે ઉપર સુધી અભ્યાસ કરવા રહેવા

પુત્રને પણ ઉચ્ચ શિક્ષણ આપી જનમા નામ કરે એવા કરવાની તેમની તીવ્ર લાલસા હતી અને પુત્રે તેમની તે ઈચ્છા પૂર્ણ તેને નિષ્ઠ કરી પુત્ર નાનપણથી જ પ્રતિભાવાન હતો, એટલે તેમાને વિદ્વાન તેને આશ. મી એસ સ્વામીનાથ હતા પાદુ દેશમુખ જેવા બધ્યા પર્વના કુટુબ પાસે આઈ સી એસ જેવુ શિક્ષણ લેવા જેટલા પૈસા નહોતા હોય? શિષ્યવૃત્તિઓ, માનિનોમિક્સ વગેરેના જોર પર દેશમુખે હિંદુસ્તાનમા મળતુ વિદ્યાર્જન તો કરી લીધુ વિલાયત જવાને માત્ર વિષ-

(બ્રૉક હિથેમિનના સૌજન્યથી)

શક્તિ પર નભાય નહિ, એટલે તે માટે ઠીકઠીક કરજ કરવું પડયું હતું પણ નવી તેજ કરી દેશમુખે પોતાની ગાદલ્યાકાંક્ષા પર પાણી

વર્ધામા પહેલો નંબર આઇએ કદી છોડયો નહોતો; અને ૧૯૨૭ મા ગૅઝેટમા પરિણામમા પણ તે પહેલા જ આવ્યા. સરકારમા સર્વથી અધિક ગુણ ગળવાથી જગન્નાથ શંકર શેઠની બહુમાનકરી સ્કૉલરશિપના તે પાત્ર થયા. એ સિવાય બે બીજી સ્કૉલરશિપો પણ હાથ કરી. તે વખતે તેમનું વય ચૌદ વર્ષનું માત્ર હતું પણ એ વિષયમા ભરી વાત તો એમા હતી કે આ પરીક્ષા તેમાને ૩મે વર્ષે પાસ કરી હોત, પરતુ તે કાળે ચૌદ વર્ષ પહેલા મૅટ્રિકની પરીક્ષા આપી જ ન શકાય એવા બારા હતા, એટલે ત્રણ વર્ષનો તો સખત પરીક્ષા ગુકતા ફારે એસીએસી આપ્યે પૂરો કર્યો

ફર્સ્ટ ઈયર આર્ટસની પરીક્ષામા પણ તે પહેલા આવ્યા ને મુંબાઇ યુનિવર્સિટી તેમજ અહિલ્યાદેવ કૉલેજની ગણી એકદમ ચાર સ્કૉલરશિપો પટકાવી દીધ્રાણા પણ તે પહેલા વર્ષમા પહેલા આવ્યા અને યુનિવર્સિટી તેમજ કૉલેજના ગણી ત્રણ પારિતોષિકો જીત્યા

૧૯૧૫ની સાલ એટલે ગવા ગાધાયુગનો મધ્યકાળનો કાળ જે વખતે યુરના વટોળમાં આખો યુરોપ સપડાયો હતો, તે વખતે દેશમુખ ઉગ્રદળ બનવા નીકળ્યા આને મુબાઇ હાઇકોર્ટના ન્યાયાધીશપદે આવેલા નામદાર ન્યાયમૂર્તિ બાબુપનારાવ રાજવ્યય પણ તે જ વખતે ઉગ્રદળ ગઠોલા ત્યા અત્યત નિન્દ્ય સહકાવન યુગલના એ બને વચ્ચે થયેલી ગૂંચવી આજ પણ અબડ છે

દેશમુખે ઉમિયા યુનિવર્સિટીની જુસસ કૉલેજમાં બી એ મા પોતાનુ નામ દાખલ કરાવ્યું અને મૅનરલ સાયન્સ (પ્રકૃતિવિજ્ઞાન) ના વિષયમાં ટ્રાઇપોસ મેળવ્યો. વનસ્પતિશાસ્ત્ર, બ્રહ્મજ્ઞાનશાસ્ત્ર અને સ્થાપત્યશાસ્ત્ર એ સર્વે વિષયોમા તે પહેલા આવ્યા અને ત્યારે પણ એનેક ગિષ્યવૃત્તિ અને ઇનામો તેમાને મેળવ્યા. બી એ. પરાર કર્યા પાછી તે આંઇ. બી. એસ માં અભ્યાસ કરવા લાગ્યા તેમનો આશ્ર સી. એસ.નો યશ પણ સગેસરકારના નકિર કપર સુવર્ણ-જાળ ચઢે એવો કલ્પવૃક્ષ તે વૈજ્ઞાનપૂર્વ છે જ ૧૯૧૭ મા પરીક્ષામા પાસ પહેલા આવી તેમણે એકદરે ૩૫૦૦ ગુણ મેળવ્યા. આકરા માટે કપાએલા ૬૦ ગુણનો એમાં ચમાવેશ થયો હોત તો સંખ્યા ચોથી પડત

આ જ આકરામા દેશમુખને પોતાની જીવનસગિની પણ મળી ગઇ. મિસ્ત્ર રોઝીના સિસ્ટર્સકાસ નામના તકણી સાથે તેમને પરિચય થયો હતો. આવા સ્નેહસબધનુ કપાતર વિકાસબધનમા -રવું જે સહજ નથી. પોતાના તરફથી પરસ્પરને જ-મવર-સુખ મળશે એવી ખાત્રી બને જણને હતી; છતાં કુટુબ, સગાજ, સ્નેહુતિ વગેરે બાબતો વિચારવા જેવી હતી દેશમુખે તેને પોતાની. પોતાના સગાજની અને ફેશની પરિસ્થિતિ સોગવીચ સગજની હતી અને બને પક્ષે સારાસારનો વિચાર કરીને જ સબધમા સ્થીકૃતી દીધી હતી

દેશમુખના આ વિવાદની બબુરુદેરવા રહેતા દિલી સમાજને થઇ ત્યારે સર્વને આશ્ચર્યને એક વિચક્ષણ ધક્કો લાગ્યો પોતે ભારા અને પોતાનો અભ્યાસ બગો, એવી એકધારી ધૂનિયા દેશમુખે આજે જ તકણી સાથે વિવાદ કર્યો એ વાત કેટલાકને તો બની જ ન-હોવી લાગવી અને ઘેટા વખત સુધી ધણાકે તો આ સત્ર તરફ પોતાની નાપસદગી પણ દર્શાવેલી બેકે ન્યાયમૂર્તિ રાજવ્યય અને આજે દિલ્લી સરપારના એક અધિકારીદાર બનેલા શ્રી જ ના કેવી જેવા તેમના નિકટના મિત્રોને તો આમા કઈજ નાપસદ કરવા જેવું વાગ્યું ન હતુ અને ખરેખર, ત્રણ બીસ-બાવીસ વર્ષનો ત્રણ દેશમુખ પતિધાની એ અતિ ઉગ્રદ્ર મેળમાપો જીવનમા હતો. તેમનુ વૈવાહિક જીવન નમૂનેદ્ર ર ગણાય એવું છે. એનને પિયજિત નામની એક પુત્રી છે જે હાલ શિક્ષણમાર્ગમાં ઉગ્રદ્રતા રહે છે તેને ગળવા શ્રીમતી દેશમુખ ૧૯૩૬ના ઓપ્રિલમા ગએલા, પણ તે આવે તે પહેલા સપ્ટેમ્બરમા માતાનો કાઈ ખબરી એટલે ત્યા જ રહી પડયા ૧૯૪૦ના ઓપ્રિલમા તેમને દિલ્હીના તેડી લાવ્યા દેશમુખ ઉગ્રદ્ર બનેલા, પણ તેમાનાં જ કાન્સ પડયુ અને ઇગ્લી યુદ્ધના પ્રવેશનું, એટલે પ્રવાસ બેઉમા બની ગયો અને પોતે એકલા જ પાછા આવ્યા. ઢગ ઘોડા જ વખત પછી કુટુબ બેઉનુ થયું.

આઇ. સી. એસ. થઇને ૧૯૪૬મા દેશમુખ હિંદુસ્તાન આવ્યા કે તરત મધ્ય પ્રાતમા નિમણૂક થઈ નાગપૂમા એટલાજ વેત જ તેમણે દિલ્લી અને સેન્ટ્રલ બાબા પરના પ્રભુત્વ માટે ૬૫૦૦ રૂપિયાની અક્ષિરોટ. દોઢ વર્ષમા જ એમની બનેકે પારિતોષિકો ઝટપચાવ તેમને બસન જ પડયુ ન હોય! બાબુયને લાગે કે દેશમુખને પ્રાપ્ત એવી આ પ્રખર બુદ્ધિમત્તાની બક્ષિસ કેવી છે! પણ તે પોતે કેટલીવાર કહે છે કે આવા દેવી કૃપુ નથી આળસ ન કરતા હુ ઓકસરબુ કામ કરતો રહ્યો છુ. પક્ષનિસર અને નિત્યનિયમો પોતાનુ કામ અરેબર બજાવવુ એ માત્ર કર્તવ્ય સગત્યુ નથી અને ખરેખર, એ જે કામ કરે છે તે એટલા અને આનદપુર્વી ચીવટથી બજાવી રાખેલા એમનો વિદ્વાનો ભ્યાસ જેટલા લાગે છે તે તેમને પોતાની બઢતીમા તપશ્ચર્યા-ના બળ કરતા પોતાની સિદ્ધિ મેળવી લીધી છે હાઈકૂલના હતા ત્યારે જો રા કૃ લાલુ જેવા ગુરુ એમને મળી ગયા એ ઓછા વિરલ સદ્ભાગ્ય હતુ. કલાકમ વર્ષ તો લાલુના ઘરમા જ (દેશમુખના શ્વશુરા-ના ત્યાંથી તો ગુરુકુળમા જ) એ અભ્યાસ કરતા રહ્યા હતા. લાલુનુ શિક્ષણ અને શિસ્ત બને અતિશય કડક બાબતા, પણ એ કડક શિસ્ત દેશમુખે પાળી અને ગુરુઆજ્ઞા સદા શિરસાવદ્ય માની તે પ્રમાણે વર્તવામા તેમણે કદી કસૂર નહોતી કરી આમેજ, નમ્રતા, ગભિત કલાવિ વિષયોમા ચૌદ-પદર વર્ષ જે અસાધારણ પ્રભુત્વ મેળવ્યુ, તે એ ગુરુની દેખરેખ નીચે ઘડેલા આતરિક પરિશ્રમના જોગ પર જ.

આને અદ્રશ્ય બાહ્યસંગ એ પણ એમનો બીજો ગુણ છે તકણ વાત કરવી એવુ મનવા દ્રવું, કે વાર્તાવિલાપમા ચિતન અને અભ્યાસમાં દેશમુખ લાગુ જ રહેતા જાણે સારી જ વાત હોય. હાઈકૂલમા બાબુના તેના ભાઈથી એકાદ ધોરણે હાજરી વાય નહિ. ત્યારે તરત તે પોતે કરી આપતા, એને કરી ગેરહેરે ન વખત હોય તો મનમા રાખી મોટરમા જતાંજતા તેમા અવાબ લાને અને પછી ટ્રબિકાનમા કહે, 'તે આબજ કર્યા, એ હાબરો બેસી બ્યો છે અમે જવાબ આબ્યો તે કહુ છુ.'

વચનાળામા તેઓ કલાકેક દિવસ સ્વકલ્પનામા હતા રવીન્દ્રનાથ ટાગોર જેવા કવિવરે જે બાબાનો મેનવ પર કોડી પર ચઢાબ્યો તે બાનાની ભાષા બાબાજ ગી બની ગેનએ, એવુ સ્વીકારી ધાર્યું અને પછી ત્રણ ચાદિનાની મુદતમા તો એ ભાષામા પૂરુષ પ્રવૃત્તિ કરી નાખી, એટલે સુધી, કે ૧૯૪૩મા તે કવિવર ટાગોરને તમે ગાધીજીને સબોધે તે-મની ભાષે બનાબીમા જ તેમણે વાત કરી અને બેઉ શ્રેષ્ઠ કવિને પોતે ગળવા નવા ત્યારે બારી હાજે નહિ. એ- અતિશય ગુજર સ્વરૂપ કાબ્ય સ્વરૂપને તેમાને રુચિકીને ધ્યાબાનો વિષય તરીકે તે બબ્યા-પદાર બદલાઇ ગબ્યો કે એ બોલ્યા 'દેશમુખ, તમે મને ફરીવાર ગજના જ રહેવા તે મને બહુ આનદ થશે'

આજે તેમનુ સ્વરૂપ બાધાનીપુરુષ અત્યત પ્રાપ્તનીય છે ગાકૃ-નદ્ર, મૈથિલ ગુપ્ત આદિના કવિતા આજે પણ અબડ ધારે એક પણ પ્રતિ વિના બોરી જવા એમા અનને ખાસ કાઈ વિસ્તાર નથી. ચાલ્ય ત્રણ તે સ્વરૂપના સુદર ચરણ પણ રચી ગઈ છે

'જ્યા બર્ડે ત્યા ગને બાપા અને સાહિત્યના વિષયમાં બળથી જ શોખ છે' એમ તેમને એક વાર કહ્યું હતુ. સરકારી નોકરી અને તેમા યે અંગ્રેજ કેળવણીના વિષયોના તેમને વધારે સંબધ રહ્યો, એટલે અક્ષરજ્ઞાનને જ્યાબાદારીના ગણેા આવે સાહિત્ય તરફ લક્ષ આપવાનો, અમુક મળવો સામ્ય નહિ એમ બતા તેમણે વિવિધ બાબાના સારો પરિચય પ્રાપ્ત કર્યો છે. તેમની લાયબ્રેરીમા નજર નાખીએ તો સસ્કૃત, ગુજરાતી મરાઠી, બંગાળી, હિંદી, અંગ્રેજી, ઉર્દુ અને જર્મન બાબાઓ પણ જ્યાંથી એનો કેવી એકબેને વળગીને બેઠેલી જણાશે. હિંદી બાપા તો તેમેા આગ્રહ હિંદી હાઇથી લેખિકે છે મુબાઇ-ગા આવીને બપ પૂરતુ ગુજરાત ની પણ શીખી લીધુ ફેન્ચ અને જર્મન બાપા તેમણે ક્યારે શીખી લીધી તે તો તેમને જ ખબર છે.

દેશમુખે કેટલાક સસ્કૃત ગ્રન્થો વાચ્યા છે, ચેારીયાબી મરાઠી કવિતા પણ કરી છે, પણ સસ્કૃત તરફ તેમનું અધિક વલણ છે તેમણે શાસ્ત્રિકાનો નવા વેદાન્તનો નગરશેઠની રાજકૃત્ય મરાઠી અનુવાદ વર્ષા છે કૃષ્ણ જ્ઞાનની પ્રસાર માટે તેની ચેારીક ન નકલો છપાવી હોવાથી તેમના ઘરેલી વ્યક્તીઓને જ એ વાચવા મળ્યેા છે, પણ બાકે વિદ્વાન પરિચાઓ આ બાપાતરફ પુરક અને અરસ હોવાની નવાઇ આપી છે

આર્થિક બબાદારી અને અંગતોમા એવા કક્ષ વિષયા સાથે એમેા પ્રતિદિનનેા અબધ, એવા દેશમુખને વાદ્મમય કપર જ આપેા કુદરત પ્રેમ છે એમ નહિ, તે ઉંચા કલારસિકમા પણ છે હિંદી ક્યા વકીલેા કરમ્યે અને બહુધા બાપ એની તેમની પ્રબળ આકાક્ષા છે. દામધુ જ ચેારાયેા બપ પર 'બાર્ડ ઓફ સેાન્યાવલી' ઔર ઇન્ડિયા'ના પ્રકર્તાના તેઓ મુખ્ય આશ્રયદાતા બન્યા અને પેાતાના અન્ય સ્નેહી મિત્રોને પણ તેમના સંદેશા, એકલું જ નહિ પણ થેાડી વ્યાદેશિઓની પસદગી કરી પેાતાના સગ્રહ માટે ખરીદ્યા

આવા સ્વદેશાનુસી નરપ્રવરને હારણે ભારતીય જનતાનુ મુખ સામુજ્વલ બનવુ છે —૨ ગ ર

(ગરાડી ગાસિક'દિવેાદર'માંના શ્રી બ્યન્ન કૃષ્ણમૂર્તિ લેખકના પરથી)

ખાડે

નાનિશ એન્ડિનો, બળ તુલ્ય, આધુનિક યુગે કે નકામા બનેર જાતી હળવા વદાણા આજે પણ હિંદી મહાસાગર ખ તીને હિંદ અને પૂર્વ આફ્રિકાના માર્ગ પરના અવરજવર કરી રહ્યા છે આફ્રિકાને કાંઠે પહેરિનની પ્રજાએમાથી પહેલે પણ વહાનરા મેટું હોડીએ હતા, પણ તેઓનાથે અગાઉ ઘણા વર્ષોથી આ વહાણેા એ રસ્તે આવજા કરતા હતા, અને આજ પણ જગાવાર, નેારવાસા અને ઈસાની આ બાત પરચે આપતા -રી રહ્યા છે

આ વહાણેાને 'ઘાડ' કહે છે સદીઓ પૂર્વે જેવા તેમના દેખાવ અને બાધણી હતા, તેવા આજ સુધીમા ન ફેરેા જ ફરક પડ્યો છે આજના ઝડપી યાત્રિક વાહનેા આગળ ચેારી પ્રવર્તિની દ્રષ્ટિએ આ વીજા અને સાધનવિહીન ધાડ કયારનાં બધ પડી જ્યા હેાત, છતા તેઓ પૂર્વના ઝપાસેાના ગામે ફરજ ઔદ્યની જ અગ્યતાથી આજે પણ અવરજવર કરી રહ્યા છે!

ઈસ્વી અગ્યારમી ૨૨ વર્ષે જ્યારે કે ગેાવાસા નાગરવા આ વહે ગેા આગ્યે જ ફરજ ઠનથી વધુ વજનના હતા તેમા નાવિકેા આરવના ગરા સપૂરતે હોય છે એકબાર કેાચ્ચિનેાના આગમના ગાસ્ત્રા-ગીવથી આકર્ષે એક વહાણ જોવા હુ ત્યાસ ગયેા હતેા તેમેાં કુલાજ્ઞ નાવિકેારીનેા ગઠના હતેા૨તેના સદ સાદાદેશેાના બનેલા હતા, પાણી ભરી રાખવા માટે સાધારણ કદના કેટલાક બાટલાઓ હતા, જ પણ વહાણ બદરના પહેાચ્યુ ત્યારે ખાલી થઈ ગયા હતા, તેના ખલાસીએ ઓએ ઓ સફર પહેલી જ વાર કરી હતી, છતાં કઈ પણ અગાધ અનુભ ન હેાય તેમ તેઓ આનદી લાગતા હતા! આવુ સા પશ્ચિમના કાઈ નાવિકેાએ અનાવ્યુ હેાત તે તેના સમાચાર બા ઓમાં મેાટામેાટા ગવાતા હેાત પરતુ પૂર્વ કે પૂર્વ ન

માલદીવના વહાણવટીઓ અવારનવાર દેશને કાંઠે આવે છે આવેા કારણે માર્ગ દર્શનમાં ધ્રુવીતારા નજરે પડે છે રાત્રે સૌથી જગાણી એવે તારો તકેનાં છેવટેના વહાણેા મદ્રાસ સમ રીને પાચેકના વહાણેાને એકબર ત્રણ છે માલદીવના વહે વટીઓની આધુનિક યંત્રોની નજર દેડવી છે તે એમેા દબેાચ પ૫ રહ્યા છે, પરતુ હજી અરબી, આફ્રિકીઓ ને અન્ય હિંદીએ એવા સાથન નથી છતા તેઓ દુનને માલદીવને પ્રવાસ કરી રહ્યા એ કેમ બની ગયે ? પશ્ચિમના લેાકેાને મન આ એક ભેદ જ પ્રશ્ન છે. તેમેા સતેાષકારક ઉત્તર મેાઈ પણ આપી શકતુ નથી તે માનવા લાગ્યા છે કે પૂર્વના નાવિકે અદ્ભુમાન અને અનુભવ આ વાલાળા પ્રવાસેાને ખેડે છે અને નકીળ બાબતેા હેાય તેા જ ત્યાંજ પહેાચે છે, નહિતર મદ્રાસવાસના પેઢાળમા આવ્યા બદ બબ પરતુ આ નાવિકેા આવી અનુમાન પર આધ્રિકા સાથે પ્રવાસ બેડતા તેઓ પાકા, ગણત્રને ન અનુભવી હેાય છે તારાઓ એકબેક તારા નીચે ક્યુ સ્થળ આવેલુ છે તે તેઓ સહેલાઈથી કહી શકે.

પશ્ચિમના વહાણવટીઓને જ્યારે સૌથી પહેલે આરબ વહાણ વટીઓને બેટા થયે ત્યારે તેઓએ આરબો પાસે લેાહચુબકથા સોયેા જોઈ હતી, જે વડે તેઓ દિશા નક્કી કરતા હતા, પરતુ આપણે જેન્ટા આરબ ધાડ બેન્ચે હોઈએ, જેઓ કશા પણ સાધન વિના આગસની વાળીલાગી જઈ ખેડે રહ્યા છે.

સૂર્ય, તારા ને ઋતુઓના અનુભવ એ વહાણવટીઓના સૌથિ ચ સૂર્યના ઉદય ન અસ્ત વેળાના દેખાવ પરથી દિવસ અને રાત્રિ ની બીની અવવા સૂર્ય હવાની તેઓ ગણત્રી કરી રાજ છે કુમ્મ ગા માસ પાણી હેાય તો પછી પવન અને ઝડાવાત વહાણને ગમે તેમ ફંફે અને જ્યારે બીજા વહાણવટીઓ નાસ્તા કરી, સાથે ન નાજ હેાય તેવા અરેબિયાની ઢીબે એ તો સાથ સામાન બનાવ છે

દરિયાના ખત, પિરાશ્ય અથવા ક્રાયતાન રહે છે એવી વાતેા આરબ વહાણવટીઓ માનતા નથી, અથવા એમેા માનતા હેાય તેવા દેખતા નથી 'બની આદમ' એટલે મનુષ્ય 'અલરૂહ મગ્રહાલ' એટલે બુધની પેદાશમા સૌથી સવોત્તમ છે! પછી તેને કેાઇ ડર જ નથી આરબ વહાણવટી હિંમતવૂક છે શ્રદ્ધા ઠગારો અને ભરેાસ તેઓને એ ઠી કોઇ વાત ડરાવી શકતી નથી

હિંદી નાવિકેા દરિયાપરીને નાળીયેર, કૂલ, ઇત્યાદિ ચઢાવીને, સ્થાદિશીઓ પરધના અને ગીતેા ગે ને આરબો અલ્લાહને અત્તર ને 'બિસ્મિ' કહી,હિર વહાણને રૂંઢીનેા ઠપ્પાર કરીને સફર શરૂ કરે છે

હુકમો એવાં વહાણેા બધાય છે જ્યાં સોબતનું નામ સરખુ હેાય આ તરફનાં બધા વહાણવાના નાવિકેા એવા ખ્યાલ ધરાવે છે કે દરિયામા કયાક એવેા પહાડ છે કે જે બાલુમાથી થઇને નીકળતા વહાણેાનુ દરેક લેાખંડ જે પદાર્થ તરફ ખેંચાઇ જવુ એ અને તેની સાથે બાદ ઈને વહાણનાં પાટીયાં પાટીયાં ઘુસ્રા પડી જાય છે! આરેબિયન નાઇટ્સમા આવી જ એક વાર્તા છે જુ એ વાર્તાની શરૂ આત આફ્રિકાના પૂર્વ કાંઠા તરફથી થઈ હતી ? બનવાયેાગ છે કે સખ્યાબબ વહાણેા સુધ થઈ જવાના કારણેાને ખબરાને અંગે આવી વાર્તા ઉત્પન્ન થઈ હેાય, પરતુ આખા ખારકાઠામનુ વહાણ ચીલાસા ઠકાણે નીજરે છે એ શેાક વજનની વાત છે

ગરકલ અથવા ઇરાની અબાતની આવતા જંગી 'બબાકાર' નામ-ના માઠ, એ લહુરાલુકાં બધા માઠબોગા, ૨કાકપલ્લામા ચટે બેના હોય છે. આ વહાણોની બોટમ ૪૦૨૨ાબની શોબનો હોય છે. આ બનાવા ૧૦૦ ફૂટ લાંબા ને ૩૦ ફૂટ પહોળા હોય છે તેને એક બેક ૩૨ ને એક બહાર બોગ બે દીવાલો હોય છે બેની વચલી બોલી જગ્યામા ચૂના ને માટીનું એક મિશ્રણ બનાવા આવે છે, જેથી પાણી તેમાં પ્રવેશી શકતુ નથી. ઇપરના ભાગમા ગારેલુંનુ તેલ અથવા ચરણી લગાડવામા આવે છે બારે વજનની સ્ટીમરોની સરબાગણીએ આ વહાણો બનેલે પાણી પર સાથ ઉપર તરતા હોય બોમ લાગે છે, છતાં ગમે તેવા તોફાન સામે તેઓ ટકી શકે છે

બીજા પ્રબ્યાત ધાટ 'કટ્ટે'ચે. આ વહાણો જગબાર તરફ યુ-પકળ નબરે પડે છે. લામુ તરફ આવા વહાણો બાંધવામા આવતા હતા કારીબ ૬ આ વહાણો પાકી-આબોને નાળીએરનાં દોરડાં વડે ટાકાને બનાવેલા હોય છે' આથી જંગી મોજાંઓ સામે ટકી શકવે ઉમિસિસ્થાપક રહી સારીરીતે ટકર ઝીલે છે ૪૮૫૫ા કટ્ટેને બનબાર મસીઓ 'કાગા મામીવારી' નબવર (ઘુડ નીકા) જેવા કહે છે

હિંદી મહાસાગરના આ જંગી પુરાણા વહાણના ચાલાકા, બાબુર, કાપ્તાન, કોમેદ્રાદીદાન રોજદ્દબા પબને જુદીજુદી બતનો બાત બરબામા આવે છે. ઉલાસ્ટ્રીને બવારીઓ એ બાલની ઉપર બેક બમાવે છે અને બહુ જ ઓછી જરૂરિયાતથી દહાડા ગીનાને છે દુબાંગ્યે તો કદાચ આવાં વહાણોમા નજાજ કે પાણી ખૂટવા માટે તો તેઓ રસ્તે ગળગી સ્ટીમરને અટકાવે છે દરિયાઈ પ્રવાસના આજુબાજુમા કાનૂન પ્રમાણે અરસપરસ મદદ કરવાની દરેક પર નૈતિક ફરજ રહેલી છે.

ધાડની મુસાકરી એકલે સમયની ઓછી કિંમત, ઓછુ ક્રામ અને આબરુ નથી તુચ્છ રાખે કરવાના હોવા કે નથી બિજબારાને કે બક્ષિત બનાવવાનુ હોતુ. સવાર ને રાત વચ્ચે પાચ વાર 'અલ્લાહો અકબર'ના ખુલ્લે અવાજ સાથે ગહાન સજ્જીકારને યાદ કરવામા આવે છે.

જે રબ્બે સ્ટીમરો જઈ શકે તેમ નથી, ત્યા આ ધાડ જઈ પ-હોચે છે અને કેપરાં, કોમેર, જીવાર વગેરે સામાન કબાડીને મુખ્ય જગ્યાએ પહોચાડે છે અને નાનામા નાના રબ્બે પણ જવા તૈયાર થાય છે; છતાં રેગડેવા કર્યાંનો તેઓ કદી ત્યજે કરતા નથી

બેટ વખત આવા સૈનિકો વાક ગુલામોની દેખરેખ ચરી પોતાનો ધર્મ બજાવતા. ત્યારે તેઓ કેટલી સપત્તિ બચારવાના કાર્યમા સારો દિબસો આવી રહ્યા છે એમાસામા જગબાર-રેના મહિનાની કિનારો સૈનિકો વહાણોથી ને જનબારની સાકલી બબ્બરો ને ફાદી-બાનાબેર એના બબારીઓથી એવા કબરતા જણાય છે. જે બ્રહ્મ-ણિબન નાદિરશાની વાર્તાઓની યાદ આપે છે આ ઋતુમાં કરદરથી વહાણો આવીને જગબાર ખાતે વિરામો લે છે અને બબારીઓ પોતાની પેઢીને મનદચિત્ત કબવિન કરે છે.

આજના બંનયુગમા આ ધાડ વિષે બધું કરી ગયા પરતુ આપણે તે બનવે સબબદારીનો ખરો કબની ગ્રહિબબોને વિષે પરબા જ ન હોય તેમ પોતાની બેની બે પુગાવી દબે વહાલા બાપવા કરે છે અને બાધુનિક સાધનો વિના લાબી સફરોના હેતુ બિજબાર છે તેના સદ્ભર બબ્બ કર રાખ્યા વિના બબાકાના બેટલા જ બેગણી અર બેટવા કરે છે. ખરે, આ લોભને સાગરના ગરા સફરીબો છે!

—('બાદિકા'માથી)

ચંદીબોલ

કબ્બના મારા વગવાટ દરબ્બાન કેટલાક પ્રતિકૂળ સબોગો બાને માનસિક- બગવી માટી તબિબત લાવી. કેઈ બિને 'ચદીબોલ' બવા સૂચના -ની. ન્ હૈય ર થયો, અને બેકાદ બે મિત્રો સાથે પ્રબાણ ર્ક્યું

બ્રહ્મણી કબિબારા ઘોટ સુધી અમે ટ્રેન રસ્તે ગબા. ત્યાથી પાચેક માઈલ ગાડાની મુસાકરી કરી અને બેક નાનીસરબી ટેકરી પાસે પહોચ્યા, તેના પર ચઢવા માટે, બે તરફ ઢાળી બબ્તકોની બ્બારથી સુબોભિત બેક વિશાળ માર્ગ હતો. પરિદેવ ગિનીદેશ બે બટાય બાથી અમે ટેકરી ઉપર ચઢીના ગરિદ પાસે બઈ પહોચ્યા ગરીબ ભરબા બોળેલા બેક યુવાન સાધુએ અમને પાણીના બારદારામા ગેનરવાની સબૂચટ કરી બાપી અને પછી તો ત્યા રહેતા ત્રીબ પ્રારબસ્થાત્ર ગા-માધ્યોગો સાથે બનારો કાર્યક્રમ બાપબામા બાવ્યો હતો બેમ

પ્રભાતમા પ્રરબ્બાના કલકલાટ વચ્ચે કુટના નદ્ધાવાનું, ચદીમા-તા પાસે બ્રાક્રબ બાજ લઈ ત્યબવાનુ, બારદે વાગ્યે 'ડોકેનો રબક્ષક વચ્ચે બબ્બાવાનુ, બપોરે થોડુ કબિબાદ કાબ બાદી બોક્બાનું કે બાદ કેપબાનુ અજર માકબાજક કે કબ્બકલ તોડી લાવવાનુ-કરવાનું, સાજ બારતીના ઘટારબ બાજબવાનો, રાત્રે બાવાજીની મદ્રુતીમા બાજબની મૂત બગ્યાવત્તની, અને મોડી રાને બબેક ક્ષ્ત્રબજીબાનુ ગિશ્રિત સબીત સાજબના નિદ્રાપીત વાતાનુ આ અવનીત પ્રમુનિબો માટી લબરોથી તબિબતને ત્રબ્બાર ૬ દાડાબા ટેકાબે લાબી દીધી.

અને પછી તો 'ચદીબોલ' માટે મન એક બગાસાવિક માર્ગ જવું બની નયુ, બટલે ત્યારબાદ કબીને તેને વિષે થોડી વધારે બાદિની મેળવતા બબ્બવા મનનુ કે બાજની ક્રબ્ટ વર્ષ પહેલાનુ ચદીબોલ બટલે જગલી જાડીબી બબ્બર ટેકરી, અને તેના વાબનો પણ વાસ બહોતો. કોટકોબાર ઘેરે ફર બાવેલા બગબારાબી કોક રબ્બો-બાડબો દરિયારો ત્યા વાડકા લાપવા બાવી બટતો કે કોક બબ્બબ્યુ દોર પાસ બાવ્યા બાવી બટતુ. બે સિવાય તે ટેકરીના મેક ફરબેબ ન હતો. પબ્બ પુરીની પત્રાબાળા યાત્રા કરવા બાબેલા બે યુવાન સાધુબ મન બે સ્ટીક્ષ્ણ ટેકરી ઉપર બાબ્યાંચુ અને તેબે ત્યા મુકામ નબ્બ્યો

શ્રીમેબીબો બાનુબાનુબાગી બ્રહ્મ શ્રી 'બગત બેઠળ' બનુ થવા લા-ચુ. બકોર સાધુબો નબની પાસે નજન -સાથ વાની બાબિક મે બટ-બાક્ષ્યવ્ય કાર્ય પબ્બ -સાથના ગારબ્યું બને સાથે થોતે પબ્બ તનમોટ બાદેનત કરવા લાગી નયા વિશાળ બાવતીના રાજમાર્ગ કેમ, ચટ-' વચાળી સડક તૈયાર થઈ પની ગાદિરબા પીનડમાંદનુ કાર્ય બાર-બાવ્યુ, અને તેબેના પ્રબ્બાનાનાં પાબી પાણીને બાનોસરબેર પૂર બબાવ્યા. બાનબુબા લુગા બબાદા ગોબાં નબવાબા, બાકબાજ અને કબ્બકનું 'બા-પબ્બ થયુ અને ચદીબોલ ગ્રાબિના બાશ્રમ જેવુ બની નયુ મોબ' શુદ્ધબે બેચાર બેરદા બબારા બબાવ્યા.

બાજે ચદીબોલ બોરી-સાના ગ્રબ્બાનીબોનું સ્વબ્બ બાશ્રબ-સ્થાન થઇ પડ્યુ છે તન બનેગમના લાબોએ બે કેસાબોનો ત્યા વિ-સામો મળે છે, દુ.ખિબાબોને બબાશ્વાસન મળે છે, શ્રીમતોને મનર-ગમની સબબરો બબી બાબી, પરતુ બાજાન-ય લાબેને મૂનેલ બાબી મન નેડલા સાધનો તો બરજ છે ચદીબોલની બા તમગીરીબો સાધુ સાથુ જેવરાનદજી દસ વર્ષની બતત ગદેનતનું પરિબૂામ છે. બે કર્મબોગી રોજ બાદરેક કલાક માગ કરે છે બ્રાક્રબ્યુગીની બાંકી રસ્તાઈ કરવાનુ તેમજ બનિબિબોને પીરબવાનુ કામ પબ્બ બતે બ કરે છે. દિલના લાબ્બના બાજનુ બાજા સાધુબો બાવુ કાઇ- કરે તેવ?

—દ્વારકાદાસ બારદ

માઇક્રોફોન વેર બનાવો

નાનપણમાં આપણાંમાંના ઘણાએ રીવાચણીના ઓખાની મદદથી ટેલિફોન બનાવી વાતચિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હશે એ પ્રયત્ન નિષ્ફળ લાગ્યાજ હશે એમ કરી સત્ય નથિ, કેમકે અની પાછળ પણ પદાર્થવિજ્ઞાન (physics)નો સિદ્ધાંત તો રહેજ હતો. તેમાં આપણે હવાને બદલે દોરીને માધ્યમ (medium) બનાવી વાત કરતા હતા પણ એ બનતો ટેલિફોન વધારા ઊંડાણી ગહાય નહિ, કેમકે તેમાં અવાજ મુકરર્પણે ઘણો છે

ટેલીફોનના મુખ્યત્વે બે વસ્તુઓની જરૂર હોય છે: એક તો આપણ મોઢવાનું યંત્ર, જેને ટ્રાન્સમિટર અથવા માઇક્રોફોન કહેવામા આવે છે તે; અને બીજું અવાજ ઝીલવાનું યંત્ર, જેને રીસવર પણ કહેવામા આવે છે તે પ્રથમ આપણે માઇક્રોફોન કેમ બનાવવું એ વિચારીએ તેવાજ માઇક્રોફોન ઘણી જાતના આવે છે, અને તેકે તે ઘણા વખત સુધી સારૂ કામ આપે છે, પણ ને દરેકના ઉપયોગને ચોગ્ય તેવાં દોરવા નથી તેથી આપણે આકામા સારૂ માઇક્રોફોન કેમ બનાવવો તે જોઇએ

પ્રથમ એક ૨ફૂટ ઉંચ લાંબો–પહોળો સફાકોરસ દેવદારના પાટિયાનો ટુકડો લો હવે બી જ આપણ બી- પ્લાઈવૂડનુ પાટિયું લો આ પાટિયું ત્રણ પ્લાઈવૂડ કરતો તો સારૂ કામ આપશે હવે દેવદારના પાટિયાની વચ્ચમા બી કાળીઓ મારી, તેની વચ્ચે પ્લાઈવૂડના પાટિયાને જીંખુ કરો આકરણ કર્યા પછી, કયાંથી સાધારણ કદની બી બદની ટુંકચેલ (બેટરીઓ) વાગે, અને તેને સાચવીને તોડી, અંદરથી કારબનના સળિયા (carbon rods) કાઢી લો એરસ બેંકરીમાંથી કાટેલા કારણ હોંઠ પણ ચાલી શકશે આવા બે કારબન બી નકી પ્લાઈવૂડના પાટિયાની બરાબર વચ્ચમા, એક બે ઇચને અંતરે, અંદર બે કારબન બરાબર ઉભે આવે તેવા બે કાણા પાડો, અને તેમા બને કારબન બેસતા કરો જે કારબન તમે આ રીતે એકાઠા તેની વિનજળી બોગાડો નહી લીધેલી ન હોવી જોઈએ હવે આ બાજે કારબન લો અને તેને બને છેડે ઘણીને બાજુદાર બનાવો પછી જે બે કારબન તમે પ્લાઈવૂડમા બેસાડેલા હોય તેમા સારદીથી ઘોડેક ખાડો પાડો અને તેના બને બાજુએ આગીવાળો આ ચીપે કારબન બેસાડી દો આ પ્રમાણે માઇક્રોફોન તૈયાર થયો આવા બા ઘરેક ફોનની સકળતાનો ઘણોખરો આધાર બે કારબનના ટેલિકેટ ઉપર ઉભર છે અ ર્થાનમા રાખવુ.

હવે રીસાવરી કનેક્શન લેવા મટે, કારબનની વિજળની બેઠાઓને એક બે ફૂટના બે ફોલિનિબબ વાયર રેબુ કરો, અથવા સલ્ફર્ડ રીતે બાંધો એ તમારે ત્યાં રેડિયો હોય તો એનો બે ચિક્કણ સ્ક્રાઉવાનાં કાણામાં આ બે તાર ઓગી દો પછી માઇક્રોફોનની નીચેના પાટિયા ઉપર એક ઘડિયાળ મૂકવો તા ઘડિયાળનો અવાજ અનેકગણો મોટો થઈને રેડિયામા સંભળાશે જે બધુ સરજરૂપર્વક કર્યું હશે તો માઇક્રોફોનની આજળ બોલેલુ રેડિયામા સાભળી શકાશે જેમ દરેક માઇક્રોફન રેડિયામાં સાંભળે પહેલા વપરાશ ટ્રાન્સફોર્મર મૂકવું પડે છે; એટલે ટ્રાન્સફોર્મર મૂલ્યુ હોય તો પણ સારૂ કામ આપે (સ્ત્રીજળની દુનિયા) –પ્રોધ્યદ્રુ મા વૈદ્ય

લટાયક ઉંદરડો

જાદરની જાદીજાદી અનેક જાતો થાય છે, પણ તેમા હૅમ્સ્ટર (Hamster) નામે ઓળખાતી જાત બીજાની જે મુકાબલામા ડાહ્યાપણા નીરમદેશમા તળા અસિયાના માઈનોરિયામા આ ગાળે આવે છે અાજુ અને લટકુ એ બે જ કાર્યા વચ્ચે આખે એની જિંદગી વહેચાઈ જાય છે પોતાના આનંદમા આવતા ત્યારે તે પ્રાણી સાથે, તેની અદિ પકડાતો નથી ખાસ કર્યા વિના. તે બાબતમાં વહે છે, અને એ- ચાર રાતમેદાને પડ્યા પછી પા ની પાની તો કરતી જ નહિ એવા વીરનિદ્રાને એ વરેલા હોઈને, કુદરતે કુદરતી બધી જાતના સુધરી એ લડવે ચાવે છે માણસને પણ એ ચોકખી રેપાછી એની હાદ મુજબ ટીવી પરવાની ઘોડા જેવા કરોવર પ્રાણીનો પણ ખ્યો બધ નેને નથી જાતનો કોઈ સામે ગજબ નો પોતાના ત્યોકાં કુદાવીને તે આકાશ બે પગેરૂ બાજ છે અને સીધો તેના પર ધ્રમો બધ છે આપણને પ્રાણીઓ સાથે ન નહિ પણ પોતાના બનવાઓમા સ થે પણ તે હમેશા વધ્ય બચાવનો રહે છે

—પ્રપૅ

કેટલાંક પરિમાણો

એક અમેરિકન વિજ્ઞાનમાસિકમાં નીચેનો કોઠો તૈયાર કર્યો છે

પરિમાણના આંકડા	આપની વસ્તુ કે પદાર્થનું નામ
૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૧ તસુ	વિદ્યુદ્કણ–'ઇલેક્ટ્રોન'
૦૦૦,૦૦૦ ૦૦૩,૦૦૧ તસુ	. . .
૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦૧ તસુથી	પરમાણુ —'પ્રોટન'
૦૦૦,૦૦૦,૦૬ તસુ સુધી	
૦૦૦,૦૦૬ તસુ	સામન્ય પરમેાણુ પડ
૦૦૦૬ તસુ	દિયુપેપરની જાડાઈ
૦૬ તસુ	. . .
૬ ૩ તસુ	સાધારણ ટુકની જાડાઈ
૬૩૬ તસુ= ૦૧ માઈલ	સાધારણ ધરની પહેાળાઈ
૧ માઇલ	.
૧૦૦ માઈલ	અગાદાબાદથી બારુચ જેટલુ
૧૦,૦૦૦ માઇલ	પૃથ્વીનો વ્યાસ
૧૦,૦૦,૦૦૦ માઇલ	૪૦ વાર પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા
૧,૦૦,૦૦૦ ૦૦૦ માઇલ	પૃથ્વી ને સૂર્ય વચ્ચેનુ અંતર
૧૦,૦૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ માઇલ	સૂર્યમંડળનો વ્યાસ
૧,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ માઇલ	. . .
૧૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ પ્રકાશ વર્ષ	પાસેના પાડેના તારાનુ અંતર
૧૭૦૦ પ્રકાશ-વર્ષ	આપણે તારે બળુનો વ્યાસ
૧,૩૦,૦૦૦ પ્રકાશ-વર્ષ	'ઇગલેમાંસ'–ચિત્રવેા-વ્યાસ
૧,૩૦,૦૦,૦૦,૦૦૦ પ્રકાશ વર્ષ	૧૦૦ તબુના વ્યાસવાળુ દુરબીને જ્યા સુધી જોઇ શકે તેવી દૂ ર આવું અંતર
૧૩૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ પ્રકાશ–વર્ષ આઇન્સ્ટાઇનના બ્રહ્માંડનો વ્યાસ (ઇંગ્લેંડ)	—કાન્તિલાલ પડ્યા

નવાં પુસ્તકો

આછકની ખેતીવાડીસરવા તરફની બે પુસ્તિકાઓ Independence in Inheritance of the Loose Smut Reaction and Lemma Colouration in an Oat Cross, અને The Second Annual Report. બે વિષયમા ૨૭ વર્ષાનાંને માટે કર્યો છે હાસ્યબંગ્રા: રમણ દ્રચમઓને સસ્ત્ર લેખક–રમણલાલ નાનાવાલ શાહ, પ્રકાશક–બાલજીવન કાર્યાલય, બાલવાડા, બારોડા, ૦–૧૨–૦; ધરતીને ખોળે - ટોલ્સ્ટોયની 'એક માણસને કેટલી જમીન જોઇએ?' એ નામની નબળી હીની વાતોનો શ્રી ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહે કરેલો ગુજરાત અનુવાદ–પ્રકાશક, શ્રી રામકૃષ્ણ સેવા સમિતિ, લઠારાની પોળ, સારંગપોરી, અમદાવાદ

આ માસ ઇતિહાસમાં

ડીસેમ્બર

જૂનો રોમન કૅલેન્ડરમાં જ્યારે દસ જ માસ હતા ત્યારે આ બધાસ છેલ્લો દસમો હતો તેથી તેનું નામ (લૅટિન શબ્દ ડીસેમ=દસ પરથી) ડિસેમ્બર કહેવાતું, જે હજી પણ આ માસનું વર્ષ થયા છતાં ચાલુ જ રહ્યું છે. યુરોપમાં આ મારો બરફિયાળો કોપ વાળો તેને બરફાળ માસ, ધુમ્મરિયો માસ વગેરે નામો ગળેલા ઇંડાવાળો તેને 'વિન્ટર મૅનાસ' એટલે ક્રિયાળાનો માસ અને 'હેલીંગ મૅનાસ' હોલી મન્થ ઓઠસે પવિત્ર ગ હિનો પણ કહેતા, કેમકે ઇશુખ્રિસ્તનો જન્મ જયંતી નાતાલ આ માસમાં આવે છે આજે યે જર્મનો આ માસને 'ક્રિસ્ટમૅનાથ' કહે છે

તા. ૧ માર્સેલીઝમાં એક પહેલવહેલો હિંદને કિનારે પગ મૂકયો, ઈ. ૧૭૫.

તા ૯ નિઝામના ગાદેસણી વડા અને અકબીગદ યુનિ ની પ્રવૃત્તિના એક આમણી, નવાબ મોહસીન-ઉલ-મુલ્કનો જન્મ, ઈ. ૧૮૩૭ ગરીબ માબાપને ઘેર જન્મી, ઈન્ટ ઇંડિયા કમ્પનીમાં કારકુન તરીકે જીવન શરૂ કરી ઈંડિયાના તહેરીકદારપદે પહોંચનાર એ સૈયદ મેહદીઅલીને સર સાલાર જંગે ચૂંટી નિઝામનીનોકરીમાંથી રાજીનામું દેવડાવી, જ્યાંતેનેદરજ્જા સાથે નવું નામ રાજ્યુ. ૧૮૯૩માં નિઝામની નોકરીમાંથી નિવૃત્ત થઇ ૧૯૦૭માં મૃત્યુ થયુ ત્યા સુધી એગણે અલીગઢ યુનિવર્સિટીની પ્રવૃત્તિમાં જ પોતાનો બધો વખત આપેલો.

તા. ૧૨ અમેજ અમલ નીચે હિંદની રાજધાની કલકત્તાથી બદલેા દિલ્હીમા લાવવા આવી, ઈ ૧૯૧૧

તા. ૧૫ નૉર્વેજિયન દરિયાઈ સાહસખેડુ સરદાર રોબાલ્ડ આમુન્ડસેને દખ્ખણ ધ્રુવ સર કરી ત્યા પહેલો પગ મૂકયો ઈ. ૧૯૧૧.

તા. ૨૨ કવિવર ટાગોરની વિશ્વભારતી વિદ્યાપીઠની સાતિનિકેતનમા સ્થાપના.ઇ ૧૯૧૮.

તા. ૨૫ મહાત્મા, ભારતઆપણા પ૦ ગદન-મોહન ગાંધીનો જન્મ, ઈ. ૧૮૬૯

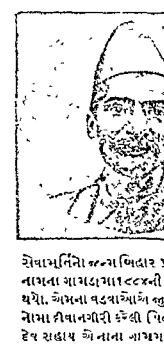
તા. ૨૬ 'આઇરિશ ફ્રીડેટર'નો અંત આ ગી રવતંત્ર ય ચઢાઇને 'આયર'ના નામથી નવ-જન્મ ગયો, ઇ ૧૯૩૭

તા. ૩૦ ૧૮૫૩ના બળવામા અમે જ જેનાપતિ સરરે લિત ફૅન્બ્રીગેવને હાથે નાનાસાહેબનો પરાભવ થયો અને તે અદશ્ય થયા

આ માસની વ્યક્તિવિશેષ

ભાનુ રામે-કમ્પ્રસાદ

પોતાના દુઃખ ત્યાગ અને મહાન સેવાઓ વડે 'બિહારના ગેરી'નુ બિરુદ પામનાર એ

રોબામૂર્તિનો જન્મ બિહાર પ્રાતના છપરાકરી નાગના ગામડામા ૧૮૮૪ની સીલ ડીસેમ્બરે થયો. એમના વડવાએાએ લાંબા લાંબા સમ્બન્ધોમા કીર્તિવાનગીરી કરેલી પિતા મુનશી ગહાદેવ સહાય એ નાના ગામના વૈદ હતા

બ્રસાદ વર્ષની કરારે એક મૌલવીને ત્યા ફારસી બાબુવા બેઠા અને પછી છપરા જિલ્લાની મુખ્ય શાળામા દાખલ થયા એમની બુદ્ધિ નાનપણથી જ તેજસ્વી હતી, અને એ અંદરણ અભ્યાસરત રહેતા કે શારીરિક વિકાસ તરફ બીલકુલ લક્ષ રહ્યુ નહિ આજનું એગાનુ ક્રમ-પિડિત સુકક્ષ્ય કી શરીરએનુ જ પરિણામ છે

૧૯૦૨ની કલકત્તા યુનિવર્સિટી એન્ટ્રસ પરીક્ષામા બેઠેલા ૨૦ હજર વિદ્યાર્થીઓમા બિહારના ખૂણાના નામડાનો આ વિદ્યાર્થી પહેલેા આવ્યો કૉલેજકાળમા એગણે બીજી પ્રવૃત્તિએામા પણ મન પરોવવા માંડયુ, જેમા છાપાંઓના લેણો, સભામા અને બારીકણે ઉપસતા ધાર્મિક જ્ઞાનપ્રચાર માટે સ્થપાએલી 'ડૉન સોસાએટી'નું કાર્યવેન મુખ્ય બન્યુ અને તેના મુખપત્ર 'ડૉન' માસિકનું સંપાદન પણ એગણે કરવા માંડયુ

૧૯૦૬મા પહેલા વર્ગમાં બી એ પાસ થઈ ૯૦ રૂપિયાની સ્કૉલરશિપ અને ૧૮ રોનાના ચાર મેળવી એગણે બિહારના નાગ ઊજળુ કર્યું અને એમ એ. તથા બૅલ્એલ બી ના અભ્યાસ રાઠ કર્યા આ વખતે તેમને વિલાયત જવાની ઇચ્છા હતી પણ પિતાની માદગી અને માતા તથા મેટા-ભાઈની નારાજને માન આપી ગાદા બનુ પડયુ. એથી એગનુ મન ભાગી ગયુ અને સામાન્ય નજરે તે એમ એ. પાસ થયા

રાજમા મુજફરપુરની બ્રતિષ્ઠાદ સાહ્યનુ કૉલેજમા પ્રૉફેસર તરીકે અને પછી પ્રિન્સિ-પાલ તરીકે કામ કર્યું; પણ સિક્ષણપ્રવર્યમા બહુ રસ પડયો નહિ, એટલે ૧૯૧૦મા પરી-ક્ષાતની પરીક્ષા પાસ કરી આ જ સરસામા ગોખલેછએ એમની કારકીર્દિથી આકર્ષાઈ એમને પોતે સ્થાપેલી સર્વન્ટસ ઑફ ઇન્ડિયા સોસાયટી ગોતલા આમહ કર્યો, પણ કર્યા કહુબીએાની કચ્છાને માન આપી તે ઊગિરવા ઇચ્છા રેવી પડી અને કલકત્તે જઈ એગણે વકીલાત સરૂ કરી ત્યા એનાનું કાર્ય એટલુ તીવ્રી આપ્યુ કે લૉર્ડ સિહા, ડૉ. સર રાસબિહારી ઘોષ, દેશબધુ દાસ, હસન ઇમામ વગેરે જેવા ગદારથી પ્રારાશાસ્ત્રીએા પણ ચકિત થયા અને પ્રત્ન તથા શક્તિ એમને ચરણે આવ્યા. ને પછી એ પદવા હાઇકોર્ટમા આવ્યા ને ત્યા તો ધનના ઢગલા થવા લા-ગ્યા પણ એ બધુ ઘરમા ન રહેતા ગરીબ વિદ્યાર્થીઓના અભ્યાસ પાછળ, નિરાધા-રેાના રાછ માટે અને બીજા રોવાકાર્યોમા વહેવા લાગ્યુ, ને એટલે સુધી કે ૧૯૨૦ના અસહકાર વેળાએ એગણે સામાજિક ૩ હજારની પ્રેકટિસ છોડી તે વખતે એગની પૂછ પરી પેંદર રૂપિયાની વે નહોતી !

પછીયુ હાઇકોર્ટમા એ વકીલાત કરવા આવ્યા એ જ વર્ષે ગ્રન્ટિસીયર બાબુ એ વર્ષોપા-રવુના ઓફેતાની પાયમાલી ગ્રોતે ક્રમ આદોલન શરૂ કર્યું તેની તપાસ આગેગાધીજી તથા થયા, અને એગા રાજેન્દ્રબાબુએ જે સહાય એમને કરી તેને લીધે તેઓ પરસ્પરના નિકટ પરિચયમા આવ્યા બાબુની વિભતિત્વને કો ઇને કરેલી બારકે રાજેન્દ્રબાબુને જીવન-પ્રવાહ રાજકારણ તરફ વાળ્યો.

ત્યાર પછીનું એગનુ જીવન મુખ્યત્વે એ ગાના પ્રાતના સેવાકાર્યો પાછળ અને રાષ્ટ્રરોત્ર વખતી જગી રાજકીય પ્રવૃત્તિમા જ વીત્યુ છે ઈ ૧૯૧૬, ૧૯૨૩, ૧૯૩૦ અને ૧૯૪૨મા બિહાર પ્રદ જોતરેલા ગદારપ્રદ. દુષ્કાળ અને ધરતીકંપ જેવા દૈવી સકટોમા એગની અબંદ, અવિરત, નિસ્વેદ સેવા અલેદ બની છે

હિંદી ભાષાના તે કમળા જેવક છે. પહેલા યુનિવર્સિટી વાપવામા અને તેમાં માધ્યમ તરીકે હિન્દી દાખલ કરાવવામાં રાજેન્દ્ર-બાબુએ લીધેલેા અગ્રબિહારના સિક્ષણના ઇતિહાસમાં નોધપાત્ર છે ૧૯૨૦ના અસહ-કાર પછી એગણે રાય બહાદુરનો ઈંકાબ ત્યજ દીધેા અને બિહાર વિદ્યાપીઠની સ્થાપના કરી ૧૯૩૭ની ચુંટાઈ કૉંગ્રેસનુ પ્રમુખપદ આપીને દેશે એગની રાજ્યપ્ય સેવાઓની ગદેરિત્ય કદર કરી અને કૉંગ્રેસના અગ્રિમ નેતાઓમા એમને સ્થાપ્યા.

એ અંદરા ના રા ય, નમ્ર, સાજુકૃત્તિના પ્રેમાળ અને કદાર છે કે એગને 'અજાતશત્રુ' કહી સબાધ એગના સૌજન્ય અને સેવાના માન બિહારને આગલુ આંસણ થાય

કોઈ મકાન ન લે કે લે, નિજ ધર્મે દૃઢ રહી, બાળા
એ ચિંતા ન કરે દીવો, પરકાજ મરે મરજીવો.

—રમણલાલ સોની

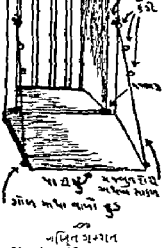
રેનિયામા જર્મીનદારો પોતાના ખેડૂતોને ગુલામ કે ગાળી નિર્દયતા પૂર્વકના જે માલામા ઓ વહુવણ વિગારવા માટે બિરુપ કીધાન નાનાનો પારકી ઝિન્સ પાયોનેજ નામે એક અત્યાચારી જર્મીનદાર પાસે તેને સરનામવવા ગયો પણ વાતચિતમા જ જર્મીનદારે આદેશનો ગિનજ નથી અને તેણે ગિજવાને એક ગોપ્પર જેવી કોડી બિસાડે તેને પને પકડી કહ્યુ કે ' અનિજિ અને પણી પારકીને ગારવાનો આ કે અપરાધ આપણી ગયો નેનો જે કોય તો ગારોજ છે, ક્યારે હું આપકે ગળે હાને એટલી ગારીરને દુખ દેગ આપી ગડ્યો નહિ ગાટે મને ક્ષમા કરો ! ' પારકીને ગારવાના અપકૃત્યથી મનમા તો ઝિન્સ પરતાપો જ હતો, તે આ આદ્યાત્મ ગાતિ અને નમ્રતા જોઈ ગળગળો થઈ પારકીને પને પડ્યો, અને તે ક્રિયત્યથી જ જર્મીનદાર પના એ કુટુંબ રેનિયામમાં સુખી-મા સુખી ગણાતા મયા એટલી સારી એની વર્તણૂક થઈ ગઈ

અનેકાર્થી શબ્દ ક્રર=કરવા, બાજવું કે કરવાનો, બાપ, ક્રિયા, જગા ઉોસ કે બીજ બાપ ને બધા, કોઈ પ્રાણીએ જર્મીનમા રહેવા માટે રેવુ કાણું, છિદ્ર, બોણ

ગદ્યવત્ ક્રમ પદ્ય : 'બાપિયાની બગ પારાબેરી' અથવા 'ગ્રેણીગામા પાચબેરી' બહાર ગદેર ન ગાય એ રીને બા ને બને પણ સબેર કરવા કાજ માટે બાવા ગારેલા વચન ગાજે વપરાતી બા ગદ્યવત વિષે એવી વાત છે કે બળવગ્રેા કોક બાપિયાની દુકાને ગાલ લેવા બળારગ્રહ=બિયાને બાપિયાત્ત કેતવા, બિયાને તેની અરબી પદ્ધતી સરકારમા બણ કરવા બનાવવા માટેની પણ ક્યા તો આજુબાજુના બાપિયાઓએ બળાર્દસ્તીએ રોકી લીધો, તે બિયાબાર્ડ સામા થતા નોબેલ પદારામા કાઢવા નાખી ગારવા માટેની જેવા બાપિયાએ તો રીતે બહાના એક કોગળાવા પાચબેરી નાખીને તેને કઢવા માટેના ગિયાભાસ્કરના મુળાદાને બાનીત કુટિયાકરી, પણ બાપિયાઓએ વાહાકો કરીને બહ ગારજ માન્યો ક્રોધને તેની બ્યાપ્તિ નિસ નો નહોવાથી કવિવાર ચાલી નહિ

દુનિયામા પદેય ડેડી લાંબાની પૉલિસી ૧૮૫૬ના બ્રબનની ૧૮૫૫ ગારીખ વિવિધ્યના બિળાન્સ નામના ગાકળને બાપાએલી

તમારા ઓરડાની ગારીના બાપને બ્રુકૂલ થાય એવુ પાડિયુ ગે ગાલબરાથી બારીના ઓકડાના નીચેના બાગમા બડી કે (બબરાતા સાથા નીચે બાવે તેમ) પછી ચિત્ર પ્રમાણે ક્રુ૨, દોરી અને કાંઓ બનાડી રે, એટલે બાંધુવત્તુ દબાવ રાખી ગ્રહાય, અને બોલીને નીચે પાડી નાખવાથી બીબત્વ બચ્યા ન ગોય એવુ ક્રુકૂર મેન તૈયાર થશે નીચેની અદ્ધતિગા બાપેલુ તેનુ બાલેખન આખી રચના સમજવી સ્વે છે

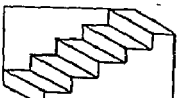
બબિત ક્રમગત

(૧૬+૩૩)−(૧૬૨)૨ =૦
(૭૨+૬૩)−(૨૪૩)૨ =૨૪૩
(૩૨+૨૩)−(૩+૪૭)૨ =૪૨૪
(૪૨+૫૩)−(૨૪૫)૨ =૬૪૨૦
(૫૨+૬૩)−(૫૪૬)૨ =૮૪૬૫
(૬૨+૭૩)−(૧૪૭)૨ =૧૦૪૧
(૭૨+૮૩)−(૭૮૮)૨ =૧૨૪૮૮
(૮૨+૯૩)−(૮૧૦)૨ =૧૪૩૬
(૯૨+૧૦)−(૯૧૦)૨ =૧૬૪૫
(૧૦૨+૧૧)૩−(૧૦૧૧)૨ =૧૮૫૧૬

આ બેના બાવળ

—કા ગ નેગી

હાકડી બાપેલા ને તાપ લાવે છે એ બાગી થવા તે બાતા ટ્રેક ને રાવે કાદવ અચારી રાખી, કપર ચોકુ મોકુ છાડી બાકી બનતા કિ ગાનબર રાખી મુખ્યુનેગરાવરે બોગથી ફ્રેરવેલુ પાણી નીચાંગિને પ્રદેશને બાવી હરકત નહિ કરે. બાપેલો કરનાર બે બાણીબ્રહ્મ કહેવે

દબિશ્રમને ' નમૂનો ' કપવી બાકૃતિગા "નહ નજરે, જેના ટાળી બાલ્યુથી ચટવાના ચક્રનિયાનીદાર બલ્યુગે, પણ દબિ બિબાગ્રહને પસદ્યતાં બીજે નજરે બેનર બનાવિયાં ઉદ્ધરા નથા હોવનેગા જનાબી બાલ્યુને ક્રમરે ખપેલી ક્રિયાપદ્ધતાં બલ્યારો બાકૃતિને ઉદ્ધારીને બોબાથી પણ બા બને ક્રમ બાગ્રહ પારો

ઑન્ટ્રેલિયામા ઔબી પ્રથમ બન્મેલા બોરા છોકરાનુ નામ સીમેર બન બ્યુબાન્ત બન્ન હતુ ને 'બાદ્રાન્ટ' નામના વદ્યાપક ઈ ૧૮૨૬ના બુવારની ૨૬મીને બન્મેલા

'ફેન્ટસી બાપર્ટમેન્ટ્સ' ચાપુબોના લોકે સાર્ક નાકબીના દાનની નાબુા નદીને ક્રપેલ ન કરે છે સાથ બને ફેલા બે રનના ને રાખે છે, અને ઘેાળાની કિંમત લાલ કરતા નીચી લેબાય છે

ચિન્તો ગદ્યગીમા ગદ્યની પ્રાબી છે તેની ગદ્યમ કલાકારો ૬૦ માલ્હ બ્રમથી હોય છે

આબરની તુચ્છાનીમા કેસ ચાલતો હતો બાદેરીબાના વકીલે વિરુદ્ધ સાક્ષીને 'પૂજ્ય' 'બાદેરીબી' એ તરમને રાખી ગાળ દીધી હતી કે કહેવા જોઈએ ''

સાક્ષી . (રાર્શાઇને) તે સ્વબ્ય ગાબુનો બાગ્રબ જોવાય ને તે નથી, સાહેબ ?

વકીલ : તેા પછી બજ સાહેબને તેા કાનબાં કહો !

ઉંટસવારો આ બે રીતના ચિત્રવિચિત્ર પોષાક ટાળી બાલ્યુથી (૧) ઝીન (૨) બબ્યાનનાબાણ

ટા રેગમી કપડાને ક્રાકટાના બેટડા પહરે છે (૩) બરસ પર ચાલતા ઉત્તર મુખ ટ્રેકાના બાળો

જાન્યુઆરીથી ડીસેમ્બર '૪૩ —— વાર્ષિક સાંકળિયું —— સળંગ અંક · ૨૨૬થી ૨૪૦

મુખ્ય ચિત્રો

પૂર્વરંગી

કાશ્મીરનું હિમાચ્છાદિત ગાગાદુ એન ઑસ બેન્ટે
ઑકટોબર-નવેમ્બર અંકનું મુખચિત્ર

ચરગ (બાજ) સોમાલાલ શાહ માર્ચ અંકનું મુખચિત્ર
ઢોલાગાકની ચારતા ડીસેમ્બર અંકનું મુખચિત્ર
બોરા રસિકલાલ પરીખ જાન્યુઆરી અંકનું મુખચિત્ર
બીજની કલા કનૈયાલાલ મદય ઑગસ્ટ-સપ્ટેમ્બર અંકનું મુખચિત્ર
ભક્તિમુગ્ધ મીરાં જુ દેસાઈ જુલાઈ અંકનું મુખચિત્ર
હુડુ-સુધ્ધ સી નિર્ગળાબહેન દેસાઇ મે અંકનું મુખચિત્ર

એકરંગી

અભિષેક સ્નાન નિર્ગળાબહેન દેસાઇ ઑગસ્ટ-સપ્ટેમ્બર ચિત્રપ્લેટ
અસગ્ન મહર્ષિ નિકોયસ રોરિક જૂન અંકની ચિત્રપ્લેટ
કૃષ્ણલીલા ગોકુલદાસ કાપડિયા એપ્રિલ અંકની ચિત્રપ્લેટ
કૃષ્ણ જ્ઞાન પી આર. રૉય ફેબ્રુઆરી અંકનું મુખચિત્ર
ગરબા-નૃત્ય હીરાલાલ પટેલ માર્ચ અંકની ચિત્રપ્લેટ
જળયોધ એન કી પગાવ ઑગસ્ટ-સપ્ટેમ્બર ચિત્રપ્લેટ
કૃદરી ભાનુ સ્યાતે એપ્રિલ અંકનું પૂ ૬
'બાધુર્યું છે કૃષ્ણ જ્ઞાન ગર્હી જ શ્રેષ્ઠ' ઈશ્વરદાસ જાન્યુઆરી-ચિત્રપ્લેટ
મેઘાવગ્રાન સી. નિર્ગળાબહેન દેસાઇ ઑગસ્ટ-સપ્ટેમ્બર ચિત્રપ્લેટ
રગત મનુ વ્યાસ મે અંકની ચિત્રપ્લેટ
સ્વપ્ન અને કુરા કનુ દેસાઈ જૂન અંકનું પૂ.૬
વિક્રમાદિત્યનાં નવ રત્નો ૨. મ. રા ઑગસ્ટ-સપ્ટેમ્બર ચિત્રપ્લેટ
,, ,, ઑકટોબર-નવેમ્બર ,,
સરસ્વતી વિષ્ણુકુમાર ભટ્ટ ઑગસ્ટ સપ્ટેમ્બર અંકનું પૂ.૬
સવાલ ગામડુ ભાનુ સ્યાતે જાન્યુઆરી અંકની ચિત્રપ્લેટ
સ્વરનો ગોબરુ પી આર રૉય એપ્રિલ અંકનું મુખચિત્ર
'હજી એક રમત બધુ—' શ્રીમતી કુમી એચ એન. હાલાસ
ડીસેમ્બર અંકનું મુખચિત્ર

ઇચિંગ, ડ્રાઇ-પૉઈન્ટ, રિલ્ફ વગેરે

ઉમા-ગણેશ (રિલ્ફ) શ્રીધર મહાપત્ર જૂન અંકનું મુખચિત્ર
કેશગુચ્છ (ડ્રાઇ-પૉઈન્ટ) યશોધર શુક્લ માર્ચની ચિત્રપ્લેટ
ગૌરી (રિલ્ફ) શકુન્તલા દીવાનજી ફેબ્રુઆરી અંકનું પૂ.૬
પ્રહલાદ ઘાટ (ડ્રાઇ-પૉઈન્ટ) રમેન્દ્રનાથ ચક્રવર્તી ફેબ્રુઆરી ચિત્રપ્લેટ
પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થ (રિલ્ફ) વિનાયકરાવ કરમારકર
ઑકટોબર-નવેમ્બર અંકનું પૂ.૬
બાસ્તી (રિલ્ફ) સુસુરુકાકી મર્ચન્ટ એપ્રિલની ચિત્રપ્લેટ
વિશ્વમાતૃકા (રિલ્ફ) કે કી વિષાઇ ડીસેમ્બર અંકનું પૂ.૬
હરગૌરી (રિલ્ફ) શકુન્તલા દીવાનજી માર્ચ અંકનું પૂ.૬
હરપ્રતિમા (રિલ્ફ) શકુન્તલા દીવાનજી જાન્યુઆરી અંકનું પૂ.૬

ફોટોગ્રાફો

કાશ્મીરનું દૃશ્ય પ્રાણલાલ પટેલ મે અંકનું પૂ.૬
બદામના પાન વિનોદ કેદારી જુલાઇ અંકનું પૂ.૬
ગઢાકાળેશ્વરનું મંદિર ૨. મ. રા ઑકટોબર-નવેમ્બર ચિત્રપ્લેટ

ટપાલની ટિકિટો (હરિલાલ બેંકરના સગ્રહની)

ટિકિટો પર એતીના સાધનો ડીસેમ્બર અંકની ચિત્રપ્લેટ
ટિકિટો પર જળયોધ ફેબ્રુઆરી અંકના પૃષ્ઠાનુ પૂ ૩
,, ,, દેશદેશના પર્વતો મે અંકના પૃષ્ઠાનુ પૂ ૩
,, ,, દેશદેશના શોધખો એપ્રિલ અંકના પૃષ્ઠાનું પૂ. ૨
,, ,, કોળાની જેવા રાજવતા ચિત્રો જુલાઇ ચિત્રપ્લેટ
,, ,, ગયદાની રમતો જાન્યુઆરી અંકના પૃષ્ઠાનુ પૂ ૩
,, ,, વિવિધ દેશના શોધખો માર્ચ અંકના પૃષ્ઠાનુ પૂ ૩
યુદ્ધપ્રયાસની ટિકિટોમા યુદ્ધ નાબની કરહસાર જૂન અંકની ચિત્રપ્લેટ

કાવ્યો

અક્ષિચનનું ધન રતિલાલ આયા ૧૬૬
અચળા પ્રતિયોગદેા ,, ૧૭૭
અહલાથી આવર્યા તનસુખ ભટ્ટ ૫૭
આત્મારી ભક્તિ ,, ૧૧૩
ઉદાર નમ્ર 'બાનુ' ૧
કલ્પાસને પ્રહલાદ પારેખ ૮૫
ઊપરગામા ચાદની રામપ્રસાદ શુક્લ ૨૯
કૃષ્ણ સુન્દરમ્ ૧૬૧
ખરી જિન્દગાની રા શુ. ૧૬૬
ખરુ ને ખોટું જશભાઈ કા. પટેલ ૧૬૬
ગાગોદીનુ સ્વપ્ન બાલમુકુન્દ દવે ૨૨૫
જયથી ગહાન હૈદરઅલી હુસેન જીવાણી ૧૧૩
જીવતર કલા રામપ્રસાદ શુક્લ ૧૬૧
જીવન ધૂપસળી હ છ ૨૨૫
જોયેા તાગિલ દેસા સુન્દરમ્ ૨૬૫
તપોનિધિ 'અનિમેષ' ૧૬૬
તારું ત્રિમત જશભાઈ કા પટેલ ૮૫
તારુંરે સરબ્યુ સુન્દરમ્ ૧૩૭

દર લાખ્યો
દાદાજી
દાદીમાનો ટ્રાન્ઝિસ્ટર
દિવસો ગયાં
દીપોત્સવ
ન બનેલો
નસીબ
નાસ્તાદાને
નિશા
નિ શ્વાસ
પરોઢ
પ્રભુદત્ત માનવ-જનને
પ્રશ્ન
બ્યારે ઉસ્તાદને
ભેરુને
મહાભારત હારમ્ય કરવા
માયુ

પ્રહલાદ પારેખ ૧૧૩
માનસુખલાલ ઝવેરી ૧૭૭
બાલમુકુન્દ દવે ૧૬૯
અશોક હર્ષ ૧
હૈદરઅલી હુસેન જવાણી ૧૮૬
જરાભાઈ ના પટેલ ૧
રમણલાલ મોની ૧૮
અશોક હર્ષ ૧૧૩
તનસુખ ભટ્ટ ૮૬
હૈદરઅલી હુસેન જવાણી ૧૬૬
બાલમુકુન્દ દવે ૧૩૭
રામપ્રસાદ શુ-લ, ૨૬
હસિત હ અર્ચ ૧૬૬
'ઘનીર' ૨૧૫
વેણીભાઈ જ પુરોહિત ૮૫
ન્હાનાલાલ ક, કવિ ૧
તનસુખ ભટ્ટ ૮૫

માનની દેવ થઈ શકે
યદિ નજુંચ-
યાત્રી
રજુ તો મધ્યે!
રાગ-મંચ
રાધન દે!
રે પાન્થ!
લમવિનિ
મનુષ્યગાર
વિલ્વચિત્ર
શું રે આઈ ને શુ ન આઈ
સમોધવણી
સાદ કરે છે
સુખન્યયા
સ્વજન
સહેજ સ્મૃતિ
હેરો!

રમણલાલ મોની ૧૬૭
કવીન્દ્ર પટેલ ૧૩૧
'બાલમુકુન્દ દવે,૨૬૬
'પ્રવાસી' ૧૩૬
જુ-દરજ, ૧૮૫
વેણીભાઈ જ પુરોહિત ૬૮
'ઘનેરા' ૨૧૬
દેવાલ્ય પરમાર ૧૩૬
વેણીભાઈ જ. પુરોહિત ૧૬૬
હૈદરઅલી હુસેન જવાણી ૨૨૬
પ્રહલાદ પારેખ ૧૮
'ઘનીર' ૨૪૭
પ્રહલાદ પારેખ ૨૨૬
વેણીભાઈ જ પુરોહિત ૨૦૭
હસિત સિ ભટ્ટ ૧૬૬
રતિલાલ ઝાવા ૧૬૬
વેણીભાઈ જ પુરોહિત ૧૩૬

દૈયાનો દવ — રામપ્રસાદ શુક્લ ૧૧૩

જીવનચરિત્રો

ચરિત્રરેખા

ઓરિસ્ટોટલ — અશોક હર્ષ ૧૧૬
ઑલ્વર સ્ટર્ડન, સર — ,, ૨૭૭
કબીર — કિસનસિંહ ચાવડા ૧૬૦
ગોપાળ હરિ દેશમુખ — વસંત ત્રેબી ૩૨
જ-લારા — રવિશંકર રાવળ ૭૧
નામ્બુદ્રીપાદ, ઇ.એમ.એસ. — ,, ૧૬૭
દામ કહુરી — દેસાઈ વાલજી ગોવિન્દજી ૪૪
ડૉ જુવા, ગાયનાચાર્ય — વસંત ત્રેબી ૧૪૦
વાલચંદ હીરાચંદ, શેઠ — રવિશંકર રાવળ ૪
વિશ્વેશ્વરૈયા, મોક્ષગડમ્ સર — અશોક હર્ષ ૬૦
સેન્જુચ્યલ હાનેમાન, ડૉ — 'અજેરાય' ૨૨૬

ચરિત્રચરેખા

આર્યેન્દ્રકુમાર (ત્રાટુલી) — ન ગ રાવળ ૨૨૬

સૌ. નિર્મળાબહેન કેશાલ, ઇન્દ્રમતિગાંધી સ્મૃયત્રી — ઑગસ્ટ-સપ્ટેમ્બર વિશેષ, ૨ ૧૫

માસ માસની વ્યક્તિવિશેષ

જૉસેફિઓ — ૫૧
જગદીશચ્છ તાતા — ૮૩
જિસેપ મેઝિની — ૧૫૮
જ્યૉર્જ બર્નાર્ડ શૉ — ૧૮૩
ધીંડો કેશવ કર્વે — ૧૧૧
નેપોલિયન બોનાપાર્ટ — ૧૬૬
મારી આન્ત્વાનેત — ૨૧૩
મિશેલ કૈરાડે — ૨૫૨
રાજેન્દ્રપ્રસાદ, બાબુ — ૨૮૩
રૂઝવેલ્ટ, પ્રેસિડેન્ટ — ૨૫

વાર્તાઓ

એક દોરડાને આશરે — જગજીવન ખુમાણ મિસ્ત્રી ૧૬૪
ઈચ્છામાતા — ચુનીલાલ મડિયા ૧૬૬
ઉપસહાર (રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર) — વિનોદ કોઠારી ૧૬૩
ઉોણ અરે? — જીવરામ ભેસાણી ૪૭
ઓર્ટ રેવર્ન (રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર) — વિનોદ કોઠારી ૨૭૫
ચંદનમૂર્તિ — રમણિક મેઘાણી ૮૭
ચંદ્રશેખરના આનની — અશોક હર્ષ ૧૩૩
નરબંકો સિક્કો! હરિનારાયણ આચાર્ય ૩૬, ૬૩, ૬૭, ૧૨૨, ૧૪૮
નવીન કૃતણી (રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર) — વિનોદ કોઠારી ૨૮૦
પટ (રવીન્દ્રનાથ ઠાકુર) — વિનોદ કોઠારી ૧૬૨
પાપ અને પુણ્ય — 'સત્યમ્' ૧૪૩
પ્રાયશ્ચિત્ત . . પાપ સાથે — જીવરામ ભેસાણી ૨૭૭
ભલી ગોળાણાર — ચન્દ્રમણિગાકર જે ઘટિત ૧૬૪
ભગવાનપાણુ પાન — ચુનીલાલ મડિયા ૨૦૦
મૃત્યુજન્યી પ્રીતિ — દેસાઈ વાલજી ગોવિન્દજી ૧૬
વિજય — રમણિક મેઘાણી ૬

હેખો

ઇતિહાસ અને પુરાતત્ત્વ

કચ્છનાં ભૌતિમદિરા — રામસિહજી રઢોડ ૪૦
કચ્છડો — ૧૨
કેમેરોટ — ૧૪૫, ૧૬૬, ૨૦૧
ભદ્રેશ્વર — ૪૦
ગુજરાતના ભીજ લોકો આર્યો છે? — અમૃતલાલ વ પંડ્યા ૧૭

બીજા લેખો

કરકસર અને બચાવની રીતો (અમુચય) — ૧૦૧, ૨૦૬, ૨૪૬

નગ નેતિનેના સાદવાસગા ૬ ૨૬૭
જવનના ગીથી આબાદ ગઢેલા ૧૨૬
ઝિંઝો એ વરવાનો ઝૉખ હરિવાદ ઝેકર ૨૪૮
ઝિંગલીઓ અને ૬૭ઝિંગની આશા પીતાબરદાસ ગગજી ૨૦૪
ઝાડવી સાતનું અજવાળિયું 'ગાલિગાર' ૩૧
ઝેંચિત ભાન્ડરગ્રેય વિદ્રાસ ૧૫૧
કાકબ્રાલ્ડીનની બહ્યુબ્રૂક્ક માટી ઓરથનબાઈ હા પટેલ ૨૭૬
આગતકુમારોટ્ટળ નરકના સન્માનપત્રમો શ્રી નાગુરીનો પ્રત્યુત્તર ૨૭૬
આરતીય ચિત્રકળાનો ક્રમવિકાસ ૭ ગ ગ ૧૮૬
આર્ષિ વાલ્મીકિનુ ગણિતજ્ઞાન રજનીકાન્ત મોદી ૪૪૩
આદિત્યસ્તોત્ર અને ક્વાકારોનાં દૃષ્ટાન્તિો 'ઝે.૨' ૨૬૮
સુવર્ણગ્રંથ ગઢેરની ગોમગા ગાગજી લખજી આલગિયા ૨૮૧
સુવર્ણી છાયા પરથી ગગ્રથ બાબુવાની રીત હરિવદર ભટ્ટ ૧૭૧
'વદને ઝાર્ડ દીર્ઘ' 'ગાલિગાર' ૧૧૫
ઢાણની હીવા ૨૧૧

પ્રવાસ

પશ્ચિમગઢેરનો પ્રવાસ ૫ સુવર્ણગાયણ વ્યાસ ૧૦૨
પંઢરપુર 'મજુલ' ૧૮
પારીગ્રાની ક્રગડી (૬ એ અજવાગ) ઈમામુદીન દરગાહવાળા ૧૧૮
મદીનઝતેશ્વર ૧૨૬

વિજ્ઞાન

રેડોન અ ૧૨૮
રેડિયમ 'અનિકેત' ૪૩

ભૂગોળ

ગગારનાં ગઢેરા
કાચી-લાલ્વરમ્ ૧૦૧
ત્રિવેણ ૧૭૪
જોગનબર્ન ૧૨૬
ટ્રવુનિગ ૪૫
પોંડીચેરી ૨૦

કાવ્યકદંબિકાઓ

કાજળી નેણવત બાદ રવી ન્દાનાલાલ દ કવિ ૫૧
નજરની ખોટ સાચે છે! દમિત ૬. ભુચ ૧૮૦
તમે કાગનારે ? દમિત ૬. ભુચ ૨૭૮
નાનો અર્ઘો- મુકુન્દરાય પટ્યા ૨૫૭
પણખીમણા પથ્થરો ' પ્રેમશકર ભટ્ટ ૮૦
બાપજી રતિલાલ ભાવા ૧૩૨
રમાવન જમલાલ ૭૩
અન્યમાર્ગી- અબીરમ ગઢેના ૧૫૩
અનન્યાને રમણિક અગ્રાહવાળા ૧૭૭
અભાગીને બાઈ . . . અબીરમ ગઢેના ૨૧૬

જીવનપરિચય

'૬ ઘા'-નિર્દેશક મદાન નિગમ. શ્રી 'પ્રમ' ૧૫૭
ગોવાગરાય વૃદ્ધિ રેમમુખ ન. બી. દી ૫૧
ત્રિવાગનુ ઝરમાનાય રેમમુખ શ્રી ઝાર્ડ ૬ ગ ગ. ૨૮૦
મહાત્મા અજુમાનો, જ્યાર્ડ ૨૩
મહારાષ્ટ્રના અન્યગોપક ન્ગોક ૬૪ ૨૧૮
વેલિંગ્ટન ૧૫૬
સ્ટોકહોમ ૬૬

વિભાગીય વૈવિધ્ય

ચિત્રકાન

પૃથ્વી પર જીવન કેમ પાનવું
૮૬, ૧૨૧, ૧૬૨, ૧૭૬, ૨૦૮, ૨૩૬, ૨૭૩
મોટર કેવી રીતે ચાલે છે ૭૦
સમર બૅલેન્સ ૭

પવનચક્કીની વાર્તાઓ દેસાઈ વાવજી ગોવિન્દજી ૨૧, ૪૬, ૭૭, ૧૦૬, ૧૨૬, ૧૫૪, ૧૭૮, ૨૧૦, ૨૫૨

સામાયિક ચિતન

આર્ટ ગોગાગેરી ઝૉવ ઇન્ડિયા ૨૬૭
આપણે શુ ગુમાવ્યુ છે? ૨ ગ. રા. ૫૮
એક કપચોની પુનઃક ળ ૧૬૬
એક સકલ્પ ક્રાકા કાલેલકર ૩૧
કલાકારનો વિશિષ્ટ અધિકાર કનૈયાલાલ મુનશી ૩૦
કલાની ગળથૂથી ૨. ગ ગ. ૧૧૪
કલાનો ગગાદર રવિશકર રાવજી ૨૬૭
કૃષ્ણલાલ મો ઝવેરીને અભિનદન ળ ૫૬
ગુર્જર સંસ્કૃતિના અવશેષો ૨ ગ રા. ૨૬૮
ઘરમા અને ગાળામા કલાપ્રવૃત્તિ ૨. મુ. ગ. ૧૬૨
જ્યોતીન્દ્ર નાગરદાસ વર્મા, સ્વ. ૫૬
જિજ્ઞાસા હોય ને- ૩૧
ત્રિલોકનન્દજી મદારામ, સ્વ. ૨ ૧૩૬
દીક્ષ-દીક્ષ-દીક્ષા આચાર્ય શ્રી સિતિમોહન સેન ૮૬
ધાયણની પ્રતિષ્ઠા સ્વામી આનંદ ૧૩૮
પોથી જનાવરીનાં અભિનદન (બા. ક ક્રા.ને) ૧૮૬
પાનુલાલ મન્જીદાર, ડૉ. ૨. ૧૩૬
વિક્રમ ક્રિમાસ્કાબ્દિ ૨. ૧૬૩
સસ્કૃતિ સન્દેશ ૧૬૩

માધુકરી

ગિલ્બર્ટ રીઝ દમિત અગોક ૬૪ ૧૩૨
રસિકલાલ પરીખ, ક્રાકાકાર ૧૮૦
રામાનંદ ચટ્ટોપાધ્યાય, સ્વ. ૨૭૬
વામન મહાદેવ મૈસૂરી, સાહિત્યાચાર્ય મહાદેવ વિદ્યાલંકાર ૨૧૭
વાસુદેવશરણ અગ્રવાલ ,, ૧૦૭
સુબ્રમનિયન, મદ્રાસના દીપક ડૉ. ,, ૮૦

ઇતિહાસ, ભૂગોળ અને પુરાતત્વ

આદિત્ય ૨૬૧
ઝવેરીલાલ ક્રાબાદાસ બારોટ ૨૮૧
પાલણપુરી પર્ણિમા ન્દાનાલાલ દ. કવિ ૨૨૦
બગનિટ ૫૭
બેલ્જિયન કૉંગો અ ૧૫૭
માલવ નદીનું મૂળ ૧૭૬
સ્પીડન 'પ્રમ' ૮૧

વિજ્ઞાન

કેલેકાર પરિમાણો ક્રાન્તિલાલ પટ્યા ૨૮૨
તરના રાખનારો કોટ ઈ સ. દ. ૨૬૭

પરચોટાનાં ઘરો 'પ્રકર્ષ' ૨૬૧
ગાંઠકોફેઇન વેર બનાવો – પ્રબોધચન્દ્ર ગા વૈદ્ય ૨૮૨
ટૂંટિયો ગાંઠે લાઇન ક્લિયર 'રેપાર્ટ' ૮૨
વિજ્ઞાનથી પર રહસ્યો ૫૬

પ્રાણીચિત્રાન

ગાટ પર ચઢતી ગાંઠડી 'પ્રકર્ષ' ૨૨૬
ટ્રેડમાંનો લાભ ૫ ૮૨
પંખીની આર્તથી યાત્રાઓ 'વનેચર' ૫૨
પ્રાણીઓની બલવત્તા 'પ્રકર્ષ' ૨૭૬
લડાયક ઉંદરટો 'પ્રકર્ષ' ૨૮૨

પ્રકીર્ણ વેજો અને માહિતી

આમારી રાજ્ય ! દ્વારકાદાસ બારાઈ ૧૫૮
અથવા આફરે લખેલુ કાર્ટ ૨૨૩
આધુનિક મિત્રકથાના સર્જકારનો એક આરબ ૨૬
ઑગસ્ટ માસ ૨૨૦
ક્રિકેટ રેકૉર્ડ ડાયિકાન્ત ભટ્ટડિયા ૫૪
ચીનની નાગળની છત્રીઓ ૫૪
ચીના અને નાપાનીઓ વચ્ચે ભેદ ૫૮
રિકર્ડિંગ (રજ્જુ-વૃદન)મા નવો રેકૉર્ડ પ્રકરણ ૭ કાર્ડ ૨૧૬

ઠકબુખાર ગોરમનજાદ ઘા પહેલ ૧૯૮
તમારા પુસ્તકો 'પ્રકર્ષ' ૧૩૩
દૂધનો ગટિયા ૧૩૪
ધ ૨૮૦
નવીન ગારસપ્રજન જગનાદાસ ખેરાજજાર ૧૭૧
નારણી અને હીંજુ ૮૧
નીતિ-ઔર રાજ્ય અને સ્વાતન્ત્ર્યપ્રદ પીછું 'પ્રકર્ષ' ૧૧૦
પ્રીનાદેવને બદલે ગગદીની રાખ લક્ષ્મીબા, પ્રધાન ૧૬૪
બાદબોર બધવા ૧૧૭
બ્રતચારી સૌદામિની ગઢેવા ૨૪
મહાન પુરુષોના અંતિમ શબ્દો 'અનિકેત' ૧૬૪
માધુરનું નાક અને લાંબીલુંબી વાસ 'પ્રકર્ષ' ૧૬૪
યુદ્ધ પ્રયાસની ટ્રિટિશમાં યુદ્ધકાળની કરન્સર ટ્રસ્વિાક બૅકર ૧૫૮
રતનપુરના અકીક ૧૯૬
રાષ્ટ્રીય પવિત્રતા ચીમનલાલ વ્યાસ ૧૮૦
લાકડાનો વહેર ૯ ૧૭૬
લાકડાનો વહેર બાળવાની મનાઈ ૧૭૬
સુગાથી રાતી 'પ્રકર્ષ' ૧૭૦

વિભાગો

અધાણુ ૧૭, ૨૦, ૨૭, ૨૭, ૬૬, ૧૭૯
આ માસ ઇતિહાસમા ૨૭, ૫૫, ૬૬, ૮૩, ૧૧૧, ૧૭૫, ૧૫૮, ૧૮૩, ૨૨૨, ૨૬૩, ૨૮૩
ઓમ કૃપા ૧૫
કવોટી ૧૯૬, ૨૦૬, ૨૪૭, ૨૪૮, ૨૭૭
ગણિત-ગમ્મત ૮
ગપરાજ ૧૭૫, ૧૭૩
ચલુ પાનુ ૨૮, ૫૬, ૮૪, ૧૧૨, ૧૩૬, ૧૬૦, ૧૮૪, ૨૨૪, ૨૧૪, ૨૮૪
ચુચકા હિમતલાલ ગાધી ૧૫
નવા પુસ્તકો ૧૭૫, ૧૭૫, ૧૫૫, ૧૬૮, ૧૭૭, ૨૦૮, ૨૪૨, ૨૮૭
પરદેશી મિત્રોના પત્રો Our Friends Abrond ૨૨, ૪૬, ૬૮, ૧૫૩, ૨૪૫
ફોટામાંથી હરીફાઈનુ પરિણામ ૭ી ૭ી કૃતીઓ ૧૬, ૪૪, ૧૨, ૬૬, ૧૩૧, ૧૫૫, ૧૭૬, ૨૪૪
મૌદીનાં પાન ૧૧, ૫૦, ૬૬, ૧૨૧, ૧૩૧, ૧૭૩, ૨૦૬, ૨૨૬
વૈજ્ઞાનિકોની ભૂમ ૫૫ ૧૨૬, ૧૫૬, ૧૭૫, ૨૨૮, ૨૭૩
વિશ્વસ્ત વિજ્ઞાન (નુજ્ઞા વેજોગા બ્રુજોગ વિભાગ)
સંસારના રાહેજ

પરચુરણ

૧૯૪૪નું કૅલેન્ડર ગોટે 'કૅલેન્ડરકાર' ૨૭૭
અમરાવતીના વ્યાયામવર્ગો ૩૬
આ અક્ષત્ત સુખચિત્ર અને એના કલાકાર ૨ ૫૬
કુમાર ચાલુ રહે છે (યોજના) ૨
કુમારના ચાહકો અને હિતચિંતકોને ૨૭૪
સર મનુભાઈ કનાભી નિબધ હરીફાઈ
દ્વારકાદાસ બારાઈ ૭૮
સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણન ૧૪
ગુજરાત સાહિત્ય સભા તરફની વાર્ષિક ગારિતોષિક સભીક્ષા ૧૧૮
ગહીદાકુમાર નરેન્દ્રસિંહ સાહિત્યોત્સર્ગ ચન્દ્રક ૫૪
ચટોદરાગા સાહિત્ય પરિષદ સમેલન ૨૧૧, ૨૪૦
૨૪૬

અશોકનું

ચિત્રમય

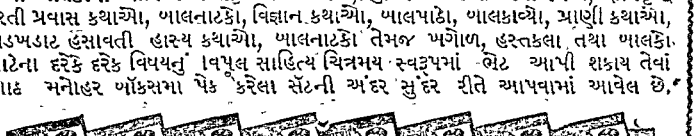
બાલ સાહિત્ય

અશોકનાં એકથી આઠ સુંદર બૉક્સ

જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપતા 'અશોક'ના બાલસાહિત્યના આઠ સેટો તમારાં બાળકોને આજેજ અપાવો. તમારી ખર્ચેલી રકમનું બમણું વળતર અશોકનું બાલસાહિત્ય આપે છે.

૧૦૦૦ ચિત્રો: ૩૭૦૦ પાન : ૮૩ બેરંગી પુઠાંવાળાં પુસ્તકો

જેમાં બાલકોનાં ચારિત્ર્ય ઘડતાં જીવન ચરિત્રો, બુધ્ધિનો વિકાસ કરતી રમતો, જ્ઞાનવૃદ્ધિ કરતી પ્રવાસ કથાઓ, બાલનાટકો, વિજ્ઞાન કથાઓ, બાલપાઠો, બાલકાવ્યો, પ્રાણી કથાઓ, બડખડાટ હસાવતી હાસ્ય કથાઓ, બાલનાટકો તેમજ બગોળ, હસ્તકલા તથા બાલકો માટેના દરેકે દરેક વિષયનું વિપુલ સાહિત્ય ચિત્રમય સ્વરૂપમાં ભેટ આપી શકાય તેવાં આઠ મનોહર બૉક્સમા પેક કરેલા સેટની અંદર સુંદર રીતે આપવામાં આવેલ છે.

આખો સેટ મંગાવી તમારાં બાળકો માટે એક સુંદર બાલપુસ્તકાલય બનાવો. આખો સેટ ન મંગાવી શકે તે ૧ થી ૮ માંના ગમે તેટલા આજેજ વસાવી લ્યે.

☆ ખલાસ થતાં આ ભાવમાં ફરી મળી શકશે નહિ. ☆

આઠ સેટની કિંમત રૂા. ૨૮, વી. પી. ખર્ચ રૂા. ૨–૮–૦ જુદું

છુટક દરેક સેટના રૂા. ૩–૮–૦ વી. પી. ખર્ચ રૂા. ૦–૮–૦ જુદું

તમારા બુકસેલર પાસે માગો — અથવા આજે જ વી. પી. થી મંગાવી લ્યો.

બાલવિનોદ કાર્યાલય ૧૪૯, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઇ ૨

વ્યા પા રી ભ વિ ષ્ય

વિ. સં. ૨૦૦૦ ના તથા ઈ. સ. ૧૯૪૪ ના સંપૂર્ણ વરતારા સાથે

લેખક: જ્યોતિર્વિદ રતનલાલ માણેકલાલ દ્વિવેદી

વ્યાપારમાં વસતી લક્ષ્મી મેળવવા માટે બે માર્ગ હોય છે. પહેલો માર્ગ છે કુનેહબુદ્ધિથી વ્યાપાર કરવાનો અને બીજો માર્ગ છે ભાગ્યને આધારે રહી, જ્યોતિષ ભવિષ્યની દૃષ્ટિથી વ્યાપાર કરવાનો. પહેલા માર્ગમા કુનેહબુદ્ધિની જરૂર રહે છે, સાથે સાથે ધૈર્યની પણ જરૂર પડે છે. કુનેહબુદ્ધિ વધીને ૨ નિષ્ફળ જાય પણ છે અને નિરાશા પણ મળે છે. વળી એમા અળકતા મેલેગો પણ મળતા નથી બીજા માર્ગમા અળકતા મેલેગો મળી રહે છે, લક્ષ્મીની છોળો ઉછળતી દેખાય છે. ભાગ્ય ચમકતું હોય છે તો બેબેબેબા નાણું તિજોરીમા ઠલવાતા જાય છે જ. જ્યોતિષનુ જ્ઞાન હોય-સચોટ ભવિષ્ય બતાવતાં સાધનો તયારી આગળ હોય તો આ બાર્ગે સુલભ અને વિના લેખગે ને વગર મહેનતે લક્ષ્મીપતિને બની જવાય છે.

આ વ્યાપારી ભવિષ્ય અને ભાગ્યોદય નામનુ પુસ્તક જ્યોતિષશાસ્ત્રના પ્રાચીન-અર્વાચીન ૫૫ પુસ્તકો ઉપરથી તારવીને રચવામા આવ્યું છે. એના લેખક જ્યોતિષશાસ્ત્રના અભ્યાસી છે અને આ ગ્રન્થની રચનામાં તેમણે કંઈક વર્ષો ગાળ્યાં છે. આ ગ્રન્થમાં વિક્રમ સંવત ૨૦૦૦ની સાલનો તથા ઇ. સ. ૧૯૪૪ની સાલનો સંપૂર્ણ વર્તારો છે. બાનરભાવની વધઘટ, પાકની ઉત્પત્ત; રાશિવાર ભવિષ્ય, મુહ અકસ્માત ને આરોગ્ય વગેરે અનેક વિષયો એમા શાસ્ત્રીય રીતે ચર્ચવામાં આવ્યા છે

આ પુસ્તકનાં મુખ્ય તત્ત્વો બે છે. પહેલામાં એ વ્યાપારી આલમના લગભગ બધાજ વિષયોને સ્પર્શે છે અને બીજામા વિ. સં. ૨૦૦૦ના અને ઇ સ ૧૯૪૪ના વર્ષનુ સંપૂર્ણ રાશિવાર ભવિષ્ય આપવામા આવ્યુ છે. એટલે આ પુસ્તક જૈન વ્યાપારીઓનું છે તેમ તે સાધારણ વર્તતા કે જેમને પણ શુભાશુભ-ચડતી-પડતી જાણવાની જીજ્ઞાસા છે તેમનુ પણ છે.

આ પુસ્તકમાં કયા કયા વિષયો છે તેની કુક માહીતી આથી આપી છે -એમાં સ૨૦૦૦ની સાલનો વર્તારો છે. ૨૦૦૦ના વર્ષમા શું બનવાનુ છે, વ્યાપારી, આર્થિક, રાજદ્વારી તથા સામાજીક દૃષ્ટિએ તેનુ મહત્ત્વ શુ છે, એમા કયા કયા બનાવ બનશે, તેની વિગતવાર ચર્ચા છે. દરેક મહિનામાં બજારભાવની વધઘટ માસ વાર બતાવવામાં આવી છે. બજારના ભાવો કેવી રીતે અને ક્યારે વધે તે જ્યોતિષની દૃષ્ટિએ જાણવાની જીજ્ઞાસા છે તેમનુ પણ સરળ પદ્ધતિ અંદર આપવામા આવી છે. બારે રાશિનું ભવિષ્ય સુંદર અને સચોટ રીતે વિગતવાર આપવામાં આવ્યુ છે. ત્યાજ્ય માસ, તિથિ, યોગ, નક્ષત્રના પ્રકરણમા શુભ દિવસો, શુભ મહો, વસ્તુઓ વેચવાની ખરીદવાના નક્ષત્રો, શુભ મહિનાઓ સારા ચન્દ્રમાના ફળો ધાત, માસ, તિથિ વાર આદિની સમજ અને તેમના શુભાશુભ ફળો વર્ણવામાં આવ્યાં છે

વણજ વ્યાપારને લાભદાયક સૂચના મેલાહનાં પ્રકરણમા ગ્રહ ફલાદેશ નિર્ણય, મહોનાં ફળ, સક્રાન્તિ-રાશિના ચર્યનું ફળ, નિશ્ચય મહો, ચંદ્રોના ઉચ્ચનીચ, અમદાવાદ, સુરત, મુબઇને મહત્વથી લાભ થશે કે નહિ, બીજના ચન્દ્રનો વેપાર, રાશી પનોતી, કેટ્યક, જોખમકારક મહિનાવાર તારીખો, મકર સક્રાન્તિના લાભાલાભ આદિ બાબતોની સૂક્ષ્મ ચર્ચા છે.

જ્યોતિષશાસ્ત્રનાં બીજાં લોકપ્રસિદ્ધ વ્યાપારી ઉપયોગી પુસ્તકો

ભવિષ્યવાણી	હાથની ભાષા	શરીર સામુદ્રિક
રૂા. ૬-૧૨-૦	રૂા. ૫-૦-૦	રૂા. ૩-૦-૦
વી. પી. ખર્ચ ૧૨ આના	વી. પી. ખર્ચ ૧૦ આના	વી. પી. ખર્ચ આઠ આનાં

અને ભાગ્યોદય

૨૫૦ વિષયો ૨૭ પ્રકરણો કિંમત રૂા. ૫-૦-૦ વી.પી. ખર્ચ દસ આના

લેખક: જ્યોતિર્વિદ રતનલાલ માણેકલાલ ત્રિવેદી

ગ્રંથારોહણારના ભાવતાલની સાધનસામગ્રીના પ્રકરણમાં રાશિના આઠો, અક્ષરો, અક્ષય પાત્રનો તથા વેતનો કોઠો, ગેરહાજરી તેજીમંદી કાઢવાની રીતો, વીગેરા વગેરેની સમજ છે.

રેસમાં જીતનાર ઘોડા તથા અઠ્ઠીણના ગ્રંથાના આંક નામના પ્રકરણમાં કયો ઘોડો જીતશે, વિજયી ઘોડાની ઓળખ, ધનબિન્દુ, ઘોડાનાં નામ પરથી નફો નુકશાન કાઢવાની રીત, શરતમાં કયો ઘોડો આવશે, અઠ્ઠીણના આકનો નિર્ણય વગેરે બાબતો સચોટ રીતે બતાવેલી છે.

માસ વાર વાર્ષિક વ્યાપારી ભવિષ્યના પ્રકરણમાં દરક મહિનાનું ભવિષ્ય વ્યાપારી દૃષ્ટિએ આપવામાં આવેલું છે. આગાહી, વધઘટ, લાભાલાભ, તેજીમંદી, મરણળ વગેરેનો એમાં સચોટ વર્તારો છે.

આજે રાશીની ભવિષ્યવાણીઓના પ્રકરણમાં દરેક રાશિનું પુરા બાર માસનું ભવિષ્ય વિસ્તૃત રીતે એમાં આપવામાં આવ્યું છે કયા દિવસે લાભકારી છે કયા મહિનાઓમા છત્રાછનો સુયમંપત્તિનો યોગ છે તેની પણ ચર્ચા એમા છે.

વાર્ષિક સ વૈયાનો વર્તારો—આકાશવાણીની વેપારી વર્ગની સાવધાની આ પ્રકરણોમા ૨૦૦૯ની સાલનું નવેય મમય દૃષ્ટિબિંદુઓની ચર્ચા સાથે સુલ્ક અને સરળ રીતે ચર્ચવામા આવ્યુ છે, વળી એમા મદમંડળ, આકાશ, ગ્રહોમ, પૃથ્વી વગેરેને લગતા મહેતી સ્થિતિ, તેમના ઉદય અને અસ્ત અને તેથી થનાર લાભાલાભની ચર્ચા પણ કરવામા આવી છે.

આમ ૨૭ મોટાં પ્રકરણોમાં ૨૫૦ જેટલા વિષયો અર્થનુ આ પુસ્તક વ્યાપારી આલમને માટે તથા સાર્વાજ્ય જનતા માટે રોજંદા ભોગિયાની ગરજ સારે એવુ છે. આ પુસ્તકમા આપેલી બાબતોનો બહુનિમર અભ્યાસ કરવામા આવે અને તે આધારે ચાલવામા આવે તો વ્યાપારની વૃદ્ધિ થયા વગર રહે જ નહિ એમને આત્મમાર્તીસલ્લતાની ખેતી છે, એમને તેજીમંદી રૂ-ગળગી, શીયાળા બાજરીની સાચ્ચી કિંમ જાણવી છે, એમને રૂ-અનાજ—સોના ચાંદી, શેર અને કપાસના બાજારોની સચોટ તેજીમંદી—આગાહીઓ જ્યોતિષની દૃષ્ટિથી જાણવા ઇચ્છામા છે, તેવાઓને માટે આ પુસ્તક અનમ્ત છે. એમાં ૨૦૦૦ ની સાલનો વર્તારો રાશિવાર આપીને આ પુસ્તકની મદતા વધારી દેવામા આવી છે

વ્યાપારમાં વમતી લક્ષ્મીને મેળવવા માટે આ પુસ્તકની મદદ લો એમા આપેલી સોનેરી ચાવીઓ વડે તમો તમારા ભાગ્યની પેટીઓ ઉઘાડો. લક્ષ્મી, સિદ્ધિ, પ્રીતિ, માનપ્રતિષ્ઠા અને સુખ એમાંથી ડગલે ડગલાં ભરતાં બહાર નીકળશે. એને મેળવી તમારો ભાગ્યે દય કરો.

આ પુસ્તકની રચના પાછળ અનેક વર્ષોની મહેનત છે. અનેક પ્રાચીન-અર્વાચીન ગ્રન્થોના આધાર છે એટલે એની એક પણ વાત ખોટી નથી. જે છે તે સચોટ અને સાચું જ છે. એની અવગણના કરવી એટલે પોતાની જાતને જ નિષ્ફળ બનાવવા બરાબર છે. આજે જ ખરીદો!

કિંમત રૂા. ૫) વી. પી. ખર્ચ ૦-૧૦-૦ અલગ.

આ પુસ્તકો નીચેના કોઇ પણ ઠેકાણેથી આજે જ મંગાવી લો.

એન. એમ. ઠક્કરની કં.	હરિહર પુસ્તકાલય	એન. એમ. ત્રિપાઠી લિ.
બુકસેલર્સ પબ્લિશર્સ	બુકસેલર્સ પબ્લિશર્સ	બુકસેલર્સ પબ્લિશર્સ
૧ ૪૦, મિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઇ-૨	ઢાકર રોડ, સુરત.	મિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઇ ૨ (ફો. નં. ૨૩૫૫૧)

A B C

SURGICAL CO.

એક જ વખતની અમારી મુલાકાત
તમેને હમેશના અમારા ગ્રાહક બનાવશે

એ. બી. સી.

સર્જિકલ કું.

દેશી તથા વિલાયતી દવાના
અને
સર્જિકલ ઓજારોના વહેપારી.

જુમ્મા મસ્જિદ સામે ૬૮૬૯ ગાંધીરોડ
અમદાવાદ

ટે. નં. ૨૭૮૭

પ્રમાણિકતા અને પ્રજાસેવા
એ અમારો મુદ્રાલેખ છે.

સુંદર પાકા રંગની કળાત્મય છાપેલી સાડીઓ માટે

અરુણ

અમદાવાદ

અશોક

રાજકોટ

આપને સંતોષ આપી ચુકયાં છે.

હવે

આશા સાડી પ્રિન્ટર્સ

વઢવાણ

શરૂ કરવામાં આવ્યું છે.

આપની સાડીઓની ખરીદી માટે
જરૂર યાદ રાખજો

સોહરાબ મોદી અને મિનરવાને યશકલગી પહેરાવી જાય છે

ગરવી
ગુજરાતના
સમર્થ
સાહિત્યકાર
શ્રી કનૈયાલાલ
મુનશીની
ઐતિહાસિક નવલકથાને
દિગ્દર્શક
સોહરાબ મોદીએ
ગજગજનાક ચિત્રદેહ
આપ્યો છે

મોત
સામે ઉભું હતું
છતાં જે
હસી રહ્યો હતો–
જે જીવતાં
કોઇને નચ્યો નહિ
અને
અમર નામ
મુકી ગયો તે

ચિત્રકથા :
પંડીત
મુદ્દશૈન
કલા નિર્દેશન
રૂસી બેન્કર
મુખ્ય ભૂમિકા :
- સોરાબ મોદી
- દુર્ગાખોટે
- સંકઠામસાદ
- કનજન
- મીના
- સાદિકઅલી
- કે. એન. સીંઘ
- અલ નાસીર
- નવીન યાજ્ઞિક

વગેરે

માલવપતિ મુંજ

અને એ જ

"પૃથ્વીવલ્લભ"

મિનરવાનું આ અદ્‌ભૂત ઐતિહાસિક ચિત્ર
મુંબઇની સપૂર્ણ પસંદગી પામી ચુક્યું છે.

દરરોજ ૩ ખેલ: ૪, ૭ અને ૧૦ વાગે
શનિ-રવિ, રજાએ બેટીની ૧ કલાકે

ન્યુ વેસ્ટ એન્ડ

એડવાન્સ બુકીંગ ૧૦થી ૧૨ અને ૩થી ૬

[મિનરવા ફિલ્મ એક્ષચેંઈજનું ફ્રેમસ પ્રકાશન]

કુમારની જાહેર ખબરના
સોલ એજન્ટ:
આર્ય-દીપક પબ્લીસીટી
બ્યુરો
મહેતા બીલ્ડીંગ, મેડોક સ્ટ્રીટ
ફોર્ટ, મુંબઈ
•
પુષ્પવદન ઠાકોર
આનંદનગર, એલીસબ્રીજ
અમદાવાદ

ટેલીફોન ૨૧૧૧૦ | રહેવા જમવા માટે શ્રેષ્ઠ સ્થાન | ટેલીગ્રામ કમ્ફર્ટ

ભારતીય નિવાસ
હિન્દુ લૉજ

૨૧૫, ફાલબાદેવીરોડ મુંબઈ, ૨.

ગુજરાતનું પાટનગર
અમદાવાદ
શિલ્પ અને સ્થાપત્યનાં કાળ્યો
ભર્યા અમદાવાદનાં બાવન
મહાદર સ્થાનોનાં ફોટોગ્રાફનું
આલ્બમ-દરેકની નીચે ઐતિ-
હાસિક તથા લાક્ષણિક માહીતી
આપતી નોંધ તથા શ્રીજન-
મણિવાર જેવા વિદ્વાને સજેલી
લાંબી ૬૫ પાની પ્રસ્તાવના સાથે
કિ. ૧-૪-૦ રજિ. પો. ૦-૫-૦

કુમાર કાર્યાલય • અમદાવાદ

કુમાર કાર્યાલયનાં કલાત્મક પ્રકાશનો

ચિત્રસાધના
કલાકાર રસિકલાલજી પરીખનો પરિચય

૨૫ અને ૨ ભાગમાં કામળામાં કવિતે વદાવનાર, જ-ણીતા નવલકાર શ્રી રમણિકલાલ પરીખના ૨૫ પુષ્પોની ને ૩૪ સાદા ચિત્રોવાળો આ શોભાદર એમઠ ગુજરાતના સાચ્ચા કલાપ્રકાશનોમાંનો એક અપરૂપનો કમેરો છે. કલાકારે કુશળતાપૂર્વક કરેલી કલાસાધનાનો પરિચય આપતી એમની જીવનરેખાઓ આમાં સંવર્ણાવેલા પરાવન ચિત્રે આ ઑટોગ્રાફ અને પોટ્રેકકર, પેન્સિલને પેન ઍન્ડ ઇંક સ્કેચ, સ્ટેપથવર્ક, વૃદ્ધકા, ઑફસ્ટ્રમ્સ સ્કેચ આદિ, એમની કલ્પક તથા પીઢીને કલ્પ દર્શાવતી સર્વ પ્રકારના ચૂંટેલા નમૂના ૧ ચિત્રકલાના વિદ્યાર્થીઓ તથા કલાકારોનાં માટે અત્યંત ઉપયોગી

કિ. રા. ૩ રજિ. પો. ૭ આના

અજવાળી રાત
વિનોદ અને વિચાર આપનારી પદ્ય વાર્તાઓ

પદ્ય અજવાળી તિથિઓ સખી પદ્ય રજભરી ચુનરી વાર્તાઓનો આ સંગ્રહ, અજવાળી રાતની મધુરમાદ-નીની પેઠે, નાનાં-મોટાં, નવીન-પત્રપર, શહેરી-ગામ-ડાના, સૌને બેસવાને એક સાથે એવો સવેસાદી જે ઘરના સીજન કે ઓદ્યુબાનેનાં ગ્રામજના પશુ સમાજ માટે એની સરળ ભુલોધ, અને સૌ વિનોદ પામે એવી એવાલકારક પદ્ય વાર્તાઓ, વિવિધરંગી ચિત્રો અને મનોહર રજપરની સજાવટ સાથે એકસો બજાજ

પૂઠાવાળા સુંદર પુષ્ઠકાકાર

કિ. રા. ૨ રજિ. પો. ૮ આના

ગોવાળણીનોખીજી વાતો
અલવાનિકોની ૬ કી વાર્તાઓનો સમૂહ

ગુજરાતના ગાકબોતના નવલિકા-લેખકોમાં જે મોભા-દાર ગણે પ્રકારથા તે 'અલવાનીજ'ની ૨૦ નવલીનકની બા-વીસ વાર્તાઓ—કેમા ૬ સ્ત્રી પાત્રોના હાસ્યની અને ૬ ૨ મન પ્રભુની છે 'ગોળબદ્રાજ સર્જી'ના નાનકી ૬કાક્ષ કથાઓમા અને 'ગોવાણી'ની વાર્તાઓ પ્રભુ કથાઓમા નામના મેળવનાર અને ચાવાના ગ્રાપ્ય પછીથી વધુ મહાદર બનનાર એ લેખકની આ સમૂદ ગુજરાતના નાગરિતા ૬લાકારોના એક ની ચિત્રોથી

ખુબ સુંદર બન્યો છે

કિ. રા. ૨ રજિ. પો. ૬ આના

કુમાર કાર્યાલય રાયપુર અમદાવાદ. તથા બધાજ ગુજરાતી બુકસેલરો પાસેથી

સનરાઈઝ પિકચર્સનાં

સામાજિક ધાર્મિક ને પૌરાણિક
હૃદયસ્પર્શી ચિત્રો

જેમાં

રૂપેરી પડદાના
નામાંકિત
કલાકારોનો
સહકાર
મેળવ્યો છે

૧૯૪૪

ની સાલ માટે
બૉક્સ ઑફીસ – ટંકશાળ
ચિત્રો મેળવી લેજો

દુહાઇ

ડિરેક્ટર
શ્રી વી એમ વ્યાસ

પિતાના બોલ માટે જીવનનું
સ્વાર્પણ કરનારી એક અદ્‌ભુત
બાલાની સુંદર કથા

જેમાં

- શાન્તા આપ્ટે
- નુરજહાં
- કુમાર
- અનસારી
- જરીના
- મીરઆમુશરફ

વગેરે કલાકારો

નોકર

મુસ્લીમ સમાજની ચિત્ર-
ચરમ કલાકૃતી

ડિરેક્ટર · શૌકતહુસેન
(ખાનદાન ફેઇમ)

જેમા

ચંદ્રમોહન · શોભના
સમર્થ · નુરજહાં
યાકુમ વગેરે

મહાસતિ
અનસુયા

હિન્દની મહાન પૌરાણિક, વનસ્પતિ-
ભક્તિના આદર્શને અસરકારક રીતે

ડિરેક્ટર શ્રી વી.એમ. વ્યાસ

તાજા આપે છે

કલાકારો

દુર્ગા ખોટે · શોભના સમર્થ · આશાલતા
કનૈયા નીલમ · શાહુમોદક
ઈ. બીલીમોરીયા · ગોપ · કાશીનાથ

મા-બાપ

પ્રેમ અને પરીત્યાગના આદર્શને મા બાપ
પ્રત્યેની પુજાની ફરજને મર્મોટ રીતે
સમજાવે છે

તમારાં માનીતાં પાત્રો ઉપરાંત
વિણા (નજમા ફેઇમ)

ડિરેક્ટર
શ્રી પી. એમ. વ્યાસ

સંગીત
શ્રી બેકલ
(જયાણ ફેઇમ)

બુકીંગ માટે સત્વર લખો

સનરાઇઝ પીક્ચર્સ

ત્રીભુવન ટ્રેરેસ-લેમીંગ્ટન રોડ મુંબઇ-૭ ટે. નં. ૪૬૨૭૭

લાલ મિલ્સ

કાપડમાં મોખરે છે

આપ તેની એક વખત મુલાકાત
લઈ તેની વિશિષ્ટતાની ખાત્રી કરો.

મૃગ મોહીની માર્કાનું કાપડ

છેલ્લામાં છેલ્લી
ડીઝાઇનો
આકર્ષક પાકા રંગો

કુમાશવાળું છતાં
ટકાઉ અને તરેહવાર

ઓર્ડર સાઈઝ
શેરીંગ
એજન્ટસ

એલાયન્સ સ્ટોર્સ

ટેલિ ૨૪૮૮
સ્ટેશન રોડ
અમદાવાદ

મીલના ખાસ ઘટાડેલા ભાવથી ખરીદવા જરૂર પધારો